

समयसार सिद्धि

भाग-८

श्री महावीर कुंदकुंद दिगंबर जैन परमाणममंदिर

ॐ

श्री सीमंधस्देवाय नमः
श्री निज शुद्धात्मने नम

समयसार सिद्धि

भाग-८

अध्यात्मयुगपुरुष

प. पू. गुरुदेवश्री कान्ठ स्वामीना
समयसारश्च शास्त्र उपरना १८ भी वजतना बंध
अधिकारनी गाथा २३७ थी २८७ तथा तेना श्लोको उपर
थयेला ४४ मंगलमयी प्रवचनो

: प्रकाशक तथा प्राप्ति स्थान :

श्री सीमंधर कुंडकुंड कछान आध्यात्मिक ट्रस्ट
योगीनिकेतन प्लोट 'स्वरुचि' सवाशी छोलनी शेरीमां,
निर्मला कोन्वेन्ट रोड, राजकोट-३६०००७.

टेली नं. ०८३७४१००५०८ / (०२८१) २४७७७२८ / २४७७७२८

કહાન સંવત
૩૦

વીર સંવત
૨૫૩૫

વિક્રમ સંવત
૨૦૬૫

ઈ. સ.
૨૦૦૯

પ્રકાશન

મહા સુદ-૫, વસંતપંચમીના પવિત્ર દિને
તા. ૩૧-૦૧-૨૦૦૯

પ્રથમ આવૃત્તિ - ૧૫૦૦

પડતર કિંમત - રૂ. ૧૬૦/-

મૂલ્ય - રૂ. ૬૦/-

પ્રાપ્તિ સ્થાન

- રાજકોટ : શ્રી દિગંબર જૈન સ્વાધ્યાય મંદિર ટ્રસ્ટ
૫, પંચનાથ પ્લોટ, શ્રી કાનજી સ્વામી માર્ગ, રાજકોટ-૩૬૦૦૦૧. ટેલી. નં. ૨૨૩૧૦૭૩
શ્રી સીમંધર કુંદકુંદ કહાન આધ્યાત્મિક ટ્રસ્ટ
યોગીનિકેતન પ્લોટ 'સ્વરુચિ' સવાણી હોલની શેરીમાં, નિર્મલા કોન્વેન્ટ રોડ,
રાજકોટ - ૩૬૦૦૦૭. ટેલી. નં. ૦૯૩૭૪૧૦૦૫૦૮ / (૦૨૮૧) ૨૪૭૭૭૨૮
- મુંબઈ : (૧) શ્રી શાંતિભાઈ ઝવેરી
૮૧, નિલામ્બર, ૩૭, પેડર રોડ, મુંબઈ-૪૦૦૦૨૬ ટેલી. નં. ૨૩૫૧૬૬૩૬/૨૩૫૨૪૨૮૨
(૨) શ્રી મહેન્દ્રભાઈ મહેતા
'સાકેત' સાગર કોમ્પ્લેક્સ, સાંઈબાબા નગર, જે.બી. ખોટ સ્કૂલ પાસે, બોરીવલી (વે.),
મુંબઈ-૪૦૦૦૯૨ ટેલી. નં. ૨૮૦૫૪૦૬૬/૦૯૮૨૦૩૨૦૧૫૯
(૩) શ્રી ભરતભાઈ સી. શાહ
૯૦૫/૯૦૬ યોગી રેસીડેન્સી, એક્સર રોડ, યોગીનગર, બોરીવલી (વે.) મુંબઈ-૯૨
ટેલી. નં. ૨૮૩૩૦૩૪૫/૦૯૩૨૨૨૮૨૧૬૬
(૪) શ્રી વિજયભાઈ મગનલાલ બોટાદરા
બી-૨૭, 'મહાવીર પ્રકાશ' ૨ જે માળે, વલ્લભભાગ (એક્ષટેન્શન લેન) ઘાટકોપર (ઈસ્ટ), મુંબઈ
ટેલી. ૦૨૨-૨૫૦૬૮૭૯૦
- કલકત્તા : શ્રી પ્રકાશભાઈ શાહ
૨૩/૧, બી. જસ્ટીસ દ્રારકાનાથ રોડ, ખાલસા સ્કૂલ સામે, ભવાનીપુર, કલકત્તા-૨૦.
ટેલી. નં. ૦૩૩-૨૪૮૬૮૫૧૮/૦૯૮૩૦૩૩૧૦૧૦
- સુરેન્દ્રનગર : ડૉ. દેવેન્દ્રભાઈ એમ. દોશી
જૂના ટ્રોલી સ્ટેશન સામે, દર્શન મેડીકલ સ્ટોર સામે, સુરેન્દ્રનગર. ટેલી. નં. ૨૩૧૫૬૦

Thanks & our Request

Shree Samaysaar Siddhi Part 8 has been kindly donated by Shree Simandhar Kundkund Kahan Aadhyatmik Trust – Rajkot who have paid for it to be “electronised” and made available on the internet.

Our request to you:

1) Great care has been taken to ensure this electronic version of **Samaysaar Siddhi Part – 8** is a faithful copy of the paper version. However if you find any errors please inform us on rajesh@AtmaDharma.com so that we can make this beautiful work even more accurate.

2) Keep checking the version number of the on-line shastra so that if corrections have been made you can replace your copy with the corrected one.

પ્રસ્તાવના

મંગલં ભગવાન્ વીરો મંગલં ગૌતમો ગણી ।
મંગલં કુન્દકુન્દાર્યો જૈનધર્મોઽસ્તુ મંગલમ્ ।।

મહાવિદેહક્ષેત્રમાં સદેહે વિહરમાન ત્રિલોકનાથ વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમદેવાધિદેવ શ્રી સીમંધર ભગવાનની દિવ્ય દેશનાનો અપૂર્વ સંયચ કરી ભરતક્ષેત્રમાં લાવનાર સીમંધર લઘુનંદન, જ્ઞાન સામ્રાજ્યના સમ્રાટ, ભરતક્ષેત્રના કળિકાળ સર્વજ્ઞ એટલે કે શુદ્ધાત્મામાં નિરંતર કેલિ કરનાર હાલતાં ચાલતાં સિદ્ધ આચાર્ય શ્રી કુંદકુંદદેવ થયા. જેઓ સંવત ૪૮ માં સદેહે મહાવિદેહક્ષેત્રમાં ૮ દિવસ ગયા હતા. મહાવિદેહક્ષેત્રમાં ત્રિલોકનાથ સર્વજ્ઞદેવના શ્રીમુખેથી વહેતી શ્રુતામૃતરૂપી જ્ઞાનસરિતાનો તથા શ્રુતકેવળીઓ સાથે થયેલી આધ્યાત્મિક સૂક્ષ્મ ચર્ચાનો અમૂલ્ય ભંડાર સંઘરીને ભરતક્ષેત્રમાં આવી પંચપરમાગમ આદિ આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રોની રચના કરી. તેમાંનું એક શ્રી સમયસારજી દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધનું સર્વોત્કૃષ્ટ અધ્યાત્મ શાસ્ત્ર છે. જેમાં શ્રી કુંદકુંદાચાર્યે ૪૧૫ માર્મિક ગાથાઓની રચના કરી છે. આ શાસ્ત્ર સૂક્ષ્મ દષ્ટિપ્રધાન ગ્રંથાધિરાજ છે.

શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય બાદ એક હજાર વર્ષ પછી અધ્યાત્મના અનાહત પ્રવાહની પરિપાટીમાં આ અધ્યાત્મના અમૂલ્ય ખજાનાના ઊંડા હાઈને સ્વાનુભવગમ્ય કરી શ્રી કુંદકુંદદેવના જ્ઞાનહૃદયને ખોલનાર સિદ્ધપદ સાધક મુનિવર સંપદાને આત્મસાત કરી નિજ સ્વરૂપ સાધનાના અલૌકિક અનુભવથી પંચપરમાગમાદિનું સિદ્ધાંત શિરોમણિ શાસ્ત્ર સમયસારજી છે તેની ૪૧૫ ગાથાની ટીકા કરવાનું સૌભાગ્ય તથા તેમાં રહેલા સૂક્ષ્મ ને ગૂઢ રહસ્ય ને તેનો મર્મ અપૂર્વ શૈલીથી આચાર્ય શ્રી અમૃતચંદ્રદેવે 'આત્મખ્યાતિ' નામક ટીકા કરી ખોલ્યો ને તેના ઉપર ૨૭૮ માર્મિક મંગળ કળશો તથા પરિશિષ્ટની રચના કરી.

આ શાસ્ત્રનો ભાવાર્થ જયપુર સ્થિત સૂક્ષ્મજ્ઞાન ઉપયોગી પંડિત શ્રી જયચંદ્રજીએ કરેલો છે.

વર્તમાન આ કાળમાં મોક્ષમાર્ગ પ્રાયે; લોપ થયો હતો. મિથ્યાત્વનો ઘોર અંધકાર છવાયેલો હતો. જૈન દર્શનના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો મૃતપ્રાય: થયા હતા. પરમાગમો મોજૂદ હોવા છતાં તેના ગૂઢ રહસ્યોને સમજાવનાર કોઈ ન હતું. તેવામાં જૈનશાસનના નભોમંડળમાં એક મહાપ્રતાપી વીરપુરુષ અધ્યાત્મમૂર્તિ, અધ્યાત્મસૃષ્ટા, આત્મજ્ઞસંત અધ્યાત્મ યુગપુરુષ, નિષ્કારણ કરુણાશીલ, ભવોદ્ધિ તારણહાર, ભાવિ તીર્થાધિરાજ પરમ પૂજ્ય સદ્ગુરુદેવ શ્રી કાનજીસ્વામીનો ઉદય થયો.

જેમણે આ આચાર્યોના જ્ઞાનહૃદયમાં સંચિત ગૂઢ રહસ્યોને પોતાના જ્ઞાનવૈભવ દ્વારા શ્રુતામૃત રસપાન કરી આચાર્યોની મહામહિમ ગાથાઓમાં ભરેલા અર્થગાંભીર્યને સ્વયંની જ્ઞાનપ્રભા દ્વારા સરળ સુગમ ભાષામાં ચરમસીમાએ મૂર્તિમંત કર્યા.

મિથ્યાદર્શન મિથ્યાજ્ઞાનના ઘોર તિમિરને નષ્ટ કરવા એક તેજોમય અધ્યાત્મ દીપકનો

સુવર્ણમય ઉદય થયો. જેમણે પોતાની દિવ્યામૃત ચૈતન્યરસીલી વાણી દ્વારા શુદ્ધાત્મસિંધુના અસ્ખલિત સાતિશય શુદ્ધ પ્રવાહને વહેતો કર્યો. તેઓશ્રીએ જૈનધર્મના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોને અતિ સ્પષ્ટપણે, અવિરુદ્ધતાપૂર્વક ભવ્યજીવોને ભવતાપવિનાશક પરમશાંતિ પ્રદાયક પ્રવચનગંગા દ્વારા તેઓશ્રી પોતાની સાતિશય વાણીથી રેલાવતા રહ્યા. વિરોધીઓના વિરોધનો પણ જંગલમાં ફરતા કેસરી સિંહની જેમ અધ્યાત્મના કેસરી સિંહ બની નિડરપણે છતાં નિષ્કારણ કરુણાવંત ભાવે સામનો કરી વિરોધીઓ પણ ‘ભગવાનઆત્મા’ છે તેવી દષ્ટિથી જગતના જીવો સમક્ષ અધ્યાત્મના સૂક્ષ્મ ન્યાયોને પ્રકાશિત કર્યા.

શ્રી સમયસારજી શાસ્ત્ર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના હાથમાં સંવત ૧૯૭૮ ના ફાગણ માસમાં આવ્યું. આ સમયસારજી હાથમાં આવતાં જ ઝવેરીની પારખુ નજર સમયસારના સૂક્ષ્મ ભાવો ઉપર પડી અને તેમાં દષ્ટિ પડતાં, સહજ જ અંતરના ઊંડાણમાંથી કરુણાશીલ કોમળ હૃદય બોલી ઊઠ્યું. અરે ! આ તો અશરીરી થવાનું શાસ્ત્ર છે. અનાદિનો અપ્રતિબુદ્ધ જીવ પ્રતિબુદ્ધ કેમ થાય તેનું સંપૂર્ણ રહસ્ય ને શુદ્ધાત્માનો સંપૂર્ણ ખજાનો આ શાસ્ત્રમાં ભરેલો છે.

આ શાસ્ત્રનું રહસ્ય ખરેખર તો અધ્યાત્મ યુગપુરુષ પૂજ્ય કાનજીસ્વામીના હાથમાં આ શાસ્ત્ર આવ્યા બાદ જ ચરમસીમાએ પ્રકાશિત ને પ્રદર્શિત થયું. ૪૫-૪૫ વર્ષ સુધી સુવર્ણપૂરીમાં ‘સોનગઢ’ મુકામે અધ્યાત્મની હેલી નીતરતી ચાલી.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ ૧૯૭૮ થી ૧૯૯૧ (૧૩) વર્ષ સુધી ગુપ્તમંથન કરી જ્ઞાનવૈભવનો સંપૂર્ણ નિયોડ આ શાસ્ત્રમાંથી શોધી કાઢ્યો અને ફરમાવ્યું કે :-

- * સમયસાર તો દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધનું સર્વોત્કૃષ્ટ સર્વોચ્ચ આગમોનું પણ આગમ છે.
- * સમયસાર તો સિદ્ધાંત શિરોમણિ-અદ્વિતીય અજોડ ચક્ષુ ને આંધળાની આંખ છે.
- * સમયસાર તો સંસાર વિષવૃક્ષને છોદવાનું અમોઘ શાસ્ત્ર છે.
- * સમયસાર તો કુંદકુંદાર્યથી કોઈ એવું શાસ્ત્ર બની ગયું. જગતના ભાગ્ય કે આવી ચીજ ભરતક્ષેત્રમાં રહી ગઈ. ધન્ય કાળ !
- * સમયસારની એક એક ગાથા ને આત્મખ્યાતિ ટીકાએ આત્માને અંદરથી ડોલાવી નાખ્યો છે. સમયસારની આત્મખ્યાતિ જેવી ટીકા દિગંબરમાં પણ બીજા કોઈ શાસ્ત્રોમાં નથી. એના એક એક પદમાં કેટલી ગંભીરતા, ખોલતાં ખોલતાં પાર ન આવે એવી વાત અંદર છે.
- * સમયસાર તો સત્યનું ઉદ્ઘાટન છે. ભારતનું મહારત્ન છે.
- * સમયસાર જેના થોડા શબ્દોમાં ભાવોની અદ્ભુત ને અગાધ ગંભીરતા ભરેલી છે.
- * સમયસાર તો ભરતક્ષેત્રનો પ્રવચનનો સર્વોત્કૃષ્ટ બાદશાહ છે. આ સાર શાસ્ત્ર કહેવાય.
- * સમયસાર તો જગતના ભાગ્ય, સમયસારરૂપી ભેટણું જગતને આપ્યું. સ્વીકાર નાથ ! હવે સ્વીકાર ! ભેટ પણ દે, એ પણ સ્વીકારે નહીં ?
- * સમયસાર તો વૈરાગ્યપ્રેરક પરમાર્થ સ્વરૂપને બનાવનાર વીતરાગી વીણા છે.
- * સમયસારમાં તો અમૃતચંદ્રાચાર્યે એકલા અમૃત રેડ્યા છે અમૃત વહેવરાવ્યા છે.
- * સમયસાર એકવાર સાંભળીને એમ ન માની લેવું કે આપણે સાંભળ્યું છે. એમ નથી બાપુ !

આ તો પ્ર... વચનસાર છે એટલે આત્મસાર છે વારંવાર સાંભળવું.

- * સમયસાર ભરતક્ષેત્રની છેલ્લામાં છેલ્લી અને ઊંચામાં ઊંચી સત્તને પ્રસિદ્ધ કરનારી ચીજ છે. ભરતક્ષેત્રમાં સાક્ષાત કેવળજ્ઞાનનો સૂર્ય છે. સમયસારે કેવળીના વિરહ ભૂલાવ્યા છે.
- * સમયસારની મૂળભૂત એક એક ગાથામાં ગજબ ગંભીરતા પાર ન પડે એવી ચીજ છે. એક એક ગાથામાં હીરામોતી ટાંકેલા છે.
- * સમયસારમાં તો સિદ્ધના ભણકારા સંભળાય છે. શાશ્વત અસ્તિત્વની દષ્ટિ કરાવનારું પરમહિતાર્થ શાસ્ત્ર છે. સમયસાર એ તો સાક્ષાત પરમાત્માની દિવ્યધ્વનિ, ત્રણલોકના નાથની આ દિવ્યધ્વનિ છે.

આવા અપૂર્વ સમયસારમાંથી પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ પોતાના નિજ સમયસારરૂપી શુદ્ધાત્માને અનુભવીને ફરમાવ્યું કે આત્મા આનંદનો પહાડ છે. જ્ઞાયક તો મીઠો મહેરામણ આનંદનો ગંજ ને સુખનો સમુદ્ર છે. ન્યાયોનો ન્યાયાધીશ છે. ધર્મનો ધોધ એવો ધર્મી છે. ધ્રુવ પ્રવાહ છે. જ્ઞાનની ધારા છે. ત્રણ લોકનો નાથ ચૈતન્યવૃક્ષ અમૃતફળ છે. વાસ્તવિક વસ્તુ છે. સદાય વિકલ્પથી વિરામ જ એવો નિર્વિકલ્પ જેનો મહિમા છે એવો ધ્રુવધામ ધ્રુવની ધખતી ધગશ છે. ભગવાન આત્મા ચિંતામણિ રત્ન, કલ્પવૃક્ષ ને કામધેનુ છે. ચૈતન્ય ચમત્કારી વસ્તુ છે. અનંત ગુણોનું ગોદામ-શક્તિઓનું સંગ્રહાલય ને સ્વભાવનો સાગર છે.

સનાતન દિગંબર મુનિઓએ પરમાત્માની વાણીનો ધોધ ચલાવ્યો છે. જૈનધર્મ સંપ્રદાય વાડો ગરજ નથી વસ્તુના સ્વરૂપને જૈન કહે છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ શાસ્ત્રના અર્થ કરવાની જે પાંચ પ્રકારની પદ્ધતિ શબ્દાર્થ, મતાર્થ, આગમાર્થ, નયાર્થ ને ભાવાર્થ છે તે અપનાવીને ક્યાં કઈ અપેક્ષાએ કથન કરવામાં આવ્યું છે તેનું યથાર્થ જ્ઞાન આપણને મુમુક્ષુ સમુદાયને કરાવ્યું. આ પ્રવચનગંગામાં ઘણા આત્માર્થીઓ પોતાના નિજ સ્વરૂપને પામ્યા, ઘણા સ્વરૂપની નિકટ આવ્યા ને આ વાણીના ભાવો ગ્રહણ કરીને ઘણા આત્માર્થીઓ જરૂર આત્મદર્શન પામશે જ. તેની નિરંતર અમૃત ઝરતી વાણીમાં જ તેમની અસાધારણ પ્રતિભાનો ખ્યાલ આવે છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી સમયસારમાં ફરમાવે છે કે સમયસાર બે જગ્યાએ છે એક પોતાનો શુદ્ધાત્મા છે તે સમયસાર છે ને ઉત્કૃષ્ટ નિમિત્તપણે સમયસારજી શાસ્ત્ર છે. આ શાસ્ત્રમાં પોતાનો નિજ સમયસારરૂપી શુદ્ધાત્મા બતાવવામાં આવ્યો છે. એક એક ગાથાના અર્થ કરતાં પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી એવા ભાવવિભોર થઈ જાય છે કે તેમાંથી તેને નીકળવું મુશ્કેલ પડે છે.

પૂજ્ય બહેનશ્રી ચંપાબહેન વચનામૃતમાં પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી વિશે ફરમાવે છે કે પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું દ્રવ્ય તો અલૌકિક ને મંગળ છે. તેમનું શ્રુતજ્ઞાન ને વાણી આશ્ચર્યકારી છે. તેઓશ્રી મંગળમૂર્તિ, ભવોદ્દિધિ તારણહાર ને મહિમાવંત ગુણોથી ભરેલા છે. તેમણે ચારે બાજુથી મુક્તિનો માર્ગ પ્રકાશ્યો, તેમનો અપાર ઉપકાર છે તે કેમ ભૂલાય ? પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીને તીર્થંકર જેવો ઉદય વર્તે છે. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ અંતરથી માર્ગ પ્રાપ્ત કર્યો બીજાને માર્ગ બતાવ્યો તેથી તેમનો મહિમા આજે તો ગવાય છે પરંતુ હજારો વર્ષો સુધી પણ ગવાશે.

પૂજ્ય બેન શાંતાબેન ફરમાવે છે કે જેમ મહાવિદેહક્ષેત્રમાં તીર્થંકર પરમાત્માનો સાક્ષાત્ ઉપકાર છે તેવી જ રીતે ભરતક્ષેત્રમાં પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનો એટલો જ ઉપકાર છે કારણ કે જે ભવનો અંત તીર્થંકરદેવની સમીપમાં ન આવ્યો તે ભવનો અંત જેમના પ્રતાપે થાય તે પરમકૃપાળુ સદ્ગુરુદેવને અત્યંત ભક્તિથી વારંવાર નમસ્કાર હો. નમસ્કાર હો.

પૂજ્ય નિહાલચંદ્રજી સોગાની કે જેઓને પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું એક જ પ્રવચન સાંભળતા ભવના અભાવરૂપ સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ સોનગઢ સુવર્ણપૂરી મુકામે થઈ. તેઓ ફરમાવે છે કે પૂજ્ય ગુરુદેવના એક કલાકના પ્રવચનમાં પૂરેપૂરી વાત આવી જાય છે. બધી વાતનો ખુલાસો પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ તૈયાર કરી આપ્યો છે તેથી કોઈ વાત વિચારવી પડતી નથી. નહિ તો સાધક હોય તોપણ બધી તૈયારી કરવી પડે.

‘શ્રી સીમંધર કુંદકુંદ કહાન આધ્યાત્મિક ટ્રસ્ટ’ ની રચના સ્વ. ચંદુલાલ ખીમચંદ મહેતાના સ્મરણાર્થે બેન સરોજબેન ચંદુલાલ મહેતા પરિવાર રાજકોટ દ્વારા કરવામાં આવી છે. આ ટ્રસ્ટની પ્રવૃત્તિમાં પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનો પ્રકાશિત કરવાનું કાર્ય કરવામાં આવશે.

આ પરિવારને આદરણીય પૂ. શ્રી લાલચંદભાઈ મોદી-રાજકોટ દ્વારા જ આધ્યાત્મિક માર્ગમાં પ્રવેશની પ્રેરણા તથા આધ્યાત્મિક મહામંત્રોનું રસપાન થયું હોય આ પરિવાર તેમનો અત્યંત ઋણી છે. પૂ. લાલચંદભાઈ હંમેશાં આ પરિવારને કહેતા કે તમો બધા પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ભવભ્રમણનો થાક ઉતારનારા મૂળત્વને સાંભળી ને સમજો. તેઓશ્રી ફરમાવતા કે તને ‘જાણનારો જણાય છે ખરેખર પર જણાતું નથી’ તેમ અમે જાણીએ છીએ, હવે તો સ્વીકાર કરી લે. આવા આવા ઘણા મહામંત્રો જેમાં બાર અંગનો સાર ભરેલો છે તેવા મહામંત્રો તથા પૂ. ભાઈશ્રીની અધ્યાત્મની સૂક્ષ્મ સિદ્ધાંતિક સચોટ શૈલીથી જ આ પરિવાર અધ્યાત્મમાં ઓતપ્રોત થયો હોય તેઓશ્રીનો અત્યંત આભારી છે.

આવા અપૂર્વ અનુપમ શ્રી સમયસારજી શાસ્ત્રની બંધ અધિકારની ગાથાઓ ૨૩૭ થી ૨૮૭ તથા તેના શ્લોકો ઉપર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના સર્ળંગ પ્રવચનો નં. ૩૧૩ થી ૩૫૬ સમયસાર સિદ્ધિ ભાગ-૮માં અક્ષરશઃ પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યા છે. આ પ્રવચનોમાં ૧૮ હિન્દી પ્રવચનો ગુજરાતીમાં ભાષાંતર કરી પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યા છે. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ જાહેરસભામાં સમયસાર ૧૮ વખત વાંચ્યું અને ખાનગીમાં તો સેંકડો વખત વાંચ્યું છે. અને અંદરમાં તો... તેમને આમાં કેટલો માલ દેખાણો હશે. કોઈવાર દોઢ વર્ષ કોઈવાર બે વર્ષ કોઈવાર અઢી વર્ષ તેમ ૧૮ વખત ૪૫ વર્ષમાં જાહેરમાં વાંચ્યું છે. આ પ્રવચનો પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીની ૪૫ વર્ષની સોનગઢ સુવર્ણપૂરીમાં થયેલી સાધનાના નિયોડરૂપ માખણ છે. જેમ જેમ જ્ઞાનીની જ્ઞાન સ્થિરતા વૃદ્ધિગત્ત થતી જાય છે તેમ તેમ એકને એક ગાથાના પ્રવચન પણ ફરી લેવામાં આવે તો નવા નવા ભાવો આવે છે. તેથી જ ૧૮મી વખતના પ્રવચનો સંકલિત થઈને પ્રકાશિત થયા હોવા છતાં આ અંતિમ પ્રવચનો પ્રકાશિત કરવાનો ભાવ આવેલ છે. ટોટલ ૪૮૭ પ્રવચનો ૧ થી ૧૧ ભાગમાં ક્રમબદ્ધ શૃંખલારૂપે પ્રકાશિત થશે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી ફરમાવે છે કે પાંચમાં આરાના છેડા સુધી જે કોઈ જીવ સમ્યગ્દર્શન

પામશે તેને આ વીતરાગની વાણી નિમિત્ત થશે. આ વાણી સીધી સીમંધર ભગવાનની વાણી છે. આમાં એક અક્ષર ફરે તો બધું ફરી જાય.

આ સમગ્ર પ્રવચનો પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીની સી. ડી. ઉપરથી અક્ષરશઃ ઉતારવામાં આવેલા છે. ત્યારબાદ જ્યાં જ્યાં જરૂર પડે ત્યાં કૌંસ કરી વાક્યો પૂરા કરેલાં છે. ટેઈપ ઉપરથી ઉતારવાનું કાર્ય શ્રી નિલેષભાઈ જૈન, ભાવનગર દ્વારા તથા સમગ્ર પ્રવચનોને ફરીથી સી.ડી. ઉપરથી સાંભળી ચેક કરી પ્રુફ રિડીંગનું કાર્ય શ્રી ચેતનભાઈ મહેતા, રાજકોટ દ્વારા પૂર્ણ થયેલ છે તે બદલ સંસ્થા સર્વેનો આભાર માને છે. આ પ્રવચનોનાં પ્રકાશનમાં કાંઈ ક્ષતિ ન રહે તે માટે અમોએ વારંવાર પ્રવચનો સાંભળી લખાણ શુદ્ધિ કરી છે છતાં કોઈપણ ક્ષતિ રહી હોય તો તે અમારો દોષ છે તે બદલ અમો ક્ષમા ચાહીએ છીએ.

‘સમયસાર સિદ્ધિ’ ભાગ-૮ ના પ્રવચનોનું સમગ્ર કોમ્પ્યુટરાઈઝડ ટાઈપસેટિંગનું કાર્ય શ્રી નિલેષભાઈ જૈન, ભાવનગર દ્વારા તથા પુસ્તક પ્રિન્ટિંગ બાઈન્ડિંગનું સંપૂર્ણ કાર્ય શાર્પ ઓફસેટવાળા શ્રી ધર્મશભાઈ શાહ-રાજકોટ દ્વારા તથા કલર પેઈજનું કામ ડોટ એડવાળા શ્રી કમલેશભાઈ સોમપુરા-રાજકોટ દ્વારા થયું હોય સંસ્થા તેમનો આભાર માને છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ આ પંચમકાળમાં અમૃત વરસાવ્યા છે. અધ્યાત્મની હેલી વરસાવી મોક્ષના માંડવા રોપ્યા છે. આવા અતિ અપૂર્વ માર્મિક શાસ્ત્રની ગાથાઓના ખૂબ જ સરળ ભાષામાં આચાર્યોના ગૂઢભાવોને રજૂ કરી મુમુક્ષુ સમાજ ઉપર અપૂર્વ ઉપકાર કર્યો છે. ‘ભગવાન આત્મા’ કહીને પ્રત્યેક જીવને વીતરાગી કરુણાથી સંબોધન કરનાર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી અમ બાળકોના અનંત અનંત ઉપકારી ધર્મપિતા છે. બસ તેમનો ઉપકાર તો આપણે સૌ તેમણે બતાવેલા શુદ્ધાત્માનું રસપાન કરીને જ વાળી શકીએ.

સમયસાર સિદ્ધિ ભાગ-૮ માટે એક મુમુક્ષુભાઈ તરફથી સહયોગ પ્રાપ્ત થયેલ છે તે બદલ ટ્રસ્ટ તેમનો આભાર માને છે.

આ પુસ્તક <http://www.AtmaDharma.com> પર મૂકેલ છે.

ટ્રસ્ટી

શ્રી સીમંધર કુંદકુંદ કહાન આધ્યાત્મિક ટ્રસ્ટ
રાજકોટ

અનુક્રમણિકા

પ્રવચન નં.	તારીખ	ગાથા/શ્લોક નં.	પેઈજ નં.
૩૧૩	૧૭-૯-૭૯	શ્લોક-૧૬૩	૦૦૨
૩૧૪	૧૮-૯-૭૯	ગાથા-૨૩૭ થી ૨૪૧	૦૧૭
૩૧૫	૧૯-૯-૭૯	ગાથા-૨૩૭ થી ૨૪૧ તથા શ્લોક ૧૬૪	૦૩૦
૩૧૬	૨૦-૯-૭૯	ગાથા-૨૪૨ થી ૨૪૬, શ્લોક-૧૬૪/૧૬૫	૦૪૭
૩૧૭	૨૨-૯-૭૯	શ્લોક-૧૬૫ થી ૧૬૭	૦૬૦
૩૧૮	૨૩-૯-૭૯	ગાથા-૨૪૭ થી ૨૪૯, શ્લોક-૧૬૭	૦૭૫
૩૧૯	૨૪-૯-૭૯	ગાથા-૨૪૯ થી ૨૫૩	૦૯૦
૩૨૦	૨૫-૯-૭૯	ગાથા-૨૫૩ થી ૨૫૬	૧૦૮
૩૨૧	૨૬-૯-૭૯	કળશ ૧૬૮, ૧૬૯	૧૨૩
૩૨૨	૨૭-૯-૭૯	ગાથા-૨૫૭ થી ૨૬૨, શ્લોક-૧૭૦	૧૩૯
૩૨૩	૨૮-૯-૭૯	ગાથા-૨૬૩ થી ૨૬૫	૧૫૮
૩૨૪	૩૦-૯-૭૯	ગાથા-૨૬૫	૧૭૩
૩૨૫	૧-૧૦-૭૯	ગાથા-૨૬૫	૧૮૫
૩૨૬	૨-૧૦-૭૯	ગાથા-૨૬૫, ૨૬૬	૧૯૭
૩૨૭	૩-૧૦-૭૯	ગાથા-૨૬૬, ૨૬૭	૨૧૧
૩૨૮	૩-૧૦-૭૯	ગાથા-૨૬૭ થી ૨૬૯, કળશ-૧૭૧	૨૨૪
૩૨૯	૪-૧૦-૭૯	શ્લોક-૧૭૨, ગાથા-૨૭૦	૨૩૯
૩૩૦	૭-૧૦-૭૯	ગાથા-૨૭૦	૨૫૩
૩૩૧	૮-૧૦-૭૯	ગાથા-૨૭૦	૨૬૩
૩૩૨	૯-૧૦-૭૯	ગાથા-૨૭૦, ૨૭૧	૨૭૩
૩૩૩	૧૦-૧૦-૭૯	ગાથા-૨૭૧, શ્લોક-૧૭૩	૨૮૬
૩૩૪	૧૯-૧૦-૭૯	ગાથા-૨૭૨	૩૦૧

પ્રવચન નં.	તારીખ	ગાથા/શ્લોક નં.	પૃષ્ઠ નં.
૩૩૫	૨૦-૧૦-૭૯	ગાથા-૨૭૨	૩૧૩
૩૩૬	૨૧-૧૦-૭૯	ગાથા-૨૭૩	૩૨૭
૩૩૭	૨૨-૧૦-૭૯	ગાથા-૨૭૪, ૨૭૫	૩૩૯
૩૩૮	૨૩-૧૦-૭૯	ગાથા-૨૭૫	૩૫૫
૩૩૯	૨૩-૧૦-૭૯	ગાથા-૨૭૫ થી ૨૭૭	૩૬૭
૩૪૦	૨૫-૧૦-૭૯	ગાથા-૨૭૬, ૨૭૭	૩૮૩
૩૪૧	૨૬-૧૦-૭૯	ગાથા-૨૭૬, ૨૭૭	૩૯૪
૩૪૨	૨૭-૧૦-૭૯	ગાથા-૨૭૬-૨૭૭ તથા શ્લોક-૧૭૪	૪૦૮
૩૪૩	૨૮-૧૦-૭૯	ગાથા-૨૭૮, ૨૭૯, શ્લોક-૧૭૫	૪૨૪
૩૪૪	૩૦-૧૦-૭૯	ગાથા-૨૮૦, શ્લોક-૧૭૭	૪૪૧
૩૪૫	૩૧-૧૦-૭૯	ગાથા-૨૮૧ થી ૨૮૫	૪૫૪
૩૪૬	૧-૧૧-૭૯	ગાથા-૨૮૩ થી ૨૮૫	૪૭૦
૩૪૭	૨-૧૧-૭૯	ગાથા-૨૮૩ થી ૨૮૫	૪૮૪
૩૪૮	૧૬-૧૧-૭૯	ગાથા-૨૮૩ થી ૨૮૫	૪૯૭
૩૪૯	૧૮-૧૧-૭૯	ગાથા-૨૮૩ થી ૨૮૫	૫૧૦
૩૫૦	૨૦-૧૧-૭૯	ગાથા-૨૮૩ થી ૨૮૫	૫૨૧
૩૫૧	૨૧-૧૧-૭૯	ગાથા-૨૮૩ થી ૨૮૫	૫૩૩
૩૫૨	૨૨-૧૧-૭૯	ગાથા-૨૮૩ થી ૨૮૫	૫૪૪
૩૫૩	૨૩-૧૧-૭૯	ગાથા-૨૮૩ થી ૨૮૫	૫૫૪
૩૫૪	૨૪-૧૧-૭૯	ગાથા-૨૮૬, ૨૮૭	૫૬૭
૩૫૫	૨૫-૧૧-૭૯	ગાથા-૨૮૬, ૨૮૭, શ્લોક-૧૭૮	૫૭૮
૩૫૬	૩૦-૧૧-૭૯	શ્લોક-૧૭૮, ૧૭૯	૫૮૯

શ્રી સમયસારજી સ્તુતિ

(હરિગીત)

સંસારી જીવનાં ભાવમરણો ટાળવા કરુણા કરી,
સરિતા વહાવી સુધા તણી પ્રભુ વીર ! તેં સંજીવની;
શોષાતી દેખી સરિતને કરુણાભીના હૃદયે કરી,
મુનિકુંદ સંજીવની સમયપ્રાભૃત તણે ભાજન ભરી.

(અનુષ્ટુપ)

કુંદકુંદ રચ્યું શાસ્ત્ર, સાથિયા અમૃતે પૂર્યા,
ગ્રંથાધિરાજ ! તારામાં ભાવો બ્રહ્માંડના ભર્યા.

(શિખરણી)

અહો ! વાણી તારી પ્રશમરસ-ભાવે નીતરતી,
મુમુક્ષુને પાતી અમૃતરસ અંજલિ ભરી ભરી;
અનાદિની મૂર્છા વિષ તણી ત્વરાથી ઊતરતી,
વિભાવેથી થંભી સ્વરૂપ ભણી દોડે પરિણતિ.

(શાર્દૂલવિકીરિત)

તું છે નિશ્ચયગ્રંથ ભંગ સઘળા વ્યવહારના ભેદવા;
તું પ્રજ્ઞાછીણી જ્ઞાન ને ઉદયની સંધિ સહુ છેદવા;
સાથી સાધકનો, તું ભાનુ જગનો, સંદેશ મહાવીરનો,
વિસામો ભવક્ષલાંતના હૃદયનો, તું પંથ મુક્તિ તણો.

(વસંતતિલકા)

સૂણ્યે તને રસનિબંધ શિથિલ થાય,
જાણ્યે તને હૃદય જ્ઞાની તણાં જણાય;
તું રુચતાં જગતની રુચિ આળસે સૌ,
તું રીઝતાં સકલજાયકદેવ રીઝે.

(અનુષ્ટુપ)

બનાવું પત્ર કુંદનનાં, રત્નોના અક્ષરો લખી;
તથાપિ કુંદસૂત્રોનાં અંકાયે મૂલ્ય ના કદી.

શ્રી સદ્ગુરુદેવ-સ્તુતિ

(હરિગીત)

સંસારસાગર તારવા જિનવાણી છે નૌકા ભલી,
જ્ઞાની સુકાની મળ્યા વિના એ નાવ પણ તારે નહીં;
આ કાળમાં શુદ્ધાત્મજ્ઞાની સુકાની બહુ બહુ દોહ્યલો,
મુજ પુણ્યરાશિ ફળ્યો અહો ! ગુરુ કહાન તું નાવિક મળ્યો.

(અનુષ્ટુપ)

અહો ! ભક્ત ચિદાત્માના, સીમંધર-વીર-કુંદના !
બાહ્યાંતર વિભવો તારા, તારે નાવ મુમુક્ષુનાં.

(શિખરિણી)

સદા દષ્ટિ તારી વિમળ નિજ ચૈતન્ય નીરખે,
અને જ્ઞપ્તિમાંહી દરવ-ગુણ-પર્યાય વિલસે;
નિજલંબીભાવે પરિણતિ સ્વરૂપે જઈ ભળે,
નિમિત્તો વહેવારો ચિદધન વિષે કાંઈ ન મળે.

(શાર્દૂલવિકીડિત)

હેયું 'સત સત, જ્ઞાન જ્ઞાન' ધબકે ને વજ્રવાણી છૂટે,
જે વજ્રે સુમુમુક્ષુ સત્ત્વ ઝળકે; પરદ્રવ્ય નાતો તૂટે;
- રાગદ્વેષ રુચે ન, જંપ ન વળે ભાર્વેદ્રિમાં - અંશમાં,
ટંકોત્કીર્ણ અકંપ જ્ઞાન મહિમા હૃદયે રહે સર્વદા.

(વસંતતિલકા)

નિત્યે સુધાઝરણ ચંદ્ર ! તને નમું હું,
કરુણા અકારણ સમુદ્ર ! તને નમું હું;
હે જ્ઞાનપોષક સુમેઘ ! તને નમું હું,
આ દાસના જીવનશિલ્પી ! તને નમું હું.

(સ્ત્રગ્ધરા)

ઊંડી ઊંડી, ઊંડેથી સુખનિધિ સતના વાયુ નિત્યે વહંતી,
વાણી ચિન્મૂર્તિ ! તારી ઉર- અનુભવના સૂક્ષ્મ ભાવે ભરેલી;
ભાવો ઊંડા વિચારી, અભિનવ મહિમા ચિત્તમાં લાવી લાવી,
ખોયેલું રત્ન પામું, - મનરથ મનનો; પૂરજો શક્તિશાળી !

ॐ

શ્રી પરમાત્મને નમઃ

શ્રીમદ્ ભગવત્કુંદકુંદાર્યાદેવ પ્રણીત શ્રી સમયસાર

સમયસાર સિદ્ધિ

(અધ્યાત્મયુગપુરુષ પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના
શ્રી 'સમયસાર' ઉપર પ્રવચન)

(ભાગ-૮)

- ૭ -

બંધ અધિકાર

અથ પ્રવિશતિ બન્ધઃ ।

(શાર્દૂલવિક્રીડિત)

રાગોદ્ધારમહારસેન સકલં કૃત્વા પ્રમત્તં જગત્
ક્રીડન્તં રસભાવનિર્ભરમહાનાટ્યેન બન્ધં ધુનત્ ।
આનન્દામૃતનિત્યભોજિ સહજાવસ્થાં સ્ફુટં નાટ્યદ્
ધીરોદારમનાકુલં નિરુપધિ જ્ઞાનં સમુન્મજ્જતિ ॥૧૬૩॥

રાગાદિકથી કર્મનો, બંધ જાણી મુનિરાય,
તજે તેહ સમભાવથી, નમું સદા તસુ પાય.

પ્રથમ ટીકાકાર કહે છે 'હવે બંધ પ્રવેશ કરે છે.' જેમ નૃત્યના અખાડામાં સ્વાંગ પ્રવેશ કરે તેમ રંગભૂમિમાં બંધતત્ત્વનો સ્વાંગ પ્રવેશ કરે છે.

ત્યાં પ્રથમ જ, સર્વ તત્ત્વોને યથાર્થ જાણનારું જે સમ્યગ્જ્ઞાન છે તે બંધને દૂર કરતું પ્રગટ થાય છે એવા અર્થનું મંગળરૂપ કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :- [રાગ-ઉદ્ગાર-મહારસેન સકલં જગત્ પ્રમત્તં કૃત્વા] જે (બંધ) રાગના ઉદયરૂપી મહા રસ (દાડ) વડે સમસ્ત જગતને પ્રમત્ત (નમતવાલું, ગાફેલ) કરીને, [રસ-માવ-નિર્ભર-મહાનાટ્યેન ક્રીડન્તં બન્ધં] રસના ભાવથી (અર્થાત્ રાગરૂપી ઘેલછાથી) ભરેલા મોટા નૃત્ય વડે ખેલી (નાચી) રહ્યો છે એવા બંધને [ઘુનત્] ઉડાડી દેતું - દૂર કરતું, [જ્ઞાનં] જ્ઞાન [સમુન્મજ્જતિ] ઉદય પામે છે. કેવું છે જ્ઞાન ? [આનન્દ-અમૃત-નિત્ય-મોજિ] આનંદરૂપી અમૃતનું નિત્ય ભોજન કરનારું છે, [સહજ-અવસ્થાં સ્ફુટં નાટ્યત્] પોતાની જાણનક્રિયારૂપ સહજ અવસ્થાને પ્રગટ નચાવી રહ્યું છે, [ધીર-ઉદારમ્] ધીર છે, ઉદાર (અર્થાત્ મોટા વિસ્તારવાળું, નિશ્ચળ) છે, [અનાકુલં] અનાકુળ (અર્થાત્ જેમાં કાંઈ આકુળતાનું કારણ નથી એવું) છે, [નિરુપધિ] નિરુપધિ (અર્થાત્ પરિગ્રહ રહિત, જેમાં કાંઈ પરદ્રવ્ય સંબંધી ગ્રહણત્યાગ નથી એવું) છે.

ભાવાર્થ :- બંધતત્ત્વે રંગભૂમિમાં પ્રવેશ કર્યો છે, તેને ઉડાવી દઈને જે જ્ઞાન પોતે પ્રગટ થઈ નૃત્ય કરશે તે જ્ઞાનનો મહિમા આ કાવ્યમાં પ્રગટ કર્યો છે. એવા અનંત જ્ઞાનસ્વરૂપ જે આત્મા તે સદા પ્રગટ રહ્યો. ૧૬૩.

પ્રવચન નં. ૩૧૩ શ્લોક-૧૬૩ સોમવાર, ભાદરવા વદ ૧૨, તા. ૧૭-૦૮-૧૯૭૯

‘સમયસાર’ સાતમો ‘બંધ અધિકાર’. ‘અથ પ્રવિશતિ બન્ધઃ’ થોડું હિન્દી છે.

રાગાદિકથી કર્મનો, બંધ જાણી મુનિરાય,
તજે તેહ સમભાવથી, નમું સદા તસુ પાય.

ટીકાકાર માંગલિક કરે છે. ટીકા એટલે આ અર્થના કરનાર. ‘રાગાદિ...’ રાગ, દ્વેષ અને મિથ્યાત્વાદિ કર્મનો બંધ. રાગાદિથી કર્મનો બંધ છે. શુભ-અશુભરાગ અને રાગનો ઉપયોગ, મારો રાગ એવો જે મિથ્યાત્વભાવ એ કર્મબંધનું કારણ છે. ‘બંધ જાણી મુનિરાય, તજે...’ એ રાગાદિક ભાવને તજે. તે (પણ) સમભાવથી (તજે). અંતરનો સમભાવ (અર્થાત્) વીતરાગસ્વરૂપ આત્મા, એને આશ્રયે થયેલો વીતરાગભાવ, એનાથી રાગાદિને તજે. આહા..!

(અજ્ઞાની જીવો) બાહ્ય ક્રિયાઓ અને બાહ્ય નિમિત્તને મટાડવાનો ઉપાય કરે છે પણ એ તો પર્યાયમાં છે નહિ. શરીર, મન અને વચન એ આત્માની પર્યાયમાં તો નથી. કર્મ જે જડ છે એ આત્માની પર્યાયમાં નથી તો પછી આ સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર, પૈસો, મકાન, એ તો આત્માની પર્યાયમાં છે નહિ. એ તો અભાવસ્વરૂપ જ છે, હવે એનો અભાવ શી રીતે કરવો? આહાહા..! પરપદાર્થનો પર્યાયમાં અત્યંત અભાવ છે. એનો અભાવ કરવો નથી.

આ તો અત્યારે કેટલાક કહે છે ને? ‘આ બધું છોડ્યું એટલી આકુળતા તૂટી. એક શરીર રહ્યું તો એની આકુળતા ન રાખવી.’ એમ નથી.

‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’માં ‘ટોડરમલજી’એ લીધું છે, કે અનાદિથી અજ્ઞાની બાહ્ય ક્રિયા અને બાહ્ય નિમિત્તોને મટાડવાનો ઉપાય રાખે છે. ‘સાતમા અધિકાર’માં છે. પણ એ બાહ્ય ક્રિયા અને બાહ્ય પદાર્થ તો પર્યાયમાં છે જ નહિ. આહાહા...! એ પર્યાય દ્રવ્ય-ગુણમાં તો નથી તેથી દ્રવ્ય-ગુણમાં તો પરપદાર્થ નથી પણ એની પર્યાયમાં પણ નથી. આહા...! મનના પરમાણુઓ, વાણીના અને જડ શરીર, એની ક્રિયા અને એનું સ્વરૂપ એ આત્માની પર્યાયમાં નથી. આરે...! અજીવતત્ત્વને અને પરતત્ત્વને પર્યાયમાં (પોતાના) માનવા, એને છોડીને મારી પર્યાય નિર્મળ થાય (એમ માને). આહા...! (પરંતુ) એનાથી તો રહિત જ છે. નિર્મળ કેમ નથી? સમજાણું કાંઈ? એનાથી તો રહિત જ છે, નિર્મળ કેમ થઈ નહિ? એનાથી રહિત જ એનો સ્વભાવ છે. એ કંઈ પરનો અભાવ થાય એટલે મલિનતાનો અભાવ થાય એમ નથી. આહાહા...!

તેથી કહ્યું, ‘તજે તેહ સમભાવથી,...’ એ રાગાદિ પરિણામમાં જે વિકાર છે એને અંતરના સ્વભાવના આશ્રયે સમભાવ પ્રગટ કરી, એનાથી તે તજે. આહાહા...! પર્યાયમાં જે રાગાદિ... અહીં તો આગળ કહેશે, ઉપયોગમાં રાગાદિ કરે તે જ મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? આગળ (૨૪૧) ગાથામાં કહેશે – ‘રાગાદી ઉવઓગે કુવ્વંતો’ પરને પોતાનું કરે, એ માને એ તો એની માન્યતા છે. એ કંઈ એનામાં છે નહિ. આ તો એની પર્યાયમાં રાગ, દ્વેષ, મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! એને પોતાના જ્ઞાનસ્વભાવના ઉપયોગમાં પોતાના માને, એને કરે (અર્થાત્) આ રાગનો હું કર્તા છું (તે જ મિથ્યાત્વ છે). પરંતુ તો કરી શકતો નથી. પર તો એનામાં છે નહિ, હવે રાગ અને દ્વેષના પરિણામ રહ્યા એને હું કરું એવો જે ભાવ, તો જ્ઞાયકતત્ત્વ છે એનાથી ભિન્ન પુણ્ય-પાપ તત્ત્વ છે એ ભિન્ન તત્ત્વ છે, એ જ્ઞાયકતત્ત્વ પોતાના ઉપયોગમાં એને કરે એ તો મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...!

એ અહીં કહે છે, ‘રાગાદિકથી કર્મનો, બંધ જાણી મુનિરાય,...’ પરના કારણે બંધ (થાય), સંયોગ ઘણા (છે) માટે બંધ થાય, એમ નથી. અને સંયોગનો અભાવ-ઓછા થયા માટે બંધ ઘટ્યો, એમ નથી. આહાહા...! ઓલા ‘વિદ્યાસાગર’ એમ કહે છે ને? જુવાન માણસ છે ને! એના ગુરુએ આચાર્યપદ આપ્યું છે. ‘આ બધું ઘટી ગયું, હવે એક શરીર રહી ગયું, બધું ઘટાડી દીધું એટલી આકુળતા ઘટી ગઈ. હવે શરીર રહ્યું એના ઉપર રાગ ઘટાડવો.’ (એમ કહે છે). અરે...રે...! શરીર અને બાહ્ય ચીજ તો પર્યાયમાં છે જ નહિ પછી અભાવ (કરવો) મટાડવો એ પ્રશ્ન જ ક્યાં છે? અરે...! આવી વાત છે. શું થાય? વાસ્તવિક તત્ત્વની મર્યાદા શું છે તેની ખબર નહિ.

ભગવાનઆત્માની પર્યાયમાં એના ક્ષેત્રના આંગણમાં પરદ્રવ્યનો તો અભાવ છે. અભાવ કરું તો અભાવ થાય, એમ નથી. આહાહા...! પણ એની પર્યાયમાં જે રાગ ને દ્વેષ ને મિથ્યાત્વ

છે એ એની પર્યાયમાં છે. છે એમાંથી ટાળવું છે ને? બીજું તો એનામાં નથી, એને ટાળવું શું? આહાહા...! એ 'તજે તેહ સમભાવથી,...' પણ એ કેમ તજે? પોતાનો શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વભાવ જ્ઞાયકભાવની પિછાણ કરીને એમાં ઠરે, સમભાવ પ્રગટ કરે એનાથી તે રાગાદિ ટળે. કોઈ બહારની ક્રિયા સુધારવા જાય અને બહારનું છોડવા જાય તો રાગ ઘટે, એમ નથી. આહાહા...! ઝીણી વાતું બહુ, ભાઈ!

'નમું સદા તસુ પાય.' જેણે આત્માના સમભાવના વીતરાગભાવથી એ રાગાદિ ભાવને જેણે છોડ્યા, વ્યય કર્યો, સમભાવની જેણે ઉત્પત્તિ કરી, ધ્રુવ સ્વરૂપ તો ત્રિકાળ છે, એને આશ્રયે જે સમભાવ પ્રગટ કર્યો, એથી તેને રાગાદિનો ત્યાગ થયો, તે મુનિને હું વંદન કરું છું. આહાહા...! આ હિન્દી ટીકા કરનાર પોતે કહે છે. આહા...!

ત્યાં 'પ્રથમ ટીકાકાર કહે છે કે 'હવે બંધ પ્રવેશ કરે છે.' નાટકના જેવો દષ્ટાંત આપ્યો છે ને! આહાહા...! 'જેમ નૃત્યના અખાડામાં...' નાયવાના ક્ષેત્રમાં 'સ્વાંગ પ્રવેશ કરે તેમ રંગભૂમિમાં બંધતત્ત્વનો સ્વાંગ પ્રવેશ કરે છે.' આહાહા...! એ આ બંધ એટલે કર્મનો નહિ. વિકારી પરિણામ રાગ-દ્વેષનો ભાવબંધ છે તે આવે છે. એ એક સ્વાંગ છે, જીવનો એ સ્વાંગ છે, જડકર્મ એ કંઈ જીવનો સ્વાંગ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? એનામાં જે રાગ ને દ્વેષ ને મિથ્યાભાવ (થાય છે) તે બંધનું તત્ત્વ (છે અને) તે એનો સ્વાંગ છે. આહાહા...! 'જેમ નૃત્યના અખાડામાં સ્વાંગ પ્રવેશ કરે તેમ રંગભૂમિમાં બંધતત્ત્વનો સ્વાંગ પ્રવેશ કરે છે.' એમ અહીંયાં બંધતત્ત્વ પ્રવેશ કરે (છે). નાટકમાં બીજા માણસો નાચ કરનારા આવે એમ આ નાચવા આવ્યું છે.

'ત્યાં પ્રથમ જ, સર્વ તત્ત્વોને યથાર્થ જાણનારું...' આહાહા...! માંગલિક કર્યું છે. એ શુભ-અશુભ રાગ તે મારો નથી, મારા તત્ત્વનું એ સ્વરૂપ નથી, એમ જેણે આત્મજ્ઞાન અને સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રગટ કર્યું છે... આહાહા...! એ 'પ્રથમ જ, સર્વ તત્ત્વોને યથાર્થ જાણનારું...' સર્વ તત્ત્વોને યથાર્થ જાણનારું (કહ્યું). સ્વતત્ત્વ છે તે જ્ઞાયક છે તેમ જાણનારું, રાગ છે તે વિકારતત્ત્વ છે એમ જાણનારું, અજીવ છે તે પર છે એમ જાણનારું. આહાહા...! એ 'સર્વ તત્ત્વોને યથાર્થ જાણનારું...' સર્વ તત્ત્વો આવ્યા છે ને? જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ આદિ જે રીતે છે... આહા...! એ રીતે તે જાણનારું 'જે સમ્યગ્જ્ઞાન છે તે બંધને દૂર કરતું...' આહાહા...! પરને દૂર કરતું નહિ. આહાહા...! લોકોનો પ્રયાસ બધો આ-બહારથી બાયડી છોડી, છોકરા છોડ્યા, દુકાન છોડી.. પણ છૂટા જ છે, કે દિ' તારી પર્યાયમાં આવ્યા છે? આહાહા...!

આ શરીર વિષયની ક્રિયા છે તેને છોડવી. એ પણ જડની ક્રિયા છે. આહાહા...! પણ અંદરમાં જે રાગ ને દ્વેષ ને વિકારીભાવ (થાય છે) એ તારી પર્યાયમાં અસ્તિત્વ છે. એને પૂર્ણ અસ્તિત્વનો આશ્રય લઈને... આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? એ તારી પર્યાયમાં રાગ-દ્વેષનું અસ્તિત્વ છે, આહાહા...! એને પૂર્ણ અસ્તિત્વની સત્તાનો આશ્રય લઈને ક્ષણિક

અસ્તિત્વનો ત્યાગ કરે છે, ત્રિકાળી અસ્તિત્વનો આશ્રય-આદર લ્યે છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? આવી વાતું છે, ભાઈ! વીતરાગમાર્ગ કોઈ અલૌકિક છે, બાપુ! આહા...! હેં?

મુમુક્ષુ :- નિર્જરા પછી બંધ કેમ આવ્યો?

ઉત્તર :- નિર્જરા પછી બંધ કલ્પો આ બાજુમાં, કેમકે નિર્જરા થઈ છે એ કોની નિર્જરા કરી? કે, બંધની. એ હવે સમજાવે છે. કોઈ ઠેકાણે પહેલો બંધ અને પછી નિર્જરા એમ પણ આવે છે, પણ અહીંયાં નિર્જરા પછી બંધનું વાસ્તવિક તત્ત્વ એને જણાય છે, એમ. બંધ છે એ રાગ-દ્વેષનો બંધ છે એને આત્માના આશ્રયે જ્યારે ટાપ્યો છે, નિર્જરા (પ્રગટ કરી છે) ત્યારે એને બંધનું જ્ઞાન યથાર્થ થાય છે. આહાહા...! 'કુંદકુંદાચાર્યદેવે' આ શૈલી લીધી છે. આહા...!

'તે બંધને દૂર કરતું...' એ રાગ જે શુભ-અશુભ વિકાર (થાય છે) તેને નિર્વિકારી દ્રવ્ય સ્વભાવનો આશ્રય લઈને સમભાવ પ્રગટ કરીને વિષમભાવનો ત્યાગ કરીને... આહાહા...! જે જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે 'એવા અર્થનું મંગળરૂપ કાવ્ય કહે છે :-' આહાહા...! મંગળ પ્રવેશ કરે છે. સમ્યગ્જ્ઞાનરૂપી માંગલિક પ્રવેશ કરે છે (અને) બંધના સ્વાંગને જાણી લે છે. આહાહા...!

રાગોદ્ધારમહારસેન સકલં કૃત્વા પ્રમત્તં જગત્
ક્રીડન્તં રસભાવનિર્ભરમહાનાટયેન બન્ધં ધુનત્।
આનન્દામૃતનિત્યભોજિ સહજાવસ્થાં સ્ફુટં નાટયદ્
ધીરોદારમનાકુલં નિરુપધિ જ્ઞાનં સમુન્મજ્જતિ।।૧૬૩।।

આહાહા...! 'રાગ-ઉદ્ધાર-મહારસેન સકલં જગત્ પ્રમત્તં કૃત્વા' અરે...રે...! રાગના વિકારના ઉદયરૂપી મહાદાહર. ઓહો...! વિકારી પરિણામ જે શુભાશુભ રાગ, એનો જેણે દાહર પીધો છે. આહા...! એ વડે સમસ્ત જગતને ગાફેલ કરી નાખ્યું છે. આહાહા...! દાહર પીને જેમ મસ્તક ખોટું થાય છે અને ગાફેલ થઈ જાય છે, એમ ભગવાનઆત્મા આનંદામૃત સ્વભાવથી ભરેલો, એને ભૂલીને એનાથી વિરુદ્ધ પુણ્ય-પાપના વિકારીભાવ, એ મારા છે, એમ જેણે દાહર પીધો છે, એ જગત ઘેલું થઈ ગયું છે, એ જગત ગાંડું-પાગલ છે, કહે છે. આહાહા...! પણ આ ડાહ્યાના દીકરા મોટા કહેવાય! કોડોપતિ કહેવાય, આમ બુદ્ધિવાળા કહેવાય, બુદ્ધિ વાપરીને પૈસા ભેગા કર્યા, મેં આમ કર્યું, ધૂળ કરી... એમ વાતું કરે છે ને! આહાહા...! ભગવાન કહે છે, કે એ ડાહ્યા નહિ. આહાહા...! એ તો ગાંડા છે.

જેને રાગ ને પુણ્ય-પાપના ભાવ, જેના દ્રવ્ય ને ગુણ પવિત્રતાના પિંડમાં જે નથી, એને પોતાના માનીને ગાફેલ, ગાંડો-પાગલ થયો છે. પરને પોતાનું માનીને એમ અહીંયાં નથી કહ્યું. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! રાગાદિમાં ભલે એ પર નિમિત્ત હો, પણ પરને પોતાનું માને તોપણ એ પર કંઈ એનું ન થાય. આ તો પર્યાયમાં માન્યતામાં એના માન્યા છે, વસ્તુમાં નથી. પર્યાયમાં રાગ-દ્વેષ અને પુણ્ય-પાપ મારા છે એમ પર્યાયમાં માન્યું છે, એ

માન્યતા છે, વસ્તુમાં નથી. આહાહા...! પર મારા છે, એમ માન્યું છે છતાં એ પર તારામાં નથી. એમ રાગ-દ્વેષ મારા છે એમ માન્યું છે છતાં વસ્તુમાં નથી. આહાહા...!

‘જે (બંધ) રાગના ઉદયરૂપી મહા રસ વડે...’ બંધની વ્યાખ્યા (કરી). ભાવબંધ, હોં! આહાહા...! ભગવાન તો આત્મા અબંધસ્વરૂપ છે, પ્રભુ તો અબંધસ્વરૂપ છે. એને રાગના, પુણ્ય-પાપના પ્રેમના રસમાં ગાફેલ ગાંડો-પાગલ થઈ ગયો, કહે છે. આહાહા...! એને સત્ય શું છે તે સૂઝતું નથી. આહાહા...! જ્યાં હોય ત્યાં રાગ ને પુણ્ય ને પાપના ભાવ મારા અને મેં કર્યા, એવો મિથ્યાત્વનો દાડૂ પીધો છે. આહાહા...!

એ રાગના ‘ઉદ્ગાર’ છે ને? ‘ઉદયરૂપી...’ છે ને? ‘ઉદ્ગાર’ શબ્દ છે ને? ઉદય. એ વિકારનો ભાવ પ્રગટ થાય છે... આહાહા...! જે સ્વભાવમાં નથી. એ મહાદાડૂ વડે. રસ છે ને? રસ. રસ નામ રાગમાં એકાકાર થઈ ગયો છે. આહાહા...! મહા રસના દાડૂ વડે ‘સમસ્ત જગત...’ આખું જગત, એમ કહે છે. આહાહા...! એ દિગંબર મુનિ થયો હોય, પંચ મહાવ્રત પાળતો હોય, અઠ્યાવીસ મૂળગુણ પાળતો હોય, જગતનો, બાયડી, છોકરાનો ત્યાગ કર્યો હોય પણ એ રાગની ક્રિયા મારી છે, એ રાગ મારો છે, એવો જે દાડૂ પીધો છે તે મિથ્યાત્વથી ગાંડો-પાગલ છે, કહે છે. અર...ર...ર...! સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ દિગંબર સંતોની વાણી તો જુઓ! આહાહા...!

કહે છે, પ્રભુ! તું તો આનંદના અમૃતનો સાગર છો ને! એમાં આ પુણ્ય ને પાપના રાગને તેં તારા માન્યા, પ્રભુ! આ તો ગાંડપણું (છે), તું પાગલ થઈ ગયો. આહાહા...! જે જેનું નથી તેનું તેને માનવું એ તો પાગલ છે, કહે છે. આહાહા...! ‘પ્રમત્ત (–મતવાલું, ગાફેલ)...’ જગત, આખું જગત, હોં! છે? ‘સકલં જગત્ પ્રમત્તં કૃત્વા’, ‘સકલં જગત્ પ્રમત્તં કૃત્વા’. આહાહા...! મોટા માંધાતા સાધુ નામ ધરાવે, રાજપાટ છોડીને હજારો રાણીનો ત્યાગ કર્યો હોય પણ અંદર રાગનો ભાવ છે એ મારો છે, એ ભાવ છોડ્યો નથી. આહાહા...! સકલ જગતમાં એ પણ આવી ગયો. દ્રવ્યલિંગી મુનિ (આવી ગયો). આહાહા...! જુઓ! આ વીતરાગમાર્ગ! આહા...!

એ રાગનો ભાવ છે, ચાહે તો દયા, દાન ને વ્રતનો ભાવ હો પણ એ રાગ છે એ મારો છે એણે રાગના ઉદય(રૂપી) દાડૂ પીધો. એ જ મારું સ્વરૂપ છે એમ માનીને ત્યાં રોકાઈ ગયો છે. આહાહા...! મહાપ્રભુ રાગ વિનાનો અમૃતનો સાગર અંદર પ્રભુ, એની તો એને ખબરું ન મળે, આહાહા...! મહાપુરુષ અંદર ભગવાન બિરાજે છે એના ભેટા કરવાની તો દરકાર ન મળે. રાગના ભેટા કરીને રોકાઈ ગયો. આહાહા...! સકલ જગતને પ્રમત્ત કરીને. આહાહા...!

‘રસ-ભાવ-નિર્ભર-મહા-નાટયેન ક્રીડન્તં બન્ધં’ ‘રસના ભાવથી (અર્થાત્ રાગરૂપી ઘેલછાથી)...’ આહાહા...! એ પુણ્ય અને પાપનો ભાવ જે રાગ, એના રસથી એટલે ઘેલછાથી.

આહાહા...! છે? 'ભરેલા મોટા નૃત્ય વડે...' આહાહા...! વિકારીભાવથી નાચી રહ્યો છે, કહે છે. આહાહા...! 'ખેલી રહ્યો છે...' કહે છે. રાગાદિથી ભરેલા મોટા નૃત્ય વડે નાચી રહ્યો છે. આહાહા...! 'એવા બંધને...' આ ભાવબંધની વાત છે, હોં! આહાહા...! કે જે એની પર્યાયમાં છે, એવા ભાવબંધને. આહાહા...! 'ધુનત્' 'ઉડાડી દેતું...' એ ભાવબંધને 'ધુનત્' નામ 'ઉડાડી દેતું-દૂર કરતું, જ્ઞાન...' એટલે ભગવાનઆત્મા. આહાહા...! જે કંઈ રાગ અને પુણ્યના પરિણામનો સ્વાદ હતો, એમાં ઘેલછાઈથી. આહાહા...! અરે...રે...! આવી વાતું સાંભળવા મળવી મુશ્કેલ પડે. પ્રભુ! તારા ઘરની વાત છે ને! આહા...! કહે છે, ઘરમાંથી બહાર નીકળી બહારચલો થયો, એ રાગમાં બહારચલો થઈને તું (એને) મારું માને, પ્રભુ! તને શું થયું આ? આહા...!

કોડાધિપતી માણસ હોય અને એનો છોકરો કોઈ વાઘરણની સાથે ચાલતો હોય અને ઘરમાંથી પૈસા લઈ જતો હોય, એ એને કહે, ભાઈ! આ આપણું ઘર નહિ ટકે. આહા...! તું ક્યે રસ્તે ચડ્યો? ભાઈ! ઘરે ખાનદાનની દીકરી આંખ ઊંચી કરે નહિ, એને મૂકીને તું આ શું કરે છે? આહાહા...! અહીં પરમાત્મા, સંતો કહે છે પ્રભુ! તારો આનંદનો સાગર અંદર ઘરે ભર્યો છે ને! આહાહા...! એને મૂકીને આ બહારચલા વ્યભિચારમાં, પુણ્ય-પાપમાં ચાલ્યો ગયો, પ્રભુ! તને શરમ નથી આવતી? કહે છે. 'શાંતિભાઈ'! આવી વાતું છે, પ્રભુ! આહાહા...! અરે...! દુનિયા એવું માને, એ.. 'સોનગઢ'નું આમ (છે). પ્રભુ! 'સોનગઢ'નું નથી. એ.. સોનાને કાટ ન હોય. એમ ભગવાનને મેલ ન હોય. એને મેલ તરીકે માને એ પાગલ છે, કહે છે. આહાહા...! આવ્યું છે ને? ૭૨ ગાથામાં, નહિ? શુભ-અશુભભાવ તે અશુચિ-મેલ છે. શરીર અશુચિ (છે એમ) ત્યાં નથી કહ્યું. કારણ કે પર ચીજ છે, એની પર્યાયમાં નથી એટલે એનો પ્રશ્ન નથી. આહાહા...!

આ રોગ છે એ આત્માની પર્યાયમાં નથી આવતો. સમજાય છે કાંઈ? શરીરની રોગ અવસ્થા એ તો શરીરમાં પર્યાય રહી. એ રોગ અવસ્થા આત્માની પર્યાયમાં આવતી નથી, કોઈ દિ' અજ્ઞાનીને પણ આવતી નથી. આહાહા...! જેની પર્યાયમાં શરીર નથી એની પર્યાયમાં શરીરનો રોગ ક્યાંથી આવે? આહાહા...! એને તો રાગનો રોગ વળગ્યો છે. આહાહા...! રાગનો જ્યાં ઉદય આવ્યો અને અંદર એમાં રસ ચડી ગયો. આહા...! અંદર પ્યાલા ફાટી ગયા. અમે મોટા ગૃહસ્થ છીએ ને અમે પૈસાવાળા છીએ, અમે આબરૂવાળા છીએ, અમે પુણ્યશાળી છીએ. શું થયું પ્રભુ તને આ? આહાહા...! 'રસિકભાઈ'! આવી વાતું છે, ભાઈ! હેં! આવી વાત છે. અરે...રે...!

ભગવાન 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ' કહે છે, એ રાગનો પ્રેમ છે તેની એકતાબુદ્ધિ છે એ ઘેલછા છે. એ જેણે એકતા તોડીને સ્વભાવની એકતાનું જ્ઞાન પ્રગટ કર્યું... આહાહા...! એ જ્ઞાન વડે રાગને ભિન્ન કરી નાખ્યો. ભલે થોડો રહ્યો પણ ભિન્ન કરી નાખ્યો. આહાહા...! એવું સમ્યગ્જ્ઞાન 'ઉદય પામે છે.' ઓલામાં હતું ને? 'રાગ-ઉદ્ગાર'. ત્યાં પણ હતું ને? 'રાગ-

ઉદ્ગાર'. અહીં એમ કહ્યું, 'જ્ઞાનં સમુન્મજ્જતિ'. આહાહા...! શું કહ્યું? જે પુણ્ય અને પાપનો રાગ ઉદય પામે છે અને એમાં મારાપણું માનીને ઘેલછાઈ થઈ ગઈ, પાગલ છે. હવે અહીંયાં જ્ઞાન ઉદય પામે છે, કહે છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આ તો વીતરાગી વાતું છે, બાપા! આ કંઈ વાર્તા, કથા નથી. આહા...! ત્રણલોકના નાથના શ્રીમુખે નીકળેલી વાત, ત્રણલોકના નાથના શ્રીમુખે નીકળેલી વાત, જે ઇન્દ્રો સાંભળે.. બાપુ! આહા...! એ કોઈ સાધારણ વાત નથી. અરે...રે...! ભરતક્ષેત્ર જેવું સાધારણ ક્ષેત્ર આવ્યું એથી કરીને શું કંઈ વસ્તુ ફરી જાય છે? આહાહા...!

જેને રાગનો ઉદય હતો તેમાં રસ ચડી ગયેલો, પાગલ (હતો) હવે એને છોડીને સમ્યગ્જ્ઞાનનો જેને ઉદય થયો, આમ ઉદય થયો. આહાહા...! હું તો આનંદકંઠ પ્રભુ જ્ઞાનસ્વરૂપી પ્રભુ છું, રાગ મારી ચીજ નહિ, રાગ મારામાં નહિ, મેલ મારામાં નહિ. મારો મહેલ તો નિર્મળાનંદ છે, આ મેલ નહિ. આહાહા...! શું કહ્યું ઈ?

'જ્ઞાનં સમુન્મજ્જતિ' સામે લીધું. ઓલામાં કહ્યું ને? 'રાગ-ઉદ્ગાર' તો આ 'જ્ઞાનં સમુન્મજ્જતિ'. હવે, ત્યાં એમ કહ્યું હતું, કે 'મહારસેન સકલં જગત્ પ્રમત્તં કૃત્વા' હવે અહીંયાં જ્ઞાન જ્યાં પ્રગટ થયું, ચૈતન્યમૂર્તિ ભગવાનઆત્મા આનંદનો નાથ છું, એમ જ્યાં અંતરમાં દષ્ટિ થઈને જ્ઞાન-સમ્યગ્જ્ઞાન-સત્યજ્ઞાન પર્યાયમાં પ્રગટ થયું.. આહાહા...! હવે (કહે છે) તે, 'આનન્દ-અમૃત-નિત્ય-મોજિ' આહાહા...! ઓલું રાગને વેદતું જગત ગાંડું-પાગલ થઈ ગયું હતું. આહાહા...! ભગવાનઆત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપી પ્રભુ (છે), રાગ તો ક્ષણિક કૃત્રિમ મેલ (છે), એ હું નહિ. આહાહા...! આ કંઈ વાતે નથી મળે એવું, બાપા! વાતે વડા થાય એવું નથી. આહા...! અંતરમાં સ્વભાવથી ભરેલો ભગવાન (છે).

કહે છે, કે એ જ્ઞાનનો જ્યાં ઉદય થયો. ઓલો પણ ઉદય થયો અને આ પણ ઉદય થયો. આહાહા...! સૂર્યનો ઉદય થયો ત્યાં અંધકારનો નાશ કરી નાખ્યો. આહાહા...! જ્ઞાનનો જ્યાં ઉદય થયો (તો) રાગના બંધનો જેણે નાશ કરી નાખ્યો. આહાહા...! થોડી ઝીણી વાત છે પણ બહુ તત્ત્વવાળી છે, ભાઈ! 'બંધ અધિકાર'નું વર્ણન પણ અલૌકિક છે. ભગવાન 'કુંઠકુંઠાર્ય', 'અમૃતચંદ્રાર્ય' એ તો પરમાત્મા જેવા છે, પંચમઆરાના ભગવાન છે. આહા...! હેં?

મુમુક્ષુ :- મુનિરાજ ભગવાન છે.

ઉત્તર :- ભગવાન પરમેષ્ઠી છે, પંચ પરમેષ્ઠી છે, પરમ ઈષ્ટ (છે). આહાહા...! ઈષ્ટ જેણે પ્રગટ કર્યું છે, અનિષ્ટ જેણે નાશ કર્યું છે, આવે છે ને? 'પ્રવચનસાર'. આહાહા...! ઈષ્ટ જેણે પ્રગટ કર્યું છે. ઈષ્ટ એવો આનંદનો નાથ ભગવાન, એમાં એકાકાર થઈને જેણે દશા પ્રગટ કરી છે અને અનિષ્ટનો જેણે નાશ કર્યો છે. આહાહા...! બંધના ભાવનો જેણે નાશ કર્યો છે. અબંધભાવી ભગવાનને જેણે પ્રગટ કર્યો છે. આહાહા...! અરે...! પ્રભુ! આવી

વાત સાંભળતા કેટલાકને (એમ થાય છે કે) આ તો નિશ્ચયની (વાત) છે. અરે...! પ્રભુ! પણ સાંભળ તો ખરો! બાપુ! નિશ્ચય નામ પરમસત્યની વાતું છે આ. આ તો ક્રિયા કરો ને આ કરો ને આ કરો... એમાં રોકાઈને મરી ગયો. રાગના રસની ક્રિયા(માં રોકાઈ ગયો). કીધું ને, બાહ્ય ક્રિયા અને નિમિત્તો મટાડવાનો ઉપાય રાખે છે પણ રાગ ને દ્વેષને મટાડવાનો ઉપાય શું છે એને સમજતો પણ નથી. આહાહા...!

‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’માં સાતમા અધ્યાયમાં છે. આહાહા...! કેટલાક હવે એને નથી માનતા. બાહ્ય ક્રિયા અને પર મટાડવાનો ઉપાય રાખે છે, પર મટાડ્યા એટલા તો અમે ત્યાગી થયા કે નહિ? એમ મનાવવું છે. સમજાણું કાંઈ? એટલે આ શાસ્ત્ર માને નહિ, ના પાડે કે, નહિ. ‘ટોડરમલજી’નું નહિ, ‘પંચાધ્યાયી’ નહિ, ‘બનારસીદાસજી’નું નહિ. કારણ કે એણે આમ ખુલ્લું કરી નાખ્યું છે. આવી ભાષા છે ને એમાં? સાતમા અધ્યાયમાં છે. કારણ કે એ લોકોને ઈ આકરું પડે. એ તો કહે, બહારથી મટાડ્યું એટલે અમે ઘણા ત્યાગી થઈ ગયા, બધું છોડી દીધું, બાયડી-છોકરા (છોડી દીધા), હવે એક શરીર રહ્યું છે.

જુઓ! ‘આસ્રવ અધિકાર’ છે ને? આસ્રવ. વળી રાગ-દ્વેષ-મોહરૂપ જ આસ્રવભાવ છે. તેનો નાશ કરવાની તો ચિંતા નથી. આહાહા...! આવું વાંચવું નહિ. અને બાહ્ય ક્રિયા (એટલે) આ જડની ક્રિયા. આ દેહને પૂજા, ભક્તિમાં રોકવો અને આ ક્રિયા. અને બાહ્ય નિમિત્ત મટાડવાનો ઉપાય રાખે છે પણ એ મટવાથી કંઈ આસ્રવ મટતા નથી. એ તો મટેલા, અભાવસ્વરૂપ જ છે, છતાં આસ્રવ છે. આહાહા...! છે? કારણ કે દ્રવ્યલિંગી મુનિ અન્ય દેવાદિકની સેવા કરતા નથી. જોયું? જૈન દિગંબર સાધુ હતા, દ્રવ્યલિંગી મિથ્યાદષ્ટિ અન્ય દેવને માને નહિ. હિંસા, વિષયોમાં પ્રવર્તતા નથી. ક્રોધાદિ કરતા નથી, મન-વચન-કાયાને રોકે છે તોપણ તેને મિથ્યાત્વાદિ ચારે આસ્રવ હોય છે. આહાહા...! કેમકે રાગની એકતાબુદ્ધિ અને રાગનો રસ ચડ્યો છે એને મિથ્યાત્વાદિ ચાર બધા આસ્રવ પડ્યા છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

કહે છે, કે જેને રાગના ઉદયમાં પુણ્યનો ભાવ હોય કે ચાહે તો શુભભાવ ગમે તે (હોય), પણ તેના રસ જેને ચડી ગયા છે... રસ એટલે એમાં એકાકાર (થવું), ‘રસ’ શબ્દ પડ્યો છે ને? એમાં એકાકારતાનો રસ પડ્યો છે એ મિથ્યાદષ્ટિ પાગલ થઈ ગયો છે. આહા...! પણ જેને રાગના રસને તોડનાર ભગવાનઆત્માનો જ્ઞાનરસ ચડ્યો છે, સ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા અનંત આનંદનો સાગર, જેમાં એ દયા, દાનના વિકલ્પનો પણ ત્રિકાળી અભાવ છે.. આહાહા...! એવા ભગવાનને અવલંબે જે સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રગટ થયું એણે એ રાગને દૂર કર્યો. પણ કરીને થયું શું? ઓલા વખતે રાગના ઉદયમાં રાગ-દ્વેષનું વેદન હતું. સમજાય છે કાંઈ? અનાદિ રાગ ને પુણ્ય-પાપના પ્રેમમાં રાગનું વેદન હતું, વિકારનું વેદન હતું. તો આ ફર્યું ત્યારે કાંઈક વેદન થયું કે નહિ? આહાહા...! જેણે રાગનો રસ છોડીને જેણે આત્માનો, જ્ઞાનાનંદનો રસ

પ્રગટ કર્યો છે એનું વેદન ફર્યું કે નહિ? આહાહા..!

એ સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રગટ (થયું) તેને કહીએ કે, 'આનન્દ-અમૃત-નિત્ય-મોજિ'. આહાહા..!
એ આનંદામૃતનો નિત્ય ભોજી છે. ઓલો રાગનો ભોક્તા અને ભોજી હતો. આહાહા..!
આવી અંદરની વાત બેસવી (કદાચ પડે). બહારના કડાકૂટમાં પડ્યા. બહારના જાણવા ને
બહારના માનવા ને બહારમાં છોડવા ને બહારમાં ગ્રહણ કરવાની બધી વાતું. આહાહા..! હેં?

મુમુક્ષુ :- ઈ બહારમાં તો કાંઈ કરી શકતો જ નથી.

ઉત્તર :- કરી શકે છે કે દિ'? એની પર્યાયમાં નથી એનું શું કરે ઈ? પર્યાયમાં રાગ-
દ્વેષ કરે અને કાં રાગ-દ્વેષ છોડે, ઈ છે. આહાહા..! બાયડી, છોકરા, કુટુંબ, મકાન એ કંઈ
આત્માની પર્યાયમાં છે? એ તો પરમાં છે. આહાહા..! જે પર્યાયમાં વિકાર, પુણ્ય-પાપ ને
મિથ્યા ભ્રમ છે એને છોડવાનો તો પ્રયત્ન નહિ અને આ (બધું) છોડ્યું એટલે ત્યાગી થઈ
ગયા. આહાહા..! 'શાંતિભાઈ'! સમજાય છે આ? આવી વાતું છે. આહાહા..!

'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' દિગંબર મુનિ અમૃતભોજી કહે છે, જુઓ! 'આનન્દ-અમૃત-નિત્ય-મોજિ'
આહાહા..! 'કળશટીકા'માં રાજમલ્લજીએ અર્થ એવો કર્યો છે, અમૃત એટલે અપૂર્વ, એમ
લખ્યું છે. અપૂર્વ-પૂર્વે નહોતો એવો અનુભવ કર્યો, એમ. આનંદનો, હોં! આહાહા..!
'કળશટીકા'માં 'અપૂર્વ લબ્ધિ' શબ્દ વાપર્યો છે. આનંદઅમૃતનો અર્થ અપૂર્વ લબ્ધિ (કર્યો
છે). અપૂર્વ લબ્ધિ-પૂર્વે કોઈ દિ' પ્રાપ્ત થઈ નથી એવી આનંદની લબ્ધિ પ્રગટ થઈ છે.
સમ્યગ્જ્ઞાન થતાં.. આહાહા..! રાગના રસની એકતાબુદ્ધિ તોડતાં સમ્યગ્જ્ઞાનથી રાગને દૂર
કરતાં અને આનંદના નાથને સમીપ લાવતાં.. આહાહા..! જે દૂર હતો, રાગના પ્રેમમાં ભગવાન
દૂર હતો એણે આત્માના આનંદના પ્રેમમાં રાગને દૂર કરી.. આહાહા..! જેણે ભગવાનઆત્માની
સમીપમાં ભગવાનને લીધો. કહે છે, કે 'આનન્દ-અમૃત-નિત્ય-મોજિ' 'આનંદરૂપી અમૃતનું
નિત્ય ભોજન કરનારું છે,....' આહાહા..! ધન્ય અવતાર! આહાહા..!

સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રગટ્યું એણે રાગને-બંધને દૂર કર્યો તો પછી તેમાં તેને થયું શું? આહાહા..!
રાગને દૂર કર્યો એ તો વ્યય કર્યો પણ ઉત્પન્ન શું થયું હવે? આહાહા..! 'આનન્દ-અમૃત-
નિત્ય-મોજિ' અતીન્દ્રિય આનંદરૂપી અમૃત-અપૂર્વ લબ્ધિ. અપૂર્વ લબ્ધિ-કોઈ દિ' પ્રગટી નથી
એવી પ્રાપ્તિ (થઈ). આહાહા..! આહા..! 'આનંદરૂપી અમૃતનું નિત્ય ભોજન કરનારું...' પાછું,
જોયું? આહાહા..! એ આનંદના સ્વાદીઓ આનંદના સ્વાદને નિત્ય લેનારા. આહાહા..!
આહાહા..! માંગલિક કર્યું છે. આહાહા..! નાટકમાં બંધ આવ્યો એને જ્ઞાને જોઈ લીધો, જાણી
લીધું. એ બંધનો વેશ એ મારો નહિ. આહા..! મારો વેશ તો આનંદામૃતનો વેશ એ મારો
છે. સંવર, નિર્જરાને ભેખ કીધો છે ને? સંવર, નિર્જરાને ભેખ કીધો છે, મોક્ષને ભેખ કીધો
છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

'આનંદરૂપી અમૃતનું નિત્ય...' પાછું, હોં! આહાહા..! ક્ષણિક અનુભવ આવ્યો અને

પછી ચાલ્યો ગયો એમ નહિ, કહે છે. ભાઈ નથી? ચાલ્યા ગયા? ‘હરિભાઈ’ છે ને? ગયા. આહા...! ‘આનંદરૂપી અમૃતનું નિત્ય ભોજન કરનારું...’ જુઓ! ભેદજ્ઞાન થતાં રાગને દૂર કરતાં, ભગવાનને સમીપમાં લાવતા.. આહાહા...! ભગવાને હાજરી આપી. ઓલી રાગની હાજરી હતી. આહાહા...! આવી વાતું હવે. ભગવાને હાજરી આપી. જ્ઞાનાનંદ છો? હા. નિત્યાનંદ છો? હા. હાજર છું. રાગને ગેરહાજર કરી નાખ્યો અને આત્માના આનંદને હાજર કર્યો. આહાહા...! કહો, ‘હિંમતભાઈ’! આવી વાતું છે. હેં? આહાહા...! અરે...! આવી વાતું ક્યાં (છે)? કોની સાથે વિરોધ અને કોની સાથે...? આહાહા...! ભગવાન છે, ભાઈ! આહા...! ભૂલ્યા છે તે સમયની ભૂલ છે. એ ટાળશે, પ્રભુ! આહા...! સર્વ જગત ટાળશે, એમ કીધું છે ને? ડાક ગાથા. ટાળશે, પ્રભુ! બધા ટાળો! આહાહા...! અરે...! વિરોધી હોય, પણ કહે છે, કે એ મારા વિરોધી નથી. તું ભલે માન. ભગવાન! તું પણ પૂર્ણાનંદનો નાથ છો તેને પામી જા, આહા...! અહીં ન રોકા, પ્રભુ! આહાહા...! ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’ની ભાષા તો જુઓ!

સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન થતાં આનંદનો અનુભવ થાય, એમ કહે છે. અનાદિથી કર્મચેતનાનો જે અનુભવ હતો, રાગ-વિકાર કર્મચેતના, હોં! એને અહીંયાં શુદ્ધ જ્ઞાનચેતનાનું વેદન આવ્યું. આહાહા...! ઇ આવે છે, કે અનાદિથી કર્મચેતના, કર્મફળચેતનાનું જ વેદન છે. આહાહા...! જેના બહારના રસ, રાગના રસ જેને ઉડી ગયા છે, પ્રભુ! આહાહા...! એને ચક્રવર્તીના રાજ હોય તોપણ તેના રસ નથી. એ તો મારી પર્યાયમાં પણ નથી પછી પ્રશ્ન ક્યાં? આહા...! આ તો પર્યાયમાં જે રાગ ને પુણ્યના ભાવની મલિનતાનો પડાવ નાખ્યો હતો એ પડાવને ઉઠાવી દીધો. જ્ઞાને પડાવ નાખ્યો. આહાહા...! આહાહા...! કહો, ‘શાંતિભાઈ’! આવી વાતું છે. આહાહા...! ત્રણલોકના નાથ વીતરાગ જિનેશ્વરદેવના ફરમાન છે. સંતો એ ફરમાન જગતને જાહેર કરે છે. આહાહા...! આ કંઈ આલીદુઆલીની વાર્તા નથી, પ્રભુ! આહાહા...!

‘આનન્દ-અમૃત-નિત્ય-મોજિ’ આહાહા...! ‘આનંદરૂપી અમૃતનું નિત્ય ભોજન કરનારું છે,...’ કોણ? સમ્યગ્જ્ઞાન. સમ્યગ્જ્ઞાન જે થયું, કોને સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવું? કે જેને અતીન્દ્રિય આનંદનું નિત્ય ભોજન છે, એ અતીન્દ્રિય આનંદના કોળિયા લે છે. આહાહા...! ઓલા રાગના રસના કોળિયા લેતો (હતો). આ (-જમવાના) કોળિયા તો લેતો નહોતો. એ પર્યાયમાં છે નહિ પછી પ્રશ્ન શું? દાળ, ભાત, રોટલી તેની પર્યાયમાં નથી પછી લ્યે છે અને દે છે એ વાત જ ક્યાં છે? આહાહા...! ‘આનંદરૂપી અમૃતનું નિત્ય ભોજન કરનારું છે,...’ કોણ? જ્ઞાન ઉદય પામ્યું છે તે. આહાહા...!

‘સહજ-અવસ્થાં સ્ફુટં નાટયત્’ ‘પોતાની જાણનક્રિયારૂપ સહજ અવસ્થાને પ્રગટ નચાવી રહ્યું છે,...’ આહાહા...! એક તો સહજ અવસ્થા ત્રિકાળી પણ છે, હવે એમાંથી ‘સહજ-અવસ્થાં સ્ફુટં નાટયત્’. જાણનક્રિયા, આનંદક્રિયારૂપ સહજ અવસ્થાને પ્રગટ પરિણમી રહ્યો

છે, નચાવી રહ્યો છે. આહાહા...! અરે...! ભગવાન! તે ક્યાં કર્યું? ક્યાંક ક્યાંક અટકી રહે, સત્યનો વિરોધ કરે. પ્રભુ! એ શું કરે છે તું? એનો (પોતાનો) વિરોધ કરે છે, ભાઈ! આહાહા...! ક્રિયાકાંડ કરવી નથી અને આ કરવું છે, (એમ કહે છે). અરે...! સાંભળને પ્રભુ! ક્રિયાકાંડનો રાગ છે એ તો દુઃખ છે, દુઃખ છે. આહાહા...! એને જોણે આત્માના સમ્યગ્જ્ઞાન અને આનંદ દ્વારા દૂર કર્યો છે. થોડો રહ્યો છે (પણ) ભિન્ન કરી નાખ્યો છે. આહાહા...! દૂર કર્યો, એમ કીધું ને? આહાહા...! દૂર કરીને કીધું છે. તદ્દન હજી અભાવ કર્યો નથી. શરૂઆત થઈ ને ચારિત્રની પૂર્ણતા પણ આમાં કહેશે. આહાહા...!

મુનિઓના શબ્દો ઘણા ગંભીર, બહુ ગંભીર!! દ્વિગંબર સંતો ક્યાંય છે નહિ. ઘણી ગંભીર, ઘણી ગંભીર (વાત)! મહા વીતરાગી મુનિઓ સિદ્ધ સાથે વાતું કરનારા. આહાહા...! જંગલમાં પણ સિદ્ધની જાતના, નાતના પોતે છે. આહાહા...! એ સિદ્ધના ટોળામાં જવાના છે. આહાહા...! કદાચ એક-બે ભવ હો. આહાહા...!

એવો ભગવાનઆત્મા કહે છે, કે અંદર ચૈતન્યમૂર્તિ ભગવાનનો આશ્રય લઈને જે જ્ઞાન પ્રગટ્યું એ જ્ઞાન, અને એ જ્ઞાનમાં આનંદનો અનુભવ સાથે હોય તેને સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! આ ભણતરનું જ્ઞાન, અગિયાર અંગ આદિ એ બધું તો દુઃખના વેદન સાથેનું (જ્ઞાન) છે. આહાહા...! શું કહ્યું ઈ? શાસ્ત્રના જાણપણા આદિના ભાવ, એ બધા રાગના દુઃખના વેદનના કાળમાં એ છે. આહાહા...! અરે...રે...! પ્રભુ! થોડું ઘણું જ્યાં જાણે ત્યાં એને એમ થઈ જાય કે, આહાહા...! આપણે જાણ્યું ને આપણે આમ છીએ. અરે...! પ્રભુ! ધીમો થા, ધીમો થા, ધીરો થા. આહાહા...! જેના જ્ઞાનમાં રાગના વેદન છે એ જ્ઞાન જ નહિ. આહાહા...!

‘સહજ-અવસ્થા સ્ફુટં નાટયત્’ પોતાની સ્વભાવિક ક્રિયા. આનંદની અને જ્ઞાનની ક્રિયા ‘અવસ્થાને પ્રગટ નચાવી રહ્યું છે,...’ આહાહા...! ધીર, ઉદાર, અનાકુળ-ત્રણ શબ્દો છે. એ જ્ઞાન ધીરું છે. આહાહા...! આકુળતા વિનાનું છે, ઉદાર છે, વિસ્તાર છે. આહાહા...! એ જ્ઞાનની ધારા પ્રગટી એ તો વિશાળ છે. ત્રણલોક ત્રણકાળને જાણવાની વિશાળતાથી ભરેલું જ્ઞાન છે. ભલે શ્રુતજ્ઞાન હો. આહાહા...! ‘ધીર છે,...’ ધીરું છે, શાંત છે, શાન્ત છે. એ પર્યાય પ્રગટી એ પણ (અમેય છે). આવ્યું છે ને? ચારિત્ર અધિકાર, નહિ? અક્ષય, અમેય. પ્રભુ.. પ્રભુ...!

કહે છે, કે આત્મા આનંદનો નાથ પ્રભુ જ્યાં પર્યાયમાં જાગે છે ત્યારે એ પર્યાય અક્ષય અને અમેય થઈ જાય છે. આહાહા...! એ પર્યાય હવે નાશ પામવાની નથી અને મર્યાદા વિનાની પર્યાય છે. સ્વભાવની તો શું વાત કરવી!! આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! ‘અષ્ટપાહુડ’માં ‘ચારિત્ર પાહુડ’માં આવે છે, પર્યાય પ્રગટી છે તે અક્ષય, અમેય છે. આહાહા...! અમારી જે પર્યાય પ્રગટી છે એ હવે પાછી પડવાની નથી. આહાહા...! અમેય છે-મર્યાદા વિનાની છે. આહાહા...! ઉદાર છે. ઉદાર માણસ ગમે તેટલું દેવું હોય તો ઉદારે દઈ શકે,

એમ આ ઉદાર છે. ગમે તેટલું કાઢવું હોય તો અંદરથી કાઢી શકે. આહાહા..!

‘અનાકુળ...’ આકુળતાનું કારણ જરીયે નથી. આહાહા..! જ્ઞાન સમ્યક્ થયું ને? ત્યાં આકુળતા કેવી? આહાહા..! ‘નિરુપધિ...’ છે. પરિગ્રહ રહિત છે, પક્કડ વિનાનું છે. ‘(જેમાં કોઈ પરદ્રવ્ય સંબંધી ગ્રહણત્યાગ નથી એવું) છે.’ જે જ્ઞાનમાં પરનો ગ્રહણત્યાગ છે જ નહિ. આહાહા..! પરના ત્યાગગ્રહણથી તો રહિત છે. આહાહા..! પર તો કોઈ દિ’ ગ્રહું નથી અને તેને છોડવું નથી, છોડવું નથી. આહાહા..! એવો જે જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાન પર્યાયમાં જે નિર્મળ સમ્યગ્દર્શન સહિતનું (જ્ઞાન) પ્રગટ્યું, એ ધીર છે, ઉદાર છે અને અનાકુળ છે અને ઉપધિ વિનાનું એટલે આવું અસ્તિ છે અને પરની ઉપાધિનો અભાવ છે, એમ કહે છે. આહાહા..!

ભાવાર્થ :- ‘બંધતત્ત્વે રંગભૂમિમાં પ્રવેશ કર્યો છે, તેને ઉડાવી દઈને જે જ્ઞાન પોતે પ્રગટ થઈ નૃત્ય કરશે તે જ્ઞાનનો મહિમા આ કાવ્યમાં પ્રગટ કર્યો છે. એવા અનંત જ્ઞાનસ્વરૂપ જે આત્મા...’ અનંત જ્ઞાનસ્વરૂપ જે આત્મા ‘સદા પ્રગટ રહો.’ આહાહા..! આ માંગલિક કર્યું, લ્યો!
(શ્રીતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રશ્ન :- સરાગ અને વીતરાગ ભેદથી ચારિત્ર બે પ્રકારે કહ્યું છે, તે કેવી રીતે છે ?

ઉત્તર :- ચારિત્ર બે પ્રકારથી કહેલ છે. એક તો સરાગ તથા એક વીતરાગ છે. ત્યાં એમ સમજવું કે રાગ તે ચારિત્રનું સ્વરૂપ નથી. પંચમહાવ્રત ચારિત્ર નથી. બહારથી નગ્નદશા તે ચારિત્ર નથી. અજ્ઞાની લંગોટી છોડીને છઠ્ઠું ગુણસ્થાન થયું માને છે-પણ એમ નથી. આત્માનું ચારિત્ર પરથી તો હોય નહિ પણ નગ્નદશાનો ભાવ પણ ચારિત્ર નથી. તે તો ચારિત્રમાં દોષ છે.

હવે કોઈ જ્ઞાની પ્રશસ્ત રાગસહિત ચારિત્ર ધારે છે, તેને દેખી કોઈ અજ્ઞાની પ્રશસ્ત રાગને જ ચારિત્ર માની સંગ્રહ કરે તો તે નિરર્થક ખેદખિન્ન જ થાય. દેખાદેખીથી વ્રત લઈ લે તો તે કાંઈ ચારિત્ર નથી. જ્ઞાની તો જેટલો વીતરાગભાવ થયો છે એને જ ચારિત્ર માને છે. અજ્ઞાની વ્રતને ચારિત્ર માને છે પણ તે ખરેખર ચારિત્ર નથી.

(પરમાગમસાર - ૮૯૩)

गाथा-२३७ थी २४१

जह गाम को वि पुरिसो णेहब्भत्तो दु रेणुबहुलम्मि ।
 ठाणम्मि ठाइदूण य करेदि सत्थेहिं वायामं ॥२३७॥
 छिंददि भिंददि य तहा तालीतलकयलिवंसपिंडीओ ।
 सच्चित्ताचित्ताणं करेदि दव्वाणमुवधादं ॥२३८॥
 उवधादं कुव्वंतस्स तस्स णावाविहेहिं करणेहिं ।
 णिच्छयदो चिंतेज्ज हु किंपच्चयगो दु रयबंधो ॥२३९॥
 जो सो दु णेहभावो तम्हि णरे तेण तस्स रयबंधो ।
 णिच्छयदो विण्णेयं ण कायचेट्ठाहिं सेसाहिं ॥२४०॥
 एवं मिच्छादिट्ठी वट्टंतो बहुविहासु चिट्ठासु ।
 रागादी उवओगे कुव्वंतो लिप्पदि रएण ॥२४१॥
 यथा नाम कोऽपि पुरुषः स्नेहाभ्यक्तस्तु रेणुबहुले ।
 स्थाने स्थित्वा च करोति शस्त्रैर्व्यायामम् ॥२३७॥
 छिनत्ति भिनत्ति च तथा तालीतलकदलीवंशपिण्डीः ।
 सचित्ताचित्तानां करोति द्रव्याणामुपधातम् ॥२३८॥
 उपघातं कुर्वतस्तस्य नानाविधैः करणैः ।
 निश्चयतश्चिन्त्यतां खलु किम्प्रत्ययिकस्तु रजोबन्धः ॥२३९॥
 यः स तु स्नेहभावस्तस्मिन्नरे तेन तस्य रजोबन्धः ।
 निश्चयतो विज्ञेयं न कायचेष्टाभिः शेषाभिः ॥२४०॥
 एवं मिथ्यादृष्टिर्वर्तमानो बहुविधासु चेष्टासु ।
 रागादीनुपयोगे कुर्वाणो लिप्यते रजसा ॥२४१॥

इह खलु यथा कश्चित् पुरुषः स्नेहाभ्यक्तः, स्वभावत एव रजोबहुलायां
 भूमौ स्थितः, शस्त्रव्यायामकर्म कुर्वाणः, अनेकप्रकारकरणैः सचिताचितवस्तूनि
 निघ्नन्, रजसा बध्यते। तस्य कतमो बन्धहेतुः ? न तावत्स्वभावत एव रजोबहुला

ભૂમિઃ, સ્નેહાનભ્યક્તાનામપિ તત્રસ્થાનાં તત્પ્રસઙ્ગાત્। ન શસ્ત્રવ્યાયામકર્મ, સ્નેહાનભ્યક્તાનામપિ તસ્માત્ તત્પ્રસઙ્ગાત્। નાનેકપ્રકારકરણાનિ, સ્નેહાનભ્યક્તાનામપિ તૈસ્તત્પ્રસઙ્ગાત્। ન સચિત્તાચિત્તવસ્તૂપઘાતઃ, સ્નેહાનભ્યક્તાનામપિ તસ્મિંસ્તત્પ્રસઙ્ગાત્। તતો ન્યાયબલેનૈવૈતદાયાતં, યત્તસ્મિન્ પુરુષે સ્નેહાભ્યઙ્ગકરણં સ બન્ધહેતુઃ। એવં મિથ્યાદૃષ્ટિઃ આત્મનિ રાગાદીન્ કુર્વાણઃ, સ્વભાવત એવ કર્મયોગ્યપુદ્ગલબહુલે લોકે કાયવાઙ્મનઃકર્મ કુર્વાણઃ, અનેકપ્રકારકરણૈઃ સચિત્તાચિત્તવસ્તૂનિ નિઘ્નન્, કર્મરજસા બધ્યતે। તસ્ય કતમો બન્ધહેતુઃ ? ન તાવત્સ્વભાવત એવ કર્મયોગ્યપુદ્ગલબહુલો લોકઃ, સિદ્ધાનામપિ તત્રસ્થાનાં તત્પ્રસઙ્ગાત્। ન કાયવાઙ્મનઃકર્મ, યથાખ્યાતસંયતાનામપિ તત્પ્રસઙ્ગાત્। નાનેકપ્રકારકરણાનિ, કેવલજ્ઞાનિનામપિ તત્પ્રસઙ્ગાત્। ન સચિત્તાચિત્તવસ્તૂપઘાતઃ, સમિતિતત્પરાણામપિ તત્પ્રસઙ્ગાત્। તતો ન્યાયબલેનૈવૈતદાયાતં, યદુપયોગે રાગાદિકરણં સ બન્ધહેતુઃ।

હવે બંધતત્ત્વનું સ્વરૂપ વિચારે છે; તેમાં પ્રથમ, બંધના કારણને સ્પષ્ટ રીતે કહે છે :-

જેવી રીતે કો પુરુષ પોતે તેલનું મર્દન કરી,
વ્યાયામ કરતો શસ્ત્રથી બહુ રજભર્યાં સ્થાને રહી; ૨૩૭.
વળી તાડ, કદળી, વાંસ આદિ છિન્નભિન્ન કરે અને,
ઉપઘાત તેહ સચિત્ત તેમ અચિત્ત દ્રવ્ય તણો કરે. ૨૩૮.
બહુ જાતનાં કરણો વડે ઉપઘાત કરતા તેહને,
નિશ્ચય થકી ચિંતન કરો, રજબંધ થાય શું કારણે ? ૨૩૯.
એમ જાણવું નિશ્ચય થકી - ચીકણાઈ જે તે નર વિષે
રજબંધકારણ તે જ છે, નહિ કાયચેષ્ટા શેષ જે. ૨૪૦.
ચેષ્ટા વિવિધમાં વર્તતો એ રીત મિથ્યાદૃષ્ટિ જે,
ઉપયોગમાં રાગાદિ કરતો રજ થકી લેપાય તે. ૨૪૧.

ગાથાર્થ :- [યથા નામ] જેવી રીતે - [કઃ અપિ પુરુષઃ] કોઈ પુરુષ [સ્નેહાભ્યક્તઃ]
તુ] [પોતાના પર અર્થાત્ પોતાના શરીર પર] તેલ આદિ સ્નિગ્ધ પદાર્થ લગાવીને [ચ
] અને [રેણુબહુલે] બહુ રજવાળી (ધૂળવાળી) [સ્થાને] જગ્યામાં [સ્થિત્વા] રહીને
[શસ્ત્રૈઃ] શસ્ત્રો વડે [વ્યાયામમ્ કરોતિ] વ્યાયામ કરે છે, [તથા] અને [તાલીતલકદલીવંશપિન્ડીઃ] તાડ, તમાલ, કેળ, વાંસ, અશોક વગેરે વૃક્ષોને [છિન્નતિ]

છેદે છે, [મિનત્તિ ચ] ભેદે છે, [સચિત્તાચિત્તાનાં] સચિત્ત તથા અચિત્ત [દ્રવ્યાણામ્] દ્રવ્યોનો [ઉપઘાતમ્] ઉપઘાત (નાશ) [કરોતિ] કરે છે; [નાનાવિઘૈઃ કરણૈઃ] એ રીતે નાના પ્રકારનાં કરણો વડે [ઉપઘાતં કુર્વતઃ] ઉપઘાત કરતા [તસ્ય] તે પુરુષને [રજોબન્ધઃ તુ] રજનો બંધ (ધૂળનું ચોંટવું) [ખલુ] ખરેખર [કિમ્પ્રત્યયિકઃ] ક્યા કારણે થાય છે [નિશ્ચયતઃ] તે નિશ્ચયથી [ચિન્ત્યતામ્] વિચારો. [તસ્મિન્ નરે] તે પુરુષમાં [યઃ સઃ સ્નેહભાવઃ તુ] જે તેલ આદિનો ચીકાશભાવ છે [તેન] તેનાથી [તસ્ય] તેને [રજોબન્ધઃ] રજનો બંધ થાય છે [નિશ્ચયતઃ વિજ્ઞેયં] એમ નિશ્ચયથી જાણવું, [શેષામિઃ કાયચેષ્ટામિઃ] શેષ કાયાની ચેષ્ટાઓથી [ન] નથી થતો [એવં] એવી રીતે - [બહુવિધાસુ ચેષ્ટાસુ] બહુ પ્રકારની ચેષ્ટાઓમાં [વર્તમાનઃ] વર્તતો [મિથ્યાદૃષ્ટિઃ] મિથ્યાદૃષ્ટિ [ઉપયોગે] (પોતાના) ઉપયોગમાં [રાગાદીન્ કુર્વાણઃ] રાગાદિ ભાવોને કરતો થકો [રજસા] કર્મરૂપી રજથી [લિપ્યતે] લેપાય છે - બંધાય છે.

ટીકા :- જેવી રીતે - આ જગતમાં ખરેખર કોઈ પુરુષ સ્નેહના (અર્થાત્ તેલ આદિ ચીકાણા પદાર્થના) મર્દનયુક્ત થયેલો, સ્વભાવથી જ જે બહુ રજથી ભરેલી છે (અર્થાત્ બહુ રજવાળી છે) એવી ભૂમિમાં રહેલો, શસ્ત્રોના વ્યાયામરૂપી કર્મ (અર્થાત્ શસ્ત્રોના અભ્યાસરૂપી ક્રિયા) કરતો, અનેક પ્રકારનાં કરણો વડે સચિત્ત તથા અચિત્ત વસ્તુઓનો ઘાત કરતો, (તે ભૂમિની) રજથી બંધાય છે - લેપાય છે. (ત્યાં વિચારો કે) તેમાંથી તે પુરુષને બંધનું કારણ કયું છે ? પ્રથમ, સ્વભાવથી જ જે બહુ રજથી ભરેલી છે એવી ભૂમિ રજબંધનું કારણ નથી; કારણ કે જો એમ હોય તો જેમણે તેલ આદિનું મર્દન નથી કર્યું એવા પુરુષો કે જેઓ તે ભૂમિમાં રહેલા હોય તેમને પણ રજબંધનો પ્રસંગ આવે. શસ્ત્રોના વ્યાયામરૂપી કર્મ પણ રજબંધનું કારણ નથી; કારણ કે જો એમ હોય તો જેમણે તેલ આદિનું મર્દન નથી કર્યું તેમને પણ શસ્ત્રવ્યાયામરૂપી ક્રિયા કરવાથી રજબંધનો પ્રસંગ આવે. અનેક પ્રકારનાં કરણો પણ રજબંધનું કારણ નથી; કારણ કે જો એમ હોય તો જેમણે તેલ આદિનું મર્દન નથી કર્યું તેમને પણ અનેક પ્રકારનાં કરણોથી રજબંધનો પ્રસંગ આવે. સચિત્ત તથા અચિત્ત વસ્તુઓનો ઘાત પણ રજબંધનું કારણ નથી; કારણ કે જો એમ હોય તો જેમણે તેલ આદિનું મર્દન નથી કર્યું તેમને પણ સચિત્ત તથા અચિત્ત વસ્તુઓનો ઘાત કરવાથી રજબંધનો પ્રસંગ આવે. માટે ન્યાયના બળથી જ આ ફલિત થયું (-સિદ્ધ થયું) કે, જે તે પુરુષમાં સ્નેહમર્દનકરણ (અર્થાત્ તે પુરુષમાં જે તેલ આદિના મર્દનનું કરવું), તે બંધનું કારણ છે. તેવી રીતે - મિથ્યાદૃષ્ટિ પોતામાં રાગાદિક (-રાગાદિભાવો-) કરતો, સ્વભાવથી જ જે બહુ કર્મયોગ્ય પુદ્ગલોથી ભરેલો છે એવા લોકમાં કાય-વચન-મનનું કર્મ (અર્થાત્ કાય-વચન-મનની ક્રિયા) કરતો, અનેક પ્રકારનાં કરણો વડે સચિત્ત તથા અચિત્ત વસ્તુઓનો ઘાત કરતો, કર્મરૂપી રજથી બંધાય છે. (ત્યાં વિચારો કે) તેમાંથી તે પુરુષને બંધનું કારણ કયું છે ? પ્રથમ,

સ્વભાવથી જ જે બહુ કર્મયોગ્ય પુદ્ગલોથી ભરેલો છે એવા લોક બંધનું કારણ નથી; કારણ કે જો એમ હોય તો સિદ્ધો કે જેઓ લોકમાં રહેલા છે તેમને પણ બંધનો પ્રસંગ આવે. કાય-વચન-મનનું કર્મ (અર્થાત્ કાય-વચન-મનની ક્રિયાસ્વરૂપ યોગ) પણ બંધનું કારણ નથી; કારણ કે જો એમ હોય તો યથાખ્યાતસંયમીઓને પણ (કાય-વચન-મનની ક્રિયા હોવાથી) બંધનો પ્રસંગ આવે. અનેક પ્રકારનાં કરણો પણ બંધનું કારણ નથી; કારણ કે જો એમ હોય તો કેવળજ્ઞાનીઓને પણ (તે કરણોથી) બંધનો પ્રસંગ આવે. સચિત્ત તથા અચિત્ત વસ્તુઓનો ઘાત પણ બંધનું કારણ નથી; કારણ કે જો એમ હોય તો જેઓ સમિતિમાં તત્પર છે તેમને (અર્થાત્ જેઓ યત્નપૂર્વક પ્રવર્તે છે એવા સાધુઓને) પણ (સચિત્ત તથા અચિત્ત વસ્તુઓના ઘાતથી) બંધનો પ્રસંગ આવે. માટે ન્યાયબળથી જ આ ફલિત થયું કે, જે ઉપયોગમાં રાગાદિકરણ (અર્થાત્ ઉપયોગમાં જે રાગાદિકનું કરવું), તે બંધનું કારણ છે.

ભાવાર્થ :- અહીં નિશ્ચયનય પ્રધાન કરીને કથન છે. જ્યાં નિર્બંધ હેતુથી સિદ્ધિ થાય તે જ નિશ્ચય છે. બંધનું કારણ વિચારતાં નિર્બંધપણે એ જ સિદ્ધ થયું કે - મિથ્યાદષ્ટિ પુરુષ જે રાગદ્વેષ મોહભાવોને પોતાના ઉપયોગમાં કરે છે તે રાગાદિક જ બંધનું કારણ છે. તે સિવાય બીજાં - બહુ કર્મયોગ્ય પુદ્ગલોથી ભરેલો લોક, મન-વચન-કાયના યોગ, અનેક કરણો તથા ચેતન-અચેતનનો ઘાત-બંધનાં કારણ નથી; જો તેમનાથી બંધ થતો હોય તો સિદ્ધોને, યથાખ્યાત ચારિત્રવાળાઓને, કેવળજ્ઞાનીઓને અને સમિતિરૂપે પ્રવર્તનારા મુનિઓને બંધનો પ્રસંગ આવે છે. પરંતુ તેમને તો બંધ થતો નથી. તેથી આ હેતુઓમાં (-કારણોમાં) વ્યભિચાર આવ્યો. માટે બંધનું કારણ રાગાદિક જ છે એ નિશ્ચય છે.

અહીં સમિતિરૂપે પ્રવર્તનારા મુનિઓનું નામ લીધું અને અવિરત, દેશવિરતનું નામ ન લીધું તેનું કારણ એ છે કે - અવિરત તથા દેશવિરતને બાહ્યસમિતિરૂપ પ્રવૃત્તિ નથી તેથી ચારિત્રમોહ સંબંધી રાગથી કિંચિત્ બંધ થાય છે; માટે સર્વથા બંધના અભાવની અપેક્ષામાં તેમનું નામ ન લીધું. બાકી અંતરંગની અપેક્ષાએ તો તેઓ પણ નિર્બંધ જ જાણવા.

પ્રવચન નં. ૩૧૪ ગાથા-૨૩૭ થી ૨૪૧ મંગળવાર,

ભાદરવા વદ ૧૩, તા. ૧૮-૦૯-૧૯૭૯

(આ પ્રવચન હિન્દીમાં છે તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરેલ છે)

‘સમયસાર’, ‘બંધ અધિકાર’ પહેલી પાંચ ગાથા છે.

जह गाम को वि पुरिसो गेहब्तो दु रेणुबहुलमि।

ठाणमि ठाइदूण य करेदि सत्थेहि वायामं।।२३७।।

છિંદદિ મિંદદિ ય તહા તાલીતલકયલિવંસપિંડીઓ ।
 સચ્ચિતાચિતાણં કરેદિ દવાણમુવધાદં ॥૨૩૮ ॥
 ઉવધાદં કુવ્વંતસ્સ તસ્સ ણાવાવિહેહિં કરણેહિં ।
 ણિચ્છયદો ચિંતેજ્જ હુ કિપચ્ચયગો દુ રયબંધો ॥૨૩૯ ॥
 જો સો દુ ણેહભાવો તમ્હિ ણરે તેણ તસ્સ રયબંધો ।
 ણિચ્છયદો વિણ્ણેયં ણ કાયચેદ્ધાહિં સેસાહિં ॥૨૪૦ ॥
 એવં મિચ્છાદિટ્ઠી વટ્ટંતો બહુવિહાસુ ચિદ્ધાસુ ।
 રાગાદી ઉવઓગે કુવ્વંતો લિપ્પદિ રણ ॥૨૪૧ ॥
 નીચે હરિગીત.

જેવી રીતે કો પુરુષ પોતે તેલનું મર્દન કરી,
 વ્યાયામ કરતો શસ્ત્રથી બહુ રજભર્યાં સ્થાને રહી; ૨૩૭.
 વળી તાડ, કદળી, વાંસ આદિ છિન્નભિન્ન કરે અને,
 ઉપઘાત તેહ સચિત્ત તેમ અચિત્ત દ્રવ્ય તણો કરે. ૨૩૮.
 બહુ જાતનાં કરણો વડે ઉપઘાત કરતા તેહને,
 નિશ્ચય થકી ચિંતન કરો, રજબંધ થાય શું કારણે ? ૨૩૯.
 એમ જાણવું નિશ્ચય થકી - ચીકણાઈ જે તે નર વિષે
 રજબંધકારણ તે જ છે, નહિ કાયચેષ્ટા શેષ જે. ૨૪૦.
 ચેષ્ટા વિવિધમાં વર્તતો એ રીત મિથ્યાદષ્ટિ જે,
 ઉપયોગમાં રાગાદિ કરતો રજ થકી લેપાય તે. ૨૪૧.

ટીકા :- તેની ટીકા છે ને? જરી ઝીણી વાત છે. ‘જેવી રીતે-આ જગતમાં ખરેખર
 કોઈ પુરુષ સ્નેહના (અર્થાત્ તેલ આદિ ચીકણા પદાર્થના) મર્દનયુક્ત થયેલો,...’ તેલ આદિ
 ચીકણા (પદાર્થથી) મર્દન થયેલો, ‘સ્વભાવથી જ જે બહુ રજથી ભરેલી છે...’ સ્વભાવથી
 ઘણી રજ હોય તેમાં તે રહ્યો હોય. ‘શસ્ત્રોના વ્યાયામરૂપી કર્મ (અર્થાત્ શસ્ત્રોના અભ્યાસરૂપી
 ક્રિયા) કરતો,...’ શસ્ત્રોથી-હથિયારથી વ્યાયામ કરે. ‘અનેક પ્રકારનાં કરણો વડે સચિત્ત તથા
 અચિત્ત વસ્તુઓનો ઘાત કરતો,...’ ઝીણી વાત છે. ‘(તે ભૂમિની) રજથી બંધાય છે-લેપાય
 છે. (ત્યાં વિચારો કે) તેમાંથી તે પુરુષને બંધનું કારણ કયું છે?’

‘પ્રથમ, સ્વભાવથી જ જે બહુ રજથી ભરેલી છે એવી ભૂમિ રજબંધનું કારણ નથી;...’
 બન્ને બંધનું કારણ નથી. રજ ભરી છે તે બંધનું કારણ નથી. તેલમર્દન છે તે બંધનું કારણ
 છે. આહાહા...! ‘કારણ કે જો એમ હોય તો જેમણે તેલ આદિનું મર્દન નથી કર્યું એવા

પુરુષો કે જેઓ તે ભૂમિમાં રહેલા હોય તેમને પણ રજબંધનો પ્રસંગ આવે.’ જેને તેલની ચીકાશ-સ્નેહ નથી તે ધૂળમાં રહે તોપણ બંધ થતો નથી. એ (બંધ) તેલના મર્દનને કારણે છે. તેલમર્દન ન કર્યું હોય તે ધૂળમાં રહે તોપણ ધૂળ ચોંટતી નથી. થોડી ઝીણી વાત છે. સર્વજ્ઞ પરમાત્મા ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવ જિનેશ્વર, જેમણે એક સમયમાં ત્રણકાળ ત્રણલોક જાણ્યા, તે બંધનું કારણ શું છે, (તેને) સંતો સર્વજ્ઞના આડતિયા થઈને કહે છે. આહાહા...!

કહે છે, કે એ ધૂળમાં રહ્યો હોય અને તેલમર્દન કર્યું છે તો કોના કારણે બંધ થયો? ધૂળને કારણે થાય છે? (જો ધૂળને કારણે હોય તો) જેણે મર્દન નથી કર્યું તેને ધૂળથી બંધન થતું નથી. એક વાત. શસ્ત્રોથી વ્યાયામ (કરતો હોય), શસ્ત્ર જે હથિયાર છે તેનો વ્યાયામ કરે છે તે (વ્યાયામ) બંધનું કારણ નથી. ‘કારણ કે જો એમ હોય તો જેમણે તેલ આદિનું મર્દન નથી કર્યું...’ તેલનું મર્દન નથી કર્યું અને શસ્ત્રથી વ્યાયામ કરે તો ધૂળ ચોંટતી નથી. આહા...! થોડી સૂક્ષ્મ વાત છે.

‘અનેક પ્રકારનાં કરણો પણ રજબંધનું કારણ નથી;...’ આ પાંચ ઇન્દ્રિય છે. કેમકે આત્માની પર્યાયમાં આ ઇન્દ્રિયો નથી. વ્યાયામ, અધિકરણ જે શસ્ત્ર છે તે આત્માની પર્યાયમાં નથી. એ તો ભિન્ન છે. સમજાણું કાંઈ? આત્માની પર્યાયમાં તો જે રાગ-દ્વેષ કરે છે તે ચીકાશ છે તેનાથી બંધ છે. સમજાણું કાંઈ? એ ધૂળ છે તે કંઈ આત્માની પર્યાયમાં નથી. શસ્ત્રો હોય છે એ કંઈ આત્માની પર્યાયમાં નથી, એ તો પર જડમાં છે. આહા...! સમજાણું કાંઈ?

‘સચિત્ત તથા અચિત્ત વસ્તુઓનો ઘાત પણ રજબંધનું કારણ નથી;...’ આહાહા...! ઝીણી વાત છે. સચિત્ત જીવો અને અચિત્તનો ઘાત થાય પણ તેલમર્દન ન કર્યું હોય તો તેને બંધન થતું નથી. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ! ‘કારણ કે જો એમ હોય તો જેમણે તેલ આદિનું મર્દન નથી કર્યું તેમને પણ સચિત્ત તથા અચિત્ત વસ્તુઓનો ઘાત કરવાથી રજબંધનો પ્રસંગ આવે.’ વાત એ કહે છે, કે આત્મા આનંદમૂર્તિ પ્રભુ, તેનો ઉપયોગ જે વર્તમાન પરિણામ છે તેમાં રાગ અને દ્વેષની ચીકાશ પોતામાં કરે છે એ બંધનું કારણ છે. બાહ્ય ચીજ કોઈ બંધનું કારણ નથી. બાહ્ય ચીજ બંધમાં ભલે નિમિત્ત હો પણ એ બંધનું કારણ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? સૂક્ષ્મ વાત છે, ભાઈ! અનંતકાળથી રખડતો પ્રાણી ચોરાશીના અવતારમાં દુઃખી, દુઃખી, દુઃખી છે. કેમ દુઃખી છે? અને કેમ રખડે છે? એ કોઈ બહારના કારણે નહિ. આહાહા...! એ કહે છે, જુઓ!

‘માટે ન્યાયના બળથી જ આ ફલિત થયું (–સિદ્ધ થયું) કે, જે તે પુરુષમાં સ્નેહમર્દનકરણ (અર્થાત્ તે પુરુષમાં જે તેલ આદિના મર્દનનું કરવું), તે બંધનું કારણ છે.’ તેલનું મર્દન એ બંધનું કારણ છે, એ બંધનું કારણ છે. કોઈ શસ્ત્ર આદિ કે સચિત્ત, અચિત્ત ઘાત આદિ, ઇન્દ્રિયો આદિ બંધનું કારણ નથી. આહાહા...! કેમકે આત્માની પર્યાયમાં એ શરીર, વાણી, ઇન્દ્રિયો છે નહિ. પર્યાયમાં નથી, એ તો ભિન્ન છે. ભિન્નની ક્રિયા થવાથી આત્માની પર્યાયમાં

બંધ થાય તેમ છે નહિ, એમ કહે છે. આહાહા...! સૂક્ષ્મ વાત છે.

‘તેવી રીતે-મિથ્યાદષ્ટિ પોતામાં રાગાદિક (-રાગાદિભાવો) કરતો,...’ આ સિદ્ધાંત છે. જેની દષ્ટિમાં, દ્રવ્ય જ્ઞાયક સ્વભાવ પૂર્ણાનંદનો નાથ જેની દષ્ટિમાં આવ્યો નથી અને જેની દષ્ટિમાં રાગ અને ઉપયોગ વર્તમાન પર્યાયદષ્ટિમાં છે, એ રાગ અને પુણ્ય-પાપના ભાવ ચાહે તો દયા, દાન, વ્રતાદિના હોય તે પોતાના ઉપયોગમાં રાગની એકતા કરે છે એ મિથ્યાદષ્ટિ બંધનું કારણ છે. ઝીણી વાત છે, ભાઈ! આહાહા...!

ભગવાન! તારી ચીજ તો અંદર સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ છે. આહાહા...! પણ તેની દષ્ટિનો અભાવ અને વર્તમાન પર્યાય-અવસ્થા ઉપર તારી દષ્ટિ છે તો એ દષ્ટિમાં તને જે રાગાદિ ઉત્પન્ન થાય છે, એ રાગનું ઉપયોગમાં એકત્વ કરે છે. આહાહા...! જે ત્રિકાળી વીતરાગ સ્વરૂપ પ્રભુ, તેમાં રાગના ભાવને પોતાનો કરવો, ચીકાશને જોડવી એ મિથ્યાદષ્ટિ બંધનું કારણ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

સચ્ચિત્ત-અચિત્તનો ઘાત થાય પણ તે પોતાની પર્યાયમાં ક્યાં છે? દ્રવ્ય-ગુણમાં તો છે નહિ, દ્રવ્ય-ગુણ તો પવિત્ર ત્રિકાળ છે. સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ સત્ સત્ય ચિદાનંદ જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવ ભગવાનઆત્મા... આહાહા...! એમાં તો એ પરચીજ છે નહિ પણ તેની પર્યાયમાં એ પરચીજ નથી. ‘સુમેરુમલજી’! આવી વાતું છે, પ્રભુ! આહાહા...! જો પર્યાયમાં એ ચીજ નથી તો એ ચીજ બંધનું કારણ નથી. આહા...! ત્યારે કહે છે, બંધનું કારણ છે કોણ? મિથ્યાદષ્ટિ પોતામાં રાગાદિ કરતો (થકો). ભગવાન વીતરાગમૂર્તિ જ્ઞાયક સ્વભાવ શુદ્ધ ચિદાનંદ પ્રભુ અતીન્દ્રિય આનંદનું દળ ભગવાનઆત્મા, તેમાં પોતાની પર્યાયમાં રાગ-દ્વેષ, વિકાર કરે છે તે મિથ્યાત્વભાવ બંધનું કારણ છે. આહાહા...! ‘ભાગચંદજી’! આવી વાત છે, ભગવાન!

બધા ભગવાન છે, ભાઈ! વસ્તુએ તો ભગવાનસ્વરૂપ જ છે. આહા...! એનામાં શરીર નથી, કર્મ નથી, અરે...! એનામાં રાગ નથી, અરે...! એનામાં પર્યાય નથી. એવા ભગવંતસ્વરૂપ પ્રભુમાં દષ્ટિ નહિ કરીને, પોતાનો સત્સાહેબ પ્રભુ પરમાત્મા અંદર (છે), આત્મા પરમેશ્વર છે. આહાહા...! એવી દષ્ટિ નહિ કરીને, પામર એક સમયની પર્યાય જે જાણવા-દેખવાનો ઉપયોગ છે તેમાં રાગ અને દ્વેષ વિકારી પરિણામને પોતાના કરવા, નિર્મળાનંદના નાથમાં મલિન પર્યાયને પોતાની કરવી (તે બંધનું કારણ છે). આહાહા...! આવી વાતું ક્યાં છે? આહાહા...! પ્રભુ! ભગવંતસ્વરૂપ આનંદસ્વરૂપ ભગવાન સ્વરૂપ જ પ્રભુ તારું છે અને અંદરમાં તો બધા ભગવાન જ છે પણ એ ભગવત્સ્વરૂપની દષ્ટિનો અનાદિથી અભાવ (છે) આહાહા...! અને અનાદિથી પર્યાય નામ વર્તમાન દશા ઉપર જેની દષ્ટિ છે તો એ રાગને પોતાનો કરે છે. અહીંયાં જે (પોતાની) ચીજ છે તેને પોતાની કરી નહિ. આહાહા...!

‘ઉપયોગમાં ઉપયોગ છે’ આવે છે ને ‘સંવર અધિકાર’માં? શુદ્ધ પરિણતિમાં આત્મા જણાય છે એટલે ઉપયોગમાં ઉપયોગ છે. શુદ્ધ નિર્મળ અવિકારી પરિણતિના આધારે ભગવાન

પૂર્ણાનંદનો નાથ જણાય છે. એ પૂર્ણાનંદની પરિણતિ નહિ કરીને રાગાદિની પરિણતિ કરે છે તો તેમાં આત્મા ભાસતો નથી, આત્મા ખ્યાલમાં આવતો નથી. ઝીણી વાત છે, ભગવાન! આહાહા...! માર્ગ બહુ અલૌકિક છે. આહા...! સમજાય છે કાંઈ?

મિથ્યાદષ્ટિ પોતામાં, પોતામાં; જે ચીજ ભગવત્સ્વરૂપ આનંદનો નાથ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ સત્ સત્ય, સત્ સત્ય એ સત્યસ્વરૂપ છે, ત્રિકાળી પરમાત્મસ્વરૂપ ભગવાનની દષ્ટિ નહિ કરીને.. આહાહા...! પર્યાયમાં ઉપયોગમાં રાગને, ચાહે તો શુભરાગ હો કે અશુભરાગ હો, તે પર્યાયમાં ઉપયોગમાં રાગને પોતાનો કરે છે. પર્યાયમાં ત્રિકાળીને પોતાનો કરવો જોઈએ (તે કરતો નથી). જેની પર્યાય છે તેને પોતાનો કરવો જોઈએ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? એ છોડીને, પોતાના ત્રિકાળી ભગવાનને પર્યાયમાં પોતાનો કરવાનું છોડીને... આહાહા...! ચાહે તો શુભરાગ હો કે અશુભરાગ હો પણ છે રાગ. એ રાગને વીતરાગી ભગવાનસ્વરૂપમાં ઉપયોગમાં રાગને પોતાનો કરે છે એ મિથ્યાદષ્ટિ, એ મહાયીકાશ જેણે ઉત્પન્ન કરી એ બંધનું કારણ છે. સમજાય છે? આહાહા...! આવો માર્ગ છે, પ્રભુ! આહા...!

‘જે બહુ કર્મયોગ્ય પુદ્ગલોથી ભરેલો છે એવા લોકમાં કાય-વચન-મનનું કર્મ (અર્થાત્ કાય-વચન-મનની ક્રિયા) કરતો,...’ એ નહિ, એ બંધનું કારણ નથી. ‘અનેક પ્રકારનાં કરણો...’ એટલે ઈન્દ્રિયોનો, સચિત્ત-અચિત્ત વસ્તુઓનો ઘાત. આહાહા...! એકેન્દ્રિયાદિ સચિત્ત પ્રાણીનો ઘાત થાય, જો એનાથી બંધ હોય તો (કોઈ) મુનિ છે, સમિતિથી આમ ચાલે છે એને ઘાત થાય છતાં બંધ નથી. આહાહા...! આનંદસ્વરૂપનું ધ્યાન છે, વીતરાગસ્વરૂપી પ્રભુ છું, એવું ધ્યાન છે અને વિકલ્પ ઊઠ્યો છે તો જરી જોઈને ચાલે છે, એથી સચિત્ત-અચિત્તનો ત્યાં ઘાત થઈ જાય તોપણ બંધ નથી. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? સમ્યગ્દષ્ટિને, જ્ઞાની ચોથે કે પાંચમે (ગુણસ્થાને) હોય એને હજી રાગભાવ છે, એકતાબુદ્ધિ નથી. સમજાણું કાંઈ? આ મુનિને તો રાગ છે જ નહિ, એમ બતાવ્યું છે. સમ્યગ્દષ્ટિ જ્ઞાની છે, ધર્મી છે આત્માનું ભાન થયું છે પણ વીતરાગતા નથી તો અસ્થિરતાનો રાગ છે, પણ એ રાગની એકત્વબુદ્ધિ માનતો નથી. આહાહા...! કહો, ‘ભાગ્યંદજી’! ક્યાં આમાં છે તમારા સ્થાનકવાસીમાં કે દિ’ હતું? આવી વાત છે.

ત્રણલોકના નાથ ‘સીમંધર’ ભગવાનની આ તો વાણી છે. ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ ત્યાં ગયા હતા. પ્રભુ કેવળીપણે બિરાજે છે. ત્યાંથી આવીને આ શાસ્ત્રો રચ્યા. આહાહા...! ભગવાનનો આ સંદેશ છે, કે બાહ્યની ક્રિયા-પ્રવૃત્તિ એ આત્માની પર્યાયમાં નથી તો એ બંધનું કારણ નથી. આત્માની પર્યાયમાં જે રાગ અને દ્વેષ છે તે બંધનું કારણ છે. આહાહા...! દ્રવ્ય-ગુણ બંધનું કારણ નથી એ દ્રવ્ય ને ગુણ તો ભગવાન અબંધસ્વરૂપ છે. આહાહા...! પર્યાય પણ નિર્મળ છે તે બંધનું કારણ નથી. મલિન પર્યાય, જે નિર્મળાનંદના નાથની સાથે એ શુભરાગ, દયા, દાન, વ્રતનો ભલે શુભરાગ હો, પણ વીતરાગમૂર્તિ આત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, નિર્મળાનંદના

નાથ સાથે પર્યાયમાં રાગની એકતા કરવી એ મિથ્યાત્વભાવ છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! આહાહા...! અરે...! એણે અનંતકાળમાં ધ્યાન આપ્યું નથી. અનંતકાળ.. અનંતકાળથી આથડ્યો વિના ભાન ભગવાન, સેવ્યા નહિ ગુરુ સંતને' ગુરુ-સંતના ત્યાં કંઈ પગ દાબવા છે? આહાહા...! એ વીતરાગભાવ જે બતાવે છે તેની સેવા ન કરી (એમ કહેવું છે). અને રાગ ને પુણ્ય ને પાપની સેવા કરી એ તો મિથ્યાત્વભાવ છે. આહાહા...!

ત્રણલોકના નાથ આનંદનો સાગર પ્રભુ, સચ્ચિદાનંદ સત્યસાહેબ એવું સત્ય જેનું સ્વરૂપ આખું ત્રિકાળ છે, એવા સત્ય સ્વરૂપની દૃષ્ટિ ન કરતાં રાગ અને પુણ્ય-પાપ અસત્ય, કાયમ રહેનારી ચીજ નથી, એ તો વિકૃત છે, એ વિકૃત અવસ્થાને પોતાની પર્યાયમાં 'મારી છે' એમ કરે છે. આહાહા...! અને ભગવાનઆત્માનો સ્વભાવ પોતાનો છે તેને છોડી દે છે તેને બંધન થાય છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! અમારા 'રતનલાલજી'ને પ્રેમ છે. કીધું 'રતનલાલજી' આવશે, એને બહુ પ્રેમ છે. ભાઈ કહેતા હતા તમારા 'કલકત્તા' છે ને? એ 'કલકત્તા' છે ને? 'મોહનલાલજી પાટની' ત્યાં મુખ્ય છે. ઈ કહેતા હતા, 'રતનલાલજી'ને બહુ રસ છે. અહીં આવે તો આમ ધૂણે. આ તો બાપા! આત્માની વાત (છે), પ્રભુ! આ કાંઈ કોઈ પક્ષ ને પંથની વાત નથી. આહાહા...!

ત્રણલોકનો નાથ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ અનંત અનંત શક્તિઓનો સાગર, અનંત સ્વભાવનો સમુદ્ર, અનંત ગુણનું ધામ, ગંભીર મોટું ગોદામ! આહાહા...! અનંત ગુણનું ગોદામ ભગવાન છે. આહાહા...! એની દૃષ્ટિ ન કરી, એવું સત્ય સ્વરૂપ છે તેનો સ્વીકાર ન કર્યો અને પર્યાયમાં રાગ ને વિકાર ક્ષણિક દુઃખરૂપ, જે રાગ દુઃખરૂપ દશા છે (તેનો સ્વીકાર કર્યો). ધર્મીને પણ સમ્યગ્દર્શન થયા પછી પણ.. આહાહા...! જેટલો રાગ રહે છે એ દુઃખ છે. આહાહા...! એ રાગને એકત્વ કરવું એનું નામ અહીં મિથ્યાત્વ અને બંધનું કારણ કહ્યું છે. સમજાય છે કાંઈ? અસ્થિરતા છે એને ગૌણ ગણી નાખી છે. આહાહા...! અહીં મુનિપણની મુખ્યતાથી વાત લીધી છે ને!

'(ત્યાં વિચારો કે) તેમાંથી તે પુરુષને બંધનું કારણ કયું છે? પ્રથમ, સ્વભાવથી જ જે બહુ કર્મયોગ્ય પુદ્ગલોથી ભરેલો છે એવો લોક બંધનું કારણ નથી; કારણ કે જો એમ હોય તો સિદ્ધો...' સિદ્ધ ભગવાન છે ત્યાં કર્મના થોક પડ્યા છે. ભગવાન જે સિદ્ધ છે ત્યાં પણ કર્મને યોગ્ય પરમાણુ ઘણા છે, એ કર્મને યોગ્ય રજ બંધનું કારણ હોય તો સિદ્ધોને પણ બંધ થાય. સમજાય છે કાંઈ? જ્યાં સિદ્ધ પરમાત્મા રાગથી ભિન્ન થઈને પૂર્ણ વીતરાગદશા સર્વજ્ઞદશા પ્રગટ કરીને જ્યાંથી મુક્ત થયા ત્યાં ઉપર છે, અહીંયાંથી અનંત મુક્ત થયા છે. એ સિદ્ધ ભગવાન છે ત્યાં ઘણી રજ પડી છે. ત્યાં નિગોદના જીવ પણ એના પેટમાં છે. નિગોદ! આખા લોકમાં નિગોદ ભર્યા છે ને! તો સિદ્ધ ભગવાન તો પોતાના આનંદમાં છે. એના ક્ષેત્રમાં અંદર નિગોદ પણ પડ્યા છે. આહાહા...! પણ તે પોતાના નથી. પોતાની

તો આનંદના નાથની અમૃતધારા જે પૂર્ણ વહે છે તેનો અનુભવ કરે છે. સમજાણું કાંઈ? એ રજ ત્યાં છે તે બંધનું કારણ નથી. 'કારણ કે જો એમ હોય તો સિદ્ધો કે જેઓ લોકમાં રહેલા છે તેમને પણ બંધનો પ્રસંગ આવે.' સિદ્ધ લોકમાં છે ને? સિદ્ધ આ લોકમાં છે ને, લોકમાં? ત્યાં કર્મની રજ, પરમાણુ ઘણા છે. જો તે બંધનું કારણ હોય તો (સિદ્ધ) લોકમાં જ છે તો તેમને પણ બંધ થાય. જરી ન્યાયનો વિષય છે, ભાઈ! આહાહા..!

'કાય-વચન-મનનું કર્મ (અર્થાત્ કાય-વચન-મનની ક્રિયાસ્વરૂપ યોગ) પણ બંધનું કારણ નથી;...' આહાહા..! 'કારણ કે જો એમ હોય તો યથાખ્યાતસંયમીઓને...' ચારિત્ર જે યથાખ્યાત (છે), યથા-જેવું સ્વરૂપ છે એવી જેને આત્મખ્યાતિ પૂર્ણ પ્રગટ થઈ ગઈ, પરમાત્મા યથાખ્યાત ચારિત્રને (પ્રાપ્ત થઈ ગયા) આહાહા..! એમને મન-વચન-કાયા છે છતાં બંધનું કારણ નથી. કેમકે યથાખ્યાત ચારિત્ર પ્રગટ થયું છે. આહાહા..! ભારે વાતું, ભાઈ!

'અનેક પ્રકારના કરણો પણ બંધનું કારણ નથી;...' ઇન્દ્રિયો. આ જડ ઇન્દ્રિય છે, શરીરના અવયવો એ પાંચ ઇન્દ્રિયો છે. શરીર છે તે આત્માની પર્યાયમાં નથી. શરીર શરીરમાં છે તો ઇન્દ્રિયો શરીરની પર્યાય (છે), આત્માની પર્યાયમાં શરીર નથી તો ઇન્દ્રિયો પણ નથી. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? પણ તેની પર્યાયમાં સ્વભાવની દૃષ્ટિ નહિ હોવાથી રાગ ને દ્વેષ છે તેને પોતાના માને છે તે બંધનું કારણ છે. ઝીણી વાત છે, ભગવાન! આહાહા..!

જડ ઇન્દ્રિયો તો શરીર પરિણામ (છે), શરીર પરિણામને પ્રાપ્ત છે, એ આત્મપરિણામ નહિ. એ તો પુદ્ગલના પરિણામ (છે). એટલે શરીરપ્રમાણ એમ લીધું છે ને? ઇન્દ્રિયો શરીરપરિણામને પ્રાપ્ત (છે) એ ૩૧ (ગાથામાં) લીધું છે ને? ભાઈ! દ્રવ્યેન્દ્રિય. છે ને? ખ્યાલ છે ને? ૩૧ ગાથા. આ પાંચ ઇન્દ્રિયો તો શરીર પરિણામને પ્રાપ્ત છે. પ્રભુ! એ તારી પર્યાયમાં નથી. આહાહા..! એ શરીર તારા દ્રવ્ય-ગુણમાં તો નથી પણ તારી પર્યાયમાં નથી. તારી પર્યાયમાં અનાદિથી તું રાગ અને દ્વેષ કરે છે એ તારી પર્યાયમાં છે અને તેને તે તારા માન્યા છે એ મિથ્યાદૃષ્ટિપણું સંસાર બંધનું કારણ છે. આહાહા..! આવું કામ હવે આકરું કામ. છે? જુઓને! નીચે કરણનો અર્થ ઇન્દ્રિયો કર્યો છે ને?

'કરણો પણ બંધનું કારણ નથી; કારણ કે જો એમ હોય તો કેવળજ્ઞાનીઓને પણ (તે કરણોથી) બંધનો પ્રસંગ આવે.' કેવળજ્ઞાનીઓને પણ ઇન્દ્રિયો તો છે. સર્વજ્ઞ પરમાત્મા બિરાજે છે, શરીર તો છે, પાંચ ઇન્દ્રિયો છે. (જો) ઇન્દ્રિયો બંધનું કારણ હોય તો ભગવાનને બંધનું કારણ થાય, (પણ એમ નથી) એ તો કેવળજ્ઞાની છે. આહાહા..! અરે..રે..! પરમસત્યની વાતું સાંભળવા મળે નહિ. અરે..! એ ક્યારે અંદર કામ કરે? ક્યાંક ક્યાંક બધા રોકાઈ ગયા. એક તો સંસારના કામ, આખો દિ' પાપમાં (જાય). થોડો વખત મળે નિંદ્રામાં (જાય) અને થોડો વખત મળે તો બાયડી-છોકરા રાજી રાખવામાં (જાય). આહાહા..! એમાં એકાદ કલાક મળે અને સાંભળવા જાય ત્યાં કુગુરુ મળે એ લૂંટી લે. વ્રત કરો ને અપવાસ કરો

ને.. આહાહા..! અહીં કહે છે, કે વ્રત ને અપવાસનો જે વિકલ્પ, રાગ છે એ પોતાની પર્યાયમાં છે 'તે મારો છે અને મને લાભકર્તા છે' એમ માને છે તે મિથ્યાદષ્ટિ છે. આહાહા..! બહુ કામ આકરું, ભાઈ! આહાહા..!

અનંતકાળનો સંસાર. ચોરાશી લાખ યોનિ, એક એક યોનિમાં અનંતવાર જન્મ લીધા છે. આહા..! અનંત અનંત કાળ.. ભૂતકાળ જુઓ તો ભવ વિનાનો ભૂતકાળ છે? શું કહ્યું? આજ પહેલાના ભવ જુઓ તો કોઈ વખત ભવ વિનાનો આત્મા છે? હૈં? આ ભવ.. આ ભવ.. આ ભવ.. આ ભવ.. ભવ.. ભવ.. ભવ.. ભવ.. અનંત.. આહાહા..! ભવ કલંક છે. ભગવાન અખંડાનંદને ભવ એ તો કલંક છે, 'યોગીન્દ્રદેવે' કહ્યું છે. 'યોગીન્દ્રદેવ'ના દોહરા છે ને? ભવ ધારણ કરવા તે કલંક છે. ત્રણલોકનો નાથ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, ભવ અને ભવના ભાવ વિનાની ચીજ (છે). આહાહા..! તેમાં ભવ અનંતકાળથી કરતો આવ્યો છે. એનું કારણ કે અંતરમાં પરમાત્મસ્વરૂપ છે તેની દષ્ટિનો અભાવ (છે) અને પર્યાયમાં રાગ-દ્વેષ કરે છે તેની સત્તાનો સ્વીકાર-એ મારા છે, એવો સ્વીકાર (છે, તે પરિભ્રમણનું કારણ છે). આહાહા..! બીજી રીતે કહીએ તો એ પર્યાયબુદ્ધિ કીધી છે. ઉપયોગમાં રાગનું કરવું એટલે એનો અર્થ કે પર્યાયબુદ્ધિ છે. આહાહા..! ઝીણું છે, ભગવંત! તારા ઘરની વાતું (છે), ભાઈ! આહાહા..! એ ઘરમાં કેમ જવાય અને ઘરમાં કેમ જતો નથી, એ વાત ચાલે છે. આહાહા..!

કહે છે, કે જો મન, વચન અને કાયા બંધનું કારણ હોય તો કેવળીઓને પણ બંધનું કારણ થવું જોઈએ. 'સચિત્ત તથા અચિત્ત વસ્તુઓનો ઘાત પણ બંધનું કારણ નથી;...' આહાહા..! અરે..! એકેન્દ્રિય જીવ હણાય. અરે..! મુનિ છે, વીતરાગી સંત છે.. આહા..! અહીં મુખ્ય તો એને લીધા છે. સમકિતીને-જ્ઞાનીને થોડો રાગ છે ને? અને રાગ છે એટલું દુઃખ પણ છે. તેથી અહીં મુનિની મુખ્યતા લીધી છે. ગૌણપણે તો સમ્યગ્દષ્ટિને-જ્ઞાનીને પણ રાગની એકતા નથી, અસ્થિરતા છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા..! આત્મજ્ઞાની સમ્યગ્દષ્ટિને રાગની એકતા તૂટી ગઈ છે, સ્વભાવની એકતા પ્રગટ થઈ છે પણ હજી અસ્થિરતા ગઈ નથી, આસક્તિ ચારિત્રદોષ છે. આહાહા..! એથી એને અહીં મુખ્યમાં ન લીધા. આહાહા..!

'સચિત્ત તથા અચિત્ત...' ભાષા જુઓ! આહાહા..! સચિત્ત-એકેન્દ્રિય, બેઇન્દ્રિય હણાય જાય. મુનિ આમ ચાલતા હોય, વીતરાગ મુનિ છે અંદર વિકલ્પ આવ્યો અને સૂક્ષ્મ ઝીણા ઈંડા ધૂળમાં બહુ સૂક્ષ્મ હોય, પંચેન્દ્રિય ઈંડા હોય ઈ મરી જાય, પણ ઉપયોગમાં સમિતિથી પ્રવર્તે છે તેથી બંધનું કારણ નથી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- બંધ તો પોતાના દોષથી થાય છે ને!

ઉત્તર :- કીધું ને ભાવથી, રાગથી. એ કીધું ને, શું કીધું? રાગની પરિણતિની એકતાબુદ્ધિ અથવા અસ્થિરતા. એ અસ્થિરતાને અહીં મુખ્ય નથી લીધી. અહીં મુખ્ય તો રાગને ઉપયોગમાં એકત્વ કરવો એ મુખ્ય લીધું છે. મિથ્યાત્વ (લીધું છે). એ આવશે, ઉપયોગમાં રાગને કરવો

એ મિથ્યાત્વ (છે), બસ! એ વાત (છે). આહા...! ઉપયોગમાં પરમાત્માનો ઉપયોગ જે ચૈતન્ય છે, ત્રિકાળી ઉપયોગ ભગવાન છે એને ઉપયોગમાં ન લેતાં, ઉપયોગમાં રાગને લેવો એ બંધનું કારણ છે. પામરને પ્રભુની સાથે જોડી દેવો અને પ્રભુની સાથે જોડ તોડી નાખવી (તે બંધનું કારણ છે). ‘સુમેરુચંદ્રજી’! આહાહા...! સુમેરુ-આત્મા એવો છે, અંદર હલે નહિ. આહાહા...!

પણ એની દષ્ટિના ઠેકાણા નહિ એટલે (રખડે છે). આહાહા...!

કહે છે, કે ‘સચિત્ત તથા અચિત્ત વસ્તુઓનો ઘાત પણ બંધનું કારણ નથી; કારણ કે જો એમ હોય તો...’ મુનિને મુખ્ય લીધા છે. ‘જેઓ સમિતિમાં તત્પર છે...’ મહામુનિ પર્યાયમાં વીતરાગી આનંદની ધારા વહે છે. આહા...! સમ્યગ્દષ્ટિને પણ આનંદનો અંશ આવે છે. મુનિને તો અતીન્દ્રિય પ્રચુર આનંદ છે. પાંચમી ગાથામાં છે, પાંચમી ગાથામાં ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ કહે છે, હું તો પ્રચુર આનંદથી, મારા નિજ વૈભવથી હું કહીશ. એ નિજ વૈભવ, હોં! આ ધૂળનો-પૈસા-બૈસા (વૈભવ નથી). ‘ભાગચંદ્રજી’! મારો નિજ વૈભવ અતીન્દ્રિય આનંદ જે પ્રચુર વેદનમાં આવ્યો છે એ મારો નિજ વૈભવ છે. પ્રગટ, હોં! આખી ચીજ તો છે. આહાહા...! પણ વેદનમાં ન આવે તો એ ચીજ મારા શું કામની? મારી ચીજનો આશ્રય કરીને જે નિર્મળ પર્યાય, આનંદની ધારા સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની ધારા આવી તેનું મને વેદન થયું તે મારો નિજ વૈભવ છે. આહાહા...!

આ બધા પૈસાવાળાની ધૂળધાણી કાઢી નાખી. ‘સુમેરુમલજી’! પૈસાવાળા, બાયડીવાળા, છોકરાવાળા... કેટલા વાળા? એક વાળો પગમાં નીકળે (તો રાડ નાખી જાય). કોઈ પાણી અપથ્ય હોય ને? પાણી સરખું ન હોય એમાંથી વાળો નીકળે. એક વાળો નીકળે તો રાડ નાખે. (તો આ તો) તને કેટલા વાળા વળગ્યા? પ્રભુ! શું છે તને આ? રાગ મારો, પુણ્ય મારું, પાપ મારું, શરીર મારું, પુણ્યવાળો, પાપવાળો, રાગવાળો, શરીરવાળો, કર્મવાળો, બાયડીવાળો, છોકરાવાળો, આબરૂવાળો... અરે...! પ્રભુ! એ બધામાં તો રાગની એકતા કામ કરે છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? આકરી વાતું, બાપા! આ ઉપદેશ કોઈ જુદી જાતનો છે, ભાઈ! જગતમાં અત્યારે સંપ્રદાયમાં પ્રવાહ ચાલે છે એથી આ જાત જુદી છે, ભગવાન! સ્થાનકવાસીમાં કહે સામાયિક કરો, પોષા કરો, પડિકમ્મણા કરો. દેરાવાસીમાં કહે, ભક્તિ કરો, જાત્રા કરો. દિગંબરમાં (કહે), લૂગડાં છોડી નાખો ને પડિમા લ્યો ને! અરે...! આહા...! વૈષ્ણવમાં કહે કે, ઈશ્વરની ભક્તિ કરો.

આવ્યા હતા નહિ તમારા? એના શેઠ છે, ‘મુંબઈ’માં. પચાસ કરોડ રૂપિયા. વૈષ્ણવ છે, પચાસ કરોડ રૂપિયા. દર્શન કરવા આવ્યા હતા. બૈરાં બધા દેરાવાસી જૈન છે અને આદમી બધા વૈષ્ણવ, આખું ઘર. પચાસ કરોડ. આવ્યા હતા (એને કીધું), ભાઈ! તમારા ‘નરસિંહ મહેતા’ તો એમ કહે છે, કે ‘જ્યાં લગી આત્મા તત્ત્વ ચીલ્લ્યો નહિ’ ત્યાં એમ

નથી કહ્યું, 'જ્યાં લગી ઈશ્વર માન્યા નહિ'. 'સુમેરુમલજી' આવે છે? આહા...! બેન, માતાને તો બધી ખબર છે. આહાહા...! 'નરસિંહ મહેતા'માં આવે છે. 'જ્યાં લગી આત્મા તત્ત્વ ચિહ્નયો નહિ, ત્યાં લગી સાધના. (સર્વ જૂઠી)' તેં ઈશ્વર માન્યા ને પૂજા ને ભક્તિ, વ્રત, તપ બધા એકડા વિનાના મીંડાં છે. 'શું થયું તપ ને તીર્થ કરવા થકી..' એમાં-વૈષ્ણવમાં આવે છે. 'નરસિંહ મહેતા', 'જૂનાગઢ', નહિ? 'જૂનાગઢ'માં થઈ ગયા. મેં કહ્યું, ભાઈ! જુઓ! 'નરસિંહ મહેતા' તો આમ કહે છે. પણ પૈસા આડે ગૂંચાઈ ગયેલા. પચાસ કરોડ રૂપિયા. આમ બિચારા આવ્યા હતા, હજાર રૂપિયા મૂક્યા, નાળિયેર મૂક્યું. મહારાજ! ઘરે પધારશોને! બૈરાં બધા જૈન ખરા ને! એટલે બૈરાંને બહુ પ્રેમ. મહારાજ! મારે ત્યાં (આવજો). કીધું, ભાઈ! આવશું, હોં! ન્યાં ગયા ત્યારે પંદરસો રૂપિયા મૂક્યા, નાળિયેર મૂક્યું. પણ આ વાત સમજમાં ન આવે. ધૂળ મૂકી એમા શું? આહા...! અનંતકાળનો આગ્રહ જે જૂઠો છે એને મૂકવો, એ મૂકવા જેવું છે. બાકી તો બધું ઠીક છે. આહા...!

અહીં કહે છે, સચિત્ત-અચિત્તનો ઘાત. પંચેન્દ્રિય ઇંદુ નીચે મરી જાય. આહા...! સૂક્ષ્મ જીવ (હોય). મુનિ ચાલતા હોય અને એવા ઝીણા તીડ આવે, ચાલતાં એકદમ આવી ગયા, દૂરથી પગ નીચે આવી જાય, પણ એને એનો બંધ નથી. ખેતરમાં હોય છે ને? ખેતર, જમીન. કોઈ ઠેકાણે ફૂદા હોય, ઝીણા ફૂદા. આજે હતા ને? દિશાએ જતા. એટલા ફૂદા. એટલા ફૂદા આવતા. આહાહા...! આ જુઓ! ભગવાન અંદર છે, કીધું. અત્યારે આ શરીર (મળ્યું છે). ઓલું કાંઈક આવ્યું છે, પ્રકાશ! શું કહેવાય? કાચનું એક આવ્યું છે. ભાઈ એક મોટી બેટરી લાવ્યા છે. જુદી જાતની નવી બેટરી છે, ભાઈ લાવ્યા છે. આહા...! એટલા પ્રકાશમાં ફૂદા દોડાદોડ કરે.

અરે...! પ્રભુ! ચૈતન્યનો પ્રકાશ અંદર છે ત્યાં જતો નથી અને આ શું કરે છે? આજે જંગલ ગયા હતા (ત્યારની વાત છે). આહા...! અરે...! આ આત્મા ક્યારે માણસ થાય? ફૂદા બિચારા, મરીને પાછા તિર્યંચમાં જાય. કારણ કે કંઈ ભાન ન મળે. એટલે એમાં ને એમાં અવતરે. પશુમાં જાય, ગાયમાં, ઘોડા (થાય). આહાહા...! અરે...રે...! આવા અવતાર પ્રભુ! તેં અનંત કર્યાં છે ને! આહા...! ભૂલી ગયો એટલે નહોતું કેમ કહેવાય? જન્મ્યા પછી બાર મહિના શું હતું? માતાએ કેમ ધવરાવ્યો? કેમ નવરાવ્યો તને ખબર છે? ખબર નથી માટે નહોતું? એમ કેમ કહેવાય? એમ ભવભ્રમણ ખબર નથી માટે નહોતું એમ કેમ કહેવાય? આહાહા...! અનંતકાળ થયો પ્રભુ! એ રાગ ને પુણ્ય-પાપની એકતાબુદ્ધિ કરતા મિથ્યાત્વથી અનંત ભવ કર્યાં. એ મિથ્યાત્વ-રાગની એકતાબુદ્ધિ એ સંસારનું મૂળિયું છે, ચોરાશીના અવતારનું એ મૂળિયું છે. એ પછી સમકિતીને અસ્થિરતા હોય છે પણ એનો બંધ થોડો છે, એની ગણતરી ઓછી ગણી છે અને એટલું દુઃખ પણ છે. સમકિતીને જેટલો રાગ આવે એટલું દુઃખ પણ છે. જેટલો આત્માનો આનંદ પ્રગટ્યો તેટલો આનંદ છે અને સાથે દુઃખ

પણ છે, મિશ્ર (દશા) છે. સર્વજ્ઞ પરમાત્માને એકલો આનંદ છે. મિથ્યાદષ્ટિને એકલું દુઃખ છે. સમ્યગ્દષ્ટિ જ્ઞાનીને દુઃખ ને આનંદ બેય ભેગા છે, હજી પૂર્ણ (દશા) નથી. આહાહા..!

અહીં કહે છે, કે જે મુનિ છે, ત્રણ કષાયનો અભાવ (થયો છે), જોઈને સમિતિથી ચાલવાનો ભાવ (છે), એના પગથી સચિત્ત-અચિત્ત હણાય જાય છતાં બંધ નથી. સમજાણું કાંઈ? કારણ કે હણવાનો જે રાગભાવ છે એ એને છે નહિ. એનો ઉપયોગ તો પોતામાં શુદ્ધ છે. શુદ્ધ ઉપયોગ છે અને જરી ચાલવાનો વિકલ્પ ઉઠ્યો છે એ પણ શુભ છે. આહાહા..! આમ જોઈને ચાલતાં એમાં કોઈ આવી ગયું. એ કહે છે. છે?

‘સચિત્ત તથા અચિત્ત વસ્તુઓનો ઘાત પણ બંધનું કારણ નથી;...’ આહાહા..! ભાઈ ચાલ્યા ગયા? છોકરો હતો ને? ‘ખેડા.. ખેડા!’ છે? ગયા ઈ, ‘ખેડા’નો છોકરો હતો. એ બિચારો ગભરાઈ ગયો હતો. પાંચસો-છસોનો પગાર છે, નોકરી (કરે છે). સ્થાનકવાસી ખરા ને અને ત્યાં પાણી બહુ હણાય. છ કાયના જીવ હણાય એમાં મગજ એવું થઈ ગયું છે. ભાઈ! એક છોકરો હતો. બે-ત્રણ દિ’ રહ્યા, ચાલ્યા ગયા લાગે છે. એનો ભાઈબંધ આમાં નોકર છે. ‘શૈલેષ’ છે ને? ‘શૈલેશ’. ‘હિંમત’નો ભાઈ ‘શૈલેષ’ નોકર છે તેમાં આ નોકર છે. એને લઈને આવેલો. નરમ માણસ, છોકરો જુવાન. પાંચસોનો પગાર છે. પણ યંત્રમાં પાણી હણાય એટલે આમ.. ફડાક ગાંડપણ જેવું થઈ જાય. (કીધું), બાપા! મૂંઝાવ નહિ, ભાઈ! એ મારી ચીજ નથી એમ પહેલો નિર્ણય કરવો. સમજાય છે? એ ચીજ મારી નથી અને પછી તેમાં થતો રાગ છે એ પણ મારો નથી. આહાહા..! પહેલું આ કરવાનું છે, મૂંઝાવાનું નથી, કીધું.

આત્મા સિવાય બીજા પદાર્થો અનંત ગમે તે હો, દેવ ને ગુરુ ને શાસ્ત્ર હો પણ એ મારી ચીજ નહિ. આહાહા..! સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર, લક્ષ્મી, મકાન આદિ મારી ચીજ નથી. એ મારી નહિ, એ મમતા છોડ અને પછી જે આસક્તિનો રાગ થાય છે તેને પણ હેયબુદ્ધિએ જાણ, ઉપાદેય તો ભગવાન છે. આહાહા..!

મૂંઝાતો હતો બિચારો. બેન લાવ્યા હતા, ‘મરઘાબેન’. ન્યાં ઉતર્યા હતા. જુવાન માણસ છે, ૨૬ વર્ષની ઉંમર. મૂંઝાય જાય. સ્થાનકવાસી (એટલે) પાણી હણાય, છ કાયની ઘાત (થાય). પણ છ કાયમાં તું છો કે નહિ? આ પરને કરું છું ને રાગ કરું છે, એ મારું છે એ જ તારો ઘાત થયો. આહાહા..! પરની દયા પાળી શકું છું, એ જ મિથ્યાત્વભાવ તે જ આત્માનો ઘાત છે. ભાઈ! તને ખબર નથી. પરની હિંસા કરી શકું એ તો છે જ નહિ, પર પ્રાણીની પર્યાયને દૂર કરવી એ કંઈ આત્માની તાકાત છે? એ રાગ કરે, પણ પર પ્રાણીનો નાશ કરી શકે, હિંસા કરી શકે એ ત્રણ કાળમાં ન કરી શકે. તેમ પરની દયા પાળી શકે? પરની દયાનો ભાવ રાગ આવે પણ પરની-પરદ્રવ્યની દયા પાળી શકે? એક દ્રવ્ય પરદ્રવ્યની પર્યાય કરી શકે? બહુ આકરું કામ.

અહીં કહે છે, પ્રભુ! એકવાર સાંભળ! મુનિરાજ સમિતિથી ચાલે છે. એમના પગ તળે કોઈ એકેન્દ્રિય, સૂક્ષ્મ પંચેન્દ્રિય જીવ આવી જાય (તોપણ) એને બંધ નથી. સમજાય છે? સચિત્ત-અચિત્તના ઘાતથી બંધ હોય તો આ મુનિને બંધ હોવો જોઈએ, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? મુનિનો મુખ્યપણે દષ્ટાંત આપ્યો છે. કારણ કે સમકિતી છે, જ્ઞાની છે, ધર્મી છે પણ એને હજી રાગ, અવ્રતનો રાગ છે. આહાહા...! એથી એને અહીં મુખ્યપણે ગણ્યા નથી. નીચે ભાવાર્થમાં કહેશે. આહાહા...!

જેણે રાગની એકતા તોડી છે અને સમ્યગ્દર્શન થયું છે એ જીવને રાગની એકતાનો મિથ્યાત્વનો હવે બંધ નથી. સમજાણું કાંઈ? પણ જેટલી અસ્થિરતા છે (તેટલો બંધ છે). દસમા ગુણસ્થાન સુધી બંધ છે. દસમા ગુણસ્થાને એક લોભનો અંશ છે ને? દસમી ભૂમિકા. ચોથે, પાંચમે તો હોય જ તે. આહા...! દસમે ગુણસ્થાને લોભનો અંશ છે. દસમે છ કર્મ બંધાય છે. ચોથે, પાંચમે તો સાત-આઠ કર્મ બંધાય છે. આહા...! સમજાય છે? તેથી એને રાગ ભાગ છે. મુનિની મુખ્યતા દીધી એનું કારણ આ કે એને રાગ નથી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! બંધમાં કહેશે.

‘સમિતિમાં તત્પર છે તેમને (અર્થાત્ જેઓ યત્નપૂર્વક પ્રવર્તે છે એવા સાધુઓને) પણ (સચિત્ત તથા અચિત્ત વસ્તુઓના ઘાતથી) બંધનો પ્રસંગ આવે. માટે ન્યાયબળથી જ આ ફલિત થયું...’ ન્યાયથી એ વાત સિદ્ધ થઈ કે, ‘જે ઉપયોગમાં રાગાદિકરણ (અર્થાત્ ઉપયોગમાં જે રાગાદિકનું કરવું), તે બંધનું કારણ છે.’ આહાહા...! પોતાનો જે ઉપયોગ છે—જાણન-દેખન પર્યાય, એમાં વિકાર રાગને પોતાનો કરવો તે જ મિથ્યાત્વભાવ અને બંધનું કારણ છે. આહાહા...! મુખ્યપણે ગણ્યું ને? મુનિને લીધા છે ને? આહાહા...!

બાકી તો સમ્યગ્દષ્ટિને પણ જેટલો રાગ છે તેટલો કર્તા-ભોક્તા છે. ૪૭ નયમાં આવી ગયું છે. ‘પ્રવચનસાર’ ૪૭ નય. સમકિતી છે. સાચા અનુભવી ધર્મી જ્ઞાની પાંચમે ગુણસ્થાને છે એને પણ રાગ થોડો આવે છે, એનો કર્તા પણ છે. પરિણમન છે ને? કરવા લાયક છે એમ નહિ. કરવા લાયક છે એમ કર્તા નહિ પણ પરિણમન છે માટે કર્તા (છે). અરે...રે...! આવી વાતું. નયમાં આવી ગયું છે. અને એટલો ભોક્તા પણ છે. સમકિતી જ્ઞાની ધર્માત્મા જેટલો રાગ છે તેટલા દુઃખનો ભોક્તા પણ છે. આહાહા...! ૪૭ નયમાં આવી ગયું છે. છેલ્લા અધિકાર પહેલા આવી ગયું છે. આહાહા...!

અહીં મુખ્યપણે મુનિ લીધા છે કે જેને વીતરાગી દશા છે. આહા...! જે અતીન્દ્રિય આનંદના ઝુલે ઝુલે છે. એને મુનિ કહીએ. એને બાહ્યમાં વસ્ત્રનો ધાગો ન હોય, અંદરમાં રાગનો કણ અલ્પ હોય પણ તેના સ્વામી ન હોય. આહાહા...! અતીન્દ્રિય આનંદના ઝુલે પવિત્ર આનંદ જે ભગવાનઆત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, એના અતીન્દ્રિય આનંદના ઝુલે અંદરમાં ઝુલે છે. આહા...! ક્ષણમાં વિકલ્પ આવે તો છઠ્ઠું ગુણસ્થાન, ક્ષણમાં વિકલ્પ તૂટી જાય તો

સાતમું ગુણસ્થાન. બાપુ! એ મુનિપણું (છે). આહાહા...!અત્યારે તો ક્યાં (મુનિ છે). આહા...! એ મુનિનું દષ્ટાંત અહીં આપ્યું છે. એવા મુનિઓ વીતરાગભાવે વર્તે છે અને સમિતિથી પ્રવર્તે છે. એટલો શુભ વિકલ્પ છે. એના પગથી કોઈ સચિત્ત-અચિત્ત જીવ હણાય જાય તો બંધ નથી. આહાહા...!

ત્યારે બંધનું કારણ શું? 'ન્યાયબળથી જ આ ફલિત થયું કે, જે ઉપયોગમાં રાગાદિકરણ...' આહાહા...! આ સિદ્ધાંત આખો. જે જ્ઞાનના ઉપયોગમાં ઉપયોગ સ્વરૂપ આવવું જોઈએ... 'સંવર અધિકાર' ભાઈ! જે ઉપયોગ શુદ્ધ ઉપયોગમાં-શુદ્ધ પરિણતિમાં આત્મા આવવો જોઈએ એ ન લાવતા ઉપયોગમાં રાગ લાવ્યો. આહાહા...! એ રાગ ચાહે તો દયા, દાન ને વ્રત ને ભક્તિનો હો પણ એ ઉપયોગમાં રાગનું કરણ એ બંધનું કારણ છે. ભાઈ! 'સુમેરુમલજી' સમજાય છે? આહાહા...! 'ભાગ્યંદજી' આવું ક્યાંય નહોતું. સ્થાનકવાસીમાં ૪૫ વર્ષ રહ્યા છીએ. શરીરને તો ૯૧ ચાલે છે, ગર્ભના (ગણીને) ૯૧. શરીરના, હોં! ગર્ભના. જન્મના આ વૈશાખ સુદ ૨, ઉપર જન્મના બેસશે. ગર્ભના ગણાય ને? પેલા ભવથી આવ્યા છીએ એને અત્યારે ૯૧ વર્ષ ચાલે છે. મહાવિદેહમાંથી આવ્યા છીએ ને!! આહાહા...!

અહીં કહે છે, કે પ્રભુ! તું સાંભળ તો ખરો! તારી ઉંમર નહિ, તારે સ્થિતિ નહિ. આહાહા...! તારો રાગ નહિ. એક જણને મેં પૂછ્યું હતું, જુવાન માણસ હતો. અહીં કેટલાય અમારી પાસે આવે ને? મહારાજને સાંભળીએ તો આપણો ધંધો-બંધો સરખો ચાલે. એવા ઘણા આવે. એક જુવાન આવ્યો હતો, વીસ-પચીસ લાખની દુકાન કરવી હતી. મેં કીધું, આ આયુષ્યનું પ્રમાણ કહે છે તે દેહનું કે આત્માનું? ઇ કહે, મને કાંઈ ખબર નથી. ૩૫-૪૦ વર્ષનો જુવાન હતો. ૨૫ લાખની દુકાન ખોલવી હતી. આ ઉંમર કહેવાય છે, ૨૫-૫૦-૬૦-૭૦ (વર્ષ) એ શરીરની ઉંમર હશે કે આત્માની? તો કહે, ઇ ખબર નથી. આ તો જડ માટી છે, એની શું ઉંમર છે? ભગવાનની ઉંમર તો અનાદિઅનંત છે. 'સુમેરુમલજી' આહાહા...! પ્રભુ તો સચ્ચિદાનંદ નાથ અંદર અનાદિઅનંત છે, એને ઉંમર કેવી? આ તો આની મુદત છે, કે આટલા વર્ષ થયા ને પછી આટલા વર્ષે છૂટી ગયું. આહા...!

અહીં તો ભગવાન આચાર્ય કહે છે, પ્રભુ! શરીર મારું છે, એ વાત અહીંયાં નથી. એ પર ચીજ છે. એ તારી પર્યાયમાં નથી. તારી પર્યાયમાં રાગ ને દ્વેષ ને પુણ્ય ને પાપ વિકાર આવે છે તેને પોતાના કરવા, જે સ્વભાવમાં નથી તેને પોતાના કરવા એ જ બંધનું કારણ મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! કહો, 'પાટનીજી' આવું છે. સાધારણ સમાજ નથી, પ્રભુ! કોઈ કહે કે, સાધારણ સમાજમાં આવું? અરે...! પ્રભુ! સાધારણ નથી, એ ભગવાનસ્વરૂપ છે, પૂર્ણાનંદનો નાથ છે. આહા...! ભગવત્ સ્વરૂપ અંદર બિરાજે છે, એની એને ખબર નથી. આહાહા...! એવા સ્વરૂપની ખબર વિના જે રાગની ખબરું કરીને રાગ મારો છે એમ માને છે... આહા...! એ મિથ્યાદષ્ટિને જ સંસારનો બંધ થાય છે. આહાહા...! સમજાય છે? ઝીણી

વાત છે, પ્રભુ! આહાહા...! શું શૈલી સંતોએ કરી છે!!

દિગંબર સંતો કહે છે, પ્રભુ! તું પૂર્ણાનંદનો નાથ છો ને! એ તારી પર્યાય ત્યાં જાતી નથી તેથી તારી પર્યાયમાં રાગને પોતાનો કરે છે, એ સંસાર છે. પ્રભુ! આહાહા...! ચાહે તો અગિયાર અંગના જ્ઞાન કર્યા હોય અને પંચ મહાવ્રત ચોખ્ખા, નિર્મૂળ પાળતો હોય, એને માટે કરેલું ભોજન પ્રાણ જાય તોપણ ન લે. આહાહા...! પણ એ બધી રાગની ક્રિયા છે. એ રાગને પોતાના ઉપયોગમાં (લાવે છે), ભગવાનને ઉપયોગમાં ન લાવતાં ઉપયોગમાં રાગને લાવવો... આહાહા...! ત્રણલોકનો નાથ બાદશાહ પરમાત્મા, એને પર્યાયમાં ન પધરાવતા એ પર્યાયમાં તેં રાગને પધરાવ્યો. આહાહા...! એની તેં પ્રતિષ્ઠા કરી. હેં? પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા તેં છોડી દીધી. આહાહા...! બહુ કામ આકરું. જગતમાં પ્રવાહ અત્યારે તો એવો ચાલ્યો છે, કે ક્રિયાકાંડ ને બહારનું જાણપણું, વાંચન ને આ પડિમા લેવી ને આ લેવું ને આ લેવું.. એક જણો 'રાજકોટ'માં કહેતો હતો કે, આઠ પડિમા લઈને બેઠા છીએ પણ અગિયાર પડિમા વિના અમારો આદર નહિ થાય માટે અગિયાર લેવી પડશે. કહો! અરે...! ભગવાન! તું શું કરે છે? અરે...રે...! આહાહા..

અહીં પરમાત્મા છેલ્લે (કહે છે), બંધનું કારણ જે ચીકાશ છે તે છે. ધૂળ નહિ, હથિયાર નહિ, ઇન્દ્રિયો નહિ, સચિત્ત-અચિત્ત ઘાત નહિ. એમ ધર્માત્માને, મુનિ છે, સમિતિમાં ચાલનારને સચિત્ત-અચિત્તનો ઘાત થવા છતાં તેને બંધ નથી, તેનો એને બંધ નથી. એમ જે આત્માના ઉપયોગમાં ભગવાનને નહિ લાવતા.. આહાહા...! પોતાના ઉપયોગમાં ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા નહિ કરતાં રાગને પોતાનો માનીને પ્રતિષ્ઠા કરે છે તે મિથ્યાદૃષ્ટિ સંસારને વધારે છે. 'ભાગ્યદંજી'! આ માલ છે, આ. અરે...રે...! સાંભળવા મળે નહિ. શું કરે? વખત ચાલ્યો જાય છે, ભાઈ! મહિનો સમય જે જાય છે એ મૃત્યુની સમીપ જાય છે. હેં? આહાહા...! મૃત્યુ નક્કી છે. જે સમયે દેહ છૂટવાનો તે નક્કી છે. એમાં કંઈ આઘાપાછો થવાનો નથી. આહાહા...! કાળ ચાલ્યો જાય છે એમાં જો સમજણ-જ્ઞાનનો દોરો ન પરોવ્યો તો પ્રભુ! દોરા વિનાની સોય ખોવાય જશે. દોરો સમજ્યા? ધાગો.. ધાગો. આહાહા...! બંધનું કારણ આ છે. વિશેષ કહેશે..

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રવચન નં. ૩૧૫ ગાથા-૨૩૭ થી ૨૪૧, શ્લોક-૧૬૪ બુધવાર,

ભાદરવા વદ ૧૩, તા. ૧૯-૦૯-૧૯૭૯

(આ પ્રવચન હિન્દીમાં છે તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરેલ છે)

'સમયસાર', 'બંધ અધિકાર'ની પાંચ ગાથાનો ભાવાર્થ. ભાવાર્થ છે ને? 'અહીં...' સૂક્ષ્મ વાત છે. અનંતકાળથી પર્યાયબુદ્ધિ નામ વર્તમાન અવસ્થાની દૃષ્ટિ કરીને રાગ ઉપર તેનું

લક્ષ જાય છે. વસ્તુ જે અંદર સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ છે, શુદ્ધ આનંદકંદ અખંડ ઉપર અનાદિથી દષ્ટિ નથી. દષ્ટિ વર્તમાન પર્યાય-અવસ્થા, અંશ જે છે તેના ઉપર તેની અનાદિની રમતું છે. પર્યાય અંશમાં. પર્યાયબુદ્ધિ છે તો પર્યાય ઉપર લક્ષ જાય છે તો રાગ થઈ જાય છે. રાગ ચાહે તો શુભ હો કે અશુભ હો, એ શુભ-અશુભ રાગ પોતાની પર્યાય નામ ઉપયોગમાં કરવો એ જ મિથ્યાત્વ અને સંસાર છે. ઝીણી વાત, ભાઈ! આહાહા..!

એ અહીંયાં કહે છે. કેમકે વસ્તુ જે છે સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, પૂર્ણાનંદ, પૂર્ણ જ્ઞાન, પૂર્ણ શાંતિ, પૂર્ણ પ્રભુતા, એવી અનંત શક્તિનો સંગ્રહાલય પ્રભુ ભગવાનઆત્મા (છે) એ દ્રવ્ય ઉપર તો કદી દષ્ટિ કરી નથી. એ છે તો અનાદિનો છે અને છે તે નિરાવરણ છે, પરિપૂર્ણ છે, જેમાં વિપરીતતા કે અપૂર્ણતા છે નહિ. આહાહા..! પણ એ વાત સાંભળવા ન મળી અને સાંભળવા મળી તો પર્યાયબુદ્ધિમાં સાંભળીને કાઢી નાખી કે, એ છે. આહાહા..!

કહે છે, કે પોતાનું સ્વરૂપ શુદ્ધ પરમ પવિત્રતાનો પિંડ પ્રભુ, એ વસ્તુ અનાદિની છે (અને) પર્યાયબુદ્ધિ પણ અનાદિની છે. સમજાય છે કાંઈ? એ પર્યાય નામ એક સમયની વ્યક્ત જે પ્રગટ દશા છે તેના ઉપર અનાદિની બધી રમતું છે. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, કામ, ક્રોધ, પાંચ જડ ઈન્દ્રિયોથી જાણવું, આ ઈન્દ્રિયોથી જડ જાણવામાં આવે છે, સમજાણું કાંઈ? પર્યાયમાં-વર્તમાન અવસ્થામાં જેની દષ્ટિ છે તેને પાંચ ઈન્દ્રિયથી જડ પર જાણવામાં આવે છે. આહાહા..! મન છે એ એક કોર રાખો. અને આમ જુઓ તો અંદરમાં પર્યાયબુદ્ધિથી અંશબુદ્ધિ છે તો તેનું લક્ષ જાય છે તો રાગ ઉપર જાય છે. રાગ છે ને? ચાહે તો શુભરાગ હો કે અશુભરાગ હો. એ રાગનું એકત્વ કરવું, પોતાની પર્યાયમાં-ઉપયોગમાં એકત્વબુદ્ધિ કરવી તે જ મિથ્યાત્વ સંસાર અને જન્મ-મરણનું મૂળ છે. આહાહા..! આવી વાતું છે, પ્રભુ!

એ કહે છે, ‘અહીં નિશ્ચયનય પ્રધાન કરીને કથન છે,...’ ભાવાર્થ છે ને? નિશ્ચય નામ યથાર્થદષ્ટિથી આ કથન છે. ‘જ્યાં નિર્બાધ હેતુથી સિદ્ધિ થાય...’ જેમાં કોઈપણ અપવાદ ન ચાલે, (એવી) નિર્બાધ યુક્તિથી વસ્તુની સિદ્ધિ થાય છે ‘તે જ નિશ્ચય છે.’ આ નિશ્ચયની વ્યાખ્યા કરી. સમજાણું કાંઈ? નિશ્ચય એટલે જેમાં કોઈ અપવાદ નહિ, કોઈ બાધા નહિ, કોઈ વિરોધ નહિ, કોઈ અન્યાય નહિ. સત્ય વસ્તુ જેવી છે તેમ કહેવું, જાણવું તે નિશ્ચયનય છે.

‘બંધનું કારણ વિચારતાં નિર્બાધપણે...’ વિદ્ય વિના યથાર્થપણે ‘એ જ સિદ્ધ થયું કે-મિથ્યાદષ્ટિ પુરુષ...’ આહાહા..! જેની બુદ્ધિ પર્યાય ઉપર છે એ મિથ્યાદષ્ટિ છે. આહાહા..! પર્યાય મૂઢા પરસમયા, એમ ‘પ્રવચનસાર’માં ‘જ્ઞેય અધિકાર’માં છે. આહા..! ‘મિથ્યાદષ્ટિ પુરુષ...’ પુરુષ એટલે આત્મા. સ્ત્રીનો આત્મા હોય કે પુરુષનો (હોય), આત્મા તો આત્મા છે, એમાં સ્ત્રી-પુરુષ છે નહિ. આહા..!

‘મિથ્યાદષ્ટિ પુરુષ જે રાગદ્વેષમોહભાવને પોતાના ઉપયોગમાં કરે છે...’ એ રાગ, દ્વેષ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ અજ્ઞાની પોતાના પરિણામ-ઉપયોગમાં કરે છે. આહાહા..!

જે એનું સ્વરૂપ નથી, એના સ્વભાવમાં નથી એવા જે પુણ્ય અને પાપ, રાગ અને દ્વેષ, મોહ-મિથ્યાત્વ (છે તેને) પોતાના ઉપયોગમાં એકત્વ કરે છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ! 'રાગાદિક જ બંધનું કારણ છે.' એ પોતાની પર્યાયમાં-જાણવા-દેખવાના ઉપયોગમાં રાગાદિકને પોતાના કરવા એ જ બંધનું કારણ છે, એ જ સંસારનું મૂળ છે, જેમાં ચોરાશી લાખ યોગિ ઉત્પન્ન કરવાનો ગર્ભ છે-તાકાત છે. આહાહા...! ઝીણી વાત, ભાઈ!

એણે કદી પર્યાયબુદ્ધિ છોડીને અંતર શું ચીજ છે, પૂર્ણ શુદ્ધ ચૈતન્ય આનંદઘન (છે) એવી દૃષ્ટિ ક્યારેય કરી નથી. સમજાણું કાંઈ? કંઈક કંઈક કોઈપણ કારણે બહારમાં અટકી ગયો. અટકવાના કારણ અનંત અને છૂટવાનું કારણ એક. અંતર ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથને અંદરમાં જાણવો એ એક જ છૂટવાનું કારણ છે. આહાહા...! નિજઘરમાં જાવું. આહા...! અહીંયાં કહે છે, 'રાગાદિક જ બંધનું કારણ છે.' (રાગાદિક) શું? એકલો રાગ અહીંયાં નથી લીધો. અહીંયાં ઉપયોગમાં રાગાદિકનું કરવું તે બંધનું કારણ છે. સમજાણું કાંઈ?

'તે સિવાય બીજા-બહુ કર્મયોગ્ય પુદ્ગલોથી ભરેલો લોક,...' છે. કર્મયોગ્ય પરમાણુથી દુનિયા ભરેલી છે તે બંધનું કારણ નથી. 'મન-વચન-કાયાના યોગ,...' બંધનું કારણ નથી. આહાહા...! 'અનેક કરણો...' એટલે ઇન્દ્રિયો. ઇન્દ્રિયો પણ બંધનું કારણ નથી. 'ચેતન-અચેતનનો ઘાત બંધનાં કારણ નથી; જો તેમનાથી બંધ થતો હોય તો સિદ્ધોને,...' શું કહે છે? કે, કર્મયોગ્ય પરમાણુ છે તેનાથી જો બંધ થતો હોય તો સિદ્ધ ભગવાન જ્યાં બિરાજે છે ત્યાં પણ કર્મવર્ગણા પડી છે. સમજાણું કાંઈ? જો કર્મવર્ગણા બંધનું કારણ હોય તો સિદ્ધ ભગવાન બિરાજે છે ત્યાં કર્મવર્ગણા તો પડી છે (પરંતુ સિદ્ધ ભગવાનને બંધ નથી માટે કર્મ પરમાણુ) બંધનું કારણ નથી. પરમાત્મા જ્યાં બિરાજે છે ને? મુક્તિ-લોકાગ્રે સિદ્ધ.. સિદ્ધ (બિરાજે છે). આહાહા...! ત્યાં લોકમાં પણ કર્મ થવાને લાયક પરમાણુ અનંત છે, અનંત નિગોદજીવ પણ તે ક્ષેત્રમાં છે, પરમાત્મસ્વરૂપના ક્ષેત્રમાં તો નિગોદના જીવ પણ છે. આહાહા...! તે કંઈ બંધના કારણ નથી.

'અનેક કરણો...' (અર્થાત્) ઇન્દ્રિયો. મન-વચન-કાયાનો યોગ બંધનું કારણ નથી. કેમકે મન, વચન ને કાયા તો યથાખ્યાત ચારિત્રવંતને પણ છે તો એ બંધનું કારણ નથી. ઇન્દ્રિયો-કેવળીને ઇન્દ્રિયો છે. પાંચ જડ ઇન્દ્રિય. સર્વજ્ઞ પરમાત્મદશા પ્રાપ્ત થઈ તેમને આ જડ ઇન્દ્રિય શરીર તો છે પણ ઇન્દ્રિયો બંધનું કારણ નથી. આહાહા...! 'ચેતન-અચેતનનો ઘાત-બંધના કારણ નથી; જો તેમનાથી બંધ થતો હોય તો સિદ્ધોને,...' બંધ થાય. 'યથાખ્યાત ચારિત્રવાળાઓને,...' બંધ થાય, 'કેવળજ્ઞાનીઓને...' (પણ બંધ થાય).

સચિત્ત-અચિત્તના ઘાતથી જો બંધ થાય તો 'સમિતિરૂપે પ્રવર્તનારા મુનિઓને બંધનો પ્રસંગ આવે છે.' પહેલા આવ્યું હતું ને? મુનિ આત્મધ્યાન આનંદકંઠ પ્રભુમાં (લીન છે). સમ્યગ્દર્શનમાં આનંદનો અનુભવ થાય છે પણ મુનિપણમાં તો અતીન્દ્રિય આનંદની પર્યાયમાં

ભરતી આવે છે. જેમ સમુદ્રમાં કાંઠે પાણીની ભરતી આવે છે.. આહાહા..! અરે..! પ્રભુ! એમ આત્માની પર્યાયમાં-અવસ્થામાં મુનિને એટલી અતીન્દ્રિય (આનંદની) ભરતી આવે છે, પ્રચુર સ્વસંવેદન થાય છે. આહા..! તેઓ સમિતિપૂર્વક ચાલે છે. કોઈ સચિત્ત-અચિત્ત જીવ હણાય જાય (તોપણ) બંધ થતો નથી. સમજાણું કાંઈ? ઝીણી વાત છે, ભાઈ! ‘પરંતુ તેમને તો બંધ થતો નથી. તેથી આ હેતુઓમાં (-કારણોમાં) વ્યભિચાર આવ્યો.’ પરથી જો બંધ થાય તો વ્યભિચાર આવે છે, સત્ય વાત રહેતી નથી, અસત્ય થઈ જાય છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! ‘માટે બંધનું કારણ રાગાદિક જ છે એ નિશ્ચય છે.’

‘અહીં સમિતિરૂપ પ્રવર્તનારા મુનિઓનું નામ લીધું અને અવિરત, દેશવિરતનું નામ ન લીધું...’ સમ્યગ્દષ્ટિ ચોથે ગુણસ્થાને છે, જ્ઞાની છે, આત્માનો અનુભવ છે. પાંચમે ગુણસ્થાને શ્રાવક (છે). આ વાડાના શ્રાવકની વાત નથી. અંતર શ્રવણ, મનન કરી અને જેણે રાગથી વિવેક નામ ભિન્ન કરી અને ભેદજ્ઞાનની સ્થિરતા પ્રગટ કરી છે (તે શ્રાવક છે). આહાહા..! એ શ્રાવકનું નામ અહીંયાં નથી લીધું. કેમ? ચોથા ગુણસ્થાન, પાંચમા ગુણસ્થાનની વાત ન લીધી. આહાહા..! છે? તેનું કારણ છે.

‘અવિરત તથા દેશવિરતને બાહ્યસમિતિરૂપ પ્રવૃત્તિ નથી...’ અવિરતી છે તેને હજી અવ્રતના પરિણામ છે, રાગ છે, અસ્થિરતાનો રાગ છે. સમ્યગ્દર્શન થયું, સમ્યગ્જ્ઞાન થયું તોપણ જ્ઞાનીને એક અનંતાનુબંધીનો રાગ નથી પણ અપ્રત્યાખ્યાન, પ્રત્યાખ્યાન, સંજ્વલન એમ ત્રણ કષાયનો રાગ છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? અને જેટલો રાગ છે તેટલું જ્ઞાનીને દુઃખ પણ છે. જ્ઞાનીને! કહો, ‘બાલચંદ્રજી’! જ્ઞાનીને દુઃખ ન હોય એમ કહે છે ને? ‘સુમેરુમલજી’! મોટા ભ્રમમાં પડ્યા છે. આ વાત જ નથી, ભાઈ! અહીં તો કહે છે, ચોથે ગુણસ્થાને, પાંચમે ગુણસ્થાને પણ.. ચોથે ગુણસ્થાને ત્રણ કષાયનો રાગ છે, પાંચમામાં બે કષાયનો રાગ છે તો તેટલું બંધનું કારણ તેને છે. આહાહા..! અને તેનું તેટલું દુઃખ પણ છે. જેટલો રાગ છે તેટલું દુઃખ જ્ઞાનીને પણ છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? પણ એ રાગ છે તેની વાત અહીંયાં નથી લીધી. અહીં તો મુનિની વાત લીધી છે. જેને અંતર વીતરાગદશા પ્રગટ થઈ છે. ભાવલિંગી સંત. એ કહે છે, જુઓ!

‘ચારિત્રમોહ સંબંધી રાગથી કિચિત્ બંધ થાય છે;...’ જુઓ! સમ્યગ્દષ્ટિ જ્ઞાનીને અને પાંચમા ગુણસ્થાનવાળા સાચા શ્રાવક, સમકિતી, અનુભવીને પણ ‘ચારિત્રમોહ સંબંધી રાગથી કિચિત્ બંધ થાય છે;...’ છે? વીતરાગતા નથી ને. ભલે અનુભવ થયો, સમ્યગ્જ્ઞાન થયું, જ્ઞાની થયા પણ હજી રાગ છે, એ રાગ ચારિત્રમોહ સંબંધી રાગ છે, મિથ્યાત્વ સંબંધી નહિ. રાગની એકતાબુદ્ધિ સહિતનો રાગ નથી. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

અસ્થિરતાનો રાગ ચારિત્રમોહનો દોષ સમકિતી અને શ્રાવક-સાચા શ્રાવક પંચમ ગુણસ્થાનવાળા(ને છે). (એવા) શ્રાવક અઢી દ્વીપ બહાર તો અસંખ્ય તિર્યચ છે, સિંહ અને

વાદ્ય, મગરમચ્છ અને વાંદરા પાંચમા ગુણસ્થાનવાળા અસંખ્ય (તિર્યચ) બહાર છે. સમજાણું કાંઈ? હજાર જોજનના મચ્છ, તેની આત્માનુભવ અને અનુભવ ઉપરાંત પંચમ ગુણસ્થાનની દશા છે. અઢી દ્વીપ બહાર તિર્યચ છે ને? એથી અસંખ્યગુણા મિથ્યાદષ્ટિ છે. તિર્યચની સંખ્યા બહુ મોટી છે. જેટલી તિર્યચની સંખ્યા અસંખ્ય છે, તેનાથી અસંખ્યાતમે ભાગે સમકિતી પાંચમા ગુણસ્થાનવાળા છે. આહાહા...! મચ્છ પાણીમાં રહ્યા છે. પાણી તો સચેતન છે. સમજાણું કાંઈ? ચોથા ગુણસ્થાનવાળાને ત્રણ પ્રકારના રાગ છે—અપ્રત્યાખ્યાની, પ્રત્યાખ્યાની, સંજ્વલન. પંચમ ગુણસ્થાનવાળાનો બે (પ્રકારના) રાગ છે. અનંતાનુબંધી અને અપ્રત્યાખ્યાનીનો નાશ થયો છે. પ્રત્યાખ્યાન અને સંજ્વલનનો રાગ છે તો તેને પણ બંધનું કારણ છે. આહાહા...!

‘ચારિત્રમોહ સંબંધી રાગથી કિંચિત્ બંધ થાય છે;...’ થોડો બંધ થાય છે. મિથ્યાત્વનો બંધ જે અનંત સંસારનું કારણ છે, તે નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ભાઈ! ઝીણી વાત બહુ. વીતરાગનું તત્ત્વ સમજવા માટે ઘણો પ્રયત્ન જોઈએ. ઘણું વાંચન, શ્રવણ હોય તો એને ખ્યાલમાં આવે, એ વિના આ વસ્તુ (ખ્યાલમાં નહિ આવે). ‘રાગથી કિંચિત્ બંધ થાય છે; માટે સર્વથા બંધના અભાવની અપેક્ષામાં...’ અહીં તો સર્વથા બંધની અપેક્ષાએ વાત છે ને? મુનિને બંધ થતો જ નથી. મુનિને જેટલો રાગ છે તેટલો બંધ થાય છે પણ તેને અહીં ગણ્યો નથી. છઠ્ઠે ગુણસ્થાને મુનિ છે સમિતિ પાળે છે પણ જેટલો શુભ વિકલ્પ છે (કે) કોઈને દુઃખ ન થાય, તે વિકલ્પ બંધનું કારણ છે. પરંતુ ત્રણ કષાયનો અભાવ છે તો ગણવામાં આવ્યું નથી, એ રાગ ગણવામાં આવ્યો નથી. અને સમકિતી અને શ્રાવકને હજી ત્રણ કષાયનો રાગ અને બે કષાયનો રાગ છે તો સર્વથા બંધના અભાવમાં તેમને ગણવામાં આવ્યા નથી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

સમકિતી છ ખંડના રાજમાં દેખાય. ચોથા ગુણસ્થાને ‘ભરત’ ચક્રવર્તી. આહા...! સમકિતી આત્મજ્ઞાની અનુભવી સહોદર—એક પેટથી ઉત્પન્ન થયેલા ‘બાહુબલી’ ઉપર ચક્ર ચલાવ્યું. રાગ છે ને! સમ્યગ્દષ્ટિ છે પણ ચારિત્રમોહનો રાગ છે. આહા...! ‘રામચંદ્રજી’ સમકિતી હતા, અનુભવી હતા, એ ભવે મોક્ષ જનારા પરમ પુરુષોત્તમ પુરુષ હતા, પણ જ્યાં સુધી ગૃહસ્થાશ્રમમાં હતા (ત્યારે) ‘રાવણ’ ‘સીતાજી’ને લઈ ગયો. ડુંગરાઓને જઈને પૂછે છે, મારી ‘સીતા’.. મારી ‘સીતા’ (ક્યાં)? એ ચારિત્રનો દોષ છે, સમકિતનો નહિ. સમકિતી તો જ્ઞાની છે પણ હજી વીતરાગી દશા પ્રગટ નહોતી થઈ.

મુમુક્ષુ :- ડુંગરાને પૂછે?

ઉત્તર :- હા, ડુંગરાને પૂછે.

મુમુક્ષુ :- એને ખબર નથી કે આ જડ છે?

ઉત્તર :- એને એકદમ રાગ (આવે છે). ચારિત્રનો દોષ છે ને! આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- એવું તો અજ્ઞાની પણ ન પૂછે.

ઉત્તર :- એ ચારિત્રનો દોષ છે. આહાહા...! ‘વાસુદેવ’ જ્યારે ગુજરી જાય છે ત્યારે ‘બળદેવ’ ખભે ઉપાડે છે. સમકિતી છે. ‘બળદેવ’ સમકિતી છે, આત્મજ્ઞાની છે, અનુભવી છે, જ્ઞાની છે પણ ચારિત્રદોષનો રાગ છે તો ભાઈના દેહને છ મહિના સુધી ખભે ઉંચકે છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- ચારિત્રમોહનો દોષ જીવને ગાંડો બનાવી દે.

ઉત્તર :- એ ગાંડો નથી, એ છે તો જ્ઞાની પણ ચારિત્રમોહની અપેક્ષાએ ગાંડપણ કહેવામાં આવે છે. ‘સમાધિ શતક’માં કહ્યું છે ને? ‘સમાધિ શતક’માં ‘પૂજ્યપાદસ્વામી’ મુનિ, મહા મુનિન્દ્ર કહે છે, આહાહા...! આ સમજાવવાનો વિકલ્પ છે તે વેલછાઈ છે. રાગ છે. ‘સમાધિ શતક’માં કહ્યું છે. રાગ છે. મુનિ કહે છે. જેને અહીં ના પાડી કે (તેમને) બંધનો અભાવ છે. કહે છે, કે અમને હજી સમજાવવાનો વિકલ્પ આવે છે તે વિકલ્પ છે, રાગ છે, દોષ છે. એ પાગલપણું છે, એમ કહે છે. આહાહા...! જુઓ! મુનિરાજ ‘પૂજ્યપાદસ્વામી’ દ્વિગંબર સંત વનવાસી (જેમને) ત્રણ કષાયનો અભાવ (છે), આનંદનું પ્રચુર વેદન (છે), ... વિકલ્પ આવે છે. આહાહા...! એ એમારું પાગલપણું છે. ચારિત્રદોષની અપેક્ષાએ (વાત છે), દષ્ટિની અપેક્ષાએ નહિ.

ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુનો અનુભવ તો થયો પણ સ્થિરતા થઈ નથી. અંદરમાં સ્થિરતા-જામી જવું એ થયું નથી. આહાહા...! ગૃહસ્થાશ્રમમાં છે, સ્ત્રી-કુટુંબ છે, રાજ છે, ચક્રવર્તી (છે), છ ખંડનું રાજ (છે). સગા ભાઈને મારવા ચક્ર ચલાવ્યું પણ એ ચારિત્રનો દોષ છે, સમકિતનો નહિ. એક ગુણનો દોષ બીજા ગુણના દોષમાં લાગે તો સમકિત રહેતું નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ભાઈ! ચારિત્રનો દોષ સમકિતમાં લાગે તો સમકિત રહેતું નથી, એમ નથી. આહાહા...!

‘બાહુબલીજી’ સમકિતી હતા. ચક્ર આવ્યું, અરે...! સંસાર. અનુભવી સમકિતી તો હતા. આ સંસાર છોડ. અંતરમાં રાગનો ત્યાગ કરીને સ્થિરતામાં આવી ગયા. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! પછી પણ ધ્યાનમાં થોડો રાગ રહી ગયો કે, અરે...રે...! ‘ભરત’ની જમીન ઉપર ઉભો છું. એવો રાગ, ખટક.. ખટક.. ખટક રાગનો વિકલ્પ રહી ગયો. મુનિ છે, ત્રણ કષાયનો અભાવ છે. રાગ ખટક રહી ગઈ. એમાં ‘ભરત’ આવે છે. ઓ..હો...! ‘ભરત’ને તો કાંઈ નથી. (એમ લાગ્યું ત્યાં) રાગની ખટક એકદમ છૂટી ગઈ. અંદર ગયા ને ફટક.. કેવળજ્ઞાન થઈ ગયું. ઝળહળ જ્યોતિ ચૈતન્ય ભગવાન પરમાનંદની પૂર્ણ દશાની પ્રાપ્તિ થઈ ગઈ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ‘ભરત’ અને ‘બાહુબલી’.

એમ ‘રામચંદ્રજી’ મુનિપણમાં આનંદમાં રમતા હતા. (ત્યાં) ‘સીતાજી’ સ્વર્ગમાંથી ચળાવવા માટે આવ્યા. (છતાં) આનંદ.. આનંદ.. આનંદમાં છે. એકદમ સ્થિર થઈને કેવળજ્ઞાન (લીધું). પૂર્ણાનંદનો નાથ જાગૃત થઈ ગયો, ‘રામચંદ્રજી’એ પરમાત્મદશા પ્રાપ્ત કરી. આહાહા...!

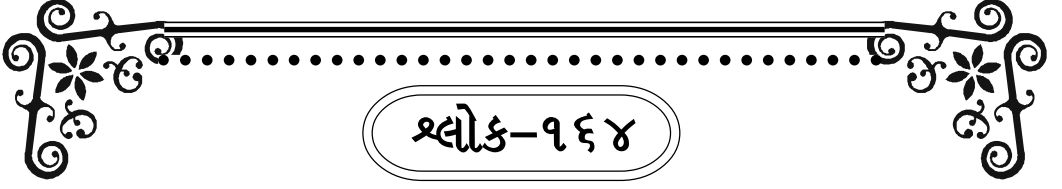
‘સીતાજી’ ચળાવવા આવ્યા. હું તમારી સ્ત્રી છું. સ્ત્રીનો વેશ ધારણ કર્યો, છે તો દેવ, ત્યાં તો દેવ છે. આહાહા...! એ રાગના ચાળા એવા છે. એ રાગ દોષ છે, ચાહે તો સમકિતી હો, ચાહે તો સાચા શ્રાવક હો, અરે...! ચાહે તો મુનિ હો. પણ જેટલો રાગ આવે છે તેટલો ચારિત્રનો દોષ છે. સમકિતનો દોષ નથી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

સમ્યગ્દષ્ટિ છન્નુ હજાર સ્ત્રીનો ભોગ લે છે. એ રાગ છે કે વીતરાગ છે? રાગ છે. પણ એ રાગ ચારિત્રનો દોષ છે અને એ કારણે તેને તેટલો બંધ થાય છે પણ સમ્યગ્દર્શનમાં દોષ નથી. એ તો જેવું સિદ્ધનું સમકિત છે એવું સમકિતીનું સમકિત છે. તિર્યચને પણ સમકિત છે તે સિદ્ધના સમકિત જેવું છે. ‘ટોડરમલજી’ની ‘રહસ્યપૂર્ણ’ ચિઠ્ઠીમાં આવ્યું છે. આહાહા...!

અહીં તો કહે છે, ચોથે ગુણસ્થાને કે પાંચમામાં ચારિત્રમોહ સંબંધી રાગનો બંધ છે. ‘માટે સર્વથા બંધના અભાવની અપેક્ષામાં તેમનું નામ ન લીધું.’ આહા...! ‘બાકી અંતરંગની અપેક્ષાએ...’ જુઓ તો સમકિતી રાગથી ભિન્ન પડી ગયા છે અને સમ્યગ્દષ્ટિનો વિષય તો અબંધસ્વરૂપ ભગવાન છે. પૂર્ણાનંદનો નાથ મુક્તસ્વરૂપ બિરાજે છે, મુક્તસ્વરૂપ છે. પરમાત્મા જે આત્મા છે એ તો મુક્તસ્વરૂપ જ છે. આહાહા...! મુક્તસ્વરૂપ છે તો પર્યાયમાં મુક્ત થશે. મુક્તસ્વરૂપ છે. આહાહા...! એવી દષ્ટિ જ્યારે થઈ તો એ દષ્ટિની અપેક્ષાએ, મુક્તસ્વરૂપની અપેક્ષાએ તેને-સમકિતીને અબંધ કહેવામાં આવ્યા છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? માર્ગ બહુ સૂક્ષ્મ છે. ‘અંતરંગની અપેક્ષાએ તો તેઓ પણ નિર્બંધ જ જાણવા.’ ચારિત્રનો દોષ છે તેટલો બંધ છે પણ અંતરદષ્ટિમાં દષ્ટિના વિષયની અપેક્ષાએ જ્ઞાનીનો ભોગ નિર્જરાનો હેતુ છે એમ કહ્યું છે. ભોગ નિર્જરાનો હેતુ છે? ભોગ તો રાગ (છે), દુઃખનું કારણ છે. પરંતુ દષ્ટિમાં આનંદનો નાથ અંદર તરવરે છે. પૂર્ણાનંદનો નાથ પ્રભુ, એ દષ્ટિના વિષયમાં ત્યાં દષ્ટિ પડી છે તે કારણે તેને રાગ આવ્યો તોપણ તેને અબંધ કહેવામાં આવ્યા છે. આહાહા...! આવી વાતું છે. ભગવાનનો સ્યાદ્વાદ માર્ગ (છે). આહાહા...!

એક સમયનો રાગ અંદરમાં-ત્રિકાળી સ્વભાવમાં પેઠી નથી. મિથ્યા માન્યતા અને રાગ સ્વભાવની અંદર પેઠા નથી. અને પર્યાયમાં બિલકુલ છે જ નહિ એમ કહે તો તે પણ ખોટો છે. દરેક ચૈતન્યરત્ન છે તેની એક પર્યાયનો હાંસમાં સંસાર છે તથા જ્ઞાનની પર્યાય સ્વપર-પ્રકાશક સામર્થ્યવાળી છે. તેમાં પરપદાર્થનું પોતાના અભાવનું જ્ઞાન ને સ્વપદાર્થનું પોતાના સદ્ભાવનું જ્ઞાન છે. પરના અભાવરૂપ નાસ્તિપણે પરિણમન પોતાના કારણે છે ને સ્વનું અસ્તિત્વરૂપ પરિણમન પોતાના કારણે છે.

(પરમાગમસાર - ૮૬૯)

શ્લોક-૧૬૪

(પૃથ્વી)

ન કર્મબહુલં જગન્ન ચલનાત્મકં કર્મ વા
 ન નૈકકરણાનિ વા ન ચિદચિદ્વધો બન્ધકૃત્ ।
 યદૈક્યમુપયોગમૂઃ સમુપયાતિ રાગાદિભિઃ
 સ એવ કિલ કેવલં ભવતિ બન્ધહેતુર્નૃણામ્ ॥૧૬૪॥

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :- [બન્ધકૃત્] કર્મબંધ કરનારું કારણ, [ન કર્મબહુલં જગત્] નથી બહુ કર્મયોગ્ય પુદ્ગલોથી ભરેલો લોક, [ન ચલનાત્મકં કર્મ વા] નથી ચલનસ્વરૂપ કર્મ (અર્થાત્ કાય-વચન-મનની ક્રિયારૂપ યોગ), [ન નૈકકરણાનિ] નથી અનેક પ્રકારનાં કારણો [વા ન ચિદ્-અચિદ્-વધઃ] કે નથી ચેતન-અચેતનનો ઘાત. [ઉપયોગમૂઃ રાગાદિભિઃ યદ્-એક્યમ્ સમુપયાતિ] 'ઉપયોગભૂ' અર્થાત્ આત્મા રાગાદિક સાથે જે એક્ય પામે છે [સઃ એવ કેવલં] તે જ એક (-માત્ર રાગાદિક સાથે એકપણું પામવું તે જ-) [કિલ] ખરેખર [નૃણામ્ બન્ધહેતુઃ ભવતિ] પુરુષોને બંધનું કારણ છે.

ભાવાર્થ :- અહીં નિશ્ચયનયથી એક રાગાદિકને જ બંધનું કારણ કહ્યું છે. ૧૬૪.

શ્લોક-૧૬૪ ઉપર પ્રવચન

ન કર્મબહુલં જગન્ન ચલનાત્મકં કર્મ વા
 ન નૈકકરણાનિ વા ન ચિદચિદ્વધો બન્ધકૃત્ ।
 યદૈક્યમુપયોગમૂઃ સમુપયાતિ રાગાદિભિઃ
 સ એવ કિલ કેવલં ભવતિ બન્ધહેતુર્નૃણામ્ ॥૧૬૪॥

શ્લોકાર્થ :- 'કર્મબંધ કરનારું કારણ, નથી બહુ કર્મયોગ્ય પુદ્ગલોથી ભરેલો લોક,...' બંધનું કારણ એ કર્મનો લોક નથી. લોક ભલે કર્મથી ભર્યો હોય, એમાં આત્માને શું? આહા...!

તે બંધનું કારણ નથી. 'ન ચલનાત્મકં કર્મ' કર્મ. મન-વચનની ક્રિયા બંધનું કારણ નથી. 'ન નૈકકરણાનિ' એટલે અનેક પ્રકારના કારણ એટલે ઈન્દ્રિયો બંધનું કારણ નથી. 'ચેતન-અચેતનનો ઘાત...' બંધનું કારણ નથી. આહાહા...! પરંતુ 'ઉપયોગમૂઃ' આહાહા...! ભગવાન ઉપયોગસ્વરૂપ ભગવાનની ભૂમિકામાં, ભગવાનઆત્મા ઉપયોગ, તેની તો ત્રિકાળ આનંદકંઠ શુદ્ધ ચૈતન્ય જ્ઞાનઉપયોગ ભૂમિકા છે. એ ઉપયોગભૂમિકામાં પર્યાયમાં રાગનું એકત્વ કરવું... આહાહા...!

'રાગાદિભિઃ યદ્-એકવચ્મ' 'ઉપયોગભૂ' અર્થાત્ આત્મા રાગાદિક સાથે જે ઐક્ય પામે છે...' આહાહા...! ચાહે તો એ દયા, દાનનો વિકલ્પ હો પણ રાગની સાથે ઉપયોગમાં એકત્વ કરે છે તે બંધનું કારણ છે. ઝીણી વાત છે, ભાઈ! આહા...! સમજાણું કાંઈ? મૂળ વાતની ખબર ન મળે અને બહારના દયા, દાન ને વ્રત ને ભક્તિ ને પડિમા કરી લીધા. હજી સમ્યગ્દર્શન કેવું હોય તેની ખબર નથી. આહા...! અરે...રે...! એવો પ્રવાહ ચાલ્યો છે ને!

અહીં પરમાત્મા ત્રણલોકના નાથનો પોકાર છે. એ સંતો આડતિયા થઈને તેમની વાત કરે છે, માલ તો ભગવાનના ઘરનો છે. કહે છે, 'ઉપયોગભૂ' આહાહા...! દયા પાળે, વ્રત પાળે, ભક્તિ કરે, પૂજા કરે એ રાગ. આહાહા...! એ રાગને અંતર સ્વરૂપ ભગવાન ઉપયોગસ્વરૂપની ભૂમિકા-પર્યાય, એમાં એકતા કરે છે. આહાહા...!

બીજી દૃષ્ટિએ કહીએ તો તેની દૃષ્ટિ પર્યાય ઉપર છે તો પર્યાયમાં રાગની એકતા કરે છે. આહાહા...! ચાહે તો દયાનો, દાનનો, વ્રતનો વિકલ્પ હો પણ એ રાગની સાથે પર્યાયમાં એકત્વ કરવું તે જ મિથ્યાત્વભાવ છે. આહાહા...! આવી વાત લોકોને કઠણ પડે. શું થાય? ભાઈ! ભગવંત! તારું સ્વરૂપ જ કોઈ જુદી જાતનું છે. આહાહા...! એ તો આનંદકંઠ શુદ્ધ ચૈતન્યપ્રભુ છે. આહા...! એ ચૈતન્યપ્રભુ પવિત્રતાનો પિંડ પ્રભુ, એની પર્યાયની ભૂમિકામાં એ ચાહે તો શુભરાગ દયા, દાનનો હોય પણ (તેની સાથે) એકત્વ કરવું કે, એ મારી ચીજ છે, એ મને લાભદાયક છે, એ મિથ્યાત્વભાવ બંધનું કારણ છે. આહાહા...! 'ભાગ્યંદજ્ઞ'! આવી વાત છે, પ્રભુ! આકરું કામ છે, બાપા!

અનંતકાળથી આથડે છે. ચોરાશીના અવતાર, નરકના, નિગોદના, અરે...! સ્વર્ગના (ભવ કર્યા). નરકના ભવ કરતાં સ્વર્ગના ભવ અસંખ્યગુણા અનંતા કર્યા. સમજાણું કાંઈ? થોડામાં થોડા મનુષ્યના ભવ અનંત. અનંતકાળે એકવાર મનુષ્યપણું મળે તોપણ અનંત વાર મળ્યું. અને અનંત ભવ નરકની ગતિ અપેક્ષાએ, મનુષ્યના જે અનંતા (ભવ થયા) એથી અસંખ્યગુણા અનંતા નરકના ભવ કર્યા, ભાઈ! સાતમી નરક, પહેલી નરક બધામાં અનંત ભવ કર્યા. આહાહા...! મનુષ્યની અનંત ભવની સંખ્યા કરતાં નરકના ભવની સંખ્યા અસંખ્યગુણી અનંત (છે). આહાહા...! આ ગયા કાળની અને એના કરતાં અસંખ્યગુણા અનંતા સ્વર્ગના ભવ કર્યા. આહાહા...! જ્યારે દયા, દાન, વ્રત, પુણ્ય કર્યું હશે તો ગયો હશે ને? આહાહા...!

શું કહ્યું? પ્રભુ! નરક ગતિના જે અસંખ્યગુણા અનંતા મનુષ્ય ભવ કરતાં (ભવ) કર્યા, એથી અસંખ્યગુણા અનંતા સ્વર્ગના ભવ કર્યા. આહાહા...! આકરું કામ છે. સમજાય છે કાંઈ?

ચાર ગતિમાં અનંત ભવ કર્યા છે ને? પરમાત્મા એની સંખ્યાની કરે છે. પરમાત્મા! મનુષ્યના જે અનંતા ભવ કર્યા, અનંત કર્યા, અનંતકાળે એકવાર મળ્યું તોપણ અનંત કર્યા છે, પણ એથી અસંખ્યગુણા અનંતા તો તેં નારકીના ભવ કર્યા છે, પ્રભુ! એ તો પાપના (ફળમાં કર્યા). આહાહા...! પણ એથી અસંખ્યગુણા અનંતા સ્વર્ગના (ભવ) કર્યા. તેં એટલા પુણ્ય કરેલા. આહાહા...! 'સુમેરુમલજી'! 'શાંતિભાઈ'! શું કહ્યું?

નારકીના જે અનંત ભવ કર્યા એ મનુષ્યની સંખ્યા કરતાં અસંખ્યગુણા અનંતા. અનંતા તો બન્ને. મનુષ્યના પણ અનંતા અને નારકીના પણ અનંતા. પણ મનુષ્યના અનંત કરતાં નારકીના અસંખ્યગુણા અનંતા (ભવ કર્યા). હવે ત્રીજી વાત, આ સ્વર્ગના ભવ પણ પ્રભુ તેં નરકના ભવ કરતાં અસંખ્યગુણા અનંતા કર્યા. તો એ પાપ કરીને ન્યાં ગયો હશે? દયા, દાન, વ્રત (કર્યા) પણ મિથ્યાદષ્ટિ-દષ્ટિ મિથ્યાત્વ (હતી). આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? મનુષ્યપણામાં શેઠાઈ કરી, અબજોપતિ અનંતવાર થયો પણ એથી અસંખ્યગુણા અનંતા નારકીના ભવ કર્યા. આહાહા...! એથી અસંખ્યગુણા અનંતા સ્વર્ગના કર્યા. એમ પરમાત્માના સિદ્ધાંતમાં, વીતરાગની વાણીમાં છે. આહાહા...!

એ પરમાત્મા એમ કહે છે, પ્રભુ! તેં સ્વર્ગના ભવ અનંતા કર્યા. એ કંઈ પુણ્ય વિના કર્યા નથી. પણ રાગની એકતાબુદ્ધિ મિથ્યાત્વ ટાળ્યું નહિ માટે તારા એકે ભવ છૂટ્યા નહિ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? અને જે અસંખ્યગુણા અનંતા (ભવ) સ્વર્ગના કર્યા, એથી અનંતગુણા અનંતગુણા નિગોદના ભવ કર્યા. સ્વર્ગના ભવ કરતાં અનંતગુણા અનંતા નિગોદના ભવ (કર્યા). આહા...! નિગોદ સમજ્યા? આ લસણ, ડુંગળી, આ કાચ, લીલ-ફૂગ.. લીલ-ફૂગ થાય છે ને? આહાહા...! અસંખ્યગુણા અનંતા એથી અનંતા અનંતા ભવ કર્યા. એ ફક્ત રાગની એકતાબુદ્ધિના મિથ્યાત્વને કારણે (કર્યા). આહા...! બાકી તો દયા, દાન ને વ્રત તો એટલી વાર કર્યા કે નરક કરતાં અસંખ્યગુણા અનંતી વાર કર્યા. આહાહા...! અરે! એને ખબર નથી. નિગોદ પણ પશુ કહેવાય છે ને? તિર્યચમાં ગણાય છે ને? મિથ્યાદષ્ટિ નિગોદમાં જાય. પશુમાં જાય એટલે નિગોદમાં જાય. આહાહા...! અનંતા ભવ કર્યા.

અહીં એ કહે છે, ઉપયોગમાં રાગાદિ સાથે ઐક્યપણાને પામે છે તે 'તે જ એક (-માત્ર...)' તે જ એકમાત્ર. '(-માત્ર રાગાદિક સાથે એકપણું પામવું તે જ) ખરેખર પુરુષોને બંધનું કારણ છે.' આહાહા...! છે? પ્રભુ! જુઓ! અંદર છે. અંદર ભગવાન છે, ભાઈ! પણ એ ભૂલી ગયો. હેં? આહા...! કેવી વાત છે, જુઓને! આ એક જ બંધનું કારણ છે, બીજું નહિ, બીજું નહિ. પાઠ છે?

'કિલ' 'સઃ એવ કેવલં', 'સઃ એવ કેવલં'. છે? આહાહા...! એ રાગનો દયા, દાન,

વ્રતાદિનો વિકલ્પ જે રાગ, એની સાથે આત્માના ઉપયોગનું એકત્વ કર્યું એ એક જ કેવળ બંધનું કારણ છે. આહાહા..! છે? ‘સઃ એવ’-‘તે જ...’. તે જ એકમાત્ર. એમ કીધું ને? ‘તે જ...’ એમ કીધું ને? તે જ - ‘કેવલં’. ‘તે જ...’ ‘કેવલં’ એટલે એક. એક જ માત્ર રાગની સાથે એકત્વબુદ્ધિ એવું મિથ્યાત્વ બંધનું કારણ છે. ખરેખર બંધનું કારણ એ છે. આહા..! સમજાણું કાંઈ? આ તો હજી બંધ સમજાવે છે. આહાહા..! અરે..! શું થાય? પ્રભુ! એણે અનંતકાળથી એવા દુઃખ (ભોગવ્યા છે). બહાના કાઢીને કાંઈક કરું છું, ધર્મ કરું છું, વ્રત પાળું છું, મેં ભક્તિ કરી, મેં દાન કર્યા, મંદિરો બનાવ્યા, દુનિયાને સમજાવીને મેં ઘણાને ધર્મમાં રાખ્યા. કોણ સમજાવે? સાંભળને, ભાઈ! એ તો વિકલ્પ છે. આહાહા..!

અહીં કહે છે, પ્રભુ! આત્માને અનાદિથી જો કોઈ બંધનું કારણ હોય તો તે ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથ પવિત્રતાની સાથે પર્યાયમાં રાગની અપવિત્રતાની સાથે એકતા કરવી તે જ સંસાર છે, તે જ બંધ છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? દ્રવ્યદષ્ટિથી એ મિથ્યાત્વનો નાશ થયો. હું પૂર્ણાનંદનો નાથ છું એમ પર્યાય આત્મામાં ઢળી ગઈ, જે પર્યાય રાગમાં ઢળતી હતી, જે પર્યાય-વર્તમાન દશા રાગમાં એકત્વ કરતી હતી તે પર્યાય ત્યાં રહી, પછીની પર્યાય જે આવી તે પર્યાય દ્રવ્ય ઉપર ઢળી ગઈ. આહાહા..! એ એક સમ્યગ્દર્શન અબંધનું કારણ છે, એ બંધનું કારણ નથી. આહાહા..! પછી રાગ રહે છે, એ તો કહ્યું ને? કિંચિત્ત્વ બંધ છે, દોષ છે, દુઃખ છે પણ તેની અહીંયાં ગણતરી ન ગણવી. સમજાણું કાંઈ? સર્વ બંધની અપેક્ષાએ હોવા છતાં પણ વિશેષ ગણવામાં આવ્યું નથી. બાકી તો દસમા ગુણસ્થાન સુધી (બંધ છે).

આત્મજ્ઞાની ચારિત્રવંત ક્ષપકશ્રેણીએ ચડ્યા હોય.. ઓ..હો..હો..! દસમે ગુણસ્થાને લોભ, અંશે રાગ રહે છે તેને છ કર્મ બંધાય છે. એ લોભ રાગ છે. રાગથી ત્યાં છ કર્મ બંધાય છે. દસમા ગુણસ્થાને આત્માની નિસરણી ચડે છે ને? નિસરણીને શું કહે છે? સીડી. એમ અંતર ધ્યાનની શ્રેણીમાં ચડતાં ચડતાં ચડતાં છક્રે-સાતમે મુનિ છે, અંદર આનંદકંદમાં જ્યાં સ્થિરતા જામી ગઈ, મોક્ષની પર્યાય પ્રગટ કરવા શ્રેણી ધારા ચાલી, જ્યાં દસમે ગુણસ્થાને આવ્યા, આહાહા..! એમને પણ હજી અવ્યક્તપણે લોભનો રાગ છે. લોભ છે એ રાગનો ભાગ છે.

ભાઈ! એણે કહ્યું છે ને? ‘લોભાંત’ શબ્દ વાપર્યો છે. ‘હુકમચંદજી’એ. કેમકે છેલ્લો લોભનો નાશ થાય છે. દ્વેષનો નાશ તો પહેલા થઈ જાય છે. દ્વેષનો નાશ પહેલા થાય છે. સમકિતીને, મુનિને આગળ ચડતાં... પણ રાગ તો દસમા ગુણસ્થાન સુધી (રહે છે). ‘લોભાંત’ એવો શબ્દ વાપર્યો છે. લોભાંત-લોભનો અંત છેલ્લે. ત્યાં પણ પરમાત્મા તો એમ પોકાર કરે છે, એટલો લોભનો અંશ છે, ધારા ચાલી છે, આનંદની ધારામાં જરી લોભ છે તો છ કર્મ બંધાય છે. પછી આગળ જાતા બારમે ગુણસ્થાને છૂટી જાય છે. વીતરાગ.. વીતરાગ..

વીતરાગ (થઈ ગયા). પહેલા વીતરાગ થાય પછી કેવળજ્ઞાન થાય છે. પહેલા કેવળજ્ઞાન થાય અને પછી વીતરાગ થાય, એમ નથી. આહાહા...! પહેલા વીતરાગ થાય છે. આહા...!

બાળક જન્મે છે ને? બાળક. જન્મે છે તે જોયું છે ક્યારેય? જન્મે છે તો પહેલા નવ મહિના, સવા નવ મહિના પેટમાં રહે છે. જ્યારે બહાર નીકળે છે ત્યારે આંખ બંધ હોય, મોઢું ફાડીને ઉં..વા કરે, પહેલો અવાજ ઈ કરે. 'સુમેરુમલજી'! અહીં તો બધી (ખબર છે). બાળક જન્મે, હજી એની મા દીકરી છે કે દીકરો છે, એ જોયા પહેલા તો ઉં..વા.. કરે. આંખ્યું બંધ રાખે, આંખ્યું ઉઘાડે નહિ. ઉં..વા.. (કરે). એમ પહેલા વીતરાગદશા થાય પછી કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. સમજાણું કાંઈ? અંતર દશામાં પૂર્ણ વીતરાગતા થઈ, પછી કેવળજ્ઞાન થાય. કેવળજ્ઞાનનો જન્મ થયો. આહાહા...! ધન્ય દશા! તેનું કારણ વીતરાગતા છે. વીતરાગતા સ્વદ્રવ્યના અવંલબને ઉત્પન્ન થાય છે, પરના લક્ષે વીતરાગતા ઉત્પન્ન થતી નથી. અરે...! પ્રભુ! વાત તો ઘણી સૂક્ષ્મ છે, આહાહા...! પરમસત્ય છે, પ્રભુ! આહાહા...! ઓ..હો...!

'ઉપયોગભૂ' શબ્દ વાપર્યો છે, જોયું? પર્યાયભૂમિ એની છે ને? ભગવાન ત્રિકાળી છે પણ એની પર્યાયભૂમિકા (છે). આહાહા...! એમાં શુભ વિકલ્પ હો ચાહે તો દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજાના વિકલ્પ સાથે ઉપયોગમાં એકતા કરે છે. આહાહા...! એ જ મિથ્યાત્વભાવ બંધનું કારણ છે. આહાહા...! અને એ વિકલ્પની એકતા તોડીને સ્વભાવની એકતા કરે છે એ સમ્યગ્દર્શન અબંધનું કારણ છે. સમજાણું કાંઈ? થોડો રાગ છે, બંધનું કારણ છે પણ એને ગૌણ કરીને આમ કહ્યું છે. સર્વથા એકાંત માની લે તો એમ નથી. આહાહા...! અરે...! ભાગ્ય વિના સત્ય વસ્તુ કાને પડવી મુશ્કેલ (છે). આહા...! 'ભવિ ભાજન જોગ' આવે છે ને? ભગવાનની વાણી ભવ્યના ભાગ્યને જોરે નીકળે છે. આહા...! પરમસત્યનો પ્રવાહ! આહાહા...! પ્રભુ! આમાં કોઈ અભિમાનની જરૂર નથી. આને તો નિર્માનતાની જરૂર છે. આહાહા...!

અહીં તો શબ્દ એ વાપર્યો છે ને? 'ઉપયોગભૂ' 'ઉપયોગમૂઃ' સંસ્કૃત છે. એક ઉપયોગભૂ ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથ જે ઉપયોગ શુદ્ધ સ્વરૂપ, એની પર્યાયમાં જે જ્ઞાનનો ઉપયોગ છે તેની સાથે રાગની એકતા કરવી, ચાહે તો શુભરાગ દયા, દાન, વ્રતનો હો, પણ એ મને લાભદાયક છે અથવા એનું આત્માની સાથે એકત્વ છે, એવી બુદ્ધિ મિથ્યાત્વ છે, એ મિથ્યાત્વ બંધનું કારણ છે. અરે..રે...! પહેલી ચીજ આ છે તેનો નાશ કરવો નથી અને બહારમાં આ કરો, આ કરો.. બિચારો ભ્રમણામાં ચડી ગયો.

કાલે બપોરે આપણે આવ્યું હતું, કે રાગનો ગ્રહણત્યાગ છે. પરનો ગ્રહણત્યાગ આત્મામાં છે જ નહિ. પોતાની પર્યાયમાં પર તો છે નહિ. પર નથી તો ત્યાગ કરવું એ નથી. આહાહા...! (અત્યારે તો કહે છે), પરનો ત્યાગ એટલો કર્યો, બધો કર્યો માત્ર એક શરીર રહ્યું માટે આકુળતા ઘટી ગઈ. ધૂળેય નથી, સાંભળને! નગ્ન થઈ ગયો, ઘર છૂટી ગયું, અરે...! એકેય

છૂટ્યું નથી સાંભળ તો ખરો! અંદરમાં દયા, દાન, રાગના વિકલ્પની સાથે એકતાબુદ્ધિ છે તો તારું મિથ્યાત્વ છૂટ્યું નથી અને પર છોડ્યું તો પર તો છૂટું જ પડેલું છે. પરને ગ્રહણ કર્યાં કર્યાં હતા કે તું છોડ? તેં રાગની એકતાબુદ્ધિ ગ્રહણ કરી હતી તેને છોડ. આહાહા...! આવી વાત છે.

‘માત્ર...’ ભાષા એમ છે ને? ‘કેવલં’, ‘કેવલં’ એટલે માત્ર. ‘एव’ એક જ. આહાહા...! પુણ્ય અને પાપની સાથે એકત્વ પ્રાપ્ત કરવું તે જ ‘કિલ’, ‘કિલ’ નામ નિશ્ચયથી, ખરેખર. ‘नृणाम्’ ‘પુરુષોને..’ એટલે આત્માને ‘બંધનું કારણ છે.’ આહાહા...! બહુ સરસ વાત. એને ગુલાંટ માર. પર્યાય અને રાગની સાથે એકતા કરે એ સંસાર, બંધ, મિથ્યાત્વ છે અને એ પર્યાય સ્વભાવની સાથે એકતા કરે તે સંસારથી રહિત થવાનો મુક્તિનો ઉપાય છે. આહાહા...! આ ક્રિયાકાંડ કોઈ મુક્તિનો ઉપાય નથી.

એ કાલે આવ્યું છે. એકાંત નિયતવાદ છે. પુણ્ય પણ ધર્મ છે. અરે...! પ્રભુ! ક્રમબદ્ધની વ્યાખ્યા આવે છે એ લોકોને આકરી લાગે છે. પણ આ ભાઈ કરશે, હિન્દીમાં આવી ગયું. ક્રમબદ્ધની વ્યાખ્યા. ‘મુંબઈ’માં પૂછ્યું હતું ને! બહુ સરસ. બધાને આપ્યા છે, તે દિ’ આપ્યા છે. ક્રમબદ્ધપર્યાયની વ્યાખ્યા આવશે.

પ્રત્યેક દ્રવ્યમાં ક્રમસર એક પછી એક પર્યાય થાય છે, આગળપાછળ થતી નથી અને સ્વકાળમાં થાય છે. એવો પાઠ છે. ‘પ્રવચનસાર’. જુઓ! ૧૦૨ ગાથા. ‘નિજક્ષણ’. નિજક્ષણ. દરેક દ્રવ્યમાં જે પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે એ સ્વકાળથી, પોતાના કાળથી ઉત્પન્ન થાય છે. પરની અપેક્ષા નહિ, દ્રવ્ય-ગુણની નહિ, નિમિત્તની નહિ. આહાહા...! એ ક્રમબદ્ધમાં લોકોને નિયતવાદ લાગે છે. પ્રભુ! એ ક્રમબદ્ધમાં નિયતવાદ છે ખરો, પણ એકલો નિયતવાદ નથી. એ ક્રમબદ્ધનો નિર્ણય કરવા જાય છે તો આત્માનો જ્ઞાયકભાવ અકર્તા છે એ નિર્ણય થઈ જાય છે. ત્યાં અકર્તા સિદ્ધ કરવું છે. એ વાત આવી છે. હમણાં ‘મુંબઈ’માં કરી હતી. રાત્રે ચર્ચા (કરી હતી). એમાં ‘સમયસાર’માં પાઠ છે. આ ક્રમબદ્ધ તો પછી કહ્યું, પણ અકર્તાપણું સિદ્ધ કરવું છે, એવો સંસ્કૃત પાઠ છે.

અકર્તાનો અર્થ પરનો તો કર્તા નથી, રાગનો તો કર્તા નથી, ખરેખર તો નિશ્ચયથી દ્રવ્ય પર્યાયનું પણ કર્તા નથી. અરે...! આવી વાતું છે. ઝીણી વાત, ભાઈ! વીતરાગમાર્ગ ગહન છે. કાલે ‘જૈનદર્શન’ આવ્યું છે. નિયતવાદ સામે લખો, ત્યાંનું નિયત છે. અહીંનું નામ નથી લખ્યું નથી પણ કહેવાનો અર્થ એ છે. અરે...! ભગવાન! એ વાત અમારે તો (સંવત) ૧૯૭૨ની સાલથી ચાલે છે. સમજાણું? ૭૨.. ૭૨.. કેટલા વર્ષ થયા? હેં? ૬૩ વર્ષ થયા. ૬૩ વર્ષ પહેલા એ વાત ચાલતી હતી.

સંપ્રદાયમાં અમારે એક ગુરુભાઈ હતા. ઇ કહે, કેવળજ્ઞાનીએ દીઠું ત્યારે કલ્યાણ થશે, આપણે શું કરવાનું? એમ કહેતા હતા. વારંવાર કહે. બે વર્ષ તો સાંભળ્યું. (સંવત) ૧૯૭૦માં

દીક્ષા (લીધેલી). ૧૯૭૨માં પ્રશ્ન થયો. આ શું કહો છો? કેવળજ્ઞાનીએ દીઠું એમ થશે, આપણે શું કરવું? કીધું, કેવળજ્ઞાન જગતમાં છે એવો નિર્ણય છે તમને? કેવળજ્ઞાન છે, સર્વજ્ઞ છે, જગતમાં સર્વજ્ઞ છે એવી પ્રતીત છે પહેલી? પછી સર્વજ્ઞે જોયું તેમ થશે. તો સર્વજ્ઞ જગતમાં છે, જ્ઞાનની એક પર્યાયમાં ત્રણકાળ ત્રણલોક જાણવાની તાકાતવાળી પર્યાય જગતમાં છે, એવો નિર્ણય જ્યારે તમે કરવા જાઓ છો તો એ નિર્ણય પર્યાયના લક્ષે થતો નથી, પરના લક્ષે થતો નથી, પર્યાયના લક્ષે થતો નથી. એટલી બધી વાત નહોતી કીધી પણ (એમ કહેલું કે), એનું લક્ષ જ્ઞાનમાં ઘૂસી જાય ત્યારે સર્વજ્ઞની પર્યાયનો નિર્ણય થઈ જાય છે, એમ કહ્યું હતું. આ તો ૬૩ વર્ષ પહેલાં (કહેલું). આહા...! નિયતમાં આ છે.

સર્વજ્ઞે જોયું છે એમ થશે, એની કોણ ના પાડે છે? પણ સર્વજ્ઞ છે, કેવળજ્ઞાની છે, એક સમયમાં ત્રણકાળ ત્રણલોક જાણનાર છે એવી પ્રતીત આવી છે? અને એ પ્રતીત ક્યારે આવે? પર્યાયના લક્ષે આવશે? આખો જ્ઞાનમૂર્તિ ભગવાન અંદર સર્વજ્ઞસ્વભાવી છે. ત્યારે તે વખતે તો જ્ઞાન કહેલું, પણ આ સર્વજ્ઞસ્વભાવી ભગવાન અંદર છે તેની ઉપર દષ્ટિ જાય ત્યારે ભગવાને દીઠું એમ થશે એનો સાચો નિર્ણય થાય છે. આહાહા...! આ તો ૨૫ વર્ષની ઉંમરે (કહેલું), અત્યારે તો ૮૧ ચાલે છે. સંસ્કાર હતા ને! ૮૦ ગાથાનો ભાવ અંદરથી આવ્યો. 'પ્રવચનસાર'માં છે ને? 'જો જાણવિ અરહંતં'. અરિહંતને જે જાણે એ આત્માને જાણે. અરિહંતના કેવળજ્ઞાનને વાસ્તવિક જાણે તે આત્મા સાથે મેળવે કે મારી પર્યાયમાં કેમ અરિહંતપણું નથી? શું છે? પર્યાય ક્યાંથી ઉત્પન્ન થાય છે? દ્રવ્યમાંથી. દ્રવ્ય શું છે? પૂર્ણાનંદનો નાથ દ્રવ્ય ઉપર દષ્ટિ પડતાં કમબદ્ધનો અને કેવળજ્ઞાનનો નિર્ણય ત્યારે થાય છે. એ પુરુષાર્થ છે. આહા...! 'ભાગચંદ્રજી' થોડું સમજાય છે? ઝીણી વાત છે, ભગવાન! આહાહા...!

'ગજસુકુમાર' ભગવાન પાસે ગયા, 'ગજસુકુમાર' 'શ્રીકૃષ્ણ'ના ખોળામાં હાથીના હોદ્દે (બેસીને ગયા). આવું કહેતા હશે? મેં દીઠું ત્યારે થશે, તારાથી કંઈ નહિ થાય, એમ ભગવાને કીધું હશે? ભગવાને તો આવો ઉપદેશ આપ્યો કે, 'ગજસુકુમાર' એકદમ જાગી ગયા. પ્રભુ! આપની આજ્ઞાએ હું આજે મુનિપણું લઉં છું. 'શ્રીકૃષ્ણ'ના ભાઈ 'ગજસુકુમાર'. હાથીના તાળવા જેવું કોમળ શરીર. પ્રભુ! હું તો મુનિપણું લેવા માંગુ છું. આહાહા...! માતા પાસે જાય છે અને કહે છે, માતા! મને રજા દે, મા! માતા રોવા મંડી. જનેતા! એકવાર રોવું હોય તો રોઈ લે, ફરી માતા-જનેતા નહિ કરું, ફરી અવતાર નહિ લઉં. આહાહા...! ભગવાન પાસે આવે છે, મહારાજા! મુનિપણું (આપો). મુનિપણું લીધું. પછી કહે, મહારાજા! આપની આજ્ઞા હોય તો 'દ્વારકા'ની મહાસ્મશાનમાં ધ્યાનમાં બેસું. 'દ્વારકા'ના મહાસ્મશાનમાં! આહાહા...! બારમી પડિમા કહેવાય, સાધુની બારમી પડિમા. બારમી પડિમા લઈને બેઠા. ત્યાં એનો સાસરો આવ્યો. પાળ બાંધી. અંદરમાં ઉતરી ગયા, કેવળજ્ઞાન! આહાહા...! અંદર ભર્યું છે ને! આવી

વાત અને (તમે કહો), કેવળજ્ઞાનીએ દીઠું હશે એમ થશે, આપણે શું પુરુષાર્થ કરીએ? આવી વાતું તમે કરો છો? એક દિવસ તો સંપ્રદાય છોડી દીધો, સંપ્રદાય છોડી દીધો, આ ગુરુ ન જોઈએ, આ વાણી ન જોઈએ. પછી તો બધા શેઠિયા આવ્યા ને..

અહીં કહે છે, કે ઉપયોગમાં રાગની એકતા કરવી તે જ મિથ્યાત્વ બંધનું કારણ છે અને સ્વભાવની એકતા કરવી તે સમકિત અને અબંધનું કારણ છે. વિશેષ કહેશે..

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

દ્રવ્યલિંગી વિષયસેવન છોડી તપશ્ચરણાદિ કરે છે તોપણ તે અસંયમી છે. સિદ્ધાંતમાં અસંયત એટલે અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ અને દેશસંયત એટલે પાંચમા ગુણસ્થાનવાળા શ્રાવક કરતાં દ્રવ્યલિંગી મુનિને હલકો કહ્યો છે. કેમ કે એને પહેલું ગુણસ્થાન છે. દ્રવ્યલિંગી દ્વિગંબર સાધુ નવકોટિએ બ્રહ્મચર્ય પાળે, મંદકષાય કરે પણ આત્માનું ભાન નથી તેથી તેને ચોથા પાંચમા ગુણસ્થાનવાળા જ્ઞાની કરતાં હીન કહ્યો છે.

પ્રશ્ન :- અસંયત-દેશસંયત સમ્યગ્દષ્ટિને કષાયોની પ્રવૃત્તિ હોય છે. જ્ઞાનીને રાજપાટ હોય, લડાઈમાં કદાચ ઊભો હોય, એવી કષાયની પ્રવૃત્તિ હોય છે અને દ્રવ્યલિંગીને એવી કષાયની પ્રવૃત્તિ દેખાતી નથી. દ્રવ્યલિંગી મુનિ ત્રૈવેચક સુધી જાય છે. અને ચોથા-પાંચમાવાળો જ્ઞાની સોળમા સ્વર્ગ સુધી જાય છે માટે તેનાથી દ્રવ્યલિંગીને હીન કેમ કહ્યો ? દ્રવ્યલિંગીને ભાવલિંગથી હલકો કહો પણ ચોથા ગુણસ્થાનવાળા કરતાં હીન શા માટે કહો છો ?

સમાધાન :- અસંયત-દેશસંયત સમ્યગ્દષ્ટિને કષાયોની પ્રવૃત્તિ તો છે. પરંતુ શ્રદ્ધામાં તેને કોઈ પણ કષાય કરવાનો અભિપ્રાય નથી. પર્યાયમાં કષાય થાય છે. અને તે હેય માને છે. દ્રવ્યલિંગીને તો શુભકષાય કરવાનો અભિપ્રાય હોય છે. અને શ્રદ્ધાનમાં એને ભલો પણ જાણે છે. જ્ઞાનીનાં અને અજ્ઞાનીનાં અભિપ્રાયમાં મોટો ફેર છે. અજ્ઞાની મંદકષાયને ઉપાદેય માને છે, તેને એક પણ ભવનો નાશ થતો નથી. સમ્યગ્દષ્ટિ કષાયને હેય માને છે. તેથી તેણે અનંત ભવોનો નાશ કર્યો છે. માટે અભિપ્રાયની અપેક્ષાએ ચોથા તથા પાંચમા ગુણસ્થાનવાળા જ્ઞાની કરતાં દ્રવ્યલિંગીને હલકો કહ્યો છે. દ્રવ્યલિંગીને વૈરાગ્ય પણ ઘણો હોય છે. પણ અત્યંતરમાં દષ્ટિ કષાય ઉપર છે. અકષાય સ્વભાવની દષ્ટિ તેને નથી તેથી તે મંદ કષાયરૂપ પરિણામને ઉપાદેય માને છે. જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીના અભિપ્રાયમાં ઉગમણો આથમણો (પૂર્વ-પશ્ચિમ) ફેર છે. માટે જ્ઞાની કરતાં દ્રવ્યલિંગી મુનિને કષાય ઘણો છે - એમ કહેલ છે.

(પરમાગમસાર - ૮૯૫)

गुथा-२४२ थी २४६

जह पुण सो चेव णरो णेहे सब्बम्हि अवणिदे संते ।
 रेणुबहुलम्मि ठाणे करेदि सत्थेहिं वायामं ॥२४२॥
 छिंददि भिंददि य तहा तालीतलकयलिवंसपिंडीओ ।
 सच्चित्ताचित्ताणं करेदि दब्बाणमुवधादं ॥२४३॥
 उवधादं कुव्वंतस्स तस्स णाणाविहेहिं करणेहिं ।
 णिच्छयदो चिंतेज्ज हु किंपच्चयगो ण रयबंधो ॥२४४॥
 जो सो दु णेहभावो तम्हि णरे तेण तस्स रयबंधो ।
 णिच्छयदो विण्णेयं ण कायचेट्ठाहिं सेसाहिं ॥२४५॥
 एवं सम्मादिट्ठी वट्ठंतो बहुविहेसु जोगेसु ।
 अकरंतो उवओगे रागादी ण लिप्पदि रएण ॥२४६॥

यथा पुनः स चैव नरः स्नेहे सर्वस्मिन्नपनीते सति ।
 रेणुबहुले स्थाने करोति शस्त्रैर्व्यायामम् ॥२४२॥
 छिनत्ति भिनत्ति च तथा तालीतलकदलीवंशपिण्डीः ।
 सचित्ताचित्तानां करोति द्रव्याणामुपघातम् ॥२४३॥
 उपघातं कुर्वतस्तस्य नानाविधैः करणैः ।
 निश्चयतश्चिन्त्यतां खलु किम्प्रत्ययिको न रजोबन्धः ॥२४४॥
 यः स तु स्नेहभावस्तस्मिन्नरे तेन तस्य रजोबन्धः ।
 निश्चयतो विज्ञेयं न कायचेष्टाभिः शेषाभिः ॥२४५॥
 एवं सम्यग्दृष्टिर्वर्तमानो बहुविधेषु योगेषु ।
 अकुर्वन्नपयोगे रागादीन् न लिप्यते रजसा ॥२४६॥

यथा स एव पुरुषः, स्नेहे सर्वस्मिन्नपनीते सति, तस्यामेव स्वभावत एव
 रजोबहुलाया भूमौ तदेव शस्त्रव्यायामकर्म कुर्वाणः, तैरेवानेकप्रकारकरणैस्तान्येव
 सचित्ताचित्तवस्तूनि निघ्नन्, रजसा न बध्यते, स्नेहाभ्यङ्गस्य बन्धहेतोरभावात्:

તથા સમ્યગ્દષ્ટિઃ, આત્મનિ રાગાદીનકુર્વાણઃ સન્, તસ્મિન્નેવ સ્વભાવત એવ કર્મયોગ્યપુદ્ગલબહુલે લોકે તદેવ કાયવાહ્મનઃકર્મ કુર્વાણઃ, તૈરેવાનેકપ્રકારકરણૈસ્તાન્યેવ સચિત્તાચિત્તવસ્તૂનિ નિઘ્નન્, કર્મરજસા ન બદ્યતે, રાગયોગસ્ય બન્ધહેતોરભાવાત્ ।

સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપયોગમાં રાગાદિક કરતો નથી, ઉપયોગનો અને રાગાદિકનો ભેદ જાણી રાગાદિકનો સ્વામી થતો નથી, તેથી તેને પૂર્વોક્ત ચેષ્ટાથી બંધ થતો નથી - એમ હવે કહે છે :-

જેવી રીતે વળી તે જ નર તે તેલ સર્વ દૂરે કરી,
વ્યાયામ કરતો શસ્ત્રથી બહુ રજભર્યાં સ્થાને રહી; ૨૪૨.
વળી તાડ, કદળી, વાંસ આદિ છિન્નભિન્ન કરે અને,
ઉપઘાત તેહ સચિત્ત તેમ અચિત્ત દ્રવ્ય તણો કરે; ૨૪૩.
બહુ જાતનાં કરણો વડે ઉપઘાત કરતા તેહને,
નિશ્ચય થકી ચિંતન કરો, રજબંધ નહિ શું કારણે ? ૨૪૪.
એમ જાણવું નિશ્ચય થકી - ચીકણાઈ જે તે નર વિષે,
રજબંધકારણ તે જ છે, નહિ કાયચેષ્ટા શેષ જે. ૨૪૫.
યોગો વિવિધમાં વર્તતો એ રીત સમ્યગ્દષ્ટિ જે,
રાગાદિ ઉપયોગે ન કરતો રજથી નવ લેપાય તે. ૨૪૬.

ગાથાર્થ :- [યથા પુનઃ] વળી જેવી રીતે - [સઃ ચ એવ નરઃ] તે જ પુરુષ,
[સર્વસ્મિન્ સ્નેહે] સમસ્ત તેલ આદિ સ્નિગ્ધ [અપનીતે સતિ] દૂર કરવામાં આવતાં,
[રેણબહુલે] બહુ રજવાળી [સ્થાને] જગ્યામાં [શસ્ત્રૈઃ] શસ્ત્રો વડે [વ્યાયામમ્ કરોતિ]
વ્યાયામ કરે છે, [તથા] અને [તાલીતલકદલીવંશપિણ્ડીઃ] તાડ, તમાલ, કેળ, વાંસ,
અશોક વગેરે વૃક્ષોને [છિન્નતિ] છેદે છે, [ભિન્નતિ ચ] ભેદે છે, [સચિત્તાચિત્તાનાં]
સચિત્ત તથા અચિત્ત [દ્રવ્યાણામ્] દ્રવ્યોનો [ઉપઘાતમ્] ઉપઘાત [કરોતિ] કરે
છે; [નાનાવિઘ્નૈઃ કરણૈઃ] એ રીતે નાના પ્રકારનાં કરણો વડે [ઉપઘાતં કુર્વતઃ] ઉપઘાત
કરતા [તસ્ય] તે પુરુષને [રજોબન્ધઃ] રજનો બંધ [ખલુ] ખરેખર [કિમ્પ્રત્યયિકઃ]
ક્યા કારણે [ન] નથી થતો [નિશ્ચયતઃ] તે નિશ્ચયથી [ચિન્ત્યતામ્] વિચારો. [તસ્મિન્
નરે] તે પુરુષમાં [યઃ સઃ સ્નેહભાવઃ તુ] જે તેલ આદિનો ચીકણાભાવ હોય [તેન]
તેનાથી [તસ્ય] તેને [રજોબન્ધઃ] રજનો બંધ થાય છે [નિશ્ચયતઃ વિજ્ઞેયં] એમ નિશ્ચયથી
જાણવું, [શેષાભિઃ કાયચેષ્ટાભિઃ] શેષ કાયાની ચેષ્ટાઓથી [ન] નથી થતો. (ખાટે તે

પુરુષમાં ચીકાશના અભાવના કારણે જ તેને રજ ચોંટતી નથી.) [એવં] એવી રીતે [બહુવિધેસુ યોગેષુ] બહુ પ્રકારના યોગોમાં [વર્તમાનઃ] વર્તતો [સમ્યગ્દષ્ટિઃ] સમ્યદષ્ટિ [ઉપયોગે] ઉપયોગમાં [રાગાદીન્ અકુર્વન્] રાગાદિકને નહિ કરતો થકો [રજસા] કર્મરજથી [ન લિપ્યતે] લેપાતો નથી.

ટીકા :- જેવી રીતે તે જ પુરુષ, સમસ્ત સ્નેહને (અર્થાત્ સર્વ ચીકાશને - તેલ આદિને) દૂર કરવામાં આવતાં, તે જ સ્વભાવથી જ બહુ રજથી ભરેલી ભૂમિમાં (અર્થાત્ સ્વભાવથી જ બહુ રજથી ભરેલી તે જ ભૂમિમાં) તે જ શસ્ત્રવ્યાયામરૂપી કર્મ (ક્રિયા) કરતો, તે જ અનેક પ્રકારનાં કરણો વડે તે જ સચિત્ત-અચિત્ત વસ્તુઓનો ઘાત કરતો, રજથી બંધાતો -લેપાતો નથી, કારણ કે તેને રજબંધનું કારણ જે તેલ આદિનું મર્દન તેનો અભાવ છે; તેવી રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ, પોતામાં રાગાદિકને નહિ કરતો થકો, તે જ સ્વભાવથી જ બહુ કર્મયોગ્ય પુદ્ગલોથી ભરેલા લોકમાં તે જ કાય-વચન-મનનું કર્મ (અર્થાત્ કાય-વચન-મનની ક્રિયા) કરતો, તે જ અનેક પ્રકારનાં કરણો વડે તે જ સચિત્ત-અચિત્ત વસ્તુઓનો ઘાત કરતો, કર્મરૂપી રજથી બંધાતો નથી, કારણ કે તેને બંધનું કારણ જે રાગનો યોગ (-રાગમાં જોડાણ) તેનો અભાવ છે.

ભાવાર્થ :- સમ્યગ્દષ્ટિને પૂર્વોક્ત સર્વ સંબંધો હોવા છતાં પણ રાગના સંબંધનો અભાવ હોવાથી કર્મબંધ થતો નથી. આના સમર્થનમાં પૂર્વે કહેવાઈ ગયું છે.

પ્રવચન નં. ૩૧૬ ગાથા-૨૪૨ થી ૨૪૬ તથા શ્લોક ૧૬૪/૧૬૫

ગુરુવાર, ભાદરવા વદ ૧૪, તા. ૨૦૦૯-૧૯૭૯

(આ પ્રવચન હિન્દીમાં છે તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરેલ છે)

‘સમયસાર’ પહેલી પાંચ ગાથા પૂરી થઈ ગઈ. આ વાત છે ને? છેલ્લું આવી ગયું ને? એક લીટી છે. ભાવાર્થ :- ‘અહીં નિશ્ચયનયથી એક રાગાદિકને જ બંધનું કારણ કહ્યું છે.’ શું કહ્યું? ભગવાનઆત્મા આનંદ, જ્ઞાનસ્વરૂપ (છે), એમાં પુણ્ય અને પાપના ભાવ જે રાગ છે એ રાગને પોતામાં કરવો એ એક જ બંધનું કારણ છે. સંસારનું મૂળિયું એ છે, કોઈ બાહ્ય ચીજ બંધનું કારણ નથી. એ બધું આવ્યું ને?

અંતર આત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપી પ્રભુ અને એનો ઉપયોગ શુદ્ધ હોવો જોઈએ. એ શુદ્ધઉપયોગને બદલે શુભ અને અશુભ રાગ, એની એકતાબુદ્ધિ એ મિથ્યાત્વભાવ (છે), એ સંસારમાં પરિભ્રમણનું કારણ છે. આહા...! આવી વાત છે. એ નિશ્ચયનયથી એકમાત્ર, એક જ કહ્યું ને? આહા...! ભગવાન વીતરાગસ્વરૂપ આત્મા, અનાકુળ આનંદસ્વરૂપમાં રાગ આકુળતા અને દુઃખસ્વરૂપ (છે), એ રાગને આત્માની પર્યાયમાં (એકત્વ કરવો), દ્રવ્યમાં તો ક્યારેય એકત્વ થતું નથી, પર્યાયમાં ઉપયોગભૂમિકામાં.. આહા...! ચાહે તો એ દયા, દાન, વ્રતના પરિણામ

હો, પણ એ પરિણામને પોતાના પરિણામ ઉપયોગમાં એકત્વ કરવું.. ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! એ મિથ્યાત્વ છે. એ મિથ્યાત્વ અનંત સંસાર(નું કારણ છે), મિથ્યાત્વના ગર્ભમાં અનંત સંસાર, નરક અને નિગોદના ભવ પડ્યા છે.

હવે એથી સુલટું (કહે છે), ‘સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપયોગમાં રાગાદિક કરતો નથી,...’ આહા...! ધર્મી-સમ્યગ્દષ્ટિ (કે જેને) ધર્મની પહેલી સીડી, પહેલી શરૂઆત (થઈ છે) તે પોતાના આનંદસ્વરૂપ ભગવાન વીતરાગમૂર્તિ પ્રભુ, તેના ઉપયોગ નામ પરિણામમાં, એ દયા, દાન, વ્રતાદિના પરિણામ કે અશુભ રાગાદિભાવને પોતાના નથી કરતો. રાગની એકતા તોડીને સ્વભાવની એકતા કરે છે તે સમ્યગ્દષ્ટિ છે. ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! અત્યારે જગતને બહુ મુશ્કેલી પડી ગઈ. આહાહા...! આ દયા ને દાન ને વ્રત ને ભક્તિ ને તપ કરો, એ તો રાગ છે.

અહીં તો કહે છે, કે પોતાના પરિણામમાં; દ્રવ્યમાં તો નહિ, દ્રવ્યમાં તો કંઈ રાગની એકતા થતી નથી, આહાહા...! એ ઉપયોગસ્વરૂપ ત્રિકાળ ભગવાન છે, શુદ્ધ આનંદ, જ્ઞાન, દર્શનનો પિંડ પ્રભુ, તેની પર્યાયમાં રાગનો, પુણ્યનો, પાપનો વિકાર (થાય છે) તેને પોતાનો કરવો એ જ મિથ્યાત્વભાવ નિશ્ચયથી સંસારનું કારણ છે. સમ્યગ્દષ્ટિ તેનાથી ઊલટો છે. આહાહા...!

‘સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપયોગમાં રાગાદિક કરતો નથી,...’ શું કહે છે? ત્રિકાળી દ્રવ્યમાં તો રાગાદિ કોઈ કરી શકે જ નહિ. ત્રિકાળી જે દ્રવ્ય વસ્તુ છે એ તો ત્રિકાળી નિરાવરણ મુક્ત સ્વરૂપ છે. ભગવાનઆત્મા પૂર્ણાનંદનો નાથ, અનાકુળ શાંતરસનો કંદ દ્રવ્ય, એને તો આવરણ પણ નથી, તેમાં પર્યાય પણ નથી. આહાહા...! પણ તેની જે પર્યાય-વર્તમાન પરિણામન-પર્યાય છે, જાણવા-દેખવાના ઉપયોગની પર્યાય છે.. સૂક્ષ્મ વાત છે, પ્રભુ! તેમાં તે પુણ્ય-પાપના રાગના ભાવને પોતાના ઉપયોગમાં એકત્વ કરવો અને સ્વભાવને છોડી દેવો તે મિથ્યાત્વ છે. સમ્યગ્દષ્ટિ પોતાના ઉપયોગમાં રાગને પોતાનો કરતો નથી. આહાહા...! આવી વાત છે.

ચારિત્રધર્મ પ્રગટ થયા પહેલા સમ્યગ્દર્શન થાય છે. સમ્યગ્દર્શન વિના ચારિત્ર હોતું નથી. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પ્રથમ જ પોતાના ઉપયોગમાં રાગાદિ, ‘રાગાદિ’ શબ્દે દયા, દાન, વ્રત આ રાગ કામ, ક્રોધના ભાવ, રાગ-દ્વેષના પરિણામ.. આહાહા...! પોતામાં કરતો નથી. સમ્યગ્દષ્ટિ-સમ્યક્ સત્યદષ્ટિ પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપની દષ્ટિ જેને થઈ છે, એ પોતાના પરિણામમાં-ઉપયોગમાં પુણ્ય-પાપના રાગને એકત્વ કરતો નથી. આહાહા...! આવી વાત છે. છે?

‘સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપયોગમાં...’ ઉપયોગમાં (કહ્યું છે). દ્રવ્યમાં નહિ, ભાઈ! પંડિતજી! દ્રવ્યમાં નહિ, દ્રવ્ય તો દ્રવ્ય છે. આહા...! દ્રવ્ય તો ત્રિકાળી આનંદકંદ પ્રભુ શુદ્ધ ધ્રુવ છે. ધ્રુવમાં એકત્વ કરવું, નહિ કરવું એ કંઈ છે નહિ. તેનો ઉપયોગ જે જાણવા-દેખવાના પરિણામ ઉપયોગ છે તેમાં રાગ ને દ્વેષના પરિણામને એકત્વ કરતો નથી. એકત્વ કરે છે તે મિથ્યાદષ્ટિ

છે અને એકત્વ નથી કરતો તે સમ્યગ્દષ્ટિ છે. આહાહા...! આવો માર્ગ (છે), પ્રભુ!

‘સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપયોગમાં રાગાદિક કરતો નથી,...’ એમ છે ને? ભાઈ! આહાહા...! શું સંતોની શૈલી! દ્રવ્યમાં તો કદી રાગાદિક થતા નથી. દ્રવ્ય તો ત્રિકાળી નિરાવરણ ભગવાન સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, પરમ સ્વભાવભાવ આહાહા...! જ્ઞાયકભાવ તો ત્રિકાળ નિરાવરણ છે, પણ તેનો ઉપયોગ-વર્તમાન પરિણામ જે જાણવા-દેખવાના છે, એ ઉપયોગમાં જ્યારે રાગની દષ્ટિ-પર્યાયદષ્ટિ હતી ત્યારે તો રાગને પોતાનો કરતો હતો, પણ પર્યાયદષ્ટિ છૂટીને જ્યારે સ્વભાવદષ્ટિ થઈ તો રાગને પોતાના પરિણામમાં એકત્વ કરતો નથી. ‘ભાગચંદ્રજી’! આવી વાતું છે, પ્રભુ! આહાહા...!

એ પહેલા એક આવતા હતા ભણતાને અમે જ્યારે ત્યારે, આ તો પોણોસો વર્ષ પહેલાની વાત છે. નિશાળમાં ‘દલપતરામ’ની કવિતા આવતી. ‘પ્રભુતા પ્રભુ તારી તો ખરી..’ ઈ તો ઈશ્વરને કહેતા હતા, પણ અહીં તો આપણે આ (અધ્યાત્મમાં લઈએ છીએ). ‘પ્રભુતા પ્રભુ તારી તો ખરી, મુજ રો મુજ રોગ લે હરિ.’ પ્રભુ! તું પૂર્ણાનંદનો નાથ, પ્રભુતા તારી કેવી પ્રભુતા? કે, હું આત્મા ભગવાનસ્વરૂપ છું એવી દષ્ટિ જ્યારે થાય છે તો પ્રભુતાની પર્યાયમાં રાગની એકતા થતી નથી. હેં? પર્યાયની વાત છે, દ્રવ્યમાં તો ક્યાં (રાગનું એકત્વ થાય છે)? ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! માર્ગ તો બહુ સૂક્ષ્મ અલૌકિક છે.

અરે...! અનંત અનંત કાળ વીત્યો, અનંતવાર મનુષ્યપણું મળ્યું, અનંતવાર સ્વર્ગમાં ગયો, અનંતવાર દિગંબર જૈન સાધુ થયો. હેં? નવમી ગ્રૈવેયક અનંતવાર ગયો. આ પુરુષને આકારે લોક-ચૌદ બ્રહ્માંડ છે. આ ચૌદ રાજુલોક અસંખ્ય યોજનમાં પુરુષના આકારે (છે). એમાં ગ્રીવા છે, ગ્રીવા. ગૈવેયક નવ પાસડા છે. ગ્રૈવેયક-ગ્રીવાના સ્થાને ગ્રૈવેયક દેવ છે. ત્યાં ૩૧ સાગરની સ્થિતિ (છે). એક સાગરમાં દસ કોડાકોડી પલ્યોપમ, એક પલ્યના અસંખ્યમા ભાગમાં અસંખ્ય અબજ વર્ષ, એવા ૩૧ સાગરે અનંતવાર ગયો. દિગંબર મુનિ નગ્ન થઈને પંચ મહાવ્રત પાળીને અનંતવાર (ત્યાં ગયો), પણ એ તો રાગની ક્રિયા હતી. આહાહા...! ‘કાંતિભાઈ’!

આ લોકો બાહ્ય ત્યાગમાં ચાલ્યા ગયા છે ને? પ્રભુ! એ વસ્તુ નથી, ભાઈ! બાહ્યનો ત્યાગગ્રહણ આત્મામાં છે જ નહિ. એ તો આવી ગયું ને? પહેલા, બપોરે આવી ગયું. રાગનો ગ્રહણત્યાગ આત્મામાં છે. પરના ગ્રહણત્યાગ આત્મામાં નથી. પરને શું ગ્રહે? પરદ્રવ્ય તો ભિન્ન છે. કર્મને શું ગ્રહે અને છોડે? શરીરને શું ગ્રહે અને છોડે? પહેલા, પૈસાને શું ગ્રહે અને છોડે? સ્ત્રી, કુટુંબને શું ગ્રહે અને છોડે? એ તો ગ્રહણત્યાગ વિનાની ચીજ છે. આહાહા...! તેણે ફક્ત એ કર્યું કે, પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ વીતરાગમૂર્તિ પ્રભુ ભગવંત, સચ્ચિદાનંદ પરમાત્મસ્વરૂપ, એની પર્યાયમાં જે તેના સ્વભાવમાં નથી, તેના શક્તિ-ગુણમાં નથી એવી પર્યાયમાં રાગની એકતા કરવી તે જ સંસાર છે અને તે રાગની એકતા ન કરવી તે સમ્યગ્દર્શન

છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

એનો અર્થ શું થયો? કે, જે જ્ઞાયકસ્વરૂપ ભગવાન પૂર્ણાનંદ પ્રભુ, દષ્ટિએ તેનો આશ્રય લીધો ત્યારે સમ્યગ્દર્શન થયું ત્યારે રાગની એકતા તૂટી ગઈ. ભગવાનઆત્મા વીતરાગ પૂર્ણાનંદ પ્રભુની એકતા થઈ તો રાગની એકતા તૂટી ગઈ, પર્યાયની વાત છે, હોં! વસ્તુ તો વસ્તુ ત્રિકાળ છે. પણ પર્યાયમાં જ્યારે રાગની એકતા હતી, ત્યારે સંસાર-મિથ્યાત્વ હતો અને પર્યાયમાં રાગની એકતા તૂટીને સ્વભાવની એકતા થઈ પર્યાયમાં. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ભાષા તો સાદી છે, પ્રભુ! ભાષા એવી કોઈ સંસ્કૃત ને વ્યાકરણ ને એવી નથી. 'સુમેરુમલજી'! પ્રભુ! તારી વાત તો સીધી છે.

કહે છે, કે 'સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપયોગમાં...' ઉપયોગમાં, હોં! એના પરિણામમાં રાગાદિ કરતો નથી. એ ચાહે તો દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ હો પણ રાગને પોતાની પર્યાયમાં એકત્વ કરતો નથી. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- આમાં તો પરિણામ નથી કરતો એમ લખ્યું છે, એકત્વ નથી કરતો એમ ક્યાં લખ્યું છે?

ઉત્તર :- હા, કીધું ને? રાગાદિ કરતો નથી. ઉપયોગનો અને રાગાદિનો ભેદ કરે છે. પોતાનું જ્ઞાનસ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્યનો ઉપયોગ અને રાગને પોતાના પરિણામમાં ભિન્ન કરે છે. દ્રવ્ય તો ધ્રુવ છે, એ તો નિત્ય છે, કૂટસ્થ છે. સમજાણું કાંઈ? ભાઈ! ઝીણી વાત છે. લખ્યું છે ને? એના સ્વાધ્યાયમાં તો પહેલા વાંચન, પૃછન, પર્યટન કરે. ધર્મકથા તો છેલ્લી આવે. ઉપદેશ તો છેલ્લો આવે છે. પહેલા વાંચન કરવું, વાંચન પછી પૂછવું. વાંચન કર્યા વિના પૂછે તો શું (પૂછે)? સમજ્યો ન હોય. સમજાણું કાંઈ? એમાં લખ્યું છે.

મેં તો એક ફેરી કહ્યું હતું. અમારા માસ્તર હતા, પોણોસો વર્ષ પહેલા એક 'નરોત્તમ' કરીને માસ્તર હતા. બૈરાં નહોતા. પછી એ રાંધતા હોય ને.. દસ વાગે રાંધે. ત્યારે છોકરાઓમાંથી ડાહ્યા સારા મગજવાળા હોય એને બોલાવે, બે-ચાર છોકરાઓને (બોલાવે) અને એમ કહે, તમે આ પાઠ વાંચીને આવજો. વાંચીને પછી તમે શું સમજ્યા અને હું એનો અર્થ શું કરું છું એ તમને આંતરો પડશે. એ તો સંસારની વાત છે. આ ભણવાના પાઠ(ની વાત છે).

અહીં એમ કહે છે, પહેલું થોડું શાસ્ત્રનું વાંચન હોય પછી એ વાંચનમાંથી પ્રશ્ન કરે તો તો એનો પ્રશ્ન યથાર્થ કહેવાય. સમજાણું કાંઈ? અને પ્રશ્ન પછી વાંચન, પૃછન, પર્યટન. એને વારંવાર યાદ રાખવું, એનો મર્મ (યાદ રાખવો), પછી ધર્મકથા તો છેલ્લી (આવે). અનુક્રિયા, વિચારણા. અનુક્રિયા વિચાર કરવો. પછી ધર્મકથા. આ તો ધર્મકથા સમજ્યા વિના ઉપદેશ દેવા લાગે. અરે...! ભગવાન! સ્વાધ્યાયનો ક્રમ છે તેને પણ તું સમજતો નથી. સમજાણું કાંઈ? કોઈપણ માણસ ગમે તે ઉપદેશ દેવા લાગે.

અહીં કહે છે, પ્રભુ! એકવાર સાંભળ તો ખરો. અમારા ઉપદેશમાં આ વાત આવી, એમ 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' કહે છે. ભગવાનઆત્મા સમ્યગ્દષ્ટિ જે છે, સત્યદષ્ટિ, સમ્યક્ નામ સત્ય, સત્ય નામ પૂર્ણ સત્યસ્વરૂપ ભગવાન, સત્ય સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, સત્ જ્ઞાન અને આનંદાદિ સ્વભાવનો પૂર્ણ સત્ સત્ય, સત્નું સત્ત્વ સત્ય, એવી જેને અંતરદષ્ટિ થઈ... આહાહા..! પૂર્ણાનંદના નાથનો જેણે સ્વીકાર કર્યો તેણે રાગની એકતા તોડી નાખી. અહીં મૈત્રી કરી તો અહીંથી તોડી નાખ્યું, અહીં જોડી તો અહીંથી તોડી નાખી. સમજાણું કાંઈ ? પુણ્ય અને દયા, દાનના રાગની એકતા તોડી દીધી, ભગવાનઆત્મા સાથે જોડી દીધી. છોકરાઓ નથી રમતા? કટ્ટી કરે છે ને? એમ જેણે રાગની એકતા કરી એણે સ્વભાવની કટ્ટી કરી નાખી. બરાબર છે? આહાહા..! આવી વાતું છે. જેણે પર્યાયમાં સ્વભાવની એકતા કરી, દ્રવ્ય તો દ્રવ્ય છે, આહા..! તેણે રાગની કટ્ટી કરી નાખી, રાગની એકતા તોડી નાખી. રાગ થોડો છે પણ એકતા તૂટી ગઈ. સમજાણું કાંઈ? એવી પ્રધાનતાથી અહીંયાં કથન છે. આહા..!

'સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપયોગમાં...' ઓહો..હો...! 'રાગાદિક કરતો નથી,...' એ રાગ મારું કર્તવ્ય છે, એવી દષ્ટિ સમકિતદષ્ટિને હોતી નથી. આહાહા..! રાગને પોતાના સ્વભાવ ઉપયોગમાં ભિન્ન કરીને હું શુદ્ધ ચૈતન્ય આત્મા છું, એવી દષ્ટિ થઈ તેની રાગની એકતા તૂટી ગઈ. એ વિના રાગની એકતા તૂટતી નથી. આહા..! પંચ મહાવ્રત પાળે, અઠ્યાવીસ મૂળગુણ પાળે, દિગંબર સાધુ હો, અનંતવાર થયો પણ રાગની એકતા તોડી નહિ. આહાહા..! ઉપયોગમાં જે રાગની એકતા છે એ તૂટ્યા વિના સમ્યગ્દર્શન થાય નહિ. આહા..! સમજાણું કાંઈ?

'ઉપયોગનો અને રાગાદિકનો ભેદ જાણી..' જુઓ! છે ને? જાણવું-દેખવું એવો જ્ઞાન-દર્શન ઉપયોગ અને રાગ મલિન (છે), એ બેનો ભેદ જાણીને. આહાહા..! જાણીને છે ને? એ જ્ઞાનની પર્યાય. 'રાગાદિકનો સ્વામી થતો નથી,...' એ મારી ચીજ નહિ, હું તો પરમાનંદનો નાથ પૂર્ણાનંદ પ્રભુ છું. આહાહા..! એ રાંકો રાગ મારો નહિ, હું તેનો સ્વામી નહિ. એ મારી ચીજ નહિ, હું તેનો સ્વામી નથી. આવી વાતું છે, પ્રભુ! આહાહા..! કહો, 'ભાગ્યંદજી'! ત્યાં સ્થાનકવાસીમાં આવું બધું સાંભળ્યું હતું? અમે પણ એમાં હતા ને. અમે પણ પહેલા એમ કરતા. આહાહા..! વાત બીજી, બાપા! આહાહા..! એક લીટીમાં કેટલું ભર્યું છે!

'ઉપયોગનો અને રાગાદિકનો...' આહાહા..! જાણન-દેખન ત્રિકાળ ઉપયોગનું લક્ષ થયું તો ઉપયોગમાં રાગની એકતા તૂટી ગઈ. એવો સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ. 'તેથી તેને પૂર્વોક્ત ચેષ્ટાથી બંધ થતો નથી...' એ ચાહે તો દેહની ક્રિયા હો, સચિત્ત-અચિત્તનો ઘાત થાય, પણ રાગની એકતા તૂટી ગઈ એ અપેક્ષાએ સમ્યગ્દષ્ટિને તે પ્રકારનો બંધ થતો નથી. (હવે) પાંચ ગાથા.

જહ પુણ સો ચેવ ણરો ણેહે સવ્વમ્હિ અવણિદે સંતે ।

રેણુબહુલમ્મિ ઠાણે કરેદિ સત્થેહિં વાયામં ।।૨૪૨ ।।

છિંદદિ ભિંદદિ ય તહા તાલીતલકયલિવંસપિંડીઓ ।
 સચ્ચિત્તાચિત્તાણં કરેદિ દવાણમુવધાદં ।।૨૪૩।।
 ઉવધાદં કુવ્વંતસ્સ તસ્સ ણાણાવિહેહિં કરણેહિં ।
 ણિચ્છયદો ચિંતેજ્જ હુ કિપચ્ચયગો ણ રયબંધો ।।૨૪૪।।
 જો સો દુ ણેહભાવો તમ્હિ ણરે તેણ તસ્સ રયબંધો ।
 ણિચ્છયદો વિણ્ણેયં ણ કાયચેટ્ટાહિં સેસાહિં ।।૨૪૫।।
 એવં સમ્માદિટ્ઠી વટ્ટંતો બહુવિહેસુ જોગેસુ ।
 અકરંતો ઉવઓગે રાગાદી ણ લિપ્પદિ રણ ।।૨૪૬।।

જેવી રીતે વળી તે જ નર તે તેલ સર્વ દૂરે કરી,
 વ્યાયામ કરતો શસ્ત્રથી બહુ રજભર્યા સ્થાને રહી; ૨૪૨.
 વળી તાડ, કદળી, વાંસ આદિ છિન્નભિન્ન કરે અને,
 ઉપઘાત તેહ સચિત્ત તેમ અચિત્ત દ્રવ્ય તણો કરે; ૨૪૩.
 બહુ જાતનાં કરણો વડે ઉપઘાત કરતા તેહને,
 નિશ્ચય થકી ચિંતન કરો, રજબંધ નહિ શું કારણે ? ૨૪૪.
 એમ જાણવું નિશ્ચય થકી - ચીકણાઈ જે તે નર વિષે,
 રજબંધકારણ તે જ છે, નહિ કાયચેષ્ટા શેષ જે. ૨૪૫.
 યોગો વિવિધમાં વર્તતો એ રીત સમ્યગ્દષ્ટિ જે,
 રાગાદિ ઉપયોગે ન કરતો રજથી નવ લેપાય તે. ૨૪૬.

ટીકા, ટીકા છે ને? 'જેવી રીતે તે જ પુરુષ, સમસ્ત સ્નેહને (અર્થાત્ સર્વ ચીકાશને-
 તેલ આદિને) દૂર કરવામાં આવતાં,...' ઓલામાં (આગળની પાંચ ગાથાઓમાં) ચીકણા તેલની
 ચોપડીને પછી રજકણ આદિ સંયોગમાં (વ્યાયામ કરતો હતો). આ ચીકણાઈને 'દૂર કરવામાં
 આવતાં...' તેલની ચીકાશ જેણે દૂર કરી છે, 'તે જ સ્વભાવથી જ બહુ રજથી ભરેલી ભૂમિમાં...'
 કર્મના પરમાણુ આખા લોકમાં ભર્યા છે. '(અર્થાત્ સ્વભાવથી જ બહુ રજથી ભરેલી તે જ
 ભૂમિમાં) તે જ શસ્ત્રવ્યાયામરૂપી કર્મ (ક્રિયા) કરતો, તે જ અનેક પ્રકારનાં કરણો...' (અર્થાત્)
 ઈન્દ્રિય 'વડે તે જ સચિત્ત-અચિત્ત વસ્તુઓનો ઘાત કરતો,...' એ શરીરાદિની ક્રિયા થતી
 હોય, એમ કહે છે. અંદરમાં રાગની એકતા નથી, સમ્યગ્દષ્ટિ છે, પૂર્ણાનંદના નાથનો સ્વામી
 થયો છે તે કારણે તે રાગનો સ્વામી થતો નથી તો તેને બંધન નથી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!
 'રજથી બંધાતો-લેપાતો નથી, કારણ કે તેને રજબંધનું કારણ જે તેલ આદિનું મર્દન તેનો

અભાવ છે;...' આ દષ્ટાંત છે.

‘તેવી રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ,...’ જીવ. આહાહા...! ‘પોતામાં રાગાદિકને નહિ કરતો થકો,...’ પોતામાં પરિણામમાં રાગાદિકને નહિ કરતો થકો. કેમ? કે, વસ્તુસ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્યઘન છે તેના અનુભવમાં દષ્ટિ છે તે કારણે પોતાના પરિણામમાં શુદ્ધ સ્વભાવથી વિરુદ્ધ રાગ સાથે એકતા કરતો નથી. આવી વાતું છે. શરતું આવી મોટી છે. આહાહા...!

પહેલા તો આ કરવાનું છે, કહે છે. બાકી તો બધું થોથાં છે. સમજાણું કાંઈ? સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ કરવું હોય તો પહેલી ચીજ આ છે. આહાહા...! એ સમ્યગ્દષ્ટિ, ચીજ કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે? કે, પોતાના ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવનો આશ્રય લઈને પરિણામમાં શુદ્ધતા પ્રગટ થાય અને અશુદ્ધતાનું એકત્વ તૂટી જાય ત્યારે તેને સમ્યગ્દર્શન ઉત્પન્ન થાય છે. આહાહા...! અરે...! આવી વાતું છે.

‘તેવી રીતે...’ તેવી રીતે એટલે શું? જેમ જેણે ચીકણાઈ-તેલ દૂર કર્યું અને પછી વ્યાયામ, ઈન્દ્રિય આદિનું કાર્ય થાય છે, સચિત્ત-અચિત્તનો ઘાત થાય છે પણ ચીકાશ નથી તો તેને બંધન થતું નથી-ધૂળ ચોંટતી નથી. ‘તેવી રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ, પોતામાં રાગાદિકને નહિ કરતો થકો,...’ આહા...! શુદ્ધ ચૈતન્ય ભગવાન પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ પ્રભુ, તેનો જ્યાં અંતરમાં દષ્ટિમાં સ્વીકાર થયો તો તેની પર્યાયમાં જે રાગાદિક છે તેની સાથે એકતા કરતો નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ઝીણી વાત છે, ભાઈ! અપૂર્વ વાત છે. આહાહા...!

જ્ઞાન સહજાનંદ પ્રભુ, સહજાત્મસ્વરૂપ.. ઓલા ‘સહજાનંદ’ ‘સ્વામીનારાયણ’ના નહિ, હોં! સહજાત્મ કહીએ એટલે કેટલાકને ‘સ્વામીનારાયણ’ના (લાગે). ‘સ્વામીનારાયણ’ની વાત નથી. આ તો સહજાત્મસ્વરૂપ ભગવાન અનાદિઅનંત નિર્મળ, અનાદિ છે, અનંતકાળ રહેનારી ચીજ છે. એ સહજાત્મસ્વરૂપ અવિકારી સ્વરૂપ, વીતરાગ સ્વરૂપ મૂર્તિ પ્રભુ આત્મા, આહાહા...! એ ચૈતન્ય વીતરાગી ચૈતન્ય પ્રતિમા ભગવાન છે. ચૈતન્યપ્રતિમા! આહા...! તેની જ્યાં અંતર દષ્ટિ થઈ, સ્વીકાર થયો તો દષ્ટિમાંથી રાગની એકતા તૂટી ગઈ. ‘સુમેરુમલજી’! સમજાય છે ? ભાઈ! આહા...! બાપુ! પ્રભુ! તારો માર્ગ આ છે. આહાહા...!

પરમાત્માનો પોકાર છે, વીતરાગી સંતોનો પોકાર છે. પ્રભુ! તારું સ્વરૂપ જે પૂર્ણ શુદ્ધ ચૈતન્યઘન છે, નાથ! ભગવંત! તારો સ્વભાવ-સ્વરૂપ મહિમાવંત છે, તેની જેને દષ્ટિ થઈ તો પોતાના પરિણામમાં રાગની એકતા હતી તે તૂટી ગઈ. ભગવાન મળી ગયા. વીતરાગ સ્વરૂપ પરમાત્માના ભેટા થયા તો રાંકાને કેમ સાથે રાખે? આહાહા...! કહો, ‘રસિકભાઈ’! આવી વાતું છે, પ્રભુ! આ તો દયા પાળો, વ્રત કરો, ભક્તિ કરો, પૂજા કરો, મંદિર બનાવો, બે-પાંચ-દસ લાખનું દાન ઘો... હવે, ભઈ! સાંભળને! એ બધી ક્રિયાઓ બહારની થાય છે તેમાં રાગ (મંદ) હોય તો શુભ છે, એ કોઈ ધર્મ નથી. આહાહા...! પૂર્ણાનંદનો નાથ પ્રભુ, નિર્વિકલ્પ ચૈતન્યઘનમાં જેની એકતાબુદ્ધિ થઈ તેને અહીંયાં સમ્યગ્દષ્ટિ કહે છે. ભગવાનના

જેણે ભેટા કર્યા. અનાદિથી રાગના ભેટા કરીને પામર થઈને રખડતો હતો. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

‘સમ્યગ્દષ્ટિ, પોતામાં રાગાદિકને નહિ કરતો થકો,...’ કેમ કરે? પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્યઘન, જ્યાં દષ્ટિમાં નિધાન આવ્યા, આ...હા...! દષ્ટિએ ખજાના જોયા, હવે એ ખજાનામાં એકત્વ થયું, તાળા ખુલી ગયા. રાગની એકતા હતી તો તાળુ બંધ હતું. રાગને તોડી (સ્વભાવમાં) એકતા થઈ તો તાળુ ખુલી ગયું, ખજાના ખુલી ગયા. આહાહા...! ભગવાન અનંત આનંદનો ખજાનો છે. અનંત જ્ઞાન, દર્શન આદિ અનંત ગુણનો ખજાનો છે. સમજાણું કાંઈ? તેની દષ્ટિ થઈ, સ્વભાવ સન્મુખ થયો (તો) રાગથી વિમુખ થયો. બરાબર છે પ્રભુ! આહાહા...! આવી વાત છે. ‘કાંતિભાઈ’! આ સમજવા જેવું છે, બાપા! ભાઈ!

ભગવન! ચોરાશીના અવતારમાં તું દુઃખી થઈને રખડે છે. કોઈ શરણ નથી. હેં? આહાહા...! એને પુણ્ય-પાપનું પણ શરણ નથી. એ તો વિકાર છે. આહાહા...! શરણ આત્મા છે તેની તો ખબર નથી. આહા...! માંગલિકમાં ચત્તારિ શરણ આવે છે ને? એ શરણ આ આત્મા. કેવળી પણણંતો ધમ્મો શરણ.. એ પર્યાયની વાત છે. આહાહા...!

જેણે રાગની એકતા તોડીને પ્રભુ સ્વભાવની એકતા કરી એ સમ્યગ્દષ્ટિ રાગ પરિણામમાં એકત્વ કરતો નથી. ભગવાનના ભેટા થયા ત્યાં પામર વિકાર સાથે એકત્વ કેમ કરે? એ તો કાંકરા છે. આહાહા...! રાગ તો કાંકરા, મેલ, દુઃખ છે. ભગવાન તો આનંદમૂર્તિ પ્રભુ છે. અતીન્દ્રિય આનંદ, સચ્ચિદાનંદ એનું સ્વરૂપ છે. આહાહા...! આકરું કામ લાગે. એવી ચીજ છે. આહા...!

મુમુક્ષુ :- અનઅભ્યાસે આકરું લાગે છે ને.

ઉત્તર :- અભ્યાસ નથી એટલે. આહા...! એ વાત અત્યારે સાંભળવા મળતી નથી.

મુમુક્ષુ :- કઠણ તો છે.

ઉત્તર :- કઠણ તો આ રીતે—એને અભ્યાસ નથી માટે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- કળશટીકામાં તો કઠણ કીધું છે.

ઉત્તર :- કઠણ છે, કીધું છે ને! છતાં અશક્ય નથી. દુર્લભ છે. સમજાણું કાંઈ? કઠણનો અર્થ કે એને માટે અભ્યાસ જોઈએ. અભ્યાસ વિના કઠણ છે. અભ્યાસે સહેલું છે. ‘ગીતાજી’માં એમ કહે, અભ્યાસ જોઈએ, પણ આનો અભ્યાસ. હેં? આહા...! પહેલા અભ્યાસ કરે, શ્રવણ કરે, મનન કરે. આહા...! વાંચન કરે, પૃછના કરે, યથાર્થ તત્ત્વ જાણવા માટે પર્યટન કરે, વારંવાર લક્ષમાં ધારણ કરે. આહા...! પછી અંતરમાં ઉતરે.

સમ્યગ્દષ્ટિ, ‘તેવી રીતે...’ એટલે સમજાણું? જેમ ચીકાશ દૂર કરીને માણસ રજકણમાં વ્યાયામ કરતો હોય તો બંધન થતું નથી. ચીકાશ છૂટી ગઈ તો બંધન નથી થતું. ‘તેવી રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ,...’ જીવને ‘પોતામાં રાગાદિકને નહિ કરતો થકો,...’ આહાહા...! ઈષ્ટ-

અનિષ્ટમાં જે રાગ-દ્વેષ થતા હતા, એ રાગ-દ્વેષ પોતામાં નહિ કરતો થકો, ભિન્ન રાખતો થકો. આહાહા...! એ કાંકરા છે, માલ નહિ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આહા...!

‘તે જ સ્વભાવથી જ બહુ કર્મયોગ્ય પુદ્ગલોથી ભરેલા લોકમાં...’ હો, ભલે હો. અહીંયાં લોકમાં કર્મ પરમાણુ ભરેલા છે, ભલે હો. આહા...! ‘(મન-વચન-કાયાની ક્રિયા) કરતો, તે જ અનેક પ્રકારનાં કરણો વડે...’ ઇન્દ્રિય દ્વારા ‘સચિત્ત-અચિત્ત વસ્તુઓનો ઘાત કરતો, કર્મરૂપી રમથી બંધાતો નથી,...’ રાગની એકતા નથી માટે કર્મથી બંધાતો નથી. ચીકાશ હોય તો ધૂળથી બંધાય, ચીકાશ ન હોય તો ધૂળથી બંધાય નહિ. એમ રાગની એકતા હોય તો બંધન થાય, રાગની એકતા નથી તો બંધન નથી. આહાહા...! ભાષા તો સહેલી છે પણ ભાવ તો (ગંભીર છે). ભગવાન! એણે અનંતકાળથી કર્યું નથી ને! ધર્મને નામે પણ ગોટા જ વાળ્યા છે. હેં? આહાહા...! અરે...રે...! પ્રભુ! તું છેતરાય ગયો છો. આહાહા...! બહારમાં છેતરાય જાય તો એનું જરીક દુઃખ થાય, આ અંતરમાં છેતરાય ગયો. ખબર નથી.

વૈયાવચ્ચની વ્યાખ્યા લીધી છે. પગ દબાવવા એ વૈયાવચ્ચ છે? પગ દબાવનારને વૈયાવચ્ચ થાય, દાબનારને નહિ? અને દાબનારને જો વૈયાવચ્ચ (થાય એમ) કહો તો એણે તો હાથ આમ આમ કર્યા. એ ખરેખર વ્યવહાર વૈયાવચ્ચ પણ નથી. નિશ્ચય વૈયાવચ્ચ તો એને કહે છે,.. આહાહા...! પોતાના સ્વરૂપમાં શુદ્ધ ઉપયોગ પ્રગટ કરવો એ વૈયાવચ્ચ છે. શુભ ને અશુભ ઉપયોગ છોડીને.. ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! છે ને, એમાં નાખ્યું છે. બહુ લખ્યું છે. આવી ચોખવટ તો.. આ ફેરી આવ્યા હતા પણ મેં વાંચ્યું નહોતું. આમ ઘણીવાર સાધારણ વખાણ કરીએ પણ આ વાંચીને તો.. ઓ...હો...! માળાનો ક્ષયોપશમ...! જેની હોય એ વાત (કરાય). પણ ધમંડ નથી, નિર્માન છે. છેલ્લું બોલી ગયા’તા તે દિ’ કે, મારામાં કાંઈ ભૂલ હોય તો બતાવો. ખબર છે? છેલ્લે (આવે છે). મારામાં કોઈ ત્રુટી હોય તો બતાવજો. શું કહે છે સમજાણું?

ધર્મી એને કહીએ, અંતરમાં જે પુણ્ય અને પાપ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિનો રાગ આવે છે તેનાથી મારી ચીજ ભિન્ન છે, આહાહા...! હું રાગમય નથી. આહાહા...! આ વાત કોઈ દિ’ સાંભળી નથી. દુનિયા એમ ને એમ અનંતકાળથી રઝળ્યા કરે છે. ભગવાનની ભક્તિનો રાગ, જાત્રાનો રાગ, વ્રતનો રાગ, પૂજાનો રાગ એ રાગથી મારી ચીજ ભિન્ન છે, એ રાગ હું નથી. આહાહા...! ‘સમ્યગ્દષ્ટિ (જીવ) પોતામાં રાગાદિકને નહિ કરતો થકો,...’ છે શબ્દ? આહાહા...! ધર્મની પહેલી શરૂઆત, ધર્મની પહેલી સીડી જે કોઈ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ રાગ છે તે મારી ચીજ નથી, એ બંધનું કારણ છે, હું નહિ. આહાહા...! હું તો અબંધસ્વરૂપી ભગવાનઆત્મા છું, એવી જેને દષ્ટિ સમ્યક્ થઈ તે રાગની ક્રિયાને, રાગના પરિણામને પોતામાં કરતો નથી. જડની ક્રિયા તો પોતાની છે જ નહિ, આ શરીરનું હલનચલન (થાય) એ તો જડની ક્રિયા છે. એ આત્મા કરી શકે નહિ અને છોડી શકે નહિ. એ ગ્રહણત્યાગ

તો છે નહિ. સમજાણું કાંઈ? ફક્ત દયા, દાન, વ્રત, જાત્રા, ભક્તિના પરિણામ જે રાગ, એ રાગને પોતાના સ્વરૂપમાં એકત્વ કરવું તે મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન, મૂઢતા છે, એ સંસાર છે અને એ રાગની એકતા તોડીને જ્ઞાનાનંદ સહજાત્મ પ્રભુ આત્મામાં એકતા કરવાથી રાગની એકતા તૂટે છે. આહાહા...! આકરું કામ, ભાઈ! એ છે?

‘તે જ અનેક પ્રકારનાં કરણો વડે તે જ સચિત્ત-અચિત્ત વસ્તુઓનો ઘાત કરતો, કર્મરૂપી રજથી બંધાતો નથી,...’ આહાહા...! જેણે પોતાનું જ્ઞાનાનંદ સહજાત્મસ્વરૂપ પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવે જે આત્મા કલ્પો, એ આત્મા પૂર્ણાનંદ શુદ્ધ ચૈતન્યઘન (છે), તેની જેણે દષ્ટિ કરી, સમ્યગ્દર્શન થયું, અનુભવ થયો, રાગ મારી ચીજ નથી એવું ભાન થયું ત્યારે તેને કર્મબંધન થતું નથી. આહાહા...! ‘કાંતિભાઈ’! આવું કોઈ દિ’ ન્યાં સાંભળ્યું નથી. ‘ભાવનગર’માં આપણા દિગંબર ધર્મ છે ને? (એના) પ્રમુખ છે. જૂના દિગંબર. આપણા નવા દિગંબરનું મંદિર જુદું છે. આ અમારા ‘હિંમતભાઈ’ એના અગ્રેસર હતા, અત્યારે ઇ અગ્રેસર છે. આહાહા...!

અહીંયાં કહે છે, કે સમ્યગ્દષ્ટિ એટલે ધર્મની પહેલી સીડી, ધર્મનું પહેલું પગથિયું.. આહાહા...! પોતાનો સ્વભાવ ચૈતન્યમૂર્તિ ભગવાન, એની દષ્ટિ થવાથી સ્વરૂપમાં રાગ નથી તો રાગની એકતા કરવાનું તૂટી જાય છે. આહાહા...! શરતું ઘણી. હેં? આહાહા...! આ શરત કે, રાગ પરિણામ છે, રાગ છે તે મારી ચીજ નહિ. મારી ચીજ તો આનંદકંદ પ્રભુ છે. આહા...! શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ અંદર (છે), જે પ્રભુ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે આત્માને જોયો, નિજ સત્તાએ શુદ્ધ, મારી સત્તા શુદ્ધ છે એમ ભગવાને જોયું છે. સમજાણું કાંઈ? ‘પ્રભુ તુમ જાણગ રીતિ, સૌ જગ દેખતા હો લાલ, નિજ સત્તાએ શુદ્ધ અમને દેખતા હો લાલ..’ પ્રભુ! અમારો આત્મા પવિત્ર શુદ્ધ છે, એમ તમે દેખો છે. રાગ એ આત્મા નહિ, એમ આપ દેખો છો. બરાબર છે? આહા...!

ભગવાન! તારા ઘરની વાત છે ને, પ્રભુ! આહાહા...! ‘અબ હમ કબહૂ ન નિજઘર આયે’ આવે છે? આહા...! ‘અબ હમ કબહૂ ન નિજઘર આયે, પરઘર ભમત અનેક નામ ધરાયે’. પુણ્ય મેં કર્યું, દયા મેં કરી, પાપ મેં કર્યાં ને આ કર્યું, પરનું ભલું કર્યું, પરનું અહિત કર્યું એવા નામ તેં ધરાવ્યા, પ્રભુ! ‘પરઘર ભમત અનેક નામ ધરાયે, અબ હમ કબહૂ ન નિજઘર આયે.’ આ નિજઘર ભગવાન સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર જિનેશ્વરે જે આત્મા કલ્પો એ આત્મા દયા, દાનના વિકલ્પથી ભિન્ન છે. નવ તત્ત્વ છે કે નહિ? તો નવ તત્ત્વમાં પુણ્ય-પાપ તત્ત્વ ભિન્ન છે, આત્મતત્ત્વ ભિન્ન છે. નવ છે ને? આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

અહીંયાં કહે છે, કે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ ચોથે ગુણસ્થાને હોય, ... છતાં જેને આત્મા આનંદસ્વરૂપની એકતા થઈ છે અને રાગની એકતા તૂટી ગઈ છે, એ કર્મબંધન કરતો નથી. સમજાણું કાંઈ? છે? ‘કારણ કે તેને બંધનું કારણ જે રાગનો યોગ (—રાગમાં જોડાણ) તેનો

અભાવ છે.' છે છેલ્લે? પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપ પરમાત્મામાં પર્યાયને જોડી દીધી છે. રાગમાં જોડાવું તૂટી ગયું છે. અનાદિકાળથી પરિભ્રમણ કરતો રખડતો દુઃખી પ્રાણી અજ્ઞાની છે. આહાહા...! એને પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવ ત્રિલોકનાથનો પોકાર છે, એકવાર તું સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ કર કે જે સમ્યગ્દર્શનમાં તને પૂર્ણાનંદના નાથનો અનુભવ થશે. ત્યારે તને રાગની ક્રિયાથી ભિન્ન તારું ભાન થશે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આહા...!

‘રાગનો યોગ...’ શબ્દ પડ્યો છે ને? એ રાગનું જોડાણ. રાગ ભલે થોડો હો, પણ જોડાણ છે તે તૂટી જાય છે. ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! આહા...! વીતરાગ જિનેશ્વરનો માર્ગ કોઈ અલૌકિક જુદો છે. અત્યારે તો બધું બીજી રીતે ચાલે છે. અજૈનને જૈન માની બેઠા છે. આહાહા...! જૈન કોઈ સંપ્રદાય-વાડો નથી, વસ્તુનું સ્વરૂપ છે. ‘જિન સો હી હૈ આત્મા, અન્ય સો હી હૈ કર્મ, યહી વચન સે સમજ લે જિન વચન કા મર્મ.’ આહા...! સમજાણું કાંઈ? ‘જિન સો હી આત્મા, અન્ય સો હી હૈ કર્મ’ રાગાદિ કર્મ છે તે આત્મા નથી. ‘યહી વચન સે સમજ લે જિન પ્રવચન કા મર્મ.’ ત્રણલોકના નાથ વીતરાગની વાણીનો મર્મ આ છે. એ વિના બધું થોથાં છે. આહાહા...!

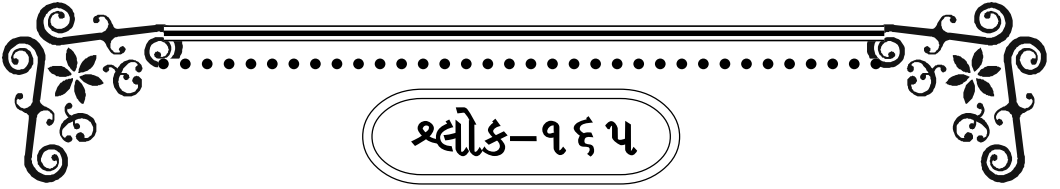
અહીંયાં કહે છે, ‘કારણ કે તેને બંધનું કારણ જે રાગનો યોગ (—રાગમાં જોડાણ)...’ શુભ-અશુભ રાગની સાથે એકત્વ જોડવું તે બુદ્ધિ સમ્યગ્દષ્ટિને તૂટી ગઈ છે. સમજાણું કાંઈ? રાગ લંગડો રહી ગયો. જેમ મિંદડીની કેડ ભાંગી જાય તો આમ ચાલે, પણ કેડ ભલે ભાંગી ગઈ છે. આહાહા...! એમ સમ્યગ્દષ્ટિ ભલે ચક્રવર્તીના રાજમાં હો, સમકિતી તીર્થંકર સોળમા ‘શાંતિનાથ’ આદિ ત્રણ જ્ઞાનના ધણી સમકિતી હતા, ચક્રવર્તી હતા. આહાહા...! ‘શાંતિનાથ’ કામદેવ હતા. આહાહા...! અંતરમાં રાગની એકતા તૂટીને આનંદનો અનુભવ થયો છે. આહાહા...! તેને રાગની એકતાબુદ્ધિથી જે મિથ્યાત્વ હતું અને બંધ પડતો હતો તે બંધ નથી. અસ્થિરતાનો થોડો (બંધ) છે તે વાત બીજી છે. સમજાણું કાંઈ? ‘માંગીલાલજી’ આવી વાતું છે. આહા...! શું કહ્યું?

સમ્યગ્દષ્ટિ પોતાના સ્વભાવમાં રાગની એકતા નહિ કરતો, રાગ સાથે જોડાણ નહિ કરતો હોવાથી તેને કર્મબંધનો અભાવ છે. આહાહા...! છે? ‘કર્મરૂપી રજથી બંધાતો નથી, કારણ કે તેને બંધનું કારણ જે રાગનો યોગ...’ રાગનું જોડાણ—રાગનો સંબંધ. સં-બંધ—સમ્યક્ પ્રકારે રાગનો બંધ. આહા...! રાગ સાથે સંબંધ બાંધ્યો છે, એ સંબંધ સમકિતીએ તોડી નાખ્યો છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! એ રાગના યોગનો અભાવ છે, રાગના જોડાણનો અભાવ છે. ધર્મી ચોથે ગુણસ્થાને. આહાહા...! ક્યાં ખબરું (છે)? કાંઈ ભાન ન મળે. ધર્મ શું છે અને ધર્મ કેમ થાય? આહાહા...!

ભાવાર્થ :- ‘સમ્યગ્દષ્ટિને પૂર્વોક્ત...’ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે ‘સર્વ સંબંધો હોવા છતાં પણ...’ બહારનો બધો સંબંધ હોય. રાજપાટ, કુટુંબ, શરીર ભલે હો, સચિત્ત-અચિત્તનો ઘાત પણ

હોય, કહે છે. આહાહા...! 'રાગના સંબંધનો અભાવ હોવાથી...' બહારનો સર્વ સંબંધ હોવા છતાં અંદરમાં રાગના સંબંધનો અભાવ હોવાથી. આહાહા...! 'કર્મબંધ થતો નથી.' સમ્યગ્દષ્ટિને સમ્યગ્દર્શનના પ્રતાપે મિથ્યાત્વથી જે બંધ થતો હતો એ બંધન થતું નથી. અનંત સંસારનું કારણ તો મિથ્યાત્વ છે અને મિથ્યાત્વ એ સંસાર છે. સમ્યગ્દર્શન એ મોક્ષનો માર્ગ, એ મોક્ષ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

'સમ્યગ્દષ્ટિને પૂર્વોક્ત સર્વ સંબંધો હોવા છતાં...' ભલે બહારના સંબંધ હો, કહે છે. આહાહા...! 'રાગના સંબંધનો અભાવ હોવાથી કર્મબંધ થતો નથી. આના સમર્થનમાં પૂર્વે કહેવાઈ ગયું છે.'

શ્લોક-૧૬૫

(શાર્દૂલવિક્રીડિત)

લોકઃ કર્મતતોઽસ્તુ ચ પરિસ્પન્દાત્મકં કર્મ તત્
તાન્યસ્મિન્કરણાનિ સન્તુ ચિદચિદ્વ્યાપાદનં ચાસ્તુ તત્ ।
રાગાદીનુપયોગભૂમિમનયન્ જ્ઞાનં ભવન્કેવલં
બન્ધં નૈવ કુતોઽપ્યુપૈત્યયમહો સમ્યગ્દગાત્મા ધ્રુવમ ॥૧૬૫॥

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :- [કર્મતતઃ લોકઃ સઃ અસ્તુ] માટે તે (પૂર્વોક્ત) બહુ કર્મથી (કર્મયોગ્ય પુદ્ગલોથી) ભરેલો લોક છે તે ભલે હો, [પરિસ્પન્દાત્મકં કર્મ તત્ ચ અસ્તુ] તે મન-વચન-કાયાના ચલનસ્વરૂપ કર્મ (અર્થાત્ યોગ) છે તે પણ ભલે હો, [તાનિ કરણાનિ અસ્મિન્ સન્તુ] તે (પૂર્વોક્ત) કરણો પણ તેને ભલે હો [ચ] અને [તત્ ચિદ્-અચિદ્-વ્યાપાદનં અસ્તુ] તે ચૈતન-અચૈતનનો ઘાત પણ ભલે હો, પરંતુ [અહો] અહો ! [અયમ્ સમ્યગ્દગ-આત્મા] આ સમ્યગ્દષ્ટિ આત્મા [રાગાદિન્ ઉપયોગભૂમિમ્ અનયન્] રાગાદિકને ઉપયોગભૂમિમાં નહિ લાવતો થકો, [કેવલં જ્ઞાનં ભવન્] કેવળ (એક) જ્ઞાનરૂપે થતો-પરિણમતો થકો, [કુતઃ અપિ બન્ધમ્ ધ્રુવમ્ ન એવ ઉપૈતિ] કોઈ પણ કારણથી બંધને ચોક્કસ નથી જ પામતો. (અહો! દેખો ! આ સમ્યગ્દર્શનનો અદ્ભુત મહિમા છે.)

ભાવાર્થ :- અહીં સમ્યગ્દષ્ટિનું અદ્ભુત માહાત્મ્ય કહ્યું છે અને લોક, યોગ, કરણ, ચૈતન્ય-અચૈતન્યનો ઘાત - એ બંધનાં કારણ નથી એમ કહ્યું છે. આથી એમ ન સમજવું કે પરજીવની હિંસાથી બંધ કહ્યો નથી માટે સ્વચ્છંદી થઈ હિંસા કરવી. અહીં તો એમ આશય છે કે અબુદ્ધિપૂર્વક કદાચિત્ પરજીવનો ઘાત પણ થઈ જાય તો તેનાથી બંધ થતો નથી.

પરંતુ જ્યાં બુદ્ધિપૂર્વક જીવ મારવાના ભાવ થશે ત્યાં તો પોતાના ઉપયોગમાં રાગાદિકનો સદ્ભાવ આવશે અને તેથી ત્યાં હિંસાથી બંધ થશે જ. જ્યાં જીવને જિવાડવાનો અભિપ્રાય હોય ત્યાં પણ અર્થાત્ તે અભિપ્રાયને પણ નિશ્ચયનયમાં મિથ્યાત્વ કહ્યું છે તો મારવાનો અભિપ્રાય મિથ્યાત્વ કેમ ન હોય ? હોય જ. માટે કથનને નયવિભાગથી યથાર્થ સમજી શ્રદ્ધાન કરવું. સર્વથા એકાંત માનવું તે તો મિથ્યાત્વ છે. ૧૬૫.

શ્લોક-૧૬૫ ઉપર પ્રવચન

‘હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-’

લોકઃ કર્મતતોઽસ્તુ ચ પરિસ્પન્દાત્મકં કર્મ તત્
તાન્યસ્મિન્કરણાનિ સન્તુ ચિદચિદ્વ્યાપાદનં ચાસ્તુ તત્।
રાગાદીનુપયોગભૂમિમનયન્ જ્ઞાનં ભવન્કેવલં
બન્ધં નૈવ કુતોઽપ્યુપૈત્યયમહો સમ્યગ્દગાત્મા ધ્રુવમ્॥૧૬૫॥

જુઓ! સમ્યગ્દર્શનનું માહાત્મ્ય! ‘કર્મતતઃ લોકઃ સઃ અસ્તુ’ ‘બહુ કર્મથી (કર્મયોગ્ય પુદ્ગલોથી) ભરેલો લોક છે તે ભલે હો,...’ અમારે શું? ભલે ને ચીજ હો. ‘પરિસ્પન્દાત્મકં’ મન-વચન-કાયાની યોગની ક્રિયા પણ ભલે હો. ‘તાનિ કરણાનિ અસ્મિન્ સન્તુ’ કરણ-ઇન્દ્રિયો પણ ભલે હો. ‘તત્ ચિદ્-અચિદ્-વ્યાપાદનં અસ્તુ’. ચેતન-અચેતનનો ઘાત પણ હો, હો ભલે, મારે શું? આહા...! આ મુનિરાજ કહે છે, પંચ મહાવ્રતધારી દિગંબર સંત કહે છે, કે ભલે ઘાત હો. હો, નો અર્થ જ્ઞાન કરાવે છે. પણ રાગની એકતા નથી તો તેનાથી કોઈ બંધ થતો નથી, એમ કહે છે. ‘ચીમનભાઈ’! આવી વાતું છે. ઝીણું બહુ, બાપુ! ધર્મની શરૂઆત જ કોઈ અપૂર્વ છે. પછી ચારિત્રની વાત તો અલૌકિક છે. સમ્યગ્દર્શન વિના તો ધર્મની શરૂઆત થતી નથી અને એ સમ્યગ્દર્શન પૂર્ણાનંદના નાથને અનુભવમાં લે અને રાગની એકતા તૂટે ત્યારે સમ્યગ્દર્શન થાય છે. આહાહા...! એ વખતે તેને ‘કોઈ પણ કારણથી બંધને ચોક્કસ નથી જ પામતો.’ આહાહા...! છે?

‘સમ્યગ્દષ્ટિ આત્મા, રાગાદિકને ઉપયોગભૂમિમાં નહિ લાવતો થકો,...’ જુઓ! ઉપયોગભૂમિ-પર્યાયની ભૂમિ, હોં! દ્રવ્યમાં ક્યાં (રાગ છે)? જાણવા-દેખવાનો જે ઉપયોગ છે તેમાં રાગ લાવતો નથી. ત્રિકાળી તો ધ્રુવ છે. ત્યાં તો લાવવું-છોડવું કંઈ છે નહિ, એ તો ધ્રુવ છે. પોતાના જે પરિણામ-ઉપયોગ છે તેમાં રાગ-દ્વેષને લાવતો નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? અને અજ્ઞાની ઉપયોગમાં રાગ-દ્વેષ લાવતો હતો. દ્રવ્યમાં લાવતો હતો એ તો છે જ

નહિ. આહા...! સમજાણું કાંઈ?

વસ્તુ જે ભગવાન ત્રિલોકનાથ જે દ્રવ્ય છે એ તો ત્રિકાળ નિરાવરણ છે. સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ નિત્ય ધ્રુવ, તેની વાત તો અહીંયાં છે નહિ. એ તો નિરાવરણ છે, તેમાં કોઈ રાગને લાવવો, રાગને છોડવો એવું કંઈ છે નહિ. આહાહા...! પર્યાયમાં રાગની એકતા કરવી અને પર્યાયમાં રાગને તોડવો એ વાત છે. આહાહા...! ભાષા તો સાદી છે ને, પ્રભુ! ભાવ ભલે કઠણ છે. આહા...! આકરું કામ છે, ભાઈ!

કહે છે, 'કેવળ (એક) જ્ઞાનરૂપે થતો-પરિણમતો થકો,...' રાગાદિને ઉપયોગભૂમિમાં નહિ લાવતો. છે? પુણ્ય-પાપના ભાવને ઉપયોગભૂમિમાં નહિ લાવતો થકો. 'કેવલં જ્ઞાનં ભવન્' હું એકલો જ્ઞાતા-દષ્ટા છું. આહા...! 'જ્ઞાનરૂપે થતો-પરિણમતો થકો,...' પહેલા રાગરૂપ પરિણમતો હતો, હવે જ્ઞાનરૂપે પરિણમતો થયો. રાગથી ભિન્ન થઈ ગયો તો સ્વરૂપ જે આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ, આનંદ છે તો પર્યાયમાં જ્ઞાનરૂપ પરિણમિત થયો. પર્યાયમાં, હોં! આહાહા...! 'કુતઃ અપિ બન્ધમ્ ધ્રુવમ્ ન એવ ઉપૈતિ' 'કોઈ પણ કારણથી બંધને ચોક્કસ નથી જ પામતો. (અહો! દેખો ! આ સમ્યગ્દર્શનનો અદ્ભુત મહિમા છે.)' વિશેષ કહેશે...

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રવચન નં. ૩૧૭ શ્લોક-૧૬૫ થી ૧૬૭ શનિવાર, આસો સુદ ૧,

તા. ૨૨-૦૯-૧૯૭૯

(આ પ્રવચન હિન્દીમાં છે તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરેલ છે)

'સમયસાર' ૧૬૫ કળશનો ભાવાર્થ છે. 'અહીં સમ્યગ્દષ્ટિનું અદ્ભુત માહાત્મ્ય કહ્યું છે...' જેને આત્મદષ્ટિ થઈ છે, શુદ્ધ ચૈતન્ય પરમાનંદ સ્વરૂપ પ્રભુનો અંતર અનુભવમાં સ્વીકાર થઈને પ્રતીતિ થઈ છે, એ સમ્યગ્દષ્ટિની અલૌકિક મહિમા છે. સમજાણું કાંઈ? એ કહે છે. 'અને લોક,...' લોકમાં ભલે કર્મ થવાને લાયક પરમાણુ હો, પણ ચીકાશ નથી તો બંધ નથી. એમ જગતમાં ભલે સમકિતદષ્ટિને બાહ્યની ક્રિયા હોય છે પરંતુ અંતરમાં રાગથી ભિન્ન પોતાની દષ્ટિ છે તે કારણે તેને લોક,... છે ને? 'લોક, યોગ,...' મન-વચન-કાયાના યોગ પણ તેને બંધનું કારણ નથી. આહાહા...! 'કરણ,...' ઈન્દ્રિયો પણ બંધનું કારણ નથી. 'ચૈતન્ય-અચૈતન્યનો ઘાત-એ બંધના કારણ નથી...' આહાહા...!

માળે સમાજવાદ અને અપરિગ્રહવાદની વ્યાખ્યા મૂકી છે, માળે ગજબ કર્યું છે! ભારે ક્ષયોપશમ! આહાહા...! વાત તો સાચી છે, બરાબર છે. એમ (લખ્યું છે), પૂર્વના પુણ્યને લઈને પૈસા મળે છે એ કંઈ પાપને લઈને મળતા નથી. ચક્રવર્તીનું રાજ મળે એ પુણ્યને લઈને મળે છે પણ એ વસ્તુ છે એ પાપ છે અને તેને ભોગવવાનો ભાવ કરે તો એ પાપ

છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- અને વાપરે તો?

ઉત્તર :- શુભભાવમાં વાપરે તો પુણ્ય છે, ધર્મ નહિ. સમજાય છે કાંઈ? માળે એટલો વિસ્તાર કર્યો છે, ઘણો! આજે જ આવ્યું છે. ઓલા 'તુલસી' કહે છે ને? કે, સમાજમાં પૈસાનું વિતરણ નથી માટે બીજા પાસે પૈસા સરખા નથી. આ કહે, એમ નથી. સમાજવાદ અને અપરિગ્રહવાદ જુદી ચીજ છે. અપરિગ્રહવાદી જગતમાં પૂર્ણ ચક્રવર્તીના રાજ આદિ હોય છતાં મુનિ તો એક વસ્ત્રનો દોરો પણ ન રાખે. માટે ન્યાં વિતરણ કરવું કે આને બધાને છે માટે મારે હોય. માળે ગજબ વાત કરી છે! એટલો ખુલાસો કર્યો છે. સમાજવાદ તો એમ માને કે બધાને સરખું હોય એમ રાખવું. સરખું હોય, બધાને મોટું હોય તો મુનિપણું રાખે. હૈં? સમાજવાદ અને અપરિગ્રહવાદ આખો ફેર છે.

સમ્યગ્દષ્ટિ છે એને બહારની પ્રવૃત્તિ યોગની, મનની ઘણી હોય છતાં તે બંધનું કારણ નથી, એમ કહ્યું. અંતર પરિગ્રહબુદ્ધિ મિથ્યાત્વની છૂટી ગઈ છે ને! હૈં? આહાહા..! અપરિગ્રહ ભગવાનસ્વરૂપ પરમાત્માની જેને અંતર દષ્ટિ થઈ છે તેને મિથ્યાત્વનો પરિગ્રહ છૂટી ગયો છે. આહાહા..! પછી તેને ભરત ચક્રવર્તીને રાજ હોય તોપણ તે છે તો ધર્મી, સમ્યગ્દર્શનની અપેક્ષાએ. પૈસા કાંઈક બીજે વાપરે તો એ પુણ્ય છે. મળ્યા છે પુણ્યને લઈને, વસ્તુ છે પાપ. આહાહા..! પણ એથી કરીને પાપનો ઉદય છે માટે પાપી છે, એમ નહિ. અહીં તો સમ્યગ્દષ્ટિને શરીરમાં રોગ હોય, આદિ અનેક પ્રકાર હોય છતાં તે એની ચીજ નથી. આહાહા..! સમજાય છે? શરીરમાં ક્ષય રોગાદિ આવ્યો. 'સનતકુમાર'ને ૭૦૦ વર્ષ ગલત કોઠ (રહ્યો) એથી એ પાપી છે? પાપનો ઉદય છે તેથી પાપી છે? અને પૂર્વના પુણ્યનો ઉદય છે માટે પૈસા મળે માટે પુણ્યવંત છે? એમ નથી. આહાહા..! એ વર્તમાનમાં શુભભાવ કરે તો પુણ્યબંધ છે અને વર્તમાનમાં રાગનો, ક્ષાયનો ત્યાગ કરીને બાહ્યનો પૂર્ણ ત્યાગ કરે તો પૂર્ણ અપરિગ્રહી ધર્માત્મા છે. દુનિયા પાસે ભલે ઢગલા હોય. સમાજવાદની અપેક્ષાએ તો મુનિને બધાની સાથે સરખું રાખવું જોઈએ. સમાજવાદ અને અપરિગ્રહવાદ જૈન પરમેશ્વરનો કોઈ જુદી જાત છે. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ? આહાહા..!

એ અહીં કહે છે, સમ્યગ્દષ્ટિને જો લોક હોય, સાધન હોય, યોગ હોય, અરે...! ઇન્દ્રિયો હોય, ચૈતન્ય-અચૈતન્યનો ઘાત પણ કદાચિત્ ઇન્દ્રિયથી થઈ જાય, આહાહા..! (છતાં) એ બંધનું કારણ નથી. કારણ કે મિથ્યાત્વ એ મહાબંધનું કારણ છે. મિથ્યાત્વ જે વિપરીત માન્યતા, રાગ મારી ચીજ છે, રાગ હું છું, એ મિથ્યાત્વ મહાપરિગ્રહ અને સંસાર છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? તો કહે છે, કે 'એ બંધના કારણ નથી...'

'આથી એમ ન સમજવું...' હવે કહે છે, કે એનો અર્થ એવો નથી, કે 'પરજીવની હિંસાથી બંધ કહ્યો નથી માટે સ્વચ્છંદી થઈ હિંસા કરવી.' એમ નથી. આહાહા..! હિંસા

કરવાનો ભાવ, હું હિંસા કરી શકું છું, એ તો મિથ્યાત્વ છે. સમજાણું કાંઈ? પરની હિંસા હું કરી શકું છું, એ તો મિથ્યાત્વ છે અને હિંસા કરું એ ભાવ પાપ છે. અહીંયાં તો સમ્યગ્દષ્ટિની મહિમા બતાવી કે જેની દષ્ટિમાં પરમાત્મા વસે છે એને બાહ્યના સંયોગથી બંધ થાય એમ નથી, એટલું કહ્યું. સંયોગની ક્રિયા મોટી ચક્રવર્તીના રાજની હોય છતાં એને મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધીનું બંધન છે નહિ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ઝીણો વીતરાગ માર્ગ બહુ અલૌકિક (છે). આહાહા...!

‘અહીં તો એમ આશય છે કે અબુદ્ધિપૂર્વક કદાચિત્ પરજીવનો ઘાત પણ થઈ જાય...’ અબુદ્ધિપૂર્વક. ‘તો તેનાથી બંધ થતો નથી. પરંતુ જ્યાં બુદ્ધિપૂર્વક જીવ મારવાના ભાવ થશે...’ આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? બુદ્ધિપૂર્વક જીવોને મારવાના ભાવ, હોં! ‘ત્યાં તો પોતાના ઉપયોગમાં રાગાદિકનો સદ્ભાવ આવશે...’ ઉપયોગમાં રાગની હયાતી છે, તે તો મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! ‘તેથી ત્યાં હિંસાથી બંધ થશે જ.’ સ્વચ્છંદપણે હિંસા કરે.. આહા...! તો રાગાદિનું અસ્તિત્વ છે તો હિંસાથી બંધ પણ થશે.

‘જ્યાં જીવને જીવાડવાનો અભિપ્રાય હોય...’ આહાહા...! શું કહે છે? બીજા જીવને હું જીવાડી શકું છું, હું પરને જીવતર આપી શકું છું, બીજાને જીવાડી શકું છું.. આહાહા...! ‘તે અભિપ્રાયને પણ નિશ્ચયનયમાં મિથ્યાત્વ કહ્યું છે...’ શું કહ્યું? હું પરજીવને જીવાડી શકું છું એ તો મિથ્યાત્વ છે. કોઈ પરજીવને આત્મા જીવાડી શકે નહિ. પરની પર્યાયને શું કરે? એનું આયુષ્ય હોય તો જીવે, આયુષ્ય ન હોય તો મરે. આ કહે કે, હું એને જીવાડી શકું છું એ પણ જ્યાં મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! આકરું કામ છે.

મુમુક્ષુ :- સ્વચ્છંદ થયો ત્યાં મિથ્યાત્વ થયું ?

ઉત્તર :- મિથ્યાત્વ થયું ત્યાં સ્વચ્છંદ થયો ને! સ્વચ્છંદતા થઈ. આત્મામાં ભાન સહિત છે અને અબુદ્ધિપૂર્વક કોઈ હિંસાદિ થઈ જાય તો બંધ નથી, એમ કહ્યું છે. પણ જ્યાં બુદ્ધિપૂર્વક હું હિંસા કરું, એવો ભાવ છે, અરે...! સમકિતીને પણ જેટલો પરની હિંસાનો (ભાવ), હિંસા કરી શકું છું, એમ નહિ, પણ હિંસાનો ભાવ જેટલો થાય છે તેટલું બંધનું કારણ તેને પણ છે. મિથ્યાત્વ નથી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! પરનું જીવન હો કે મરણ, એના આયુષ્યના કારણે છે. જ્ઞાની એમ માને છે કે હું તો નિમિત્તમાત્ર છું. તેને રાગનો જરી ભાવ આવ્યો તો એટલો બંધ છે, પણ મિથ્યાત્વનો બંધ નથી, રાગની એકતાબુદ્ધિનો તેને બંધ નથી. એ અપેક્ષાએ બંધ નથી, એમ કહ્યું છે. આહાહા...! આવી વાતું હવે. સમજાણું કાંઈ? શું કહ્યું?

‘જીવને જીવાડવાનો અભિપ્રાય...’ હું પરજીવની દયા પાળી શકું છું (એવો અભિપ્રાય). તો આ બધું તમારે શું (આવે છે)? ‘દયા તે સુખની વેલડી’. સ્થાનકવાસીમાં આવતું ને? નહિ? ‘દયા તે સુખની વેલડી, દયા તે સુખની ખાણ, અનંતા જીવ મુક્તિએ ગયા...’ એ પરની દયા, હોં! એ તો અમને ખબર છે. આહાહા...! અરે...!

અહીં તો કહે છે, પરને જીવાડવાનો દયાનો ભાવ, જીવાડી શકું છું એવી માન્યતા તે મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! કેમકે એ તો એના આયુષ્યના કારણે જીવે છે. તો શું તેં તેને જીવાડ્યો? સમજાણું કાંઈ? અને મરે છે તો એનું આયુષ્ય પૂરું થયું તો મરી ગયો, તેં એનું આયુષ્ય હરી લીધું? આહાહા...! આકરી વાત, ભાઈ! સત્યના સિદ્ધાંત એટલા સૂક્ષ્મ છે. આહા...! પર જીવને જીવાડવાનો (ભાવ), આહાહા...! હું સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવારને નભાવું છું... આહાહા...! એ મિથ્યાત્વ છે. તે તો તેને કારણે નભે છે અને એને અનુકૂળતા મળે એ તેની શાતાવેદનીયને કારણે મળે છે અને પ્રતિકૂળતા મળે છે તે તેની અશાતાવેદનીયને કારણે મળે છે. તું એને ક્યાં અનુકૂળતા આપી શકે છે? આહા...! બહુ કઠણ વાત, અલૌકિક વાત છે, ભાઈ! દુનિયાથી આખી જુદી જાત છે.

પર ‘જીવને જીવાડવાનો અભિપ્રાય...’ અભિપ્રાય, હોં! પરને જીવાડવાનો ભાવ છે, જીવાડી શકતો નથી, પણ ભાવ છે એ શુભરાગ છે, પરને જીવાડી શકું છું, એ મિથ્યાત્વ છે. સમજાણું કાંઈ? દયાનો ભાવ આવે છે એ રાગ છે પણ હું પરની દયા પાળી શકું છું, એમ નહિ. આહાહા...! ‘ભાગચંદ્રજી’ આવો માલ કે દિ’ સાંભળ્યો હતો? આવી વાત છે, પ્રભુ! આહાહા...! પરને દુઃખ ન દેવું કે જીવાડવાનો ભાવ (આવે) એ ભાવ રાગ છે, પણ હું જીવાડી શકું છું એ ભાવ મિથ્યાત્વ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

એક ભાઈએ પૂછ્યું હતું. ‘પોપટભાઈ’ નહોતા? ‘પોપટભાઈ’! ‘લીંબડીવાળા’. એના સાળા ‘શાંતિલાલ ખુશાલ’. બે અબજ ચાલીસ કરોડ રૂપિયા. છે ને? અત્યારે છે, એ મરી ગયા, એના દીકરા છે. ‘ગોવા’, ‘ગોવા’માં છે. બે અબજ ચાલીસ કરોડ રૂપિયા. આપણે ‘પોપટભાઈ’ આવે છે એમના ઈ સાળા થાય. પૈસાવાળા સાળા અને આ બનેવી. આ પણ ઠીક છે પણ ઓલા મોટા પૈસાવાળા, અઠી અબજ. એકવાર ‘પોપટભાઈ’એ કહ્યું, કે તમે આટલી બધી ઉપાધિ શું કરવા કરો છો? ત્યારે તેણે શું જવાબ આપ્યો? હું શું મારી માટે કરું છું? લોકોનો નિર્વાહ ચાલે તેને માટે હું કરું છું. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? એ.. ‘વજુભાઈ’! આહાહા...! એમ કહેતા હતા, લ્યો! પૈસા ઘણા, મગજ ફાટી ગયેલું.

મુમુક્ષુ :- પૈસાથી મગજ ફાટી જાય?

ઉત્તર :- પૈસાથી નહિ, મિથ્યા ભ્રમથી ફાટી જાય. પૈસા તો જડ છે. હું બધાનો નિર્વાહ કરું છું. આ મિલવાળા ને પ્રેસવાળા બહુ પાપ કરે છે ને? તોપણ એ કહે છે, કે હજારો માણસ નભે છે ને અમારે કારણે? તદ્દન ખોટી વાત છે. આહાહા...!

‘જીવાડવાનો અભિપ્રાય હોય ત્યાં પણ અર્થાત્ તે અભિપ્રાયને પણ નિશ્ચયનયમાં મિથ્યાત્વ કહ્યું છે તો મારવાનો અભિપ્રાય મિથ્યાત્વ કેમ ન હોય?’ હું મારી શકું છું.. સમજાણું કાંઈ? પરને મારું છું, પરને મારી શકું છું એ તો મિથ્યાત્વ છે. ગજબ વાત છે. પરને મારી પણ શકતો નથી અને પરને જીવાડી પણ શકતો નથી. પરને જીવાડવાનો ભાવ હોય પણ જીવાડી

શક્તો નથી. દયાનો રાગ છે તે પુણ્યબંધનું કારણ છે. પરને મારી શકું છું એવી માન્યતા મિથ્યાત્વ છે પણ પરને મારવાનો ભાવ આવ્યો, પણ પરને મારી શકું છું (એવો અભિપ્રાય) નથી તો એ ભાવ છે એ પાપ છે, મિથ્યાત્વ નહિ. અરે...! આવો ફેર હવે ક્યાં...? છે?

મુમુક્ષુ :- હજી બે-ચાર દાખલા આપો.

ઉત્તર :- આ પૈસા રાખવા, કીધું ને, લ્યો! પૈસા ઝાઝા રાખે એ પાપી છે, એમ છે? અને પૈસા થોડા રાખે એ ધર્મી છે, એમ છે? એની સાથે સંબંધ શું? આહાહા...! પૈસા હું રાખી શકું છું એ દૃષ્ટિ મિથ્યાત્વ છે. સમજાણું કાંઈ? અને હું પૈસા છોડી શકું છું, એ પણ મિથ્યાત્વ છે. પૈસાને શું છોડે? ગજબ વાત છે, પ્રભુ! આવી વાતું ક્યાં છે?

પણ પરિગ્રહનો પરિમાણ કરે, સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ, પોતાના જ્ઞાનસ્વરૂપનું ભાન છે પછી પરિગ્રહનું પરિમાણ-માપ કરે તો જેટલું ઘટાડે તેટલું પુણ્ય છે, અંતરમાં જેટલો અપરિગ્રહભાવ પ્રગટ્યો હોય તો ધર્મ છે. આહાહા...! બહુ ફેર, ભાઈ! એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યનું કાંઈ કરી શકે છે તેનાથી શું.... એ કહેતા નહિ? 'કર્તા હર્તા નહિ પરના' ગાયન ગાતા નહિ? 'માલચંદ્રજી' ગાતા હતા. ગાયન નહોતું બનાવ્યું? પરનો કોઈ કર્તા-હર્તા નથી.

મુમુક્ષુ :- દેશનું કાર્ય કરનારા તો બધાનું બહુ કાર્ય કરે.

ઉત્તર :- ધૂળેય કરતા નથી. 'રામજીભાઈ' કરતા હતા, બધા મમતા કરતા હતા. 'રામજીભાઈ' બધાને જવાબ આપતા હતા. આ શું કહેવાય છે? દેશસેવા. દેશના કેવા...? 'દેબરભાઈ'! એની સલાહ લેવા આવતા તો સલાહ આપતા હતા. સેવા કરી હશે? આ તો ઘરનો દાખલો. આહાહા...! એ લોકો માને. આખી લાઈનફેર, બાપુ! વીતરાગમાર્ગ ને બહારનો સમાજવાદ, મોટો ફેર. વિરુદ્ધ, પરસ્પર વિરુદ્ધ છે. ઓ...હો...હો...!

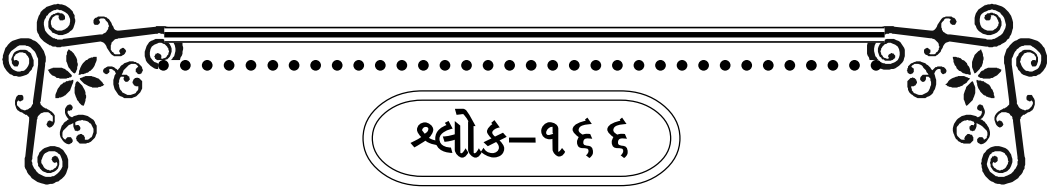
સમ્યગ્દૃષ્ટિ રાજપાટ કરે છે તો હું કરું છું એવી બુદ્ધિ નથી. ફક્ત રાગ થાય છે, આસક્તિનો રાગ થાય છે. ચક્રવર્તીનું રાજ છે એટલી આસક્તિ તો છે ને? રાજ મારું છે, એમ નહિ. એના પ્રત્યે પ્રેમ-રાગ છે તેટલો ચારિત્રનો દોષ છે. પણ એ રાગ મારો છે એવો મિથ્યાત્વનો દોષ નથી. આ વાત. આહા...!

જ્યારે જીવને જીવાડવાના 'અભિપ્રાયને પણ નિશ્ચયનયમાં મિથ્યાત્વ કહ્યું છે તો મારવાનો અભિપ્રાય મિથ્યાત્વ કેમ ન હોય?' હું મારું છું, મારી શકું છું. આહાહા...! એ પરને મારવાનો આત્માનો અધિકાર નથી. એનું આયુષ્ય પૂરું થાય તો મરે. છતાં હું મારી શકું છું, એ પાપ છે, મિથ્યાત્વ છે. મિથ્યાત્વ અવશ્ય થશે. 'માટે કથનને નયવિભાગથી...' નયવિભાગથી, નયના પ્રકારથી 'ચથાર્થ સમજી શ્રદ્ધાન કરવું. સર્વથા એકાંત માનવું તે તો મિથ્યાત્વ છે.' પરને મારે, મારવાનો ભાવ હોય, અમારાથી મર્યો નથી, અમે તો સમ્યગ્દૃષ્ટિ છીએ તો તે સ્વચ્છંદી છે, સ્વચ્છંદી છે. આહાહા...! સમ્યગ્દૃષ્ટિને પણ પરિગ્રહનો ભાવ, રાગાદિ તો છે ને? ન હોય તો અપરિગ્રહી થઈ જાય, મુનિ થઈ જાય. જેટલો પરિગ્રહનો ભાવ છે તે મારો

ભાવ છે, એમ નથી. એ ભાવ મારો નથી અને એ પરિગ્રહ મારો નથી, એમ નહિ. પણ તેમાં આસક્તિનો ભાવ આવે છે તેટલું પાપ છે. ચારિત્રદોષ છે, મિથ્યાત્વનો નહિ. આહાહા...!

અજ્ઞાની પરને જીવાડી શકું છું, પરની દયા પાળી શકું છું, બિલકુલ બંધું છોડી દીધું હોય છતાં પરની દયા પાળી શકું છું એમ માનતો હોય તો મિથ્યાત્વનો પરિગ્રહ પડ્યો છે. એક પણ પરિગ્રહ છોડ્યો નથી. આહાહા...! આવી વાત છે. અને અહીં છ ખંડનું રાજ હોય તોપણ અંતરમાં એ મારી ચીજ નથી. એવો મિથ્યાત્વનો પરિગ્રહ છોડી દીધો. આહાહા...! સમકિતનો અપરિગ્રહભાવ પ્રગટ કર્યો. પછી રાગ રહ્યો તો એ રાગ ચારિત્રનો દોષ છે. સમજાણું કાંઈ? સમકિતીને રાગ તો થાય છે.

તીર્થંકર 'શાંતિનાથ', 'કુંથુનાથ', 'અરનાથ' ચક્રવર્તી હતા. લડાઈ કરવા ગયા. ત્રણ જ્ઞાન હતા, સમકિતી હતા, ક્ષાયિક સમકિતી હતા. બે ભાઈઓ લડ્યા. 'બાહુબલી' અને 'ભરત'. પણ એ રાગનો દોષ છે. ચારિત્રદોષ છે, મિથ્યાત્વનો નહિ. આહાહા...! મિથ્યાત્વના દોષ અને ચારિત્રના દોષમાં મોટું અંતર છે. મિથ્યાત્વમાં, પરને જીવાડી શકું છું, મારી શકું છું, સુખી કરી શકું છું, પરને અનુકૂળ સામગ્રી દઈને સુખી કરી શકું છું, પ્રતિકૂળ સામગ્રી આપીને દુઃખી કરી શકું છે એ બધો મિથ્યાત્વભાવ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? પરની અનુકંપા કરીને જે શુભભાવ થયો એ પુણ્ય છે. હું પરને જીવાડી શકતો નથી, પણ મને અનુકંપાનો ભાવ આવ્યો એ શુભભાવ છે. એ ભાવ પણ બંધનું કારણ છે. મિથ્યાત્વનો (બંધ) નહિ. આવી વાત છે.

શ્લોક-૧૬૬

(પૃથ્વી)

તથાપિ ન નિરર્ગલં ચરિતુમિષ્યતે જ્ઞાનિનાં ।

તદાયતનમેવ સા કિલ નિરર્ગલા વ્યાપૃતિઃ ।

અકામકૃતકર્મ તન્મતમકારણં જ્ઞાનિનાં

દ્વયં ન હિ વિરુદ્ધયતે કિમુ કરોતિ જાનાતિ ચ ॥૧૬૬॥

હવે ઉપરના ભાવાર્થમાં કહેલો આશય પ્રગટ કરવાને, કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :- [તથાપિ] તથાપિ (અર્થાત્ લોક આદિ કારણોથી બંધ કલ્હો નથી અને રાગાદિકથી જ બંધ કલ્હો છે તોપણ) [જ્ઞાનિનાં નિરર્ગલં ચરિતુમ્ ન ઇષ્યતે] જ્ઞાનીઓને નિરર્ગલ (મર્યાદારહિત, સ્વચ્છંદપણે) પ્રવર્તવું યોગ્ય નથી કહ્યું, [સા નિરર્ગલા વ્યાપૃતિઃ

કિલ તદ્-આયતનમ્ એવ] કારણ કે તે નિરર્ગલ પ્રવર્તન ખરેખર બંધનું જ ઠેકાણું છે. [જ્ઞાનિનાં અકામ-કૃત-કર્મ તત્ અકારણમ્ મતમ્] જ્ઞાનીઓને વાંછા વિના કર્મ (કાર્ય) હોય છે તે બંધનું કારણ કહ્યું નથી, કેમ કે [જાનાતિ ચ કરોતિ] જાણે પણ છે અને (કર્મને) કરે પણ છે - [દ્વયં કિમુ ન હિ વિરુદ્ધયતે] એ બન્ને ક્રિયા શું વિરોધરૂપ નથી ? (કરવું અને જાણવું નિશ્ચયથી વિરોધરૂપ જ છે.)

ભાવાર્થ :- પહેલા કાવ્યમાં લોક આદિને બંધનાં કારણ ન કહ્યાં ત્યાં એમ ન સમજવું કે બાહ્યવ્યવહારપ્રવૃત્તિને બંધનાં કારણોમાં સર્વથા જ નિષેધી છે; બાહ્યવ્યવહારપ્રવૃત્તિ રાગાદિ પરિણામને-બંધનાં કારણને-નિમિત્તભૂત છે, તે નિમિત્તપણાનો અહીં નિષેધ ન સમજવો. જ્ઞાનીઓને અબુદ્ધિપૂર્વક-વાંછા વિના-પ્રવૃત્તિ થાય છે તેથી બંધ કહ્યો નથી, તેમને કાંઈ સ્વચ્છંદે પ્રવર્તવાનું કહ્યું નથી; કારણ કે મર્યાદા રહિત (અંકુશ વિના) પ્રવર્તવું તે તો બંધનું જ ઠેકાણું છે. જાણવામાં અને કરવામાં તો પરસ્પર વિરોધ છે; જ્ઞાતા રહેશે તો બંધ નહિ થાય, કર્તા થશે તો અવશ્ય બંધ થશે. ૧૬૬.

શ્લોક-૧૬૬ ઉપર પ્રવચન

‘હવે ઉપરના ભાવાર્થમાં કહેલો આશય પ્રગટ કરવાને, કાવ્ય કહે છે :-’ ૧૬૬.

(પૃથ્વી)

તથાપિ ન નિરર્ગલં ચરિતુમિષ્યતે જ્ઞાનિનાં ।

તદાયતનમેવ સા કિલ નિરર્ગલા વ્યાપૃતિઃ ।

અકામકૃતકર્મ તન્મતમકારણં જ્ઞાનિનાં

દ્વયં ન હિ વિરુદ્ધયતે કિમુ કરોતિ જાનાતિ ચ ॥૧૬૬॥

આહાહા...! શ્લોકાર્થ :- ‘તથાપિ (અર્થાત્ લોક આદિ કારણોથી બંધ કહ્યો નથી અને રાગાદિકથી જ બંધ કહ્યો છે તોપણ)...’ ‘જ્ઞાનિનાં નિરર્ગલં ચરિતુમ્ ન ઇષ્યતે’ ‘જ્ઞાનીઓને નિરર્ગલ (મર્યાદારહિત, સ્વચ્છંદપણે) પ્રવર્તવું યોગ્ય નથી કહ્યું,...’ સમકિતીને નિરર્ગળ હિંસા થાતી હોય તો થાઓ, ભોગ થાય, એમ નથી. આહાહા...! એ તો આસક્તિ આવી જાય છે, એમાં કોઈ પાપ જ નથી, ગમે તે ભોગ કરો, ગમે તે જીવ (હિંસા પામો) એવી નિરર્ગળ પ્રવૃત્તિ સમકિતીને હોતી નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આ તો ભાઈ જેને જગતથી જુદા પડવું હોય, જેને આત્માનું કલ્યાણ કરવું હોય તેની વાત છે. આહાહા...! બાકી તો દુનિયા આખી અબજોપતિ ને કરોડોપતિ બધા માગણો, ભિખારી છે. માગણ છે, માગણ. માગણ

સમજ્યા? ભિખારી. લાવો, લાવો, લાવો. ભીખ માગે છે, ભિખારી છે. પચાસ લાખ ને પચીસ લાખ ને કરોડ ને બે કરોડ.. ધૂળ. અત્યારે તો ‘અમેરિકા’માં અબજોપતિ ઘણા છે, અબજોપતિ.

મુમુક્ષુ :- ત્યાગીની દષ્ટિએ બરાબર છે, પણ લૌકિકદષ્ટિએ..

ઉત્તર :- લૌકિકદષ્ટિ મૂઠ છે. લૌકિકદષ્ટિ, એ સમાજવાદની વાત તો પહેલા કહી. સમાજવાદ નહિ, એ તો સંસારવાદ છે. આહાહા..! ‘પંચાધ્યાયી’માં મોઢા આગળ લખ્યું છે ને? ભાઈએ ફૂલચંદ્રજીએ, એમકે પૈસા સરખા વહેંચતા નથી માટે પૈસા મળતા નથી. એમ નથી. પૈસા આદિ મળવા એ તો પૂર્વના પુણ્ય (ને કારણે મળે છે), પણ ચીજ મળી છે એ તો પાપ છે. બાહ્ય પરિગ્રહ છે ને! એ વસ્તુ પરિગ્રહ છે ને? પોતાની માને એ તો વળી મિથ્યાત્વ થયું. સમજાણું કાંઈ? પણ એ પરિગ્રહ છે અને એની જે આસક્તિ છે તેટલું પાપ છે. ધર્મીને-જ્ઞાનીને પણ એટલું પાપ છે. આહાહા..! પરિગ્રહ મારો છે અને પૈસા મારા છે, એવી જ્ઞાનીની બુદ્ધિ નથી. એવી બુદ્ધિ જો હોય તો તો મિથ્યાત્વ છે. આહાહા..! એમ વિષયસુખમાં અને બુદ્ધિ આવે છે પણ વિષયસુખ સુખ છે એવી બુદ્ધિ જ્ઞાનીની નથી. શું કહે છે? વિષયની વાસના આવે છે અને સમકિતી વિષય પણ સેવે છે પણ આ ક્રિયા હું કરું છું, એમ નથી. તેમ વિષયની વાસનામાં સુખ છે એવી બુદ્ધિ જ્ઞાનીની હોતી નથી. આહા..! અને એમાં સુખબુદ્ધિ થઈ જાય તો મિથ્યાદષ્ટિ છે. ચાહે તો ત્યાગી હોય. આહાહા..! ઝીણી વાત છે, ભાઈ! સુખ તો ભગવાનઆત્મામાં છે અને એ સિવાય ક્યાંય પણ પરમાં સુખ માને તો મૂઠ છે. ભાવ આવે છે, પણ સુખબુદ્ધિ નથી. સમકિતીને તેમાં સુખબુદ્ધિ નથી. આહાહા..! શુભભાવ આવે છે, અશુભભાવ પણ આવે છે.

મુમુક્ષુ :- સુખબુદ્ધિ નથી તો તિજોરીમાં રૂપિયા શું કરવા રાખે છે?

ઉત્તર :- એ રાગની મંદતા છે તો આવે છે. મંદ પુરુષાર્થ છે ને! વીતરાગતા ક્યાં થઈ છે? આહાહા..! સમ્યગ્દષ્ટિપૂર્વક વીતરાગતા થઈ છે, ચારિત્રદોષનો ત્યાગ નથી. એ આવે છે, એટલો દોષ આવે છે. આહાહા..!

‘(સ્વચ્છંદપણે) પ્રવર્તવું યોગ્ય નથી કહ્યું...’ સમ્યગ્દષ્ટિને પરની હિંસા કરવી કે પરને બચાવું એવું સ્વચ્છંદતાપૂર્વક નથી. એ તો થઈ જાય છે, એ રાગને જાણે છે. ‘જયસેનાચાર્યદેવ’ની ટીકામાં તો એવું લીધું છે, સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પરને સામગ્રી આપે છે તો જાણે છે કે હું તો નિમિત્તમાત્ર છું. એ તો એને કારણે સામગ્રી જાય છે. એ મરે છે તે તેને કારણે, હું તો નિમિત્તમાત્ર છું, એ જીવે છે તે તેને કારણે, હું તો નિમિત્તમાત્ર છું. એવો પાઠ છે. નિમિત્તનો અર્થ હું તેનો કર્તા નથી. ‘જયસેનાચાર્યદેવ’ની ટીકામાં પાઠ છે. નિમિત્તમાત્ર, હું તો નિમિત્ત છું. કાર્ય તો ત્યાં તેને કારણે થાય છે. આહા..! ‘જયસેનાચાર્યદેવ’ની ટીકામાં છે. આહા..! અરે..! માર્ગ ઘણો (ગંભીર). જિનેશ્વરદેવ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથનો અભિપ્રાય અને ધર્મ કોઈ અલૌકિક છે. એ દુનિયામાં ક્યાંય નથી. આહા..!

સંપ્રદાયને મળ્યું નથી પ્રભુ તને આહાહા...! જ્યાં જન્મ્યા, જે કુળમાં જન્મ્યો અને જેનો સંગ અને પરિચય રહ્યો, બસ! તેની માન્યતા થઈ ગઈ. વસ્તુ શું છે? ભગવાનનો માર્ગ શું છે તેની તેને ખબર નથી. જે સંપ્રદાયમાં જન્મ્યો અને જેનો સંગ રહ્યો, બસ! એ માન્યતા (થઈ ગઈ). અમે ધર્મી છીએ (એમ માન્યું). આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- બાપદાદાની માન્યતા છોડાય?

ઉત્તર :- બાપદાદા નરકમાં ગયા, તારે નરકમાં જાવું છે? આહાહા...! 'શ્રેણિકરાજા' નરકમાં ગયા અને 'અભયકુમાર' સ્વર્ગમાં ગયા અને તેનો પુત્ર મોક્ષમાં ગયો. તેની સાથે સંબંધ શું છે? બાપે કર્યું એટલે એણે એમ કરવું, એમ છે? એનો આત્મા ભિન્ન છે, તારો આત્મા ભિન્ન છે. બાપની માન્યતા પરંપરાની જૂઠી હોય તો છોડી દેવી. આહાહા...! કુળની પરંપરા, જે કુળમાં જન્મ્યા હોય એની માન્યતા મળી હોય, એ છોડી દેવી. આ તો વીતરાગમાર્ગ છે. આહાહા...!

એકવાર પ્રશ્ન ઉઠ્યો હતો. '૮૩ની સાલ, સંવત ૧૯૮૩. ૫૨ વર્ષ પહેલા. સ્થાનકવાસી 'દામોદર' શેઠ હતા. 'દામનગર', અગ્રેસર (હતા). તે દિ' દસ લાખ (હતા). તે દિ' દસ લાખ એટલે અત્યારે ત્રીસ ગુણા. પૈસાવાળા હતા. એની શ્રદ્ધામાં એવું આવ્યું હતું, એવી ખોટી શ્રદ્ધા હતી. એ કહેતા હતા કે, મૂર્તિની માન્યતા મિથ્યાદષ્ટિ હોય ત્યાં સુધી હોય, એમ કહેતા હતા. હું તો તેમાં (સંપ્રદાયમાં) હતો. એણે બહારમાં એ વાત મૂકી. મારી પાસે ન કહે. મિથ્યાદષ્ટિ હોય ત્યાં સુધી પ્રતિમાની માન્યતા છે, સમ્યગ્દષ્ટિ થયા પછી પ્રતિમાની માન્યતા ન હોય, એમ બહારમાં કહ્યું. મારી પાસે વાત આવી. હું તો એમાં (સ્થાનકવાસીમાં) હતો.

મેં તો એમ કહ્યું, સાંભળો! સમ્યગ્દષ્ટિ થાય ત્યારે તેને ભાવશ્રુતજ્ઞાન થાય છે. ભાવશ્રુતજ્ઞાન થાય તેમાં નિશ્ચય-વ્યવહારનય બે નય આવે છે. તેને વ્યવહારનય છે, જિનપ્રતિમાની માન્યતા તેને યથાર્થ છે. સમજાણું કાંઈ? સમ્યગ્દષ્ટિને મૂર્તિની માન્યતા યથાર્થ તેને છે. કેમકે મૂર્તિ છે તે વ્યવહાર છે અને વ્યવહારનય જેને પ્રગટ થયો છે. પોતાના આત્માના અવલંબને સમ્યગ્દર્શન, ભાવશ્રુતજ્ઞાન પ્રગટ થયા તો ભાવશ્રુતજ્ઞાન અવયવી છે અને નય તેનો અવયવ છે, તો શ્રુતજ્ઞાનીને વ્યવહારનય છે અને તેને જ પ્રતિમાની માન્યતા, વ્યવહાર યથાર્થ છે. એ...ઈ...! આ તો તેમાં હતા. અમે આમાં આવી ગયા માટે માનીશું, એમ નથી. સત્ય શું છે? સંપ્રદાયમાં આવી ગયા માટે તમે એમ માની લ્યો કે, આમાં રહેશે (એમ નથી). જરીક ફેરફાર પડશે તો બધું છોડી દઈશું. કોઈ બોલતા નહિ, વિરોધ ન કરે. જો કાંઈક કહેશું તો મહારાજ સંપ્રદાય છોડી દેશે.

મૂર્તિની માન્યતા, પ્રતિમાની, જિનપ્રતિમા, જિનભવનની માન્યતા સમકિતીને જ વ્યવહારથી યથાર્થ હોય છે. મિથ્યાદષ્ટિની દષ્ટિ જ મિથ્યાત્વ છે. તેને નય નથી, તો નયનો વિષય

પણ તેને નથી. 'સુમેરુમલજી'! સમજાણું? આ તો અંતરની વાતું છે. મૂર્તિ છે તો પર, પણ ભગવાન કે મૂર્તિની માન્યતા, જેને વ્યવહારનય હોય તેને હોય છે. જેને વ્યવહારનય નથી, સમ્યગ્દર્શન નથી તેને દેવ-ગુરુ અને પ્રતિમાની માન્યતા છે જ ક્યાં? આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ઝીણી વાત છે, ભાઈ! અહીં કોઈ પક્ષપાતની વાત નથી. અહીં તો સત્ય શું છે (તેની વાત છે). અહીં તો માંધાતા કહેતા હોય અને જૂઠું હોય તો જૂઠી વાત છે. આહા...!

અહીંયાં કહે છે, 'નિરર્ગલા વ્યાપૃતિ:' 'કારણ કે તે નિરર્ગલ પ્રવર્તન ખરેખર બંધનું જ ઠેકાણું છે.' જોયું? શું કહ્યું? હું પરની હિંસા કરું, પરને જીવાડું, પરને અનુકૂળતા આપી દઈ શકું એવી સ્વચ્છંદની માન્યતા મિથ્યાત્વ છે. એ મિથ્યાત્વ બંધનું કારણ છે. સમ્યગ્દષ્ટિની એ માન્યતા નથી. હું પરને જીવાડી શકું છું, મારી શકું છું એવું એને છે જ નહિ. પણ જરી રાગ આવ્યો અને હિંસામાં નિમિત્ત થયા તો તેટલો રાગનો આસક્તિનો બંધ છે, મિથ્યાત્વનો (બંધ) નહિ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

સમકિતદષ્ટિને-જ્ઞાનીને વિષયવાસના પણ આવે છે. એ જાણે છે કે આ પાપ છે. એ દુઃખ છે, હું સહન કરી શકતો નથી તો હું વિષયવાસનાનો ઇલાજ કરું છું. એ રોગનો જેમ ઇલાજ કરે તેમ ઇલાજ માને છે. એમાં સુખબુદ્ધિ નથી. આહાહા...! મોટો ફેર. ક્યાં ફેર પડે છે તેની ખબરું (નથી). ક્યાં દુનિયા ચાલી જાય છે? પાગલની જેમ આખી દુનિયા (ચાલી જાય છે). આહા...! પૈસાવાળા, મોટા લાખો રૂપિયાના પગારદાર ને જાણે મોટા ડોશિયાર.! મૂઠ છે. શું ચીજ છે? શું પાપ છે? શું પુણ્ય છે? શું આત્મા છે? શું પર છે? કાંઈ ખબર નથી. બેખબરા (છે). બેખબરા એટલે બે ખબરું હશે? બેખબરા એટલે ખબર વિનાના. આહાહા...! અરે...રે...! વાસ્તવિક દષ્ટિની ખબર નથી એ તો બેખબરા મૂઠ છે. ચાહે તો અબજોપતિ હો અને ચાહે તો જૈન સાધુ હો, દિગંબર સાધુ હો પણ હું પરને જીવાડી શકું છું, મારી શકું છું એવી બુદ્ધિ છે તો મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...!

એ પ્રશ્ન પણ એકવાર ઉઠ્યો હતો. 'ઉદેપુર'વાળા 'ચાંદમલજી' હતા. 'ઉદેપુર'વાળા 'ચાંદમલજી' નહિ? બ્રહ્મચારી હતા. ઇ કહે, સાધુ હોય ત્યારે વસ્ત્ર તો છોડી શકે છે ને? છોડી શકે કે નહિ? કીધું, ના. વસ્ત્ર એના કારણે છૂટી જાય છે. પરદ્રવ્યને છોડું, એવી બુદ્ધિ જ્ઞાનીને છે જ નહિ. અંદરમાં સ્થિર થવાની બુદ્ધિ છે અને રાગના ત્યાગની બુદ્ધિ છે તો વસ્ત્ર છૂટી જાય છે. વસ્ત્રને કારણે વસ્ત્ર છૂટી જાય છે, એ તો પરપદાર્થ છે. પરને છોડું કે મૂકું એ આત્મામાં છે નહિ. હેં?

મુમુક્ષુ :- અહીં એકવાર રાત્રે પ્રશ્ન કર્યો તો.

ઉત્તર :- ... અહીં પણ પ્રશ્ન કર્યો હતો, 'ઉદેપુર' પણ પ્રશ્ન કર્યો હતો. મૂળ એ પ્રથા હતી જ નહિ. બસ! બાહ્ય પ્રવૃત્તિ કરવી, આ કરવું, આ કરવું, આ કરવું, પડિમા લેવી ને એને સાચવવી. આહાહા...! બહારથી શરીરનું બ્રહ્મચર્ય પાળવું અને કાંઈક લૂગડા ફેરવી

નાખવા, ત્યાગ કર્યો આ માન્યું. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- કપડા કોણ ફેરવી શકે?

ઉત્તર :- કપડા ફેરવી શકતો નથી પણ માને છે ને, કે હું આવો કોટ પહેરું છું તો હવે ધોતિયું પહેરું છું. એ કપડા પહેરું છું એ પણ કપડાની ક્રિયા ક્યાં (એની હતી) તો પહેરી શકે? આહાહા..! ઝીણી વાત, ભાઈ!

અહીંયાં કહે છે, કે સમકિતીને બંધ કલ્પો નથી તો સમકિતીએ નિરર્ગળપણે ચાલવું એમ નથી, સ્વચ્છંદે ચાલવું એમ નથી. સ્વચ્છંદ કરશે તો મિથ્યાત્વ થશે. આહાહા..! છે? 'જ્ઞાનિનાં અકામ-કૃત-કર્મ તત્ અકારણમ્ મતમ્' 'જ્ઞાનીઓને વાંછા વિના કર્મ (કાર્ય) હોય છે...' ધર્મીને કરવાની વાંછા નથી અને રાગ આવે છે તેમાં સુખબુદ્ધિની વાંછા નથી. આહાહા..! મોટો ફેર. ધર્મીએ તો પોતાના આત્મામાં સુખ જોયું છે. સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર, ભંડાર પ્રભુ, એની દૃષ્ટિમાં પરમાં સુખબુદ્ધિ હોતી જ નથી. રાગ આવે છે, વિષયસેવન કરે છે (પણ) સુખબુદ્ધિ નથી. આહા..! એટલો આસક્તિનો દોષ લાગે છે. આહા..! સમજાણું કાંઈ?

'જ્ઞાનીઓને વાંછા વિના કર્મ (કાર્ય) હોય છે...' જોયું? શરીરનું કાર્ય, પરના (કાર્ય) વાંછા રહિત એના કાર્ય હોય છે. બંધનું કારણ નથી, તેને કહ્યું. કેમકે 'જાનાતિ ચ કરોતિ' આહાહા..! એક કોર એમ કહે કે, હું જાણું પણ છું અને તેમાં થાય છે, બીજી કોર કહે, હું કર્તા પણ છું. તો જાણું છું અને કર્તા છું, બે એકસાથે નથી રહેતા. સમજાણું કાંઈ? 'કરે કર્મ સો હિ કરતારા, જો જાને સો જાનનહારા, જાને સો કર્તા નહિ હોઈ, કર્તા સો જાને નહિ કોઈ.' આહાહા..! ઝીણી વાતું, બાપુ! જગતથી ઘણો ફેર, ભાઈ! અરે...! બિચારા ક્યાં રખડે છે જગત? ક્યાં.. ક્યાં..? આહાહા..! અને એ મનુષ્ય મરીને ક્યાંય બોકડામાં જાશે, કૂતરામાં જાશે, કાગડામાં અવતાર લેશે. ધર્મની ખબર ન મળે, વસ્તુની દૃષ્ટિની (ખબર નથી). આહા..! અરે..રે...! તેમ કોઈ બે-ચાર કલાક હંમેશાં સતસમાગમ કરવો અને પુણ્ય બંધાય, એટલા પુણ્ય પણ નથી. એકાદ કલાક કરે તો એ તો એરણની ચોરી અને સોયના દાન (જેવું છે). એરણ એટલે સમજ્યા? સોનીની. આહા..! ચોવીસ કલાક, તેવીસ કલાક એકલા પાપમાં (જાય) અને એકાદ કલાક સાંભળવા જાય તો એને સંભળાવનારા કુગુરુ મળે. તમે આ કરો, તમે વ્રત કરો, તમે તપ કરો ધર્મ (થઈ જશે). એક કલાક એનો લૂંટી લે. આહાહા..!

અહીં તો પરમાત્મા એમ કહે છે, પ્રભુ! તારી દૃષ્ટિ, તું રાગથી ભિન્ન થયો તો તારી દૃષ્ટિમાં આત્મા સુખરૂપ છે એમ આવ્યું તો બહારની ક્રિયામાં સુખબુદ્ધિ છે કે કર્તાપણું છે એ તને ઊડી ગયું. બહારની ક્રિયા હું કરું છું અને જાણું પણ છું એમ બે રહે નહિ. જાણનારો કર્તા નથી થતો અને કર્તા છે તે જાણનારો નથી રહેતો. આવો ઉપદેશ, હવે કઈ જાતનો

આવો? નોકરી આડે નવરાશ ન મળે. પાંચ, સાત, દસ હજારનો મહિને પગાર હોય. આખો દિ' નોકરી અને શેઠમાં, આખો દિ' પાપ. આહાહા...! અમારા 'શુભનભાઈ'ને છે ને, લ્યોને! વખત મળે નહિ. છ, સાત, આઠ હજારનો મહિને પગાર, 'રામજીભાઈ'નો દીકરો. નિવૃત્તિ ન મળે. નોકરી અને શેઠમાં આખો દિ' માથાકૂટ. અરે...રે...! જાવું ક્યાં? ભાઈ!

મુમુક્ષુ :- આપ ઉપદેશ આપીને નોકરી છોડાવી દો.

ઉત્તર :- નોકરી હું છોડાવું કે એનો બાપ છોડાવે. આ તો ઘરનો દાખલો આપ્યો, આ તો બધાને એમ છે ને! અમારા ઘરના વેપારમાં પણ એમ હતું ને? દુકાનનો વેપાર, કીધું ને 'કુંવરજીભાઈ' અમારા ભાગીદાર ફઈના દીકરા હતા. મમતા ઘણી. આખો દિ' પેદાશ ઘણી થાય, પણ આખો દિ' આ કર્યું ને આ કર્યું ને આ લીધું... શું છે કીધું આ તમને?

મુમુક્ષુ :- શેઠ કહેવાયને.

ઉત્તર :- શેઠ મરીને ગયો હેઠે, શેઠ ગયો હેઠે. આમ તો દસ લાખ રૂપિયા મળી ગયો. દસ લાખ. તે દિ' '૨૧ની સાલમાં ગુજરી ગયો. દસ લાખ રૂપિયા, બે લાખની પેદાશ. અત્યારે છોકરાઓને ચાર લાખની પેદાશ છે. મરી ગયો ત્યારે એટલી મમતા... ઓ...હો...! હું કરું છું, હું કરું છું... બધાની દુકાન ભાંગી ગઈ અને મારી દુકાન રહી ગઈ. અરે...! ધૂળમાંય નથી, કીધું, મરી જઈશ, ઢોરમાં જઈશ, યાદ રાખ. (સંવત) ૧૯૬૬માં કહ્યું. ૨૦ વર્ષની ઉંમર. આ તો ૮૧ થયા. સીત્તેર વર્ષ પહેલાં (કહ્યું). બોલે નહિ, મારી સામું ન બોલે. ભગત છે, સાંભળો! શું છે આખો દિ' આ? પૈસાના ઢગલા થાય ધૂળમાં તારે શું છે આમાં, દુનિયા પાખંડી, દારૂના પીધેલાઓ અજ્ઞાનીઓને પૈસાવાળાને મોટા કહે. જેણે મિથ્યાત્વના દારૂ પીધા છે એ પૈસાવાળાને મોટા કહે.

અહીં તો જેને સમ્યક્ થયું છે એ સમકિતી અને ધર્મી હોય એને મોટા કહે. ભલે ગરીબ હોય, નરકમાં હોય. આહાહા...! એવી વાત છે, બાપુ! પરની સાથે શું સંબંધ છે? આ શરીર પણ જગતના પરમાણુ હતા. એકવાર આ પરમાણુઓ વીંછીના ડંખપણે પરિણમતા હતા, પ્રભુ! સર્પના મોઢામાં ઝેરપણે પરિણમતા હતા, એ અત્યારે શરીરપણે છે. એમાં તારા ક્યાં છે? એ તો જગતની ચીજ છે. આહાહા...! એને સાચવી રાખું, એને નિરોગતા હું કરી શકું ને દવા આપીએ તો આમ થાય, એની બધી કર્તાબુદ્ધિ(માં) આહાહા...! એ જાણનારો રહેતો નથી અને જાણનારો કર્તા થતો નથી. થાય છે, જગતની ચીજ થાય છે. આહાહા...! આકરું કામ, ભાઈ!

'હરિનો માર્ગ છે શૂરાનો, એ કાયરના અહીં કામ નથી.' આવે છે ને? ભાઈ! 'હરિનો માર્ગ છે શૂરાનો, એ કાયરના નહિ કામ જો ને, પ્રથમ પહેલું મસ્તક મૂકી ફરીને લેવું હરિનું નામ જો ને...' હરિ (એટલે) આત્મા, હોં! ભગવાન રાગ અને પુણ્ય-પાપ વિનાનો પ્રભુ, એ હરિનો માર્ગ છે શૂરાનો. એ શૂરવીરના આ કામ છે. આહાહા...!

પુણ્યના પરિણામમાં રોકાઈ જાય તો પ્રભુ તો કહે છે, કે તું નપુંસક છે, પાવૈયો, હીજડો છે. પાપના પરિણામમાં તો નપુંસક છે જ, આહાહા...! શું કહ્યું? હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષયવાસના, ક્રોધ, માન પાપમાં તો તું પાવૈયો છો, હીજડો છો અને શુભભાવમાં પણ રોકાઈ ગયો તો નપુંસક છો. નપુંસકને વીર્ય નથી હોતું તો પુત્ર થતા નથી. શુભભાવમાં ધર્મની પ્રજા થતી નથી. આહાહા...! 'સુમેરુમલજી'! આકરી વાત, પ્રભુ! ભગવાન! આહાહા...! 'સમયસાર'માં પાઠ છે. નપુંસક કહ્યું છે. શુભભાવવાળા (નપુંસક), પાપભાવવાળા તો પાપી નપુંસક છે જ. આહાહા...! સામાયિકની પ્રતિજ્ઞા લઈને પણ, એવો પાઠ છે. શુભભાવથી પાછા હટતા નથી એ નપુંસક છે, એવો પાઠ છે. 'સમયસાર' 'પુણ્ય-પાપ અધિકાર'માં છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- સાધન છે ને?

ઉત્તર :- ધૂળેય સાધન નથી. બાધક છે, ઝેર છે. 'મોક્ષ અધિકાર'માં શુભભાવને વિષનો ઘડો કહ્યો છે. ભગવાન અમૃતનો સાગર પ્રભુ, સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ અમૃતના સુખનો સાગર (છે), એનાથી વિરુદ્ધ શુભભાવ એ તો ઝેર છે. અરે...રે...! ભગવાન! આહા...! એ શુભભાવ કરીને પણ અમે ધર્મ કરીએ છીએ (એમ માને) એ તો મૂઢ છે. આહાહા...! એના પણ અત્યારે ક્યાં ઠેકાણા છે? આહા...!

અહીં તો પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવ ત્રિલોકનાથ ઇન્દ્રો અને ગણધરોની સમક્ષમાં આ કહેતા હતા એ વાત અહીં આવી છે. આહાહા...! દુનિયા માને, ન માને એથી સત્ય કંઈ અસત્ય થઈ જતું નથી. આહાહા...! એ બંધનું કારણ કહ્યું.

'જાણે પણ છે અને (કર્મને) કરે પણ છે—એ બન્ને ક્રિયા શું વિરોધરૂપ નથી?' હું જાણનારો પણ રહું છું અને હું કરી પણ શકું છું. એક મ્યાનમાં બે તલવાર નથી રહી શકતી. આહાહા...! જાણનાર રહેવું અને કર્તા થવું, એ બે સાથે ન રહી શકે. હું કરી શકું છું (એમ માને તો) એ જાણનારો નથી રહી શકતો અને જાણનારો હું છું તો કરી શકું છું એવી માન્યતા નથી રહેતી. અરે...રે...! આવી વાતું. ધર્મની વાતું (એટલે. એમ કહે), વ્રત કરો ને અપવાસ કરો ને ભક્તિ કરો ને પૂજા કરો ને મંદિર કરો એવી વાતું હતી, હવે આવી વાતું કાઢી. સાંભળને, હવે તારા વ્રત ને તપ.. આહાહા...! એ ભક્તિ ને પૂજાનો બંધો શુભભાવ, પુણ્યભાવ નપુંસક છે. આવે છે, જ્ઞાનીને પણ અશુભથી બચવા (આવે છે), પણ એ ધર્મ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! 'એ બન્ને ક્રિયા શું વિરોધરૂપ નથી? (કરવું અને જાણવું નિશ્ચયથી વિરોધરૂપ જ છે).'

ભાવાર્થ :- 'પહેલા કાવ્યમાં લોક આદિને બંધના કારણ ન કહ્યાં ત્યાં એમ ન સમજવું કે બાહ્યવ્યવહારપ્રવૃત્તિને બંધના કારણોમાં સર્વથા નિષેધી જ છે; બાહ્યવ્યવહારપ્રવૃત્તિ રાગાદિ પરિણામને—બંધના કારણને—નિમિત્તભૂત છે,...' બાહ્ય પ્રવૃત્તિ રાગ અને બંધના કારણમાં

નિમિત્તભૂત છે. આહાહા...! 'તે નિમિત્તપણાનો અહીં નિષેધ ન સમજવો. જ્ઞાનીઓને અબુદ્ધિપૂર્વક-વાંછા વિના-પ્રવૃત્તિ થાય છે...' ધર્મીને તો હું જાણનાર-દેખનાર ભગવાનઆત્મા (હું એવી દષ્ટિ હોવાથી) તેની પ્રવૃત્તિનો (કર્તા થતો નથી), જાણનારો રહે છે. 'તેથી બંધ કહ્યો નથી, તેમને કાંઈ સ્વચ્છંદે પ્રવર્તવાનું કહ્યું નથી;...' સ્વચ્છંદી થઈને ગમે તે હિંસા થાઓ અને ગમે તે ક્રિયા થાઓ એમ કરવાનું કહ્યું નથી. એ તો ક્રિયા થાય છે તેનો જાણનારો રહે એવા સમકિતીને બંધનું કારણ નથી કહ્યું. આહાહા...! સમ્યગ્દષ્ટિને નામે પણ સ્વચ્છંદ થઈ જાય. ગમે તેમ કરીએ, ગમે તેમ કરીએ એમ ન હોય, આહાહા...!

'કારણ કે મર્યાદા રહિત (અંકુશ વિના) પ્રવર્તવું તે તો બંધનું જ ઠેકાણું છે. જાણવામાં અને કરવામાં તો પરસ્પર વિરોધ છે;...' પરક્રિયા થાય છે તેના જાણનારા રહેવું, પરક્રિયા થાય છે તેના કર્તાપણે માનવું-બન્ને તદ્દન વિરુદ્ધ છે. સમજાય છે? પરક્રિયા થાય છે એમાં જાણનારા રહેવું એ બીજી ચીજ છે અને થાય છે તેને હું કરું છું, એ બીજી ચીજ છે. આખી માન્યતામાં ફેર છે. આહાહા...!

'જ્ઞાતા રહેશે તો બંધ નહિ થાય,...' આહાહા...! હું તો સ્વને અને પરને જાણનાર-દેખનાર છું. એવા સમ્યગ્દર્શનમાં જ્ઞાતા રહેશે તો બંધ નહિ થાય, 'કર્તા થશે તો અવશ્ય બંધ થશે.' આહાહા...! આવી વાત છે. 'જે જાણે છે તે કરતો નથી...' આવ્યું ને? 'જે કરે છે તે જાણતો નથી; કરવું તે તો કર્મનો રાગ છે,...' કાંઈક કરું એ તો રાગ છે અને હું કરી શકું છું, એ મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! 'રાગ છે તે અજ્ઞાન છે અને અજ્ઞાન છે તે બંધનું કારણ છે' એવા અર્થનું કાવ્ય હવે કહે છે :-

જે જાણે છે તે કરતો નથી અને જે કરે છે તે જાણતો નથી;
કરવું તે તો કર્મનો રાગ છે, રાગ છે તે અજ્ઞાન છે અને અજ્ઞાન
છે તે બંધનું કારણ છે.' આવા અર્થનું કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોક-૧૬૭

(વસન્તતિલકા)

જાનાતિ યઃ સ ન કરોતિ યસ્તુ

જાનાત્યયં ન ખલુ તત્કિલ કર્મરાગઃ ।

રાગં ત્વબોધમયમધ્યવસાયમાહુ-

મિથ્યાદશઃ સ નિયતં સ ચ બન્ધહેતુ ॥૧૬૭॥

શ્લોકાર્થ :- [યઃ જાનાતિ સઃ ન કરોતિ] જે જાણે છે તે કરતો નથી [તુ] અને [યઃ કરોતિ અયં ખલુ જાનાતિ ન] જે કરે છે તે જાણતો નથી. [તત્ કિલ કર્મરાગઃ] જે કરવું તે તો ખરેખર કર્મરાગ છે [તુ] અને [રાગં અબોધમયમ્ અધ્યવસાયમ્ આહુઃ] રાગને (મુનિઓએ) અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય કહ્યો છે; [સઃ નિયતં મિથ્યાદશઃ] તે (અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય) નિયમથી મિથ્યાદષ્ટિને હોય છે [ચ] અને [સઃ બન્ધહેતુઃ] તે બંધનું કારણ છે. ૧૬૭.

ગાથા-૧૬૭ ઉપર પ્રવચન

‘જે જાણે છે તે કરતો નથી...’ જાણવામાં તો હું જ્ઞાતા છું. રાગનો પણ કર્તા નથી, પરની ક્રિયા પણ મારાથી થતી નથી. આહાહા...! મેં મંદિર પણ બનાવ્યું અને હું જાણનારો રહ્યો, એમ છે નહિ. મંદિર તો મંદિરને કારણે બંધાય છે, તારાથી બંધાતું નથી. અરે...રે...! આવું મોટું મકાન છવીસ લાખનું (બન્યું). એ તો એને કારણે એ સમયમાં પરમાણુની પર્યાય થવાની તે થઈ છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- પુદ્ગલને શું ખબર પડી કે અમારે આ થવાનું છે?

ઉત્તર :- ખબરવાળું હોય તો દ્રવ્ય જડ હોત જ નહિ. ખબરવાળું દ્રવ્ય તો એક જ છે. ખબર વિનાના દ્રવ્ય પાંચ છે. છ દ્રવ્યમાં એક જ ખબરવાળું ચૈતન્ય દ્રવ્ય છે. ધર્માસ્તિ, અધર્માસ્તિ, આકાશ, કાળ, પુદ્ગલ જ્ઞાન વિનાની ચીજ છે. એની પર્યાયનો કાળ છે તો પર્યાય થાય છે. તેની જન્મક્ષણ છે. ‘પ્રવચનસાર’માં કહ્યું છે કે, જે સમયે જે પર્યાય પરમાણુની થવાની છે તે જન્મક્ષણ-તેની જન્મની ઉત્પત્તિ છે. તે સમયે તે પર્યાય થઈ છે. બીજાથી, કડિયાથી કે ‘રામજીભાઈ’થી આ મકાન થયું છે એમ નથી, એમ કહે છે. ‘વજુભાઈ’એ બનાવ્યું હશે, એમ કોઈ કહે છે, લ્યો ને! ઈજનેર છે. આહાહા...! ગજબ વાત છે, પ્રભુ! બહુ આકરું.

આ અનંત પરમાણુ છે એની પર્યાય એ સમયે ઉત્પન્ન થવાવાળી હતી તો તે બન્યું છે. કોઈ કહે કે મારાથી બન્યું છે એ બધું મિથ્યાભ્રમ અજ્ઞાન છે. અહીં જંગલ (હતું), પાડા બેસતા. અહીં છવીસ લાખનું મકાન (-પરમાગમ મંદિર) આરસપહાણનું (બન્યું), પોણા ચાર લાખ અક્ષર (કોતરાયા). બાપુ! એ સમયે થનારી ચીજ હતી. આહાહા...! અરે...રે...! કેમ બેસે? અભિમાન છે ને? હું કરું, હું કરું. ‘નરસિંહ મહેતા’ કહે છે ને? ‘હું કરું હું કરું એ જ અજ્ઞાન છે, શકટનો ભાર જેમ જ્ઞાન તાણે.’ ગાડાનો ભાર કૂતરો તાણે, એમ છે. એટલે જાણવું અને કરવું બેય એકસાથે હોઈ શકે નહિ. વિશેષ કહેશે...

(શ્રીતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રવચન નં. ૩૧૮ ગાથા-૨૪૭ થી ૨૪૯, શ્લોક-૧૬૭

રવિવાર, આસો સુદ ૨, તા. ૨૩-૦૯-૧૯૭૯

(આ પ્રવચન હિન્દીમાં છે તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરેલ છે)

‘સમયસાર’ ૧૬૭ કળશ. સૂક્ષ્મ વિષય છે, ભગવાન! શું કહે છે? જુઓ! ‘યઃ જાનાતિ સઃ ન કરોતિ’ શું કહે છે? (આજે) રવિવાર છે. ઝીણી વાત છે. આત્મા જે છે એ જ્ઞાન અને આનંદ સ્વભાવ છે, તો જે જ્ઞાનસ્વભાવ છે એ રાગ થાય છે કે પરની ક્રિયા થાય તેને જાણે છે. જે જાણે છે તે કર્તા થતો નથી. આહાહા...! કારણ કે આત્માનો સ્વભાવ જ્ઞાન પિંડ પ્રજ્ઞાબ્રહ્મ સ્વરૂપ ભગવાન (છે) તેને જેણે જાણ્યો તે જાણનારો, દયા, દાન, વ્રત, કામ, ક્રોધનો રાગ થાય છે પણ તે રાગનો જાણનાર રહે છે. આહાહા...! કેમકે દષ્ટિ જ્ઞાયક ઉપર છે, રાગ ઉપર દષ્ટિ નથી. સમજાય છે? રાગ ચાહે તો દયાનો, દાનનો, વ્રતનો, ભક્તિનો, કામ, ક્રોધાદિ હો પણ ધર્મીજીવ તેને કહીએ કે જે જ્ઞાતા-દષ્ટા જાણવાનું કાર્ય કરે. આહાહા...! જાણન-દેખન પર્યાયનું કાર્ય કરે. છે?

‘જે જાણે છે તે કરતો નથી...’ બહુ ઝીણી વાત, પ્રભુ! ઓ...હો...! વીતરાગમાર્ગ.. એ જ્ઞાનસ્વરૂપ પ્રભુ... સમજાય છે? આ દેહ તો જડ છે, માટી-ધૂળ છે, અંદર કર્મ માટી-ધૂળ છે અને પુણ્ય-પાપના ભાવ થાય છે એ કંઈ આત્મસ્વરૂપ નથી. આહાહા...! એ મલિનભાવ જે પરિણામ થાય છે, જેની દષ્ટિ જ્ઞાયક ચિદાનંદ હું છું, એવી દષ્ટિ ધર્મીની છે તો તે રાગનો જાણનારો રહે છે. આહાહા...! એ જાણવું-દેખવું તે ધર્મ છે. અરે...રે...! આવી વાત ક્યાં (મળે)? દુનિયામાં ક્યાંય પત્તો મળે નહિ એવી વાત છે, ભાઈ! આહાહા...!

‘જે જાણે છે તે કરતો નથી...’ પરની ક્રિયા અને પરની દયા પાળી શકું છું, પરની હિંસા કરી શકું છે એમ જ્ઞાની નથી માનતા, ધર્મી એમ જાણતા નથી. ધર્મી જ્ઞાયક સ્વભાવ, જ્ઞાયક સ્વભાવ જે ધર્મી તેનો ધર્મ જાણવું-દેખવું છે. આહાહા...! તો જાણવા-દેખવાનું કાર્ય ધર્મીનું છે ત્યાં રાગનું કાર્ય તેનું નથી. ગજબ વાત છે, પ્રભુ! ઓહો...હો...! વ્યવહાર રત્નત્રયનો જે (રાગ) દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા, ભક્તિ, તેનો જે રાગ છે તેનો પણ કર્તા ધર્મી નથી, એમ કહે છે. આહાહા...! ‘જે જાણે છે તે કરતો નથી...’ કહો, ‘બાલચંદ્રજી’! આવી વાત છે. આ દયા પાળી શકું ને હિંસા કરી શકું (એમ વાત નથી). અરે...! પ્રભુ!

અહીં તો કહે છે, કે જે ભાવ આવ્યો, જાત્રાનો ભાવ હો કે દયાનો કે વ્રતનો હો પણ તે રાગ છે, તો ધર્મીજીવ તો તેને કહીએ કે જે જ્ઞાયક સ્વભાવ એવો આત્મા, તેની દષ્ટિ થઈ છે તે કારણે રાગ આવે છે તો રાગનો જાણનાર રહે છે. આહાહા...! આટલી શરતું. બીજી વાત તો ક્યાં રહી? આહાહા...! અરે...! પ્રભુ! માર્ગ તારા બહુ અલૌકિક છે, પ્રભુ! આહાહા...! આ તો પ્રભુ તરીકે બોલાવે છે. ભગવાન! અંદર ભગવાનસ્વરૂપ પ્રભુ સ્વરૂપ

છે. એ જ્ઞાનની પ્રભુતા અને આનંદની પ્રભુતાવાળો છે. એ રાગની પ્રભુતાવાળો ભગવાનઆત્મા નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

‘જે જાણે છે તે કરતો નથી...’ હું તો જ્ઞાન ચૈતન્ય વસ્તુ છું, જ્ઞાનપુંજ પ્રભુ (છું). એ તો જાણનાર-દેખનાર રહે છે, એ ધર્મી. જાણવું-દેખવું પર્યાય તે ધર્મ (છે). તે રાગનો કર્તા થતો નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? કેમકે રાગ પોતાનો કોઈ ગુણ કે પવિત્ર શક્તિ એવી નથી કે રાગરૂપ થાય. આત્મામાં અનંત ગુણ છે, ભગવાન ત્રિલોકનાથ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે એ અનંત ગુણની સંખ્યા કહી, એમાં કોઈ પણ ગુણ વિકારપણે પરિણમે એવો કોઈ ગુણ નથી. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- વિભાવિકગુણ છે ને!

ઉત્તર :- વિભાવિક શક્તિ-ગુણ, વિભાવનો અર્થ કોઈ વિભાવરૂપે પરિણમવું એમ તેનો અર્થ નથી. વિભાવ નામ બીજા દ્રવ્યમાં તેવી શક્તિ નથી એવી એક વિભાવિક શક્તિ છે તેનું નામ ગુણ છે, પણ વિભાવિક શક્તિ વિભાવપણે પરિણમે એવો તેનો સ્વભાવ નથી. ‘ચંદુભાઈ’! આ તો વિભાવિક શક્તિ છે ને? આહા...! ભગવાન! વીતરાગ જિનેશ્વરદેવનો માર્ગ કોઈ અલૌકિક છે. આહાહા...!

અહીંયાં એ કહે છે, એક વાક્યમાં તો કેટલું સમાવી દીધું છે! જે ધર્મી, ધર્મી એવો ભગવાન જ્ઞાયકસ્વરૂપ પ્રભુ, તેની જેને દષ્ટિ (થઈ), દષ્ટિમાં પરમસત્તાનું ભાન થઈ ગયું, પરમસત્તા પૂર્ણાનંદ જ્ઞાયક આનંદ આદિ પૂર્ણ સત્તા પોતાનો સ્વભાવ, તેની જેને દષ્ટિ થઈ ગઈ તે જાણનાર રહે છે. આહાહા...! આવી વાત છે. આવું આકરું કામ. લોકોમાં અત્યારે તો હો..હા, હો..હા (ચાલે છે). વ્રત કરો ને અપવાસ કરો ને જાત્રા કરો ને ભક્તિ કરો (એ) ધર્મ. અરે...! ભગવાન! એ તો બધો રાગભાવ છે અને રાગના કર્તા થવું એ તો અજ્ઞાનભાવ છે. આહાહા...! બહુ ઝીણી વાત, પ્રભુ! આહા...!

તારી પ્રભુતામાં એવો કોઈ પ્રભુતા નામનો એક ગુણ છે તો અનંત ગુણમાં પ્રભુતા પ્રસરી રહી છે. અનંત ગુણમાં પ્રભુતા છે. એ પ્રભુતા રાગને કરે એવી કોઈ પ્રભુતા તેનામાં છે નહિ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ઝીણી વાત છે, ભાઈ! ચાલતી પ્રથાથી વાત જુદી લાગે, બાપુ! માર્ગ આ છે. આહાહા...!

કહ્યું નહિ? ભાઈ! દસલક્ષણી પર્વ વાંચ્યું ને? આખું વાંચ્યું? આ..હા...! ‘જગમોહનલાલજી’એ તો ‘હુકમચંદજી’ માટે લખ્યું છે, ભાઈ! વાંચ્યું છે? ‘આને તો સરસ્વતીનું વરદાન છે.’ ઓલો ‘જગમોહનલાલજી’ કેટલો જૂનો પંડિત! ૮૦ વર્ષનો. ઘણા શાસ્ત્રો જોયેલા છે. પણ એણે આ જોઈને એવી વાત (કરી) આહાહા...! કે, ‘આને તો સરસ્વતીનું વરદાન છે.’ અંદર જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાન, એમ કે ક્ષયોપશમભાવે વિકાસ થયો છે. આહા...! એમ આત્મા જ્યાં જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાન, ભલે વિશેષ ક્ષયોપશમની દશા ન હો, સમજાણું? પરંતુ પોતાનું સ્વરૂપ

જ્ઞાનસ્વરૂપ-પ્રજ્ઞાસ્વરૂપ, બ્રહ્મ આનંદસ્વરૂપ, હું ત્રિકાળી જ્ઞાનસ્વરૂપ છું એવી સમ્યક્દષ્ટિ જેને થઈ તે ધર્માજીવ ધર્મ નામ જાણવા-દેખવાની પર્યાય કરે તે ધર્મ છે. અરે...રે...! આવી વાતું હવે. સમજાણું કાંઈ?

‘જે જાણે છે તે કરતો નથી અને જે કરે છે તે જાણતો નથી.’ આહાહા...! એ રાગ આવે છે, તેની દષ્ટિ એના ઉપર છે તો કર્તા છે. જ્ઞાતાની દષ્ટિ જ્ઞાયક ઉપર છે તે કારણે જ્ઞાતા-દષ્ટા રહે છે અને રાગનો કર્તા થતો નથી. આહાહા...! અને પર્યાયબુદ્ધિવાળો રાગ દયા, દાન, વ્રતાદિના પરિણામ થાય છે તેનો કર્તા થાય છે, એ અજ્ઞાની છે. આહાહા...! આવી વાતું આકરી બહુ, ભાઈ! અનંતકાળથી રખડે છે. ચોરાશીના અવતારમાં દુઃખી. દુઃખી... દુઃખી છે. એને ભાન નથી કે હું કોણ છું? અને શું કરવાનું છે?

અહીં એ કહે છે, ‘કરે છે તે જાણતો નથી.’ આહાહા...! એ રાગભાવ થાય છે તેની રચના હું કરું છું એ રાગ મારું કર્તવ્ય છે એમ માનનાર મિથ્યાદષ્ટિ (છે), ધર્મી નહિ. એ જાણનારો રહી શકે નહિ. આહાહા...! એ કાલે કહ્યું હતું ને? એમાં આવ્યું હતું, ‘કરે કર્મ સો હી રે કરતારા, જો જાને સો જાનનહારા, જાને સો કર્તા નહિ હોઈ, કર્તા સો જાને નહિ કોઈ’ આહાહા...! આ તો માખણ છે, માલ છે, પ્રભુ! તારામાં માલ તો જ્ઞાન ને દર્શન ને આનંદ પડ્યો છે ને, નાથ! તો જેને પોતાની શુદ્ધતાની શ્રદ્ધા થઈ, પોતાના હોવાપણાની, પૂર્ણાનંદના શ્રદ્ધા, જ્ઞાન થયા એ સત્તાના શ્રદ્ધા, જ્ઞાનવાળો રાગનો કર્તા થતો નથી. અને પોતાની સત્તા જ્ઞાયકભાવથી પરિપૂર્ણ છે તે સત્તાનો સ્વીકાર નથી, ત્યાં આગળ રાગની સત્તાનો સ્વીકાર કરીને રાગનો કર્તા થાય છે. ‘સુમેરુમલજી’ આવી (વાત) છે, ભગવાન! આહાહા...! આવી વસ્તુ છે.

‘જે કરે છે તે જાણતો નથી.’ અર્થાત્ જે પોતાની પૂર્ણાનંદ સત્તા સ્વભાવની દષ્ટિ થઈ નહિ તો ત્યાં દષ્ટિ નથી, તો રાગ થાય છે તેની ઉપર દષ્ટિ છે, આ પર્યાયબુદ્ધિની વાત છે, પર્યાયબુદ્ધિમાં રાગબુદ્ધિ છે તો રાગનો કર્તા થાય છે, એ અજ્ઞાની છે. આહાહા...! બહુ ઝીણું, ભાઈ! સમજાણું કાંઈ? ત્યારે આ બધું કરવું કે નહિ? દયા પાળવી, વ્રત કરવા, ભક્તિ કરવી એ કંઈ કરવું નહિ? ભાઈ! એ ભાવ આવે છે, છતાં ધર્મી જ્ઞાયક સ્વભાવ પૂર્ણાનંદ જ્ઞાયકની સત્તાનો, જેવી પૂર્ણાનંદ સત્તા-સત્ત્વ છે એવી પ્રતીતિ થઈ તો એ રાગનો કર્તા થતો નથી. પરંતુ એની પૂર્ણ સત્તાનો સ્વીકાર નથી ત્યાં દષ્ટિ રાગ ઉપર છે તો એ રાગનો કર્તા થાય છે, એ મિથ્યાદષ્ટિ છે. આહાહા...! એ જૈન નહિ. એને જૈનની ખબર નથી. આહાહા...! આવો માર્ગ! ‘ભાગચંદજી’! ઓ...હો...હો...!

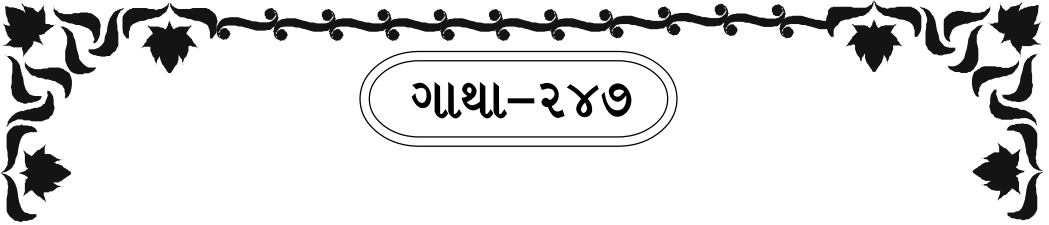
‘જે કરવું તે તો ખરેખર કર્મરાગ છે...’ છે ત્રીજો બોલ? રાગનો કર્તા તે તો કર્મનો રાગ છે, રાગરૂપી ભાવનો પ્રેમ છે. પોતાના સ્વભાવની રુચિ કે પ્રેમ નથી. આહાહા...! ‘કર્મરાગ...’ (અર્થાત્) કાર્યરાગ, કર્મ એટલે કાર્યનો રાગ છે ને? આહાહા...! ખરેખર કર્મનો

રાગ એટલે તેનો રાગ છે, ‘અને...’ ‘રાગં અબોધમયમ્ અધ્યવસાયમ્ આહુઃ’ ‘રાગને (મુનિઓએ)...’ ગણધરોએ, સંતોએ. આહાહા...! એ રાગના પરિણામ થયા તેને ‘અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય કહ્યો છે;...’ રાગની એકતાબુદ્ધિ (છે), સ્વભાવની એકતાબુદ્ધિ નથી, એ રાગની એકતાબુદ્ધિને અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય કહ્યો છે. આહાહા...!

અરે...! ચોરાશી લાખના અવતાર કરતાં કરતાં કદી એણે પોતાની સત્તા જ્ઞાયકથી ભરેલી પ્રભુ, જેમાંથી કેવળજ્ઞાનની પર્યાય પ્રગટ થાય એવી સાદિઅનંત પર્યાયનો પુંજ જ્ઞાનગુણ અંદર છે, એવો જ્ઞાનગુણ હું છું, જ્ઞાનની પ્રધાનતાથી વાત છે, બાકી તો અનંત ગુણ છે. આહાહા...! એવા જ્ઞાનગુણનું હોવાપણું, સત્તા, મુખ્યતા છે એવી સત્તાની દૃષ્ટિ થઈ તે રાગનો કર્તા થતો નથી અને પોતાની સત્તાનો, સ્વભાવની દૃષ્ટિ અને સત્તાનો સ્વીકાર નથી એ રાગની સત્તાનો સ્વીકાર કરીને કર્તા થાય છે. સમજાણું કાંઈ? કેમ, ભાઈ નથી? કાલે ગયા? ઘણો વખત રહ્યા, બે મહિના. ત્યાં દિગંબરના પ્રમુખ (છે), ‘કાંતિભાઈ’, ન્યાં પ્રમુખ અહીં બે મહિનારહ્યા. આહાહા...! આ ક્યાં સાંભળવા મળે? એમ બિચારા કહેતા હતા. અરે...! ક્યાં છે? ભાઈ! શું થાય? આહાહા...! અજાણ્યા માણસને તો એવું લાગે કે, આ શું કહે છે? અરે...! ભાઈ! ભગવાન! તારી ચીજ શું છે અને તું ક્યાં રોકાઈ ગયો? આહાહા...!

તારી ચીજ તો પ્રભુ! જ્ઞાયકભાવ અને અનંત ગુણથી ભરેલી ચીજ છે એ ચીજનો તને સ્વીકાર નથી, એ સત્તાની પ્રતીત નથી તો તારી દૃષ્ટિ રાગ ઉપર છે, પર્યાય ઉપર છે કહો કે રાગ ઉપર છે (કહો) આહાહા...! તો પર્યાયબુદ્ધિવાળાની રાગ ઉપર બુદ્ધિ જાય છે તો રાગનો કર્તા થાય છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? બહુ ઝીણી વાત, ભાઈ! અને એ ‘રાગને (મુનિઓએ) અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય કહ્યો છે;...’ આહાહા...! કેમકે રાગનો કર્તા થાય છે તો એ રાગની એકતાબુદ્ધિ થઈ. જેમાં રાગ નથી એવો વીતરાગસ્વરૂપ ભગવાનમાં રાગની એકતાબુદ્ધિ થઈ. આહાહા...! જો સ્વભાવનું ભાન હોય તો સ્વભાવની પર્યાયની એકતા દ્રવ્યમાં છે પણ રાગની એકતા તેમાં નથી. આહાહા...! તો કહે છે, કે જેની દૃષ્ટિ પોતાનો ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથ એની દૃષ્ટિનો અભાવ છે... આહાહા...! તેની સત્તાનો સ્વીકાર નથી તેને ક્યાંય પણ પોતાપણું માનવું તો પડશે તો રાગ ઉપર અનાદિની દૃષ્ટિ છે તો રાગનો કર્તા થાય છે, એ અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય છે. આહાહા...! આવી વાતું (છે).

‘સઃ નિયતં મિથ્યાદૃશઃ’ ‘તે (અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય) નિયમથી મિથ્યાદૃષ્ટિને હોય છે...’ આહાહા...! જૈનધર્મની તેને ખબર નથી. આહા...! જૈનધર્મ શું છે? આહાહા...! જૈનધર્મ તો જ્ઞાયકસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા વીતરાગમૂર્તિ, તેની પ્રતીતિ, જાણવું અને દેખવું થાય તે જૈનધર્મ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? એ મિથ્યાદૃષ્ટિ અજ્ઞાનમય અધ્યવસાયને કારણે મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે ‘અને તે બંધનું કારણ છે.’ અબંધ સ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા, તેનો જેને અંતર સ્વીકાર નથી ત્યાં દૃષ્ટિ રાગ ઉપર છે તો રાગનો કર્તા થઈને બંધનો કર્તા થાય છે. અજ્ઞાનનો નવો બંધ કરે છે. આહાહા...! આવી વાત છે.

ગાથા-૨૪૭

જો મળ્ણદિ હિંસામિ ય હિંસિજ્જામિ ય પરેહિં સત્તેહિં ।

સો મૂઢો અળ્ણાળી ણાળી એત્તો દુ વિવરીદો ॥૨૪૭॥

યો મન્યતે હિનસ્મિ ચ હિંસ્યે ચ પરૈઃ સત્ત્વૈઃ ।

સ મૂઢોઽજ્ઞાની જ્ઞાન્યતસ્તુ વિપરીતઃ ॥૨૪૭॥

પરજીવાનહં હિનસ્મિ, પરજીવૈર્હિંસ્યે ચાહમિત્યધ્યવસાયો ધ્રુવમજ્ઞાનમ્ । સ તુ યસ્યાસ્તિ સોઽજ્ઞાનિત્વાન્મિથ્યાદષ્ટિઃ, યસ્ય તુ નાસ્તિ સ જ્ઞાનિત્વાત્સમ્યગ્દષ્ટિઃ ।

હવે મિથ્યાદષ્ટિના આશયને ગાથામાં સ્પષ્ટ રીતે કહે છે :-

જે માનતો - હું મારું ને પર જીવ મારે મુજને,

તે મૂઢ છે, અજ્ઞાની છે, વિપરીત એથી જ્ઞાની છે. ૨૪૭.

ગાથાર્થ :- [યઃ] જે [મન્યતે] એમ માને છે કે [હિનસ્મિ ચ] ‘હું પર જીવોને મારું છું (હણું છું) [પરૈઃ સત્ત્વૈઃ હિંસ્યે ચ] અને પર જીવો મને મારે છે,’ [સઃ] તે [મૂઢઃ] મૂઢ (-મોઢી) છે, [અજ્ઞાની] અજ્ઞાની છે, [તુ] અને [અતઃ વિપરીતઃ] આનાથી વિપરીત (અર્થાત્ આવું નથી માનતો) તે [જ્ઞાની] જ્ઞાની છે.

ટીકા :- ‘પર જીવોને હું હણું છું અને પર જીવો મને હણે છે’ - એવો અધ્યવસાય ધ્રુવપણે (નિશ્ચિતપણે, નિયમથી) અજ્ઞાન છે. તે અધ્યવસાય જેને છે તે અજ્ઞાનીપણાને લીધે મિથ્યાદષ્ટિ છે; અને જેને તે અધ્યવસાય નથી તે જ્ઞાનીપણાને લીધે સમ્યગ્દષ્ટિ છે.

ભાવાર્થ :- ‘પર જીવોને હું મારું છું અને પર મને મારે છે’ એવો આશય અજ્ઞાન છે તેથી જેને એવો આશય છે તે અજ્ઞાની છે - મિથ્યાદષ્ટિ છે અને જેને એવો આશય નથી તે જ્ઞાની છે - સમ્યગ્દષ્ટિ છે.

નિશ્ચયનયે કર્તાનું સ્વરૂપ એ છે કે - પોતે સ્વાધીનપણે જે ભાવરૂપે પરિણમે તે ભાવનો પોતે કર્તા કહેવાય છે. માટે પરમાર્થે કોઈ કોઈનું મરણ કરતું નથી. જે પરથી પરનું મરણ માને છે, તે અજ્ઞાની છે. નિમિત્તનૈમિત્તિકભાવથી કર્તા કહેવો તે વ્યવહારનયનું વચન છે; તેને યથાર્થ રીતે (અપેક્ષા સમજીને) માનવું તે સમ્યગ્જ્ઞાન છે.

ગાથા-૨૪૭ ઉપર પ્રવચન

‘હવે મિથ્યાદષ્ટિના આશયને ગાથામાં સ્પષ્ટ રીતે કહે છે :-’

જો મળ્ણદિ હિંસામિ ય હિંસિજ્જામિ ય પરેહિં સત્તેહિં ।

સો મૂઠો અળ્ણાણી ણાણી ઇત્તો દુ વિવરીદો ।।૨૪૭।।

જે માનતો - હું મારું ને પર જીવ મારે મુજને,

તે મૂઠ છે, અજ્ઞાની છે, વિપરીત એથી જ્ઞાની છે. ૨૪૭.

ટીકા :- ‘પર જીવોને હું હણું છું...’ આહાહા...! પર જીવ તો પરદ્રવ્ય છે તો તું પરદ્રવ્ય છે અને એ તારાથી પરદ્રવ્ય છે, તો પરદ્રવ્યની પર્યાય હું કરું છું એટલે મારું છું, આહાહા...! ઝીણી વાત, ભાઈ! ‘પર જીવોને હું હણું છું...’ આહા...! ‘અને પર જીવો મને હણે છે’ પર જીવ મને મારે છે. આહાહા...! શું તને મારે છે? હું પરને મારું છું અને પર મને મારે છે (એમ માનનાર) મિથ્યાદષ્ટિ છે. પરને મારી શકતો નથી, પર તને મારી શકતું નથી. તું પરને મારી શકતો નથી, પર તને મારી શકતું નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? કેમકે પરદ્રવ્યને કદી અડતો જ નથી. આહાહા...! ફક્ત માન્યતામાં હું પરને મારું છું એવી માન્યતા ઉત્પન્ન કરે છે. આહાહા...!

પેલા ચાલ્યા ગયા, નહિ? ભાઈ! ‘ખેડા’વાળા એક આવ્યા હતા ને? છોકરો આવ્યો હતો, બિચારો મૂઝાઈ ગયો હતો, ગાંડા જેવો થઈ ગયો હતો. નોકરી હતી પણ એને કારખાનામાં પાણી બહુ હણાય અને સ્થાનકવાસી (હતા), પાણી હણાય એટલે (તેને થાય કે) છ કાયની હિંસા (થાય છે), છ કાયની હિંસા (થાય છે) કરતાં મગજ અસ્થિર થઈ ગયું હતું. બિચારા અહીં આવ્યા હતા. બાપુ! એમ મૂઝા નહિ, ભાઈ! છ કાયની હિંસાથી મગજ (અસ્થિર થઈ ગયું હતું). પણ એ તો પર છે, પ્રભુ! એકવાર એટલું તો નક્કી કર. પર છે તેને હું કરી શકતો નથી, એમ પહેલા નિર્ણય તો કર. આહાહા...! અરે...! સમજાણું કાંઈ? જુવાન માણસ હતો, મગજમાં ફેરફાર થઈ જતો હતો. અહીં બિચારા આવ્યા હતા, આશ્વાસન લેવા માટે. ભાઈ! મૂઝા નહિ, બાપા! પ્રભુ! પરને મારી શકું છું એવી મમતા છોડી દે. ભાઈ! પરને મારવાની મમતા છોડી દે અને રાગ મારો છે એ છોડી દે.

બે વાત છે. પર પદાર્થને હું મારું છું એ મમતા છોડી દે અને અંદર રાગ થાય છે તેનું પોતાપણું માને છે એ છોડી દે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? જુવાન હતો બિચારો પાંચ-સાત દિ’ રહ્યો, ખાસ આશ્વાસન માટે આવ્યો હતો. મગજ ફરી ગયું હતું. ‘મરઘાબેન’ને

ત્યાં ઉતર્યો હતો, ન્યાં જોડે એનો એક મિત્ર છે ને? 'શૈલેશ' આમાં નોકર છે ને? વિજળીનું મોટું કારખાનું (છે), એમાં.

પ્રભુ! તું કહે છે કે હું પરને મારું છું તો શું પરના આયુષ્યની સ્થિતિ તું નાશ કરી શકે છે? હૈં? એ આયુષ્યના કારણે ત્યાં આત્મા રહ્યો છે એમ પણ નથી. એ તેની યોગ્યતાથી આત્મા ત્યાં રહ્યો છે, આયુષ્ય તો નિમિત્ત છે. સમજાણું કાંઈ? પોતાની યોગ્યતાથી (પોતાને) કારણે ત્યાં રહ્યો છે તેને હું મારી નાખું એનો અર્થ શું? ત્યાં રહ્યો છે તેને હું છોડી દઉં, તારાથી મરે છે? તારાથી તે છૂટી જાય છે? આહાહા...! શરીરમાં રહેવાની યોગ્યતાથી ત્યાં રહ્યો છે, આયુષ્યથી રહ્યો છે એ નિમિત્તથી કથન છે, અહીં નિમિત્તથી વિશેષ વાત છે. આહા...! સમજાણું કાંઈ? તો શું તેના આયુષ્યને તું હણે છે? મારી શકે છે? અરે...! તો પછી ગમે તેમ મારવું, એમ ને? પણ મારી શકતો નથી પછી પ્રશ્ન ક્યાં છે? આહા...! સમજાણું કાંઈ?

એ તો પહેલા આવી ગયું, આ વાત સ્વચ્છંદ કરવાની નથી. સમકિતદષ્ટિ છે તો બંધનનું કારણ લોકમાં કર્મવર્ગણ છે તે બંધનું કારણ નથી, મન-વચન-કાયાની ક્રિયા બંધનું કારણ નથી, ઈન્દ્રિયો બંધનું કારણ નથી, સચિત્ત-અચિત્તનો ઘાત બંધનું કારણ નથી. આહાહા...! ફક્ત મિથ્યાબુદ્ધિ છે તે બંધનું કારણ છે. એ મિથ્યાબુદ્ધિ જેને છૂટી ગઈ તો બંધનું કારણ નથી. આમ કહ્યા પછી કહ્યું, આમ કહ્યું છે તો તું સ્વચ્છંદે કરીશ અને કહીશ કે, મને બંધનું કારણ નથી, તો એમ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આવો માર્ગ હવે કોણ સાંભળવા રોકાય? નવરાશ ક્યાં જગતને? અરે...! અહીં તો પોતાને માટેની વાત છે, ભાઈ! દુનિયામાં દુનિયાનું ગમે તે થાઓ. આહાહા...!

કહે છે, 'પર જીવોને હું હણું છું...' 'પર જીવો' શબ્દ છે ને? (એટલે) એક જીવ નહિ પણ ઘણા જીવો. ઘણા જીવો છે ને? એકેન્દ્રિયાદિ. એટલે પર જીવો છે, એક જીવ નહિ. 'પર જીવોને હું હણું છું અને પર જીવો મને હણે છે' પોતે તો એક છે. ભાઈ! પોતે એક છે, સામે અનેક છે. આહાહા...! સામે ઘણા જીવો છે તેમને હું મારું છું. નિગોદના જીવ, બટાટાના જીવ આદિ. આહાહા...! એ બુદ્ધિ મિથ્યાત્વ છે. 'એવો અધ્યવસાય...' મિથ્યા અભિપ્રાય 'ધ્રુવપણે (-નિશ્ચિતપણે, નિયમથી) અજ્ઞાન છે.' આહાહા...! ઓહો...! હું પરને મારી શકું છું અને પર મને મારે છે, શું છે? પ્રભુ! તને કેવી રીતે મારે? તું ચૈતન્યમૂર્તિ છો, તેને મારી શકે છે? આહાહા...! અને એ (પર જીવો) ચૈતન્યમૂર્તિ ભગવાન છે તો તેના શરીરનો નાશ કરી શકે છે? તેના ચૈતન્યનો તો (નાશ કરી શકતો) નથી. આહાહા...! તું શરીરનો નાશ કરે છે? શું કોઈ કરી શકે છે? એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને કદી અડે છે? એક દ્રવ્ય અને બીજા દ્રવ્યમાં તો અત્યંત અભાવ છે. અત્યંત અભાવમાં તારે ભાવ કરવો છે કે હું તેને મારું? એ મિથ્યાભાવ છે. આહાહા...! અરે...રે...! પોતાની ગરજ કરી નહિ, પ્રભુ! આહાહા...!

એ અધ્યવસાય નિશ્ચયથી, નિયમથી 'અજ્ઞાન છે.' એ અજ્ઞાન જેને છે, એવું અજ્ઞાન જેને છે તે 'અજ્ઞાનીપણાને લીધે મિથ્યાદષ્ટિ છે;...' આહાહા...! 'અને જેને તે અધ્યવસાય નથી...' સામે સામે લીધું છે ને? 'મૂઠો અણ્ણાણી ગાળી ઇત્તો દુ વિવરીદો' આહા...! ધર્મી જીવને જ્ઞાનસ્વરૂપી (આત્મા) પ્રતીતમાં, ભાનમાં આવ્યો છે તો એ ધર્મી જીવ... આહા...! પરને મારી શકું છું, એવો અધ્યવસાય તેને નથી. આહાહા...! પોતાના સ્વભાવમાં એકત્વબુદ્ધિ થઈ તેને પરને મારી શકું છું એવી એકત્વબુદ્ધિ તેને થતી નથી. આહાહા...! સૂત્ર સાદુ લાગે છે. સાદુ પણ અંદર ઘણો મર્મ છે. આહાહા...!

ચૈતન્યસત્તાનો જેને સ્વીકાર છે એને હું પરને મારું છું એવો અધ્યાવસાય છે જ નહિ. પોતાના જ્ઞાયકમાં એકત્વબુદ્ધિ થઈ તેને હું પરને મારી શકું છું કે રાગ કરું છું, એવો અધ્યવસાય છે જ નહિ. આહાહા...! અધ્યવસાય છે, પોતાની એકત્વબુદ્ધિમાં અધ્યવસાય છે. લ્યો, આને અધ્યવસાય કહ્યું. આવે છે ને? ભાઈ! 'જયસેનાચાર્યદેવ'ની ટીકામાં આવે છે. આહાહા...! મારું જીવન ચૈતન્યમૂર્તિ છે તેને હું રાખી શકું છું. આહા...! એવી જેને-સમ્યગ્દષ્ટિને બુદ્ધિ થઈ એ પરને મારવાનો અધ્યવસાય કરતો નથી. આહાહા...! ત્યારે કહે કે, કોઈ મરે છે ને? એમાં નિમિત્ત થાય છે ને? (તો કહે છે કે), જ્ઞાની જાણે છે. એ 'જયસેનાચાર્યદેવ'ની ટીકામાં છે. કે, હું તો નિમિત્ત છું. નિમિત્તમાત્ર (છું), 'જયસેનાચાર્યદેવ'ની ટીકામાં છે. મેં માર્યા નથી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! શું કહ્યું? 'જયસેનાચાર્યદેવ'ની ટીકામાં છે. ધર્મી જીવ એમ માને છે, કે પોતાના શરીરથી એ જીવ મરી ગયો, તો જાણે છે કે હું તો નિમિત્તમાત્ર છું, એની મરવાની સ્થિતિ છે તો મરે છે, હું તો નિમિત્ત છું. એમ જ્ઞાન કરે છે. 'ચંદુભાઈ'! 'જયસેનાચાર્યદેવ'ની ટીકામાં છે. હું નિમિત્તમાત્ર છું. નિમિત્તમાત્રનો અર્થ ઈ કે હું કર્તા નથી. આહાહા...! ઝીણી વાત, ભાઈ! અરે...રે...! એને ક્યાં (ભાન છે)? આત્મા શું? રાગ શું? પર શું? ભિન્નતાનું ભાન ન મળે. જે ભિન્ન છે તેનું ભાન ન મળે અને ભિન્નતાની એકતા (કરે છે) એ જ મિથ્યાત્વ અધ્યવસાય અજ્ઞાનીને હોય છે. આહાહા...!

એક વાત એ કીધી, જે એક જ આત્મા જગતમાં છે એમ માને છે તેને પરને મારું એમ રહેતું નથી. સર્વવ્યાપક આત્મા માને તો બીજી ચીજ તો નથી, તો બીજાને મારું અને બીજી ચીજ મને મારે, એ પણ એમાં રહેતું નથી. આહાહા...! અહીં તો અનંત દ્રવ્ય છે, અનંત પદાર્થ છે એ અનંત અનંતપણે રહે છે તો આત્મા પોતાના જ્ઞાનસ્વરૂપમાં રહે છે તો અનંત અનંતમાં રહે, તો પરનો કર્તા હું નથી. એ અનંત પદાર્થ પોતપોતાને કારણે રહ્યા છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

'જેને તે અધ્યવસાય નથી તે જ્ઞાનીપણાને લીધે...' આ તો મિથ્યાદષ્ટિનો એક આશય, એક ભાગ છે. બધું મિથ્યાદષ્ટિપણું એમાં આવતું નથી. શું કહ્યું? આ તો મિથ્યાદષ્ટિનો એક ભાગ છે. એ આગળ કહેશે. આખું મિથ્યાદષ્ટિપણું નથી, આ એક ભાગ છે. સમજાણું કાંઈ?

નહિતર તો રાગને મારો માનવો, પરને મારા માનવા એમ ઘણા પ્રકારના મિથ્યાત્વ છે. એમ આ પરને મારું, એ એક પ્રકારનો મિથ્યાત્વનો એક ભાગ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- જેને એક પ્રકારનું અધ્યવસાય છૂટી જાય તેને બધા પ્રકારના અધ્યવસાય છૂટી જાય.

ઉત્તર :- એ છૂટી જાય એ જુદી વસ્તુ છે પણ અહીં મિથ્યાત્વનો એક જ અંશ છે અને આવા મિથ્યાત્વના ઘણા ભાગ છે (એમ કહેવું છે). એક અંશ છૂટે તો બધું છૂટી જાય, પણ બધું છૂટે ક્યારે? કે એકલો જ્ઞાયકભાવ હું છું એવી દૃષ્ટિ થતાં પરના મિથ્યાત્વના અભિપ્રાયો બધા છૂટી જાય. સમજાણું કાંઈ? આવી વાત છે. ઇ કહેશે, આગળ છે.

મુમુક્ષુ :- અસંખ્યાત લોકપ્રમાણ છે.

ઉત્તર :- એ વળી જુદું. આ તો મિથ્યાત્વનો એક ભાગ છે, એવો પાઠ છે. મિથ્યાત્વનો આ એક ભાગ છે. એ અસંખ્ય પ્રકાર જુદી વાત છે. સમજાણું કાંઈ? અસંખ્ય પ્રકાર છે પણ આ તો મિથ્યાત્વનો એક ભાગ છે. અહીં તો પૂછવામાં એમ આવ્યું ને, કે એ મિથ્યાત્વનો અંશ ટળી જાય તો બધું ટળી જાય કે નહિ? એમ પ્રશ્ન થયો ને? એ મિથ્યાત્વનો અંશ છે એની સાથે જેટલા મિથ્યાત્વના પ્રકાર છે એ બધા સમ્યગ્દર્શન, આત્માની સત્તા-જ્ઞાયકપણાની સત્તાનો સ્વીકાર થયો તો બધા મિથ્યાત્વનો નાશ થઈ જાય છે. સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો એકદમ કહ્યું ને? સૂત્રમાં કહ્યું ને? ‘મૂઠો અણ્ણાણી ગાણી દુ વિવરીદો’ અહીં તો એટલામાં જ્ઞાની એનાથી વિપરીત છે એમ કહ્યું. ભાઈ! એક, પરને ન મારું હું તો જ્ઞાતા-દૃષ્ટા છું, ન મારવું એટલા જ્ઞાતા-દૃષ્ટાપણાની અપેક્ષાએ જ્ઞાની છે, એમ કીધું. પરને ન મારું એ અપેક્ષાએ તેને જ્ઞાની કીધો. એક ભાગને. છતાં જ્ઞાની કીધો. આહાહા...! એને બધા મિથ્યાત્વ ટળ્યા છે. સમજાણું કાંઈ? અરે...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ! અંશને આચાર્યોએ એક અવયવ કીધો છે, એક ભાગ. અહીં તો કહે છે, કે જેને પરને મારવાની બુદ્ધિ નથી તેને પોતાના જ્ઞાયક ઉપર બુદ્ધિ છે તો તે જ્ઞાની છે. (તેને) બધા મિથ્યાત્વ નથી. જેટલા મિથ્યાત્વના પ્રકાર છે (તેમાંથી) કોઈ મિથ્યાત્વ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ઝીણી વાત, ભાઈ!

ભાવાર્થ :- ‘પર જીવોને હું મારું છું અને પર મને મારે છે’ હજી તો આગળ લેશે. આગળ લેશે, હું પરને મોક્ષ કરાવી દઉં છું, પરને હું બંધ કરાવું છું.. આહાહા...! આવે છે ને, બંધ-મોક્ષ? અહીં તો હજી શરૂઆત કીધી. આહાહા...! તે પ્રાણી તેના મિથ્યાત્વથી બંધાય છે, તું એમ માને કે હું તેને બાંધું છું, તે વીતરાગભાવથી મુક્ત થાય છે, હું પરને વીતરાગભાવ કરાવી દઉં (એ) ભ્રમ છે. આહાહા...! બાકી તો ‘જ્યસેનાચાર્યદેવ’ની ટીકામાં એમ આવ્યું છે, એક ભાવ પણ યથાર્થ જાણે તો સર્વ ભાવ યથાર્થ જાણે. ભાઈ! આવ્યું

છે ને? એક ભાવ પણ બરાબર યથાર્થ જાણે તો બધા ભાવને યથાર્થ જાણવાની તાકાત તેનામાં આવી જાય છે. આહાહા...! ‘જયસેનાચાર્યદેવ’માં છે. એક ભાવ જાણે તે સર્વ ભાવ (જાણે). એક ભાવ બરાબર યથાર્થપણે જાણે કે, પરની ક્રિયા હું કરી શકતો નથી, હું તો પરદ્રવ્ય તેનાથી ભિન્ન છું, એવો એક ભાવ પણ યથાર્થ જાણે તો સર્વ ભાવ યથાર્થ જાણે. એથી અહીં જ્ઞાની કહી દીધું. નહિતર આ તો મિથ્યાત્વનો એક ભાગ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

‘એવો આશય અજ્ઞાન છે તેથી જેનો એવો આશય છે તે અજ્ઞાની છે...’ જેનો એવો અભિપ્રાય છે તે અજ્ઞાની છે ‘મિથ્યાદષ્ટિ છે અને જેને એવો આશય નથી તે જ્ઞાની છે—સમ્યગ્દષ્ટિ છે.’ અહીં તો આટલા આશયમાં જ સમ્યગ્દષ્ટિ છે એમ લઈ લીધું છે. સમજાણું કાંઈ? એક ભાવ પણ યથાર્થ જાણ્યો છે તેમાં બધા ભાવનો ખ્યાલ આવી ગયા, એમ લીધું છે. આહાહા...!

‘નિશ્ચયનયે કર્તાનું સ્વરૂપ એ છે...’ ‘જયચંદ્ર’ પંડિતજી ખુલાસો કરે છે. ‘નિશ્ચયનયે કર્તાનું સ્વરૂપ એ છે કે—પોતે સ્વાધીનપણે જે ભાવરૂપે પરિણમે તે ભાવનો પોતે કર્તા કહેવાય છે.’ શું કહે છે? સ્વયં સ્વાધીનથી કર્તા. સ્વતંત્રપણે કરે તે કર્તા—એ કર્તાની વ્યાખ્યા. આહા...! ‘પોતે સ્વાધીનપણે...’ ‘સ્વતંત્ર’ શબ્દ ન વાપરતા ‘સ્વાધીન’ લીધું છે. સ્વતંત્ર, સ્વયં સ્વતંત્રપણે ‘જે ભાવરૂપે પરિણમે તે ભાવનો પોતે કર્તા કહેવાય છે.’ આ સિદ્ધાંત, નિર્બાધ સિદ્ધાંત. શું કહ્યું? ‘પોતે સ્વાધીનપણે જે ભાવરૂપે પરિણમે...’ પરિણમે ‘તે ભાવનો પોતે કર્તા કહેવાય છે. માટે પરમાર્થે કોઈ કોઈનું મરણ કરતું નથી.’ એમ કેમ લીધું છે? હું પરનો કર્તા નથી અને નિશ્ચયથી તો રાગનો પણ કર્તા નથી. પણ જેટલું રાગનું પરિણમન છે તેટલો કર્તા છું, એમ જ્ઞાન જાણે છે. સમજાણું કાંઈ? નય અધિકાર. આવી વાત છે. કર્તા પરનો નહિ, અહીં તો રાગ અને પર, બન્નેનો કર્તા નથી. પણ અહીં દષ્ટિની પ્રધાનતાથી કથન છે ને? પરંતુ દષ્ટિની સાથે જે જ્ઞાન થયું એ જ્ઞાન જાણે છે, કે પરનો કર્તા તો હું નથી. રાગ કર્તવ્ય છે, (કરવા) લાયક છે, એમ પણ નહિ, પરંતુ રાગનું પરિણમન મારામાં છે માટે હું કર્તા છું. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ ?

જ્ઞાન તો સમય સમયની વાતનો સ્વીકાર કરે છે. તો જેટલો સમકિતીને—જ્ઞાનીને પણ રાગનું પરિણમન છે તેટલું કર્તૃત્વ છે અને તેટલું ભોક્તૃત્વ પણ છે અને એ સમયે અકર્તૃત્વ અને અભોક્તૃત્વ પણ છે. સમજાણું કાંઈ? પણ કરવા લાયક છે એવી બુદ્ધિ ત્યાં નથી, બુદ્ધિ આત્મા ઉપર છે. આહાહા...! તે કારણે નબળાઈથી રાગનું પરિણમન (થાય છે), માટે પરિણમન છે તો કર્તા છું, પરિણમે તે કર્તા, એમ કહ્યું ને? ‘જે ભાવરૂપે પરિણમે...’ જે ભાવરૂપે પરિણમે, (પરિણમે છે), પણ કર્તા નથી. કર્તા નથી એ કઈ અપેક્ષાએ? કે, એ મારું કાર્ય છે, એમ (બુદ્ધિ) નથી. પરંતુ પરિણમે છે તો જ્ઞાન જાણે છે કે તેટલો રાગનો

(કર્તા છે), પરનો (કર્તા) નહિ. પરના કાર્યમાં હું નિમિત્તમાત્ર છું. એવા રાગના પરિણમનમાં જ્ઞાની જાણે છે. આહાહા...! આવી વાતું છે. ઘણા પડખાં પડે.

મુમુક્ષુ :- નિમિત્તમાત્ર કહ્યું.

ઉત્તર :- નિમિત્તમાત્ર કહ્યું તો એનો અર્થ એ થયો. એનો અર્થ જ કે, રાગ પરિણમન છે પણ પરમાં તો નિમિત્તમાત્ર છું. ઇ તો ઇ નું ઇ જ થયું. આહાહા...! ભારે વાતું, બાપુ! અરે...રે...! વીતરાગમાર્ગ અલૌકિક (છે), ભાઈ! આહાહા...!

‘પોતે સ્વાધીનપણે...’ સ્વતંત્રપણે. કાર્યનો કર્તા કહેવો છે ને? ‘જે ભાવરૂપે પરિણમે તે ભાવનો પોતે કર્તા કહેવાય છે. માટે પરમાર્થે કોઈ કોઈનું મરણ કરતું નથી.’ અહીંયાં પરની અપેક્ષાએ વાત છે. સમજાણું? આહાહા...! કોઈ પરનું મરણ કરતો નથી. આહા...! ‘ઇચ્છામિ પરિક્રમણા’માં આવે છે ને? ‘ઇચ્છામિ પરિક્રમણા’ કર્યું છે કે નહિ? હૈં? ‘ઇચ્છામિ પરિક્રમણા... ઈરિયા.. ઠાણં’ એક સ્થાનથી બીજે સ્થાને.. ‘ઇચ્છામિ પરિક્રમણા’માં આવે છે. તમે કર્યું છે કે નહિ? નથી (કર્યું)? આમાં પાધરા આવ્યા ને! ભાઈએ નથી કર્યું? અમે તો દસ વર્ષની ઉંમરથી, ૮૦ વર્ષ પહેલાં આખું કંઠસ્થ કરેલું. ‘જીવીયા વવરોવીયા ઠાણા ઊઠાણં’. એક જીવને એક સ્થાનથી બીજે મૂક્યા હોય તો પણ મિચ્છામિ દુક્કડમ્. એમ કે, એ મારું કામ નહિ. આહાહા...! આમ સમજીને મૂકીએ છીએ ને? આવે છે કે નહિ? ‘જયંતિભાઈ’! મોઢે કર્યું છે કે નહિ ‘ઇચ્છામિ પરિક્રમણા...’ ઈરીયા વહીયા વિરાહણાએ? આહાહા...!

‘કોઈ કોઈનું મરણ કરતું નથી. જો પરથી પરનું મરણ માને છે, તે અજ્ઞાની છે. નિમિત્તનૈમિત્તિકભાવથી કર્તા કહેવો તે વ્યવહારનયનું વચન (કથન) છે;...’ એ તો નિમિત્તથી કહેવામાં આવે છે. નિમિત્તથી થયું નથી. નિમિત્ત એને કહીએ કે પરમાં કાંઈ કાર્ય ન કરે તેને નિમિત્ત કહીએ. ‘નિમિત્તનૈમિત્તિકભાવથી કર્તા કહેવો...’ આહાહા...! ‘તે વ્યવહારનયનું વચન (કથન) છે; તને યથાર્થ રીતે (અપેક્ષા સમજીને) માનવું તે સમ્યગ્જ્ઞાન છે.’

અધ્યાત્મગ્રંથ કે જે ભેદજ્ઞાન કરવાનું નિમિત્ત છે તેનો અભ્યાસ પ્રથમ કરવો યોગ્ય છે. અનાદિ અજ્ઞાની અપ્રતિબુદ્ધ છે એને આ ઉપદેશ આપવામાં આવે છે. આ કાંઈ ઊંચી દશાવાળા માટે છે એમ નથી. ત્રણે કાળે આ જ ઉપદેશ કરવો યોગ્ય છે. અમુક કાળે આ હોય અને હલકા કાળે બીજો હોય-એમ નથી.

(પરમાગસાર-૯૨૦.)

ગાથા-૨૪૮-૨૪૯

કથમયમધ્યવસાયોઽજ્ઞાનમિતિ ચેત્ -

આઠવચ્ચયેણ મરણં જીવાણં જિણવરેહિં પણ્ણત્તં ।
 આઠં ણ હરેસિ તુમં કહ તે મરણં કદં તેસિં ॥૨૪૮॥
 આઠવચ્ચયેણ મરણં જીવાણં જિણવરેહિં પણ્ણત્તં ।
 આઠં ણ હરંતિ તુહં કહ તે મરણં કદં તેહિં ॥૨૪૯॥
 આયુઃક્ષયેણ મરણં જીવાનાં જિનવરૈઃ પ્રજ્ઞપ્તમ્ ।
 આયુર્ન હરસિ ત્વં કથં ત્વયા મરણં કૃતં તેષામ્ ॥૨૪૮॥
 આયુઃક્ષયેણ મરણં જીવાનાં જિનવરૈઃ પ્રજ્ઞપ્તમ્ ।
 આયુર્ન હરન્તિ તવ કથં તે મરણં કૃતં તૈઃ ॥૨૪૯॥

મરણં હિ તાવજ્જીવાનાં સ્વાયુઃકર્મક્ષયેણૈવ, તદભાવે તસ્ય ભાવયિતુમશક્યત્વાત્;
 સ્વાયુઃકર્મ ચ નાન્યેનાન્યસ્ય હર્તું શક્યં, તસ્ય સ્વોપભોગેનૈવ ક્ષીયમાણત્વાત્; તતો
 ન કથજ્વનાપિ અન્યોઽન્યસ્ય મરણં કુર્યાત્ । તતો હિનસ્મિ, હિંસ્યે ચેત્યધ્યવસાયો
 ધ્રુવમજ્ઞાનમ્ ।

હવે પૂછે છે કે આ અધ્યવસાય અજ્ઞાન કઈ રીતે છે ? તેના ઉત્તરરૂપે ગાથા કહે છે :-

છે આયુક્ષયથી મરણ જીવનું એમ જિનદેવે કહ્યું,
 તું આયુ તો હરતો નથી, તે મરણ ક્યમ તેનું કર્યું ? ૨૪૮.
 છે આયુક્ષયથી મરણ જીવનું એમ જિનદેવે કહ્યું,
 તે આયુ તુજ હરતા નથી, તો મરણ ક્યમ તારું કર્યું ? ૨૪૯

ગાથાર્થ :- (હે ભાઈ ! 'હું પર જીવોને મારું છું' એમ જે તું માને છે, તે તારું અજ્ઞાન છે.) [જીવાનાં] જીવોનું [મરણ] મરણ [આયુઃક્ષયેણ] આયુકર્મના ક્ષયથી થાય છે એમ [જિનવરૈઃ] જિનવરોએ [પ્રજ્ઞપ્તમ્] કહ્યું છે; [ત્વં] તું [આયુઃ] પર જીવોનું આયુકર્મ તો [ન હરસિ] હરતો નથી, [ત્વયા] તો તે [તેષામ્ મરણ] તેમનું મરણ

[કથં] કઈ રીતે [કૃતં] કર્યું ?

(હે ભાઈ ! 'પર જીવો મને મારે છે' એમ જે તું માને છે, તે તારું અજ્ઞાન છે.)

[જીવાનાં] જીવોનું [મરણં] મરણ [આયુઃક્ષયેણ] આયુકર્મના ક્ષયથી થાય છે એમ [જિનવરેઃ] જિનવરોએ [પ્રજ્ઞપ્તમ્] કહ્યું છે; પર જીવો [તવ આયુઃ] તારું આયુકર્મ તો [ન હરન્તિ] હરતા નથી, [તૈઃ] તો તેમણે [તે મરણં] તારું મરણ [કથં] કઈ રીતે [કૃતં] કર્યું ?

ટીકા :- પ્રથમ તો, જીવોને મરણ ખરેખર સ્વ-આયુકર્મના (પોતાના આયુકર્મના) ક્ષયથી જ થાય છે, કારણ કે સ્વ-આયુકર્મના ક્ષયના અભાવમાં (અર્થાત્ પોતાના આયુકર્મનો ક્ષય ન હોય તો) મરણ કરાવું (-થવું) અશક્ય છે; વળી સ્વ-આયુકર્મ બીજાથી બીજાનું હરી શકાતું નથી, કારણ કે તે (પોતાનું આયુકર્મ) પોતાના ઉપભોગથી જ ક્ષય પામે છે; માટે કોઈ પણ રીતે બીજો બીજાનું મરણ કરી શકે નહિ. તેથી 'હું પર જીવોને મારું છું અને પર જીવો મને મારે છે' એવો અધ્યવસાય ધ્રુવપણે (-નિશ્ચિતપણે) અજ્ઞાન છે.

ભાવાર્થ :- જીવની જે માન્યતા હોય તે માન્યતા પ્રમાણે જગતમાં બનતું ન હોય, તો તે માન્યતા અજ્ઞાન છે. પોતાથી પરનું મરણ કરી શકાતું નથી અને પરથી પોતાનું મરણ કરી શકાતું નથી, છતાં આ પ્રાણી વૃથા એવું માને છે તે અજ્ઞાન છે. આ કથન નિશ્ચયનયની પ્રધાનતાથી છે.

વ્યવહાર આ પ્રમાણે છે :- પરસ્પર નિમિત્તનૈમિત્તિકભાવથી પર્યાયના ઉત્પાદ-વ્યય થાય તેને જન્મ-મરણ કહેવામાં આવે છે; ત્યાં જેના નિમિત્તથી મરણ (-પર્યાયનો વ્યય) થાય તેના વિષે એમ કહેવામાં આવે છે કે 'આણે આને માર્યો', તે વ્યવહાર છે.

અહીં એમ ન સમજવું કે વ્યવહારનો સર્વથા નિષેધ છે. જેઓ નિશ્ચયને નથી જાણતા, તેમનું અજ્ઞાન મટાડવા અહીં કથન કર્યું છે, તે જાણ્યા પછી બંને નયોને અવિરોધપણે જાણી યથાયોગ્ય નયો માનવા.

ગાથા-૨૪૮-૨૪૯ ઉપર પ્રવચન

'હવે પૂછે છે કે આ અધ્યવસાય અજ્ઞાન કઈ રીતે છે?' હું પરને મારી શકું છું, એકેન્દ્રિય જીવ.. આહાહા..! લીલોતરીને કાપુ છું, મારી શકું છું એ અધ્યવસાય અજ્ઞાન કઈ રીતે છે?

આસક્ષયેણ મરણં જીવાણં જિણવરેહિં પળ્ણત્તં।

આસં ણ હરેસિ તુમં કહ તે મરણં કદં તેસિં।।૨૪૮।।

આસક્ષયેણ મરણં જીવાણં જિણવરેહિં પળ્ણત્તં।

આસં ણ હરંતિ તુહં કહ તે મરણં કદં તેહિં।।૨૪૯।।

આહાહા...! 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ'ને પણ જિનવરનો આશ્રય લેવો પડ્યો. ભાઈ! આ જિનવર કહે છે, પ્રભુ! આહાહા...! હું કહું છું, એમ નહિ. હેં? આહાહા...! ત્રણલોકના નાથ જિનેન્દ્ર પરમેશ્વર અરિહંત વીતરાગ એમ કહે છે.

છે આયુક્ષયથી મરણ જીવનું એમ જિનદેવે કહ્યું,

તું આયુ તો હરતો નથી, તે મરણ ક્યમ તેનું કર્યું ? ૨૪૮.

છે આયુક્ષયથી મરણ જીવનું એમ જિનદેવે કહ્યું,

તે આયુ તુજ હરતા નથી, તો મરણ ક્યમ તારું કર્યું ? ૨૪૯

તું પરનું આયુષ્ય હરી શકતો નથી. નિમિત્તથી કથન છે, હોં! કર્મથી કથન છે. નહિતર તો આત્મા પોતાની યોગ્યતાથી ત્યાં રહ્યો છે, પણ આયુષ્યની પ્રધાનતાથી કથન કર્યું છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! અહીં તો આયુષ્ય ઉપરથી વાત છે. નહિતર તો જે આત્મા ત્યાં રહે છે (તેમાં) આયુષ્ય તો નિમિત્ત છે, જડ છે. એ તો પોતાની યોગ્યતાથી એ પર્યાયમાં રહેવું તો પોતાની યોગ્યતાથી રહે છે. પરંતુ અહીં કર્મના નિમિત્તથી કથન છે. સમજાણું કાંઈ? લોકોને ખ્યાલમાં એ આવે એ અપેક્ષાએ (એમ કહ્યું છે). હેં?

મુમુક્ષુ :- માંડ માંડ કર્મની વાત કરી..

ઉત્તર :- એ કર્મ કીધું ને? આ પ્રશ્ન મોટો ચાલ્યો હતો. જુઓ! અહીંયાં કર્મથી થાય છે, કર્મથી થાય છે એમ કહે છે અને તમે કહો છો કે કર્મથી નહિ. એ..ઈ...! આ મોટો પ્રશ્ન ચાલ્યો હતો. આહાહા...! એના કર્મને લઈને એ બંધાય છે, એના વીતરાગભાવને લઈને મોક્ષ થાય છે. લ્યો, એમ કહ્યું છે. તમે કહો છો કે, કર્મ-ફર્મનો આત્મા કર્તા નથી. કઈ અપેક્ષા છે, ભગવાન? બાપુ! કઈ અપેક્ષા ચાલે છે? અત્યારે આયુષ્ય જે છે તે પ્રમાણે આત્માની રહેવાની પર્યાયની પોતાની યોગ્યતા છે, એ આયુષ્ય છે માટે ત્યાં એટલો સમય રહ્યો છે, એમ નહિ. એ તો નિમિત્તનિમિત્ત સંબંધની વ્યાખ્યા છે. સમજાણું કાંઈ?

દેહમાં જેટલો કાળ આત્મા રહે તેટલો કાળ પોતાની યોગ્યતાથી રહ્યો છે, આયુષ્યને કારણે નહિ. આયુષ્ય તો પર છે, કર્મ છે. આરે...! સમજાણું કાંઈ? પરંતુ અહીંયાં આયુષ્યની સ્થિતિથી નભે છે, મરે છે એમ કહે છે ને? એ અપેક્ષાએ વાત લીધી છે. આ..હા...! જેથી ઝટ સમજાય. ઓલો કહે કે, પોતાની યોગ્યતાથી રહે છે તેને તમે મારી નાખો તો એની યોગ્યતા તો રહી નહિ. એમ સમજાય નહિ. સમજાણું કાંઈ? આહા...! અહીં તો એ કહ્યું ને? આયુષ્યને તું હરતો નથી. તારું આયુષ્ય એ હરતો નથી, એનું આયુષ્ય તું હરતો નથી, એમ કહ્યું છે. આહાહા...!

ટીકા :- 'પ્રથમ તો, જીવોને મરણ ખરેખર સ્વ-આયુકર્મના (પોતાના આયુકર્મના) ક્ષયથી જ થાય છે,...' પ્રથમ તો જીવોનું (મરણ) ખરેખર-યથાર્થ રીતે પોતાના આયુકર્મના ક્ષયથી

થાય છે. આહાહા...! 'કારણ કે સ્વ-આયુકર્મના ક્ષયના અભાવમાં (અર્થાત્ પોતાના આયુકર્મનો ક્ષય ન હોય તો) મરણ કરાવું (-થવું) અશક્ય છે.' આહાહા...! આયુનો ક્ષય ન હોય અને મરણ થાય, એમ બનતું નથી. આહાહા...! કઈ શૈલી કહે છે? આહાહા...! આયુષ્ય ભવિષ્યનું બાંધ્યું હોય તેટલું રહે પરંતુ ખરેખર તો ત્યાં રહેવાની પોતાની યોગ્યતાથી ત્યાં રહે છે. આવી લાંબી વાત ન કરતાં, ટૂંકી કરી છે. આહાહા...! ભાઈ! વીતરાગમાર્ગ, એક સમય સમયનો ત્યાં વિવેક છે. આહાહા...! ત્યાં સ્થૂળતા કામ ન આવે.

અહીંયાં તો આયુષ્યકર્મની અપેક્ષાએ વાત લેવી છે ને! આગળ લેશે કે, સુખી-દુઃખી તો તેના કર્મથી થાય છે, એમ લેશે. તું પરને સુખી-દુઃખી કરાવી શકે છે? તેના કર્મથી સુખી-દુઃખી થાય છે. એ કર્મની મુખ્યતાથી કથન છે, બાકી સુખી-દુઃખી કલ્પનાથી થાય છે, એ તો પોતાની યોગ્યતાથી સુખી-દુઃખીની કલ્પના કરે છે, કર્મને કારણે નહિ. આહાહા...! અરે...! આહાહા...! આ સમજવામાં વખત ગાળે તો ઝઘડા-બગડા બધા મટી જાય. પોતાની દરકાર ન મળે. આહાહા...!

'સ્વ-આયુકર્મ બીજાથી બીજાનું હરી શકાતું નથી,...' બીજાથી બીજાનું સ્વ-આયુકર્મ. કર્મથી વાત છે ને? કર્મ તો આત્માથી ભિન્ન છે, પર ચીજ છે. પણ આયુકર્મના નિમિત્તથી અહીંયાં કથન છે, અહીંયાં બધા કથન આવશે, સુખી-દુઃખી (આદિ બધા આવશે). એક બાજુ કહેવું કે કર્મ જડ છે, તેનાથી પોતામાં સુખી-દુઃખી થતો નથી. સુખ-દુઃખની કલ્પના કરે છે તે કારણે સુખી-દુઃખી થાય છે. પણ એને સમજાવવો છે ને? પ્રભુ! કર્મના નિમિત્તથી પોતામાં કલ્પના થાય છે તો નિમિત્તથી થયું એમ કહેવામાં આવ્યું.

અહીં તો ઉપાદાન-નિમિત્તના ઝઘડામાં આ નાખે છે. એ...ઈ...! સમજાણું કાંઈ? નિમિત્તથી થતું નથી (એમ કહો છો તો) આ શું કહે છે? કર્મથી થાય છે કે નહિ? કર્મ નિમિત્ત છે. સમજાણું કાંઈ? 'કાંતિભાઈ!' તમે કહો છો કે, નિમિત્તથી કાંઈ થતું નથી. અહીં તો (કહે છે), આયુષ્યકર્મના નિમિત્તથી આત્મા મરે છે, આયુષ્યકર્મનો ક્ષય થાય તો મરી જાય છે અને હોય તો જીવે છે. નિમિત્તથી કથન છે. સમજાણું? ભાઈ! ઉપાદાન-નિમિત્તની જ્યાં ચર્ચા ચાલે ત્યાં આ વાત મૂકે. બાપુ! પ્રભુ! તું શાંતિથી સમજ. અહીંયાં તો આયુષ્યકર્મના નિમિત્તથી કથન છે. સમજાણું કાંઈ? ગાથાઓ ઘણી આવશે. હેં?

મુમુક્ષુ :- પરની અપેક્ષા લઈને નિમિત્તને આયુષ્યની વાત છે.

ઉત્તર :- નહિ, પરની અપેક્ષા નહિ. સમજવામાં બહુ સુગમ પડે એ અપેક્ષાએ નિમિત્તથી કથન કર્યું છે. આત્મા પોતાની યોગ્યતાથી ત્યાં રહ્યો છે. તેનો નાશ કેવી રીતે કરે? એમ સમજવામાં મુશ્કેલ પડે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- સમજવામાં સહેલું પડે કે ભ્રમમાં પડે?

ઉત્તર :- એ સમજમાં સહેલું પડે. એમાં ભ્રમ નીકળી જાય. નિમિત્તનિમિત્ત સંબંધની

વ્યાખ્યા કરી છે. છે તો પોતાની નૈમિત્તિક પર્યાયથી ત્યાં રહ્યો છે, પણ અહીં નિમિત્તથી રહ્યો, નિમિત્ત ન હોય નાશ થઈ જાય છે, તો તેનું નિમિત્ત તું દઈ શકે છે? આયુષ્ય તેને દઈ શકે છે કે જીવે? અને આયુષ્ય તું હરી લે છે કે મરે? અને તારું આયુષ્ય કોઈ હરી લે છે? એમ કહે છે. આહાહા...! આ નિમિત્ત-ઉપાદાનની ચર્ચા બહુ થઈ ગઈ છે. આહા...!

જુઓ! ‘સ્વ-આયુર્કર્મ બીજાથી બીજાનું હરી શકાતું નથી, કારણ કે તે (પોતાનું આયુર્કર્મ) પોતાના ઉપભોગથી જ ક્ષય પામે છે;...’ ભાષા, જુઓ! શું (કહ્યું)? એ આયુર્કર્મ પોતાના ઉપભોગથી ક્ષય પામે છે. જડકર્મ નિમિત્તથી સમજાવવું છે. ભાઈ! અહીં તો એક એક બોલ સ્વયંસિદ્ધ કહ્યો છે, એ વાત છે. પાઠ તો એવો છે, ‘પોતાના ઉપભોગથી જ ક્ષય પામે છે;...’ આયુર્કર્મ, હોં! ‘માટે કોઈ પણ રીતે બીજો બીજાનું મરણ કરી શકે નહિ. તેથી ‘પર જીવોને મારું છું અને પર જીવો મને મારે છે’ એવો અધ્યવસાય ધ્રુવપણે (–નિશ્ચિતપણે) અજ્ઞાન છે.’ બસ! આ વાત છે. એ વાત નિશ્ચયથી કહેવી છે. વિશેષ કહેશે..

(શ્રોતા :-પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૩૧૯ ગાથા-૨૪૯ થી ૨૫૩, સોમવાર, આસો સુદ ૩,

તા. ૨૪-૦૯-૧૯૭૯

(આ પ્રવચન હિન્દીમાં છે તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરેલ છે)

‘સમયસાર’ ૨૪૯ (ગાથાનો) ભાવાર્થ છે, ભાવાર્થ છે ને? શું કહે છે?

ભાવાર્થ :- ‘જીવની જે માન્યતા હોય તે માન્યતા પ્રમાણે જગતમાં બનતું ન હોય, તો તે માન્યતા અજ્ઞાન છે.’ ભગવાન એમ કહે છે, કે જીવની જે માન્યતા છે તદ્દનુસાર જગતમાં જો બનતું ન હોય તો તે અજ્ઞાન છે. એ સિદ્ધાંત (કહ્યો). ‘પોતાથી પરનું મરણ કરી શકાતું નથી અને પરથી પોતાનું મરણ કરી શકાતું નથી.’ પોતા દ્વારા બીજાનું મરણ કરી શકાતું નથી. માને કે પરને હું મારું, એ તો મિથ્યાત્વભાવ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? બીજાનું જે મરણ થાય છે તે પોતા દ્વારા (કરી શકાતું નથી) અને બીજા દ્વારા પોતાનું મરણ કરી શકાતું નથી. પોતાથી બીજાનું મરણ થતું નથી અને પરથી પોતાનું મરણ થતું નથી. આહા...!

‘છતાં આ પ્રાણી વૃથા એવું માને છે...’ કે હું પરને મારું અને પર મને મારે એમ અજ્ઞાની વ્યર્થ મિથ્યાત્વભાવને સેવે છે. ઝીણી વાત, પ્રભુ! આહા...! જેને આત્મા પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવે આત્મા કહ્યો, એવા આત્માનો જેને આશ્રય નથી તેની માન્યતા વિપરીત છે. આહાહા...! એ પરને હું મારી શકું છું અને પર મને મારી શકે છે, એ માન્યતા તદ્દન

આત્માના આશ્રય (વિનાની) પરના આશ્રયની વિપરીત વાત છે. ‘સુમેરુમલજી’! ઝીણી વાત, પ્રભુ! અનંતકાળથી ચોરાશીના અવતારમાં રખડે છે.

કહે છે, કે તારી માન્યતા છે તે પ્રમાણે જો બહારમાં ન બને તો તારી એ માન્યતા જૂઠી છે. આહાહા...! ‘પ્રાણી વૃથા એવું માને છે તે અજ્ઞાન છે. આ કથન નિશ્ચયનયની પ્રધાનતાથી છે.’ પરની હિંસા આત્મા કરી શકતો નથી અને પર પોતાને મારી શકતું નથી, એવો યથાર્થ સિદ્ધાંત સર્વજ્ઞ પરમાત્માનો છે. એમ ન માને અને હું પરને મારું (એમ માને), પરદ્રવ્યની પર્યાય તો તેનું આયુષ્ય ન હોય તો મરી જશે, આયુષ્ય હશે તો રહેશે, તારાથી મરે છે, એમ નથી. આહાહા...! ઝીણી વાત બહુ, ભગવાન!

અનંતકાળથી ચાર ગતિમાં ચોરાશીના અવતારમાં રખડે છે. મનુષ્યભવ અનંત ધારણ કર્યા, દેવભવ અનંત ધારણ કર્યા પણ આત્મજ્ઞાન શું? આત્માનો આશ્રય (શું)? આત્મા શું ચીજ છે? તેનો આશ્રય લીધો નહિ. આહાહા...! એ આશ્રય લીધા વિના આવી માન્યતા પરના આશ્રયે ઊભી કરી કે, પરને હું મારું છું અને પર મને મારે છે. છે?

‘વ્યવહાર આ પ્રમાણે છે :-’ (પહેલા કહ્યો તે) નિશ્ચયનયનો યથાર્થ સિદ્ધાંત છે, કે પરને હું મારી શકતો નથી અને પરથી મારું મરણ થતું નથી. એ યથાર્થ સિદ્ધાંત છે. આહાહા...! ‘વ્યવહાર આ પ્રમાણે છે :- પરસ્પર નિમિત્તનૈમિત્તિકભાવથી પર્યાયના ઉત્પાદ-વ્યય થાય તેને જન્મ-મરણ કહેવામાં આવે છે;...’ વ્યવહારથી, નિમિત્તથી કહેવામાં આવે છે, કે આને માર્યો, એ તો વ્યવહારનું કથન છે, નિમિત્તનૈમિત્તિકનું કથન છે, વાસ્તવિક સ્વરૂપ એમ છે નહિ.

‘ત્યાં જેના નિમિત્તથી મરણ (-પર્યાયનો વ્યય) થાય...’ જેના નિમિત્તે પરનો નાશ થાય ‘તેના વિષે એમ કહેવામાં આવે છે કે ‘આણે આને માર્યો’,...’ એમ વ્યવહારથી કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! વ્યવહાર જૂઠો, પણ લૌકિકમાં વ્યવહારથી આમ બોલવામાં આવે છે, કે આણે આને માર્યો, (પરંતુ) એમ છે નહિ. (માત્ર) વ્યવહારનું કથન છે. આહાહા...! જેનું આયુષ્ય પૂર્ણ ન થયું હોય તો તેને મારી કોણ શકે? આહા...! અને જેનું આયુષ્ય પૂર્ણ થઈ ગયું તેને પણ કોણ મારી શકે? એ તો તેનું આયુષ્ય પૂરું થયું તો દેહ છૂટે છે. આહાહા...! અત્યારે તો જુઓને આ એક્સિડેન્ટ થાય છે ને? મોટર, રેલ. હેં? એરોપ્લેન પડી જાય છે. એ સ્થિતિ તે સમયે તેના આયુષ્યની સ્થિતિ પૂરી થવાની હતી તો એમ થાય છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ઝીણી વાત છે, પ્રભુ!

એ કહે છે, ‘અહીં એમ ન સમજવું કે વ્યવહારનો સર્વથા નિષેધ છે.’ નિમિત્તનું કથન છે એ કંઈ ખોટું નથી, નિમિત્તથી કહેવામાં આવે છે. ‘જેઓ નિશ્ચયને નથી જાણતા, તેમનું અજ્ઞાન મટાડવા અહીં કથન કર્યું છે,....’ આહાહા...! પરને હું મારી શકું છું અને પરથી મારો દેહ છૂટી જશે, મને તલવારથી મારે છે, એ વાત ખોટી છે. એ તલવાર અને દેહનું છૂટવું જ્યારે થાય છે ત્યારે પોતાથી થાય છે, પરથી નહિ. ‘સુમેરુમલજી’! આહાહા...!

ભગવાન પરમેશ્વર જિનેશ્વરદેવ ત્રિલોકનાથ 'સીમંધરસ્વામી' ભગવાન બિરાજે છે, મહાવિદેહમાં બિરાજે છે, મોજૂદ છે. આહા...! સંવત ૪૯માં 'કુંદકુંદાચાર્ય' ત્યાં ગયા હતા, સંવત ૪૯, બે હજાર વર્ષ પહેલાં. ભગવાન તો અત્યારે બિરાજે છે. પ્રભુનું કોડ પૂર્વનું આયુષ્ય છે, મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં પાંચસો ધનુષનો દેહ છે, કોડ પૂર્વનું આયુષ્ય છે. એક પૂર્વમાં તો સીત્તેર લાખ કરોડ, છપ્પન હજાર કોડ વર્ષ જાય. આહા...! એટલું પ્રભુનું આયુષ્ય છે. સમવસરણમાં બિરાજે છે. ત્યાં ગયા હતા, ત્યાંથી આ સંદેશ લાવ્યા છે. આહાહા...! એ સંદેશની ટીકા 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' કરી. આહા...! એ ભગવાન પાસે ગયા હતા અને અંતરમાં ગયા હતા. આ 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' અંતરમાં ગયા હતા. ભગવાનઆત્મા પૂર્ણાનંદના નાથનું અવલંબન કરીને સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર પ્રગટ થયા હતા, એ આ વાત કરે છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

'તેમનું અજ્ઞાન મટાડવા અહીં કથન કર્યું છે, તે જાણ્યા પછી બન્ને નયોને અવિરોધપણે જાણી યથાયોગ્ય નયો માનવા.' પરને મારતો નથી, પરંતુ નિમિત્તથી કથન કર્યું છે એમ જાણવું, એમ બન્ને નયોનું યથાર્થ જ્ઞાન કરવું.

આત્મામાં પંચમહાવ્રત, ભક્તિ વગેરેના પરિણામ થાય તે શુભરાગ છે, તે આસ્રવ છે. તે રાગને આસ્રવ પણ માનવો ને તેને જ સંવર પણ માનવો તે ભ્રમ છે. એક શુભરાગ છે તે જ આસ્રવનું અને સંવરનું બન્નેનું કારણ કેમ થાય ? મિશ્રભાવનું જ્ઞાન સમ્યગ્દષ્ટિને જ હોય છે. સમ્યગ્દષ્ટિને પણ જે રાગ છે તે ધર્મ નથી. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર રાગરહિત છે તે જ ધર્મ છે. હું જ્ઞાયક છું એવા સ્વભાવના શ્રદ્ધા-જ્ઞાનથી જેટલો વીતરાગભાવ થયો તે સંવર ધર્મ છે. ને તે જ સમયે જે રાગ છે તે આસ્રવ છે, એક જ સમયમાં આવા બન્ને ભાવો મિશ્રરૂપ છે, તે બન્નેને ભિન્ન ભિન્ન ધર્મો જીવ ઓળખે છે. પહેલાં વ્યવહાર અને પછી નિશ્ચય એમ નથી. વ્યવહારનો શુભરાગ તો આસ્રવ છે, આસ્રવ તે સંવરનું કારણ કેમ થાય ? પહેલો વ્યવહાર, તે વ્યવહાર કરતાં કરતાં નિશ્ચય થાય એવી દષ્ટિથી તો સનાતન જૈન પરંપરામાંથી જુદા પડીને શ્વેતામ્બરો નીકળ્યા. અને દ્વિગમ્બર સંપ્રદાયમાં રહીને પણ કોઈ એમ માને કે રાગ કરતાં કરતાં ધર્મ થશે, વ્યવહાર કરતાં કરતાં નિશ્ચય થશે તો એમ માનનાર પણ શ્વેતામ્બર જેવા જ અભિપ્રાયવાળો છે, તેને દ્વિગમ્બર જૈન ધર્મની ખબર નથી.

(પરમાગમસાર - ૯૫૫)

ગાથા-૨૫૦

जीवनाध्यवसायस्य तद्विपक्षस्य का वार्तेति चेत् -

जो मण्णदि जीवेमि य जीविज्जामि य परेहिं सत्तेहिं ।

सो मूढो अण्णाणी णाणी एत्तो दु विवरीदो ॥२५०॥

यो मन्यते जीवयामि च जीव्ये च परैः सत्त्वैः ।

स मूढोऽज्ञानी ज्ञान्यतस्तु विपरीतः ॥२५०॥

પરજીવાનહં જીવયામિ, પરજીવૈર્જીવ્યે ચાહમિત્યધ્યવસાયો ધ્રુવમજ્ઞાનમ્ । સ તુ યસ્યાસ્તિ સોઽજ્ઞાનિત્વાન્મિથ્યાદષ્ટિઃ, યસ્ય તુ નાસ્તિ સ જ્ઞાનિત્વાત્ સમ્યગ્દષ્ટિઃ ।

ફરી પૂછે છે કે “(મરણનો અધ્યવસાય અજ્ઞાન છે એમ કહ્યું તે જાણ્યું; હવે) મરણના અધ્યવસાયનો પ્રતિપક્ષી જે જીવનનો અધ્યવસાય તેની શી હકીકત છે ?” તેનો ઉત્તર કહે છે :-

જે માનતો - હું જિવાડું ને પર જીવ જિવાડે મુજને,

તે મૂઢ છે, અજ્ઞાની છે, વિપરીત એથી જ્ઞાની છે. ૨૫૦.

ગાથાર્થ :- [યઃ] જે જીવ [મન્યતે] એમ માને છે કે [જીવયામિ] હું પર જીવોને જિવાડું છું [ચ] અને [પરૈઃ સત્ત્વૈઃ] પર જીવો [જીવ્યે ચ] મને જિવાડે છે, [સઃ] તે [મૂઢઃ] મૂઢ (-મોહી) છે, [અજ્ઞાની] અજ્ઞાની છે, [તુ] અને [અતઃ વિપરીતઃ] આનાથી વિપરીત (અર્થાત્ જે આવું નથી માનતો, આનાથી ઊલટું માને છે) તે [જ્ઞાની] જ્ઞાની છે.

ટીકા :- ‘પર જીવોને હું જિવાડું છું અને પર જીવો મને જિવાડે છે’ એવો અધ્યવસાય ધ્રુવપણે (-અત્યંત ચોક્કસ) અજ્ઞાન છે. તે અધ્યવસાય જેને છે તે જીવ અજ્ઞાનીપણાને લીધે મિથ્યાદષ્ટિ છે; અને જેને તે અધ્યવસાય નથી તે જીવ જ્ઞાનીપણાને લીધે સમ્યગ્દષ્ટિ છે.

ભાવાર્થ :- ‘પર મને જિવાડે છે અને હું પરને જિવાડું છું’ એમ માનવું તે અજ્ઞાન છે. જેને એ અજ્ઞાન છે તે મિથ્યાદષ્ટિ છે; જેને એ અજ્ઞાન નથી તે સમ્યગ્દષ્ટિ છે.

ગાથા-૨૫૦ ઉપર પ્રવચન

‘ફરી પૂછે છે કે ‘(મરણનો અધ્યવસાય અજ્ઞાન છે એણે કહ્યું તે જાણ્યું; હવે) મરણના અધ્યવસાયનો પ્રતિપક્ષી જે જીવનનો અધ્યવસાય તેની શી હકીકત છે?’ તેનો ઉત્તર કહે છે :-’ આહાહા..! હું પરને મારી શકું છું, એ વાત તો આવી ગઈ, એ તો જૂઠી વાત છે, પણ પરને જીવાડી શકું છું તેમાં શું છે? અથવા પર મને જીવાડે છે તેમાં શું હકીકત છે? એમ શિષ્યનો પ્રશ્ન છે. આહાહા..! છે? ૨૫૦.

જો મળ્ણદિ જીવેમિ ય જીવિજ્જામિ ય પરેહિં સત્તેહિં ।

સો મૂઢો અળ્ણાણી ણાણી ઇત્તો દુ વિવરીદો ।।૨૫૦ ।।

જે માનતો - હું જિવાડું તે પર જીવો જિવાડે મુજને,

તે મૂઢ છે, અજ્ઞાની છે, વિપરીત એથી જ્ઞાની છે. ૨૫૦.

ટીકા :- ‘પર જીવોને હું જિવાડું છું...’ ટીકા છે? ૨૫૦. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? હું પરને જીવાડું છું. જીવાડી દઉં છું. પૈસાવાળા હોય એ તો બહુ માને. હેં?

મુમુક્ષુ :- દવા દેવાથી જીવી જાય.

ઉત્તર :- ધૂળમાંય દવાથી જીવતો નથી. આહા..! એ કહ્યું હતું ને? ‘શાંતિલાલ ખુશાલ’, ‘ગોવા.. ગોવા!’ બે અબજ, ચાલીસ કરોડ રૂપિયા છે. કેટલા? બે અબજ, ચાલીસ કરોડ. ઈ ગુજરી ગયા, એનો છોકરો છે. ‘ગોવા’. ‘શાંતિલાલ ખુશાલ’. અમારે તો ઘણા વર્ષોથી પરિચય છે ને! અહીં તો દેહને ૮૧ વર્ષ થયા. ૮૦+૧. ઘણા વર્ષથી ઘણાને જાણીએ છીએ. દુકાન ઉપર બેસતા હતા ત્યારથી ઘણાને જાણીએ છીએ. સીત્તેર વર્ષ પહેલાની દુકાન છે ને અમારી? ‘ભરૂચ’ અને ‘વડોદરા’ની વચ્ચે ‘પાલેજ’માં દુકાન છે. ત્યાં પાંચ વર્ષ દુકાન ચલાવી હતી. સત્તર વર્ષથી બાવીસ વર્ષ. બધું જાણીએ છીએ. એક ગૃહસ્થ હતા (એની પાસે) બે અબજ, ચાલીસ કરોડ—અઢી અબજ. અત્યારે એનો છોકરો છે. આવ્યા હતા, ‘મુંબઈ’ આવ્યા હતા, નહિ? ‘મુંબઈ’ આવ્યા હતા. છોકરો દર્શન કરવા આવ્યો હતો.

એની પોતાની પાસે પૈસા ઘણા, બે અબજ ચાલીસ કરોડ. એના બનેવી છે તે આવે છે, અત્યારે નથી, અહીં ‘પોપટભાઈ’ બેસતા હતા ને? ‘લીંમડી’ના છે. એમણે કહ્યું, એ પણ લાખોપતિ છે, ઘણા લાખ છે. એના સાળાને કહ્યું, તમારી પાસે ઘણા પૈસા છે, અઢી અબજ રૂપિયા છે, હવે આ શું કરો છો? એ..ઈ...! ત્યારે શું જવાબ આપ્યો? એણે જવાબ શું આપ્યો? કે, આ શું અમે અમારી માટે કરીએ છીએ? લોકોના નભાવ માટે કરીએ છીએ. મૂઢ છે. તારી મમતા છે, મૂઢ! સમજાણું કાંઈ? આવો જવાબ આપ્યો. શું અમે અમારી માટે કરીએ છીએ? હજારો માણસો (કામ કરે), મોટો વેપારી છે, શું કહેવાય? હેં? મેંગેનીઝ. પથ્થરમાંથી કરોડો રૂપિયાનું મેંગેનીઝ નીકળ્યું છે. થોડી જમીન લીધી હતી, એમાંથી અઢી

અબજ થઈ ગયા. ધૂળમાં શું છે? એ તો પૂર્વના પુણ્ય હતા તો મળ્યું, એમાં શું છે? પણ એના સાળાને જવાબ એમ આપ્યો. આપણે અહીં આવે છે. આટલા પૈસા છે, આટલી પેદાશ છે, કેટલા કરોડો રૂપિયાની પેદાશ! કેટલા કરોડો, હોં! એક વર્ષના. અમે શું અમારા માટે કરીએ છીએ? હજારો માણસ નભે છે (માટે કરીએ છીએ). મૂઢ છે. તેને કારણે નભે છે? તેનું આયુષ્ય છે તો નભે છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- આયુષ્યવાળાને રોટલા ખાવા કેવી રીતે ?

ઉત્તર :- એ રોટલા ખાય ન ખાય એની ક્રિયાથી કંઈ આયુષ્ય છે નહિ. બહુ ખાય છે. આહા...! ચક્રવર્તી, ‘ભરત’ ચક્રવર્તી આદિ. ભગવાન કહે છે, કે એ ચક્રવર્તી જે છે તેનો ઉર કવળનો આહાર છે. એક કવળની અબજો રૂપિયાની કિંમત. એક કવળ, હોં! કેમકે હીરાની, માણેકની ભસ્મ કરે. ભસ્મ કરીને પછી ઘીમાં નાખે અને તેમાં ઘઉં (નાખે એ) ભસ્મ પી જાય એની રોટલી બનાવે. એવા બત્રીસ કવળ. એક કવળની અબજો રૂપિયાની કિંમત. એ બત્રીસ કવળનો (આહાર) ‘ભરત’ ચક્રવર્તીનો હતો. આહાહા...!

‘બ્રહ્મદત્ત’ ચક્રવર્તી, લ્યો! મરી ગયો. છન્નુ હજાર સ્ત્રી, બત્રીસ હજાર રાજા. મરતાં હીરાના ઢોલિયે સૂતો હતો પણ મમતા.. મમતા.. મેં કર્યું, મેં કર્યું, આ મારી બાયડી, આ મારી... મરીને સાતમી નરકે ગયો, અત્યારે સાતમી નરકે છે. એમ સિદ્ધાંતમાં લેખ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? અરે...! પ્રભુ! તું શું કરે છે? તારી ચીજની કોઈ બીજી ચીજ રક્ષા કરી શકે છે? આહાહા...! ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! જગતમાં સત્ય પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવ કહે તેમ યથાર્થ માનવું એ કોઈ દુર્લભ ચીજ છે. આહાહા...!

અહીંયાં કહે છે, ‘પર જીવોનું હું જિવાડું છું...’ છે ટીકા? હું એકેન્દ્રિયને જિવાડું છું, પંચેન્દ્રિયને જિવાડું છું, મનુષ્યને નભાવું છું, અમારી ઘરની સ્ત્રી, પુત્રને હું નભાવું છું, મદદ કરીને જિવાડું છું ‘અને પર જીવ મને જિવાડે છે...’ આ ગૃહસ્થ લોકો મને પૈસા આપે છે તો મારા આયુષ્યને જિવાડે છે, નહિતર તો દુકાળમાં મરી જાત. દુકાળ આદિમાં ગૃહસ્થ લોકો બે-પાંચ, દસ લાખ રૂપિયા આપે છે તો અમે જીવીએ છીએ.

‘એવો અધ્યવસાય...’ તે પ્રકારની માન્યતા-એકત્વ અભિપ્રાય ‘ધ્રુવપણે (-અત્યંત ચોક્કસ) અજ્ઞાન છે.’ અજ્ઞાનીનો મિથ્યા ભ્રમ છે. ‘માલચંદજી’! આહાહા...! અમે આ કરીએ છીએ, અમે બધાને જિવાડી દઈએ છીએ. આહાહા...! કહે છે, કે હું બીજાને જિવાડે છે અને એ મને જિવાડે છે, એ માન્યતા, પરમાત્મા ત્રિલોકનાથ ઇન્દ્રો અને ગણધરોની સમક્ષ પરમાત્મા કહેતા હતા. તે જીવ મૂઢ મિથ્યાદષ્ટિ છે. આહાહા...! ભાષા સમજાય છે ને? ભાઈ! થોડી થોડી હિન્દી આવડે છે, અમે તો ગુજરાતી છીએ ને! આહાહા...! ‘ભભૂતમલ’ના પિતાજી છે. ‘ભભૂતમલે’ ‘બેંગલોર’માં આઠ લાખ રૂપિયા આપ્યા ને! મંદિર બનાવ્યું છે. અમે ત્યાં હતા ને! એ વખતે પંચ કલ્યાણક્રમમાં ગયા હતા. આહાહા...! એ બધી ક્રિયા થાય છે, આત્મા

પૈસા આપી શકે છે એ વાતમાં કોઈ માલ નથી. કેમકે પૈસા તો જડ છે. જડના પરમાણુની પર્યાય થવાવાળી પોતાથી થાય છે. લેવું-દેવું, આવવું-જવું (તેને કારણે થાય છે) પણ મેં આપ્યું, મેં લીધું, એવી માન્યતા છે... ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! આહાહા...! એ મિથ્યાત્વભાવ છે, અજ્ઞાન છે, મૂઢતા છે, ચોરાશીના પરિભ્રમણના કારણરૂપ મિથ્યાત્વભાવ છે. ‘પાટનીજી’! આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આહા...!

એ કહે છે, ‘પર જીવોને હું જિવાડું છું...’ આહાહા...! હું ઘણા માણસોને નભાવું છું. આ મિલવાળા ને પ્રેસવાળા હોય ને? મિલ.. મિલ, પ્રેસ. કરોડોપતિ. અમારા જીનમાં બે-પાંચ હજાર (માણસો) નભે છે. અમારી મિલ ચાલે છે તે કારણે. આહાહા...! પ્રભુ ત્રિલોકનાથ એમ કહે છે, પ્રભુ! એ તારી માન્યતા મિથ્યાત્વ, જૂઠો ભ્રમ છે. આહાહા...! આકરું કામ, બાપુ! ધર્મ સમજવો એ અલૌકિક વાત છે, સાધારણ વાત નથી. એ કોઈ દયા પાળીને ધર્મ થઈ ગયો કે મંદિર બંધાવ્યું ને ધર્મ થઈ ગયો, એમ ત્રણકાળમાં નથી. આહાહા...! ધર્મ તો ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથ પ્રભુ સર્વજ્ઞ જિનેશ્વરે જે આત્મા પૂર્ણ સ્વરૂપ જોયો, તેનો આશ્રય લઈને જે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય તે ધર્મ છે અને તે મુક્તિનું કારણ છે, બાકી બધું થોથાં છે. સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો કહે છે, કે ‘પર જીવોને હું જિવાડું છું અને પર જીવો મને જિવાડે છે’ એવો અધ્યવસાય ધ્રુવપણે (—અત્યંત ચોક્કસ) અજ્ઞાન છે. તે અધ્યવસાય જેને છે તે જીવ અજ્ઞાનીપણાને લીધે મિથ્યાદષ્ટિ છે.’ આહાહા...! એને જૈન ભગવાનની શ્રદ્ધા નથી, એમ કહે છે. પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ જિનેશ્વરદેવ કહે છે, કે તું પરને જિવાડી શકતો નથી અને પરથી તું જિવતો નથી, એમ ભગવાનનું કથન છે. આ કહે છે, કે હું પરને જિવાડું છું અને પર મને જિવાડે છે, તેને જૈનની શ્રદ્ધા નથી, તેને પરમેશ્વરની શ્રદ્ધા નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ભગવાન! ઝીણી વાત છે. આહા...!

પર દ્રવ્યની સાથે એ અધ્યવસાય—એકત્વબુદ્ધિ જેને છે, હું છકાયનો પીયર છું. આવે છે કે નહિ? એય ‘માલચંદ્રજી’! તમારા પર્યુષણમાં આવતું હતું, ખામણામાં પત્ર લખે. છ કાયના પીયર, છ કાયના રખવાળ, છ કાયના ગોવાળ. સ્થાનકવાસીમાં આવે છે, ખબર છે, અમે પણ ૪૫ વર્ષ સ્થાનકવાસીમાં હતા. પિતાજી સ્થાનકવાસી હતા, એમાં જન્મ થયો. ૪૫ એ થયા અને ૪૫ આ જંગલમાં થયા. નેવુ પૂરા થઈ ગયા. આહા...! પિતાજી સ્થાનકવાસી હતા. એમાં જન્મ થઈ ગયો, એમાં દીક્ષા લીધી હતી. પછી તો પૂર્વના (સંસ્કાર) હતા, અમે ભગવાન પાસે હતા, ત્યાંથી દેહ છોડીને અહીંયાં આવ્યા છીએ. એ બધા સંસ્કાર અંદરમાંથી આવતા હતા. ભાઈએ તો મોટી દીક્ષા આપી હતી, ધામધૂમ. ૬૬ વર્ષ પહેલા ૧૮૦૦ (રૂપિયાનો) ખર્ચ કર્યો હતો. (અત્યારે) ત્રીસ ગુણા ગણો તો સાંઈઠ હજાર થાય. મોટાભાઈએ હાથીના હોદ્દે ‘ઉમરાળા’માં દીક્ષા (આપી હતી), ભાઈને કીધું, આ ધર્મ નહિ, આ માર્ગ નથી. માર્ગ તો કોઈ બીજો છે. હું તો આ બધું છોડી દઈશ, વીતરાગનો માર્ગ બીજો છે. મોટાભાઈએ

કીધું, ધીમે ધીમે કરવું. ભાઈને પ્રેમ હતો. દુકાનમાં સાથે હતા. ‘પાલેજ’ દુકાન છે ને? પછી તો તેમણે છોડી દીધું હતું, પૈસા હતા તો દુકાન જલ્દી છોડી દીધી, અહીંયાં રહેતા હતા. અહીંયાં ગુજરી ગયા. એ કહે, ધીમેથી (છોડવું). કારણ કે બહારમાં અમારું માન હતું ને! પ્રતિષ્ઠા બહુ હતી (એટલે કહે), ધીમે ધીમે છોડવું. મેં તો કીધું, હું તો છોડી દઈશ, આ માર્ગ નથી. આહાહા...! બધામાં એ જ કહે ને, સ્થાનકવાસીમાં જીવની દયા પાળવી. એમ આવે છે ને? ‘દયા તે સુખની વેલડી, દયા તે સુખની ખાણ, અનંતા જીવ મુક્તિએ ગયા, દયા તણા એ દયા પરની નહિ. ભગવાન કહે છે, કે તું પરની દયા પાળી શકતો નથી. અરે...! ભગવાન! આહાહા...!’

તારો ભગવાન સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ સર્વજ્ઞ પરમાત્માએ સિદ્ધ સમાન તારો આત્મા જોયો છે. આહાહા...! તેનો આશ્રય લઈને સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ કરવું તે પોતાના જીવની દયા છે. આહાહા...! પરની દયા તો પાળી શકતો નથી. ઝીણી વાત, ભાઈ! આહા...! ‘હું કરું હું કરું એ જ અજ્ઞાન છે’ પરનું હું કરી દઉં ને પરનું આમ કરી દઉં, મિથ્યાત્વભાવ છે, જૂદી દષ્ટિ છે. આહાહા...!

‘અજ્ઞાનીપણાને લીધે મિથ્યાદષ્ટિ છે; અને જેને તે અધ્યવસાય નથી...’ આહાહા...! જુઓ! ‘તે જીવ જ્ઞાનીપણાને લીધે સમ્યગ્દષ્ટિ છે.’ કેમ? કે, સમ્યગ્દષ્ટિ ધર્મીને આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્યનો આશ્રય-અવલંબન છે અને તે આશ્રયને કારણે પરને કરી શકું છું કે પરથી હું જીવું છું, એવો અધ્યવસાય તેને થતો જ નથી. સ્વભાવનો અધ્યવસાય થયો-શુદ્ધ ચૈતન્યધનનો અધ્યવસાય-એકત્વબુદ્ધિ થઈ તો પરનું હું કરી શકું છું, એવી બુદ્ધિ સમ્યગ્દષ્ટિને થતી નથી. સમજાણું કાંઈ? પરનું કરી શકું છું, એવો અધ્યવસાય પોતાના સ્વભાવનો અધ્યવસાય-એકત્વબુદ્ધિ નથી તેને થાય છે. આહાહા...! આવું કામ છે, પ્રભુ! આહાહા...!

કોઈને હું જિવાડી શકું છું અને પરથી હું જીવું છું, (એમ માનનાર) મિથ્યાદષ્ટિ છે, એમ કહે છે. એ જૈન નથી, એને જૈનની ખબર નથી, વીતરાગમાર્ગની ખબર નથી. છે અંદર? ૨૫૦ છે. ૨૫૦ (ગાથા) છે ને? ભાઈ! ૨૫૦. ત્યાં તમે વાંચ્યું છે કે નહિ? પૈસામાં ગૂંચી જાય એમાં આ ક્યાં સમજાય? આહાહા...! શું કહે છે? જુઓ! હું પરને જિવાડું છું, જીવનદાન આપી શકું છું અને પર મને જિવાડે છે, એ અધ્યવસાય મિથ્યાદષ્ટિનું અજ્ઞાન છે. આ મા-બાપ, કુટુંબને, બાયડી-છોકરાને નભાવતા નથી? ધૂળેય નભાવતા નથી. એ તો તેમનું આયુષ્ય છે તે પ્રમાણે નભે છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! કહો, ‘પુનાતર’! આવી વાત છે, ભગવાન! બહુ આકરી વાત. જગતથી (જૂદી છે.)

અહીંયાં બે વાત કરે છે, કે જેની દષ્ટિ મિથ્યાત્વ છે એ (એમ માને છે કે), હું પરને જિવાડું છું અને મને તે જિવાડે છે, પણ જેની દષ્ટિ આત્માના અધ્યવસાયમાં એકત્વબુદ્ધિ છે, આત્મા આનંદસ્વરૂપ, જ્ઞાનસ્વરૂપ છે તેનો અધ્યવસાય-એકત્વબુદ્ધિ છે તે પરને જિવાડું છું, પરથી જીવું છું, એમ માનતો નથી. આહાહા...! કહો, સમજાણું કાંઈ?

‘જ્ઞાનીપણાને લીધે સમ્યગ્દષ્ટિ છે.’ છેલ્લી લીટી છે ને? ધર્મી તેને કહીએ, સમ્યગ્દષ્ટિ જૈન પરમેશ્વરની માન્યતાવંત, આત્માની માન્યતાવંત, જિનસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા (છે) એ જિનસ્વરૂપ આત્માની જેને અંદર માન્યતા-અધ્યવસાય થયો એ પરને જિવાડું છું, એવી માન્યતા તેને નથી. આહા...! સમજાણું કાંઈ? અને પરથી હું જીવું છું, મારો નભાવ કરે છે, દુકાળ પડ્યો તો આ શેઠિયાઓએ બે-પાંચ લાખ આપ્યા તો મારું આયુષ્ય નભ્યું, એમ સમકિતી માનતા નથી. સમકિતી બહારથી ગરીબ હોય (પણ તે એમ માનતા નથી). આહાહા...! નરકમાં નારકી છે. નીચે સાત નરક છે તેમાં કોઈ નારકી સમકિતી છે. ‘શ્રેણિક’ રાજા, ‘શ્રેણિક’ રાજા પહેલી નરકમાં ગયા. સમકિતી છે, તીર્થંકરગોત્ર બાંધે છે, ત્યાંથી નીકળીને પહેલા તીર્થંકર થશે. જેવા ‘મહાવીરસ્વામી’ પ્રભુ હતા, એવા તીર્થંકર થશે. અત્યારે નરકમાં છે, પહેલી નરકમાં ચોરાશી હજાર વર્ષની સ્થિતિ છે. એ એમ નથી માનતા કે, હું પરને જિવાડું છું અને પરથી હું જીવું છું, એમ જ્ઞાની માનતા નથી. જ્ઞાની (એમ માને છે કે) મારા અધ્યવસાયથી હું જીવું છું, ત્રિકાળ જીવન. ત્રિકાળ જીવન, હોં! આહાહા...! પરનું જીવન હું કરી શકતો નથી. આહાહા...!

અહીં તો (અજ્ઞાની કહે), અર્ધાંગના. અડધું અંગ પોતાનું અને અડધું અંગ સ્ત્રીનું. અર્ધાંગના, મૂઢ છે. અડધું અંગ કેવું ? એ બીજો આત્મા છે, શરીર જુદું છે, એ તો પરની ચીજ છે, એ તારી ચીજ ક્યાંથી થઈ ગઈ? ‘માલયંદજી’ આવી વાત છે, ભગવાન! આહાહા...! અહીં તો સત્યની વાત છે, પ્રભુ! આહાહા...! એ વાત અત્યારે ગુપ્ત થઈ ગઈ છે, ફેરફાર થઈ ગયો. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- બાપુજી કહે છે કે ધર્મની વાત અહીંયાં સિવાય ક્યાંય નથી. અહીંયાં રહેશે તો ધર્મ થશે.

ઉત્તર :- વાત સાચી. ભાઈને પ્રેમ છે ને! ‘ભભૂતમલ’ને પ્રેમ છે. માલ તો આ છે, ભગવાન! ‘હિન્દુસ્તાન’માં દસ હજાર માઈલ અમે ત્રણ વાર ફર્યા છીએ. દસ હજાર માઈલ, હોં! મોટી મોટર છે ને? શું કહેવાય ઇ? ‘પ્લેમાઉટ’. પચીસ હજારની તે દિ’ આવી હતી, (સંવત) ૨૦૧૪. પડી છે. દસ હજાર માઈલ ત્રણ વાર ફર્યા છીએ. આ માર્ગ અમને ક્યાંય જોવા ન મળ્યો. આહાહા...!

અહીં કહે છે, પરને જિવાડું છું, એવો જેનો અધ્યવસાય છે તે મિથ્યાદષ્ટિ છે. સમ્યગ્દષ્ટિને એવો અધ્યવસાય નથી. ધર્મી, જેને આત્માનો આશ્રય થઈને સમ્યગ્દર્શન થયું છે, ભગવાનઆત્મા જિનસ્વરૂપ છે. ‘જિન સો હી હૈ આત્મા, અન્ય સો હી હૈ કર્મ, યહી વચન સે સમજ લે જિન પ્રવચન કા મર્મ.’ ત્રણલોકના નાથના વચનનો મર્મ - ‘જિન સો હી હૈ આત્મા’ આ આત્મા જિનસ્વરૂપ, અંદર વીતરાગસ્વરૂપ છે. ‘અન્ય સો હી હૈ કર્મ’ રાગાદિ, દાયાદાનાદિ બધું કર્મ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? એ જિનસ્વરૂપી ભગવાનઆત્મા, તેનો આશ્રય લઈને જેણે સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ કર્યું છે, તે ત્રણકાળ ત્રણલોકમાં હું કોઈ ચીજને નભાવું

છું અને તેનાથી હું નભું છું, એમ માનતા નથી. 'ભભૂતમલજી' આવી વાત છે, ભગવાન! બધા આત્મા અંદર ભગવાન પ્રભુ છે ને! આહા...! અંદર ભગવાનસ્વરૂપે જ છે. ભગવાનસ્વરૂપે ન હોય તો ભગવાનપણું, તેરમે (ગુણસ્થાને) કેવળી પરમાત્મા ક્યાંથી આવશે? બહારથી કોઈ ચીજ આવે છે? સમજાણું કાંઈ?

લીંડીપીપર છે ને? છોટી પીપર. એમાં ચોસઠ પહોરી તીખાશ ભરી છે. લીંડીપીપર હોય છે ને? ચોસઠ પહોરી એટલે રૂપિયે રૂપિયો, ચોસઠ એટલે સોળ આના. તીખાશ ભરી છે તો ઘૂંટવાથી છે તે આવે છે, પ્રાપ્તની પ્રાપ્તિ છે. કૂવામાં છે તે અવેડામાં આવે છે. એમ આત્મામાં પૂર્ણાનંદ અને પૂર્ણ જ્ઞાન વીતરાગસ્વરૂપથી અંદર ભગવાન ભર્યો છે... આહા...! તેના આશ્રયે પરમાત્મા સર્વજ્ઞ જે થાય છે તે અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન અંદરથી આવે છે, કોઈ બહારથી આવતું નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આવી વાતું છે, ભાઈ! ઓલા તો કહે, દેરાસર કરો, મંદિર કરો, પૂજા કરો, બે-પાંચ લાખ ખર્ચો ધર્મ થઈ જશે. અહીં કહે છે, ધૂળેય ધર્મ નહિ થાય, સાંભળ! તારા કરોડ, બે કરોડ ખર્ચો દે તોપણ ધર્મ નહિ. એ..ઈ...! એ પૈસા ક્યાં તારી ચીજ છે? એ તો જડ છે, અજીવ છે. અજીવને લેવા-દેવાનો સ્વામી હોય તો તો મિથ્યાદષ્ટિ છે. આહાહા...!

અહીં કહે છે, 'જેને તે અધ્યવસાય નથી તે જીવ જ્ઞાનીપણાને લીધે સમ્યગ્દષ્ટિ છે.' આહાહા...! સમ્યગ્દષ્ટિ તેને કહીએ. ધર્મની પહેલી સીડી, ધર્મનું પહેલું પગથિયું—સોપાન. હું તો જ્ઞાયક ચિદાનંદસ્વરૂપ છું, મારી દષ્ટિમાં તો મારો આત્મા દષ્ટિમાં આવે છે, એ દષ્ટિ આત્માને સ્વીકારે છે. એવો સ્વીકાર કરનાર સમ્યગ્દષ્ટિ પરને મારવું, જિવાડવું એ મારા અધિકારની વાત નથી, (એમ માને છે). આહાહા...! જિન ને પ્રેસ ને મિલમાં હજારો માણસ નભે તો મિલમાલિક જો સમકિતી હોય તો એ એમ ન માને, કે આ મારાથી નભે છે. સમજાણું કાંઈ? અજ્ઞાની મૂઠ માને.

ભાવાર્થ :- 'પર મને જિવાડે છે અને હું પરને જિવાડું છું' એમ માનવું તે અજ્ઞાન છે. જેને એ અજ્ઞાન છે તે મિથ્યાદષ્ટિ છે.' આહાહા...! જૂઠી દષ્ટિ છે, સત્યદષ્ટિથી (વિપરીત) અસત્યદષ્ટિ છે, પાખંડદષ્ટિ છે. આહાહા...! તમારામાં આવે છે ને? વૈષ્ણવ જન તો તેને કહીએ જે પર પીડા ઈ (જાણેરે) આવે છે કે નહિ? ખબર છે, બધું જોયું છું. અહીં તો કરોડો શ્વોકો (જોયા છે). ઓગણીસ વર્ષની ઉંમરથી (અત્યારે) નેવુ વર્ષ થયા તો સીત્તેર વર્ષથી આ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ છે. દુકાન ઉપર (પણ વાંચતા). પિતાજીની ઘરની દુકાન હતી.

મુમુક્ષુ :- પર પીડા જાણે છે, એમ લખ્યું છે.

ઉત્તર :- પર પીડાને ટાળે એમ એનું કહેવું છે. કોણ ટાળે? આહા...!

'પર મને જિવાડે છે અને હું પરને જિવાડું છું' એમ માનવું તે અજ્ઞાન છે. જેને એ અજ્ઞાન છે તે મિથ્યાદષ્ટિ છે. જેને એ અજ્ઞાન નથી તે સમ્યગ્દષ્ટિ છે.' બીજી બે ગાથા, ૨૫૧-૨૫૨.

ગાથા-૨૫૧-૨૫૨

કથમયમધ્યવસાયોઽજ્ઞાનમિતિ ચેત્ -

આરુદયેણ જીવદિ જીવો એવં ભણંતિ સવ્વણ્હૂ।

આરું ચ ણ દેસિ તુમં કહં તણ જીવેદં કદં તેસિં।।૨૫૧।।

આરુદયેણ જીવદિ જીવો એવં ભણંતિ સવ્વણ્હૂ।

આરું ચ ણ દિંતિ તુહં કહં ણુ તે જીવિદં કદં તેહિં।।૨૫૨।।

આયુરુદયેન જીવતિ જીવ એવં ભણન્તિ સર્વજ્ઞાઃ।

આયુશ્ચ ન દદાસિ ત્વં કથં ત્વયા જીવિતં કૃતં તેષામ્।।૨૫૧।।

આયુરુદયેન જીવતિ જીવ એવં ભણન્તિ સર્વજ્ઞાઃ।

આયુશ્ચ ન દદતિ તવ કથં નુ તે જીવિતં કૃતં તૈઃ।।૨૫૨।।

જીવિતં હિ તાવજ્જીવાનાં સ્વાયુઃકર્મોદયેનૈવ, તદભાવે તસ્ય
ભાવયિતુમશક્યત્વાત્; સ્વાયુઃકર્મ ચ નાન્યેનાન્યસ્ય દાતું શક્યં, તસ્ય
સ્વપરિણામેનૈવ ઉપાર્જ્યમાણત્વાત્; તતો ન કથજ્વનાપિ અન્યોઽન્યસ્ય જીવિતં
કુર્યાત્। અતો જીવયામિ, જીવ્યે ચેત્યધ્યવસાયો ધ્રુવમજ્ઞાનમ્।

હવે પૂછે છે કે આ (જીવનનો) અધ્યવસાય અજ્ઞાન કઈ રીતે છે ? તેનો ઉત્તર કહે છે :-

છે આયુ-ઉદયે જીવન જીવનું એમ સર્વજ્ઞે કહ્યું,

તું આયુ તો દેતો નથી, તેં જીવન ક્યમ તેનું કર્યું ? ૨૫૧.

છે આયુ-ઉદયે જીવન જીવનું એમ સર્વજ્ઞે કહ્યું,

તે આયુ તુજ દેતા નથી, તો જીવન ક્યમ તારું કર્યું ? ૨૫૨.

ગાથાર્થ :- [જીવઃ] જીવ [આયુરુદયેન] આયુકર્મના ઉદયથી [જીવતિ] જીવે
છે [એવં] એમ [સર્વજ્ઞાઃ] સર્વજ્ઞદેવો [ભણન્તિ] કહે છે; [ત્વં] તું [આયુઃ] આયુઃ
૫૨ જીવોને આયુકર્મ તો [ન દદાસિ] દેતો નથી [ત્વયા] તો (હે ભાઈ !) તેં [તેષામ્]
જીવિતં] તેમનું જીવિત (જીવતર) [કથં કૃતં] કઈ રીતે કર્યું ?

[જીવઃ] જીવ [આયુરુદયેન] આયુકર્મના ઉદયથી [જીવતિ] જીવે છે [એવં] એમ [સર્વજ્ઞાઃ] સર્વજ્ઞદેવો [મણન્તિ] કહે છે; પર જીવો [તવ] તને [આયુઃ ચ] આયુકર્મ તો [ન દદતિ] દેતા નથી [તૈઃ] તો (હે ભાઈ !) તેમણે [તે જીવિતં] તારું જીવિત [કથં નુ કૃતં] કઈ રીતે કર્યું ?

ટીકા :- પ્રથમ તો, જીવોને જીવિત ખરેખર પોતાના આયુકર્મના ઉદયથી જ છે, કારણ કે પોતાના આયુકર્મના ઉદયના અભાવમાં જીવિત કરાવું (-થવું) અશક્ય છે; વળી પોતાનું આયુકર્મ બીજાથી બીજાને દઈ શકાતું નથી, કારણ કે તે (પોતાનું આયુકર્મ) પોતાના પરિણામથી જ ઉપાર્જિત થાય છે (-મેળવાય છે); માટે કોઈ પણ રીતે બીજો બીજાનું જીવિત કરી શકે નહિ. તેથી ‘હું પરને જિવાડું છું અને પર મને જિવાડે છે’ એવો અધ્યવસાય ધ્રુવપણે (-નિયતપણે) અજ્ઞાન છે.

ભાવાર્થ :- પૂર્વે મરણના અધ્યવસાય વિષે કહ્યું હતું તે પ્રમાણે અહીં પણ જાણવું.

ગાથા-૨૫૧-૨૫૨ ઉપર પ્રવચન

આરુદયેણ જીવદિ જીવો એવં મણંતિ સવ્વળ્હૂ ।

આરં ચ ણ દેસિ તુમં કહં તણ જીવેદં કદં તેસિં ।।૨૫૧।।

આરુદયેણ જીવદિ જીવો એવં મણંતિ સવ્વળ્હૂ ।

આરં ચ ણ દિતિ તુહં કહં ણુ તે જીવેદં કદં તેહિં ।।૨૫૨।।

છે આયુ-ઉદયે જીવન જીવનું એમ સર્વજ્ઞે કહ્યું,

તું આયુ તો દેતો નથી, તેં જીવન ક્યમ તેનું કર્યું ? ૨૫૧.

છે આયુ-ઉદયે જીવન જીવનું એમ સર્વજ્ઞે કહ્યું,

તે આયુ તુજ દેતા નથી, તો જીવન ક્યમ તારું કર્યું ? ૨૫૨.

‘હવે પૂછે છે કે આ (જીવનનો) અધ્યવસાય અજ્ઞાન કઈ રીતે છે...’ આ બાજુ ટીકા છે.

ટીકા :- ‘પ્રથમ તો, જીવોને જીવિત ખરેખર પોતાના આયુકર્મના ઉદયથી જ છે,...’

એ જે જીવે છે તે પોતાના આયુષ્યકર્મને કારણે (જીવે છે), નિમિત્તથી કથન છે. બાકી તો આત્માની શરીરમાં રહેવાની જેટલી યોગ્યતા છે તે પોતાથી છે, આયુકર્મ નિમિત્ત છે. પરંતુ અહીંયાં આયુકર્મથી લેવું છે. સમજાણું કાંઈ? આ શરીરમાં જેટલો કાળ રહેવાનું છે તે પોતાને કારણે રહે છે, આયુષ્યકર્મ તો નિમિત્ત છે, ઉપાદાન પોતાનું છે. પરંતુ અહીંયાં નિમિત્તથી કથન છે, કે જેનું જેટલું આયુષ્યકર્મ છે તે પ્રમાણે ત્યાં રહેશે. આહાહા...!

અકસ્માત થાય છે, લ્યોને! મોટરમાં, રેલમાં, આ કોઈ પ્લેન નીચે પડી ગયું, કરોડો રૂપિયા, અબજો રૂપિયાનો માલ. આહાહા...! આ 'મોરબી', અત્યારે 'મોરબી'માં.. ઓ..હો...! પંદર-વીસ હજાર માણસ (મરી ગયા), એટલું પાણી. વીસ, એકવીસ, બાવીસ, ત્રેવીસ ફૂટ પાણી. મડદાં તણાઈને દરિયામાં ચાલ્યા ગયા. કોઈ તો એમ કહે છે, કે સ્થાનકવાસીનો અડધો ભાગ મરી ગયો. સ્થાનકવાસીનો જે ભાગ હતો (તેમાંથી) અડધો ભાગ. આપણા દિગંબરમાં એક જ અપંગ બાઈ હતી ઈ મરી ગઈ, બાકી બધા જીવંત આવ્યા, 'રાજકોટ' આવી ગયા. જેનું આયુષ્ય હોય તેને કોણ કરે? સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

અહીં કહે છે, 'જીવોનો જીવિત ખરેખર પોતાના આયુર્કર્મના ઉદયથી જ છે,...' જે આયુર્કર્મ પૂર્વે બંધાયું છે તે પ્રમાણે અહીંયાં શરીરમાં રહેવાનું છે. 'કારણ કે પોતાના આયુર્કર્મના ઉદયના અભાવમાં જીવિત કરાવું (-થવું) અશક્ય છે;...' આયુર્કર્મ ન હોય અને જીવિત રહે એ બને નહિ. 'પોતાનું આયુર્કર્મ બીજાથી બીજાને દઈ શકાતું નથી,...' આહાહા...! પોતાનું આયુષ્યકર્મ બીજાનું આયુષ્યકર્મ દઈ ન શકે. પોતાનું થોડું આયુષ્યકર્મ આપે, દઈ શકે? ઇતિહાસમાં આવે છે, ઇતિહાસમાં, નહિ? 'હુમાયુ'ને થોડું આયુષ્ય આપ્યું. ઇતિહાસમાં આપે. 'બાબર' ને 'હુમાયુ', ધૂળમાંય દેતો નથી. મૂઠ મુસલમાન હતો ને? આહાહા...! કોણ આયુષ્ય આપે? મરવાની તૈયારી હતી (તો આ કહે), હું થોડું આયુષ્ય આપું છું, તો નભી ગયો. ખોટી વાત છે. પોતાનું આયુષ્યના ટુકડા કરીને તેને આપી શકે છે? તો નભે. જેટલું આયુષ્ય છે તે સમયે, જે સમયે, જે ક્ષેત્રે, જે પ્રકારે દેહ છૂટવા લાયક છે ત્યાં છૂટશે. લાખ ઉપાય કરે તોપણ બીજું કાંઈ થાય નહિ. આહાહા...! હેં?

મુમુક્ષુ :- ઇતિહાસનો બનાવ ખોટો?

ઉત્તર :- ઇતિહાસ-બિતિહાસ બધા ગપ માર્યા છે. ઇતિહાસને ખબર કે દિ' (હતી)? ભગવાન આમ કહે છે. આ શું કહ્યું? જુઓ! આવ્યું ને?

મૂળ પાઠમાં એ છે, કે જિનવરે એમ (કહ્યું છે). 'સવ્વણ્હ' એમ પાઠ છે. ૨૫૧-૨૫૨ ગાથા. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર એમ કહે છે. જિનવરદેવ ત્રિલોકનાથ અરિહંત પરમેશ્વર એમ ફરમાવે છે, કે કોઈનું આયુષ્ય કોઈને આપી શકે, એમ ત્રણકાળમાં નથી. બીજાને બીજાનું જીવન આપે, એમ નથી. ડોક્ટર તો કરે કે નહિ? ઈજેક્શન આપીને (બચાવે ને)? અમારે અહીં એક મરી ગયો. આહાહા...! 'શિવલાલ પટેલ' હતા ને? 'વલ્લભ પટેલ'ને એ છે ને? ગુજરાતના. 'વલ્લભ પટેલ' ને કેવા? 'વિહ્વલ પટેલ'. એ ત્યાં 'કરમસદ'ના છે, 'આણંદ' પાસે. અમે ગામ જોયું હતું. સંસારમાં (હતા ત્યારે) નાની ઉંમરમાં માલ લેવા જતો ને! બધા જોયેલા. 'સૂરત', 'ભરૂચ', 'મુંબઈ'. નાની ઉંમરમાં, હોં! બાવીસ વર્ષની ઉંમરની અંદર. બાવીસ વર્ષે દુકાન છોડી દીધી. (સંવત) ૧૯૬૮ના વૈશાખમાં દુકાન છોડી દીધી. બાવીસ વર્ષની ઉંમર, ૬૬ (વર્ષ) થયા. પછી અમે દીક્ષા લીધી. આ માર્ગ બીજો, ભાઈ! આહાહા...!

પેલા તો કહે, પરજીવની દયા પાળો. દયા પાળવાથી ધર્મ થશે. અહીં કહે કે, પરના જીવનની દયા પાળી શકે નહિ. (દયા પાળી) એમ માને તે મિથ્યાદષ્ટિ છે, જૈન નથી. પરમેશ્વર સર્વજ્ઞ કહે છે. પાઠ આવ્યો ને? ‘સવ્વળ્હ’ ત્રણલોકના નાથ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર આમ ફરમાવે છે, કે તારા આયુષ્યનો ટુકડો તું પરને આપી શકે છે કે તેં પરને નભાવ્યો? ‘ભભૂતમલજી’! પૈસાવાળા ઘણા લોકોને નભાવે. ધૂળમાંય નથી. મિથ્યાત્વનું અભિમાન છે. આહાહા...! દુકાળનો કાળ હતો તો અમને મુદ્દત આપી, અમે ભાંગી જતા હતા, (એમ કહે).

અમારે ત્યાં દુકાનમાં થયું હતું. ‘જાવાભાઈ’ હતા તે સટ્ટાનો વેપાર કરતા. પછી સટ્ટામાં ખોટ ગઈ, પૈસા નહિ. પછી અમારા ભાગીદાર ફઈના દીકરા ‘કુંવરજીભાઈ’ હતા તેણે સોળ હજાર આપ્યા. આ તો સીત્તેર વર્ષ પહેલાની વાત છે. સોળ હજાર આપીને એનું નામ રાખ્યું. સટ્ટામાંથી પાટિયું કાઢી નાખે ને? કાંઈ પૈસા નહોતા, ડોં! હવે અત્યારે એના છોકરા પાસે એક કરોડ રૂપિયા છે. એ વખતે સોળ હજાર દેવાની શક્તિ નહોતી. અત્યારે ‘સૂરત’માં ‘મનહર’ છે (એને) ભંગારનો વેપાર, શું કહેવાય આ? ભંગાર.. ભંગાર. અત્યારે એક કરોડ રૂપિયા છે. એને સટ્ટામાં સોળ હજારની ખોટ ગઈ (એનું) નામ કાઢી નાખતા હતા એટલે અમારા ફઈના દીકરા ‘કુંવરજીભાઈ’ કહે, તારે લઈને આવ્યા છીએ, તારું નામ નીકળી જાય (એ કરતાં) સોળ હજાર લઈ જા. પછી બીજી વખત એણે એક પાઈ પણ માંગી નથી. એવું તો અનંતવાર ઘણું કર્યું, એમાં ધૂળમાં કાંઈ નથી. આહાહા...!

એક રજકણ પણ અહીંયાંથી દૂર કરવો એ પોતાની તાકાત નથી. એક આંગળી આમ હલે છે તે આત્માથી હલે છે, એમ ત્રણકાળમાં નથી. બાપાને સમજાય છે ને? ભાષા સમજાય છે? આ તો હિન્દી છે, તમારી મારવાડી (ભાષા નથી). આ તો હિન્દી છે, આ લોકો હિન્દી આવ્યા છે, બહારથી આવ્યા છે, ‘સરદારશહેર’થી આવ્યા છે, ‘સરદારશહેર’. આહાહા...! ભગવાન! અહીં તો ભગવાનઆત્મા અંદર છે. આહાહા...! સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ ‘સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો’. આહાહા...! અરે...! પ્રભુ! તને તારી ખબર નહિ અને પરને હું જિવાડું છું (એમ માને છો). આહાહા...! એ આયુર્કર્મના ઉદયથી બધા જીવે છે.

‘આયુર્કર્મના ઉદયના અભાવમાં જીવિત કરાવું (-થવું) અશક્ય છે; વળી પોતાનું આયુર્કર્મ બીજાથી બીજાને દઈ શકાતું નથી.’ આહાહા...! ‘કારણ કે તે (પોતાનું આયુર્કર્મ) પોતાના પરિણામથી જ ઉપાર્જિત થાય છે...’ શું કહ્યું જુઓ હવે. પૂર્વે જે અહીંનું આયુષ્ય બંધાયું હતું તે પોતાના પરિણામથી બંધાયું હતું. આ ભવ પહેલા ગયા ભવમાં હતો ત્યારે જે અહીંનું આયુષ્ય બંધાયું તે પોતાના પરિણામથી બંધાયું હતું. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! પોતાના પરિણામથી આયુષ્ય બંધાણું. આહાહા...! ‘પોતાના પરિણામથી જ ઉપાર્જિત થાય છે (-મેળવાય છે); માટે કોઈ પણ રીતે બીજો બીજાનું જીવિત કરી શકે નહિ.’ પોતાના પરિણામથી જે આયુષ્ય બંધાયું હતું તે આયુષ્ય અહીંયાં છે. આહાહા...! કોઈને મદદ મળે, દવા મળે ને

ડૉક્ટર આવે ને મારું જીવન વધારી દે (એમ) ત્રણકાળમાં નથી. આહાહા..!

જેની (આયુષ્યની) સ્થિતિ પૂરી થવાની છે તે એક ક્ષણમાં (પૂરી) થઈ જશે. કારણ કે પૂર્વે પોતાના પરિણામથી જ આયુષ્ય બંધાયું હતું. જે પરિણામથી આયુષ્ય બંધાયું તે આયુષ્ય પ્રમાણે ત્યાં જીવશે. આહાહા..! અત્યારે પણ જેટલા વર્ષ, મહિના જાય છે એ બધા મૃત્યુની સમીપ જાય છે. કેમકે મૃત્યુ નિશ્ચિત છે, આ સમયે દેહ છૂટશે એ નિશ્ચિત છે. જેટલા મહિના અને દિવસ જાય છે તે તેના મૃત્યુની સમીપ જાય છે. આ માને કે હું મોટો થાઉં છું, આ કહે કે, તારા મૃત્યુની સમીપ જાય છે. આહાહા..! ભાષા, જુઓ!

‘પોતાના પરિણામથી જ ઉપાર્જિત થાય છે...’ નિમિત્તનિમિત્ત સંબંધ નહિ. નહિતર એક વાર એમ કહ્યું, કે આયુષ્ય કર્મના જે પરમાણુ બંધાય છે તે પરમાણુની પર્યાયથી (બંધાય છે), પોતાના પરિણામથી નહિ. પોતાના પરિણામ પોતામાં રહ્યા અને આયુષ્યની પર્યાય આયુષ્યને કારણે થઈ. સમજાણું કાંઈ? શું કહ્યું ઇ? એક બાજુ જે પોતાના પરિણામ થયા હતા તે તો પોતાના પરિણામ (છે) અને જે આયુષ્ય બંધાણું તે તો પરમાણુની પર્યાય, એ આયુષ્યની સ્થિતિ તેમ થવાની હતી માટે બંધાણા છે. પણ અહીંયાં નિમિત્તનિમિત્ત સંબંધથી વાત કરે છે. શું કહ્યું સમજાણું?

અહીં તો ‘પોતાના પરિણામથી જ ઉપાર્જિત થાય છે...’ એમ કહ્યું. એક બાજુ ભગવાન એમ કહે કે, કર્મનું બંધન જે છે તે તું કરી શકતો નથી, એ તો પરદ્રવ્ય છે. આયુષ્યકર્મ એ જડ પર છે. તેની આયુષ્યની સ્થિતિ—મુદત તું કરી શકતો નથી, તું તો તારા પરિણામ કરી શકે છે. અહીંયાં તો પરિણામ કર્યા અને આયુષ્ય બંધાણું તેને નિમિત્ત કરીને એ આયુષ્ય પોતાના પરિણામથી બંધાયું એમ કહેવમાં આવ્યું છે. આહાહા..! અરે...રે...!

એક બાજુ પ્રભુ એમ કહે, પ્રભુ! કર્મ જડ છે. તેને તું બાંધી શકતો નથી, છોડી શકતો નથી. કેમકે એ તો પરદ્રવ્ય છે, જડ છે. તારો પરદ્રવ્યમાં કાંઈ અધિકાર નથી. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? ‘પાટનીજી’ અહીંયાં આ કહ્યું, ‘પરિણામથી જ ઉપાર્જિત થાય છે...’ બીજે ઠેકાણે ભગવાન એમ કહે છે, કે આયુષ્યના પરમાણુને યોગ્ય જે હતા તે આયુષ્યરૂપે થઈ ગયા. પરમાણુમાં તેટલી સ્થિતિ થવાને લાયક હતી. પરિણામ તો નિમિત્તમાત્ર છે. પરિણામ આયુષ્યને બાંધતું નથી. અહીંયાં તો કર્મના નિમિત્તથી કથન કરવું છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- નિમિત્તનો આશ્રય લેવો પડે.

ઉત્તર :- નિમિત્તનો આશ્રય નહિ, એને ટૂંકામાં સમજાવવું છે. લાંબી લાંબી વાત કરે કે, તારા પરિણામ હતા તે પ્રમાણે આ શરીરમાં નભવાની તારી સ્થિતિ છે, આયુષ્ય તો નિમિત્ત છે. એટલી લાંબી લાંબી વાત ન કરતાં ટૂંકી કરી છે. સમજાણું કાંઈ? નહિતર તો એમ છે, કે પૂર્વે જે પોતાના આયુષ્યના પરિણામ હતા એ પરિણામ પ્રમાણે અહીંયાં દેહમાં રહેવાની યોગ્યતા છે. પોતાની પોતાથી છે, ડોં! કર્મથી નહિ. સમજાણું કાંઈ? પણ એટલી

લાંબી વાત ન કરતાં ટૂંકી કરવા માટે (એમ કહ્યું કે), તારા પરિણામથી જે પૂર્વે આયુષ્ય બંધાયું હતું એ આયુષ્ય અહીંયાં છે તે પ્રમાણે તારે રહેવાનું છે. તને કોઈ આયુષ્ય આપી શકે કે બીજાને તું આયુષ્ય આપી શકે (એમ છે નહિ). આહાહા...! ઉપભોગ નહોતું આવ્યું? કાલે ઉપભોગ આવ્યું હતું. કર્મનો ઉપભોગ-એ નિમિત્તનું કથન છે. આહાહા...! પોતાના ઉપભોગથી કર્મનો નાશ થાય છે, એમ. બીજો કોઈ નાશ કરી શકે એમ છે નહિ. આહાહા...! અરે...! ક્યાં નિવૃત્તિ માણસને? જગતની ઝંઝાળ. તોબા, તોબા છે. નિવૃત્ત આત્મા શું છે? અને સત્ય શું છે? તેનો નિર્ણય કરવાનો ટાઈમ નથી. અરે...! દેહ છૂટશે.. આ..હા...! ચોરાશીના અવતારમાં ક્યાંક ચાલ્યો જશે. આહાહા...!

અહીં તો (કહે છે), 'પોતાના પરિણામથી જ ઉપાર્જિત થાય છે...' ભાષા જુઓ! એક બાજુ એમ કહે કે, પોતાના પરિણામ પોતાથી થયા છે અને આયુષ્યની સ્થિતિ આયુષ્યકર્મથી થઈ છે. પરમાણુમાં એ આયુષ્ય થવાની એટલી સ્થિતિ હતી તો થઈ છે, આ પરિણામ તો નિમિત્તમાત્ર છે. નિમિત્ત તેનું કર્તા નથી. પરંતુ અહીંયાં ટૂંકામાં લેવા માટે (એમ કહ્યું કે), પોતાના પરિણામથી કર્મ ઉપાર્જિત કર્યાં. એ ઉપાર્જિત કર્યું તે પ્રમાણે આયુષ્ય અહીંયાં દેહમાં રહેવાનું છે. એ ઉપાર્જનમાં કોઈ બીજું દઈ શકે (એમ નથી). બીજાએ પણ પોતાના પરિણામથી જે આયુષ્યનું ઉપાર્જન કર્યું હતું તે પ્રમાણે ત્યાં રહે છે, તું તેને નભાવી શકે કે મારી શકે એમ વાત નથી. આહાહા...! આવી વાતું છે, પ્રભુ! આહાહા...!

સાધારણ માણસને તો (એમ લાગે), શું કહે છે આ? આ ડોક્ટરો આયુષ્ય નભાવી શકે છે. ડોક્ટર મરી નથી જતા? અહીં 'ભાવનગર'માં ઇસ્પીતાલમાં મોટો સર્જન હતો- 'હેમંતકુમાર', અહીં આવતા હતા. અહીં બધા આવી તો ગયા હોય, 'ભાવનગર'ના રાજા પણ આવી ગયા. અહીં તો રાજા આવે, દીવાન આવે, બધા ભિખારા. બધા ભિખારા છે ને? માગે છે, માગણ, માગણ છે. લાવ પૈસા, લાવ પૈસા.. મોટા ભિખારી છે. ભગવાન તેને ભિખારી કહે છે. અંતર આનંદની લક્ષ્મી અંદર પડી છે તેની તો દૃષ્ટિ નથી, તેને માંગવી નથી. સમજાણું કાંઈ? એ 'હેમંતકુમાર' કોઈની દવા કરતા હતા. સર્જન હતા. અહીં બે-ત્રણ વાર આવી ગયા. 'મને કાંઈક થાય છે, મને કાંઈક થાય છે.' એમ કહીને ખુરશીમાં બેસી ગયો, દેહ છૂટી ગયો. સર્જન! 'ભાવનગર' ઇસ્પીતાલનો મોટો સર્જન! શું કરે? વૈદ્ય અને ડોક્ટરો પણ પોતાના આયુષ્ય પ્રમાણે રહે ને? હૈં?

મુમુક્ષુ :- ઉંમર ૩૮ વર્ષ હતી.

ઉત્તર :- ૩૮ વર્ષ જ હતી!? અહીં આવ્યા હતા ખરા. બે-ત્રણ વાર આવ્યા હતા. એકવાર દાંત માટે આવ્યા હતા, એકવાર વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવ્યા હતા. કોણ કોનું આયુષ્ય એક ક્ષણ વધારે? આહાહા...! એક્સિડેન્ટ થાય છે, જુઓને! જુવાન ૩૨-૩૨ વર્ષના રેલમાં કચરાય જાય છે. એ આયુષ્યની સ્થિતિ એટલી છે. એ અકસ્માત નથી. એ આયુષ્યની

તેટલી સ્થિતિ ત્યાં પૂરી થવાની હતી માટે દેહ છૂટી ગયો. આહાહા..!

‘માટે કોઈ પણ રીતે...’ કોઈ પણ રીતે ‘બીજો બીજાનું જીવિત કરી શકે નહિ.’ આહાહા..! દવા દે ને જીવન દે ને આમ દે.. આહા..! અરે..! આપણો અહીંનો મોટો ડૉક્ટર હતો ને? શું નામ? ‘રસ્તોગી’, મોટો ડૉક્ટર. આપણા વ્યાખ્યાનમાં આવતા, ૬૧ વર્ષની ઉંમર, મોટો ડૉક્ટર. પૂરું થયું પછી અહીંથી ‘કેમ્પ’માં ગયા, ‘વઢવાણ કેમ્પ’. ૬૧ વર્ષની ઉંમર, ૬૦ ને ૧. બધા પાસે હતા ત્યાં (કહે) મને કાંઈક થાય છે. એક (જગ્યા) ખાલી હતી, દર્દીની ખાલી જગ્યા હતી ત્યાં સૂઈ ગયો. બોલાવો બૈરાંને! બૈરાં આવ્યા. (એને કહે), ‘હવે હું જાઉં છું.’ ૬૧ વર્ષની ઉંમર, મોટો ડૉક્ટર. તે શું ધૂળ કરે? અહીં આવતા બિચારા, અહીં જ્યારે હતા (ત્યારે) રવિવારે વ્યાખ્યાન સાંભળવા હતા. પણ જગતની લોકઝાળ મારી નાખે. બહારના માન-સન્માન મળે. આહાહા..! ૬૧ વર્ષની ઉંમરે મરી ગયો. ડૉક્ટર મોટો, જેણે આ બધું જમાવ્યું હતું. અહીં ઈસ્પીતાલ છે ને? ‘જિથરી.. જિથરી!’ આહા..! આયુષ્યની સ્થિતિ પૂરી થાય ત્યાં ડૉક્ટર શું કે મોટો વૈદ્ય શું? આહા..! કોણ રાખી શકે? પ્રભુ! એ નિશ્ચય તો કર, નિર્ણય તો કર. આહા..!

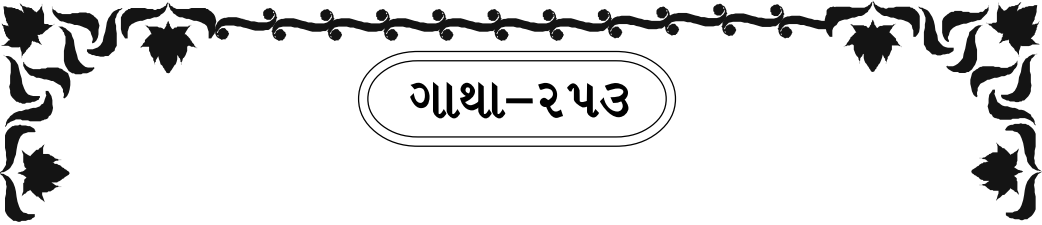
‘માટે કોઈ પણ રીતે...’ એમ ભાષા છે ને? ‘કોઈ પણ રીતે બીજો બીજાનું જીવિત કરી શકે નહિ. તેથી ‘હું પરને જિવાડું છું અને પર મને જિવાડે છે’ એવો અધ્યવસાય ધ્રુવપણે (–નિયતપણે) અજ્ઞાન છે.’ નિશ્ચયથી અજ્ઞાન છે. તારી દષ્ટિ મૂઢતા છે, વિપરીત પાખંડ છે. આહાહા..! આવી વાત છે.

‘પૂર્વે મરણના અધ્યવસાય વિષે કહ્યું હતું તે પ્રમાણે અહીં પણ જાણવું.’ સુખ-દુઃખની વાત વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રશ્ન :- ઉપવાસાદિ કરવા કે ન કરવા ?

ઉત્તર :- આહાર જે ક્ષણે મળવાનો નથી તેને તું મેળવ એમ કહેવામાં આવતું નથી. અને જે ક્ષણે રાગની મંદતા થવાની છે તે ન કરવી એમ પણ કહેવાતું નથી. વળી રાગ તીવ્ર હો કે મંદ હો પણ તે ધર્મ નથી. જે સમયે જે રાગ આવે તેની ના પાડી શકાય નહિ અને જે આહાર મળવાનો નથી, તેને મેળવવાનું કહી શકાય નહિ. હું તો શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વભાવી છું, રાગની મંદતા કરનારો નથી. એવી રુચિ જ્ઞાન અને રમણતાનો પુરુષાર્થ કરે છે તેને વિકલ્પ અને નિમિત્ત હોય છે. પણ રાગ કે નિમિત્ત માટે પ્રયત્ન કરવો પડતો નથી. મોક્ષનો ઉપાય કરવો એ ઉપદેશનું તાત્પર્ય છે. નિમિત્ત મેળવવા કે રાગ કરવો વગેરે ઉપદેશમાં છે જ નહિ.

(પરમાગમસાર - ૯૫૯)

 ગાથા-૨૫૩

દુઃખસુખકરણાધ્યવસાયસ્યાપિ એષૈવ ગતિ :-

જો અપ્પણા દુ મ્પણાદિ દુઃખિદુઃસુહિદે કરેમિ સત્તે ત્તિ ।

સો મૂઢો અપ્પણાણી ણાણી એત્તો દુ વિવરીદો ॥૨૫૩ ॥

ય આત્મના તુ મન્યતે દુઃખિતસુખિતાન્ કરોમિ સત્ત્વાનિતિ ।

સ મૂઢોઽજ્ઞાની જ્ઞાન્યતસ્તુ વિપરીતઃ ॥૨૫૩ ॥

પરજીવાનહં દુઃખિતાન્ સુખિતાંશ્ચ કરોમિ, પરજીવૈર્દુઃખિતઃ સુખિતશ્ચ
ક્રિયેઽહમિત્યધ્યવસાયો ધ્રુવમજ્ઞાનમ્ । સ તુ યસ્યાસ્તિ સોઽજ્ઞાનિત્વાન્મિથ્યાદષ્ટિઃ,
યસ્ય તુ નાસ્તિ સ જ્ઞાનિત્વાત્ સમ્યગ્દષ્ટિઃ ।

દુઃખ-સુખ કરવાના અધ્યવસાયની પણ આ જ ગતિ છે એમ હવે કહે છે :-

જે માનતો-મુજથી દુખીસુખી હું કરું પર જીવને,

તે મૂઢ છે, અજ્ઞાની છે, વિપરીત એથી જ્ઞાની છે. ૨૫૩.

ગાથાર્થ :- [યઃ] જે [ઇતિ મન્યતે] એમ માને છે કે [આત્મના તુ] મારા પોતાથી [સત્ત્વાન્] હું (૫૨) જીવોને [દુઃખિતસુખિતાન્] દુઃખી-સુખી [કરોમિ] કરું છું, [સઃ] તે [મૂઢઃ] મૂઢ (-મોહી) છે, [અજ્ઞાની] અજ્ઞાની છે, [તુ] અને [અતઃ વિપરીતઃ] આનાથી વિપરીત તે [જ્ઞાની] જ્ઞાની છે.

ટીકા :- ‘પર જીવોને હું દુઃખી તથા સુખી કરું છું અને પર જીવો મને દુઃખી તથા સુખી કરે છે’ એવો અધ્યવસાય ધ્રુવપણે અજ્ઞાન છે. તે અધ્યવસાય જેને છે તે જીવ અજ્ઞાનીપણાને લીધે મિથ્યાદષ્ટિ છે; અને જેને તે અધ્યવસાય નથી તે જીવ જ્ઞાનીપણાને લીધે સમ્યગ્દષ્ટિ છે.

ભાવાર્થ :- ‘હું પર જીવોને સુખી-દુઃખી કરું છું અને પર જીવો મને સુખી-દુઃખી કરે છે’ એમ માનવું તે અજ્ઞાન છે. જેને એ અજ્ઞાન છે તે મિથ્યાદષ્ટિ છે; જેને એ અજ્ઞાન નથી તે જ્ઞાની છે - સમ્યગ્દષ્ટિ છે.

પ્રવચન નં. ૩૨૦ ગાથા-૨૫૩ થી ૨૫૬, મંગળવાર, આસો સુદ ૪,

તા. ૨૫-૦૯-૧૯૭૯

(આ પ્રવચન હિન્દીમાં છે તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરેલ છે)

(‘સમયસાર’ ગાથા-૨૫૩). ‘દુઃખ-સુખ કરવાના અધ્યવસાયની પણ આ જ ગતિ છે એમ હવે કહે છે :-’ શું કહ્યું? હું પરને જિવાડી શકું છું કે પરને મારી શકું છું કે પર મને જિવાડી શકે છે અને મારી શકે છે, એ અધ્યવસાય મિથ્યા અજ્ઞાનભાવ છે. કોઈ કોઈને મારી શકતું નથી, કોઈને બચાવી શકતો નથી. (મારી શકું છું, બચાવી શકું છું) એ અભિપ્રાય મિથ્યાદષ્ટિનો મિથ્યા છે.

જ્ઞાનીને-સમ્યગ્જ્ઞાનીને એવો કોઈ વિકલ્પ-રાગ આવે છે, જ્યાં સુધી વીતરાગ નથી થયા, સમ્યગ્દષ્ટિ છે, જ્ઞાની છે તો રાગ આવે છે, કે હું પરને જિવાડું. પરંતુ એમ માને છે, કે હું તો નિમિત્તમાત્ર છું. એને બચાવ્યો કે એને જિવાડું છે, એમ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આમાં સંસ્કૃત ટીકામાં છે, નિમિત્તમાત્ર છું. સંસ્કૃત ટીકામાં છે. આહા...! કેમકે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપનું જ્ઞાન, ભાન ને ધ્યાન છે છતાં વીતરાગ નથી એટલે વિકલ્પ-રાગ આવે છે, કે પરને જિવાડું એવો વિકલ્પ આવ્યો. પરંતુ પરને જિવાડું છું કે મારું છે, એમ માનતા નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? અને જ્ઞાનીને એવો વિકલ્પ પણ આવે છે, કે કોઈ જીવ મને જિવાડે છે, એવો વિકલ્પ આવે છે. પરંતુ એમ માને છે કે એ ચીજ તો નિમિત્તમાત્ર છે. મને જિવાડી શકે છે કે મારી શકે છે, એમ છે નહિ. આહાહા...! આવી વાતું છે.

હવે અહીંયાં તો સુખ-દુઃખ(ની વાત કરે છે). હું પરને સુખ-દુઃખ આપી શકું છું અને પરથી મારામાં સુખ-દુઃખ થાય છે, એ પણ મિથ્યા અભિપ્રાય છે, મિથ્યાશ્રદ્ધા છે.

જો અપ્પણા દુ મણ્ણાદિ દુક્ખિદુસુહિદે કરેમિ સત્તે ત્તિ ।

સો મૂઢો અણ્ણાણી ણાણી એત્તો દુ વિવરીદો । । ૨૫૩ । ।

જે માનતો-મુજથી દુખીસુખી હું કરું પર જીવને,

તે મૂઢ છે, અજ્ઞાની છે, વિપરીત એથી જ્ઞાની છે. ૨૫૩.

ટીકા :- ‘પર જીવોને હું દુઃખી તથા સુખી કરું છું...’ પર જીવોને હું સગવડતા આપી શકું છું અને પર જીવોને હું અગવડતા આપી શકું છું. છે? આહા...! ‘દુઃખી તથા સુખી કરું છું અને પર જીવો મને દુઃખી તથા સુખી કરે છે...’ પર જીવ મને પ્રતિકૂળ સંયોગ આપે છે અને અનુકૂળતા આપે છે, એ અધ્યવસાય મિથ્યાદષ્ટિનો છે. હૈં?

મુમુક્ષુ :- એવું બને તો છે.

ઉત્તર :- બને છે ક્યાં? એ તો નિમિત્તમાત્ર કહ્યું. જ્ઞાનીને પણ એવો વિકલ્પ આવે કે, આહાર-પાણી દઉં તો આ થાય, પણ એ માને છે, કે એ ચીજ તો જવાની હતી, હું તો નિમિત્તમાત્ર છું. મેં આહાર-પાણી આપ્યા અને પૈસા આપ્યા તો એ સુખી થયો, એમ જ્ઞાની માનતા નથી. આહા...! સમ્યગ્દષ્ટિ ચોથે ગુણસ્થાને. સમજાણું કાંઈ? આહા...!

પરને હું સુખી, દુઃખી કરું છું એમ મિથ્યાદષ્ટિ માને છે. સમ્યગ્દષ્ટિને એવો વિકલ્પ આવે છે, કે પરને હું સગવડતા આપું અથવા આ માણસ વેરી-શત્રુ છે. સમકિતી પણ લડાઈ કરે છે ને? આહા...! સમ્યગ્દષ્ટિ પણ લડાઈ કરે છે. ભાઈ બાઝ્યા. ‘બાહુબલી’ અને ‘ભરત’. પરંતુ તેઓ અંતરમાં સમજે છે કે હું તો નિમિત્તમાત્ર છું, એ બધી ક્રિયાઓ થાય છે તે તેને કારણે-પુદ્ગલને કારણે થાય છે. આહાહા...! હું તેને મારી શકું છું, ચક્ર ચડાવે છે એ વિકલ્પ આવ્યો છે, બસ! મેં ચક્ર ચડાવ્યું એમ માનતા નથી. આહાહા...! આવી વાત છે. અને જેટલો વિકલ્પ આવે છે તેટલો રાગ છે અને દુઃખ છે, એમ સમ્યગ્દષ્ટિ માને છે. સમજાણું કાંઈ? અરે...! મારો આનંદસ્વભાવ, મારા અનાકુળ આનંદસ્વભાવમાં હું રહી શક્યો નહિ તો આ રાગ આવ્યો, રાગ આવ્યો તે દુઃખ છે. આહા...! સમજાણું કાંઈ? સમ્યગ્દષ્ટિને રાગ થતો જ નથી અને દુઃખ હોતું જ નથી, એમ નથી. માલિકી નથી. એ રાગના સ્વામી થતા નથી, તેમ પરને હું દુઃખી, સુખી કરું છું એમ માનતા નથી. એ ચીજ જવાલાયક હતી એટલે ગઈ, પ્રતિકૂળતા થવાલાયક હતી તેથી થઈ, એમાં તો હું નિમિત્તમાત્ર છું. આહાહા...! આવી વાતું. ભારે વાત આકરી, ભાઈ!

એ કરી શું શકે? અભિપ્રાયમાં એકતાબુદ્ધિ કરે. હું પરને કરું કે સુખી-દુઃખી કરું. પરંતુ પરને સુખી-દુઃખી કરી તો શકતો નથી. એમ જ્ઞાનીને પણ રાગ આવે છે, કે પર જીવને ન મારું, પર જીવને આહાર-પાણી દઉં, એવો વિકલ્પ (આવે છે). એ આહાર-પાણી જાય છે તે મારાથી જાય છે, એમ નથી માનતા. ‘સુમેરુમલજી’ આવી વાતું છે. આહાહા...! બેયમાં ટીકામાં લીધું, ભાઈ!

મુમુક્ષુ :- મુનિને આહાર દેવો કે નહિ?

ઉત્તર :- આહાર કોણ દે? આહાર દેવાની ક્રિયા થવાવાળી થશે, તેમાં રાગ નિમિત્તમાત્ર છે, શુભભાવ છે. આહાહા...! આહારની ચીજ હું આપી શકું છે, એમ માનતા નથી. એ તો જડ છે. જડને જવાનું છે તો જાય છે. મને રાગ આવ્યો, હું નિમિત્તમાત્ર છે. આહાહા...! એવો માર્ગ (છે), ભાઈ!

મુમુક્ષુ :- નિમિત્તમાત્ર છું એટલે કાંઈ કરતો નથી..

ઉત્તર :- પરને કાંઈ કરતો નથી. એનો અર્થ એ થયો કે, હું આહાર-પાણી આપતો જ નથી. આહાહા...! ‘ભરતે’ ચક્ર ચલાવ્યું (પરંતુ અંદર એમ માને છે કે), મેં ચક્ર ચલાવ્યું નથી. મારામાં જરી દ્વેષ આવ્યો તેને કારણે ચક્ર (ચલાવવામાં) નિમિત્ત થયો. એ દ્વેષનું પણ

જ્ઞાનીને તો દુઃખ થાય છે. આહાહા...! મારા આનંદમાં હું રહી શક્યો નહિ, મારો પ્રભુ તો અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર છે. અતીન્દ્રિય મહાપદાર્થ, આવ્યું ને? ૧૯૨. અતીન્દ્રિય મહાપદાર્થમાં હું સ્થિર ન રહી શક્યો તો એવો વિકલ્પ આવ્યો કે, પર ઉપર ચક્ર ચલાવું, પરને પ્રતિકૂળતા આપું, એવો વિકલ્પ આવ્યો, તો એ પર ચીજમાં નિમિત્તમાત્ર છે. એ ચીજ જાય છે, આવે છે તેના તે સ્વામી નથી. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- વિકલ્પના તો સ્વામી છે.

ઉત્તર :- નહિ, નહિ, એ વિકલ્પના સ્વામી નથી. વિકલ્પ, મારામાં પર્યાયની નબળાઈથી કર્તા થઈને આવે છે, કરવાલાયક છે, એ અપેક્ષાએ નહિ પરંતુ મારામાં રાગનું પરિણમન થાય છે, મારામાં થયું છે, મારી નબળાઈને કારણે થયું છે, તેમ જાણે છે. પરંતુ રાગ મારી ચીજ છે, એમ નથી માનતા. આહા...! અરે...! છતાં જ્ઞાનીને જેટલો રાગ આવ્યો તેનું પરિણમન મારું છે, એમ જાણે છે. કર્મથી રાગ થયો છે એમ નથી માનતા. આહાહા...! સૂક્ષ્મ વિષય (છે), ભાઈ! આહા...! જ્ઞાનીને વિષયની વાસના, ભોગનો રાગ આવે છે. આહાહા...! વીતરાગ ન થાય ત્યાં સુધી રાગ તો આવે છે, પરંતુ એ દેહની ક્રિયા થાય છે તે મારાથી થાય છે, એમ નથી માનતા. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- ખરેખર પર્યાયમાં એ ક્રિયા થતી નથી કે માનતો નથી?

ઉત્તર :- માનતો નથી. એનાથી થતી નથી. દેહની ક્રિયા જે વિષયની લેવાય તે દેહની ક્રિયા તો જડથી થાય છે. જ્ઞાની એમ માને છે, કે એ મારાથી થતી જ નથી. હું તો નિમિત્તમાત્ર છું. દ્રેષ આવ્યો કે વિષયવાસનાનો રાગ આવ્યો તેમાં હું નિમિત્તમાત્ર છું. આહાહા...! ગજબ વાત છે, પ્રભુ! માર્ગ બહુ જુદી જાતનો, ભાઈ! આહાહા...! વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમાત્મા સમય સમયનો દોષ અને ગુણની વ્યાખ્યા કરે છે. આહા...!

ધર્મી જીવ એમ નથી માનતા કે, હું પર જીવોને દુઃખી તથા સુખી કરું છું. છે? હેં? આવ્યું ને? 'પર જીવો મને દુઃખી તથા સુખી કરે છે' એવો અધ્યવસાય ધ્રુવપણે અજ્ઞાન છે.' નિશ્ચયથી અજ્ઞાન છે. આહાહા...! પૈસા, આહાર, વસ્ત્ર, ભૂખ્યાને આહાર, તરસ્યાને પાણી, રોગીને ઔષધ, જમીન ન હોય તેને જમીન આપવી, એ ક્રિયા મારી છે, એમ ધર્મી માનતા નથી. અજ્ઞાની માને છે, કે હું આ કરું છું. આહાહા...! આવો ખેલ છે. હેં?

મુમુક્ષુ :- બેમાંથી સાચું કોનું?

ઉત્તર :- બેયનું સાચું છે. અજ્ઞાનીને ખોટો અભિપ્રાય છે તે સાચો છે અને જ્ઞાનીને રાગ આવે છે પણ અભિપ્રાય ખોટો નથી તે પણ સાચું છે. આહાહા...!

રાગ આવે છે તે મન-વચન અને કાયામાંથી રાગ નથી આવતો. તેમ કર્મમાંથી રાગ નથી આવતો. ધર્મી એમ માને છે, કે મારી નબળાઈને કારણે રાગ આવ્યો છે. અને કોઈ રીતે રાગ છૂટતો નથી (તેથી) એ જાતના ઈલાજમાં જોડાય છે. પણ એ ક્રિયા હું કરી શકું

છે, એમ માનતા નથી. હવે આ વાત અજબગજબની વાત છે, ભાઈ! આહા...! એ ટીકામાં લીધું, બેયમાં-આમાં અને ઓલામાં. સમક્રિતીને પર જીવને દુઃખી કરવાનો વિકલ્પ આવે છે, પણ પર જીવને હું દુઃખી કરી શકું છું એમ માનતા નથી. આહાહા...!

અજ્ઞાની, પરને હું અગવડતા આપી શકું છું તેથી તે મરી ગયો, મેં ઝેર આપ્યું તો તે મરી ગયો (એમ માને છે). જ્ઞાની કહે છે, કે કદાચિત્ એવો વિકલ્પ આવ્યો, પણ ઝેર આપવાનો ભાવ, ઝેરનો ભાવ મારો નથી. ઝેરની ચીજ તો જડની છે. અરે...રે...! આવી વાતું (છે). 'ભરતે' 'બાહુબલી' ઉપર ચક્ર ચલાવ્યું, તો દ્વેષનો વિકલ્પ આવ્યો હતો પરંતુ ચક્ર મેં ચલાવ્યું, એમ તેઓ નથી માનતા. હવે આ કોણ માને?

મુમુક્ષુ :- ચક્ર ચલાવ્યું કોણે?

ઉત્તર :- જડે. જડમાં ક્રિયાવતી શક્તિ છે તેનાથી ચક્ર ચાલે છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- ચક્રે પોતે પોતાને ચલાવ્યું?

ઉત્તર :- પોતે પોતાથી ચાલ્યું. ચક્ર શું પરમાણુ ચૌદ બ્રહ્માંડ ચાલ્યો જાય છે. સાતમી નરકમાં નીચે એક પરમાણુ હોય તે સિદ્ધ ભગવાન સુધી એક સમયમાં ગતિ કરીને ચાલ્યો જાય છે. એની ક્રિયાવતી શક્તિનો એવો સ્વભાવ છે. આહાહા...! ચૌદ બ્રહ્માંડમાં એક સમયમાં પરમાણુ ચાલ્યો જાય છે. તો અહીંયાંથી અહીંયાં જવું તે તો સાધારણ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- સિદ્ધ ભગવાન તો સાત રાજુલોક જાય પરમાણું ચૌદ રાજુલોક જાય.

ઉત્તર :- ચૌદ રાજુલોક જાય છે. સિદ્ધ થાય તો સાત રાજુ જાય છે. આ તો નીચેથી ઉપર ચૌદ રાજુ (જાય). વસ્તુનો સ્વભાવ સ્વતઃ છે. આહા...! એ પરમાણુની ગતિ, આ શરીરની ગતિ થાય છે, આ જુઓને અહીંયાં, એ આત્માથી થાય છે એ બિલકુલ જૂઠ છે. વિકલ્પ આવ્યો કે હું હાથને ચલાવું, એવો વિકલ્પ આવ્યો, બસ! પરંતુ હાથ ચાલે છે તે મારાથી નથી ચાલતો. અજ્ઞાની એમ માને છે, કે વિકલ્પ આવ્યો અને હાથ મારાથી ચાલ્યો. આવો ફેર છે. આહા...! મોટો ફેર (છે).

આચાર્યે ટીકા લખી ને? ટીકા. ટીકા જે થઈ છે તે મારાથી નથી થઈ, એ તો શબ્દોની પર્યાયથી થઈ છે. મને તો વિકલ્પ આવ્યો હતો તો હું તો નિમિત્તમાત્ર છું. આહાહા...! આવી ટીકા ગણધર જેવી ટીકા બનાવી. પ્રભુ! મેં નથી બનાવી, હોં! એમ છેલ્લે આવ્યું ને? મોહથી ન નાચો. એ પરમાણુની પર્યાય તે સમયે ટીકારૂપ થવાની હતી તો થઈ છે, મને વિકલ્પ હતો તો તેમાં હું નિમિત્તમાત્ર છું.

મુમુક્ષુ :- આપણા પંડિતજીએ આટલા બધા તરજૂમા કર્યા તે બધા પાણીમાં ગયા?

ઉત્તર :- એ તરજૂમા કર્યા ઈ બધા મફત. એ...ઈ...! બધું ભેગું કરીને 'મોક્ષશાસ્ત્ર' બનાવ્યું છે ને? અને 'હિંમતભાઈ'એ આ બધા અર્થ કર્યા છે. 'હિંમતભાઈ'એ આ બધા

અર્થ કર્યા નહિ? ગુજરાતી (કર્ણુ), સંસ્કૃતમાંથી ગુજરાતી (કર્ણુ), લ્યો! એ તો સંસ્કૃત ભણેલાઓ કરી શકે. શબ્દના અર્થ કરવા એ ... આહાહા...! પણ ઈ અક્ષર બનાવવા એ આત્માની ક્રિયા નથી. ઓહો...હો...! સમજાણું કાંઈ?

‘તે અધ્યવસાય જેને છે કે...’ હું પરને પ્રતિકૂળતા આપી શકું છું. પણ પ્રતિકૂળતાનો અર્થ શું? ઈ તો અશાતાના ઉદયથી તેને પ્રતિકૂળતા થાય છે. તું આપી શકે છે? અને તેને અનુકૂળતા હોય, શાતાના ઉદયથી અનુકૂળ સામગ્રી મળે છે. અહીં નિમિત્તથી કથન છે, હોં!

મુમુક્ષુ :- બેનો-દીકરીઓ આવે ને એ કાંઈ માંગે તો એને એમ કહેવું ને એ તો એને કારણે આવશે.

ઉત્તર :- એને કારણે આવે છે, એને કારણે આવે છે, આને કારણે ક્યાં (આવે છે)? આહાહા...! આ દહેજ.. શું કહેવાય? કરિયાવર. કરિયાવર દે છે તો મિથ્યાદષ્ટિ એમ માને છે, કે મેં દીકરીને દસ હજારનો, એક લાખનો કરિયાવાર આપ્યો. લાખ-લાખ તો અત્યારે મારવાડીમાં બહુ ખર્ચ કરે છે. દીકરીના લગ્નમાં લાખ-લાખ આપવા એ તો સાધારણ વાત છે. પાંચ-પચીસ લાખ હોય તો લાખ તો ખર્ચે, એમાં શું ન્યાં? પાંચ-પચીસ તોલા સોનું આપ્યું, દસ તોલા આમ આપ્યું ને શું કહેવાય? વીંઝણા આપ્યા ને આટલા સાડલા ને આટલા આ ને.. અજ્ઞાની એમ માને છે, મેં આ આપ્યું.

મુમુક્ષુ :- ફળિયામાં ગાદલા નાખીને બતાવે.

ઉત્તર :- બતાવે છે. અમે જોયું છે ને. અમારા ઘરમાં થયું છે ને. નાની ઉંમરમાં જોયું છે. અમારી બેનને (આપ્યું હતું તે જોયું છે). અજ્ઞાની તેનો સ્વામી થાય છે. પરને સુખી-દુઃખી કરું છું, આહાહા...! દીકરીને સાધારણ ઘરે આપી હોય, જમાઈ સાધારણ હોય અને પોતે પૈસાવાળા હોય તો એની સગવડતા માટે દસ લાખ આપે, પાંચ લાખ આપે પછી જમાઈ પ્રતિકૂળ થાય નહિ. એવું બને છે ને? સંસારમાં અનેક હોળી બને છે. ભાઈ આ બધું બને છે. આહાહા...! એ તો શું ચીજ? પરમાણુની ચીજ હતી તે ક્ષેત્રાંતર થવાની લાયકાતથી પોતાથી ક્ષેત્રાંતર થયું છે. બીજો એમ કહે કે, મેં દીધું, એમ છે નહિ.

ધર્મા જીવ-સમકિતીને પણ દીકરી હોય, ચક્રવર્તીને નથી હોતી? બત્રીસ હજાર દીકરીઓ છે, બત્રીસ હજાર જમાઈ છે. એને જે કરિયાવાર આપે તે તો કરોડોના કરિયાવાર હોય, કરોડો રૂપિયાનો કરિયાવર! ઘરે નવ નિધાન છે, પરંતુ એ સમકિતી જાણે છે, કે એ ચીજ ત્યાં જવાવાળી હતી તે ગઈ છે, હું તો નિમિત્તમાત્ર છું. નિમિત્તનો અર્થ હું તેનો કર્તા નથી. આહાહા...! આવી ચીજ છે. સમજાણું કાંઈ?

‘તે અધ્યવસાય જેને છે તે જીવ અજ્ઞાનીપણાને લીધે મિથ્યાદષ્ટિ છે;...’ આહાહા...! હું પરને પાણી પાઉં છું, આ પરબ.. પરબ બાંધે છે ને? પરબ. ઉનાળામાં પાણીના પરબ (બાંધે). મેં પાણીના પરબ બાંધ્યા છે. અનાજની ઓલી (ભોજનાલય) કરી છે, મોટી ધર્મશાળા

બનાવે છે ને? અનાજ રંધાય, પછી ગમે તે ગરીબ માણસ આવો. આ ‘પાલીતાણા’માં તો સાધુ માટે બનાવે છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- સાધુ માટે બનાવાય?

ઉત્તર :- બનાવે છે ને, આપે છે ને. રસ્તામાં જ મંદિર આવે છે. એને માટે બનાવે, બધા ન્યાંથી લઈ જાય. એ સાધુ ક્યાં છે? અને દેનારને પણ ક્યાં કંઈ ખબર છે? આહાહા..! અરે..રે...! શું થાય? ભાઈ! એક અનાજનો કોળિયો પણ કોઈને આપવો તે પોતાની ક્રિયા નથી. એ તો કોળિયાના પરમાણુ ત્યાં જવાના હતા તે ગયા. તેના શાતાના ઉદયને કારણે (ગયા). અહીં તો એ લે છે. એના કર્મના ઉદયને કારણે ત્યાં સગવડતા મળી છે. અને અશાતાના ઉદયને કારણે ત્યાં અગવડતા મળી છે, એમ અહીંયાં કહેશે. આહાહા..!

‘અને જેને તે અધ્યવસાય નથી તે જીવ જ્ઞાનીપણાને લીધે સમ્યગ્દષ્ટિ છે.’ ધર્મીજીવનો એ અધ્યવસાય નથી, કે હું પરને પ્રતિકૂળતા આપી શકું છું. હું તો નિમિત્તમાત્ર છું, એ પ્રતિકૂળતા તેના અશાતાના ઉદયને કારણે મળી. અને તેના શાતાના ઉદયને કારણે તેને અનુકૂળતા મળી, હું તો નિમિત્તમાત્ર છું. નિમિત્તનો અર્થ-એનો કાંઈ કર્તા નહિ. આહાહા..! અરે..! આવી વાતું છે. ‘તે જીવ જ્ઞાનીપણાને લીધે સમ્યગ્દષ્ટિ છે.’ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પોતાનું સ્વરૂપ જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ છે એમ જેને અંતરમાં ધ્રુવ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થઈ છે... આહા..! બપોરે આવ્યું હતું ને? શુદ્ધાત્મારૂપી ધ્રુવ, શુદ્ધાત્મા ધ્રુવ તે દષ્ટિમાં, જ્ઞાનની પર્યાયમાં પ્રાપ્ત થયું છે તે સમ્યગ્દષ્ટિ પરને કંઈ દઈ શકું છું કે લઈ શકું છું, એવો અધ્યવસાય તેમને નથી. આહાહા..! જ્ઞાતા-દષ્ટા છે. એ ક્રિયા થાય છે તેમાં તે જ્ઞાતા-દષ્ટા છે. જાણનાર-દેખનાર છું. નિમિત્ત છું તેનો અર્થ એ કે, હું જાણનાર-દેખનાર છું. આહાહા..!

ભાવાર્થ :- ‘હું પર જીવોને દુઃખી...’ (કરી શકું છું) એમ માનવું તે અજ્ઞાન છે. એક પ્રાણી વિરોધી હતા, મંદિર બનતું હતું, મંદિર, તો મંદિર બનતું હતું એની જે ઈંટો હોય ને? ઈંટો, આહા..! તો ત્યાં પોતાની ચોરીની ઈંટ ગોઠવી દીધી. એમ કે, હવે આ હેરાન થશે. આહાહા..! પોતાની ઈંટ હોય એને મંદિરમાં ગોઠવી દીધી. એટલે એમ કે, કો’કની ચોરી (કરી એટલે) ગુનેગાર થશે. પણ તેં કર્યું એમાં એ ગુનેગાર ક્યાં (થાય)? એને તો ખબર પણ નથી. સમજાણું કાંઈ? પોતાનું વેર લેવા માટે મંદિરમાં અથવા મંદિરની કોઈ ચીજ તેને પોતાના ઘરમાં લઈ લીધી. તેનું ઘર ચણાતું હોય તો મંદિરની એક ચીજ ત્યાં મૂકી દીધી. આ દુઃખી થશે અને પાપ બંધાશે, એમ છે નહિ. આહાહા..! એને તો ખબર પણ નથી, કે આ મંદિરની ચીજ મારા મકાનમાં કોઈ મૂકી ગયું છે. ઈંટ ભેગી ઈંટ હતી. આહાહા..! અધ્યવસાય કરનારો (એમ માને છે કે), મેં એને દુઃખી કરવા માટે આમ પ્રતિકૂળતા આપી. ધર્મનું શું કહેવાય ઈ..? ધર્મનું દાનનું શું કહેવાય ઈ બધું?

મુમુક્ષુ :- દેવદ્રવ્ય.

ઉત્તર :- દેવદ્રવ્ય.. દેવદ્રવ્ય. દેવનું દ્રવ્ય લઈને તેને આપી દીધું. પણ એને તો ખબર પણ નથી. અજ્ઞાની મૂઠ એમ (માને છે). આહાહા...! પ્રભુ! એ પરમાણુ એક પરમાણુને હલાવી શકતો નથી, આંખની પાંપણ હલે છે તે હલાવી શકતો નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? 'ભાગચંદ્રજી'! આવ્યું ને તમારે? 'સ્વયં હોતા વિશ્વ પરિણામ.' જગતના પરમાણુ, આત્મા આદિની જે પર્યાય થાય છે તે સ્વયં તેનાથી થાય છે, પરથી થાય છે એમ નથી. આહાહા...!

'હું પર જીવોને સુખી-દુઃખી કરું છું અને પર જીવો મને સુખી-દુઃખી કરે છે' એમ માનવું તે અજ્ઞાન છે.' આહાહા...! 'બાહુબલી' ઉપર ચક્ર આવ્યું, તેઓ સમકિતી હતા. તેઓ જાણતા હતા કે, મારા અજ્ઞાતાના ઉદયને કારણે આવો યોગ આવ્યો, સંયોગ આવ્યો. 'ભરતે' આવ્યો એમ માનતા નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? 'ભરત'નો એટલો જરી દ્વેષનો ભાવ હતો. પણ એ દ્વેષને કારણે એ ચક્ર મારું માથું કાપવા આવ્યું, એમ નથી માનતા. અરે...! આવી વાતું હવે. આહા...!

'જેને એ અજ્ઞાન છે...' કે, હું પરને સુખી-દુઃખી કરું છું અને પરથી હું સુખી-દુઃખી થાઉં છું, એવું જેને અજ્ઞાન છે 'તે મિથ્યાદષ્ટિ છે; જેને એ અજ્ઞાન નથી તે જ્ઞાની છે-સમ્યક્દષ્ટિ છે.' આહા...! (આ) એક પ્રકારનો અભિપ્રાય (થયો), સમ્યક્દર્શનના અભિપ્રાય તો ઘણા (પ્રકારના) છે, મિથ્યાઅભિપ્રાયના (પ્રકાર) પણ ઘણા છે, પણ આ એક જાતનો (અભિપ્રાય) કહ્યો.

ભલું થવા યોગ્ય છે તેથી જે જીવને એવો વિચાર આવે છે કે.... હું કોણ છું ? ક્યાંથી અહીં આવી જન્મ ધર્યો ? મરીને ક્યાં જઈશ ? મારું સ્વરૂપ શું છે ? આ ચારિત્ર કેવું બની રહ્યું છે. આદિનો જેણે નિર્ણય કર્યો છે. આત્મા અદ્વરથી આવ્યો છે કે પૂર્વભવમાંથી આવ્યો છે. હું આ કુળમાં જન્મ્યો છું. હું કોણ છું, મરીને ક્યાં જઈશ એટલે કે આ દેહ છૂટશે એટલે હું ક્યાં જઈશ-એવો વિચારવાન શ્રોતા હોવો જોઈએ. મારું ખરું સ્વરૂપ શું છે ? અને આ વર્તન બધું શું થઈ રહ્યું છે. ખાવું પીવું, વેપાર-ધંધા, વગેરે જે થઈ રહ્યું છે તે શું છે ? મને આ જે ભાવો થાય છે એટલે કે આ પાપ ભાવો થાય છે, કુટુંબના-વેપારનાં-શરીરાદિનાં ભાવો થાય છે તેનું ફળ શું આવશે ? અને આ જીવ કેમ દુઃખી થઈ રહ્યો છે, તેવા વિચારો કરનારો યોગ્ય શ્રોતા છે. જેને દુઃખ જ ન લાગતું હોય તે યોગ્ય શ્રોતા નથી.

(પરમાગમસાર - ૯૭૭)

गाथा-२५४ थी २५६

कथमयमध्यवसायोऽज्ञानमिति चेत् -

कम्मोदएण जीवा दुकिदसुहिदा हवंति जदि सव्वे।
 कम्मं च ण देसि तुमं दुक्खिदसुहिदा कह कया ते।।२५४।।
 कम्मोदएण जीवा दुक्खिदसुहिदा हवंति जदि सव्वे।
 कम्मं च ण दिंति तुहं कदोसि कहं दुक्खिदो तेहिं।।२५५।।
 कम्मोदएण जीवा दुक्खिदसुहिदा हवंति जदि सव्वे।
 कम्मं च ण दिंति तुहं कह तं सुहिदो कदो तेहिं।।२५६।।
 कर्मोदयेन जीवा दुःखितसुखिता भवन्ति यदि सर्वे।
 कर्म च न ददासि त्वं दुःखितसुखिताः कथं कृतास्ते।।२५४।।
 कर्मोदयेन जीवा दुःखितसुखिता भवन्ति यदि सर्वे।
 कर्म च न ददति तव कृतोऽसि कथं दुःखितस्तैः।।२५५।।
 कर्मोदयेन जीवा दुःखितसुखिता भवन्ति यदि सर्वे।
 कर्म च न ददति तव कथं त्वं सुखितः कृतस्तैः।।२५६।।

सुखदुःखे हि तावज्जीवानां स्वकर्मोदयेनैव, तदभावे तयोर्भवितुमशक्यत्वात्; स्वकर्म च नान्येनान्यस्य दातुं शक्यं, तस्य स्वपरिणामेनैवोपाज्यमाणत्वात्; ततो न कथञ्चनापि अन्योऽन्यस्य सुखदुःखे कुर्यात्। अतः सुखितदुःखितान् करोमि, सुखितदुःखितः क्रिये चेत्यध्यवसायो ध्रुवमज्ञानम्।

उवे पूछे छे के आ अध्यवसाय अज्ञान कर्छ रीते छे ? तेनो उत्तर कडे छे :-

ज्यां कर्म - उदये जव सर्वे दुःखित तेम सुखी थता,
 तुं कर्म तो देतो नथी, तें केम दुःखित-सुखी कर्था ? २५४.
 ज्यां कर्म-उदये जव सर्वे दुःखित तेम सुखी बने,
 ते कर्म तुज देता नथी, तो दुःखित केम कर्था तने ? २५५.
 ज्यां कर्म-उदये जव सर्वे दुःखित तेम सुखी बने,
 ते कर्म तुज देता नथी, तो सुखित केम कर्था तने ? २५६.

ગાથાર્થ :- [યદિ] જો [સર્વે જીવાઃ] સર્વ જીવો [કર્મોદયેન] કર્મના ઉદયથી [દુઃખિતસુખિતાઃ] દુઃખી-સુખી [ભવન્તિ] થાય છે, [ચ] અને [ત્વં] તું [કર્મ] તેમને કર્મ તો [ન દદાસિ] દેતા નથી, તો (હે ભાઈ !) તેં [તે] તેમને [દુઃખિતસુખિતાઃ] દુઃખીસુખી [કથં કૃતાઃ] કઈ રીતે કર્યા ?

[યદિ] જો [સર્વે જીવાઃ] સર્વ જીવો [કર્મોદયેન] કર્મના ઉદયથી [દુઃખિતસુખિતાઃ] દુઃખી-સુખી [ભવન્તિ] થાય છે, [ચ] અને તેઓ [તવ] તને [કર્મ] કર્મ તો [ન દદતિ] દેતા નથી, તો (હે ભાઈ !) [તૈઃ] તેમણે [દુઃખિતઃ] તને દુઃખી [કથં કૃતઃ અસિ] કઈ રીતે કર્યો ?

[યદિ] જો [સર્વે જીવાઃ] સર્વ જીવો [કર્મોદયેન] કર્મના ઉદયથી [દુઃખિતસુખિતાઃ] દુઃખી-સુખી [ભવન્તિ] થાય છે, [ચ] અને તેઓ [તવ] તને [કર્મ] કર્મ તો [ન દદતિ] દેતા નથી, તો (હે ભાઈ !) [તૈઃ] તેમણે [ત્વં] તને [સુખિતઃ] સુખી [કથં કૃતઃ] કઈ રીતે કર્યો ?

ટીકા :- પ્રથમ તો, જીવોને સુખ-દુઃખ ખરેખર પોતાના કર્મના ઉદયથી જ થાય છે, કારણ કે પોતાના કર્મના ઉદયના અભાવમાં સુખ-દુઃખ થવાં અશક્ય છે; વળી પોતાનું કર્મ બીજાથી બીજાને દઈ શકાતું નથી, કારણ કે તે (પોતાનું કર્મ) પોતાના પરિણામથી જ ઉપાર્જિત થાય છે; માટે કોઈ પણ રીતે બીજો બીજાને સુખ-દુઃખ કરી શકે નહિ. તેથી ‘હું પર જીવોને સુખી-દુઃખી કરું છું અને પર જીવો મને સુખી-દુઃખી કરે છે’ એવો અધ્યવસાય ધ્રુવપણે અજ્ઞાન છે.

ભાવાર્થ :- જીવનો જેવો આશય હોય તે આશય પ્રમાણે જગતમાં કાર્યો બનતાં ન હોય તો તે આશય અજ્ઞાન છે. માટે, સર્વ જીવો પોતપોતાના કર્મના ઉદયથી સુખી-દુઃખી થાય છે ત્યાં એમ માનવું કે ‘હું પરને સુખી-દુઃખી કરું છું અને પર મને સુખી-દુઃખી કરે છે’, તે અજ્ઞાન છે. નિમિત્તનૈમિત્તિકભાવના આશ્રયે (કોઈને કોઈનાં) સુખ-દુઃખનો કરનાર કહેવો તે વ્યવહાર છે; તે નિશ્ચયની દૃષ્ટિમાં ગૌણ છે.

ગાથા-૨૫૪ થી ૨૫૬ ઉપર પ્રવચન

‘હે પૂછે છે કે આ અધ્યવસાય અજ્ઞાન કઈ રીતે છે? તેનો ઉત્તર કહે છે :-’
 કમ્મોદણ જીવા દુક્ખિદસુહિદા હવંતિ જદિ સવ્વે।
 કમ્મં ચ ણ દેસિ તુમં દુક્ખિદસુહિદા કહ કયા તે।।૨૫૪।।
 કમ્મોદણ જીવા દુક્ખિદસુહિદા હવંતિ જદિ સવ્વે।
 કમ્મં ચ ણ દિંતિ તુહં કદોસિ કહં દુક્ખિદો તેહિં।।૨૫૫।।

કમ્મોદણ જીવા દુક્ખિદસુહિદા હવંતિ જદિ સવ્વે।
કમ્મં ચ ણ દિંતિ તુહં કહ તં સુહિદો કદો તેહિં।।૨૫૬।।

હરિગીત.

જ્યાં કર્મ - ઉદયે જીવ સર્વે દુખિત તેમ સુખી થતા,
તું કર્મ તો દેતો નથી, તેં કેમ દુખિત-સુખી કર્યા ? ૨૫૪.
જ્યાં કર્મ-ઉદયે જીવ સર્વે દુખિત તેમ સુખી બને,
તે કર્મ તુજ દેતા નથી, તો દુખિત કેમ કર્યો તને ? ૨૫૫.
જ્યાં કર્મ-ઉદયે જીવ સર્વે દુખિત તેમ સુખી બને,
તે કર્મ તુજ દેતા નથી, તો સુખિત કેમ કર્યો તને ? ૨૫૬.

ટીકા :- 'પ્રથમ તો, જીવોને સુખ-દુઃખ ખરેખર પોતાના કર્મના ઉદયથી જ થાય છે,...' અહીં તો નિમિત્તથી કથન છે. સુખ-દુઃખનો અર્થ જે અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ સંયોગ મળે છે તે કર્મોદયથી છે, પણ સુખ-દુઃખની કલ્પના કરવી એ તો તેનો અપરાધ છે. સમજાણું કાંઈ? પણ કર્મોદયથી અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ સંયોગ મળે છે ત્યાં લગી (લેવું), બસ! અને પછી તે માને, કે હું સુખી-દુઃખી છું એ તો વળી એની કલ્પના છે. સમજાણું કાંઈ? બહુ ઝીણું, બાપુ! આહા...! તત્ત્વે તત્ત્વ ભિન્ન એમાં એક તત્ત્વ બીજા તત્ત્વનું શું કરે? આહા...!

'પ્રથમ તો, જીવોને સુખ-દુઃખ ખરેખર પોતાના કર્મના ઉદયથી જ થાય છે,...' અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ સંયોગો મળે એ તો પોતાના કર્મોદયથી (મળે) છે, પરને કારણે નહિ. 'કારણ કે પોતાના કર્મના ઉદયના અભાવમાં સુખ-દુઃખ થવાં અશક્ય છે;...' જો કર્મોદય ન હોય તો અનુકૂળતા-પ્રતિકૂળતા મળે નહિ. આહાહા...! શાતાનો ઉદય હોય તો અનુકૂળ સામગ્રી મળે, અશાતાનો ઉદય હોય તો પ્રતિકૂળતા મળે. આહા...! 'પોતાના કર્મના ઉદયના અભાવમાં સુખ-દુઃખ થવાં અશક્ય છે;...' જો પોતાનો કર્મનો ઉદય ન હોય તો અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ મળવું અશક્ય છે.

'વળી પોતાનું કર્મ બીજાથી બીજાને દઈ શકાતું નથી,...' આહાહા...! પોતાનું કર્મ બીજાથી બીજાને દઈ શકાતું નથી. આહાહા...! પૂર્વે પોતાના પરિણામથી જે કર્મ ઉપાર્જન કર્યા છે તે ઉદયમાં આવે છે તો અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ (સંયોગ) મળે છે તો કોઈનું કર્મ કોઈને આપે છે, એમ છે નહિ. આહાહા...! આ પૈસા દેવાવાળા યશના લોભી હોય તો 'મેં પૈસા આપ્યા' તો મારો યશ જામશે (એમ માને). પણ તેના કર્મના ઉદયને કારણે પૈસા ગયા, સામેવાળાનો શાતાનો ઉદય છે તો પૈસા ત્યાં ગયા. સમજાણું કાંઈ? આવી વાતું હવે.

આ પાછું તેરાપંથી જેવું નહિ, હોં! તેરાપંથી તો કહે કે, પરને જિવાડવાનો ભાવ છે તે પાપ છે. એમ નહિ. તેને જિવાડવાનો ભાવ છે એ તો શુભભાવ છે, પણ જિવાડી શકું છું, એમ વાત નથી. સમજાણું કાંઈ? તમારે તેરાપંથી એમ માને છે ને? એ...ઈ...! તુલસી...

તુલસી! 'સરદારશહેર'વાળા 'લાડનૂ'ના છે. જન્મ 'લાડનૂ'માં (થયો). આહા...! 'સરદારશહેર'માં ઘણા છે ને! ઘણી વસ્તી છે. આહાહા...! પરને આહાર-પાણી આપવા એ પાપ છે, એમ નહિ. આહાર-પાણી આપી શકતો નથી, એ બીજી વાત છે અને દે છે તો પાપ છે, એમ નથી. બીજાને આહાર-પાણી આપવાનો ભાવ છે એ ભાવ શુભભાવ છે, પણ આહાર-પાણી દઈ શકું છું, એમ નહિ. હવે આવી વાતું ક્યાં (સાંભળવા મળે?). દુનિયા સાથે મેળ ખાય નહિ. હેં?

મુમુક્ષુ :- ભગવાનનો દુનિયા સાથે મેળ ખાય કે નહિ?

ઉત્તર :- ભગવાનને માનવાવાળાનો આત્માને માનવાવાળા સાથે મેળ ખાય. આત્મા જે છે તે તો જ્ઞાતા-દષ્ટા છે. વિકલ્પ આવે છે, તેનો પણ સ્વામી નહિ. પોતાનું પરિણમન માને છે, મારામાં તેટલું દુઃખ છે. આહા...! એ કર્મના ઉદયથી નહિ, આહાહા...! મારી નબળાઈથી હું રાગમાં આવું છું, (તેટલું) મને દુઃખ છે. આહાહા...! મારા આનંદથી વિપરીત ભાવ છે. અને જેટલો મારો આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્યનો મને દષ્ટિ અને અનુભવ થયો તેટલો મને આનંદ છે અને જેટલો રાગ આવે છે તેટલું મને દુઃખ છે. મારી દશા મિશ્ર છે એમ બધા સમકિતી માને છે. કેવળીને પૂર્ણ આનંદ છે, મિથ્યાદષ્ટિને પૂર્ણ દુઃખ છે, જ્ઞાનીને દુઃખ અને સુખ બેય છે. આહાહા...! થોડો આનંદ છે, થોડું દુઃખ છે. દુઃખ ટાળવાનો અભિપ્રાય છે પણ જ્યાં સુધી દુઃખ ટળે નહિ ત્યાં સુધી સ્થિરતા નહિ થાય. આહાહા...! આહા...હા...! ઝીણી વાત છે. લ્યો, કોઈને સુખી-દુઃખી કરી શકે નહિ, કોઈને કંઈ કરી શકે નહિ તે આર્યધર્મથી વિરુદ્ધ છે, એમ કહે છે. એક (જણ એમ કહે) છે. અરે...! પ્રભુ! સાંભળ તો ખરો. આર્ય કોને કહે છે? આહાહા...! આત્મા પરને સુખ-દુઃખની સામગ્રી આપી શકે એમ ત્રણકાળ ત્રણલોકમાં નથી.

મુમુક્ષુ :- સામગ્રીથી સુખી-દુઃખી થાય છે જ ક્યાં?

ઉત્તર :- ઇ અત્યારે નથી લેવું. અહીં તો એને અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ આપે છે, બસ એટલું. પછી સુખી-દુઃખી થાય એ વળી બીજી વાત. એ તો વળી પોતાની કલ્પના (કરે છે), એ બીજી વાત. અહીંયાં તો એને સુખ-દુઃખની સામગ્રી આપી એ મેં આપી, એટલી વાત. એ જૂઠ છે. કારણ કે તેના કર્મના ઉદયને કારણે, એમ કહ્યું ને? સુખ-દુઃખનું વેદન ઉદયને કારણે, એમ નહિ. પણ એને અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ મળ્યું તે એના કર્મના ઉદયથી. એ ઉદય પણ નિમિત્ત છે. એ સામગ્રીનું ઉપાદાન તેની જાવાની લાયકાતથી ગયું છે. કર્મ તો નિમિત્ત છે. અહીં ટૂંકું કથન કરવું છે, કે કર્મના ઉદયથી તેને અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ સામગ્રી મળે છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

ભાઈએ નાખ્યું છે ને? કે, આ પૈસા આદિ મળે છે એ પુણ્યનો ઉદય છે પણ એ ચીજ છે એ ચોવીશ પરિગ્રહમાં પરિગ્રહ છે માટે પાપ છે, ભલે બાહ્ય છે. પણ તેને પૈસાને ભોગવવાનો ભાવ છે તો એ પાપ છે. અને એ પૈસાને ધર્માનુરાગ માટે વાપરવાનો ભાવ છે તો એ પુણ્ય છે. ધર્મ તો નથી. આહાહા...! આવું ગળે ઉતરવું (કઠણ પડે). આહા...!

એ આવ્યું ને?

‘પ્રથમ તો, જીવોને સુખ-દુઃખ...’ અહીંયાં સુખ-દુઃખનો અર્થ સામગ્રી લેવો. સુખ-દુઃખનો સંયોગ. એ ‘ખરેખર પોતાના કર્મના ઉદયથી જ થાય છે...’ ખરેખર તો તેના શાતા કર્મનો ઉદય હોય તો અનુકૂળતા મળે, અશાતાનો ઉદય હોય તો પ્રતિકૂળતા મળે. બીજો આપી શકે, એમ નથી. આહાહા...! જુઓને, સાધારણ પ્રાણી હોય, બુદ્ધિ અલ્પ હોય છતાં અબજો રૂપિયા હોય છે અને બુદ્ધિવાળો હોય તોપણ બે હજાર રળવા હોય તો પરસેવા ઉતરતા હોય. એ તો પૂર્વના પુણ્યને કારણે સામગ્રી છે. અહીં તો એ લેવું છે, કર્મોદયથી પરિણામમાં સુખી-દુઃખી થાય એ વાત અહીં નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આવી અટપટી વાતું.

મુખ્ય વાત તો એ છે, પ્રથમનો અર્થ છે ને? ‘તાવત્’. સંસ્કૃતમાં ‘તાવત્’ પાઠ છે. મુદ્દાની વાત તો એ છે, કે ‘જીવોને સુખ-દુઃખ ખરેખર પોતાના કર્મના ઉદયથી જ થાય છે...’ કર્મોદયથી જ થાય છે. (એટલે કે) અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ સામગ્રી. એના સુખ-દુઃખના વેદનની અહીં વાત નથી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! ‘કારણ કે પોતાના કર્મના ઉદયના અભાવમાં સુખ-દુઃખ થવાં અશક્ય છે;...’ શાતા-અશાતાનો ઉદય ન હોય તો એને અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ મળવું અશક્ય છે. આહાહા...!

‘વળી પોતાનું કર્મ બીજાથી બીજાને દઈ શકાતું નથી,...’ પોતાનું જે કર્મ છે તે બીજાને આપી શકાતું નથી તો તે શું આપ્યું? ‘કારણ કે તે (પોતાનું કર્મ) પોતાના પરિણામથી જ ઉપાર્જિત થાય છે;...’ એ કર્મ પોતાના પૂર્વના પરિણામથી ઉપાર્જિત થયા છે, શાતા-અશાતા બંધાણી. એનો ઉદય આવ્યો તો અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ (સામગ્રી) મળી. એ તો પોતાના પરિણામથી કર્મ ઉત્પન્ન થયા હતા. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

‘(પોતાનું કર્મ) પોતાના પરિણામથી જ ઉપાર્જિત થાય છે;...’ ભાષા જુઓ! અહીંયાં તો કર્મના નિમિત્તથી અનુકૂળતા-પ્રતિકૂળતા મળે છે એટલું સિદ્ધ કરવું છે. પરિણામથી કર્મ ઉત્પન્ન થયા (એમ કહ્યું) પણ કર્મ તો કર્મની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે. પરિણામ શુભ કર્યા તો પુણ્યબંધન થયું તે તો પરમાણુની પર્યાયથી બંધન થયું, પણ આ નિમિત્તથી કથન છે. સમજાણું કાંઈ? પોતાના પરિણામથી કર્મ બંધાયા હતા, એમ. બીજે ઠેકાણે એમ કહે કે, પોતાના પરિણામ પરના બંધના પરિણામ કરી શકે નહિ. કર્મની પર્યાયનું બંધન છે એ તો કર્મથી થાય છે. અહીં તો તેના પરિણામને નિમિત્ત તરીકે બતાવીને તેણે બાંધ્યું એમ વ્યવહારથી કહેવામાં આવ્યું અને તેનો ઉદય આવ્યો તો અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ (સામગ્રી) મળી એ પણ સ્વતઃ છે પણ કર્મનો ઉદય નિમિત્ત છે અને અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ સામગ્રી મળી એ તેના ઉપાદાનથી તેનાથી છે. આહાહા...! આવી વાતું હવે. હેં? ઝીણી વાત બહુ, બાપુ! અને એમાં યશના લોભીઓ બહારમાં પૈસા ખર્ચે. પૈસાનો લોભ ટાળવા, યશ માટે તો પૈસા પણ ખર્ચે. આહાહા...! જગતના યશ માટે પૈસાનો લોભ પણ ઘટાડી દે, પેલો યશનો લોભ છે

માટે. આહાહા...! એમ આ જીવતરના લોભ માટે પણ પૈસાનો લોભ ઘટાડી દે, પચીસ-પચાસ હજાર, લાખ આપી દે. શરીરને ઠીક ન રહે એટલે. આહાહા...!

ભાઈ તો ત્યાં સુધી કહે છે, પૈસામાં લોભ કરવાની કોઈ ચીજ નથી. પૈસામાં કોઈ રૂપ નથી, કોઈ ગંધ નથી, રસ નથી એને જણાય એની (વાત છે), એમાં ભલે સ્વભાવ છે, કોઈ રૂપ છે માટે પૈસાનો લોભ થયો (એમ નથી). એ તો આવક કરીને પૈસાનો લોભ છે, એમ કહે છે. આહાહા...! સ્ત્રીના શરીરમાં લોભ હોઈ શકે કે સુંદર છે ને આમ છે ને તેમ છે, પણ પૈસાના લોભમાં શું છે? પૈસામાં ક્યાં સુંદરતા છે? ‘સુમેરુમલજી’! આહાહા...! એ તો પોતાની પર્યાયમાં નવો (લોભ) ઊભો કર્યો છે. આરોપિત કર્યું કે, આ પૈસાનો મને લોભ છે. આહાહા...!

અહીં કહે છે, કે ‘પોતાના પરિણામથી જ...’ છે? પૂર્વે જે શાતા-અશાતા કર્મનો બંધ હતો તેના ઉદયથી આ (સામગ્રી) મળી. એ શાતા-અશાતાનો બંધ પોતાના પરિણામથી કર્યો છે. એ પરિણામ નિમિત્ત (થયા) અને (કર્મ) બંધ (થયો) પણ અહીંયાં નિમિત્તનિમિત્ત સંબંધથી તેણે ઉપાર્જન કર્યું એમ કહેવામાં આવ્યું છે. આહાહા...! વાતે વાતે ફેર. એવી વાતું છે, બહુ ઝીણી, ભાઈ! ‘પોતાના પરિણામથી જ...’ શબ્દ છે ને? આહાહા...! જીવને જે કર્મબંધન થાય છે તે પોતાના પરિણામથી બંધ થાય છે. એવો અર્થ ન લેવો કે, મેં રાગ ન કર્યો તો કર્મ ન બંધાણા. માટે રાગ છે તો કર્મબંધ થયો, એમ અહીંયાં વાત ન લેવી. અહીં તો તેણે રાગ કર્યો હતો તો ત્યાં બંધન થયું તો એણે કર્મ ઉપાર્જન કર્યું એમ કહેવામાં આવ્યું છે.

એ પ્રશ્ન પણ એક ફેરી થયો હતો ને? રાગ ન કરે તો કર્મબંધન કેમ થાય? રાગ થયો તો કર્મબંધ થાય છે. એ તો નિમિત્તનું કથન છે. કર્મબંધન તો એ સમયમાં પરમાણુની પર્યાયમાં કર્મ થવાની લાયકાતથી બંધાય છે. આણે રાગ કર્યો માટે બંધાય છે એ તો નિમિત્તનું, વ્યવહારનું કથન છે. આરે.. આરે...! આવી વાતું હવે. સમજાણું કાંઈ? સમય સમયના પરમાણુના અને જીવના પરિણામ સ્વતંત્ર પોતાથી થાય છે, સ્વતંત્ર છે. કર્મની પર્યાય બંધાય છે... એ ‘કર્તા-કર્મ (અધિકારમાં)’ આવે છે, કે કર્મની પર્યાય બંધાય છે તે આત્માએ પરિણામ કર્યા માટે બંધાય છે, એમ નથી. પરિણામ તો નિમિત્ત છે અને પરમાણુની કર્મપર્યાય થઈ તે ઉપાદાનથી પોતાથી થઈ છે પણ અહીંયાં તો એ બતાવવું છે, કે શાતા-અશાતાનો જે બંધ પડ્યો (તેનું કારણ) તેના પરિણામ હતા, એ નિમિત્ત (હતા) તો શાતા-અશાતાનો ઉદય આવ્યો તો અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ એને મળ્યું. એ બતાવવું છે. અરે...! સમજાણું કાંઈ?

‘માટે કોઈ પણ રીતે બીજો બીજાને સુખ-દુઃખ કરી શકે નહિ.’ આહાહા...! દેશની સેવા કરીએ.

મુમુક્ષુ :- સેવા તો કરી શકે છે.

ઉત્તર :- ધૂળેય કરી શકતો નથી. એણે ન્યાં કર્યું હતું ને? જોવા આવતા ને? બધા પૂછવા (આવતા). શું કહેવાય? 'ઢેબરભાઈ'ને. રામજીભાઈને પૂછવા આવતા. મહિનો સલાહ આપી હતી. કેદમાં ગયા હતા. 'રામજીભાઈ' કેદમાં ગયા હતા. તમે શું સલાહ આપી? એ તો જગતની ચીજ એવી છે. આહાહા...! અને ખબર ન પડે ને સલાહ આપી, ગામને ખબર ન પડે તો કોઈ પકડે પણ નહિ. પરિણામ જે કર્યા હતા તે પરિણામ તો હતા જ. આહાહા...!

અહીં તો કહે છે, કે પોતાના પરિણામથી પૂર્વનો શાતા-અશાતાનો બંધ થયો હતો. એ શાતા-અશાતાનો ઉદય આવ્યો તો પોતાને કારણે અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ સામગ્રી મળી. બીજાએ આપી એ વાત સાચી નથી. આહાહા...! માટે 'એવો અધ્યવસાય ધ્રુવપણે અજ્ઞાન છે.' ધ્રુવ.. ધ્રુવ. ધ્રુવ એટલે નિશ્ચય. ધ્રુવ એટલે ત્રિકાળી એ નહિ. કાલે બપોરે આવ્યું કે, શુદ્ધાત્મા ધ્રુવ. એ ત્રિકાળી ધ્રુવ. આ ધ્રુવ એટલે નિશ્ચય અજ્ઞાન એમ, નિશ્ચયથી અજ્ઞાન છે. આહાહા...! હું પર જીવોને સુખી-દુઃખી કરું છું અને પર જીવો મને સુખી-દુઃખી કરે છે એ નિશ્ચયથી અજ્ઞાન છે. આહા...! એનો અર્થ એમ નથી, કે પર જીવોને હું અનુકૂળતા આપું એવા જે ભાવ છે તે (પુણ્ય) છે. સામગ્રી આપી શકે નહિ. સમજાણું કાંઈ? પરજીવોને હું જિવાડું, બચાવું એ પરિણામ પાપ છે, એમ નથી. એ પરિણામ પુણ્ય છે. પણ પરને જિવાડી શકતો નથી. આહાહા...! અહીંયાં તેરાપંથીની જેમ નથી, કે પર જીવને જિવાડે તો પાછળથી હિંસા કરશે, જીવીને હિંસા કરશે. એ કરે એમાં તારે શું છે? આહાહા...! પરની દયાનો ભાવ આવ્યો તે શુભરાગ છે, શુભરાગ છે, પોતાના સ્વરૂપની હિંસા છે. હવે આવી વાતું છે. આવે છે, પણ પુણ્ય છે. એ પુણ્ય પણ પોતાના સ્વરૂપની હિંસા છે, પાપ પણ પોતાના સ્વરૂપની હિંસા છે. આહાહા...! આવી વાતું.

ભાવાર્થ :- 'જીવનો જેવો આશય હોય...' (અર્થાત્) અભિપ્રાય 'તે આશય પ્રમાણે જગતમાં કાર્યો બનતાં ન હોય...' છે? જેવો અભિપ્રાય હોય તેમ જગતમાં કાર્ય ન થાય 'બનતા ન હોય તો તે આશય અજ્ઞાન છે.' તારા અભિપ્રાયમાં છે તે અનુસાર થઈ શકતું નથી. તારો અભિપ્રાય એમ છે, કે હું સુખી કરી શકું છું. (પરંતુ) એમ થતું નથી. હું પરને હેરાન કરી શકું છે, એમ થતું નથી. તારી માન્યતા અજ્ઞાન છે. તારી માન્યતા પ્રમાણે ત્યાં કાર્ય થતું નથી. આહાહા...! બહુ આકરું કામ. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

'સર્વ જીવો પોતપોતાના કર્મના ઉદયથી...' જુઓ! આ કારણે બધા જીવો, દરેક આત્મા, એકેન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિય સર્વ 'પોતપોતાના કર્મના ઉદયથી સુખી-દુઃખી થાય છે...' આહાહા...! 'ત્યાં એમ માનવું કે 'હું પરને સુખી-દુઃખી કરું છું અને પર મને સુખી-દુઃખી કરે છે', તે અજ્ઞાન છે.' મિથ્યાત્વ છે. મહાપાપ છે, મહાઅસત્ય મિથ્યાત્વનું પાપ છે. અસત્ય બોલવાની વાત જુદી અને આ અસત્ય માન્યતાની વાત જુદી. અસત્ય બોલવામાં ચારિત્રનો દોષ છે અને આ માન્યતા મિથ્યાત્વનો દોષ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? જે અનંત અનંત

સંસારનું કારણ એવું મિથ્યાત્વ.

એણે-ભાઈએ તો અનંતાનુબંધીનું એવું લીધું છે, એમ કે એકનો પણ કર્તા છે તો અનંતનો કર્તા છે માટે અનંતાનુબંધી છે, એમ લીધું છે. ખરેખર તો મિથ્યાત્વ તે અનંત છે અને અનંત મિથ્યાત્વની સાથે જે કષાય છે તો તેનું નામ અનંતાનુબંધી કહે છે. સમજાણું કાંઈ? એનો અર્થ એ કે, એકનો કર્તા થાય તો અનંતનો કર્તા છે એવો અભિપ્રાય થયો. એકનું કરી શકું તો આખી દુનિયાનું હું કરી શકું, એમ અભિપ્રાયમાં છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? પણ એ અભિપ્રાયમાં જે કષાય છે તે અનંતાનુબંધી. અભિપ્રાયમાં મિથ્યાત્વપણું અનંત છે. એની સાથે કષાય થાય તે અનંતાનુબંધી છે. પછી ભલે અનંત પદાર્થોનો કર્તા થઈને અનંતાનુબંધી કહો. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

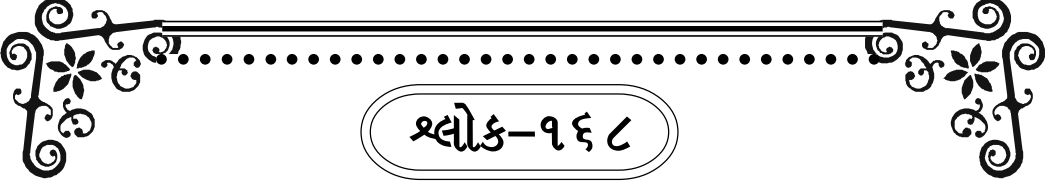
એક પરમાણુનો પણ કર્તા માને તો આખા જગતની ક્રિયાનો કર્તા અભિપ્રાયમાં છે. આહાહા...! અને એક પરમાણુની ક્રિયાનો પણ કર્તા નથી, હું તો જ્ઞાતા છું, તો આખા જગતનો જ્ઞાતા છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? સમકિતી જીવ આખા જગતની ક્રિયાના જ્ઞાતા છે. આહાહા...! મિથ્યાદષ્ટિ જીવ એક-બે જીવને બચાવું કે મારું, એવો અભિપ્રાય રાખે છે તો એ આખા જગતને જિવાડું, બચાવું એમ તેનો અભિપ્રાય છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

ઓલા કહે છે, લ્યો, કોઈને કાંઈ મદદ કરવી નહિ, સુખી કરવા નહિ. ‘મોરબી’માં અત્યારે પંદર-વીસ હજાર મરી ગયા. કાંઈ મદદ કરવી નહિ, ફાળો-બાળો કરવો નહિ. રાહત આપે છે ને? એ ભાવ હો, ભાવ હો, પણ એ ભાવથી ત્યાં પૈસા આપવામાં આવ્યા તો રાહત થઈ એમ નથી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! એ તો એ પ્રાણીનો શાતા-અશાતાનો ઉદય હોય ત્યારે તેને સામગ્રી મળે છે. બીજો કહે કે, મેં આખું માટે સામગ્રી મળી, એ અભિમાન મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! થોડામાં ક્યાં અભિપ્રાયમાં ફેર છે? આહાહા...!

અજ્ઞાની એક રાગનો પણ કર્તા માને છે તો આખી દુનિયાનો કર્તા માનનારો અભિપ્રાય મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! જ્ઞાનીને રાગનું પરિણામન છે પણ એ મારું કાર્ય યથાર્થ નથી, મારી નબળાઈથી પરિણામન છે. સમજાણું કાંઈ? એ દુનિયાની કોઈ ચીજનો કર્તા નથી. આહાહા...! એવી સમ્યગ્દષ્ટિમાં તાકાત (છે). અનંત ક્રિયા થાય છે પણ તેનો હું જાણનાર-દેખનાર છું, મારાથી થતી નથી. અને અજ્ઞાની એક પણ કામમાં કર્તા-ભોક્તા થાય છે (તો તે) આખી દુનિયાનો કર્તા-ભોક્તા (છે). આહાહા...! એ આવ્યું ને?

‘પર મને સુખી-દુઃખી કરે છે’, તે અજ્ઞાન છે. નિમિત્તનૈમિત્તિકભાવના આશ્રયે (કોઈને કોઈનાં) સુખદુઃખનો કરનાર કહેવો તે વ્યવહાર છે;...’ વ્યવહારથી કહેવામાં આવે છે. ભાષા (બોલાય કે), એણે મદદ કરી, આણે મદદ કરી એ નિમિત્તનું કથન છે. વસ્તુસ્વરૂપ એમ છે નહિ. વિશેષ કહેશે...

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

શ્લોક-૧૬૮

(વસન્તતિલકા)

સર્વ સદૈવ નિયતં ભવતિ સ્વકીય-
કર્મોદયાન્મરણજીવિતદુઃખસૌખ્યમ્ ।
અજ્ઞાનમેતદિહ યત્તુ પરઃ પરસ્ય
કુર્યાત્પુમાન્મરણજીવિતદુઃખસૌખ્યમ્ ॥૧૬૮॥

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :- [ઇહ] આ જગતમાં [મરણ-જીવિત-દુઃખ-સૌખ્યમ્] જીવોને મરણ, જીવિત, દુઃખ, સુખ - [સર્વ સદૈવ નિયતં સ્વકીય-કર્મોદયાત્ ભવતિ] બધુંય સદૈવ નિયમથી (-ચોક્કસ) પોતાના કર્મના ઉદયથી થાય છે; [પરઃ પુમાન્ પરસ્ય મરણ-જીવિત-દુઃખ-સૌખ્યમ્ કુર્યાત્] 'બીજો પુરુષ બીજાનાં મરણ, જીવન, દુઃખ, સુખ કરે છે' [યત્ તુ] આમ જે માનવું [એતત્ અજ્ઞાનમ્] તે તો અજ્ઞાન છે. ૧૬૮.

પ્રવચન નં. ૩૨૧ કળશ-૧૬૮, ૧૬૯ બુધવાર, આસો સુદ ૫, તા. ૨૬-૦૯-૧૯૭૯
(આ પ્રવચન હિન્દીમાં છે તેનું ભાષાંતર કરેલ છે.)

'સમયસાર' ૧૬૮ કળશ. કળશ છે ને?

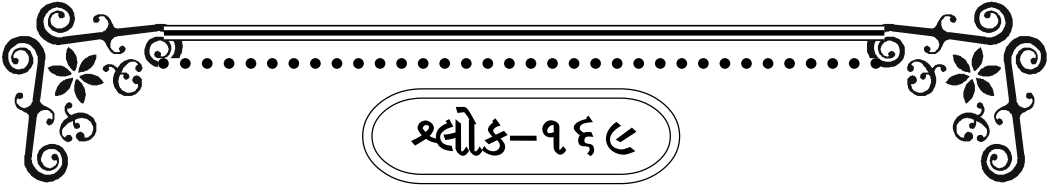
(વસન્તતિલકા)

સર્વ સદૈવ નિયતં ભવતિ સ્વકીય-
કર્મોદયાન્મરણજીવિતદુઃખસૌખ્યમ્ ।
અજ્ઞાનમેતદિહ યત્તુ પરઃ પરસ્ય
કુર્યાત્પુમાન્મરણજીવિતદુઃખસૌખ્યમ્ ॥૧૬૮॥

શું કહે છે? જુઓ! 'આ જગતમાં જીવોને મરણ,....' અને જીવોનું જીવતર 'જીવિત,....' અને જીવોને સુખ-દુઃખના સંયોગ (મળે) તે તેના કર્મોદયથી મળે છે. 'બધુંય સદૈવ નિયમથી

(-ચોક્કસ) પોતાના કર્મના ઉદયથી થાય છે;...’ શું કહે છે? પ્રાણીનું જીવન પોતાના કર્મોદયથી છે, તેનું મરણ કર્મોદયના અભાવથી છે અને સુખ-દુઃખ પણ તેના કર્મોદયના કારણે અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ સંયોગ મળે છે. સર્વ પ્રાણીને કર્મોદયને કારણે જીવિત, મરણ, સુખ-દુઃખ છે. બીજો પ્રાણી એમ માને...

‘બધુંય સદૈવ...’ છે? ‘કર્મના ઉદયથી થાય છે.’ ‘પર: પુમાન્ પરસ્ય મરણ-જીવિત-દુઃખ-સૌખ્યમ્ કુર્યાત્’ પરંતુ તે માન્યતા તો અજ્ઞાન છે કે ‘બીજો પુરુષ બીજાનાં મરણ, જીવન, દુઃખ, સુખ કરે છે...’ આહાહા...! હું પરને જિવાડું છું, પરને મારું છું, હું પરને સુખ-દુઃખના સંયોગ આપી શકું છું, એ માન્યતા તો મિથ્યાત્વ છે. ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! આહાહા...! કારણ કે પરના કર્મોદયને કારણે તેને જીવન, મરણ અને સુખ-દુઃખ છે છતાં બીજો પ્રાણી કહે કે, હું એને જિવાડું છું, હું મારું છું, હું અનુકૂળ સંયોગ આપું છું અને પ્રતિકૂળ સંયોગ આપું છું, એવી માન્યતા તો મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! વિપરીત દષ્ટિ છે. ઝીણી વાત છે, ભાઈ! પ્રભુનો માર્ગ ઝીણો-સૂક્ષ્મ બહુ છે. આહાહા...! ‘બીજો પુરુષ બીજાનાં મરણ, જીવન, દુઃખ, સુખ કરે છે’ (આમ જે માનવું) તે તો અજ્ઞાન છે.’ આહાહા...!

શ્લોક-૧૬૯

(વસન્તતિલકા)

અજ્ઞાનમેતદધિગમ્ય પરાત્પરસ્ય
પશ્યન્તિ યે મરણજીવિતદુઃખસૌખ્યમ્ ।
કર્માણ્યહંકૃતિરસેન ચિકીર્ષવસ્તે
મિથ્યાદ્દશો નિયતમાત્મહનો ભવન્તિ ॥૧૬૯॥

ફરી આ જ અર્થને દઢ કરતું અને આગળના કથનની સૂચનારૂપ કાવ્ય હવે કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :- [એતત્ અજ્ઞાનમ્ અધિગમ્ય] આ (પૂર્વે કહેલી માન્યતારૂપ) અજ્ઞાનને પામીને [યે પરાત્ પરસ્ય મરણ-જીવિત-દુઃખ-સૌખ્યમ્ પશ્યન્તિ] જે પુરુષો પરથી પરનાં મરણ, જીવન, દુઃખ, સુખ દેખે છે અર્થાત્ માને છે, [તે] તે પુરુષો - [અહંકૃતિરસેન કર્માણિ ચિકીર્ષવઃ] કે જેઓ એ રીતે અહંકાર-રસથી કર્મો કરવાના ઇચ્છક છે (અર્થાત્

‘હું આ કર્મોને કરું છું’ એવા અહંકારરૂપી રસથી જેઓ કર્મ કરવાની - મારવા-જિવાડવાની, સુખી-દુઃખી કરવાની-વાંછા કરનારા છે) તેઓ - [નિયતમ્] નિયમથી [મિથ્યાદશઃ આત્મહનઃ ભવન્તિ] મિથ્યાદૃષ્ટિ છે, પોતાના આત્માનો ઘાત કરનારા છે.

ભાવાર્થ :- જેઓ પરને મારવા-જિવાડવાનો તથા સુખ-દુઃખ કરવાનો અભિપ્રાય કરે છે તેઓ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે.તેઓ પોતાના સ્વરૂપથી ચ્યુત થયા થકા રાગી, દ્રેષી, મોહી થઈને પોતાથી જ પોતાનો ઘાત કરે છે, તેથી હિંસક છે. ૧૬૯.

શ્લોક-૧૬૯ ઉપર પ્રવચન

‘ફરી આ જ અર્થને દઢ કરતું અને આગળના કથનની સૂચનારૂપ કાવ્ય હવે કહે છે :-’ ૧૬૯.

(વસન્તતિલકા)

અજ્ઞાનમેતદધિગમ્ય પરાત્પરસ્ય
પશ્યન્તિ યે મરણજીવિતદુઃખસૌખ્યમ્ ।
કર્માણ્યહંકૃતિરસેન ચિકીર્ષવસ્તે
મિથ્યાદશો નિયતમાત્મહનો ભવન્તિ ॥૧૬૯॥

અરે...રે...! ‘આ (પૂર્વે કહેલી માન્યતારૂપ) અજ્ઞાનને પામીને...’ ‘યે પરાત્ પરસ્ય મરણ-જીવિત...’ ‘જે પુરુષો પરથી પરનાં મરણ...’ પરથી પરનાં ‘જીવન, દુઃખ, સુખ દેખે છે અર્થાત્ માને છે તે પુરુષો-’ ‘અહંકૃતિરસેન’ તેને આ પ્રકારના અહંકારનો રસ છે, અભિમાન છે. આહાહા...! પરના જીવન, મરણ કરી શકતો નથી (છતાં) માને છે તો તે અહંકાર છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આહા...!

એક શબ્દ આવ્યો છે, ભાઈ! ‘દસલક્ષણી પર્વ’માં, સંયમમાં. છે ત્રણ-ચાર લીટી પણ...માળે... કહે છે, અરે...રે...! પ્રભુ! તને અનેક પ્રકારની સૂચના મળે છે, કે તારે આ કામ કરવું, આ કરવું, આ કરવું અને ઇન્દ્રિયોના જાણપણામાં રોકાય છે, ઘણી જાણકારી મળે છે તો બહારની સૂચના મળે છે, કે તમારે આટલું કામ કરવું પડશે, તમારી પદવી છે, તમે શેઠ છો, તમે ધણિ છો, તમે પતિ છો... આહાહા...! તો સૂચના મળે અને ઇન્દ્રિયોથી જાણકારી મળે, એમાં આ ભગવાનઆત્મા ક્યારે જણાશે? (ક્યારે) નવરાશ લેશે? સુમેરુમલજી આહા...! માળાએ શબ્દ નાખ્યો છે, ગજબ નાખ્યો છે. બહુ વિચાર (કર્યો છે). આહા...! સમજાણું કાંઈ? બહારની સૂચના મળે કે તમારે આટલું કામ તો કરવું પડશે. પ્રભુ! તમે લગ્ન કર્યા

છે, દીકરો છે, આટલો વેપાર તમારે કરવો જ પડશે. હેં?

મુમુક્ષુ :- અસીલ પાસેથી પૈસા લીધા હોય તો વકીલાત કરવી પડે.

ઉત્તર :- વકીલાત ધૂળેય નથી. વકીલાત કોણ કરે? અભિમાન કરે છે. આ 'રામજીભાઈ' પોતાની વાત પૂછે છે. કોર્ટમાં જાતા તો ૨૦૦ રૂપિયા લેતા. પાંચ કલાકના ૨૦૦ રૂપિયા, પાંત્રીસ વર્ષ પહેલાં, હોં! આહાહા...! અરે...! પ્રભુ!

અહીંયાં કહે છે, એણે શબ્દો વાપર્યાં છે, ભાઈ! ઓ..હો...! બહુ ગજબ શબ્દ છે. સંયમ (ધર્મમાં લખે છે), આ આત્મા બિચારો શું કરે? ગુજરાતી છે. બહારની સૂચનાઓ એટલી મળે... 'પૂનાતરજી'! કે, તમારે આટલા કામ તો કરવા પડશે. ભાઈ! તમારી પદવી છે, તમારી નોકરી છે, તમે એના પિતા છો, તેના તમે દીકરા છો... બહારની સૂચના એટલી મળે અને જાણકારી એટલી મળે, ઈન્દ્રિયોથી જાણવું એટલું થાય કે બિચારો (અંતરમાં જઈ શકે નહિ). અંતરમાં સર્વાધિક મહત્ તત્ત્વ આત્મતત્ત્વ પ્રભુ.. આહાહા...! સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ અંદર સિદ્ધ સમાન આત્મા, સર્વજ્ઞ ત્રિલોકનાથે જોયો છે તેવો આત્મા અંદર (છે), શું કહે છે? અંતરમાં જે સર્વ-અધિક મહત્ પ્રભુ, મહાપ્રભુ... આહાહા...! આત્મતત્ત્વ બિરાજમાન છે એના પ્રત્યે દષ્ટિપાત કરવાની પણ એને નવરાશ નથી. બરાબર છે? ભગવાન! આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

આ સંયમનો અધિકાર છે. એમ કહે છે, જ્યાં આગળ બહારની સૂચનાઓમાં જ જ્યાં રોકાવું પડે છે અને ઈન્દ્રિયોના બહારના જાણપણામાં જ રોકાય છે તેને પોતાને જાણવાની નવરાશ ક્યારે મળે? ભગવાન મહાપ્રભુ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ આત્મા મહત્ ચીજ છે તેને જોવાની, જાણવાનો અવસર ક્યાં છે? અને જાણ્યા વિના માન્યતા ક્યાંથી થશે? અને માન્યતા વિના સંયમ-રમણતા ક્યાંથી આવશે? (લોકો) સંયમ સંયમ કરે છે પણ સંયમ ક્યાં છે? 'ભાગવંદજી'! બરાબર છે? આહાહા...!

પ્રભુ! અંદર ભગવાન સર્વજ્ઞ જિનેશ્વરદેવે જે આત્મા અંદર જોયો, 'પ્રભુ તુમ જાણગ રીતિ, સૌ જગ દેખતા, નિજ સત્તાએ શુદ્ધ અમને પેખતા' પ્રભુ! અમારો આત્મા નિજ સત્તાએ શુદ્ધ પૂર્ણાનંદ છે, તેને આપ આત્મા જાણો છો, માનો છો. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? બહારની સૂચનાઓ અને ઈન્દ્રિયો દ્વારા ઘણી જાણકારી મળે (અને) ત્યાં રોકાવાને કારણે પ્રભુ! તને અંદર જોવાની નવરાશ તેં ન લીધી. બરાબર છે? ભાઈ! આહાહા...! ભગવંત! તું તો ભગવંત છો, પ્રભુ! આહાહા...! એ ભગવંતને જોવાની નવરાશ ન મળી. પામર ઈન્દ્રિયોના જાણપણા અને બહારની સૂચના મળી કે તમારે આટલું કરવું પડશે ને આટલું કરવું પડશે ને આટલું કરવું પડશે (એમાં રોકાઈ ગયો). આહા...! એ..ઈ...! કહો, 'હીરાભાઈ'! આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- સ્વ-પરનું જ્ઞાન તો કરવું પડે ને?

ઉત્તર :- જ્ઞાન કોનું? પણ પરનું જ્ઞાન તે જ્ઞાન જ નથી. સ્વનું જ્ઞાન થાય પછી પરનું

જ્ઞાન થાય તે સ્વ-પર જ્ઞાન યથાર્થ છે. એકલી ઇન્દ્રિયોથી પરનું જ્ઞાન કરવું અને ત્યાં રોકાવું તેમાં તો પોતાની ચીજ અંદર રહી ગઈ. જે જાણવા લાયક ભગવાન અંદર હતો, પૂર્ણાનંદનો નાથ, પૂર્ણ અધિક, મહત્ ચીજ, મહાપ્રભુ, આત્મતત્ત્વ અંદર મહાપ્રભુ છે. આહાહા...! તેને જોવાની તને નવરાશ નથી? અને બહારની સૂચનાઓમાં રોકાવું અને પાંચ ઇન્દ્રિયોના જાણપણામાં રોકાવું, પ્રભુ! તું ત્યાં રોકાઈ ગયો. આહાહા...!

અહીં તો કહે છે, કે તું રોકાઈ ગયો. પરને જિવાડું, મારું એ તો સ્થૂળ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! હું કુટુંબને નભાવું, સ્ત્રીને નભાવું, દેશને નભાવું. કોને નભાવે? પ્રભુ! તેના કર્મ પ્રમાણે તે જીવતો રહે છે અને કર્મ ન હોય તો મરી જાય છે, તેને કારણે (થાય છે). તું તેમાં ફેરફાર કરી શકે છે? તું તેને જિવાડી શકે છે? મારી શકે છે? આહાહા...!

કહે છે, કે એ પરને જિવાડવું, મારવું, સુખ, દુઃખ થવા એ તો તેના કર્મના ઉદયથી થાય છે. તું અંતરમાં અહંકાર કરે છે, કે મેં એને જિવાડ્યો, માર્યો. પ્રભુ! તારો એ અહંકાર તો મિથ્યાત્વભાવ છે. જે મિથ્યાત્વમાં અનંત ભવ કરવાની તાકાત છે. કેમકે જ્યાં અનંત ભવ અને ભવના ભાવ વિનાની ચીજ અંદર છે તેની તો દૃષ્ટિ નથી... આહાહા...! અને (માને છે કે) પરને જિવાડ્યો, માર્યો, સગવડતા આપી, તેને અગવડતા આપી, મેં આહાર આપ્યો ને પાણી આપ્યું, વસ્ત્ર આપ્યા ને પાત્ર આપ્યા, આમ દીધું, મકાન દીધા.. કોણ દે? પ્રભુ! આહા...! એ તો તેના પુણ્યનો ઉદય હોય તો એ ચીજ મળે. તેમાં શું? શું તું તેને મેળવી આપે છે? ઝીણી વાત બહુ, ભાઈ! આહાહા...!

માળે ! કેટલાક શબ્દમાં તો એટલું નાખ્યું છે. સંયમનો અધિકાર છે. પ્રભુ! તને સંયમ ક્યારે થાય? સંયમ-સં-સમ્યક્ - સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક યમ, સંયમ. તને બહારની સૂચના મળે અને બહારના જાણપણામાં, ઇન્દ્રિયના જ્ઞાનમાં તું રોકાઈ ગયો... આહા...! તારી ચીજ મહાપ્રભુ અંદર સર્વોત્કૃષ્ટ મહત્ત ચીજ છે, તેને અંતરમાં જાણવાની તો નવરાશ લીધી નહિ. કેટલાક વળી એમ કહે, હમણાં નવરાશ નથી, હમણાં તો મરવાનોય વખત નથી, એમ કહે. આહાહા...! પ્રભુ.. પ્રભુ...! શું કરે છે? ભાઈ! આહા...! આહાહા...!

અહીંયાં તો ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ કહે છે... પ્રભુ! ‘કુંદકુંદાચાર્ય’, ભગવાન ત્રિલોકનાથ જિનેશ્વરદેવ ‘સીમંધર’ સ્વામી ભગવાન બિરાજે છે તેમની પાસે ગયા હતા, આઠ દિવસ રહ્યા હતા, સમ્યગ્દૃષ્ટિ હતા, ચારિત્રવંત હતા પરંતુ ભગવાનનો વિરહ જોઈને જાવાનો ભાવ થયો, ત્યાં ગયા, આઠ દિવસ રહ્યા અને ત્યાંથી આવીને શાસ્ત્ર બનાવ્યા. ભગવાન ત્રિલોકનાથનો આ સંદેશ છે. આહા...! ત્રિલોકનાથ ‘સીમંધરસ્વામી’ ભગવાન બિરાજે છે, પાંચસો ધનુષનો દેહ છે, કરોડ પૂર્વનું આયુષ્ય છે, અબજો વર્ષથી છે અને હજી અબજો વર્ષ રહેવાના છે. આહા...! તેમની દિવ્યધ્વનિ, ‘ૐ ધ્વનિ સુની અર્થ ગણધર વિચારે, રચી આગમ ઉપદેશ ભવિક જીવ સંશય નિવારે.’ આહાહા...! પ્રભુ! માર્ગ જુદા, પ્રભુ! આ કોઈ બહારની ડોંશિયારી

ને બહારના ડહાપણ ને એ કંઈ આ ચીજ નથી, પ્રભુ! આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

ઇન્દ્રિયના જ્ઞાનમાં રોકાઈ ગયો, બહારની સૂચના મળી કે તમારે આટલા કામ તો કરવા પડશે, તમારી નોકરી છે, તમે પિતા છો, તું દીકરી છે, તું દીકરો છો અને પિતાજીનું આટલું કરવું પડશે. અરે...! આવી સૂચનાઓમાં પ્રભુ તું રોકાઈ ગયો. આહાહા...! અંદર મહત્ત ચીજ પ્રભુ, પૂર્ણાનંદનો નાથ અતીન્દ્રિય આનંદના રસકંઠથી ભરેલો પ્રભુ છે, સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ છે, સત્ ચિદાનંદ—સત્ જ્ઞાનાનંદનો સાગર ભગવાન અંદર છે. પ્રભુ! તેને જોવાનો તેં અવસર ન લીધો, તેને જોવાની નવરાશ ન લીધી, તેં શું કર્યું? સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! માળાએ ભાષા મૂકી છે, કે બહારની સૂચનાઓ મળે અને ઇન્દ્રિયથી જાણકારી મળે, આ વાંચનાદિ કે સાંભળવાનું (મળે) ત્યાં રોકાઈ ગયો. આહાહા...!

અંતર ભગવાનઆત્મા જેને જાણવો જોઈએ, માનવો જોઈએ અને માનીને તેમાં રમણતા કરવી એ સંયમ, તો સંયમ તો હજી જાણ્યો નથી ત્યાં સંયમ આવ્યો ક્યાંથી? સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! તેની ભૂમિકા—ચીજ શું છે એ જાણી નહિ તો માનવું ક્યાંથી થાય? અને માન્યા વિના સંયમ ક્યાંથી થાય? અમે સંયમ પાળીએ છીએ (એમ કહે). પણ પ્રભુ! તને સંયમ ક્યાં છે? સંયમમાં તો પ્રથમ સમ્યગ્દર્શન થાય છે પછી સંયમ આવે છે. સમ્યગ્દર્શનમાં તો પ્રથમ પોતાના આત્માને જાણવો અને માનવો એ પહેલી ચીજ આવે છે. આહાહા...! અત્યારે તો ગડબડી બહુ થઈ ગઈ, પ્રભુ! આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો કહે છે, આહા...! ૧૬૯ છે ને? ‘આ (પૂર્વે કહેલી માન્યતારૂપ) અજ્ઞાનને પામીને જે પુરુષો પરથી પરનાં...’ પરથી પરનાં ‘મરણ, જીવન, દુઃખ, સુખ દેખે છે...’ હું પરને સુખી કરું છું, હું પરને દુઃખી કરું છું, હું પરને જિવાડું છું, પરનું જીવન.. જીવન કરું છું એ પુરુષ ‘જેઓ એ રીતે અહંકાર-રસથી કર્મો કરવાના ઇચ્છક છે...’ આહાહા...! એ કર્મ એટલે કાર્ય. પરને મેં જિવાડ્યો, માર્યો એ કાર્ય (મેં કર્યાં), એ અહંકાર છે. એ કાર્ય કરી શકતો નથી. આહાહા...! બહુ ગજબ વાત છે, ભાઈ! પ્રભુનો માર્ગ છે શુરાનો, એ કાયરના કામ નથી ત્યાં. આહાહા...! આવે છે ને તમારે, નહિ? ‘હરિનો રે માર્ગ છે શુરાનો, એ કાયરના નહિ કામ જો ને...’ એમ ‘પ્રભુનો માર્ગ છે શુરાનો...’ આ આત્માનો, હોં! એ હરિ (એટલે) આ (આત્મા). હેં? પ્રભુનો માર્ગ છે શુરાનો, એ કાયરના નહિ કામ જો ને, પ્રથમ પહેલા મસ્તક મૂકી...’ બધું છોડ. કોઈ ચીજ તારી નથી, રાગાદિ (પણ) તારા નથી. આહા...! દયા, દાનના વિકલ્પ રાગ છે એ પણ તારી ચીજ નહિ. આહા...!

તું તો જ્ઞાયક ભગવાન છો ને પ્રભુ! સચ્ચિદાનંદ—સત્ જ્ઞાન અને આનંદનો ભંડાર પ્રભુ તું છો ને! તેને જાણવાની, જોવાની નવરાશ લીધી નહિ, પ્રભુ! તેં આ શું કર્યું? રખડવાના ભાવ કર્યા. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આવી વાત છે. આહા...! ‘અહંકૃતિરસેન કર્માણિ’ એમ. મેં કર્યું. મેં તેને અભયદાન આપ્યું તો જીવ્યો. આહા...! પાણીમાં માખી પડી હતી,

મેં હાથે લીધી તો જીવી ગઈ. શું કરે છે? તેનું આયુષ્ય હતું તો જીવે છે. 'સુમેરુમલજી'! બહુ આકરી વાતું, પ્રભુ! આવી વાતું છે, નાથ! સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ અંદર... આહાહા...! એ ચીજ છોડીને, (તેની) દષ્ટિ છોડીને પરના કાર્યના અહંકારમાં રોકાઈ ગયો, પ્રભુ! તારું પરિભ્રમણ ન છૂટ્યું. ચોરાશીના અવતાર.. આ..હા...!

'હું આ કર્મોને (કાર્યોને) કરું છું' એવા અહંકારરૂપી રસથી જેઓ કર્મ કરવાની-મારવા, જિવાડવાની, સુખી-દુઃખી કરવાની-વાંછા કરનારા...' વાંછા કરનારા. આહાહા...! 'તેઓ નિયમથી...' 'મિથ્યાદશઃ આત્મહનઃ ભવન્તિ' 'મિથ્યાદષ્ટિ છે, પોતાના આત્માનો ઘાત કરનારા છે.' આહાહા...! 'આત્મહનઃ ભવન્તિ' આહાહા...! રાગ કરે છે અને માને છે કે હું પુણ્ય કરું છું, મને ધર્મ થાય છે, 'આત્મહનઃ ભવન્તિ' પ્રભુ! આત્માનો ઘાત થાય છે. આહાહા...! ચાહે તો દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ આદિનો રાગ ઉત્પન્ન થાય, પણ એ રાગ મારું કર્તવ્ય છે (એ માન્યતામાં) પ્રભુ! તારો આત્મા હણાય છે. આહા...! આત્માનો ઘાત થાય છે, તું આપઘાત કરે છે. અરે...રે...! આહા...!

અહીંયાં તો એ વાત ચાલી, 'ભભૂતમલજી'! હું પરને જિવાડું છું, જીવનદાન આપું છું, પરને હું મારી શકું છું, પરને હું સુખી-દુઃખી સંયોગ આપી શકું છું, એ મૂઢ મિથ્યાદષ્ટિ પાપી પાખંડી છે. આહાહા...! ધીમેથી, ન્યાયથી સાંભળો! હું પરને જિવાડું છું, જીવતર આપું છું. એ તો એનું આયુષ્ય હોય તો જીવે છે. તું જીવતર આપી શકે છે? હું પરને મારી શકું છું. એનું આયુષ્ય પૂર્ણ થાય તો મરે છે. તું મારી શકે છે? બીજાને અનુકૂળ સંયોગ આપી શકું છું. અનુકૂળ સંયોગ તો એના પુણ્યને કારણે તેને મળે છે. તું આપી શકે છે? હું પ્રતિકૂળ સંયોગ આપીને દુઃખી કરું છું. પ્રતિકૂળ સંયોગ તો તેના પાપનો ઉદય હોય તો મળે છે. શું તારાથી પ્રતિકૂળ સંયોગ મળે છે? આહા...! ન્યાયથી-લોજીકથી કાંઈક સમજવું પડશે ને? એમ ને એમ માનવું (એ કોઈ ચીજ નથી). સમજાણું કાંઈ? અહીંયાં કહે છે, આ પહેલા થોડી વાત બહુ ઊંચી ગઈ, 'ભભૂતમલજી'! આહા...!

'દસલક્ષણી પર્વ'માંથી એક શબ્દ લીધો હતો. શબ્દ છે, બહુ ઊંચું કર્યું છે, ભાઈનું- 'હુકમચંદ્રજી' પંડિત! આહા...! પ્રભુ! તને બહારની સૂચના એટલી મળે છે કે તારે આટલા કામ કરવા પડે, આટલા કામ કરવા પડે, આટલા કામ કરવા પડે, નોકરી હોય તો આટલું કરવું પડે, પિતા હોય તો દીકરાનું કરવું પડે, દીકરો હોય તો પિતાનું કરવું પડે, અર્ધાંગના સ્ત્રીનું કામ કરવું પડે, સ્ત્રીને પતિનું કામ કરવું પડે, એવી સૂચના મળે. એ સૂચના આદિ અને ઇન્દ્રિયના જ્ઞાન દ્વારા જે બહારની જાણકારી મળે છે ત્યાં રોકાઈ ગયો, રોકાવાથી પોતાનો ભગવાન અંદર સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ છે તેને જાણવાનો તને વખત જ મળ્યો નહિ. લોજીક-ન્યાય સમજો છો? ન્યાય-ન્યાયમાં 'નિ' ધાતુ છે. ન્યાયમાં 'નિ' ધાતુ છે. ન્યાયાધીશ એને કહીએ કે, 'નિ' ધાતુ નામ નિ-જેવી સ્વરૂપની સ્થિતિ છે ત્યાં 'નિ' નામ લઈ જવું તેનું

નામ ન્યાય-દોરી જવું. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! પ્રભુ! તને બહારની સૂચના મળી તેવા કામમાં રોકાઈ ગયો અને બહારની જાણકારી, ઇન્દ્રિયોની જાણકારી, આમ ને તેમ, આ વકીલાતના જાણપણા ને ફલાણાં જાણપણામાં રોકાઈ ગયો.

‘રામજીભાઈ’ હમણાં પ્રશ્ન મૂક્યો હતો ને? એ તો મોટા વકીલ હતા. પાંત્રીસ વર્ષ પહેલા પાંચ કલાકના ૨૦૦ રૂપિયા (લેતા હતા). પાપ મોટા કરતા હતા. વકીલોમાં મોટું નામ હતું. અત્યારે ૯૭ વર્ષ છે પણ ૩૫ વર્ષ પહેલાં પાંચ કલાકના ૨૦૦ રૂપિયા લેતા હતા. સલાહ લેવા આવે તો એક કલાકના સો રૂપિયા લે, બસો લે. ધૂળ છે. આહાહા...! એ કામ હું કરી શકું છું અને ઇન્દ્રિયોના જ્ઞાનમાં રોકાવું થાય, સાંભળવાનું વારંવાર મળે, જોવાનું, સાંભળવાનું, સૂંઘવાનું, રસનું, સ્પર્શવાનું (મળે) એ જાણકારીમાં રોકાઈ ગયો. પણ પ્રભુ અંદર આત્મા સચ્ચિદાનંદ સિદ્ધ સમાન પરમાત્મા છે, સર્વજ્ઞ ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા કહે છે, કે અમે પરમાત્મા થયા તે ક્યાંથી થયા? એ પરમાત્મા તારી શક્તિમાં તું પોતે છો. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! અરે...રે...! પણ એ વાત મળે નહિ, શું કરે બિચારા? એણે બિચારાએ એમ લખ્યું છે, હોં! અરે...! આત્મા બિચારો શું કરે? બહારથી સૂચના એટલી મળે કે આ તો તમારે કરવું પડશે, તમારે માથે બોજો આવ્યો, તમારે બૈરાં મરી ગયા, તમારા ભાઈ મરી ગયા, તમારા બાપ મરી ગયા, તમારે કુટુંબને બોજો કરવો પડશે. આવી સૂચનાઓ મળે. અર...ર...ર...! ન્યાં ને ન્યાં રોકાઈ ગયો બિચારો. એ...ઈ...! અને ઇન્દ્રિયથી ઇન્દ્રિયોના જ્ઞાન (થાય) એ જાણકારીમાં રોકાઈ ગયો. અનીન્દ્રિય એવો ભગવાન જે અંદર છે એને જોવાને નાથ, પ્રભુ તેં નવરાશ ન લીધી. એ જગતના ડહાપણ કરી કરીને લાખો, કરોડો, અબજો રૂપિયા ભેગા કર્યા તો એ તો બધું પાપ છે. એ...ઈ...! સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- પૈસા મીઠા બહુ લાગે.

ઉત્તર :- મીઠા ધૂળમાંય લાગતા નથી. પાપ છે. આહાહા...! હેં? એવી વાત છે. અમારી દુકાનમાં હતું ને? ‘પાલેજ’માં દુકાન (છે). ત્યાં દુકાનમાં અમે હતા ને? ‘ભરૂચ’ અને ‘વડોદરા’ વચ્ચે ‘પાલેજ’ છે. અત્યારે મોટી દુકાન છે. મને તો દુકાન છોડ્યે, દીક્ષા લીધે ૬૬ વર્ષ થયા, શરીરને ૯૧ વર્ષ ચાલે છે, ૯૧-૯૦+૧. મોટી દુકાન છે. એ લોકોને એક એક દિ’માં આઠસો રૂપિયાની પેદાશ છે. એક દિવસમાં આઠસોની પેદાશ. અત્યારે મોટી દુકાન છે. ‘પાલેજ’માં છે. ‘ભરૂચ’ અને ‘વડોદરા’ વચ્ચે ‘પાલેજ’ છે. અમારા ફંઈના દીકરા ભાગીદાર હતા. એનો છોકરો છે. હવે તો ત્રણે જુદા થઈ ગયા. એક દિવસની આઠસોની પેદાશ! કીધું, ધૂળ છે. શું છે? આમાં ને આમાં રોકાઈ ગયો. મરીને જાશો, કીધું.

મુમુક્ષુ :- આપ સૌને ઢોરમાં જ મૂકો છો.

ઉત્તર :- એક વાત એવી છે, ભાઈએ લખ્યું છે, ભાઈ! ઢોર પેટ ભરે પછી બે કલાક, ચાર કલાક નિવૃત્તિમાં બેસે અને આ પેટ ભરવા ઉપર પેટી ભરવામાં રોકાઈ ગયો. પેટી

સમજ્યા? ગલ્લો. પેટ ઉપર પેટી ભરવામાં રોકાઈ ગયો, મૂર્ખ! આહાહા...! એ પેટી કે દિ' પૂરી થાય અને કે દિ' નવરો થાય? આહાહા...!

એણે તો ત્યાં સુધી કહ્યું છે, કે બે-બે વાર, ત્રણ-ત્રણ વાર ભોજન કરવા અને પાછું વળી ઘાસ ચાવવું, ઘાસ એટલે આ પાન, નાગરવેલનું પાન ઘાસ છે ને? શું છે ઇ? નાગરવેલનું પાન-ઘાસ મોઢામાં આખો દિ' પડ્યું જ હોય. મને તો એમ લાગે છે, કે તું તિર્યચમાંથી આવ્યો લાગે છે. એણે લખ્યું છે. અને કાં તો તું તિર્યચમાં જવાનો છો, જ્યાં આખો દિ' ભોજન ગોતે, ભોજન.. ભોજન.. ભોજન.. આહારસંજ્ઞા છે ને? ભગવાન સિદ્ધાંતમાં તિર્યચને આહારસંજ્ઞા મુખ્ય કહે છે. આખો દિ' આહાર ખાધા જ કરે, ખાધા જ કરે. મનુષ્યને મૈથૂનસંજ્ઞા વિશેષ છે. આહાહા...! નારકીને ભયસંજ્ઞા વિશેષ છે. આહાર, ભય, મૈથૂન, પરિગ્રહ. દેવને પરિગ્રહસંજ્ઞા વિશેષ છે. આહાહા...! તો ત્યાં રોકાઈ ગયો, કહે છે. તેં શું કર્યું? અનંતવાર મનુષ્યપણું મળ્યું, અનંતવાર તો અબજોપતિ થયો, અનંતવાર શેઠિયો થયો, અનંતવાર નારકી થયો, અનંતવાર સ્વર્ગમાં દેવ થયો. તેં કર્યું શું? આહાહા...!

અંદર ભગવાનઆત્મા પૂર્ણાનંદનો નાથ (બિરાજે છે) તેને જોવા, જાણવાની તને નવરાશ નહિ અને આમાં તું રોકાઈ ગયો, તેં શું કર્યું? એ.. 'ભભૂતમલજી'! અહીં તો આ વાત છે, અહીં કંઈ માખણ-બાખણ નથી.

મુમુક્ષુ :- દીકરા હોય તો કમાવું જ જોઈએ.

ઉત્તર :- કોણ કમાવે? પાપ કરીને પૈસા ભેગા કર્યા હતા. 'સુમનભાઈ'ને ભણાવીને પાંત્રીસ હજાર ખર્યા, 'અમેરિકા'. એના દીકરાનો અત્યારે મહિને આઠ હજારનો પગાર છે પણ પાપ કરીને બધા ભેગા કર્યા હતા અને પાછા છોકરા માટે ખર્યા ઇ પાપ. એમ કહે છે, સ્પષ્ટીકરણ કરાવે છે.

મુમુક્ષુ :- હવે એનું શું થાય?

ઉત્તર :- એ થયું એ પાપ છે, એ નક્કી કરી લેવું. 'ભભૂતમલજી'! ભાઈ પોતાના (ઘરની વાત કરે છે).

મુમુક્ષુ :- એનું પ્રાયશ્ચિત આપ આપો.

ઉત્તર :- આ સમજણ કરવી તે પ્રાયશ્ચિત છે, બાપા! આહાહા...! આ આત્મા જ્ઞાનાનંદ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, 'સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો, ચેતનરૂપ અનૂપ અમૂરત, સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો'. મારી ચીજ અંદર સિદ્ધસ્વરૂપી ભગવાન છે. તેનું જ્ઞાન કરવું અને શ્રદ્ધા કરવી એ સંસારનું પ્રાયશ્ચિત છે. બરાબર છે? ભાઈ! અરે...રે...! બહુ ઝીણી વાત, ભાઈ!

આ આંગળીમાં આ આંગળીનો અભાવ છે. એમ આત્મતત્ત્વ જે ભગવાનઆત્મા છે તેમાં આ પરદ્રવ્ય શરીર, વાણી, આ પરદ્રવ્યનો તો અભાવ છે. પોતાથી અસ્તિ છે અને પરથી નાસ્તિ છે ત્યારે તો એ ટકી રહ્યો છે. આહા...! એમ નહિ માનીને, પરનું હું કરી

દઉં, પરના સંયોગ મળે અને સાધન મળે તો હું નહું, એ બધો મિથ્યાભ્રમ, અજ્ઞાન છે. આવું કામ છે, બાપુ! દુનિયાને તો જાણીએ છીએ ને, બાપા! આખી દુનિયાને જાણીએ છીએ. 'હિન્દુસ્તાન'માં દસ હજાર માઈલ ત્રણ વાર ફર્યા છીએ. આખા 'હિન્દુસ્તાન'માં, હોં! આ વાત બહુ મોંઘી, બાપુ! ઓહો...!

અહીં કહે છે, પ્રભુ! ભારે શબ્દ ગોઠવ્યો કે, દુનિયાની સૂચના મળે ત્યાં રોકાઈ ગયો અને ઇન્દ્રિયનું જાણપણું મળે, ઇન્દ્રિયનું જાણપણું—આ વકીલાત છે, ડોક્ટર છે એ બધું ઇન્દ્રિયનું જ્ઞાન છે, એ અજ્ઞાન છે, જ્ઞાન નહિ. વેપાર કરવો, ઉદ્યોગ કરવો, આ ઉદ્યોગી માણસ છે ને ફલાણું.. ધૂળેય ઉદ્યોગી નથી, સાંભળને! ઉદ્યોગ તો પોતાના જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવમાં પુરુષાર્થ કરવો તે ઉદ્યોગ છે. પરમાં ઉદ્યોગ માનવો એ તો મહા મિથ્યાત્વ, ભ્રમ છે. ઝીણી વાત છે, ભગવાન! આહા...!

અહીંયાં એ કહે છે, કે પરને મેં જિવાડ્યો, પરને માર્યો, પરને સુખી-દુઃખી કર્યા, મેં પાંચ લાખ આપ્યા, દસ લાખ આપ્યા તો લોકો સુખી થયા. એ મૂઢ મિથ્યાદષ્ટિ એ કાર્યનો અહંકાર કરનારો મિથ્યાદષ્ટિ અજ્ઞાની છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? 'કરે કર્મ સો હી કરતારા, જો જાને સો જાનનહારા, કર્તા સો જાને નહિ કોઈ, જાને સો કર્તા નહિ હોઈ.' 'કરે કર્મ સો હી કરતારા' હું પરના કામ કરું છું, સુખી કરું છું, દુઃખી કરું છું, જિવાડું છું એ 'કરે કર્મ સો હી કરતારા'. એ મૂઢ મિથ્યાદષ્ટિ કર્મનો કર્તા માને છે. 'જો જાને સો જાનનહારા' જ્ઞાની છે એ જાણે છે, કે થાય છે, હું કોઈનો કર્તા નથી. આહાહા...! કારણ કે ભગવાનઆત્મા પ્રજ્ઞા બ્રહ્મસ્વરૂપ છે. પ્રજ્ઞા (એટલે) જ્ઞાન અને બ્રહ્મ એટલે આનંદ. એ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ છે. આહાહા...! એ પ્રજ્ઞા બ્રહ્મસ્વરૂપ ભગવાન, જેને તેનું જ્ઞાન થયું એ કોઈપણ કાર્ય-પ્રસંગમાં હું જાણનારો છું, હું બિલકુલ કર્તા નથી (એમ રહે છે). આવી વાત છે, પ્રભુ! બહુ આકરી. દુનિયાથી (જુદી જાત), એમાં અત્યારે બહારની પ્રચલિત (વાતથી જુદી છે). સંપ્રદાયમાં પણ આ કરો ને આ કરો, વ્રત કરો, અપવાસ કરો, ભક્તિ કરો. એ તો બધી રાગની ક્રિયા છે, સાંભળ તો ખરો. આવે છે, પણ જ્ઞાની તેને જાણનાર, દેખનાર રહે છે. આહાહા...! મારું કાર્ય છે, એમ માનતા નથી. ઝીણી વાત છે, ભાઈ! ધર્મ તો બહુ સૂક્ષ્મ છે, પ્રભુ! સર્વજ્ઞ વીતરાગ ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા, એવો વીતરાગનો માર્ગ કોઈ સૂક્ષ્મ છે. સ્થૂળપણે લોકોએ માની લીધો છે એ કોઈ જૈનધર્મ નથી. શું કહ્યું?

'પોતાના આત્માનો ઘાત કરનાર છે.' છે? શું કહે છે? પરને હું જિવાડી શકું છું, પરને હું સુખી કરી શકું છું એવી માન્યતા આત્માનો ઘાત કરે છે. આત્મા જ્ઞાતા-દષ્ટા છે, જ્ઞાન અને આનંદનો નાથ છે તેને પરનો કર્તા માને છે એ આત્માનો ઘાત કરે છે. હું જ્ઞાતા-દષ્ટા નહિ, હું તો કરનારો છું એમ માને છે. આહાહા...! એ આપઘાત કરે છે. અરે...! પ્રભુ! આ શું? માથાફોડીને આપઘાત કરે છે ને. હું પરના કાર્ય કરી શકું છું અને રાગાદિ

છે તે મારું કર્તવ્ય છે. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ આદિના પરિણામ રાગ છે, એ રાગ મારું કર્તવ્ય છે, એ આપઘાત કરે છે. જ્ઞાતા-દષ્ટા એવા ભગવાનનો એ ઘાત કરે છે. વકીલ! જુદી જાત છે, ભાઈ! આ તો અંતરની વાતું છે, બાપા! આહાહા..!

દુનિયાને તો અમે જાણીએ છીએ ને, આ તો ૮૧ વર્ષ ચાલે છે. સીત્તેર વર્ષથી તો આ અભ્યાસ છે. દુકાન ઉપર પણ આ જ અભ્યાસ હું તો કરતો હતો. દિગંબરના પુસ્તક નહિ, સ્થાનકવાસીના. પિતાજી સ્થાનકવાસીમાં હતા એમાં અમારો જન્મ થઈ ગયો. અમે તો અભ્યાસ કરતા હતા. ઓગણીસ વર્ષની ઉંમરથી 'દશવૈકલિક', 'ઉત્તરાધ્યયન', 'આચારાંગ', 'સૂયગડાંગ'નો અભ્યાસ હતો. પિતાજીની ઘરની દુકાન હતી. ધંધો પણ કરતા હતા, પાંચ વર્ષ દુકાન ચલાવી હતી છતાં પણ હું તો એક કોર બેસીને શાસ્ત્ર વાંચતો. ભાગીદાર બેઠા હોય તો એક કોર બેસું, ભાગીદાર ન હોય તો થડે બેસવું પડે. પણ બધા પાપ. આહાહા..!

આ પ્રભુનો માર્ગ.. આહાહા..! કહે છે, કે પ્રભુ! તું પરને જિવાડી શકે છે, બૈરાં, કુટુંબને નભાવી શકે છે, એને નભાવવા માટે હું નોકરી કરું છું ને પૈસા કમાઉં છું, તારો ભ્રમ છે. આહાહા..! કારણ કે તારું સ્વરૂપ તો પ્રભુ જ્ઞાન અને આનંદ છે, તો પર ચીજ જે છે તે જ્ઞેય છે. તું જ્ઞાતા છો, એ જ્ઞેય છે. એ તારું કાર્ય છે, એમ નથી. તું જ્ઞાતા છે તો કાર્ય થાય છે તે (કાર્ય) જ્ઞાનનું જ્ઞેય છે, જાણવા લાયક ચીજ છે. કરવા લાયક ચીજ છે, એવી કોઈ ચીજ તારામાં નથી. આકરું કામ. 'ભભૂતમલજી'! આહાહા..! આપઘાત કરે છે, ભાષા જોઈ? છે?

'પોતાના આત્માનો ઘાત કરનારા છે.' આહાહા..! પાઠમાં છે, હોં! 'આત્મહનઃ ભવન્તિ'. આહાહા..! પરના કામ હું કરી શકું છું, પરને મદદ કરી શકું છું, ભૂખ્યાને આહાર આપું છું, તરસ્યાને પાણી આપું છું, રોગીને ઔષધ આપું છું, જમીન ન હોય તો ઝૂંપડી આદિ બનાવી આપું છું, અરે..! પ્રભુ! એ બધા કામ હું કરું છું એ માન્યતા આત્માનો ઘાત છે. કારણ કે આત્મા તો જ્ઞાતા-દષ્ટા છે અને તેને તેને કામ કરવાનું સોંપ્યું. આહાહા..! ચક્રવર્તીને મહેલનું વાસિદુ કાઢનાર બનાવ્યો. હેં? છ ખંડનું રાજ (ચલાવનાર) ચક્રવર્તી વાસિદુ કાઢે. એમ ત્રણલોકનો નાથ જ્ઞાતા-દષ્ટા પ્રભુ, તેને તેં રાગ અને પરના કાર્ય સોંપ્યા (એ) આપઘાત કરે છે. આ દુનિયાથી જુદી જાત છે, હોં! આખી દુનિયાની ખબર છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આહા..! ઝીણી વાત, ભાઈ! જન્મ-મરણ ટાળવાના આવા ટાણા આવ્યા, પ્રભુ! આવું મનુષ્યપણું મળ્યું, આહા..! એમાં ત્રણલોકના નાથની વાણી સાંભળવા મળી, હવે સબ અવસર આ ગયા હૈ. આહાહા..! 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'માં છે. 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'માં 'ટોડરમલજી'એ કહ્યું છે, સબ અવસર આ ગયા હૈ. પ્રભુ! હવે તારી નજર ત્યાં જાવી જોઈએ. આહાહા..!

જે જ્ઞાનસ્વરૂપી ભગવાન જ્ઞાનપિંડ છે. જેમ સાકર ગળપણનો પિંડ છે, એમ

ભગવાનઆત્મા જ્ઞાન અને આનંદનો પિંડ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? તેની નજર કર, પ્રભુ! તને નિધાન દેખાશે. આ પામર અને પરને જોવામાં રોકાઈ ગયો, પ્રભુ! તેં આપઘાત કર્યો. અર...ર...! છતી ચીજ જ્ઞાતા-દષ્ટા છે તેને તેં ન માનીને, અનાદર કરીને (આપઘાત કર્યો છે).

ખરેખર તો રાગની અને પરકાર્યની રુચિ છે તેને આત્મા-આનંદની અરુચિ છે. અરુચિ એ આત્મા પ્રત્યે ક્રોધ છે. આહાહા...! અનંત આનંદનો કંદ પ્રભુ, અનંત અનંત ગુણનો સાગર આત્મા, એની અરુચિ અને આ કામ કરવાની રુચિ અને રાગની રુચિ, (આત્માની) અરુચિ છે તો તને આત્મા પ્રત્યે ક્રોધ છે, પ્રભુ! અને પર પ્રત્યે તને પ્રેમ છે. આહાહા...! સૂક્ષ્મ વાત બહુ, ભગવાન! આહાહા...! ભગવાનસ્વરૂપ જ છે. આચાર્યો તો ભગવાન તરીકે બોલાવે છે. 'સમયસાર' ૭૨ ગાથા, ભગવાનઆત્મા! એમ કહે છે. આહાહા...!

એકવાર એ કહ્યું હતું ને? નાટક. 'વડોદરા'માં નાટક (જોયું હતું). અમે તો માલ લેવા ગયા હતા. અઢાર વર્ષની ઉંમર (હતી), ૭૨ વર્ષ પહેલાની વાત છે. દુકાનનો માલ લેવા ગયા હતા, માલ લીધો, પછી રાત્રે તો નિવૃત્તિ (હોય એટલે) નાટક જોવા ગયા. વૈરાગી નાટક હતું. પહેલા વૈરાગી (નાટક આવતા). અત્યારે જેમ ફિલ્મ ને બિલમ ને બાયડી આમ જોવે એવું ત્યાં નહોતું. એ વખતે બધું વૈરાગી (હતું). એક 'અનુસૂયા'નું નાટક હતું. સતી 'અનુસૂયા'. 'ભરૂચ'ને કાંઠે 'નર્મદા' છે. ત્યાં બે બહેનો હતી. એમાં 'અનુસૂયા' સતી હતી. નાટકમાં જોયું હતું, બાર આનાની ટિકીટ લીધી હતી. તમે શું બોલો છો? તમારી ચોપડી લાવો, બાર આના લ્યો. તમે શું બોલો છો એ સમજ્યા વિના (નકામું). આ તો અઢાર વર્ષની ઉંમરની વાત છે. ચોપડી લીધી. ત્યાં બાઈ સ્વર્ગમાં જાતી હતી. સ્વર્ગમાં ના પાડી. 'અપુત્રસ્ય ગતિ નાસ્તિ'. જેને પુત્ર ન હોય તેને ગતિ નહિ. એવું એ લોકોમાં વેદમાં છે ને? એ ખોટી વાત છે. ત્યારે કહે, શું કરવું? નીચે પડ, હોય તેને વર. એમાં નીચે આંધળો બ્રાહ્મણ હતો તેને વરી. છોકરું થયું. આહાહા...! ચોસઠ વર્ષની વાત છે, સંવત ૧૯૬૪, તમારા જન્મ પહેલાની વાતું. સંવત ૧૯૬૪, ૭૧ વર્ષ થયા.

એ છોકરાને ઝુલાવતી હતી. આહાહા...! બેટા! તું શુદ્ધોસિ, બુદ્ધોસિ, નિર્વિકલ્પોસિ, ઉદાસિનોસી, એમ કહેતી હતી. નાટકમાં એવું હતું. અત્યારે તો સંપ્રદાયમાં રહ્યું નથી. આ કરો ને આ કરો ને આ કરો... બેટા! તું શુદ્ધ છો. નાટકમાં બોલતા હતા, ભાઈ! 'ભૂપતભાઈ'! મેં નાટક પણ બહુ જોયા છે. નિવૃત્તિ, ઘરની (દુકાન), માલ લેવા જાતા તો 'મુંબઈ'માં ફિલ્મ જોઈ છે, બધું જોયું છે. આહાહા...! બેટા! શુદ્ધોસિ. નાટકમાં કહેતા હતા. આહાહા...! શુદ્ધ પવિત્રતાનો તું પિંડ છો, જ્ઞાનનો પિંડ છો. બુદ્ધોસિ-બુદ્ધ નામ જ્ઞાન, શુદ્ધોસિ નામ પવિત્ર અને નિર્વિકલ્પોસિ-ભેદ વિના નિર્વિકલ્પ તારી અભેદ ચીજ છે અને ઉદાસિનોસિ. રાગ અને પરથી તારું આસન ઉદાસ અને પર છે. તારું આસન તારામાં છે, રાગમાં નહિ. એ..ઈ...!

‘ભભૂતલમજી’! અહીં તો અત્યારે સંપ્રદાયમાં સાંભળવું મુશ્કેલ છે. આ કરો, દયા કરો, વ્રત કરો (એવું સંભળાય). હવે મરી ગયો, સાંભળને! કરી કરીને એ તો રાગ છે. આહાહા...! નાટકના ચાર શબ્દ યાદ રહ્યા. આપણે ‘સમયસાર’માં એ શબ્દો છે. ‘સમયસાર’માં સંસ્કૃતમાં ‘બંધ અધિકાર’માં છેલ્લે (અને) ‘સર્વવિશુદ્ધજ્ઞાન અધિકાર’માં એવા શબ્દો છે. એ તો બહુ બોલી હતી પણ ઘણા વર્ષ થયા (એટલે) ચાર બોલ યાદ છે.

એમ આ ભગવાનઆત્મા, અપ્પા-આત્મા ભગવાન શુદ્ધ છે, જ્ઞાતા છે, દષ્ટા છે, આનંદ છે, એ પરની ક્રિયા કરનારો નહિ. પરનું અસ્તિત્વ છે તો પરની પર્યાય-અવસ્થા તેનાથી થાય છે. પરપદાર્થ છે તો કાયમ રહીને પલટે છે તે તેને કારણે પલટે છે, તું તેને પલટાવે છે (એમ નથી). આહાહા...! કહો, ‘બાલચંદ્રજી’! આવી વાતું છે. આપઘાત કરે છે, એમ કહ્યું છે. જુઓ! હેં? હું પરને જિવાડું છું એ માન્યતા આત્માનો ઘાત કરે છે. આત્મા જ્ઞાતા-દષ્ટા છે તેનો નકાર કરે છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! આહા...! ગજબ વાત કરી છે.

છે અંદર? ભાઈ! આપઘાત શબ્દ છે ને? આપઘાતનો અર્થ ઇ છે, કે આત્મા જ્ઞાતા-દષ્ટા છે, જ્ઞાનપિંડ છે, આનંદસ્વરૂપ છે, સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ છે. એમ નહિ માનતા હું પરનું કરું, ભલું કરું, બૂરું કરું, સુખી કરું, દુઃખી કરું, સંભાળ કરું, ધ્યાન રાખું... એ દષ્ટિ આત્માનો ઘાત કરે છે. એ આત્માનું સ્વરૂપ નહિ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? બહુ ગજબ કામ કર્યું છે. અહીં તો કહે, ‘દયા તે સુખની વેલડી, દયા તે સુખની ખાણ’. એ...ઈ...! ‘બાલચંદ્રજી’! ‘અનંતા જીવ મુક્તિએ ગયા, દયા તણા ..’ પણ કોની દયા? ભાઈ! તારી દયા. પરની દયા કોણ કરી શકે છે? સ્થાનકવાસીમાં એ ચાલે. એમાં ૪૫ વર્ષ રહ્યા ને? આહા...! ‘ગઢડા’માં ચોમાસુ હતું તો મોઢા આગળ ટાંગ્યું હતું, ‘દયા તે સુખની વેલડી, દયા તે સુખની ખાણ’. કઈ દયા પણ? ભાઈ!

દયાનો અર્થ પરનું જેવું જીવન છે તેમ રાખો. એમ જેવી તારી પૂર્ણ ચીજ છે એમ શ્રદ્ધામાં રાખ, એ તારી દયા છે. ન્યાય સમજાય છે? અંદર વસ્તુ જે છે, અનંત જ્ઞાન, દર્શન, આનંદનો કંદ પ્રભુ છે, એ જેવી ચીજ છે તેવી શ્રદ્ધામાં રાખવી એ આત્માની દયા છે. એમ માનવું કે, હું આવો જ પૂર્ણ છું. આહાહા...! એ પૂર્ણ છે તેવો પૂર્ણ માનવો તે જીવની દયા છે. દુનિયાથી ફેરફાર છે, ભાઈ! આખી લાઈન ફેર છે. રેલ ઊંધે પાટે ચડી ગઈ છે. રેલ હોય છે ને? એક પાટેથી પાછલો પાટો હોય ને ત્યાં ચડાવી દીધી હોય. એ બધું જોયું છે. અમારે ‘પાલેજ’ નજીક (હતું). આહાહા...! પાટો પાટો હોય ને? એને ચડાવી દે. એમ અજ્ઞાની અનાદિથી અજ્ઞાનને ઊંધે પાટે ચડી ગયો છે. પોતાનું સ્વરૂપ જે ભગવાન આનંદ (છે) તેને પાટે દષ્ટિ, જ્ઞાન નહિ લેતા પરને પાટે ચડી ગયો છે. હું પરનું કરી દઉં, ભલું કરી દઉં ને પરોપકાર કરું, દેશસેવા કરું.. દેશ-નેતાઓ બધા એમ માને ને? દેશસેવા કોણ કરે? પ્રભુ! એ માન્યતા આપઘાત છે, સ્વરૂપની દષ્ટિથી વિપરીત છે. આહાહા...! ગજબ

કામ કર્યું છે. આહાહા..!

‘મિથ્યાદ્વય: આત્મહન: ભવન્તિ’ જોયું? નિશ્ચયથી. છે? નિયત, નિયમથી મિથ્યા-જૂઠી દષ્ટિ છે. પરનું કરી શકતો નથી અને માને છે તો તારી દષ્ટિ મિથ્યા છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- પરનું કરી શકાય નહિ એમ કહો છો ત્યાં ધ્રુજ જવાય છે.

ઉત્તર :- કોણ કરે? ભાઈ! એ પર ચીજ છે કે નહિ? છે તો તેની પર્યાય તેનું કાર્ય કરે છે કે તું કરી દે? આ આંગળી છે કે નહિ? જડ પરમાણુ છે? જડ છે તો આ આમ હલે છે તો એ કાર્ય એનું છે કે તારું છે? કઠણ વાત છે. આ આંગળી જડ છે, માટી છે, પરમાણુ છે. આમ હલે છે એ પર્યાય છે, પર્યાય છે. પર્યાય નામ અવસ્થા છે, એ અવસ્થાનું કાર્ય પરમાણુ કરે છે, આત્માનું કાર્ય નહિ. અરે..રે...! આહાહા..! આત્મા પાંગળો છે. પરનું કાર્ય કરવામાં, ડોં! પોતાનું કરવામાં પુરુષાર્થી છે. પોતાના સ્વભાવનું (કાર્ય) કરવામાં મહા પુરુષાર્થી છે. પરનું કરી શકે નહિ. આહાહા..!

કહે છે, કે એમ માનવું... લોકોને સારું લાગે કે, દેશનો નેતા દેશની કેટલી સેવા કરે? આહા..! લાખો માણસને બચાવે. કોણ બચાવે? પ્રભુ! એની આયુષ્યની સ્થિતિ છે તે એ બચે છે. આયુષ્ય પૂરું થાય તો મરી જાય. તું તેને બચાવી શકે (એમ નથી). સૂક્ષ્મ વાત છે, ભાઈ! હું પૈસા કમાઉં છું, એ ભાવ મિથ્યા ભ્રમ છે. એ તો જડ છે. એ તો પૂર્વના પુણ્ય છે તો આવે છે, હું કમાઉં છું, મેં રાગ કર્યો તો પૈસા મળ્યા, ખોટી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- રાગ ન કર્યો પણ પુરુષાર્થ કર્યો માટે મળ્યા.

ઉત્તર :- રાગ કર્યો એ ઊંઘો પુરુષાર્થ છે. બીજો પુરુષાર્થ ક્યાં હતો? રાગનો પુરુષાર્થ છે. આહાહા..! ખરેખર પુરુષાર્થ તો ભગવાન ચેતનસ્વરૂપ પુરુષ પોતાના જ્ઞાતા-દષ્ટાની ચેતનામાં સૂવે તે પુરુષ કહીએ. જાણવા-દેખવામાં રહે તે પુરુષ કહેવાય. તે પુરુષ, પુરુષ. પુરુષ એટલે આત્મા, તેની ચેતના-જાણનાર-દેખનારમાં રહે તે પુરુષ. તેમાંથી નીકળીને રાગ કરવો એ તો નપુંસક, પાવૈયો, હીજડો છે. આકરી વાતું છે, બાપા! એ..ઈ...! છે ને ‘પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય’માં? ‘પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય’માં (કહે છે), પુરુષ કોને કહીએ? પુરુષ-ચેતના જે જાણનાર-દેખનાર તેમાં સૂવે, સૂવે, રહે તે ચેતના-એ આત્મા. રાગ કરે અને રાગમાં જાય એ ચેતના નહિ. આહાહા..! રાગ કરવો એ નપુંસકનું કાર્ય છે, એમ કહે છે. અર..ર..! એ પાવૈયાને વીર્ય ન હોય. હીજડાને વીર્ય ન હોય તો પુત્ર ન હોય. એમ શુભભાવ નપુંસક છે, તેનાથી ધર્મની પ્રજા થતી નથી. ભારે કામ આકરું, બાપા! સદાચાર કરો, નથી કરતા? શું સદાચાર કોને કહેવો? બાપા! તને ખબર નથી, ભાઈ! સદાચાર-સત્ ભગવાન જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવના જ્ઞાનાનંદમાં એકાગ્ર થવું એ સદાચાર છે. આ દયા, વ્રતાદિ ભાવ તો અસદાચાર છે. અર..ર..ર...!

એ અહીં કહે છે, કે પોતાનું સ્વરૂપ તો જાણનાર-દેખનાર, આનંદ, ત્રિકાળી શુદ્ધાત્મા

નિત્યાનંદ પ્રભુ, ધ્રુવને છોડીને પરનો કર્તા માનવો એ શુદ્ધાત્માનો ઘાત છે. ઘાતનો અર્થ પર્યાયમાં ઘાત થાય છે, વસ્તુ તો વસ્તુ છે. વસ્તુનો ઘાત તો થતો નથી. ત્રિકાળી આનંદનો નાથ તો ત્રિકાળ નિરાવરણ રહે છે, પણ પરનું હું કરું એવી માન્યતા પર્યાયમાં પોતાના સ્વરૂપનો ઘાત કરે છે, અવસ્થામાં ઘાત થાય છે. વસ્તુ તો વસ્તુ ત્રિકાળ નિરાવરણ શુદ્ધ ચિદાનંદ પ્રભુ છે. આહાહા...!

ભાવાર્થ :- ‘જેઓ પરને મારવા-જિવાડવાનો તથા સુખ-દુઃખ કરવાનો અભિપ્રાય...’ અભિપ્રાય એટલે આશય-માન્યતા ‘કરે છે તેઓ મિથ્યાદષ્ટિ છે. તેઓ પોતાના સ્વરૂપથી અ્યુત થયા થકા...’ પોતાના સ્વરૂપથી ભ્રષ્ટ થયા થકા ‘રાગી, દ્વેષી, મોહી થઈને...’ જુઓ! આહાહા...! ‘પોતાથી જ પોતાનો ઘાત કરે છે, તેથી હિંસક છે.’ ગજબ વાત છે. પરને જિવાડું એ ભાવ હિંસક છે. વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રશ્ન :- આત્મા પરમાં તો કાંઈ ફેરફાર ન કરી શકે એ તો ઠીક, પણ પોતાની પર્યાયોમાં ફેરફાર કરવામાં પણ તેનો કાબુ નહિ ?

ઉત્તર :- અરે ભાઈ ! જ્યાં દ્રવ્યને નક્કી કર્યું ત્યાં વર્તમાન પર્યાય પોતે દ્રવ્યમાં વળી જ ગઈ. પછી તારે કોને ફેરવવું છે ? મારી પર્યાય દ્રવ્યમાં અંતર્મુખ થઈ ગઈ, તે પર્યાય હવે ક્રમેક્રમે નિર્મળ જ થયા કરે છે અને શાંતિ વધતી જાય છે. આ રીતે પર્યાય પોતે જ્યાં દ્રવ્યમાં અંતર્મગ્ન થઈ ગઈ ત્યાં તેને ફેરવવાનું ક્યાં રહ્યું ? તે પર્યાય પોતે દ્રવ્યના કાબુમાં આવી જ ગયેલી છે. પર્યાય આવશે ક્યાંથી ?- દ્રવ્યમાંથી, માટે જ્યાં આખા દ્રવ્યને કાબુમાં લઈ લીધું (-શ્રદ્ધા-જ્ઞાનમાં સ્વીકારી લીધું) ત્યાં પર્યાયો કાબુમાં આવી જ ગઈ એટલે કે દ્રવ્યના આશ્રયે પર્યાયો સમ્યક્ નિર્મળ જ થવા માંડી. જ્યાં સ્વભાવ નક્કી કર્યો ત્યાં જ મિથ્યાજ્ઞાન ટળીને સમ્યક્જ્ઞાન થયું, મિથ્યાશ્રદ્ધા પલટીને સમ્યગ્દર્શન થયું.-એ પ્રમાણે નિર્મળ પર્યાય થવા માંડી તે પણ વસ્તુનો ધર્મ છે. વસ્તુનો સ્વભાવ ફર્યો નથી. ને પર્યાયોના ક્રમની ધારા તૂટી નથી. દ્રવ્યના આવા... આવા સ્વભાવનો સ્વીકાર કરતાં પર્યાયની નિર્મળ ધારા શરૂ થઈ ગઈ ને જ્ઞાનાદિનો અનંતો પુરુષાર્થ તેમાં ભેગો જ આવી ગયો.

સ્વ કે પર કોઈ દ્રવ્યને, કોઈ ગુણને કે કોઈ પર્યાયને ફેરવવાની બુદ્ધિ જ્યાં ન રહી ત્યાં જ્ઞાન જ્ઞાનમાં જ ઠરી ગયું એટલે એકલો વીતરાગી જ્ઞાતા ભાવ જ રહી ગયો, તેને અલ્પકાળમાં મુક્તિ થાય જ. બસ ! જ્ઞાનમાં જ્ઞાતાદષ્ટાપણું રહેવું તે જ સ્વરૂપ છે, તે જ બધાનો સાર છે. અંતરની આ વાત જેને ખ્યાલમાં ન આવે તેને ક્યાંક પરમાં કે પર્યાયમાં ફેરફાર કરવાનું મન થાય છે. જ્ઞાતાભાવને ચૂકીને ક્યાંય પણ ફેરફાર કરવાની બુદ્ધિ તે મિથ્યાબુદ્ધિ છે. (પરમાગમસાર - ૨૬૩)

ગાથા-૨૫૭-૨૫૮

જો મરદિ જો ય દુહિદો જાયદિ કમ્મોદણ સો સવ્વો ।

તમ્હા દુ મારિદો દે દુહાવિદો ચેદિ ણ હુ મિચ્છા ॥૨૫૭॥

જો ણ મરદિ ણ ય દુહિદો સો વિ ય કમ્મોદણ ચેવ યલુ ।

તમ્હા ણ મારિદો ણો દુહાવિદો ચેદિ ણ હુ મિચ્છા ॥૨૫૮॥

યો મિયતે યશ્ચ દુઃખિતો જાયતે કર્મોદયેન સ સર્વઃ ।

તસ્માત્તુ મારિતસ્તે દુઃખિતશ્ચેતિ ન યલુ મિથ્યા ॥૨૫૭॥

યો ન મિયતે ન ચ દુઃખિતઃ સોઽપિ ચ કર્મોદયેન ચૈવ યલુ ।

તસ્માન્ન મારિતો નો દુઃખિતશ્ચેતિ ન યલુ મિથ્યા ॥૨૫૮॥

યો હિ મિયતે જીવતિ વા, દુઃખિતો ભવતિ સુખિતો ભવતિ વા, સ યલુ સ્વકર્મોદયેનૈવ, તદભાવે તસ્ય તથા ભવિતુમશક્યત્વાત્ । તતઃ મયાયં મારિતઃ, અયં જીવિતઃ, અયં દુઃખિતઃ કૃતઃ, અયં સુખિતઃ કૃતઃ ઇતિ પશ્યન્ મિથ્યાદૃષ્ટિઃ ।

હવે આ અર્થને ગાથા દ્વારા કહે છે :-

મરતો અને જે દુખી થતો - સૌ કર્મના ઉદયે બને,

તેથી 'હણ્યો મેં, દુખી કર્યો' - તુજ મત શું નહિ મિથ્યા ખરે ? ૨૫૭.

વળી નવ મરે, નવ દુખી બને, તે કર્મના ઉદયે ખરે,

મેં નવ હણ્યો, નવ દુખી કર્યો' - તુજ મત શું નહિ મિથ્યા ખરે ? ૨૫૮.

ગાથાર્થ :- [યઃ મિયતે] જે મરે છે [ચ] અને [યઃ દુઃખિતઃ જાયતે] જે દુઃખી થાય છે [સઃ સર્વઃ] તે સૌ [કર્મોદયેન] કર્મના ઉદયથી થાય છે; [તસ્માત્ તુ] તેથી [મારિતઃ ચ દુઃખિતઃ] 'મેં માર્યો, મેં દુઃખી કર્યો' [ઇતિ] એવો [તે] તારો અભિપ્રાય [ન યલુ મિથ્યા] શું ખરેખર મિથ્યા નથી ?

[ચ] વળી [યઃ ન મિયતે] જે નથી મરતો [ચ] અને [ન દુઃખિતઃ] નથી દુઃખી થતો [સઃ અપિ] તે પણ [યલુ] ખરેખર [કર્મોદયેન ચ એવ] કર્મના

ઉદયથી જ થાય છે; [તસ્માત્] તેથી [ન મારિતઃ ચ ન દુઃખિતઃ] 'મેં ન માર્યો, મેં ન દુઃખી કર્યો' [ઇતિ] એવો તારો અભિપ્રાય [ન ચલુ મિથ્યા] શું ખરેખર મિથ્યા નથી ?

ટીકા :- જે મરે છે અથવા જીવે છે, દુઃખી થાય છે અથવા સુખી થાય છે, તે ખરેખર પોતાના કર્મના ઉદયથી જ થાય છે, કારણ કે પોતાના કર્મના ઉદયના અભાવમાં તેનું તે પ્રમાણે થવું (અર્થાત્ મરવું, જીવવું, દુઃખી થવું કે સુખી થવું) અશક્ય છે. માટે 'મેં આને માર્યો, આને જિવાડ્યો, આને દુઃખી કર્યો, આને સુખી કર્યો' એવું દેખનારા અર્થાત્ માનનાર મિથ્યાદષ્ટિ છે.

ભાવાર્થ :- કોઈ કોઈનું માર્યું મરતું નથી, જિવાડ્યું જીવતું નથી, સુખી-દુઃખી કર્યું સુખી દુઃખી થતું નથી; તેથી જે મારવા, જિવાડવા આદિનો અભિપ્રાય કરે તે તો મિથ્યાદષ્ટિ જ હોય એમ નિશ્ચયનું વચન છે. અહીં વ્યવહારનય ગૌણ છે.

પ્રવચન નં. ૩૨૨ ગાથા-૨૫૭ થી ૨૬૨, શ્લોક-૧૭૦,

ગુરુવાર, આસો સુદ - ૬, તા. ૨૭-૦૮-૧૯૭૯

(આ પ્રવચન હિન્દીમાં છે તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરેલ છે)

'હવે આ અર્થને ગાથા દ્વારા કહે છે :-' ૨૫૭ અને ૨૫૮.

જો મરદિ જો ય દુહિદો જાયદિ કમ્મોદણ સો સવ્વો।

તમ્હા દુ મારિદો દે દુહાવિદો ચેદિ ણ હુ મિચ્છા।।૨૫૭।।

જો ણ મરદિ ણ ય દુહિદો સો વિ ય કમ્મોદણ ચેવ ચલુ।

તમ્હા ણ મારિદો ણો દુહાવિદો ચેદિ ણ હુ મિચ્છા।।૨૫૮।।

મરતો અને જે દુખી થતો - સૌ કર્મના ઉદયે બને,

તેથી 'હણ્યો મેં, દુખી કર્યો' - તુજ મત શું નહિ મિથ્યા ખરે ? ૨૫૭.

વળી નવ મરે, નવ દુખી બને, તે કર્મના ઉદયે ખરે,

'મેં નવ હણ્યો, નવ દુખી કર્યો' - તુજ મત શું નહિ મિથ્યા ખરે ? ૨૫૮.

ટીકા :- 'જે મરે છે...' જે આયુષ્ય પૂરું થયું અને દેહ છોડીને મરે છે અને જે 'જીવે છે,...' આયુષ્યને કારણે જે જીવન હોય છે અને 'દુઃખી થાય છે...' તેના પ્રતિકૂળ સંયોગ અશાતાના ઉદયને કારણે (મળે છે), 'સુખી થાય છે,...' (તે) શાતાના ઉદયને કારણે થાય છે તે 'ખરેખર પોતાના કર્મના ઉદયથી જ થાય છે,...' તેને કર્મને કારણે જીવન, મરણ, સુખ અને દુઃખ થાય છે. બીજો એને આપી શકે, એ વાત તદ્દન મિથ્યા ભ્રમ છે. આહાહા..!

વિશેષ કહેશે, હોં! આ તેરાપંથની જેમ નથી, કે પરને બચાવવાનો ભાવ એ પાપ. (પરંતુ) એમ નથી. પરને બચાવી શકું છું એ મિથ્યાત્વ છે, પણ એ ભાવ છે તે શુભભાવ પુણ્ય છે. સમજાણું કાંઈ? એ આવશે. વાતમાં ફેર છે.

પરને હું મારી શકું છું કે બચાવી શકું છું એ માન્યતા મિથ્યાત્વ છે, પણ બીજાને બચાવી શકું છું અને સુખના સાધન આપી શકું છું, એવો ભાવ છે તે શુભ-પુણ્ય છે. મિથ્યાત્વ સહિત પુણ્ય છે. સમજાણું કાંઈ? આહા...! એ તો એમ કહે છે, કે પરને બચાવવો તે પાપ છે. પરને બચાવી શકતો નથી, એ વાત એમાં નથી. સમજાણું કાંઈ? અહીંની વાત ન્યાં લે છે, કે જુઓ! 'સોનગઢ'વાળા પણ એમ કહે છે, કે પરને બચાવે એ પાપ છે. પણ એ તો બચાવવાની ક્રિયા હું કરી શકું છું એ પાપ છે. પણ પરને બચાવવા અને જિવાડવાનો ભાવ છે એ શુભ છે. મિથ્યાદષ્ટિ સહિત એ શુભ છે, દષ્ટિ મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ!

એ કહે છે, મરે છે, જીવે છે, દુઃખી થાય છે, સુખી થાય છે તે કર્મોદયથી (થાય છે). 'કારણ કે પોતાના કર્મના ઉદયના અભાવમાં તેનું તે પ્રમાણે થવું (અર્થાત્ મરવું, જીવવું, દુઃખી થવું કે સુખી થવું) અશક્ય છે. માટે 'મેં આને માર્યો, આને જિવાડ્યો, આને દુઃખી કર્યો, આને સુખી કર્યો' એવું દેખનાર અર્થાત્ માનનાર મિથ્યાદષ્ટિ છે.'

ભાવાર્થ :- 'કોઈ કોઈનું માર્યું મરતું નથી, જિવાડવું જીવતું નથી,...' કોઈ કોઈનાથી 'સુખી-દુઃખી કર્યું સુખી-દુઃખી થતું નથી;...' આહાહા...! 'તેથી જે મારવા, જિવાડવા આદિનો અભિપ્રાય કરે તે તો મિથ્યાદષ્ટિ જ હોય-એમ નિશ્ચયનું કથન છે. અહીં વ્યવહારનય ગૌણ છે.' નિમિત્તથી કથન આવે. કથનમાં આવે કે, આણે બચાવ્યો. નિમિત્તનું જ્ઞાન કરવા કથન આવે.

શ્લોક-૧૭૦

(અનુષ્ટુભ)

મિથ્યાદષ્ટે: સ એવાસ્ય બન્ધહેતુર્વિપર્યાયાત્ ।

ય એવાધ્યવસાયોઽયમજ્ઞાનાત્માઽસ્ય દ્દશ્યતે ।।૧૭૦।।

હવે આગળના કથનની સૂચનારૂપ શ્લોક કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :- [અસ્ય મિથ્યાદષ્ટે:] મિથ્યાદષ્ટિને [ય: એવ અયમ્ અજ્ઞાનાત્મા અધ્યવસાય: દ્રશ્યતે] જે આ અજ્ઞાનસ્વરૂપ *અધ્યવસાય જોવામાં આવે છે [સ: એવ] તે અધ્યવસાય જ, [વિપર્યયાત્] વિપર્યયસ્વરૂપ (-વિપરીત, મિથ્યા) હોવાથી, [અસ્ય બન્ધહેતુ:] તે મિથ્યાદષ્ટિને બંધનું કારણ છે.

ભાવાર્થ :- જૂઠો અભિપ્રાય તે જ મિથ્યાત્વ, તે જ બંધનું કારણ - એમ જાણવું. ૧૭૦.

શ્લોક-૧૭૦ ઉપર પ્રવચન

‘હવે આગળના કથનની સૂચનારૂપ શ્લોક કહે છે :-’ ૧૭૦ શ્લોક.

(અનુષ્ટુમ્)

મિથ્યાદષ્ટે: સ એવાસ્ય બન્ધહેતુર્વિપર્યયાત્ ।

ય એવાધ્યવસાયોઽયમજ્ઞાનાત્માઽસ્ય દ્રશ્યતે ॥૧૭૦॥

‘મિથ્યાદષ્ટિને જે આ અજ્ઞાનસ્વરૂપ અધ્યવસાય...’ એકત્વબુદ્ધિ. નીચે (ફૂટનોટ) છે. ‘જે પરિણામન મિથ્યા અભિપ્રાય સહિત હોય (-સ્વપરના એકત્વના અભિપ્રાય સહિત હોય)...’ હું પરનું કરી શકું છું, એવી એકત્વબુદ્ધિ. ‘અથવા વૈભાવિક હોય તે પરિણામ માટે અધ્યવસાય શબ્દ વપરાય છે. (મિથ્યા) નિશ્ચય, (મિથ્યા) અભિપ્રાય-એવા અર્થમાં પણ તે અધ્યવસાય શબ્દ વપરાય છે.’

‘મિથ્યાદષ્ટિને જે આ અજ્ઞાનસ્વરૂપ અધ્યવસાય જોવામાં આવે છે તે અધ્યવસાય જ, વિપર્યયસ્વરૂપ (-વિપરીત, મિથ્યા) હોવાથી, તે મિથ્યાદષ્ટિને બંધનું કારણ છે.’

ભાવાર્થ :- ‘જૂઠો અભિપ્રાય તે જ મિથ્યાત્વ,...’ છે. અભિપ્રાય મિથ્યા છે ને? હું જિવાડી શકું છું, મારી શકું છું એ અભિપ્રાય મિથ્યા છે. ‘તે જ બંધનું કારણ-એમ જાણવું.’

* જે પરિણામ મિથ્યા અભિપ્રાય સહિત હોય (-સ્વપરના એકત્વના અભિપ્રાય સહિત હોય) અથવા વૈભાવિક હોય તે પરિણામ માટે અધ્યવસાય શબ્દ વપરાય છે. (મિથ્યા) નિશ્ચય, (મિથ્યા) અભિપ્રાય - એવા અર્થમાં પણ તે શબ્દ વપરાય છે.

ગાથા-૨૫૯

एसा दु जा मदी दे दुक्खिदसुहिदे करेमि सत्ते त्ति।
 एसा दे मूढमदी सुहासुहं बंधदे कम्मं॥२५९॥
 एषा तु या मतिस्ते दुःखितसुखितान् करोमि सत्त्वानिति।
 एषा ते मूढमतिः शुभाशुभं बन्धाति कर्म॥२५९॥
 परजीवानहं हिनस्मि, न हिनस्मि, दुःखयामि, सुखयामि इति य
 एवायमज्ञानमयोऽध्यवसायो मिथ्यादृष्टेः, स एव स्वयं रागादिरूपत्वात्तस्य
 शुभाशुभवन्धहेतुः ।

હવે, આ અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય જ બંધનું કારણ છે એમ ગાથામાં કહે છે :-

આ બુદ્ધિ જે તુજ - 'દુઃખિત તેમ સુખી કરું છું જીવને',

તે મૂઢ મતિ તારી અરે ! શુભ અશુભ બાંધે કર્મને. ૨૫૯.

ગાથાર્થ :- [તે] તારી [યા ઇષા મતિઃ તુ] જે આ બુદ્ધિ છે કે હું [સત્ત્વાન્] જીવોને [દુઃખિતસુખિતાન્] દુઃખી-સુખી [કરોમિ ઇતિ] કરું છું. [ઇષા તે મૂઢમતિઃ] તે આ તારી મૂઢ બુદ્ધિ જ (મોહસ્વરૂપ બુદ્ધિ જ) [શુભાશુભં કર્મ] શુભાશુભ કર્મને [બન્ધાતિ] બાંધે છે.

ટીકા :- 'પર જીવોને હું હણું છું, નથી હણતો, દુઃખી કરું છું, સુખી કરું છું' એવો જે આ અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય મિથ્યાદૃષ્ટિને છે, તે જ (અર્થાત્ તે અધ્યવસાય જ) પોતે રાગાદિરૂપ હોવાથી તેને (મિથ્યાદૃષ્ટિને) શુભાશુભ બંધનું કારણ છે.

ભાવાર્થ :- મિથ્યા અધ્યવસાય બંધનું કારણ છે.

ગાથા-૨૫૯ ઉપર પ્રવચન

'હવે, આ અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય જ બંધનું કારણ છે એમ ગાથામાં કહે છે :-'
હવે આમાં ખૂબી લે છે.

* જે પરિણામ મિથ્યા અભિપ્રાય સહિત હોય (-સ્વપરના એકત્વના અભિપ્રાય સહિત હોય) અથવા વૈભાવિક હોય તે પરિણામ માટે અધ્યવસાય શબ્દ વપરાય છે. (મિથ્યા) નિશ્ચય, (મિથ્યા) અભિપ્રાય-એવા અર્થમાં પણ તે શબ્દ વપરાય છે.

एसा दु जा मदी दे दुक्खिदसुहिदे करेमि सत्ते त्ति।

एसा दे मूढमदी सुहासुहं बंधदे कम्मं।।२५९।।

આ બુદ્ધિ જે તુજ - 'દુખિત તેમ સુખી કરું છું જીવને',

તે મૂઢ મતિ તારી અરે ! શુભ અશુભ બાંધે કર્મને. ૨૫૯.

ટીકા :- ‘પર જીવોને હું હણું છું, નથી હણતો, દુઃખી કરું છું, સુખી કરું છું’ એવો જે આ અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય મિથ્યાદષ્ટિને છે, તે જ (અર્થાત્ તે અધ્યવસાય જ) પોતે રાગાદિરૂપ હોવાથી તેને (-મિથ્યાદષ્ટિને) શુભાશુભ બંધનું કારણ છે.’ ભાષા જુઓ! પરને જિવાડી શકું છું અને સુખી કરી શકું છું, એ માન્યતા મિથ્યા છે પણ પરને જિવાડું છું અને સુખી કરું છું એ ભાવ છે તે શુભભાવ પુણ્ય છે. સમજાણું કાંઈ? શું કહ્યું?

હું પરને જિવાડી શકું છું, સુખી કરી શકું છું એ માન્યતા મિથ્યાત્વ છે, પણ પરને જિવાડું, સુખી કરવાનો જે ભાવ છે તે શુભ અને પુણ્ય છે. મિથ્યાદષ્ટિ સહિત તે પુણ્ય બાંધે છે. આહા...! આવી વાત છે. ‘સુમેરુમલજી’! સમજાણું? તેરાપંથીની જેમ નહિ. તુલસી તેરાપંથી છે ને? એ કહે છે, પરને બચાવવા તે પાપ છે. એ બચાવી શકે છે કે નહિ, એ પ્રશ્ન એમાં નથી. એ તો અમને પહેલેથી ખબર છે, બધા તેરાપંથીને જોયા છે. તેરાપંથીના બધા શાસ્ત્ર જોયા છે. તેમાં એક હતા, કેવા? ‘...’ અમારી પાસે રહેતા હતા. ... એ કહે કે, પરને બચાવી શકું છું તે પાપ છે. એ પાપ એમ નથી. પરને બચાવી શકું છું એવો અભિપ્રાય છે તે મિથ્યાત્વ છે. પણ પરને બચાવવાનો જે ભાવ છે તે મિથ્યાદષ્ટિ સહિત શુભભાવ છે. આહા...! આવી વાત છે. સમજાણું કાંઈ? ‘સુહાસુહં’ કીધું ને? ‘સુહાસુહં બંધદે કમ્મં’ પરને હું મારી શકું છું અને પરને દુઃખી કરી શકું છું, એ માન્યતા અભિપ્રાય મિથ્યાત્વ છે પણ તેનો ભાવ છે તે અશુભ પાપ છે. મિથ્યાત્વ પણ પાપ છે અને અશુભભાવ પણ પાપ છે. પરને જિવાડી શકું છું, તેને સાધન આપી શકું છું એ માન્યતા મિથ્યાત્વ છે પણ ભાવ છે તે શુભ પુણ્ય છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! આવી વાત છે. ઝીણી વાત, ભાઈ!

ભગવાન વીતરાગ પરમાત્મા, એને સ્પષ્ટ કરે છે. પ્રભુ! તું બીજા જીવનું કાંઈ પણ કરી શકે, સુખી, દુઃખી, જીવન, મરણ, એ તારો અભિપ્રાય મિથ્યા છે. કારણ કે તેના કર્મોદયના કારણે જીવે છે, સુખી-દુઃખી થાય છે, મરે છે તે તેના કર્મને કારણે અને તું કહે કે, હું એને જિવાડું છું, હું સુખી કરું છું એ તારો અભિપ્રાય મિથ્યાત્વ છે. પણ એ મિથ્યાત્વમાં સુખી કરું છું અથવા જિવાડું છું એવા પરિણામ છે પુણ્ય છે. મિથ્યાદષ્ટિ સહિત પુણ્ય છે. આવી વાત છે. પરને મારી શકું છું અને દુઃખી કરી શકું છું એ અભિપ્રાય મિથ્યાત્વ છે અને તેની સાથે અશુભ પરિણામ છે તે પાપ છે. સમજાણું કાંઈ? સૂક્ષ્મ વાત છે. આ તમારા પૈસા-બૈસામાં ક્યાંય આ વાત નથી. ઘણા અબજોપતિ ‘અમેરિકા’માં હેરાન છે. અબજોપતિ બિચારા હેરાન. હેરાન.. પછી ‘કૃષ્ણ હરે, કૃષ્ણ હરે (કરે)’. ‘મુંબઈ’માં આવે છે. ધૂળેય

ભાન ન મળે. છે ને 'મુંબઈ'માં? ખબર છે ને, જોયા છે ને. એમ કે, ન્યાંથી કંટાળી ગયા. અબજો રૂપિયામાં ક્યાંય સુખ નથી. હવે 'કૃષ્ણ હરે, કૃષ્ણ હરે' લૂગડાં પહેરીને કરે છે. ધૂળમાંય નથી. 'કૃષ્ણ હરે' તો આ આત્મા છે. 'કર્મ કષે સે કૃષ્ણ કહીએ અને અજ્ઞાન ને રાગ-દ્વેષ હરે સો હરિ કહીએ.' સમજાણું કાંઈ? 'આનંદઘનજી'માં શબ્દ છે, શ્વેતાંબરમાં 'આનંદઘનજી' થઈ ગયા ને? બધું જોયું છે ને. 'આનંદઘનજી'એ એમ લખ્યું છે, કે કર્મ કષે સો કૃષ્ણ કહીએ. જે કર્મ વિકારભાવ છે તેને કૃષ્ણને નાશ કરી દે તે કૃષ્ણ છે. અને અજ્ઞાન ને રાગ-દ્વેષને હરે, નાશ કરે તે હરિ છે. એ હરિ અને કૃષ્ણ આ આત્મા છે. અરે...! ક્યાં પણ અત્યારે વાત (છે)?

દુનિયાની ગુંચવણમાં બિચારો ગુંચાઈ ગયો. આહાહા...! મારું શું થશે? હું ક્યાં જઈશ? મારા ઉતારા ક્યાં થશે? દેહ તો છૂટવાનો છે, આત્મા કાંઈ નાશ થવાનો છે? આત્માનો નાશ થતો નથી. તો ક્યાં જશે? આહાહા...! મિથ્યાત્વભાવ જ્યાં છે તે નરક, નિગોદ, તિર્યચ આદિમાં જશે. આહાહા...! અહીં કહે છે, કદાચિત્ જીવના સુખી-દુઃખીના ભાવ હો, એ મિથ્યાદષ્ટિ છે, પુણ્ય બંધાશે. કદાચિત્ પુણ્યને કારણે સ્વર્ગમાં પણ જાય પણ દષ્ટિ મિથ્યાત્વ છે તો પરંપરામાં મિથ્યાત્વનું જ પોષણ છે. આકરી વાત છે, ભાઈ! શું કહે છે? જુઓ!

એ 'શુભાશુભ બંધનું કારણ છે.' એમ કહ્યું ને? શું? હું પરને જિવાડી શકું છું અને સુખના સાધન આપી શકું છું એ માન્યતા મિથ્યાત્વ છે પણ જિવાડું છું, સુખી કરું છું એવો ભાવ જે છે તે પુણ્ય છે, મિથ્યાદષ્ટિ સહિત પુણ્ય છે. તેરાપંથીની પેઠે નથી, કે મિથ્યાદષ્ટિ સહિત તે (ભાવ) પણ પાપ છે. સમજાણું કાંઈ? એ પુણ્ય છે (તો) અઘાતિકર્મ બંધાશે. 'સુહાસુહં કમ્મ' છે ને શુભકર્મ બંધાશે. શાતા બંધાશે, જશકીર્તિ આદિ બંધાશે. અને પાપ છે, પરને મારી શકું છું, દુઃખી કરી શકું છું, એ અભિપ્રાય-આશય મિથ્યાત્વ છે, અજ્ઞાન છે પણ તે મારવાનો ભાવ અને દુઃખી કરવાનો ભાવ છે તે અશુભભાવ છે. મિથ્યાદષ્ટિ સહિત અશુભભાવ છે. અને અજ્ઞાનીનો મિથ્યાદષ્ટિ સહિત જિવાડું, સુખી કરું એવો ભાવ મિથ્યાદષ્ટિ સહિત શુભભાવ છે. આરે...! આવી વાતું છે. સમજાણું કાંઈ? અહીં કોઈ પક્ષ નથી, વાડો નથી, આ તો વીતરાગ સર્વજ્ઞ ત્રિલોકનાથ કહે એ વાત છે. સ્થાનકવાસી ને આ તેરાપંથી ને અહીં એ કોઈ પંથ નથી. આ તો ત્રણલોકના નાથ સર્વજ્ઞ જે વસ્તુ કહે છે તે ચીજ છે. આહાહા...! શું આવ્યું? જુઓ!

'તેને (-મિથ્યાદષ્ટિને) શુભાશુભ બંધનું કારણ છે.' પરને જિવાડું છું, સાધન આપી શકું છું, સુખી (કરું છું), એ ભાવ શુભ છે (તેથી) પુણ્યબંધ કરશે. છે મિથ્યાદષ્ટિ એટલે મહા મિથ્યાત્વનું પાપ સાથે છે. સમજાણું કાંઈ? પરને મારી શકું છું, દુઃખી કરી શકું છું એવો અભિપ્રાય છે તે મિથ્યાત્વ છે અને ભાવ છે તે પણ અશુભ છે, મિથ્યાદષ્ટિ સહિત અશુભભાવ છે. તેમાં મિથ્યાદષ્ટિ સહિત શુભભાવ છે, એટલો ફેર છે. બાકી બેય મિથ્યાદષ્ટિ અજ્ઞાની છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ!

ભાવાર્થ :- 'મિથ્યા અધ્યવસાય બંધનું કારણ છે.' ભાવાર્થ છે? એ મિથ્યા અભિપ્રાય-અધ્યવસાય છે 'હું પરને જિવાડું, મારું છું' એ જ મહાપાપ છે. આહાહા...!

ગાથા-૨૬૦-૨૬૧

અથાધ્યવસાયં બન્ધહેતુત્વેનાવધારયતિ -

દુઃખિદસુહિદે સત્તે કરેમિ જં એવમજ્ઞવસિદં તે।

તં પાવબંધગં વા પુણ્ણસ્સ વ બંધગં હોદિ।।૨૬૦।।

મારિમિ જીવાવેમિ ય સત્તે જં એવમજ્ઞવસિદં તે।

તં પાવબંધગં વા પુણ્ણસ્સ વ બંધગં હોદિ।।૨૬૧।।

દુઃખિતસુખિતાન્ સત્ત્વાન્ કરોમિ યદેવમધ્યવસિતં તે।

તત્પાપબન્ધકં વા પુણ્યસ્ય વા બન્ધકં ભવતિ।।૨૬૦।।

મારયામિ જીવયામિ વા સત્ત્વાન્ યદેવમધ્યવસિતં તે।

તત્પાપબન્ધકં વા પુણ્યસ્ય વા બન્ધકં ભવતિ।।૨૬૧।।

ય એવાયં મિથ્યાદષ્ટેરજ્ઞાનજન્મા રાગમયોઽધ્યવસાયઃ સ એવ બન્ધહેતુઃ
ઇત્યવધારણીયમ્। ન ચ પુણ્યપાપત્વેન દ્વિત્વા દ્વન્ધસ્ય તદ્દેત્વન્તરમન્વેષ્ટવ્યં;
એકેનૈવાનેનાધ્યવસાયેન દુઃખયામિ મારયામિ ઇતિ, સુખયામિ જીવયામીતિ ચ
દ્વિધા શુભાશુભાહ્લકારસનિર્ભરતયા દ્વયોરપિ પુણ્યપાપયોર્બન્ધહેતુત્વસ્યાવિરોધાત્।

હવે, અધ્યવસાયને બંધના કારણ તરીકે બરાબર નક્કી કરે છે - ઠરાવે છે (અર્થાત્ મિથ્યા અધ્યવસાય જ બંધનું કારણ છે એમ નિયમથી કહે છે) :-

કરતો તું અધ્યવસાન - ‘દુઃખિત-સુખી કરું છું જીવને’,

તે પાપનું બંધક અગર તો પુણ્યનું બંધક બને. ૨૬૦.

કરતો તું અધ્યવસાન - ‘મારું જિવાડું છું પર જીવને’,

તે પાપનું બંધક અગર તો પુણ્યનું બંધક બને. ૨૬૧.

ગાથાર્થ :- [સત્ત્વાન્] હું જીવોને [દુઃખિતસિખિતાન્] દુઃખી-સુખી [કરોમિ] કરું છું [એવમ્] આવું [યત્ તે અધ્યવસિતં] જે તારું *અધ્યવસાન, [ત ત્] તે

* જે પરિણમન મિથ્યા અભિપ્રાય સહિત હોય (સ્વપરના એકત્વના અભિપ્રાય સહિત હોય) અથવા વૈભાવિક હોય તે પરિણમન માટે અધ્યવસાન શબ્દ વપરાય છે. (મિથ્યા) નિશ્ચય કરવો, (મિથ્યા) અભિપ્રાય કરવો - એવા અર્થમાં પણ તે શબ્દ વપરાય છે.

જ [પાપબંધકં વા] પાપનું બંધક [પુણ્યસ્ય બંધકં વા] અથવા પુણ્યનું બંધક [ભવતિ] થાય છે.

‘[સત્ત્વાન્] હું જીવોને [માર્યામિ ચ જીવ્યામિ] મારું છું અને જિવાડું છું’ [એવમ્] આવું [યત્ તે અધ્યવસિતં] જે તારું અધ્યવસાન, [તત્] તે જ [પાપબંધકં વા] પાપનું બંધક [પુણ્યસ્ય બંધકં વા] અથવા પુણ્યનું બંધક [ભવતિ] થાય છે.

ટીકા :- મિથ્યાદષ્ટિને જે આ અજ્ઞાનથી જન્મતો રાગમય અધ્યવસાય છે તે જ બંધનું કારણ છે એમ બરાબર નક્કી કરવું. અને પુણ્ય-પાપપણે (પુણ્ય-પાપરૂપે) બંધનું બે-પણું હોવાથી બંધના કારણનો ભેદ ન શોધવો (અર્થાત્ એમ ન માનવું કે પુણ્યબંધનું કારણ બીજું છે અને પાપબંધનું કારણ કોઈ બીજું છે;) કારણ કે એક જ આ અધ્યવસાય ‘દુઃખી કરું છું, મારું છું’ એમ અને ‘સુખી કરું છું, જિવાડું છું’ એમ બે પ્રકારે શુભ-અશુભ અહંકારસથી ભરેલાપણા વડે પુણ્ય અને પાપ - બન્નેના બંધનું કારણ હોવામાં અવિરોધ છે (અર્થાત્ એક જ અધ્યવસાયથી પુણ્ય અને પાપ - બન્નેનો બંધ થવામાં કોઈ વિરોધ નથી.)

ભાવાર્થ :- આ અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય જ બંધનું કારણ છે. તેમાં, ‘જિવાડું છું, સુખી કરું છું’ એવા શુભ અહંકારથી ભરેલો તે શુભ અધ્યવસાય છે અને ‘મારું છું, દુઃખી કરું છું’ એવા અશુભ અહંકારથી ભરેલો તે અશુભ અધ્યવસાય છે. અહંકારરૂપ મિથ્યાભાવ તો બન્નેમાં છે; તેથી અજ્ઞાનમયપણે બન્ને અધ્યવસાય એક જ છે. માટે એમ ન માનવું કે પુણ્યનું કારણ બીજું છે અને પાપનું કારણ બીજું છે. અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય જ બન્નેનું કારણ છે.

ગાથા-૨૬૦-૨૬૧ ઉપર પ્રવચન

‘હવે, અધ્યવસાયને બંધના કારણ તરીકે બરાબર નક્કી કરે છે-ઠરાવે છે (અર્થાત્ મિથ્યા અધ્યવસાય જ બંધનું કારણ છે એમ નિશ્ચયથી કહે છે) :-’ ૨૬૦ ને?

दुक्खिदसुहिदे सत्ते करेमि जं एवमज्झवसिदं ते।

तं पावबंधगं वा पुण्णस्स व बंधगं होदि।।२६०।।

मारिमि जीवावेमि य सत्ते जं एवमज्झवसिदं ते।

तं पावबंधगं वा पुण्णस्स व बंधगं होदि।।२६१।।

કરતો તું અધ્યવસાન - ‘દુખિત-સુખી કરું છું જીવને’,

તે પાપનું બંધક અગર તો પુણ્યનું બંધક બને. ૨૬૦.

કરતો તું અધ્યવસાન - ‘મારું જિવાડું છું પર જીવને’,

તે પાપનું બંધક અગર તો પુણ્યનું બંધક બને. ૨૬૧.

જે શુભાશુભ કહ્યું ને? તેનો ખુલાસો કર્યો.

ટીકા :- ‘મિથ્યાદષ્ટિને...’ દષ્ટિ મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! મહાપાપ છે. ‘જે આ અજ્ઞાનથી જન્મતો રાગમય અધ્યવસાય છે તે જ બંધનું કારણ છે...’ રાગમય એકત્વબુદ્ધિ જ બંધનું કારણ છે ‘એમ બરાબર નક્કી કરવું.’ આહાહા...! પરને જિવાડું છું, સુખી, દુઃખી કરું છું, મારું છું એ અધ્યવસાય દષ્ટિ જ મિથ્યાદષ્ટિ છે એમ નિશ્ચય કરવો જોઈએ, બરાબર નિશ્ચય કરવો જોઈએ, બરાબર નિશ્ચય કરવો. બીજાને કંઈ આપું છું તો આત્માને લાભ થશે. બિલકુલ નહિ, મિથ્યાદષ્ટિ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

અત્યારે તો બધા મોટા શેઠિયાઓ પૈસા આપે એને દાનવીર (ની પદવી આપે છે). ભાઈએ-‘હુકમચંદ્રજી’એ લખ્યું છે, બધા યશના લોભીઓ એની પાસે પૈસા પાંચ-પચીસ લાખ પડાવે અને એને દાનવીરની ઉપમા આપે. પણ કોઈ જ્ઞાનીને, સાચા જ્ઞાની, સાચા પંડિતને જ્ઞાનવીરની ઉપમા આપી? આહાહા...! હવે પાંચ-પચાસ લાખ, કરોડ, બે-પાંચ-પચીસ કરોડ હોય અને એમાં લાખ, બે લાખ ખર્ચે ત્યાં દાનવીર કરી દીધા, ધૂળમાં. અને તે પણ યશના લોભી. અમારું નામ બહાર રહે. તખ્તી ચોડે એમાં નામ રહે. ચોપાનીયામાં આવે કે, અમારું નામ આવ્યું છે, જુઓ! અમે દસ લાખ આપ્યા છે. અહીં તો ચોખ્ખી (વાત છે). એવો અભિપ્રાય છે તે દાનવીર નથી, એ તો કંજૂસ છે. આહાહા...! કારણ કે પૈસા આપીને પરિમિતતા-પૈસા ઘટાડ્યા એમ નથી. પૈસાની કમાણીમાં વધારવાનો ભાવ તો છે જ. આહાહા...! ઘટાડ્યા ક્યારે કહેવાય? જ્યારે સમ્યગ્દર્શન સહિત પરિગ્રહનું પરિમાણ કરે તો એ પરિમાણવાળાએ ઘટાડ્યા. એણે રાગ ઘટાડ્યો. પણ અહીંયાં તો પાંચ લાખની પેદાશ હોય એમાંથી પાંચ લાખ આપી દે તોપણ શું છે? આહા...! એ તો મિથ્યાદષ્ટિ છે, માને છે, કે મેં આ આપ્યા ને અમારો જશ રહ્યો. જશ મળ્યો તો જીવન સફળ થયું. હેં?

મુમુક્ષુ :- પ્રભાવના તો છે.

ઉત્તર :- પ્રભાવના શું? અંદર મિથ્યાદષ્ટિ થયો. બહારમાં પ્રભાવના તો, એનો ભાવ હોય તો તેને કારણે થાય છે, શુભભાવ થાય તો તેને કારણે થાય છે, તારે કારણે થતો નથી. ઝીણી વાત છે, ભગવાન! આહાહા...!

અહીં તો શુભાશુભને બંધનું કારણ કહ્યું હતું ને, તેનો ખુલાસો કર્યો કે, પુણ્ય-પાપનો બંધ છે. છે? જુઓ! ‘મિથ્યાદષ્ટિને જે આ અજ્ઞાનથી જન્મતો રાગમય અધ્યવસાય...’ રાગમય એકત્વબુદ્ધિ છે ને? ‘બંધનું કારણ છે એમ બરાબર નક્કી કરવું. અને પુણ્ય-પાપપણે (પુણ્ય-પાપરૂપે) બંધનું બે-પણું હોવાથી બંધના કારણનો ભેદ ન શોધવો...’ શું કહે છે? એકને મિથ્યાદષ્ટિ સહિત પુણ્ય બંધાય છે અને એકને મિથ્યાદષ્ટિ સહિત પાપ બંધાય છે, પણ એવા પુણ્ય-પાપમાં ભેદ ન કરવો. બંધ બન્નેને છે. સમજાણું કાંઈ?

અબંધસ્વરૂપી ભગવાનઆત્મા, પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ અંદર મુક્તસ્વરૂપ પ્રભુઆત્મા છે તેની

દષ્ટિ કરવાથી આત્માને સમ્યગ્દર્શન થાય છે. એ અબદ્ધસ્વરૂપને નહિ જાણીને પરને હું સુખી, દુઃખી કરું છું એવો આત્મામાં મિથ્યા અભિપ્રાય કરે છે, એ કહે છે, કે ભલે કોઈ જિવાડવાનો, સુખી કરવાનો શુભભાવ હો, અને પાપનો અશુભભાવ હો, પણ પુણ્ય અને પાપમાં ભેદ ન જાણવો. બન્ને બંધનું કારણ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આકરું કામ, ભાઈ! દુનિયાથી જુદું પડવું બહુ આકરું કામ, ભાઈ! આહાહા...!

વીતરાગ ત્રણલોકના નાથ ઈન્દ્રોની સમક્ષમાં પોકાર કરે છે એ વાત છે. મહાવિદેહમાં પરમાત્મા બાર સભામાં આ વાત કરે છે. આહા...! એ વાત અહીંયાં આવી છે. આહા...! કહે છે, કે ભાઈ! પ્રભુ! તું કોણ છો? શું તું પરનું કાંઈ કરી શકે છે? સુખી-દુઃખી, જીવન, મરણ (કરી શકે છે)? હા, તારા અભિપ્રાયમાં એમ હોય કે, હું જીવન, મરણ કરું છું તો તારો એ અભિપ્રાય મિથ્યાત્વ છે. જીવન (આપવાનો) અને સુખી કરવાનો ભાવ શુભ છે અને મરણ ને દુઃખી કરવાનો ભાવ અશુભ છે, પણ એ શુભ-અશુભનો ભેદ ન કરવો. બન્ને બંધ છે, એમ કહે છે. આહાહા...!

ત્રીજી એક અપેક્ષા એવી છે, કે 'પાપ પાપને સહુ કહે, પણ અનુભવીજન પુણ્યને પાપ કહે' 'યોગીન્દ્રદેવ'માં આવે છે. 'યોગીન્દ્રદેવ'ના દોહરા છે. આહાહા...! અનુભવીજન-આત્મા આનંદનો નાથ પ્રભુ, સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપનો જેને અનુભવ, સમ્યગ્દર્શન થયું એ અનુભવી તો એમ કહે છે, કે અશુભભાવ તો પાપ છે જ, પણ શુભભાવ પુણ્ય છે તે પણ અનુભવની અપેક્ષાએ પાપ છે. આહાહા...! આકરું કામ. અનાદિ ચોરાશીના અવતારમાં પરિભ્રમણ કરતા કરતા માંડ મનુષ્યપણું મળ્યું. આહાહા...! એમાં જો આત્માનો દોર ન સંભાળ્યો અંદર, આહા...! ત્રણલોકનો નાથ શુદ્ધ આનંદઘન પ્રભુની દષ્ટિ ન કરી અને પરનો કર્તા ને ભોક્તા માની લીધું, પ્રભુ! તારું શું થશે? તારી ગતિ ક્યાં થશે? તું ક્યાં જઈશ? આહાહા...! ત્યાં કોઈ બહારની સફારશ કામ નહિ આવે. સફારશ શું કહે છે? બહારની સફારશ, અમને હજારો માનતા હતા, લાખો માનતા હતા એ ન્યાં કામ નહિ આવે. દુર્ગતિમાં જઈશ તો શરણ નહીં મળે કોઈનું મારી આબરૂ મોટી હતી ને? તારી આબરૂનું શું છે? 'ભાગ્યંદજી' આહાહા...! અરે.. પ્રભુ!

અહીંયાં તો કહે છે, કે પરને જિવાડું, મારું, સુખ-દુઃખ આદિ કરું, એ મિથ્યાદષ્ટિ છે. ભલે પુણ્ય અને પાપમાં ફેર હો, પણ નિશ્ચયથી બંધમાં ફેર નથી. આહાહા...! છે? 'અર્થાત્ એમ ન માનવું કે પુણ્યબંધનું કારણ બીજું છે અને પાપબંધનું કારણ કોઈ બીજું છે; કારણ કે એક જ આ અધ્યવસાય 'દુઃખી કરું છું, મારુ છું' એમ અને 'સુખી કરું છું, જિવાડું છું' એમ બે પ્રકારે શુભ-અશુભ અહંકારરસથી ભરેલાપણા વડે પુણ્ય અને પાપ - બન્નેના બંધનું કારણ હોવામાં અવિરોધ છે...' પુણ્ય અને પાપ બરાબર બંધના કારણ છે, એમાં કોઈ વિરોધ નથી. આહાહા...! સોનાની બેડી અને લોઢાની બેડી. પુણ્યભાવ એ સોનાની બેડી

છે. લોઢા કરતાં સોનામાં ચીકાશ વધારે છે. લોઢાની બેડી હોય છે ને? લોઢાની, એ બહુ ઘસાય નહિ. પણ સોનાની બેડી હોય તો ઘસાય બહુ, ચીકાશ બહુ છે, વજન બહુ છે. પુણ્યભાવ છે તે સોનાની બેડી છે. પ્રભુ.. પ્રભુ...! જગતથી નિરાળી વાત છે, ભાઈ! પાપ તે લોઢાની બેડી પણ બન્ને બેડી છે. સોનાની બેડી તો બહુ આકરી, સોનાની પહેરાવી હોય તો ચાલી શકે નહિ. લોઢાની હોય તો થોડું થોડું ચાલી શકે અને ઘસાય જાય. સોનાની બેડી હોય તો પગ ઘસાય, લોઢાની બેડીમાં પગ ન ઘસાય. અરે..રે...! આહાહા..!

અહીં પરમાત્મા એમ કહે છે, કે પુણ્ય-પાપના બંધમાં ફેર ન માનવો. પરને જિવાડું છું અને સુખી કરું છું તો પુણ્યબંધ મિથ્યાદષ્ટિ સહિત થશે. અને પરને હું મારી શકું છું, દુઃખી કરી શકું છું, એ મિથ્યાદષ્ટિ સહિત પાપ છે, એ પુણ્ય-પાપમાં ફેર ન માનવો. આહાહા..! અરે..રે...! આવું કરવાનો ક્યાં વખત મળે? અનંતકાળથી રખડે છે. નરક, નિગોદ... આહાહા..! કેટલાક જીવ તો હજી ઈયળ થયા નથી, એમ ભગવાન કહે છે. ભગવાન પરમાત્મા એમ કહે છે, કે એટલા જીવ કાંદા, લસણ આદિ, લીલ, ફૂગમાં એટલા જીવ પડ્યા છે, કે અનંતકાળ થયો તોપણ હજી ત્રસ થયા નથી. એટલા જીવ ત્યાં પડ્યા છે. ત્રસ નથી થયા. આહાહા..! ઈયળ.. ઈયળ! ઈયળ કહે છે ને? લટ. લટ નથી થયા. ત્યાં ને ત્યાં નિગોદમાં અનાદિથી પડ્યા છે. આહાહા..! એ તો થયો નહિ તો મનુષ્ય તો ક્યારે થાય? એવા અનંત અનંતગુણા જીવ પડ્યા છે. ત્યાં પણ શુભાશુભભાવ થાય છે, હોં! કાંદામાં, લસણમાં, લીલ, ફૂગના જીવમાં પરમાત્મા કહે છે, કે ક્ષણમાં શુભ, ક્ષણમાં અશુભ તો થાય જ છે. ભલે દયા, દાન આદિ ન હો, પણ ભાવ તો અંદર શુભ અને અશુભ બન્ને થાય છે. શું કહ્યું? લસણ અને કાંદામાં જે જીવ છે તે અનંત છે. તો દરેક પ્રાણીને ક્ષણે શુભ અને ક્ષણે અશુભ, એવી કર્મધારા અને ક્ષણે ક્ષણે બંધાય જ છે. એ કોઈ નવી ચીજ નથી. આહાહા..! ત્યાં તો કંઈ પૈસા આપવા, આહાર દેવો એવું તો કાંઈ છે નહિ. ત્યાં તો મન અને વાણી પણ નથી, એક કાયા છે. કાયાનું શું કામ છે? આત્મા છે ને, તો અંદર રાગની મંદતાથી શુભભાવ પણ થાય છે. શુભભાવથી પુણ્ય બંધાય તો એમાં ને એમાં કોઈ પર્યાપ્તપણે, બાદરપણે જન્મે. આહાહા..! અરે...! શું કહ્યું સમજાણું? નિગોદમાં પુણ્ય-પાપના ભાવ ક્ષણે ક્ષણે થાય છે. તેને મન અને વચન છે નહિ. એક કાયા જ છે. આ વનસ્પતિ, લ્યો. લીમડો. એક એક પાંદડાંમાં અસંખ્ય જીવ છે. એક એક જીવ ક્ષણે ક્ષણે શુભ-અશુભ, શુભ-અશુભનો બંધ કરે છે. એ કહે છે.

‘કારણ કે એક જ આ અધ્યવસાય ‘દુઃખી કરું છું, મારુ છું’ એમ અને ‘સુખી કરું છું, જિવાડું છું’ એમ બે પ્રકારે શુભ-અશુભ અહંકારરસથી ભરેલાપણા વડે...’ અભિમાન તો બન્નેનું છે, કહે છે. હું સુખી કરું છું, હું જિવાડું છું. આહાહા..! આ કહ્યું નહોતું? ‘ગોવા’. બે અબજ ચાલીસ કરોડ રૂપિયા. છે હજી, છોકરાઓ છે. બે અબજ ચાલીસ કરોડ, બસો

ચાલીસ કરોડ રૂપિયા. શું? બસો ચાલીસ કરોડ-ધૂળ. આહાહા...! બહુ પાપ કરે. મેંગેનીઝ ને ત્રણસો તો બોટ છે. એક એક લાખ રૂપિયાની બોટ. મેંગેનીઝ નીકળ્યું છે. એક દેશમાંથી બીજા દેશમાં (મોકલવા) ત્રણસો તો બોટ છે. એક એક લાખની ત્રણસો (બોટ). દરિયામાં મોટો ગૃહસ્થ છે, જૈન છે-સ્થાનકવાસી છે. હેં?

મુમુક્ષુ :- અંબાજીને માને.

ઉત્તર :- પણ અંબાજીને માને. મૂરખ. આહાહા...! એને કહ્યું, બહુ પાપ કરતો હતો, એના બનેવી.. શું નામ? એના બનેવીના? આ 'પોપટભાઈ' આવે છે, 'લીંબડી'ના. એની બે દીકરીઓ બાળ બ્રહ્મચારી છે. એના બેનની દીકરીઓ. 'શાંતિલાલ'ની બેનની દીકરીઓ. બે અબજ ચાલીસ કરોડ. એને કહ્યું, કે તમે હવે આ શું કરવા કરો છો? આટલા બધા પૈસા છે. એના બનેવી 'પોપટભાઈ'એ કહ્યું, અહીં આવે છે. ત્યારે કહે, 'શું હું આ પૈસા માટે કરું છું? હજારો માણસો નભે છે.' જુઓ! આ પાગલપણાને જુઓ. પાગલ થઈ ગયો, પાગલ. હું તો હજારો માણસો નભે છે માટે કરું છું. આટલા બે અબજ ચાલીસ કરોડ રૂપિયા, દસ-દસ, પંદર-પંદર, વીસ કરોડની વર્ષની ઊપજ, હવે તારે શું કરવું છે? સમજાણું કાંઈ? એ મરીને ભાઈ એક ક્ષણમાં (ચાલ્યા ગયા). બૈરાંને હેમરેજ થયેલું. ન્યાંથી-'ગોવા'થી 'મુંબઈ' લાવ્યા. હેમરેજમાં ... પડી હતી. આને એકદમ હાર્ટ (એટેક) આવ્યો. બાલાવો ડોક્ટરને, મને દુઃખે છે, મને દુઃખે છે. ડોક્ટર આવે ત્યાં... જાઓ...! અરે...! રખડવા, ચાર ગતિમાં રખડશે. એ પૈસા બધા બે અબજ ને ચાલીસ કરોડ પડ્યા રહ્યા. આહાહા...! પશુમાં, ઢોરમાં, તિર્યચમાં ગયા હશે. નરકમાં તો ન જાય. માંસ આદિ ન (ખાતા હોય) એટલે (ત્યાં તો ન જાય).

તિર્યચની મોટી ખાણ છે. પંચેન્દ્રિય તિર્યચ એટલા છે કે તેમાં ઘણા જાય છે અને ત્યાંથી નીકળીને સ્વર્ગમાં પણ ઘણા તિર્યચ જાય છે. પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, હોં! અસંખ્ય અસંખ્ય પડ્યા છે. એમાંથી કેટલીક વાર તો લાખો, કરોડો એક સમયમાં સ્વર્ગમાં જાય છે, એવો શાસ્ત્રમાં પાઠ છે. પંચેન્દ્રિય તિર્યચની એટલી સંખ્યા છે. અસંખ્ય દ્વીપ સમુદ્રમાં (છે). આહા...! ભગવાને કહ્યું એ વાત છે. આહા...!

અહીં કહે છે, કે હું પરના લાભ માટે કરું છું (એ) મિથ્યાત્વનો અહંકાર છે. એ કહે છે ને? 'અહંકારરસથી ભરેલાપણા વડે પુણ્ય અને પાપ-બન્નેના બંધનું કારણ હોવામાં અવિરોધ છે...' બિલકુલ ફેર નહિ, એ તો પુણ્ય બંધાય કે પાપ બંધાય પણ મિથ્યાદષ્ટિ છે. આહાહા...! અરે...! તમારા તો ગામમાં છે ને, 'ભાગચંદ્રજી'! તેરાપંથી તમારા ગામમાં 'સરદારશહેર'માં છે. એક તેરાપંથી અહીંયાં આવ્યો હતો. ઘણા વર્ષ પહેલા આવ્યો હતો. હેં?

મુમુક્ષુ :- ઘણા ઘર છે.

ઉત્તર :- હા, એટલા ઘર છે. અને એક તેરાપંથી ઘણા વર્ષ પહેલા આવ્યો હતો. એને કહ્યું, કે ભાઈ! આ માર્ગ જુદો છે. આ પુણ્ય છે એ તો બંધનું કારણ છે. હું ક્રિયા

કરી શકું છું, એ તો મિથ્યાત્વ છે. એ માણસ કહે, ... એવી વાત છે. તેરાપંથી આવ્યો હતો. આ વાત ક્યાં મળે? શું કરે? પ્રભુ! આહાહા..!

અરે..! પ્રભુ! તારો છૂટકો કેમ થાય? આહાહા..! એવા બંધન તો અનંતવાર કર્યા. કારણ કે શુભ-અશુભભાવ તો નિગોદમાં થાય છે. લીમડાનું પાંદડું છે ને? એક એક પાંદડામાં અસંખ્ય જીવ છે. દરેક જીવ કાણે (કાણે) શુભ-અશુભ, શુભ-અશુભ ત્યાં કરે જ છે. સિદ્ધાંતમાં ભગવાનનો એવો પાઠ છે. આહાહા..! ત્યાં કંઈ દાન દેવું, પૈસા દેવા એ બધું છે નહિ, મન, વચન નથી, પણ આત્મા છે ને! આહા..! રાગની મંદતાનો ભાવ થાય છે તો તેને શુભ પણ થાય છે, અશુભ પણ થાય છે. પણ ત્યાં ને ત્યાં રહે છે. અરે..રે..! સમજાણું કંઈ?

‘(એક જ અધ્યવસાયથી પુણ્ય અને પાપ-બન્નેનો બંધ થવામાં કોઈ વિરોધ નથી).’ આહાહા..! ૨૬૧ થઈને?

ભાવાર્થ :- ‘આ અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય જ બંધનું કારણ છે.’ આહાહા..! એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યનું કરે, એ માન્યતા જ તદ્દન મિથ્યાત્વ છે. ‘ભાગચંદ્રજી’ કહેતા નહોતા? છએ દ્રવ્ય નકામા છે? પર્યાય વિનાના (છે)? તો બીજો તેની પર્યાય કરે. કોઈ પદાર્થ પોતાની પર્યાય વિનાનો નકામો છે કે બીજો જીવ તેની પર્યાય કરે? શું કહ્યું? શું કહ્યું? જગતમાં અનંત આત્માઓ છે, તો અનંત આત્મામાં કોઈ દ્રવ્ય પર્યાય વિનાનું છે? કાર્ય-પર્યાયરૂપી કાર્ય કર્યા વિના કોઈ દ્રવ્ય રહે છે? પર્યાય વિના, કાર્ય કર્યા વિના રહેતું નથી તો તું બીજો શું કરી શકે? ‘ભાગચંદ્રજી’ તમારામાં આવે છે ને? કોઈ (દ્રવ્ય) નકામું નથી. નકામાનો અર્થ- દરેક દ્રવ્ય-વસ્તુ, આત્મા કે પરમાણુ, વર્તમાનમાં પર્યાયરૂપી કાર્ય કરે જ છે. એ પર્યાયરૂપી કાર્ય વિનાની કોઈ ચીજ નથી. તો તું બીજાનું શું કરીશ? આહાહા..! હેં?

મુમુક્ષુ :- બે ભેગા થઈને કાર્ય ન કરી શકે?

ઉત્તર :- બે ભેગા છે ક્યાં? એકડે એક ને બગડે બે. હું કરું છું, એ મિથ્યાત્વમાં બગડ્યો. આહાહા..!

જ્ઞાનીને પણ એવો ભાવ આવે છે. સમજાણું? પણ હું પરને સુખી, દુઃખી કરું છું અને મેં લઈ-દઈ શકું છું એવી માન્યતા નથી. એ માન્યતા (-ક્રિયા) કાળે હું નિમિત્તમાત્ર છું. કોઈ સાધુ આવ્યા, આહાર-પાણી આપ્યા. એ ક્રિયા તો તેને કારણે થઈ, હું કર્તા નથી, એમ જ્ઞાની માને છે. અને હું તો પરની ક્રિયાકાળમાં નિમિત્ત છું, કર્તા નહિ. આહાહા..! આવી વાતું હવે. પાઠ છે, હોં! ‘જયસેનાચાર્યદેવ’ની ટીકામાં (છે).

જ્ઞાનીને પણ એવો વિકલ્પ આવે છે. કોઈને દુઃખી જોઈને વિકલ્પ આવે છે. પણ એ પરને હું બચાવી શકું છું, આપી શકું છું, એવી માન્યતા નથી. હું તો તેમાં નિમિત્તમાત્ર છું. આહાહા..! એ શુભભાવ વિકલ્પ, રાગ આવ્યો તો પુણ્યબંધ થશે. આહાહા..!

ધર્મીને અશુભભાવ આવ્યો. કોઈને, શત્રુને મારવાનો વિકલ્પ (આવ્યો) તો હું મારી શકું છું એવી માન્યતા નથી. ભાવ આવ્યો, ભાવને સમજે છે, કે હું પરમાં નિમિત્તમાત્ર છું. એ ભાવ સમ્યગ્દર્શન સહિત છે તો થોડું પાપ બંધાય છે. અરે..! આવી વાતું. હેં? સમ્યગ્દષ્ટિ જ્ઞાની, ‘બાહુબલી’ અને ‘ભરત’ ચક્રવર્તી બન્નેએ લડાઈ કરી. સમકિતી હતા. વિકલ્પ આવ્યો, એ ક્રિયા થાય છે, હું તો નિમિત્ત છું, એમ બન્ને માનતા હતા. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? મને જરી અશુભભાવ આવ્યો તો પાપબંધ થશે. સમ્યગ્દર્શન સહિત, હોં! અને શુભભાવ આવ્યો, કોઈને દુઃખી જોઈને પાંચ-પચીસ હજાર આપ્યા, આહાર-પાણી આપ્યા. એ ક્રિયા મેં કરી એમ નથી માનતા. હું તો એ ક્રિયામાં નિમિત્તમાત્ર છું. એ શુભભાવમાં એને પુણ્ય બંધાશે. સમ્યગ્દર્શન સહિત પુણ્ય બંધાશે. અને મિથ્યાદષ્ટિને હું સુખી, દુઃખી કરું છું, હું તેને જિવાડું છું, મેં અનુકૂળ સામગ્રી આપી એવી એકત્વબુદ્ધિના મિથ્યાત્વ સહિત, જિવાડું છું, સુખી કરવાનો ભાવ પુણ્ય છે અને પરને દુઃખી કરવાનો, મારવાનો ભાવ પાપ છે. પુણ્ય અને પાપ બન્ને બંધના કારણ છે. આવું ક્યારે યાદ રાખવું? આ દુનિયાની મીઠાશ, ઝેરની મીઠાશ, સર્પની મીઠાશ (છે). આહાહા..! એ મીઠાશ મૂક્યા વિના પ્રભુ! આ વાત બેસે નહિ, નાથ! આહાહા..!

‘અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય જ બંધનું કારણ છે. તેમાં, ‘જિવાડું છું, સુખી કરું છું’ એવા શુભ અહંકારથી ભરેલો તે શુભ અધ્યવસાય છે...’ જોયું? શુભ અધ્યવસાય (છે). ‘અને ‘મારું છું, દુઃખી કરું છું’ એવા અશુભ અહંકારથી ભરેલો તે અશુભ અધ્યવસાય છે. અહંકારરૂપ મિથ્યાભાવ તે બન્નેમાં છે;...’ બન્નેમાં એ છે. ‘તેથી અજ્ઞાનમયપણે બન્ને અધ્યવસાય એક જ છે.’ અજ્ઞાનની અપેક્ષાએ એક જ છે. ‘માટે એમ ન માનવું કે પુણ્યનું કારણ બીજું છે અને પાપનું કારણ બીજું છે. અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય જ બન્નેનું કારણ છે.’ આહાહા..! મિથ્યા અભિપ્રાય છે. એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યનું શું કરે? પ્રભુ! શરીર આમ હલે એ આત્મા હલાવી શકે નહિ. અહીંયાં ડગ ભરે છે, ડગ ભરવાની ક્રિયા જડની છે, આત્મા કરતો નથી. આત્માની પ્રેરણાથી શરીર ચાલતું જ નથી. આ વાત અને એ ડગ ભરે છે તો એ ડગ જમીનને અડતો નથી. પાગલ જેવી વાત લાગે. આહા..!

ભગવાન એમ કહે છે, કે એક દ્રવ્ય અને બીજા દ્રવ્યની પર્યાય વચ્ચે અત્યંત અભાવ છે. અભાવ છે તો પરને અડે ક્યાંથી? આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આ હાથ છે, જુઓ! એ અહીંયાં અડે છે? ના. એકબીજામાં અત્યંત અભાવ છે. આ પરમાણુની પર્યાય અને આ પરમાણુની પર્યાય વચ્ચે અત્યંત અભાવ છે. અભાવ છે એમાં અડે છે એમ ક્યાંથી આવ્યું? અડે છે, ચૂંબે છે, સ્પર્શે છે એ ક્યાંથી આવ્યું? ભગવાન! બહુ આકરી વાત. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

પાણી ઠંડું છે અને અહીંયાં અગ્નિ આવી તો ઊંનું થયું. સાંભળો! અગ્નિની પર્યાય

પાણીને અડી જ નથી. કારણ કે પાણીના પરમાણુ અને અગ્નિના પરમાણુ ભિન્ન ભિન્ન ચીજ છે. અને પાણી ઊનું થયું તે પોતાને કારણે થયું છે, અગ્નિને અડ્યું માટે ઊનું થયું છે એમ નહિ. અર..ર..ર..! આવી વાત? હૈં? 'જેઠાભાઈ'! આવી વાતું છે. આહાહા..! ભગવાન એમ કહે છે, હોં! પાણીના પરમાણુ છે (એમાં) એકેન્દ્રિય જીવ છે. પાણી-જળ છે ને? એકેન્દ્રિય જીવ છે. શરીર છે ને? ઠંડું. અગ્નિ આવી, પાણીના પરમાણુ અગ્નિને અડતા નથી. છતાં પાણી ઉષ્ણ થયું તે પોતાથી થયું છે. અગ્નિને અડ્યું અને ઊનું થયું છે, એમ નથી. અર..ર..ર..! આવું કહે. સમજાણું કાંઈ?

તપેલામાં પાણી છે ને? તપેલું, વાસણ. નીચે અગ્નિ છે. પાણી ધગધગ થાય છે એ અગ્નિને કારણે નહિ, એમ કહે છે. કારણ કે અગ્નિ તપેલાને અડી નથી અને તપેલું પાણીને અડ્યું નથી, પાણી તપેલાને અડ્યું નથી. ભગવાન.. ભગવાન..! ભિન્ન ભિન્ન દ્રવ્ય છે. શું કોઈ દ્રવ્ય કોઈ દ્રવ્યને અડે છે? આહાહા..! છતાં પાણી ખદખદ (થાય છે). અગ્નિને કારણે છે, અગ્નિ લઈ લો તો નહિ થાય (એમ કોઈ કહે). અગ્નિને કારણે નથી. આહાહા..! આવી વાતું છે, પ્રભુ! ભગવાન તો અનંત દ્રવ્ય કહે છે ને? ભગવાન પરમાત્મા અનંત દ્રવ્ય-વસ્તુ, પદાર્થ છે (એમ કહે છે). દરેક પદાર્થ પોતામાં રહે છે. બીજા દ્રવ્યને કોઈ દ્રવ્ય કદી અડ્યું નથી. આહાહા..! અડે તો એક થઈ જાય, એમ તો છે નહિ. આહાહા..!

અહીંયાં પરને જિવાડું છું, મારું છું એવો અભિપ્રાય છે. પરનું કરી શકતો નથી પણ એનો અહંકારનો અભિપ્રાય મિથ્યાત્વ છે. જિવાડવાનો અને સુખી કરવાનો (ભાવ) શુભ છે. અને દુઃખી અને મારવાનો (ભાવ પાપ છે). બન્ને બંધના કારણ છે. બન્ને અજ્ઞાનમય અધ્યવસાય છે. આહા..! અરે..! એણે બચવું, પોતાના અજ્ઞાનથી બચવું, બાપુ! હું તો જ્ઞાનસ્વરૂપ છું. ચૈતન્યઘન હું છું, હું પરનું શું કરું? રાગ આવે છે તેને પણ હું શું કરું? હું તો પવિત્ર ગુણનો પિંડ છું ને! એ પવિત્ર અપવિત્રને કેમ કરે? આહાહા..!

ભગવાનઆત્મામાં અનંતા અનંતા ગુણ છે તે બધા પવિત્ર છે. એ પવિત્ર ગુણ રાગ જે અપવિત્ર છે તેને કેમ કરે? પવિત્રના પરિણામ અપવિત્ર હોય? આ ગજબ વાત છે. એ પર્યાયમાં અપવિત્રતા થાય છે એ ગુણથી નહિ. આહાહા..! એ અપવિત્રતાનું કારણ આત્મા નહિ એમ સમ્યગ્દષ્ટિ જાણે છે. આહાહા..! હું અપવિત્રતાનો નાશ કરું છું, એમ જ્ઞાનીને નથી. કારણ કે જ્ઞાની છે એની દષ્ટિ દ્રવ્ય ઉપર અને અનંત ગુણ ઉપર છે. આહાહા..! આકરું કામ. દુનિયાથી તો (જુદી વાત છે). બધું પાગલ જેવું લાગે. 'પરમાત્મ પ્રકાશ'માં કહે છે, પાગલ લોકો જ્ઞાનીની વાતને પાગલ જેવી માને. આહાહા..!

અહીં એ કહ્યું, 'અધ્યવસાય જ બન્નેનું કારણ છે.'

ગાથા-૨૬૨

एवं हि हिंसाध्यवसाय एव हिंसेत्यायातम् ।

अज्झवसिदेण बंधो सत्ते मारेउ मा व मारेउ ।

एसो बंधसमासो जीवाणं णिच्छयणयस्स ॥२६२॥

अध्यवसितेन बन्धः सत्त्वान् मारयतु मा वा मारयतु ।

एष बन्धसमासो जीवानां निश्चयनयस्य ॥२६२॥

પરજીવાનાં સ્વકર્માદયવૈચિત્ર્યવશેન પ્રાણવ્યપરોપઃ કદાચિન્દ્રવતુ, કદાચિન્મા ભવતુ, ય એવ હિનસ્મીત્યહલ્કારરસનિર્ભરો હિંસાયામધ્યવસાયઃ સ એવ નિશ્ચયતસ્તસ્ય બન્ધહેતુઃ, નિશ્ચયેન પરભાવસ્ય પ્રાણવ્યપરોપસ્ય પરેણ કર્તુમશક્યત્વાત્ ।

‘આ રીતે ખરેખર હિંસાનો અધ્યવસાય જ હિંસા છે એમ ફલિત થયું’ - એમ હવે કહે છે :-

મારો - ન મારો જીવને, છે બંધ અધ્યવસાનથી,

- આ જીવ કેરા બંધનો સંક્ષેપ નિશ્ચયનય થકી. ૨૬૨.

ગાથાર્થ :- [સત્ત્વાન્] જીવોને [મારયતુ] મારો [વા મા મારયતુ] અથવા ન મારો - [બન્ધઃ] કર્મબંધ [અધ્યવસિતેન] અધ્યવસાનથી જ થાય છે. [એષઃ] આ, [નિશ્ચયનયસ્ય] નિશ્ચયનયે, [જીવાનાં] જીવોના [બન્ધસમાસઃ] બંધનો સંક્ષેપ છે.

ટીકા :- પર જીવોને પોતાના કર્મના ઉદ્યની વિચિત્રતાના વશે પ્રાણોનો વ્યપરોપ (- ઉચ્છેદ, વિયોગ) કદાચિત્ થાઓ, કદાચિત્ ન થાઓ, - ‘હું હણું છું’ એવો જે અહંકારરસથી ભરેલો હિંસામાં અધ્યવસાય (અર્થાત્ હિંસાનો અધ્યવસાય) તે જ નિશ્ચયથી તેને (હિંસાનો અધ્યવસાય કરનારા જીવને) બંધનું કારણ છે, કેમ કે નિશ્ચયથી પરનો ભાવ એવો જે પ્રાણોનો વ્યપરોપ તે પરથી કરાવો અશક્ય છે (અર્થાત્ તે પરથી કરી શકાતો નથી.)

ભાવાર્થ :- નિશ્ચયનયે બીજાના પ્રાણોનો વિયોગ બીજાથી કરી શકાતો નથી; તેના પોતાના

કર્મના ઉદયની વિચિત્રતાવશ કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતો. માટે જે એમ માને છે - અહંકાર કરે છે કે 'હું પર જીવને મારું છું', તેનો તે અહંકારરૂપ અધ્યવસાય અજ્ઞાનમય છે. તે અધ્યવસાય જ હિંસા છે - પોતાના વિશુદ્ધ ચૈતન્યપ્રાણનો ઘાત છે, અને તે જ બંધનું કારણ છે. આ નિશ્ચયનયનો મત છે.

અહીં વ્યવહારનયને ગૌણ કરીને કહ્યું છે એમ જાણવું. માટે તે કથન કથંચિત્ (અર્થાત્ અપેક્ષાપૂર્વક) છે એમ સમજવું; સર્વથા એકાંતપક્ષ તો મિથ્યાત્વ છે.

ગાથા-૨૬૨ ઉપર પ્રવચન

‘આ રીતે ખરેખર હિંસાનો અધ્યવસાય જ હિંસા છે...’ શું કહ્યું? પરની હિંસાનો અભિપ્રાય તે જ પોતાની હિંસા છે. આહાહા...! ૨૬૨.

अज्झवसिदेण बंधो सत्ते मारेउ मा व मारेउ।

एसो बंधसमासो जीवाणं णिच्छयणयस्स।।२६२।।

મારો - ન મારો જીવને, છે બંધ અધ્યવસાનથી,

- આ જીવ કેરા બંધનો સંક્ષેપ નિશ્ચયનય થકી. ૨૬૨.

ટીકા :- ‘પર જીવોને પોતાના કર્મના ઉદયની વિચિત્રતાના વશે પ્રાણોનો વ્યપરોપ (- ઉચ્છેદ, વિયોગ) કદાચિત્ થાઓ,...’ મારવાનો ભાવ થયો, એ તો એનો કર્મનો ઉદય હોય તો પ્રાણ ઉચ્છેદ થાય, ભાવ થયો માટે મરે છે, એમ નહિ. ‘કદાચિત્ ન થાઓ,...’ મારવાનો ભાવ હોય પણ ત્યાં મરે નહિ. આહાહા...! પરંતુ ‘હું મારું છું’ એવો જે અહંકારરસથી ભરેલો હિંસામાં અધ્યવસાય (અર્થાત્ હિંસાનો અધ્યવસાય) તે જ નિશ્ચયથી...’ આહાહા...! ‘(હિંસાનો અધ્યવસાય કરનારા જીવને) બંધનું કારણ છે,...’ આહાહા...!

હું પરને જિવાડું છું, સુખી કરું છું કે મારું છું એ અધ્યવસાય જ હિંસા છે, એ અધ્યવસાય જ આત્માની હિંસા છે. આહાહા...! કેમકે ભગવાનઆત્મા જ્ઞાતા-દૃષ્ટા, અનંત ગુણનો જ્ઞાતા-દૃષ્ટા ને, પરનો નાશ કરું છું એવો અધ્યવસાય એ એકત્વબુદ્ધિ તે જ આત્માની હિંસા છે. એ આત્માની હિંસા છે. આકરી વાત છે, પ્રભુ! શું કરીએ? આહા...! હેં?

मुमुक्षु :- अनअव्यासे आकरी लागे.

ઉત્તર :- લાગે, ભાઈ! અવ્યાસ નહિ અને વર્તમાનમાં તો ચાલતી વાત, જ્યાં હોય ત્યાં આ કરો, આ કરો... આહાહા...! પજોસણના દિવસો હોય ને? દસલક્ષણી. ત્યાગનો દિવસ હોય તો દાનની જ વાત હોય. દાનના ખરડા કલાક એમાં જાય આહાહા...! કોઈ પાંચસો,

કોઈ હજાર, કોઈ પાંચ હજાર, દસ હજાર.. અરે..રે..! શું થાય? ત્યાગનો ધર્મ હોય છે ને? ત્યાગધર્મ. એ દાનમાં આખો દિ' કાઢે. વ્યાખ્યાન પણ ન હોય સાધુ પણ એમ કહે, ખરડો કરો. ... અરે..રે...! લખો, અમે આમ કહીએ છીએ, પાંચ હજાર, છ હજાર, દસ હજાર. અરે..રે...! પ્રભુ! શું કરે છે? પૈસા ઉઘરાવવા અને ભેગા કરવા એ આત્માનું કાર્ય છે? આહાહા...! પરપદાર્થ છે, ભાઈ! છે ને અત્યારે? જુઓને! એક કરોડ રૂપિયા ... એક કરોડ ભેગા કરવા છે. અહીંના સાધુ છે કેલાસચંદ. આણે આમાં ખૂબ ટીકા કરી છે. બાપુ! હું તો પવિત્રતાની વાત કરું, પ્રભુ! તને દુઃખ ન લાગવું જોઈએ, હોં! આહાહા...! તારી વાતની વાત માટે નથી કહેતા, વસ્તુની સ્થિતિ આમ છે. આહાહા...! કોઈને દુઃખ લાગે એ માટે નથી. સત્ય વાત છે હોં! પ્રભુ! આહાહા...!

અહીંયાં એ કહે છે, છે? 'હું હણું છું' એવો જે અહંકારરસથી ભરેલો હિંસામાં અધ્યવસાય (અર્થાત્ હિંસાનો અધ્યવસાય) તે જ નિશ્ચયથી તેને (હિંસાનો અધ્યવસાય કરનારા જીવને) બંધનું કારણ છે.' હિંસાનો અધ્યવસાય કરનારા જીવને બંધનું કારણ છે. 'કેમ કે નિશ્ચયથી પરનો ભાવ એવો જે પ્રાણોનો વ્યપરોપ તે પરથી કરાવો અશક્ય છે...' આહાહા...! બીજા જીવના પ્રાણનો નાશ બીજાથી થયો એમ કેમ થાય? આહાહા...! અરે...!

ભાવાર્થ :- 'નિશ્ચયનયે બીજાના પ્રાણોનો વિયોગ બીજાથી કરી શકાતો નથી; તેના પોતાના કર્મના ઉદયની વિચિત્રતાવશ કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતો.' તારો મારવાનો ભાવ હોય અને આયુષ્ય હોય તો નહિ મરે અને તેનું આયુષ્ય પૂરું થયું હોય તો મરી જાય, તે તેને કારણે, તારા કારણે નહિ. આહાહા...! 'માટે જે એમ માને છે—અહંકાર કરે છે કે 'હું પર જીવોને મારું છું', તેનો તે અહંકારરૂપ અધ્યવસાય અજ્ઞાનમય છે. તે અધ્યવસાય જ હિંસા છે...' એ અધ્યવસાય જ હિંસા છે. એમાં તારી હિંસા છે. આહાહા...! પહેલા આવી ગયું ને? 'આત્મહન' આત્મઘાત કર્યો. હું પરને જિવાડું છું એવો અધ્યવસાય આત્માનો ઘાત કરે છે. અરે..રે...! સમજાણું કાંઈ? પોતાનું સ્વરૂપ જ્ઞાતા-દષ્ટા છે, તેમાં હું પરને જિવાડું છું એવો ભાવ કરવો તે આત્માની હિંસા છે, પોતાના પ્રાણની હિંસા થાય છે. ચૈતન્યપ્રાણ, જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ પ્રાણની હિંસા થાય છે. આવી વ્યાખ્યા. પર મરે, ન મરે, પર જીવે, ન જીવે તેને કારણે. તારો જે અભિપ્રાય એવો થયો તે જ તને હિંસાનું કારણ છે. આહાહા...!

'પોતાના વિશુદ્ધ ચૈતન્યપ્રાણનો ઘાત છે,...' જુઓ! આહાહા...! 'અને તે જ બંધનું કારણ છે, આ નિશ્ચયનયનો મત છે.' સાચી દષ્ટિનો અભિપ્રાય આ છે. વીતરાગનો સિદ્ધાંત છે. વિશેષ કહેશે...

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

ગાથા-૨૬૩-૨૬૪

અથાધ્યવસાયં પાપપુણ્યયોર્બન્ધહેતુત્વેન દર્શયતિ -

એવમલિએ અદત્તે અબંભચેરે પરિગ્ગહે ચેવ ।

કીરદિ અજ્ઞવસાણં જં તેણ દુ બજ્ઞદે પાવં ॥૨૬૩॥

તહ વિ ય સચ્ચે દત્તે બંભે અપ્પરિગ્ગહત્તણે ચેવ ।

કીરદિ અજ્ઞવસાણં જં તેણ દુ બજ્ઞદે પુણ્ણં ॥૨૬૪॥

એવમલીકેડદત્તેડબ્રહ્મચર્યે પરિગ્ગહે ચૈવ ।

ક્રિયતેડધ્યવસાણં યત્તેન તુ બધ્યતે પાપમ્ ॥૨૬૩॥

તથાપિ ચ સત્યે દત્તે બ્રહ્મણિ અપરિગ્ગહત્તે ચૈવ ।

ક્રિયતેડધ્યવસાણં યત્તેન તુ બધ્યતે પુણ્યમ્ ॥૨૬૪॥

એવમયમજ્ઞાનાત્ યો યથા હિંસાયાં વિધીયતેડધ્યવસાયઃ, તથા અસત્યાદત્તાબ્રહ્મપરિગ્ગહેષુ યશ્ચ વિધીયતે સ સર્વોડપિ કેવલ એવ પાપબન્ધહેતુઃ । યસ્તુ અહિંસાયાં યથા વિધીયતે અધ્યવસાયઃ, તથા યશ્ચ સત્યદત્તબ્રહ્માપરિગ્ગહેષુ વિધીયતે સ સર્વોડપિ કેવલ એવ પુણ્યબન્ધહેતુઃ ।

હવે, (હિંસા-અહિંસાની જેમ સર્વ કાર્યોમાં) અધ્યવસાયને જ પાપ-પુણ્યના બંધના કારણપણે દર્શાવે છે :-

એમ અલીકમાંડી, અદત્તમાં, અબ્રહ્મ ને પરિગ્ગહ વિષે,

જે થાય અધ્યવસાન તેથી પાપબંધન થાય છે. ૨૬૩.

એ રીત સત્યે, દત્તમાં વળી બ્રહ્મ ને અપરિગ્ગહે,

જે થાય અધ્યવસાન તેથી પુણ્યબંધન થાય છે. ૨૬૪.

ગાથાર્થ :- [એવમ્] એ રીતે (અર્થાત્ પૂર્વે હિંસાના અધ્યવસાય વિષે કહ્યું તેમ) [અલીકે] અસત્યમાં, [અદત્તે] અદત્તમાં, [અબ્રહ્મચર્યે] અબ્રહ્મચર્યમાં [ચ એવ] અને [પરિગ્ગહે] પરિગ્ગહમાં [યત્] જે [અધ્યવસાણં] અધ્યવસાન [ક્રિયતે] કરવામાં આવે [તેન તુ] તેનાથી [પાપં બધ્યતે] પાપનો બંધ થાય છે; [તથાપિ ચ] અને

તેવી જ રીતે [સત્યે] સત્યમાં, [દત્તે] દત્તમાં, [બ્રહ્મણિ] બ્રહ્મચર્યમાં [ચ એવ] અને [અપરિગ્રહત્વે] અપરિગ્રહમાં [યત્] જે [અધ્યવસાનં] અધ્યવસાન [ક્રિયતે] કરવામાં આવે [તેન તુ] તેનાથી [પુણ્યં વધ્યતે] પુણ્યનો બંધ થાય છે.

ટીકા :- એ રીતે (-પૂર્વોક્ત રીતે) અજ્ઞાનથી આ જે હિંસામાં અધ્યવસાય કરવામાં આવે છે તેમ અસત્ય, અદત્ત, અબ્રહ્મચર્ય અને પરિગ્રહમાં પણ જે (અધ્યવસાય) કરવામાં આવે, તે બધોય પાપના બંધનું એકમાત્ર (-એકનું એક) કારણ છે; અને જે અહિંસામાં અધ્યવસાય કરવામાં આવે છે તેમ જે સત્ય, દત્ત, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહમાં પણ (અધ્યવસાય) કરવામાં આવે, તે બધોય પુણ્યના બંધનું એકમાત્ર કારણ છે.

ભાવાર્થ :- જેમ હિંસામાં અધ્યવસાય તે પાપબંધનું કારણ કહ્યું છે તેમ અસત્ય, અદત્ત (-વગર દીધેલું લેવું તે, ચોરી), અબ્રહ્મચર્ય અને પરિગ્રહ - તેમનામાં અધ્યવસાય તે પણ પાપબંધનું કારણ છે. વળી જેમ અહિંસામાં અધ્યવસાય તે પુણ્યબંધનું કારણ છે તેમ સત્ય, દત્ત (-દીધેલું લેવું તે), બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ - તેમનામાં અધ્યવસાય તે પણ પુણ્યબંધનું કારણ છે. આ રીતે, પાંચ પાપોમાં (અવ્રતોમાં) અધ્યવસાય કરવામાં આવે તે પાપબંધનું કારણ છે અને પાંચ (એકદેશ કે સર્વદેશ) વ્રતોમાં અધ્યવસાય કરવામાં આવે તે પુણ્યબંધનું કારણ છે. પાપ અને પુણ્ય બંનેના બંધનમાં, અધ્યવસાય જ એકમાત્ર બંધ-કારણ છે.

પ્રવચન નં. ૩૨૩ ગાથા-૨૬૩ થી ૨૬૫, શુક્રવાર, આસો સુદ ૭,

તા. ૨૮-૦૯-૧૯૭૯

(આ પ્રવચન હિન્દીમાં થયેલ છે તેનું ભાષાંતર ગુજરાતીમાં કરેલ છે)

‘સમયસાર’ ૨૬૩-૨૬૪ ગાથા. ‘હવે, (હિંસા-અહિંસાની જેમ સર્વ કાર્યોમાં) અધ્યવસાયને જ પાપ-પુણ્યના બંધના કારણપણે દર્શાવે છે :-’

एवमलि ए अदत्ते अबंभचरे परिग्गहे चव ।

कीरदि अज्झवसाणं जं तेण दु बज्झदे पावं ।। २६३ ।।

तह वि य सच्चे दत्ते बंभे अप्परिग्गहत्तणे चव ।

कीरदि अज्झवसाणं जं तेण दु बज्झदे पुण्णं ।। २६४ ।।

એમ અલીકમાંહી, અદત્તમાં, અબ્રહ્મ ને પરિગ્રહ વિષે,

જે થાય અધ્યવસાન તેથી પાપબંધન થાય છે. ૨૬૩.

એ રીત સત્યે, દત્તમાં વળી બ્રહ્મ ને અપરિગ્રહે,

જે થાય અધ્યવસાન તેથી પુણ્યબંધન થાય છે. ૨૬૪.

ટીકા :- ‘આ રીતે (–પૂર્વોક્ત રીતે) અજ્ઞાનથી આ જે હિંસામાં અધ્યવસાય કરવામાં આવે છે...’ શું કહે છે? હું પરની હિંસા કરું છું એવો જે અધ્યવસાય–મિથ્યાત્વ કરે છે... આહા...! કેમકે પરની હિંસા કરી શકતો નથી. પોતાનો આત્મા પરની પર્યાય ક્યારેય ત્રણકાળ કરી શકતો નથી. આહાહા...! ‘અજ્ઞાનથી આ જે હિંસામાં અધ્યવસાય કરવામાં આવે છે...’ કે, હું પરની હિંસા કરું, એ અધ્યવસાય મિથ્યાત્વ છે.

‘તેમ અસત્ય, અદત્ત,...’ ચોરી ખોટું બોલવું, ખોટું બોલવું એવો અધ્યવસાય એકત્વ–મિથ્યાત્વભાવ છે. ચોરી. અસત્ય બોલવું અને ચોરી. હું પરની ચોરી કરી શકું છું, એ વાત મિથ્યાત્વ અધ્યવસાય છે. ‘અબ્રહ્મચર્ય,...’ સૂક્ષ્મ વાત છે, ભગવાન! આ શરીરથી હું વિષય સેવન કરું છું એ પણ મિથ્યાત્વ અધ્યવસાય છે. શરીર જડ છે... આહાહા...! તેનાથી હું વિષય સેવન કરું છું, હું શરીરથી મૈથૂન કરું છું, એ અધ્યવસાય પણ મિથ્યાત્વ અધ્યવસાય છે. આહાહા...! તેમ ‘પરિગ્રહ...’ બાહ્ય પરિગ્રહ હું રાખી શકું છું, બાહ્ય પરિગ્રહ મારી ચીજ છે, એ અધ્યવસાય મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...!

એમ ‘જે (અધ્યવસાય) કરવામાં આવે, તે બધોય પાપના બંધનું એકમાત્ર (–એકનું એક) કારણ છે;...’ હું પરની હિંસા કરી શકું છું, હું જૂઠું બોલું છું, હું ચોરી કરું છું, હું શરીરથી વિષયસેવન કરું છું, હું પરિગ્રહ રાખું છું એ અધ્યવસાય મિથ્યાત્વનું મહાપાપ છે. અરે...! દુનિયાને ક્યાં જાવું?

આત્મા અંદર ભિન્ન ચીજ છે. શરીરથી ભિન્ન, કર્મથી ભિન્ન–જુદી ચીજ છે. ભગવાનઆત્મા એ તો અરૂપી છે. એ કહે છે, કે હું પરની હિંસા કરી શકું છું, જુદું બોલી શકું છું, પરની ચીજ લઈ શકું છું, શરીરથી વિષય સેવન કરું છું, પરિગ્રહ રાખું છું, એ અધ્યવસાય મિથ્યાત્વ છે, પાપબંધનું કારણ છે. આહાહા...! આવું કામ છે. હૈં?

મુમુક્ષુ :- કોઈ પૈસાવાળો..

ઉત્તર :- પૈસાવાળો છે કે દિ? ધૂળવાળો, પૈસાવાળો. વાળો એક નીકળે છે, નથી સાંભળ્યું? અપથ્ય પાણી આવે છે, અપથ્ય પાણી કૂવામાંથી (આવે છે). પગમાં વાળો નીકળે છે (તો) રાડ નાખે છે. તને આ કેટલા વાળા? પૈસાવાળા, બાયડીવાળા, છોકરાવાળા, કુટુંબવાળા, આબરૂવાળા તને ઘણા વાળા વળગ્યા છે. આહાહા...! આકરી વાત છે, ભાઈ! પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવ, તેમનો અભિપ્રાય કોઈ અલૌકિક છે. આહાહા...!

એ પાંચ પાપ હું કરું છું, એવો જે અધ્યવસાય–એકત્વબુદ્ધિ છે એ પાપબંધનું કારણ છે. છે? ‘અને જે અહિંસામાં અધ્યવસાય કરવામાં આવે છે...’ હું પરની દયા પાળું છું, પરની હિંસા નથી કરતો, એવો અધ્યવસાય–એકત્વબુદ્ધિ પુણ્યબંધનું, મિથ્યાત્વ સહિત

પુણ્યબંધનું કારણ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? હું પરની અહિંસા કરી શકું છું, પરની દયા પાળી શકું છું એ મિથ્યા અભિપ્રાય પુણ્યનું કારણ છે. મિથ્યાત્વ સહિત પુણ્ય, મિથ્યાત્વ સહિત પુણ્યબંધનું કારણ છે. આહાહા...! છે? 'તેમ જે સત્ય,...' હું સત્ય બોલું છું.

મુમુક્ષુ :- સત્ય બોલવાનો ભાવ કરે છે?

ઉત્તર :- ભાવ કરે એ પણ જૂઠી છે. સત્ય બોલવાનો ભાવ છે એ રાગ છે. ઝીણી વાત, ભાઈ! અરે...! અનંતકાળથી પરિભ્રમણ કરે છે. પોતાની ચીજ શું છે અને પર શું છે તેનું ભેદજ્ઞાન તેણે કદી કર્યું નથી. બહારમાં ને બહારમાં માની બેઠો, જિંદગી પૂરી થઈ જાય. જાય.. ચોરાશી (લાખ) યોનિમાં રખડવા. આહાહા...!

અહીંયાં તો પરમાત્મા એમ કહે છે, કે પરની દયા પાળું છું, અહિંસા કરું છું, એવો જે અધ્યવસાય એ મિથ્યાત્વ છે અને મિથ્યાત્વ સહિત તેમાં પુણ્ય બંધાય છે. એમ સત્ય બોલું છું. તો વાણી તો જડ છે. બોલવાનો ભાવ આવ્યો તે રાગ છે. એ રાગમાં એકત્વબુદ્ધિ છે, સત્ય બોલવામાં એકત્વબુદ્ધિ છે એ મિથ્યાત્વ છે અને સત્ય છે તે અપેક્ષાએ મિથ્યાત્વ સહિત પુણ્યબંધ થશે. આહાહા...! જગતને આમાં કાંઈ પત્તો લાગે એવું નથી.

એમ 'દત્ત,...' મેં કોઈની ચોરી નથી કરી, એવો એકત્વ અધ્યવસાય છે, મિથ્યાત્વ છે. મેં પરની ચોરી ન કરી, એવો જે ભાવ એકત્વબુદ્ધિ છે, મિથ્યાત્વ છે, સાથે અચૌર્ય ભાવ છે તો મિથ્યાત્વ સહિત પુણ્ય બંધાશે. મિથ્યાત્વના મહાપાપ સહિત પુણ્ય બંધાશે. આહાહા...! ઝીણી વાત, પ્રભુ! અરે...!

એમ 'બ્રહ્મચર્ય...' આ શરીરથી મેં બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું. આહા...! જાવજીવ મેં આ શરીરથી વિષય સેવન કર્યું નહિ. એવો જે અધ્યવસાય. આ જડની ક્રિયા મેં ન કરી એ પણ એકત્વ અધ્યવસાય મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! શું થાય?

મુમુક્ષુ :- પરનું કાંઈ કામ ન કરી શકે?

ઉત્તર :- એક રજકણ હલાવી શકે નહિ. પ્રભુ! જડ જડને કારણે હાલે-ચાલે છે. જડનું કરવામાં તારો શું અધિકાર છે?

મુમુક્ષુ :- શેઠિયા આટલા..

ઉત્તર :- શેઠિયા કોને કહેવા? એ બધા અબજોપતિ માને છે. અબજોપતિ, લાખોપતિ, કરોડોપતિ એ તો જડના પતિ છે. એમ કહે છે ને-લક્ષપતિ, કરોડપતિ, અબજપતિ? જડનો પતિ છે? અજ્ઞાની માને છે. આહાહા...! આકરી વાત છે, પ્રભુ!

અહીં તો શરીરથી બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું, વિષય સેવન કર્યું નહિ એ પણ જડની સાથે એકત્વબુદ્ધિ છે. શરીરથી બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું તો શરીરની એ જાતની ક્રિયા મેં ન કરી એવી જડની સાથે એકત્વબુદ્ધિ છે. બ્રહ્મચર્ય છે તો શુભભાવ છે, પણ મિથ્યાત્વ સહિત પુણ્ય બંધાશે. ઝીણી વાત, ભગવાન! આ ધર્મ વીતરાગનો ધર્મ કોઈ અલૌકિક છે, ભાઈ! આહા...!

સમજાણું કાંઈ?

‘બ્રહ્મચર્ય...’ છે શબ્દ? શરીરથી બ્રહ્મચર્ય પાળે. આહાહા...! શરીરથી વિષય સેવે એ તો મિથ્યાત્વ સહિત, અધ્યવસાય સહિત પાપ છે, પણ શરીરથી બ્રહ્મચર્ય પાળે તો મેં શરીરથી પાળ્યું (એ) એકત્વબુદ્ધિ મિથ્યાત્વ સહિત તેને પુણ્ય છે. આહાહા...! ગજબ વાત છે! હેં?

મુમુક્ષુ :- ના પડાય એવું ક્યાં છે?

ઉત્તર :- વસ્તુસ્થિતિ એવી છે ને, પ્રભુ! આ કાંઈ કોઈ ઘરની ચીજ નથી. ભગવાન ત્રિલોકનાથે ભિન્ન ભિન્ન પદાર્થ અનંત છે, એમ કહ્યું. તો ભિન્ન ભિન્ન પદાર્થ એક પદાર્થને બીજા કોઈ કંઈ કરે એ માન્યતા તદ્દન મિથ્યાદૃષ્ટિ મહાપાપી પાખંડી છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! શરીરથી બ્રહ્મચર્ય પાળે તો શરીર તો જડ છે. એવી ક્રિયા મેં ન કરી એવી જડની સાથે એકત્વબુદ્ધિ છે. આહાહા...! હેં?

મુમુક્ષુ :- તે વખતે જડની ક્રિયા થવાની નહોતી?

ઉત્તર :- નહોતી થવાની. અને મેં આ પ્રમાણે બ્રહ્મચર્ય રાખ્યું એ ભાવ શુભ છે, પણ તેની સાથે એકત્વબુદ્ધિ-મહા મિથ્યાત્વનું પાપ છે. આહાહા...! અંતરંગ મહા મિથ્યાત્વ એકત્વબુદ્ધિ જડની સાથે છે. આહા...! એ જડની ક્રિયા મેં ન કરી, વિષય સેવન ન કર્યું. તો જડની ક્રિયા થવાની નહોતી, તો મેં ન કરી એવી જડની સાથે એકત્વબુદ્ધિ છે. ‘ભભૂતમલજી’! ઝીણી વાત છે, ભગવાન! આહા...! ભગવાન છે ને પ્રભુ અંદર, અંદર! પણ એની એને ખબર નથી ને!

અહીંયાં તો પ્રભુ કહે છે, કે શરીરથી વિષય સેવન કર્યું એ મેં કર્યું તો તેને મિથ્યાત્વ સહિત પાપ બંધાય છે અને શરીરથી મેં બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું એવા મિથ્યાત્વ સહિત તેને પુણ્ય છે, પણ મિથ્યાત્વ તો સાથે છે, એકત્વ-અધ્યવસાય પડ્યો છે. આહાહા...! ગજબ વાત છે, પ્રભુ! આવી વાત સાંભળવી મુશ્કેલ પડે. આ તો જડ છે, માટી ધૂળ છે, જગતના પરમાણુ છે, આ તો મસાણની રાખ થશે. આહા...! અહીંયાં અગ્નિ સળગશે. માટી છે ને, આ ક્યાં આત્મા છે? આહાહા...! એ માટીથી મેં વિષય સેવન ન કર્યું તો એવી માટીથી ક્રિયા થવાની નહોતી તો મેં આમ કર્યું તેનું નામ મિથ્યાદૃષ્ટિનો બ્રહ્મચર્યનો ભાવ છે તો એટલું પુણ્ય છે, પણ મિથ્યાદૃષ્ટિ સહિતનું પુણ્ય છે. અધ્યવસાય મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- એ પુણ્ય તો પાપનુંબંધી પુણ્ય છે

ઉત્તર :- એ પુણ્ય પણ ક્યાં છે? પુણ્ય-પાપની પહેલી વાત આવી ગઈ કે, પુણ્ય બંધાય છે, પાપ બંધાય છે બેમાં ફેર ન માનવો. પહેલી વાત આવી ગઈ. આહા...! બન્ને બંધ છે. આહાહા...!

ભગવાન! અંદર અબંધ સ્વરૂપ પ્રભુ, ચૈતન્યજ્યોતિ ઝળહળ જ્યોતિ ચૈતન્ય ભગવાન, તેમાં રાગની એકતા માનવી, શરીરની એકતા માનવી એ મહા મિથ્યાત્વનું મોટું પાપ છે.

આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- દીકરાની સાથે એકતા ન કરવી?

ઉત્તર :- એકતા છે જ નહિ. કરવી શું? છે જ નહિ. એ તો માને છે, એકતા છે ક્યાં? શરીરની વિષયની ક્રિયા એમ નહોતી થવાની. તો આ કહે, મેં બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું માટે મેં શરીરની એવી ક્રિયા ન કરી. ઝીણી વાત છે, ભાઈ! આહાહા...! આવું ક્યાં ન્યાં 'બેંગલોર'માં સાંભળવા મળે એમ છે? આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- દુનિયામાં ક્યાંય ન મળે.

ઉત્તર :- આપણે તો 'ભભૂતમલ' 'બેંગલોર' છે ને! મોટા છે ને ત્યાં દુકાનને? આ બધા છે ને, અમારે પણ 'પાલેજ'માં દુકાન છે, 'મુંબઈ'માં અમારા ભાઈનો છોકરો છે ને! 'ભુપેન્દ્ર ડાઈંગ એન્ડ પ્રિન્ટીંગ વર્ક્સ'. અમારા ભાઈના દીકરા છે ને? ત્રણ છોકરાઓ. એક દિવસની પાંચ-પાંચ હજારની પેદાશ. 'મુંબઈ'માં 'ભુપેન્દ્ર ડાઈંગ એન્ડ પ્રિન્ટીંગ વર્ક્સ' છે. અમારા ભાઈના દીકરા છે. ધૂળમાંય નથી. આહાહા...!

અહીં તો કહે છે, પ્રભુ! એકવાર સાંભળ તો ખરો. તું શરીરથી બ્રહ્મચર્ય પાળે છે, શરીરથી પાળે છે, આત્માથી નહિ. આહાહા...! શરીરની ક્રિયા મેં કરી એ મિથ્યાત્વના અધ્યવસાય સહિત પાપ છે અને શરીરની ક્રિયા મેં ન કરી એ મિથ્યાત્વ સહિતનું પુણ્ય છે. બન્ને બંધના કારણ છે. આહાહા...! છે?

'અપરિગ્રહ...' મેં પૈસા છોડી દીધા. પૈસા મેં રાખ્યા, એ અધ્યવસાય મિથ્યાત્વનું-એકત્વનું પાપ છે. પૈસા હું રાખું છું, એ તો જડ છે. ભગવાન તો અરૂપી ચૈતન્ય છે. એ પરિગ્રહ કેવી રીતે રાખે? તો પરિગ્રહ હું રાખું છું, એવો અધ્યવસાય મિથ્યાત્વ છે અને મિથ્યાત્વ સહિત તેને પાપ છે. પણ મેં પરિગ્રહ છોડી દીધો, આહાહા...! એ પણ અધ્યવસાય મિથ્યાત્વનો છે અને પુણ્ય છે. અરે...! પ્રભુનો માર્ગ કોઈ બીજો છે, ભાઈ! સમાજ સાથે કાંઈ મેળ ખાય એવું નથી. આહા...!

ઓલાએ તો લખ્યું છે ને? ભાઈ! સમાજવાદનું. એમ કે, સમાજવાદમાં તો બધું સરખું વહેંચી લેવું, એને સમાજવાદ કહે. સરખે સરખી બધાને મોટર મળે તો પછી કાંઈ વાંધો નહિ. મુનિ પણ મોટર લ્યે તો વાંધો નહિ. આ તો ભગવાનનો અપરિગ્રહવાદ છે. આહાહા...! એ અપરિગ્રહ. ચક્રવર્તીનું રાજ હોય છતાં સમકિતીએ અંદર અપરિગ્રહના અંશને પકડી લીધો છે. આહાહા...! ભગવાન આનંદમૂર્તિ ક્ષાયિક સમકિત પ્રગટ કર્યું. ચક્રવર્તીનું રાજ હો, બીજા પાસે એવું ન હોય તો સમાજવાદની અપેક્ષાએ બધાનું સરખું ન રહ્યું. ચક્રવર્તીને ચક્રવર્તીનું રાજ છે, ગરીબને બે હજાર, પાંચ હજાર પણ ન મળે. તો સમાજવાદની અપેક્ષાએ સરખું તો ન થયું, પણ અપરિગ્રહવાદની દૃષ્ટિમાં ફેર થયો. ચક્રવર્તીનું રાજ છે તોપણ રાજની એકતા તૂટી ગઈ છે તો સમ્યગ્દૃષ્ટિ તેટલો અપરિગ્રહી છે. એટલું. અને મિથ્યાદૃષ્ટિએ બધું છોડી

દીધું છે, વસ્ત્રનો ટુકડો પણ નહિ, નગ્નપણું રાખ્યું છે પણ અંદરમાં રાગની એકતાબુદ્ધિ છે. મેં વસ્ત્ર છોડ્યા, હું નગ્ન થયો એવી જડની પર્યાયની એકત્વબુદ્ધિ કરે છે એ પરિગ્રહી મિથ્યાદષ્ટિ પાપી છે, પણ એ છોડી દીધું એવો મિથ્યાદષ્ટિ પુણ્યવંત છે. પરિગ્રહ રાખ્યો એ મિથ્યાત્વ સહિત પાપ છે. પરિગ્રહ છોડી દીધો એ અધ્યવસાય મિથ્યાત્વ સહિતનું પુણ્ય છે. પંડિતજી! આહાહા...! આવી વાતું. પ્રભુ! શું થાય?

ચોરાશીના અવતારમાં રખડી રખડીને ભવ કરીને મરી ગયો છે. કાગડાના, કૂતરાના, કંથવાના, કીડીના, નાગના, વાઘના આહા...! અનંત અનંત ભવ કર્યા છે. ભૂલી ગયો, કાંઈ ભાન ન મળે. આહા...! અહીં કાંઈક મનુષ્ય થયો અને એમાં પાંચ-પચીસ (લાખની) સગવડતા મળે, દીકરા-દીકરી (મળ્યા), થઈ રહ્યું, ખોવાઈ ગયો એમાં. હું ક્યાં હતો? અને મેં કેવા દુઃખ સહન કર્યા છે? આહાહા...! નિગોદના ભવમાં એક અંતર્મુહૂર્તમાં અઢાર ભવ, પ્રભુ! એક અંતર્મુહૂર્તમાં અઢાર ભવ! ડુંગળી, લસણ, આ મૂળાના કંદ હોય છે ને? મૂળા, મૂળી.. મૂળી. ધોળા. એમાં અનંત જીવ છે. એક અંતર્મુહૂર્તમાં ૪૮ ભવ કરે છે. આહાહા...! એવા તો પ્રભુ! તે અનંતવાર ૪૮ ભવ કર્યા. ત્યાં અનંતકાળથી છે, પ્રભુ! આહાહા...! એ મિથ્યાત્વને કારણે છે. આહાહા...! એ પરમાં અધ્યવસાયની એકત્વબુદ્ધિ મહા મિથ્યાત્વ સંસારની જડ છે. પરિભ્રમણની જડ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

‘અપરિગ્રહમાં...’ એટલે કે, મેં પરિગ્રહ છોડી દીધો, હું નગ્ન થયો, મેં વસ્ત્ર છોડી દીધા, હું નગ્ન થયો એ તો જડની પર્યાય છે, તો મેં આવી જડની પર્યાય કરી એ મિથ્યાત્વભાવ છે. સાથે જરી અપરિગ્રહભાવ છે તો પુણ્યભાવ છે, મિથ્યાત્વ સહિત પુણ્ય છે. આહાહા...! આવું સાંભળવું કઠણ પડે એવું છે. ‘સુમેરુમલજી’! ભગવંત! માર્ગ તો આ છે. આહાહા...!

ત્રિલોકનાથ જિનેશ્વરદેવ પરમાત્માનો તો આ હુકમ છે. ત્રણલોકના નાથ ‘સીમંધર’ ભગવાન તો બિરાજે છે, મહાવિદેહમાં મોજૂદ છે, મનુષ્યપણે મોજૂદ છે. ‘મહાવીર’ આદિ તો સિદ્ધ થઈ ગયા. ભગવાન ‘મહાવીર’ આદિ ચોવીસ તીર્થંકરણમો સિદ્ધાણં, એ તો સિદ્ધમાં ચાલ્યા ગયા. આ ભગવાન તો અરિહંતમાં છે,ણમો અરિહંતાણંમાં છે. ચાર કર્મનો નાશ થયો, ચાર કર્મ બાકી છે. ભગવાન ‘મહાવીર’ આદિ ચોવીસ તીર્થંકર તો આઠ કર્મનો અભાવ કરીને સિદ્ધ થઈ ગયા.ણમો સિદ્ધાણંમાં છે. ‘સીમંધર’ ભગવાનણમો અરિહંતાણંમાં છે. આહાહા...! એ ભગવાનની વાણીમાં ઇન્દ્રો અને ગણધરોને ભગવાન આવું સાંભળાવતા હતા. આહાહા...! ગજબ વાત છે!

જેમ હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષયભોગ અને પરિગ્રહ, એની એકત્વબુદ્ધિ મિથ્યાત્વ સહિત પાપ (છે) અને અહિંસા, પરની દયા પાળવી, સત્ય બોલવું, ચોરી ન કરવી, શરીરથી વિષય સેવન ન કરવું, પરિગ્રહ ન રાખવો, એવી એકત્વબુદ્ધિ... આહાહા...! એ મિથ્યાત્વ સહિત પુણ્યબંધનું કારણ છે. સમજાય છે? ભાઈ! આ બધી આંખ્યું ઉઘડી જાય એવી છે. આહાહા...!

ભગવાન ત્રિલોકનાથ જિનેશ્વરેદેવનો આ હુકમ, આ આજ્ઞા છે. પ્રભુ! તું જેમ પાંચ પાપની એકત્વબુદ્ધિમાં મિથ્યાત્વનું સેવન કરે છે અને પાપ બાંધે છે. એમ પાંચ પ્રકારના દયા, સત્ય, દત્ત-ચોરી ન કરવી, વિષય સેવન ન કરવો અને પરિગ્રહ છોડી દેવો એમાં એકત્વબુદ્ધિ કરે છે એ મિથ્યાત્વ સહિત પુણ્ય છે. આહાહા...! કહો, ‘માલયંદજી’! ત્યાં ક્યાંય છે? તમારે ક્યાંય વાત હતી? આહા...! અમે એમાં ૪૫ વર્ષ રહ્યા છીએ ને! પિતાજી સ્થાનકવાસી હતા, એમાં અમારો જન્મ હતો. ૪૫ વર્ષ એમાં રહ્યા, આ ૪૫ અહીંયાં થયા. ૮૦ થયા. આહાહા...! સંપ્રદાયમાં ૪૫ વર્ષ સ્થાનકવાસીમાં (હતા). દસ વર્ષની ઉંમરથી જૈનશાળાનો અભ્યાસ હતો. દસ વર્ષની ઉંમરથી આખી સામાયિક, હામો અરિહંતાણં, તિક્કખૂત્તો, ઇચ્છામી પડિક્કમ્મણા, તસ્સૂતરી, લોગસ્સ, દસ વર્ષની ઉંમરે (કરતા હતા). ૮૦ વર્ષ થયા. પહેલેથી એ જાતના સંસ્કાર હતા ને! આ વાત ત્યાં હતી નહિ. આહાહા...!

કેટલી કડક વાત છે! શરીરથી બ્રહ્મચર્ય પાળવું, તો શરીરની ક્રિયા મેં ન કરી એવી શરીરની સાથે એકત્વબુદ્ધિ એ અધ્યવસાય મિથ્યાત્વ છે. ખાહ નીકળી જાય એવું છે. આહાહા...! પાંચ પાપ અને પાંચ પુણ્ય, દરેકમાં એકત્વબુદ્ધિ છે તો મિથ્યાત્વ સહિત પાપ અને મિથ્યાત્વ સહિત પુણ્ય છે, એમ કહે છે. હું સત્ય બોલું છું, આ ભાષા તો જડ છે. સમજાણું કાંઈ? ભલે સત્ય બોલવાનો ભાવ છે એ શુભ છે, પણ આ ભાષા મારી છે અને હું બોલું છું એ એકત્વબુદ્ધિ મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...!

અન્યમત્તિમાં આવે છે ને? ‘હરીશચંદ્ર’ રાજા! સત્યવાદી. બધા નાટક આવે છે. જોયું છું, બધું જોયું છે. ‘હરીશચંદ્ર’ રાજા સત્યવાદી. છેવટે સત્યવાદી મસાણામાં રહ્યા હતા. તેની સ્ત્રી, તેનો બાળક મરી ગયા હતા. સ્ત્રી આવી તો (કહે), લાવો. એવું નાટક આવે છે. ‘હરીશચંદ્ર’ રાજા. એ સત્ય નહિ, ભાઈ! એ તો સત્યનું અભિમાન હતું. આહાહા...! સત્ય તો પ્રભુઆત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ અંદર તેની દૃષ્ટિ અને તેનું જ્ઞાન એ સત્ય છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ઓહો...! બહુ ફેરફાર, ભાઈ! આ વાદવિવાદે કાંઈ પાર પડે એવું નથી. આહાહા...! કહ્યું?

‘તે બધોય પુણ્યના બંધનું એકમાત્ર કારણ છે.’ પુણ્યબંધનું એકમાત્ર કારણ છે, એમ કહે છે. અધ્યવસાય છે ને? આહાહા...! હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષયભોગ અને પરિગ્રહ—એ પાંચની એકત્વબુદ્ધિ સહિત, મિથ્યાત્વ સહિત પાપ અને અહિંસા, સત્ય, દત્ત, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ અને એકત્વબુદ્ધિ સહિત—મિથ્યાત્વ સહિત પુણ્ય, પણ બન્ને બંધના કારણ છે. આહાહા...! કેમકે આત્મા તો પરિગ્રહ રહિત જ છે. પરવસ્તુથી રહિત છે તો છોડે શું અને ગ્રહે શું? આહાહા...!

મેં પરિગ્રહ છોડ્યો. એ તો છૂટો જ છે, તારામાં ક્યાં આવી ગયો છે? તારી પર્યાયમાં આવ્યો છે? એ પરિગ્રહ મારો છે એવી મમતા તારી પર્યાયમાં આવી છે. મિથ્યાત્વ અભિપ્રાય.

એ ચીજ તો અહીંયાં આવતી નથી. એ ચીજ આવી નહિ તો ગ્રહણ કરી અને આવી નહિ તેને છોડી, એ મિથ્યા અભિપ્રાય છે. મિથ્યાદર્શન શલ્ય. અદ્વારમાં પાપ કહે છે ને? આહાહા...!

સમકિતી પરિગ્રહ પરિમાણ બાંધે છે ને? એ તો એકત્વબુદ્ધિ રહિત મમતાના પરિણામથી તેમાં પરિમાણ કરે છે. શું કહ્યું? સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માનું જ્ઞાન છે, ભાન છે એ પણ આગળ જતાં પંચમ ગુણસ્થાનમાં પરિગ્રહનું પરિમાણ કરે છે. ચોથે ગુણસ્થાને પરિગ્રહનું પરિમાણ નથી. ત્યાં તો અન્યાયનો ત્યાગ છે. અને પાંચમે ગુણસ્થાને તો પરિગ્રહ પરિમાણ કરે છે. એ તો પરિગ્રહની રાગની જે મમતા હતી તેની મમતા ઘટાડે છે. દષ્ટિમાં એકત્વ છૂટી ગયું છે. સમજાણું કાંઈ? પરિગ્રહ મારો છે અને પરિગ્રહ હું છોડું છું એ દષ્ટિ તો છે નહિ. આહાહા...! પણ પરિગ્રહમાં જે મમતા—આસક્તિ હતી, એકત્વબુદ્ધિનો તો ધર્મને નાશ થઈ ગયો છે, એ પરિગ્રહ મેં રાખ્યો છે કે છોડું છું, એ મારામાં છે જ નહિ. પણ એ પરિગ્રહમાં એકત્વબુદ્ધિનો ત્યાગ કર્યા પછી મમતા રહે છે તો મમતાનું પરિમાણ કરે છે, કે મારે આટલી મમતા રાખવી, વિશેષ મમતા નહિ, એટલું પરિમાણ. એ પરિગ્રહ પરિમાણ. આહાહા...!

ભાવાર્થ :— ‘જેમ હિંસામાં અધ્યવસાય તે પાપબંધનું કારણ કહ્યું છે તેમ અસત્ય,...’ જૂઠું બોલવું. ‘ચોરી, અબ્રહ્મચર્ય...’ વિષય સેવન કરવું ‘અને પરિગ્રહ...’ રાખવો. એ અધ્યવસાય—એકત્વબુદ્ધિ ‘પાપબંધનું કારણ છે.’ ભાવાર્થ છે ને? ‘વળી જેમ અહિંસામાં અધ્યવસાય તે પુણ્યબંધનું કારણ છે...’ છે? અહિંસા નામ પરની દયા હું પાળી શકું છું એવો અધ્યવસાય મિથ્યાત્વ છે. અહિંસામાં અધ્યવસાય પુણ્યબંધનું કારણ છે. આહાહા...! ગજબ વાત છે. જગતથી નિરાળો માર્ગ છે, પ્રભુ! હેં? વીતરાગ પરમાત્મા.. આહાહા...!

‘અહિંસામાં અધ્યવસાય તે પુણ્યબંધનું કારણ છે...’ મિથ્યાત્વ સહિત, હોં! મેં પરની દયા પાળી, મેં પરની રક્ષા કરી. શું તું પરદ્રવ્યની રક્ષા કરી શકે છે? આહાહા...! આકરું કામ છે. એથી અત્યારે લોકો એમ કહે છે ને, ‘સોનગઢ’ની વાતું બહુ આકરી પડે છે. પણ આ ‘સોનગઢ’ની છે કે ભગવાનની છે? આ વાત બહારમાં નહોતી તો આવી અહીંથી. તો એ કહે, ‘સોનગઢ’ની છે. ‘સોનગઢ’ની નથી, આ તો ત્રણલોકના નાથની છે. આહાહા...! ભગવાન બિરાજે છે. સમજાણું કાંઈ? આહા...! રાજા, મહારાજા સિંહ ને નાગ ને વાઘ સભામાં આવે છે. ભગવાનની વાણીમાં આ આવ્યું. સમજાણું કાંઈ?

વનના રાજા સિંહ જંગલમાંથી વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવે છે. વનરાજા સિંહ, કેસરી સિંહ, સેંકડો સિંહ જંગલમાંથી ભગવાનની સભામાં તિર્યચની સભામાં બેસે છે. બાર સભા છે ને? બાર. આહાહા...! નાગ, કાળા નાગ પચીસ-પચીસ હાથના લાંબા જંગલમાંથી ચાલ્યા આવે. કોઈને ભય નહિ. વ્યાખ્યાન સાંભળવા પરમાત્મા પાસે ચાલ્યા આવે. આહાહા...! અને એ નાગની પાસે નજીક ઉંદર હોય તો ઉંદરને ભય નહિ. નાગ એને મારે એવો ઉંદરને ભય નહિ. સભામાં બેસે. આહાહા...! વાઘ અને મિંદડી, સિંહ અને મિંદડી, સર્પ અને ઉંદર

નજીક બેઠા હોય. સભા (ભરાય છે), ત્રણલોકના નાથની વાણી સાંભળે છે. કોઈ કોઈને વેર ઉઠે નહિ. આહાહા...! ત્યાં એ વાણીમાં આ આવ્યું.

પ્રભુ! તારા તત્ત્વને બીજા તત્ત્વની સાથે એકત્વબુદ્ધિ રાખીને હિંસા આદિ કરે તો પાપ છે અને પરની સાથે એકત્વબુદ્ધિ કરીને શુભભાવ કર્યા તો મિથ્યાત્વ સહિત પુણ્ય છે. આહાહા...! મેં કપડા છોડી દીધા, હું શરીરથી નગ્ન થયો. શરીરની નગ્ન દશા તો જડની છે. જડથી થઈ છે, આત્માથી થઈ છે. એ 'ચાંદમલજી' કહેતા હતા. 'ઉદયપુર'ના હતા ને? મુનિએ આ લૂગડાં ઉતારવા પડે ને? પણ લૂગડાં ઉતારે કોણ? એ તો જડ છે. આકરું કામ, ભાઈ! મુનિ હોય છે. ચક્રવર્તી, તીર્થંકર ચક્રવર્તી, વસ્ત્ર છૂટી જાય છે. છૂટી જાય છે, છોડે છે એમ નહિ. છોડું છું એવી એકત્વબુદ્ધિ કરે તો મિથ્યાત્વ છે. આકરું કામ, ભાઈ! જેને ગ્રહણ કર્યું નથી. ગ્રહણ કરી છે? પરચીજ આત્મામાં આવી છે? ગ્રહણ કરી નથી એને છોડવી શું? આહાહા...!

એ વાત અહીંયાં કહે છે. મેં પરિગ્રહ છોડ્યો, હું નગ્ન થયો, મેં કપડા છોડી દીધા. આહાહા...! એવી પર સાથેની એકત્વબુદ્ધિ મિથ્યાત્વ સહિત કદાચિત્ શુભભાવ હોય તો પુણ્ય બંધ થશે. આહા...! છે? 'સત્ય, દત્ત (-દીધેલું લેવું તે), બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ-તેમનામાં અધ્યવસાય તે પણ પુણ્યબંધનું કારણ છે. આ રીતે, પાંચ પાપોમાં (અવતોમાં) અધ્યવસાય કરવામાં આવે તે પાપબંધનું કારણ છે અને પાંચ (એકદેશ કે સર્વદેશ) વ્રતોમાં અધ્યવસાય કરવામાં આવે...' આહાહા...! એ રાગ અને બહારની ક્રિયામાં એકત્વબુદ્ધિ છે. આહાહા...! માર્ગ ઝીણો, ભાઈ! આહાહા...!

એ દેહ છૂટવાનું ટાણું આવશે, પ્રભુ! આ હમણાં છૂટશે ને? આ ભવે છૂટશે ને? હેં? આહાહા...! આંતરડા તણાશે, રગુ તણાશે, અં..હ.. એમ કરશે. કોણ છે? બાપા! આ તો જડ છે, પ્રભુ! આહાહા...! સબાકા, શૂળ.. શૂળ.. શૂળ કહે છે ને? આહાહા...! જુઓને ભાઈ! આપણે નથી? 'નેમચંદભાઈ'ને અહીં (સબાકા) આવે છે, કે રાડ નાખે. 'લાલચંદભાઈ', આપણા 'લાલચંદભાઈ' વૈરાગી માણસ છે. એને શરીરમાં એવા સબાકા મારે. અહીંયાં રહી ગયા હમણા. નહિતર 'મુંબઈ' છોડી દીધું હતું, પાછું દવા માટે 'મુંબઈ' જાવું પડ્યું. એવા સબાકા મારે, ગુમડા થાય. ગુમડા સમજ્યા? ફોડા. ગુમડામાં બળતરા.. બળતરા.. બળતરા. અગ્નિના તણખા, જાણે અગ્નિ! એ જડની દશા છે, પ્રભુ! આહાહા...! જડની દશા મારામાં થાય છે એ માન્યતા અજ્ઞાન છે. આહાહા...! અને જડની દશા એ તો પરમાણુની પર્યાય છે. એ પર્યાય પરમાણુની છે અને આ માને છે કે મારામાં થઈ છે. મિથ્યા અધ્યવસાય છે. આહા...!

'દેહનો ધર્મ જીવપદમાં જણાય છે' 'શ્રીમદ્'માં આવે છે. 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર'. દેહનો ધર્મ એટલે દેહની દશા. રોગની કે નીરોગની, જે હોય. આત્મા જાણનાર છે. જાણે છે, કે આ છે. એ પણ એક અપેક્ષાએ વ્યવહાર છે. આપણે ત્યાં બન્યું હતું ને? કેવા? હેં? 'રાજકોટ'માં

‘મૂળજીભાઈ’. બે ભાઈઓ હતા. ઘણો વખત ‘મુંબઈ’ ધંધો કર્યો પછી અઢારેક લાખ પેદા થઈ ગયા પછી બધું છોડી દીધું, દુકાન છોડી દીધી. ઘણા વર્ષની વાત છે. અઢાર લાખ! તે દિ’ અઢાર લાખ એટલે ઘણાને! છોડીને અહીં રહેતા હતા, ‘રાજકોટ’. ‘મૂળજીભાઈ’ને વાંચન ઓછું પણ એને વિચાર બહુ. એને મૃત્યુનું ટાણું આવ્યું. બીજા કહે, ‘બોલાવો ડોક્ટરને.’ આ કહે, ‘ડોક્ટરને નહિ, બોલાવો ‘લાલચંદભાઈ’ને.’ ‘લાલચંદભાઈ’ને બહુ દષ્ટિ અને વૈરાગ્ય છે.

ભાઈ! શરીરનો ધર્મ જીવમાં જણાય છે, એમ કહ્યું. ત્યારે તો ઘણા લાખોપતિ મોટા, મરવાની તૈયારી. ત્યારે એમ બોલ્યા, ‘મૂળજીભાઈ’ એમ બોલ્યા કે, આ શરીરનો ધર્મ જીવ જાણે છે કે જીવ પોતાની પર્યાયને જાણે છે? ‘માંગીલાલજી’! સમજાણું કાંઈ? એના મૃત્યુ પછી કોઈએ રોવું નહિ. ‘અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે’ ગાઈને પછી મડદું કાઢ્યું. ‘અપૂર્વ અવસર એવો...’ એને કહ્યું, ભાઈ! આ શરીરની ક્રિયા તો આત્મા જાણનાર છે. શરીરમાં થાય છે. તો જવાબ આપ્યો કે, ‘શું શરીરની પર્યાય જાણનારો આત્મા છે? એ તો પર છે. પોતાની પર્યાય જાણનારો છે.’ એ...ઈ...! ‘સુમેરુમલજી’! મોટા લાખોપતિ. ઘણી પેદાશ, લાખોની પેદાશ. કાંઈ નહિ, શરીર મારું નહિ. શરીરને હું જાણું છું, એ પણ નહિ. શરીર તો જડ છે, હું તો ચૈતન્ય ભિન્ન છું. પરને જાણું છું કે હું પોતાને જાણું છું? આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? એવો જવાબ આપ્યો હતો. દેહ છૂટી ગયો. પછી મડદું કાઢ્યું ત્યારે મસાણમાં ‘અપૂર્વ અવસર..’ લીધું. રોવાનું નહિ. આહાહા...! ભાઈ! તારો દેહ છૂટવાનો એક દિવસ આવશે. આ દેહ છે એ તો પર છે, એ તો છૂટી જશે. આહાહા...! પણ એ દેહને છોડું છું કે દેહને રાખું છું, એવી એકત્વબુદ્ધિ મિથ્યાત્વ છે. દેહને જાણું છું એ પણ હજી વ્યવહાર છે. આહાહા...! ગજબ વાત છે! આહાહા...! ‘પૂનાતરજી’! સમજાય છે આ? આ સમજવું પડશે, હોં! બહારમાં ધૂળમાં નથી. લાખો રૂપિયાની પેદાશમાં (નથી). આહા...!

અહીં ભગવાન કહે છે, કે એ પાંચમાં અહિંસા, સત્ય, દત્ત, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહમાં અધ્યવસાય—એકત્વબુદ્ધિ છે એ મિથ્યાત્વ સહિત પુણ્ય છે. આહા...! ‘આ રીતે, પાંચ પાપોમાં (અવ્રતોમાં) અધ્યવસાય કરવામાં આવે તે પાપબંધનું કારણ છે અને પાંચ (એકદેશ કે સર્વદેશ) વ્રતોમાં અધ્યવસાય કરવામાં આવે તે પુણ્યબંધનું કારણ છે. પાપ અને પુણ્ય બન્નેના બંધનમાં, અધ્યવસાય જ એકમાત્ર બંધ-કારણ છે.’ અહીં તો એ સિદ્ધ કરવું છે. પુણ્ય-પાપ નહિ, એકત્વબુદ્ધિ છે ત્યાં વજન છે. આહાહા...!

ગાથા-૨૬૫

વત્થું પડુચ્ચ જં પુણ અજ્ઞવસાણં તુ હોદિ જીવાણં ।

ણ ય વત્થુદો દુ બંધો અજ્ઞવસાણેણ બંધોત્થિ ॥૨૬૫॥

વસ્તુ પ્રતીત્ય યત્પુનરધ્યવસાનં તુ ભવતિ જીવાનામ્ ।

ન ચ વસ્તુતસ્તુ બન્ધોઽધ્યવસાનેન બન્ધોઽસ્તિ ॥૨૬૫॥

અધ્યવસાનમેવ બન્ધહેતુઃ, ન તુ બાહ્યવસ્તુ, તસ્ય બન્ધહેતોરધ્યવસાનસ્ય હેતુત્વેનૈવ ચરિતાર્થત્વાત્ । તર્હિ કિમર્થો બાહ્યવસ્તુપ્રતિષેધઃ ? અધ્યવસાન-પ્રતિષેધાર્થઃ । અધ્યવસાનસ્ય હિ બાહ્યવસ્તુ આશ્રયભૂતં; ન હિ બાહ્યવસ્ત્વનાશ્રિત્ય અધ્યવસાનમાત્માનં લભતે । યદિ બાહ્યવસ્ત્વનાશ્રિત્યાપિ અધ્યવસાનં જાયેત તદા, યથા વીરસૂસુતસ્યાશ્રયભૂતસ્ય સન્દ્રાવે વીરસૂસુતં હિનસ્મીત્યધ્યવસાયો જાયતે, તથા બન્ધ્યાસુતસ્યાશ્રયભૂતસ્યાસન્દ્રાવેઽપિ બન્ધ્યાસુતં હિનસ્મીત્યધ્યવસાયો જાયેત । ન ચ જાયતે । તતો નિરાશ્રયં નાસ્ત્યધ્યવસાનમિતિ નિયમઃ । તત એવ ચાધ્યવસાના-શ્રયભૂતસ્ય બાહ્યવસ્તુનોઽત્યન્તપ્રતિષેધઃ, હેતુપ્રતિષેધેનૈવ હેતુમત્પ્રતિષેધાત્ । ન ચ બન્ધહેતુહેતુત્વે સત્યપિ બાહ્યવસ્તુ બન્ધહેતુઃ સ્યાત્, ઈર્યાસિમિતિપરિણતયતીન્દ્રપદ-વ્યાપાદ્યમાનવેગાપતત્કાલચોદિતકુલિઙ્ગવત્, બાહ્યવસ્તુનો બન્ધહેતુહેતોરબન્ધહેતુ-ત્વેન બન્ધહેતુત્વસ્યાનૈકાન્તિકત્વાત્ । અતો ન બાહ્યવસ્તુ જીવસ્યાતદ્ભાવો બન્ધહેતુઃ, અધ્યવસાનમેવ તસ્ય તદ્ભાવો બન્ધહેતુઃ ।

વળી ‘બાહ્યવસ્તુ તે બીજું પણ બંધનું કારણ હશે’ એવી શંકા ન કરવી. (‘અધ્યવસાય તે બંધનું એક કારણ હશે અને બાહ્યવસ્તુ તે બંધનું બીજું કારણ હશે’ એવી પણ શંકા કરવી યોગ્ય નથી; અધ્યવસાય જ એકનું એક બંધનું કારણ છે, બાહ્યવસ્તુ બંધનું કારણ નથી.) આવા અર્થની ગાથા હવે કહે છે :-

જે થાય અધ્યવસાન જીવને, વસ્તુ-આશ્રિત તે બને,

પણ વસ્તુથી નથી બંધ, અધ્યવસાનમાત્રથી બંધ છે. ૨૬૫.

ગાથાર્થ :- [પુનઃ] વળી, [જીવાનામ્] જીવોને [યત્] જે [અધ્યવસાનં તું] અધ્યવસાન [ભવતિ] થાય છે તે [વસ્તુ] વસ્તુને [પ્રતીત્ય] અવલંબીને થાય છે

[ચ તુ] તોપણ [વસ્તુતઃ] વસ્તુથી [ન બન્ધઃ] બંધ નથી, [અધ્યવસાનેન] અધ્યવસાનથી જ [બન્ધઃ અસ્તિ] બંધ છે.

ટીકા :- અધ્યવસાન જ બંધનું કારણ છે; બાહ્યવસ્તુ બંધનું કારણ નથી, કેમ કે બંધનું કારણ જે અધ્યવસાન તેના કારણપણથી જ બાહ્યવસ્તુને ચરિતાર્થપણું છે (અર્થાત્ બંધનું કારણ જે અધ્યવસાન તેનું કારણ થવામાં જ બાહ્યવસ્તુનું કાર્યક્ષેત્ર પૂરું થાયછે, તે કાંઈ બંધનું કારણ થતી નથી). અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે - જો બાહ્યવસ્તુ બંધનું કારણ નથી તો ('બાહ્યવસ્તુનો પ્રસંગ ન કરો, ત્યાગ કરો' એમ) બાહ્યવસ્તુનો પ્રતિષેધ (નિષેધ) શા માટે કરવામાં આવે છે ? તેનું સમાધાન :- અધ્યવસાનના પ્રતિષેધ અર્થે બાહ્યવસ્તુનો પ્રતિષેધ કરવામાં આવે છે. અધ્યવસાનને બાહ્યવસ્તુ આશ્રયભૂત છે; બાહ્યવસ્તુનો આશ્રય કર્યા વિના અધ્યવસાન પોતાના સ્વરૂપને પામતું નથી અર્થાત્ ઊપજતું નથી. જો બાહ્યવસ્તુનો આશ્રય કર્યા વિના પણ અધ્યવસાન ઊપજતું હોય તો, જેમ આશ્રયભૂત એવા *વીરજનનીના પુત્રના સદ્ભાવમાં (કોઈને) એવો અધ્યવસાય ઊપજે છે કે 'હું વીરજનનીના પુત્રને હણું છું' તેમ આશ્રયભૂત એવા વંધ્યાપુત્રના અસદ્ભાવમાં પણ (કોઈને) એવો અધ્યવસાય ઊપજે (-ઊપજવો જોઈએ) કે 'હું વંધ્યાપુત્રને (વાંઝણીના પુત્રને) હણું છું'. પરંતુ એવો અધ્યવસાય તો (કોઈને) ઊપજતો નથી. (જ્યાં વંધ્યાનો પુત્ર જ નથી ત્યાં મારવાનો અધ્યવસાય ક્યાંથી ઊપજે?) માટે એવો નિયમ છે કે (બાહ્યવસ્તુરૂપ) આશ્રય વિના અધ્યવસાન હોતું નથી. અને તેથી જ અધ્યવસાનને આશ્રયભૂત એવી જે બાહ્યવસ્તુ તેનો અત્યંત પ્રતિષેધ છે, કેમ કે કારણના પ્રતિષેધથી જ કાર્યનો પ્રતિષેધ થાય છે. (બાહ્યવસ્તુ અધ્યવસાનનું કારણ છે તેથી તેના પ્રતિષેધથી અધ્યવસાનનો પ્રતિષેધ થાય છે). પરંતુ, જોકે બાહ્યવસ્તુ બંધના કારણનું (અર્થાત્ અધ્યવસાનનું) કારણ છે તોપણ તે (બાહ્યવસ્તુ) બંધનું કારણ નથી; કેમ કે ઈર્યાસમિતિમાં પરિણમેલા મુનીંદ્રના પગ વડે હણાઈ જતા એવા કોઈ ઝડપથી આવી પડતા કાળપ્રેરિત ઊડતા જીવડાની માફક, બાહ્યવસ્તુ - કે જે બંધના કારણનું કારણ છે તે - બંધનું કારણ નહિ થતી હોવાથી, બાહ્યવસ્તુને બંધનું કારણપણું માનવામાં અનૈકાંતિક હેત્વાભાસપણું છે - વ્યભિચાર આવે છે. (આમ નિશ્ચયથી બાહ્યવસ્તુને બંધનું કારણપણું નિર્બાધ રીતે સિદ્ધ થતું નથી.) માટે બાહ્યવસ્તુ કે જે જીવને અતદ્ભાવરૂપ છે તે બંધનું કારણ નથી; અધ્યવસાન કે જે જીવને તદ્ભાવરૂપ છે તે જ બંધનું કારણ છે.

ભાવાર્થ :- બંધનું કારણ નિશ્ચયથી અધ્યવસાન જ છે; અને જે બાહ્યવસ્તુઓ છે તે અધ્યવસાનનું આલંબન છે - તેમને આલંબીને અધ્યવસાન ઊપજે છે, તેથી તેમને અધ્યવસાનનું કારણ કહેવામાં આવે છે. બાહ્યવસ્તુ વિના નિરાશ્રયપણે અધ્યવસાન ઊપજતાં નથી તેથી

* વીરજનની = શૂરવીરને જન્મ આપનારી; શૂરવીરની માતા.

બાહ્યવસ્તુઓનો ત્યાગ કરાવવામાં આવે છે. જો બંધનું કારણ બાહ્યવસ્તુ કહેવામાં આવે તો તેમાં વ્યભિચાર આવે છે. (કારણ હોવા છતાં કોઈ સ્થળે કાર્ય દેખાય અને કોઈ સ્થળે કાર્ય ન દેખાય તેને વ્યભિચાર કહે છે અને એવા કારણને વ્યભિચારી-અનૈકાંતિક-કારણાભાસ કહે છે.) કોઈ મુનિ ઈર્યાસમિતિપૂર્વક યત્નથી ગમન કરતા હોય તેમના પગ તળે કોઈ ઊડતું જીવડું વેગથી આવી પડીને મરી ગયું તો તેની હિંસા મુનિને લાગતી નથી. અહીં બાહ્ય દષ્ટિથી જોવામાં આવે તો હિંસા થઈ, પરંતુ મુનિને હિંસાનો અધ્યવસાય નહિ હોવાથી તેમને બંધ થતો નથી. જેમ તે પગ નીચે મરી જતું જીવડું મુનિને બંધનું કારણ નથી તેમ અન્ય બાહ્યવસ્તુઓ વિષે પણ સમજવું. આ રીતે બાહ્યવસ્તુને બંધનું કારણ માનવામાં વ્યભિચાર આવતો હોવાથી બાહ્યવસ્તુ બંધનું કારણ નથી એમ સિદ્ધ થયું. વળી બાહ્યવસ્તુ વિના નિરાશ્રયે અધ્યવસાન થતાં નથી તેથી બાહ્યવસ્તુનો નિષેધ પણ છે જ.

ગાથા-૨૬૫ ઉપર પ્રવચન

‘વળી ‘બાહ્યવસ્તુ તે બીજું બંધનું કારણ હશે’ એવી શંકા ન કરવી.’ શું કહે છે? કે, બાહ્ય ચીજ છે તે બંધનું કારણ નથી. બંધનું કારણ તો ‘તે મારું છે’ એવું એકત્વ અધ્યવસાય એ જ બંધનું કારણ છે. બાહ્ય ચીજ બંધનું કારણ નથી, શરીર બંધનું કારણ નથી, પૈસા બંધનું કારણ નથી, એ તો પર ચીજ છે. આહાહા..! ભલે એ પરના આશ્રયે અધ્યવસાય એકત્વબુદ્ધિ થાય, પણ એ પર બંધનું કારણ નથી. શું કહ્યું? ફરીને, એકત્વબુદ્ધિ કરે છે એ એકત્વબુદ્ધિમાં ભલે પરનો આશ્રય હો પણ એકત્વબુદ્ધિ બંધના કારણમાં પર બંધનું કારણ નથી, એ એકત્વબુદ્ધિ બંધનું કારણ છે. આવું સાંભળ્યું નથી કોઈ દિ’ ન્યાં ધૂળમાં. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- માટે સાંભળવા આવ્યા છીએ.

ઉત્તર :- એને તો પ્રેમ છે ને! એને તો પ્રેમ છે. આહા..! બાપુ! આ વાત આવી છે, ભાઈ! આહાહા..! આવી વાત!

શરીરથી બ્રહ્મચર્ય પાળે. તો કહે, મેં શરીરથી બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું. એ એકત્વબુદ્ધિ મિથ્યાત્વ છે. ગજબ વાત છે, નાથ! બ્રહ્મ નામ આત્મામાં અંદર રમવું એ બ્રહ્મચર્ય છે. એ બ્રહ્મચર્ય છોડીને શરીરથી બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું એ એકત્વબુદ્ધિ જડની સાથે છે, કહે છે. આહાહા..! આમ ઘડીક હલાવી નાખે એવું છે. ઊંધી દષ્ટિવાળાને. આવું ત્રણલોકના નાથનું કથન આ છે. આહાહા..!

‘વળી ‘બાહ્યવસ્તુ તે બીજું પણ બંધનું કારણ હશે’ એવી શંકા ન કરવી. (‘અધ્યવસાય

તે બંધનું એક કારણ હશે અને બાહ્યવસ્તુ તે બંધનું બીજું કારણ હશે' એવી પણ શંકા કરવી યોગ્ય નથી; અધ્યવસાય જ એકનું એક બંધનું કારણ છે, બાહ્યવસ્તુ બંધનું કારણ નથી.)' શરીર, પૈસા એ કોઈ બંધનું કારણ નથી. સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર, પરવસ્તુ બંધનું કારણ નથી. બંધનું કારણ તો 'એ મારા છે' એવી એકત્વબુદ્ધિ એ બંધનું કારણ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? 'આવા અર્થની ગાથા હવે કહે છે :-' ૨૬૫.

વત્યું પડુચ્ચ જં પુણ અજ્ઞવસાણં તુ હોદિ જીવાણં ।

ળ ય વત્યુદો દુ બંધો અજ્ઞવસાણેળ બંધોત્થિ ।।૨૬૫।।

નીચે હરિગીત.

જે થાય અધ્યવસાન જીવને, વસ્તુ-આશ્રિત તે બને,

પણ વસ્તુથી નથી બંધ, અધ્યવસાનમાત્રથી બંધ છે. ૨૬૫.

શું કહે છે? ટીકા :- 'અધ્યવસાન જ બંધનું કારણ છે;...' એટલે પોતાની ચીજ, જે પરથી ભિન્ન છે, એમ નહિ માનતા રાગ, શરીર ને કર્મ આદિ ચીજ મારી છે, એવું જે એકત્વ અધ્યવસાય મિથ્યાત્વ છે તે જ બંધનું કારણ છે. પર ચીજ બંધનું કારણ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? 'બાહ્યવસ્તુ બંધનું કારણ નથી,....'

ચક્રવર્તીને કરોડો, અબજો રૂપિયા હો. નવ નિધાન (હોય) અને નિધાનમાં એક એક દિવસની અબજોની પેદાશ. ચક્રવર્તી. પણ સમ્યગ્દષ્ટિ છે. એ માને છે, કે એ ચીજ મારી નથી, હું તેનો સ્વામી નથી. એમાં લીધું છે, કે તું માને છે કે હું તેનો સ્વામી છું તો એ ચીજ કબુલ કરે છે, કે આ મારો સ્વામી છે? પતિ-પત્નીમાં આવે છે. પત્ની કહે કે, મારો સ્વામી છે અને પતિ કહે કે, આ મારી પત્ની છે. પણ પૈસામાં તું કહે કે, પૈસા મારા છે, હું પૈસાનો સ્વામી છું. તો પૈસા માને છે, કે આ મારો સ્વામી છે? આહાહા...! જાણનારો પરને જાણીને આ મારું છું, એમ માને છે. નહિ જાણનારી ચીજ તારું સ્વામીપણું સ્વીકારતી નથી. આહાહા...!

અહીં એ કહે છે, તું પર સાથે એકત્વબુદ્ધિ કરે છે. 'રજકણ કે ઋદ્ધિ વૈમાનિક દેવની, સર્વે માન્યા પુદ્ગલ એક સ્વભાવ' આહાહા...! એક રજકણથી માંડી સર્વાર્થસિદ્ધની વિભૂતિ. ઉત્ત સાગર, દેવ. 'રજકણ કે ઋદ્ધિ વૈમાનિક દેવની, સર્વે માન્યા પુદ્ગલ એક સ્વભાવ જો.' એ બધું પુદ્ગલનો સ્વભાવ છે, મારો નહિ. આહાહા...! 'દેહ જાય પણ માયા થાય ન રોમમાં' આહાહા...! દેહ જાવાનો કાળ હોય તો રોમમાં 'આ ચીજ મારી છે' એમ નથી. આહાહા...! એ તો સંયોગી ચીજ છે તો વિયોગે ચાલી જશે. એ કોઈ સ્વાભાવિક મારી ચીજ નથી કે વિયોગ થઈ જાય. મારો પ્રભુ જ્ઞાન, દર્શન, આનંદના સ્વભાવવાળો છે. એ સ્વભાવથી વિયોગ થઈ જાય એમ કદી થતું નથી. સ્વભાવ કોઈ સંયોગી ચીજ નથી. સ્વભાવ તો એની અંતર સ્વાભાવિક ચીજ છે અને આ શરીર, કર્મ, વાણી, મન આ બધા સંયોગી ચીજ છે.

આહાહા...! સંયોગી ચીજ વિયોગ લઈને આવે છે. આહાહા...!

‘તત્ત્વાર્થસાર’ શાસ્ત્રમાં તો એક લેખ છે, કે જ્યારે બાળક જન્મે છે ને? છોકરો કે છોકરી. ત્યારે એની માતા હજી દેખે કે, આ કન્યા છે કે પુરુષ? એ પહેલા તેને અનિત્યતાએ ગોદમાં લઈ લીધું છે. ‘તત્ત્વાર્થસાર’માં એમ આવે છે. એની માતા જન્મ આપે છે તે પહેલા અનિત્યતાએ ગોદમાં લઈ લીધું છે. ક્યારે નાશ થશે તે અનિત્ય છે. આહાહા...! હજી ખોળામાં પણ લીધું નથી. જન્મીને જોવે કે આ કન્યા છે કે છોકરો? છોકરો છે કે છોકરી પહેલા જોવે ને? અને જન્મે એટલે પહેલા એ અવાજ કરે, આંખ ન ઉઘાડે. કોઈ છોકરો કે છોકરી જન્મે (તો) ઉં..હું... એમ કરે. ઉં..આ.. ઉં..આ.. શરૂઆત કરે, હોઠ ખોલે. આંખ ન ખોલે. આહાહા...! ત્યાં તો અનિત્યતાએ ગોદમાં લઈ લીધું છે, એમ કહે છે. ક્યે ક્ષણે દેહ છૂટી જશે.. આહાહા...! એવી અનિત્ય ચીજ છે. આહાહા...! એ અનિત્ય ચીજ બંધનું કારણ નથી. બંધનું કારણ તો એકત્વબુદ્ધિ છે. આહાહા...! બાહ્યવસ્તુ નહિ. છે?

‘બાહ્યવસ્તુ બંધનું કારણ નથી,...’ આહા...! ‘કેમ કે બંધનું કારણ...’ તો એક અધ્યવસાન છે. એકત્વબુદ્ધિ બંધનું કારણ છે. આહાહા...! ભગવાનઆત્મા પરથી ભિન્ન ચીજ છે, તેમાં પર મારી ચીજ છે, એવી એકત્વબુદ્ધિ, બસ! તે જ બંધનું કારણ છે. એ સંસારની જડ, સંસારનું મૂળ છે. એ મૂળથી વૃક્ષ ફાલે, ફૂલે છે. ચોરાશીના અવતાર. આહાહા...! વૃક્ષને જેમ પાણી મળે તો ફાલે, ફૂલે. એમ પરની એકત્વબુદ્ધિ મિથ્યાત્વ, એમાંથી સંસાર ફાલે-ફૂલે છે. નરક ને નિગોદ, કાગડા ને કૂતરાના ભવ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? વાત ઝીણી છે, પ્રભુ! પણ માર્ગ તો આ છે, પ્રભુ! આ ઝીણું પડે પણ માર્ગ તો આ છે. આહાહા...!

‘તેના કારણપણાથી જ બાહ્યવસ્તુને ચરિતાર્થપણું છે...’ શું કહે છે? ‘(અર્થાત્ બંધનું કારણ જે અધ્યવસાન તેનું કારણ થવામાં જ બાહ્યવસ્તુનું કાર્યક્ષેત્ર પૂરું થાય છે,...)’ એટલે શું કહે છે? બાહ્યવસ્તુ બંધનું કારણ નથી પણ બંધભાવ છે તેમાં તે નિમિત્ત છે, તેના આશ્રયે પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે, એટલું. આ પરિગ્રહ મારો છે, મેં પરિગ્રહ છોક્યો, તેટલો પરના આશ્રયે અધ્યવસાય ઉત્પન્ન થાય છે. બંધનું કારણ અધ્યવસાય છે, બંધનું કારણ એ ચીજ નથી. આરે.. આરે...! આવી વાતું હવે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! બહુ સરસ વાત છે! બહુ સરસ!! ઓ..હો..હો...! ભેદજ્ઞાનની વાત છે. આહાહા...!

ભેદજ્ઞાનમાં બિરાજમાન પ્રભુ છે તેને પરની સાથે અભેદ કરવો, તે અધ્યવસાય મિથ્યાત્વ છે. ભલે પરવસ્તુ ઉપર લક્ષ જાય છે, અધ્યવસાયનો આશ્રય પરવસ્તુ છે પણ પરવસ્તુ બંધનું કારણ નથી. એકત્વબુદ્ધિમાં પરવસ્તુનો આશ્રય છે, કે આ મારી છે, એમ. પણ એ આશ્રય છે એટલું. ત્યાં તેનું (કાર્યક્ષેત્ર) પૂરું થઈ ગયું. પણ એ પરવસ્તુ બંધનું કારણ છે, એમ નથી. વિશેષ કહેશે...

(શ્રીતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રવચન નં. ૩૨૪ ગાથા-૨૬૫, રવિવાર, આસો સુદ ૮, તા. ૩૦-૦૯-૧૯૭૯
(આ પ્રવચન હિન્દીમાં થયેલ છે તેનું ગુજરાતીમાં ભાષાંતર કરેલ છે.)

‘સમયસાર’ ૨૬૫ ગાથા. ટીકા. ‘બંધ અધિકાર’ છે ને? તો (કહે છે), ‘અધ્યવસાન જ બંધનું કારણ છે;...’ પર પદાર્થ મારા છે, રાગ મારો છે, એવી એકત્વબુદ્ધિ-અધ્યવસાન, એ જ બંધનું કારણ છે. સમજાણું કાંઈ? ‘અધ્યવસાન જ’ એમ લીધું છે ને? નિશ્ચય કહ્યું. ‘અધ્યવસાન જ બંધનું કારણ છે;...’ રાગ, શરીર, કર્મ, પર પદાર્થની એકત્વબુદ્ધિનો અધ્યવસાય એ જ મિથ્યાત્વ છે અને એ જ બંધનું કારણ છે. આહાહા...!

કારણ કે બાહ્ય વસ્તુ નથી, ‘બાહ્યવસ્તુ બંધનું કારણ નથી,...’ ગમે તેટલી સામગ્રી હોય, શરીર-કોઈનું શરીર પાતળું હોય, કોઈનું શરીર જાડું હોય એથી કરીને ઘણા રજકણો ઝાઝા (છે) માટે બંધનું કારણ છે, એમ નથી. બાહ્ય વસ્તુ બંધનું કારણ છે જ નહિ. આહાહા...! બે વાત કરી. ‘અધ્યવસાન જ બંધનું કારણ છે; બાહ્યવસ્તુ બંધનું કારણ નથી, કેમ કે બંધનું કારણ જે અધ્યવસાન તેના કારણપણાથી જ બાહ્યવસ્તુને ચરિતાર્થપણું છે (અર્થાત્ બંધનું કારણ જે અધ્યવસાન તેનું કારણ થવામાં બાહ્યવસ્તુનું કાર્યક્ષેત્ર પૂરું થાય છે,...)’ અધ્યવસાનમાં પર દ્રવ્યનો આશ્રય છે, અધ્યવસાનને પર દ્રવ્યનો આશ્રય છે, એટલું. તેટલી ત્યાં મર્યાદા છે. પરંતુ અધ્યવસાય બંધનું કારણ છે એ અધ્યવસાય પરના આશ્રયે ઉત્પન્ન થાય છે એટલી તેની મર્યાદા છે. પરંતુ પર વસ્તુ બંધનું કારણ છે એમ નથી. સમજાણું કાંઈ? અધ્યવસાન બાહ્ય વસ્તુનો આશ્રય છે તેટલું કાર્ય છે. પરંતુ અધ્યવસાન બંધનું કારણ છે, બાહ્ય વસ્તુ બંધનું કારણ નથી. આહાહા...! ‘અધ્યવસાન તેના કારણપણાથી જ બાહ્યવસ્તુને ચરિતાર્થપણું છે...’ ત્યાં તેનું કાર્ય પૂરું થઈ જાય છે. આશ્રય પૂરું.

‘અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે-જો બાહ્યવસ્તુ બંધનું કારણ નથી તો (‘બાહ્યવસ્તુનો પ્રસંગ ન કરો, ત્યાગ કરો’)...’ બાહ્યવસ્તુનો પ્રસંગ, સંસર્ગ ન કરો પરંતુ ત્યાગ કરો એમ ‘બાહ્યવસ્તુનો પ્રતિષેધ (નિષેધ) શા માટે કરવામાં આવે છે?’ આહાહા...! તેનું સમાધાન આ પ્રકારે છે.

‘અધ્યવસાનના પ્રતિષેધ અર્થે...’ એ બાહ્યવસ્તુનો ત્યાગ અધ્યવસાનના નિષેધ અર્થે ત્યાગ કરવામાં આવ્યો છે. બાહ્યવસ્તુનો ત્યાગ થાય અને અધ્યવસાનનો ત્યાગ ન થાય તો તો મિથ્યાદષ્ટિ છે. બાહ્યવસ્તુનો ત્યાગ તો અનંતવાર કર્યો. નવમી ઐવેયક ગયો. નગ્નપણું ધારણ કર્યું હતું, કપડાંનો ટુકડો પણ નહોતો. એ બાહ્યવસ્તુનો ત્યાગ થયો માટે અધ્યવસાયનો ત્યાગ થઈ ગયો એમ નથી. આહા...! અધ્યવસાયનો ત્યાગ કરાવવા બાહ્યવસ્તુનો ત્યાગ કરાવે છે. આહાહા...! પરંતુ બાહ્યવસ્તુનો ત્યાગ કર્યો માટે અધ્યવસાયનો ત્યાગ થઈ ગયો, એમ

નહિ. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- બાહ્યવસ્તુનો ત્યાગ ગ્રહણ જ કર્યું નથી પણ શા માટે હોય?

ઉત્તર :- લક્ષ છોડાવે છે. ત્યાગનો અર્થ—તે તરફનું લક્ષ છોડાવે છે. ત્યાગ જ છે, બાહ્યવસ્તુ કે દિ' ગ્રહણ કરી હતી કે ત્યાગે? શું કહ્યું છે? આત્મા સિવાય શરીર, કપડા, પૈસા એ પરદ્રવ્ય કદી ગ્રહણ કર્યા નથી. ગ્રહણ કર્યા નથી તો ત્યાગ ક્યાંથી કરે? પરંતુ અહીં ત્યાગ શું કહે છે? કે, અધ્યવસાનના ત્યાગ માટે તેનું લક્ષ છોડાવવા નિષેધ કરે છે. આહા..! આહાહા..! ઝીણી વાત બહુ, બાપુ! લોકો તો અત્યારે બાહ્ય ત્યાગ (કરીને) જરી કપડા ફેરવે, કાંઈક ફેરવે એટલે જાણે આપણે ત્યાગી થઈ ગયા. આહા..! અહીં એ ના પાડે છે, એમ છે નહિ, કહે છે.

‘અધ્યવસાનના પ્રતિષેધ અર્થે બાહ્યવસ્તુનો પ્રતિષેધ કરવામાં આવે છે, અધ્યવસાનને બાહ્યવસ્તુ આશ્રયભૂત છે;...’ જુઓ! અધ્યવસાન—એકત્વબુદ્ધિમાં બાહ્યવસ્તુ નિમિત્ત છે, આશ્રય છે. ‘બાહ્યવસ્તુનો આશ્રય કર્યા વિના અધ્યવસાન પોતાના સ્વરૂપને પામતું નથી...’ બાહ્યવસ્તુના આશ્રય વિના અધ્યવસાય ઉત્પન્ન થતો નથી. આશ્રય છે, પરંતુ બંધનું કારણ નથી. આહાહા..! આટલો ફેર (છે). ‘અધ્યવસાન પોતાના સ્વરૂપને પામતું નથી અર્થાત્ ઊપજતું નથી...’

‘જો બાહ્યવસ્તુનો આશ્રય કર્યા વિના પણ અધ્યવસાન ઊપજતું હોય,...’ દૃષ્ટાંત આપે છે. ‘જેમ આશ્રયભૂત એવા વીરજનનીના પુત્રના સદ્ભાવમાં (કોઈને) એવો અધ્યવસાય ઊપજે છે...’ વીરજનની—વીરની માતા. આ વીરની માતા. એ વીરને હું હણું છું. વીરની જનની, વીરને હું હણું છું. આહા..! એ તો બરાબર છે, કહે છે. એ તો વસ્તુ છે. છે? વીરજનનીને સત્પુત્ર છે. (કોઈને) એવો અધ્યવસાય ઊપજે છે કે ‘હું વીરજનનીના પુત્રને હણું છું’ તો એ તો બરાબર છે. કેમકે પુત્ર છે, વીરજનનીનો પુત્ર છે.

‘તેમ આશ્રયભૂત એવા વંધ્યાપુત્રના અસદ્ભાવમાં પણ...’ વંધ્યાનો પુત્ર નથી અને હું તેને મારું છે, એ વાત જૂઠી છે. આહાહા..! ‘વંધ્યાપુત્રના અસદ્ભાવમાં પણ (કોઈને) એવો અધ્યવસાય ઊપજે (—ઊપજવો જોઈએ) કે ‘હું વંધ્યાપુત્રને (વાંઝણીના પુત્રને) હણું છું’ હોય છે એવો અધ્યવસાય? વંધ્યાનો પુત્ર જ નથી ત્યાં (હણે કોને)? વીરજનનીનો પુત્ર છે તો તેના સદ્ભાવમાં હું તેને હણું છું, એવો અધ્યવસાય થાય. પરંતુ વંધ્યાને પુત્ર છે જ નહિ, તેને હું હણું છું, એ (અધ્યવસાય) નિરર્થક છે. આહાહા..! અંતરનું ઘણું જોર આપ્યું છે. આ તો લોકો બાહ્યવસ્તુ છોડે એટલે જાણે ત્યાગી થઈ ગયા. ખરેખર તો ધર્મના ત્યાગી છે.

‘નિયમસાર’માં પાઠ છે. ઈ ધર્મ, ધર્મનો ત્યાગી છે. અંતરદૃષ્ટિની ખબર નહિ. હું જ્ઞાયક છું, એવી તો દૃષ્ટિ થઈ નથી અને મિથ્યાત્વનો ત્યાગ તો છે નહિ અને બાહ્ય ત્યાગથી માની લે, એ તો મિથ્યાત્વનું પોષણ છે. આહાહા..! ઝીણી વાત, બાપુ! બહુ કઠણ. અત્યારે પ્રવૃત્તિ એટલી બધી ફેરફાર ફેરફાર થઈ ગયો છે. આહાહા..!

અહીં કહે છે, કે વીરજનનીનો પુત્ર તો છે તો એને મારવું એ તો નિમિત્તરૂપે વસ્તુ છે પણ વંધ્યાના પુત્રને મારું એ તો વસ્તુ નથી. એ પરના આશ્રય વિના અધ્યવસાય થતો નથી. આહાહા...! છે? (કોઈને) ઊપજતો નથી. (જ્યાં વંધ્યાનો પુત્ર જ નથી ત્યાં મારવાનો અધ્યવસાય ક્યાંથી ઊપજે? માટે એવો નિયમ છે (બાહ્યવસ્તુરૂપ) આશ્રય વિના...’ બાહ્ય ચીજનું અવલંબન, લક્ષ છે, આલંબન છે. ‘પ્રતીત’ છે ને પાઠમાં? મૂળ ગાથામાં પાઠમાં ‘પ્રતીત’ (શબ્દ) છે. પ્રતીત એટલે બાહ્ય વસ્તુનું અવલંબન, નિમિત્ત. એ વસ્તુ છે તો તેના આશ્રયે અધ્યવસાન ઉત્પન્ન થાય છે. આહાહા...! અધ્યવસાય-એકત્વબુદ્ધિ, કોઈ ચીજ છે તો એકત્વબુદ્ધિ થાય છે ને? નથી તેની સાથે એકત્વબુદ્ધિ કેવી રીતે થાય? આહાહા...! બહુ ઝીણી વાતું, બાપુ!

‘(જ્યાં વંધ્યાનો પુત્ર જ નથી ત્યાં મારવાનો અધ્યવસાય ક્યાંથી ઊપજે? માટે એવો નિયમ છે કે (બાહ્યવસ્તુરૂપ) આશ્રય વિના અધ્યવસાન હોતું નથી.’ અધ્યવસાન જે એકત્વબુદ્ધિ છે તેમાં પરદ્રવ્યનો આશ્રય છે ‘અને તેથી જ અધ્યવસાનને આશ્રયભૂત એવી જે બાહ્યવસ્તુ તેનો...’ ‘તેથી જ અધ્યવસાનને આશ્રયભૂત એવી જે બાહ્યવસ્તુ તેનો અત્યંત પ્રતિષેધ છે,...’ અધ્યવસાનના નિષેધને કારણે... આહાહા...! છે? ‘અધ્યવસાનને આશ્રયભૂત એવી જે બાહ્યવસ્તુ તેનો અત્યંત પ્રતિષેધ છે, કેમ કે કારણના પ્રતિષેધથી જ કાર્યનો પ્રતિષેધ થાય છે, (બાહ્યવસ્તુ અધ્યવસાનનું કારણ છે...)’ નિમિત્ત. ‘(તેથી તેના પ્રતિષેધથી અધ્યવસાનનો પ્રતિષેધ થાય છે).’ તેના નિષેધથી એકત્વબુદ્ધિનો નિષેધ થાય છે. ઝીણી વાત છે, ભાઈ! બહુ આકરું કામ. આહા...!

જ્યારે અહીં આ કહ્યું તો એ અર્થ લ્યે છે, કે બાહ્યવસ્તુનો ત્યાગ પરિણામને સુધારવા માટે છે. આવો અર્થ લ્યે છે. પણ બાહ્યવસ્તુનો ત્યાગ તો અનંતવાર કર્યો. એ ત્યાગ-ગ્રહણ આત્મામાં છે જ ક્યાં? આહા...! હમણાં એક છાપામાં આવ્યું હતું, ‘ટોડરમલજી’ એમ કહે છે, બાહ્ય વસ્તુના ત્યાગથી પરિણામ સુધરે છે. કઈ અપેક્ષાએ કહ્યું છે? અહીં જેણે પરિણામ સુધાર્યા છે તેને બાહ્યવસ્તુનું નિમિત્ત, આલંબન ઘટી ગયું, આશ્રય ઘટી ગયું એમ કહ્યું છે. અરે...રે...! અર્થ, એવા ઊંધા અર્થ કરે. દષ્ટિની વિપરીતતા. આહા...!

અહીં તો કહે છે, કે ‘પરંતુ, જો કે બાહ્યવસ્તુ બંધના કારણનું (અર્થાત્ અધ્યવસાનનું) કારણ છે...’ નિમિત્ત. બંધનું કારણ તો એકત્વ-અધ્યવસાય. તેમાં વસ્તુ નિમિત્ત (છે). આહાહા...! ‘તોપણ તે (બાહ્યવસ્તુ) બંધનું કારણ નથી...’ ભલે બાહ્યવસ્તુ બંધનું નિમિત્ત હો, અધ્યવસાનનું નિમિત્ત હો છતાં એ વસ્તુ બંધનું કારણ નથી. આહા...! બાહ્ય વસ્તુ ગ્રહણ કે દિ’ કરી છે? પોતાની પર્યાયમાં બાહ્યવસ્તુનો તો ત્રિકાળ અભાવ છે. શું કહ્યું? દ્રવ્ય-ગુણ તો શુદ્ધ છે પરંતુ પર્યાયમાં પણ બાહ્યવસ્તુનો તો ત્રણે કાળ અભાવ છે. પર્યાયમાં કોઈ બાહ્યવસ્તુ આવી ગઈ છે, એમ છે નહિ. આહાહા...! તો પર્યાયમાં શું આવ્યું? કે, બાહ્યવસ્તુના

આશ્રયે એકત્વબુદ્ધિ-અધ્યવસાન, એ મિથ્યાત્વ પર્યાયમાં આવ્યું. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? બાહ્યવસ્તુ તો પર્યાયમાં ત્રણકાળમાં કોઈ દિ' કોઈને આવતી નથી. તો ગ્રહણ કરી નથી તો છોડવી, એ રહ્યું ક્યાં? આહાહા...! પરંતુ બાહ્યપદાર્થના આશ્રયે જે એકત્વબુદ્ધિ હતી, એ એકત્વબુદ્ધિના નિષેધ અર્થે બાહ્ય વસ્તુનો નિષેધ કરે છે. એ નિમિત્ત, નિમિત્તકારણ છે. પણ નિમિત્તકારણને છોડે અને અધ્યવસાનની એકતાને ન છોડે તો એ તો અનંતકાળથી થયું છે. સમજાણું કાંઈ?

નગ્ન દિગંબર 'મુનિવ્રત ધાર અનંત બૈર ઐવેયક ઉપજાયો, પણ આતમજ્ઞાન બિન લેશ સુખ ન પાયો' વસ્ત્રનો એક દોરો નહિ. આહાહા...! જંગલમાં વસે, એક વાર ભોજન લે, એને માટે કરેલું નહિ, પ્રાણ જાય તોપણ લે નહિ. તેથી શું થયું? અંદરમાં એકત્વબુદ્ધિ રાગ અને પરદ્રવ્ય સાથે એકત્વબુદ્ધિ છે તેનો તો નાશ થયો નથી. એકત્વબુદ્ધિનો નાશ થયા વિના મિથ્યાત્વનો નાશ થતો નથી. મિથ્યાત્વના નાશ વિના બાહ્યનો ત્યાગ તારે શું કામનો છે? આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! અભિમાન થાય છે. મેં આટલું છોડી દીધું, મેં આટલું છોડી દીધું, મિથ્યાત્વનું અભિમાન છે. આહાહા...! આકરું કામ. જૈનદર્શન બહુ ઝીણી વસ્તુ. લોકોએ તો આખો માર્ગ બહારમાં વ્યવહારમાં ખતવી નાખ્યો. માર્ગ અંતરનો છે. આહા...!

'જોકે બાહ્યવસ્તુ બંધના કારણનું (અર્થાત્ અધ્યવસાનનું) કારણ છે...' નિમિત્ત. 'તોપણ તે (બાહ્યવસ્તુ) બંધનું કારણ નથી;...' શું કહે છે? પરવસ્તુ એકત્વબુદ્ધિમાં નિમિત્ત છે પરંતુ પરવસ્તુ બંધનું કારણ નથી. અરે...! હવે આમાં.. સમજાય છે કાંઈ? પરપદાર્થ-આત્મા સિવાય જેટલા અનંત શરીર, ઔદારિક, કાર્મણ, વૈક્રિયક, તૈજસ, પર પૈસા, સ્ત્રી, કુટુંબ, કપડાં, દાગીના બધું પરદ્રવ્ય છે. પરદ્રવ્ય તો પોતાની પર્યાયમાં ત્રણકાળમાં કદી છે નહિ. પર્યાયમાં છે નહિ તેનો ત્યાગ કરું છું (એમ માને) એ તો મિથ્યાત્વ થયું. ત્યાગ જ છે તેનો ત્યાગ કરું છું! સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! બહુ આકરું કામ.

'(બાહ્યવસ્તુ) બંધનું કારણ નથી; કેમ કે ઈર્યાસમિતિમાં પરિણમેલા મુનીંદ્ર...' મુનિરાજ-ત્રણ કષાયનો જ્યાં અભાવ છે, આત્માનું પ્રચુર સ્વસંવેદન પ્રગટ થયું છે, મુનિને અતીન્દ્રિય આનંદનું પ્રચુર (વેદન પ્રગટ થયું છે). આહાહા...! સમ્યગ્દષ્ટિને આનંદનું પ્રચુર વેદન નથી, જઘન્ય વેદન-થોડું વેદન છે. આનંદનું, અતીન્દ્રિય આનંદનું. પંચમ ગુણસ્થાનમાં અતીન્દ્રિય આનંદનું થોડું વિશેષ વેદન છે. મુનિને તો વિશેષ પ્રચુર છે. આહાહા...! એ અતીન્દ્રિય આનંદમાં રમણતા કરતાં મુનીંદ્ર ચાલે છે, ઈર્યાસમિતિમાં પરિણમિત છે. 'પગ વડે હણાઈ જતા...' તેમના પગ નીચે કોઈ નાનું તીડ આવી ગયું. જંગલમાં ઊડતાં ઊડતાં (પગ નીચે આવી જાય). નાના તીડ થાય છે, આટલા નાના તીડ. આમ જાગૃત રહીને ચાલે છે પણ પગ નીચે આવી ગયું. આહાહા...!

'પગ વડે હણાઈ જતા એવા કોઈ ઝડપથી આવી પડતા...' શું કહે છે? મુનિ તો ધ્યાનથી

ચાલતા હતા પણ ઝીણો જીવ વેગથી કાળપ્રેરિત દશા પૂર્ણ થઈ ગઈ. વેગથી પગ નીચે આવી ગયું. આહાહા...! જંગલમાં, ખેતરમાં થાય છે. તીડ, ઝીણા, ઝીણા તીડ. તીડ સમજ્યા? શું કહે છે તીડને? 'શુકનરાજ' ગયા લાગે છે. નાના તીડ થાય છે ને? ખડમાકડી અને નાના ફૂદા થાય છે. નાના ફૂદા.. ફૂદા.. ફૂદા.. નાના. (મુનીંદ્ર) ચાલતા ચાલતા આમ જ્યાં પગ મૂકે છે ત્યાં કાળથી પ્રેરિત થયેલા (ફૂદા પગ) નીચે આવી જાય છે. અમે તો ખેતરમાં બહુ જોયા છે.

'કોઈ ઝડપથી...' ઝડપથી એમ ભાષા છે. ઇર્યાસમિતિમાં મુનીંદ્ર ચાલતા હતા.. આહાહા...! અને અતિ વેગથી એક નાનું ફૂદું આવ્યું અને 'કાળપ્રેરિત ઊડતા...' પાછી ભાષા એવી છે. કાળને પ્રેરિત એટલે ત્યાં મરણ થવાનું હતું. આહાહા...! 'કાળપ્રેરિત ઊડતા જીવડાની માફક, બાહ્યવસ્તુ-કે જે બંધના કારણનું કારણ છે તે-બંધનું કારણ નહિ થતી હોવાથી, બાહ્યવસ્તુને બંધનું કારણપણું માનવામાં અનેકાંતિક હેત્વાભાસપણું છે-વ્યભિચાર આવે છે.' દોષ આવે છે. મુનિને બંધનું કારણ નથી. બાહ્ય વસ્તુ મરી ગઈ છતાં બંધનું કારણ નથી. આહાહા...! કારણ કે અધ્યવસાય-એકત્વ નથી. અધ્યવસાય-એકત્વ સ્વભાવની સાથે છે. આહા...! સ્વભાવની સાથે એકત્વ એ પણ અધ્યવસાય છે. એકત્વ-સમ્યગ્દર્શન, તેને અધ્યવસાય કહે છે. 'જયસેનાચાર્યદેવ'ની ટીકામાં છે-અધ્યવસાય. 'જયસેનાચાર્યદેવ'ની ટીકામાં. બંધ અને મોક્ષ બેયને અધ્યવસાય કહે છે. આહા...!

પોતાનું સ્વરૂપ આનંદદન છે તેની એકત્વબુદ્ધિને અધ્યવસાય કહે છે. પોતાના સ્વભાવનું અધ્યવસાય-એકત્વ છે તેને રાગ અને પરની એકત્વતા તૂટી ગઈ છે. અરે..રે...! આવી વાતું ઝીણી બહુ, ભાઈ! વીતરાગનો માર્ગ દુર્લભ ઘણો. આહાહા...! એ પ્રમાણે તો વ્યભિચાર આવે છે, કહે છે. બાહ્ય (પદાર્થને) બંધનું કારણ કહો તો મુનિને તો બંધ થતો નથી. તો તો ન્યાયથી વ્યભિચાર આવ્યો. બાહ્ય વસ્તુ બંધનું કારણ છે જ નહિ. જીવ મરી ગયો છતાં મુનિને બંધ નથી. આહાહા...! વીતરાગી દશા છે અને સમિતિથી ચાલે છે તેમાં પ્રાણી મરી ગયો તો બંધ નથી. જો બાહ્ય વસ્તુ બંધનું કારણ હોય તો મરી ગયો તો બંધ થાય. એમ છે નહિ. આહાહા...! બંધનું કારણ તો રાગ અને પરની એકતાબુદ્ધિ, એ બંધનું કારણ છે. આહા...! સમજાણું કાંઈ?

જેની એકત્વબુદ્ધિ રાગની સાથે અને પરદ્રવ્ય સાથે છે તો એકત્વબુદ્ધિમાં એ ચીજ નિમિત્ત છે, પણ બંધનું કારણ નથી. બાહ્ય વસ્તુ જો બંધનું કારણ હોય તો મુનિ ઇર્યાસમિતિથી ચાલે છે, પગ નીચે ઊડતું પ્રાણી વેગથી.. વેગથી એમ આવ્યું, ઝડપથી અને કાળપ્રેરિત. કારણ કે ત્યાં દેહ પૂર્ણ થઈ ગયો, મરી ગયું. (છતાં) બંધ નથી. બાહ્ય વસ્તુ બંધનું કારણ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આ તો (અજ્ઞાની) એમ કહે છે, કે બાહ્ય વસ્તુ છોડો તો પરિણામ સુધરશે. એમ કહીને બાહ્ય વસ્તુનો ત્યાગ છે તેની પોતાને મહિમા બતાવવી

છે. બાહ્ય વસ્તુ છૂટે... આ 'ટોડરમલજી' એમ કહે છે, કે બાહ્ય વસ્તુનો ત્યાગ પરિણામ સુધારવા માટે છે. એ તો પરિણામ સુધરે તેને બાહ્ય વસ્તુનો ત્યાગ કહેવામાં આવ્યો છે. પણ પરિણામ સુધરતા નથી, એકત્વબુદ્ધિ તો પડી છે. બાહ્ય વસ્તુ લાખ છોડીને કપડા પણ છોડી દીધા.. આહાહા...! રાગ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિનો વિકલ્પ જે છે તેની સાથે એકત્વબુદ્ધિ-મિથ્યાત્વ તો પડ્યું છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ઝીણો માર્ગ ભારે, ભાઈ! એમાં વર્તમાન પ્રચલિત પ્રવૃત્તિ આગળ આ વાત આખો ફેરફાર લાગે. આહાહા...!

'(આમ નિશ્ચયથી બાહ્યવસ્તુને બંધનું કારણપણું નિર્બાધ રીતે સિદ્ધ થતું નથી).' બાહ્ય વસ્તુ બંધનું કારણ છે એમ યથાર્થથી સિદ્ધ થતું નથી. આહાહા...! 'માટે બાહ્યવસ્તુ કે જે જીવને અતદ્ભાવરૂપ છે...' શું કહે છે? બાહ્યવસ્તુ જીવમાં અતદ્ભાવ છે. અતદ્ભાવ નામ તેની પર્યાયમાં અતદ્ભાવ-તે ભાવ છે નહિ. આહાહા...! આ ભગવાનઆત્મા, તેની પર્યાયમાં એ બાહ્યવસ્તુનો અતદ્ભાવ છે. બાહ્યવસ્તુ પર્યાયમાં છે નહિ. આહાહા...! ભારે વાત. સમજાણું કાંઈ?

શું કીધું? 'બાહ્યવસ્તુ કે જે જીવને અતદ્ભાવરૂપ છે...' તદ્ભાવરૂપ નહિ. પર્યાયમાં જેમ રાગ તદ્ભાવ છે એકત્વબુદ્ધિનો, તેમ પરદ્રવ્ય તદ્ભાવ નથી. પરદ્રવ્યનો તો પર્યાયમાં અભાવ જ છે, અતદ્ભાવ છે. આહાહા...! સૂક્ષ્મ વિષય છે. ચાહે તો શરીર હો કે લક્ષ્મી હો કે બાહ્ય સ્ત્રી, કુટુંબ, રાજ ચક્રવર્તીનું (હો) એ આત્માની પર્યાયમાં તો અતદ્ભાવ છે. આહાહા...! અતદ્ભાવમાં આવ્યું, જોયું? પર્યાયમાં અતદ્ભાવ છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- દ્રવ્ય અને ગુણ, પર્યાયમાં અતદ્ભાવ.

ઉત્તર :- દ્રવ્ય અને ગુણની તો વાત જ શું કરવી? એ તો ત્રિકાળ ધ્રુવ છે. પર્યાયમાં અતદ્ભાવ છે. સમજાણું કાંઈ? શું કહ્યું?

જે પોતાનો આત્મા છે, ત્રિકાળી દ્રવ્ય અને ગુણ ત્રિકાળી ધ્રુવ છે તેમાં તો વર્તમાન પર્યાય પણ નથી. ત્રિકાળી જે ધ્રુવ છે તેમાં તો વર્તમાન પર્યાય પણ નથી. હવે વર્તમાન પર્યાય જે છે તેમાં બીજા સર્વ દ્રવ્ય કર્મ, તૈજસ શરીર, પૈસા, લક્ષ્મી, કપડાં પોતાની પર્યાયમાં અતદ્ભાવ છે, તદ્ભાવ નથી. એ પર્યાયમાં છે નહિ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આહા...! ટીકા...! આ વસ્તુ કહેવાય. આમ તો ઘણીવાર કહેતા હતા કે, પર્યાયમાં એ વસ્તુ નથી પણ અહીં તો અતદ્ભાવ આવ્યું (એટલે) નથી. આહાહા...! આ શરીરાદિ, વાણી આદિ તો એનામાં છે, પરદ્રવ્યમાં છે. પોતાની પર્યાયમાં અતદ્ભાવ છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- અત્યંત અભાવ છે.

ઉત્તર :- અત્યંત અભાવ છે. અત્યંત અભાવ છે ભલે પણ પર્યાયમાં થોડું છે કે નહિ? તો કહે છે, ના, ના. પોતાના દ્રવ્ય-ગુણમાં તો છે નહિ પર્યાય, પણ પર્યાયમાં પરદ્રવ્યનો અતદ્ભાવ છે. પર્યાયમાં પરદ્રવ્ય છે જ નહિ પછી તેનો ત્યાગ કરવો, પ્રહણ કરવું ક્યાં

રહ્યું? આહાહા...! ફક્ત રાગનો ત્યાગ કરવો એ પણ નિમિત્તમાત્રનું કથન છે. પરના ત્યાગ-ગ્રહણ તો છે જ નહિ, પણ રાગનો ત્યાગ કરું છું, એ પણ ૩૪મી ગાથામાં કહ્યું, કે જ્ઞાનસ્વરૂપી ભગવાનઆત્મા જ્ઞાનમાં જ્યાં ઠર્યો ત્યાં રાગની ઉત્પત્તિ ન થઈ તો રાગનો ત્યાગ કર્યો એમ વ્યવહારમાત્રથી કથન છે, પરમાર્થે તો રાગનો ત્યાગ આત્મા કરતો નથી. આહાહા...! શું કહ્યું?

‘સમયસાર’ ૩૪ ગાથામાં છે, કે ભગવાનઆત્મા દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયમાં છે. આત્મા પોતાના દ્રવ્યમાં, ગુણમાં અને પર્યાયમાં (છે). બસ! બરાબર છે? પોતાનું દ્રવ્ય ત્રિકાળી, ગુણ ત્રિકાળી અને પર્યાય વર્તમાન, બસ! એમાં આત્મા છે. હવે એ દ્રવ્ય-ગુણ જે ત્રિકાળી છે તેમાં વર્તમાન પર્યાયનો પણ અભાવ છે. એક વાત. વર્તમાન પર્યાય છે તેમાં અનંત પરદ્રવ્યનો અતદ્ભાવ છે, પર્યાયમાં છે નહિ. આહાહા...! ભારે વાત. ‘અતદ્ભાવ’ શબ્દ વાપરીને પર્યાયમાં પરપદાર્થ છે જ નહિ (એમ કહ્યું). છે જ નહિ તો તારે છોડવું શું છે? આહાહા...! હા, પર્યાયમાં રાગ છે, રાગ છે પણ તે પણ રાગનો ત્યાગ કરવો તે પણ નિમિત્તનું વ્યવહાર કથન છે. કેમ? કે, ભગવાન જ્ઞાનસ્વરૂપ છે એ જ્ઞાનમાં, જ્ઞાનમાં ઠરે છે ત્યાં રાગની ઉત્પત્તિ થતી નથી એ રાગનો ત્યાગ કર્યો એમ નિમિત્તનું કથન વ્યવહારનું છે. રાગનો ત્યાગ પણ વ્યવહારનું કથન છે, પરમાર્થ (કથન) નહિ. આહાહા...! ઝીણી વાતું બહુ, ભાઈ!

એ ૩૪ ગાથામાં આવે છે. છે ને એમાં? ‘સમયસાર’ છે ને? ‘ઉપાધિમાત્રથી પ્રવર્તેલું ત્યાગના કર્તાપણાનું નામ (આત્માને) હોવા છતાં પણ,...’ ૩૪માં છે, ૩૪ ગાથામાં છે. ટીકા.. ટીકા. ‘બીજો તો કોઈ ત્યાગનાર નથી એમ આત્મામાં નિશ્ચય કરીને, પ્રત્યાખ્યાન (ત્યાગના) સમયે પ્રત્યાખ્યાન કરવાયોગ્ય જે પરભાવ તેની ઉપાધિમાત્રથી પ્રવર્તેલું ત્યાગના કર્તાપણાનું નામ (આત્માને) હોવા છતાં પણ, પરમાર્થથી જોવામાં આવે તો પરભાવના ત્યાગકર્તાપણાનું નામ પોતાને નથી,...’ એ રાગનો ત્યાગ પણ પોતામાં નથી. આહાહા...! ઝીણી વાત, ભાઈ! અરે...! સત્ય શું છે એ સાંભળ્યું નથી, સાંભળ્યું નથી, સમજ્યો નથી.

અહીં તો પરભાવ નામ રાગ. છે? આહાહા...! પરભાવની ઉપાધિમાત્ર, રાગની ઉપાધિમાત્ર. આહાહા...! નિરુપાધિ ભગવાનઆત્મા પોતામાં જ્યાં સ્થિર થયો તો રાગની ઉત્પત્તિ ન થઈ તો રાગનો ત્યાગ કર્યો એ નામમાત્ર કથન છે, નામમાત્ર કથન (છે), પરમાર્થે રાગનો ત્યાગકર્તા આત્મામાં નથી. આહાહા...! શું કહે છે? કે, જેની પર્યાયમાં પરદ્રવ્ય તો છે નહિ, તો પરદ્રવ્યનો ત્યાગ તો છે જ નહિ, એને તો પરદ્રવ્યનો ત્યાગ નામમાત્ર પણ નથી. આહાહા...! હેં? આહાહા...! થોડી ઝીણી વાત છે.

પર્યાય છે ને? દ્રવ્ય-ગુણ તો ત્રિકાળ ધ્રુવ છે. હવે પર્યાય જે વર્તમાન પર્યાય છે, એમાં રાગ છે પણ પરવસ્તુનો અતદ્ભાવ છે. પરવસ્તુ તેનામાં નથી. પરવસ્તુ નથી તો તેનો ત્યાગ કરવો એ વાત તો રહેતી નથી. હવે રહ્યો પર્યાયમાં રાગ કે વિકાર. એ વિકારનો ત્યાગ કરવો એ પણ નામમાત્ર કથન છે. કેમ? કે, ભગવાન જ્ઞાનસ્વરૂપી છે તે રાગરૂપ થયો જ

નથી. એ જ્ઞાનસ્વરૂપની જ્યાં દૃષ્ટિ થઈ, સમ્યગ્દર્શન થયું અને સ્વરૂપમાં જ્યાં સ્થિરતા થઈ ત્યાં રાગ ઉત્પન્ન થયો નહિ તો રાગનો ત્યાગ કર્યો એમ નામમાત્ર, નામમાત્ર કથન છે. આહાહા...! ગજબ વાત છે. 'શશીભાઈ'! સમજાણું? થોડું થોડું ધીમેથી સમજવું, પ્રભુ! આ તો (વીતરાગનો) માર્ગ (છે). આહાહા...! અહીંયાં આવ્યું છે ને?

'પ્રવર્તેલું ત્યાગના કર્તાપણાનું નામ (આત્માને) હોવા છતાં પણ,...' નામ હોવા છતાં, હોં! 'પરમાર્થથી જોવામાં આવે તો પરભાવના ત્યાગકર્તાપણાનું નામ પોતાને નથી,....' પરભાવ નામ રાગ. રાગનું કર્તૃત્વનો ત્યાગ આત્મામાં છે જ નહિ. આહાહા...! ચૈતન્યસ્વરૂપ ભગવાન જ્ઞાયકભાવ જ્યાં દૃષ્ટિમાં આવ્યો અને જ્યાં તેમાં લીનતા થઈ તો તેટલા અંશે પહેલા ભાન થયું તો રાગની એકતા તૂટી ગઈ અને અંદરમાં સ્થિર થયો તો રાગની ઉત્પત્તિ રોકાઈ ગઈ. શું કહ્યું? કે, ભગવાન જ્ઞાનસ્વરૂપી ચિદાનંદ પ્રભુ, તેમાં એકતાબુદ્ધિ થઈ તો રાગની એકતાબુદ્ધિ તૂટી ગઈ. રાગ રહ્યો પણ એકતાબુદ્ધિ તૂટી ગઈ. હવે પ્રત્યાખ્યાન વખતે-પરચ્યાખ્યાન વખતે સ્વરૂપજ્ઞાનમાં જ્ઞાન ઈર્ષ્યુ તો જે અસ્થિરતાનો રાગ હતો તે ઉત્પન્ન ન થયો, એ રાગનો નામમાત્ર ત્યાગકર્તા કહેવામાં આવે છે. પરના ત્યાગની તો વાત જ નથી. આહાહા...! અરે...રે...! જગતને સત્ય વાત સાંભળવા મળે નહિ. એ ક્યાં સમજે અને ક્યારે શ્રદ્ધે? આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? હેં?

મુમુક્ષુ :- બહારની વસ્તુમાંથી અંતરની વસ્તુ સમજવાનો કાળ જ ક્યાં છે?

ઉત્તર :- અત્યારે કાળ જ છે. આજ જ કરો, એમ નથી કહ્યું? 'પ્રવચનસાર' છેલ્લે (આવે છે). પ્રભુ! ક્યાં તું નથી? પૂર્ણાનંદનો નાથ પ્રભુ, અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર ક્યાં નથી? બધા ક્ષેત્રમાં, બધા કાળમાં તું છે. આહાહા...! ભાઈએ લીધું છે ને? કે, આ સ્પર્શોન્દ્રિય છે, સ્પર્શોન્દ્રિય, ઇ અખંડપણે છે અને અનાદિકાળથી છે. સ્પર્શોન્દ્રિય વિના કોઈ દિ' એક સમયમાત્ર રહ્યો નથી. નિગોદમાં ગયો તો ચાર ઇન્દ્રિય વિના તો રહ્યો. નિગોદમાં સ્પર્શોન્દ્રિય સિવાય ચાર ઇન્દ્રિય વિના રહ્યો પણ સ્પર્શોન્દ્રિય વિના કદી રહ્યો નથી અને સ્પર્શોન્દ્રિયનો વિષય અખંડ છે. એ અખંડ છે તો તેનો વિષય આઠ (છે). ઠંડું, ગરમ (વગેરે). આંખ બંધ કરે તો રૂપ ન દેખે, કાન બંધ કરે, ધ્યાન ન રાખે તો શબ્દ ન સંભળાય, નાક બંધ કરે તો સુગંધ નહિ આવે, પણ સ્પર્શમાં શું કરવું? સ્પર્શમાં તો ઠંડી હવા, ગરમ હવા આવે છે. હવે એમાં શું રોકવું? આહાહા...! એ તો જ્યારે અખંડ જ્ઞાયક તરફની દૃષ્ટિ થાય... આહાહા...! ત્યારે સ્પર્શોન્દ્રિયનો વિષય જીતવામાં આવ્યો. જે અનાદિનો હતો, અખંડ ઇન્દ્રિય છે અને અનાદિથી છે. કાળથી અનાદિથી છે, ભાવથી અખંડ છે. આહાહા...! ચાર ઇન્દ્રિય છે તે અનાદિની નથી. એ તો અમુક કાળે આવે છે. નિગોદમાં નહોતી. આહા...! સ્પર્શોન્દ્રિય અખંડ છે અને અનાદિકાળની છે. ચાર ઇન્દ્રિય ખંડ ખંડ છે અને અનાદિકાળની નથી. આહાહા...! માળાએ બહુ ખુલાસો કર્યો છે, પંડિતોએ એના વખાણ કર્યા છે. 'જગનમોહનલાલજી',

‘જગનમોહનલાલજી’એ તો ત્યાં સુધી કહ્યું છે, ‘ભારિલ્લ’, ‘ભારિલ્લ’ કેવા? તમને સરસ્વતીનું વરદાન છે. ‘જગનમોહનલાલજી’ એંસી વર્ષનો જૂનો પંડિત (છે), પણ આ દેખીને એણે (આમ કહ્યું), એમ નહિ કે મારી પંડિતાઈ આમાં ચાલી જશે. સરસ્વતીનું વરદાન તમને છે. આવું પુસ્તક બનાવ્યું. આહાહા...! એમાં એ લીધું છે, કે સ્પર્શેન્દ્રિય આખા શરીરમાં છે, અખંડ છે અને અનાદિકાળથી છે. કોઈ દિ’ સ્પર્શેન્દ્રિય વિના રહ્યો નથી. ચાર ઇન્દ્રિય વિના તો રહ્યો. આહાહા...!

અહીં તો કહે છે, કે જ્યાં પંચેન્દ્રિય જીતી, તો આખી સ્પર્શેન્દ્રિયનું જિતવું થયું. એ તરફનું લક્ષ છોડીને અંતર સ્વરૂપ અતીન્દ્રિયમાં જ્યાં ઉપયોગ થાય છે ત્યારે સમ્યગ્દર્શન થાય છે. ઇન્દ્રિયજ્ઞાનથી, ઇન્દ્રિયના વિષયથી અતીન્દ્રિય જ્ઞાનમાં અવાતું નથી. આ વાંચન, શ્રવણ, આ આંખથી વાંચન થાય છે તેનાથી આત્મા ખ્યાલમાં નથી આવતો. આંખથી તો આ શબ્દો ખ્યાલમાં આવે છે, રૂપ (ખ્યાલમાં આવે). પાંચ ઇન્દ્રિયથી આત્મા ખ્યાલમાં નથી આવતો. પાંચ ઇન્દ્રિયથી તો પુદ્ગલની પર્યાય ખ્યાલમાં આવે છે. આહાહા...! અને બહુ દેખો તો મનથી વિકલ્પ થાય છે. આહાહા...! તો પાંચ ઇન્દ્રિય અને છઠ્ઠા મનને જીતવું ક્યારે થાય છે? કે, અખંડ ભગવાન જ્ઞાયકસ્વરૂપ પ્રભુ આત્મા, તેનો અનુભવ કરીને જિતવું થાય છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ‘મનુભાઈ’! સમજાય છે આ? ‘મનહર’! આ ઝીણી વાત છે. બહુ ઝીણું. આહાહા...!

અહીં તો ‘અતદ્ભાવ’ શબ્દ આવ્યો ને? કે, જીવને બાહ્યવસ્તુ, શરીર, કર્મ, પૈસા, સ્ત્રી, કુટુંબ, વસ્ત્ર, દાગીના એ અતદ્ભાવ છે. પોતાની પર્યાયમાં અતદ્ભાવ છે, એ પર્યાયમાં છે નહિ. પર્યાયમાં છે નહિ તો ત્યાગ શું કરવો? હેં?

મુમુક્ષુ :- મુદ્દાની રકમ છે.

ઉત્તર :- મુદ્દાની રકમ છે. આહાહા...! થોડા દિ’ થી કહેતા હતા કે, પર્યાયમાં નથી પણ અહીં તો શબ્દ આવી ગયો. આહા...! સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! ભાઈ! આ તો વીતરાગનો માર્ગ છે, પ્રભુ! સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવનો આ હુકમ છે. આહા...! પ્રભુ! તારી પર્યાયમાં પરદ્રવ્યનો તો અતદ્ભાવ છે ને, નાથ! જેનો અતદ્ભાવ છે તેનો તારે અતદ્ભાવ કરવો છે? છે નહિ તેનો ત્યાગ કરવો છે? આહાહા...! લોકો કાંઈક થોડી એકાદ પડિમા લે, લૂગડાં ફેરવે (એટલે) થઈ ગયા ત્યાગી, થઈ રહ્યું. ત્યાગી નામ ધરાવે અને એ પ્રમાણે માન ન મળે તો ખેદ કરે. એ પ્રમાણે અમને ગણે. શું ગણે તને? પણ તું ક્યાં છો? આહાહા...! મારી નાખ્યા છે અનંતકાળથી. આહાહા...! સન્માન. સત્સ્વરૂપ ભગવાનનું સન્માન ન કર્યું અને બહારથી સન્માન લેવા જાય છે એ એકત્વબુદ્ધિ-મિથ્યાત્વ છે. સમજાણું કાંઈ? પ્રભુ! ધીમેથી, શાંતિથી સમજવાની આ ચીજ છે. આ કોઈ ઉતાવળે એકદમ સમજી જવાય એવી વાત નથી. આહાહા...!

ઘણા દિવસથી કહેતા હતા કે, (પરદ્રવ્ય) પર્યાયમાં નથી, પણ અહીં આવ્યું, આ તો પાઠ આવ્યો. સમજાણું કાંઈ? પોતાના દ્રવ્ય-ગુણ તો ધ્રુવ છે, તેમાં તો પરદ્રવ્ય છે નહિ. પરદ્રવ્ય તો નથી પણ પર્યાય પણ નથી. વર્તમાન સમ્યગ્દર્શનની નિર્મળ પર્યાય છે તે પણ દ્રવ્ય-ગુણમાં નથી. પર્યાય પર્યાયમાં છે, દ્રવ્યમાં નથી. પર્યાય દ્રવ્યમાં ઉપર તરે છે. છે ને શ્લોક? છે ને પહેલો શ્લોક? પર્યાય છે તે દ્રવ્યમાં ઉપર તરે છે. જેમ પાણીના દળમાં તલનું ટીપું હોય, તેલ.. તેલ, અંદર પ્રવેશ નથી કરતું. ઉપર ઉપર તરે છે. એમ ભગવાનઆત્મા પૂર્ણ દ્રવ્ય ને ગુણ ધ્રુવ, તેમાં તેની નિર્મળ પર્યાય થાય, મલિનતાની તો વાત જ શું કરવી? પણ નિર્મળ પર્યાયનો પણ અંદરમાં પ્રવેશ નથી. આહાહા..! હવે રહી પર્યાય, પછી મલિન રાગવાળી હો કે નિર્મળ હો, છતાં એ રાગવાળી પર્યાયમાં પરદ્રવ્યનો તો અતદ્ભાવ છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? 'સુમેરુમલજી'! અધિકાર સારો આવ્યો છે, હોં! ભાગ્યશાળીને (સાંભળવા મળે). આહા..! આવી ગયો, અધિકાર આવે ત્યારે નીકળે ને! આવું છે, પ્રભુ! આહાહા..!

'માટે બાહ્યવસ્તુ કે જે જીવને અતદ્ભાવરૂપ છે...' આહાહા..! ગજબ કામ કર્યું છે ને! સીધી વાત, ચોટ મારી છે. બાહ્ય વસ્તુ છોડો, ઘટાડો, ઘટાડો તો પરિણામ સુધરે. એ તો પરિણામ જેના સુધરે છે તેને બાહ્યવસ્તુનો અભાવ નિમિત્તપણે થઈ જાય છે. પર્યાયમાં છે નહિ, સંયોગપણે તે છૂટી જાય છે. આહાહા..! અરે..રે..!

અહીં તો કહે છે, પ્રભુ! તારી વર્તમાન દશા છે ને? દશા. ભલે એમાં રાગ હો, પણ પરવસ્તુનો તો અતદ્ભાવ છે. ભગવાન પણ પર્યાયમાં આવતા નથી, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર પર્યાયમાં આવતા નથી, કર્મ જડ છે તે પર્યાયમાં આવતા નથી, ઔદારિક, તૈજસ, કાર્મણ આદિ શરીર પર્યાયમાં આવતા નથી. ઓહોહો..! વસ્ત્ર ને પાત્ર ને દાગીના. દાગીનાને શું કહે છે? ઝવેરાત. એ પર્યાયમાં આવતા નથી. ત્રણકાળમાં પર્યાયમાં નથી. આહાહા..! તો કહે છે, કે પર્યાયમાં નથી. એ તો બાહ્ય ચીજ છે. અધ્યવસાયમાં નિમિત્ત થઈ. અધ્યવસાયનો આશ્રય છે પણ બંધનું કારણ નથી કેમકે પર્યાયમાં તેનો અતદ્ભાવ છે. આહાહા..! પંડિતજી! આહાહા..! આવી નવરાશ ક્યાં? મૂળ ચીજને સમજવા માટે વખત લે નહિ. અનંતકાળ ગુમાવ્યા છે.

એક જણો એમ કહે છે. છે ને 'વિદ્યાસાગર'? જેટલી બાહ્ય ચીજ ઘટી તેટલી આકુળતા ઘટી ગઈ. હવે એક શરીરમાત્ર રહ્યું, એમ કહે છે. એ બધું બાહ્યના ત્યાગમાં ત્યાગ મનાવવો છે ને! અમે બહારમાં ત્યાગી છીએ એમ આભાસ બતાવવા છે ને. ઈ એમ કહે છે, ચોખ્ખું કહે છે. ઈ તો વળી એમ પણ કહે છે, 'વિમલચંદ્રજી' કહેતા હતા કે, જ્ઞાન જ્ઞેયથી થાય છે. અહીં કહે છે, જ્ઞાન થાય છે એ અંદર જ્ઞાનમાંથી જ્ઞાન થાય છે, જ્ઞેયથી જ્ઞાન થાય જ નહિ. ભગવાન સર્વજ્ઞ છે તે આત્માનું જ્ઞેય છે. તેનાથી પણ પોતામાં જ્ઞાન થતું નથી. આહાહા..! કેમકે પોતાની પર્યાયમાં તો સર્વજ્ઞ છે નહિ. આહાહા..! પોતાની પર્યાયમાં સર્વજ્ઞનો

તો અભાવ છે.

‘સમયસાર’ની પહેલી ગાથામાં કહ્યું ને? ‘વંદિત્તુ સવ્વસિદ્ધે’. પર્યાયમાં જે અનંત સિદ્ધોને સ્થાપે છે, છે નહિ તેને સ્થાપે છે! ‘વંદિત્તુ સવ્વસિદ્ધે’ તેનો અર્થ, તેની દૃષ્ટિ દ્રવ્ય ઉપર જાય છે. આહાહા...! જેની એક સમયની પર્યાયમાં અનંત સિદ્ધનો અતદ્ભાવ છે. અતદ્ભાવ છે ને? અતદ્ભાવ છે. છતાં જે અનંત સિદ્ધો (કે જેમને) પૂર્ણાનંદની, પૂર્ણ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ (થઈ), એવા અનંત અનંત સિદ્ધ પર્યાયમાં (સ્થાપે છે). ‘વંદિત્તુ સવ્વસિદ્ધે’નો અર્થ કર્યો. પર્યાયમાં સ્થાપના કરી તે ‘વંદિત્તુ’. આહાહા...! છે નહિ, તેનું પર્યાયમાં સ્થાપન કર્યું. પરમાત્મા અનંત સિદ્ધ મારી પર્યાયમાં છે. આહાહા...! અનંતા સિદ્ધ પર્યાયમાં સ્થાપ્યા તો તેની દૃષ્ટિ દ્રવ્ય ઉપર જાય છે. પછી કહે છે, કે સાંભળો! અમે હવે તત્ત્વની વાત કરીએ છીએ, સાંભળો! ‘વંદિત્તુ સવ્વસિદ્ધે’ પહેલી ગાથા છે ને?

અહીં તો કહે છે, કે અનંત સિદ્ધો પર્યાયમાં નથી, પરદ્રવ્ય છે. ન્યાં કહે કે, અનંત સિદ્ધને પર્યાયમાં સ્થાપીએ છીએ. સમજાણું કાંઈ? એટલે કે એક સમયની પર્યાય છે અને અનંત અનંત અનંત કેવળજ્ઞાની સિદ્ધોને સ્થાપન કરતાં, પર્યાયનો ઝુકાવ દ્રવ્ય ઉપર થઈ જશે. પર્યાય આનંદમય થઈ જશે. અનંત સિદ્ધ જ્યાં પર્યાયમાં આવ્યા, દૃષ્ટિથી સ્થાપિત કર્યા તો દૃષ્ટિ (સ્વરૂપની) થઈ ગઈ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આવી વાત છે.

અહીં તો શું આવ્યું? કે, તારી પર્યાયમાં બીજા દ્રવ્યોનો અતદ્ભાવ છે. હવે ત્યાં કહ્યું, કે તારી પર્યાયમાં અનંતા સિદ્ધોને સ્થાપીએ છીએ. છે કે નહિ? ‘વંદિત્તુ સવ્વસિદ્ધે’. ‘વંદિત્તુ’નો અર્થ કે, પર્યાયમાં સ્થાપન કરવું એ ‘વંદિત્તુ’નો અર્થ થયો. આદર કર્યો, પર્યાયમાં અનંત સિદ્ધનો આદર થયો. પર્યાયનો, એક સમયનો આદર નહિ અનંત સિદ્ધનો આદર થયો. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? એ અનંત અનંત સિદ્ધ, જ્યાં અલ્પજ્ઞ પર્યાયમાં અનંત અનંત સિદ્ધને સ્થાપન કર્યા... આહાહા...! એ દૃષ્ટિ આમ ઝુકી જાય છે, દ્રવ્ય ઉપર જાય છે. ‘સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો’ પર્યાયમાં સિદ્ધ સ્થાપ્યા તો (દૃષ્ટિ થઈ કે), મારી ચીજ સિદ્ધ સમાન સદાય છે. આહાહા...! અરે...રે...!

અહીં કહે છે, કે બાહ્ય વસ્તુ. સિદ્ધ બાહ્ય વસ્તુ છે કે નહિ? સિદ્ધ બાહ્ય વસ્તુ છે? પંચ પરમેષ્ટી બાહ્ય વસ્તુ છે. અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય બાહ્ય વસ્તુ છે. અને આમ તો કહ્યું છે, કે એ બાહ્ય વસ્તુ છે પણ જેવું તેમનું સ્વરૂપ છે તેવા તારા આત્મામાં પંચ પરમેષ્ટી વસે છે. વસ્તુસ્વરૂપ, હોં! એ ચીજ નહિ, પણ તારી શક્તિમાં એ પાંચે વસે છે. એવો પાઠ છે. આહાહા...! ‘બાલચંદ્રજી’! આ માલની વાત ચાલે છે. આહાહા...!

પાંચે પરમેષ્ટીની પવિત્રતા, એ તારા સ્વભાવમાં પાંચ પરમેષ્ટી વસે છે. એ ચીજ નહિ, પાંચ પરમેષ્ટીની જેટલી શક્તિ છે, એ શક્તિ તારી વસ્તુમાં છે. આહાહા...! એ બાહ્ય વસ્તુનો તો અહીં અભાવ કહે છે. હેં? હવે અંદર પાંચ પરમેષ્ટીનો સ્વભાવ છે તેનો અર્થ શું? કે,

જે પાંચ પરમેષ્ઠીનો સ્વભાવ છે તેવા તે તારા સ્વભાવમાં વસે છે, તારો સ્વભાવ એવો છે. એ ચીજ આવતી નથી. આહાહા...! પંચ પરમેષ્ઠી...! આહાહા...! (તેની) શક્તિ તારામાં છે, પંચ પરમેષ્ઠી સ્વરૂપ જ તારી ચીજ છે. તારી ચીજ જ પંચ પરમેષ્ઠીસ્વરૂપ છે. દ્રવ્ય, હોં! આહાહા...! નહિતર તો અહીં એ કહ્યું, કે પર્યાયમાં સિદ્ધનો અતદ્ભાવ છે અને પરમાત્મા 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' તો એમ કહે છે, પર્યાયમાં અતદ્ભાવ છે એ 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' પોતે કહે છે. એ જ 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' કહે છે, પર્યાયમાં અનંત સિદ્ધો-પરદ્રવ્ય સ્થાપ. આહાહા...! અનંત અનંત અનંત કેવળજ્ઞાનીઓ અનંત, જ્યાં પર્યાયમાં સ્થાપન કરે છે, ભલે પરદ્રવ્ય છે પણ પોતાની શક્તિ, મારી પર્યાય અનંત સિદ્ધ ધારણ કરે છે. આહાહા...! એ શક્તિવાનમાં પાંચ પરમેષ્ઠી મારા સ્વરૂપમાં છે, તેની ઉપર તેની દૃષ્ટિ જાય છે. આહાહા...! પછી કહ્યું, 'વંદિતુ સર્વસિદ્ધે ધ્રુવમચલમણોવમં ગદિં પત્તે। વોચ્છામિ સમયપાહુહમિણમો' હું તમને સમયસાર કહીશ, પણ આ રીતે મને અને તને બેયને સિદ્ધને પર્યાયમાં સ્થાપીને (કહીશ). એમ કહ્યું છે ને? છે પહેલી ગાથામાં? આહાહા...!

મારી પર્યાયમાં પણ હું અનંત સિદ્ધને સ્થાપું છું. એ તો મુનિ છે, ત્રણ જ્ઞાનના ધણી, ઘણી નિર્મળ પર્યાય છે તોપણ અનંત સિદ્ધોનો હું તો આદર કરું છું. આહાહા...! એ દ્રવ્ય મારામાં નથી આવતું, પણ એટલી તાકાતવાળી ચીજ છે તેને હું મારી પર્યાયમાં સ્થાપન કરું છું અર્થાત્ મારા દ્રવ્યમાં એ પંચ પરમેષ્ઠીની શક્તિ પરિપૂર્ણ પડી છે. આહાહા...! એ શક્તિવાન તરફ જ્યાં ઝુકાવ થાય છે, હવે વાત સાંભળ, તને સમયસાર કહીશ, તને કેવળજ્ઞાન થઈ જશે. આહાહા...! આહા...હા...! શું શૈલી! દિગંબર સંતોની કોઈ ગજબ શૈલી છે! ઓહો...! વાત ક્યાંય મળે એવી નથી. આહાહા...! પણ વાડા બાંધીને બેઠા, ઓલા કહે કે, અમે સ્થાનકવાસી, ઓલા વળી કહે, અમે તેરાપંથી, ઓલા કહે, અમે શ્વેતાંબર. એમ આ દિગંબર એક વાડો માન્યો. વાડો નથી, બાપુ! એ વસ્તુનું સ્વરૂપ જ છે. આહાહા...!

એ પર્યાયમાં અતદ્ભાવ હોવા છતાં અને તે વસ્તુ બંધનું કારણ નહિ હોવા છતાં, આહાહા...! એમ બે વાત આવી ને? પર્યાયમાં અતદ્ભાવ છે તો બંધનું કારણ નથી. પર્યાયમાં હોય તો બંધનું કારણ થાય. પર્યાયમાં નથી તો બંધનું કારણ નથી પણ અનંત સિદ્ધને સ્થાપીએ છીએ. બીજા દ્રવ્યને (સ્થાપતા) નથી. આમાં તો બધા દ્રવ્યનો અતદ્ભાવ કહ્યો. અહીંયાં તો સિદ્ધોને સ્થાપે છે. હેં? અતદ્ભાવ છે તેને સ્થાપન કરે છે. આહાહા...! તમારે શ્વેતાંબરમાં ક્યાં હતી? મુનિઓની વાત તો જુઓ! કપાટ ફાડી નાખે છે ને! તોડી નાખે છે. આહાહા...! ભાગ્યવંત છે, બાપા! વાત કાને પડનારા ભાગ્યશાળી છે. આ તો પરમાત્મા ત્રણલોકના નાથની વાત છે. આહા...! સમજાય છે? આહા...!

(અહીંયાં કહે છે), 'જીવને અતદ્ભાવરૂપ છે તે બંધનું કારણ નથી;...' એમ સિદ્ધ કરવું છે ને? પર્યાયમાં તે છે નહિ, તો બંધનું (કારણ નથી). પર્યાયમાં હોય તો બંધનું કારણ

થાય. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ઝીણું થોડું કઠણ છે. નવી શૈલીનું છે. પ્રભુ! તારા ઘરની વાત છે. તું બધું સમજીશ. કેવળજ્ઞાન લેવાની તાકાત (છે), નાથ! તું પરમાત્માસ્વરૂપે બિરાજે છે. આહા...! આજે સવારમાં વાંચ્યું હતું. નહિ? કુંચી, કુંચીમાં. બેનના ફોટામાં લખ્યું છે, પરમાત્મા છો, એમ લખ્યું છે. પરમાત્મા છો. આપ્યું છે (તમને) 'વિમલચંદ્રજી'? આપ્યું? ભાઈને કહ્યું હતું, 'વિમલચંદ્રજી'ને આપજો. એમાં માથે છે. શરૂઆતમાં પરમાત્મા નામ છે કાંઈક. આહાહા...!

(અહીંયાં) કહે છે, કે વ્યભિચાર આવે છે. એ અનૈકાંતિક નથી. (બાહ્ય વસ્તુને) બંધનું કારણ માનવામાં વ્યભિચાર આવે છે. વ્યભિચાર નામ દોષ આવે છે. 'માટે બાહ્યવસ્તુ કે જે જીવને અતદ્ભાવરૂપ છે...' આહાહા...! 'તે બંધનું કારણ નથી; અધ્યવસાન કે જે જીવને તદ્ભાવરૂપ છે...' હવે ભાષા જુઓ! આહાહા...! પરદ્રવ્ય મારા છે અને રાગ મારો છે એવો અધ્યવસાય પર્યાયમાં તદ્ભાવ છે. સમજાણું કાંઈ? પર્યાયમાં છે. મિથ્યાત્વ-એકત્વ-અધ્યવસાય પર્યાયમાં છે. અજ્ઞાનીની અનાદિની વાત કરે છે. 'બંધનું કારણ નથી; અધ્યવસાન કે જે જીવને તદ્ભાવરૂપ છે...' પર્યાયમાં એકત્વબુદ્ધિ-રાગની અને પરદ્રવ્યની એકત્વબુદ્ધિ પર્યાયમાં તદ્ભાવ છે 'તે જ બંધનું કારણ છે.' વિશેષ કહેશે.. (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રવચન નં. ૩૨૫ ગાથા-૨૬૫, સોમવાર, આસો સુદ ૧૦, તા. ૧-૧૦-૧૯૭૯
(મૂળ પ્રવચન હિન્દીમાં છે તેનો આ ગુજરાતી અનુવાદ છે)

છેલ્લી બે લીટી. ૨૬૫ (ગાથા). બાહ્યવસ્તુ બંધનું કારણ નથી, એ અહીંયાં સિદ્ધ કરવું છે. કેમ? કે, 'બાહ્યવસ્તુ કે જે જીવને અતદ્ભાવરૂપ છે...' શું કહે છે? બાહ્ય ચીજ બંધનું કારણ નથી તેમ બાહ્યનો ત્યાગ તે મોક્ષનું કારણ નથી. આહા...! કેમ? કે, પોતાના જે દ્રવ્ય અને ગુણ છે તેમાં તો પર્યાય છે નહિ. પર્યાય છે તેમાં (બીજા) અનંત દ્રવ્ય છે તેનો અભાવ છે. જે અનંત પરદ્રવ્ય છે (તેનો) પર્યાયમાં (અભાવ છે). પર્યાયમાં કર્મનો, કર્મદ્રવ્યનો પણ અભાવ છે, પર્યાયમાં શરીરનો પણ અભાવ છે, પર્યાયમાં વાણીનો પણ અભાવ છે, મન પરમાણુ જે તેનો પણ પર્યાયમાં અભાવ છે. સમજાણું કાંઈ? અતદ્ભાવ કહ્યું ને? આહાહા...!

બંધનું કારણ તો પર્યાયમાં, એ મારી ચીજ છે, તેને હું કરી શકું છું, એવો અધ્યવસાય-મિથ્યાત્વ બંધનું કારણ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! આ શરીર અને શરીરની ક્રિયા એ પોતાની પર્યાયમાં નથી તો તે બંધનું કારણ નથી. અહેતુક છે. કોઈ રાગ થયો તો (શરીરની ક્રિયા થઈ એમ નથી).

શરીર, વાણી, મનની ક્રિયા હો કે શરીર હો એ પોતાની પર્યાયમાં નથી. શરીરની ક્રિયા થાય એ ક્રિયા પોતાની પર્યાયમાં નથી. શરીર પોતાની પર્યાયમાં નથી. સમજાણું કાંઈ? શરીરની ક્રિયા જે પર્યાય તે પણ પોતાની પર્યાયમાં નથી. શરીરની ક્રિયા અને શરીર બંધનું કારણ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? કોઈએ કોઈને થપ્પડ મારી. એ ક્રિયા જડની (થઈ)એ બંધનું કારણ નથી, પણ અંદરમાં ભાવ થયો કે હું એને મારું, એવો જે ભાવ તે બંધનું કારણ છે. આહાહા...! 'ચંદુભાઈ'! આવી વાત છે. આહાહા...!

મુનિનો દષ્ટાંત આપ્યો છે ને ? મુનિનો દષ્ટાંત આપ્યો છે. મુનિ સમિતિથી ચાલે છે. (કોઈ) જીવ મરી જાય તો પરદ્રવ્ય મર્યું તોપણ બંધનું કારણ નથી. કારણ કે તેની પર્યાયમાં તેને મારવાનો ભાવ નથી અને તેને જીવાડવાનો ભાવ નથી. ફક્ત પોતાની સમિતિથી ચાલે છે અને તે મરી જાય તો બંધનું કારણ નથી. કેમકે પોતાની પર્યાયમાં એ ચીજ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? સૂક્ષ્મ વાત છે, ભાઈ! આ બે પદમાં તો (ઘણું ભર્યું છે).

'બાહ્યવસ્તુ કે જે જીવને અતદ્ભાવરૂપ છે...' શરીર, કર્મ, વાણી, પૈસો, સ્ત્રી, કુટુંબ, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર એ બધા પદાર્થો પોતાની પર્યાયમાં અતદ્ભાવરૂપ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આહા...! તે બંધનું કારણ નથી. કેમકે પોતાની પર્યાયમાં જે ચીજ નથી તે બંધનું કારણ નથી. આહાહા...! પરંતુ અધ્યવસાન—હું પરનું કરી શકું છું, પરને જિવાડી શકું છું, મારી શકું છું એવો જે અધ્યવસાય—એ અધ્યવસાન એકત્વબુદ્ધિ એ તદ્ભાવરૂપ છે. એ પોતાની પર્યાયમાં છે. સમજાણું કાંઈ? પરને મારી શકું છું, જિવાડું છું—એવો જે અધ્યવસાય તે પર્યાયમાં છે. એ તદ્ભાવરૂપ છે. આહાહા...! આખી દુનિયા, એક સમયની પર્યાયમાં આખી દુનિયા નથી. આહાહા...! અતદ્ભાવ છે, તો આખી દુનિયા બંધનું કારણ નથી. આહાહા...! એ બંધનું કારણ તદ્ભાવરૂપ છે. પર મારું, હું તેનો, હું પરનું કરી શકું છું, એવો અધ્યવસાય એ પર્યાયમાં તદ્ભાવ છે, એ અધ્યવસાય પર્યાયમાં છે તો એ બંધનું કારણ છે. આહાહા...! અને અધ્યવસાય છૂટી જશે પછી રાગ રહે તો રાગ પર્યાયમાં છે એ કારણે રાગ ચારિત્રબંધનું કારણ છે. અધ્યવસાન મિથ્યાત્વબંધનું કારણ છે અને અધ્યવસાન છૂટે (એટલે) પર્યાયમાંથી પરની એકત્વબુદ્ધિ ગઈ. પરનો ગ્રહણ-ત્યાગ તો છે જ નહિ. ત્રણકાળમાં કોઈ પરવસ્તુ ગ્રહણ કરી છે અને છોડી છે એવું આત્મામાં છે જ નહિ. આહાહા...! એક તો ગુણ એનો એવો છે. ત્યાગઉપાદાનશૂન્યત્વ શક્તિ. ૪૭ શક્તિ છે ને? આહાહા...! પરવસ્તુનો ત્યાગ અને ગ્રહણ, તેનાથી તો રહિત પ્રભુ અનાદિથી છે. પરને ગ્રહણ કર્યું નથી તો પરનો ત્યાગ કરવો તેનામાં છે નહિ. આહાહા...! પરનો ત્યાગ કરું છું એ માન્યતા જ મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...!

મેં આટલો તો ત્યાગ કર્યો, આટલો તો ત્યાગ કર્યો. પણ એ તારી પર્યાયમાં ક્યાં હતું તો ત્યાગ કર્યો? સમજાણું કાંઈ? સૂક્ષ્મ વાત છે, ભાઈ! આહાહા...! બાહ્યના આટલા કપડા તો છોડી દીધા, આટલા ધંધા તો છોડી દીધા, દુકાનના ધંધા (છોડ્યા), સ્ત્રી, કુટુંબને

(છોડ્યા). આહાહા...! સ્ત્રીનો સંગ છોડી દીધો. પણ સ્ત્રીનો સંગ છોડી દીધો તો સંગ પર્યાયમાં ક્યાં હતો તો છોડી દીધો? આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? સૂક્ષ્મ વાત છે, ભાઈ!

પરદ્રવ્યનો ત્યાગ અને ગ્રહણથી પ્રભુ શૂન્ય છે. કેમકે પરદ્રવ્ય ત્રિકાળમાં દ્રવ્ય-ગુણમાં તો છે જ નહિ. દ્રવ્ય-ગુણમાં તો એ પર્યાય પણ નથી. આહાહા...! પણ એ પર્યાય, એક સમયની અવસ્થા-હાલત છે તેમાં બાહ્ય વસ્તુનો અતદ્ભાવ છે, બાહ્યવસ્તુનો એમાં ભાવ નથી. આહાહા...! ખરેખર તો કર્મ પણ પર્યાયમાં નથી, તો કર્મ પણ બંધનું કારણ નથી. ‘ચંદુભાઈ’! આહાહા...! પ્રભુ! કોઈ કહે કે, કર્મ બંધનું કારણ છે. કર્મ તો પરદ્રવ્ય છે. એ પરદ્રવ્ય પર્યાયમાં તો છે નહિ, તો બંધનું કારણ કેવી રીતે થાય? પણ એ કર્મ મારામાં છે એવી માન્યતા છે એ માન્યતા-અધ્યવસાય બંધનું કારણ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ઝીણી વાત, ભાઈ! આ તો ભેદજ્ઞાનની વાત છે. આહાહા...!

અનંતા દ્રવ્યો, ત્રણલોકના નાથ પરમાત્મા.. આહા...! પણ પોતાની પર્યાયમાં નથી. કાલે એ કહ્યું હતું, કે પોતાની પર્યાયમાં અનંત સિદ્ધો આદિ નથી. પહેલી ગાથામાં એમ કહ્યું ‘વંદિત્તુ સર્વસિદ્ધે’. જે પર્યાયમાં નથી એવા અનંત સિદ્ધને સ્થાપ. છે નહિ. આહાહા...! એ તો અતદ્ભાવમાં આવ્યા. અનંત સિદ્ધ પોતાની પર્યાયમાં નથી. એ (નો) તો અતદ્ભાવ (છે), પણ કહે છે, કે પ્રભુ! એકવાર તારે સાંભળવું હોય ને, ‘સમયસાર’ સાંભળવું હોય, પ્રભુ! તો પર્યાયમાં ‘વંદિત્તુ’ સિદ્ધોને વંદન. એટલે? સિદ્ધોને પર્યાયમાં સ્થાપન કર. આહાહા...! અને પર્યાયમાં સ્થાપન કરવાથી પર્યાય ઝુકી ગઈ, દ્રવ્ય પર ઝુકી જશે. પર્યાયમાં સિદ્ધને સ્થાપન કર્યા તો સિદ્ધ સમાન મારું સ્વરૂપ છે, એવી દષ્ટિ તારી થઈ જશે. ‘ચંદુભાઈ’! ઝીણી વાત છે, ભગવાન! આહાહા...!

અહીં કહે છે, કે સિદ્ધ ભગવાન અનં પંચ પરમેષ્ઠી પણ તારી પર્યાયમાં નથી. અતદ્ભાવ છે. આહાહા...! અહીં ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ આમ કહે છે, ન્યાં ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ એમ કહે છે. સ્થાપન કર. છે નહિ પણ... આહાહા...! એક એક સિદ્ધ અનંત કેવળજ્ઞાન સહિત એવા અનંત સિદ્ધો અલ્પજ્ઞ પર્યાયમાં અનંત સિદ્ધને સ્થાપન કર. આહાહા...! એ પર્યાય ઝીલશે. એ વસ્તુ નહિ આવે, પણ પર્યાય ઝીલશે કે, અનંત સિદ્ધ મારી પર્યાયમાં છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- અલ્પજ્ઞની પર્યાય બહુ મોટી થઈ ગઈ.

ઉત્તર :- એ માટે તો પ્રભુ કહેવું છે. એ પર્યાય એટલી મોટી કે અનંત સિદ્ધને ધારણ કર્યા! તેનો અર્થ-દષ્ટિ ગુલાંટ ખાઈને દ્રવ્ય ઉપર ચાલી ગઈ. જે સિદ્ધને પર્યાયમાં સ્થાપું છું એ ચીજ-મારું દ્રવ્ય સિદ્ધ સ્વરૂપ જ છે. જરી ઝીણી વાત છે, ભાઈ! ‘વંદિત્તુ સર્વસિદ્ધે’નો અર્થ બહુ સૂક્ષ્મ છે. આહાહા...! ભગવાનની વાણી, ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ની વાણી એ તો કોઈ અલૌકિક છે. હેં? આહાહા...! સિદ્ધ છે તો પરદ્રવ્ય, પણ પોતાની પર્યાયમાં પરદ્રવ્ય, એવું પૂર્ણ.. પૂર્ણ.. પૂર્ણ.. પૂર્ણ એટલે ઓલું પૂરણ નહિ, ડોં! રોટલીમાં પૂરણ નાખે ઈ નહિ. આ

પૂર્ણ.. આહાહા..! અનંત સિદ્ધ, એક નહિ એવા અનંત સિદ્ધ. કેવળજ્ઞાનની પર્યાયવાળા અલ્પજ્ઞ પર્યાયમાં એવા અનંત પર્યાયવાળા સિદ્ધને આદર કરું છું. પર્યાય કહે છે, કે હું અનંત સિદ્ધોનો આદર કરું છું. આહાહા..! સ્થાપનનો અર્થ એ છે. 'વંદિત્તુ'નો અર્થ એ છે. વંદન કરું છું, એનો અર્થ એ છે, વંદન કરવાનો અર્થ એ છે. સમજ્યા? છે, છે અમારે ગુજરાતી આવી જાય. આહાહા..!

અહીંયાં કહે છે, કે પ્રભુ! તારી પર્યાયમાં પરદ્રવ્યનો અતદ્ભાવ છે. એ કારણે પરદ્રવ્ય બંધનું કારણ નથી. તારા અધ્યવસાયમાં તેનો આશ્રય હો, અધ્યવસાયમાં તેનો આશ્રય હો, પણ છતાં બંધનું કારણ નથી. કેમકે અધ્યવસાય વિભાવ વિકાર છે, જે પરના લક્ષે ઉત્પન્ન થાય છે, પરનું લક્ષ છે તો અધ્યવસાયનો આશ્રય પરદ્રવ્ય હો પણ પરદ્રવ્ય બંધનું કારણ હો, એમ નથી. આહાહા..! વાત ગુલાંટ મારે છે ને! અરે..રે..! એને ક્યાં અંતર વાત (સાંભળી છે)? આહાહા..!

અહીં કહે છે, કે તારી પર્યાયમાં અનંતા સિદ્ધ છે નહિ, અતદ્ભાવ છે. આહાહા..! હવે અમે તો કહીએ છીએ કે, તારે સમયસાર-શુદ્ધાત્મા ચિદાનંદ પ્રભુ પૂર્ણાનંદના નાથની વાત અમારા વૈભવથી કહીશું, તો સાંભળ. મારી પર્યાયમાં પણ સિદ્ધને (સ્થાપું છું), એમ છે ને? ભાઈ! મારી પર્યાયમાં પણ અનંત સિદ્ધોને સ્થાપું છું. છે તો મુનિ, ત્રણ કષાયનો અભાવ (છે). આહાહા..! અનંત અનંત, અનંત અનંત છ મહિના અને આઠ સમયમાં ૬૦૮ (જીવો) સિદ્ધ થાય. એવા એવા અનંત સિદ્ધ થયા. આહાહા..! આદિ નહિ. છ મહિના અને આઠ સમયમાં ૬૦૮. એની આદિ નહિ. એટલા સિદ્ધ અત્યાર સુધી (થયા). અને જ્યારે જ્યારે કહો ત્યારે એ અનંતા સિદ્ધને પર્યાયમાં સ્થાપન કરીએ છીએ. તો સિદ્ધ તો ઘણા વધી જશે. આહાહા..! પણ એ પૂર્ણ પરમાત્મા છે (એમ) પર્યાયે જ્યારે સ્વીકાર કર્યો.. આહાહા..! છે તો પરદ્રવ્ય, પણ પર્યાયમાં એ સ્વીકાર કર્યો... આહાહા..! નિશ્ચયથી તો એ વિકલ્પ છે, પર્યાયમાં પરદ્રવ્યનું સ્થાપન છે એ ખરેખર તો વિકલ્પ છે, પણ.. આહા..! આટલા અનંત સિદ્ધ પર્યાયમાં આવવાથી પર્યાય નબળી નહિ રહે. પર્યાયનો આશ્રય દ્રવ્ય થઈ જશે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

એ દ્રવ્ય સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, સત્.. આહાહા..! ચિદ્ જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવ પૂર્ણ.. પૂર્ણ.. પૂર્ણ.. પ્રભુ, જેમ પૂર્ણ પર્યાયવાળા સિદ્ધોને સ્થાપન કર્યા તો અહીં પ્રભુ પૂર્ણ.. પૂર્ણ છે. આહાહા..! એવી સિદ્ધની અનંત પર્યાય, કેવળજ્ઞાનની (પર્યાય) ગુણમાંથી નીકળે છે એવો એક ગુણ છે. આહાહા..! ભગવાનને અનંત આનંદ પ્રગટ થયો તો એ અનંત આનંદની પર્યાય પ્રગટ થાય એવો આનંદ ગુણ છે, ભગવાનને અનંત દર્શન (પ્રગટ) થયું, અનંત વીર્ય (પ્રગટ) થયું તો એ અનંત વીર્યગુણમાં અનંત વીર્ય પ્રગટ થવાની શક્તિ છે. સમજાણું કાંઈ? એવા અનંત ગુણની પૂર્ણ પર્યાય સિદ્ધને થઈ ગઈ.

સમ્યગ્દર્શનમાં 'સર્વ ગુણાંશ તે સમકિત'. જેટલા ગુણની સંખ્યા છે એટલી સંખ્યામાં અંશે બધાની વ્યક્તતા પ્રગટતા થાય.. આહાહા..! તેનું નામ સમ્યગ્દર્શન. ત્યારે અહીંયાં પર્યાયમાં સિદ્ધ(નું સ્થાપન) કર્યું તો દ્રવ્ય ઉપર દષ્ટિ ગઈ તો પર્યાયમાં જેટલા ગુણ છે તેટલા એક અંશે વ્યક્ત-પ્રગટ થઈ ગયા. આહાહા..! ધીરેથી સમજવું, ભાઈ! આ તો અંતરના માર્ગ છે. આહા..! આ અંતરના ઉદ્ગાર છે. આહાહા..! ભગવાન પૂર્ણ પૂર્ણ બધા પરમાત્મા (છે). આહાહા..!

ભગવાન 'કુંદકુંદાચાર્યદેવે' તો એમ કહ્યું. ગજબ કામ કર્યું છે ને! 'વંદિતુ સવ્વસિદ્ધે' આ પહેલો શબ્દ. શરૂઆત છે. આહાહા..! પ્રભુ! અહીં એક કોર તમે કહો છો કે એ સિદ્ધ અતદ્ભાવ છે, તારી પર્યાયમાં છે નહિ ને! વળી આપ અનંત સિદ્ધોને સ્થાપન કરવાનું કહો છો. અમારી પર્યાયમાં પણ સ્થાપન અને તમારી પર્યાયમાં પણ સ્થાપન. વક્તા અને શ્રોતા બન્નેની પર્યાયમાં અનંત સિદ્ધની પર્યાયમાં સ્થાપે છે.

મુમુક્ષુ :- અતદ્ભાવને તદ્ભાવ કેમ કરી શકે?

ઉત્તર :- એની પર્યાયમાં આટલો મોટો છે એવી પ્રતીતિ આવી ગઈ. આહાહા..! એ સિદ્ધ અંદર આવ્યા નહિ, પણ સિદ્ધની સ્થાપના મારી પર્યાયમાં થઈ, ત્યાં તો અહીં પર્યાય મોટી થઈ ગઈ. આહાહા..! અનંતા અનંતા ગુણનો ધરનાર પ્રભુ, તેની પ્રતીતિ થવાની તાકાત આવી ગઈ. ઝીણી વાત છે થોડી, હોં! આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? ઝીણી વાત, બાપુ! વીતરાગ માર્ગ. આહાહા..! સંતો, દિગંબર સંતોએ તો કેવળજ્ઞાન ઊભું કર્યું છે. આહાહા..! કેવળજ્ઞાનના કેડાયતો છે, પ્રભુ! આ પક્ષ નથી, આ વાડો નથી. આ તો વસ્તુનું સ્વરૂપ એવું છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- પ્રતિચ્છંદના સ્થાને છે.

ઉત્તર :- એ પ્રતિચ્છંદ (એટલે) હું સિદ્ધ છું, તું સિદ્ધ છો (એમ આવ્યું તો) તું સિદ્ધ છો (એમ આવ્યું). એમ. આવ્યું છે ને ઈ? એનો અર્થ જ ઈ થયો. પર્યાયમાં સિદ્ધ સ્થાપ્યા તો તેનું દ્રવ્ય સિદ્ધ છે, એવી દષ્ટિ થઈ. સૂક્ષ્મ વાત છે, ભગવાન! આહાહા..! 'સમયસાર' તો એવું છે, કે અપ્રતિબુદ્ધને સમજાવે છે. અપ્રતિબુદ્ધને, છતાં એ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર સમજમાં આવી ગયા તો (એ) અમારું (દર્શન) અપ્રતિહત છે-પડશે નહિ, એવા શ્રોતા લીધા છે. સમજાણું કાંઈ? ભાઈ! ૩૮ ગાથા (સમયસાર), ૯૨ ગાથા (પ્રવચનસાર).

મુનિરાજ 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ', 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ' તેમની પર્યાયમાં અનંત સિદ્ધોને સ્થાપે અને એ એમ કહે છે, કે અમારી જે પર્યાય પ્રગટ થઈ છે તે હવે પડશે નહિ. અમે સમ્યગ્દર્શનથી નહિ પડીએ, ચારિત્રની પર્યાય તો જુદી વાત છે. સ્વર્ગમાં જશું. આહાહા..! પણ જે દ્રવ્યની પકડ લીધી છે.. આહાહા..! એ દ્રવ્ય પડે તો પર્યાય પડે. આહાહા..! એવી દ્રવ્યની પ્રતીતિ અંતરમાં પર્યાયમાં આવી ગઈ.. આહાહા..! તો પર્યાયમાં એ પ્રતીતિ થઈ, પર્યાયમાં અનંત

દ્રવ્યો આવ્યા નહિ.. સમજાણું કાંઈ? પણ અનંત સિદ્ધોને લક્ષમાં લઈને દ્રવ્ય ઉપર ગુલાંટ ખાધી.. આહાહા..! ઝીણી વાત છે, ભાઈ! આ તો સંતોના કેવળીઓના શબ્દો છે, આ કાંઈ સાધારણ આલીદુઆલીના નથી.. એમાં ગંભીરતાનો પાર નથી, પ્રભુ! આહાહા..!

કહે છે, કે 'બાહ્યવસ્તુ કે જે જીવને અતદ્ભાવરૂપ છે...' અતદ્ભાવરૂપ છે. પર્યાયમાં અનંત દ્રવ્યો છે જ નહિ. આહાહા..! અનંત દ્રવ્યો છે નહિ તો અનંત દ્રવ્યોનો ત્યાગ કરવો એ છે ક્યાં? ત્યાગ જ છે. આહાહા..! પણ છતાં આગળ કહેશે કે, પરનો ત્યાગ પરિણામના અધ્યવસાયનો ત્યાગ કરાવવા માટે કહે છે. છે ને? ભાઈ! આહાહા..! એ પરનો ત્યાગ કરે માટે અધ્યવસાય સુધરી જશે, એમ નહિ. પણ આ અધ્યવસાયનો ત્યાગ કરાવવા માટે પરનું લક્ષ છોડાવવા માટે પરનો ત્યાગ કહેવામાં આવ્યો છે. અરે..રે...! સમજાણું કાંઈ? આ બે શબ્દમાં તો ઘણું મૂક્યું છે. આહાહા..! પાર નથી, પ્રભુ! આહાહા..! એની ગંભીરતા હૃદયમાં ખ્યાલમાં આવે એટલી વાત (કથનીમાં) આવી શકે નહિ. આહાહા..! મૂળ લોકોને બાહ્ય ત્યાગ અને બાહ્યનો.. આ વસ્તુ છોડો, વસ્તુ છોડો, વસ્તુ છોડો એટલે ત્યાગી થઈ ગયા, એ દૃષ્ટિ મિથ્યાત્વ છે. ત્યાગ છે તેનો મેં ત્યાગ કર્યો. હેં?

મુમુક્ષુ :- વસ્તુનો ત્યાગ..

ઉત્તર :- એના ઉપર જે આશ્રય છે તેનો ત્યાગ છે. આશ્રયનો ત્યાગ. વસ્તુનો ત્યાગ તો ત્રિકાળ છે. એ તો અહીંયાં કહે છે, કે વસ્તુ અધ્યવસાયનો આશ્રય છે. કેમકે વિકાર ઉત્પન્ન થાય (એ પરદ્રવ્યના આશ્રયે ઉત્પન્ન થાય). નિર્મળ પર્યાય ઉત્પન્ન થાય એ તો દ્રવ્યને આશ્રયે ઉત્પન્ન થાય, પણ વિકારી પર્યાયમાં પરનું લક્ષ અને આશ્રય છે. છતાં બંધનું કારણ તો અધ્યવસાય અને રાગ-દ્વેષ જ બંધનું કારણ છે. આહાહા..! બંધનું કારણ એ ચીજ નહિ. આહાહા..! બંધનું કારણ એ ચીજ નહિ તો એ જેટલી છૂટે તેટલો લાભ થાય, એવી વાત છે જ નહિ. સમજાણું કાંઈ? આહા..! એમ કે, આપણે એક શરીર રહી ગયું, બધું છોડી દીધું, બધું છોડી દીધું. પણ શું છોડ્યું? છૂટું જ પડ્યું છે. છૂટાને છોડવું! આહાહા..! ઝીણી વાત, ભાઈ!

એ શાસ્ત્રમાં આવ્યું છે, 'બંધ અધિકાર'માં આવ્યું છે ને? ભાઈ! એમ કે, બાહ્યનો ત્યાગ એ તો અધ્યવસાયના ત્યાગ માટે બાહ્ય ત્યાગની વાત કરી છે, પણ બાહ્યના ત્યાગ ઉપર જેની દૃષ્ટિ છે એ તો તદ્દન વિપરીત છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! બહુ ઝીણી વાત, બાપુ! વીતરાગનો માર્ગ... ભરતમાં પરમેશ્વર પરમાત્માના વિરહ પડ્યા. સારા સંતોના પણ વિરહ પડ્યા આહા..! અને એની ઊંડી ઊંડી વાતું રહી ગઈ. હેં? આહાહા..! ઊંડી ઊંડી વાતું શાસ્ત્રમાં રહી ગઈ. એ ઊંડા ઊંડા નાથ તીર્થંકર કેવળી અને મુનિઓ ન રહ્યા. આહાહા..! આહાહા..! પણ એની વાણીમાં એની ઊંડપ જે ભાવની ઊંડપ હતી એ વાણીમાં વાણીને કારણે રહી ગઈ, હોં! વાણીમાં સ્વપર કહેવાની તાકાત છે. આત્મામાં સ્વપર જાણવાની તાકાત

છે, કહેવાની તાકાત નથી. વાણીમાં સ્વપર કહેવાની તાકાત આત્માને લઈને નહિ, આત્માને લઈને નહિ, વાણીમાં સ્વપર કહેવાની તાકાત છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

અહીં એટલું કહે છે, કે ‘બાહ્યવસ્તુ કે જે જીવને અતદ્ભાવરૂપ છે તે બંધનું કારણ નથી;...’ બહુ આકરું પડે. આ શરીરની વિષયની, મૈથૂનની ક્રિયા ચાલે, કહે છે, કે એ ક્રિયા બંધનું કારણ નથી. કેમકે એ પોતાની પર્યાયમાં નથી. એ..ઈ...! ગજબ વાત છે! હા, એ વખતે જે એકત્વબુદ્ધિ છે, કે આ દેહની ક્રિયા હું કરું છું તો એ અધ્યવસાય પોતાની પર્યાયમાં બંધનું કારણ છે. એ અધ્યવસાય ન હો અને ક્રિયા દેહની થાય એ પણ બંધનું કારણ નથી, પણ દેહની ક્રિયા કાળે રાગ થાય, પ્રેમ થાય એટલું બંધનું કારણ છે. સમજાણું કાંઈ?

જ્ઞાનીને પણ, સમકિતીને પણ એકત્વબુદ્ધિનો નાશ થયો છે છતાં વિષયવાસના છે અને એ ક્રિયા થાય છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! ‘ભરતેશ વૈભવ’માં તો એક વાત એવી ચાલી છે, ‘ભરતેશ વૈભવ’, કે, ‘ભરત’ ચક્રવર્તી વિષયભોગ લેતા હતા, પણ ભોગ લઈને જ્યાં નીચે ઉતરે છે ત્યાં ધ્યાનમાં નિર્વિકલ્પ થઈ જતા હતા. ‘ભરતેશ વૈભવ’માં છે. આ મુદ્દાની રકમ યાદ રહી જાય, બાકી બીજું બધું (યાદ ન રહે). સમજાણું કાંઈ? કેમકે એ રાગની જરી અસ્થિરતા હતી, એ ક્રિયાને કારણે નહિ, અસ્થિરતા છે તેનું ધ્યાન હતું, શ્રદ્ધામાં તેની હેયબુદ્ધિ હતી, પણ હતી ને? એટલો રાગ પણ સમકિતીને પણ બંધનું કારણ અને દુઃખ છે, પણ અંદર એટલી તૈયારી હતી કે જ્યાં ભોગ લઈને નીચે ઉતરે છે.. એવો પાઠ ‘ભરતેશ વૈભવ’માં છે, અને વાત પણ સાચી છે. અંતરમાં ઊતરી જાય અને નિર્વિકલ્પ અનુભવ કરે છે. આહાહા...!

જેમ હરણનું માંસ પેટમાં હોવા છતાં.. દસમો ભવ, ભગવાન ‘મહાવીર’ સિંહ મારે છે. ફાડી ખાય છે. મુનિરાજ આવીને કહે છે, પ્રભુ! તું દસમે ભવે તીર્થંકર થવાનો છે. આ શું? તીર્થંકરે કહ્યું છે. આહાહા...! આ શું? પેટમાં માંસ છે અને આ જ્યાં સાંભળે છે... કોણ જાણે સિંહની ભાષા કેવી હશે? મુનિની ભાષા કેવી હશે? ‘ચંદુભાઈ’! મેળ પણ કેવો ખાય છે! મુનિની શું દેશના હશે? ઉપરથી ઉતર્યા અને એની ભાષા સિંહ સમજી ગયો. ‘મહાવીર’નો દસમો ભવ. આહાહા...! પ્રભુ! તું તો ‘મહાવીર’નો તીર્થંકરનો જીવ, દસમે ભવે તીર્થંકર થવાનો, આ શું? આંસુની ધારા (ચાલી જાય છે). પાપના પરિણામમાં ... સિંહને આંસુની ધારા ચાલે છે. ફોટો જોયો છે? બે પગ નીચે છે. અંદર એકાગ્ર થતાં... આહાહા...! પેટમાં માંસ પડ્યું, સમકિત થયું. પરચીજ ક્યાં પર્યાયમાં છે? સમજાણું કાંઈ? આ તો આ બતાવવું છે. આહાહા...! પર્યાયમાં જે એકત્વબુદ્ધિ હતી (એ છૂટી ગઈ). આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- આટલું જલ્દી સમ્યગ્દર્શન થઈ જાય?

ઉત્તર :- જલ્દી થઈ જાય. આ કાળે, આજ જ, નથી કીધું? ‘પ્રવચનસાર’. આજ જ પામ. ‘પ્રવચનસાર’માં છેલ્લે બે શ્લોક છે. અને (‘સમયસાર’) પાંચમી ગાથામાં એ છે- ‘તં

અયત્તવિહત્તં દાણહં... જદિ દાણ્જ્જ' એક વાર તો કીધું 'દાણહં અપ્પણો સવિહવેણ'. પણ 'જદિ દાણ્જ્જ' તું સાંભળવા બેઠો અને જો આ વાત આવી... અનુભવ કરીને પ્રમાણ કરજે. ત્યાં એમ કીધું છે. છે? તત્કાળ તે વખતે પ્રમાણ કરજે. આહાહા...! સંતોની વાણીએ ગજબ કરી છે! દિગંબર મુનિઓએ તો પરમાત્માને ઉભા કર્યા છે. 'સુમેરુમલજ્જ'! આહાહા...! છે ને?

૩૮ ગાથામાં આવ્યું ને? ભાઈ! ૩૮ ગાથા. અનાદિકાળનો જે અપ્રતિબુદ્ધ જ હતો એને ગુરુએ વારંવાર સમજાવ્યો. આવે છે? ૩૮ ગાથામાં છે. સમજ્યો અને સમ્યગ્દર્શન પામ્યો. સમ્યગ્જ્ઞાન, ચારિત્ર ત્રણે પ્રાપ્ત કર્યા. અરે...! અપ્રતિબુદ્ધ પંચમ આરાનો શ્રોતા અને એને ઉપદેશ દેવાવાળા પંચમ આરાના સંત. આહાહા...! આરા-ફારા ત્યાં ક્યાં નડે છે? આરા ક્યાં પોતાની પર્યાયમાં છે? એ...ઈ...! આહાહા...! વાહ.. પ્રભુ! વાહ..! આ તો પ્રભુ અંદરથી કહે છે, હોં! આહા...! અપ્રતિબુદ્ધે સાંભળ્યું અને અંતરમાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન થયા અને અપ્રતિબુદ્ધ કહે છે, કે આ અંકુર ઉત્પન્ન થયો તેનો હવે નાશ નહિ થાય. છે? પંચમ આરાના શ્રોતા. અરે...! પ્રભુ! પંચમ આરામાં આત્મા છે કે નહિ? પ્રભુ! આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આત્મા ક્યાં પંચમ આરાનો છે ને ચોથા આરાનો છે. આહાહા...! પાંચમો આરો ક્યાં આત્માની પર્યાયમાં પંચમ આરાનો કાળ પેઠો છે અંદર? અતદ્ભાવ છે. આહાહા...! 'હીરાભાઈ'! આવી વાતું છે. આ લોકો બિચારા આવ્યા છે અને આવી ઊંચી વાત આવી છે, હોં! આહાહા...! અરે...! બાપુ! અલૌકિક વાત છે.

૯૨મી ગાથામાં કહે છે. ૯૨ ગાથા, 'પ્રવચનસાર'. આ મોક્ષમાર્ગમાં અમે આવ્યા. કાલે જ વાત આવી ગઈ. મોક્ષમાર્ગ, અહીં આવ્યું હતું ને? બપોરે આવ્યું હતું, નહિ? મોક્ષમાર્ગ પામ્યા છીએ, મોક્ષમાર્ગમાં વર્તન કરી રહ્યા છીએ. આહાહા...! પંચમ આરાના 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ' તો ભગવાન પાસે ગયા નહોતા. 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' તો ભગવાન પાસે ગયા હતા. 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ' એમ કહે છે, કે અમે મોક્ષમાર્ગ પામ્યા, અમારું પ્રવર્તન છે, મોક્ષમાર્ગમાં વર્તીએ છીએ. અરે...! પ્રભુ! પણ ભગવાન પાસે ગયા વિના. અમે ભગવાન પાસે ગયા છીએ. આહાહા...! ત્રણલોકનો નાથ, જેના એક સમયમાં ત્રણકાળ ત્રણલોક સમાઈ જાય, આહાહા...! વિજ્ઞાનઘન.

૧૪૪ (ગાથામાં) આવે છે ને? ભાઈ! ૧૪૪. ફક્ત ત્યાં ચારિત્ર નથી, ત્યાં દર્શન અને જ્ઞાનની વાત છે. છતાં આ લોકો નથી માનતા. 'વર્ણીજ્જ' કહે કે, એ દર્શન, જ્ઞાન નથી. સાતમા ગુણસ્થાનની વાત છે. પણ અહીં દર્શન-જ્ઞાનની વાત છે. પણ લોકો એ બહારથી માની બેઠા. આહાહા...! એ વાત થઈ હતી. ૧૪૪ ગાથા છે ને? પાઠ તો એ છે, કે 'સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનવ્યપદેશં' એને સમ્યગ્દર્શનનું નામ ત્યારે પડે છે, એવો પાઠ છે. ૧૪૪. આહાહા...! ત્યારે એ કહે કે, એ તો મુનિ સાતમા ગુણસ્થાનની વાત છે. કહો! અરે...! પ્રભુ!

સમજાણું કાંઈ? છે ને? આમાં જ છે ને? આ 'સમયસાર' છે. ૧૪૪. અંદર છે.

બીજો પેરેગ્રાફ. 'આદિ-મધ્ય-અંત રહિત, અનાકુળ, કેવળ એક, આખાય વિશ્વના ઉપર જાણે કે તરતો હોય તેમ અખંડ પ્રતિભાસમય, અનંત, વિજ્ઞાનઘન, પરમાત્મારૂપ...' અનંત વિજ્ઞાનઘન, પરમાત્મારૂપ 'સમયસારને જ્યારે આત્મા અનુભવે છે...' આહાહા...! જેવું પૂર્ણ સ્વરૂપ ભગવાન છે તેનો અનુભવ કરે છે, કહે છે. આહાહા...! છે? નીકળ્યું? ભાઈને નીકળ્યું? 'માલયંદ્રજી'! નીકળ્યું? ૧૪૪માં બીજો પેરેગ્રાફ છે. 'અનંત, વિજ્ઞાનઘન, પરમાત્મારૂપ સમયસારને જ્યારે આત્મા અનુભવે છે તે વખતે જ આત્મા સમ્યક્પણે દેખાય છે...' એનો અર્થ (અર્થાત્ શ્રદ્ધાય છે) અને જણાય છે તેથી સમયસાર જ સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન છે.' અહીં તો એ વાત છે. અરે...! બાપુ! ભગવાન! સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનને 'સોનગઢ'વાળાએ બહુ મોઘું કરી નાખ્યું, એવું કહે. બાપુ! એની કિંમત છે એટલી જ છે. મોઘું-બોંખું કંઈ (નથી), જેમ છે એમ છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- સમ્યક્પણે દેખાય છે શ્રદ્ધાતો કોંસમાં છે તે તો 'સોનગઢ'નું લખેલું છે.

ઉત્તર :- દેખાય છે એટલે આ. શ્રદ્ધે છે, આવ્યું, નહિ? દેખાય છે એટલે શ્રદ્ધાય છે. એમ છે.

મુમુક્ષુ :- ઇ 'સોનગઢ'નું છે.

ઉત્તર :- ઇ 'સોનગઢ'નું નહિ, હિન્દીમાં એમ છે. હિન્દી નથી? આ હિન્દી છે ને? ૧૪૪. જુઓ! 'અનુભવ કરતા હૈ... દિखाई देता है (અર્થાત્ उसकी श्रद्धा की जाती है)...' આ હિન્દી તો પહેલાનું છે. લોકોએ પોતાનો પક્ષ માન્યો હોય એમાંથી છૂટવું કઠણ પડે એટલે કાંઈકના કાંઈક અર્થ લગાવી દે. હેં? કઠણ પડે, વાત સાચી. અહીં તો કહે છે, 'दिखाई देता है (अर्थात् उसकी श्रद्धा की जाती है) सम्यक्तया जाना जाता है।' આ હિન્દી (છે), 'સોનગઢ'નું નથી. ભાઈ કહે છે 'સોનગઢ'નું છે. 'इसलिये समयसार ही सम्यग्दर्शन और सम्यग्ज्ञान है।' ઠીક કર્યું. આહાહા...!

હવે એમાં બે વાત છે, કે 'અતદ્ભાવરૂપ છે તે બંધનું કારણ નથી; અધ્યવસાન કે જે જીવને તદ્ભાવરૂપ છે તે જ બંધનું કારણ છે.' હવે અહીં તો એક અધ્યવસાયને બંધના કારણમાં લીધું છે. પણ અધ્યવસાય છૂટી જાય છે, એકત્વબુદ્ધિ છૂટી જતાં સમ્યગ્દર્શન થાય છે ત્યારે પણ તેની પર્યાયમાં રાગ છે એ બંધનું કારણ છે, પરની ક્રિયા બંધનું કારણ નથી. સમજાણું કાંઈ? સમકિતી ચક્રવર્તી તીર્થંકર છન્નુ હજાર સ્ત્રી, છન્નુ હજાર સ્ત્રીનો ભોગ લે છે, પણ એ તો જડની ક્રિયા પોતાની પર્યાયમાં આવતી નથી, પણ તેની પર્યાયમાં તેના પ્રત્યેનો જે રાગ છે તે પોતાની પર્યાયમાં છે તો એ રાગ બંધનું કારણ છે, સમકિતીને પણ બંધનું કારણ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

ક્ષાયિક સમકિતી હો, અધ્યવસાય પર્યાયમાં નથી તો એ જાતનો મિથ્યાત્વનો બંધ નથી.

આહાહા...! પણ પોતાની પર્યાયમાં જેટલી આસક્તિ, રાગ છે, સમકિતીને પણ જ્યારે વીતરાગતા નથી, રાગ છે તો એટલું દુઃખ જ છે, દુઃખનો અનુભવ છે અને દુઃખ છે તેટલું બંધનું કારણ છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- ગુરુદેવ! ‘પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય’માં કહ્યું છે, ...

ઉત્તર :- એ રાગને તો હિંસા કહ્યું છે ને! અપરાધ કહ્યું છે. તીર્થંકર ગોત્ર બાંધે એ ભાવને ત્યાં અપરાધ કહ્યો છે. ‘પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય’માં. અપરાધ છે. આહાહા...! તીર્થંકર ગોત્ર બાંધે એ સમકિતી જ બાંધે છે. મિથ્યાદષ્ટિ નહિ. છતાં એ ભાવ છે તે અપરાધ છે. જ્ઞાનીનો ભાવ પણ અપરાધ છે. આહાહા...! આહારક શરીર બાંધે, જશોકીર્તિ બાંધે.. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! પણ એ અપરાધ છે. તીર્થંકર ગોત્ર બાંધે. બંધભાવ એ ધર્મ છે? એ રાગ છે. જ્ઞાનીને પણ રાગ દુઃખ છે, દુઃખનો અનુભવ છે. રાગ પોતામાં છે તો દુઃખનો અનુભવ છે. પોતાની પર્યાયમાં રાગ છે તે દુઃખનો અનુભવ છે, પરનો અનુભવ નથી. આહાહા...! ‘સુમેરુમલજી’! ‘સુમેરુમલ’ એકવાર કહેતા હતા કે, અમુક વાત માટે આપણે અહીં ચાલો. એકવાર કહ્યું હતું. ખ્યાલ છે. ‘શેઠિયા’ને કહ્યું હતું. એકવાર તમે કહ્યું હતું. વાત તો એવી છે. શું થાય? ભાઈ! ‘માલયંદજી’!

અરે...! પ્રભુ! જ્ઞાનીને પણ પોતાની પર્યાયમાં રાગ છે તે બંધનું કારણ છે. ચીજ બંધનું કારણ નથી. અધ્યવસાય નહિ, મિથ્યાત્વ નથી. પણ રાગ પોતાની પર્યાયમાં છે, એ ક્રિયા ગમે તેટલી હો, છન્નુ હજાર સ્ત્રીની હો, શરીર મોટું લક્ષ (હોય) અને કોઈનું પાતળું (હોય), રજકણ થોડા હોય અને ઝાઝા રજકણ એ કોઈ બંધનું કારણ નથી. ઝાઝી સ્ત્રી છે માટે બંધનું કારણ છે, એમ નથી. આહાહા...!

એ ભાઈ કહેતા હતા. ‘લાલન’, પંડિત ‘લાલન’. જુઓ! અમારે એક સ્ત્રી અને તમારા તીર્થંકરને, ક્ષાયિક સમકિતીને છન્નુ હજાર સ્ત્રી. પણ આંકડા ઉપર ક્યાં પ્રશ્ન છે? કોઈનું શરીર મોટું હોય માટે બંધનું કારણ એમ છે? અને પાતળું (હોય તો ઓછું થાય)? એ તો પરદ્રવ્ય છે. પરદ્રવ્યની સંખ્યા વિશેષ હો કે થોડી હો, એ કોઈ બંધનું કારણ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ‘લાલન’ એમ કહેતા હતા. ભગવાન તીર્થંકરને છન્નુ હજાર સ્ત્રી, અમારે જોગને એક સ્ત્રી. હવે તારો જોગ મિથ્યાદષ્ટિ મૂઢ છે. એકત્વબુદ્ધિ છે. ભગવાનને છન્નુ હજારમાં એકત્વબુદ્ધિ તૂટી ગઈ છે. ક્ષાયિક સમકિતી છે. આહાહા...! એ સંયોગ બંધનું કારણ નથી. જેટલો ટાઈમ સંયોગમાં રાગ રહે (તેટલો બંધ છે).

પાઠ તો એવો છે, કે જ્ઞાનીનો ભોગ નિર્જરાનો હેતુ છે. એ તો દષ્ટિના જોરની વાત કરી. બાકી ભોગ નિર્જરાનો હેતુ હોય તો ભોગ છોડીને ચારિત્ર લેવું રહેતું નથી. સમજાણું કાંઈ? ભોગ નિર્જરાનો હેતુ છે જ નહિ. એ તો દ્રવ્યની દષ્ટિનું જોર દીધું. જ્ઞાતા-દષ્ટાનો અનુભવ છે એ અપેક્ષાએ રાગ આવ્યો તો ભોગ નિર્જરાનો હેતુ કહી દીધો. દષ્ટિની અપેક્ષાએ.

બાકી ભોગ છે એ તો રાગ છે, સમક્રિતીને પણ બંધનું કારણ છે. આહા..! જ્યાં સુધી ચારિત્ર નહિ થાય ત્યાં સુધી તેને મુક્તિ નહિ થાય. તીર્થંકર હોય તોપણ નહિ થાય. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો (કહે છે), ‘અધ્યવસાન કે જે જીવને તદ્દભાવરૂપ...’ અહીં તો અધ્યવસાયને તદ્દભાવ કહ્યો. પણ અધ્યવસાય છૂટે અને પછી પણ રાગ રહે છે એ પર્યાયમાં તદ્દભાવ છે. અહીં તો અધ્યવસાયનું જોરી દીધું છે. ‘બંધ અધિકાર’ છે ને? ઉપયોગભૂમિમાં રાગ કરે છે, એમ લીધું છે. રાગ અસ્થિરતાની અહીં વાત નથી લીધી. સમજાણું કાંઈ? ભગવાન જ્ઞાન-દર્શન ઉપયોગમય છે. તેની પર્યાયમાં-ઉપયોગમાં-ઉપયોગભૂ-ઉપયોગ ભૂમિકામાં રાગની એકતા કરે છે તે જ મિથ્યાત્વ છે અને બંધનું કારણ છે. એમ લીધું છે ને? ન્યાંથી લીધું એમ લીધું છે. અસ્થિરતાની વાત ગૌણ રાખી છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

‘ભાયચંદ્રજી’એ બિચારાએ એક ફેરી ગાયું હતું. ‘ભાયચંદ્રજી’ ‘લીંબડી’ .. હતા ને? દિગંબરની શ્રદ્ધા હતી. સ્થાનકવાસી સાધુ હતા, ભાઈ! છોડી દીધું. પછી દિગંબરની શ્રદ્ધા હતી. પછી એણે બિચારાએ એક ગાયન બનાવ્યું હતું, હોં! ‘ઉપયોગભૂમિ પાવન કરવા પધારજો’ મારી ઉપયોગભૂમિ. આપણે ઉપયોગભૂ છે ને! ‘ઉપયોગભૂમિ પાવન કરવા પધારજો’. દ્રવ્ય.. દ્રવ્ય. દ્રવ્ય મારા ઉપયોગમાં આવી જાઓ, પ્રભુ! આહાહા..! ઉપયોગભૂમિમાં રાગની એકતા છે એ છૂટી જાઓ. આહાહા..! અને પર્યાયમાં જે ઉપયોગ છે, ‘ઉપયોગભૂમિ પાવન કરવા પધારજો’ પ્રભુ! અમારા ઉપયોગમાં પ્રભુ પધારો. દ્રવ્યને કહે છે, હોં! પર્યાય પર્યાયરૂપે છે પણ પર્યાયમાં દ્રવ્ય આવી જાઓ, તેનું જ્ઞાન આવી જાઓ. દ્રવ્ય તો આવતું નથી. દ્રવ્ય અને ગુણ કંઈ પર્યાયમાં આવતા નથી. પણ જેટલી દ્રવ્ય-ગુણની તાકાત છે એ તાકાત પર્યાયમાં આવી જાય તો દ્રવ્ય પર્યાયમાં આવી ગયું, એમ કહેવામાં આવે છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? અરે..રે..! પ્રભુના વિરહ પડ્યા અને આવી વાતું પાછળ રહી ગઈ અને લોકોએ એકાંત તાણ્યા. અરે..! મૂળ વાત રહી ગઈ. મૂળ વાત વિના બહારથી બધા પાંદડાં તોડ્યા. મૂળિયું સાજું (રહી ગયું) તો એ તો પંદર દિ’એ ઝાડ પાંગરી જશે. આહાહા..! જે મૂળ અંદર છે, રાગ અને દેહાદિની એકત્વબુદ્ધિ છે એ મૂળ નાશ કરવાની વાત છે પહેલી તો. હેં? એને ઠેકાણે બાહ્ય સંયોગો છોડ્યા અને માન્યું કે ત્યાગી થઈ ગયા. અરે..! પ્રભુ! શું કરીએ? બાપુ! ભાઈ! તારા અનાદર માટે વાત નથી, પ્રભુ! સત્યની વાત છે. આહાહા..! તને દુઃખ થાય તો ક્ષમા કરજે, પ્રભુ! બીજું શું થાય?

‘પદ્મનંદિ’માં આવ્યું છે ને? ભાઈ! ‘પદ્મનંદિ’માં બ્રહ્મચર્યની વાત બહુ કરી. બ્રહ્મ નામ આત્મા, બ્રહ્મ નામ આત્મા આનંદ, તેમાં ચરવું તે બ્રહ્મચર્ય. ખૂબ વાત કરી. ‘જુવાનો! બ્રહ્મચર્યની વાત તમને હું કહું છું. તમને ન રુચે...’ ૨૫-૩૦ વર્ષની જુવાન અવસ્થા. બાયડીની ૨૫ વર્ષની જુવાન અવસ્થા, એમાં પાંચ-પચીસ લાખ રૂપિયા હોય અને પોતે જ કર્તા-હર્તા હોય

અને ફાટી ગયા પ્યાલા.. આહાહા..! પ્રભુ! તને અમારી બ્રહ્મચર્યની વાત કહું છું એ ન રુચે તો ક્ષમા કરજે.' આહાહા..! બાપુ! મારી પાસે શું હશે? ભાઈ! 'માલચંદ્રજી'! મુનિરાજ કહે છે. આહાહા..! 'ભાઈ! જુવાનો! તમને આ વાત ન રુચે, હું તો મુનિ છું તો ક્ષમા કરજે. પ્રભુ! બાકી બીજું શું કરું?' આહાહા..!

એમ સંતો કહે છે, કે જે સમ્યગ્દર્શનની વ્યાખ્યા અમે કરીએ છીએ, અમારી પાસે તો આ છે. હેં? આહાહા..! એ વાત, બાહ્યની ક્રિયા, ત્યાગમાં તને ન રુચે તો ક્ષમા કરજે, પ્રભુ! તું ભગવાન છો. હેં? તું પણ ભગવાનની હારમાં બેઠો છો, પ્રભુ! ભગવાનની હરોળમાં. ભગવાન છો. હા. ઓલામાં બોલે છે ને? નંબર નહિ બોલે? ફલાણો.. જી, હા! એમ અહીં કહે છે, સિદ્ધ. જી હા! આહાહા..!

અહીં તો બે વાત કરી, અધ્યવસાન જીવને તદ્ભાવરૂપ છે પણ રાગ પણ તદ્ભાવરૂપ છે. એ અહીં ગૌણ વાત કરી. આમાં એકલી અધ્યવસાયની જ વાત કીધી છે. ઉપયોગભૂમિ પહેલી લીધી હતી ને? એ ઉપયોગભૂમિમાં એકત્વબુદ્ધિ એ જ અધ્યવસાય, એટલું લીધું. બાકી તો સમક્રિતીને અધ્યવસાય છૂટી ગયો, એકત્વબુદ્ધિ છૂટી ગઈ અને પછી રાગ રહે છે, વિષયનો, ભોગનો, રળવાનો, કમાવાનો રાગ એની પર્યાયમાં છે અને એ બંધનું કારણ છે. સમક્રિતીને પણ, પ્રભુ! દસમા ગુણસ્થાન સુધી રાગ-લોભ રહે છે તો બંધનું કારણ છે ને, પ્રભુ! તો તું પહેલેથી કહે કે, અમારે બંધનું કારણ નથી, એમ નહિ ચાલે. સમજાણું કાંઈ? દસમે ગુણસ્થાને લોભ (રહે છે). લોભ કહો કે રાગનો ભાગ કહો. આહાહા..! માયા અને લોભ એ રાગનો ભાગ છે.

ભાઈએ તો લીધું છે ને? 'હુકમચંદ્રજી'એ. 'લોભાંત' શબ્દ વાપર્યો છે. લોભાંત એટલે લોભ અંતે જાય છે. પહેલો દ્વેષ જાય છે. લોભ અંતે જાય છે. 'લોભાંત' શબ્દ વાપર્યો છે. માળાએ ભારે કામ કર્યું છે! આખું વાંચ્યું? આખું વાંચ્યું છે? ભાઈ! 'લોભાંત' શબ્દ વાપર્યો છે. બહુ ગજબ કર્યું છે! ઓ..હો..હો..! દસમે, લોભ છેડે જાય છે. દ્વેષ પહેલો જાય છે. લોભ જાય ત્યારે બધા કષાય જાય. હજી દ્વેષ જાય અને બીજો કષાય રહે, પણ લોભ જાય અને કોઈ કષાય રહે એમ બને નહિ. માટે લોભ પાપનો બાપ કીધો છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

ધર્મીને પણ.. આહાહા..! અરે..! મુનિઓને પણ જે પંચ મહાવ્રતના વિકલ્પ પોતાની પર્યાયમાં આવે છે એ બંધનું કારણ છે, એ તદ્ભાવ છે, પોતાની પર્યાયમાં છે. કોઈ ક્રિયા કે બાહ્ય (વસ્તુ) બંધનું કારણ નથી. આહા..! એટલે અધ્યવસાન એકલું લીધું છે પણ પર્યાયમાં રાગ પણ લેવો. વિશેષ કહેશે..

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રવચન નં. ૩૨૬ ગાથા-૨૬૫, ૨૬૬ મંગળવાર, આસો સુદ ૧૧,

તા. ૨-૧૦-૧૯૭૯

‘સમયસાર’ ૨૬૫નો ભાવાર્થ. તદ્-અતદ્ભાવનું કાલે ચાલ્યું હતું. આજે તો ગુજરાતી (ચાલશે), એ હિન્દી લોકો ગયા ને.

ભાવાર્થ :- ‘બંધનું કારણ નિશ્ચયથી અધ્યવસાન જ છે;...’ શું કહે છે? રાગ અને શરીરાદિ પરવસ્તુ, એ મારી છે અને હું એનો (છું), એવો જે અધ્યવસાય-મિથ્યાત્વભાવ એ બંધનું કારણ છે. અનાદિ જીવને બંધનું એ કારણ છે, બાહ્યવસ્તુ નહિ. બાહ્યવસ્તુ બંધનું કારણ નથી. આ શરીર છે એ બંધનું કારણ નથી. ભલે એક વાત એમ કીધી ને? ઓલા લુટારામાં. સંઘ રસ્તામાં-માર્ગમાં નીકળ્યો હોય તો સંઘ લૂંટાય છે પણ માર્ગ લૂંટાય છે એમ કહેવાય. એમ આત્માના પ્રદેશ ઉપર એકક્ષેત્રાવગાહી કર્મ, શરીર આદિ દેખાય છે એથી એમ વ્યવહારથી કહેવાય કે, એ એના છે. પણ એના છે નહિ. માર્ગનો દાખલો આવે છે ને? ૫૮ અને ૬૦ ગાથા. લૂંટાતા દેખીને માર્ગ લૂંટાય છે (એમ કહ્યું છે). એમ આત્માના પ્રદેશમાં છે અતદ્ભાવ, કર્મ, શરીર આદિ અંદરમાં પર્યાયમાં એકાકાર નથી પણ એક ક્ષેત્રાવગાહમાં ત્યાં રહ્યા છે, એમ ગણીને વ્યવહારથી કહેવામાં આવે કે, એના છે. નિશ્ચયથી છે નહિ. આહાહા..!

એમ અહીંયાં શરીર કે બાહ્ય ચીજ, કર્મ એ બંધનું કારણ નથી. કર્મ જડ છે એનો ઉદય પણ બંધનું કારણ નથી. આહાહા..! ભલે એ આત્માના પ્રદેશ ઉપર એ ઉદયાદિ રહ્યા છે પણ એ પ્રદેશમાં એકમેક નથી, ભિન્ન છે. આહા..! પ્રદેશમાં તો એ શરીર હું, કર્મ હું, આ પરદ્રવ્ય હું એવી માન્યતા જે અધ્યવસાય છે એ એની પર્યાયમાં સ્થિત છે. એની પર્યાયમાં એ છે માટે એ બંધનું કારણ છે. પર્યાય બંધનું કારણ અને પર્યાય મોક્ષનું કારણ. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા..! દ્રવ્ય-ગુણ નહિ, પરદ્રવ્ય નહિ. આહાહા..!

પર્યાય એટલે અવસ્થા. એમાં જે આ શરીર હું, સ્ત્રી મારી, આ કુટુંબ મારું, પૈસા મારા, મકાન મારા એવો જે મિથ્યા અધ્યવસાય એ મહામિથ્યાત્વ એ પાપબંધનું કારણ છે, પણ એ ચીજ બંધનું કારણ નથી. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ? હૈં?

મુમુક્ષુ :- બંધનું કારણ આ છે એમાં જીવને નુકસાન શું?

ઉત્તર :- એ નિમિત્ત હો. અનંત સંસારમાં રખડવાનું નુકસાન. આહાહા..! જે ચીજ એનામાં નથી, એની નથી એ મારી છે એમ માનવું એ અનંત સંસારના પરિભ્રમણનું કારણ છે. ઝીણી વાત, પ્રભુ! વીતરાગ માર્ગ જિનેશ્વર ત્રિલોકનાથ, એનો માર્ગ કોઈ જુદો છે. આહાહા..!

કહે છે, કે પ્રભુ! તું ભિન્ન આત્મા છો ને! એ આત્મા છે એ પોતાનું પોતાપણે ન માનતા ‘છે’ એવું ક્યાંક એને માનવું તો પડે. આ છે, એ તો જાણવામાં આવ્યું નથી. વસ્તુ

ભગવાન સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, સર્વજ્ઞ જિનેશ્વરે કહ્યો તે આત્મા, ડોં! સત્ ચિદાનંદ સત્ શાશ્વત જ્ઞાન અને આનંદનો પિંડ પ્રભુ છે. આહાહા...! એવો આત્મા જ્ઞાનમાં જાણવામાં ન આવ્યો ત્યારે એ છે એમ માનવામાં ન આવ્યું ત્યારે ક્યાંક છે એમ તો એણે માનવું પડશે. આહાહા...! જેમાં દષ્ટિ પડી નહિ એથી તેને જાણવામાં ન આવ્યું અને એ છે એમ માનવામાં ન આવ્યું. આહાહા...! એથી જ્યાં એની દષ્ટિ છે—શરીર, સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર, પૈસો, બાયડી, છોકરા, ધંધો, એ બધા મારા છે, એ મિથ્યાત્વભાવ અધ્યવસાય એકત્વબુદ્ધિ એ મહા સંસારના બંધનું કારણ છે. ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! શું થાય? આહાહા...! કુટુંબમાં અને ધંધામાં રહેવું અને એ કુટુંબ ને ધંધો મારો નહિ (એમ માનવું). આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? એ તો પર ચીજ છે. એ પરચીજ મારી અને હું એનો, એવો જે અભિપ્રાય—અધ્યવસાય એ જ બંધનું કારણ, સંસારમાં રખડવાનું કારણ છે. આહાહા...! છે?

‘બંધનું કારણ નિશ્ચયથી...’ નિશ્ચય એટલે ખરેખર. ‘અધ્યવસાન જ છે;...’ અધ્યવસાન ‘જ’ છે. ‘જ’ કેમ મૂક્યો? ‘અને જે બાહ્યવસ્તુઓ છે તે અધ્યવસાનનું આલંબન છે...’ પોતે એકત્વબુદ્ધિ કરી છે એ એકત્વબુદ્ધિનું આલંબન પરલક્ષ છે. આલંબન છે પણ એ વસ્તુ બંધનું કારણ નથી. આરે.. આરે...! આહા...!

મુમુક્ષુ :- બાયડી, છોકરા હેરાન કરે છે એનું શું?

ઉત્તર :- કોણ કરે? બાયડી, છોકરા એના હતા કે દિ? મૂઠ મફતનો અનાદિકાળથી (માને છે). એ રખડતા જીવો ક્યાંકથી રખડતા આવ્યા છે. એ આત્મા છે, એનું શરીર જડ છે, એ તો પરચીજ નથી, તને અડી નથી અને તારી પાસે આવી નથી. અર..ર..ર...! આવી વાતું. આકરું કામ, ભાઈ! આહાહા...! અર્ધાંગના કહે. અમારી અર્ધાંગના! અથવા બીજી ભાષા કહે, અમારી ઘરવાળી છે, એમ કહે. તારી ઘરવાળી છે ઈ? તારું ઘર તો અંદર આત્મા છે. આહાહા...! અરે..રે...! અજ્ઞાન.

વીતરાગ ત્રિલોકનાથ જિનેશ્વરદેવનો જગત પાસે પોકાર છે, કે જે ચીજ તારી નથી તેને તું (તારી) માને છો, એ તારો અધ્યવસાય—મિથ્યાત્વ તે જ સંસારનું રખડવાનું કારણ છે. આહાહા...! એ ‘અધ્યવસાયનું આલંબન છે...’ પરચીજ અધ્યવસાયમાં નિમિત્ત છે. એનું લક્ષ જાય છે ને? અધ્યવસાય—એકત્વબુદ્ધિમાં એ આલંબન, નિમિત્ત છે. ‘તેમને આલંબીને અધ્યવસાન ઊપજે છે,...’ તેનું લક્ષ થઈને અધ્યવસાય—એકત્વબુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે. ‘તેથી તેમને અધ્યવસાનનું કારણ કહેવામાં આવે છે.’ નિમિત્ત, ડોં! અધ્યવસાનનું ઉપાદાન કારણ તો પોતે જ છે, પણ નિમિત્તકારણ કહેવામાં આવે.

‘બાહ્યવસ્તુ વિના નિરાશ્રયપણે અધ્યવસાન ઊપજતાં નથી...’ આહાહા...! ભગવાનનો જે અંદરનો અધ્યવસાય છે એ એકત્વબુદ્ધિનો અધ્યવસાય છે. એને અધ્યવસાય કહ્યો છે. સમજાય છે? આમાં ‘જયસેનાચાર્યદેવ’ની સંસ્કૃત ટીકામાં છે. મોક્ષનો અધ્યવસાય અને બંધનો

અધ્યવસાય, એમ કરીને બેય (વાત કરી છે). સંસ્કૃત ટીકામાં છે. એટલે શું? કે, આત્મા પોતે શુદ્ધ ચૈતન્યઘન નિર્મળાનંદ છું એવો જે અધ્યવસાય એ તો મોક્ષનું કારણ છે. અધ્યવસાય. સમજમાં આવ્યું? સંસ્કૃતમાં છે, ભાઈ! ‘જયસેનાચાર્યદેવ’ની ટીકા. નથી અહીં? છે? હા, છે. ૨૬૫, ૨૬૬. બંધ, બંધ અધિકાર, હોં! જુઓ! જુઓ આવ્યું, ૨૬૬.

‘ભવદીયાધ્યવસાને સત્યપિ પરજીવાનાં સાતાસાતોદયાભાવાત્ સુખદુઃખાભાવઃ સ્વીકયાશુદ્ધશુદ્ધાધ્યવસાનાભાવાત્ બંધો મોક્ષાભાવશ્ચેતિ ।।’ સામાને સ્વકીય અશુદ્ધ અધ્યવસાય ન હોય તો બંધ નહિ. તું એને બંધ કરાવી દે, હું આને પાપ કરાવી દઉં એ વાત જૂઠી છે. એના સ્વકીય અશુદ્ધ અધ્યવસાય વિના એને બંધ ન થાય. અને બીજા પ્રાણીને હું મોક્ષ કરાવી દઉં, ભાઈ! એના શુદ્ધ અધ્યવસાયની એકતા વિના એને મુક્તિ નહિ થાય. એ કીધું, ‘શુદ્ધાધ્યવસાનાભાવાત્’ સામાને શુદ્ધ અધ્યવસાયનો ભાવ નથી તો એનો મોક્ષ નહિ થાય. પણ તું કહે કે, એનો મોક્ષ કરાવી દઉં અને બંધ કરાવી દઉં (તો એમ નહિ થાય). આહાહા...! ૨૬૬ ગાથા, સંસ્કૃત ટીકામાં છે. અહીં તો ઘણી વાર વાત થઈ ગઈ, આ તો ૧૯મી વાર ચાલે છે. ‘સમયસાર’નો એક એક શબ્દ ૧૮ વાર થઈ ગયો છે, ૧૯મી વાર ચાલે છે, સભામાં, હોં! અંદરમાં તો સેંકડો વાર થઈ ગયું છે. (સંવત) ૧૯૭૮ની સાલ. ૧૯૭૮થી આ ‘સમયસાર’ હાથ આવ્યું છે. કેટલા વર્ષ થયા? હેં? ૫૩? ૫૭ વર્ષથી આ ચાલે છે. અને શ્વેતાંબરના શાસ્ત્રો ૭૦ વર્ષ પહેલાથી ચાલે છે. દુકાનમાં દુકાન ઉપર હું વાંચતો. ‘પાલેજ’માં દુકાન છે ને? પિતાજીની દુકાન ‘ભરૂચ’ અને ‘વડોદરા’ વચ્ચે (છે). ત્યાં દુકાન હતી, પાંચ વર્ષ મેં ચલાવી હતી. ૧૭ વર્ષથી ૨૨ વર્ષ. ત્યાં હું દુકાન ઉપર આવતો. ‘દશવૈકલિક’, ‘ઉત્તરાધ્યયન’, ‘આચારંગ’, ‘સૂયગાંગ’ (વાંચેલા). આખી જિંદગી નિવૃત્તિ. પૂર્વના સંસ્કાર હતા તો આખી જિંદગી આમાં જ ગઈ છે. ૧૯ વર્ષની ઉંમરથી. આ તો અત્યારે ૮૦, ૮૧ ચાલે છે. ગર્ભના ૮૧ અને જન્મના ૮૦. ગર્ભના સવા નવ મહિના અહીંના ગણાય કે નહિ?

આ ‘સમયસાર’ તો ૧૯૭૮માં હાથ આવ્યું. આ..હા..હા...! ગજબ છે, કીધું. પ્રભુ! લોકોને જાહેર કર્યું. શરીર રહિત થવાનું હોય તો આ છે. ‘દામોદર’ શેઠ હતા, ‘દામનગર’. ગૃહસ્થ હતા ને? એ વખતે દસ લાખ તો ઘણા કહેવાય ને? અત્યારે તો ત્રીસ ગણા થઈ ગયા. દસ લાખ! શેઠ! આ તો શરીર રહિત થવાનું શાસ્ત્ર છે. પણ તે દિ’ તો આમાં (— સંપ્રદાયમાં) હતા એટલે કાંઈ વાંધો ન આવે. આહાહા...!

અહીં કહે છે, ‘બાહ્ય વસ્તુ વિના નિરાશ્રયપણે...’ બાહ્યનું અવલંબન છે. એકત્વબુદ્ધિમાં બાહ્ય પદાર્થનું નિમિત્ત છે પણ બાહ્ય પદાર્થ બંધનું કારણ નથી. આહાહા...! શું કહે છે આ? અરે...રે...! વીતરાગનો માર્ગ એણે કોઈ દિ’ સાંભળ્યો અને સમજ્યો નથી. ચોરાશીના અવતારમાં આહાહા...! અબજોપતિ શેઠિયાઓ અહીંયાં હોય અને મરીને ઢોરમાં, ગાયમાં અવતરે.

આહાહા...! કૂકડામાં કૂકડો થાય. આહાહા...! આવા અવતાર પ્રભુ! અનંતવાર કર્યા છે, ઊં! અબજોપતિ માંસ અને દારૂ ન ખાતા હોય તો નરકમાં ન જાય. બાકી તો આત્માનું જ્ઞાન, ભાન ન મળે અને મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષના સેવન (કર્યા હોય). આહાહા...! અંદર એ આડોડાઈ કરેલી તો શરીર આડા મળી ગયા. આ માણસ આમ ઊભા છે. ગાય, ભેંસ, કૂકડા આમ આડા છે તો ભગવાન એને આડા-તીરછા કહે છે. તેણે પૂર્વે કષાય અને મિથ્યાત્વની આડોડાઈ બહુ કરેલી, એથી આત્મા તો આડો થઈ ગયો પણ શરીર એને આડા મળ્યા. આહાહા...!

અરે...રે...! એવા ભવ અનંત કર્યા, ભાઈ! તું ભૂલી ગયો. ભૂલી ગયો માટે નહોતું, પ્રભુ! એમ કેમ કહેવાય? આહાહા...! જન્મથી માંડીને બાર મહિના શું હતું ખબર છે? માતાએ ધવરાવ્યો, શું નવરાવ્યો ખબર છે? ખબર નથી માટે નહોતું? માતાએ બાર મહિના શું કર્યું? ભાઈ! તને કંઈ ખબર નથી. બે પગ લાંબા કરીને તને હંગાવ્યો. ... થવું હોય, છોકરું-બાળક હોય એને શી રીતે કરવું? જોયું છે કે નહિ? એની મા પગ લાંબા કરે અને આમ પગ રાખે, એના ઉપર બેસાડે અને હેઠે હંગે. એ... જોયું છે કે નહિ? આ તો બધી એક એક વાત નજરે જોઈ છે. કારણ કે એને દિશાએ જરી આમ દેખાય એટલે આવ્યું, હવે એને બેસાડવો હોય તો ક્યાં બેસાડવો? ઈંટ ક્યાં લેવા જાય? પગ લાંબા કરી ને આમ પગ ઉપર બેસાડે. આહાહા...! એની ખબર છે? ખબર નથી માટે નહોતું? આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- .. એ તો બરાબર છે પણ છે એમ સાબિત કરવું છે.

ઉત્તર :- છે પણ સાબિત શું કર્યું? આ મોટો થયો ક્યાંથી? બાર મહિના હતો ત્યારે આ મોટો થયો છે. ખબર નથી માટે નહોતું એમ કોણ કહે? એમ અનંત ભવમાં રખડી મરી ગયો તું, પ્રભુ! તને ખબર નથી. ખબર નથી માટે નહોતું એમ કોણ કહે એને? આહાહા...!

અહીં કહે છે, કે બાહ્ય વસ્તુની એકત્વબુદ્ધિ તને થઈ. તું એકલો ભિન્ન છો એનાથી અનંત પદાર્થ ભિન્ન છે એ કોઈપણ એક પરમાણુ કે સ્ત્રી કે દીકરો કે દીકરી કે કોઈ ચીજ, પોતાનું ગામ કે મકાન કે ઘર. આહાહા...! એકત્વબુદ્ધિ કરી કે, એ મારા છે, એ અધ્યવસાય મહા મિથ્યાત્વ બંધનું કારણ છે. એ અધ્યવસાયનું નિમિત્ત આલંબન ભલે એ ચીજ હો, પણ એ ચીજ બંધનું કારણ નથી. સમજાય છે, ભાઈ? ભાષા તો સાદી છે, પ્રભુ! આહા...! પ્રભુ! તારા ઘરની વાત છે. આહા...! એ ઘરને ભૂલ્યો તો એકત્વબુદ્ધિ કરી. આહાહા...!

એ ‘બાહ્ય વસ્તુ વિના નિરાશ્રયપણે અધ્યવસાન ઊપજતાં નથી તેથી બાહ્યવસ્તુઓનો ત્યાગ કરાવવામાં આવે છે.’ મિથ્યાત્વના પરિણામનો ત્યાગ થાય છે ત્યારે બાહ્ય વસ્તુઓનો પણ તેટલો ત્યાગ થાય છે. સમજાય છે? એને બાહ્ય વસ્તુ ત્યાગ કરાવવાનું કહેવામાં આવે છે. ખરેખર તો બાહ્ય વસ્તુઓનો ત્યાગ અને ગ્રહણ તો આત્મામાં છે જ નહિ. બાહ્ય વસ્તુ છે એ કોઈ દિ’ ગ્રહી નથી તો છોડે એવું ક્યાં છે? આહાહા...! ઝીણી વાત, પ્રભુ! ભગવાન

ત્રણલોકનો નાથ એમ કહે છે, કે તારા અસંખ્ય આત્મપ્રદેશ છે એમાં આ અનંત ચીજો કોઈ દિ' આવી નથી કે ગઈ નથી, તો ગ્રહી નથી તો છોડી, એ છે નહિ. પરવસ્તુનો ત્યાગ-ગ્રહણ પ્રભુ આત્મામાં છે જ નહિ. છે ને? ભાઈ! ગુણ છે ને એ? ત્યાગઉપાદાનશૂન્યત્વ શક્તિ. આત્મામાં જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ (આદિ) અનંત ગુણ છે, એવો એક ગુણ છે, કે પરવસ્તુના ત્યાગ-ગ્રહણથી રહિત તારો પ્રભુ છે. આહાહા...! પરવસ્તુના ત્યાગ-ગ્રહણથી રહિત છે. અહીં કહે છે, કે પરિણામ એકત્વ છે તેથી તેનું આલંબન ઇ છે તેથી તેની એકત્વબુદ્ધિ છોડાવતાં તે વસ્તુને છોડાવે છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? ભાષા તો એવી આવી. એ નિમિત્તનું, વ્યવહારનું કથન છે. આહાહા...!

‘જો બંધનું કારણ બાહ્યવસ્તુ કહેવામાં આવે તો તેમાં વ્યભિચાર આવે છે.’ બાહ્યવસ્તુ બંધનું (કારણ કહેવામાં) આવે તો એકાંત નિયમ સિદ્ધ થતો નથી. આહાહા...! ‘(કારણ હોવા છતાં કોઈ સ્થળે કાર્ય દેખાય અને કોઈ સ્થળે કાર્ય ન દેખાય તેને વ્યભિચાર કહે છે અને એવા કારણને વ્યભિચારી-અનૈકાંતિક-કારણભાસ કહે છે).’ કારણભાસ, વાસ્તવિક કારણ નહિ.

‘કોઈ મુનિ ઈર્યાસમિતિપૂર્વક યત્નથી ગમન કરતા હોય...’ હવે મુનિનો દષ્ટાંત આપે છે. સાચા સંત આત્મજ્ઞાની ધ્યાની આનંદના વેદનારા. આહાહા...! મુનિ તો કોને કહીએ, બાપુ! એ કોઈ અલૌકિક વાતું છે. આહાહા...! અતીન્દ્રિય આનંદનો નાથ પ્રભુ, એને પર્યાયમાં અતીન્દ્રિયનું પ્રચુર સ્વસંવેદન હોય. આહાહા...! પાંચમી ગાથા છે. પ્રચુર સ્વસંવેદન. શાસ્ત્રમાં આધાર છે. એટલે બધું કહેવાય છે. સમજાય છે કાંઈ? મુનિ તો કોને કહેવા એ વાત અત્યારે ગુપ્ત થઈ ગઈ. સમકિત કોને કહેવા એની ખબર ન મળે. હેં? આહાહા...!

કાલે એક પત્ર હતો. ભાઈ! ‘વિદ્યાનંદજી’ પાસે ‘ભાનુ’ છે ને? ‘ભાનુ.’ ‘જયપુર’નો હોંશિયાર વિદ્યાર્થી છે. એણે ગુજરાતમાં બધે ઠેકાણે વ્યાખ્યાન આપ્યા. પછી ‘ઇન્દૌર’ ગયો. ત્યાં એને ‘વિદ્યાનંદજી’ કહેતા હશે કે, અવિરતી સમ્યગ્દષ્ટિને સમ્યગ્દર્શન ઉપચારથી છે. આહાહા...! અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિને સમ્યગ્દર્શન ઉપચારથી છે. અવિરતી છે ને? આ વિરતીવાળાને... અર...ર...! અને પુણ્યબંધથી નિર્જરા થાય છે. અરે...! પ્રભુ! તું આ શું કરે છે? શુભભાવમાં જરી અશુભની નિર્જરા છે, પણ એ તો અભવિને પણ છે. ભાઈ! શુભભાવની અપેક્ષાએ જરી અશુભની (નિર્જરા છે). મૂળ નિર્જરા છે એ નિર્જરા નથી. જે ધર્મરૂપી નિર્જરા છે એ નિર્જરા નથી. નિર્જરા એટલે સંવરની શુદ્ધિની ઉત્પત્તિ થાય અને શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય તે નિર્જરા છે. આહાહા...! શુભભાવ દયા, દાન, વ્રતાદિ એ બંધનું કારણ છે, પણ જરી અશુભભાવથી બંધાયેલા પરમાણુ જરી ખરે, પણ એ તો મિથ્યાદષ્ટિને હોય, એ કંઈ ચીજ નથી. આહાહા...! અને એક વાત એણે આ કરી કે, જાતિસ્મરણ જે મનાવ્યું છે એ મિથ્યાત્વ કરીને પોતાની પ્રસિદ્ધિ માટે મનાવ્યું છે. અરે...! પ્રભુ! તું શું કરે છે? ભાઈ! આ બેનનું

જાતિસ્મરણ બહાર પાડ્યું છે ને! હેં? જાતિસ્મરણજ્ઞાનને નામે પ્રસિદ્ધિ કરવી છે, મિથ્યાત્વભાવ છે. અત્યારે જાતિસ્મરણ છે જ નહિ. અરે...! પ્રભુ! શું કરે છે? ભાઈ! હેં?

મુમુક્ષુ :- જાતિસ્મરણને સમ્યક્માં નિમિત્તકારણ માન્યું છે.

ઉત્તર :- એ જુદું. અત્યારે ક્યાં છે? એમ કહે છે. અરે...! ભાઈ! આહાહા...! શું થાય? ભાઈ! જગતના પાપના ઉદય ઘણા, એમાં રોકાઈ ગયા. એને આવું જાતિસ્મરણ છે એ વાત બેસવી કઠણ પડે, પ્રભુ! સમજાય છે કાંઈ? આહા...! ન્યાં સભામાં એવું કહ્યું. અરે...! પ્રભુ! શું કરે છે? ભાઈ! દુનિયા સાંભળનારા બિચારા વાણિયા વેવલા જેવા ધંધા આદિમાં નવરા ન મળે. સત્યનો નિર્ણય કરવાનો અવસર ન મળે. આખો દિ' પાપમાં પચ્યા. ધંધા... ધંધા. હવે એમાં સત્ય શું છે અને અસત્ય શું છે? અરે...રે...! પોતાના હિતને માટે નિર્ણય કરવાના અવસર ન મળે. આહા...! રાત્રે છ-સાત કલાક ઊંઘમાં જાય, ચાર-છ કલાક બાયડી ને છોકરાને રાજી કરવામાં જાય. આહાહા...! બાકી છ-આઠ કલાક ધંધામાં જાય. આ ચોવીસ કલાક ચાલ્યા જાય. એકાદ કલાક ક્યાંક સાંભળવા મળે તો એવા કુગુરુ સામે મળે, એનો કલાક લૂંટી લે, એવું ભગવાન, 'શ્રીમદ્' કહે છે. આવે છે? ૨૯મા (વર્ષમાં) આવે છે. એને લૂંટી લે. એને કહે કે, વ્રત કરો ને તપ કરો, તમને ધર્મ થાશે. લૂંટી લે બિચારાને. આહાહા...! અરે...! શું થાય? પ્રભુ! અનંતકાળથી તું લૂંટાય ગયો છે, પ્રભુ! આહાહા...! તારી દયા તને નથી. અરે...! અંદર રાગ થાય છે તે હિંસા છે. ચાહે તો પરની દયાનો રાગ થાય. દયા પાળી શકે નહિ. પરની દયા જીવ પાળી શકે નહિ. કેમકે એ તો પરદ્રવ્ય છે. પણ એનો ભાવ આવે એ શુભરાગ છે અને એ રાગ છે તે સ્વરૂપની હિંસા છે. અર...ર...ર...! આવી વાત ક્યાં બેસે? વીતરાગનો માર્ગ.. આહાહા...! 'પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય'માં છે. છે ને, ખબર છે, બધી ખબર છે. આધાર આપવા જઈએ તો પાર ન આવે. લક્ષમાં તો જે વખતે બોલાય ત્યારે આધારનો ખ્યાલ ભેગો હોય. આહાહા...!

'પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય'માં છે. સમક્રિતી આતમજ્ઞાની, જે ભાવે તીર્થંકર ગોત્ર બાંધે, એ પણ અપરાધ છે. આહાહા...! રાગ છે ને! સમક્રિતી બાંધે, મિથ્યાદષ્ટિને તો એ હોય નહિ. જેને રાગની એકતાબુદ્ધિ છે, પરની એકતાબુદ્ધિ (છે), એ તો મિથ્યાદષ્ટિ (છે), એને તો તીર્થંકર ગોત્ર બાંધવાના પરિણામ હોય જ નહિ. પણ જેને અધ્યવસાય તૂટીને સ્વનો અધ્યવસાય થયો છે... આહાહા...! છે તો આમ (પરમાં) એકત્વ, એમ અહીં (સ્વમાં) એકત્વ થયું છે. આહાહા...! એવો ચૈતન્ય ભગવાન પૂર્ણાનંદ પ્રભુ, ધ્રુવ સ્વભાવ પરમાત્માનો-આત્માનો, એની સાથે જ્યાં એકતાબુદ્ધિ થઈ છે અને રાગ ને પરની એકતાબુદ્ધિ તૂટી છે, એને સમ્યગ્દષ્ટિ કહે છે. એ સમ્યગ્દષ્ટિને તીર્થંકર ગોત્ર બાંધવાનો ભાવ, શુભ વિકલ્પ આવે, છતાં એ અપરાધ છે. આહાહા...! છતાં 'ભાવ પાહુડ'માં એમ કહેવામાં આવે, ભાઈ! 'ભાવ પાહુડ'માં આવે છે, કે ધર્મી જીવે તીર્થંકરભાવનાની ભાવના ભાવવી. એ અશુભથી બચવા માટે. 'ભાવ પાહુડ'માં

આવે છે. પચીસ ભાવના મહાવ્રતની.. આહાહા..! તીર્થંકર ગોત્ર બાંધવાનો ભાવ, એ મુનિએ, સમક્રિતીએ કરવો એમ આવે. એ અશુભથી બચવાની અપેક્ષાએ વાત કરે. આહાહા..! ‘અષ્ટ પાહુડ’માં ‘ભાવ પાહુડ’માં વ્યવહારનો ઘણો અધિકાર છે, પણ એ તો સમ્યગ્દર્શન સહિત અશુભથી બચવા માટે શુભ આવે એ વાત માટે છે. એણે કાં શુદ્ધતામાં રહેવું અને કાં શુભમાં આવવું, એ માટે એ અધિકાર છે. ‘ભાવ પાહુડ’માં ઘણો અધિકાર છે. હમણાં સજ્જાય થઈ ગઈ, નહિ? આહાહા..!

અહીં કહે છે, ‘મુનિ ઇર્યાસમિતિપૂર્વક યત્નથી ગમન કરતા હોય તેમના પગ તળે કોઈ ઊડતું જીવડું...’ ઊડતું જીવડું, કોઈ પડ્યું જીવડું નહિ. ત્યાં જીવ પડ્યો હોય તો તો એનો ખ્યાલ આવી જાય, પણ ઊડતું જીવડું. ઝીણા તીડ થાય છે, ઝીણા તીડ ખેતરમાં બહુ (થાય). આમ જોઈને ચાલે તોપણ તીડ ઊડતું આવી (પડે). ‘વેગથી આવી પડીને...’ મૂળ પાઠમાં કાળ પ્રેરિત છે. ઊડતું આવીને એને કાળ પ્રેરિત છે. કાળ પૂરો થવાનો એનો કાળ (હતો). આહાહા..! ‘તેની હિંસા મુનિને લાગતી નથી.’ વેગથી આવી પગ નીચે મરી ગયું તો તેની હિંસા મુનિને લાગતી નથી. ભાવ નથી ને! અને અકસ્માત આવીને પડ્યું છે. જો પરની હિંસાથી બંધ થાય તો તો મુનિને પણ આ રીતે બંધ થવો જોઈએ. આહાહા..!

‘અહીં બાહ્ય દષ્ટિથી જોવામાં આવે તો હિંસા થઈ,...’ જીવ મરી ગયો ને? ‘પરંતુ મુનિને હિંસાનો અધ્યવસાય નહિ હોવાથી...’ મારવાની બુદ્ધિ નથી કે મારવાનો ભાવ નથી. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા..! ‘તેમને બંધ થતો નથી. જેમ તે પગ નીચે મરી જતું જીવડું મુનિને બંધનું કારણ નથી તેમ અન્ય બાહ્યવસ્તુઓ વિષે પણ સમજવું.’ આ તો દષ્ટાંત દીધો. આ શરીર ને શરીરની ક્રિયા બંધનું કારણ નથી, એમ કહે છે. આ શરીર હાલે-ચાલે, ગતિ થાય એ બંધનું કારણ નથી. એ શરીર દ્રવ્ય, શરીરના ગુણ અને શરીરની પર્યાય ત્રણે આત્માને બંધનું કારણ નથી. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ? કારણ કે એ તો પરદ્રવ્ય છે. પરદ્રવ્ય તે આત્માની પર્યાયમાં નથી. એ પહેલા આવી ગયું. આત્માની પર્યાય છે... અરે.. અરે..! આ પર્યાય શું...? આત્માની જે અવસ્થા છે એમાં આ શરીર, કર્મ નથી, અવસ્થામાં નથી એ તો બહાર છે. અવસ્થામાં હોય તો તે એકત્વબુદ્ધિ હોય કે, એ મારા છે, એટલું. અને કાં રાગ-દ્વેષ હોય, બાકી એ સિવાય પરદ્રવ્ય એની અવસ્થામાં છે જ નહિ. આહાહા..!

‘આ રીતે બાહ્યવસ્તુને બંધનું કારણ માનવામાં વ્યભિચાર...’ નામનો દોષ આવે છે. (તેથી) ‘બાહ્ય વસ્તુ બંધનું કારણ નથી એમ સિદ્ધ થયું. વળી બાહ્યવસ્તુ વિના નિરાશ્રયે અધ્યવસાન થતાં નથી તેથી બાહ્યવસ્તુનો નિષેધ પણ છે જ.’ રાગનો નિષેધ થતાં બાહ્યવસ્તુનો પણ ભેગો નિષેધ છે. આહાહા..! એકલી બાહ્યવસ્તુનો નિષેધ નહિ. આહાહા..! બાહ્યવસ્તુઓ અંદર છે જ ક્યાં? પણ સમ્યગ્દર્શન સહિત રાગનો ત્યાગ થાય છે ત્યારે તેને બાહ્યવસ્તુનો પણ ત્યાગ કહેવામાં આવે છે. આહાહા..! અરે..રે...! આવી વાતું હવે. એક પણ ન્યાય ફરે તો આખી લાઈન ફરી જાય. આહાહા..!

ગાથા-૨૬૬

एवं बन्धहेतुत्वेन निर्धारितस्याध्यवसानस्य स्वार्थक्रियाकारित्वाभावेन मिथ्यात्वं दर्शयति -

दुःखिदसुहिदे जीवे करेमि बंधेमि तह विमोचेमि ।

जा एसा मूढमदी गिरत्थया सा हु दे मिच्छा ॥२६६॥

दुःखितसुखितान् जीवान् करोमि बन्धयामि तथा विमोचयामि ।

या एषा मूढमतिः निरर्थिका सा खलु ते मिथ्या ॥२६६॥

परान् जीवान् दुःखयामि सुखयामीत्यादि, बन्धयामि मोचयामीत्यादि वा, यदेतदध्यवसानं तत्सर्वमपि, परभावस्य परस्मिन्नव्याप्रियमाणत्वेन स्वार्थक्रियाकारित्वाभावात्, खकुसुमं लुनामीत्यध्यवसानवन्मिथ्यारूपं, केवलमात्मनोऽनर्थायैव ।

આ રીતે બંધના કારણપણે (-કારણ તરીકે) નક્કી કરવામાં આવેલું જે અધ્યવસાન તે પોતાની અર્થક્રિયા કરનારું નહિ હોવાથી મિથ્યા છે - એમ હવે દર્શાવે છે :-

કરું છું દુઃખી-સુખી જીવને, વળી બદ્ધ-મુક્ત કરું અરે !

આ મૂઢ મતિ તુજ છે નિરર્થક, તેથી છે મિથ્યા ખરે. ૨૬૬.

ગાથાર્થ :- હે ભાઈ ! [જીવાન્] હું જીવોને [દુઃખિતસુખિતાન્] દુઃખી-સુખી [કરોમિ] કરું છું, [બન્ધયમિ] બંધાવું છું [તથા વિમોચયમિ] તથા મુકાવું છું, [યા એષા તે મૂઢમતિઃ] એવી જે આ તારી મૂઢ મતિ (-મોહિત બુદ્ધિ) છે [સા] તે [નિરર્થિકા] નિરર્થક હોવાથી [ખલુ] ખરેખર [મિથ્યા] મિથ્યા (-ખોટી) છે.

ટીકા :- હું પર જીવોને દુઃખી કરું છું, સુખી કરું છું ઇત્યાદિ તથા બંધાવું છું, મુકાવું છું ઇત્યાદિ જે આ અધ્યવસાન છે તે બધુંય, પરભાવનો પરમાં વ્યાપાર નહિ હોવાને લીધે પોતાની અર્થક્રિયા કરનારું નહિ હોવાથી, 'હું આકાશના ફૂલને ચૂંટું છું' એવા અધ્યવસાનની માફક મિથ્યારૂપ છે, કેવળ પોતાના અનર્થને માટે જ છે (અર્થાત્ માત્ર પોતાને જ નુકસાનનું કારણ થાય છે, પરને તો કાંઈ કરી શકતું નથી).

ભાવાર્થ :- જે પોતાની અર્થક્રિયા (-પ્રયોજનભૂત ક્રિયા) કરી શકતું નથી તે નિરર્થક છે, અથવા જેનો વિષય નથી તે નિરર્થક છે. જીવ પર જીવોને દુઃખી-સુખી આદિ કરવાની બુદ્ધિ કરે છે, પરંતુ પર જીવો તો પોતાના કર્યા દુઃખી-સુખી થતા નથી; તેથી તે બુદ્ધિ નિરર્થક છે અને નિરર્થક હોવાથી મિથ્યા છે - ખોટી છે.

ગાથા-૨૬૬ ઉપર પ્રવચન

‘આ રીતે બંધના કારણપણે (-કારણ તરીકે) નક્કી કરવામાં આવેલું જે અધ્યવસાન તે પોતાની અર્થક્રિયા કરનારું નહિ...’ શું કહે છે? કે, હું પરને મારું, જિવાડું, સુખી-દુઃખી કરું, પરદ્રવ્યને સંભાળું, પરદ્રવ્યની રક્ષા કરું એવો જે અભિપ્રાય તે અભિપ્રાય પ્રમાણે બહારમાં થાતું નથી. તેથી અભિપ્રાય પ્રમાણે અર્થક્રિયા નામ પદાર્થની ક્રિયા થતી નથી. આહા...! ‘અધ્યવસાન તો પોતાની અર્થક્રિયા કરનારું નહિ હોવાથી...’ અધ્યવસાય થયો એ પ્રમાણે પરમાં કાર્ય થાય છે, એમ છે નહિ. તેથી ‘મિથ્યા છે-એમ હવે દર્શાવે છે-’ ૨૬૬.

દુક્ષિદસુહિદે જીવે કરેમિ બંધેમિ તહ વિમોચેમિ ।

જા એસા મૂઢમદી ણિરત્થયા સા હુ દે મિચ્છા ।।૨૬૬ ।।

કરું છું દુખી-સુખી જીવને, વળી બદ્ધ-મુક્ત કરું અરે !

આ મૂઢ મતિ તુજ છે નિરર્થક, તેથી છે મિથ્યા ખરે. ૨૬૬.

આહાહા...! ભાઈ વીતરાગનો માર્ગ બહુ સૂક્ષ્મ છે, પ્રભુ! દુનિયાની સાથે મેળ ખાય એવો નથી. આ માર્ગ ક્યાંય છે નહિ. વીતરાગ સિવાય માર્ગ ક્યાંય નથી. કોઈ પંથમાં, કોઈ માર્ગમાં એ માર્ગ જ નથી. આહાહા...! ત્રણલોકના નાથ પરમાત્મા મહાવિહેદમાં બિરાજે છે એનો આ સંદેશ છે. આહાહા...! આહા...! ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ સંવત ૪૮ માં ત્યાં પ્રભુ પાસે ગયા હતા. પ્રભુ તો બિરાજે છે. પ્રભુનું તો કરોડ પૂર્વનું આયુષ્ય છે. એક પૂર્વમાં સીત્તેર લાખ કરોડ, છપ્પન લાખ કરોડ વર્ષ જાય. એવું મોટું પ્રભુનું આયુષ્ય છે. સમવસરણમાં બિરાજે છે. આહાહા...! આ સામાયિકમાં આજ્ઞા નથી લેતા? ખબરેય નથી, કોણ શું છે? મિથ્યાત્વભાવમાં ક્યાં સામાયિક હતી? આહાહા...!

અહીં કહે છે, ‘હું પર જીવોને દુઃખી કરું છું...’ હું પર જીવોને સગવડતા આપીને, પ્રતિકૂળ સગવડતા આપીને, અગવડતા આપીને દુઃખી કરું છું, હું સુખી કરું છું. પરજીવને સગવડતા આપીને ‘સુખી કરું છું ઇત્યાદિ...’ અધ્યવસાય તે મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! કેમકે એ પરિણામ છે તેની કાર્ય દશા તે પરિણામથી થતી નથી. પરની કાર્ય દશા જીવવું, મરવું

એ તારા પરિણામથી થતું નથી. એ અર્થક્રિયા તેથી થતી નથી માટે તારો અધ્યવસાય મિથ્યા-જૂઠો છે. આહાહા..!

‘બંધાવું છું, મુકાવું છું...’ અત્યારે હવે (આ) બે વિશેષ નાખ્યા. અત્યાર સુધી જીવિત, મરણ, સુખ, દુઃખનું હતું. હું પરને બંધાવું છું. આહાહા..! એક માણસ વેરી વિરોધી હતો. પછી દેરાસર થતું હતું એની ઈંટ લઈને ઓલાના મકાનમાં નાખી આવ્યો. એમ કે, આ દેવદ્રવ્ય છે તો એને પાપ લાગશે. મંદિરનું (કામ) ચાલતું હતું એની એક ઈંટ લઈને ઓલા વિરોધીનું મકાન ચાલતું હશે (ત્યાં મૂકી દીધી.) (એનું) સત્યાનાશ જાય. પણ એને ખબરેય નથી. આહાહા..! એણે પોતે લઈને પોતે લીધું હોય કે, આ દેવદ્રવ્ય છે માટે હું ખાઉં તો તો એનો પોતાનો અભિપ્રાય જૂઠો છે. એને તો આ ખબર પણ નથી. વિરોધીઓ આવા વેર ઉતારવા માટે આવા પગલાં ભરે. એના અભિપ્રાય નિરર્થક છે, કહે છે. આહાહા..! હું પરને બંધાવું છું. આ રીતે. એને એવી અગવડતા આપું કે, એ મિથ્યાત્વનો ભાવ કરે, બંધ કરે અને દુઃખી થશે. અને ‘મુકાવું છું...’ હવે અહીં આવ્યું. હું પર જીવોને સમજાવીને મુક્ત કરું છું, એ અધ્યવસાય જૂઠો છે. આહાહા..!

‘નિયમસાર’માં કહ્યું છે ને? ભાઈ! ‘નાના જીવા’, ‘નાના કમ્મા’, ‘નાના લબ્ધિ’ વાદવિવાદ કરીશ નહિ, પ્રભુ! તું કોની સાથે કરવા જઈશ? જીવો અનેક પ્રકારના ભવિ-અભવિ, કર્મ અનેક પ્રકારના બંધાયેલા, લબ્ધિ નામ ક્ષયોપશમની પ્રાપ્તિ અનેક પ્રકારની, હવે તું કોની સાથે વાદવિવાદ કરીશ? સ્વસમય અને પરસમય સાથે વાદવિવાદ કરીશ નહિ. ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’નો પોકાર છે. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ? કારણ કે એક વિચારના બધા થાય, એવું નહિ બને. હેં? તું તારું સંભાળ. બીજાને મુક્તિ કરાવી દઉં એવી બહુ ઉતાવળ કરવા જઈશ તો મિથ્યા અભિપ્રાય થશે. આહાહા..! ગજબ છે ને! સમજાય છે? ભલે શિષ્ય એમ કહે, પ્રભુ! તમે તરણતારણ છો. ‘નમોત્યુણં’માં આવે છે ને? ઈ કહે એ જુદી વાત છે. એ તો વ્યવહારથી કથન છે પણ તું એને એમ કહે કે, આને મુકાવી દઈશ, મારી પાસે આવ્યો તો છોડાવી દઈશ, એ તારા અભિપ્રાય ત્યાં કામ નહિ આવે. એના વીતરાગ પરિણામ વિના એ નહિ મૂકાય. તું એને વીતરાગ પરિણામ કરાવી દઈશ? આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ આમાં?

‘મુકાવું છું...’ આહાહા..! હું પરને મુક્ત કરાવીશ. પ્રભુ! મુક્ત કરાવીશ, તારો જે અભિપ્રાય છે પણ એની વીતરાગતા એ મુક્ત નહિ થાય. તારા અભિપ્રાયથી એ ત્યાં મુક્ત થશે? તારો અભિપ્રાય નિરર્થક છે. આહાહા..! એ..ઈ..! આહાહા..! ‘સમાધિ શતક’માં તો ત્યાં લગી કહ્યું છે. મુનિરાજ આત્મધ્યાની જ્ઞાની (કહે છે), અમને જે આ ઉપદેશનો વિકલ્પ આવે છે.. આહાહા..! ઘેલછાઈ છે, ઉન્મત્ત છે. આહાહા..! ધન્ય દશા! જેને આ વિકલ્પ આવ્યો. એથી શું? એમાં બીજાને લાભ છે? અને પોતાને એમાં લાભ છે? એમ કહે છે. આહાહા..! ‘ચંદુભાઈ’! આવી વાતું છે. આહાહા..! હું બીજાને ધર્મ પમાડી દઉં. પ્રભુ! એની

વીતરાગદષ્ટિ થયા વિના એ ધર્મ કેમ પામશે? તું એની દષ્ટિ કરી શકીશ? ઉતાવળ ન કર, પ્રભુ! એમ કહે છે. આહાહા...! ગજબ છે! હેં?

મુમુક્ષુ :- પરમ સત્ય છે.

ઉત્તર :- પરમ સત્યનો પોકાર છે. પ્રભુનો પોકાર છે. જિનેશ્વર ત્રિલોકનાથ... આહાહા...! ઇન્દ્રો અને ગણધરોની વચ્ચે પરમાત્મા આમ ફરમાવતા હતા, એ વાત આ આવી છે. આહાહા...! ભાઈ! તું ઉતાવળ ન કરીશ, ધીરો થજે. બીજાને હું રખડાવી મારું અને બીજાને મોક્ષ કરાવી દઉં એ અભિપ્રાય ન કર, પ્રભુ! એ તારો અભિપ્રાય નિરર્થક છે. કેમકે એ બંધાવાના મિથ્યાત્વના ભાવ વિના બંધાશે નહિ અને મોક્ષના-વીતરાગના માર્ગ વિના એ મુક્ત થશે નહિ. એનો વીતરાગભાવ તું કરાવી દઈશ? આહાહા...! ‘ચીમનભાઈ’! અહીં આવી વાતું છે, બાપા! આહા...!

ત્રણલોકના નાથ ‘સીમંધર’ ભગવાન આમ સભામાં ફરમાવે છે એ ભાષા છે. આહાહા...! એ ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ લઈને આવ્યા, ગાથાઓ બનાવી, એની ટીકા ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે’ કરી. આહાહા...! પંચમ આરાના તીર્થંકર જેવું ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવે’ કામ કર્યું, ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે’ ગણધર જેવું કામ કર્યું છે. આહાહા...! પાઠ તો ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’નો છે. પરને બંધાવું એવો એને ઉપદેશ આપું અને એવા મિથ્યાત્વને એ કરે અને રાગ-દ્વેષને કરે અને બંધાય અને એવો ઉપદેશ આપું કે એથી એને વીતરાગતા પ્રગટ થાય અને મુક્ત થાય. તારો એ અભિપ્રાય જૂઠો છે. કારણ કે એ બંધાય છે એ એના પરિણામથી બંધાશે. તું કહે કે, બંધાવી દઉં એ તારી વાત ખોટી-જૂઠી છે. અને મુક્ત કરાવી દઉં, તો વીતરાગભાવથી એ મુક્ત થશે, એના વીતરાગભાવથી મુક્ત થશે. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ત્રણે વીતરાગભાવ છે. આહા...! કેમકે પ્રભુ વીતરાગસ્વરૂપ છે. અકષાયસ્વરૂપ કહો, વીતરાગસ્વરૂપ કહો, ચારિત્રસ્વરૂપ કહો. ત્રિકાળ. એ વીતરાગ સ્વરૂપને આશ્રયે જે દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર થાય એ વીતરાગી પર્યાય છે. તો એ તો એ આશ્રય કરશે ત્યારે એને પર્યાય થશે. એને તું મુક્તિ કરાવી દઈશ? આહાહા...! ગજબ વાત છે! કહો, ‘સુજાનમલજી’! આહાહા...! અરે...! બીજાને ધર્મ પમાડી દઉં અને મુક્તિ કરાવી દઉં, એ પણ નહિ? આહાહા...! ધીરો થા, પ્રભુ! આહાહા...!

વિકલ્પ આવે, પણ એનો અર્થ એવો નથી કે બીજો સમજી જશે અને એની મુક્તિ થશે. આહાહા...! અને એને ઊંધે રસ્તે ચડાવી દઉં... આહાહા...! જુગલિયાનું આવે છે ને? જુગલિયા, નહિ?

મુમુક્ષુ :- આપે હમણાં કહ્યું, કે કુગુરુઓ લૂંટી લે છે.

ઉત્તર :- લૂંટી લે, એ નિમિત્તથી કથન છે. વાત સાચી. એ વાત એવી કરે કે, ઓલાને બેસે, ઊંધી વાત બેસે, એમ કહે છે. એ બેસે છે એ એનાથી બેસે છે. આહાહા...! ઇ શેઠ કહે છે, ‘ભગવાનલાલ’ શેઠ બીડીવાળા મોટા કરોડોપતિ છે ને? આ મકાન કરાવ્યા છે.

અમે શું (કરીએ)? માથે કહેતા હોય, ઈ અમે માનીએ. પણ માનો છો તમે કે એણે મનાવ્યું માટે માનો છો? તમે માનો છો. આહાહા...! એ તમારી માન્યતાની જવાબદારી તમારી છે. ઈ એમ કહે છે. શેઠિયા છે ને?

મુમુક્ષુ :- આપ તો કહો છો, પ્રમાણ કરજો.

ઉત્તર :- પ્રમાણ કરજોનો અર્થ, અનુભવનું પરિણામ તું તારાથી કરજે, એમ કહે છે. આહાહા...! આવો માર્ગ. વીતરાગ પરમેશ્વર એમ ફરમાવે, એ સંતો આડતિયા થઈને ફરમાવે છે. આહાહા...! વચમાં આડતિયા થઈને ફરમાવે છે.

પ્રભુ! બીજાને બંધનમાં નાખવું એ જો તું કરી શકે તો તારું એ કામ નિરર્થક છે. તારા પરિણામ નિરર્થક છે. એના બંધના મિથ્યાત્વ ભાવ વિના અને અજ્ઞાન વિના એ નહિ બંધાય. આહા...! અને તું એની મુક્તિ કરાવી દઈશ? આહા...!

મુમુક્ષુ :- આપના જેવા ગુરુ ...

ઉત્તર :- કોણ ગુરુ? ગુરુ તો પોતે આત્મા પોતાનો છે. નથી કહ્યું? ‘ઈષ્ટોપદેશ’. પોતે પોતાને સમજાવે તે ગુરુ. આહાહા...! હે આત્મા! તું આનંદનો નાથ, પ્રભુ! તું ક્યાં જાય છે? આહા...! અતીન્દ્રિય વીતરાગ સ્વભાવથી ભરેલો પ્રભુ (છે), એમ આત્મા પોતાને સમજાવે તે એનો ગુરુ છે. આહાહા...! જુદી વાતું, ભાઈ! આહાહા...! ઓહોહો...! આવી વાત મૂકે છે. છતાં કહે છે, કે અમે બીજાને મુકાવી દઈશું, એમ નથી. ગાથા મૂકી છે. એ પણ એમણે – ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે’ એમ કીધું, એ શબ્દની રચનાથી ટીકા થઈ છે, પ્રભુ! મેં કરી નથી, હોં! આહાહા...! અને એ શબ્દો તારે કાને પડે માટે તને જ્ઞાન થાય છે, એમ ન માનીશ, પ્રભુ! તારી પર્યાયનું જ્ઞાન તો તારાથી તે કાળે થાય ત્યારે શબ્દને નિમિત્ત કહેવાય છે. શબ્દોથી થયું નથી. આહાહા...! શું વીતરાગતાની રેલ ચાલી છે!! આહાહા...! શાંત થા, પ્રભુ!

એવો પરિણામ કરીશ નહિ કે, હું બીજાને મુક્તિ કરાવી દઉં, પ્રભુ! એની દશા ફેરવ્યા વિના એની મુક્તિ કેમ થશે? એના દ્રવ્યનો આશ્રય કરશે ત્યારે એની (મુક્તિ) થશે. એ દ્રવ્યનો આશ્રય તું કરાવી દે? આહાહા...! ત્રણલોકનો નાથ અંદર બિરાજે છે. પરમાત્મસ્વરૂપ પ્રભુ આત્મા પરમેશ્વર જ વસ્તુ છે. એનો આશ્રય ઈ કરે ત્યારે થશે કે તું કરાવી દઈશ? આહાહા...! એ વીતરાગમાર્ગ આમ કહે. બીજા તો (એમ કહે), તમને તારી દેશું, તમને આમ કરી દેશું. આહાહા...! આવી વાતું કહે, આવી પ્રરૂપણા કરે (છતાં) કહે છે, કે અમે તમને સમજાવી દઈશું (એમ નથી). ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે’ કહ્યું, કે આ શબ્દ તને જ્ઞાન આપે છે એમ માનીશ નહિ. શબ્દ અમે કર્યા એમ માનીશ નહિ અને શબ્દ તને જ્ઞાનની પર્યાય બનાવે છે, રચાવે છે એમ માનીશ નહિ. તારી જ્ઞાનની પર્યાય તને જોયપણે તારાથી થશે, શબ્દથી નહિ થાય. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- મોહથી ન નાચો.

ઉત્તર :- એ પછી કહ્યું. મેં શબ્દ બનાવ્યા અને શબ્દથી તમને જ્ઞાન થયું, એ જ્ઞાનની પર્યાય થઈ એમ મોહથી ન નાયો. આહાહા...! અરે...! વીતરાગ, વીતરાગી સંતોની આવી શૈલી છે, પ્રભુ! આહાહા...! આ ધીરાના કામ છે. આહા...! આ બધા સંઘ ભેગા કરીએ, આમ કરીએ, બધાને તારી દઈએ, જુવાનોને ધર્મમાં લગાવી દઈએ, જુવાનો સંગઠન કરો, તમને પમાડી દઈએ. પ્રભુ! ધીરો થા. આહાહા...! એના પરિણામ તો એણે સુધારવાના છે. ઈ નહિ સુધારે અને તું એને સુધારી દઈશ? આહા...! આવી વાતું સાંભળવા પણ મુશ્કેલથી મળે. આહાહા...!

પરજીવોને દુઃખી કરું, સુખી કરું, જિવાડું, મારું એમ બધું લેવું. ઇત્યાદિ અને વિશેષમાં આ નાખ્યું. પહેલાં ઈ નહોતું. બંધાવું અને મુકાવું ‘ઇત્યાદિ જે અધ્યવસાન છે તે બધુંય, પરભાવનો પરમાં વ્યાપાર નહિ હોવાને લીધે...’ એ તારા પરિણામ પરભાવમાં, પરમાં વ્યાપાર. તારો અભિપ્રાય પરભાવ છે, એનો ‘પરમાં વ્યાપાર નહિ હોવાને લીધે પોતાની અર્થક્રિયા કરનારું નહિ હોવાથી,...’ અધ્યવસાય એ છે, કે આને બંધાવું અને મુક્ત કરાવું, એ પરિણામ એ પરપદાર્થની ક્રિયા કરવાને સમર્થ નથી. આહાહા...! અરે...રે...! આવી વાતું સાંભળવી (મુશ્કેલ પડે). આ દુનિયા ચાલી જાય છે, જીંદગી તો.

ઓલા બિચારાનો કાગળ આવ્યો છે. ‘ભાનુ’ નાની ઉંમરનો છે, હોંશિયાર છે. ‘જયપુર’નો વિદ્યાર્થી (છે). બહુ વાંચ્યું તો ડોક્ટરે મનાઈ કરી છે. બોલશો નહિ. અરે...! લ્યો, જુવાન માણસ. ડોક્ટરને કાંઈક શંકા પડી હશે. બોલશો નહિ. ‘સંતોષ’ ઉપર કાગળ આવ્યો છે. ‘સંતોષભાઈ’ ગયા ને? આજે ગયા. ‘સંતોષભાઈ’ છે ને? બ્રહ્મચારી છે. અહીં બેસતા, અહીં બેસતા. બહુ વાંચન ને મનન ઘણું. એના ઉપર કાગળ છે, કે મેં બહુ વાંચ્યું એટલે ડોક્ટર મનાઈ કરે છે. છાતીમાં ધડાકા ચાલે છે. વાંચવું બંધ કરી દ્યો. કહો, નાની ઉંમરમાં (આવું થાય). એ જડની પર્યાય થવાની. આહા...! એ બોલવાની પર્યાય ન થવાની એમાં કરે કોણ? ડોક્ટરે તો વિકલ્પ કર્યો. મારે તો બીજું (કહેવું હતું), બિચારો જુવાન માણસ છે. (શ્રોતા :- ચર્ચા બંધ કરાવી દીધી) એ થવાની નહોતી. આહાહા...! પ્રભુ.. પ્રભુ! તું જ્ઞાનસ્વરૂપ છો ને, પ્રભુ! જ્ઞાનસ્વરૂપી બીજાને બંધાવે અને મુકાવે. એ તો આવ્યું નહિ? ૩૨૦ (ગાથા). બંધ અને મોક્ષને જાણે. પોતાના બંધ, મોક્ષને જાણે. આહાહા...! ગજબ વાત, પ્રભુ!

પ્રભુ! તું કોણ છો? તું તો જ્ઞાનસ્વરૂપ છો ને, પ્રભુ! આહા...! તારા જ્ઞાનના સ્વભાવથી ભરેલો ભંડાર છો ને આખો. એ જ્ઞાતા શું કરે? પ્રભુ! એ ઉદય આવે તેને જાણે, નિર્જરા થાય તેને જાણે. કરે નહિ. આહાહા...! પોતાના બંધ-મોક્ષને કરે નહિ. ગજબ વાત છે! અહીં તો પરના બંધ-મોક્ષ આવ્યું ને?

મુમુક્ષુ :- વીતરાગ પરિણામ..

ઉત્તર :- એ નહિ. મોક્ષની પર્યાય કરે નહિ. થાય છે એ જાણે. દ્રવ્યને લેવું છે ને?

મુમુક્ષુ :- શુદ્ધ અધ્યવસાય..

ઉત્તર :- એ વેપાર (થયો). પરિણામથી મોક્ષ છે, દ્રવ્યથી-ગુણથી નહિ, એમ સિદ્ધ કરવું છે. પરિણામ છે તેનો ખરેખર દ્રવ્ય કર્તા નથી, પ્રભુ! એ પરિણામ છે એ ષટ્કારકથી પરિણામતી મોક્ષની દશા થાય છે. આહાહા..! એ મોક્ષની દશા જે છે... ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! એ ષટ્કારકના પરિણામનથી પર્યાય પોતે મુક્તિને કરે છે. આહાહા..! જેને દ્રવ્ય અને ગુણનો પણ આશ્રય નથી. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ? આ તો બાપુ! વીતરાગમાર્ગ છે. બાપુ! ગહન માર્ગ છે. ગહન, ગંભીર માર્ગ છે. આહાહા..! ગુમડા થાય છે ને? ગંભીર ગુમડા. પત્તો ન ખાય. પ્રભુના રહસ્યની વાતું, બાપા! આહાહા..! અલૌકિક છે. એકલો વીતરાગરસ ઘોળાય છે, કહે છે. આહાહા..! એ કોને બંધાવે અને કોને મુકાવે? આહાહા..! પોતાના બંધ-મોક્ષને જાણે-દેખે તો વળી પરના બંધ-મોક્ષને કરે એ પ્રશ્ન ક્યાં આવ્યો? આહાહા..! બરાબર છે? 'ચંદુભાઈ'! ૩૨૦. ઉદયને અને નિર્જરાને, સામેસામા (લીધા). બંધને અને મોક્ષને. આહા..!

પ્રભુ! તું તો જાણનાર-દેખનાર છો ને! બંધ-મોક્ષની પર્યાયને કરનાર નહિ. એ જાણવા-દેખવાની પર્યાયને ખરેખર દ્રવ્ય કરનાર નથી. આહાહા..! બંધ-મોક્ષ, ઉદય-નિર્જરાને જે વર્તમાન પર્યાય જાણે છે તે પર્યાયનું કર્તા દ્રવ્ય નથી. હેં?

મુમુક્ષુ :- ઉપચારથી કર્તા કહેવાય-

ઉત્તર :- એ તો બીજું શું થાય? પ્રભુ! ગજબ, પ્રભુ! વીતરાગ ત્રણલોકના નાથનું રહસ્ય કોઈ અલૌકિક છે. જૈનમાં વાણિયાને મળ્યું પણ વાણિયા વેપાર આડે નવરા ન મળે. કીધું ને? 'જાપાન'વાળો મોટો ઇતિહાસીક છે. હમણાં બહાર પાડ્યું છે, કે જૈનમાર્ગ છે તે અનુભૂતિમાર્ગ છે. અંદર આત્માનો અનુભવ કરવો એ એનો માર્ગ છે, પણ વાણિયાને મળ્યો, વાણિયા નવરા ન મળે. 'જાપાન'નો કોઈ મોટો ઇતિહાસજ્ઞ છે. ઇતિહાસનો જાણનાર, લાખો શાસ્ત્રો ભણેલો છે. છાપામાં આવ્યું હતું. વાણિયા વેપાર આડે નવરા ન મળે. નવરાશ ન મળે કે, સત્ય શું છે? આહાહા..! ઓલા જાપાની અન્યમતિ વાણિયાની ટીકા કરે છે! વાણિયા એટલે વેપાર કરનાર. પછી ભલે તે ખોજા હોય. અંદર શું ચીજ છે અને કઈ રીતે સત્ય પ્રાપ્ત થાય? એનો નિર્ણય કરવાનો અવસર પણ લેતા નથી, પ્રભુ! તો ઠરવાનો તો અવસર ક્યાંથી આવે? વિશેષ કહેશે...

(શ્રીતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રવચન નં. ૩૨૭ ગાથા-૨૬૬, ૨૬૭ બુધવાર, આસો સુદ ૧૩, તા. ૩-૧૦-૧૯૭૯

૨૬૬ ગાથા. માથે (મથાળું) છે ને? 'આ રીતે બંધના કારણપણે (-કારણ તરીકે) નક્કી કરવામાં આવેલું જે અધ્યવસાન તે પોતાની અર્થક્રિયા કરનારું નહિ હોવાથી મિથ્યા છે...' શું કહે છે? કે, કોઈપણ બીજાને હું જિવાડી શકું, મારી શકું, સુખી કરી શકું, દુઃખી કરી શકું કે બીજાનો બંધ કરી શકું ને મોક્ષ કરી શકું, એવો જે અધ્યવસાય એ પરની ક્રિયા કરવાને સમર્થ નથી. એ નિરર્થક અધ્યવસાય છે.

મુમુક્ષુ :- પરને દઈ શકું, પરમાંથી લઈ શકું?

ઉત્તર :- કંઈ દઈ શકું, લઈ શકું બધા અધ્યવસાય મિથ્યા છે. કેમકે દેવાની-લેવાની ક્રિયા જડની સ્વતંત્ર છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ! પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવ એમ કહે છે, કે એ અધ્યવસાય જે છે... ગાથામાં આવશે.

दुखिदसुहिदे जीवे करेमि बंधेमि तह विमोचेमि ।

जा एसा मूढमदी गिरत्थया सा हु दे मिच्छा ॥२६६॥

નીચે હરિગીત.

કરું છું દુઃખી-સુખી જીવને, વળી બદ્ધ-મુક્ત કરું અરે !

આ મૂઢ મતિ તુજ છે નિરર્થક, તેથી છે મિથ્યા ખરે. ૨૬૬.

આહા...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ! જગતની વ્યવસ્થા તે તે સમયની જગતના પદાર્થથી થઈ રહી છે. તેમાં બીજો જીવ એમ કહે કે, આની વ્યવસ્થા હું કરું એ મિથ્યા અભિપ્રાય, મિથ્યાત્વ છે અને અનંત સંસારનું કારણ, બંધનું કારણ છે. ઝીણી વાત છે, ભાઈ! વીતરાગ માર્ગ બહુ સૂક્ષ્મ છે. આહાહા...!

એ કહે છે, 'હું પર જીવોને દુઃખી કરું છું...' એવો જે અભિપ્રાય. એ પર જીવને દુઃખી કરી શકતો નથી. એવો અભિપ્રાય તેનો નિરર્થક છે. તેથી તે અધ્યવસાય મિથ્યાત્વ છે અને તે તેને સંસારના બંધનું કારણ છે. આહાહા...! હું 'સુખી કરું...' પરને સગવડતા આપીને સુખી કરી શકું એવો જે અધ્યવસાય એ પરને સુખી કરવા માટે નિરર્થક છે. એ અધ્યવસાય પોતાની અર્થક્રિયા, પર પદાર્થની ક્રિયા કરવાને એ અધ્યવસાય નિરર્થક છે. આહાહા...! અરે...! મૂળની વાતની ખબર ન મળે. અનાદિથી રખડે છે. આહા...! ચોરાશીના અવતારમાં મિથ્યા અભિપ્રાય કરી ચોરાશીના અવતારમાં પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે. એ અહીં પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવની વાણીમાં આવ્યું એ અહીં સંતો જગતને જાહેર કરે છે. આહા...!

હું બીજાને સુખી કરું, દુઃખી કરું ઇત્યાદિ. એટલે કે જિવાડું, મારું ઇત્યાદિ અને બંધાવું,

મુકાવું ઇત્યાદિ. બીજાને હું બંધ કરાવું, મિથ્યા અભિપ્રાય કરાવીને એને સંસારમાં રખડાવું અને બીજાનો મોક્ષ કરાવું, એ તદ્દન મિથ્યા અભિપ્રાય છે. આહાહા...! બીજાનો મોક્ષ તો એનો વીતરાગભાવ કરે તો તેનો મોક્ષ થાય. બીજો કહે કે, હું એને મોક્ષ કરાવી દઉં એ મિથ્યાત્વ અધ્યવસાય મિથ્યાત્વ છે અને અનંત સંસારનું, પરિભ્રમણનું કારણ છે. આહાહા...! આકરું કામ. બીજાને હું મોક્ષ કરાવી દઉં. બીજી રીતે કહીએ તો બીજાને હું ધર્મ પમાડી દઉં.

મુમુક્ષુ :- ભગવાને તો ઘણા જીવને ... પમાડ્યા.

ઉત્તર :- કોણ પમાડે? એની પર્યાયથી એ પામે, બીજો એને શું કરે? ઝીણી વાત છે, ભાઈ! આહાહા...! બીજાને ધર્મ (પમાડું). એ તો પોતે એની અંતર દષ્ટિ કરે તો ધર્મ પામે. બીજો કહે કે, એને ધર્મ પમાડું. તો અંતર દષ્ટિ કરવાનો એનો નિરર્થક-ખોટો અભિપ્રાય છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ! અત્યારે દુનિયાની પ્રવૃત્તિથી આખી વાત બીજી છે. વીતરાગ જિનેશ્વર પરમેશ્વરની દિવ્યધ્વનિમાં આવેલી આ વાત છે. આહાહા...!

‘આ અધ્યવસાન...’ ક્યો? અધ્યવસાય એટલે અભિપ્રાય. બીજાને સુખી કરું, દુઃખી કરી શકું, મારી શકું, જિવાડી શકું, બીજાને બંધમાં નાખી શકું, બીજાનો મોક્ષ કરાવી શકું. આહાહા...! એ ‘અધ્યવસાન છે તે બંધુંય, પરભાવનો પરમાં વ્યાપાર નહિ હોવાને લીધે...’ એ અધ્યવસાન છે એ પરમાં ક્રિયા કરી શકે નહિ. પરને જિવાડી શકે નહિ, બીજાને મારી શકે નહિ, સુખી-દુઃખી કરી શકે નહિ, બંધ કરી શકે નહિ, મોક્ષ કરી શકે નહિ. એ અધ્યવસાય પરમાં ક્રિયા કરી શકે નહિ. આહાહા...! બહુ ઝીણું.

ભક્ત તો એમ કહે, પ્રભુ! આપ તરણતારણ છો. પણ બીજો કહે કે, મેં આને તાર્યો... આહાહા...! મેં આને જીવતર આપ્યું, અભયદાન આપીને જીવતો રાખ્યો, એ અભિપ્રાય તદ્દન પોતાની ક્રિયા પરમાં થવાને માટે નિરર્થક છે. આહાહા...! અરે...રે...! આવું ક્યાં (સાંભળવા મળે)? અનંતકાળથી આથડે છે. આહાહા...! નરક ને નિગોદ, તિર્યંચના અવતાર કરી કરીને અનંત અવતાર થયા. આ મિથ્યાત્વને લઈને. મૂળમાં સંસારનું મૂળ જ મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...!

એ અભિપ્રાય ‘પરભાવનો પરમાં વ્યાપાર નહિ હોવાને લીધે...’ તું અધ્યવસાય કર પણ તેથી પરમાં એ જીવન-મરણ થાય કે સુખી-દુઃખી થાય કે બંધ-મોક્ષ થાય એ ક્રિયા કરવાનો તારો અભિપ્રાય સમર્થ નથી. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! ‘પોતાની અર્થક્રિયા કરનારું નહિ હોવાથી...’ એ અભિપ્રાય પોતાની અર્થક્રિયા એટલે પરની પ્રવૃત્તિની જે ક્રિયા, જિવાડવા-મારવાની, બંધ-મોક્ષની. (એ) અર્થક્રિયા નહિ કરનારું હોવાથી ‘હું આકાશના ફૂલને ચૂંટું છું’ આકાશના ફૂલને (ચૂંટું છું). આકાશને ફૂલ હોય નહિ. આહાહા...! શું વીતરાગનો માર્ગ! સંતો જગતને જાહેર કરે છે. પ્રભુ! અરે...! તેં કોઈ દિ’ સાચી તત્ત્વની વાતનો નિર્ણય કર્યો નથી. એમ ને એમ અનંતકાળથી હું પરની દયા પાળું, પરને મારી શકું, પરની વ્યવસ્થા

કરી શકું, વ્યવસ્થાપકો વ્યવસ્થા કરે કે નહિ?

મુમુક્ષુ :- કરવી જ પડે ને.

ઉત્તર :- કરવી જ પડે ને, પ્રમુખ છે તે. નહિ? વ્યવસ્થા થતી હોય તેની વ્યવસ્થા કરું. એ વ્યવસ્થા તો ત્યાં તેની પરમાણુની અને તેના જીવની અવસ્થા (થાય જ છે). વ્યવસ્થા-અવસ્થા, તે તે પરમાણુ, તે તે આત્માની વિશેષ પર્યાયરૂપી અવસ્થા. તે તેનાથી થાય એ બીજો કહે કે, હું વ્યવસ્થા કરું. ઝીણી વાત, ભગવાન! આકરું પડે એવું છે. બીજું શું થાય? ભાઈ! અત્યારે આખો માર્ગ (બદલાઈ ગયો). વીતરાગ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ, એની ગેરહાજરી, તેમ કોઈ કેવળજ્ઞાની નહિ, અવધિજ્ઞાની નહિ, કોઈ સમકિતી દેવ આવે નહિ. આહાહા...! અને આવા ઊંધા અભિપ્રાયથી જગતને ચલાવે. આહાહા...! આ મુદ્દાની રકમ છે. આહાહા...!

હું પૈસા રાખી શકું, પૈસા વાપરી શકું, એવો જે અભિપ્રાય એ પૈસા લેવા, રાખું, લઉં એની ક્રિયા કરવાને અસમર્થ છે. આહાહા...! અરે...રે...! પણ ભાવ થયો કે, હું આને બે-પાંચ હજાર, લાખ આપું. તો નોટું ફટ..ફટ ગણી આપે. હવે અહીં કહે છે, કે એ તારો અભિપ્રાય જૂઠો છે. એ નોટુંની પર્યાય એ પ્રમાણે જવાની ક્રિયા તો એનાથી થાય છે અને તું કહે કે, મારાથી થાય છે. બહુ આકરું કામ, ભાઈ! અરે...! જન્મ-મરણથી અનાદિથી મરી ગયો છે. આ પૈસાવાળા લાખોપતિ, કરોડોપતિ બિચારા દુઃખી છે, હોં! એ ભિખારા દુઃખી છે, ભિખારા ભીખ માંગે છે. પૈસા લાવો, બાયડી લાવો, આબરૂ લાવો, કીર્તિ લાવો, મહા મોટા ભિખારી છે. એ.. ‘રામજીભાઈ’! એ કરોડપતિ છે. કણબી, ‘રાજકોટ’. એ કરોડ અને અબજ, એ પૈસા તો જડ છે. એને હું રાખું અને વાપરું, એ તારો અભિપ્રાય છે એ અર્થક્રિયા કરનારું નથી. તારો અભિપ્રાય પરમાં જવા-આવવાની ક્રિયાનો કરનાર નથી. તારો અભિપ્રાય નિરર્થક છે. આહા...! એટલે મિથ્યા છે. ઝીણી વાત, ભાઈ! આખા જગતના અભિપ્રાયોથી વીતરાગનો અભિપ્રાય બહુ જુદો છે, ભાઈ! આહાહા...! ‘શાંતિભાઈ’! આવું છે.

હું આકાશના ફૂલને તોડું છું. આકાશને ફૂલ નથી અને તોડું છું, એમ એનો અભિપ્રાય બીજાને જિવાડું-મારું, સુખી-દુઃખી કરું, આકાશના ફૂલને તોડું છું, એના જેવી વાત છે. આહાહા...! હોંશિયાર માણસ હોય તો જગતમાં બધા કામ સારા ન કરે? દુકાનની વ્યવસ્થા સરખી ચલાવે. હેં? હોંશિયાર માણસને પગાર સારો મળે. અડધો, દસ આના, આઠ આના ભાગ આપે. આ તો બધું અમે જોયેલું છે ને! આહા...! ભાઈ! તારો અભિપ્રાય જૂઠો છે, બાપુ! જડની એ બધી ક્રિયાઓ થવાની તે તો તેની ક્રિયા તારા અધ્યવસાયને લઈને એ ક્રિયા થાય, એમ છે નહિ. આહાહા...!

એ આકાશના ફૂલને તોડું છું. જેમ આકાશના ફૂલ જ નથી, એમ આનો અધ્યવસાય બીજાને સુખી-દુઃખી કરું, જિવાડું-મારું, બંધાવું-મુકાવું એ આકાશના ફૂલ તોડવા જેવું છે. ગજબ વાત છે! અરે...રે...! એવી વાત સાંભળવા મળે નહિ. આવું મનુષ્યપણું મળ્યું. અનંતે કાળે

મહા મોંઘેરી ચીજ છે. આહાહા...! એ મનુષ્યપણામાં કરવાનું તો આ છે. આવ્યું હતું ને? કરવા લાયક તો આ છે, આવ્યું હતું. બપોરે આવ્યું હશે. કરવા લાયક તો આ છે.

હું તો જ્ઞાતા-દષ્ટા છું. જગતના કોઈ કાર્ય મારાથી થાય, એ હું નહિ. કેમકે જગતના પદાર્થો પોતાની પર્યાયના કામથી નવરા નથી. દરેક પદાર્થ તેની પર્યાયથી નકામા નથી. પર્યાય તેનું કાર્ય તે દ્રવ્ય કરે જ છે. અને બીજો કહે કે, એની પર્યાયને હું કરું (એ મિથ્યા અભિપ્રાય છે). સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! આકરું કામ છે, ભાઈ! પહેલી તો વાત સાંભળવી મુશ્કેલ પડે. આહાહા...!

વીતરાગ ત્રણલોકનો નાથ જિનેશ્વરદેવ કહે છે, પ્રભુ! અનંત પદાર્થ છે ને? અનંત પદાર્થની પર્યાય તે તે કાળે તે પદાર્થ કરે એમાં તું કહે કે, હું આનું કરું. એ તો આકાશના ફૂલ તોડવા જેવો તારો અભિપ્રાય જૂઠો છે. આહાહા...! અરે...! આવું ક્યાં મળે? બાપુ! આહા...! અબજો રૂપિયા મળે, કરોડો મળે એ ધૂળ મળી એમાં કાંઈ (નથી). એ તો પૂર્વનું પુણ્ય હોય તો મળ્યું, પણ મળ્યું છે એ તો પાછું પાપ છે, પરિગ્રહ છે. શું કીધું ઈ? પાંચ-પચાસ લાખ, કરોડ-બે કરોડ મળ્યા, અબજો મળ્યા.

‘શાંતિલાલ ખુશાલ’, ‘ગોવા’. બે અબજ ચાલીસ કરોડ. છે અત્યારે. બે અબજ ચાલીસ કરોડ! અઢી અબજ! ‘ગોવા’માં છે, દસાશ્રીમાળી વાણિયા છે. આહાહા...! ગુજરી ગયો, બે છોકરા છે. છોકરો ખ્રીસ્તીને પરણ્યો છે. પૈસા બહુ, કાંઈ ઠેકાણું ન મળે. આહાહા...! ‘મુંબઈ’ અમારી પાસે આવ્યો હતો. મહારાજ! મારા બાપને તમારા દર્શન કરવા હતા, પણ ગુજરી ગયા. ‘મુંબઈ’ ૬૧ વર્ષમાં ગુજરી ગયો. અઢી અબજ રૂપિયા. ધૂળમાં શું છે? આહાહા...! ‘ગોવા’માં સાંઈઈ લાખના તો ત્રણ મકાન છે. ચાલીસ-ચાલીસ લાખનું એક અને બે દસ-દસ લાખના. ધૂળ, એ પરપદાર્થ છે, બાપુ! એ તારા ક્યાં છે? અને તારા કર્યા ક્યાં થયા છે? આહાહા...! આ મકાન છે તે આત્માથી થાય છે? બહુ ધ્યાન રાખે. ‘રામજીભાઈ’એ બહુ ધ્યાન રાખ્યું હતું અને ‘વજુભાઈ’ પણ બહુ ધ્યાન રાખતા. એ ભાવ હોય, પણ એ ત્યાં થાય છે તો એના કારણે. કેમ બેસે? પ્રભુ! તને આકરી વાત (લાગે), બાપા! એ પદાર્થ, એ પરમાણુ પદાર્થ છે. તત્ત્વ છે, અજીવ તત્ત્વ છે અને અજીવ તત્ત્વની ક્ષણે ક્ષણે પર્યાય થાય તેવું એ તત્ત્વ છે. એ અજીવની આ પર્યાય થવાનો કાળ હતો તો આ પર્યાય થઈ છે. આહાહા...! ૨૬ લાખનું મકાન. તે દિ’. અત્યારે તો પચાસ લાખે પણ થાય નહિ. આ તો પાંચ વર્ષ અને સાત મહિના પૂરા થયા. આજે તેરસ છે ને? એની માસિક તિથિ છે. પૂજા હતી ને? પાંચ વર્ષ અને સાત મહિના થયા. ફાગણ સુદ-૧૩. એ તો એની પર્યાય, પ્રભુ! તે પરમાણુઓ સ્કંધ છે, પિંડ છે, તેની તે સમયે તે જ અવસ્થા તે પણે થવાની તે થઈ છે, એ બીજો કહે, કે આ મારાથી થઈ છે, એ તારો અધ્યવસાય આકાશના ફૂલ તોડવા જેવો છે. આહાહા...! ગજબ વાત છે, પ્રભુ! આહાહા...!

બીજું તત્ત્વ બીજા તત્ત્વની કોઈ પરભાવની ક્રિયા કરે એ ત્રણકાળમાં બનતું નથી. અંદર એને બેસવું જોઈએ, ભાઈ! આહાહા...! એમ ને એમ નહિ, એને અંદર બેસવું જોઈએ. તે વિના જૂઠો અભિપ્રાય નહિ ટળે અને જ્યાં સુધી જૂઠો અભિપ્રાય (છે) ત્યાં સુધી નરક અને નિગોદના ભવ કરવા પડશે, બાપા! આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

‘અર્થક્રિયા કરનારું નહિ હોવાથી, ‘હું આકાશના ફૂલ ચૂંટું છું’ એવા અધ્યવસાનની માફક મિથ્યારૂપ છે,...’ આકાશના ફૂલ તોડું એવો જે અધ્યવસાય મિથ્યા છે એમ આને જિવાડું-મારું, સુખી-દુઃખી કરું, બંધ-મોક્ષ કરું એવો તારો અધ્યવસાય નિરર્થક છે. છે સાર્થક-સંસારમાં રખડવા માટે. પર કાર્ય માટે નિરર્થક છે. આહાહા...! જુઓને! વીતરાગમાર્ગ તો જુઓ, પ્રભુ! આહાહા...! ત્રણલોકના નાથ ભગવાન ‘સીમંધર’ પ્રભુ મહાવિદેહમાં બિરાજે છે, એની આ વાણી છે. ભગવાન ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ ત્યાં ગયા હતા. દિવ્યધ્વનિ સાંભળી, અનુભવ તો હતો, ચારિત્ર હતું, આનંદનું સ્વસંવેદન હતું. આહાહા...! કહે છે, કે આ પુસ્તક બન્યું એ પણ અમારાથી નહિ, હોં! આહાહા...! એ ટીકા બની એ અમારાથી નહિ. કેમકે એ પરમાણુની તે કાળે તે પર્યાય થવા કાળે તેનાથી થઈ. બીજો અભિપ્રાય એમ કરે કે, મારાથી થાય તો તારો અભિપ્રાય તેના કાર્યમાં નિરર્થક છે. આહાહા...! હજારો-લાખો કહે નહીં. બહુ ફેરવવું પડે. આહાહા...!

‘હોંશિડા મત હોંશ ન કીજે’ એક સ્તવન આવે છે. ચાર સજ્જાયમાળા છે ને? સજ્જાયમાળા છે. એક એક સજ્જાયમાળામાં બસો-અઢીસો (શ્લોક છે). એ તમારે દિગંબરમાં ન હોય. શ્વેતાંબરમાં છે. મેં તો દુકાન ઉપર મંગાવી હતી. સંવત ૧૯૬૪-૬૫ની સાલની વાત છે. ચાર સજ્જાયમાળા છે. હું તો દુકાને (બેસતો), પિતાજીની ઘરની દુકાન હતી એટલે હું તો નિવૃત્તિથી વાંચતો. ચાર સજ્જાયમાળા, ચારેય વાંચેલી. એક એકમાં બસો-અઢીસો સજ્જાય છે. એ ચારેય વાંચેલી. એમાં એક આ છે, ‘હોંશિડા મત હોંશ ન કીજે’. એ પરના કાર્યમાં હોંશિડા હોંશ ન કરીએ, પ્રભુ! આહાહા...! એવું છે, એમાં ઘણું આવે છે. ઘણી સજ્જાય આવે છે.

ત્યાં તો એ પણ આવે છે, ‘સહજાનંદી રે આત્મા, સૂતો કંઈ નિશ્ચિંત રે, મોહ તણા રે રણિયા ભમે.’ આ મિથ્યાત્વના મોહ મોટા માથે લેણદાર ઊભા છે. આહા...! ‘જાગ જાગ રે મતિવંત રે.. એ લૂંટે જગતના જંત રે.’ બાયડી-છોકરા કહે કે, અમને શું કરવા પરણ્યા? શું કરવા અમને ...? અમને પોષવા પડશે, કરવું પડશે. એ લૂંટારા બધા લૂંટશે તને. ‘નિયમસાર’માં કહ્યું છે, એ બધા ધૂતારાની ટોળી તને મળી છે. આહાહા...! ‘નિયમસાર’. આહાહા...! ‘જાગ જાગ મતિવંત, આહાહા...! લૂંટે જગતના જંત, વિરલા કોઈ ઉગરંત’. કોઈ વિરલા પ્રાણી એમાંથી ઉગરે, બાકી તો મૂઆ પડ્યા છે અંદર. આહાહા...! અરે...રે...! આવું સાંભળવા મળે નહિ જ્યાં, એનો કે દિ’ વિવેક કરે? આહાહા...!

આ કપડું છે એ આમથી આમ થાય છે, એને આત્મા કરે એ ત્રણકાળમાં નહિ, એમ કહે છે. હાથ આમ કરે એ આત્મા નહિ. હાથની ક્રિયા થાય એ જડથી જડને લઈને. અને એને લઈને કપડાની ક્રિયા થાય એમેય નહિ. કપડાની ક્રિયા એને લઈને આમ ઊંચી-નીચી થાય. આહાહા...! આવી વાત કોને બેસે? પ્રભુ! માર્ગ તો આ છે. આહાહા...!

એ અહીં કહે છે, કે 'હું આકાશના ફૂલને ચૂંટું છું' એવા અધ્યવસાનની માર્ફક મિથ્યારૂપ છે,...' તારો અભિપ્રાય. આહાહા...! બાયડી, છોકરાને પાળું, પોષું.. આહાહા...! બીજાને કેળવણી આપું. લ્યો, ઠીક! બીજાને કેળવણી આપું. આરે...! પ્રભુ! એનું જ્ઞાન તો એનાથી ખીલશે. તારાથી ખીલશે? આવી વાતું આકરી બહુ, ભાઈ! આહાહા...! પ્રભુ તો ત્યાં સુધી કહે કે, આ વાણી છે એ વાણીની ક્રિયાનો આત્મા કર્તા નથી. વાણી તો જડ છે, એની પર્યાય જડથી થાય. પ્રભુ! તારાથી નહિ. અને એ વાણી કાને પડે માટે એને જ્ઞાન થાય છે, એમ નથી. પ્રભુ! તારો તે કાળે તે આત્માનો તે પ્રકારના જ્ઞાનનો પ્રકાર થવાનો જન્મક્ષણ હતો તે થયો છે, વાણીથી નહિ. આવું કેમ બેસે? ઘરે બેઠા નહોતું અને અહીં થયું માટે આનાથી નથી થયું? ભાઈ! અત્યારે તે પર્યાય તારા જ્ઞાનગુણની તે પ્રકારના ક્ષયોપશમની ઉત્પન્ન થવાનો કાળ છે. એમાં આ શબ્દ તો નિમિત્ત છે, એનાથી થયું નથી. અરે..રે...! આ વાત કેમ બેસે?

'હું કરું, હું કરું એ જ અજ્ઞાન છે' 'નરસિંહ મહેતા' કહે છે. 'શકટનો ભાર જેમ જ્ઞાન તાણે' ગાડાનો ભાર. કૂતરો હેઠે ઠીઠે અડે એટલે (માને કે) મારાથી ગાડું ચાલે છે. એમ આ બધી દુકાનની, બધી ઘરની વ્યવસ્થા કરનારો ડોંશિયાર (માનનારો) કૂતરા જેવો છે. આહાહા...! કહો, 'પૂનાતરજી'! આવી વાતું છે. આહાહા...! પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવની વાણીનો આ સાર છે. એ 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ', 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ' જગતને જાહેર કરે છે. પ્રભુ આમ કહે છે. પ્રભુ! તને બેસે ન બેસે તું જાણ, પણ પ્રભુ તો આમ કહે છે. આહાહા...! છે?

'કેવળ પોતાના અનર્થને માટે જ છે...' બીજાને જિવાડી દઉં, નભાવું, પોષણ આપું, વેપાર-ધંધા મોટા હોય તો બીજાનો નભાવ થાય, આવો જે તારો અભિપ્રાય કેવળ પોતાના અનર્થને માટે છે. બે ભાષા થઈ. પરની અર્થક્રિયા કરવામાં સમર્થ નથી, પણ પોતાના અનર્થને માટે સમર્થ છે. શું કહ્યું? પ્રભુ! આહાહા...! તારા અભિપ્રાય પરને જિવાડું-મારું, સુખી-દુઃખી (કરું) એ તારો અભિપ્રાય પરની ક્રિયા-અર્થક્રિયા કરવાને સમર્થ નથી, પણ તારો અભિપ્રાય તારું અનર્થ કરવાને માટે સમર્થ છે. આહાહા...! અર્થ અને અનર્થ, સામે નાખ્યા. આહાહા...! આ બાયડી, છોકરાને પોષે છે, નાનાને મોટા કરે છે. આહા...! નાના બાળક બિચારા એને ખબર ન હોય ભાઈ! શું થાય? પ્રભુ! એ બાળકનું શરીર છે એ રજકણો છે. એની એ પર્યાય જે સમયે થવાની તે ક્ષણે તે જન્મક્ષણ છે. એની મા એમ કહે કે, આને હું પાળું છું, રાખું છું એ મિથ્યા અભિપ્રાય છે. પરની ક્રિયા માટે, અર્થક્રિયા માટે સમર્થ નથી,

પણ પોતાના અભિપ્રાય માટે અનર્થનું કારણ છે. આહાહા...! અરે...રે...! ત્યારે અમારે બેસી રહેવું ને? બેસી રહેવુંનો અર્થ કે, તું તારા અભિપ્રાયમાં પરનું કરી શકું, એ છોડી દે. બાકી તો જેમ થવાનું તે થાય છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...!

એ 'પોતાના અનર્થને માટે જ છે...' માત્ર પોતાના નુકસાનનું કારણ થાય છે. આહાહા...! બહુ જોર દઈને એમ કરીશ નહિ કે, બીજાને હું સમજાવી દઉં ને ધર્મ પમાડી દઉં. બહુ જોર રહેવા દે. 'છ કાયના પિયર' આવે છે ને? એ છ કાય માતા-પિતા છે. અરે...! પ્રભુ! માતા-પિતા કેવા? આહાહા...! છ કાયના જીવની પર્યાય તે કાળે તેને થવાની હોય તે તે થાય છે, એને તું એનું રક્ષણ કર તો થાય, એ અભિપ્રાય નિરર્થક (છે), તારે માટે નુકસાન છે. પરમાં થાતું નથી. પરના કાર્યમાં લાભ થતો નથી પણ તારે માટે નુકસાન છે. આહાહા...!

ભાવાર્થ :- 'જે પોતાની અર્થક્રિયા...' અર્થ એટલે પ્રયોજન. પ્રયોજનભૂત ક્રિયા. પોતાની પ્રયોજનભૂત ક્રિયા. એટલે કે હું અધ્યવસાય કરું, પરને જિવાડું, એવી પ્રયોજનભૂત ક્રિયા. એ અધ્યવસાય પરની '(-પ્રયોજનભૂત ક્રિયા) કરી શકતું નથી...' કરી શકતું નથી. આહાહા...! સાદી ભાષા કરી. 'તે નિરર્થક છે, અથવા જેનો વિષય નથી...' ભાષા જુઓ! શું કહે છે? કે, તું એવો પરિણામ કર કે, એને જિવાડું-મારું, એ જિવાડવા-મારવાના અભિપ્રાયનો એ વિષય જ નથી. એ વિષય તો પર છે. શ્વેય તરીકે જાણવાનો છે, એને ઠેકાણે તેને જિવાડું-મારું એવો તારો વિષય છે જ નહિ. આહાહા...! શું કહ્યું ઇ?

તું પરિણામમાં એમ અભિપ્રાય કર કે, પરને જિવાડું-મારું, સુખી-દુઃખી કરું, બંધાવું-મુકાવું. આહાહા...! એ અભિપ્રાયનો એ વિષય જ નથી. એટલે કે એ અભિપ્રાય પ્રમાણે થાતું નથી. આને કારણે થાતું નથી માટે એનો વિષય નથી. આહાહા...! ગજબ છે! અર્થકારે આવો (અર્થ) કર્યો છે. તારા પરિણામમાં તું કર. નિરર્થક, તારા નુકસાનને માટે, રખડવા માટે. પણ એ પરિણામનો વિષય જે પર છે એ એનો વિષય નથી. પરને જિવાડું, મારું, બાંધું એ કાંઈ તારા અભિપ્રાયનો વિષય નથી. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? એનું ધ્યેય માન્યું હશે તો એનું એ ધ્યેય નથી. આરે...! આરે...! આવી વાતું. બહુ સરસ શબ્દ વાપર્યો છે.

'જે પોતાની અર્થક્રિયા (-પ્રયોજનભૂત ક્રિયા)...' બીજાને જિવાડું-મારું, નભાવું એવા જે તારા પરિણામ, એની અર્થક્રિયા એટલે પરમાં થવું તે કરી શકાતું નથી. 'નિરર્થક છે, અથવા જેનો વિષય નથી તે નિરર્થક છે.' તે તારા પરિણામ કર્યા કે આને નભાવું, એનો એ વિષય છે, એ વિષય એમ છે જ નહિ. પરિણામનો એ વિષય છે જ નહિ. આહાહા...! 'ચીમનભાઈ'! ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! તારી પ્રભુતાનો પાર ન મળે, પણ પ્રભુ તું ભૂલી ગયો. આહાહા...! તારી પ્રભુતા પરના કામ કરી શકું, ત્યાં તેં માન્યતામાં વાપરી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

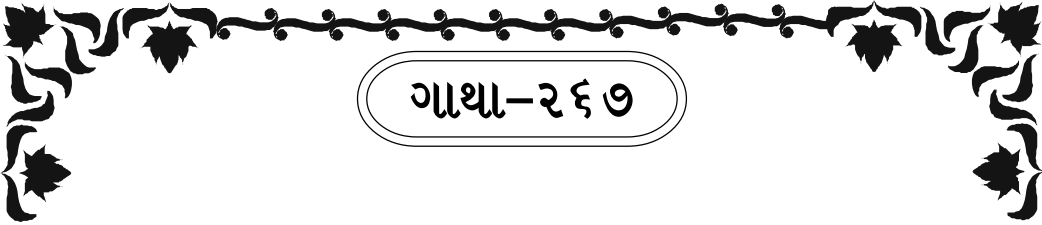
એ 'જેનો વિષય નથી...' એટલે શું? કે, જે તું પરિણામ એમ કર કે, આને નભાવું,

એ તારા પરિણામનો એ વિષય નથી. આહાહા...! એ તો જ્ઞેય છે. તારા જ્ઞાનની પર્યાયનો એ જ્ઞેય વિષય છે. એને ઠેકાણે જિવાહું-મારું, બંધાવું એવા પરિણામનો એ વિષય નથી. આહાહા...! તેં જે ધ્યેય બાંધ્યું હોય કે આને આમ કરું, પણ એ તારા પરિણામનો વિષય જ નથી. આહાહા...! ધીરેથી સમજવાની વાત છે, બાપા! આ કાંઈ કોઈ ઉતાવળે (થાય એવું નથી). આવો માર્ગ હોય? આવો માર્ગ હોય તો કાંઈ પછી કરાય નહિ. ભાઈ! ધીરો થા, પ્રભુ! આહાહા...! તું તારા પરિણામમાં પરિણામનો ફેરફાર કરવો હોય એ કર, પણ પરના પરિણામમાં કંઈ ફેરફાર (કરી શકે, એમ નથી). એ પણ અહીં તો કહે છે, કે જે સમયે જે પરિણામ થયા તે સમયનો ફેરફાર કર તો એ નહિ થઈ શકે. લે! આહાહા...!

ક્રમબદ્ધ જે પરિણામ થાય છે.. આહાહા...! તારા પરિણામનો ફેરફાર કર નહિ. એટલું કરી શકે કે, પરને હું જિવાહું-મારું એવો જે અભિપ્રાય છે એ છોડીને, સ્વદ્રવ્યનો અભિપ્રાય કરી શકે, એ તારું કર્તવ્ય છે. આહાહા...! હું તો જ્ઞાતા છું, જ્ઞાયક છું, જ્ઞાનના રસથી ભરેલો પદાર્થ છું, એવો અભિપ્રાય કર તો તે તારાથી થઈ શકે છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? બહુ સારી ગાથા છે. આહાહા...! તો તો પછી અહીં એવું થયું કે, આ દવાથી રોગ મટે નહિ. એ તો નિમિત્ત છે, બાપા! તે પરમાણુ તે વખતે પર્યાય થવાની (હોય તે થાય). બાપુ! આકરી વાતું (છે), ભાઈ! આહાહા...! બીજા પરમાણુઓ બીજા પરમાણુની પર્યાયને પલટાવે? એમ છે નહિ. જો કે પરમાણુને કોઈ અભિપ્રાય નથી, અભિપ્રાય કરનારો તો જીવ છે, પણ પરમાણુની જે ક્રમસર પર્યાય જે કાળે જે થાય છે તેને બીજો પરમાણુ કરે (એમ છે નહિ). આહાહા...! કહો, 'શિવલાલભાઈ'! આવી વાતું છે.

ભગવાનની ભક્તિ કરવામાં સ્વાહા.. સ્વાહા (બોલે). કહે છે, કે એ સ્વાહાની ભાષા અને હાથ આમ આમ થાય અને ચોખા જાય, એ ક્રિયા તારાથી થઈ નથી. તારા પરિણામમાં તું એમ માન કે, આ મારાથી થાય એ જુદી વાત છે. તેથી કંઈ પરનું કાર્ય એ પરિણામથી થાય, એમ નથી. એ તારા પરિણામ તને નિરર્થક છે. પણ શુભ પરિણામ હોય એને જાણે કે, આ તો એને કારણે થાય છે. એને તો હું જાણનારો છું. આહાહા...! ભારે કામ, ભાઈ! આવો માર્ગ હશે? આકરું લાગે. સાંભળ્યું ન હોય (એવા) નવા માણસને તો એવું લાગે કે, આ શું કહે છે? પાગલ જેવી વાતું છે. વાત તો એવી (છે), વાત સાચી. આહાહા...!

'જીવ પર જીવોને દુઃખી-સુખી આદિ કરવાની બુદ્ધિ કરે છે, પરંતુ પર જીવો તો પોતાના કર્યા દુઃખી-સુખી થતા નથી;...' આહાહા...! 'તેથી તે બુદ્ધિ નિરર્થક છે અને નિરર્થક હોવાથી મિથ્યા છે-ખોટી છે.' મિથ્યા અભિપ્રાય, જૂઠો છે.

 ગાથા-૨૬૭

કુતો નાધ્યવસાનં સ્વાર્થક્રિયાકારીતિ ચેત્ -

અજ્ઞવસાણણિમિત્તં જીવા બજ્ઞાંતિ કમ્મણા જદિ હિ ।

મુચ્ચંતિ મોક્ષમર્ગે ઠિદા ય તા કિ કરેસિ તુમં ॥૨૬૭॥

અધ્યવસાનનિમિત્તં જીવા બધ્યન્તે કર્મણા યદિ હિ ।

મુચ્યન્તે મોક્ષમર્ગે સ્થિતાશ્ચ તત્ કિ કરોષિ ત્વમ્ ॥૨૬૭॥

યત્કિલ બન્ધયામિ મોચયામીત્યધ્યવસાનં તસ્ય હિ સ્વાર્થક્રિયા યદ્વન્ધનં મોચનં જીવાનામ્ । જીવસ્ત્વસ્યાધ્યવસાયસ્ય સદ્ભાવેડપિ સરાગવીતરાગયોઃ સ્વપરિણામયોઃ અભાવાન્ન બધ્યતે, ન મુચ્યતે; સરાગવીતરાગયોઃ સ્વપરિણામયોઃ સદ્ભાવાત્તસ્યાધ્યવસાયસ્યાભાવેડપિ બધ્યતે, મુચ્યતે ચ । તતઃ પરત્રાકિઞ્ચિત્કરત્વાન્નેદમધ્યવસાનં સ્વાર્થક્રિયાકારિ; તતશ્ચ મિથ્યૈવેતિ ભાવઃ ।

હવે પૂછે છે કે અધ્યવસાન પોતાની અર્થક્રિયા કરનારું કઈ રીતે નથી ? તેનો ઉત્તર કહે છે :-

સૌ જીવ અધ્યવસાનકારણ કર્મથી બંધાય જ્યાં

ને મોક્ષમર્ગે સ્થિત જીવો મુકાય, તું શું કરે ભલા ? ૨૬૭.

ગાથાર્થ :- હે ભાઈ ! [યદિ હિ] જો ખરેખર [અધ્યવસાનનિમિત્તં] અધ્યવસાનના નિમિત્તે [જીવાઃ] જીવો [કર્મણા બધ્યન્તે] કર્મથી બંધાય છે [ચ] અને [મોક્ષમર્ગે સ્થિતાઃ] મોક્ષમર્ગમાં સ્થિત [મુચ્યન્તે] મુકાય છે, [તદ્] તો [ત્વમ્ કિ કરોષિ] તું શું કરે છે ? (તારો તો બાંધવા-છોડવાનો અભિપ્રાય વિફળ ગયો.)

ટીકા :- 'હું બંધાવું છું, મુકાવું છું' એવું જે અધ્યવસાન છે તેની પોતાની અર્થક્રિયા જીવોને બાંધવા, મૂકવા (-મુક્ત કરવા, છોડવા) તે છે. પરંતુ જીવ તો, આ અધ્યવસાયનો સદ્ભાવ હોવા છતાં પણ, પોતાના સરાગ-વીતરાગ પરિણામના અભાવથી નથી બંધાતો, નથી મુકાતો; અને પોતાના સરાગ-વીતરાગ પરિણામના સદ્ભાવથી, તે અધ્યવસાયનો અભાવ હોવા છતાં પણ, બંધાય છે, મુકાય છે. માટે પરમાં અકિંચિત્કર હોવાથી (અર્થાત્ કાંઈ નહિ કરી શકતું હોવાથી) આ અધ્યવસાન પોતાની અર્થક્રિયા કરનારું નથી; અને તેથી મિથ્યા જ છે. - આવો ભાવ (આશય) છે.

ભાવાર્થ :- જે હેતુ કાંઈ પણ ન કરે તે અર્કિચિત્કર કહેવાય છે. આ બાંધવા-છોડવાનું અધ્યવસાન પણ પરમાં કાંઈ કરતું નથી; કારણ કે તે અધ્યવસાન ન હોય તોપણ જીવ પોતાના સરાગ-વીતરાગ પરિણામથી બંધ-મોક્ષને પામે છે, અને તે અધ્યવસાન હોય તોપણ પોતાના સરાગ-વીતરાગ પરિણામના અભાવથી બંધ-મોક્ષને નથી પામતો. આ રીતે અધ્યવસાન પરમાં અર્કિચિત્કર હોવાથી સ્વ-અર્થક્રિયા કરનારું નથી અને તેથી મિથ્યા છે.

ગાથા-૨૬૭ ઉપર પ્રવચન

‘હવે પૂછે છે કે અધ્યવસાન પોતાની અર્થક્રિયા કરનારું કઈ રીતે નથી?’ હવે અર્કિચિત્કર નાખશે. આહાહા...! ૨૬૭.

અજ્ઞવસાણમિત્તં જીવા વજ્જંતિ કમ્મણા જદિ હિ ।

મુચ્ચંતિ મોક્ષમગ્ગે ટિદા ય તા કિ કરેસિ તુમં ।।૨૬૭।।

સૌ જીવ અધ્યવસાનકારણ કર્મથી બંધાય જ્યાં

ને મોક્ષમાર્ગે સ્થિત જીવો મુકાય, તું શું કરે ભલા ? ૨૬૭.

આહાહા...! બીજાને ધર્મ પમાડી દઉં, એવો અભિપ્રાય છોડી દેજે. આહાહા...! ગજબ વાત છે! ઉતાવળો થઈશ નહિ, પ્રભુ! આહાહા...! તારું જ્ઞાતાપણું છોડીને આવો અભિપ્રાય કરીશ નહિ. આહાહા...! જગતને પમાડી દઉં. બાપુ! એની પર્યાય (થવા) કાળે થશે, એમાં તું શું પમાડીશ? ભાઈ! આહાહા...! બહુ ફેરફાર. હેં? આહાહા...!

ટીકા :- ‘હું બંધાવું છું...’ હું બીજાને રખડાવવાનો ભાવ કરાવી દઉં છું. ઓલું આવે છે ને? જુગલિયાનું, નથી આવતું? શ્વેતાંબરમાં. જુગલિયાને એક જણાએ પાપ કરાવીને નરકમાં મોકલ્યો. શ્વેતાંબરમાં અછેરું આવે છે. એમ બને નહિ. જુગલિયા કોઈ દિ’ નરકમાં જાય નહિ. શ્વેતાંબરમાં એવી કલ્પિત વાતું ઘણી આવે છે, ઘણી કલ્પિત વાતું. જુગલિયાનો વેરી જીવ હતો એટલે જુગલિયામાંથી ઉપાડીને કર્મભૂમિમાં લાવ્યા. કર્મભૂમિમાં લાવીને એને પછી રાજ આપ્યું ને માંસ ખવડાવ્યું, દારૂ પીવડાવ્યો (એટલે) નરકમાં ગયો. અછેરુ છે એમ કહે છે. એમ ન બને, ભગવાન! આહાહા...! એ શ્વેતાંબરમાં આવે છે. એ બધી કલ્પિત વાતું છે, વીતરાગે કહેલી નથી. બધી કલ્પિત વાતું કરીને શાસ્ત્ર રચ્યા છે. ઝીણી વાત છે, ભગવાન! શું કહીએ? અર...ર...ર...!

એ કહે છે, કે હરિ.. શું કહેવાય આ? દેવકુરુ. જુગલિયા.. હરિવંશ. જુગલિયા છ પ્રકારના છે ને? દેવકુરુ, ઉત્તરકુરુ, હરિવંશ.. નામ ભૂલી જઈએ છીએ. હરિવંશના જુગલિયા લાવી એને માંસ ખવડાવ્યું અને રાજાને મારી નરકે ગયા. એમ કોઈ દિ’ બને નહિ. આમાં શ્વેતાંબરમાં

છે. આહાહા...!

‘હું બંધાવું છું, મુકાવું છું’ એવું જે અધ્યવસાન છે તેની પોતાની અર્થક્રિયા...’ અર્થક્રિયા એટલે? એ અભિપ્રાય છે તેવું બહારમાં જડનું કે પરનું પરિણમન થવું, એ ‘જીવોને બાંધવા, મૂકવા (-મુક્ત કરવા, છોડવા) તે છે.’ પરને બંધાવું, મુકાવું એ એના અધ્યવસાયની અર્થક્રિયા છે. ‘પરંતુ જીવ તો, આ અધ્યવસાનનો સદ્ભાવ હોવા છતાં...’ તારો અધ્યવસાય હોય કે હું બંધાવું અને મુકાવું, એવો અધ્યવસાય હોવા છતાં ‘પણ પોતાના સરાગ-વીતરાગ પરિણામના અભાવથી...’ જો એ બંધાવનારો પોતાને સરાગ પરિણામ હોય તો તેનાથી બંધાય અને વીતરાગ પરિણામ હોય તો મુક્ત થાય. એમાં તું શું કરી શકે? આહાહા...!

‘પોતાના સરાગ-વીતરાગ પરિણામના અભાવથી...’ (ભાષા) ટૂંકી કરી. સરાગ પરિણામથી બંધાય છે અને વીતરાગ પરિણામથી મુક્ત થાય છે. આહાહા...! આ તો ઓલા કહેતા હતા ને ‘ઝરિયા’માં? ‘અમૃતલાલ’. બાવા થાય તો આ બેસે. બાવો જ છો, સાંભળને! કે દિ’ પરદ્રવ્યમાં ગરી ગયો છો? તારું તત્ત્વ જ આખું જુદું છે. આહાહા...! તારી પર્યાયમાં પરદ્રવ્ય છે જ નહિ. તારી પર્યાયમાં નથી એ પરદ્રવ્યનું તું કાંઈ કર? તારી પર્યાયમાં તો એને કરી શકું એવો અધ્યવસાય (હો) અને કાં રાગ-દ્વેષ. એ તારી પર્યાયમાં હોય. કાં એ તારી પર્યાયમાં દ્રવ્યને આશ્રયે વીતરાગતા હોય. બાકી તારી પર્યાયમાં કોઈ પરદ્રવ્ય હોય (એમ છે નહિ). આહાહા...! આવો વીતરાગ માર્ગ. દિગંબર સંતોની વાત ક્યાંય છે નહિ. આહા...! સત્ને જાહેર કરે છે. ઢંઢેરો પીટાય છે. દિગંબર મુનિઓએ તો ગજબ કામ કર્યા છે. આહાહા...! એને દુનિયાની પડી નથી, કે આ માનશે કે નહિ માને? શું કહેશે? ગમે તેમ કહો. પ્રભુ! માર્ગ તો આ છે. આહાહા...! છે?

‘જીવ તો, આ અધ્યવસાનનો સદ્ભાવ...’ સામાનો અધ્યવસાય છે કે આને બંધાવું અને આને મુકાવું. એવો અધ્યવસાયનો સદ્ભાવ હોવા છતાં એ સરાગ પરિણામથી બંધાશે અને વીતરાગ પરિણામથી મુક્ત થશે, કાંઈ તારા પરિણામથી સરાગ થાશે અને વીતરાગ થાશે, એમ નથી. આહાહા...! પાછું એ પણ ભેગું કહ્યું, કે રાગથી બંધ થશે અને વીતરાગતાથી મુક્તિ થશે. આહાહા...! ચાહે તો શુભરાગ હોય કે અશુભરાગ હોય. આહાહા...! પણ એ બંધનું કારણ છે. અને આત્મા ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથ પ્રભુ, વીતરાગ સ્વરૂપે બિરાજમાન છે, એનો આશ્રય લઈને જે વીતરાગતા થાય તે મુક્તિનું કારણ છે. આહાહા...!

‘અને પોતાના સરાગ-વીતરાગ પરિણામના સદ્ભાવથી; તે અધ્યવસાયનો અભાવ હોવા છતાં...’ સામાને બંધાવા-મુકાવાનો સામાનો અધ્યવસાય ન હોય, છતાં સરાગ અને વીતરાગ પરિણામથી બંધન અને મુક્તિ થશે. સામાનો અધ્યવસાય હોય કે આને બંધાવું-મુકાવું તોપણ એના અધ્યવસાયની વિદ્યમાનતામાં પણ તેના સરાગ (પરિણામથી) બંધાશે અને વીતરાગતાથી મુક્ત થશે. અને સામાનો અધ્યવસાય ન હોય તોપણ એ સરાગ પરિણામથી બંધાશે અને

વીતરાગતાથી મુક્ત થશે. આહાહા...! આવું છે. આ કલાકની વાતું આવી. માર્ગ એવો છે, પ્રભુ! આ તો પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવ ત્રિલોકનાથ અરિહંત પરમાત્મા. સિદ્ધને તો વાણી હોય નહિ. એ તો જ્ઞાનો સિદ્ધાણંમાં ગયા. શરીરરહિત થઈ ગયા. અરિહંત છે એને વાણી હોય એ વાણીમાં આ આવ્યું. આહાહા...! પરમાત્માની વાણીમાં આ આવ્યું. આહાહા...!

તારા અધ્યવસાયના અભાવમાં પણ. તારો અધ્યવસાય એવો ન હોય છતાં એ તો એ જીવ પોતાના અજ્ઞાનના રાગભાવથી બંધાશે અને વીતરાગભાવથી મુક્ત થાશે. તારો અધ્યવસાય હોય તોપણ તે સરાગથી બંધાશે અને વીતરાગતાથી મુક્ત થશે. તારો અધ્યવસાય ન હોય તોપણ તે સરાગથી બંધાશે અને વીતરાગતાથી મુક્ત થશે. તારા અધ્યવસાયની કોઈ અપેક્ષા ત્યાં નથી. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? આહા...!

‘માટે પરમાં અકિચિત્કર...’ લ્યો, આવી ભાષા. હમણાં એમ આવ્યું હતું. એ...ઈ...! ‘ચેતનજી’! તમારા ભાઈબંધનું. નિમિત્ત કિચિત્કર છે અને અકિચિત્કર બેય છે. કેવા કહેવાય ઈ? ‘વિકાસવિજય’. કાગળ લખે, ઉપદેશ આપે. હમણા કાગળ આવ્યો હતો. કાગળ નહિ પણ છાપામાં આવ્યું હતું. પહેલા અહીં કાગળ આવતા, કાગળ લેતા નથી એટલે હવે છાપામાં આવ્યું છે. નિમિત્ત કિચિત્કર પણ છે અને અકિચિત્કર પણ છે, બેય છે. કથંચિત્ કિચિત્કર અને કથંચિત્ અકિચિત્કર. આહાહા...!

અહીં પ્રભુ કહે છે, ‘પરમાં અકિચિત્કર હોવાથી...’ આહાહા...! પરની પર્યાય કરવામાં પરનો અભિપ્રાય અકિચિત્કર છે. આહાહા...! આ હાથ આમ ઊંચો થાય છે એમાં આત્મા એને માટે અકિચિત્કર છે, કાંઈ કરી શકતો નથી. અરે...! પ્રભુ! આહાહા...! તારો અભિપ્રાય કે પરિણામ પરદ્રવ્યમાં કિચિત્કર જરીયે પણ નથી, અકિચિત્કર છે. કિચિત્ કરે નહિ, કાંઈ કરે નહિ, કાંઈ કરે નહિ. આહાહા...! આવો તો પાઠ છે. વાંચતા નથી, સાંભળતા નથી. - અકિચિત્કર છે. હજી બીજો એક છે, ‘બુલંદશહેર’નો ‘સુલતાનસિંહ’ એ હજી નાખે છે, આમ થાય છે, નિમિત્તથી થાય છે, એનાથી થાય છે, ફલાણાથી થાય છે. ‘બુલંદશહેર’નો છે ને? એક ‘કૈલાસચંદ્રજી’ છે એ અનુકૂળ છે અને ઓલો ‘બુલંદશહેર’નો વિરુદ્ધ છે. વિરોધ કોનો હોય? બાપા! આહાહા...!

અહીં કહે છે, કોઈ દ્રવ્યની પર્યાય બીજા દ્રવ્યની પર્યાય માટે અકિચિત્કર છે. અકિચિત્કર એટલે કાંઈ કરી શકે નહિ એવું છે. આહાહા...! બીજાને જિવાડી શકવાનો પરિણામ બીજો કરી શકે, એ બિલકુલ નહિ, અકિચિત્કર છે. બીજાને સુખી કરવાનો પરિણામ, એ પરિણામ પરમાં કાંઈ કરી શકે નહિ. આહાહા...! હેં?

મુમુક્ષુ :- પરને જિવાડવાનો ભાવ તો પાગલવત થયો.

ઉત્તર :- ભાવ એ તો રાગ છે. જિવાડી શકું છું એવી માન્યતા છે તે મિથ્યાત્વ છે. બચાવવાનો દયાનો ભાવ હોય, એ રાગ છે. જ્ઞાનીને પણ આવે, પણ બચાવી શકું છું, એમ

નહિ. આહાહા...! અરે...રે...! આવો આખો ફેરફાર કરવો, દિશા ફેરવી નાખવાની વાત છે. દિશા ફર્યે, દશા ફરે. પરની દિશા તરફ લક્ષ છે એ દિશા અહીં ફેરવી નાખ, તો તારી દશા ફરે. આહા...! પરનું કરું, પરનું કરું, પરનું કરું... આહાહા...! બાધુંમાં તો બહુ ઊંશિયાર હોય તો સારા પાપડ કરે, વડી કરે, પુડલા કરે, લ્યો! ધૂળેય કરે નહિ, સાંભળને! આહાહા...! છે?

‘માટે પરમાં અકિચિત્કર...’ આ બહુ અલૌકિક વાત આવી છે. ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’નો પોકાર છે. દિગંબર સંત છે, ભાવલિંગી અનંત પ્રચુર આનંદના વેદનમાં પડ્યા છે. આહાહા...! દિગંબર સંત તો એને કહીએ, જેને વસ્ત્રનો કટકો નથી અને અંદરમાં વિકલ્પ, ત્રણ કષાયનો અભાવ ટળીને, ત્રણ કષાયનો વિકલ્પ નથી. એક સંજ્વલનનો વિકલ્પ ઊઠે. એ પણ તેનો જ્ઞાતા છે. આહાહા...! એ સંત મુનિ એમ પોકારે છે, કે એક દ્રવ્યના (પરિણામ) બીજા દ્રવ્યના પરિણામ(માં) કાંઈ કરી શકતા નથી. આહાહા...! ઇતિહાસમાં આવે છે, નહિ? ‘હુમાયુ’ને આયુષ્ય આપ્યું. ખોટેખોટું. ઇતિહાસમાં ઇ આવે છે. આહાહા...! ‘પરમાં અકિચિત્કર હોવાથી (અર્થાત્ કાંઈ નહિ કરી શકતું હોવાથી) આ અધ્યવસાન પોતાની અર્થક્રિયા કરનારું નથી;...’ એ તારો અભિપ્રાય પરમાં ક્રિયા કરવાનો બિલકુલ સમર્થ નથી. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- દીકરાઓને સુધારવાનું કામ..

ઉત્તર :- દીકરાઓને સુધારવાનું કાંઈ કરી શકે નહિ. ‘સુમનભાઈ’ને સુધાર્યા ને? આ પાંત્રીસ હજાર આપીને. ‘અમેરિકા’માં શીખવ્યા. પાપ કરીને ભેગા કર્યા અને પાપ કરીને પાછા એને શીખવ્યા. આ તો ઘરનો દાખલો. આહાહા...! કોણ કરે? બાપુ! છોકરાને કોણ શીખવે અને કોણ કેળવણી આપે? આહાહા...! આકરું કામ છે, ભાઈ! આહાહા...!

અકિચિત્કર આવ્યું ને? ‘બાબુભાઈ’! બધા માટે ને? એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યની પર્યાય કરવા માટે અકિચિત્કર છે. આહાહા...! નિમિત્તને મેળવી દઉં, એ માટે-પરને મેળવવા માટે આત્મા અકિચિત્કર છે. આહા...! શું થાય? પ્રભુના વિરહ પડ્યા, પાછળ સત્ય વાણી રહી ગઈ. એના અર્થ કરનારા ઊંધા પડ્યા. આહાહા...!

જેટલા અનંત દ્રવ્યો છે, એ એક દ્રવ્ય બીજાની પર્યાય કરવાને અકિચિત્કર છે. અકિચિત્કર-કિચિત્ કંઈ ન કરે. જરી પણ સહાય અને મદદ કરે, એમ છે નહિ, એમ કહે છે. ‘આ અધ્યવસાન પોતાની અર્થક્રિયા કરનારું નથી; અને તેથી મિથ્યા જ છે.’ તારો અભિપ્રાય મિથ્યા-જૂઠો છે. પરને જિવાડું ને પરને નભાવું... આહાહા...! પરને પાળીપોષીને મોટા કરું. ત્યારે પછી આ બાયડીઓએ છોકરાને મોટા કરવા નહિ ને? નાનું બાળક હોય તો આમ પાધરું ઉપાડી લ્યે. કોણ ઉપાડે? પ્રભુ! સાંભળને! એ દેહની ક્રિયા એ જડથી થાય અને એ ઊંચું થાય એ એની ક્રિયાથી થાય છે, તારાથી નહિ. અર...ર...! ‘આવો ભાવ (આશય) છે.’ આવો આશય છે. આવો આશય છે, કે એક દ્રવ્યની પર્યાય બીજું દ્રવ્ય કિચિત્ કરી શકે નહિ. એવો અહીંયાં આશય છે. વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રવચન નં. ૩૨૮ ગાથા-૨૬૭ થી ૨૬૯ તથા કળશ-૧૭૧ બુધવાર, આસો સુદ ૧૩, તા. ૩-૧૦-૧૯૭૯

‘સમયસાર’ ૨૬૭ ગાથાનો ભાવાર્થ. ‘જે હેતુ કાંઈ પણ ન કરે તે અકિંચિત્કર કહેવાય છે.’ પહેલા સિદ્ધાંત કહે છે. જે હેતુ-કારણ કાંઈ પણ ન કરે તે અકિંચિત્કર કહેવાય છે. ‘આ બાંધવા-છોડવાનું અધ્યવસાન...’ બીજાને બંધાવું, બીજાને મોક્ષ કરાવું એવો જે અભિપ્રાય એ ‘પરમાં કાંઈ કરતું નથી; કારણ કે તે અધ્યવસાન ન હોય...’ બીજાનો એ બંધાવા-મુકાવાનો અધ્યવસાય ન હોય ‘તોપણ જીવ પોતાના સરાગ-વીતરાગ પરિણામથી બંધ-મોક્ષને પામે છે,...’ બીજાનો અધ્યવસાય એવો ન હોય કે આને બંધાવું, મુકાવું છતાં જીવ પોતાના રાગ, રાગ શબ્દે અહીં એકત્વબુદ્ધિ છે, સમજાય છે? રાગની સાથે એકત્વબુદ્ધિ અને રાગ અને વીતરાગ. એ પોતે જ રાગરૂપે ન પરિણમે ન વીતરાગરૂપે પરિણમે તો એને બંધનું કારણ ન થાય. બીજો અધ્યવસાય કરે કે આને બંધ કરું, પણ એના પરિણામમાં રાગનો અધ્યવસાય કરે અને બંધન કરે એ તો એના કારણે છે અને વીતરાગના પરિણામ કરે અને મોક્ષના પરિણામ (કરે), એ એને કારણે છે.

‘સરાગ-વીતરાગ પરિણામથી...’ આહાહા...! ‘બંધ-મોક્ષને પામે છે,...’ આહા...! ‘અને તે અધ્યવસાન હોય...’ બીજાનો અધ્યવસાય હોય કે આને બંધાવું, મુકાવું ‘તોપણ પોતાના સરાગ-વીતરાગના પરિણામથી બંધ-મોક્ષને નથી પામતો.’ આહાહા...! સરાગનો ભાવ એને ન હોય અને વીતરાગનો ભાવ ન હોય તો બંધ-મોક્ષને પામતો નથી. ‘આ રીતે અધ્યવસાન પરમાં અકિંચિત્કર...’ છે. અહીં તો આ (સિદ્ધ કરવું) છે. આહાહા...! પરદવ્યની કોઈપણ ક્રિયા કરવામાં, આ અધ્યવસાય, કરવું એ બધું અકિંચિત્કર છે. કાંઈ કરી શકતું નથી. ‘સ્વ-અર્થ ક્રિયા કરનારું...’ એટલે કે જે બંધ-મોક્ષનો અધ્યવસાય છે એ એની અર્થક્રિયા એટલે બીજાને બંધ-મોક્ષ કરનારું નથી. એ અધ્યવસાય પરની અર્થક્રિયા કરનારો નથી. ‘અને તેથી મિથ્યા છે.’ આહાહા...! અધ્યવસાય મિથ્યા છે.

આમ લે, આ વીતરાગ પરિણામથી. મોક્ષ લે, ત્યાં. એમ. વીતરાગ પરિણામ એટલે શુદ્ધઉપયોગ. પણ એ શુદ્ધ ઉપયોગ સાતમે (ગુણસ્થાનથી) લે. એમ લ્યે છે ને ઓલા? બધે અર્થમાં (લે છે). પહેલે, બીજે, ત્રીજે અશુભ. ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે શુદ્ધનું કારણ એવો શુભ. એવો અર્થ કરે. ‘પ્રવચનસાર’માં છે અને આ ‘દ્રવ્યસંગ્રહ’માં ૩૪ ગાથામાં પણ છે. શુદ્ધનું કારણ એવો શુભ. ખરેખર તો રાગનો અભાવ તે જ શુદ્ધઉપયોગ, તે જ આત્માનું ધ્યેય કરે છે. શુભભાવ ધ્યેય ન કરે. શુભભાવનો આશ્રય પર ઉપર છે. આહાહા...! રાગના પરિણામ રહિત. ભલે બીજો રાગ હોય પણ અંદર પરિણામ જે સ્વ તરફના ધ્યેયમાં ગયા એ તો રાગરહિત પરિણામ છે. એને શુદ્ધઉપયોગ કહેવાય. એ ન માને ઈ. કારણ કે ઓલી વાત

પાછી ત્યાં ને ત્યાં નક્કી કરીને. પહેલે, બીજે, ત્રીજે એની મુખ્યતાથી વાત છે. ચોથે, પાંચમે મુખ્યતાથી શુભ કીધો છે. છઠ્ઠે તો શુભ હોય જ, શુદ્ધ ન હોય. અહીં તો સરાગ પરિણામથી બંધાય અને વીતરાગ પરિણામથી મોક્ષ થાય, આટલી વાત સિદ્ધ કરવી છે.

મુમુક્ષુ :- છઠ્ઠે ગુણસ્થાને વીતરાગ પરિણામ હોય.

ઉત્તર :- છઠ્ઠે હજી વીતરાગ પરિણામ નથી, એમ કહે છે. શુદ્ધઉપયોગ ના પાડે છે ને ઇ. સાતમે શુદ્ધઉપયોગ છે, બધાનું કહેવું એ છે. ‘વર્ણીજી’ પણ એમ કહેતા ને? નહિતર ૧૪૪ ગાથા છે, ભાઈ! એ તો ન્યાતિકાંત નિર્વિકલ્પની છે. તો નિર્વિકલ્પ છે એ તો શુદ્ધઉપયોગ જ છે. પણ ઇ એમ ન બેસે. ૧૪૪. ન્યાતિકાંત છે. હું શુદ્ધ છું, બુદ્ધ છું એવો પણ જ્યાં વિકલ્પનો અભાવ છે. એ શું થયું? એ ન બેસે. હેં?

મુમુક્ષુ :- દલીલો છે.

ઉત્તર :- દલીલ છે. ન્યાયથી બેસવું જોઈએ. ભાઈ! બીજું શું થાય? નહિતર તો ૧૪૪ ગાથા તો છે. છતાં ‘ગુલાબબેન’ ગયા હતા ને? એને મોઢે કહ્યું હતું, કે એ સાતમા ગુણસ્થાનની વાત છે. કેમ, ‘ગુલાબબેન’ કહ્યું હતું ને? ખબર છે. ૧૪૪માં સમ્યગ્દર્શન અને જ્ઞાનની વાત છે, ત્યાં તો ચારિત્ર છે પણ નહિ. પણ શું થાય? પ્રભુ! વાદવિવાદે ચડે ત્યાં.

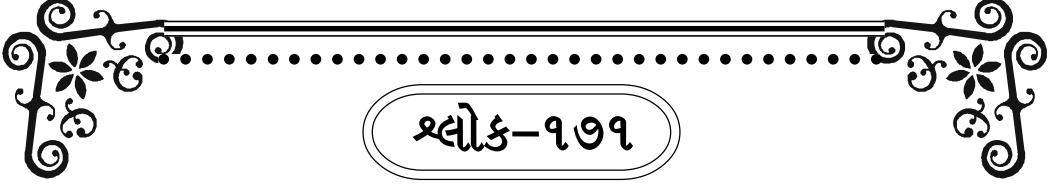
અહીં કહે કે, સરાગથી બંધન અને વીતરાગથી મોક્ષ. વીતરાગ પરિણામ તો સાતમેથી હોય, એમ કહે. એ મોક્ષનું કારણ થાય, એમ. આમ તો સમ્યગ્દષ્ટિને જિન કહ્યા છે. ‘દ્રવ્યસંગ્રહ’ની ગાથાના અર્થમાં છે. જિનવરની વ્યાખ્યા કરતાં, જિન તે સમકિતી છે અને જિનવર તે તીર્થંકર છે, એમ કહ્યું છે. એક ઠેકાણે જિનનો અર્થ ગણધર પણ કર્યો છે. ખબર છે. સમકિતી જિન છે. આહાહા...! ‘જો ઙંદિયે જિણિતા’ એ ખરેખર તો... અર્થમાં એમ લીધું છે, આવા મુનિ છે. ૩૧ ગાથા. ખરેખર તો એ ચોથેથી જિતેન્દ્રિય શરૂ થાય છે. આહાહા...! એથી ત્યાંથી જિન કહેવાય છે. અનંતાનુબંધી મિથ્યાત્વ ગયું ને તેટલો એ જિન છે. આહાહા...! હેં?

મુમુક્ષુ :- અપૂર્વકરણમાં કહ્યું છે ‘ગોમટ્સાર’માં કરણલબ્ધિમાં ..

ઉત્તર :- ઇ તો અહીં વાત નથી. અહીં તો સમકિતીને જિન કહ્યો છે. પહેલા ગુણસ્થાનમાં અપૂર્વકરણને જિન કહ્યો છે. છે એમાં? પણ એ ન માને એ. એટલે અંશે છે. ત્યારે ‘કાંતિલાલ’ એમ કહે છે ને, કે જુઓ! આ શુભજોગથી પણ નિર્જરા છે. અનેક પ્રકાર (ચાલે છે). આહાહા...! શાસ્ત્રની દલીલ, કઈ નયની અપેક્ષા છે એમ ન જાણે તો શું થાય એમાં? તેથી કહ્યું છે ને, કે સ્વસમય અને પરસમય સાથે વાદવિવાદ કરીશ નહિ. અનેક પ્રકારના જીવો, એના કર્મ અનેક પ્રકારના, લબ્ધિ-પ્રાપ્તિ અનેક પ્રકારની કઈ રીતે તું એને બેસાડીશ? આહાહા...!

અહીં તો કહે છે, કે તું અધ્યવસાય કર કે બીજાને બંધ-મોક્ષ કરાવું, છતાં એને રાગના પરિણામ અને એકત્વ ન હોય તો બંધને નહિ પામે. વીતરાગપણું નહિ હોય તો મોક્ષને

નહિ પામે. અને તારો અધ્યવસાય ન હોય તોપણ સરાગના પરિણામ હોય તો બંધને પામશે, વીતરાગના પરિણામથી મોક્ષને પામશે. આહાહા...! કળશ કહે છે. ૧૭૧.

શ્લોક-૧૭૧

(અનુષ્ટુભ)

અનેનાધ્યવસાયેન નિષ્ફલેન વિમોહિતઃ ।
તત્કિઞ્ચનાપિ નૈવાસ્તિ નાત્માત્માનં કરોતિ યત્ ॥૧૭૧॥

હવે આ અર્થના કળશરૂપે અને આગળના કથનની સૂચનિકારૂપે શ્લોક કહે છે :-
શ્લોકાર્થ :- [અનેન નિષ્ફલેન અધ્યવસાયેન મોહિતઃ] આ નિષ્ફળ (નિરર્થક) અધ્યવસાયથી મોહિત થયો થકો [આત્મા] આત્મા [તત્ કિઞ્ચન અપિ ન એવ અસ્તિ યત્ આત્માનં ન કરોતિ] પોતાને સર્વરૂપ કરે છે, - એવું કાંઈ પણ નથી કે જે-રૂપ પોતાને ન કરતો હોય.

ભાવાર્થ :- આ આત્મા મિથ્યા અભિપ્રાયથી ભૂલ્યો થકો ચતુર્ગતિ-સંસારમાં જેટલી અવસ્થાઓ છે, જેટલા પદાર્થો છે તે સર્વરૂપ પોતાને થયેલો માને છે; પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને નથી ઓળખતો. ૧૭૧.

‘હવે આ અર્થના કળશરૂપે અને આગળના કથનની સૂચનિકારૂપે શ્લોક કહે છે :-’

(અનુષ્ટુભ)

અનેનાધ્યવસાયેન નિષ્ફલેન વિમોહિતઃ ।
તત્કિઞ્ચનાપિ નૈવાસ્તિ નાત્માત્માનં કરોતિ યત્ ॥૧૭૧॥

‘આ નિષ્ફળ (નિરર્થક) અધ્યવસાયથી મોહિત થયો...’ આહાહા...! પરને હું જિવાડું, પરને મારું, દુઃખી કરું, સુખી કરું, સગવડતા આપું, અગવડતા આપું, બંધ કરાવી દઉં, મોક્ષ કરાવી દઉં એવા નિષ્ફળ અધ્યવસાયથી અજ્ઞાની મોહિત થયો છે. આહાહા...! ‘આત્મા...’ ‘તત્ કિઞ્ચન અપિ ન એવ અસ્તિ યત્ આત્માનં ન કરોતિ’ એ ‘પોતાને સર્વરૂપ કરે છે,...’ અધ્યવસાયથી. કરે છે એટલે માને છે. ‘એવું કાંઈ પણ નથી કે જે-રૂપ પોતાને ન કરતો

હોય.' જગતની બધી ચીજને, એક ચીજને પોતાની કરી તો આખી દુનિયાની ચીજને પોતાની કરે. આહાહા...! હેં?

મુમુક્ષુ :- એક દીકરાને એક દીકરો કીધો એટલે..

ઉત્તર :- એ દીકરો એક માન્યો તો આખી દુનિયાને (પોતાની માની). 'શ્રીમદ્દે' દૃષ્ટાંત નથી આપ્યો? કે, આ પચાસ દીકરાઓ ઊભા હોય. એમાં આ મારું ક્યાંથી આવ્યું? એ તો બધા જ્ઞેય છે. મારું હતું કે દિ'? દાખલો આપ્યો છે. અથવા શેરીમાં પચાસ ઘર હોય. હવે પચાસે ઘર ખરેખર તો જ્ઞાનમાં જ્ઞેય છે. એમાં આ ઘર મારું ક્યાંથી આવ્યું? આવ્યું ક્યાંથી ન્યાં?

મુમુક્ષુ :- પૈસા દઈને લીધું છે.

ઉત્તર :- પૈસા હતા કે દિ'? ચેતનને (તમારા પૌત્ર)ને આપ્યું ઘર. આહાહા...! આ તો જાણવા જેવી વાત છે, બાપુ! શું થાય? આહાહા...! કોનું ઘર? આહાહા...!

કહે છે, કે એકને પણ પોતાનું કરે તો સર્વને કરે. અહીં શબ્દ છે. આહાહા...! સિદ્ધાંત! કારણ કે એ તો કરી શકે નહિ પણ એનો અભિપ્રાય તો આખી દુનિયાને જાણે કરી દઈ (એવો છે). આહાહા...! એ ગાથામાં આવશે, હોં! આ તો એની સૂચનિકા છે.

ભાવાર્થ :- 'આ આત્મા મિથ્યા અભિપ્રાયથી ભૂલ્યો થકો ચતુર્ગતિ-સંસારમાં જેટલી અવસ્થાઓ છે, જેટલા પદાર્થો છે...' બે (વાત કરી). જેટલી અવસ્થાઓ છે અને જેટલા પદાર્થ છે, 'તે સર્વરૂપ પોતાને થયેલો માને છે;...' આહાહા...! 'પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને નથી ઓળખતો.' ભગવાન શુદ્ધ છે, જાણન-દેખન-જ્ઞાતા-દૃષ્ટા, એની કોઈ ચીજ નથી, એમ એ જાણતો નથી. આહાહા...!

ડો. ગાંગુલી :- આત્મજ્ઞાન થવાથી એ વ્રતાદિ રાગ છે એમ ભાસે છે પણ પહેલા તો જલ્દી આત્મજ્ઞાન થતું નથી ને ?

પૂ. ગુરુદેવશ્રી : જલ્દીનો અર્થ-એનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. રાગ શું છે ? આત્મા શું છે ? હું કાયમી ટકનાર ચીજ કેવી છું ? વગેરે અભ્યાસ કરી જ્ઞાન કરી રાગથી ભિન્ન આત્માનો અનુભવ કરવો એ પહેલી વસ્તુ છે. આત્માને જાણ્યા વિનાના એના ક્રિયાકાંડ બધા રણમાં પોક મૂકવા સમાન છે. આત્મા અંદર આનંદસ્વરૂપ ભગવાન ચૈતન્યતેજનો પુંજ પ્રભુ છે. તેનું જ્ઞાન ન હોય. અંદર દશાનું વેદન ન હોય ત્યાં સુધી એના ક્રિયાકાંડ બધાં જૂઠા છે. સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરવું દુર્લભ છે. પહેલાં સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન હોવો જોઈએ.

(પરમાગમસાર - ૨૬૨)

ગાથા-૨૬૮-૨૬૯

સવ્વે કરેદિ જીવો અજ્ઞવસાણેણ તરિયણેરણ્ણ
 દેવમણુણે ય સવ્વે પુણ્ણં પાવં ચ ણેયવિહં ॥૨૬૮॥
 ધમ્માધમ્મં ચ તહા જીવાજીવે અલોગલોગં ચ।
 સવ્વે કરેદિ જીવો અજ્ઞવસાણેણ અપ્પાણં ॥૨૬૯॥
 સર્વાન્ કરોતિ જીવોઽધ્યવસાનેન તિર્યઙ્નૈરયિકાન્।
 દેવમનુજાંશ્ચ સર્વાન્ પુણ્યં પાપં ચ નૈકવિધમ્ ॥૨૬૮॥
 ધર્માધર્મં ચ તથા જીવાજીવૌ અલોકલોકં ચ।
 સર્વાન્ કરોતિ જીવઃ અધ્યવસાનેન આત્માનમ્ ॥૨૬૯॥

યથાયમેવં ક્રિયાગર્ભહિંસાધ્યવસાનેન હિંસકં, ઇતરાધ્યવસાનૈરિતરં ચ આત્મા-
 ત્માનં કુર્યાત્, તથા વિપચ્યમાનનારકાધ્યવસાનેન નારકં, વિપચ્યમાનતિર્યગધ્યવ-
 સાનેન તિર્યજ્ચં, વિપચ્યમાનમનુષ્યાધ્યવસાનેન મનુષ્યં, વિપચ્યમાનદેવાધ્યવસાનેન
 દેવં, વિપચ્યમાનસુખાદિપુણ્યાધ્યવસાનેન પુણ્યં, વિપચ્યમાનદુઃખાદિપાપાધ્યવસાનેન
 પાપમાત્માનં કુર્યાત્। તથૈવ ચ જ્ઞાયમાનધર્માધ્યવસાનેન ધર્મં, જ્ઞાયમાનાધર્માધ્યવ-
 સાનેનાધર્મં, જ્ઞાયમાનજીવાન્ત- રાધ્યવસાનેન જીવાન્તરં, જ્ઞાયમાનપુદ્ગલાધ્યવસાનેન
 પુદ્ગલં, જ્ઞાયમાનલોકાકાશા- ધ્યવસાનેન લોકાકાશં, જ્ઞાયમાનાલોકાકાશાધ્યવ-
 સાનેના- લોકાકાશમાત્માનં કુર્યાત્।

હવે આ અર્થને સ્પષ્ટ રીતે ગાથામાં કહે છે :-

તિર્યચ, નારક, દેવ, માનવ, પુણ્ય-પાપ વિવિધ જે,
 તે સર્વરૂપ નિજને કરે છે જીવ અધ્યવસાનથી. ૨૬૮.
 વળી એમ ધર્મ-અધર્મ, જીવ-અજીવ, લોક-અલોક જે,
 તે સર્વરૂપ નિજને કરે છે જીવ અધ્યવસાનથી. ૨૬૯.

ગાથાર્થ :- [જીવઃ] જીવ [અધ્યવસાનેન] અધ્યવસાનથી [તિર્યઙ્નૈરયિકાન્]
 તિર્યચ, નારક, [દેવમનુજાન્ ચ] દેવ અને મનુષ્ય [સર્વાન્] એ સર્વ પર્યાયો, [ચ]

તથા [નૈકવિધમ્] અનેક પ્રકારનાં [પુણ્યં પાપં] પુણ્ય અને પાપ - [સર્વાન્] એ બધારૂપ [કરોતિ] પોતાને કરે છે. [તથા ચ] વળી તેવી રીતે [જીવઃ] જીવ [અધ્યવસાનેન] અધ્યવસાનથી [ધર્માધર્મ] ધર્મ-અધર્મ, [િવાજીવૌ] જીવ-અજીવ [ચ] અને [અલોકલોકં] લોક-અલોક - [સર્વાન્] એ બધારૂપ [આત્માનમ્ કરોતિ] પોતાને કરે છે.

ટીકા :- જેવી રીતે આ આત્મા પૂર્વોક્ત પ્રકારે *ક્રિયા જેનો ગર્ભ છે એવા હિંસાના અધ્યવસાનથી પોતાને હિંસક કરે છે, (અહિંસાના અધ્યવસાનથી પોતાને અહિંસક કરે છે) અને અન્ય અધ્યવસાનોથી પોતાને અન્ય કરે છે, તેવી જ રીતે ઉદયમાં આવતા નારકના અધ્યવસાનથી પોતાને નારક (-નારકી) કરે છે, ઉદયમાં આવતા તિર્યચના અધ્યવસાનથી પોતાને તિર્યચ કરે છે, ઉદયમાં આવતા મનુષ્યના અધ્યવસાનથી પોતાને મનુષ્ય કરે છે, ઉદયમાં આવતા દેવના અધ્યવસાનથી પોતાને દેવ કરે છે, ઉદયમાં આવતા સુખ આદિ પુણ્યના અધ્યવસાનથી પોતાને પુણ્યરૂપ કરે છે અને ઉદયમાં આવતા દુઃખ આદિ પાપના અધ્યવસાનથી પોતાને પાપરૂપ કરે છે; વળી તેવી જ રીતે જાણવામાં આવતો જે ધર્મ (અર્થાત્ ધર્માસ્તિકાય) તેના અધ્યવસાનથી પોતાને ધર્મરૂપ કરે છે, જાણવામાં આવતા અધર્મના (અર્થાત્ અધર્માસ્તિકાયના) અધ્યવસાનથી પોતાને અધર્મરૂપ કરે છે, જાણવામાં આવતા અન્ય જીવના અધ્યવસાનથી પોતાને અન્યજીવરૂપ કરે છે, જાણવામાં આવતા પુદ્ગલના અધ્યવસાનથી પોતાને પુદ્ગલરૂપ કરે છે, જાણવામાં આવતા લોકાકાશના અધ્યવસાનથી પોતાને લોકાકાશરૂપ કરે છે અને જાણવામાં આવતા અલોકાકાશના અધ્યવસાનથી પોતાને અલોકાકાશરૂપ કરે છે. (આ રીતે આત્મા અધ્યવસાનથી પોતાને સર્વરૂપ કરે છે.)

ભાવાર્થ :- આ અધ્યવસાન અજ્ઞાનરૂપ છે તેથી તેને પોતાનું પરમાર્થ સ્વરૂપ ન જાણવું. તે અધ્યવસાનથી જ આત્મા પોતાને અનેક અવસ્થારૂપ કરે છે અર્થાત્ તેમનામાં પોતાપણું માની પ્રવર્તે છે.

ગાથા-૨૬૮-૨૬૯ ઉપર પ્રવચન

‘હવે આ અર્થને સ્પષ્ટ રીતે ગાથામાં કહે છે :-’

સર્વાન્ કરોતિ જીવોઽધ્યવસાનેન તિર્યઙ્નૈરયિકાન્ ।

દેવમનુજાંશ્ચ સર્વાન્ પુણ્યં પાપં ચ નૈકવિધમ્ ॥૨૬૮॥

* હિંસા આદિનાં અધ્યવસાનો રાગદ્વેષના ઉદયમય એવી હણવા આદિની ક્રિયાઓથી ભરેલાં છે, અર્થાત્ તે ક્રિયાઓ સાથે આત્માનું તન્મયપણું હોવાની માન્યતારૂપ છે.

ધર્માધર્મ ચ તથા જીવાજીવૌ અલોકલોકં ચ ।
 સર્વાન્ કરોતિ જીવઃ અધ્યવસાનેન આત્માનમ્ ॥૨૬૧॥
 તિર્યચ, નારક, દેવ, માનવ, પુણ્ય-પાપ વિવિધ જે,
 તે સર્વરૂપ નિજને કરે છે જીવ અધ્યવસાનથી. ૨૬૮.
 વળી એમ ધર્મ-અધર્મ, જીવ-અજીવ, લોક-અલોક જે,
 તે સર્વરૂપ નિજને કરે છે જીવ અધ્યવસાનથી. ૨૬૯.

આહાહા...! ટીકા :- ‘જેવી રીતે આ આત્મા પૂર્વોક્ત પ્રકારે ક્રિયા જેનો ગર્ભ છે...’
 ‘હિંસા આદિના અધ્યવસાનો રાગદ્વેષના ઉદયમય એવી હણવા આદિની ક્રિયાઓથી ભરેલા
 છે, અર્થાત્ તે ક્રિયાઓ સાથે આત્માનું તન્મયપણું હોવાની માન્યતારૂપ છે.’ જે આત્મા ‘ક્રિયા
 જેનો ગર્ભ છે...’ આ કરું, આ કરું, આ કરું. આહાહા...! એવા ‘હિંસાના અધ્યવસાનથી
 પોતાને હિંસક કરે છે,...’ પોતાને હિંસક કરે છે. હું હિંસાનો કરનારો. આહાહા...! પરની
 હિંસા કરી શકતો નથી, પણ હિંસાનો કરનારો (માને છે) એટલે હિંસક થાય છે. આહા...!
 હિંસ-ક - હિંસાનો કરનારો. અભિપ્રાયથી, હોં! આહાહા...! ‘પોતાને હિંસક કરે છે,...’
 આહાહા...! પોતે જ્ઞાયક સ્વરૂપ ભગવાન, એ બીજાનું કાંઈ ન કરે, એક તણખલાના બે કટકા
 પણ ન કરે એવો જેનો સ્વભાવ છે, એને... આહાહા...! હું પરને મારી શકું છું, એમ જીવને
 પોતાને હિંસક કરે છે. આહાહા...!

‘(અહિંસાના અધ્યવસાનથી પોતાને અહિંસક કરે છે)...’ દયા. પરની દયા પાળી શકું
 છું એમ કરીને પોતે અહિંસક, રાગ (કરે છે). અહિંસા સંબંધીનો રાગ, તેને રાગની ક્રિયાવાળો
 આત્માને કરે છે. આહાહા...! ‘અને અન્ય અધ્યવસાનોથી પોતાને અન્ય કરે છે,...’ બીજા
 બધા પદાર્થો, અન્ય અધ્યવસાયથી (પોતાને) અન્ય કરે છે. ‘તેવી જ રીતે ઉદયમાં આવતા
 નારકના અધ્યવસાનથી પોતાને નારક (-નારકી) કરે છે,...’ આહાહા...! નારકીની ગતિ મળી
 ત્યાં એમ કહે કે, હું નારકી છું. એવો અધ્યવસાય (કરે છે). આહાહા...! એ તો જ્ઞાયક
 છે. એને ઠેકાણે નારકીની ગતિ મળતાં હું નારકી છું (એમ માને છે). આહાહા...! ‘તિર્યચના
 અધ્યવસાનથી પોતાને તિર્યચ કરે છે,...’ આહા...! પશુ ગાય, ભેંસ, ઘોડા. અમે તિર્યચ છીએ,
 અમે તિર્યચ છીએ. એને તો ખબરેય નથી, પણ અમે આ છીએ, એમ. આહાહા...! પોતે
 જ્ઞાયક છે એનું ભાન નથી તેથી આ છીએ એમ (માને છે). ભલે પછી તિર્યચ છું એની
 ખબર ન હોય. આ છે તે હું છું (એમ માને છે). આહાહા...!

‘ઉદયમાં આવતા મનુષ્યના અધ્યવસાનથી પોતાને મનુષ્ય કરે છે,...’ મનુષ્ય શરીર
 નહિ, હોં! મનુષ્યની ગતિ. અંદરમાં નામકર્મના નિમિત્તથી ગતિનો ઉદય પોતાની પર્યાયમાં
 પોતામાં છે. આહા...! મનુષ્યગતિ મારી છે, એમ અધ્યવસાનથી પોતાને મનુષ્ય કરે છે. મનુષ્ય

છે નહિ. આહાહા...! એમ ‘ઉદયમાં આવતા દેવના અધ્યવસાનથી પોતાને દેવ કરે છે,...’ આહાહા...! દેવનો અધ્યવસાય થાય કે, આ હું દેવ છું. આહાહા...! પ્રભુ! તું તો જ્ઞાયક છો ને! ત્રણકાળ ત્રણલોકને જાણનારું તારું જ્ઞાન છે ને! એમાં આ વળી ત્રણકાળ અને ત્રણલોક મારા છે એવા અધ્યવસાયમાં તું ક્યાં રહી ગયો? આહાહા...!

એમ ‘ઉદયમાં આવતા સુખ આદિ પુણ્યના અધ્યવસાનથી પોતાને પુણ્યરૂપ કરે છે...’ અમે પુણ્યશાળી છીએ. પુણ્યના ઉદયે આ લક્ષ્મી મળે, પૈસા મળે, નોકરો પચીસ-પચાસ, સો-બસો-પાંચસો માણસો (હોય), મોટા મિલ પ્રેસ ચાલે. આહાહા...! એ..ઇ..! કારખાના ચાલે. એ પુણ્યના અધ્યવસાનથી પોતાને પુણ્યરૂપ કરે છે. હું પુણ્યાત્મા છું, હું પુણ્યાત્મા છું. અરે...! પ્રભુ! પણ તું જ્ઞાનસ્વરૂપ છો ને! પુણ્યાત્મા ક્યાંથી આવ્યો? આહાહા...! ભાઈએ-‘હુકમચંદ્ર’એ તો એ કહ્યું છે, કે પૈસા આદિ મળે છે એ પુણ્યને લઈને, પણ એ ચીજ છે એ તો પાપ છે-પરિગ્રહ છે. ચોવીશ પરિગ્રહ માહલો એ પરિગ્રહ છે. એ પરિગ્રહવાળો હું છું એમ માને છે એ પુણ્યવાળો હું છું, એમ માને છે. આહાહા...! અમે પુણ્યશાળી છીએ, ધાર્યા થાય છે. શું કહેવાય તમારા? ... પાસા.. પાસા.. ચોપાટમાં પાસા પડે ને? અમારા બધા પાસા સરખા પડે છે. ધૂળમાંય નથી, સાંભળને! આહાહા...! અમે બધા ધાર્યા કામ કરીએ છીએ. અરે...! પ્રભુ! તું શું કરે છે આ? એમ પોતે પરનો કર્તા થઈને તેવો છું, એમ માને છે. એવો થતો નથી, પણ માને છે. આહાહા...! ‘સુખ આદિ પુણ્યના અધ્યવસાનથી પોતાને પુણ્યરૂપ કરે છે...’

‘અને ઉદયમાં આવતા દુઃખ આદિ પાપના...’ અશાતાના ઉદય અને પ્રતિકૂળ સંયોગ. અરે...રે...! અમે પાપી છીએ, એમ માને છે. પણ એ પ્રતિકૂળ સંયોગમાં તું પાપી ક્યાંથી થઈ ગયો? તું તો જ્ઞાયક છો. અમે પાપી છીએ, બાપુ! આહાહા...! અમને તો પાપના ઉદય (ચાલે છે). આહા...!

‘વળી તેવી જ રીતે જાણવામાં આવતો જે ધર્મ (અર્થાત્ ધર્માસ્તિકાય) તેના અધ્યવસાનથી પોતાને ધર્મરૂપ કરે છે,...’ ઈ શું કીધું? ધર્માસ્તિકાય તો અરૂપી છે. એ કંઈ ધર્માસ્તિ હું છું, એમ તો માની શકે નહિ, પણ એ ધર્માસ્તિકાયનો જે વિકલ્પ ઉઠ્યો છે, આ ધર્માસ્તિકાય છે એવો જે વિકલ્પ ઉઠ્યો છે, એને ઉપચારથી ધર્માસ્તિકાય કહેવામાં આવે છે. ‘જ્યસેનાચાર્યદેવ’ની ટીકામાં છે. આહાહા...! સમજાણું? આહા...! ધર્માસ્તિકાય જે તત્ત્વ છે એનો વિકલ્પ કરે ત્યારે એ વિકલ્પમાં એકાકાર થઈ જાય છે. એ ધર્માસ્તિકાયને પોતાને કરે છે, એમ કહે છે. ધર્માસ્તિકાય તો અરૂપી છે, પણ એ જાતનો વિકલ્પ ઉઠ્યો (એમાં એકાકાર થાય છે). આહા...! આ તો જૈનદર્શનની વાત છે. ધર્માસ્તિકાય તો બીજે છે નહિ. આહાહા...! જૈનદર્શનમાં પણ આવીને ધર્માસ્તિકાયના તત્ત્વનો વિચાર કરતા જે વિકલ્પ આવે એ વિકલ્પને પોતાનો માને છે, તે ધર્માસ્તિકાયને પોતાનો માને છે. આહાહા...! સમજાણું

કાંઈ? ધર્મ એટલે ધર્માસ્તિકાય છે, હોં!

‘જાણવામાં આવતા અધર્મના...’ એમ અધર્માસ્તિકાય. ધર્માસ્તિકાય ચૌદ બ્રહ્માંડમાં એક દ્રવ્ય છે કે જે જડ ને ચૈતન્ય ગતિ કરે છે તેમાં નિમિત્તપણે હોય છે. અને ચૌદ બ્રહ્માંડમાં એક અધર્માસ્તિકાય નામનું દ્રવ્ય છે કે જે જડ અને ચૈતન્ય ગતિ કરતાં સ્થિર થાય તેમાં નિમિત્ત છે. પણ તે અધર્માસ્તિકાયનો વિચાર કરતાં જે વિકલ્પ આવ્યો એ વિકલ્પને પોતાનો કરે છે એ અધર્માસ્તિકાયને પોતાનો કરે છે. હવે આવું ધર્મ-અધર્મ તો કોઈ દિ’ (સાંભળ્યું ન હોય). આહાહા...! આ તો જૈનદર્શનમાં આવેલા, જન્મેલાએ સાંભળ્યું છે, કે ધર્માસ્તિ, અધર્માસ્તિ (દ્રવ્ય છે). આહાહા...! અન્યમતમાં તો ક્યાંય છે નહિ. જૈનમાં-સંપ્રદાયમાં જન્મ્યા એણે સાંભળ્યું છે, કે છ દ્રવ્યમાં ધર્માસ્તિ, અધર્માસ્તિ દ્રવ્ય છે તો એ પોતાને ભૂલી જ્ઞાનસ્વરૂપ છું તેમ ભૂલી એ ધર્મ-અધર્મનો વિકલ્પ કરે છે એને પોતાનો માને છે, તે ધર્મ-અધર્મને પોતાનો માને છે. આહાહા...! લ્યો, આ તો જૈનધર્મની જે સ્થિતિ (તેની વાત છે). ધર્મ અને અધર્મ જૈન સિવાય બીજે ક્યાંય છે નહિ. વીતરાગ સિવાય છ દ્રવ્યની (વાત ક્યાંય નથી). હજી કોઈએ આકાશ, કાળને માન્યા છે પણ ધર્મ, અધર્મ તો સર્વજ્ઞ પરમાત્માએ જોયેલા છે. આહાહા...! એમાં જન્મીને પણ સાંભળ્યું છે, કે જગતમાં છ દ્રવ્ય છે. તો એનો વિચાર કરતાં ધર્માસ્તિના વિકલ્પમાં એકાકાર થઈ જાય છે. આહાહા...! એ ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાયનો વિચાર કરતાં એમાં એકાકાર થઈ જાય છે એ અધર્માસ્તિકાયને પોતાનો માને છે. છે?

‘જાણવામાં આવતા અન્ય જીવના અધ્યવસાનથી...’ આ નિગોદના જીવ છે, તીર્થંકરનો જીવ છે, પંચ પરમેષ્ઠીનો જીવ છે. છે? ‘જાણવામાં આવતા અન્ય જીવના અધ્યવસાનથી...’ એમાં વિકલ્પ ઉઠે તેને પોતાનો માને છે. એ મારા છે, મારા છે. આહા...! ‘ડાંગે માર્યા પાણી જુદા ન પડે’. એમ બધા મારા છે, બધા ભાઈઓ મારા છે. પાણીમાં ડાંગ નાખે તો પાણી પાછું ભેગું થઈ જાય. એમ ભલે જુદા, પણ અમે એક જ છીએ. આહાહા...! સમજાણું? આહા...! અમે છ ભાઈઓ છીએ, આઠ ભાઈઓ છીએ, બધા એક છીએ. ધૂળેય નથી. આહાહા...!

‘અન્ય જીવના અધ્યવસાનથી...’ અહીં તો પરમાત્મા પણ એમ કહે છે, કે અમે જે દેવ છીએ એ તારે હિસાબે અન્ય જીવ છીએ. એને પણ તું વિકલ્પ ઉઠાવીને (માને કે) એ જીવ મારા છે... આહાહા...! એવો અધ્યવસાય મિથ્યાત્વ અધ્યવસાય છે, કહે છે. આકરું કામ છે. આહા...! પંચ પરમેષ્ઠી અન્ય જીવ છે. એને પોતાના જ્ઞાતાપણાને ભૂલીને એ મારા છે એવો અધ્યવસાય કરે છે એ મિથ્યાદૃષ્ટિ પરને પોતાના કરતો માને છે. પર એના થતા નથી, માને છે. આહાહા...!

‘જાણવામાં આવતા પુદ્ગલના અધ્યવસાનથી...’ આ શરીર, એ તો જાણવામાં આવતું

છે. જાણવામાં આવતું શરીર તે મારું છે. મારું શરીર છે. હું કાંઠે પાતળો છું, હું કાંઠે જાડો છું, રંગે રૂપાળો છું, રંગે કાળો છું. આવો બધો પથારો છે. આહાહા...! ‘જાણવામાં આવતા..’ ‘જાણવામાં આવતા’ દરેકમાં પહેલો શબ્દ મૂક્યો છે. ખરેખર તો જાણવામાં આવતા (છે). આહાહા...! એ તો જ્ઞાનનો સ્વભાવ છે, કે જાણે. પણ જાણવામાં આવતા હું જ્ઞાયક છું એ દષ્ટિ નથી. આહાહા...! આ શરીર હું છું, અન્ય જીવમાં દીકરો-દીકરી આવી ગયા, હોં! આ દીકરો-‘સુમન’ મારો દીકરો છે, એ અધ્યવસાય મિથ્યા છે, એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- એ તો બરાબર છે. કોનો છે?

ઉત્તર :- એનો છે. કોનો છે? ‘ચીમનભાઈ’! એણે એક છોકરાને પરણાવ્યો છે અને એક હજી કુંવારો છે. આહાહા...! એને પરણાવે ત્યારે પાછો ઓલો પગે લાગે. બાપુ! પગે લાગું છું. તમે મને કૂવામાં નાખ્યો. આહા...!

મુમુક્ષુ :- એકવાર આપ જોઈ ગયા એટલે..

ઉત્તર :- ઘણીવાર જોયું છે. ‘ખુશાલ’ને ... જોયું છે. બીજા કો’કના લગ્ન હશે. ક્યાંક પણ બધું સાંભળ્યું હોય ને! સાંભળ્યું હોય વિસ્તારથી, એને ખબર ન હોય એટલો સામે વિસ્તાર કર્યો હોય. આહાહા...!

અહીં કહે છે, જાણવામાં આવતા જીવો પર છે. આહા...! દીકરા, દીકરીઓ પર છે, જમાઈ પર છે. આ મારા જમાઈ છે. હેં?

મુમુક્ષુ :- દીકરીને પર કહો ત્યાં સુધી વાંધો નહિ.

ઉત્તર :- દીકરાનો વાંધો આવે. પણ દીકરો પણ કોનો છે? દીકરો આત્મા તો પર છે. આહાહા...! કહો, ‘ચીમનભાઈ’! આ મારો દીકરો છે, એમ કહે.

મુમુક્ષુ :- ગૌતમને તો ભગવાનનો દીકરો કહે.

ઉત્તર :- એ કઈ રીતે?

પરણે પછી એની માને પગે લાગે. વહુ પણ આવીને પગે લાગે. સારું કર્યું, અમને કૂવામાં નાખ્યા. ઓલા ભાઈએ કહ્યું હતું ને? ‘હુકમચંદ’ નહિ? ભાઈ! આ પરણવું છે એ દુર્ઘટના છે. ભગવાન પરણ્યા નહોતા, કેમકે દુર્ઘટના કરી નથી. ‘મહાવીર’. ‘હુકમચંદજી’એ લખ્યું છે. આહાહા...! બાયડી કરી એટલે દુર્ઘટના વહોરી. અરે...! અનેક પ્રકારની હવે દુર્ઘટના કરશે. આહાહા...! વ્હાલપ કરશે, ભોગ કરશે, આમ રાજી કરશે, ખુશી કરશે, ખુશી થશે, ખુશી કરશે અને ખુશી થશે. દુર્ઘટના વહોરી છે. આહાહા...! પાપ કરીને પૈસા ભેગા કર્યા, પાંચસોના સાડલા લાવ્યો હોય (આવીને કહે), લ્યો! આ તમારી માટે. આહાહા...! પાંચ-પાંચ હજારના સાડલા થાય છે, પાંચ-પાંચ હજારના સાડલા થાય છે ને? છેડામાં હોય ને? છેડામાં સોનાના તાર (હોય). બધી ખબર છે. પાંચ-પાંચ હજાર, દસ-દસ હજારના સાડલા થાય, એક-એક, હોં! એક લાખ, લાખના મોટા. સોનાના છેડા હોય. આહાહા...! આમ આપે એટલે

ઓલો ખુશી થઈ જાય. એવો ખુશી થાય.. આહાહા..! બેટા! આ તને આપીએ છીએ, હોં! શું હશે આ? 'ચીમનભાઈ'! આહાહા..! ગજબ વાત છે! આહાહા..! 'બંધ અધિકાર'માં આચાર્યે ગજબ કામ કર્યું છે!

અબંધસ્વરૂપ પ્રભુ... આહાહા..! એવો ભગવાન પરદ્રવ્યને પોતાના કરીને અધ્યવસાયથી ઊભો રહે, પ્રભુ! (એ) સંસાર રખડવાનો છે. આહાહા..! ચક્રવર્તી સમકિતી(ને) છન્નુ હજાર સ્ત્રી (હોય) પણ અંતરમાં 'એ સ્ત્રી મારી છે' એમ માનતો નથી. અરે..રે...! આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- અંતરમાં ન માને પણ બહારથી કહે..

ઉત્તર :- બહારથી ભાષા કહે. એ કહ્યું નહોતું? 'શ્રીમદ્'. 'શ્રીમદ્'ને કોઈ કહે કે, આ કોટ લાવો. તો 'અમારો કોટ લાવો.' એમ કહે. અ-મારો એટલે મારો નહિ, એમ. અમારી સ્ત્રી, અમારો દીકરી, અમારા મકાન. અ-મારું, અ-મારું, એમ. અમારું એટલે મારા નહિ.

મુમુક્ષુ :- અમારા કહીએ તો વાંધો નહિ ને?

ઉત્તર :- એ તો અંદરથી અભિપ્રાય ન હોય. આહાહા..! એવી ભાષા 'શ્રીમદ્' બોલતા. 'શ્રીમદ્'ને તો લાખોનો ઝવેરાતનો ધંધો હતો પણ તદ્દન નિર્લેપ, જ્ઞાતા-દષ્ટા. સમજાય છે કાંઈ આ? એમાં કાંઈ ફેર નહિ. વૈમાનિક સ્વર્ગમાં ગયા. એક ભવે મોક્ષ જશે. કેવળ લઈને મોક્ષ જશે. એક ભવ છે, બસ! 'તેથી દેહ એક ધારીને, અશેષ કર્મનો ભોગ છે' બાકી કંઈ વાર લાગે છે. ખસતો નથી. આહાહા..! 'અશેષ કર્મનો ભોગ છે' કર્મ એટલે રાગ, હોં! 'ભોગવવો અવશેષ રે, તેથી દેહ એક ધારીને જાશું સ્વરૂપ સ્વદેશ' અક્ષરે અક્ષર સાચો (છે). આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આત્માનો જ પડકાર અંદરથી આવે. આહાહા..! અમે હવે સંસારનો અંત કરનારા છીએ. હવે અમારે સંસાર નથી. આહાહા..! 'સાદિ અનંત અનંત સમાધિ સુખમાં' એમાં ત્યાં અમે રહેવાના છીએ. આહાહા..! 'સાદિ અનંત અનંત સમાધિ સુખમાં, અનંત દર્શન, જ્ઞાન અનંત સહિત જો, અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે? અપૂર્વ અવસર અલ્પ કાળે આવશે.' આહાહા..! આ..હા..હા..! પોકાર અંદરનો (છે).

ભાઈ! તું કોણ છો? જ્ઞાયક છો ને, નાથ! ત્રણકાળ ત્રણલોકને એક સમયની પર્યાયમાં જાણવાની તાકાતવાળો છો. કોઈની ક્રિયા કરનારો નહિ પણ એક સમયમાં ત્રણકાળનો જાણનારો ખરો. અહીં કહે છે, કે ત્રણકાળનો જાણનારો એ ત્રણકાળના દ્રવ્યને પોતાના માનનારો અધ્યવસાય ઊભો કરે છે. આહાહા..! 'અન્ય જીવના અધ્યવસાનથી પોતાને અન્યજીવરૂપ કરે છે...' આહાહા..! એક દ્રવ્યને વિષે બીજા દ્રવ્યનો અત્યંત અભાવ (છે). આહાહા..! ત્રીજી ગાથા તો એમ કહે (છે), દરેક દ્રવ્ય પોતાના ગુણ-પર્યાયરૂપી ધર્મ એટલે ધારી રાખ્યા છે તેને ચૂંબે. અન્ય દ્રવ્યને અડતા નથી, ચૂંબતા નથી. આહાહા..! દરેક દ્રવ્ય પોતાના ગુણ અને પર્યાયરૂપી ધર્મ નામ ધારી રાખેલા ભાવ, તેને તે ચૂંબે, અડે, સ્પર્શે પણ પોતા સિવાયના અન્ય પદાર્થની કોઈ પર્યાય, ગુણ કે દ્રવ્યને તે સ્પર્શતું અને અડતું નથી. આહાહા..! સમજાણું

કાંઈ? આવી વાતું છે, ભાઈ! આહાહા...! એને ઠેકાણે બધા દ્રવ્યોમાં જ્યાં જ્યાં જાણવામાં આવતા.. જાણવામાં આવતા એમ કરીને (શબ્દ) મૂક્યો છે. જ્યાં જાણવામાં આવ્યું ત્યાં માને કે આ મારા છે. આહાહા...! શૈલી તો જુઓ! એ જીવનું લીધું.

‘જાણવામાં આવતા પુદ્ગલ...’ શરીર, વાણી, મન, પૈસા, લક્ષ્મી, આબરૂ-કીર્તિ, ધૂળ-ધમાહા.. આહા...! એ દસ-દસ હજારના સાડલા ને દસ-દસ હજારના સોનાના દાગીના, એક-એકને હીરાના (દાગીના). આ હીરા આવે છે ને? એંસી હજારનો હીરો એક ફેરી ‘બેચરભાઈ’ લાવ્યા હતા. ‘રાજકોટ’ ચોમાસુ હતું ને? બતાવવા લાવ્યા હતા. એંસી હજારનો એક હીરો. અરે...! પ્રભુ! શું છે આ? અમે હીરાથી શોભીએ છીએ, અમારા મોઢા શોભે છે. પણ મોઢું તારું નથી તો શોભે ક્યાંથી આવ્યું? હીરો એનો નથી, મોઢું એનું નથી. આહાહા...! અર..ર...! સવારમાં નાય અને અરીસો નાનો હોય તેમાં આમ આમ કરે. મોટો હોય તો આખો દેખાય. નાનો હોય તો આમ આમ કરે. મેં તો જોયેલું છે. આહાહા...! અરે...! પ્રભુ! જાણવામાં આવતી ચીજને તું પોતાની માને. આ શું થયું તને? એમ અહીં કહે છે. એ તો જાણવામાં આવે છે. આહાહા...! આકરી વાત, બાપુ! વીતરાગ માર્ગ જિનેશ્વર ત્રણલોકના નાથ.. આહાહા...!

એક એક દ્રવ્યની ભિન્નતા અને તે તે દ્રવ્યની તે તે સમયની પર્યાય તે પણ બીજી પર્યાયથી ભિન્નતા. આહાહા...! એની જ બીજી પર્યાયથી ભિન્ન. આહાહા...! છતાં કહે છે, અજ્ઞાની જાણવામાં આવતી ચીજને (પોતાની કરે છે). આ શરીર જાણવામાં આવ્યું તો શરીર મારું, મન જાણવામાં આવ્યું તો મન મારું, વાણી જાણવામાં આવી તો વાણી મારી. આહાહા...! પુસ્તક જાણવામાં આવ્યું તો કહે, પુસ્તક મારું. કલમ જાણવામાં આવી તો કલમ મારી, આ અક્ષર લખ્યા એ મેં લખ્યા, એ મારા લખેલા (છે). અર..ર..ર...! હેં?

મુમુક્ષુ :- બધે ભૂલ્યો છે.

ઉત્તર :- બધે ભૂલ્યો છે. આહાહા...! ભાષા કેવી કરી છે! પહેલા ઉદયમાં આવતા, એમ હતું. ભાઈ! પહેલા હિંસાના અધ્યવસાયથી હિંસા કરે છે, એમ કહ્યું. છે? પછી ઉદયમાં આવતા એમ કહ્યું હતું, પછી જાણવામાં આવતા, એમ કહ્યું. આહા...! જુઓ! ફેર છે. સમજાણું? આહાહા...! અહીં ધર્માસ્તિમાંથી જાણવામાં આવતા, એમ કર્યું. દુઃખ આદિના અધ્યવસાનથી પોતાના ઉદયમાં આવતા, ત્યાં સુધી હતું. અહીંથી જાણવામાં આવતા, કર્યું છે. આહાહા...!

જાણવામાં આવતો ધર્માસ્તિકાય, જાણવામાં આવતો અધર્માસ્તિકાય... આહાહા...! જાણવામાં આવતા અન્ય જીવ. આહાહા...! નાનો છોકરો-બાળક રૂપાળો હોય.. આહાહા...! એની મા આમ છાતીએ રાખે, બેટા! આહાહા...! શું છે પણ આ તને? જાણવામાં આવતી એ ચીજને અધ્યવસાયથી તું પોતાની કરે છે. પ્રભુ! તું તને ભૂલી ગયો. હેં? હું તો ત્રણકાળ ત્રણલોકનો જાણનારો, જગતના પદાર્થોને ભિન્ન રહીને જાણનારો છું. તન્મય થઈને જાણનારો

નહિ. એને ઠેકાણે તન્મય થયેલી એકત્વબુદ્ધિમાં આ મારું છે (એમ માને છે). આહાહા...! વીતરાગ સિવાય આ વાત બીજે ક્યાં હોય? અરે...રે...! આહાહા...! પરમેશ્વર સર્વજ્ઞદેવ...! આ છોડીને વળાવે. અને શું કહેવાય? કરિયાવર આપે. લાખ રૂપિયાનો કરિયાવર (આપે). મારવાડીમાં બહુ આપે. આપણે તો અહીં દસ હજાર, પચીસ હજાર આપે. પૈસાવાળાએ લાખ-લાખનું આપવું પડે. ... પાથરીને આમ (દેખાડે). આ બધું દીકરીને આપીએ છીએ. ત્યાં સુખી રહેશે. એને કોઈની જરૂર પડે નહિ. આહાહા...!

હમણા નહોતું કહ્યું? દીકરીને પરણાવતા ત્રીસ હજાર રૂપિયા ખર્ચ્યા હતા. હમણા વાત આવી હતી. હેં? કોની? 'વઢવાણ'. 'ચુડગર.. ચુડગર'! 'ચુડગરે' ત્રીસ હજાર રૂપિયા ખર્ચીને દીકરીને પરણાવી, દીકરો નહોતો. અને એ દીકરી મરી ગઈ. આહાહા...! અંદરથી કાંઈક રોગ થયો. આહાહા...! ત્રીસ-ત્રીસ હજાર રૂપિયા અત્યારના કાળમાં. એક એક છોડીના ત્રીસ-ચાલીસ હજાર ખર્ચ્યા. દીકરો નહોતો અને પૈસા હતા તો (ખર્ચ્યા). 'ચુડગર'. આવ્યું હતું. આહાહા...! હવે એ છોડી મરે એટલે કેટલું (થાય). આહા...! અરે...! મારી એકની એક દીકરી. એકની એક દીકરી મારી, એમ કહે. કોની દીકરી, કોના દીકરા? ભાઈ! આહાહા...!

જાણવામાં આવતા. ભાષા ફેરવી ક્યાંથી? ધર્માસ્તિમાંથી ભાષા ફેરવી. આહાહા...! ત્યાં સુધી ઉદયમાં આવતા, ઉદયમાં આવતા એમ કહ્યું હતું. આ જાણવામાં આવતા (એમ કહે છે). આહાહા...! સંતોએ તો ગજબ કામ કર્યા છે! દિગંબર સંતો જગતની કરુણા કરીને આ વસ્તુ બતાવે છે, જણાવે છે. આહા...! ભાઈ! તું કોણ? અને કઈ ચીજને પ્રભુ! તું મારી માન્યા વિના રહ્યો છો? અને કઈ ચીજ તારી થાય છે? આહાહા...!

'જાણવામાં આવતા પુદ્ગલના અધ્યવસાન...' એ મકાન પાંચ-પચીસ લાખનું કર્યું હોય... આહાહા...! અને આમ ઘરવખરી (હોય), આમ હેઠે મખમલના ગાદલા પાથર્યા હોય, ગાલીચા (હોય), માથે પંખા (ફરતા હોય), હવા ને.. આહાહા...! કહે છે, કે એ જાણવામાં આવતી એ ચીજને મારી માનીને બેઠો. પ્રભુ! એ...ઈ...! આહાહા...! તું કોણ? એ કોણ? પ્રભુ! એ દ્રવ્ય તો જગતની ચીજ છે. હેં? તું પણ જગતની એક ભિન્ન ચીજ છો. આહાહા...! આ શરીર ને, આવું સુંદર એમાંથી મને સુખ મળશે. આહાહા...! પ્રભુ! તને શું થયું આ? સુખ તો પ્રભુ! તારામાં છે ને! તને આ ભોગમાં સુખ મળશે, પૈસાથી સુખ મળશે, આબરૂથી સુખી થશે. આ અધ્યવસાય પ્રભુ! એકત્વબુદ્ધિ મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...!

'જાણવામાં આવતા પુદ્ગલના અધ્યવસાનથી..' પુદ્ગલનો અધ્યવસાય પોતે કરે છે, એમ. એટલું. 'પોતાને પુદ્ગલરૂપ કરે છે,...' એટલે માને છે. પુદ્ગલરૂપ કરે છે એનો અર્થ- પુદ્ગલ એના થાય છે, એમ નથી. માન્યતામાં પુદ્ગલ હું છું, એમ માને છે. આ મારા છે, મારા છે. આહાહા...! અને પાંચ-પચીસ લાખનું મકાન હોય, એનું વાસ્તુ કરવું હોય,

વહીવટદાર, કાર્યકર્તાઓને બોલાવે. હો.. હા.. હો.. હા.. ધમાલ ચાલે. હેં?

મુમુક્ષુ :- લ્હાવો લેવાનો.

ઉત્તર :- લ્હાવો લેવાના ટાણા હશે. આહાહા..! કહ્યું હતું ને? ‘જુનાગઢ’માં એકે વાસ્તુ લીધું, વાસ્તુ. દીવાન જોવા આવ્યા હતા. ‘જુનાગઢ’ના દીવાન. વાસ્તુ લીધું ત્યાં હાર્ટ ફેઈલ! નામ ભૂલી ગયા. ‘ખીમચંદભાઈ’ ફોટોગ્રાફી. એકદમ હાર્ટફેઈલ! આમ બધા મોટા મોટાને બોલાવ્યા હતા. મકાન બતાવવા (બોલાવેલા). સૂતા ત્યાં... અમે ત્યારે ‘રાજકોટ’ હતા. નદીના કાંઠે, ‘મૂડીવાળા’ના મકાનમાં. ‘મૂડીવાળા’નું મકાન છે ને બહાર? ત્યાં હતા. ત્યાં આ ઠાઠડી નીકળી. એના ઉપર આમ ચકચકતું લૂગડું અને આપણા સ્થાનકવાસી ભાઈઓ. (સંવત) ૧૯૮૯નું ચોમાસુ હતું ને? ૧૯૮૯ના ચોમાસાની પછીની વાત છે. કીધું, આ કોણ છે? આટલું બધું માણસ! ત્યાં તો અમારી પાસે આવ્યા. ‘ગુલાબચંદ પારેખ’ ને.. (બીજા આવ્યા). પેલા કહે, આ ફલાણો હતો એ મરી ગયો છે. ઠાઠડી ને આપણા બધા મોટા મોટા સ્થાનકવાસી, મોટું લશ્કર! આહાહા..! અરે..રે...! કોના તારા? કોણ કોનું? તું કોનો? કોણ તારા? આહાહા..!

‘જાણવામાં આવતા લોકાકાશના અધ્યવસાનથી...’ હવે આકાશ લીધું. જાણવામાં-ખ્યાલમાં આવતા. એ આકાશનો અધ્યવસાય કહ્યો. એ એને ક્યાં દેખાય છે? પણ વિકલ્પ કર્યો કે, આ આકાશ છે. એ વિકલ્પમાં એકાકાર (થાય) છે. ‘જાણવામાં આવતા લોકાકાશના અધ્યવસાનથી પોતાને લોકાકાશરૂપ કરે છે...’ આહાહા..! ‘અને જાણવામાં આવતા અલોકાકાશના અધ્યવસાનથી...’ કહો! લોક અને અલોક જૈનદર્શનમાં છે. હેં? આહાહા..! જૈનના વાડામાં આવીને પણ... અલોકાકાશ આમ છે, અલોકાકાશ આમ છે એમ કરીને ઓલો જે અધ્યવસાય વિકલ્પ ઊઠે છે, એને પોતાનો કરે છે એ અલોકાકાશને પોતાનો કરે છે. આહાહા..! આવો ઉપદેશ, આવી વાતું! વીતરાગની (વાત) ઝીણી ઘણી, ભાઈ! આહાહા..!

‘રજકણ કે રિદ્ધિ વૈમાનિક દેવની, સર્વે માન્યા પુદ્ગલ એક સ્વભાવ જો’ ‘શ્રીમદ્’માં આવે છે ને? ‘રજકણ કે રિદ્ધિ વૈમાનિક દેવની, સર્વે માન્યા પુદ્ગલ એક સ્વભાવ જો, અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે?’ આહાહા..! ‘ક્યારે થઈશું બાહ્યાંતર નિર્ગથ જો’ આહા..! ‘શ્રીમદ્’ ગૃહસ્થાશ્રમમાં (આમ કહે છે). ‘ક્યારે થઈશું બાહ્યાંતર નિર્ગથ જો’ એકલા બાહ્ય નગ્ન નહિ. એમાં નગ્નભાવ આવે છે ને? ‘નગ્નભાવ મૂડભાવ સહ અસ્નાનતા’ એ બાહ્ય મુનિપણું ત્યાં કહ્યું છે. આહાહા..! ‘ક્યારે થઈશું બાહ્યાંતર નિર્ગથ જો. આહાહા..! સર્વભાવથી ઉદાસીન વૃત્તિ કરી.’ આહાહા..! ‘માત્ર દેહ તે સંયમ હેતુ હોય જો, અન્ય કારણે અન્ય કશું કલ્પે નહિ.’ આહા..! ‘દેહે પણ કિંચિત્ મૂર્છા નવ જોય જો.’ આહાહા..! જુઓ! ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ (આમ ભાવે છે). આહાહા..!

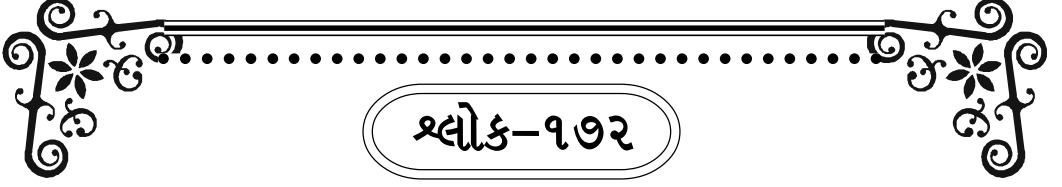
અહીં કહે છે, એ 'પોતાને અલોકાકાશરૂપ કરે છે. (આ રીતે આત્મા અધ્યવસાનથી પોતાને સર્વરૂપ...)' પાઠ છે ને? પાઠમાં છે ને? 'સવ્વે કરેદિ જીવો'. ૨૬૮. 'સવ્વે કરેદિ જીવો અજ્ઞવસાણે તરિયણેરરુણ' આહાહા...! મૂળ પાઠ. ખરેખર તો સર્વને જાણનારો પોતે ભગવાન છે, એને ઠેકાણે સર્વને પોતાનું કરે છે. આહાહા...!

ભાવાર્થ :- 'આ અધ્યવસાન અજ્ઞાનરૂપ છે...' બીજાને પોતાના માનવા એ અજ્ઞાન છે. આહાહા...! શરીરનું કંઈ કરી શકું, એનો અર્થ જ એ કે, શરીરને પોતાનું માન્યું. આહાહા...! કોળિયો લઈ શકું ને દાઢથી ચાવી શકું... આહાહા...! એ જાણવામાં આવતા પુદ્ગલોને પોતાને માન્યા. આહાહા...! સમજાણું? મેસુબ હોય ને એનો રસ લેવો હોય, પત્તરવેલિયાના ઘીમાં તળેલા ભજ્યા હોય.. આહાહા...! જુઓ! ખાવા બેઠો તો જાણે... બાદશાહીમાં આવી ગયો. આમ તૃપ્ત.. તૃપ્ત...! અધ્યવસાય, મિથ્યા અધ્યાસ છે, પ્રભુ! આહાહા...! એ બધા પુદ્ગલો છે એ જાણવામાં આવે છે. છતાં એ જાણવામાં આવતા પુદ્ગલોને પોતાના માને છે. તે અધ્યવસાનથી કોઈને બાકી રાખ્યા નથી. પ્રભુ! તું કોઈને બાકી રાખ્યા વિનાનો જાણનારો, કોઈને બાકી રાખ્યા વિનાનો જાણનારો. બાકી રાખ્યા વિનાનો તે અધ્યવસાનથી બધાને (પોતાના) કર્યા છે. આહાહા...! વાતને ગુલાંટ મારી છે. આહાહા...! આચાર્યનો 'સવ્વે કરેદિ' શબ્દ છે, ગજબ છે!

તું સર્વને જાણનારો, પ્રભુ! તું જ્ઞાન અને એ જ્ઞેય. એવો સંબંધ પણ ઉપચરિત અસદ્ભુત વ્યવહારનયનો વિષય (છે). આહાહા...! એને ઠેકાણે પર મારા અને હું એનો (એમ માને છે). મારો કંઈ સારો ને મારી જીભ સારી, મારું માથું સારું, મારા પગ સારા, મારા શરીરનું કંઈ સારું. અરે...! પ્રભુ! શું કરે છે તું આ? આહાહા...! જાણવામાં આવતા એ પુદ્ગલોને તે તે ક્ષણે અધ્યવસાયથી મારા છે, તેમ માને છો, પ્રભુ! એ મોટું સંસારનું કારણ છે. આહાહા...! 'બંધ અધિકાર'. છે?

'આ અધ્યવસાન અજ્ઞાનરૂપ છે તેથી તેને પોતાનું પરમાર્થ સ્વરૂપ ન જાણવું.' એકત્વબુદ્ધિ તો અજ્ઞાન છે. આહાહા...! 'તે અધ્યવસાનથી જ આત્મા પોતાને અનેક અવસ્થારૂપ કરે છે...' માને છે. અવસ્થારૂપ કરે છે એટલે માને છે. આહા...! 'અર્થાત્ તેમનામાં પોતાપણું માની પ્રવર્તે છે.' એમ અર્થ કર્યો ને? અનેક અવસ્થાઓ કરે છે એટલે? તેને પોતારૂપ માનીને પ્રવર્તે છે. એ વિશેષ કળશ કહેશે...

(શ્રીતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

શ્લોક-૧૭૨

(ઇન્દ્રવજ્રા)

વિશ્વાદ્વિભક્તોઽપિ હિ યત્પ્રભાવા-
 દાત્માનમાત્મા વિદધાતિ વિશ્વમ્ ।
 મોહૈકકન્દોઽધ્યવસાય એષ
 નાસ્તીહ યેષાં યતયસ્ત એવ ॥૧૭૨॥

હવે આ અર્થના કળશરૂપે તથા આગળના કથનની સૂચનિકારૂપે કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :- [વિશ્વાત્ વિભક્તઃ અપિ હિ] વિશ્વથી (સમસ્ત દ્રવ્યોથી) ભિન્ન હોવા છતાં [આત્મા] આત્મા [યત્-પ્રભાવાત્ આત્માનમ્ વિશ્વમ્ વિદધાતિ] જેના પ્રભાવથી પોતાને વિશ્વરૂપ કરે છે [એષઃ અધ્યવસાયઃ] એવો આ અધ્યવસાય - [મોહ-એક-કન્દઃ] કે જેનું મોહ જ એક મૂળ છે તે - [યેષાં ઇહ નાસ્તિ] જેમને નથી [તે એવ યતયઃ] તે જ મુનિઓ છે. ૧૭૨.

પ્રવચન નં. ૩૨૯ શ્લોક-૧૭૨, ગાથા-૨૭૦ ગુરુવાર, આસો સુદ ૧૪,
 તા. ૪-૧૦-૧૯૭૯

(મૂળ પ્રવચન હિન્દીમાં છે તેનો આ ગુજરાતી અનુવાદ છે)

(૧૭૨ શ્લોક). 'વિશ્વાત્ વિભક્તઃ' આ આત્મા 'વિશ્વથી (સમસ્ત વિશ્વથી) ભિન્ન હોવા છતાં...' અંદર આત્મા જે છે એ સર્વ પરદ્રવ્યોથી ભિન્ન છે. દ્રવ્ય છે ને? વસ્તુ છે ને? તત્ત્વ છે ને? પોતાનું એ તત્ત્વ અનંત પરદ્રવ્યોથી ભિન્ન છે. એમ હોવા છતાં 'આત્મા યત્-પ્રભાવાત્ આત્માનમ્ વિશ્વમ્ વિદધાતિ' 'જેના પ્રભાવથી...' (અર્થાત્) મિથ્યાત્વના પ્રભાવથી. મિથ્યા મોહ. આહાહા...! જે સંસારનું મૂળ કારણ મિથ્યાત્વરૂપી મોહ. તેના પ્રભાવથી 'પોતાને વિશ્વરૂપ કરે છે...' દરેક ચીજ મારી છે અને હું તેનો કર્તા છું, એમ માન્યતામાં પોતાને વિશ્વરૂપ કરે છે. વિશ્વરૂપ થતો નથી. આહાહા...! ઝીણી વાત, ભાઈ!

ભગવાનઆત્મા! વિશ્વ નામ સમસ્ત પદાર્થ. કર્મ, શરીર, વાણી, મન, લક્ષ્મી, સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર, આબરુ, કુટુંબ, નારકી, દેવ આદિ એ બધી ચીજથી અંદર ભગવાનઆત્મા તો ભિન્ન છે. પરંતુ ભિન્ન આત્માને પોતાનો નહિ માની, જેના પ્રભાવથી, મોહ-મિથ્યાત્વનો અનાદિ પ્રભાવ. મોહનો પ્રભાવ. આહાહા...! 'પોતાને વિશ્વરૂપ કરે છે...' જ્યાં ત્યાં હું નારકી છું, હું રાગ છું, હું પુણ્ય છું, હું પરને જિવાડું છું, પરને મારું છું, હું પરની રક્ષા કરું છું-એવો અભિપ્રાય-મિથ્યાત્વ (કરે છે). પરની ક્રિયા પોતાથી થાય છે એમ માનીને પોતાને, એકરૂપ છે તેને વિશ્વરૂપ માને છે. આહાહા...! છે? એ અધ્યવસાય એકત્વબુદ્ધિ છે. પોતાનો આત્મા પરથી ભિન્ન હોવા છતાં મિથ્યાત્વના પ્રભાવથી સમસ્ત પદાર્થ સાથે એકત્વ કરે છે. ભિન્ન છે તેની સાથે એકત્વ કરે છે. આહાહા...!

ભગવાન ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવનું આ વચન-દિવ્યધ્વનિ (છે). પ્રભુ! તું ભિન્ન છો ને! સમસ્ત પદાર્થથી, પુણ્ય-પાપ, પરજીવ, પરધર્મ આદિ, નારકી, દેવગતિ આદિ. આહાહા...! અરે...! ધર્માસ્તિ આદિ છ દ્રવ્ય છે (તેનાથી ભિન્ન છે). આહાહા...! પરથી તો તું ભિન્ન છો, એમ હોવા છતાં પોતાને, મિથ્યાત્વના પ્રભાવથી પરને પોતાના કરે છે અથવા પરને હું કરું છું, જિવાડું છું, સ્ત્રી-કુટુંબ આદિ મારા છે, હું તેમને નભાવું છું એવા મિથ્યાત્વના પ્રભાવથી પરને પોતાના માને છે. આહાહા...!

'એવો આ અધ્યવસાય...' 'મોહ-एक-कन्दः' 'જેનું મોહ જ એક મૂળ છે...' મિથ્યાત્વ એક જેનું મૂળ છે. આહાહા...! અનાદિકાળથી એ મિથ્યાત્વનું સેવન કરતો આવ્યો છે. આહા...! શરીરની ક્રિયા હું કરી શકું છું. એ તો પરદ્રવ્ય છે. શરીર મારું છે, વાણી મારી છે, કર્મ મારા છે. આહાહા...! સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર, દેશ.. દેશ મારો છે. એ વિભક્ત-ભિન્ન હોવા છતાં મોહના-મિથ્યાત્વના પ્રભાવને કારણે પરને પોતાના માને છે. પરને પોતારૂપ કરે છે એટલે માને છે. આહાહા...! આકરું કામ. એ અધ્યવસાયનું મૂળ-એકત્વબુદ્ધિનું મૂળ (મોહ છે). છે પરથી ભિન્ન, એમ હોવા છતાં અધ્યવસાય-એકત્વબુદ્ધિ-પરની એકત્વબુદ્ધિ, હું પરને જિવાડું છું, મારું છું, સુખી કરું છું, દુઃખી કરું છું, પરને બંધાવું છું, મોક્ષ કરાવું છું એવી એકત્વબુદ્ધિ-અધ્યવસાય, તેનું મૂળ મિથ્યાત્વ-મોહ છે. આહાહા...! આકરું કામ.

'મુનિવ્રત ધાર અનંત ભૈર ઐવેયક ઉપજાયો' મુનિ પણ અનંત વાર થયો પણ પરની એકત્વબુદ્ધિનો નાશ ન કર્યો. અધ્યવસાય-હું પરને સુખી કરું છું, હું પરને ઉપદેશ આપીને મોક્ષ કરાવું છું (તેનો નાશ ન કર્યો). આહાહા...! ઝીણી વાત, ભાઈ! જિનેશ્વર પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથની દિવ્યધ્વનિમાં આ આવ્યું. તું વિશ્વથી વિભક્ત નામ ભિન્ન છો ને, પ્રભુ! તારી ચીજ જ જગતથી ભિન્ન છે. જગતથી ભિન્ન છે તે જગત સાથે એકત્વ કરે છે. આહાહા...! મારું કુટુંબ, હું નારકી ને હું દેવ ને હું પશુ ને હું ઢોર ને મનુષ્ય... આહાહા...! એમ પોતે પરથી ભિન્ન હોવા છતાં, પર સાથે અધ્યવસાય અને એકત્વ કરે છે, એ અધ્યવસાય-

એકત્વબુદ્ધિનું મૂળ મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! હવે આખા જગતમાં ભેગું રહેવું અને કહે, હું તેનો કર્તા નથી. ધંધામાં રહે, ધંધાની ક્રિયા હું કરું છું? કે, ના. આહાહા...! સ્ત્રી સાથે રહેવું અને માનવું કે સ્ત્રી મારી નથી. તારી ચીજ તો સ્ત્રીથી ભિન્ન છે. એમ નહિ માનતા, એ સ્ત્રી મારી છે, એવો અધ્યવસાય-એકત્વબુદ્ધિ, તેનું મૂળ મિથ્યાત્વ છે કે જે મિથ્યાત્વ અનંત સંસાર પરિભ્રમણનું કારણ છે. આહાહા...! આકરી વાત, ભાઈ! જિનેશ્વર પરમેશ્વર વીતરાગનો માર્ગ કોઈ જુદો છે. અત્યારે તો બધી ગડબડ થઈ ગઈ, ગડબડ. આહા...! પરની સેવા કરીએ, દેશસેવા કરીએ, સેવામંડળ સ્થાપે, એના અધિપતિ થાય. અહીં કહે છે, કોની સેવા કરે? પ્રભુ! એ ભિન્ન ચીજ છે તેની તું સેવા કરી શકે છે? ઝીણી વાત.

મુમુક્ષુ :- ઘરવાળાના પગ દુઃખે તો દાબવા કે ન દાબવા?

ઉત્તર :- કોણ દાબે? ‘સુમનભાઈ’ આવીને એને દાબે. પગ તો જડ છે. આત્મા પગથી ભિન્ન છે. પગમાં દુઃખાવો થાય તો મને થાય છે (એ) એકત્વબુદ્ધિ-અધ્યવસાય છે, મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! સૂક્ષ્મ છે, ભાઈ! આહા...! ઝીણી વાત. પગ, આ પગ તો માટી-ધૂળ છે. પુદ્ગલ છે, આ તો માટી અજીવ છે. એ મારા છે અને હું તેનો છું, એ પરથી શરીરથી વિભક્ત-ભિન્ન હોવા છતાં શરીરને પોતાનું માનવાનો અધ્યવસાય-એકત્વબુદ્ધિનું મૂળ તો મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! એ મિથ્યાત્વ ચાર ગતિમાં રખડવાનું કારણ છે. આવી વાત છે, ભાઈ! આવું છે, ઝીણું બહુ.

અહીં તો બે વાત (છે). એક કોર વિશ્વ-સમસ્ત ચીજ અને એક કોર પ્રભુ તું. એ વિશ્વથી તો પ્રભુ તારી ચીજ ભિન્ન છે. સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર, લક્ષ્મી, મકાન એ બધી ચીજથી તારી ચીજ તો ભિન્ન છે. ભિન્નને ભિન્ન નહિ માનીને, એ પર ચીજ છે તે મારી છે, મારું મકાન છે, મારી સ્ત્રી છે, મારી આબરૂ છે, મારા પૈસા છે, આહાહા...! મારું કુટુંબ છે, આ મારો જમાઈ છે, દીકરી છે... પ્રભુ! તું આ શું કરે છે? પ્રભુ! તું અધ્યવસાય, મિથ્યાત્વનો અધ્યવસાય-એકત્વબુદ્ધિ કરે છે. ઝીણી વાત, ભાઈ! આહાહા...! અહીં તો પરની દયા પાળી શકું છું, એવો અધ્યવસાય પણ એકત્વબુદ્ધિ-મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! કેમકે પર છે તેને તું શું કરી શકે? આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

‘કે જેનું મોહ જ એક મૂળ છે...’ આહાહા...! ‘યેષાં ઇહ નાસ્તિ’ ‘જેમને નથી...’ એ અધ્યવસાય જેમને નથી. આહાહા...! ‘તે જ મુનિઓ છે.’ આહા...! એ સમકિતી છે, એ મુનિ છે. આહાહા...! અહીં તો મુનિથી વિશેષ વાત લીધી છે. બાકી પરની એકત્વબુદ્ધિ નથી અને હું ચૈતન્યસ્વરૂપ ભિન્ન છું, એવી જેની દૃષ્ટિ છે એ સમકિતી છે, એ સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે, સત્યદૃષ્ટિ છે. કેમકે જે વસ્તુસ્વરૂપ પરથી ભિન્ન છે, એવો પોતાને પરથી ભિન્ન જાણ્યો અને પોતામાં એકત્વ કર્યું તે જ સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે. પેલામાં કહ્યું હતું ને? અધ્યવસાય જેનું મૂળ મિથ્યાત્વ છે અને પરથી ભિન્ન જાણે તેનું મૂળ સમ્યગ્દર્શન છે. એ પણ અધ્યવસાય

છે, પોતાનું એકત્વ જાણવું તે અધ્યવસાય છે. આહાહા...! બહુ આકરું કામ. આખી દુનિયામાં રહેવું (અને માનવું ભિન્ન). પણ તું દુનિયામાં છે જ નહિ, એમ કહે છે. તું તો તારામાં છે. આહાહા...! આવી ચીજ હોવા છતાં, પોતાથી ભિન્ન વસ્તુને પોતાનું કાર્ય માનવું, પોતાની વસ્તુ માનવી, તેની ક્રિયા હું કરી શકું છું, એમ માનવું તે મિથ્યાત્વ જેનું મૂળ છે એવો અધ્યવસાય-એકત્વબુદ્ધિ મિથ્યાત્વ છે. અને જેને એકત્વબુદ્ધિ નથી... આહાહા...! (અહીંયાં) વાત ભલે મુનિની કરી છે (પરંતુ સમ્યગ્દષ્ટિને પણ એમ જ છે).

જેને, હું તો જ્ઞાયક ચૈતન્ય છું, મારાથી ભિન્ન રાગ, શરીર, વાણી, કર્મ, કુટુંબ બધી મારી ચીજ નથી. આહાહા...! ‘ભરત’ ચક્રવર્તી છ ખંડના રાજમાં રહેતા હોવા છતાં, એ ચીજ મારી નહિ (એમ માને છે). મારી ચીજ મારાથી જુદી થાય નહિ અને જુદી થાય તે મારી નહિ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ઝીણી વાત છે, ભાઈ! અત્યારે તો આ કરો ને આ કરો.. આહાહા...! મંદિર બનાવો ને ગજરથ કાઢો ને, રથયાત્રા (કાઢો). એ તો પરચીજ છે. પરચીજને કાઢો ને કરવું, એ ક્રિયા આત્માની માનવી એ તો મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! આકરું કામ. સમજાણું કાંઈ? સમ્યગ્દષ્ટિને એવો શુભભાવ હોય છે, પણ એ ક્રિયા થાય છે તે મારાથી થાય છે, એમ માનતા નથી. આહાહા...! તેમ જે શુભભાવ થયો તે પણ મારું કર્તવ્ય છે, એમ સમ્યગ્દષ્ટિ-ધર્મની પહેલી શરૂઆતવાળા નથી માનતા. આહાહા...! આવું સ્વરૂપ છે.

‘તે જેમને નથી...’ અહીં પાઠમાં ‘યતયઃ’ છે ને? આહાહા...! મૂળ તો એ અધ્યવસાય જેને નથી તે સમકિતી છે અને સમ્યક્ ઉપરાંત જ્યારે સ્થિરતા વિશેષ થઈ ત્યારે તે મુનિ છે. આહાહા...! એક રજકણ પણ પોતાનો નથી. આ (શરીર) તો અનંત રજકણનો પિંડ છે. ધૂળ, ધૂળ..ધૂળ અને પૈસા ધૂળ. ‘તખતરાજજી’! પૈસા.. પૈસા.. અમે પાંચ લાખવાળા છીએ ને દસ લાખવાળા છીએ અને કરોડપતિ છીએ. ધૂળપતિ (છે). અરે...રે...! એ પર ચીજનો પતિ? એકત્વબુદ્ધિનું મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! બહુ આકરું કામ. આહાહા...! મારું મકાન ને મારા પૈસા ને મારો ધંધો ધમધોકાર ચાલે છે. દુકાનમાં નોકર એવા રાખ્યા છે. ‘હીરાભાઈ’ને ભાણેજ છે. બીજા નોકર પણ અંદર હશે ને? દુકાન છે તે હોય ને. દુકાન ઉપર આવ્યા હતા ને, આવ્યા હતા. દરેકને એમ છે. આહા...! અમે કરીએ છીએ, અમે કરીએ છીએ.

અમારે પણ ત્યાં દુકાન હતી ને. ‘કુંવરજીભાઈ’ અમારા ભાગીદાર હતા. ‘પાલેજ’. હું કરું છું, કર્તા.. કર્તા.. અરે...! શું કરે છે તું આ? કીધું. જડની અને આ બધી ક્રિયા મારી, આ કર્તા, તું દુકાને બેઠો અને આ કરે છે? આહાહા...! મરીને પશુ થઈશ, યાદ રાખ, કીધું. આ તો ૭૦ વર્ષ પહેલાની વાત છે. ૭૦ વર્ષ પહેલાની. (સંવત) ૧૯૬૬, ૧૯૬૬ની સાલ. વીસ વર્ષની ઉંમર હતી, અત્યારે તો ૮૦ (થયા). ૭૦ વર્ષ પહેલા (કહ્યું હતું). કીધું, અરે...! આ શું કરે છે આખો દિ? દુકાને તો હું પણ (બેસતો). પણ આ એક જ-આ કર્યું, આ

કર્ચુ, આ કર્ચુ.. રાતના આઠ વાગ્યા સુધી નવરાશ નહિ. ગામમાં સાધુ આવે, ભલે સંપ્રદાયના (આવે) તો આઠ વાગે જાય. દિવસે નવરાશ નહિ. ધંધા આડે નવરાશ નહિ. અહીં તો (અમે) ગામમાં સાધુ આવે તો દુકાન છોડીને સાધુને આહાર-પાણી (આપવા જતા). એ વખતે તો એ સ્થાનકવાસીની માન્યતા હતી ને! આહાહા..!

અહીં કહે છે, આખો દિ' તું આ જ કરે છે. રાત્રે ચોપડા લખે, નામું લખે, પછી નવરા થાય ત્યારે સાધુ પાસે જાય. ભાઈ! આ શું કરો છો તમે? કીધું. આ તો ૧૯૬૬ સાલ, ડોં! ૭૦ વર્ષ પહેલા. શું આ કરો છો તમે? આહાહા..! આ તો બધા લખણ તિર્યચમાં જવાના છે, ઢોરમાં જવાના છે. ભલે તમારા પચીસ લાખ રૂપિયા હોય ને દસ લાખ હોય ને બે-બે લાખની પેદાશું (હોય). ધૂળમાંય નથી. આહાહા..!

અહીં એ કહે છે, કે વિશ્વથી વિભક્ત હોવા છતાં. 'વિશ્વ' શબ્દે સમસ્ત પદાર્થ. શરીર, વાણી, મન, કર્મ, રાગ-દ્વેષ આદિ બધી પર ચીજ. આહાહા..! વિશ્વથી વિભક્ત હોવા છતાં વિશ્વને પોતાનું માને છે. એ મારી ચીજ છે, હું તેનો છું, એ મિથ્યાદષ્ટિ પરની એકત્વબુદ્ધિ કરે છે. એ એકત્વબુદ્ધિનું મૂળ તો મિથ્યાત્વ છે. આહાહા..! મિથ્યાત્વ શલ્ય મહાશલ્ય છે. તેનાથી તો ચાર ગતિમાં રખડે છે.

સમયસાર ગાથા ૧૧ માં પર્યાયને ગૌણ કરીને અભૂતાર્થ કહી હતી, ત્યાં તો પર્યાયનો આશ્રય છોડાવવા પર્યાયને ગૌણ કરી અભૂતાર્થ કહી હતી. પણ પર્યાય સર્વથા નથી જ એમ નથી. અહીં ગાથા - ૧૫ માં તો જેમાં અબદ્રસ્વરૂપ આત્મા અનુભવમાં આવ્યો તે પર્યાય મુખ્ય જ છે, તે પર્યાય જૈનશાસન છે. આહાહા ! મારું જે દ્રવ્ય વિકાર વિનાનું વીતરાગી તત્ત્વ છે એનું લક્ષ કરું છું ત્યાં પર્યાયમાં વીતરાગતા આવે છે. એ વેદનની પર્યાય મુખ્ય જ છે. દ્રવ્ય વેદનમાં આવતું નથી, પર્યાય વેદનમાં આવે છે એ વેદનની પર્યાય મારે મુખ્ય છે. તેને તું ગૌણ કરી નાખ એ નહિ ચાલે નાથ ! પૂર્ણાનંદનો નાથ જ્યાં જાણ્યો અને અનુભવમાં આવ્યો એને ગૌણ નહીં થાય હો ! એ તો તને દ્રવ્યનું લક્ષ-આશ્રય કરાવવા પર્યાયને ગૌણ કરી હતી પણ વેદન તો પર્યાયમાં મુખ્ય છે હો ! ભલે દ્રવ્યનો આશ્રય કરાવવા પરિણામને ગૌણ કર્યા પણ એ પરિણામ ક્યાં જતાં રહે ? એ પરિણામ અસ્તિરૂપ વેદાય તે ક્યાં જાય ! આહાહા ! આ તો આત્મા પોકાર કરે છે કે વીતરાગસ્વરૂપ જે મારું દ્રવ્ય છે તેનું લક્ષ કરતાં મને વીતરાગતા વેદનમાં આવે છે એ વેદન મને મુખ્ય છે.

(પરમાગમસાર - ૫૪૪)

गाथा-२७०

एदाणि णत्थि जेसिं अज्झवसाणाणि एवमादीणि ।

ते असुहेण सुहेण व कम्मेण मुणी ण लिप्पंति ॥२७०॥

एतानि न सन्ति येषामध्यवसानान्येवमादीनि ।

ते अशुभेन शुभेन या कर्मणा मुनयो न लिप्यन्ते ॥२७०॥

एतानि किल यानि त्रिविधान्यध्यवसानानि तानि समस्तान्यपि शुभाशुभकर्म-
बन्धनिमित्तानि, स्वयमज्ञानादिरूपत्वात् । तथाहि-यदिदं हिनस्मीत्याद्यध्यवसानं
तत्, ज्ञानमयत्वेनात्मनः सदहेतुकज्ञप्त्येकक्रियस्य रागद्वेषविपाक-मयीनां हननादि
क्रियाणां च विशेषाज्ञानेन विविक्तात्माज्ञानात्, अस्ति तावदज्ञानं, विविक्तात्मा
दर्शनादस्ति च मिथ्यादर्शनं, विविक्तात्मानाचरणादस्ति चाचारित्रम् । [यत्पुनः
नारकोऽहमित्याद्यध्यवसानं तदपि, ज्ञानमयत्वेनात्मनः सदहेतुकज्ञाय-कैकभावस्य
कर्मादयजनितानां नारकादिभावानां च विशेषाज्ञानेन विविक्तात्मा- ज्ञानादस्ति
तावदज्ञानं, विविक्तात्मादर्शनादस्ति च मिथ्यादर्शनं, विविक्तात्माना चरणादस्ति
चाचारित्रम् ॥ यत्पुनरेष धर्मो ज्ञायत इत्याद्यध्यवसानं तदपि, ज्ञानमयत्वेनात्मनः
सदहेतुकज्ञानैकरूपस्य ज्ञेयमयानां धमादिरूपाणां च विशेषा-ज्ञानेन विविक्ता-
त्माज्ञानात्, अस्ति तावदज्ञानं, विविक्तात्मादर्शनादस्ति च मिथ्यादर्शनं,
विविक्तात्मानाचरणादस्ति चाचारित्रम् । ततो बन्धनिमित्तान्येवैतानि समस्तान्य-
ध्यवसानानि । येषामेवैतानि न विद्यन्ते त एव मुनिकुंजराः केचन,
सदहेतुकज्ञप्त्येकक्रियं, सदहेतुकज्ञायकैकभावं, सदहेतुकज्ञानैकरूपं च विविक्त-
मात्मानं जानन्तः, सम्यक्पश्यन्तोऽनुचरन्तश्च, स्वच्छस्वच्छन्दोद्यदमन्दान्तज्योति-
षोऽत्यन्तमज्ञानादिरूपत्वा भावात्, शुभेनाशुभेन वा कर्मणा न खलु लिप्येरन् ।

आ अध्यवसाय जेभने नथी ते मुनिओ कर्मथी लेपात्ता नथी - अेम ङवे गाथाभां
कडे छे :-

अे आदि अध्यवसान विधविध वर्ततां नडि जेभने,

ते मुनिवरो लेपाय नडि शुभ के अशुभ कर्मां वडे. २७०.

ગાથાર્થ :- [एतानि] आ (पूर्वे कहेलां) [एवमादीनि] तथा आवा बीजा પણ [अध्यवसानानि] अध्यवसान [येषाम्] જેમને [न सन्ति] નથી, [ते मुनयः] તે મુનિઓ [अशुभेन] અશુભ [वा शुभेन] કે શુભ [कर्मणा] કર્મથી [न लिप्यन्ते] લેપાતા નથી.

ટીકા :- આ જે ત્રણ પ્રકારનાં અધ્યવસાનો છે તે બધાંય પોતે અજ્ઞાનાદિરૂપ (અર્થાત્ અજ્ઞાન, મિથ્યાદર્શન અને અચારિત્રરૂપ) હોવાથી શુભાશુભ કર્મબંધનાં નિમિત્ત છે. તે વિશેષ સમજાવવામાં આવે છે :- ‘હું (પર જીવોને) હણું છું’ ઇત્યાદિ જે આ અધ્યવસાન છે તે અધ્યવસાનવાળા જીવને, જ્ઞાનમયપણાને લીધે ^૧સત્રૂપ ^૨અહેતુક ^૩જ્ઞપ્તિ જ જેની એક ક્રિયા છે એવા આત્માનો અને રાગદ્વેષના ઉદયમય એવી ^૪હનન આદિ ક્રિયાઓનો ^૫વિશેષ નહિ જાણવાને લીધે ભિન્ન આત્માનું અજ્ઞાન હોવાથી, તે અધ્યવસાન પ્રથમ તો અજ્ઞાન છે, ભિન્ન આત્માનું અદર્શન (અપ્રદાન) હોવાથી (તે અધ્યવસાન) મિથ્યાદર્શન છે અને ભિન્ન આત્માનું અનાચરણ હોવાથી (તે અધ્યવસાન) અચારિત્ર છે. [વળી ‘હું નારક છું’ ઇત્યાદિ જે અધ્યવસાન છે તે અધ્યવસાનવાળા જીવને પણ, જ્ઞાનમયપણાને લીધે સત્રૂપ અહેતુક જ્ઞાયક જ જેનો એક ભાવ છે એવા આત્માનો અને કર્મોદયજનિત નારક આદિ ભાવોનો વિશેષ નહિ જાણવાને લીધે ભિન્ન આત્માનું અજ્ઞાન હોવાથી, તે અધ્યવસાન પ્રથમ તો અજ્ઞાન છે, ભિન્ન આત્માનું અદર્શન હોવાથી (તે અધ્યવસાન) મિથ્યાદર્શન છે અને ભિન્ન આત્માનું અનાચરણ હોવાથી (તે અધ્યવસાન) અચારિત્ર છે.] વળી ‘આ ધર્મદ્રવ્ય જણાય છે’ ઇત્યાદિ જે અધ્યવસાન છે તે અધ્યવસાનવાળા જીવને પણ, *જ્ઞાનમયપણાને લીધે સત્રૂપ અહેતુક જ્ઞાન જ જેનું એક રૂપ છે એવા આત્માનો અને જ્ઞેયમય એવાં ધર્માદિક રૂપોનો વિશેષ નહિ જાણવાને લીધે ભિન્ન આત્માનું અજ્ઞાન હોવાથી, તે અધ્યવસાન પ્રથમ તો અજ્ઞાન છે, ભિન્ન આત્માનું અદર્શન હોવાથી (તે અધ્યવસાન) મિથ્યાદર્શન છે અને ભિન્ન આત્માનું અનાચરણ હોવાથી (તે અધ્યવસાન) અચારિત્ર છે. માટે આ સમસ્ત અધ્યવસાનો બંધનાં જ નિમિત્ત છે.

માત્ર જેમને આ અધ્યવસાનો વિદ્યમાન નથી તે જ કોઈક (વિરલ) મુનિકુંજરો (મુનિવરો),

૧. સત્રૂપ = સત્તાસ્વરૂપ; અસ્તિત્વરૂપ. (આત્મા જ્ઞાનમય છે તેથી સત્રૂપ અહેતુક જ્ઞપ્તિ જ તેની એક ક્રિયા છે).

૨. અહેતુક = જેનું કોઈ કારણ નથી એવી; અકારણ; સ્વયંસિદ્ધ; સહજ.

૩. જ્ઞપ્તિ = જાણવું તે; જાણનક્રિયા; (જ્ઞપ્તિક્રિયા સત્રૂપ છે, અને સત્રૂપ હોવાથી અહેતુક છે).

૪. હનન = હણવું તે; હણવારૂપ ક્રિયા. (હણવું વગેરે ક્રિયાઓ રાગદ્વેષના ઉદયમય છે).

૫. વિશેષ = તફાવત; ભિન્ન લક્ષણ.

* આત્મા જ્ઞાનમય છે તેથી સત્રૂપ અહેતુક જ્ઞાન જ તેનું એક રૂપ છે.

સત્‌રૂપ અહેતુક જ્ઞાપ્તિ જ જેની એક ક્રિયા છે, સત્‌રૂપ અહેતુક જ્ઞાયક જ જેનો એક ભાવ છે અને સત્‌રૂપ અહેતુક જ્ઞાન જ જેનું એક રૂપ છે એવા ભિન્ન આત્માને (-સર્વ અન્યદ્રવ્યભાવોથી જુદા આત્માને) જાણતા થકા, સમ્યક્ પ્રકારે દેખતા (શ્રદ્ધતા) થકા અને અનુચરતા થકા, સ્વચ્છ અને સ્વચ્છંદપણે ઉદયમાન (અર્થાત્ સ્વાધીનપણે પ્રકાશમાન) એવી અમંદ અંતર્જ્યોતિને અજ્ઞાનાદિરૂપપણાનો અત્યંત અભાવ હોવાથી (અર્થાત્ અંતરંગમાં પ્રકાશતી જ્ઞાનજ્યોતિ જરા પણ અજ્ઞાનરૂપ, મિથ્યાદર્શનરૂપ અને અચારિત્રરૂપ નહિ થતી હોવાથી) શુભ કે અશુભ કર્મથી ખરેખર લેપાતા નથી.

ભાવાર્થ :- આ જે અધ્યવસાનો છે તે ‘હું પરને હણું છું’ એ પ્રકારનાં છે, ‘હું નારક છું’ એ પ્રકારનાં છે તથા ‘હું પરદ્રવ્યને જાણું છું’ એ પ્રકારનાં છે. તેઓ, જ્યાં સુધી આત્માનો ને રાગાદિકનો, આત્માનો ને નારકાદિ કર્મોદયજનિત ભાવોનો તથા આત્માનો ને જ્ઞેયરૂપ અન્યદ્રવ્યોનો ભેદ ન જાણ્યો હોય, ત્યાં સુધી પ્રવર્તે છે. તે ભેદજ્ઞાનના અભાવને લીધે મિથ્યાજ્ઞાનરૂપ છે, મિથ્યાદર્શનરૂપ છે અને મિથ્યાચારિત્રરૂપ છે; એમ ત્રણ પ્રકારે પ્રવર્તે છે. તે અધ્યવસાનો જેમને નથી તે મુનિકુંજરો છે. તેઓ આત્માને સમ્યક્ જાણે છે, સમ્યક્ શ્રદ્ધે છે અને સમ્યક્ આચરે છે, તેથી અજ્ઞાનના અભાવથી સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રરૂપ થયા થકા કર્મોથી લેપાતા નથી.

ગાથા-૨૭૦ ઉપર પ્રવચન

‘આ અધ્યવસાય જેમને નથી તે મુનિઓ કર્મથી લેપાતા નથી...’ અહીં તો વિશેષમાં એ લેવું છે. નહિતર તો સમક્રિતીને પણ અધ્યવસાય નથી. પરંતુ અહીંયાં મુખ્ય મુનિપણાની વ્યાખ્યા લે છે. સમજાય છે કાંઈ? બાકી સમ્યગ્દષ્ટિ ધર્મની પહેલી સીઢી, ચોથું ગુણસ્થાન, એ સમક્રિતીને પર મારા છે, એવી દષ્ટિ ત્રણકાળમાં નથી. સ્ત્રી, કુટુંબમાં રહેવા છતાં... આહાહા...! કોરો ઘડો જેમ હોય અને એની ઉપર પાણી નાખો તો ન ચડે, એમ (સમ્યગ્દષ્ટિ છે). જેમ નાળિયેરમાં ગોળો છૂટો છે... નાળિયેર-શ્રીફળ, તેમ પોતાનો ભિન્ન આત્મા-ગોળો સમ્યગ્દષ્ટિને ભાસે છે. આહાહા...! ધર્મની પહેલી સીઢી. ધર્મનું પહેલું સોપાન, પહેલું પગથિયું. એ ધર્મની દષ્ટિવંતને, પરનો હું કર્તા અને પર મારી ચીજ, એવી દષ્ટિ નથી. આહાહા...! ભારે કામ.

એ કહે છે, ગાથા.

एदाणि णत्थि जेसिं अज्झवसाणाणि एवमादीणि।

ते असुहेण सुहेण व कम्मेण मुणी ण लिप्पंति।।२७०।।

એ આદિ અધ્યવસાન વિધવિધ વર્તતાં નહિ જેમને,

તે મુનિવરો લેપાય નહિ શુભ કે અશુભ કર્મો વડે. ૨૭૦.

મુનિરાજની મુખ્યતાથી કથન છે. ટીકા :- ‘આ જે ત્રણે પ્રકારનાં અધ્યવસાનો...’ મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન અને અચારિત્ર-ત્રણે પ્રકારના અધ્યવસાન. ‘તે બધાંય પોતે અજ્ઞાનાદિરૂપ (અર્થાત્ અજ્ઞાન, મિથ્યાદર્શન અને અચારિત્રરૂપ) હોવાથી શુભાશુભ કર્મબંધના નિમિત્ત છે.’ હું પરને જિવાડું છું, એ (ભાવ) મિથ્યાત્વ સહિત પુણ્યબંધનું કારણ છે. પરને મારું છું, એ મિથ્યાત્વ સહિત પાપબંધનું કારણ છે. આહાહા...! આમ છે.

આ પુસ્તક છે એ જડ, પર છે. તેને હું બનાવું છું... આહાહા...! તે પરચીજને પોતાની માની, એકત્વબુદ્ધિ (કરી). વિશ્વમાં એ આવી ગયું કે નહિ? પુસ્તક, પાના, વાણી એ બધું વિશ્વ, પર છે. આહાહા...! એ પુસ્તક મારું અને મેં પુસ્તક બનાવ્યું... આહાહા...! અને એ પુસ્તક વાંચે તો લોકો મને ઓળખે, હું પ્રસિદ્ધિમાં આવું એ બધો મિથ્યાત્વભાવ છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! ગજબ વાત છે.

એ અહીંયાં કહે છે, એ અજ્ઞાન, મિથ્યાદર્શન અને અચારિત્ર-એ ત્રણ ‘શુભાશુભ કર્મબંધના નિમિત્ત છે.’ આહા...! પરને જિવાડું છું, સુખી કરું છું, એવા પરિણામ શુભ છે, પણ મિથ્યાત્વ છે. મિથ્યાત્વ સહિત શુભબંધનું કારણ છે. હું પરને મારું છું, દુઃખી કરું છું, એવો (ભાવ) મિથ્યાત્વ સહિત પાપબંધનું કારણ છે. આહાહા...! આવું આકરું કામ. આખો દિ’ દુનિયામાં ભેગું રહેવું અને ભેગો નથી. ભેગાને શું કહે છે? સાથે રહેવું અને સાથે છે નહિ. આહાહા...! વીતરાગની વાણી બહુ ઝીણી, બાપુ! જિનેશ્વર.. આહા...! આ તો આ મારા દીકરા, પાંચ-પાંચ હજારનો પગાર લાવે છે, ચાર છોકરાઓ હોશિયાર થયા, આમ થયા, તેમ થયા. કોના દીકરા? ભાઈ! એ આત્મા જુદો, તું જુદો, તારે દીકરા ક્યાંથી આવ્યા? આહાહા...! આ મારી દીકરી, એને બરાબર કરિયાવર-દહેજ આપીએ, જેથી એને સાસરે સુખી રહે, કોઈ ઠપકો ન આપે. આહાહા...!

એક મોટા અબજોપતિની ગૃહસ્થની ભાણેજ હતી. એ ક્યાંક આપી હતી, એને બરાબર પૈસા-બૈસા આવ્યા નહિ એટલે કહે, આ શું? અબજોપતિની ભાણેજ આપી, પૈસા-બૈસા કાંઈ આવ્યા નહિ, ઓલાએ બહુ ન આપ્યા. અંતે દુઃખી થઈને મરી ગઈ, આપઘાત કરીને (મરી ગઈ). પછી ગમે તે થયું, આપઘાત કર્યો (કે) કરાવ્યો. એવું સાંભળ્યું છે. આહાહા...! આ દુનિયા. મોટા ગૃહસ્થની દીકરી આવે તો પાંચ-પચીસ લાખ લેતી આવે કે નહિ? અબજોપતિની ભાણેજ પાંચ-દસ લાખ ન લાવે તો અહીં પરણી શું કરવા? અહીં આવી શું કરવા? કહો, આહાહા...! આ જગતના જૈનમાં રહેલા જીવો. અરે...! એને ખબર નથી. આહા...!

અહીં કહે છે, એ ત્રણે હોવાથી ‘શુભાશુભ કર્મબંધના નિમિત્ત છે.’ નિમિત્ત. કર્મ તો પોતાથી બંધાય છે. કર્મ તો પોતાની પર્યાયથી બંધાય છે પણ અજ્ઞાનીનું નિમિત્ત મિથ્યાત્વ

અને શુભ-અશુભભાવ તેમાં નિમિત્ત છે. આહા...! 'શુભાશુભ કર્મબંધના નિમિત્ત છે.' એમ કહ્યું ને? ઉપાદાન તો તેનું પોતાનું છે. આહાહા...! જે કર્મ બંધાય છે એ તો પરમાણુની પર્યાયમાં તે સમયે તે પર્યાય થવાની જન્મક્ષણ હતી તો કર્મ બંધાય છે. આ આત્માનું મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષ એ તો નિમિત્તમાત્ર છે. નિમિત્તનો અર્થ—તેણે કર્યું નથી, કર્મબંધની પર્યાય તેણે કરી નથી. આહાહા...! અહીં સુધી લઈ જવું. હૈં? આ કર્મબંધન પણ વિશ્વ છે ને? વિશ્વમાં એ ચીજ છે ને? તેને મેં બાંધ્યા, મેં છોડ્યા, પરનો સ્વામી (થાય છે). આવો માર્ગ. અહીં જરીયે નવરાશ ન મળે, આખો દિ' પાપને આડે ધંધા. બાયડી, છોકરા અને ધંધો. પાપમાં પર્યાય, ઘાણીમાં પીલાય છે. એમાં આવી વાતું. બાપુ! મરી ગયો છે, બાપુ! ચોરાશીના અવતારમાં અનંતા અવતાર કરી કરીને ચોરાશીના અવતાર(માં રખડે છે). આહાહા...! એ આ ફક્ત પરની એકત્વબુદ્ધિ(ને કારણે). આહાહા...! આવ્યું ને?

ત્રીજી ગાથા. 'एयत्तणिच्छयगदो समओ सव्वत्थ सुंदरो लोगे।' ભગવાન એકત્વ છે તે સર્વત્ર સુંદર છે. આહાહા...! એકેન્દ્રિયમાં, બેઠેન્દ્રિયમાં, ત્રણેન્દ્રિયમાં, ચતુરેન્દ્રિયમાં ગમે ત્યાં હોય, પોતે એકત્વ ભિન્ન છે. ત્રિકાળ દ્રવ્ય નિરાવરણ અને પરથી ભિન્ન છે. આહાહા...! એવા ભગવાનઆત્માને પરની સાથે એકત્વબુદ્ધિ માનવો, કર્મની સાથે પણ એકત્વબુદ્ધિ (માને), કર્મ મેં બાંધ્યા, કર્મ મારા છે, એ અધ્યવસાય મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આવો ઉપદેશ કઈ જાતનો? માર્ગ તો આવો છે, ભાઈ!

વીતરાગ ત્રિલોકનાથ પરમેશ્વરની દિવ્યધ્વનિનો માર્ગ આ છે. દિવ્યધ્વનિનું રહસ્ય આ છે. આહાહા...! કહે છે, કે અમારી દિવ્યધ્વનિથી તને જ્ઞાન થાય એવો પણ તું નથી. દિવ્યધ્વનિ પણ વિશ્વ નામ તારાથી ભિન્ન છે. આહાહા...! વિશ્વથી વિભક્ત છો. વીતરાગની વાણી અને વીતરાગથી તું ભિન્ન છો. આહાહા...! પ્રભુ.. પ્રભુ.. પ્રભુ! કઈણ. એ એમ માને કે વીતરાગની વાણી અને વીતરાગથી મને જ્ઞાન થાય છે, તો તે એકત્વબુદ્ધિ કરી. આહાહા...! આવી વાત સાંભળવી કઈણ પડે. અરે...! શું થાય? ભાઈ! એકલો રખડે, એકલો જન્મે, એકલો મરે. આવે છે ને ગાથા? આહાહા...! એકલો બંધાય અને એકલો મુકાય. આહાહા...!

વિશેષ સમજાવવામાં આવે છે કે :- 'હું (પર જીવોને) હણું છું' દુઃખી કરું છું વગેરે 'જે આ અધ્યવસાન છે તે અધ્યવસાનવાળા જીવને, જ્ઞાનમયપણાને લીધે સત્ત્વપ અહેતુક જ્ઞાપ્તિ જ જેની એક ક્રિયા છે એવા આત્માનો અને રાગદ્વેષના ઉદયમય એવી હનન આદિ ક્રિયાઓનો વિશેષ નહિ જાણવાને લીધે...' શું કહે છે? ભગવાન જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, તેની સત્ત્વપ અહેતુક જ્ઞાપ્તિ જાણવાની ક્રિયા છે. જાણવાની ક્રિયા. સત્ત્વપ અને અહેતુક. વાણી છે તો તેનાથી જ્ઞાન થયું, એમ પણ નહિ. આહાહા...! ગજબ વાત છે. ભગવાન જ્ઞાયકસ્વરૂપ આત્મા જ્ઞાનનો પિંડ છે, તેની જ્ઞાપ્તિ—વર્તમાન જ્ઞાનની ક્રિયા, એ સત્ત્વપ છે. ક્રિયા, હોં! જાણવાની ક્રિયા સત્ત્વપ છે, અહેતુક છે. નીચે (અર્થ) છે. (સત્ત્વપ અર્થાત) 'સત્તાસ્વરૂપ; અસ્તિત્વસ્વરૂપ.

(આત્મા જ્ઞાનમય છે તેથી સત્રૂપ અહેતુક જ્ઞપ્તિ જ તેની એક ક્રિયા છે).’ જાણવું-દેખવું તે પોતાની પોતાથી ક્રિયા છે. આહાહા...! જાણવું-દેખવું અહેતુક છે. આહાહા...! ભગવાનની વાણીથી આ જ્ઞાન થયું, એમ નહિ. એ જાણવું-દેખવું અહેતુક છે. આહાહા...! અહીં કહે કે, દિવ્યધ્વનિના નિમિત્તથી જ્ઞાન થાય છે, એમ ન માને તો એકાંત-મિથ્યાત્વ છે, એમ કહે છે. ભગવાન! પ્રભુ! છે અંદર કે નહિ? શું કહે છે?

ભગવાન જ્ઞાનસ્વરૂપી પ્રભુ આત્મા, પ્રજાબ્રહ્મ, જ્ઞાન. તેની વર્તમાન પર્યાય; દ્રવ્ય અને ગુણ તો અહેતુક છે જ, પણ જાણવાની ક્રિયા પણ અહેતુક છે. અર્થાત્ પર વાણી અને ભગવાન છે તો આ જાણનક્રિયા થઈ, એમ નથી. ‘શાંતિભાઈ’! આવી વાત (છે). આહાહા...! ‘ચેતનજી’! આ આવ્યું કે નહિ? જાણવાની ક્રિયા અહેતુક છે. પર્યાય (અહેતુક). વાણીનો હેતુ નહિ? ભગવાન નહિ? તો પહેલા કેમ જ્ઞાન નહોતું? આહાહા...! ભાઈ! પહેલા પણ પોતાથી જ્ઞાન હતું અને અત્યારે પણ પોતાથી છે. ગજબ કામ છે. આહાહા...! દિવ્યધ્વનિથી જ્ઞાન થાય છે, એમ ન માને તો મિથ્યાદષ્ટિ છે, એમ કહે છે. પ્રભુ.. પ્રભુ...! એને બિચારાને એમ બેઠું, એને બિચારાને બેઠું હોય એમ કહે. ‘જામેં જિતની બુદ્ધિ હૈ, ઇતનો દિયે બતાય, વાંકો બૂરો ન માનીયે ઔર કહાં સે લાય?’ ભગવાન છે, ભગવાન છે. એ ભૂલ કરે, પ્રભુ!

અહીં તો કહે છે, કે આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપી જ્ઞાયક ત્રિકાળ છે તો તેની વર્તમાન પરિણતિ નામ પર્યાય, જાણવાની ક્રિયા સત્ છે, અહેતુક છે. ‘જ્ઞપ્તિ જ જેની એક ક્રિયા છે...’ આહાહા...! ગજબ વાત છે. જાણનક્રિયા એક આત્માની છે. એ પણ જાણનક્રિયા, જાણનક્રિયા-જાણવાની પરિણતિ તે પણ અહેતુક અને સત્ છે. સત્ છે, પર્યાય સત્ છે ને? સત્ને હેતુ શો? છે, તેનો હેતુ શો? આત્મા છે તો તેનો ઈશ્વરકર્તા હેતુ શો? એમ પોતાની પર્યાય છે તેનો પર હેતુ શો? આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ‘શીવલાલભાઈ’! આવું ઝીણું છે. કહો, આ તો ગુરુથી જ્ઞાન ન થાય, એમ અહીં કહે છે.

મુમુક્ષુ :- અંતરના ગુરુથી જ્ઞાન થાય.

ઉત્તર :- એ તો પોતાની સત્ સ્વતંત્ર ક્રિયા છે. આહાહા...! શું ટીકા! શું વસ્તુની પ્રસિદ્ધિ! આ ટીકા ‘આત્મખ્યાતિ’ છે. આહાહા...!

ભગવાનઆત્મા પોતાના જ્ઞાયકભાવથી ભરેલો, વર્તમાન પર્યાયમાં જે જ્ઞાનની ક્રિયા થાય છે-જાણનક્રિયા જે થાય છે તે સત્ છે, સત્ છે. છે તેને હેતુ શું? અહેતુક છે. અહેતુક જ્ઞપ્તિક્રિયા પોતાથી થઈ છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- પોતાથી થઈ છે એ હેતુ ન થયો?

ઉત્તર :- નહિ, નહિ. એ હેતુ પોતે, પર હેતુ નહિ. ખરેખર તો પર્યાયનો દ્રવ્ય હેતુ નહિ, પર્યાયનો હેતુ પર્યાય છે. બહુ લાંબી વાત (થશે). સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! વીતરાગમાર્ગ સૂક્ષ્મ બહુ, પ્રભુ! આહાહા...!

અહીંયાં તો પ્રભુ કહે છે, કે જાણનક્રિયા-જ્ઞાનગુણની જાણનક્રિયા, એ વખતની જાણનક્રિયાની જે પર્યાય થાય છે એ સત્ છે. જેમ દ્રવ્ય સત્ છે, ગુણ સત્ છે, એમ પર્યાય સત્ છે. આહાહા...! અને એ પર્યાય સત્ હોવાથી અહેતુક છે. એ વીતરાગની વાણી અને વીતરાગથી જ્ઞાનની પર્યાય ઉત્પન્ન થઈ નથી. અર...ર...! આવી વાતું? એ..ઇ...! આહાહા...! પ્રભુ! તારે વાત બેસાડવી પડશે. સુખી થવું હોય તો આ રસ્તો છે. બાકી દુઃખને પંથે તું અનંતકાળથી દોરાઈ ગયો છે. પરથી મારામાં જ્ઞાન થયું, પરને મારાથી જ્ઞાન થયું, પરને મારાથી જ્ઞાન થયું અને પરથી મારામાં જ્ઞાન થયું. તો શું જ્ઞાનની પર્યાયમાં તેનામાં તેને કારણે ત્યાં નહોતી કે તારાથી ત્યાં થઈ? આહાહા...! ગજબ વાત છે. આ તો શાંતિનો માર્ગ છે.

આ એક શબ્દમાં તો કેટલું ભર્યું છે, જોયું! 'તે અધ્યવસાનવાળા જીવને, જ્ઞાનમયપણાને લીધે સત્રૂપ અહેતુક જ્ઞપ્તિ જ જેની એક ક્રિયા છે એવા આત્માનો અને રાગદ્વેષના ઉદયમય એવી હનન આદિ ક્રિયાઓનો વિશેષ નહિ જાણવાને લીધે...' આહાહા...! દયાનો રાગ થયો પણ તે વખતે જ્ઞાનમાં પોતાની જાણનક્રિયા થઈ, એ જાણનક્રિયા અને રાગને ભિન્ન નહિ જાણતા. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

'એવા આત્માનો...' એવા આત્માનો એટલે શું? કે, જેમાં જ્ઞાનની વર્તમાન એક પર્યાયની ક્રિયા થઈ એવા આત્માનો. 'જેની એક ક્રિયા છે એવા આત્માનો...' 'સત્રૂપ અહેતુક જ્ઞપ્તિ જ...' જાણવાની જ. 'જેની એક ક્રિયા છે એવા આત્માનો...' આહાહા...! 'અને રાગદ્વેષના ઉદયમય એવી હનન આદિ ક્રિયાઓનો...' છે ને હનન? નીચે (ફૂટનોટ છે). અહેતુક = જેનું કોઈ કારણ નથી એવી; અકારણ; સ્વયંસિદ્ધ; સહજ. જ્ઞપ્તિ = જાણવું તે; જાણનક્રિયા; (જ્ઞપ્તિક્રિયા સત્રૂપ છે, અને સત્રૂપ હોવાથી અહેતુક છે). હનન = હણવું તે; હણવારૂપ ક્રિયા. (હણવું વગેરે ક્રિયાઓ રાગદ્વેષના ઉદયમય છે). હું ઘાત કરું છું, પરને જિવાડું છું એવી રાગમય જે ક્રિયા અને જ્ઞપ્તિક્રિયાનો ભેદ નહિ જાણતો. આહાહા...! ઝીણી વાત બહુ, ભાઈ! વીતરાગ ત્રણલોકનો નાથ, જિનેશ્વરદેવ ગણધરો અને ઇન્દ્રોની વચમાં કહેતા હતા એ આ વાત છે. આહાહા...! ઇન્દ્ર બત્રીસ લાખ વિમાનનો સાહેબો! એને કહેતા કે, પ્રભુ! એ તારી ચીજ નહિ. તો એ કહેતા હતા કે, એ મારી ચીજ નહિ. મારી તો જાણનક્રિયા જ મારી ચીજ છે. રાગ થયો તે મારી ચીજ નહિ, તેનાથી હું ભિન્ન છું. આહાહા...! આહા...!

'રાગદ્વેષના ઉદયમય એવી હનન આદિ ક્રિયાઓનો વિશેષ નહિ જાણવાને લીધે...' (વિશેષ અર્થાત્) તક્ષવત, ભિન્ન લક્ષણ. 'આત્મા જ્ઞાનમય છે તેથી સત્રૂપ અહેતુક જ્ઞાન જ જેનું એક રૂપ છે.' આહાહા...! બહુ ઝીણું. આ તો ધીરાના કામ છે, ભાઈ! ઉતાવળે આંબા પાકી જાય એવું આ નથી. આહાહા...!

કહે છે, ભગવાનઆત્મા વસ્તુ છે ને? તો સ્વભાવ શું? જ્ઞાનસ્વભાવ. પર્યાય શું? જ્ઞાનની ક્રિયા થાય તે તેની પર્યાય. સાથે ભલે અનંત ગુણની (પર્યાય) છે પણ જ્ઞાનને પ્રધાન લીધું

છે. આહાહા...! એ જ્ઞાનની ક્રિયા અને પરને હણવું આદિ રાગની ક્રિયા, એ બેને ભિન્ન નહિ જાણતા, (અભિન્ન છે એમ માને છે). ભિન્ન છે. આહાહા...! 'ભિન્ન આત્માનું અજ્ઞાન હોવાથી,...' એ રાગની ક્રિયા (અભિન્ન) એ રાગની ક્રિયાથી જાણનક્રિયા ભિન્ન છે એવું જ્ઞાન નહિ હોવાથી-અજ્ઞાન હોવાથી. આહાહા...! કેમકે તેનું લક્ષ જ રાગ ઉપર, પર ઉપર છે. આહાહા...!

'તે અધ્યવસાય પ્રથમ તો અજ્ઞાન છે,...' રાગની ક્રિયા, દયા, દાનની, હિંસાની (ક્રિયા) અને જાણનક્રિયા બેય ભિન્ન છે. આહાહા...! પર્યાયમાં હોવા છતાં બન્ને ભિન્ન છે. આહાહા...! પરદ્રવ્ય તો પર્યાયમાં છે જ નહિ, પણ પર્યાયમાં રાગાદિની ક્રિયા થઈ અને એ પર્યાયમાં જ્ઞાનની ક્રિયા થઈ... આહાહા...! બન્ને ભિન્ન છે. સમજાય એટલું સમજવું, બાપુ! આ તો વીતરાગ પરમેશ્વરનો ગંભીર માર્ગ છે. લોકોને સાંભળવા મળતો નથી. નવરાશ નથી, નવરાશ હોય તો સ્થૂળ સાંભળવાનું મળે. આ કરો ને આ કરો ને આ કરો. આહાહા...!

અહીં તો કહે છે, કે એ રાગની જે ક્રિયા થઈ, ભલે ભક્તિની, પૂજાની ને જાત્રાની હો, પણ એ રાગની ક્રિયા અને જ્ઞાનની ક્રિયા બે ભિન્ન છે. એમ ભિન્ન-જુદી વિશેષ ન જાણતા છતાં, આહાહા...! છે? આહાહા...! 'આત્માનું અજ્ઞાન હોવાથી...' 'ભિન્ન આત્માનું અજ્ઞાન હોવાથી...' એ રાગની ક્રિયા(થી ભિન્ન) એ જાણન ક્રિયા આત્માની છે, એવા ભિન્ન આત્માનું અજ્ઞાન હોવાથી. 'ભિન્ન આત્માનું અજ્ઞાન હોવાથી...' આહાહા...! ઘણું ગંભીર. આહાહા...!

'તે અધ્યવસાન પ્રથમ તો અજ્ઞાન છે,...' રાગની ક્રિયા, દયા-દાનની અને હિંસા આદિની (ક્રિયા), એનાથી જાણવાની ક્રિયા, પોતાની સત્તાની ક્રિયા અહેતુક છે. રાગ થયો તો જ્ઞાન થયું એમ પણ નહિ. આહાહા...! દયા, દાન, હિંસા આદિનો વિકલ્પ આવ્યો તો તેનાથી જ્ઞાન થયું એમ પણ નહિ. એ જાણનક્રિયા તો પોતાથી થઈ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! હવે આવો માર્ગ. વાણિયાને ધંધા આડે નવરાશ ન મળે. ધંધામાંથી નવરો થાય તો બાયડી-છોકરાને રાજી કરવામાં રોકાય. એમાં આ વાત ક્યાં સાંભળવા મળે? અરે...! અરે...! જિંદગી ચાલી જાય છે અને ભવના અંતે બીજો ભવ થશે, એ ક્યો થશે? બાપુ! આવી જો દષ્ટિ રહી તો ક્યો ભવ થશે? પ્રભુ! આહાહા...! ક્યાંય મેળ નથી. ક્યાંય નિગોદ, નરક, તિર્યંચ... આહાહા...!

રાગની ક્રિયા અને જાણનક્રિયા એક સમયમાં પર્યાયમાં છે. પરદ્રવ્ય તો પોતામાં છે જ નહિ. એ તો વિશ્વ પર છે. પણ રાગ તો પર્યાયમાં છે, છતાં જ્ઞાનક્રિયાથી ભિન્ન છે. એ એક ન્યાયે વિશ્વમાં જાય છે. આહાહા...! અનંત પરપદાર્થ તો પોતાની પર્યાયમાં છે જ નહિ. પર્યાય એટલે અવસ્થા, હાલત. પણ પોતાની પર્યાયમાં જે રાગાદિ ક્રિયા છે તે જ સમયે જ્ઞાનની ક્રિયા, આત્માની જાણનક્રિયા છે. આહાહા...! એ બેને ભિન્ન નહિ જાણીને,

બેની વિશેષતા ભિન્ન નહિ કરીને. એ અધ્યવસાન અજ્ઞાન છે. આહાહા..!

‘ભિન્ન આત્માનું અદર્શન (અશ્રદ્ધાન) હોવાથી...’ જ્ઞાનની ક્રિયા જ્ઞાયકની છે, એવા અશ્રદ્ધાનથી. આહાહા..! એ જ્ઞાનની ક્રિયા રાગથી છે અને રાગ ને જ્ઞાનની ક્રિયા બે એક છે (એમ માને છે). આહાહા..! એવા આત્માના અશ્રદ્ધાનથી. ભારે ગજબ ટીકા! આહાહા..! ગંભીર.. ગંભીર.. પ્રભુ! ‘(તે અધ્યવસાન) મિથ્યાદર્શન છે...’ અજ્ઞાન છે અને એ આત્માનું અદર્શન હોવાથી મિથ્યાદર્શન છે. આહાહા..! એ રાગને પોતાનો માન્યો તો પોતાનો સ્વભાવ જાણનક્રિયાવાળો આત્મા છે, એવા આત્માની અશ્રદ્ધા થઈ-મિથ્યાત્વ થયું. આહાહા..! આવી વસ્તુ રહી ગઈ. આહાહા..! આવી વાત રહી ગઈ, જગતના ભાગ્ય! આહાહા..!

જાણનક્રિયા-જાણવાની ક્રિયા. ક્રિયા કેમ કીધી? પર્યાય છે ને (એટલે). ગુણ અને દ્રવ્યમાં તો પરિણમન-ક્રિયા છે નહિ. પર્યાયમાં જાણનક્રિયા અને રાગની ક્રિયા-બેને ભિન્ન નથી જાણતો (તે) આત્માનું અજ્ઞાન છે. બેને ભિન્ન નહિ જાણતો (શ્રદ્ધતો તે) આત્માની અશ્રદ્ધા છે. આહાહા..! આહાહા..! અમૃત વરસ્યા છે. ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’ પાઠમાં છે એ અર્થ ક્યાર્યા છે. ઓલો કહે છે, કે ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’ કાષ્ટસંઘી (છે). અર..ર..! પ્રભુ.. પ્રભુ! શું કરે છે? અરે..! કોઈ (કહેવાવાળું) ન મળે. ભગવાન ન મળે, કોઈ સમકિતી દેવ ન મળે કે એને રોકે.

પ્રભુ! અહીં કહે છે, આહાહા..! આ તો પાઠમાં કહ્યું છે કે નહિ?

एदाणि णत्थि जेसिं अज्झवसाणाणि एवमादीणि।

ते असुहेण सुहेण व कम्मेण मुणी ण लिप्पंति।।२७०।।

આ તો પાઠ છે. અધ્યવસાયવાળો લેપાય છે અને અધ્યવસાય નથી તે લેપાતો નથી. એની તો ટીકા કરી છે. ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’ કોણ છે? આહાહા..! ચાલતા સિદ્ધ છે. દિગંબર મુનિ ચાલતા સિદ્ધ પૃથ્વી ભરત ઉપર ચાલતા હતા. આહાહા..! મુનિરાજનો એ પોકાર છે, કે ભગવાનઆત્મા જાણનક્રિયાવાળો નહિ માનતા, રાગની ક્રિયાવાળો જાણનક્રિયા સાથે એકત્વબુદ્ધિ કરે છે તે આત્માનું અજ્ઞાન છે, તેને આત્માનું અશ્રદ્ધાન છે. આહાહા..! એ રાગવાળો આત્મા નહિ. રાગની ક્રિયાવાળો (માનવો) તે અશ્રદ્ધાન છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

‘અને ભિન્ન આત્માનું અનાચરણ હોવાથી...’ શું કહે છે? રાગ મારો છે, તો ભિન્ન આત્માનું આચરણ ન રહ્યું. ભિન્ન આત્માનું અનાચરણ થયું. રાગ મારો છે (એમ માન્યું). જાણનક્રિયા મારી છે એમ નહિ માનતા, રાગ મારી ચીજ છે, એવો ભેદ ન જાણ્યો તો રાગનું આચરણ થયું, એ આત્માનું અનાચરણ છે. આહાહા..! વાહ.. પ્રભુ! વાહ..! ચાહે તો હિંસાનો રાગ હો કે ચાહે તો દયાનો રાગ હો, પણ એ રાગ મારી ચીજ છે (એમ માન્યું). જાણનક્રિયા મારી ચીજ છે એમ લક્ષ હોય તો તો દ્રવ્ય ઉપર દષ્ટિ જાય. આહાહા..!

રાગક્રિયા મારી છે એવો અધ્યવસાન આત્માનું અનાચરણ છે, આત્માનું આચરણ નહિ. આહાહા...! વાહ...! ટીકા તે ટીકા છે!! આવી ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’ની ટીકા! એને કાષ્ટાસંગી કહીને પ્રભુ! તારે શું કરવું છે? ભાઈ! દુનિયા તો રાજી થાશે. દુનિયાને ક્યાં પડી છે? આખો દિ’ ધંધા, પાપ આડે, આહાહા...! નવરાશ ક્યાં છે? સત્ય શું છે અને અસત્ય શું છે? આહાહા...! ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’ આ ટીકા (કરે છે). પાઠમાં છે-જેને અધ્યવસાય છે તે મિથ્યાદષ્ટિ છે અને જેને નથી તે મુનિ છે. મુનિ કહો, સમક્રિતી કહો. એનો તો અર્થ કરે છે. આહાહા...!

‘અનાચરણ હોવાથી (તે અધ્યવસાન) અચારિત્ર છે.’ આવ્યું ને? રાગ, દયા, દાન કે હિંસાની રાગની ક્રિયા તેનાથી જ્ઞાતિક્રિયા-જાણનક્રિયા ભિન્ન છે. (રાગની ક્રિયાને) પોતાની માને છે તે આત્માનું અજ્ઞાન છે, પોતાની માને છે તે આત્માનું અશ્રદ્ધાન છે, આત્માની માને છે તે આત્માનું અનાચરણ છે, એ આત્માનું આચરણ નહિ. આહાહા...! એક વાત (કરી), બીજી વાત કહેશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રવચન નં. ૩૩૦ ગાથા-૨૭૦ રવિવાર, આસો વદ ૨, તા. ૭-૧૦-૧૯૭૯

‘સમયસાર’ ૨૭૦ ગાથા. એની નીચે નોટ.. નોટ છે. પહેલી વાત એ આવી ગઈ કે, હું હિંસા કરું છું, જૂઠું બોલું છું, ચોરી કરું છું, વિષય સેવું છું, પરિગ્રહ રાખું છું એ ભાવ પાપની એકતાબુદ્ધિ છે. અને હું દયા પાળું છું, સત્ય બોલું છું, ચોરી કરતો નથી, શરીરથી વિષય સેવતો નથી, પરિગ્રહ રાખતો નથી એ બુદ્ધિ પણ શુભભાવની એકત્વબુદ્ધિ (છે). આહાહા...! એ એકત્વબુદ્ધિ-અધ્યવસાય મિથ્યાત્વ છે. કેમકે ભગવાનઆત્મા તો જ્ઞાયકસ્વરૂપ છે. એને આ પાંચ પાપ અને પાંચ પુણ્યની સાથે એકતા માનવી એ મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...!

‘હું નારક છું’ એવો જે અધ્યવસાય તે મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! એમ હું તિર્યચ છું, હું મનુષ્ય છું, હું દેવ છું એવો જે અધ્યવસાય-એકત્વબુદ્ધિ એ મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! ‘ઇત્યાદિ જે અધ્યવસાન છે...’ ઇત્યાદિ એટલે એ. નારક, મનુષ્ય, તિર્યચ અને દેવ. ‘ઇત્યાદિ જે અધ્યવસાન છે તે અધ્યવસાનવાળા જીવને પણ, જ્ઞાનમયપણાને લીધે સત્સ્વ અહેતુક જ્ઞાયક જ જેનો એક ભાવ છે...’ આત્મા તો જ્ઞાનમયપણાને લીધે, જ્ઞાનસ્વભાવ જેનો ત્રિકાળ છે, આહા...! જ્ઞાનમયપણાને લીધે. જ્ઞાનવાળો એમ નહિ. જ્ઞાનમય-જાણનમય સ્વભાવવાળો. આહાહા...! આકરું કામ બહુ.

‘જ્ઞાનમયપણાને લીધે સત્સ્વ અહેતુક જ્ઞાયક જ જેનો એક ભાવ છે...’ ભગવાનનો તો જ્ઞાયક-જાણક એવો એક સ્વભાવ છે. એની સાથે આ ચાર ગતિમાં હું છું-નારક, મનુષ્ય, તિર્યચ એ અધ્યવસાય મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! ‘જ્ઞાનમયપણાને લીધે...’ જ્ઞાન એટલે આ

શાસ્ત્રનું જ્ઞાન નહિ. જ્ઞાનમય-જ્ઞાનસ્વરૂપ. જેમ સાકરનું ગળપણ સ્વરૂપ, એમ ભગવાનઆત્માનું જ્ઞાનસ્વરૂપ. ત્રિકાળી જ્ઞાનમયપણાને લીધે સત્ અહેતુક. સત્ છે અને એને રહેવાને, થવાને કોઈ હેતુ નથી. એવો જ્ઞાયકભાવ જેનું એક રૂપ છે. જ્ઞાયકભાવ જેનું એક રૂપ અને સ્વરૂપ છે, 'એવા આત્માનો અને કર્મોદયજનિત નારક...' હું નારકી, મનુષ્ય આદિ તો કર્મોદય (જનિત) ગતિ આદિ છે.

'ભાવોનો વિશેષ નહિ જાણવાને લીધે...' ઓ...હો...! કાંકરા અને ઘઉં બે જુદા નહિ જાણવાને લીધે કાંકરા કાઢતો નથી. એમ ભગવાન જ્ઞાયકભાવ સત્ અહેતુક જ્ઞાયકસ્વભાવને લીધે એકરૂપ છે. એને આ કર્મોદયના નિમિત્તથી થતા ચાર ગતિના ભવ, શરીર નહિ, હોં! ચાર ગતિનો ઉદય-નારકી હું, દેવ હું, મનુષ્ય હું, એવા બેને જુદા ન જાણતા, ભિન્ન આત્માનું અજ્ઞાન હોવાથી. નારકી છું, મનુષ્ય છું, દેવ છું એને લઈને ભિન્ન જ્ઞાયકભાવ સ્વભાવના અજ્ઞાનને લીધે. આહાહા...! 'તે અધ્યવસાન પ્રથમ તો અજ્ઞાન છે,...' આહા...! એ નારકી, હું મનુષ્ય છું. આ શરીર નહિ, મનુષ્યગતિ અંદર છે, ઉદય (છે), કર્મના નિમિત્તથી ગતિની પોતાની યોગ્યતા. આહાહા...! તે ગતિ તે હું છું. એવા જ્ઞાયકભાવ અને આ ગતિનો કર્મોદયનો ભાવ બેને ભિન્ન ન જાણવાને લીધે. આહાહા...! આવો માર્ગ હવે. 'તે અધ્યવસાન પ્રથમ તો અજ્ઞાન છે,...'

'ભિન્ન આત્માનું અદર્શન હોવાથી...' સત્ અહેતુક જ્ઞાયકસ્વભાવના દર્શનના અભાવે, અદર્શનને લઈને એ નારકી આદિ ચાર ગતિ હું છું, એવો અધ્યવસાય તે મિથ્યાદર્શન છે. આહાહા...! ઝીણો માર્ગ છે, ભાઈ! મનુષ્યગતિ વિના કેવળજ્ઞાન ન થાય. વજનારાયસંહનન વિના કેવળજ્ઞાન ન થાય. તેથી એમ માને કે મનુષ્યગતિ મને લાભદાયક છે. આહાહા...! સમજાય છે? મનુષ્યગતિ વિના ચારિત્ર-સંયમ ન હોય. ત્રણ ગતિમાં સંયમ-ચારિત્ર નથી. પણ તે મનુષ્યગતિમાં છે માટે ગતિને લઈને છે, એમ નથી. આહાહા...! એ મનુષ્યગતિ હું છું, એવું માનનાર; જ્ઞાયકસ્વભાવ સત્ અહેતુક તેનું અને આનો ભેદ નહિ કરતાં, જુદા ન જાણતાં સ્વભાવના અજ્ઞાનને લઈને, એ અધ્યવસાય અજ્ઞાન છે. શ્રદ્ધામાં જ્ઞાયકભાવ, મનુષ્યગતિના ઉદયથી જ્ઞાયકભાવ ભિન્ન છે, એમ ન જાણતા પોતાના જ્ઞાયકભાવની શ્રદ્ધા નહિ કરતાં, હું મનુષ્યગતિ છું તેવી શ્રદ્ધા તે મિથ્યાદર્શન છે. આહાહા...! સમજાય છે? આહાહા...! આવી વાત છે. વીતરાગમાર્ગ..

જ્ઞાયકભાવ ભગવાન ત્રિકાળ નિરાવરણ અખંડ એકસ્વરૂપ પ્રભુ, એવા જ્ઞાયકભાવ આત્માને ન જાણતાં, ગતિ તે હું છું, એમ માનીને અજ્ઞાનને સેવે છે. એમ જ્ઞાયકભાવ સત્ અહેતુક ત્રિકાળી વસ્તુ ભગવાનને ન શ્રદ્ધતા, તેને ન માનતા મનુષ્યગતિ તે હું, એમ માની ભેદ નહિ કરતાં તે મિથ્યાદર્શનને પામે છે. આહાહા...! ધીરાનું કામ છે, ભાઈ! આહાહા...!

અંદર ભગવાન જ્ઞાયકસ્વભાવ સત્ છે, સત્ છે, અહેતુક છે. તેના હોવાપણામાં કોઈ

હેતુ નથી. જ્ઞાયકભાવને હોવાપણામાં કોઈ હેતુ નથી. પોતે સ્વતંત્ર છે. આહા...! અને તેથી જ્ઞાયકભાવને ન શ્રદ્ધતા ગતિ આદિ હું છું, એમ માનતા તે મિથ્યાદર્શન છે. આહાહા...! હવે અહીં અંતરની વાતું છે આ.

મુમુક્ષુ :- ધર્મ પણ અંતરમાં જ થાય છે.

ઉત્તર :- હા. મિથ્યાદર્શન આદિ પણ અંતરમાં થાય છે અને સમ્યગ્દર્શન પણ અંતરમાં થાય છે. આહાહા...! મનુષ્યગતિ હું નહિ, એ પછી કહેશે. મુનિને આવા અધ્યવસાય ન હોય. આહાહા...! મુનિને ન હોય એમ કહે છે, પણ સમક્રિતીને પણ એ અધ્યવસાય ન હોય. મુનિપણાની મુખ્યતાથી વાત કરી છે. આહાહા...!

‘અને ભિન્ન આત્માનું અનાચરણ હોવાથી...’ એટલે? જ્ઞાયકભાવનું આચરણ, અંદર એકાગ્રતા ન હોવાથી. જ્ઞાયકભાવ ભગવાન ત્રિકાળી નિરાચરણ શુદ્ધ પરમસ્વભાવ ભાવનું આચરણ નહિ હોવાથી, એનું અનાચરણ હોવાથી તે ‘અચારિત્ર છે.’ એ અધ્યવસાય તે અચારિત્ર છે. સમજાય છે કાંઈ? આહા...! એ ટીકામાં એ વાત રહી ગઈ હતી એટલે નાખી છે.

હવે આ બાજુ. ‘વળી ‘આ ધર્મદ્રવ્ય જણાય છે...’ ત્રીજો બોલ છે. પહેલા બોલમાં એ કહ્યું, હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય, રાગ અને પરિગ્રહ એ હું છું. બીજામાં એમાં ને એમાં અહિંસા, સત્ય, દત્ત, શરીરથી બ્રહ્મચર્ય, પરિગ્રહનો ત્યાગ એવો વિકલ્પ તે હું છું, એવો અધ્યવસાય તે મિથ્યાત્વ છે. બીજામાં હું નારકી, મનુષ્ય, દેવ ગતિ આદિ છું. જ્ઞાયકભાવ છું એ ભૂલી જાય છે. ત્રિકાળી જ્ઞાયકસ્વભાવને નહિ જાણતા, નહિ માનતા, નહિ આચરણ કરતા એ ગતિ આદિ હું છું, એમ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને આચરણ કરતાં મિથ્યાજ્ઞાન, મિથ્યાશ્રદ્ધા, મિથ્યાઆચરણ થાય છે. આહાહા...!

હવે અહીં ત્રીજો બોલ કહે છે. ધર્મ-ધર્માસ્તિ નામનું એક તત્ત્વ છે. ભગવાને જોયું છે. આ લોકમાં જડ અને ચૈતન્ય ગતિ કરતાં (પદાર્થ છે). જેમ પાણી નિમિત્તરૂપે માછલાને ગતિ કરતા હોય છે, એમ જડ અને ચૈતન્યને ગતિ કરતાં એ નિમિત્ત તરીકે (છે). ઉપાદાન તો પોતે ગતિ કરે છે ઈ. ઈ ગતિ કરાવતા નથી. આહાહા...! એવું ધર્માસ્તિ નામનું સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે દ્રવ્ય જોયું છે. સર્વજ્ઞ સિવાય કોઈ મતમાં ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય નથી. વીતરાગ જિનેશ્વર પરમેશ્વર સિવાય જગતમાં ધર્માસ્તિ અને અધર્માસ્તિ સત્ છે, છતાં તેને સર્વજ્ઞ સિવાય કોઈએ જાણ્યું નથી. આહાહા...! એ સર્વજ્ઞ એમ કહે છે, કે ધર્માસ્તિ નામનું દ્રવ્ય છે.

‘ધર્મદ્રવ્ય જણાય છે’ ઇત્યાદિ...’ ઇત્યાદિ એટલે? અધર્માસ્તિકાય હું છું, ધર્માસ્તિકાય હું છું. હું જ્ઞાયકભાવ છું એમ છોડીને હું જાણનાર જ્ઞાયક ત્રિકાળ, ચૈતન્ય અહેતુક સત્ સ્વભાવ જાણનાર-દેખનાર એ હું છું, એમ છોડીને, એ ધર્માસ્તિકાયનો વિકલ્પ ઉઠ્યો તે હું છું, એમ માનીને મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યાશ્રદ્ધાને સેવે છે. આહાહા...!

એમ અધર્માસ્તિ. અધર્માસ્તિ નામનું એક તત્ત્વ છે. ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે જોયું

છે અને એ છે. એ જડ અને ચૈતન્ય ગતિ કરતાં પોતાના સ્વતંત્ર ભાવથી સ્થિર થાય ત્યારે તે અધર્માસ્તિકાય નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. જ્ઞાયકભાવ હું છું એમ ન જાણતાં, એ અધર્માસ્તિકાયનો જે વિકલ્પ ઉઠ્યો તે હું છું, એમ માનીને અજ્ઞાન, અશ્રદ્ધા અને અચારિત્રને સેવે છે. આહાહા...! આવી વાતું હવે.

એમ કાળ. કાળ એક દ્રવ્ય છે, અસંખ્ય. એમ ન માનતાં કાળ હું છું, હું જ્ઞાયક છું એમ ભૂલીને કાળનો વિકલ્પ ઉઠ્યો તે હું છું. એમ પુદ્ગલ. પરમાણુથી માંડીને મહાસ્કંધ. લોકમાં મહાસ્કંધ છે. એ પુદ્ગલ છે તે હું છું, એ મારા છે, પરમાણુ એ મારા છે. આહાહા...! હું લાડવો કરી શકું છું, વાળી શકું છું, મેસુબના ચોસલા હું પાડી શકું છું, આહાહા...! એ પુદ્ગલને પોતાનું માને છે. કહો, આ ઢોકળા નથી થતાં? છરીથી આમ ભેગા કરે છે. એ ક્રિયા પુદ્ગલની છે. છતાં અજ્ઞાની, હું જ્ઞાયકભાવ છું એ ભૂલીને એ પુદ્ગલની ક્રિયા તે મારી છે, એ પુદ્ગલ જ મારા છે, એમ અજ્ઞાનથી અધ્યવસાય સેવે છે. આહાહા...!

દાઢથી, આ દાંત છે, મોઢામાં છે ત્યાં સુધી તે અશુચિ ન કહેવાય. છે તો હાડકા. આહાહા...! પણ એ હાડકા-દાંત મારા છે અને એ વડે હું ચાવું છું. એ પુદ્ગલની ક્રિયાને પોતાના જ્ઞાયકભાવમાં જુદી ન પાડતાં તેને પોતાનું માને છે. આહાહા...! જુઓ! આ પ્રભુ! વીતરાગમાર્ગનો વિવેક. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? એ દાંત બહાર નીકળે એટલે અપવિત્ર થઈ જાય. પછી (કહે), એને હાથ અડાડશો નહિ. અહીં હોય ત્યાં સુધી પવિત્ર થઈ જાય! છે તો હાડકા, પણ અહીં છે એટલે મારા, પવિત્ર છે. બહાર નીકળે તો અપવિત્ર. એમ હાડકાની અવસ્થાને જ્ઞાયકભાવ હું છું એમ એને અને એની અવસ્થાને જુદું ન પાડતાં, તે હું છું એમ માને છે તે અજ્ઞાન છે, એ મિથ્યાશ્રદ્ધા છે અને મિથ્યા આચરણ છે.

મુમુક્ષુ :- આખી દુનિયા એમ માને છે.

ઉત્તર :- દુનિયા આખી આમ છે, બાપુ! પ્રભુ! શું કહીએ? આહાહા...! ભગવાનનો માર્ગ કોઈ અલૌકિક છે. આહાહા...!

દાંતણ વડે આમ દાંત ઘસે. એ દાંતણથી હું દાંતને ઘસું છું. એ દાંતણની ક્રિયા તો જડથી થાય છે, છતાં મારાથી થાય છે, એમ માની અને એ ક્રિયાને અને જ્ઞાનના જ્ઞાયકભાવને એક માની મિથ્યાત્વને સેવે છે. આહાહા...! ‘શાંતિભાઈ’! આવી વાતું છે. કહો, ‘તખતભાઈ’! આહાહા...! ઝીણી વાતું બહુ.

એક રજકણથી માંડીને... આહાહા...! અણસ્થિત મહાસ્કંધ, જગતમાં આખો એક સ્કંધ છે. ભગવાન જ્ઞાયક સ્વભાવ છે, એને પોતાને પરથી ભિન્ન ન જાણતાં તે પુદ્ગલની પર્યાય અને પુદ્ગલ તે મારા છે અને હું એની ક્રિયા કરું છું, એવો જે અધ્યવસાય તે મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! એવું જે જ્ઞાન તે સ્વરૂપનું અજ્ઞાન છે. આહાહા...! અને એ સ્વરૂપનું અનાચરણ છે. જડની ક્રિયા તે મારી, એવું વિકારનું આચરણ થયું એ સ્વરૂપનું અનાચરણ છે. આહાહા...!

કહો, સમજાય છે? ઝીણું છે, ભાઈ!

વીતરાગ ત્રણલોકના નાથ પરમેશ્વર જિનેશ્વરદેવ કેવળજ્ઞાનથી ત્રણકાળ ત્રણલોકને જોયા એમાં ભિન્ન ભિન્ન ચીજ છે તેમ જોયું અને ભિન્ન ભિન્ન છે તેમ કહ્યું, છતાં તે અજ્ઞાની ભિન્નને પોતાની અભિન્ન તરીકે માને એ અજ્ઞાન અને મિથ્યાદર્શન છે. આહાહા...! કહો, 'હિંમતભાઈ'! આવું છે. આવું ઝીણું ક્યાં પકડવું? કહો, 'રામજીભાઈ'! ઓલા ખેતરમાં બધા પૈસા પેદા થાય, પાંચ-દસ લાખ. આવી વાત! આહાહા...! પણ ઈ કહે છે, કે એ જડ છે, એ મને મળ્યા. તો જ્ઞાયકભાવને જડ તરીકે માન્યો. આહાહા...! આહાહા...! દરેકમાં એ છે. જ્ઞાયકભાવ. છે ને? આ તો હજી પહેલા છ બોલ લીધા.

એમ પર જીવ. સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર, દીકરા, દીકરી મારા છે. એ આમાં આવે છે. એ દીકરા મારા, દીકરી મારી, વહુ મારી, મારા છોકરા, એની વહુ મારી. પ્રભુ! કેટલા મારા તેં ઊભા કર્યા? આહા...! એવો જે જ્ઞાયકભાવ પ્રભુ, એને ભૂલી અને એ મારા છે એવો જે અધ્યવસાય કરે છે એ અજ્ઞાન ને મિથ્યાદર્શન અને અનાચરણ છે. આહાહા...! શું સંતોની શૈલી! ઓહોહો...! જગતની પાસે ભિન્નપણાની ભાવના કરાવવાની લાઈન! આહાહા...! પ્રભુ! તું ભિન્ન છો ને! એક કોર સારું વિશ્વ અને એક કોર પ્રભુ જ્ઞાયક. આહાહા...!

જ્ઞાયકસ્વભાવ સત્ છે, અહેતુક છે. આહાહા...! એવો જે ભગવાન જ્ઞાયકસ્વભાવ વસ્તુ.. વસ્તુ.. વસ્તુ.. જેમાં અનંત અનંત ગુણ વસેલા છે, એવા જ્ઞાયકભાવને ન જાણતા, તેનાથી ભિન્ન ચીજને મારી (માને છે). જીવ મારો, આ જીવ મારો, આ દીકરો મારો.. આહાહા...! આ ભાઈ મારા. બે ભાઈઓ (હોય). ભાઈઓ કાંઈ, પાણી ડાંગે માર્યા જુદા પડે? પાણીમાં ડાંગ મારે તોય પાણી પાછું ભેગું થઈ જાય. એમ ભાઈઓ કાંઈ જુદા પડે? બાપા! એમ કહે છે. અરે...! બાપુ! પણ ભાઈ તારે હતો કે દિ'? આહાહા...! એથી તો જ્યારે મકાન બનાવે, છ ભાઈઓ હોય, મકાન બનાવે તો આમ આખી ઓસરીમાં બે-બે થાંભલીઓ નાખે. જોયું છે ને? કારણ કે વેંચવું હોય તો આ થાંભલી આની કોર અને આ થાંભલી આની કોર, વચમાં નાખી દે. આહાહા...! થાંભલી સમજાય છે? ખંભા. મોટી લાંબી ઓસરી હોય ને? છ ભાઈઓ વચ્ચે. વચ્ચે હોય ત્યાં સુધી બધું એક હોય, પણ મૂળ તો પહેલેથી બે-બે આમ ભેગા રાખે થંભા. અહીં વચમાં નાખે તો આની કોરનું આની કોર અને આની કોરનું આની કોર. આહાહા...! પહેલેથી તું જુદા પાડે છે તો પહેલેથી આમ જુદા પાડ ને. હેં? 'શાંતિભાઈ'! એ પહેલેથી જુદા પાડ ને! પ્રભુ! હું તો જ્ઞાયક છું ને! પર તો બીજી થાંભલી કોર ગયેલા, પરમાં જાય છે ઈ. આહા...! એ રજકણ પણ નહિ અને એ જીવ પણ નહિ. આહાહા...! અરે...! ત્રણલોકનો નાથ દેવ એ જીવ પણ હું નહિ. મહા સંત 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' જેવા ગુરુ, પણ એ જીવ હું નહિ. હું તો જ્ઞાયકભાવ (છું) એમ ભૂલીને પર જીવને પોતાના એકત્વ અધ્યવસાયથી માને, થતાં નથી, પણ માને. આહાહા...! આવું

હવે ક્યારે મૂકે? આહાહા..!

વીસ-પચીસ વર્ષનું જુવાન શરીર હોય... આહાહા..! જુવાન સ્ત્રી હોય, જુવાન ધણી હોય. પાંચ-પચીસ લાખ પૈસા હોય, મકાન-બકાન (હોય), રળતા હોય. પાંચ-પંદર આહાહા..! અરે...રે...! આ બધો ઘેરાવો, જડ અને પર આત્માના ઘેરાવામાં પોતે ઘેરાઈ ગયો. 'શિવલાલભાઈ'! તમારે તો કોઈ છોકરો, છોડી નથી. ઇ કહેતા હતા, થોડો ભાગ ઓછો કર્યો છે. ભાઈનો દાખલો આપ્યો ને? 'હસમુખ'નો. 'હસમુખે' તો આખું કાઢી નાખ્યું. ત્રણ ભાઈઓમાંથી આખું કાઢી નાખ્યું. ત્યારે કહે, મેં પણ ભાગ ઓછો કર્યો છે. એને તો બે છોકરા છે—એક છોકરો અને છોડી. આને તો કાંઈ નથી. આ તો એક દાખલો (છે). એ તો દુનિયામાં બને જ છે ને!

મુમુક્ષુ :- દીકરાની તો આપ ના પાડો છે, દીકરા માને તો ખોટું માને છે.

ઉત્તર :- ખોટું જ છે. પૈસા કેવા? દીકરા કેવા? દીકરી કેવી? ભાઈ! પૈસા પુદ્ગલમાં જાય છે. દીકરા, દીકરીના આત્મા જીવમાં જાય છે. એ જીવ પર છે.

અહીં તો દેવ અને ગુરુનો આત્મા પણ, જીવ પર છે. આહાહા..! એ આમાં આવી ગયું. ધર્મ આદિ કહ્યું ને? આદિ એટલે છ દ્રવ્ય. ધર્માસ્તિ, અધર્માસ્તિ, આકાશ. આકાશને પણ પોતાનું માને છે. જે જગ્યામાં મકાનમાં રહેતો હોય એ મકાનની ઉપર પણ કોઈએ માળ ન ચડાવાય. એ બધો આકાશનો ભાગ પણ મારો છે. થાય છે કે નહિ? 'તખતરાજજી'! શું કીધું ઇ? મકાન ચણાવે ને? પછી બે માળ એમ ને એમ (રાખે). કોઈ સાત માળ કરીને માથે આમ નાખે (તો) નહિ નાખવા દે. પોતાના બે માળ હોય અને ઓલો સાત માળ કરી માથે (નાખવા જાય તો કહે), નહિ, મારી જગ્યા છે. અરે...! અરે...! આવી ભ્રમણામાં ભગવાન ભૂલ્યો ને! ઇ આકાશ મારું છે, એ ખેતર મારું છે. આહાહા..!

ભગવાન સત્સ્વરૂપે જ્ઞાયક અહેતુક સ્વતંત્ર ચીજ છે. તેને પરપદાર્થ સાથે ભિન્ન છે તેને ભિન્ન ન જાણતા, એકપણે જાણવો તે અધ્યવસાય મિથ્યાત્વ છે. છે? 'જે અધ્યવસાન છે તે અધ્યવસાનવાળા જીવને પણ, જ્ઞાનમયપણાને લીધે...' હેઠે છે. (જ્ઞાનમયપણું અર્થાત્) 'આત્મા જ્ઞાનમય છે તેથી સત્સ્વરૂપ અહેતુક જ્ઞાન જ તેનું એક સ્વરૂપ છે.' પ્રભુનું. આહાહા..! આત્માનું તો જ્ઞાનસ્વરૂપ એક સ્વરૂપ છે. આ જડના સ્વરૂપ અને ધૂળના સ્વરૂપ તો જડના, માટીના છે. આહાહા..! એ સ્વરૂપ છે તે હું છું, હું સ્વપાળો છું, એવી જડની પર્યાયને પોતાના ચૈતન્યના સ્વરૂપ સાથે એકત્વ કરવી (તે અજ્ઞાન છે). આહાહા..! આવો ઉપદેશ. ઓલું તો કાંઈક કરો, બસ! ઇચ્છામી પડિકમ્મણા, ઇરિયા.. વિહિયા.. ઇચ્છામિ પડિકમ્મણું કર્યું હતું કે નહિ? પહેલા શરૂઆતમાં તો કર્યું હોય ને? એ તો અમે પણ કર્યું છે. હેં? આહાહા..! અહીં તો દસ વર્ષની ઉંમરે કરેલું. એસી વર્ષ થયા. પડિકમ્મણું આખું. સામાયિક, પડિકમ્મણું હું કરાવતો, હોં! 'પાલેજ'માં પડિકમ્મણું હું કરાવતો. બધા પજોસણમાં. કાંઈ ખબર ન મળે. પડિકમ્મણું ભાષા કોની ને

જડ કોનું? આહાહા..!

અહીં પ્રભુ તો એમ કહે છે, શાંતિથી શાંતિનો માર્ગ સાંભળ, પ્રભુ! આહાહા..! આ શાંતિનો માર્ગ છે. પરની એકતા તોડતા શાંતિ થાય, બાકી પરની એકતા માનતા અશાંતિ અને મિથ્યાત્વ થાય. આહાહા..! ઇત્યાદિ એટલે છએ દ્રવ્ય. ધર્માસ્તિ, અધર્માસ્તિ, આકાશ, કાળ, જીવ અને પુદ્ગલ. ‘ઇત્યાદિ જે અધ્યવસાન છે તે અધ્યવસાનવાળા જીવને પણ, જ્ઞાનમયપણાને લીધે સત્સ્વ અહેતુક જ્ઞાન જ જેનું એક રૂપ છે..’ ભગવાનઆત્મા સત્સ્વ અહેતુક જ્ઞાન જેનું એક રૂપ-સ્વરૂપ છે. આહાહા..! ચૈતન્યપ્રકાશના નૂરનું પૂર પ્રભુ છે. આહાહા..! એવા ચૈતન્યના પ્રકાશના નૂરના પૂરની સાથે, પરદ્રવ્યને આ મારા છે, એમ એકત્વબુદ્ધિ કરવી, એ મિથ્યા અજ્ઞાન છે. આહાહા..!

‘જ્ઞાન જ જેનું એક રૂપ છે એવા આત્માનો અને જ્ઞેયમય એવાં ધર્માદિક..’ જોયું? ધર્માસ્તિકાય જ્ઞેય છે. ભગવાન ત્રિલોકનાથ પણ જ્ઞાનમાં જ્ઞેય છે. આહાહા..! એ પણ જ્ઞેય-જ્ઞાયક સંબંધ ઉપચરિત અસદ્ભૂત વ્યવહારનયથી છે. પણ અહીં તો ભેદ પાડીને સમજાવવું છે ને? દીકરો છે એ જ્ઞેય છે. મારો છે એમ નથી, એ તો જ્ઞેય છે. દીકરી મારી છે એમ નથી, એ તો જ્ઞાનમાં જ્ઞેય છે. આહાહા..! જણાય એવું છે. પૈસા તારા નથી પણ પૈસા તે જ્ઞેય છે. આ ઇન્દ્રિયો જે જડ છે તે જ્ઞેય છે, તારી નથી પણ એ જ્ઞેય છે. આહા..! પુદ્ગલમાં આવે ને ઇ? આહાહા..! એમ આ કપડા ને.. આહાહા..! એ બધા જ્ઞેય છે, તારા નથી. પણ અમે ઓઢ્યા છે ને? આ ટોપી ને આ કપડા. કોણ ઓઢે? ભાઈ! આહાહા..! હવે આવો માર્ગ સાંભળવો કઠણ પડે, એ સમજે કે દિ’, પરિણામે કે દિ’? ભાઈ! આહાહા..!

એવો ત્રિલોકનાથ જિનેશ્વર પરમાત્માનો આ હુકમ છે. એનો આ આદેશ-આજ્ઞા છે. પ્રભુ! તું જિનેશ્વરને જો માનતો હો તો જિનેશ્વરની આજ્ઞા આ છે. આહાહા..! કે, દરેક પરમાણુ અને દરેક જીવ, તારા જ્ઞાયક સ્વભાવથી ભિન્ન છે. એને તું મારા છે, એમ માનીને અધ્યવસાય કર પ્રભુ! એ તો આજ્ઞા બહારનું અજ્ઞાન છે. આહાહા..! કહો, ‘શુકનલાલજી’! તમારે તો એક બાયડી ને છોડી, બે છે. હેં? નાની ઉંમરમાંથી બ્રહ્મચર્ય લઈ લીધું છે ને! છોકરો નહિ તોય લઈ લીધું. એક જ છોડી છે. આહાહા..! અહીં તો છોડી પણ નથી, છોકરો નથી ને બાયડી નથી કોઈના. આહાહા..!

જ્ઞાયકભાવ આત્મા પ્રભુ, ભગવંત! તારું સ્વરૂપ તો ચૈતન્ય અહેતુક જ્ઞાયક છે ને! એ તારું રૂપ અને એ તારું સ્વરૂપ ને એ તારો માલ (છે). હેં? આહાહા..! એવા માલ વિના તું પ્રભુ! બીજાની ચીજને તું તારામાં માન, પ્રભુ! ખૂન થાય છે, ચૈતન્યનું ખૂન થાય છે. આહાહા..! એ જ્ઞાયકભાવ, એવો સત્ અહેતુક પ્રભુ, બાળક હો કે જુવાન હો, વૃદ્ધ હો. આબાળગોપાળ (સૌમાં) ભગવાન પૂર્ણાનંદ પ્રભુ બિરાજે છે. આહાહા..! એ જ્ઞાયક સત્ અહેતુક છે. છે એનો હેતુ શો હોય? આહાહા..! આ તો દ્રવ્યની વાત છે, પણ પર્યાય પણ જ્ઞપ્તિ

અહેતુક છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ! આહાહા...!

‘જ્ઞાન જ જેનું એક રૂપ છે એવા આત્માનો અને જ્ઞેયમય એવાં ધર્માદિક...’ એ ધર્માસ્તિ, સર્વજ્ઞદેવ તે જ્ઞેય છે. આહાહા...! ભગવાનના શાસ્ત્રો પણ જ્ઞાનમાં જ્ઞેય છે. પ્રભુ! તે જ્ઞેય છે અને તું જ્ઞાયક છો. આહાહા...! આ સિવાય એ ચીજ મારી છે અને એનાથી મને જ્ઞાન થયું, શાસ્ત્રથી મને જ્ઞાન થયું, (એમ નથી). અરે...! ગજબ વાત છે! અર...ર...ર...! શાસ્ત્રના પાના અને શાસ્ત્ર તો કહે છે, કે જ્ઞેય છે ને! એનાથી જ્ઞાન થાય? જ્ઞાન એમાં છે કે જ્ઞાન અહીં છે? આહાહા...! સમજાય છે? સમજાય એવી ભાષા તો સાદી છે, પ્રભુ! આહાહા...! દેહને ન જો, નાથ! અંદર ભગવાન છે. જ્ઞાયકભાવથી ભરેલો સત્ અહેતુક (છે). આહાહા...! સત્સાહેબ ચિદાનંદ પ્રભુ પોતાની હૈયાતી પોતાથી રાખે છે. એવા જ્ઞાયકભાવને અને ધર્માસ્તિ, પુદ્ગલ પરમાણુ, શરીર, વાણી, મન, પૈસા, લક્ષ્મી, સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર, દીકરા-દીકરી, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર એ બધા જ્ઞાનમાં જ્ઞેય છે. આહાહા...! આવું ગળે ઉતરવું (કઠણ પડે). કહો, ‘ચીમનભાઈ’! આવું છે. આજે રવિવાર છે, તમારો રવિવાર. આહાહા...!

પ્રભુ! તું એક કોર રામ અને એક કોર ગામ. એક કોર આત્મારામ જ્ઞાયકભાવ અને એ સિવાય રાગથી માંડીને પરદ્રવ્ય બધા જ્ઞેય છે. આહાહા...! એ જ્ઞેયને જ્ઞેય તરીકે ન જાણતા, જ્ઞેયને મારું જ્ઞાન છે, એમ માને, મારા છે (એમ માને તે અજ્ઞાન છે). આહાહા...! ‘જ્ઞેયમય એવાં ધર્માદિક...’ છે? ધર્માદિક પછી શું છે? ‘ધર્માદિક રૂપોનો વિશેષ નહિ જાણવાને લીધે...’ પુદ્ગલના રૂપનો વિશેષ નહિ જાણવાને લીધે, બીજા જીવનો વિશેષ નહિ જાણવાને લીધે, ‘ભિન્ન આત્માનું અજ્ઞાન હોવાથી...’ આહાહા...! જ્ઞાયકભાવ પ્રભુ છે, એનું એને અજ્ઞાન છે. આ મારું છે એમ માનીને જ્ઞેયને પોતાનું માને છે. એ જ્ઞાન મારું છે એમ ન માનતા, જ્ઞેય મારું છે એમ માનતા, અજ્ઞાનને સેવે છે. આહાહા...!

‘આત્માનું અજ્ઞાન હોવાથી...’ એટલે કે આત્મા જ્ઞાયક છે તેનું અજ્ઞાન હોવાથી. એ જ્ઞેય મારા છે એમ માનતા, તે જ્ઞાયકનું અજ્ઞાન હોવાથી. આહાહા...! જરી ઝીણું છે, ભાઈ! એ જીવનોને જરી (કઠણ) લાગે પણ બધાને સમજવા જેવું છે, પ્રભુ! આહાહા...! અરે...! આવા ટાણા ક્યારે મળે? ભાઈ! મનુષ્યનો એક સમય...! આહાહા...! આત્માને સમજવા માટે એની મોંઘપ કીધી છે. ભોગને માટે ને બહારને માટે નથી. આહાહા...! કૌસ્તુભમણિથી પણ કિંમતી કીધું છે. ‘શ્રીમદ્’માં આવે છે. આહા...! એ આત્માને માટે છે. અરે...! આવું ટાણું ક્યાં હોય? ભાઈ! આહાહા...! તિર્યંચમાં, નારકીમાં, દેવમાં ક્યાંય ન મળે.

એ જ્ઞેયપણાને પામેલા. જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાન, જ્ઞાયકભાવ સ્વરૂપ પ્રભુ, એમાં પરદ્રવ્યો તે જ્ઞેયપણાને પામેલા, એ જ્ઞેયપણે પામેલાને ન માનતા... આહાહા...! ‘ભિન્ન આત્માનું અજ્ઞાન હોવાથી, તે અધ્યવસાન પ્રથમ તો અજ્ઞાન છે, ભિન્ન આત્માનું અદર્શન હોવાથી...’ આમ શબ્દ લીધો છે, જોયું? જ્ઞેયથી (ભિન્ન) જ્ઞાયકસ્વભાવનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી, શ્રદ્ધા નહિ હોવાથી.

આહાહા...! 'ભિન્ન આત્માનું અદર્શન હોવાથી (તે અધ્યવસાન) મિથ્યાદર્શન છે...' જ્ઞેય તે જ્ઞાયકભાવના છે, જ્ઞેય તે જ્ઞાયકભાવના છે એ અદર્શન અને મિથ્યાદર્શન છે. આહાહા...!

આ ચક્રવર્તીના રાજમાં રહેવું કે નહિ? રહે છે કોણ? આહા...! એ તો કહે, હું તો જ્ઞાયક છું, પ્રભુ! આ બધા રહે છે એ એનામાં રહે છે. મારે લઈને નહિ અને મારામાં નહિ. આહાહા...! એ છન્નુ કરોડ પાયદળ, છન્નુ હજાર સ્ત્રીઓ. છન્નુ હજાર સ્ત્રીઓ! એક સ્ત્રીની હજાર દેવ સેવા કરે. એ મારા નહિ અને હું એનો નહિ. મારામાં એ નહિ અને એનામાં હું નહિ. હું તે મારામાં અને એ તે તેનામાં. આહા...! એમ ન માનતા, આત્માનું અદર્શન. ભગવાન જ્ઞાયક છે અને તે જ્ઞેય છે, એમ ન માનતા, અદર્શનથી મિથ્યાદર્શન છે.

'અને ભિન્ન આત્માનું અનાચરણ હોવાથી...' તે મારા છે, એવા આચરણવાળો, એને ભિન્ન જ્ઞાયકસ્વભાવનું અનાચરણ હોવાથી. આહાહા...! 'તે અધ્યવસાન) અચારિત્ર છે.' આહાહા...! હવે અહીં શુભજોગ છે એ મારા છે, એ જ્ઞેય છે એને મારા માને એ અચારિત્ર છે. આહાહા...! પ્રભુ.. પ્રભુ.. પ્રભુ! માર્ગ એવો છે, પ્રભુ! તને લાભ થાય એ વાત છે. આહાહા...! તને નુકસાન થાય છે, પ્રભુ! એની વાત ચાલે છે. તને એમ ન લાગવું જોઈએ કે, અરે...રે...! અમારી વાત ખોલે છે. હેં? પ્રભુ! તને લાભ થાય તે માટે વાત છે. પરમાત્મા તને લાભ થાય તે વાત કરે છે. તારા દૂષણ બતાવે છે, એ દૂષણ તે તારું સ્વરૂપ નથી, એમ બતાવીને દૂષણથી તું રહિત છો એમ બતાવે છે. આહાહા...! અને તને આનંદનો લાભ થાય એ માટે પ્રભુ તને આ બતાવે છે. તું એમ ન માન કે, અરે...રે...! અમે શુભજોગથી ધર્મ માનીએ માટે અમારો અનાદર કરે છે. એમ ન માન, પ્રભુ! આહાહા...! તને શુભજોગથી ભિન્ન પાડીને તને તારા સ્વરૂપમાં રહેવાનું બતાવે છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

પ્રભુ! બધા સુખાનંદ (પામો). ભાઈ લખે છે, નહિ? 'દસલક્ષણ'માં છેલ્લે લખે છે. હું બધી વાત કરું છું, પણ મારી પવિત્ર ભાવનાથી બધા આત્માઓ સુખાનંદ, અતીન્દ્રિય આનંદને પામો, કોઈ વિરોધમાં ન રહો. અતીન્દ્રિય આનંદને પામો, પ્રભુ! આહાહા...! એવી ભાવના કરીને હું વિરામ પામું છું, એમ લખ્યું છે. વાંચ્યું છે ને? 'દસલક્ષણ'. 'તખતરાજજી'એ બધાને આપ્યું છે ને? આહાહા...! માળાની મીઠી ભાષા. પોલ બધી ખોલી છે. સાત પડિમાધારી હોય એ પણ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહે, પોતાથી આહાર બનાવે અને પોતે કમાયને ખાય અને તું લૂગડું ફેરવીને ધર્મશાળામાં બેઠો, બીજાને માથે ભાર નાખવા. કેવી વાત કરી છે! પણ પછી પ્રભુ! એમ કહ્યું, ભાઈ! તને આ દૂષણ બતાવવા માટે, રાખવા માટે નથી બતાવતા. તારા દોષ કરીને તારી નિંદા કરવા માટે નથી. પણ તારું સ્વરૂપ આ વિરુદ્ધ છે, પ્રભુ! આહાહા...! એને ટાળીને તું સુખાનંદ અતીન્દ્રિય આનંદને પામ. આહાહા...! કહો, 'ચેતનદાસજી' આહાહા...! આવી વાત છે.

અહીં પરમાત્મા (કહે છે), અત્યારે સંતો કહે છે, મુનિ 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ'.

‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ની ગાથા (છે). ગાથાનો આ ભાવાર્થ છે, ટીકાનો એ અર્થ છે. માણસ નથી કહેતા? તું મારી શું ટીકા કરે છે? ટીકા એટલે વિસ્તાર. એમ આ વસ્તુમાં છે એની ટીકા કરીને બતાવે છે. અરે...રે...! એવા ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’ને માટે, પોતાની દષ્ટિમાં મેળ ન ખાય માટે એને કાષ્ટાસંઘી કહેવા અને ‘જયસેનાચાર્યદેવ’ની (ટીકામાં) વ્યવહાર સાધક છે, નિશ્ચય સાધ્ય છે એ ઘણે ઠેકાણે આવે (એટલે) એને ઠીક પડે. આહાહા...! પ્રભુ! એનો અર્થ એમ નથી. એ આચાર્ય પણ સમ્યગ્દષ્ટિ જ્ઞાની હતા. આહાહા...! પેલાએ કીધું ને? કે, ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ને માનતા બીજા આચાર્યોનું બલિદાન દેવું પડે છે. પ્રભુ! બીજા આચાર્યો એવા નથી. બીજા બધા આચાર્યો ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ની દષ્ટિવાળા છે. આહાહા...! ભાઈ! એ કહેવાની પદ્ધતિ ફેર છે, વસ્તુફેર નથી. આહાહા...!

ભગવાન.. ભગવાન.. ચારે કોર. આહા...! પરમાત્મસ્વરૂપ પ્રભુ તું જ્ઞાયક છો અને આ બધા જ્ઞેય છે ને! દીકરો-દીકરી, દીકરા-વહુ, છોકરાઓ, પૈસા, મકાન, પરમાણુ, દાળ, ભાત, શાક, દાઢ... આહાહા...! એ દાગીના ને કપડા ને એ બધા જ્ઞેય છે ને! આહાહા...! પૈસા જ્ઞેય છે, ખાતા જ્ઞેય છે. પ્રભુ! તું તો જ્ઞાયક છો ને! એ જ્ઞાયક અને જ્ઞેયની એક માન્યતાથી તને મિથ્યાત્વ થાય છે, પ્રભુ! આહાહા...! જાણવા લાયક છે તેને એમ ન માનતા, માનવા લાયક છે એમ તેં માન્યું. આહાહા...! મારા છે, એમ માનવા લાગ્યો. પર છે, એમ જાણવા લાયક અને પર છે એમ માનવા લાયક બરાબર છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! શું સંતોની ટીકા! કેટલી ગંભીરતા ભરી છે!!

છ દ્રવ્ય, કોઈ દ્રવ્ય બાકી નહિ. એક આત્મા સિવાયના જેટલા દ્રવ્યો (તે બધા). આહાહા...! નાક ને આંખ ને જીભ ને આ બધું પુદ્ગલ માટી (છે). એ બધા જ્ઞેય છે. જ્ઞાયકભાવ પ્રભુ તું, એ તો જ્ઞેય છે. અને એ જ્ઞેય મારા કરીને, અધ્યવસાય કરીને પડ્યો પ્રભુ! તો તને જ્ઞાયકભાવનું તો અજ્ઞાન છે. જ્ઞાયકભાવની અશ્રદ્ધા અને જ્ઞાયકભાવના આચરણરહિત અનાચરણ છે. આહાહા...! કહો, ‘તખતરાજજી’! આવું સાંભળવા નથી મળતું. એવી વાત છે, પ્રભુ! આહાહા...! શું સંતની વાણી! શું મીઠી મધુરી! ઝરણા ઝરે છે!! અમૃતના ઝરણા વહે છે!

‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’ કહે છે, કે તારા સિવાયનો કોઈપણ એક પરમાણુ કે તારા સિવાયનો કોઈપણ જીવ.. આહાહા...! સ્ત્રી-પુત્ર હો કે દુશ્મન હો, એ બધા જ્ઞેય છે, દુશ્મન નથી. આહાહા...! મિત્ર તે મિત્ર નથી, તે જ્ઞાયકના જ્ઞેય છે. આહાહા...! તારો જ્ઞાયકભાવ પ્રભુ, સત્ અહેતુક સિવાય બાહ્યમાં જેટલી ચીજો, પરમાણુ અને જીવો (છે).. આહાહા...! એ બધા જ્ઞેયપણાને પ્રાપ્ત છે. એને ઠેકાણે મારા છે, એવી માન્યતા પ્રભુ! તું ઊભી કરે છો, તને નુકસાન છે. આહાહા...! એનાથી તને અજ્ઞાન અને અશ્રદ્ધા થાય છે અને આત્માનું અનાચરણ થાય છે. આહાહા...! આ અનાચરણ. લોકો સદાચરણ કહે છે ને? એ સદાચરણ પણ અનાચરણ

છે. રાગ ને સત્ય ને આ ને આ. આહાહા..!

સત્ અહેતુક એવો જ્ઞાયકભાવ, તેને જ્ઞેયથી ભિન્ન જાણીને અંદરમાં આચરણ કરવું તે સદાચરણ છે. એ સદાચરણ-સત્નું આચરણ છે. બાકી શુભ આદિ પરિણામ તે સત્ આચરણ નથી, એ તો અસત્આચરણ છે. અરે..રે..! જગતને આકરું પડે. આહાહા..! ‘રામજીભાઈ’! આવી વાત છે, ભગવાન! આહા..! પ્રભુ છો, ભાઈ! આહા..! તારી મોટપની, મહિમાની તને ખબર નથી. તારી મોટપની મહિમાની પ્રભુ! તને ખબર નથી અને બીજી ચીજની મોટપ અને મહિમા લાવે છો.. આહાહા..! (તેમાં) તારી દૃષ્ટિમાંથી તારી મહિમા ચાલી જાય છે, પ્રભુ! છો તો મહિમાવાળો. દૃષ્ટિમાંથી મહિમા ચાલી જાય છે. પરને મહિમા આપે. પૈસાવાળા ને આબરુવાળા ને બાયડીવાળા ને છોકરાવાળા, છોકરા આઠ-આઠ થયા ને બધા રળાઉ થયા. એમાં શું, ધૂળમાં શું થયું? આહાહા..!

એ અહીં પ્રભુ કહે છે, કે ‘(તે અધ્યવસાન) અચારિત્ર છે. માટે આ સમસ્ત અધ્યવસાનો બંધનાં જ નિમિત્ત છે.’ ‘બંધ અધિકાર’ છે ને? હવે કહે છે, કે એ જેને નથી. જેને છે એ અસ્તિ સિદ્ધ કરી. હવે જેને નથી એ નાસ્તિ સિદ્ધ કરી. આહાહા..! સંતોને અને સમકિતીને એ નથી. મૂળ સંતની, મુનિપણની વાત કરે છે, પણ સમકિતીને પણ એ અધ્યવસાય-એકત્વબુદ્ધિ નથી. આહાહા..! ભલે રાજમાં પડ્યો (હોય), ઇન્દ્રના ઇન્દ્રાસનમાં ‘શકેન્દ્ર’ એકાવતારી સમકિતી છે. કરોડો અપ્સરાઓ છે. કોઈ મારું નથી. મારું તે મારાથી જુદું હોય નહિ. જુદું તે મારું નહિ, મારું તે જુદું ન હોય. આહા..! હું તો જ્ઞાયક અને આનંદસ્વરૂપ, તે મારા સ્વરૂપથી જુદું ન હોય. એમ ઇન્દ્રના પદમાં પણ ઇન્દ્રાસનમાં રહેલો સમકિતી પોતાને એમ માને છે. આહાહા..! એ અજ્ઞાનીને એકત્વનો અધ્યવસાન હોય છે, જ્ઞાનીને હોતો નથી. એ વિશેષ કહેશે..

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રવચન નં. ૩૩૧ ગાથા-૨૭૦ સોમવાર, આસો વદ ૩, તા. ૮-૧૦-૧૯૭૯

(આ પ્રવચન હિન્દીમાં છે તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરેલ છે)

‘સમયસાર’ ૨૭૦ ગાથા. બીજો પેરેગ્રાફ. ‘માત્ર જેમને અધ્યવસાનો વિદ્યમાન નથી...’ શું કહે છે? કે, પરની હિંસા કરું કે દયા પાળું કે પરવસ્તુ મારી, એવું જે એકત્વ-અધ્યવસાય મિથ્યાત્વ છે, તે જેને નથી. મુનિની પ્રધાનતાથી કથન છે. જેમને તે નથી ‘તે જ કોઈક (વિરલ)...’ કોઈ ‘મુનિકુંજર...’ આહાહા..! મુનિવર. કોઈ વિરલ. ‘સત્રૂપ અહેતુક જ્ઞપ્તિ જ જેની એક ક્રિયા...’ આહાહા..! દેહની ક્રિયા તો નહિ પણ દયા, દાન, રાગાદિની ક્રિયા પણ નહિ. જેને સત્રૂપ અહેતુક જ્ઞપ્તિ એક ક્રિયા (છે). પર્યાયમાં સત્રૂપ.. પર્યાય પણ

સત્ છે. અહેતુક છે (અર્થાત્) કોઈ રાગ હતો માટે થઈ, એમ નથી. 'જ્ઞપ્તિ...' જાણનક્રિયા. પર્યાયમાં જાણનક્રિયા. એ સત્રૂપ અહેતુક જ્ઞપ્તિ જ. અહીં 'જ' શબ્દ લીધો છે. આહાહા...! ધર્મીને સત્ અહેતુક જ્ઞપ્તિ જ એક ક્રિયા હોય છે, એમ કહે છે.

પર્યાયમાં રાગથી ભિન્ન, પરની એકત્વબુદ્ધિથી ભિન્ન, પોતાની જ્ઞપ્તિક્રિયા, જે પર્યાયમાં જાણનક્રિયા થાય છે તે જ એક ક્રિયા છે. આહાહા...! ઝીણી વાત (છે). અંતર ભગવાન.. અહીં હમણાં લેશે. જ્ઞાયક સ્વભાવ દ્રવ્ય છે અને જ્ઞાનસ્વભાવ ગુણ છે અને જ્ઞપ્તિક્રિયા જેની પર્યાય છે. આહાહા...! કારણ કે રાગ અને પરવસ્તુથી ભિન્ન પોતાની વસ્તુ જ્ઞાયક સ્વભાવ, જ્ઞાનરૂપ જાણી છે. જ્ઞાયકસ્વભાવ (તે) દ્રવ્ય, સ્વભાવ જ્ઞાનરૂપ. જાણી છે તો તેની જ્ઞાનક્રિયા એક છે. આહાહા...! લ્યો, આ ધાર્મિક ક્રિયા. જેની જ્ઞપ્તિ-જાણન.. જાણન.. જાણન (ક્રિયા). જ્ઞાનસ્વરૂપ ચૈતન્ય જ્ઞાયકભાવ, એનો જે જ્ઞાનસ્વભાવ, એની વર્તમાન પરની એકતાબુદ્ધિ ગઈ અને પોતાની પર્યાયમાં પોતાના દ્રવ્યની એકતાબુદ્ધિ થઈ તો જ્ઞાયકભાવ, તેનો જ્ઞાનગુણ સ્વભાવ, તેની વર્તમાન જ્ઞપ્તિ-જાણનક્રિયા માત્ર એક ક્રિયા છે. આહાહા...! આ ધર્મ, આ ધાર્મિક ક્રિયા.

સમ્યગ્દષ્ટિને પણ આમ હોય છે, પણ અહીંયાં મુખ્યપણું મુનિનું (લીધું છે). ત્રણ કષાયનો અભાવ છે. આહા...! મુનિને મુનિપણું કેવું હોય છે? આહાહા...! મુનિ પંચ પરમેષ્ઠીમાં આવ્યા છે તો તેની ક્રિયા પર્યાયમાં કેવી હોય છે? કે, જ્ઞપ્તિ જેની એક ક્રિયા (છે). જ્ઞપ્તિ જ. એવો શબ્દ છે? 'જ્ઞપ્તિ જ જેની એક...' જ અને એક. આહાહા...! જાણનક્રિયા.. જાણનક્રિયા.. જાણનક્રિયા.. જાણનક્રિયારૂપી પરિણમન એક જ જેની ક્રિયા છે. આહાહા...! આ મુનિપણું. આહાહા...! આ ધાર્મિક ક્રિયા. હિંસા, જૂઠ, ચોરી, વિષયભોગ વાસના એ તો પાપ છે. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા એ તો પુણ્ય છે. એ ધર્મ નહિ. એ ધાર્મિક ક્રિયા જ નથી. આહાહા...!

ધાર્મિક ક્રિયા.. ધર્મી એવો જે ભગવાન જ્ઞાયક સ્વભાવ, તેનો ધર્મ જે ત્રિકાળી જ્ઞાન સ્વભાવ, તેની પરિણતિ-વર્તમાનમાં જ્ઞપ્તિ ક્રિયા-જાણન ક્રિયા. આહાહા...! શ્રદ્ધાની ક્રિયા. આહા...! એકરૂપ સ્થિરતાની ક્રિયા. ઝીણી વાત છે, ભાઈ! વીતરાગમાર્ગ લોકોને એકાંત લાગે છે. અહીં તો એકાંત જ છે. એક જ જ્ઞપ્તિક્રિયા ધર્મીને હોય છે. આહાહા...! શરીરની ક્રિયા તો જડની છે અને અંદર દયા, દાનની ક્રિયા તો રાગ અને વિકારની છે. એ કોઈ આત્માની ક્રિયા નથી. આહાહા...!

સત્. 'સત્તાસ્વરૂપ; અસ્તિત્વસ્વરૂપ. (આત્મા જ્ઞાનમય છે તેથી સત્રૂપ અહેતુક જ્ઞપ્તિ જ તેની એક ક્રિયા છે).' નીચે (ફૂટનોટમાં છે). આહાહા...! આત્મા જ્ઞાયકસ્વભાવ, તેનો જ્ઞાનગુણ, એ જ્ઞાનગુણની પરિણતિ પરની એકત્વબુદ્ધિ તૂટીને સ્વભાવમાં એકત્વબુદ્ધિ થઈ તો જ્ઞાનની જ્ઞપ્તિક્રિયા એક જ આત્માની ધાર્મિક ક્રિયા છે. આહાહા...! વ્યવહાર ક્રિયા, સાધન કહે છે ને? અહીં તો કાઠી નાખ્યું. એ 'અમૃતચંદ્રાચાર્યે' (કહ્યું), પણ પાઠમાં છે ને. પાઠમાં

‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ કહે છે. છે? ‘મુળી ણ લિપ્પંતિ’ ‘અસુહેણ સુહેણ વ કમ્મેણ મુળી ણ લિપ્પંતિ’ એ પોતે પાઠ કહે છે. ૨૭૦. એનો અર્થ ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે’ કર્યો. અનાદિકાળનો અભ્યાસ નહિ અને બાહ્યદષ્ટિનો અભ્યાસ. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ એ ધર્મ. ભક્તિ, પૂજા, જાત્રા (એ ધર્મ), એમ માની લીધું છે. છે નહિ.

એક ભગવાનઆત્મા જ્ઞાયકસ્વરૂપ, ત્રિકાળી એક જ્ઞાયકભાવ, તેનો જ્ઞાનગુણ સ્વભાવ અને એ જ્ઞાનગુણની અથવા એ અનંત ગુણની પરિણતિ, જે જ્ઞપ્તિક્રિયા, એક જ્ઞાનથી લીધું પણ અનંત ગુણની જ્ઞપ્તિ એકાકાર ક્રિયા. એ જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણનો પિંડ પ્રભુ, તે તરફની એકત્વની ક્રિયા. એ જ્ઞપ્તિક્રિયા, શ્રદ્ધાની ક્રિયા, શાંતિની ક્રિયા, આનંદની ક્રિયા. આહાહા...! વીર્યની સમ્યક્ ક્રિયા. એ બધાને અહીંયાં એક જ્ઞપ્તિક્રિયા કહેવામાં આવી છે. અરે...! આવી વાત છે. કહો, ‘શાંતિભાઈ’! આવો માર્ગ છે. આહાહા...!

વિશ્વથી નિરાળો પ્રભુ, જ્ઞાનસ્વરૂપી જ્ઞાયકભાવ, તેની દષ્ટિ થવાથી પરની દષ્ટિ-એકત્વબુદ્ધિ નાશ થવાથી, ભગવાન જ્ઞાયકસ્વરૂપમાં, જ્ઞાનરૂપમાં એકત્વ થવાથી જ્ઞાનની પર્યાય, શ્રદ્ધાની પર્યાય, શાંતિની પર્યાય, આનંદની પર્યાય અનંત ગુણની પર્યાયને અહીંયાં જ્ઞપ્તિક્રિયા કહેવામાં આવી છે. આહાહા...! સમજાય એટલું સમજવું, પ્રભુ! માર્ગ બહુ અલૌકિક છે, ભાઈ! આહાહા...! જ્ઞાનની પ્રધાનતાથી કથન છે. તેથી જ્ઞપ્તિક્રિયા કહેવામાં આવ્યું છે. જાણન.. જાણન.. જાણન-દેખન, શ્રદ્ધા, શાંતિ, વીતરાગતા, આનંદ આદિ ક્રિયા, અનંત ગુણની એકાગ્રતાની પર્યાય, પર્યાય એટલે અવસ્થા, તેને અહીંયાં જ્ઞપ્તિક્રિયા (કહેવામાં આવી છે). જ્ઞપ્તિક્રિયા જ જેની-આત્માની-ધર્માજીવની એક ક્રિયા છે. આહાહા...! સમજાય છે? આહા...! આવી વાત છે.

સત્રૂપ છે, સત્રૂપ છે. એ જાણનક્રિયા, શ્રદ્ધાક્રિયા, આનંદની ક્રિયા, વીર્યની ક્રિયા અનંતગુણની ક્રિયા એ ઉત્પાદરૂપ સત્ છે, ઉત્પાદરૂપ સત્ છે. આહાહા...! ‘ઉત્પાદવ્યયધ્રુવ યુક્તંસત્’. આ જે જાણનક્રિયા, શ્રદ્ધાક્રિયા, આનંદક્રિયા, શાંતિક્રિયા એ ક્રિયા સત્રૂપ-ઉત્પાદરૂપ સત્ છે અને એ સત્ છે તો તે અહેતુક (છે), કોઈ હેતુ નથી. છે તેનો હેતુ કોણ? આહાહા...! અને તે એકરૂપ છે. આહાહા...! ટૂંકા શબ્દમાં શું સમાડવું છે! ગજબ કર્યું છે! ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ મહામુનિ સંત (એમ કહે છે), જેને અધ્યવસાય નથી તે શુભાશુભભાવના કર્મથી લેપાતો નથી. એનો આ અર્થ કરે છે. આહાહા...! શુભ-અશુભ વિકલ્પથી લેપાતો નથી. એટલે કે તે મુનિ... લેપાતો નથી એમાંથી નાસ્તિમાંથી એ કાઢ્યું કે, પોતાની જ્ઞપ્તિક્રિયા જેની ક્રિયા છે, એની જેણે ઉત્પત્તિ ક્રિયા કરી છે. આહાહા...! સમજાય છે?

ઓહોહો...! સંતોએ કરુણા કરીને જગતને એના રૂપમાં બેસાડ્યા છે. પ્રભુ! તું ત્યાં જા. પ્રભુ! તું હેરાન થઈ ગયો છો. ભાઈ! તારા ઘર વિના બહારચલા પુણ્ય ને પાપ ને પરના સંયોગમાં મુંઝાઈ ગયો છો. આહાહા...! શુભ ને અશુભભાવ અને સંયોગી ચીજ, તેમાં

તારું અસ્તિત્વ માનીને પ્રભુ! તું મુંઝાઈ ગયો છો. પ્રભુ! તારી મુંઝવણ ટળે ક્યારે? એના ઉપરથી દષ્ટિ છોડી, જ્યાં તારું સત્ છે... આહાહા...! એવી જે જ્ઞાયકસત્તા છે, સર્વત્ર, સર્વ ક્ષેત્રે, સર્વ કાળે બિરાજમાન પ્રભુ.. આહાહા...! એવો જે ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવ, એનો જે જ્ઞાનરૂપ ગુણ, એની અંદર દ્રવ્યની દષ્ટિ થતાં પર્યાયમાં જ્ઞપ્તિ, શ્રદ્ધા, શાંતિની પરિણતિ થાય એ એક જ ક્રિયા ધાર્મિક અને ધર્મની છે. છે એમાં? આહાહા...!

અહીં તો અત્યારે કહે કે, બહારની રાગની, દયાની, દયા, દાન ને વ્રતને સાધન કહ્યા છે ને? ભાઈ! એ તો આવું થયું છે એને એ સાધનનો આરોપ આપીને સાધન કહ્યું છે. પ્રભુ! શું કરે? આહાહા...! એને આરોપ આપીને વાત કરી છે, બાકી વસ્તુ તો આ છે. આહાહા...! અરે...! એના જ્ઞાનમાં પણ આવા સત્યનો સ્વીકાર આવે નહિ તો સ્વભાવ સન્મુખ થઈને એ જ્ઞપ્તિક્રિયા કેમ કરે? જેના જ્ઞાનમાં જાણવામાં પણ આ આમ ન આવે કે આ વસ્તુ છે અને તેનો ગુણ જ્ઞાન છે, તેમાં એકાગ્ર થવું તે મારી ક્રિયા છે, એવું જ્ઞાન ન આવે એ સ્વભાવ સન્મુખ કેમ થાય? અને એ વિભાવથી, પરથી વિમુખ કેમ થાય? આહાહા...!

આ શબ્દમાં તો બહુ ભર્યું છે. જાણનક્રિયા અહેતુક (કહ્યું). છે પર્યાય. આહાહા...! જાણવા-દેખવાની સ્વભાવ લક્ષે (થતી ક્રિયા). જે ક્રિયાથી પરલક્ષે જે એકત્વબુદ્ધિ હતી એનો નાશ કરી.. આહાહા...! રાગ હું, એનો પણ-એકત્વનો નાશ કરી, ચૈતન્ય સ્વભાવ તરફનું વલણ-ઝુકાવ કરી અને પર્યાયમાં જે પરિણતિ, જ્ઞાનનીપર્યાય, શ્રદ્ધાનીપર્યાય, શાંતિની પર્યાય, આનંદની પર્યાય, વીર્યની પર્યાય, સ્વચ્છતાની પર્યાય, પ્રભુતાની પર્યાય એ અનંત ગુણની પર્યાયને અહીંયાં જ્ઞપ્તિક્રિયા તરીકે કહેવામાં આવી છે. આહાહા...! એકલી જ્ઞાનની જ ક્રિયા એમ નહિ. સમજાય છે કાંઈ? આકરું કામ છે, પ્રભુ! આહાહા...! નવરાશ ન મળે, કુરસદ ન મળે. સંસારના કામ આડે નવરાશ (ન મળે) એમાં તદ્દન આવી વાત. આહા...! ધર્મના નામે વ્રત, તપ કરતો હોય એ પણ નહિ. આહાહા...! એ પણ રાગ છે. એ રાગની ક્રિયા તે અધર્મ છે. આહાહા...! અને જ્ઞપ્તિક્રિયા તે ધર્મ છે. આ શું કહે છે?

ભગવાન જ્ઞાયક સ્વભાવ વસ્તુ, તેનો જ્ઞાન મુખ્યપણે સ્વભાવ (છે). મુખ્ય (છે પણ) એમાં અવિનાભાવી અનંત ગુણો (છે). એના અનંત ગુણનું વર્તમાન દ્રવ્યની દષ્ટિ હોવાથી, રાગની એકતા તૂટી ગઈ હોવાથી, સ્વભાવની એકતા પ્રગટ કરી હોવાથી.. આહાહા...! જ્ઞપ્તિ એક જ જેની ક્રિયા છે. ‘જ’ (કહીને) એકાંત કહે છે. આહાહા...! નિશ્ચયનય છે ને? સમ્યક્ એકાંત છે. આહાહા...! ઘણું.. ઘણું.. ઘણું.. ઘણું ભર્યું છે. આહાહા...!

આ તો જેને ભવનો ડર લાગ્યો હોય, અરે..રે...! ક્યાં જઈને ઊપજીશ? હું કોણ અને ક્યાં જઈશ? મારી ચીજ શું છે? કે જેથી મને પરિભ્રમણમાં ઊપજવું બંધ થાય? આહા...! ચાહે તો દેવનો ને શેઠનો ભવ હોય, એ પણ ભવ તો કલંક છે. આહાહા...! એમ જેને અંતરમાં થયું છે, ભલે આઠ વર્ષનો બાળક હોય કે કોડ પૂર્વના આયુષ્યવાળો મનુષ્ય હોય,

આહાહા...! પણ ભગવાન તો અંદર જ્ઞાયક સ્વભાવે બિરાજમાન (છે). એના જ્ઞાનગુણ અને અનંત ગુણના રૂપવાળો, અનંત ગુણના રૂપવાળો—રૂપવાન એટલે સ્વરૂપવાન. આહાહા...! એવો ભગવાન અનંત ગુણના સ્વરૂપવાળો, તેના તરફની એકાગ્રતાથી એટલે કે દ્રવ્ય સ્વભાવ ઉપર દષ્ટિ હોવાથી, પરની એકતા તૂટી હોવાથી, પર્યાયબુદ્ધિ નાશ (થઈ) હોવાથી, દ્રવ્યબુદ્ધિ પ્રગટ (થઈ) હોવાથી પર્યાયમાં જ્ઞપ્તિક્રિયા એક જ ધાર્મિક ક્રિયા છે. આહાહા...! ગજબ કામ કર્યું છે. આ એક શબ્દમાં તો ગજબ કામ કર્યું છે. આહાહા...!

ભાઈ! તારા હિતની વાત છે. તને એમ લાગે કે, અરે...રે...! અમે આ બધું કરીએ છીએ એ બધું ખોટું? ઉડાવી દેવે છે. દયા કરીએ, વ્રત પાળીએ. બાપુ! ભાઈ! તને એ નુકસાનના કારણો છે એને ઉડાવે છે. પ્રભુ! તને લાભના કારણમાં લઈ જવા માગે છે. આહાહા...! તું એનો અનાદર ન કર. એમ એકાંત છે એમ ન માન, પ્રભુ! આહાહા...! તને ભગવંત કરવા માગે છે. તું ભગવંત સ્વરૂપ છો ને, પ્રભુ! આહાહા...! તું ભગવંત સ્વરૂપ જ છો. હમણા જ્ઞાયકભાવ કહેશે. જ્ઞાયકભાવ કહો કે ભગવંત સ્વરૂપ કહો. આહાહા...! એને પર્યાયમાં ભગવંતપણું પ્રગટ કરવા પ્રભુ તમને બતાવે છે. આહાહા...! તું ભગવાન થા, તું પામર ન રહે. તું ભવમાં ન રહે. આહાહા...! તું રાગમાં ન રહે. આહાહા...! એમ એની મોટપને પ્રગટ કરવા માગે છે. હેં? આ પામરતાનો નિષેધ કરીને પ્રભુ! આહાહા...! અરે...! આ કોને મીઠું ન લાગે? પ્રભુ! આહાહા...! એવી વસ્તુ છે ને! આહાહા...!

અહીં તો આટલો શબ્દ આવ્યો છે—‘માત્ર જેમને આ અધ્યવસાનો વિદ્યમાન નથી...’ શું? હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય, પરિગ્રહ. અહિંસા, સત્ય, દત્ત, અપરિગ્રહ, બ્રહ્મચર્ય—દેહની ક્રિયા. એવી જેને એકત્વબુદ્ધિ નથી... આહાહા...! અથવા નારકી, મનુષ્ય દેહાદિ હું છું એવી એકત્વબુદ્ધિ નથી અથવા પરદ્રવ્ય જે છે, ધર્માસ્તિ આદિ, અનંત પરમાણુ આદિ અને અનંત જીવ આદિ, દેવ-ગુરુ ને સ્ત્રી, કુટુંબ આદિ બધા આત્માઓ છે, એ હું નથી. આહાહા...! એવી જેને એકત્વબુદ્ધિ પરથી તૂટી છે, તે મુનિરાજ મહા કો’ક વિરલ જીવ છે. આહાહા...! તરણતારણ તરીને ઊભા છે. સંસાર સમુદ્રના કેડે ઊભા છે. આહાહા...! ભાઈ! વીતરાગમાર્ગ... ઓહોહો...!

‘મુનિકુંજરો...’ મુનિની વ્યાખ્યા કરી છે. બાકી તો સમકિત્તીની પણ આ વાત છે. પણ સમકિત્તીમાં હજી ત્રણ કષાય છે એથી એ વાતને ગૌણ રાખી અને મુનિને તો ત્રણ કષાયનો અભાવ છે, તેથી તેની જ્ઞપ્તિક્રિયા બહુ ઊંચી અને નિર્મળ છે. આહાહા...! સમજાણું? આવો ઉપદેશ છે. ઓલી તો ધમાધમ ચાલે. આમ કરો, આમ કરો... પ્રભુ! કરો શું? બાપુ! કરવું નથી, ઠરવું છે અહીં તો. હેં? આહાહા...! ઠરવું એ કરવું નથી? સ્વરૂપ ભગવાન મહાસત્તા ચૈતન્ય ભગવાન, ભગવતસ્વરૂપ પરમાત્મા, પરમેશ્વરસ્વરૂપ પ્રભુ, એમાં ઠરવું એ કંઈ કરવું નથી? આહાહા...! આ એક પર્યાયમાં ગજબ કર્યું છે, એટલે જરી રોકાઈ (ગયા). અડધો

કલાક થાશે. આહાહા...! એનો પાર નથી.

‘કોઈક (વિરલ) મુનિકુંજરો (મુનિવરો), સત્સ્વ અહેતુક જ્ઞાપ્તિ જ...’ એકાંત કરે છે, એકાંત કરે છે. આહાહા...! એકાંતનું જ્ઞાન થાય ત્યારે પછી અનેકાંતનું જ્ઞાન યથાર્થ થાય. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! અરે...રે...! આવું સાંભળવા મળવું મુશ્કેલ પડે. પ્રભુ! તારા ઘરની વાત છે ને! તારું ઘર ભર્યો ભંડાર છે. આહાહા...! તારા ઘરમાં તો પ્રભુ! અનંત અનંત લક્ષ્મી (પડી છે). જ્ઞાનની, દર્શનની, આનંદની, શાંતિની, વીતરાગતાની બધી લક્ષ્મી પૂરી ભરી છે ને! આહાહા...! અનંત અનંત લક્ષ્મીનો ભંડાર છે ને! એને ખોલવાની આ કળા છે. આહાહા...!

એવો જે ભગવાનઆત્મા, પૂર્ણાનંદનો નાથ પૂર્ણ વીતરાગ સ્વરૂપ પૂર્ણ જ્ઞાયક સ્વરૂપ, પૂર્ણ આનંદસ્વરૂપ, પૂર્ણ પરમાત્મસ્વરૂપ... આહાહા...! પૂર્ણ પરમેશ્વરસ્વરૂપ પ્રભુ (બિરાજે છે). આહા...! એવા પરમેશ્વરની દૃષ્ટિ થતાં તારી પર્યાયમાં પ્રભુ! અનંત ગુણ જેટલી સંખ્યામાં છે, એ બધી પરિણતિરૂપી ક્રિયામાં આવી જશે. આહાહા...! અનંતા અનંતા ગુણોની ક્રિયા પર્યાયરૂપે પરિણમન પ્રભુ થશે. આહાહા...! તને આનંદનો સ્વાદ આવશે, તારી પ્રભુતાની પર્યાયમાં પ્રભુતા કેટલી છે તેની તને પ્રતીત થશે. આહાહા...! તારા આનંદના સ્વાદમાં પૂર્ણ પ્રભુ આનંદની મૂર્તિ (છે) એવી તને પ્રતીત થશે. આહાહા...! ગજબ કામ કર્યું છે ને! આહાહા...! થોડે શબ્દે ઘણું કરીને જાણજો, એમ લખ્યું છે. થોડું લખ્યું ઘણું કરીને જાણજો. આહાહા...! દુનિયાથી વાત જુદી છે, પ્રભુ! હૈં? આહાહા...!

આનંદનો નાથ પ્રભુ, જેની અમૃતની ધારાથી ભરેલો.. આહા...! અમૃતસાગર પ્રભુ, એનો જ્યાં દૃષ્ટિમાં સ્વીકાર થયો અને રાગ ને પરની એકત્વબુદ્ધિનો નાશ થયો, ત્યાં એની પર્યાયમાં સત્સ્વ અહેતુક જ્ઞાપ્તિક્રિયા પરિણતિ પ્રગટ થઈ, ઉત્પાદ થયો. ધ્રુવરૂપે તો જ્ઞાયકભાવ છે, એના અનંત ગુણરૂપે ગુણસ્વરૂપ છે એ પણ ધ્રુવ છે, પણ આ પરિણતિમાં એની જ્ઞાપ્તિક્રિયા ઊભી થઈ. આહાહા...! સમજાય એવું છે, પ્રભુ! આહાહા...! હૈં?

મુમુક્ષુ :- ગુજરાતીમાં જે આવે, હિન્દીમાં ન આવે.

ઉત્તર :- હિન્દીમાં ન આવે. એ તો છે, ભાઈ! સમજાણું કાંઈ?

અંદર ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથ ભર્યો છે, એની પરિણતિ. આહાહા...! ભર્યા ભંડારના તાળા ખોલી નાખ્યા. આહા...! દયા, દાન ને વ્રતની ક્રિયા મારી, એમાં તાળા બંધ હતા, એ મિથ્યાત્વ હતું. આહાહા...! અરે...રે...! આકરું કામ, પ્રભુ! શું થાય? તારી મોટપની વાતું કરતા હિણપની તને માહાત્મ્ય આવતા તને લજજા આવે છે, કે અરે...! આવું હોય? આહાહા...! પણ એ પુણ્ય અને પાપના ભાવ લજજાસ્પદ છે, પ્રભુ કર્મજનિત છે, એ તારા સ્વભાવજનિત નથી. આહાહા...! આ વધારે કેમ નીકળે છે? ફક્ત ‘જ’ અને ‘એક’, આ બે શબ્દમાં બધું ભર્યું છે. આહા...! સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! હૈં? ‘જ’ અને ‘એક.’ આહાહા...! પ્રભુ!

એ 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે' તાળા ખોલીને એનો ખજાનો એને નજરે બતાવ્યો. ભાઈ! આ ખજાનો તું છો ને! આ ખજાનામાંથી નીકળેલી આ દશા છે ને! પ્રભુ! આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- આ શુદ્ધોપયોગની વાત છે?

ઉત્તર :- એ ઉપયોગને અત્યારે એક કોર રાખો. એ વળી જગડામાં જાશે. અહીં તો પરિણતિ છે. શુદ્ધઉપયોગ કહો તોપણ વાંધો નથી. પણ અહીં તો પરિણતિ (લેવી છે). દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય ત્રણ લેવા છે. આહાહા..!

આ એક લીટીએ અટક્યું. આહાહા..! જેને રાગ અને પર પદાર્થ મારા છે એમ એકત્વ તૂટી ગયું છે એને આ સ્વભાવ સ્વરૂપ ભગવાનમાં એકત્વબુદ્ધિ થઈ છે, તે ધર્મી, કોઈ વિરલ ધર્મી હોય છે. આહાહા..! પાંજરાપોળમાં જેમ અનેક પ્રકારના ઢોર હોય, એમ આ ચીજ નથી, કહે છે. આ તો કોઈ વિરલ હોય છે. આહાહા..! હેં? આહા..!

સત્રૂપ, સત્રૂપ ઉત્પાદ. સત્રૂપ ભગવાનઆત્મા, સત્ સત્તારૂપ વસ્તુ, એનો ગુણ, જે અનંત ગુણો પણ સત્તારૂપ સત્ વસ્તુ, એની પરિણતિ જે એને અવલંબે થઈને થઈ એ પણ સત્રૂપ છે. ઉત્પાદ પણ સત્ છે. ઉત્પાદવ્યયધ્રુવયુક્તસત્. ત્રણેત્રણ સત્ છે. વસ્તુ સત્ છે, એમ ઉત્પાદ જે ધાર્મિક ક્રિયા, વીતરાગી દશા, આનંદની દશા ઉત્પન્ન થઈ એ પણ સત્ છે. આહાહા..! અને તે સત્ અહેતુક છે. એને કોઈ હેતુ નથી. ગજબ વાત છે! કે, ભઈ! રાગની મંદતા કરી તો આ જ્ઞપ્તિક્રિયા થઈ (એમ) એને હેતુ નથી. અરે..! નિશ્ચયથી જ્ઞપ્તિક્રિયાને દ્રવ્ય-ગુણનો હેતુ નથી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! ભાગ્ય હોય એને કાને પડે એવું છે! આહાહા..! આ તો ભગવાનનો સંદેશ આપે છે. આહાહા..!

સત્રૂપ. આ ઉત્પાદ છે, હોં! આ ત્રિકાળની વાત નથી. આ તો ધર્મની ઉત્પાદ પર્યાય થઈ છે. શાંતિ, આનંદ, વીતરાગ પર્યાય, અરાગી પર્યાય, વીતરાગી પર્યાય, આનંદ પર્યાય, પ્રભુતાની પર્યાય, પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનની પર્યાય. આહાહા..! કર્તા, કર્મ આદિ એક સમયની પર્યાયમાં ષટ્કારકથી પરિણતિ ઊભી થઈ, એ સત્રૂપ અહેતુક છે. આહાહા..! એ પરિણતિને કોઈ રાગની મંદતાનો હેતુ નથી અને દ્રવ્ય-ગુણનો પણ હેતુ નથી. આહાહા..! સમજાય એટલું સમજવું, બાપુ! આ તો ત્રણલોકના નાથ, જિનેશ્વર પરમેશ્વર, એના પોકાર છે. પ્રભુ! આહાહા..! દુનિયાને એવું લાગે કે, આ તો ચાલે છે એનાથી બીજું (છે). બાપુ! વાત બીજી છે, ભાઈ! આહા..! વસ્તુ તો બીજી છે. આહાહા..!

'સત્રૂપ અહેતુક જ્ઞપ્તિ જ...' એ જાણન, આનંદ, શાંતિ જ. આહાહા..! અનંત ગુણની નિર્મળ પર્યાય પ્રગટ થઈ (એ) એક જ. 'જેની એક ક્રિયા છે,...' એમાં રાગનો મેળ નથી. આહાહા..! અનંત ગુણની પર્યાય પ્રગટ થઈ છતાં તે એકરૂપ છે, ત્યાં ભેદ નથી. આહાહા..! આવી વાતું હવે. પ્રભુ! તારી મોટપ છે, પ્રભુ! એ તારી મોટપને તું ભૂલી ગયો છો અને જેમાં મોટપ નથી તેને મોટપ આપી અને મહિમામાં ત્યાં ગુંચાઈ ગયો છો. આહાહા..! એ

દયા, દાન, પૈસા, પુણ્ય, ધૂળ, બહારની ચીજ, જે મહિમાવાળી નથી તેમાં મહિમા કરીને મુંઝાઈ ગયો, પ્રભુ! આહાહા...! કહો, 'ભોગીભાઈ'! આહા...! આવી વાત છે. હમણા ભાઈઓ વારાફરતી ભાગ લે છે. આહાહા...! અરે...! પ્રભુ! શું કહીએ?

ત્રિલોકનાથ જિનેશ્વર પરમાત્માનો આ હુકમ છે. આહાહા...! પરમાત્માની આ આજ્ઞા છે. આહાહા...! અનંત તીર્થકરોની આજ્ઞાનું આ રૂપ છે. આહા...! તને એકાંત લાગે તો પ્રભુ છોડી દેજે. નય છે ને? નિશ્ચયનય છે તે એકાંત છે. અને આનું એકાંત થયે પછી રાગ છે તેનું જ્ઞાન અનેકાંતપણે થાય. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ઘણું ગંભીર છે, ઘણું ગંભીર છે. સંતોના હૃદયો ઘણા ગંભીર, ભાઈ! દિગંબર મુનિઓની શું વાતું કરવી! પરમેશ્વર પરમેષ્ઠીમાં ભળેલા. આહાહા...! એ પરમેશ્વરની વાતું કરે. આહાહા...! પ્રભુ! તું પામર નથી, તું રાગવાળો નથી. આહાહા...! એ દયા, દાન ને વ્રતના પરિણામ એ રાગવાળો તું નથી. તું તો અનંત ગુણવાળો છો. આહાહા...! આવી વાતું છે.

'જેની એક ક્રિયા છે,...' હવે બીજી વાત (કરે છે). એ પરિણતિ-પર્યાય લીધી. આહાહા...! હવે (કહે છે), 'સત્રૂપ અહેતુક જ્ઞાયક જ જેનો એક ભાવ છે...' આ દ્રવ્ય, વસ્તુ આત્મા. ભગવાન સત્રૂપ છે, અહેતુક છે-કોઈ હેતુ-બેતુ નથી, કોઈ એનો કર્તા-હર્તા નથી. આહાહા...! ભગવાનઆત્મા વસ્તુ છે તેનો કોઈ કર્તા-હર્તા છે નહિ. આહાહા...! 'સત્રૂપ અહેતુક જ્ઞાયક જ...' જાણનાર... જાણનાર... જાણનાર ત્રિકાળ, હોં! જ્ઞાયક એ જ્ઞાનની પ્રધાનતાથી વાત છે, બાકી પરમપારિણામિક સ્વભાવ જ 'જેનો એક ભાવ છે...' એક ભાવ છે. આહાહા...! ભગવાન જ્ઞાયક સ્વભાવ વસ્તુ દ્રવ્ય તરીકે, વસ્તુ તરીકે જ્ઞાયક સ્વભાવ જ 'જેનો એક ભાવ છે...' એનો આ એક જ ભાવ છે. આહાહા...! આ દ્રવ્ય લીધું. પહેલી પર્યાય લીધી હતી. ન્યાંથી (વાત) ઉપાડી, પર્યાયથી પહેલી વાત કરી. પર્યાયમાં ભાન થાય છે ને એટલે પર્યાયની વાત પહેલી કરી. પછી પર્યાયમાં ભાન કોનું થયું? કે, સત્રૂપ જ્ઞાયકભાવનું. આહાહા...!

'સમયસાર' સાક્ષાત્ ત્રણલોકના નાથ, જિનેશ્વરદેવ પરમેશ્વરની વાણી છે, પ્રભુ! આહાહા...! જેને ગણધરો અને ઇન્દ્રો સાંભળે છે. એને પણ એમ લાગે કે, અરે...રે...! અમે તો પામર છીએ. આ ચીજ ક્યાં! આહાહા...! પર્યાયમાં, હોં! સમ્યક્ હોવા છતાં (એમ લાગે છે). આહાહા...! આવી મહાપ્રભુ! જ્ઞાયક એક જેનો ભાવ, એની આગળ મારી જ્ઞપ્તિક્રિયા, ધાર્મિકક્રિયા તો પામર છે. ક્યાં પૂર્ણ પરમાત્માની કેવળજ્ઞાનની ક્રિયા અને ક્યાં મારી આ ધાર્મિક (ક્રિયા)! આહા...! પણ એ ધાર્મિક ક્રિયાનું ધ્યેય જ્ઞાયક એક ભાવ છે. આહાહા...! પ્રભુ પૂર્ણ છે, ધ્યેયમાં પૂર્ણ છે. આહાહા...! સમજાય એટલું સમજવું, બાપુ! 'બંધ અધિકાર'ની આ ગાથા પહેલેથી ઘણી ગંભીરપણે લાગી છે. આહાહા...! આવે ત્યારે એનો (વિસ્તાર) થાય ને! આહાહા...!

સત્રૂપ, ભગવાનઆત્મા સત્રૂપ (છે). આ શરીર, વાણી, મન એ નહિ, એ તો પર, પુણ્ય-પાપના ભાવ એ પર. ભગવાનઆત્મા સત્રૂપ જ્ઞાયક અહેતુક. આત્મા સત્રૂપ છે,

અહેતુ-કોઈ હેતુ નથી. કોઈ ઈશ્વર-બિશ્વર એનો કર્તા નથી. આહાહા..! આ..હા..હા..! અથવા પર્યાય છે તો દ્રવ્ય છે એમેય નથી, એમ કહે છે. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ? આહાહા..! એ પર્યાય જ્ઞાતિક્રિયા છે તો આ દ્રવ્ય છે, એમ પણ નથી. ભગવાન! આવવા દ્યો. આહાહા..! સત્સૂપ. ભગવાનઆત્મા સત્-સત્તા, સત્ હોવાપણે સત્. અહેતુક. એનો બીજો ઈશ્વર તો કર્તા નથી, રાગને લઈને નથી પણ પર્યાયને લઈને નથી. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

‘સત્સૂપ અહેતુક જ્ઞાયક જ...’ જાણન જ. જાણન.. જાણન.. જાણન.. જાણન ધ્રુવ, હોં! જાણક સ્વભાવ જ ‘જેનો એક ભાવ છે...’ જેને એક ભાવ જ્ઞાયક જ છે. આહાહા..! એ દ્રવ્ય લીધું. વસ્તુ, આ દ્રવ્ય એટલે પૈસા નહિ. અહીં તો દ્રવ્ય એટલે બીજા દ્રવ્ય પણ નહિ. આ તો જ્ઞાયકભાવ દ્રવ્ય. આહાહા..! વીતરાગ સિવાય આવી વાત ક્યાંય છે નહિ. ત્રણલોકના નાથ જિનેશ્વરે જે કહ્યું, એવી વાત ક્યાંય, કોઈ ઠેકાણે કોઈ મતમાં છે નહિ. આહાહા..! પણ એના મતમાં આવેલાઓને પણ મદમાં સમજાતું નથી. એનો મત છે એ મદમાં સમજાતું નથી. જ્યાં-ત્યાં અભિમાન.. અભિમાન. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આહા..!

સત્સૂપ સત્તા છે, મોજૂદગી ચીજ છે, મોજૂદ ચીજ છે. અહેતુક છે-કોઈ હેતુ નથી. આહાહા..! પરિણમન છે માટે દ્રવ્ય છે એમેય નહિ. આહાહા..! એ તો આવે છે ને? ભાઈ! ૧૦૧ ગાથામાં. ઉત્પાદને ધ્રુવની અપેક્ષા નથી, ધ્રુવને ઉત્પાદની અપેક્ષા નથી. આહાહા..! ક્યાંનું ક્યાં આવી ગયું, લ્યો! આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ? સત્સૂપ ભગવાન અહેતુક વસ્તુ, એને ઉત્પાદની પણ અપેક્ષા નથી. આહાહા..! સમજાય છે? આહાહા..! ૧૦૧માં ભાઈ! આવ્યું ને? ૧૦૧ ‘પ્રવચનસાર’. એ આ. આહાહા..! પ્રભુએ ઘણું સમાડ્યું છે!

અહેતુક. સત્તાસ્વરૂપ અહેતુક જ્ઞાયક જ જેનો એક ભાવ છે. આહાહા..! જે સમ્યગ્દર્શનનો વિષય છે, સમ્યગ્દર્શનનું જે ધ્યેય છે. આહાહા..! જે ધ્યેય છે, સમ્યગ્દર્શનનું આલંબન છે. આહાહા..! સાધકનું એ સાધ્ય છે. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ? આહાહા..! એવો એક જ ભાવ છે.

ત્રીજું. ‘અને સત્સૂપ અહેતુક જ્ઞાન જ જેનું એક રૂપ છે...’ હવે ગુણ લીધો, સ્વરૂપ. જ્ઞાયકભાવનું સ્વરૂપ શું છે? એ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. આહા..! ‘સત્સૂપ અહેતુક...’ આહાહા..! ગુણને પણ કોઈ હેતુ નથી. ગુણના ધ્રુવપણાને પણ કોઈ હેતુ નથી. આહાહા..! દ્રવ્ય અને ગુણ વચ્ચે અતદ્ભાવ કહ્યો છે ને? આહાહા..! ગજબ વાત છે. જેને દ્રવ્યની અપેક્ષા નથી, કહે છે. સત્તાગુણ છે. આહાહા..! જેને પર્યાયની અપેક્ષા નથી. સત્ છે એને હેતુ શો? છે. ભગવાનઆત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ, આનંદસ્વરૂપ, અતીન્દ્રિય આનંદસ્વરૂપ પ્રભુત્વસ્વરૂપ.. આહાહા..! એ ગુણ છે. અનંત ગુણ છે, અહીં તો જ્ઞાનની મુખ્યતા લીધી છે.

‘સત્સૂપ અહેતુક જ્ઞાન જ...’ અનંત ગુણ જ ‘જેનું એક રૂપ છે...’ એ અનંત ગુણનું એકરૂપ છે. ગુણ-સહવર્તી. આહાહા..! અનંત ગુણનું એકરૂપ છે. જ્ઞાનપ્રધાનથી કથન છે

ને! પણ અનંત ગુણનું એકરૂપ છે. આહા...! એવો સત્‌રૂપ ગુણ, ધ્રુવ. દ્રવ્ય ધ્રુવ એ એકરૂપ છે એટલે અનંતપણું નથી. આ ગુણ અનંતપણે છે એ બધું એકરૂપ છે. આહાહા...! ભિન્ન ભિન્ન નથી. આહાહા...! અહીં ગુણનો ભેદ નથી લેવો. ‘અહેતુક જ્ઞાન જ જેનું એક રૂપ છે...’ જેનું સ્વરૂપ. સ્વરૂપવાન જ્ઞાયકનું સ્વરૂપ, સ્વરૂપવાન ભગવાન જ્ઞાયક સ્વરૂપવાન, એનું સ્વરૂપ-જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ આદિ એનું એકરૂપ સ્વરૂપ છે. આહાહા...!

‘એવા ભિન્ન આત્માને (—સર્વ અન્યદ્રવ્યભાવોથી જુદા આત્માને)...’ એવો ભિન્ન આત્મા લીધો ને? ભિન્ન આત્મા. તો કોનાથી ભિન્ન? કે, સર્વ અન્ય દ્રવ્ય અને અન્ય દ્રવ્યના ભાવો. એનાથી ભિન્ન આત્માને. અન્યદ્રવ્ય અને અન્યદ્રવ્યના ભાવ. આહા...! એનાથી ભિન્ન આત્માને ‘જાણતા થકા,...’ ધર્મી ભિન્ન આત્માને જાણતા થકા. આહાહા...! શક્તિક્રિયા દ્વારા જાણતા થકા, એમ આવ્યું ને? આહાહા...! ભગવાન જ્ઞાયક સ્વભાવ સત્ અહેતુક અને ગુણ પણ સત્ અહેતુક. આહાહા...! તે ભગવાન ભિન્ન દ્રવ્ય. શરીર, કર્મ, રાગ અને પુણ્ય-પાપથી પણ ભિન્ન. દ્રવ્ય અને ભાવ બે લીધા ને? અન્ય દ્રવ્ય અને અન્ય દ્રવ્યના ભાવ. આહાહા...! પુણ્ય-પાપ પણ સંયોગીભાવ છે. સંયોગીભાવ છે, એ સ્વભાવભાવ નથી. આહાહા...!

એ ભિન્ન આત્માને ‘જાણતા થકા,...’ આહાહા...! અનંત ભવ પરિભ્રમણનો અંત થયો... આહા...! અને અનંત અનંત ગુણની પર્યાય પ્રગટ થઈ. આહાહા...! એવા ભિન્ન આત્માને જાણતા થકા. શાસ્ત્રને જાણતા થકા, એમ અહીંયાં નથી કહ્યું. આહા...! સમજાય છે કાંઈ? શાસ્ત્રને જાણતા થકા, એ નહિ. તેમ અહીંયાં પર્યાયને જાણતા થકા, એમ નથી લીધું. ભિન્ન આત્માને જાણતા થકા, એમ લીધું ને? આહાહા...! સમજાય એટલું સમજવું, ભાઈ! ત્રણલોકના નાથ તીર્થંકરદેવની વાણી અને એનો ઉપદેશ કોઈ અલૌકિક છે. લોકોને તો બાહ્યથી મળ્યું નથી. બાહ્ય બાહ્યની બધી વાતું (કરે). આહાહા...! અંતરના તત્ત્વના ભેદ જોયા નથી, ભાળ્યા નથી. આહાહા...!

એમ ‘જાણતા થકા,...’ આત્માને, હોં! ગુણ-પર્યાયને (જાણતા થકા), એમ નહિ. આહાહા...! ‘સમ્યક્ પ્રકારે દેખતા (શ્રદ્ધતા) થકા...’ એવો જે આત્મા છે તેની શ્રદ્ધા કરતા થકા. એનું નામ સમ્યગ્દર્શન. આહાહા...! ભગવાન પૂર્ણાનંદ પ્રભુ, જ્ઞાયક સ્વભાવ, તેને શ્રદ્ધતા થકા, એની શ્રદ્ધા કરતા થકા. આહાહા...! એ સમ્યગ્દર્શન. એને જાણતા થકા—એ સમ્યગ્જ્ઞાન. આહાહા...! બીજું જ્ઞાન ઓછું હોય, ન હોય, એની સાથે સંબંધ નથી. ‘અને અનુચરતા થકા,...’ એ જ્ઞાયકભાવ ભગવાનમાં આચરણ કરતા (થકા). ચારિત્ર, એ ચારિત્ર છે. ચારિત્ર કોઈ મહાવ્રતના પરિણામ અને નગ્નપણું એ કોઈ ચારિત્ર નથી. આહાહા...! ભિન્ન આત્માને જાણતા થકા, ભિન્ન આત્માને શ્રદ્ધતા થકા, ભિન્ન આત્માનું આચરણ કરતા થકા. રાગથી પણ ભિન્ન કરીને આત્માનું આચરણ કરતા થકા. આનંદના નાથમાં આચરણ કરવું એ ચારિત્ર છે. અરે...રે...! સમજાણું કાંઈ? વિશેષ વાત છે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રવચન નં. ૩૩૨ ગાથા-૨૭૦, ૨૭૧ મંગળવાર, આસો વદ ૪, તા. ૯-૧૦-૧૯૭૯

૨૭૦ (ગાથાનો) ત્રીજો પેરેગ્રાફ, ફરીને (લઈએ). જેમને ‘માત્ર જેમને આ અધ્યવસાનો વિદ્યમાન નથી...’ એટલે? હું જીવને મારી શકું છું, જિવાડી શકું છું, સુખી કરું શકું છું, દુઃખી કરી શકું છું. નારકી છું, મનુષ્ય છું, દેવ છું, પર જીવ હું છું, પર પરમાણુ હું છું, એવો જે એકત્વ-અધ્યવસાય-મિથ્યાત્વ એ અનાદિનો મિથ્યાત્વ જે એકત્વ અધ્યવસાય, એ જેને નથી. આહા...! ‘તે જ કોઈક (વિરલ) મુનિકુંજરો (મુનિવરો),...’ મુનિની પ્રધાનતાથી વાત કરી છે. બાકી સમ્યગ્દષ્ટિને પણ તે અધ્યવસાય તેને હોતા નથી. હું પરને જિવાડું, મારું, સુખી-દુઃખી કરું કે મનુષ્ય છું, તિર્યચ છું, નારકી છું એ અધ્યવસાય સમક્રિતીને હોતા નથી. તેમ હું પરનું કરી શકું એવો અધ્યવસાય-મિથ્યાત્વ સમક્રિતીને હોતો નથી પણ અહીંયાં મુખ્ય મુનિપણની વાત કહી છે.

મુનિકુંજરો-કો’ક મુનિ હોય, જેને ‘સત્સ્વપ અહેતુક જ્ઞપ્તિ જ જેની એક ક્રિયા છે,...’ કાલે તો આ બહુ ચાલ્યું હતું. ઓહો...! ‘સત્સ્વપ અહેતુક જ્ઞપ્તિ જ જેની ક્રિયા...’ જાણવું-દેખવું એવી જે પર્યાય. રાગની એકતા નહિ, પરની એકતા નહિ પણ દ્રવ્ય સ્વભાવની એકતામાં જેવું શ્રદ્ધામાં છે એવું એની વાણીમાં આવે છે. એવું એના અંતર વર્તનમાં આવ્યું છે. ‘સત્સ્વપ અહેતુક જ્ઞપ્તિ જ જેની એક ક્રિયા છે,...’ આહાહા...! જાણવું-દેખવું, આનંદ, શાંતિ (આદિ) અનંત ગુણોની શક્તિની વ્યક્તતા-અંશે જે પ્રગટ પરિણમન થયું એ જ એક જેની ક્રિયા છે. પરની ક્રિયા તો એની નથી, પણ દયા, દાન, વ્રતના પરિણામ એ ક્રિયા પણ ધર્મીની નથી. આહાહા...! ઝીણું બહુ.

‘જ્ઞપ્તિ જ જેની એક ક્રિયા છે,...’ કેમકે ભગવાન જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, જ્ઞાયકભાવ છે તેથી તેની દષ્ટિ હોવાથી તેની જાણવાની, દેખવાની, શાંતિની, વીતરાગતાની, આનંદની જેની એક ક્રિયા. જ્ઞાનની પર્યાયમાં એ અનંત ગુણની પર્યાય-જ્ઞપ્તિ એક જ ક્રિયા છે. આહાહા...! ઝીણું બહુ, પ્રભુ! વર્તમાનની સાથે આ તો ભારે કઠણ પડે એવું છે. આહાહા...!

ત્રણ વાત છે. એક તો આત્મા સિવાય પરપદાર્થો જે આત્માના પર્યાયમાં નથી, એના ક્ષેત્રમાં નથી એનો આત્મા કર્તા, ભોક્તા નથી, એક વાત. બીજી વાત-આત્માના પ્રદેશમાં-ક્ષેત્રમાં રહેલા શરીર, વાણી, મન એનો પણ એ આત્મા કર્તા, ભોક્તા નથી. ત્રીજી વાત-એની પર્યાયમાં રહેલો રાગ આદિ, દ્વેષ આદિ પર્યાય એનો પણ, એ જ્ઞપ્તિ ક્રિયા કરનારો એનો કર્તા નથી. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ?

આ ત્રણલોકના નાથ સર્વજ્ઞદેવનો હુકમ છે, પ્રભુ! તું જે આત્મા છો, અસંખ્ય પ્રદેશી જ્ઞાયકભાવથી ભરેલો, એ બીજા પદાર્થો જે તારા પ્રદેશના ક્ષેત્રમાં રહ્યા નથી, ભિન્ન છે એની

કોઈ ક્રિયા તું કરી શકે (એવું) ત્રણ કાળમાં (નથી). આહાહા...! અને પ્રભુ! તારા પ્રદેશ ઉપર રહેલા શરીર, વાણી, મન, કર્મ છે એ આત્માના પ્રદેશમાં નથી, એ તો ભિન્ન છે. આહાહા...! આ શરીર, વાણી ને મન તો આત્માના પ્રદેશના ક્ષેત્રમાં રહ્યા છે. એ પણ જડ છે તેનો પણ કર્તા તું નથી. કેમકે કારણવાળા એ છે એને લઈને કર્તાપણું એનામાં છે. આહાહા...!

ત્રીજું - આત્માની પર્યાયમાં રાગ અને દ્વેષ એના ક્ષેત્રમાં અને પર્યાયમાં છે. આહાહા...! છતાં તેનો કર્તા (નથી). જ્ઞાયકસ્વરૂપ હું છું તેમ સમકિતીને દ્રવ્યદષ્ટિ હોવાથી હું ચૈતન્ય છું, જ્ઞાન છું, આનંદ છું એવી ક્રિયા નિર્મળ હોવાને લીધે રાગની ક્રિયા એ એની નથી. આહાહા...! આવું આકરું કામ. વીતરાગમાર્ગ એવો છે, પ્રભુ! આહાહા...! લોકોએ તો અત્યારે ગરબડ કરી નાંખીને આખો ફેરવી નાંખ્યો.

ત્રણલોકના નાથ જિનેન્દ્રદેવ પરમેશ્વરનો આ હુકમ છે, એની આ આજ્ઞા છે. પ્રભુ! તું તો જ્ઞાયક સ્વરૂપી છો ને, પ્રભુ! જ્ઞાયકસ્વરૂપી શું કરે કોઈનું? એ જાણવાની ક્રિયા કરે. જાણવાની, દેખવાની, શ્રદ્ધવાની, આનંદની... આહાહા...! એ પોતાના દ્રવ્યના લક્ષે એ ક્રિયા કરે. આહાહા...! પણ દયા, દાન, વ્રતના પરિણામનો વિકલ્પ જે રાગ એનો કોઈ ગુણ, અનંત ગુણમાં કોઈ ગુણ નથી. અનંત ગુણ છે પ્રભુમાં-આત્મામાં, પણ કોઈ ગુણ (એવો) નથી કે વિકાર કરે. એથી ગુણનો ધરનાર ગુણી એવા જ્ઞાયક સ્વભાવની જેની દષ્ટિ થઈ તે ગુણમાં વિકાર કરવાનો સ્વભાવ નથી માટે રાગની ક્રિયાનો પણ તે કર્તા નથી. આહાહા...! આવું વીતરાગ સ્વરૂપ એ ક્યાંય છે નહિ. વીતરાગ સિવાય, સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર સિવાય ક્યાંય આ વાત છે નહિ. અન્યમતમાં ક્યાંય આ વાત નથી. આ તો ત્રણલોકના નાથ સર્વજ્ઞે જોયું, જાણ્યું, એવું જગતને જાહેર કર્યું. આહાહા...!

એ અધ્યવસાય જેમને નથી. એ ‘સત્સ્વ અહેતુક જ્ઞાપ્તિ જ જેની એક ક્રિયા...’ એક ક્રિયા. આહાહા...! રાગની નહિ, પરની નહિ. પોતાના જાણવા, દેખવાની એક ક્રિયા ધર્મીને (છે). ધર્મી એવો જે આત્મા એની દષ્ટિમાં દ્રવ્યદષ્ટિ હોવાથી ધર્મીને પર્યાયમાં જાણવા, દેખવાની ક્રિયા હોય અને તેની સાથે શાંતિ અને આનંદનું પરિણામન પણ હોય.

‘સત્સ્વ અહેતુક જ્ઞાયક જ જેનો એક ભાવ છે...’ એ તો ક્રિયા-પરિણતિની પહેલી વાત કરી. હવે કહે છે, વસ્તુ, વસ્તુ કેવી છે? ‘સત્સ્વ અહેતુક જ્ઞાયક જ જેનો એક ભાવ છે...’ આહાહા...! સત્, સત્, સત્તા હોવાપણાસ્વ અહેતુ કોઈ એનો હેતુ નથી એવો જ્ઞાયકભાવ જેનો ભાવ છે-દ્રવ્ય. જ્ઞાયકભાવ એવો દ્રવ્ય સ્વભાવ છે. આહાહા...! પહેલી પરિણતિની વાત કરી. પછી દ્રવ્યની આ વાત કરી. આહાહા...!

ત્રીજું. ‘સત્સ્વ અહેતુક જ્ઞાન જ જેનું એક રૂપ છે...’ એનું સ્વરૂપ શું છે? જ્ઞાયકભાવ દ્રવ્ય કીધું, પરિણતિ પર્યાય કીધી પણ એનું ત્રિકાળી સ્વરૂપ શું? કે, ત્રિકાળી સ્વરૂપ જ્ઞાન,

દર્શન, આનંદ આદિ એનું સ્વરૂપ છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? ત્રણ વાત કીધી. પહેલી પરિણતિ લીધી. કેમકે એ જાણે છે. શું (જાણે છે)? વસ્તુ જ્ઞાયક ભાવ ત્રિકાળ અને એનું રૂપ જ્ઞાનરૂપ, આનંદરૂપ એ તો ત્રિકાળ (છે). એને વર્તમાન જ્ઞાનની પર્યાય, આનંદની પર્યાય જાણે છે. એટલે જાણનારને પહેલી લીધી. એણે શું જાણ્યું? આહાહા...! કે, એણે જાણ્યું, જ્ઞાયકભાવ એકરૂપ દ્રવ્ય છું તેમ તેણે જાણ્યું. આહાહા...! ઝીણી વાત, પ્રભુ! પ્રભુનો માર્ગ શૂરાનો છે, ભાઈ! એ કાયરના ત્યાં કામ નથી. આહાહા...!

કહે છે, જાણવાની, દેખવાની જે ધાર્મિક ક્રિયા-પરિણતિ થઈ એણે શું જાણ્યું? આહાહા...! એનું લક્ષ ક્યાં છે? કે, એ જ્ઞાયકભાવ ત્રિકાળ છે ત્યાં એનું લક્ષ છે. આહાહા...! શક્તિ ક્રિયા થઈ તેના ઉપર પણ તેનું લક્ષ નથી. આહાહા...! એ ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવ ભગવાન પૂર્ણાનંદ પ્રભુ સર્વજ્ઞે દીઠો ઈ. અન્યમતિઓ બીજા કોઈ આત્માને કહે એ વાત છે નહિ, એ બધી વાત કલ્પિત. પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવે જે આત્મા પૂર્ણ સ્વરૂપ અંદર જોયું છે તે તેનું-શક્તિ ક્રિયાનું લક્ષ છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...!

‘સત્સ્વ અહેતુક જ્ઞાન...’ ત્યારે કહે, દ્રવ્યનું લક્ષ (થયું) છે તો એમાં છે શું? એ દ્રવ્યમાં ભર્યું છે શું? કે જ્ઞાન ને આનંદ આદિ, શાંતિ આદિ અનંત ગુણરૂપ સ્વરૂપ, એ અનંત ગુણરૂપ સ્વરૂપ ભર્યું છે. આહાહા...! એ સ્વરૂપવાન છે પ્રભુ. એમ શક્તિ ક્રિયા જાણે છે. આહાહા...! જરી ઝીણું પડશે પણ પ્રભુ! માર્ગ તો આવો છે, ભાઈ! અનંત કાળ થયા ચોરાશી (લાખ) યોનિમાં મુનિવ્રત અનંતવાર લીધા. ‘મુનિવ્રત ધાર અનંત બૈર ત્રૈવેયક ઉપજાયો.’ દ્રવ્યલિંગ અનંતવાર ધારણ કર્યા, પંચમહાવ્રત અનંતા (વાર લીધા), ચોખ્ખા પંચમહાવ્રત, હોં! એને માટે કરેલા આહાર-પાણીનો બિંદુ ન લે. એવી ક્રિયાઓ પણ અનંતવાર કરી પણ જ્ઞાયક સ્વરૂપ ભગવાન રાગથી ભિન્ન છે, એ ક્રિયાથી ભિન્ન છે એવું આત્મજ્ઞાન ન કર્યું અને આત્મજ્ઞાન વિના ‘મુનિવ્રત ધાર અનંત બૈર ત્રૈવેયક ઉપજાયો, પણ આત્મજ્ઞાન બિન લેશ સુખ ન પાયો’ કેમકે એ પંચમહાવ્રત આદિની ક્રિયા તો આસ્રવ અને દુઃખરૂપ છે. આહાહા...! ગજબ વાત છે. ‘પણ આત્મજ્ઞાન બિન લેશ સુખ ન પાયો’.

ભગવાન સુખ અને આનંદનું સ્વરૂપ છે. અહીં સ્વરૂપ ચાલે છે ને! જ્ઞાન ને આનંદ જેનું સ્વરૂપ છે, એના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કર્યું નહિ તેથી આનંદ એને મળ્યો નહિ. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? આવી વાત છે, પ્રભુ! શું કહીએ? આહાહા...! વીતરાગ બાહ્ય રહી ગયા, મહાવિદેહમાં પ્રભુ રહી ગયા. વાણી રહી ગઈ ગઈ અહીં. આહાહા...! આવો માર્ગ છે.

‘સત્સ્વ અહેતુક જ્ઞાન જ જેનું એક રૂપ છે...’ સ્વરૂપ છે, જ્ઞાન સ્વરૂપ, આનંદ સ્વરૂપ, શાંતિ સ્વરૂપ, સ્વચ્છત્વ સ્વરૂપ, પ્રભુત્વ સ્વરૂપ એવા અનંત ગુણ સ્વરૂપ તે જ્ઞાયકભાવ છે. આહાહા...! ‘એવા ભિન્ન આત્માને...’ એવા ભિન્ન આત્માને. આહા...! છે? ‘(સર્વ અન્યદ્રવ્યભાવોથી જુદા...)’ સર્વ અન્ય દ્રવ્યો એટલે પર દ્રવ્યો. પ્રદેશમાં રહેલા શરીર, વાણી, મન, દ્રવ્યો અને

રાગ એ બધા ‘અન્યદ્રવ્યભાવોથી જુદા આત્માને...’ આહાહા...! ‘જાણતા થકા,...’ એનું નામ જ્ઞાન. આહાહા...! અન્ય દ્રવ્ય અને અન્ય ભાવોથી ભગવાનઆત્માને ભિન્ન જાણતા થકા, ‘સમ્યક્ પ્રકારે દેખતા (શ્રદ્ધતા) થકા...’ જેવું જ્ઞાનમાં જણાણું તેવી જ શ્રદ્ધા કરતા થકા. આહાહા...! શું શૈલી! દિગંબર મુનિઓની શૈલી ગજબ છે. ઘણી ગંભીરતા છે, ઘણી ઊંડપ છે, ભાઈ! હજી કેટલુંક કહી શકાય નહિ એટલી વાત એમાં ભરી છે. આહાહા...!

કહે છે, કે જેણે ભગવાન જાણ્યો, જ્ઞાનની પર્યાયમાં જ્ઞાયક અને જ્ઞાન આદિ જેનું અનંત ગુણનું રૂપ (છે) એવા સ્વરૂપવાળો ભગવાન, એને જેણે જ્ઞાનની પર્યાયમાં જાણ્યો, જાણ્યો એવો શ્રદ્ધ્યો. આહાહા...! જાણવામાં આવ્યું એવી પ્રતીતિ કરી. પહેલું એ લીધું. જોયું? ભાઈ! ઓલામાં ૧૭-૧૮ ગાથામાં લીધું છે. આહાહા...! નહિતર તો આમ તો સમ્યગ્દર્શન પહેલું ને જ્ઞાન પછી ને ચારિત્ર પછી. ‘સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ’ પણ કહે છે, પ્રભુ! એકવાર સાંભળ. એ ચીજ જેવી છે અંદર એવી જ્ઞાનમાં આવ્યા વિના તારી શ્રદ્ધા ક્યાંથી આવી? આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ?

જાણવામાં આવ્યું એવી સમ્યક્ શ્રદ્ધા કરતા થકા. આહાહા...! વસ્તુ ભગવાન જ્ઞાયકભાવ અને જ્ઞાન ને આનંદ આદિ ગુણના સ્વરૂપવાળો પ્રભુ એનું સ્વસન્મુખ થઈને જ્ઞાન થયું અને તે જ્ઞાનમાં શ્રદ્ધતા થકા. એ જાણવામાં આવ્યું તેવી રીતે શ્રદ્ધતા થકા કે આ તો પૂર્ણ પ્રભુ છે. આહાહા...! પૂર્ણ પ્રભુ છે. અનંત ગુણનું રૂપ-સ્વરૂપ પૂર્ણ છે. એવું જે જ્ઞાનની પર્યાયમાં, સમ્યગ્દર્શન પર્યાયમાં, સમ્યક્ પર્યાયમાં આવ્યું એવું શ્રદ્ધામાં આવ્યું, એ સમ્યગ્દર્શન. આહાહા...! ભાષા તો સાદી (છે), પ્રભુ! માર્ગ કોઈ જુદો છે, બાપા! આહાહા...! ભરતક્ષેત્રમાં પ્રભુના પડ્યા વિરહ, કેવળજ્ઞાની ન મળે, અવધિજ્ઞાની ન મળે. લોકોએ પોતાની કલ્પનાથી માર્ગ ચલાવ્યો. માર્ગ કોઈ અલૌકિક છે. આહાહા...!

કહે છે, જેણે જાણક ક્રિયામાં આત્મા જ્ઞાયકભાવ અને અનંત આનંદના રૂપ સ્વરૂપવાળો જોયો... આહાહા...! જ્ઞાનની પર્યાયમાં જેણે જ્ઞાયકભાવને-અનંત સ્વરૂપને જોય બનાવ્યું. આહાહા...! જ્ઞાનની પર્યાયમાં જેણે અનંત સ્વરૂપ ભગવાનને જોય બનાવ્યો. આહાહા...! શૈલી તો જુઓ! આહાહા...! પરજોય નહિ. આહા...! ભગવાન જ્ઞાન પર્યાયમાં જેણે ભગવાન જ્ઞાયકભાવને અનંત જ્ઞાન, આનંદ રૂપને જેણે જોય બનાવ્યું, જોય બનાવીને જાણ્યું. ભલે જાણવાની પર્યાયમાં જોય આવ્યું નહિ પણ જોયનું સામર્થ્ય જેટલું છે તેટલું પર્યાયમાં જાણવામાં આવી ગયું. આહાહા...! શું કીધું ઈ? વસ્તુ છે ઈ કાંઈ પર્યાયમાં આવતી નથી, દ્રવ્ય છે ઈ પર્યાયમાં આવતું નથી, પણ પર્યાયમાં દ્રવ્યનું જેટલું સામર્થ્ય છે તેટલું જ્ઞાન આવ્યું. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? અને જેટલું સામર્થ્ય છે ને જેટલું છે તેટલું જ્ઞાનમાં આવ્યું તેટલી જ તેની શ્રદ્ધા થઈ. એ શ્રદ્ધામાં વસ્તુ આવી નહિ પણ વસ્તુનું જેટલું તારતમ્ય પૂર્ણાનંદ પ્રભુ છે તેવી જ વાત શ્રદ્ધામાં આવી ગઈ. એ શ્રદ્ધા અને જ્ઞાનની પર્યાયમાં દ્રવ્ય આવ્યું નહિ પણ

દ્રવ્યનું પૂર્ણ સામર્થ્ય તો એની પર્યાયમાં-શ્રદ્ધામાં, જાણવામાં આવી ગયું. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ?

બાપુ! પ્રભુના મારગડા જુદા. આહાહા...! અરે...રે...! એવી વાતું સાંભળવા ન મળે એ કે દિ' વિચારે ને કે દિ' અંદર જાય? આહાહા...! જેના જ્ઞાનમાં પણ આવી યથાર્થતા, પરલક્ષી જ્ઞાનમાં પણ આવી યથાર્થતા નથી (તે) સ્વલક્ષમાં કઈ રીતે જાય? આહાહા...! શું કહ્યું ઈ? જેને જ્ઞાનની પર્યાયમાં રાગથી લાભ થાય ને નિમિત્તના કાર્યને કરું અને નિમિત્તને મેળવું ને... આહાહા...! અને પૂર્ણ સ્વરૂપ છે તે આવું છે એવું હજી પરલક્ષી જ્ઞાનમાં પણ નિર્ણય ન આવ્યો, એ સ્વલક્ષમાં એ નિર્ણય(માં) કેમ જાય? આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? પ્રભુ! આહાહા...!

અહીં તો ભગવાન છે બધા. આહાહા...! પૂર્ણાનંદનો નાથ પ્રભુ છે, ભગવાન સ્વરૂપ છે. બધા આત્માઓ - સ્ત્રી, પુરુષ ને એ બધા શરીરના દેહ છે એ આત્મામાં નથી. આહાહા...! આત્મા તો ભગવાન સ્વરૂપ છે, જ્ઞાયક સ્વરૂપ કહો, ભગવાન સ્વરૂપ કહો, પરમેશ્વર સ્વરૂપ કહો. આહાહા...! એવા પરમેશ્વરને જેણે જ્ઞાનની પર્યાયમાં જાણ્યા, એવા જ એક પર્યાયમાં શ્રદ્ધામાં આવ્યા, એનું નામ સમકિત. જાણ્યા વિનાની શ્રદ્ધા; સસલાના શીંગડા નથી તો એની શ્રદ્ધા કરો. શેની શ્રદ્ધા? પણ નથી તેની (શ્રદ્ધા કેમ કરવી?) આહાહા...!

'સમયસાર' ૧૭-૧૮ ગાથા. પહેલો આત્મા જાણવો અને પછી શ્રદ્ધા કરો. જાણવો. આહાહા...! પહેલા છ દ્રવ્યને જાણો ને દેવ, ગુરુને જાણો એમ નથી કહ્યું ત્યાં. ૧૭ ગાથા. પહેલો પ્રભુ આત્માને જાણો. પૂર્ણાનંદનો નાથ અંદર (બિરાજે છે). આહાહા...! અનંત અનંત આનંદ ને અનંત અનંત જ્ઞાન ને અનંત શાંતિ, અનંત સ્વચ્છતા, અનંત પ્રભુતા, અનંત કર્તા આદિ અનંત શક્તિઓનો સાગર ભગવાન છે. આહાહા...! ક્ષેત્ર શરીર પ્રમાણે (છે) માટે સ્વભાવ થોડો છે એમ ન માન. આ અવગાહન શરીર પ્રમાણે છે પણ એનો સ્વભાવ તો અપાર અને અનંત છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! એવો જે ભગવાનઆત્મા એને જેણે જાણ્યો એવો જ શ્રદ્ધ્યો. છે? દેખતા થકા એટલે શ્રદ્ધતા થકા.

'અને અનુચરતા થકા,...' આહાહા...! આ ચારિત્ર. એ જ્ઞાયકભાવ પૂર્ણાનંદનો નાથ પ્રભુ જાણવામાં આવ્યો, શ્રદ્ધવામાં આવ્યો, એમાં અનુચરણ-આચરણ કર્યું. એ જ્ઞાયકભાવમાં રમણતા, જ્ઞાયકભાવમાં જામી જવું, જ્ઞાયકભાવમાં રમી જવું, જ્ઞાયકભાવમાં લીન થવું એ એનું આચરણ અને ચારિત્ર છે. આરે...! આરે...! આવી વ્યાખ્યા. હવે અહીં તો હજી પાંચ મહાવ્રત ને ફલાણું નગન, એ ચારિત્ર. અરે...! પ્રભુ! આહાહા...! એવું તો અનંતવાર કર્યું, પ્રભુ! એ તો અભવિએ પણ કર્યું છે. આહાહા...! ભગવાનને ભૂલીને આવા બધા કામ અનંતવાર કર્યા છે. મોટપ તારી ભૂલી, મહિમાને ભૂલી પ્રભુ! આવા કામમાં મહિમા તે અનંતવાર કરી છે, પણ ભગવાન અંદર મહિમાવંત પ્રભુ છે તે તરફ તારી નજરું ગઈ નથી. આહાહા...!

સમજાય છે કાંઈ? ઝીણી વાત છે થોડી, ભાષા તો સાદી છે, પ્રભુ! આહાહા..!

કહે છે, ‘અનુચરતા થકા....’ એ જ્ઞાયક સ્વરૂપ અનંત ગુણરૂપ, જ્ઞાયકભાવ અનંત ગુણરૂપ, તેને જાણતા, શ્રદ્ધતા અને તેને અનુચરણ કરતાં એનું નામ ચારિત્ર. ચારિત્ર કોઈ પંચ મહાવ્રતના વિકલ્પ ને નગ્નપણું એ કોઈ ચારિત્ર નથી. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ? આહાહા..! ત્રણલોકના નાથનો આ પોકાર છે. ન્યાં મહાવિદેહમાં સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરનો સમવસરણમાં દિવ્યધ્વનિનો પોકાર છે, ઇ આ વાત છે. આહાહા..! બાર જાતની સભા, સિંહ અને વાઘ ને નાગ અને ઇન્દ્રો અને ગણધરોની વચ્ચે આ વાત પ્રભુ ન્યાં ફરમાવે છે. આહાહા..! એ વાત અહીંયાં આવી છે. આહાહા..!

પ્રભુ! તું કોણ છો? ક્યાં છો? કેવડો છો? હું જ્ઞાયક છું, અનંત ગુણનું સ્વરૂપ, તેવડો છું. આહાહા..! તેને અંતરમાં સ્વજ્ઞેય બનાવીને જ્ઞાન કરી અને સ્વજ્ઞેયમાં જ્ઞાન કર્યું તેની શ્રદ્ધા કરી અને તે પછી તેના સ્વરૂપમાં અનુચરણ કરવું. અતીન્દ્રિય આનંદના નાથમાં વીતરાગતાપણે જામી જવું, રમી જવું એનું નામ અનુચરણ નામ ચારિત્ર છે. આહાહા..! ત્યારે પછી આ પાંચ મહાવ્રત ને એ બધું શું સમજવું? એ ચારિત્ર નથી, પ્રભુ! આહાહા..! એ વસ્તુ નથી. ચારિત્ર એટલે ચરવું, ચરવું એટલું રમવું, રમવું એટલે જમવું. એ અતીન્દ્રિય આનંદમાં અનંત આનંદના કોળીયા લેવા, અંદર અતીન્દ્રિય આનંદનું ભોજન કરવું, એનું આચરણ કરવું એનું નામ ચારિત્ર છે. આહાહા..! ‘શાંતિભાઈ’! આવી વાતું છે, પ્રભુ! ઓહો..હો..! ભગવાન! અહીં અનુચરણ કરવું એ કહે છે, ભાઈ! એ મોક્ષના માર્ગમાં ચારિત્ર એને કહીએ. નગ્નપણું એ તો જડની, માટીની-ધૂળની ક્રિયા (છે). પંચ મહાવ્રતના પરિણામ એ તો રાગ ને દુઃખરૂપ આસ્રવ (છે). આહાહા..! આ ભગવાન જ્ઞાયક સ્વરૂપ પ્રભુ, એનું જ્ઞાન-શ્રદ્ધા કરીને એમાં ઠરવું-વીતરાગભાવે ઠરવું... આહાહા..! એનું નામ પ્રભુ અનુચરણ નામ ચારિત્ર કહે છે. આહા..! સમજાય છે કાંઈ?

‘અનુચરતા થકા....’ કાલે ત્યાં સુધી આવ્યું હતું. ‘સ્વચ્છ અને સ્વચ્છંદપણે ઉદયમાન...’ આહાહા..! ભગવાન તો સ્વચ્છ નિર્મળાનંદ પ્રભુ અને સ્વચ્છંદપણે-સ્વચ્છંદ, સ્વચ્છંદ એટલે સ્વતંત્રપણે. આહાહા..! એ આત્મા સ્વચ્છંદી થયો. સ્વચ્છંદી – આનંદના નાથને ઘોળીને બહાર પ્રગટ કર્યો એ સ્વચ્છંદી. એ સ્વતંત્ર થયો, એ સ્વચ્છંદી થયો. આહાહા..! શું કહ્યું? પ્રભુ! આહા..!

‘સ્વચ્છ અને સ્વચ્છંદપણે ઉદયમાન (અર્થાત્ સ્વાધીનપણે પ્રકાશમાન)...’ છે ને? સ્વચ્છંદનો અર્થ સ્વાધીન. ઇ સ્વચ્છંદી થાય ઇ વાત અહીં નથી. આ તો સ્વચ્છંદી થયો. સ્વ પ્રભુ પોતાનું સ્વરૂપ, તેનો સ્વચ્છંદી થયો, એને આશ્રયે ત્યાં રમણતા માંડી. આહાહા..! અરે..રે..! આ ક્યાં આમાં હીરા-માણેકમાં (મળે એવું છે). હેં? આહાહા..! હીરો તો પ્રભુ આ છે. ચૈતન્ય-હીરલો, જેમાં અનંતા ગુણના પાસા પડ્યા છે. રૂપ જેનું અનંત ગુણનું રૂપ

પાસા (છે). ઢીરાને પાસા હોય છે ને? એમ પ્રભુ આત્મા જ્ઞાયકભાવમાં અનંત ગુણના પાસા પડ્યા છે. કેટલા અનંતા? કે અનંતા... અનંતા... અનંતા... અનંતા... સંખ્યા નહિ એટલા અનંતા. આહાહા...! એવા જે અનંતા ગુણનું સ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા, તેને જ્ઞાનમાં લઈ, તેને શ્રદ્ધામાં લઈ, તેમાં ઠરવું એનું નામ મોક્ષનો માર્ગ છે. આહાહા...! ભગવંત! માર્ગ તો આ છે, પ્રભુ! આહાહા...!

કેટલાકને આવું લાગતા એવું લાગે કે આ તો ‘સોનગઢ’વાળા નિશ્ચયની વાતું કરે છે, વ્યવહારની વાતું કરતા નથી. અરે...! પ્રભુ! સાંભળને, ભાઈ! વ્યવહારના નિષેધની વાત આવે છે ને, પ્રભુ! અને ખરેખર તો આ પણ વ્યવહાર છે. ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન ને રમણતા એ પર્યાય છે માટે નિશ્ચયથી તો એ વ્યવહાર છે. ત્રિકાળ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પર્યાય તે વ્યવહાર છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ આમાં?

આહા...! ‘પરમાર્થ વચનિકા’માં ‘બનારસીદાસે’ કહ્યું છે, કે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ છે એ પર્યાય છે. પર્યાય (છે) માટે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તે વ્યવહાર છે. વસ્તુ જે ત્રિકાળી દ્રવ્ય છે તે નિશ્ચય છે. (આ) એક સમયની પર્યાય ને ઓલું તો ત્રિકાળી દ્રવ્ય છે આખું, એની અપેક્ષાએ પર્યાય છે તે વ્યવહાર છે. પણ આ વ્યવહાર. આહાહા...!

અરે...રે...! એને ક્યાં જાવું? દેહની સ્થિતિ પૂરી થશે, પ્રભુ! ક્યાંય ચોરાશીની પાટ પડી છે. ક્યાંય શરણ નથી, ત્યાં કોઈ શરણ નથી. આહા...! શરણ તો અહીં છે, તારામાં તું, તારામાં તું (શરણ છો). આહાહા...! જેને નજરે જોયા નહિ, જેને જોયા વિના શ્રદ્ધયા નહિ અને શ્રદ્ધયા વિના એનું આચરણ કર્યું નહિ. આહાહા...! પ્રભુ! તારું ત્યાં જ જશે. આહાહા...! એમાં દુનિયાની સફારશ કામ નહિ આવે કે મને આટલા બધા વખાણતા હતા. એ બાપુ! શું કામ આવે ત્યાં? આહા...! મને આટલા માનતા હતા, આટલી સભાઓ ભરાતી હતી. બાપુ! એને લઈને શું થયું તને? આહાહા...!

એ ‘સ્વચ્છંદપણે...’. ‘સ્વચ્છ ને સ્વચ્છંદપણે...’ સ્વચ્છ એટલે નિર્મળ અને સ્વચ્છંદ એટલે સ્વાધીન. અહીં બે અર્થ કર્યા. છે ને કૌસમાં? નિર્મળપણે, સ્વતંત્રપણે ઉદયમાન એવી ‘અમંદ અંતર્જ્યોતિને...’ આહાહા...! આવો અંતર ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથ જેનો વિકલ્પ પણ કરી શકાય નહિ, (જે) વિકલ્પથી જણાય નહિ. આહાહા...! રાગના વિકલ્પથી જણાય નહિ, એની જાતની ભાતથી જણાય, એના સ્વભાવથી જણાય એવો પ્રભુ છે. એ દયા, દાન ને વ્રતના વિકલ્પથી પ્રભુ! એ રાગથી જણાય એવો એ આત્મા નથી. આહાહા...! એ..ઈ...! તો પછી આ તમારા પાપના...

મુમુક્ષુ :- જ્યસેનાચાર્યમાં તો કહ્યું છે કે રાગથી જણાય.

ઉત્તર :- રાગથી જણાતો નથી, પર્યાયથી જણાય છે. રાગ વિકાર છે. ‘અલિંગગ્રહણ’માં આવ્યું નથી? છઠ્ઠો બોલ. પોતાના સ્વભાવથી જણાય એવો પ્રત્યક્ષ જ્ઞાતા છે. ‘પ્રવચનસાર’ની

૧૭૨ ગાથા. ‘અલિંગગ્રહણ’ના વીસ બોલ (છે), એનો છઠ્ઠો બોલ. પોતાના સ્વભાવથી જણાય એવો પ્રત્યક્ષ જ્ઞાતા છે. આહાહા...! એ વસ્તુ છે. વ્યવહારથી કહ્યું હોય એ તો એક નિમિત્તનું જ્ઞાન કરાવવા કહ્યું છે. આહાહા...! અરે...! ગોટા, મોટા ગોટાઓ ઊઠે. આહાહા...! ‘જયસેનાચાર્યદેવ’ની ટીકામાં કહ્યું છે, ભાઈ! ઘણું કહ્યું છે. વ્યવહાર સાધન છે. એ તો નિશ્ચય થયો છે એને રાગની મંદતાનો આરોપ આપીને, સાધનનો આરોપ કર્યો છે. રાગ તે કંઈ સાધન (થાય)? સ્વભાવનું સાધન રાગ થાય? આહાહા...!

‘એવી અમંદ અંતર્જ્યોતિને...’ અમંદ અંતર્જ્યોતિ, ભગવાન ચૈતન્ય. આહાહા...! ‘અજ્ઞાનાદિરૂપપણાનો અત્યંત અભાવ હોવાથી...’ અજ્ઞાનનો અભાવ હોવાથી. રાગનું કર્તવ્ય મારું છે, પરનું કર્તવ્ય મારું છે, રાગથી-પુણ્યથી ધર્મ થાય, એવો જે અજ્ઞાનભાવ. અજ્ઞાન, અશ્રદ્ધા અને અચારિત્ર-એ ત્રણેપણાના અત્યંત અભાવથી. ત્રણ બોલ લેવા-અજ્ઞાન, અશ્રદ્ધા ને અચારિત્ર આહાહા...! ગજબ વાત છે. બહુ થોડા શબ્દો. દિગંબર સંતોની વાણી ગજબ વાત છે. ક્યાંય છે નહિ. આહાહા...! શ્વેતાંબરમાં નથી તો અન્યની તો ક્યાં વાત કરવી, અન્યમતમાં તો ક્યાં ગંધેય નથી. શું થાય? ભાઈ! એને ઠેકાણે (કહે), બધા સરખા. બધાને એક કરીને બેસાડવા. બાપા! ક્યાંથી બેસે? ભાઈ! આહાહા...!

‘અમંદ અંતર્જ્યોતિ...’ આહાહા...! અંતર્જ્યોતિ... અંતર્જ્યોતિ. ‘અમંદ અંતર્જ્યોતિ...’ અંતર ચૈતન્યના પ્રકાશનું પૂર, ચૈતન્યના પ્રકાશનું પૂરનું, નૂરનું તેજ. ‘અંતર્જ્યોતિને અજ્ઞાનાદિરૂપપણાનો અત્યંત અભાવ હોવાથી (અર્થાત્ અંતરંગમાં પ્રકાશતી જ્ઞાનજ્યોતિ જરા પણ અજ્ઞાનરૂપ, મિથ્યાદર્શનરૂપ અને અચારિત્રરૂપ નહિ થતી હોવાથી) શુભ કે અશુભ કર્મથી ખરેખર લેપાતા નથી.’ લ્યો! આહાહા...! શુભ ને અશુભ છે એ બંધનું કારણ છે. એ શુભ-અશુભ ભાવ છે નહિ અહીં. સ્વરૂપની દૃષ્ટિ, જ્ઞાન ને રમણતા (પ્રગટી છે) એથી તેને શુભાશુભથી લેપ થતો નથી, શુભાશુભનો બંધ તેને થતો નથી. આહાહા...! માનો ન માનો માર્ગ તો આ છે અને તે પણ તારી પ્રભુતા પ્રગટ કરવા માટે છે ને પ્રભુ! તને ભગવાન કરવો છે, તું ભગવાન સ્વરૂપે છો, પ્રભુ! આહાહા...! તારો સ્વભાવ જ ભગવાન છે, એને પર્યાયમાં ભગવાન કરવો એને માટે આ વાત છે. આહાહા...! એ હીણી વાતે તું ભગવાન નહિ થા. એ વિપરીત રાગાદિથી ભગવાન નહિ થા, પ્રભુ! આહાહા...! આવી વાતું છે.

‘અંતર્જ્યોતિ’ શબ્દ વાપર્યો છે ને? અંતર્જ્યોતિ. અંતરમાં ચૈતન્ય જ્યોતિ, જ્ઞાનનો સૂર્ય, ચૈતન્યનો સૂર્ય, ધ્રુવ ચૈતન્ય સૂર્ય પ્રભુ (બિરાજે છે). આહાહા...! એને.. આહાહા...! અજ્ઞાન આદિના અભાવને લઈને ‘શુભ કે અશુભ કર્મથી ખરેખર લેપાતા નથી.’ એને શુભ અને અશુભ કર્મ બંધન થતું નથી. આહાહા...! ધીમેથી સમજવું, પ્રભુ! આ કોઈ વાર્તા નથી, આ કોઈ કથા નથી. આ તો ત્રણલોકના નાથની દિવ્યધ્વનિનું માખણ છે. કોઈ વાર્તા નથી. આહાહા...! તારા ભગવતસ્વરૂપની ભાગવત વાર્તા છે. આ તો ભગવતસ્વરૂપ પ્રભુની ભાગવત

વાર્તા છે. આહાહા...! આ ભગવાન બનાવવાની વાત છે, પ્રભુ! તને ખોટું ન લાગવું જોઈએ કે, અરે...! અમારા મહાવ્રતને ઊડાડી દે છે. પ્રભુ! એનું તને નુકસાન છે, ભાઈ! આહાહા...! ભગવાન! તને ભગવાન કરવો છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- સિંહને સિંહ બનાવવો છે.

ઉત્તર :- હા. સિંહ છો. સ્વભાવમાં સિંહ છો તેને પર્યાયમાં સિંહ બનાવવો છે. આહાહા...! એ શિયાળીયાનું કામ અહીંયાં નથી. આહાહા...! એ પુણ્ય ને પાપના ભાવ શિયાળીયા રાંકા-ભિખારા, દુઃખરૂપ, એનું અહીં કામ નથી, કહે છે. આહાહા...!

એ શબ્દની રચના પણ જ્યાં આત્માની નથી, પ્રભુ! આહાહા...! એ તો કાલે બપોરે આવ્યું હતું. શરીર, વાણી ને મનની રચના જીવની નહિ, પ્રભુ! એ તો જડની છે. ભગવાનમાં ક્યાં ભાષાવર્ગજ્ઞા પડી છે. આહાહા...! એ તો અંતર્જ્યોતિ ચૈતન્યની છે ને! એમાં અંતરમાં ક્યાં આ ભાષાવર્ગજ્ઞા પડી છે. એ તો બાહ્ય પડી છે તેનાથી આ ભાષા થાય છે. આહાહા...! અંતર્જ્યોતિ ચૈતન્ય ભગવાન પૂર્ણાનંદનો પ્રકાશનો પિંડ પ્રભુ... આહાહા...! એને અજ્ઞાન આદિના અભાવને લઈને શુભ અને અશુભ (કર્મ) ખરેખર બંધાતા નથી, લેપાતા નથી.

ભાવાર્થ :- ‘આ જે અધ્યવસાનો છે તે ‘હું પરને હણું છું’ હણી શકું છું, પરની દયા પાળી શકું છું, હું જૂઠું બોલી શકું છું, હું સત્ય બોલી શકું છું, હું શરીરથી બ્રહ્મચર્ય પાળું છું, શરીરથી વિષય સેવું છું, એવો જે અધ્યવસાય-એકત્વ તે મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! ‘એ પ્રકારનાં છે, ‘હું નારક છું’ હું મનુષ્ય છું, હું દેવ છું, હું તિર્યચ છું એ પ્રકારના અધ્યવસાય-એકત્વબુદ્ધિ મિથ્યાત્વ છે. ‘હું પરદ્રવ્યને જાણું છું’ પરદ્રવ્યને જાણતા વિકલ્પ થાય તો એને (થાય), જાણે હું પરદ્રવ્ય છું. આહાહા...! એ પ્રકારનાં અધ્યવસાન એકત્વબુદ્ધિ.

ત્રણ પ્રકારની એકત્વબુદ્ધિ લીધી. એક-પરને હણું અને બચાવું, હણું ને બચાવું, જૂઠું બોલું ને સત્ય બોલું, ચોરી કરું ને ચોરી ન કરું, એ બધો વિકલ્પ છે. આહાહા...! શરીરથી બ્રહ્મચર્ય પાળું ને શરીરથી વિષય સેવું, એ બેય વિકલ્પ છે. આહાહા...! એ પ્રકારની એકત્વબુદ્ધિ. હું નારકી ને હું મનુષ્ય છું. એ પ્રકારની એકત્વબુદ્ધિ અને હું પરદ્રવ્યને જાણું એ પ્રકારની એકત્વબુદ્ધિ.

‘તેઓ, જ્યાં સુધી આત્માનો ને રાગાદિકનો,...’ છે? અરે...! એ નવરા જરીયે થાય નહિ ને અહીં લઈ જવા. આહાહા...! ભાઈ! ત્યાં છો, પ્રભુ! અંદર પરમાત્માની સત્તા, પરમેશ્વરની સત્તા અંદર પડી છે, પ્રભુ! આહા...! ત્યાં તને લઈ જવા માંગે છે. તું અહીં બહારમાં ફરે છો એ રહેવા દે, એ વ્યભિચાર છે. આહાહા...! રાગમાં, પુણ્યમાં, દયા-દાનમાં રોકાણો છો પ્રભુ! એ વ્યભિચાર છે. સ્વભાવની સાથે વિભાવનો વ્યભિચાર છે. આહાહા...! અરે...રે...! આવી વાતું.

આવા ‘આત્માનો ને રાગાદિકનો,...’ છે? ‘રાગાદિક’ લીધું, જોયું? અને ‘આત્માનો ને

નારકાદિ કર્મોદયજનિત ભાવોનો...’ ત્રણ બોલ લીધા ને? પરને હણું છું આદિ રાગાદિકનો, નારકાદિ એ કર્મોદયજનિત ભાવોનો તથા ‘આત્માનો ને જ્ઞેયરૂપ અન્યદ્રવ્યોનો...’ એ વીતરાગ સર્વજ્ઞદેવ પણ મારા છે, એ પણ બુદ્ધિ એકત્વ મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! આ બાયડી મારી છે ને છોકરા મારા છે ને પૈસા મારા છે. પ્રભુ! કેટલા મારા તેં ઊભા કર્યા! આહાહા...!

એ ‘અન્યદ્રવ્યોનો ભેદ ન જાણ્યો હોય,...’ અન્યદ્રવ્યોથી પ્રભુ તું ભિન્ન છો. આહા...! પૈસા, લક્ષ્મી, મકાન, આબરુ, કીર્તિ, શરીર, વાણી, મન બધાથી તું અંદર ભિન્ન છો. ‘ભેદ ન જાણ્યો હોય, ત્યાં સુધી પ્રવર્તે છે.’ અજ્ઞાન. ‘તેઓ ભેદજ્ઞાનના અભાવને લીધે...’ ભેદજ્ઞાન-પરને હણું આદિથી રહિત છું, નારકી, મનુષ્યથી રહિત છું, પરને મારું માનવાથી પણ રહિત છું, એવા ‘ભેદજ્ઞાનના અભાવને લીધે મિથ્યાજ્ઞાનરૂપ છે,...’ મિથ્યાજ્ઞાનરૂપ છે. આહાહા...! ‘મિથ્યાદર્શનરૂપ છે અને મિથ્યાચારિત્રરૂપ છે; એમ ત્રણ પ્રકારે પ્રવર્તે છે.’ અજ્ઞાની અનાદિથી. આહાહા...!

‘તે અધ્યવસાનો જેમને નથી તે મુનિકુંજરો છે.’ મુનિ પ્રવર પ્રધાન કોઈ મહા વિરલ જીવ છે. આહાહા...! આ ત્રણ પ્રકારના અધ્યવસાન નથી એ કોઈ મુનિકુંજર વિરલ છે. મુનિમાં કોઈ વિરલ મુનિ છે. આહાહા...! શાસ્ત્ર આમ પોકારે છે ને! આ તો શાસ્ત્ર આમ કહે છે, ભગવાન આમ કહે છે, એની વાત છે. કોઈની આલોચનાની વાત નથી. એના પરિણામનું ફળ તો એને છે. આહાહા...! અહીં તો ભગવાન આમ કહે છે એ વાતની પદ્ધતિ પ્રમાણે વાત છે. આહાહા...! માર્ગ આવો છે, પ્રભુ! આહાહા...!

‘તેઓ આત્માને સમ્યક્ જાણે છે,’ મુનિકુંજર, મુનિમાં પ્રધાન. એ કોઈક ‘સમ્યક્ જાણે છે, (આત્માને) સમ્યક્ શ્રદ્ધે છે અને સમ્યક્ આચરે છે, તેથી અજ્ઞાનના અભાવથી સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રરૂપ થયા થકા કર્મોથી લેપાતા નથી.’ આને મુનિ કહીએ. આહાહા...! જો કે મુનિની મુખ્યતાથી વાત કરી છે બાકી એકત્વબુદ્ધિ તો સમક્રિતીને પણ હોતી નથી. સમજાણું?

સમક્રિતી ચક્રવર્તીના રાજમાં પડ્યો હોય. કરોડો અપ્સરાની મધ્યમાં શકેન્દ્ર છે, શકેન્દ્ર એકાવતારી છે, એક ભવે મોક્ષ જનાર છે. શકેન્દ્ર, સુધર્મ દેવલોક, બત્રીસ લાખ વિમાન. એક એક વિમાનમાં અસંખ્ય દેવ કેટલા મોટા! કરોડો અપ્સરાઓ. (પોતે) સમક્રિતી છે, આત્મજ્ઞાની છે, ન્યાંથી નીકળીને મનુષ્ય થઈને મોક્ષ જવાના છે. એને પણ એકત્વબુદ્ધિ નથી. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? પતિ-પત્ની બેય એવા છે, પત્ની પણ એવી છે. ઈન્દ્રાણી એ પણ ત્યાંથી નીકળી મનુષ્ય થઈને મોક્ષ જવાની છે એમ ભગવાનના શાસ્ત્રમાં પાઠ છે. આહાહા...! એ હો તે હો, આખી દુનિયા છે દુનિયામાં, એમાં હું ક્યાં છું. આખી દુનિયા વિશ્વ છે તે વિશ્વરૂપે હો. હું તો એનાથી ભિન્ન જાણનાર, દેખનાર આનંદ છું. આહાહા...! એવી જ્ઞાન ને શ્રદ્ધા જેને પ્રગટી તે સમક્રિતી છે અને તેવા સ્વરૂપમાં રમણતા કરે તે ચારિત્ર

મુનિ છે. આહાહા...! આવી આકરી વાતું છે.

રોજનામું આ છે. રોજનામું નથી કરતાં? આહાહા...!

૨જકણે ૨જકણની પર્યાયથી પ્રભુ ભિન્ન છે. રાગના કણથી-દયા, દાન ને વ્રતનો વિકલ્પ છે રાગ, એનાથી પ્રભુ ભિન્ન છે. આહાહા...! દેશની સેવા કરું ને પૈસાથી આમ કરું ને તેમ કરું. એ પ્રભુ ક્યાં છે તારામાં. આહાહા...! તેં એ મિથ્યાત્વનો ભાર ઉપાડ્યો, બોજો ઉપાડ્યો. પરનું કરું ને પરનું આમ કરું ને પરનું આમ કરી દઉં... આહાહા...! પરને સુધારી દઉં. લ્યો! એ આવ્યું હતું ને? પરને બગાડી દઉં. પ્રભુ! તારા અધ્યવસાયથી એ નહિ થાય. એ તો એના વીતરાગ ભાવે મોક્ષ જશે ને રાગ ભાવે, અજ્ઞાન ભાવે રખડશે. તારા કરવાથી ત્યાં બંધ થાય ને મોક્ષ થાય એમ નહિ થાય. આહાહા...! ઉતાવળ ન કરીશ, પ્રભુ! શાંતિ રાખીને તારું કામ કરજે, એમ કહે છે. આહાહા...!

ચોથા ગુણસ્થાને ઉપાદેયરૂપ શુદ્ધભાવ અલ્પ છે. પાંચમે છઠ્ઠે તે વધતો જાય છે. તથા હેયરૂપ વિકાર ચોથા ગુણસ્થાન કરતાં પાંચમે-છઠ્ઠે મંદ થતો જાય છે. જેમ જેમ શુદ્ધતા વધે છે તેમ તેમ ગુણસ્થાન વધે છે. ગુણસ્થાન અનુસાર સ્વજ્ઞેયને પકડવાની તાકાત વધતી જાય છે. પરદ્રવ્યને છોડવાથી ગુણસ્થાન વધે એમ નથી. લંગોટી હતી ત્યારે પાંચમું ને લંગોટી છૂટતાં છઠ્ઠું સાતમું એમ નથી... પણ અંદરમાં દ્રવ્યને પકડીને તેના આચરણની ઉગ્રતા થતાં ગુણસ્થાન વધે છે. ગુણસ્થાન અનુસાર બાહ્યમાં નિમિત્તોનો સંબંધ છૂટી જાય છે. જેમ કે છદ્મ ગુણસ્થાને સદોષ આહાર લેવાનો ભાવ ન આવે, ત્યાં વસ્ત્રનો સંયોગ ન હોય પણ ત્યાં ગુણસ્થાન તો અંદરની શુદ્ધિથી ટક્યું છે. બહારમાં વસ્ત્રનો ત્યાગ કરીને બેસે તેથી કાંઈ છઠ્ઠું ગુણસ્થાન થઈ જતું નથી. ગુણસ્થાન પ્રમાણે જ્ઞાન અને ગુણસ્થાન પ્રમાણે ક્રિયા. કાંઈ ચોથા ગુણસ્થાને કેવળજ્ઞાન કે મન:પર્યયજ્ઞાન ન હોય. તેમ જ ક્રિયા એટલે શુભભાવ, તે પણ ગુણસ્થાન અનુસાર હોય છે. અંદર ચોથું ગુણસ્થાન હોય ને બહારમાં દ્રવ્યલિંગી મુનિ હોય એટલે છદ્મ ગુણસ્થાન જેવી ક્રિયા હોય, પણ તેની અહીં વાત નથી. અહીં તો જેટલું ગુણસ્થાન પ્રગટ્યું તેને અનુસાર ક્રિયા હોય છે. અંદર છઠ્ઠું ગુણસ્થાન હોય ને વેપાર કરતો હોય-એમ ન બને. પણ તેથી શુભપરિણામને લીધે ગુણસ્થાન હોય છે- એમ નથી.

(પરમાગમસાર - ૬૭૨)

ગાથા-૨૭૧

કિમેતદધ્યવસાનં નામેતિ ચેત્ -

બુદ્ધી વવસાઓ વિ ય અજ્ઞવસાણં મદી ય વિણ્ણાણં ।

એકકટ્ટમેવ સવ્વં ચિત્તં ભાવો ય પરિણામો ॥૨૭૧॥

બુદ્ધિર્વ્યવસાયોઽપિ ચ અધ્યવસાનં મતિશ્ચ વિજ્ઞાનમ્ ।

એકાર્થમેવ સર્વં ચિત્તં ભાવશ્ચ પરિણામઃ ॥૨૭૧॥

સ્વપરયોરવિવેકે સતિ જીવસ્યાધ્યવસિતિમાત્રમધ્યવસાનં; તદેવ ચ બોધનમાત્ર-
ત્વાદ્બુદ્ધિઃ, વ્યવસાનમાત્રત્વાદ્યવસાયઃ, મનનમાત્રત્વાન્મતિઃ, વિજ્ઞાપ્તિમાત્રત્વાદ્ધિ
જ્ઞાનં, ચેતનામાત્રત્વાચ્ચિત્તં, ચિતો ભવનમાત્રત્વાદ્ભાવઃ, ચિતઃ પરિણમનમાત્રત્વા-
ત્પરિણામઃ ।

“અધ્યવસાન શબ્દ વારંવાર કહેતા આવ્યા છો, તે અધ્યવસાન શું છે ? તેનું સ્વરૂપ બરાબર સમજવામાં નથી આવ્યું.” આમ પૂછવામાં આવતાં, હવે અધ્યવસાનનું સ્વરૂપ ગાથામાં કહે છે :-

બુદ્ધિ, મતિ, વ્યવસાય, અધ્યવસાન, વળી વિજ્ઞાન ને

પરિણામ, ચિત્ત ને ભાવ - શબ્દો સર્વ આ એકાર્થ છે. ૨૭૧.

ગાથાર્થ :- [બુદ્ધિઃ] બુદ્ધિ, [વ્યવસાયઃ અપિ ચ] વ્યવસાય, [અધ્યવસાનં] અધ્યવસાન, [મતિઃ ચ] મતિ, [વિજ્ઞાનમ્] વિજ્ઞાન, [ચિત્તં] ચિત્ત, [ભાવઃ] ભાવ [ચ] અને [પરિણામઃ] પરિણામ - [સર્વં] એ બધા [એકાર્થમ્ એવ] એકાર્થ જ છે (-નામ જુદાં છે, અર્થ જુદા નથી).

ટીકા :- સ્વ-પરનો અવિવેક હોય (અર્થાત્ સ્વ-પરનું ભેદજ્ઞાન ન હોય) ત્યારે જીવની
‘અધ્યવસિતિમાત્ર તે અધ્યવસાન છે; અને તે જ (અર્થાત્ જેને અધ્યવસાન કહ્યું તે જ)

૧. અધ્યવસિતિ = (એકમાં બીજાની માન્યતાપૂર્વક) પરિણતિ; (મિથ્યા) નિશ્ચિતિ; (ખોટો) નિશ્ચય હોવો તે.

બોધનમાત્રપણાથી બુદ્ધિ છે, ^૨વ્યવસાનમાત્રપણાથી વ્યવસાય છે, ^૩મનનમાત્રપણાથી મતિ છે, વિજ્ઞપ્તિમાત્રપણાથી વિજ્ઞાન છે, ચેતનામાત્રપણાથી ચિત્ત છે, ચેતનના ભવનમાત્રપણાથી ભાવ છે, ચેતનના પરિણમનમાત્રપણાથી પરિણામ છે. (આ રીતે આ બધા શબ્દો એકાર્થ છે.)

ભાવાર્થ :- આ જે બુદ્ધિ આદિ આઠ નામોથી કહ્યા તે બધાય ચેતન આત્માના પરિણામ છે. જ્યાં સુધી સ્વપરનું ભેદજ્ઞાન ન હોય ત્યાં સુધી જીવને જે પોતાના ને પરના એકપણાના નિશ્ચયરૂપ પરિણતિ વર્તે છે તેને બુદ્ધિ આદિ આઠ નામોથી કહેવામાં આવે છે.

ગાથા-૨૭૧ ઉપર પ્રવચન

‘અધ્યવસાન શબ્દ વારંવાર કહેતા આવ્યા છે એ અધ્યવસાન શું છે?’ એકત્વબુદ્ધિ. ‘તેનું સ્વરૂપ બરાબર સમજવામાં નથી આવ્યું’ આમ પૂછવામાં આવતાં,...’ આમ પૂછવામાં આવતા હવે તેને અધ્યવસાનનું સ્વરૂપ કહે છે. જેને આવી જિજ્ઞાસા થઈ છે તેને આ ઉત્તર દેવામાં આવે છે. આહાહા...! પ્રભુ! આપ અધ્યવસાન અધ્યવસાન કરો છો, શું છે ઈ? આહાહા...! એનું સ્વરૂપ શું છે? એમ જેને અધ્યવસાન જાણવાની જિજ્ઞાસાથી જેણે પ્રશ્ન કર્યો છે તે સમજવા માંગે છે, તેને ઉત્તર દેવા માંગે છે. આહાહા...! ગજબ વાત. ૨૭૧.

બુદ્ધી વવસાઓ વિ ય અજ્ઞવસાણં મદી ય વિણ્ણાણં।

एककट्टमेव सत्त्वं चित्तं भावो य परिणामो।।૨૭૧।।

બુદ્ધિ, મતિ, વ્યવસાય, અધ્યવસાન, વળી વિજ્ઞાન ને

પરિણામ, ચિત્ત ને ભાવ-શબ્દો સર્વ આ એકાર્થ છે. ૨૭૧

ટીકા :- ‘સ્વ-પરનો અવિવેક હોય...’ આત્મા ને રાગ, આત્મા ને શરીર, આત્મા ને વાણી, આત્મા ને પરદ્રવ્ય, એનો ‘અવિવેક હોય (અર્થાત્ સ્વ-પરનું ભેદજ્ઞાન ન હોય) ત્યારે જીવની ‘અધ્યવસિતિમાત્ર...’ નીચે (ફૂટનોટમાં છે). ‘એકમાં બીજાની માન્યતારૂપ પરિણતિ; (મિથ્યા) નિશ્ચિતિ; (ખોટો) નિશ્ચય હોવો તે’ અધ્યવસાન છે; આહાહા...! રાગને હું કરું છું, શરીરની ક્રિયા મારાથી થાય છે, પૈસા લેવડ-દેવડમાં પણ મારો અધિકાર છે, હું પૈસા દઈ શકું છું, એ જડની દશાને હું દઈ શકું છું. આહાહા...! એવો જે એકત્વ અધ્યવસાય તેને અહીંયાં મિથ્યાત્વનો અધ્યવસાય કહેવામાં આવે છે. આહાહા...!

શું કરવું ત્યારે? આ બાયડી-છોકરાને નાંખવા ક્યાં? રળવું તો પડે કે નહિ? કોણ રળે? પ્રભુ! સાંભળને, ભાઈ! એ તો પૂર્વના પુણ્ય હોય તો પૈસા આદિ આવે. તું રાગ કર માટે

૨. વ્યવસાન = કામમાં લાગ્યા રહેવું તે; ઉદમી હોવું તે; નિશ્ચય હોવો તે.

૩. મનન = માનવું તે; જાણવું તે.

આવે, એવું કાંઈ છે નહિ. આહાહા...! આખી દુનિયાથી જુદી જાત છે, પ્રભુ! વીતરાગ પરમાત્મા સર્વજ્ઞદેવ જિનેશ્વરદેવનો પંથ આખી દુનિયાથી કોઈ જુદી જાત છે. ક્યાંય મેળ ખાય એવો (નથી). મેળ અંદરમાં ખાય એવો છે. આહાહા...!

કહે છે, કે પર અને સ્વનો જ્યાં ભેદ નથી (અર્થાત્) રાગ અને આત્માનો, શરીર ને આત્માનો, વાણી ને આત્માનો, કર્મ ને આત્માનો, પરદ્રવ્ય ને આત્માનો ભેદ નથી, એવો અધ્યવસાય તેને અધ્યવસાન - મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! 'અને તે જ (અર્થાત્ જેને અધ્યવસાન કહ્યું તે જ) બોધનમાત્રપણાથી બુદ્ધિ છે,...' એને-એકત્વબુદ્ધિને બુદ્ધિ પણ કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! મિથ્યાત્વને, અધ્યવસાયને બુદ્ધિ પણ કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! 'બોધનમાત્રથી બુદ્ધિ...' એને જાણવામાં રોકાઈ ગયો ને? આહાહા...! એથી તેને બુદ્ધિ પણ કહેવામાં આવે છે.

'વ્યવસાનમાત્રપણાથી વ્યવસાય છે,...' 'કામમાં લાગ્યા રહેવું તે; ઉદમી હોવું તે; નિશ્ચય હોવો તે.' કામમાં લાગ્યા, વ્યવસાય... વ્યવસાય... વ્યવસાય... એવી એકત્વબુદ્ધિ, હોં! આહાહા...! આ વ્યવસ્થાપક વ્યવસાય કરે છે કે નહિ? વ્યવસ્થાપક મંડળી જગતની વ્યવસ્થા કરે. કહે છે, ના. એ વ્યવસાય કરું છું એ માન્યતા જ તારું મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! ગજબ છે. વ્યવસાય... આહાહા...! વ્યવસ્થા કરવી, પાંજરાપોળો કરવી, હેં? આ રાહતફંડમાં પૈસા ભરવા, વ્યવસાય કરીને દુઃખી પ્રાણીને (બચાવવા). આ 'મોરબી' જેવા... બિચારા જુઓને! પંદર-વીસ હજાર મરી ગયા. રાહતફંડમાં પૈસા ભરીને કાંઈક (વ્યવસ્થા કરું). કહે છે, પ્રભુ! એ અવસ્થા તું ન કરી શકે, હોં! એ પૈસા જવા, દવાની વ્યવસ્થા પ્રભુ તારી નહિ, હોં! આહાહા...! એ વ્યવસાય હું કરું છું, એ અધ્યવસાય-એકત્વ બુદ્ધિ છે. ગજબ વાતું છે, બાપુ! દુનિયાથી જીરવવી કઠણ પડે એવી વાત છે આહા...! અને જીરવી જાય એના ભવ રહે નહિ. આહાહા...! એવી વાત છે, પ્રભુ! ભવના છેડાની વાતું છે, નાથ! ચોરાશીના અવતાર પ્રભુ ક્યાં ક્યાં પડ્યા! આહાહા...! એ બધા અવતારનો અંત આ રીતે છે. એકત્વબુદ્ધિ ટાળવાથી ભવના અંત છે. આહાહા...! વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૩૩૩ ગાથા-૨૭૧, શ્લોક-૧૭૩ બુધવાર, આસો વદ ૫,
તા. ૧૦-૧૦-૧૯૭૯

ભાવાર્થ છે ને?

મુમુક્ષુ :- ટીકા બાકી છે.

ઉત્તર :- ટીકા. ૨૭૧. શું કહે છે? કે, જ્યાં સુધી પરથી ભેદજ્ઞાન ન હોય; હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષયભોગ, વાસના, સત્ય, દયા, દત્ત, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ એ બધા પર

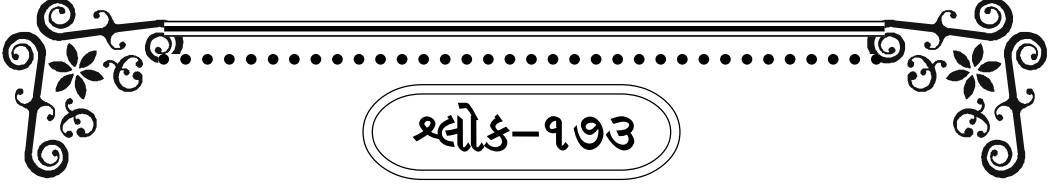
વસ્તુ છે, એની એકત્વબુદ્ધિ હોય ત્યાં સુધી આવા અધ્યવસાય હોય છે. એમ નારકી, મનુષ્ય, દેવ આદિ ગતિ હું છું એવો અધ્યવસાય હોય ત્યાં સુધી આ બુદ્ધિ હોય છે અને પરદ્રવ્ય મારા છે, છ દ્રવ્ય, કોઈ પણ પરમાણુ કે કોઈ સ્કંધ કે શરીર તે મારા છે, એવો જે અધ્યવસાય-એકત્વબુદ્ધિ તે મિથ્યાત્વ છે.

એ અધ્યવસાન છે તે જ ‘બોધનમાત્રપણાથી બુદ્ધિ છે,...’ એ અધ્યવસાયને જ જાણપણાની અપેક્ષાએ એને બુદ્ધિ પણ કહેવામાં આવે છે. છે એકત્વબુદ્ધિ, એકત્વબુદ્ધિનું જ્ઞાન છે તેથી તેને બુદ્ધિ કહેવામાં આવે છે. ‘વ્યવસાનમાત્રપણાથી વ્યવસાય છે,...’ (વ્યવસાન એટલે) કામમાં લાગ્યા રહેવું તે; ઉદ્યમી હોવું. એવો વ્યવસાય (છે) એને પણ અધ્યવસાય કહેવામાં આવે છે. એકત્વબુદ્ધિ વ્યવસાયમાં એને વ્યવસાય કહેવામાં આવે છે. ‘મનનમાત્રપણાથી મતિ છે,...’ ‘માનવું તે; જાણવું તે.’ નારકી હું છું, હું સત્ય બોલી શકું છું. આહાહા...! હું જૂઠું બોલી શકું છું, હું પર જીવ છું, સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર એ જીવ મારા છે, એવી બુદ્ધિને અહીંયાં મનન કહેવામાં આવે છે. મનન નામ એકત્વબુદ્ધિનો અધ્યવસાય. આહા...!

‘વિજ્ઞાપ્તિમાત્રપણાથી વિજ્ઞાન છે,...’ તેને જ વિજ્ઞાન કહીએ, અજ્ઞાન છે તેને અહીં વિજ્ઞાન કહીએ. આહાહા...! એકત્વબુદ્ધિ છે તેથી તેને અજ્ઞાનથી વિજ્ઞાન પણ કહેવામાં આવે છે. ‘ચેતનામાત્રપણાથી ચિત્ત છે,...’ એને ચિત્ત પણ કહેવામાં આવે છે. હું જૂઠું બોલું, ચોરી કરી શકું, આ શરીરથી વિષય સેવી શકું એવી એકત્વબુદ્ધિ, એને ચિત્ત પણ કહેવામાં આવે છે અને ‘ચેતનના ભવનમાત્રપણાથી ભાવ...’ પણ કહેવામાં આવે છે. એ એકત્વબુદ્ધિ ચેતનનો ભાવ છે ને? એ જડનો ભાવ નથી, એ અપેક્ષાએ ભાવ કહેવામાં આવે છે. ‘ચેતનના પરિણમનમાત્રપણાથી પરિણામ...’ પણ કહેવામાં આવે છે. ‘(આ રીતે આ બધાય શબ્દો એકાર્થ છે.)’ અધ્યવસાયના આઠ નામ છે. આહાહા...!

ભાવાર્થ :- ‘આ જે બુદ્ધિ આદિ આઠ નામોથી કહ્યા તે બધાય ચેતન આત્માના પરિણામ છે.’ છે મિથ્યાત્વ અધ્યવસાય, પણ છે ચેતનના પરિણામ, એ કંઈ જડના નથી. આહાહા...! શરીરની ક્રિયા હું કરી શકું છું, સત્ય બોલી શકું છું, જૂઠું બોલી શકું છું, શરીરની-વિષયની સેવના કરી શકું છું એવા જે પરિણામ છે એ મિથ્યાત્વ (છે). પણ છે જીવના પરિણામ, એ જડના પરિણામ નથી. આહાહા...! અધ્યવસાય મિથ્યાત્વ પરિણામ છે.

‘જ્યાં સુધી સ્વપરનું ભેદજ્ઞાન ન હોય ત્યાં સુધી જીવને જે પોતાના ને પરના એકપણાના નિશ્ચયરૂપ પરિણતિ વર્તે છે તેને બુદ્ધિ આદિ આઠ નામોથી કહેવામાં આવે છે.’ છે તો એક ને એક. બુદ્ધિ કહો, ચિત્ત કહો, વિજ્ઞાન કહો, પરિણામ કહો, મનન કહો. પોતાના સ્વરૂપ સિવાય રાગ અને દેહાદિની ક્રિયા ને પરદ્રવ્યને પોતાના માનવા એના આ આઠ નામ છે. આહા...! છે મિથ્યાત્વ, પણ એ મિથ્યાત્વને અધ્યવસાય કહીને એકત્વબુદ્ધિ કહીને આઠ નામ વર્ણવ્યા છે. આહાહા...!

શ્લોક-૧૭૩

(શાર્દૂલવિક્રીડિત)

સર્વત્રાધ્યવસાનમેવમખિલં ત્યાજ્યં યદુક્તં જિનૈ-
સ્તન્મન્યે વ્યવહાર એવ નિખિલોઽપ્યન્યાશ્રયસ્ત્યાજિતઃ ।
સમ્યક્નિશ્ચયમેકમેવ તદમી નિષ્કમ્પમાક્રમ્ય કિં
શુદ્ધજ્ઞાનઘને મહિમ્નિ ન નિજે બન્ધન્તિ સન્તો ધૃતિમ્ ॥૧૭૩॥

‘અધ્યવસાન ત્યાગવાયોગ્ય કહ્યાં છે તેથી એમ સમજાય છે કે વ્યવહારનો ત્યાગ કરાવ્યો છે અને નિશ્ચયનું ગ્રહણ કરાવ્યું છે’ - એવા અર્થનું, આગળના કથનની સૂચનારૂપ કાવ્ય હવે કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :- આચાર્યદેવ કહે છે કે :- [સર્વત્ર યદ્ અધ્યવસાનમ્] સર્વ વસ્તુઓમાં જે અધ્યવસાન થાય છે [અખિલં] તે બધાય (અધ્યવસાન) [જિનૈઃ] જિન ભગવાનોએ [એવમ્] પૂર્વોક્ત રીતે [ત્યાજ્યં ઉક્તં] ત્યાગવાયોગ્ય કહ્યાં છે [તત્] તેથી [મન્યે] અમે એમ માનીએ છીએ કે [અન્ય-આશ્રયઃ વ્યવહારઃ એવ નિખિલઃ અપિ ત્યાજિતઃ] ‘પર જેનો આશ્રય છે એવો વ્યવહાર જ સઘળોય છોડાવ્યો છે’. [તત્] તો પછી, [અમી સન્તઃ] આ સત્પુરુષો [એકમ્ સમ્યક્ નિશ્ચયમ્ એવ નિષ્કમ્પમ્ આક્રમ્ય] એક સમ્યક્ નિશ્ચયને જ નિષ્કંપપણે અંગીકાર કરીને [શુદ્ધ-જ્ઞાનઘને નિજે મહિમ્નિ] શુદ્ધજ્ઞાનઘનસ્વરૂપ નિજ મહિમામાં (-આત્મસ્વરૂપમાં) [ધૃતિમ્ કિં ન બન્ધન્તિ] સ્થિરતા કેમ ધરતા નથી ?

ભાવાર્થ :- જિનેશ્વરદેવે અન્ય પદાર્થોમાં આત્મબુદ્ધિરૂપ અધ્યવસાન છોડાવ્યાં છે તેથી આ પરાશ્રિત વ્યવહાર જ બધોય છોડાવ્યો છે એમ જાણવું. માટે ‘શુદ્ધજ્ઞાનસ્વરૂપ પોતાના આત્મામાં સ્થિરતા રાખો’ એવો શુદ્ધનિશ્ચયના ગ્રહણનો ઉપદેશ આચાર્યદેવે કર્યો છે. વળી, “જો ભગવાને અધ્યવસાન છોડાવ્યાં છે તો હવે સત્પુરુષો નિશ્ચયને નિષ્કંપપણે અંગીકાર કરી સ્વરૂપમાં કેમ નથી ઠરતા - એ અમને અચરજ છે” એમ કહીને આચાર્યદેવે આશ્ચર્ય બતાવ્યું છે. ૧૭૩.

શ્લોક-૧૭૩ ઉપર પ્રવચન

‘અધ્યવસાન ત્યાગવાયોગ્ય કલ્યાણ છે...’ એ આઠેય બોલ અધ્યવસાય છે એ છોડવા યોગ્ય કલ્યાણ છે. આહાહા...! પરનું ભલું કરી શકું છું, એવો જે અધ્યવસાય છે એ છોડવા લાયક છે. આહાહા...! પરને હું મદદ કરી શકું છું, સહાય કરી શકું છું, અનુકૂળતા આપી શકું છું એવી જે બુદ્ધિ-એકત્વબુદ્ધિ એ અધ્યવસાન મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! ઇ પરની સાથે એકત્વબુદ્ધિ છે. એ ‘અધ્યવસાન ત્યાગવાયોગ્ય કલ્યાણ છે...’ હવે શું કહે છે? કે, પરપદાર્થની સાથે એકત્વબુદ્ધિ (છે) એ તો ત્યાગવાયોગ્ય પરમાત્મા ત્રિલોકનાથે કલ્યાણ પણ એથી ‘એમ સમજાય છે કે વ્યવહારનો ત્યાગ કરાવ્યો છે...’ આચાર્ય મહારાજ ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ ભવિષ્યમાં ૨૭૨ ગાથા આવશે એનો ઉપોદ્ઘાત કરે છે.

પરની એકત્વબુદ્ધિ ત્યાગ કરાવી છે તેની સાથે પરના આશ્રયે જે ભાવ થાય તેનો પણ ત્યાગ કરાવ્યો છે. આહાહા...! એટલે? પરને આશ્રયે કોઈ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા આદિ થાય એનો પણ અહીંયાં ત્યાગ કરાવ્યો છે. ઇ ભલે એકત્વબુદ્ધિ નથી. પરની સાથે એકત્વબુદ્ધિ (છે) એના તો આઠ નામ કહીને ત્યાગ કરાવ્યો, પણ આચાર્ય મહારાજ એમ કહે છે, કે જ્યારે અધ્યવસાયનો ત્યાગ કરાવ્યો, પર સાથે એને કાંઈ સંબંધ નથી, તો એમ હું જાણું છું કે, પ્રભુએ અધ્યવસાયનો ત્યાગ કરાવ્યો એ પરના આશ્રયનો જ ત્યાગ કરાવ્યો છે. પરને આશ્રયે જે કાંઈ ભાવ થાય... આહાહા...! એ વ્યવહારનો પણ પ્રભુએ ત્યાગ કરાવ્યો છે. સમ્યગ્દષ્ટિને-ધર્મની પહેલી સીડીને આહાહા...! એ વ્યવહારનો ત્યાગ કરાવ્યો છે. કેમકે વ્યવહાર પર આશ્રિત હોવાથી બંધનું કારણ છે. આહાહા...! ઝીણું બહુ.

આચાર્ય પોતે ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ એમ કહે છે, કે પ્રભુએ જ્યારે આત્મા વસ્તુ છે એને જ્યારે પરની હિંસા, દયા પાળું એવી એકત્વબુદ્ધિ છે અને નારકી, દેવ, મનુષ્ય છું એવી એકત્વબુદ્ધિ છે અને પર જીવ અને પર પુદ્ગલ આદિ હું એક છું એવી એકત્વબુદ્ધિનો જ્યારે ત્યાગ કરાવ્યો ત્યારે હું એમ જાણું છું કે, પરને આશ્રયે જેટલો વ્યવહાર થાય, ભલે એકત્વબુદ્ધિ નથી... આહાહા...! પણ પર આશ્રયે જેટલો ભાવ થાય દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા, કામ, ક્રોધ, હિંસા એ પરિણામ, એ બધા વ્યવહાર પરિણામનો પણ પ્રભુએ ત્યાગ કરાવ્યો છે. આહાહા...! સમજાય છે આમાં? આકરું કામ છે. પરની એકત્વબુદ્ધિનો ત્યાગ કરાવ્યો, ભેગું નિમિત્તથી થાય અને વ્યવહારથી થાય એવા જે ભાવો, એનો પણ ત્યાગ કરાવ્યો છે. આહાહા...!

‘અને નિશ્ચયનું ગ્રહણ કરાવ્યું છે...’ સ્વ ભગવાન ચૈતન્યસ્વરૂપ, પરમાનંદનું સ્વરૂપ

(છે) તે નિશ્ચય, તેનો આશ્રય કરાવ્યો છે, તેને 'ગ્રહણ કરાવ્યું છે...' આનો ત્યાગ કરાવ્યો છે, આનું ગ્રહણ કરાવ્યું છે. આહાહા...! મહાવ્રતના પરિણામ આદિ રાગ છે ઈ પર આશ્રિત છે, બાર વ્રતના પરિણામ પણ પર આશ્રિત છે. આહાહા...! બાર વ્રતના, અશુવ્રતના પરિણામ પણ પર આશ્રિત છે. આહાહા...! હોય છે, પૂર્ણ વીતરાગ ન હોય ત્યાં સુધી શુભ ભાવ હોય છે પણ દષ્ટિમાં એનો ત્યાગ કરાવ્યો છે. આહાહા...! એકત્વબુદ્ધિનો ત્યાગ કરાવ્યો એમ તો હું જાણું છું કે, પ્રભુએ તો પરને આશ્રિત થતાં ભાવ, એ બધાનો ત્યાગ કરાવ્યો છે. આહાહા...! એમ ભગવાન 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' દિગંબર સંત હજાર વર્ષ પહેલા થયા, એ આમ કહેવા માંગે છે.

'એવા અર્થનું, આગળના કથનની સૂચનારૂપ કાવ્ય હવે કહે છે...' કાવ્ય ૧૭૩.

(શાર્દૂલવિક્રીડિત)

સર્વત્રાધ્યવસાનમેવમખિલં ત્યાજ્યં યદુક્તં જિનૈ
સ્તન્મન્યે વ્યવહાર એવ નિખિલોડપ્યન્યાશ્રયસ્ત્યાજિતઃ ।
સમ્યક્નિશ્ચયમેકમેવ તદમી નિષ્કમ્પમાક્રમ્ય કિં
શુદ્ધજ્ઞાનઘને મહિમ્નિ ન નિજે બન્ધન્તિ સન્તો ધૃતિમ્ ॥૧૭૩ ॥

શ્લોકાર્થ :- 'આચાર્યદેવ કહે છે કે :- [સર્વત્ર યદ્ અધ્યવસાનમ્] 'સર્વ વસ્તુઓમાં જે અધ્યવસાન થાય છે...' ત્રણ બોલ લીધા ને? ત્રણ. હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય અને પરિગ્રહ એમ દયા, સત્ય, દત્ત, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ એ બધા વિકલ્પો છે. એની બધાની એકત્વબુદ્ધિ અને મનુષ્ય, નારકી, દેવ છું તેમ પર જીવ ને પર પુદ્ગલ મારા છે એવો અધ્યવસાય. 'સર્વ વસ્તુઓમાં...' આત્મા સિવાય બધી વસ્તુઓમાં. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! માર્ગ બહુ આકરો છે. આહાહા...!

'સર્વ વસ્તુઓમાં...' આત્મા સિવાય પર વસ્તુ બધી હો, એકત્વબુદ્ધિ થાય છે 'તે બધાય અધ્યવસાન...' 'જિનૈઃ' 'જિન ભગવાનોએ...' તીર્થકરોએ, સર્વજ્ઞ પરમાત્માએ 'પૂર્વોક્ત રીતે ત્યાગવા યોગ્ય કહ્યાં છે...' આહાહા...! હું લખું છું, પાના બનાવું છું, પુસ્તક બનાવું છું એવી જે એકત્વબુદ્ધિ (છે) તેને પણ છોડાવી છે. આહાહા...! કેમકે પરદ્રવ્યની ક્રિયા પરદ્રવ્યને કારણે એના કારણથી ત્યાં થાય છે. એ આપણે આવી ગયું. કારણવાળા છે, બધા દ્રવ્યો કારણવાળા છે બપોરે આવી ગયું હતું. આહાહા...! તારા સિવયા બીજા બધા દ્રવ્યો કારણવાળા છે માટે તારે કારણે તેમાં થાય એવું છે નહિ, એ તો કારણવાળા જ છે. આહાહા...! ઝીણું બહુ, ભગવાન!

એમ બધાય 'જિન ભગવાનોએ પૂર્વોક્ત રીતે ત્યાગવાયોગ્ય કહ્યાં છે તેથી અમે એમ માનીએ છીએ...' મુનિરાજ એમ કહે છે 'તેથી અમે એમ માનીએ છીએ કે...' [અન્ય-આશ્રયઃ વ્યવહારઃ એવ નિખિલઃ અપિ ત્યાજિતઃ] 'પર જેનો આશ્રય છે એવો વ્યવહાર

જ સઘળોય છોડાવ્યો છે.' આહાહા...! આકરું કામ. પરદ્રવ્યની એકત્વબુદ્ધિ છોડાવતા અમે એમ માનીએ છીએ કે, પરદ્રવ્યને આશ્રયે થતાં ભાવો તેને પણ પ્રભુએ છોડાવ્યા છે. આહાહા...! અરે...રે...! આવી વાત. સમજાય છે?

જ્યારે આ આત્મા વસ્તુ છે, સ્વયં સત્ (છે), એ સિવાય બીજી વસ્તુ પણ સત્ છે. એની સાથે એકત્વબુદ્ધિ (થાય), બધી ચીજો, ત્રણલોકના નાથ ને દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રથી પણ એકત્વબુદ્ધિ (થાય) એને-અધ્યવસાયને પ્રભુએ છોડાવ્યા છે. કારણ કે, એ પર વસ્તુ તારી નથી, તું તેનો નથી. આહાહા...! અમે તો એમાંથી એમ કાઢીએ છીએ. આચાર્ય કહે છે, પર-તારા સિવાય પરદ્રવ્યની એકત્વબુદ્ધિ છોડાવી છે એ સિવાય અમે તો એમ કહીએ છીએ કે પરદ્રવ્યને આશ્રયે થતા તારામાં ભાવ (તેને પણ છોડાવ્યા છે). આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? ઓલી તો એકત્વબુદ્ધિ હતી પણ હવે પરદ્રવ્ય જે છે તેને આશ્રયે થતાં તારામાં શુભ-અશુભ ભાવ, એ વ્યવહાર છે તેને છોડાવ્યો છે. આહાહા...! આવી વાતું છે, આકરી બહુ.

ઉપાદાન ને નિમિત્તના ઝઘડા, નિશ્ચય ને વ્યવહારના ઝઘડા અને ક્રમબદ્ધ (એમ) પાંચના ઝઘડા છે. 'વિમલચંદ્રજી'! પાંચના છે ને? આહાહા...! પ્રભુ! આહાહા...! નિમિત્તથી થાય (એમ કહે છે). પ્રભુ! પરદ્રવ્યથી થાય તારામાં? અને એનામાં તારાથી થાય? દરેક દ્રવ્ય કારણવાળા છે, પોતાના કારણથી થઈ રહ્યાં છે એમાં પરના કારણની ક્યાં અપેક્ષા છે. કહો, નિમિત્તથી કહો. વ્યવહારથી કથન છે પણ થાતું નથી એનાથી. આહાહા...! એક વાત-નિમિત્ત ઉપાદાન. નિમિત્ત કહે છે ને? 'વિદ્યાનંદજી'એ હમણાં કહ્યું, છાપામાં આવ્યું છે. અધ્યાત્મીઓને ફટકાર. નિમિત્ત દિવ્યધ્વનિ છે, નિમિત્ત છે એનાથી થાય છે તો એ એની મહાનતા નથી? નિમિત્તને મેળવવા જોઈએ, નિમિત્ત એની મેળાએ આવે એમ નહિ. નિમિત્તને મેળવવા જોઈએ. પ્રભુ! નિમિત્ત પર છે, એને મેળવવા જોઈએ એ તારું કાર્ય છે? આહાહા...! પ્રભુ! હું?

મુમુક્ષુ :- એમ ન માને તો મિથ્યાત્વ છે, એમ કહે છે.

ઉત્તર :- શું થાય પણ? ઈ એમ કહે છે, મિથ્યાત્વ છે. નિમિત્ત મેળવવું જોઈએ. એની મેળે આવે એમ નહિ. એ મિથ્યાત્વ છે.

અહીં પ્રભુ કહે છે, પરદ્રવ્ય તો એની મેળાએ કારણવાળા છે તો આવે ને જાય. તારે કારણે એ આવે ને જાય, એમ છે નહિ. અરે...રે...! આવી વાતો, પ્રભુ... પ્રભુ... પ્રભુ...! એને મેળવવું એ તો પરદ્રવ્યની એકતાબુદ્ધિ થઈ. એ તો અધ્યવસાય-મિથ્યાત્વ છે. એને તો અહીં છોડાવ્યો છે પણ હવે નિશ્ચય ને વ્યવહાર જે બેના ઝઘડા છે. એક ઉપાદાન અને નિમિત્તના અને બીજો નિશ્ચય-વ્યવહારના. એ અહીં કહે છે. પ્રભુએ તો પરને આશ્રયે થતો વ્યવહાર અધ્યવસાન છોડાવ્યો છે, ભેગો એ પણ છોડાવ્યો છે. આહાહા...! આ શ્લોક અલૌકિક છે. ઝઘડા આ બધા. શિક્ષણ શિબિરમાં પણ એ ઉપાદાન ને નિમિત્ત, નિશ્ચય ને વ્યવહાર એને શીખવવું હોય કે, જુઓ! વ્યવહારથી થાય, નિમિત્તથી થાય છે. એ શિક્ષણ શિબિર. આહાહા...!

પ્રભુ! પ્રભુના વિરહ પડ્યા, વસ્તુ તો આ રહી ગઈ. આહાહા..!

ઉપાદાન-નિમિત્ત. ઉપાદાન-દરેક દ્રવ્યની પર્યાય નિજ ક્ષણે (થાય છે). ૧૦૨ ગાથા 'પ્રવચનસાર'. દરેક દ્રવ્યની પર્યાય નિજ ક્ષણે ઉત્પન્ન થાય, એવો પાઠ છે. આહાહા..! એને કોઈ નિમિત્ત હોય તો થાય એવી વાત છે નહિ. આહાહા..! 'પ્રવચનસાર' ભગવાનની દિવ્યધ્વનિ. બપોરે ૧૦૨ (ગાથા) ચાલે છે. દરેક દ્રવ્યની જે સમયે જે પર્યાય થવાની તે સમયે તેની તે નિજ ક્ષણ, નિજ કાળ છે. આહાહા..! એને પરની અપેક્ષા નથી. તેમ તે આડીઅવળી થાય એમ નથી. અર..ર..! ક્રમબદ્ધ પણ એમાં આવી ગયું.

નિમિત્તથી થાય એમ ન આવ્યું - એક વાત. તેમ અહીં નિશ્ચયથી વ્યવહારનો નિષેધ કરાવ્યો છે તો વ્યવહારથી નિશ્ચય થાય એ પણ ન આવ્યું અને ત્રીજું - ક્રમસર તેને કારણે જે પર્યાય થાય તે સમયે, તે સમયે નિશ્ચયથી એને બીજો કોઈ કરવા, આડોઅવળો કરવા સમર્થ નથી. અરે..! પોતાની પર્યાય પણ ક્રમબદ્ધ થાય તેને જિનેન્દ્ર ને ઇન્દ્ર પણ ફેરવવાને સમર્થ નથી. આહાહા..! આ એક શ્લોકે તો પાંચેયના નિકાલ છે. આહાહા..! શું થાય? પ્રભુ!

મુમુક્ષુ :- અજ્ઞાન દુનિયામાં રહેવાનું છે.

ઉત્તર :- એમ ને એમ રહેશે, એ અભિપ્રાયવાળા જગતમાં રહેશે. સંસાર તો અનાદિ(થી) છે. અરે..! કેટલાક નિગોદના જીવો તો હજી બિચારા ત્રસપણું પામ્યા નથી. આહાહા..! અનંત અનંતકાળ થયો ઇયળ થયા નથી અને હજી અનંત કાળ થશે નહિ. કેટલા જીવો પડ્યા છે. પ્રભુ! તને અનંત કાળે મનુષ્યપણું મળ્યું. 'જ્ઞાયકે તે इति मनुष्यः' એમ 'ગોમ્મટસાર'માં છે. એ મનુષ્યપણું તો 'જ્ઞાયકે તે इति' આત્માનું જ્ઞાન કરે એને માટે મનુષ્યપણું છે. આહાહા..! એ રાગથી અને પરથી ભિન્ન ભગવાન છે તેનું જ્ઞાન કર, ઇ કહે જુઓ!

'પૂર્વોક્ત રીતે ત્યાગવાયોગ્ય કહ્યાં છે...' તેથી અમે એમ માનીએ છીએ, મુનિઓ કહે છે, 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' ટીકાકાર (કહે છે) કે, 'અન્ય-આશ્રયઃ વ્યવહારઃ' જેટલો અન્યને આશ્રય વ્યવહાર થાય... 'વ્યવહારો પર આશ્રય, નિશ્ચય સ્વ આશ્રય' આ સિદ્ધાંત છે. નિશ્ચય સ્વ આશ્રિત, વ્યવહાર પર આશ્રિત. જેટલો વ્યવહાર ત્યાગવા યોગ્ય છોડાવ્યો છે, પરને આશ્રયે છે. 'પર જેનો આશ્રય એવો વ્યવહાર જ...' 'વ્યવહાર જ' આ 'જ'. છે? 'એવ' છે ને? 'અન્ય-આશ્રયઃ વ્યવહારઃ એવ' સંસ્કૃત છે 'પર-આશ્રયઃ વ્યવહારઃ એવ' વ્યવહાર છોડાવ્યો છે, આખો વ્યવહાર છોડાવ્યો છે. ઇ વ્યવહાર તે ધર્મ નથી. આહાહા..! હવે, અહીં સુધી જાવું.

મુમુક્ષુ :- આ શ્લોકનો એ લોકો શું અર્થ કરતાં હશે?

ઉત્તર :- કરતાં હશે કાંઈક, ગમે તે કરતાં હશે. શું થાય? જામે જિતની બુદ્ધિ હૈ, ઇતનો દિયે બતાય, વાંકો બૂરો ન માનીએ ઔર કહાં સે લાય? આહાહા..! એને એ બુદ્ધિમાં બેઠું એ પ્રમાણે બોલે, માને. જેવું મનમાં બેઠું હોય એવું વાણીમાં આવે. આહાહા..! પ્રરૂપણામાં એ આવે. મનમાં એ બેઠું હોય કે, નિમિત્તથી થાય, વ્યવહારથી નિશ્ચય થાય. તે અંદર બેઠું

છે એ વાણીમાં આવે છે. પ્રભુ! આહાહા..!

‘કુંદકુંદાર્ય’ની ગાથા ચાલશે તેનો ‘અમૃતચંદ્રાર્ય’ ઉપાદ્ધાત કરે છે, કે ભગવાને જ્યારે તારા સિવાય કોઈપણ પર દ્રવ્ય, ત્રિલોકનાથ હો, દેવ હો, ગુરુ હો, શાસ્ત્ર હો પણ એ એકત્વબુદ્ધિ (છોડાવી છે). તે મારા છે એવી એકત્વબુદ્ધિ છે. એ તો એના છે, ઇ તારા છે, ઇ એના છે ઇ તારા છે એમ માન્યતા તે અધ્યવસાય એકત્વબુદ્ધિ છે. આહાહા..! શરીર શરીરના છે, વાણી વાણીના છે, કર્મ કર્મના છે અને તે તારા છે (એમ માને છો), ઇ એના છે ઇ તારા છે, એ બુદ્ધિ એકત્વબુદ્ધિ છે. વાત તો સીધી છે, પ્રભુ! આહાહા..!

આ બધા ઝઘડા. આહાહા..! નિમિત્ત-ઉપાદાનના, વ્યવહાર-નિશ્ચયના ને ક્રમબદ્ધ, પાંચના. આ ‘સોનગઢ’ સામે પાંચ છે. આહાહા..! પાંચેયનો એક મીનિટમાં છુટકારો છે. આહાહા..! ૧૦૨ ગાથા. જે સમયે જે પર્યાય થવાની તે તેનો જન્મક્ષણ-એક વાત. અને તે ઉત્પાદને તેના ધ્રુવની અપેક્ષા નથી એ બીજી વાત. કેમકે ઉત્પાદ તે સત્ છે. સત્ને કોઈ હેતુ ન હોય. આહાહા..! એ ઉત્પાદ જે ક્ષણે થાય છે તેને ધ્રુવની અપેક્ષા નથી તો પછી નિમિત્તની અપેક્ષા છે એ ક્યાં રહ્યું? પ્રભુ! હો નિમિત્ત. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- આ ઝઘડો તો દુનિયામાં રહેવાનો.

ઉત્તર :- રહે. નવે તત્ત્વ રહેવાના છે. આહાહા..! ‘વિરલા જાણે કોઈ’ એવી વાત છે. જેની શ્રદ્ધામાં, હજી વ્યવહાર શ્રદ્ધામાં પણ ઠેકાણા નથી એને આત્માનો આશ્રય થઈને સમ્યગ્દર્શન થાય. પ્રભુ! કઠણ છે, ભાઈ! અને એ પણ પ્રાણી બિચારા મિથ્યાત્વને લઈને દુઃખી થાય, ભવભ્રમણ થાય એ કાંઈ ઇચ્છવા જેવું છે? એ દુઃખી થાય (એ ઇચ્છવા જેવું છે?) આહાહા..! બધા ભગવાન છે, ભગવાનસ્વરૂપે છે પણ એની એને ખબર નથી. આહાહા..!

અહીં તો પ્રભુ આચાર્ય મહારાજનો પોકાર છે, તીર્થંકરોનો પોકાર છે. ‘જિનૈ:’ કહ્યું ને? જિને કહ્યું છે, કે એકત્વબુદ્ધિ છોડ. આહાહા..! હું બોલી શકું છું, હું ચાલી શકું છું, શરીરની ક્રિયા બરાબર ધારીને કરી શકું છું. છોડ, છોડ, અધ્યવસાય છોડ પ્રભુ!

એ જડની ક્રિયા તે સમયે તેને કારણે જન્મક્ષણ છે તેથી ઉત્પન્ન થઈ છે. આહાહા..! એટલે ત્યાં આગળ તેને જન્મક્ષણ છે એમ કહીને ધ્રુવની પણ અપેક્ષા નથી તો નિમિત્તની અપેક્ષા પણ નથી. ઉપાદાન થઈ ગયું સ્વતંત્ર-એક વાત. અને ત્યાં વ્યવહાર રાગ છે માટે અહીં નિર્મળ સમકિત થાય એમ પણ નથી. સમકિતની પર્યાય નિશ્ચય જે સમયે ઉત્પન્ન થવાની તેનો જન્મક્ષણ છે. આહાહા..! એ જન્મક્ષણ છે એવો પાઠ ‘પ્રવચનસાર’ ૧૦૨ ગાથામાં છે. જે સમયે સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય ઉત્પન્ન થાય તેને ધ્રુવની અપેક્ષા નથી તો વળી વ્યવહારની અપેક્ષા છે, વ્યવહારથી થાય એ અપેક્ષા પ્રભુ નથી. આહાહા..! ત્રણલોકના નાથ જિનેશ્વર, પરમેશ્વરનું આ ફરમાન છે. ભાઈ! કોઈના અનાદરની વાત નથી. અનાદર નહિ, પ્રભુ! એ ભગવાન છે. આહાહા..! અને એના આત્માને નુકસાન થાય છે ઇ કાંઈ કોઈને સારું લાગે?

આહાહા...! ભલે રખડે, દુઃખી થાય એમ ન હોય, બાપુ! વસ્તુ તો આ છે, પ્રભુ! આહાહા...!

‘પર જેનો આશ્રય છે એવો વ્યવહાર જ...’ ‘જ’ છે, ‘એવ’ છે ને? ‘અન્ય-આશ્રય: વ્યવહાર: એવ નિખિલ: અપિ ત્યાજિત:’ આહાહા...! શું કહ્યું પ્રભુએ? કે, પરની એકતાબુદ્ધિ તો પ્રભુએ છોડાવી પણ હું તો એમાંથી એમ કાઢું છું અને આગળ ૨૭૨માં કહેશે કે, પરને આશ્રયે ‘જ’ ‘એવ’ છે ને આહાહા...! ‘અન્ય-આશ્રય: વ્યવહાર: એવ નિખિલ: અપિ ત્યાજિત:’ પર જેનો આશ્રય એવો વ્યવહાર. એ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, વ્યવહાર પર આશ્રય છે. ‘સઘળોય છોડાવ્યો છે.’ આહાહા...! હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષયભોગ તો છોડાવ્યો છે જ... આહાહા...! પણ પરને આશ્રયે થતાં ભક્તિના પરિણામ દયા-દાન આદિના વ્રત, પૂજા, ભક્તિ, દયા, દાન એ વ્યવહાર સઘળોય છોડાવ્યો છે. અરે...! પ્રભુ! આમ છે. હવે ત્યાં ‘જ’ બેયમાં લેશે.

‘તત્’ ‘તો પછી...’ ‘અમી સન્ત:’ ‘આ સત્પુરુષો...’ ધર્માત્મા-સમકિતી. આહાહા...! સત્પુરુષો. અરે...રે...! સમ્યગ્દષ્ટિ જીવો, એમ પોકાર કરે છે. ‘એકમ્ સમ્યક્ નિશ્ચયમ્ એવ નિષ્કમ્પમ્ આક્રમ્ય’ ‘એકમ્ સમ્યક્ નિશ્ચયમ્ એવ’ ત્યાં ‘એવ’ શબ્દ છે. એક સમ્યક્ નિશ્ચયને જ એકાન્ત કહે છે. આહાહા...! આ ધીરાના કામ છે, બાપુ! આ કાંઈ ઉતાવળા મોટા ધમાધમ, ધમાધમ ચાલે એ માર્ગ નથી, ભાઈ! આહાહા...!

બે કહ્યું - પરને આશ્રયે વ્યવહાર ‘જ’ છોડાવ્યો છે. બધો વ્યવહાર. ત્રણલોકના નાથ એમ કહે કે, અમારી ભક્તિના પરિણામ અને અમારી સામું જોતા તને રાગ થાય એ રાગ છોડાવ્યો છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? કારણ કે, એ રાગ પર આશ્રયે થયો. આહાહા...! અને ‘મોક્ષપાહુડ’માં તો ત્યાં સુધી કહ્યું છે, ૧૬મી ગાથા. ‘પરદવાદો દુગર્હ’ પ્રભુ! અમે તારાથી પરદ્રવ્ય છીએ. અમારા દ્રવ્ય ઉપર લક્ષ તારું જશે તો તારી ચૈતન્યની ગતિનું નિર્મળ જ્ઞાન નહિ થાય, રાગ થશે, ઈ દુર્ગતિ છે. આવી વાત-પાઠ છે. ‘મોક્ષપાહુડ’ ૧૬મી ગાથા. આહાહા...! એ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર કહે (છે), ‘પરદવાદો દુગર્હ’ તારે હિંસાબે અમે પરદ્રવ્ય છીએ. જો અમારા ઉપર તારું લક્ષ જશે તો ચૈતન્યની ગતિ નહિ રહે, રાગ થાશે. એ રાગને અહીં છોડાવ્યો છે. આહાહા...! આહાહા...! થાય, આવે, સમકિતીને પણ ભક્તિ આદિનો રાગ આવે, પણ તે હેય છે, હેયબુદ્ધિએ આવે છે. સમજાય છે કાંઈ? મુનિને પણ પંચમહાવ્રતના પરિણામ આવે, અંતર અનુભવ આનંદનું પ્રચુર વેદન હોવા છતાં, પણ તે હેય છે, આવે છતાં તે હેય છે-એ છોડવા લાયક છે, એમ અહીં કહ્યું છે. આહાહા...! વ્યવહાર ન આવે એમ નહિ. પૂર્ણ વીતરાગ ન થાય ત્યાં સુધી રાગ આવે, પણ તે હેય છે. આહાહા...! ગજબ છે.

અરે...! પ્રભુ! તારા ઘરની વાત તેં મધ્યસ્થથી સાંભળી નથી. મધ્યસ્થ થઈને જેવું સ્વરૂપ છે (તેવું સાંભળ્યું નથી). પ્રભુ! તું તો જ્ઞાનસ્વરૂપ છો ને! જ્ઞાનસ્વરૂપને પર તો જ્ઞેય છે ને! રાગ અને શરીર આદિ આખી દુનિયા જ્ઞેય છે ને! એમાં જ્ઞેય છે તે મારા છે એમ

ક્યાંથી આવ્યું? સ્વજ્ઞેય પૂર્ણાનંદનો નાથ પ્રભુ! જ્ઞાયક સ્વજ્ઞેય છે, હું છું એમાં રાગાદિ પરજ્ઞેય છે એ પરજ્ઞેય મારા છે એમ ક્યાંથી આવ્યું? છોડ! એ મારી ચીજ નથી. આહાહા...! ઝીણું પડે, પ્રભુ! આહાહા...! ભગવાન ત્રિલોકનાથ, એનું આ કથન છે, પ્રભુ! પંચમ કાળમાં પરમાત્માના વિરહ પડ્યા અને મોટી ગડબડ ઊભી થઈ. આહાહા...! ‘ચોર કોટવાળને દંડે’ એવું થયું. આહાહા...! સત્ય વાતને ખોટી ઠરાવવી, પ્રભુ! પ્રભુ! તને નુકસાન છે, બાપુ! ભાઈ! તને એમ નથી.

અહીંયાં વ્યવહાર ને નિમિત્તની એકતા છોડાવી અને વ્યવહારની અસ્થિરતા છે તે છોડાવી છે. આહાહા...! ગજબ વાત છે! દિગંબર સંતોની ભાષા એક એક શ્લોક, એક એક કળશ ગજબની વાત છે. આહાહા...! શ્વેતાંબરના કરોડો શ્લોક દેખો તો આવી વાત ત્યાં નથી. આહાહા...! આ એક જ કળશ (બસ છે). આહાહા...! એટલે? તારું તત્ત્વ જે ચૈતન્ય જ્ઞાયકમૂર્તિ પ્રભુ! એ સિવાય પરદ્રવ્યની એકતાબુદ્ધિ, છે નહિ તારા અને (એની) એકતાબુદ્ધિ તે મિથ્યાત્વ છે માટે છોડ.

બીજું, તારો સ્વભાવ તો આનંદ ને જ્ઞાન છે. એમાં પર આશ્રયથી થતો રાગ, વ્યવહાર એ બંધનું કારણ છે માટે દષ્ટિમાંથી છોડ. અસ્થિરતાથી નહિ છૂટે, અસ્થિરતાથી તો શુદ્ધ ઉપયોગ પૂર્ણ થાશે ત્યારે છૂટશે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આવી વાતું છે. આહાહા...! ઢુંઢિયા-સ્થાનકવાસીમાંથી નીકળ્યા અને અમારી વાતું ખોટી પાડે (છે), એમ કહે છે. પ્રભુ! એમ રહેવા દે. આહાહા...! એમ કહે છે, સ્થાનકવાસીમાંથી આવ્યા અને અમારી આલોચના કરે છે. અમારી નહિ, આ તો શાસ્ત્રની વાત છે, શાસ્ત્રનો પોકાર આ છે.

જે કોઈ નિમિત્તથી (થાય એમ) માને ઈ એકત્વબુદ્ધિ છે. કોઈ વ્યવહારથી નિશ્ચય માને એ પણ જૂઠી દષ્ટિ છે. આહાહા...! અને કમબદ્ધ - જે સમયે થવાનું તે થવાનું, એને આડુંઅવળું માને તો કર્તાબુદ્ધિ છે. કમબદ્ધમાં અકર્તાબુદ્ધિ છે. ‘સમયસાર’ ૩૦૮, ૩૦૯, ૩૧૦, ૩૧૧ ગાથા. ત્યાં કમબદ્ધ ને અકર્તાબુદ્ધિ સિદ્ધ કરી. આહાહા...!

પરનો કર્તા નહિ, રાગનો કર્તા નહિ. નિશ્ચયથી તો... ઝીણી વાત (છે), પ્રભુ! મોક્ષ ને બંધ ને ઉદય ને નિર્જરાનો પણ કર્તા નહિ. આહાહા...! એ ૩૨૦ ગાથા. જાણનાર છે, જ્ઞાયક છે, જાણનાર છે. રાગાદિનો ઉદય આવે (તેનો) જાણનાર, નિર્જરા થાય એનો જાણનાર, બંધ થાય એનો જાણનાર, મોક્ષ થાય એનો જાણનાર. મોક્ષ કરનાર નહિ. આહાહા...! દ્રવ્ય પર્યાયનો કરનાર નહિ, પર્યાય પર્યાયનો કરનાર. આહાહા...! ગજબ વાત છે, ભાઈ!

જૈનધર્મ કોઈ પક્ષ નથી, પંથ નથી, વાડો નથી, વસ્તુનું સ્વરૂપ છે. વસ્તુનું સ્વરૂપ છે તે જૈનધર્મ. છે. ‘જિન સો હિ હૈ આત્મા, અન્ય સો હિ હૈ કર્મ, એહિ વચન સે સમજ લે જિન પ્રવચનકા મર્મ’ આહાહા...! આકરું પડે પણ બાપુ! માનવું પડશે, ભાઈ! આહાહા...! અરે...રે...! ગુંચાઈ ગયા, પાપમાં આખો દિ’ (પડ્યા) એને તમે એવી વાતો કરો છો (કે)

શુભભાવ પણ છોડવા જેવો છે. ભાઈ! શ્રદ્ધામાં તો છોડ, ભલે અસ્થિરતા તો રહેશે. એ અસ્થિરતા તો પૂર્ણ વીતરાગ થશે ત્યારે જ જશે. આહાહા..!

‘અમૃતચંદ્રાચાર્યે’ બેય ઠેકાણે ‘એવ’ શબ્દ વાપર્યો. વ્યવહાર ‘એવ’ સઘળો છોડાવ્યો. વ્યવહાર ‘જ’. જેટલો વ્યવહાર (તે બધોય). આહાહા..! અને ‘ભાવપાહુડ’માં ૮૩ ગાથામાં કહ્યું છે, કે દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ આદિ એ કોઈ જૈનધર્મ નથી. એવો પાઠ છે. ‘અષ્ટપાહુડ’ છે. ‘ભાવપાહુડ’ની ૮૩ ગાથા છે. આહાહા..! ‘ભાવપાહુડ’, ડોં! ‘પૂયાદિસુ વયસહિયં પુણં હિ જિણેહિં સાસણે ભણિયં’ ‘જિન શાસનમેં જિનેન્દ્રદેવને ઇસ પ્રકાર કહા હૈ કિ-પૂજા આદિક...’ પૂજા, વ્રત આદિ એ પુણ્ય છે. અને ‘વયસહિયં’ વ્રત સહિત પુણ્ય. ‘પૂજા ઔર આદિ શબ્દસે ભક્તિ, વંદના, વૈયાવૃત્ય આદિક સમજના, યહ તો દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર કે લિયે હોતા હૈ ઔર ઉપવાસ આદિક વ્રત હેં વહ શુભક્રિયા હૈ, ઇનમેં આત્માકા રાગસહિત શુભપરિણામ...’

પૂયાદિસુ વયસહિયં પુણં હિ જિણેહિં સાસણે ભણિયં ।

મોહવ્ધોહવિહીણો પરિણામો અપ્પણો ધમ્મો ।।૮૩ ।।

આહાહા..! પૂજા, વ્રત આદિ જિનધર્મ નથી, એમ અહીં કહ્યું છે. ‘ભાવપાહુડ’ ગાથા-૮૩. આહાહા..! આવો વીતરાગમાર્ગ છે. દષ્ટિને તો પહેલી સુધાર પછી વ્રત-ફત તો પછી. દષ્ટિના સુધારા વિના તું આગળ શી રીતે જઈશ? અહીં ‘પૂયાદિસુ વયસહિયં પુણં હિ જિણેહિં સાસણે ભણિયં’ જિન શાસનમાં પુણ્ય એને કહ્યું છે. આ વ્યવહાર જે પરાશ્રય કહ્યો ને? (એ) પુણ્ય છે, હેય છે, એ જિનશાસન નથી. આહાહા..!

સંતોએ તો વીતરાગતા પ્રસિદ્ધ કરી છે. દષ્ટિ ને સ્થિરતા બેયની વીતરાગતાને પ્રસિદ્ધ (કરી છે). દષ્ટિમાં વીતરાગતા-નિમિત્તથી (ન) થાય ને વ્યવહારથી ન થાય, નિશ્ચયથી થાય એ દષ્ટિ પણ વીતરાગ અને સ્થિરતા પણ વીતરાગ. સ્વરૂપમાં સ્થિરતા થાય, વ્રતાદિ ત્યાગ થાય, એ વીતરાગ તે ધર્મ છે. દષ્ટિ પણ વીતરાગી પર્યાય છે. આહાહા..! શુભઅશુભભાવ ‘પૂયાદિસુ વયસહિયં પુણં હિ જિણેહિં સાસણે ભણિયં’ જૈન શાસનમાં ‘કુંદકુંદાચાર્ય’નો પોકાર છે કે એને તો પુણ્ય કહ્યું છે.

‘પ્રવચનસાર’માં તો એ પાઠ છે, ૭૭ ગાથા. પુણ્ય અને પાપમાં ભેદ માને, ફેરે માને એ ઘોર સંસારમાં રખડવાના છે. ‘પ્રવચનસાર’, ‘પ્રવચનસાર’ ૭૭ ગાથા છે ને? આહાહા..! જુઓ ! ‘ण हि मण्णदि जो एवं णत्थि विसेसो त्ति पुण्णपावाणं’ શુભ ને અશુભભાવમાં કાંઈ ફેર નથી. બેય બંધના કારણ છે, એમ જે નથી માનતા ‘હિંદિ ઘોરમપારં સંસારં’ આહાહા..! ઘોર સંસારમાં રખડવાના છે. પ્રભુ! તને દુઃખ થશે. આહાહા..! ‘મોહસંછળ્ણો’ મિથ્યાત્વથી ઢંકાઈ ગયા છે. આહા..! ૭૭ ગાથા છે, ‘પ્રવચનસાર’.

એ અહીં કહે છે, વ્યવહાર ભગવાને છોડાવ્યો છે. કેમકે વ્યવહાર તે પુણ્ય-પાપના ભાવ છે. અને અહીં તો વ્યવહાર ગણે તો પુણ્યનો ભાવ છે. આહાહા..! એને પણ નિશ્ચયથી

‘एव’ છોડાવ્યો છે. ‘તો પછી, આ સત્પુરુષો...’ અરે...! સંત-ધર્માત્મા ‘એક સમ્યક્ નિશ્ચયને જ...’ ન્યાં એને ‘જ’ કહ્યું છે-એકાંત કહ્યું છે. એમ નથી કે કથંચિત્ નિશ્ચય અને કથંચિત્ વ્યવહાર, એમ નથી કહ્યું. આહા...! નિશ્ચયને જ અંગીકાર કર ને વ્યવહારને નહિ, એમ અનેકાન્ત છે. આ તો અનેકાન્ત એવું સિદ્ધ કરે છે, નિશ્ચયથી પણ થાય, વ્યવહારથી પણ થાય એ અનેકાન્ત. ઉપાદાનથી થાય, નિમિત્તથી થાય એ અનેકાન્ત છે. આહાહા...! શું થાય?

‘ऋषभदेव ભગવાન’ (સાથે) તો ચાર હજાર રાજાઓએ દીક્ષા દીધેલી અને જ્યારે વેશ ફેરવી નાંખ્યો (તો) દેવ આવ્યા (અને કહ્યું કે), નગ્નપણામાં બીજું કરશો તો દંડ આપશું, છોડી દો. ‘ऋषभदेव ભગવાન’ સાથે ચાર હજાર રાજા સાધુ (થયા), દીક્ષા લીધી. ભગવાન તો ત્રણ જ્ઞાનના ધણી સમકિતી અનુભવી (હતા). એનાથી (-રાજાઓથી) ન પળાયું (એટલે) કંઈક કરવા મંડ્યા. દેવ આવ્યા (અને કહ્યું કે), નગ્નપણામાં કંઈ પણ ફેરફાર કરશો તો દંડશું. (મુનિપણું) છોડી દો. છાલના કપડા પહેરો કે એવું કરો. એવો કાળ હતો. અત્યારે કોઈ આવે નહિ, સામું જોવે નહિ. હૈં? આહા...! કાળ ફેર છે ને, પુણ્ય ફેર છે ને. આહાહા...!

‘એક સમ્યક્ નિશ્ચયને...’ છે? ‘एकम्’ શબ્દ છે. બીજો વ્યવહાર નહિ. એક. આહાહા...! ‘એક સમ્યક્ નિશ્ચયને જ નિષ્કંપપણે અંગીકાર કરીને...’ ભગવાન ત્રિકાલીનાથનો આશ્રય કરી ‘शुद्धज्ञानघने’ આહાહા...! ‘शुद्धज्ञानघनस्वरूप निज महिमाમાં...’ શુદ્ધજ્ઞાનઘન પ્રભુ, ચૈતન્ય સ્વરૂપ. આહાહા...! ચૈતન્યઘન ધ્રુવ, નિત્યાનંદ પ્રભુ (છે). એ નિજ મહિમા-પોતાની મહિમામાં. એ વ્યવહારની મહિમા છોડી દે, નિમિત્તની મહિમા છોડી દે, પ્રભુ! આહાહા...! ‘निज महिमाમાં (-आत्मस्वरूपમાં)...’ ‘धृतिम् किं न बन्धन्ति’ ‘स्थिरता કેમ ધરતા નથી?’ આહાહા...! અરે...રે...! તમે સમકિતી જીવો, તમે સત્પુરુષો અંતરમાં નિમગ્ન કેમ થતા નથી? આહાહા...! આમ પોકાર છે. વ્યવહાર છોડીને તમે નિશ્ચયમાં કેમ આવતા નથી? આહાહા...! પણ જેને વ્યવહારથી નિશ્ચય થાય (એમ માને) એની રુચિ વ્યવહારમાં રહે, એ ન્યાંથી ખસે ક્યાંથી?

આ શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે (કે), વ્યવહાર સાધન (છે). એ તો સ્વરૂપ આશ્રયે નિશ્ચય થયું છે તેનો રાગ બાકી (છે) તેને વ્યવહાર સાધનનો આરોપ આપીને કથન કર્યું છે. આહાહા...! ‘ज्यसेनाचार्यदेव’માં ઘણું લખાણ છે. ‘ज्यसेनाचार्यदेव’નું પસંદ પડે. ‘विद्यासागर’ છે ને? ‘ज्ञानसागर’નો શિષ્ય. એ ‘ज्ञानसागरे’ ‘ज्यसेनाचार्यदेव’ની ‘समयसार’ની ટીકાનો અર્થ કર્યો છે, ‘समयसार’ કર્યું છે. કારણ કે, આમાં આવું બહુ છે વ્યવહાર સાધન, નિશ્ચય સાધ્ય. ‘अमृतयंद्राचार्य’નું નહિ. આહાહા...! અને આ તો વળી ‘अमृतयंद्राचार्य’ને કાષ્ટસંઘી ઠરાવે છે, આ ‘विद्यासागर’ છે. ક્રિયાકાંડી વધારે (છે), જુવાન છે. આહાહા...!

મૂળ ભૂમિકા સમ્યગ્દર્શન. વ્યવહારને છોડી, નિમિત્તનું લક્ષ્ય છોડી અને જ્ઞાનઘન ભગવાન એમાં નિષ્કંપપણે કેમ ઠરતા નથી? આહાહા...! ‘स्थिरता કેમ ધરતા નથી?’ શ્લોક બહુ સરસ છે.

ભાવાર્થ :- ‘જિનેશ્વરદેવે અન્ય પદાર્થોમાં આત્મબુદ્ધિરૂપ અધ્યવસાન છોડાવ્યાં છે...’ ભગવાને તારા સિવાય જગતના જેટલા બધા દ્રવ્યો (છે) એનાથી એકત્વબુદ્ધિ છોડાવી છે, આત્મબુદ્ધિ છોડાવી છે. ‘તેથી આ પરાશ્રિત વ્યવહાર જ બધોય છોડાવ્યો છે,...’ ‘તેથી આ પરાશ્રિત વ્યવહાર જ બધોય છોડાવ્યો છે એમ જાણવું.’ આહાહા...! ઈ જ આ ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ની ગાથામાં આવશે. ‘નિશ્ચયનયાશ્રિત મુનિવરો પ્રાપ્તિ કરે નિર્વાણની’ એનો આ ઉપોદ્દ્યાત છે. આહાહા...! આ તો ઘણા થોડા પ્રાણી સાંભળવાને લાયક હોય. આહા...! આવી વસ્તુ એકાન્ત લાગે. લ્યો! નિશ્ચયથી થાય... નિશ્ચયથી થાય... વ્યવહારથી થાય એ તો વાતું જ કરતાં નથી. વાત નથી કરતા? કે, વ્યવહારથી ન થાય.

મુમુક્ષુ :- વ્યવહારનું ફળ સંસાર છે.

ઉત્તર :- વ્યવહાર પોતે રાગ છે ને એ તો ઉદયભાવ સંસાર છે. સંસાર છે. આહા...હા...! શું થાય? ‘સોનગઢ’ સામે મોટો વાંધો-ઉપાદાન, નિમિત્તનો, નિશ્ચય વ્યવહારનો અને ક્રમબદ્ધ પાંચનો (વાંધો). ક્રમબદ્ધનો એક નિર્ણય કરે તો બધું ઊડી જાય એવું છે. એ ભાઈ ‘હુકમચંદજી’ કરવાના છે. ક્રમબદ્ધના ઘણા લેખ લખ્યા છે, એક પુસ્તક બનાવવાના છે. ભાઈએ તો લખ્યું છે-દસલક્ષણી પર્વ. દસ લક્ષણી ધર્મનું બહુ સરસ, બહુ સરસ (લખ્યું છે). હમણા આવી ગયા, શિબિરમાં રહી ગયા. બહુ સરસ. એવું તો કોઈ પંડિતે બનાવ્યું નથી. અને ‘જગનમોહનલાલજી’ જૂનો પંડિત, ૮૦ની વર્ષ મોટી ઉંમર ‘ફૂલચંદજી’ અને ‘કૈસાલચંદજી’ની નાની ઉંમર છે. એણે તો બધાએ વખાણ કર્યાં છે પણ ‘જગનમોહનલાલજી’એ તો ત્યાં સુધી કહ્યું, કે અરે...! શું એને કહેવાય? ‘ભારિલ્લ... ભારિલ્લ!’ ‘ભારિલ્લજી! તમને સરસ્વતીનું વરદાન લાગે છે.’ એમ લખ્યું છે. હિન્દી છે ને? હિન્દી પુસ્તક છે એમાં પાઠ આપ્યો છે. સરસ્વતીનો અર્થ એમાં એવો છે એ ‘હુકમચંદજી’ અત્યારે... આહાહા...! બધા પંડિતોનો અગ્રેસર છે. ઉંમર છે ૪૪ વર્ષની, પણ મગજ ને ક્ષયોપશમ... આહાહા...! એ...ઈ...!

મુમુક્ષુ :- આપની પાસે સાંભળીને ગયા.

ઉત્તર :- હા, એ તો બિચારા કહે ને! (મોં) બધું ત્યાંથી સાંભળેલું કહ્યું (છે). પણ છતાં એની શક્તિ પોતાની છે ને! ક્ષયોપશમની શક્તિ (છે). દસલક્ષણી પર્વનો વિસ્તાર અત્યાર સુધી કોઈ પંડિતોએ આવો કર્યો નથી. ‘જગનમોહનલાલજી’ પંડિતે એમ કહ્યું, તમને સરસ્વતીનું વરદાન છે. આવો વિસ્તાર...! આહાહા...! ‘જગનમોહનલાલજી’ની પણ કેટલી નિર્માનતા! નહિતર જુનો માણસ, વાંચન ઘણું, જુનો પંડિત છતાં નવો ૪૪ વર્ષનો (છે એને કહે છે કે), તને સરસ્વતીનું વરદાન છે. આવી શૈલી કોઈ દિ’ કરી નથી, થઈ નથી. આહાહા...! એવા તો ૩૮ પંડિતે અભિનંદન આપ્યા. હિન્દી પુસ્તક, હિન્દી પુસ્તક છે ને? એમાં ૩૮ પંડિતે (અભિનંદન આપ્યા છે). એક શ્વેતાંબર છે એ તો શ્વેતાંબર, પણ બીજા બધા ૩૭ દિગંબર પંડિતે અભિનંદન આપ્યા. તમારું આ દસલક્ષણી પર્વ (એમાં) અજબ વાતું કરી

છે. એ જ હવે ક્રમબદ્ધનું પુસ્તક બનાવવાના છે. અને એ 'ક્રમબદ્ધ' શબ્દ પહેલો અહીંથી નીકળ્યો છે. ઘણાં વર્ષ પહેલેથી (નીકળ્યો છે). આહાહા..!

જગતના દ્રવ્યની ક્રમબદ્ધ પર્યાય જે સમયે જે થવાની તે થાય, તે સમયે (થાય), બીજે સમયે બીજી, ત્રીજે સમયે ત્રીજી. મોતીના હારની જેમ. મોતીના હારમાં જ્યાં જ્યાં મોતી ત્યાં ત્યાં (તેનું) સ્થાન (છે). એ સ્થાન. એમ જ્યાં જ્યાં પર્યાય ત્યાં ત્યાં એનો કાળ. આહાહા..! પણ એની દૃષ્ટિ જાય ક્યાં? ક્રમબદ્ધનો નિર્ણય કરનારની દૃષ્ટિ અકર્તા પુરુષાર્થમાં જાય છે, અકર્તા પુરુષાર્થમાં જાય છે. આહાહા..! નિયતવાદમાં જાતું નથી. આહાહા..! રાગનો પણ કર્તા નહિ ને પર્યાયનો ય કર્તા નહિ એવી અકર્તાબુદ્ધિ થાય છે. આહાહા..! શું થાય? મુમુક્ષુ :- અહીં આવવાના છે.

ઉત્તર :- આવવાના હશે, આવશે. ઇ તે દિ' આવ્યા હતા પણ મેં વાચ્યું નહોતું. હમણાં શિબિરમાં રહી ગયા ને! રહી ગયા પણ મેં વાંચ્યું નહોતું. બહુ ખબર નહિ પણ વાંચ્યું પછી (થયું), ઓહો..! ગજબ કામ કર્યા છે. આપણે તો ગમે તે માણસ કહે, આઠ વર્ષનો બાળક પણ સત્ય કહેતો હોય તો બરાબર છે. એમાં શું છે? બહુ સ્પષ્ટ કર્યું છે, ઘણું સ્પષ્ટ કર્યું છે. વાંચ્યું છે ભાઈ 'વિમલચંદ્રજી'? વાંચ્યું નથી દસલક્ષણી? દસલક્ષણી મળ્યું નથી? હેં? છે? આહાહા..! ક્રમબદ્ધનું છપાવવાના (છે). ક્રમબદ્ધનું ગજબ કરશે, ગજબ! આહાહા..! ક્રમબદ્ધનો સિદ્ધાંત તો સર્વજ્ઞ પરમાત્માના ઘરનો. આહા..! 'જે જે દેખી વીતરાગને તે તે હોંશી વીરા' ભગવાને જ્યાં જે સમયે જે પર્યાય દીડી તે સમયે ત્યાં થશે. દીડી માટે થશે નહિ, એનો સ્વભાવ જ (એવો) છે. આહાહા..! આ પાંચની મોટી તકરાર.

'દિલ્હી'માં છે ને? 'જ્ઞાનમતી'. ઇ આ શિક્ષણમાં આપે-નિમિત્તથી થાય. ઉપાદાનથી, નિમિત્તથી બેયથી થાય. વ્યવહારથી થાય, નિશ્ચયથી થાય. થાવા દો, બાપુ! થાવા દો. સત્ય હશે એ રહેશે, જગતમાં અસત્ય નહિ રહે.

અહીં કહે છે, 'પરાશ્રિત વ્યવહાર જ બધોય છોડાવ્યો છે એમ જાણવું. માટે 'શુદ્ધજ્ઞાનસ્વરૂપ પોતાના આત્મામાં સ્થિરતા રાખો' એવો શુદ્ધનિશ્ચયના ગ્રહણનો ઉપદેશ આચાર્યદેવે કર્યો છે. વળી, 'જો ભગવાને અધ્યવસાન છોડાવ્યાં છે તો હવે સત્પુરુષો નિશ્ચયને નિષ્કંપપણે અંગીકાર કરી...' એટલે એકત્વબુદ્ધિ છોડાવી છે તો હવે આમ એકત્વ કરને! આહાહા..! 'સ્વરૂપમાં કેમ નથી ઠરતા-એ અમને અચરજ છે' એમ કહીને આહાહા..! આચાર્યદેવે આશ્ચર્ય બતાવ્યું છે.' આહાહા..! પ્રભુ! જ્યારે ભગવાને પરની એકત્વબુદ્ધિ છોડાવી તો પ્રભુ! તું અહીં એકત્વ કેમ કરતો નથી હવે? એકત્વ આમ કર તો વ્યવહાર પણ છોડાય જાય છે. પર તો છૂટી ગયું પણ વ્યવહાર (પણ છૂટી જાય છે). આમ (સ્વમાં) એકત્વ કરે, આમ એકત્વ છે ને આમ જ્ઞાયકભાવ સાથે એકત્વ કરે (તો) વ્યવહાર છૂટી જાય છે. આહાહા..! વિશેષ કહેશે...

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

ગાથા-૨૭૨

एवं व्यवहारणो पडिसिद्धो जाण णिच्छयणएण ।
 णिच्छयणयासिदा पुण मुणिणो पावंति णिव्वाणं ॥२७२॥
 एवं व्यवहारनयः प्रतिषिद्धो जानीहि निश्चयनयेन ।
 निश्चयनयाश्रिताः पुनर्मुनयः प्राप्नुवन्ति निर्वाणम् ॥२७२॥

આત્માશ્રિતો નિશ્ચયનયઃ, પરાશ્રિતો વ્યવહારનયઃ । તત્રૈવં નિશ્ચયનયેન પરાશ્રિતં
 સમસ્તમધ્યવસાનં બન્ધહેતુત્વેન મુમુક્ષોઃ પ્રતિષેધયતા વ્યવહારનય એવ કિલ પ્રતિષિદ્ધઃ,
 તસ્યાપિ પરાશ્રિતત્વાવિશેષાત્ । પ્રતિષેધ્ય એવ ચાયં, આત્માશ્રિતનિશ્ચયનયાશ્રિતાનામેવ
 મુચ્યમાનત્વાત્, પરાશ્રિતવ્યવહારનયસ્યૈકાન્તેના- મુચ્યમાનેનાભવ્યેનાપ્યાશ્રીયમાણત્વાચ્ચ ।

હવે આ અર્થને ગાથામાં કહે છે :-

વ્યવહારનય એ રીત જાણ નિષિદ્ધ નિશ્ચયનય થકી;

નિશ્ચયનયાશ્રિત મુનિવરો પ્રાપ્તિ કરે નિર્વાણની. ૨૭૨.

ગાથાર્થ :- [एवं] એ રીતે (પૂર્વોક્ત રીતે) [व्यवहारनयः] (પરાશ્રિત એવો) વ્યવહારનય
 [निश्चयनयेन] નિશ્ચયનય વડે [प्रतिषिद्धः जानीहि] નિષિદ્ધ જાણ; [पुनः निश्चयनयाश्रिताः]
 નિશ્ચયનયને આશ્રિત [मुनयः] મુનિઓ [निर्वाणम्] નિર્વાણને [प्राप्नुवन्ति] પામે છે.

ટીકા :- આત્માશ્રિત (અર્થાત્ સ્વ-આશ્રિત) નિશ્ચયનય છે, પરાશ્રિત (અર્થાત્ પરને
 આશ્રિત) વ્યવહારનય છે. ત્યાં, પૂર્વોક્ત રીતે પરાશ્રિત સમસ્ત અધ્યવસાન (અર્થાત્ પોતાના
 ને પરના એકપણાની માન્યતાપૂર્વક પરિણમન) બંધનું કારણ હોવાને લીધે મુમુક્ષુને તેનો (-
 અધ્યવસાનનો) નિષેધ કરતા એવા નિશ્ચયનય વડે ખરેખર વ્યવહારનયનો જ નિષેધ કરાયો
 છે, કારણ કે વ્યવહારનયને પણ પરાશ્રિતપણું સમાન જ છે. (-જેમ અધ્યવસાન પરાશ્રિત
 છે તેમ વ્યવહારનય પણ પરાશ્રિત છે, તેમાં તફાવત નથી). અને આ વ્યવહારનય એ રીતે
 નિષેધવા યોગ્ય જ છે; કારણ કે આત્માશ્રિત નિશ્ચયનયનો આશ્રય કરનારાઓ જ (કર્મથી)
 મુક્ત થાય છે અને પરાશ્રિત વ્યવહારનયનો આશ્રય તો એકાંતે નહિ મુક્ત થતો એવો
 અભવ્ય પણ કરે છે.

ભાવાર્થ :- આત્માને પરના નિમિત્તથી જે અનેક ભાવો થાય છે તે બધા વ્યવહારનયના

વિષય હોવાથી વ્યવહારનય તો પરાશ્રિત છે, અને જે એક પોતાનો સ્વાભાવિક ભાવ છે તે જ નિશ્ચયનયનો વિષય હોવાથી નિશ્ચયનય આત્માશ્રિત છે. અધ્યવસાન પણ વ્યવહારનયનો જ વિષય છે તેથી અધ્યવસાનનો ત્યાગ તે વ્યવહારનયનો જ ત્યાગ છે, અને પહેલાંની ગાથાઓમાં અધ્યવસાનના ત્યાગનો ઉપદેશ છે તે વ્યવહારનયના જ ત્યાગનો ઉપદેશ છે. આ પ્રમાણે નિશ્ચયનયને પ્રધાન કરીને વ્યવહારનયના ત્યાગનો ઉપદેશ કર્યો છે તેનું કારણ એ છે કે - જેઓ નિશ્ચયનયના આશ્રયે પ્રવર્તે છે તેઓ જ કર્મથી છૂટે છે અને જેઓ એકાંતે વ્યવહારનયના જ આશ્રયે પ્રવર્તે છે તેઓ કર્મથી કદી છૂટતા નથી.

પ્રવચન નં. ૩૩૪ ગાથા-૨૭૨ શુક્રવાર, આસો વદ ૧૪, તા. ૧૯-૧૦-૧૯૭૯

‘સમયસાર’ ૨૭૨ ગાથા. કળશ થઈ ગયો છે.

एवं ववहारणओ पडिसिद्धो जाण णिच्छयणएण।

णिच्छयणयासिदा पुण मुणिणो पावंति णिव्वाणं।।२७२।।

વ્યવહારનય એ રીત જાણ નિષિદ્ધ નિશ્ચયનય થકી;

નિશ્ચયનયાશ્રિત મુનિવરો પ્રાપ્તિ કરે નિર્વાણની. ૨૭૨

ટીકા :- ‘આત્માશ્રિત (અર્થાત્ સ્વ-આશ્રિત) નિશ્ચયનય છે,...’ સ્વ-આશ્રિત છે ને? ‘પ્રવચનસાર’ ૧૮૯ ગાથામાં એમ કહ્યું, કે ‘શુદ્ધ દ્રવ્ય નિરૂપણ સ્વરૂપ નિશ્ચયનય’ રાગ-વિકાર આત્માની પર્યાયમાં થાય છે તેથી તે જ્ઞેયનો અધિકાર છે તેથી તેનામાં શુદ્ધ દ્રવ્યના કથન અપેક્ષાએ નિશ્ચયનયથી રાગ અને વિકાર પર્યાયમાં પોતામાં છે. પર્યાય એની છે ને? જ્ઞેયનો અધિકાર છે ને? જ્ઞેયની પરિપૂર્ણતા, એનું પોતાનું સ્વરૂપ... વિકાર હોય તોપણ નિશ્ચયનયે પોતામાં જ છે. આહાહા...! ત્યાં શુદ્ધ દ્રવ્યના નિરૂપણ સ્વરૂપ નિશ્ચય, એમ કીધું. શુદ્ધનય નથી કીધી. શુદ્ધ દ્રવ્ય નિરૂપણ સ્વરૂપ નિશ્ચયનય અને અશુદ્ધનય સ્વરૂપ વ્યવહારનય. કર્મના નિમિત્તથી થાય એમ કહેવું એ અશુદ્ધનયરૂપ વ્યવહારનયનું કથન છે. અને વિકાર પર્યાયમાં થાય એ સ્વ-આશ્રિત પોતામાં પોતાથી થાય છે તેથી તેને શુદ્ધ દ્રવ્ય નિરૂપણ નિશ્ચય કહ્યો. એ જ્ઞાનપ્રધાન કથનમાં જ્ઞેયની વ્યાખ્યા કરી.

અહીં દર્શનપ્રધાન કથનમાં (કહે છે). આહાહા...! સ્વ-આત્માશ્રિત નિશ્ચયનય. આત્માશ્રિત એટલે આ પર્યાય નહિ. અહીં તો ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવ સ્વ એનું નામ સ્વ-આશ્રિત. આમ તો કહેશે, નિશ્ચયથી મુનિ મોક્ષને પ્રાપ્ત થાય. એનો અર્થ નિશ્ચયનયથી પ્રાપ્ત થાય એટલે નિશ્ચયનો વિષય જે ધ્રુવ જ્ઞાયકભાવ છે... આહાહા...! એને અવલંબે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર થાય અને તેના અવલંબે તે મુક્તિનો માર્ગ થાય. આહાહા...! ઝીણી વાત બહુ, ભાઈ!

અનંતકાળથી એણે સ્વદ્રવ્યની ચૈતન્ય શક્તિનું સામર્થ્ય શું છે એની પ્રતીતિ કરી જ નથી.

અહીં આત્માશ્રિતનો અર્થ સ્વ-આશ્રિત કર્યો. ઓલો 'પરાશ્રિત' શબ્દ છે ને પછી ટીકામાં? પરાશ્રિત તો અહીં આત્માશ્રિત એટલે સ્વ-આશ્રિત. પોતાનું સ્વરૂપ જે છે પૂર્ણ આનંદ જ્ઞાયક ચૈતન્યસત્તા... એ તો કાલે બપોરે કહ્યું હતું ને? કે, જેની પર્યાયમાં આ જણાય છે, જેના અસ્તિત્વમાં આ જણાય છે, એ જાણનારી પર્યાય છે એ તો પોતાના અસ્તિત્વમાં પોતામાં છે. એ જણાય છે એમ કહેવું એ તો વ્યવહારનું અસદ્ભુત વ્યવહારનું કથન છે. અસદ્ભુત વ્યવહાર કથન છે. આહાહા...! કેમકે જેની સત્તામાં (અર્થાત્) અત્યારે પર્યાયની સત્તા, હોં! જેની સત્તામાં આ જે ચીજો છે તે જણાય છે તેનું અસ્તિત્વ પર્યાયમાં જ્ઞાનનું છે. એ જ્ઞાનને ખરેખર તો એ જાણે છે. પરને જાણે એમ (કહેવું વ્યવહાર છે). કારણ કે, પરમાં તન્મય નથી એટલે પરને નિશ્ચયથી જાણે એમ છે નહિ અને પોતાની પર્યાયમાં તન્મય છે તેથી નિશ્ચયથી પોતાને પોતે પર્યાયને જાણે છે. આહાહા...!

હવે અહીં તો એથી આગળ બીજી વાત લેશે, કે જે પર્યાય છે એ દ્રવ્યને આશ્રયે શુદ્ધ થાય છે. એ સ્વ-આશ્રય તે આત્મા સ્વવસ્તુ જે છે, પર્યાયના અસ્તિત્વમાં એ જણાય છે ઇ પર્યાય જણાય છે પણ હવે એ તો ઇ પર્યાય જ્ઞાયકને જાણે છે. એ તો 'સમયસાર' ૧૭ ગાથામાં આવી ગયું છે ને? જ્ઞાનની પર્યાય છે (એનો) સ્વ-પરપ્રકાશક સ્વભાવ હોવાથી તે જ્ઞાનની પર્યાય સ્વદ્રવ્યને જાણે છે, છતાં તેનું ત્યાં લક્ષ નથી. અહીં કહે છે, કે લક્ષ કરે સ્વનું તેને અહીં આત્માશ્રિત કહીએ. આહાહા...! શું કહ્યું ઇ?

આ આત્મા છે ભગવાન પ્રકાશ... ચૈતન્યપ્રકાશની મૂર્તિ (છે). હવે એની જે પર્યાય છે તેમાં આ જણાય છે. ઇ જણાય છે ઇ પર્યાય જણાય છે. આ (પર) વસ્તુ નહિ, એ વસ્તુમાં ક્યાં તન્મય થાય છે? કારણ કે, એ વસ્તુ અને પર્યાય વચ્ચે તો અત્યંતઅભાવ છે. ઝીણી વાત છે, ભાઈ! આહાહા...! જેની સત્તામાં 'આ છે' એમ જણાય છે ઇ એની સત્તા જણાય છે. જ્ઞાનની અવસ્થાની સત્તાનું હોવાપણું જણાય છે. આહાહા...! પણ એ હોવાપણાની પર્યાયનો પણ વ્યવહાર (છે). પર્યાય છે તે વ્યવહાર છે. દ્રવ્ય તે નિશ્ચય છે, અત્યારે અહીં ઇ લેવાનું છે.

ત્યાં ('પ્રવચનસાર') ૮૯ (ગાથામાં) એમ કહ્યું, કે શુદ્ધ દ્રવ્ય નિરૂપણ-શુદ્ધ દ્રવ્યના કથનની અપેક્ષાએ પર્યાયમાં રાગ છે એ નિશ્ચયનય છે. સ્વમાં છે એ અપેક્ષાએ. અહીં કહે છે કે અહીં દર્શનપ્રધાન કથન છે તેથી સ્વ-આશ્રિત એટલે પર્યાય નહિ, ગુણભેદ નહિ, એકલો જ્ઞાયકભાવ જે ત્રિકાળી ભૂતાર્થ સત્ સાહેબ સત્સ્વરૂપ પ્રભુ, પૂર્ણ શુદ્ધ ધ્રુવ, એને આશ્રિત નિશ્ચયનય છે. આ પહેલી લીટીનો અર્થ થાય છે. આહાહા...!

નિશ્ચયનય છે એ તો જ્ઞાનનો પર્યાય છે પણ તે વિષય કરે છે દ્રવ્યને તેથી તેને સ્વ-આશ્રિત નિશ્ચયનય કીધી. સમજાય છે કાંઈ? નય તો જ્ઞાનનો પર્યાય છે પણ એ નિશ્ચય

જ્ઞાનનો પર્યાય છે... આ તો શાંતિથી સમજવા જેવી વાત છે, બાપુ! એ ત્રિકાળી જ્ઞાયકનો વિષય કરે છે. તેથી તેને-ત્રિકાળીને અહીં નિશ્ચયનય કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! સ્વ-આશ્રિત નિશ્ચયનય, એમ કીધું ને? સ્વ-આશ્રિત નિશ્ચયનય.

ભગવાન પૂર્ણસ્વરૂપ (છે). જે પર્યાયમાં પર જણાય છે તે જ પર્યાયમાં આત્મા જણાય છે છતાં તેનું લક્ષ ત્યાં નથી. શું કીધું? જે જ્ઞાનની પર્યાયમાં આ.. આ જણાય છે, એમ કહે છે એ તો પર્યાય જણાય છે છતાં તે પર્યાય જણાય છે તે પર્યાયમાં દ્રવ્ય પણ જણાય છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ! એ વસ્તુ જે છે તે પર્યાયમાં જણાય છે કેમકે જ્ઞાનના પર્યાયનો સ્વભાવ સ્વ-પરપ્રકાશક (છે). ઇ સ્વ-પ્રકાશક છે તેથી જ્ઞાનની પર્યાય દ્રવ્યને, ત્રિકાળીને જાણે છે છતાં તેનું લક્ષ ત્યાં નથી, એનું લક્ષ પર્યાય અને રાગ ઉપર હોવાથી તે જાણવા છતાં જાણતો નથી.

અહીં તો સ્વ-આશ્રિતે જાણે છે, એમ કહે છે. લક્ષ ફેરવ્યું છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? આત્માશ્રિત એટલે ઓલો વ્યવહારનો 'પરાશ્રિત' શબ્દ છે ને એટલે અહીં સ્વ-આશ્રિત (કહ્યું છે). સ્વ-આશ્રિત તે નિશ્ચયનય છે. સ્વ-આશ્રિત જ્ઞાયક અતીન્દ્રિય આનંદની મૂર્તિ પ્રભુ! ધ્રુવ સ્વભાવ તે સ્વ-આશ્રિત, તેને નિશ્ચયનય કહીએ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

'પરાશ્રિત (અર્થાત્ પરને આશ્રિત) વ્યવહારનય છે.' હવે એની સામે (લ્યે છે). જેટલા દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ આદિના પરિણામ ઉત્પન્ન થાય એ બધા પરાશ્રિત છે. પરાશ્રિત છે તેથી તે વ્યવહાર છે અને તેથી તે નિષેધ કરવા લાયક છે એમ અહીં સિદ્ધ કરવું છે. આહાહા...! હવે અહીં કેટલાક (અજ્ઞાની) ઇ કહે છે, કે વ્યવહાર કરતા સરાગ ચારિત્રથી વીતરાગ ચારિત્ર થાય. અહીં કહે છે કે એનો તો નિષેધ કરવો છે. નિષેધ કરતા જે સ્વનો આશ્રય થાય તેને નિશ્ચય કહેવામાં આવે છે. જેનો નિષેધ કરવો છે તેના આશ્રયથી નિશ્ચયમાં, અંતરમાં જવાય? સમજાય છે કાંઈ?

હા, કેટલેક ઠેકાણે કહ્યું છે, કે વ્યવહાર સાધન છે, સાધક છે, નિશ્ચય સાધ્ય છે. ઇ તો સાધકનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે. 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક' ૨૫૬ પાનું. વ્યવહાર કહ્યો છે ને? (તો કહે છે) એ તો નિમિત્ત આદિનું જ્ઞાન કરાવવા કહ્યું છે. નિમિત્ત છે તેનું જ્ઞાન કરાવવા કહ્યું છે. આદરણીય છે અને આશ્રય કરવા લાયક (છે), એમ નહિ. સમજાણું? ઝીણું બહુ, ભાઈ! કહો 'નવરંગભાઈ'! આવો માર્ગ છે, પ્રભુ! આહાહા...!

અહીંયાં એક સેકન્ડના અસંખ્ય ભાગમાં એક સમયની પર્યાય છે, એ તો ઠીક, પણ અંદર એ પર્યાય પોતે ખરેખર તો વ્યવહાર છે અને ત્રિકાળી જે વસ્તુ છે જ્ઞાયક સ્વરૂપ એ જ પોતે નિશ્ચય છે. નિશ્ચય અને વ્યવહાર આ રીતે છે. હવે અહીં વ્યવહારમાં તો પરાશ્રિત ભાવ થાય તેને વ્યવહાર બતાવવો છે. સમજાણું કાંઈ? નહિંતર પર્યાયમાત્ર વ્યવહાર છે. 'પંચાધ્યાયી'. પર્યાયમાત્ર વ્યવહાર છે. કેવળજ્ઞાન હોય કે મોક્ષપર્યાય હોય તોપણ એ વ્યવહાર

છે. કેમકે એ પર્યાય એક સમયની મુદ્દતવાળી નાશવાન છે. ભગવાન ત્રિકાળી અવિનાશી શુદ્ધ ચૈતન્ય છે તે જ નિશ્ચય છે, તે જ સત્ય છે અને તે જ આત્મા છે. આહાહા..! આવો હવે ક્યારે નિર્ણય કરે?

એવો જે નિશ્ચય સ્વ-આશ્રિત છે ત્યારે વ્યવહાર પરાશ્રિત છે. અહીં વ્યવહાર પર્યાય છે એમ ન લેતા પર્યાય પોતે વ્યવહાર છે. 'બનારસીદાસ'(ની) 'પરમાર્થ વચનિકા'માં પણ આવ્યું છે ને? કે, નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ છે એ વ્યવહાર છે. પર્યાય છે ને? (એટલે). આહાહા..! એક સમયની મુદ્દતવાળી ચીજ અને પલટતી ચીજ ને નાશ થવાવાળી ચીજ, તેને અહીંયાં વ્યવહાર કહ્યો છે. ચાહે તો નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ હો. જે અહીં નિશ્ચયનય આશ્રિત નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ કહે છે એને ત્યાં નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગને વ્યવહાર કહે છે. કઈ અપેક્ષાએ? ત્રિકાળ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ. ભેદ છે માટે અભેદની અપેક્ષાએ ભેદને વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે. અહીંયાં અપેક્ષા બીજી છે. આહાહા..!

અહીં તો કહે છે, કે વ્યવહાર પરાશ્રિત છે. વ્યવહારનય છે ને? ઇ વ્યવહારનય પરાશ્રિત છે તેથી એકલી પર્યાય નહિ. પરને આશ્રિત થતો દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા આદિનો શુભભાવ કે અશુભભાવ, પરાશ્રિત થતો ભાવ તે વ્યવહારનયનો આશ્રિત છે. આવી વાતું હવે. એક તો નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ. એ તો રાગ છે, ઇ વ્યવહાર છે તો આને નિશ્ચય કહ્યો, પણ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તો ત્રિકાળ દ્રવ્ય છે તે નિશ્ચય છે અને પર્યાય છે તે પોતે જ, નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ એ પોતે જ વ્યવહાર છે. કેમકે એ તો આવી ગયું ને કે મોક્ષમાર્ગની પર્યાય અને મોક્ષ બેય દ્રવ્યમાં નથી. આહાહા..!

મોક્ષની પર્યાય ને મોક્ષના માર્ગની પર્યાય દ્રવ્ય ઉપર તરતી, ઉપર તરતી છે. જેમ પાણીના ઘનમાં તેલના બિંદુ ઉપર તરે છે એમ મોક્ષની પર્યાય, મોક્ષના માર્ગની પર્યાય પણ દ્રવ્યથી ઉપર તરે છે, અંદર પ્રવેશ કરતી નથી. આવે છે ને કળશ? ઉપર તરે છે. પહેલા કળશમાં આવે છે. હવે અહીં એ નથી લેવું. અહીં તો ફક્ત પરાશ્રિત જેટલો ભાવ છે એને વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે. આહાહા..! હવે આવી અપેક્ષાઓનો પાર ન મળે.

મુમુક્ષુ :- અહીં મોક્ષની પર્યાય છે તે અંતરમાં જાય છે કે એ પણ બહાર રહે છે?

ઉત્તર :- જાય તે વાત પણ નથી. ઇ પર્યાય દ્રવ્ય ઉપર ઢળે છે તેથી આશ્રય કર્યો એમ કહેવામાં આવે છે. ઇ તો કહેવાય ગયું છે. પર્યાય નિર્મળ જે થાય છે એ નિશ્ચયથી ષટ્કારક પરિણમનથી થાય છે. સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય, સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય એ કર્તા, કર્મ, કરણ (આદિ ષટ્કારકથી પોતાથી થાય છે). પર્યાયોની કર્તા (પર્યાય), (પર્યાયનું) કર્મ પર્યાય, પર્યાયનું કાર્ય પર્યાય, પર્યાયનું સાધન પર્યાય, પર્યાયનું અપાદાન પર્યાય, થી-થકી, થી-થકી આવે છે ને? અપાદાન. ખરેખર એ ઉપાદાન લીધું છે અને એનો આધાર પણ ઇ. એટલે પર્યાયના ષટ્કારક પર્યાયથી છે. પણ છતાં તે પર્યાય સ્વતંત્રપણે લક્ષ ન્યાં કરે છે ઇ પોતે

કર્તા થઈને કરે છે. પરનો આશ્રય થયો માટે પરાધીન છે એમ નહિ. શું કીધું ઇ. સમજાણું? આહાહા..!

અહીં તો ફક્ત પરાશ્રિત વ્યવહાર કહ્યો એ વ્યવહાર ખરેખર તો પર્યાય પોતે જ વ્યવહાર છે છતાં ઇ અત્યારે અહીં નથી લેવું. અહીંયાં તો આત્મા સિવાય પર પદાર્થની એકતાબુદ્ધિ રૂપ અધ્યવસાન છે તેને છોડાવ્યા. બીજાને બચાવું, જિવાડું, સુધારું, આમ કરું ઇ એકત્વબુદ્ધિ છોડાવી તો ભેગું... આચાર્ય કહે છે, કે જેમ પરને આશ્રયે એકત્વબુદ્ધિ છોડાવી છે તો હું તો એમ કહું છું કે પરાશ્રિત વ્યવહાર જ છોડાવ્યો છે. કેમકે એકત્વબુદ્ધિ પણ પરને આશ્રયે છે અને દયા, દાન, વ્રત રાગાદિ થાય એ પણ પરને આશ્રિત છે. આહાહા..! માટે ભગવાને તો વ્યવહાર જ છોડાવ્યો છે. ઇ વ્યવહાર ઓલી પર્યાય છોડાવવી છે અત્યારે એમ નથી લેવું. સમજાણું?

એને થતો જે દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ આદિનો ભાવ, શાસ્ત્રનું જ્ઞાન (થાય છે) એ બધો વ્યવહાર છે, વિકલ્પ છે. આહાહા..! એને ભગવાને છોડાવ્યો છે. કેમકે ઇ પરાશ્રિત છે. આહાહા..! શાસ્ત્રજ્ઞાન એ પણ પરાશ્રિત છે. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધાનો રાગ પરાશ્રિત છે. પંચ મહાવ્રતના પરિણામ એ પણ પરાશ્રિત, અણુવ્રતના પરિણામ એ પણ પરાશ્રિત છે. આહાહા..!

અહીં આ બે લીટીમાં અંદર (ભર્યું છે). ‘આત્માશ્રિત (અર્થાત્ સ્વ-આશ્રિત) નિશ્ચયનય છે,...’ નિશ્ચયનય છે એ તો જ્ઞાનનો અંશ છે પણ સ્વ આખી વસ્તુને જ નિશ્ચયનય કીધી છે. એનો આશ્રય કરવા લાયક જે ચીજ છે તેને નિશ્ચયનય કીધી છે. સમજાણું કાંઈ? ૧૧મી ગાથામાં કહ્યું ને? ‘મૂદત્યો દેસિદો દુ સુદ્ધણઓ’ (પર્યાયને) ગૌણ કરીને પહેલું એમ કહ્યું કે વ્યવહાર અભૂતાર્થ છે. પર્યાયને ગૌણ કરીને નથી તેમ કહ્યું. પર્યાયને ગૌણ કરીને નથી તેમ કહ્યું ને ત્યાં? અને દ્રવ્યને મુખ્ય કરીને તે છે તેમ કહ્યું. ઓલી (પર્યાયને) અસત્યાર્થ કીધી હતી એ તો ગૌણ કરીને અસત્યાર્થ કહ્યું હતું. પર્યાય છે ખરી પણ ગૌણ કરીને એને અસત્ય કીધી. હવે અહીં વ્યવહાર છે ખરો. જ્યાં સુધી પૂર્ણ વીતરાગ ન થાય ત્યાં સુધી સ્વ-આશ્રિત દષ્ટિ અને અનુભવ પણ છે અને જરી પરાશ્રિતનો રાગભાવ પણ છે. છે તેનો નિષેધ છે ને? આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? હવે નવરાશ ક્યાં આમાં? વાણિયાને નવરાશ કે દિ’ મળે? આહાહા..! આવો માર્ગ (છે). વ્યવહાર પરાશ્રિત છે, એ આ.

‘ત્યાં, પૂર્વોક્ત રીતે પરાશ્રિત સમસ્ત અધ્યવસાન...’ હવે ઇ પરાશ્રિત વ્યવહાર કહ્યો ઇ વ્યવહારના બે પ્રકાર કરીને નિષેધે છે. ‘પરાશ્રિત સમસ્ત અધ્યવસાન (અર્થાત્ પોતાના ને પરના એકપણાની માન્યતાપૂર્વક પરિણમન)...’ હું પરનું કરી શકું, પરને મેળવી શકું, પરને છોડી શકું, પરને લઈ શકું, બીજાને સુખી કરી શકું, દુઃખી કરી શકું, બીજાનો મોક્ષ કરાવી શકું, બીજાને બંધ કરાવી શકું, જિવાડી શકું, મારી શકું એવી જે પરદ્રવ્ય સાથેની

એકત્વ બુદ્ધિ એ અધ્યવસાન. ‘એ બંધનું કારણ હોવાને લીધે,...’ એ અધ્યવસાન બંધનું કારણ હોવાને લીધે, આહાહા...! ‘મુમુક્ષુને,...’ આહાહા...! જે મોક્ષાર્થી છે, મોક્ષ જેનું પ્રયોજન છે. આહાહા...! એવા ‘મુમુક્ષુને તેનો (-અધ્યવસાનનો) નિષેધ કરતા...’ તે અધ્યવસાનનો નિષેધ એટલે એકત્વ બુદ્ધિનો (નિષેધ કરતા). હું આને મેળવી શકું, આને છોડી શકું, આને મદદ કરી શકું, આને આમ કરી શકું, સુખી કરી શકું વગેરે. એક દ્રવ્યને બીજા દ્રવ્યની એકત્વબુદ્ધિનો અધ્યવસાન, તેનો નિષેધ કરાવતા, ‘નિષેધ કરતા એવા નિશ્ચયનય વડે ખરેખર વ્યવહારનયનો જ નિષેધ કરાયો છે,...’ એકત્વબુદ્ધિનો નિષેધ કરાવ્યો છે ઈ પરના આશ્રયથી જે વ્યવહાર થાય એનો નિષેધ કરાવ્યો છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આવી ઝીણી વાત છે, બાપુ! માર્ગ બહુ અલૌકિક છે. આહાહા...! અનંતકાળથી આથડે છે. ‘શ્રીમદ્’માં આવે છે ને? ‘અનંત કાળથી આથડ્યો વિના વાન ભગવાન સેવ્યા નહિ ગુરુ સંતને’ સેવ્યા નહિ એટલે ન્યાં પગ દાબવા હશે? એ ચોથી ગાથામાં પણ આવે છે. પોતે તો સમજ્યો નથી પણ સમજ્યો એની સેવા કરી નથી. ‘સુદપરિચિદાણમૂદા’ સેવાનો અર્થ ઈ કહે છે તે (તે) માન્યું નથી.

મુમુક્ષુ :- સિદ્ધાંત કહે છે એ કબુલ રાખવું.

ઉત્તર :- હા, પણ આ સિદ્ધાંત આમ કહે છે. કહેવાનો આશય આ છે. સેવા કરવી એટલે શું પગ દાબવા છે? એણે જે કહ્યું, આમાં છે ને? આવી ગયું છે. ચોથી (ગાથા). ‘પોતામાં અનાત્મજ્ઞપણું હોવાથી (-પોતે આત્માને નહિ જાણતો હોવાથી) અને બીજા આત્માને જાણનારાઓની સંગતિ-સેવા નહિ કરી હોવાથી,...’ છેલ્લે છે, પહેલા પેરેગ્રાફની છેલ્લી બે લીટી. છે? જાણનારાઓની સંગતિ એટલે સેવા નહિ કરી હોવાથી. આહાહા...! સંસ્કૃતમાં ‘ઉપાસના’ ‘પરેષામાત્મજ્ઞાનામનુપાસનાચ્ચ’ છે ને? સેવા નહિ કરી. ‘અનુપાસનાચ્ચ’ એટલે સેવા નહિ કરવાથી. સંસ્કૃત ટીકા છે. એનો અર્થ સંગતિ કરી તો સંગતિ કરવી તે વ્યવહાર છે. પણ એણે જે કહ્યું છે તે રીતે માન્યો નહિ, જાણ્યો નહિ એ એણે સંગતિ ને સેવા કરી નહિ. આહાહા...! બહુ કામ આકરું, જનમ-મરણ રહિતની વાતું, બાપા! આકરી, ભાઈ! આહાહા...!

અહીં કહે છે, એકપણાની બુદ્ધિ જેણે પ્રભુએ છોડાવી. કેમકે સ્વદ્રવ્ય અને પરદ્રવ્ય વચ્ચે તો અત્યંતઅભાવ (છે). એથી બીજાનું કાંઈ કરે એ તો કોઈ રીતે બને નહિ. કારણ કે જે દ્રવ્ય છે તે નકામો તો કોઈ કાળે હોઈ શકે નહિ. એટલે? જે દ્રવ્ય છે એ નકામો એટલે પર્યાયના કાર્ય વિનાનું દ્રવ્ય કોઈ દિ’ હોઈ શકે જ નહિ. પર્યાયના કાર્ય વિનાનું કોઈ દિ’ કોઈ દ્રવ્ય હોઈ શકે નહિ. હવે નકામું કોઈ નથી તો તેનું કામ બીજો શી રીતે કરે? આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? જરી ઝીણી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- આખી દુનિયા બીજાનું કામ કરે છે.

ઉત્તર :- આખી દુનિયા કરતી નથી. 'રામજીભાઈ'! બધું બહુ કરતા હતા. સલાહ આપતા હતા ને ઓલાને? 'ઢેબરભાઈ'! 'ઢેબરભાઈ'! આવતા, એને સલાહ આપતા. એક મહિનો કેદમાં જવું પડ્યું ને! એ તો એક વિકલ્પ હોય ને વાણી નીકળવાની હતી. આહાહા...! એ..ઈ..! 'શાંતિભાઈ'! આવો માર્ગ છે. આહાહા...!

અહીં તો પરમાત્મા પરની એકત્વબુદ્ધિ જ્યારે છોડાવે છે તો એ પરની એકત્વબુદ્ધિ-મિથ્યાત્વ તે વ્યવહાર છે. તે અપેક્ષાએ તો હું એમ માનું છે કે પરના આશ્રયનો સઘળો વ્યવહાર છોડાવ્યો છે. આહાહા...! 'નિષેધ કરતા એવા નિશ્ચયનય વડે ખરેખર વ્યવહારનયનો જ...' છે? એકાન્ત નથી? 'વ્યવહારનયનો જ નિષેધ કરાયો છે,....' બિલકુલ વ્યવહારનય દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ એ બધો વ્યવહાર છે તેનો નિષેધ કરાવ્યો છે, એ બંધના કારણ છે. આહાહા...! આકરું કામ. જગત ક્યાં ઝુકાણું છે અને ક્યાં ઝુકવું જોઈએ એની ખબર ન મળે. આહા...!

એ અહીં કહે છે, કે 'ખરેખર વ્યવહારનયનો જ...' આહાહા...! ભગવાને જ્યારે એક દ્રવ્ય જે આત્મા ઈ બીજા દ્રવ્યની કોઈપણ (પર્યાય કરી શકે નહિ, એમ કહ્યું), પર્યાય વિનાનું દ્રવ્ય નથી તેથી તેની પર્યાય એ કરી શકે નહિ છતાં એકત્વબુદ્ધિથી કર્તા માને એનો અહીં નિષેધ કર્યો છે, તો અમે એમ કહીએ છીએ કે પરને આશ્રયે જેટલો વ્યવહાર થાય એનો નિષેધ કર્યો છે. પરના આશ્રયની એકત્વબુદ્ધિનો નિષેધ કર્યો. એની સાથે પરાશ્રિત વ્યવહાર એકત્વબુદ્ધિ ભલે ન હોય. આહાહા...! બેય પરાશ્રિત છે. આહાહા...! હવે આવી વાતું. ક્યાં નવરાશ (છે)? 'કાંતિભાઈ'! આખો દિ' ધંધા, પાણી ને... આહાહા...! આમાં આવી વાતું... અવસર સબ આવી ગયા છે, કહે છે. આહા...! 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'માં (કહે છે). આહાહા...!

'વ્યવહારનયનો જ નિષેધ કરાયો છે, કારણ કે વ્યવહારનયને પણ પરાશ્રિતપણું સમાન જ છે...' શું કહ્યું ઈ? જેમ પરને જીવાડું, મારું, મોક્ષ કરાવું (એવી) પરાશ્રિત એકત્વબુદ્ધિ છોડાવી તેમ બધો પરાશ્રિતનો વ્યવહારનય સમાન જ છે. જેમ એકત્વબુદ્ધિ એમ પરને આશ્રયે થતો વિકલ્પ, રાગ ચાહે તો દયા, દાન, દેવ-ગુરુની શ્રદ્ધા, દેવ-ગુરુ, પરમાત્માની શ્રદ્ધાનો રાગ એ બધો વ્યવહાર છે તેને અહીં છોડાવ્યો છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? લોકોને બહુ કઠણ પડે. શું થાય પણ ભાઈ? માર્ગ આ છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- હસ્તાવલંબન છે ને?

ઉત્તર :- હસ્તાવલંબન એ તો નિમિત્તનું કથન કર્યું છે. છે જ નહિ. હસ્તાવલંબન જાણીને કથન કર્યું છે પણ એનું ફળ સંસાર છે. છે? આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

અહીં તો કહે છે 'કે વ્યવહારનયને પણ પરાશ્રિતપણું સમાન જ છે (-જેમ અધ્યવસાન પરાશ્રિત છે તેમ વ્યવહારનય પણ પરાશ્રિત છે,....)' આહાહા...! હવે અહીં (અજ્ઞાની કહે છે કે), પરાશ્રિત વ્યવહારથી સ્વ-આશ્રિત નિશ્ચય થાય. વ્યવહાર-રાગની દશા તેની દિશા,

રાગની દશા તેની દિશા પર તરફ છે અને સમ્યગ્દર્શનની નિશ્ચયની દશા, તેની દિશા સ્વ તરફ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? બેનો ઉગમણો-આથમણો ફેર. હવે બેનો મેળ શી રીતે કરવો? હવે ઇ કહે, વ્યવહાર સાધન કહ્યું છે ને! સાધનથી નિશ્ચય સાધ્ય થાય. એમ ઠેકાણે ઠેકાણે ‘જયસેનાચાર્ય’માં, ‘દ્રવ્યસંગ્રહ’માં ‘બ્રહ્મદેવસૂરી’માં આવે છે. એ તો ત્યાં આગળ નિમિત્તનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે. ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’માં વ્યવહારનું નિમિત્ત આદિનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે, કે આ આ હતું. પણ એ આદરવા લાયક છે ને એનાથી નિશ્ચય થાય છે એ વાત ત્યાં છે જ નહિ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

‘(-જેમ અધ્યવસાન પરાશ્રિત છે તેમ વ્યવહારનય પણ પરાશ્રિત છે, તેમાં તફાવત નથી).’ આહાહા...! જેમ એક દ્રવ્ય ભગવાનઆત્મા એ પરદ્રવ્યનું કાંઈ પણ કરે, મેળવે, છોડે એવું કાંઈ છે જ નહિ, છતાં પર સાથેની એકત્વબુદ્ધિ ભગવાને છોડાવી છે તો અમે તો એમ જ કહીએ છીએ કે, જેટલો પરાશ્રિત વ્યવહાર છે એ બધો ભગવાને છોડાવ્યો છે. આહાહા...! ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’, ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ મહાસંત. આહાહા...! કેવળીના કેડાયતો, એક-બે ભવે તો કેવળ લેવાના, કેવળ લઈને મોક્ષ જવાના. આહાહા...! એની આ વાણી (છે) એમ કહેવું એ વ્યવહાર છે. વાણી તો વાણીની છે.

‘અને આ વ્યવહારનય...’ આહાહા...! ‘એ રીતે નિષેધવાયોગ્ય જ છે;...’ બિલકુલ પર સાથેની એકત્વબુદ્ધિ અને પરનો આશ્રય-બેય છોડવા લાયક જ છે. પર સાથે એકત્વની બુદ્ધિ અને પરને આશ્રયે થતો ભાવ, બધો છોડવા લાયક જ છે. આહાહા...! આકરું કામ છે. ‘વ્યવહારનય એ રીતે નિષેધવાયોગ્ય જ છે;...’ ‘જ’ કીધું છે. એકાન્ત ન થાય? નિષેધવાયોગ્ય જ છે. કથંચિત્ આદરણીય અને કથંચિત્ નિષેધવાયોગ્ય, એમ નથી. આહાહા...!

ત્યાં એમ કહે કે, સરાગ ચારિત્રથી વીતરાગ ચારિત્ર થાય. અહીં તો ના પાડે છે. એની રુચિ છોડી પર તરફની દશાના ભાવની રુચિ છોડી, સ્વ તરફના ભાવની રુચિમાં જાય એને પરનો નિષેધ થઈ જાય છે. આહાહા...! નિષેધ કરવો પડતો પણ નથી. આહાહા...! રાગના ત્યાગનું કર્તાપણું તો નામમાત્ર છે, આવ્યું ને? હૈં? આહાહા...! રાગનું ગ્રહણ તો ઠીક (ત્યાગકર્તા પણ નથી). આમ તો ગ્રહણત્યાગ કીધો, ‘પ્રવચનસાર’ ૧૮૯. આત્મામાં રાગનો ગ્રહણત્યાગ છે એ નિશ્ચયથી છે, શુદ્ધ દ્રવ્યના નિરૂપણના નિશ્ચયથી છે. રાગ ગ્રહે છે, ઉત્પન્ન કરે છે અને વ્યય કરે છે. ગ્રહણત્યાગ છે. અને ‘પંચાસ્તિકાય’માં તો એમ પણ કહ્યું, કે પર્યાય માત્ર દ્રવ્યમાં સંયોગ થાય છે અને વિયોગ થાય છે. આહાહા...! વિકારની તો વાત શું કરવી પણ નિર્વિકારી પર્યાયનો ઉત્પાદ એ દ્રવ્યની સાથે સંયોગ સંબંધ છે અને એનો વ્યય થાય તો એ વિયોગ છે. આહાહા...!

એવું જે સ્વદ્રવ્ય એનો આશ્રય કરવા માટે પરદ્રવ્યની એકતાબુદ્ધિ અને પરદ્રવ્યના આશ્રયે થતો વ્યવહાર, તેને છોડાવ્યો છે. ઝીણી વાત છે, ભાઈ! કુદરતે ગાથા જ આ આવી. આઠ

દિ' થી બંધ હતું. ૨૭૧ ગાથા સુધી આવી ગઈ હતી. આહાહા..!

‘એ રીતે,...’ એ રીતે, એટલે? જેમ સ્વનું પર કરી શકે આદિ એકત્વબુદ્ધિનો નિષેધ (કર્ચો) તેમ પરનો આશ્રય થતો ભાવ એનો પણ નિષેધ એક જ વિધિથી છે. આહાહા..! વ્યવહાર શ્રદ્ધા, વ્યવહાર ચારિત્ર એટલે દયા, દાનના પરિણામ, શાસ્ત્રનું વ્યવહાર જ્ઞાન એ બધો વ્યવહાર છે તે નિષેધવા લાયક છે. આહાહા..!

હવે ઓલા અહીં કહે છે, કે એનાથી સાધન થાય. શાસ્ત્રમાં શબ્દો એવા છે. ‘જયસેનાચાર્યદેવ’ની ટીકા(માં એમ આવે છે). તેથી ઓલા ‘જ્ઞાનસાગરે’ ‘જયસેનાચાર્યદેવ’ની ટીકામાંથી ‘સમયસાર’ બનાવ્યું. ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’માંથી નહિ. છે ને? આ ‘વિદ્યાસાગર’ સાધુ છે એનો શિષ્ય. ઇ માને નહિ. ‘પંચાધ્યાયી’, ‘ટોડરમલ્લ’ ને ‘બનારસીદાસ’ના ગ્રંથ નહિ. આચાર્યનું લાવો, આચાર્યનું લાવો. અને ચોથે ગુણસ્થાને સ્વરૂપઆચરણ માને નહિ. હવે આ કહે કે, સ્વરૂપઆચરણ ચોથે છે. એ તો ‘સિદ્ધાંત પ્રવેશિકા’માં આવે છે. હેં?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- ચોથેથી શરૂ થાય છે. રાગનો ઉપયોગ છે (તે) ખસીને આમ જાય છે એટલે અરાગી ઉપયોગ એ શુદ્ધઉપયોગ જ છે. સ્વદ્રવ્યનો આશ્રય થવો તે શુદ્ધઉપયોગ જ છે, એકલી પરિણતિ નથી. શરૂઆત પહેલી, હોં! ... સમજાય છે કાંઈ? આહાહા..! જ્યાં ઉપયોગ શુદ્ધ ઉપયોગ છે, શુભરાગને જ્યાં છોડાવવા કીધું ત્યારે હવે આશ્રય કરવા લાયક અહીં કીધું, તો એ આશ્રય કરવા લાયક પરિણામ જે થયા એ પરિણામ શુદ્ધ જ છે, ખરેખર શુદ્ધઉપયોગ જ છે અને ચોથેથી સ્વરૂપઆચરણ છે. એ ‘વિદ્યાસાગર’ ના પાડે છે. આણે વળી હા પાડી છે. ‘મનોહરલાલજી’. ચોથે હોય છે. એમાં કીધું ઓલામાં છે ખરુંને? ‘સિદ્ધાંત પ્રવેશિકા’માં. કંઈક મતિ, કંઈક મતિ કલ્પનાએ ક્રિયાકાંડમાં એવા જોડાય ગયા, એ આડે તત્ત્વની દૃષ્ટિનો (લોપ થઈ ગયો).

ક્રિયાકાંડ પણ ક્યાં છે એવા? નવમે ત્રૈવેયક ગયો એવા દ્રવ્યલિંગ પણ ક્યાં છે? આ તો કોઈ માટે નથી, બાપુ! એમ નહિ, હોં! અહીં તો કહ્યું ને, કે આહાહા..! ધર્મધ્યાનનો આજ્ઞાવિચય ને અપાયવિચયનો વિચાર કરતા, અપાયવિચય આહાહા..! આજ્ઞાવિચય-પરમાત્મા શું કહે છે એનો વિચાર એ આજ્ઞાવિચય. અપાયવિચયમાં કર્મનો વિપાક દુઃખરૂપ છે તો (હું) અને બધા આત્માઓ કર્મથી રહિત થાઓ, પ્રભુ! આહાહા..! એમ કહે છે. કોઈને નુકસાન ન થાઓ. આહાહા..! ‘દ્રવ્યસંગ્રહ’માં અપાયવિચયનો આવો અર્થ કર્યો છે. ‘દ્રવ્યસંગ્રહ’ છે ને? અપાયવિચય. બધા આત્માઓ પરમાત્મા થાઓ. અમારી પવિત્ર ભાવના તો એ છે, ભાઈ! કોઈ નુકસાનમાં ન રહો. આહાહા..! એવો વિચાર અપાયવિચયમાં ધર્મધ્યાનમાં કરે છે. એ..ઈ..! બતાવ્યું હતું ને? બતાવ્યું હતું આમાંથી? નથી? નથી? અપાયવિચય કેટલામાં કીધું હતું?

અંતરાત્મા કોને કહેવો કે, ચોથે ગુણસ્થાને અશુદ્ધ લેશ્યાવાળા જીવને જઘન્ય અંતરાત્મા કહેવો. પણ ઓલું છે એમાં, ધર્મધ્યાનનું કાઢો ને, ધર્મધ્યાનમાં છે ને? અપાયવિચય. આ બાજુના પાને છે. જ્યાં ધ્યાનનો વિષય છે ને પાછળ? પાંત્રીસ અક્ષરનો 'દ્રવ્યસંગ્રહ'માં આવે છે. પંચપરમેષ્ટી.. પંચપરમેષ્ટી. ધર્મધ્યાનનો આજ્ઞાવિચય, એના અપાયવિચયના અર્થમાં છે. બધા જીવો પરમાત્મપદને પામો. એવો વિચાર કરવો. આહાહા..!

'ભેદાભેદ રત્નત્રયની ભાવનાના બળથી અમારા અથવા અન્ય જીવોનાં કર્મોનો નાશ ક્યારે થશે એ પ્રકારનું ચિંતન તેને 'અપાયવિચય'...' કહે છે. બધા કર્મનો નાશ (થાઓ). આહાહા..! અપાયવિચય, ૧૮૩ પાનું છે. 'આ શ્લોકમાં કહ્યા પ્રમાણે પદાર્થનો નિશ્ચય કરવો તે 'આજ્ઞાવિચય' (છે). ભગવાને કહ્યું તે. એ પહેલો ધર્મધ્યાનનો બોલ. બીજો - 'ભેદાભેદ રત્નત્રયની ભાવનાના બળથી અમારા અથવા અન્ય જીવોનાં કર્મોનો નાશ ક્યારે થશે એ પ્રકારનું ચિંતન તેને 'અપાયવિચય' નામનું બીજું ધર્મધ્યાન જાણવું.' બધા જીવો પરમાત્મા થઈ જાવ, બાપા! આહાહા..! તું ભગવાન છો ને. બાપા! એવી ભાવના છે, જુઓ! આહાહા..! દસ લક્ષણીમાં ભાઈએ એમ લખ્યું છે ને?

મુમુક્ષુ :- તીર્થંકર પ્રકૃતિ બંધાય જાય.

ઉત્તર :- ઈ વળી જુદી. આ તો અપાયવિચયમાં (આવ્યું). ભાઈ 'હુકમચંદજી' દસ લક્ષણ પર્વમાં એક એક પૂરું કરતા લખે કે, આ મારી પવિત્ર ભાવના (છે). બધા પૂર્ણાનંદને પ્રાપ્ત કરો એવી પવિત્ર ભાવનાથી હું વિરામ પામું છું. છે? છેલ્લે. આહાહા..! આ તો આપણે 'બ્રહ્મદેવ' ટીકાકારમાંથી કાઢ્યું. ઓલું તો ગૃહસ્થ કહે છે. બધા આત્માઓ પ્રભુ પૂર્ણ આનંદ સ્વરૂપ છો ને, નાથ! આહાહા..! બધા કર્મ રહિત થઈ મોક્ષ થાવ. આહાહા..! કોઈપણ પ્રાણી (દુઃખી ન થાઓ). બીજાનો મોક્ષ કરી દઉં, ઈ જુદી વસ્તુ. એ બંધ-મોક્ષના પરિણામમાં એકત્વબુદ્ધિ થઈ. અને આ બીજા બધાના આત્માઓ પૂર્ણાનંદને પ્રાપ્ત થાઓ, હું ને બધા, ઈ જુદી વસ્તુ છે.

મુમુક્ષુ :- આ ભાવના કરવા યોગ્ય ને?

ઉત્તર :- ઈ ભાવના તો અંદરની એકાગ્રતાની છે. એકાગ્રતાની છે ઈ. ભલે વિકલ્પ સાથે છે પણ મૂળ એકાગ્રતા છે. ધર્મધ્યાન છે ને? નિશ્ચય ધર્મધ્યાન છે તે શુદ્ધ નિર્મળ છે, વિકલ્પ નહિ. આહાહા..! એમ તો દસ પ્રકારના ધર્મને પણ શુભભાવ કહ્યો છે. નહિતર છે તો ચારિત્રના ભેદ પણ ઓલો વિકલ્પ ઉઠે છે ને? દસલક્ષણી પર્વ. શુભભાવ કહ્યો છે પણ ઈ અપેક્ષીત છે. બાકી તો અંદર... આહાહા..! પૂર્ણ સ્વરૂપ પરમાનંદનો નાથ! સત્તા મારી પૂર્ણ છે એવી જ મને પણ પૂર્ણ પ્રગટ થાવ, બધા ભગવાન આત્માઓને પૂર્ણ થાવ. આહાહા..! કોઈ વેરી કે દુશ્મન-મિત્ર છે જ નહિ. બધા ભગવાનઆત્માઓ છે. આહાહા..! 'અપાયવિચય'માં આ વિચાર કરવો, એમ કહે છે. આહાહા..!

અહીં (કહે છે), ‘વ્યવહારનય નિષેધવાયોગ્ય જ છે;...’ અહીં તો જરી અપાયનો વિચાર આવ્યો કે, આ નિષેધવાયોગ્ય છે ત્યાં તો પછી આ કહ્યું છે, કે બધા જીવો (કર્મરહિત થાઓ). પણ ઈ પોતાની ભાવના છે. ભલે વિકલ્પ ભેગો-સાથે આવે, પણ મૂળ તો અંદર એકાગ્રતા છે. બધા જીવો પૂર્ણાનંદને પ્રાપ્ત થાવ. હું પણ પૂર્ણાનંદને પ્રાપ્ત થઈ જાઉં. અમારે ને બીજાને બેયને. બેયને આવ્યું ને? આહાહા...!

‘વ્યવહારનય એ રીતે નિષેધવાયોગ્ય જ છે; કારણ કે આત્માશ્રિત નિશ્ચયનયનો આશ્રય કરનારાઓ જ...’ આહાહા...! ભગવાનઆત્મા, એનો આશ્રય કરનારા. ‘નિશ્ચયનયનો આશ્રય કરનારાઓ જ...’ એકાન્ત કીધું. વ્યવહારનો આશ્રય કરનારા મોક્ષ જાય એની ના પાડી. આહાહા...! આવું છે. માર્ગ તો એવો છે, બાપુ! ‘કારણ કે આત્માશ્રિત નિશ્ચયનયનો આશ્રય...’ આત્માશ્રિત નિશ્ચયનય, (કહ્યું છે). જોયું? ‘કરનારાઓ જ...’ આહાહા...! જે આત્માને આશ્રયે જે પર્યાય પ્રગટ થાય છે તે આત્માને આશ્રયે થઈ, એ નિશ્ચયનય થઈ. આહાહા...!

પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ ભગવાન, પૂર્ણજ્ઞાયક સ્વભાવ, એને આશ્રયે થતો... આહાહા...! એની જ મુક્તિ થાય છે. ‘નિશ્ચયનયનો આશ્રય કરનારાઓ જ (કર્મથી) મુક્ત થાય છે...’ આહાહા...! ‘અને પરાશ્રિત વ્યવહારનયનો આશ્રય તો એકાંતે નહિ મુક્ત થતો એવો અભવ્ય પણ કરે છે.’ આહાહા...! વ્યવહારનો આશ્રય તો અભવિ પણ કરે છે. નવમી ત્રૈવેયક અનંતવાર અભવિ મિથ્યાદષ્ટિપણે ગયો. વ્યવહાર તો ખૂબ કર્યો, એવો વ્યવહાર કર્યો કે એના ચામડા ઉતરડીને ખાર છાંટે તો ક્રોધ ન કરે. પણ એ તો બધી પરાશ્રિત રાગની ક્રિયા હતી. આહાહા...! ઝીણી વાત બહુ, ભાઈ! વીતરાગમાર્ગ વીતરાગભાવથી ઉત્પન્ન થાય. આહાહા...!

એ વીતરાગભાવ સ્વ આશ્રયથી ઉત્પન્ન થાય. કેમકે પોતે સ્વ વસ્તુ જ વીતરાગ ભાવ સ્વરૂપ છે. અકષાયસ્વરૂપ કહો, ચારિત્રસ્વરૂપ કહો, વીતરાગસ્વરૂપ કહો, પૂર્ણાનંદ પવિત્ર સ્વરૂપ કહો એ ભગવાનને આશ્રયે જ વીતરાગતા થાય છે. આહાહા...! અને પરાશ્રયે તો એકલો વ્યવહાર જ-રાગ જ થાય છે. આહાહા...! ‘કુંદકુંદાચાર્યો’ ‘મોક્ષપાહુડ’માં ૧૬મી ગાથામાં તો ત્યાં સુધી કહ્યું, ‘પરદવ્વાદો દુગર્હ’ આહાહા...! પ્રભુ! એમ કહે (છે) કે, હું પરદ્રવ્ય છું. તારું લક્ષ જો (તારા ઉપરથી) છૂટીને મારા ઉપર જશે (તો) રાગ થશે. તેથી તેની દુર્ગતિ એટલે ચૈતન્યની ગતિ નહિ મળે. આહાહા...! ‘મોક્ષપાહુડ’. હવે અહીં (લોકો) કહે કે, ભક્તિથી કલ્યાણ થાય. આ ભગવાન કહે કે, મારી ભક્તિ કર તો રાગ થાય. રાગ એ ચૈતન્યની ગતિ નથી, દુર્ગતિ છે. એટલે ચાહે તો સ્વર્ગ મળે પણ એ ગતિ કાંઈ સિદ્ધગતિ નથી, ઈ દુર્ગતિ જ છે. હૈં? આહાહા...!

‘પરાશ્રિત વ્યવહારનયનો તો આશ્રય એકાંતે નહિ મુક્ત થતો...’ કોઈ દિ’ મુક્ત ન થાય. એવા વ્યવહારનયનો આશ્રય તો અભવિ કરે છે. એમાં તે શું કર્યું નવું? આહાહા...! આ વ્રત પાળ્યા ને અપવાસ કર્યા ને પડિમાઓ લીધી. એવું (કરીને) તો નવમી ત્રૈવેયકે

ગયો. એવી તો અત્યારે ક્રિયા પણ નથી, એવો તો અત્યારે શુભભાવ પણ નથી. આહાહા...!

‘પરાશ્રિત વ્યવહારનયનો આશ્રય તો એકાંતે નહિ મુક્ત થતો...’ કોઈ દિ’ મુક્ત ન થાય ‘એવો અભવ્ય પણ કરે છે.’ અભવ્ય પણ, કેમ કીધું? ભવિ પણ કરે છે ને અભવિ પણ કરે છે, એમ. ભવિ નવમી ઐવેયકે અનંતવાર ગયો. એણે નિર્દોષ પંચ મહાવ્રત એવા પાળ્યા, ભગવાનની શ્રદ્ધા, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની (શ્રદ્ધા એવી કરી કે) માથું કાપે તોપણ બીજું ન માને, એવી વ્યવહાર શ્રદ્ધા (કરી), પણ એ બધી પરદ્રવ્યની (શ્રદ્ધા). આહાહા...! એવો વ્યવહાર તો અભવ્ય પણ કરે છે, જેની કોઈ દિ’ મુક્તિ પણ ન થાય. તો પછી ભવિએ પણ મિથ્યાદૃષ્ટિપણે એવું અનંતવાર કર્યું છે. આહાહા...! આકરું કામ બહુ.

મુમુક્ષુ :- અશુદ્ધ વ્યવહાર છે?

ઉત્તર :- પરાશ્રિત વ્યવહાર બધો અશુદ્ધ છે, મલિન છે.

મુમુક્ષુ :- બેમાં શુદ્ધ, દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર...

ઉત્તર :- ઇ નહિ અત્યારે, અત્યારે એ નથી. અત્યારે સમ્યગ્દર્શન નિશ્ચય એ નહિ. વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન આદિ છે ઇ અત્યારે લેવાનું છે. નિશ્ચય છે ઇ તો નિર્મળ સ્વ આશ્રિતમાં જાય છે. અત્યારે ઇ છે. નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ પર્યાય છે એ વ્યવહાર કહેવો, એ કઈ અપેક્ષાએ? ઇ તો ત્રિકાળી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ એને વ્યવહાર કહ્યો. ઇ બીજી અપેક્ષા છે. અને એને નિશ્ચય કહેવો કઈ અપેક્ષાએ? કે ઓલા રાગને જ્યારે વ્યવહાર કહીએ ત્યારે અરાગી મોક્ષમાર્ગની પર્યાયને નિશ્ચય કહે, ઇ અપેક્ષાએ. રાગને જ્યારે વ્યવહાર કહે ત્યારે અરાગી પર્યાયને નિશ્ચય કહે. અરાગી પર્યાયને જ્યારે વ્યવહાર કહે ત્યારે દ્રવ્યને નિશ્ચય કહે. આહાહા...! હવે વાણિયાને આટલું બધું યાદ શી રીતે રહે? આવું છે, બાપુ! માર્ગનું... આહાહા...!

પરાશ્રિત વ્યવહારનય. ઇ તો પરાશ્રિત છે. આ કર્યું ને આ મુક્ત્યું ને આ લીધું ને આ દીધું ને શાસ્ત્રજ્ઞાન કર્યા ને દયાઓ પાળી ને વ્રત કર્યા ને ભક્તિ કરી ને પૂજા કરી ને દાન કરોડોના, અબજોના આપ્યા ને એ તો બધો વ્યવહાર છે, પરાશ્રિત છે. ‘એકાંતે નહિ મુક્ત થતો...’ એકાંત એટલે કોઈ દિ’ મુક્ત ન થાય, એમ. જેનો એક ભવ પણ ઘટે નહિ. એવો વ્યવહાર તો અભવ્ય પણ કરે છે. આહાહા...! માટે બીજાઓએ પણ વ્યવહારને છોડવો. અભવિ પણ જ્યારે વ્યવહાર અનંતવાર કરે છે છતાં ભવમુક્તિ થતી નથી માટે તેને વ્યવહાર છોડવા લાયક છે. વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૩૩૫ ગાથા-૨૭૨ શનિવાર, આસો વદ ૧૫, તા. ૨૦-૧૦-૧૯૭૯

‘સમયસાર’ ગાથા ૨૭૨, એનો ભાવાર્થ. ભાવાર્થ છે ને?

ભાવાર્થ :- ‘આત્માને પરના નિમિત્તથી જે અનેક ભાવો થાય છે તે બધા વ્યવહારનયના વિષય હોવાથી વ્યવહારનય તો પરાશ્રિત છે,...’ અત્યારે આ સિદ્ધાંત સિદ્ધ કરવો છે. નહિતર તો પર્યાય પોતે છે એ વ્યવહાર છે અને વસ્તુ છે તે નિશ્ચય છે. નય અધિકારમાં આવે છે. પ્રમાણ છે તે પૂજ્ય નથી, નિશ્ચય તે પૂજ્ય છે. કેમ કે જેમાં પર્યાયનો નિષેધ વર્તે છે, દ્રવ્યનો આશ્રય વર્તે (છે), આદર વર્તે છે માટે તે નિશ્ચયનય પૂજ્ય છે. હવે, ત્યાં તો વ્યવહાર પર્યાય છે તેને વ્યવહાર કહીને નિષેધ કર્યો. અહીં એ અપેક્ષા નથી લેવી.

અહીંયાં તો આત્માને... ન્યાય સમજાય છે? થોડો ન્યાય (છે) પણ મોટો ફેર છે. ‘પરના નિમિત્તથી થતાં અનેક ભાવો...’ શુભ અને અશુભરાગ ‘તે બધા વ્યવહારનયના વિષય હોવાથી...’ તે બધા વ્યવહારનયનો વિષય હોવાથી. ઓલો જે પહેલો (વ્યવહાર) કહ્યો એ બીજો, આ (વ્યવહાર) બીજો. પહેલો કહ્યો એ તો પર્યાય પોતે વ્યવહારનય છે. અત્યારે એ વાત નથી. અત્યારે તો પરાશ્રિત જે ભાવ થાય... આહાહા...! ‘પરાશ્રિત’ શબ્દ છે ને? એને અહીંયાં વ્યવહાર કહેવામાં આવ્યો છે. આહાહા...!

‘તે બધા વ્યવહારનયના વિષય હોવાથી વ્યવહારનય તો પરાશ્રિત છે...’ આહાહા...! બીજી રીતે કહીએ તો આત્માની વસ્તુ છે તેમાં પર્યાયનો ને નિમિત્ત, રાગનો તો નિષેધ કરતા આવ્યા છીએ, કહે છે. પણ જે અબદ્ધ સ્વરૂપ જે નિશ્ચય છે, અબદ્ધ જ્ઞાયક સ્વભાવ ચિદાનંદ વિજ્ઞાનઘન ધ્રુવ એ નિશ્ચય છે તેનો પણ વિકલ્પ કરે તે નિષેધ છે. આહાહા...!

બે પ્રકાર (છે). અહીંયાં નિશ્ચયનયાશ્રિત મુનિવરો મુક્તિને પામે એમ કહેશે. એ વિકલ્પવાળી નય નહિ. એ ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવનું અવલંબન-આશ્રય તે નિશ્ચયનય. અને ત્યાં આગળ જે કીધું હતું (કે), અબદ્ધ છું, એક છું, શુદ્ધ છું એ વિકલ્પ છે એનો નિષેધ કર્યો છે. ભાઈ! કહ્યું હતું કાલે ઓલું શુદ્ધનું કે, ૧૪૪ માં નયાતિકાંત કહ્યું. એ એક જ પક્ષે કહ્યું. એમ નહિ કે, બીજો પણ પક્ષ છે ત્યાં. નિશ્ચયનય આશ્રિત મુક્તિ થાય એ એક જ સત્ય છે. વ્યવહારનય છે ખરી પણ તેને આશ્રયે ને તેનું અવલંબન મુક્તિનું કારણ નથી. એટલે આ પણ છે ને આ પણ છે, એમ અહીં નથી. અને એ શુદ્ધનો અર્થ પુણ્ય અધિકારે નયના વિકલ્પથી રહિત કર્યો. ત્યારે ‘જયસેનાચાર્યો’ એ શુદ્ધનો અર્થ એવો કર્યો છે, રાગાદિ ભાવકર્મ રહિત. એ તો એનો વિકલ્પ. સંસ્કૃત ટીકા છે. આત્મા રાગાદિ રહિત, ભાવકર્મ રહિત એ નિશ્ચય છે. અને અહીંયાં પર્યાયનો વ્યવહાર ન લેતા પરાશ્રિત ભાવ થાય તેને વ્યવહારનય કહેવામાં આવ્યો છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ?

‘પરના નિમિત્તથી જે અનેક ભાવો થાય છે તે બધા વ્યવહારનયના વિષય...’ એમ કીધું. પર્યાય વ્યવહારનયનો વિષય છે એ અત્યારે ન લીધું. સમજાય છે? ભાઈ! નહિતર પર્યાય વ્યવહાર જ છે. ‘પંચાધ્યાયીકાર’ તો (કહે છે), પર્યાયમાત્ર વ્યવહાર છે. ચાહે તો કેવળજ્ઞાન હો. અરે...! મોક્ષની પર્યાય હોય. જીવના બે ભેદ પાડવા બંધ અને મોક્ષ, એ વ્યવહારનયનો વિષય છે. આહા...! સમજાણું કાંઈ? ઝીણું છે, ભાઈ!

આ તો દિવાળીનો દિવસ છે, ભગવાન આજે મોક્ષ પધાર્યા છે. આહાહા...! એ મોક્ષની પ્રથમ ક્રિયા, એ વ્યવહારનો આશ્રય છોડીને સ્વભાવનો આશ્રય કર્યો ત્યારે પ્રથમ સમ્યગ્દર્શન થયું હતું. સમજાય છે કાંઈ? અને છેલ્લે તો એ યોગનું કંપન પણ છૂટી જઈને... આહાહા...! અર્કપ જ્ઞાયકભાવમાં સ્થિર થયા, કેવળજ્ઞાન તો હતું, બારમા ગુણસ્થાનની અપેક્ષાએ ચારિત્ર પણ હતું, પણ આત્માનું જે ચારિત્ર જે પૂર્ણ જોઈએ તે તેરમે પણ નહોતું, આહાહા...! એ આત્મઆચરણ જે એકાકાર પૂર્ણ થાય તે જ સમયે તેનો વ્યય થઈને મુક્તિ થાય. આહાહા...! એને ત્યાં સુધી વ્યવહાર લીધો. કેમ કે અસિદ્ધ ભાવને વ્યવહારમાં નાખ્યો છે. ઇ શું કહ્યું? જે ઉદયભાવ ગણ્યા છે, શાસ્ત્રમાં આવે છે ને? એમાં અસિદ્ધ ભાવ (છે) તે ઉદયભાવ છે. ચૌદમા ગુણસ્થાન સુધી અસિદ્ધ ભાવ છે. આહાહા...! સિદ્ધ નથી. ત્યાં સુધી હજી એટલો સંસાર છે. આહાહા...! એ વ્યવહારની તો અહીંયાં અત્યારે વાત નથી કરતા.

અત્યારે તો પરને આશ્રયે જેટલો ભાવ થાય-દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા, નામસ્મરણ પંચપરમેષ્ઠીનું સ્મરણ વગેરે. એ ‘પરના નિમિત્તથી જે અનેક ભાવો...’ અહીં ભાષા આ છે. પરના નિમિત્તથી. પર્યાય નહિ પણ પરના નિમિત્તથી જે ભાવ થાય... આહાહા...! તે બધા. તે અનેક ભાવો થાય છે, પાછા છે ખરા. ભાવો થાય છે, એમ કીધું છે ને? હેં? સમજાય છે કાંઈ? આત્મામાં પરના આશ્રયે તે ભાવ થાય છે ખરા, છે ખરા પણ તે બધા વ્યવહારનયનો વિષય હોવાથી... આહાહા...! આવું કામ. ‘વ્યવહારનય તો પરાશ્રિત છે,...’ આહાહા...! એ તો પરાશ્રિત છે. અત્યારે આટલું અહીં લીધું છે, હોં! ન્યાં તો અસિદ્ધ સુધી વ્યવહારનય લીધો છે. આહાહા...! આમ તો બારમા ગુણસ્થાન સુધી અશુદ્ધનય લીધો છે. ભાઈ! અને અશુદ્ધનયમાં વળી શુદ્ધ ક્યાંથી આવ્યું? એમ ન્યાં એમ પ્રશ્ન કર્યો છે.

મુમુક્ષુ :- શુદ્ધ ઉપયોગ કેમ આવે?

ઉત્તર :- ક્યાંથી આવ્યો? (કહે છે). બારમાં ગુણસ્થાન સુધી અશુદ્ધનય છે. હજી કેવળ પૂર્ણ નથી અને સિદ્ધ દશા નથી. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ! અરે...! આવે કાળે નહિ સમજે પ્રભુ! કે દિ’ સમજશે? આહા...! એને-અસિદ્ધ ભાવને અત્યારે અહીં વ્યવહાર તરીકે ગણ્યો નહિ. તેમ પર્યાયને વ્યવહાર તરીકે છે ખરું, એને પણ અત્યારે ન ગણ્યું. બે વાત. આહાહા...! ધીમેથી સમજવાની વાત છે, ભાઈ! આ તો વીતરાગનો માર્ગ બહુ સૂક્ષ્મ, પ્રભુ! આહાહા...! જેટલો પરને આશ્રયે વ્યવહાર થાય તેને અહીંયાં અત્યારે વ્યવહાર કહેવામાં આવે

છે. આહાહા...! દયા, દાન, ભક્તિ, પૂજા, વ્રત, તપ, અપવાસ આદિ એ બધા વિકલ્પો છે. આહાહા...! એ બધા પરને આશ્રયે થયેલા ભાવ છે.

‘અને જે એક પોતાનો સ્વભાવિક ભાવ છે...’ જોયું? અહીં હવે પર્યાય ન લીધી. નહિતર તો ઓલી અશુદ્ધ પર્યાય છે તે પરને આશ્રયે વ્યવહાર પણ શુદ્ધ પર્યાય પણ ન લીધી. અહીં તો સ્વભાવિક ભાવ જે ત્રિકાળ છે, હે? ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવ. ‘પારિણામિકભાવ’ શબ્દે તો પરમાણુમાં પારિણામિકભાવ પણ છે તેથી અહીં જ્ઞાયકભાવ વાપર્યો છે. સમજાય છે કાંઈ? પારિણામિક ભાવ તો છયે દ્રવ્યમાં, ધ્રુવમાં પારિણામિકભાવ, પરમ પારિણામિકભાવ બધામાં છે. પણ આને પરમ પારિણામિકભાવ ન કહેતા એને જ્ઞાયકભાવ કહ્યો છે. કેમ કે જ્ઞાન સ્વરૂપ જે ત્રિકાળ છે... આહાહા...! એવા જ્ઞાયકભાવને પરમ પારિણામિકમાં નાખીને તે ‘એક પોતાનો સ્વભાવિક ભાવ...’ એ જ્ઞાયકભાવ ત્રિકાળ. આમાં પર્યાય ન આવે, નિર્મળ પર્યાય પણ આમાં ન આવે. નહિતર ઓલામાં પરાશ્રિત વ્યવહારનો નિષેધ (છે) તો નિર્મળ પર્યાયની ક્યાં વાત? હવે ઈ વાત અહીં નથી. પરાશ્રિતનો નિષેધ. નિર્મળ પર્યાય છે એ સ્વનો આશ્રય કરે છે. આહાહા...! ગજબ વાત છે. એથી પર્યાય ન લેતાં... ‘સ્વાભાવિક ભાવ છે તે જ નિશ્ચયનયનો વિષય...’ પણ ઈ કરે છે કોણ? નિર્મળ પર્યાય જે છે, નિર્વિકલ્પ પર્યાય છે એ ત્રિકાળને વિષય કરે છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...!

કઈ શૈલી ને કઈ ઠેકાણે કઈ અપેક્ષા છે એ જાણ્યા વિના એકાંત કરી નાખે. અને અહીં તો એકાંત છે, કે નયાતિકાંત વિકલ્પાતીત થાય તેને સમ્યગ્દર્શન થાય, એ એકાંત છે. એને વળી બીજો પણ પક્ષ છે, કે વિકલ્પથી થાય એવો પક્ષ છે નહિ. ઓલાએ નાંખ્યું છે ને, કે આ આ પણ તથ્ય છે ને આ પણ તથ્ય છે. ‘પ્રવીણભાઈ’એ વાચ્યું? આપ્યું છે? ઓલું પુસ્તક આપ્યું? અવિરુદ્ધ નિર્ણય. ત્યાં આવ્યું હતું, દેરાસરમાં આવ્યું હતું. આ પણ તથ્ય છે અને આ પણ તથ્ય છે. આ પણ તથ્ય છે અને આ પણ તથ્ય છે. અવિરુદ્ધ નિર્ણય. અરે...! ભગવાન! પ્રભુ! તારી મુક્તિ થાય એવું કરવું છે તારે શું કરવું છે? ભાઈ! આહાહા...! અહીં તો એકાંત સ્વદ્રવ્યનો આશ્રય લેતા સમ્યગ્દર્શન થાય એ એકાંત છે. એમાં કથંચિત્ વિકલ્પથી પણ થાય અને કથંચિત્ વ્યવહારથી સમકિત થાય, એમ છે નહિ. આહાહા...! ભાઈ! પરમ સત્ય પણ થોડું અમૃત જેવું હોવું જોઈએ. આહાહા...! મોટી લાંબી લાંબી વાતું કરે (પણ) સત્ય(નો) તો અંદર પત્તો ન થાય. આહાહા...!

અહીં પરમાત્માએ કહેલું સંતો જાહેર કરે છે. આહાહા...! ભાઈ! ‘પોતાનો સ્વાભાવિક ભાવ (જે) છે,...’ ત્રિકાળી, હોં! અહીંયાં. આહા...! ‘તે જ નિશ્ચયનયનો વિષય હોવાથી નિશ્ચયનય આત્માશ્રિત છે.’ પણ એ આત્માશ્રિત છે ઈ પર્યાય આશ્રય કરે છે. એટલે પર્યાયને ન લેતા પર્યાય નિશ્ચયનો આશ્રય કરે છે તે જ વસ્તુ છે. સમજાણું કાંઈ? પર્યાય પરનો આશ્રય કરતી હતી એ વ્યવહારમાં ગયું. હવે જે પર્યાય સ્વનો આશ્રય કરે છે એ પર્યાય ન લીધી,

એનો આશ્રય જે નિશ્ચય છે તે ભાવ વસ્તુ છે. સમજાણું? વિષય કરે છે તો પર્યાય. શું કીધું સમજાણું?

મુમુક્ષુ :- એ ધ્યાન આમ કરે છે.

ઉત્તર :- એ બીજું. જ્ઞાયક ત્રિકાળ ભગવાન, એને વર્તમાન જ્ઞાનની પર્યાય જ્ઞેય બનાવીને વિષય કરે છે. પણ અહીં ઇ કહે છે, કે પર્યાય એનો વિષય કરે છે એમ ખુલ્લું ન કહેતાં, સ્વાભાવિક ભાવ નિશ્ચયનો વિષય છે એમ કહેતા જ એ પર્યાયનો વિષય સ્વાભાવિક છે એમ આવી જાય છે. સમજાય છે કાંઈ? ગાથા એવી છે. આહાહા...! અરે...! પ્રભુનો માર્ગ છે. સર્વજ્ઞ ત્રિલોકનાથ! ત્યાં એમ નથી કહ્યું, કે સ્વાભાવિકના આશ્રયથી પણ મુક્તિ થાય અને પરાશ્રયથી પણ મુક્તિ થાય. એમ નથી કહ્યું.

મુમુક્ષુ :- બે પ્રકારે મુક્તિ નથી કીધી.

ઉત્તર :- બે પ્રકાર એમ કહ્યાં નથી. બે પ્રકાર જાણવા માટે ભલે હો. તેમ એમ પણ નથી કહ્યું, કે ન્યાતિકાંતથી મુક્તિ થાય, સમકિત થાય અને નયના વિકલ્પથી પણ સમકિત થાય, એમ અનેકાંત નથી કર્યું. શું કહ્યું ઇ? ૧૪૪ માં ન્યાતિકાંત કહ્યું અને અહીં નિશ્ચયન્યાશ્રિત મુનિવરો મુક્તિ પામે એમ કહ્યું. ત્યાં (૧૪૪માં) નિશ્ચયનયનો જે વિકલ્પ છે એનાથી રહિત નિર્વિકલ્પ તે વસ્તુ છે. એ ન્યાતિકાંત છે અને અહીંયાં નિશ્ચયનય એટલે વિકલ્પ નહિ. એ કીધું ને? 'સ્વાભાવિક ભાવ છે તે જ નિશ્ચયનયનો વિષય હોવાથી...' ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવ તે સમ્યગ્દર્શનનો વિષય હોવાથી અથવા સમ્યગ્જ્ઞાનનો વિષય હોવાથી. આહા...! વિષય કરનાર તો પર્યાય છે પણ એનો વિષય જે છે નિશ્ચય એ જ્ઞાયક ત્રિકાળી ભાવ છે. આહાહા...!

હવે આવું (સમજવા) નવરાશ કે દિ' મળે? આહાહા...! અરે...! આવા ટાણા ક્યારે મળે? ભાઈ! વીતરાગ ત્રણલોકના નાથની વાણી એ જગતમાં ક્યાંય છે નહિ. આહાહા...! એના વાડામાં રહ્યાં છતાં (એને ખબર નથી). એ બપોરે આવ્યું હતું ને? સમયમાં-જૈન દર્શનના વાડામાં રહ્યાં છતાં જેને હજી અજ્ઞાનની ભ્રમણા છે (કે), રાગથી થાય ને નિમિત્તથી થાય.. એ બધા સંસારતત્ત્વ મિથ્યાદષ્ટિ જીવ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ઇ બપોરે વળી આવે ત્યારે હજી.

અહીં તો એક પોતાનો સ્વાભાવિક ભાવ. પાઠમાં એમ હતું ને? આત્માશ્રિત એટલે પોતાનો આશ્રિત, એમ. એક પોતાનો સ્વાભાવિક ભાવ-એક જ ત્રિકાળી ભાવ. આહાહા...! પર્યાય વિષય કરે એનો પણ પર્યાયનો વિષય, સમ્યગ્દર્શનનો વિષય સમ્યગ્દર્શન નહિ. સમ્યગ્દર્શનનો વિષય સમ્યગ્દર્શન નહિ, એનો વિષય ત્રિકાળ. એક જ્ઞાનપ્રધાન કથનમાં 'પ્રવચનસાર' (ચરણાનુયોગ અધિકાર ગાથા-૨૪૨)માં એમ આવે કે, જ્ઞાયક અને જ્ઞાન બેની પ્રતીતિ તે સમ્યગ્દર્શન. એ જ્ઞાનપ્રધાન કથન છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ! આહાહા...!

જ્ઞાયક સ્વરૂપ ભગવાન અને જ્ઞાન, નવ તત્ત્વ આદિનું જે યથાર્થ જ્ઞાન છે એ બેયની પ્રતીતિ તેને સમ્યગ્દર્શન કહ્યું. એ જ્ઞાનપ્રધાન કથન છે. આહાહા...! દષ્ટિપ્રધાન કથનમાં તો એકલો ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવ. એની પર્યાયમાં પરનું જ્ઞાન આવી ગયું પણ એ પરનું જ્ઞાન છે એ લક્ષ છોડી દઈને, એ પરનું જ્ઞાન છે એનું લક્ષ છોડી દઈને, એમાં પરનું જ્ઞાન છે ખરું પણ તે પર્યાય અંદરમાં વાળી છે. છતાં પરનું જ્ઞાન તો એમાં છે પણ ઉપયોગ વાળ્યો છે અંદરમાં. એટલે એને સ્વજ્ઞેયમાં એનો ઉપયોગ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? એથી જે પર્યાયમાં છ દ્રવ્યનું જ્ઞાન છે એ કાંઈ ચાલ્યું જતું નથી પણ ત્યાં હવે ઉપયોગ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

એક. કેટલેક ઠેકાણે ભાઈ! 'એક' શબ્દ આવે ત્યાં શુદ્ધનો અર્થ કર્યો છે અને કેટલેક ઠેકાણે શુદ્ધ આવે ત્યાં એકનો પણ અર્થ કર્યો છે. શુદ્ધનો અર્થ એક. એવા ઘણા અર્થ એમાં આવે છે, ખ્યાલમાં ઘણાં બધાં છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- કળશટીકાકારે ઘણા (અર્થ) કર્યા છે.

ઉત્તર :- ઘણા અર્થ કર્યા છે. 'અહમેવકો ચલુ સુદ્ધો' ૩૮ ગાથા. ૭૩ ગાથામાં શુદ્ધનો અર્થ ત્યાં 'હું' કર્યો છે. આહાહા...!

અહીં તો કહે છે, પ્રભુ! બહુ ટુંકી વાત છે. જેટલો પરાશ્રિત ભાવ વિકલ્પ ઉઠે ચાહે તો દયાનો, વીતરાગની ભક્તિનો અને ભગવાનના સ્મરણનો, એ બધો વ્યવહાર પરાશ્રિત હોવાથી... આહાહા...! નિષેધવામાં આવ્યો છે. આહાહા...! એક પોતાનો સ્વાભાવિક ભાવ છે. નિષેધવાનું હજી પછી કહેશે. 'તે જ નિશ્ચય...' તે જ. એકાંત છે. 'તે જ નિશ્ચયનયનો વિષય...' અહીં વિકલ્પવાળી નિશ્ચયનય નથી લેવી. સમજાણું કાંઈ? જે ૧૪૪ માં વિકલ્પવાળી નિશ્ચયનય આવે છે ને? અબદ ને શુદ્ધ છું ને એક છું એ પણ વિકલ્પ. એ વિકલ્પ (આવ્યો) તેથી શું? ત્યાં તો એમ લીધું. ત્યાં સુધી આવ્યો તેથી શું? વ્યવહાર છોડીને નિશ્ચયના (વિકલ્પમાં) અહીં સુધી આવ્યો (તેથી શું?) આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- આંગણામાં તો આવી ગયો.

ઉત્તર :- ઇ આંગણું ક્યારે કહેવાય? અંદર જાય તો આંગણું કહેવાય, નહિ તો (નહિ). આહાહા...! ઇ આંગણે આવ્યો તોપણ તેથી શું? એમ કીધું ત્યાં તો. ઇસસે ક્યા? હિન્દીમાં ઇ (આવે). ઇસસે ક્યા? વ્યવહારની ક્રિયાકાંડના દયા, દાન, વ્રતનું લક્ષ ભલે છોડ્યું અને એ તો પહેલેથી છોડાવતા આવ્યા છીએ, એમ કહ્યું છે, અર્થમાં છે. આહા...! પણ નિશ્ચયનો વિષય જે છે એકરૂપ, અબદસ્પૃષ્ટ ને શુદ્ધ ને ચૈતન્યઘન અખંડાનંદ એવો જે વિકલ્પ છે તેને પણ છોડાવવા માટે (કહે છે), તેથી શું? બાપુ! ત્યાં સુધી તને સમ્યગ્દર્શન નથી. આહાહા...! ત્યાં એમ ન કહ્યું, કે એનાથી સમ્યગ્દર્શન છે અને એનાથી રહિત થઈને સમ્યગ્દર્શન (છે). એમ અનેકાંત નથી કર્યું. આહાહા...! વસ્તુ તો આવી છે, ભાઈ! એને બેસે ન બેસે એ

જુદી વાત છે. પરમાત્મા સર્વજ્ઞ ત્રિલોકનાથની આજ્ઞાનું સ્વરૂપ તો આ છે. આહાહા...!

પોતાને આશ્રયે જે ભાવ તે નિશ્ચયનયનો વિષય-ધ્યેય. વિષય નામ ધ્યેય. નિર્મળ પર્યાયનું ધ્યેય ત્રિકાળી દ્રવ્ય છે. એ તો ૩૨૦ ગાથામાં આવી ગયું છે, કે ધ્યાતા પુરુષ સમકિતી કોનું ધ્યાન કરે? કે જે સકળ નિરાવરણ અખંડ એક. આ એક આવ્યું, ત્યાં પણ એક આવ્યું. જે સકળ નિરાવરણ અખંડ એક પ્રત્યક્ષ પ્રતિભાસમય અવિનશ્વર શુદ્ધ પારિણામિકભાવ પરમ (ભાવ) લક્ષણ નિજ પરમાત્મ દ્રવ્ય તે જ હું છું, એમ પર્યાય જાણે છે. પર્યાય એમ માનતી નથી કે હું પર્યાય છું.

મુમુક્ષુ :- ખંડખંડ છું એમ નથી માનતી.

ઉત્તર :- ઈ પછી. પર્યાય, આ હું છું, એમ પહેલું માને છે. આહાહા...! નિજ પરમાત્મ દ્રવ્ય જે આ નિશ્ચયનયનો વિષય કીધો ઈ. આહાહા...! ઝીણું છે, ભાઈ! હવે તો ઘણા વર્ષ થયા. આ તો હવે ૪૫ મી તો દિવાળી ચાલે છે. પરિવર્તન પછીનું ૪૫ મું વર્ષ ચાલે છે. આહા...! ઝીણું તો આવે.

વિષય જ અહીં જરીક એવો છે. પરાશ્રિત વ્યવહાર. પર્યાય વ્યવહાર એમ ન લીધું. 'પંચાધ્યાયી' કહે કે, પર્યાયમાત્ર વ્યવહાર અને દ્રવ્ય તે નિશ્ચય. આહાહા...! પર્યાય પણ ભેદ છે ને? ચાહે તો કેવળજ્ઞાન પણ સદ્ભૂત વ્યવહારનયનો વિષય છે. સદ્ભૂત વ્યવહારનયનો વિષય (છે), નિશ્ચયનો વિષય નથી. આહાહા...! નિશ્ચયનું ધ્યેય તો ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવ પરમ સ્વભાવભાવ (છે). જો કે 'દ્રવ્યસંગ્રહ'માં મોક્ષમાર્ગના નામ આવ્યા છે. ૬૫ નામ આવ્યા છે. મોક્ષમાર્ગના નામ (છે) એમાં એક પરમ પારિણામિકભાવ પણ ગણ્યો છે પણ એ પરમ પારિણામિકભાવ પર્યાય છે. સમજાણું કાંઈ? એ વાત હમણાં બે દિ' પહેલા થઈ ગઈ હતી. એમાં પરમ પારિણામિકભાવ આવ્યો છે, શુદ્ધોપયોગ આવ્યો છે.

આ તો ઓલા 'જતીશભાઈ'નો શુદ્ધ ઉપયોગનો પ્રશ્ન હતો કે, આ લોકો વારંવાર માંગે છે, કે તમે સમકિત થાય એ શુદ્ધ ઉપયોગ છે. શુદ્ધોપયોગ સમકિતીને ક્યાંથી લાવ્યા? 'જતીશભાઈ'નો પ્રશ્ન (હતો). લોકો પૂછે ને? ભાઈ! વિકલ્પ છે એનાથી અચેત થાય ત્યારે એ ઉપયોગ ક્યો કહેવાય? અમારે તો સીધો શુદ્ધોપયોગ લાવો. પણ એ એમાં સીધો જ છે, બાપુ! રાગનો જે ઉપયોગ છે એ અશુદ્ધ છે (જેને અહીં) પરાશ્રિત કીધું. અને જે ઉપયોગ અંતરમાં ગયો, નિર્વિકલ્પ ઉપયોગ થયો એ ઉપયોગ શું છે? પ્રથમ (શુદ્ધોપયોગ) ઉત્પન્ન થતાં કાળે. પછી એની પરિણતિ રહે, પછી વિકલ્પ આવે. વિકલ્પ સહિત પણ સમકિત હોય, નિર્વિકલ્પ સહિત પણ સમકિત હોય, પણ સમકિત થવા કાળે સમકિત વિકલ્પ સહિત થાય, એમ નહિ. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! સમ્યગ્દર્શન થવા કાળે તો નિર્વિકલ્પ દૃષ્ટિથી જ સમ્યક્ત્વ થાય પણ પછી સવિકલ્પ દશા હોય છતાં સમકિત રહે અને નિર્વિકલ્પ થાય ત્યારે પણ સમકિત રહે, હોય.

મુમુક્ષુ :- આતો શ્રદ્ધાનું આચરણ આવ્યું અમારે તો ચારિત્રનું આચરણ જોઈએ છીએ.

ઉત્તર :- એ અંદર એકાગ્રતા, અનંતાનુબંધીનો ભાવ આચરણ આવ્યું અંશે. પણ હવે એ લોકો તો આચાર્યનું કથન માંગે છે. નહિતર ‘કળશ ટીકા’માં છે, કે તમે સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્જ્ઞાનની વાતું કરો છો. સમ્યગ્દર્શનની. તો મોક્ષમાર્ગ તો ત્રણ (સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર) છે. (તો કહે છે), એ સમ્યગ્દર્શનમાં ત્રણે આવી જાય છે. છે? ‘કળશટીકા’માં બે, ત્રણ ઠેકાણે છે. ખબર છે ને? આહાહા...! પણ એ તો (કહે), એ નહિ. અમારે તો આચાર્યનું વચન લાવો. આ છોકરાઓ વ્યાખ્યાન કરવા જાય છે ને? વ્યાખ્યાન કરવા ત્યાં ગયા. ‘જતીશભાઈ’ ગયા હતા ત્યાં માંગતા હશે. અરે...! પ્રભુ! તું શાંતિથી વિચાર, બાપા! ભાઈ! આ કોઈ પક્ષની વાત નથી. આહાહા...! જ્યારે રાગ અને નિમિત્તથી ભિન્ન પડે છે ત્યારે તે ઉપયોગ પહેલો કયો કહેવાય? એકલી પરિણતિ જ થઈ છે? પરિણતિ તો છે પણ તે ઉપયોગ થઈને પરિણતિ થઈ છે. આહાહા...!

આ તો નિશ્ચયનો આશ્રય, વિષય છે એ ઉપયોગનો વિષય છે. એટલું અહીં સિદ્ધ કરવું છે. સમજાણું કાંઈ? કારણ કે, વિષય છે ઇ પર્યાયનો વિષય છે ને? હૈં? વિષય છે ઇ વિષય છે ઇ વિષયનો વિષય નથી, પર્યાયનો વિષય છે. તો નિર્વિકલ્પ પર્યાય છે, નયાતિકાંત જે કીધી એ તો શુદ્ધોપયોગ કીધો. એ શુદ્ધોપયોગનો વિષય ત્રિકાળી છે. આહાહા...! વાત તો એવી (છે), પણ હવે આકરું કામ (છે). અત્યારે ગડબડે ચડી ગઈ છે અને લોકોને સહેલું સહેલું આ કંઈક પડિમા એક, બે ધારણ કરે, કાંઈક ક્રિયાકાંડ કરે ને કાંઈક અપવાસ કરે ને લુખ્ખો આહાર કરે ને એકલો રહે ને બહાર જંગલમાં રહે ને એવી ક્રિયાકાંડમાં જગતને માહાત્મ્ય આવી ગયા, વસ્તુ પડી રહી એક કોર. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? ગુજરાતી તો હવે સમજો છો. આહાહા...!

અહીં તો કહે છે, કે ‘જે એક...’ એકના અર્થમાં શુદ્ધ પણ વપરાય છે ને શુદ્ધના અર્થમાં એક પણ વપરાય છે. ‘એક પોતાનો (શુદ્ધ) સ્વાભાવિક ભાવ છે તે જ નિશ્ચયનયનો વિષય હોવાથી નિશ્ચયનય આત્માશ્રિત છે.’ ત્રિકાળને આશ્રિત છે. આશ્રય કરનાર પર્યાય છે પણ આશ્રય છે ત્રિકાળનો. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ આમાં? આશ્રય કરે છે તે પર્યાય છે પણ તે પર્યાયનો આશ્રયવાન વસ્તુ છે તે ત્રિકાળી છે. આહાહા...! આ તો ટીકાનો સાદી ભાષામાં અર્થ કર્યો (છે). ટીકામાં છે એનો ‘જયચંદ્રજી’ પંડિતે સાદી ભાષામાં (અર્થ) કર્યો છે.

‘અધ્યવસાન પણ વ્યવહારનયનો જ વિષય છે...’ હવે એમ બે સિદ્ધ કરીને હવે શું કહે છે? પર્યાય વ્યવહારનો વિષય છે એમ ન લેતાં... આહાહા...! પરનું કરી શકું, પરથી મારામાં થાય એવો જે એકત્વ અધ્યવસાય મિથ્યાત્વ... આહાહા...! એને અહીં વ્યવહારનો વિષય લીધો છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! આવી વાતું છે. બેનું, દીકરીયું બધા અજાણ્યા

હોય એને તો (એમ થાય) આ શું કહે (છે)? શું આ માંડી છે? અમે તો કાંઈ સમજતા નથી.

અરે..! ભગવાન! તું પરમાત્મા થવાને લાયક છો. કાલે આવ્યું નહોતું? અપાયમાં અપાયમાં. આહાહા..! અપાયનો વિચાર કરતાં ધર્મી તો એમ વિચારે છે, બધા જીવો પરમાત્મા થાવ. આહાહા..! કોઈ વિરોધી ન રહો, કોઈ સાધકપણે ન રહો. આહાહા..! એ..ઈ..! વિરોધી તો એના તત્ત્વનો છે પણ એ ન રહો અને સાધકપણે પણ ન રહો. આહાહા..! આજ્ઞાવિચય અને અપાયવિચય. ધર્મધ્યાનનો બીજો બોલ છે. ‘દ્રવ્યસંગ્રહ’માં એ અપાયવિચયમાં આવો અર્થ કર્યો છે. બધા જીવો ભગવાન થાવ, પરમાત્મા થાવ, પૂર્ણાનંદને પ્રાપ્ત થાવ, પ્રભુ! તમે દુઃખી છો. (મુમુક્ષુ :- દિવાળીના આશીર્વાદ આપ્યા.) આહાહા..! આવ્યું હતું ને કાલે? અપાય, અપાયવિચય. ‘દ્રવ્યસંગ્રહ’. ‘દ્રવ્યસંગ્રહ’માં ધર્મધ્યાનમાં આજ્ઞાવિચય, અપાયવિચય, વિપાકવિચય એવા બોલ છે ને? એમાં અપાયવિચયમાં આવો અર્થ કર્યો છે. બધા આત્માઓ પૂર્ણાનંદને પ્રાપ્ત થાવ, મુક્ત થાવ. આહાહા..! એવો અપાયવિચયમાં ધર્મી વિચાર કરે છે. આહાહા..!

કોઈ વિરોધી છે જ નહિ. ભગવાન દ્રવ્ય તો ભગવાન સાધર્મી છે. જેવું દ્રવ્ય છે આનંદનો નાથ ને જેવો આ છે એવો ઈ છે, એ તો સાધર્મી છે. પર્યાય છે તેનો ખ્યાલ કરીને કહે છે, એ પર્યાય પણ છોડી દે હવે અને પરમાનંદને પ્રાપ્ત થા, પ્રભુ! આહાહા..! પરમાત્મા મોક્ષ પધાર્યા. આહાહા..! તો તું પણ આત્મા છો ને, નાથ! આહાહા..! તો તું પણ પરમાનંદની પ્રાપ્તિ કરીને તારી મુક્તિ થા ને, પ્રભુ! આહાહા..! કોઈ વિરોધ ન રહો. આહાહા..! એ..ઈ..! આવી વાતું છે.

હવે અહીં શું કહે છે? ‘અધ્યવસાન પણ વ્યવહારનયનો જ વિષય છે...’ આને ‘પણ’ નાંખ્યું ને? એટલે પર્યાય છે ઈ વ્યવહારનો વિષય છે પણ હવે અત્યારે અધ્યવસાન પણ વ્યવહારનો વિષય ઈ નાખવું છે. અધ્યવસાન એટલે એકત્વબુદ્ધિ. પરને જિવાડું, મારું, બચાવી શકું, એક દ્રવ્યને બીજા દ્રવ્યનું કાંઈક કરું એવી એકત્વબુદ્ધિ. એ ‘અધ્યવસાન પણ વ્યવહારનયનો જ વિષય છે,...’ વ્યવહારનયનો જ વિષય છે ‘તેથી અધ્યવસાનનો ત્યાગ તે વ્યવહારનયનો જ ત્યાગ છે,...’ આ એકત્વબુદ્ધિનો ત્યાગ જે કરાવ્યો એ વ્યવહારનયનો જ ત્યાગ કરાવ્યો છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

ફરીને, ‘અધ્યવસાન પણ વ્યવહારનયનો જ વિષય છે...’ આમ તો કીધું પરને આશ્રિત વ્યવહાર થાય, પણ અહીં તો અધ્યવસાન પણ એક વ્યવહારનયનો વિષય છે. એ અધ્યવસાન પરને આશ્રયે જે દયા, દાન, વ્રત થાય એ તો છે જ પણ એની એકત્વબુદ્ધિ એ પણ વ્યવહારનયનો વિષય છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? ભાષા તો સાદી છે, પ્રભુ! તું સાદો છો અંદર સહજાનંદ મૂર્તિ છો, પ્રભુ! આહાહા..!

કહે છે, કે ‘અધ્યવસાન પણ...’ આહાહા..! ‘વ્યવહારનયનો જ વિષય છે...’ ઓલામાં

પહેલું કહ્યું હતું ને? કે, વ્યવહારનય પરાશ્રિત છે. પરાશ્રિત છે તો હવે આ અધ્યવસાન પણ, એમ કહે છે. રાગાદિ દયા, દાન તો પરાશ્રિત છે એ તો વ્યવહાર છે પણ એની એકત્વબુદ્ધિ એ પણ વ્યવહારનયનો જ વિષય છે. આહાહા...! શું શૈલી! અમૃતધારા વરસાવી છે! આહાહા...!

‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ હવે એને કાષ્ટાસંઘમાં નાખી દીધા. કારણ કે, ‘જયસેનાચાર્ય’ની ટીકામાં ઘણું વ્યવહાર સાધન, નિશ્ચય સાધ્ય આવે તો ઈ પસંદ કર્યું. અને આ ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’માં આવું આવે એ એને પસંદ ન થાય એટલે કહે, ઈ કાષ્ટાસંઘી છે. એ વાત નહિ. ‘જયસેનાચાર્ય’ની ટીકા બરાબર છે. કારણ કે, ત્યાં વ્યવહાર સાધન છે, નિશ્ચય સાધ્ય છે એ ઘણું આવે ને! એ તો જ્ઞાન કરાવ્યું છે. કીધું નહિ? ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશકમાં’ ૨૫૬ પાનું. વ્યવહારનું નિમિત્ત આદિનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે. આહાહા...! એ વખતે કોણ હતું? કેમ હતું? એનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે. વ્યવહાર કોઈ સાધન-ફાધન છે નહિ. આહાહા...!

‘અધ્યવસાન પણ વ્યવહારનયનો જ વિષય છે...’ એકત્વબુદ્ધિ. ભલે પરાશ્રિત ભાવ છે એ તો વ્યવહારનયનો વિષય છે પણ હવે પરનું એકત્વપણું માન્યતા, એ પણ વ્યવહારનયનો વિષય છે. આહાહા...! શું સંતોની વાણી! બાપુ! ધર્મોપદેશ તો એનું નામ કહેવાય. આહાહા...! જેમાં વીતરાગતા ઉભી થાય એનું નામ ધર્મોપદેશ છે. જેમાં રાગ ઉભો થાય તે વિકથા છે. વિકથા કીધી છે ને? તરંગિણી કેવી? ‘સુદષ્ટિ તરંગિણી’! એમાં ૨૫ પ્રકારની વિકથા વર્ણવી છે. રાગથી ધર્મ થાય ને એ માને એ બધી વિકથાઓ છે. પાપ કથા છે, એ ધર્મ કથા નથી. એમ કથાની વ્યાખ્યા કરી. ‘સુદષ્ટિ તરંગિણી’ નામનો ગ્રંથ છે. છે ને? બધું જોયું છે ને. આહાહા...! એ ધર્મ કથા નથી. આહાહા...! નિમિત્તથી અંદરમાં કાંઈ થાય, એક પર્યાય બીજી પર્યાયને કાંઈ કરે, એવી વાત તે ધર્મ કથા નથી, તે વિકથા છે, પાપ કથા છે. એમ બહારનું નિમિત્ત બીજાને કરે એમ અંદરનું નિમિત્ત રાગ જે વ્યવહાર છે એ નિશ્ચય વીતરાગતા ભાવને કરે, એ પણ અંતરનું નિમિત્ત એને કરે, એ પણ જૂઠો નય છે, એકત્વબુદ્ધિ છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- વિકથા બહુ છે.

ઉત્તર :- બધી વિકથા જ બહુ છે. આહાહા...! શું થાય? ત્રણલોકનો નાથ અંદર બિરાજે છે. સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, એ નિર્વિકલ્પ ચીજ છે ને નિર્વિકલ્પથી જ પ્રાપ્ત થાય. આહાહા...! એ એકાંત જ છે. વળી નિર્વિકલ્પથી પ્રાપ્ત થાય ને વિકલ્પથી પણ પ્રાપ્ત થાય, એવું આમાં અનેકાંત નથી. એ તો ફૂદડીવાદ થઈ ગયો. આહા...!

‘અધ્યવસાન પણ વ્યવહારનયનો જ વિષય છે તેથી અધ્યવસાનનો ત્યાગ તે વ્યવહારનયનો જ ત્યાગ છે,...’ એટલે કહે છે, જે એકત્વબુદ્ધિનો ત્યાગ કરાવ્યો એનો અર્થ કે, વ્યવહારનો જ ત્યાગ કરાવ્યો છે. એમાંથી એ કાઢ્યું, વ્યવહારનો ત્યાગ કરાવ્યો છે.

એ અધ્યવસાનનો ત્યાગ કરાવ્યો એ જ વ્યવહારનયનો ત્યાગ કરાવ્યો છે. આહાહા...! શું કીધું ઈ?

સ્વદ્રવ્ય પરદ્રવ્યની કોઈ પણ પર્યાયને કરે કે, એનાથી તને કાંઈ લાભ થાય એવી જે એકત્વબુદ્ધિ તે વ્યવહારનયનો વિષય છે. જેમ વ્યવહારનયનો વિષય દયા, દાન ને વ્રત છે એમ આ પરની એકત્વબુદ્ધિ પણ વ્યવહારનયનો જ વિષય છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! વ્યવહારનય, નિશ્ચયનય આમાં નવરાશ ક્યાં માણસને? બાયડીને નવરાશ ક્યાં? બિચારી આખો દિ' રાંધવા ને છોકરાને સાચવવા ને એ પાણી ગળવા ને સવારમાં કળશા... શું કહેવાય કળશાને? સાફ કરે છે ને સવારે? સાફ કરે ને સવારે ઉઠીને? કળશા, કળશા સાફ કરે. વાસણ સાફ કરે, એમાં છોકરાને સાચવે, રોવે એને હાલરડા નાંખવા ને એને ખવરાવવું ને એને પીવરાવવું... અર..ર..ર...!

‘અધ્યવસાન પણ વ્યવહારનયનો જ વિષય હોવાથી...’ એમ કેમ કહ્યું સમજાણું? કે, ઓલામાં એમ કહ્યું, વ્યવહારનયનો વિષય હોવાથી પરાશ્રિત હોવાથી બધાય પરના નિમિત્તથી જે અનેક ભાવો થાય, એમ કહ્યું હતું ને? એટલે એને વ્યવહાર કહ્યો પણ આ એકત્વબુદ્ધિને પણ વ્યવહાર કહ્યો, એમ. આહાહા...! શું કહ્યું ઈ? કે, પરને આશ્રય જેટલા દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા, પાઠ થાય એ તો વ્યવહારનયનો વિષય છે પણ તેમાં બેની એકતાબુદ્ધિ એ પણ વ્યવહારનયનો જ વિષય છે. પહેલી એકત્વબુદ્ધિ છોડાવી છે. એમાંથી કાઢ્યું છે, કે જ્યારે ભગવાને જ્યારે પરની એકત્વબુદ્ધિના અધ્યવસાનનો ત્યાગ કરાવ્યો છે તો હું તો એમ સમજુ છું કે પરનો આશ્રય અને વ્યવહારનો જ ત્યાગ કરાવ્યો છે. ત્યાં એમ લીધું. આહાહા...! બાપુ! માર્ગ એવા ઝીણા હોય. વીતરાગ સર્વજ્ઞ, જેને ઈન્દ્રો ને ગણધરો, જેને એકાવતારી ઈન્દ્રો ગલુડીયાની જેમ બેસીને સાંભળે. આહાહા...! ભાઈ! એ ઉપદેશ કેવો હશે? આહાહા...! જેને એક ભવતારી ઈન્દ્ર અને ઈન્દ્રાણી એક ભવતારી મોક્ષ જનાર ભગવાન પાસે જાય. આમ બેસે ને સાંભળે આહાહા...! બાપુ! એ ઉપદેશ કેવો હોય? આહાહા...! એ કોઈ અલૌકિક વાતું છે. આહાહા...!

‘તેથી અધ્યવસાનનો ત્યાગ તે વ્યવહારનયનો જ ત્યાગ છે, અને પહેલાંની ગાથાઓમાં અધ્યવસાનના ત્યાગનો ઉપદેશ છે...’ જોયું? હવે આવ્યું. પહેલું ઓલું લીધું કે, વ્યવહારને આશ્રિત પરને આશ્રિત વ્યવહાર છે તો તે અધ્યવસાન પણ વ્યવહાર છે. હવે કહે છે, કે અધ્યવસાનનો ત્યાગ પહેલો કરાવ્યો છે. પહેલું ઈ કરાવ્યું છે. આહાહા...! પહેલાંની ગાથામાં અધ્યવસાનના ત્યાગનો (ઉપદેશ છે). એટલે શું કીધું? પરને જિવાડું, પરને મારું, મદદ કરું વગેરે. એવો જે પરના ‘અધ્યવસાનના ત્યાગનો ઉપદેશ છે તે વ્યવહારનયના ત્યાગનો જ ઉપદેશ છે.’ સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

થોડું પણ ઘણું કરીને જાણજો પ્રભુ! આવી નાથ! વાત છે. આહાહા...! આ તો દિવાળીનો

દિવસ છે. આહાહા...! એ દિવસ ઇન્દ્રો ઉજવે, ઇન્દ્રો ઉજવે. ભગવાન મોક્ષ પધાર્યા. આહાહા...! જેના જન્મ કલ્યાણક, જેના દીક્ષા કલ્યાણક અને કેવળ કલ્યાણક, જેના મોક્ષ કલ્યાણક આહાહા...! અને ગર્ભ કલ્યાણક. આહાહા...! ઇ આ દિવસ છે. આહા...!

‘આ પ્રમાણે નિશ્ચયનયને પ્રધાન કરીને...’ નિશ્ચયનયને મુખ્ય કરીને. ‘વ્યવહારનયના ત્યાગનો ઉપદેશ કર્યો છે...’ નિશ્ચયને મુખ્ય આશ્રય કરવાવાળાને તેનાથી લાભ થાય છે માટે તેને મુખ્ય કરીને (તેનો પ્રધાન ઉપદેશ છે). વ્યવહારનયનો વિષય છે ખરો. મુખ્ય કરીને કહ્યું એનો અર્થ શું? વિષય નથી એમ નહિ, પણ આ મુખ્ય કરીને એનો આશ્રય લેવરાવ્યો છે. આહા...! છે? નિશ્ચયનયને મુખ્ય કરીને વ્યવહારનયના ત્યાગનો ઉપદેશ કર્યો છે.

‘તેનું કારણ એ છે...’ આહાહા...! ‘કે-જેઓ નિશ્ચયના આશ્રયે પ્રવર્તે છે...’ આહાહા...! ભગવાન શુદ્ધ સ્વભાવ પ્રભુ! એને આશ્રયે જે પ્રવર્તે છે. પ્રવર્તે છે તે પર્યાય છે પણ આ ત્રિકાળને આશ્રયે પ્રવર્તે છે. આહાહા...! અને એ પર્યાયમાં ત્રિકાળી જ્ઞાયકનું જ્ઞાન થાય છે છતાં એ પર્યાયમાં ત્રિકાળી દ્રવ્ય આવતું નથી. એ શ્રદ્ધાની પર્યાયમાં ત્રિકાળી ચીજનું સામર્થ્ય જેટલું છે તેટલી પ્રતીતમાં આવે છે પણ એ પ્રતીતમાં દ્રવ્ય વસ્તુ આવતી નથી. વસ્તુ-દ્રવ્ય આવી જાય તો દ્રવ્યનો અભાવ થઈ જાય અને પર્યાયમાં એકલું દ્રવ્ય આવી જાય. આહાહા...! અહીં તો વિષય કરનાર પર્યાય ભિન્ન રહીને વિષય કરે છે. વિષય કરનાર કીધું ને? ખાલી એક વિષય કરનાર ને એક એનો વિષય. એક વિષય કરનાર ને એક વિષય. આહાહા...! નિર્વિકલ્પ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનની પર્યાય તે વિષય કરનાર અને એનો વિષય ત્રિકાળી જ્ઞાયક આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- ગુરુદેવ! નિર્વિકલ્પ કાળે તો કોઈ ભેદ રહેતો નથી તો પછી વિષય કરનાર અને વિષય..

ઉત્તર :- ભેદ રહેતો નથી માટે તો કહે છે. અભેદ અભેદની દૃષ્ટિ થાય છે. પર્યાય ભેદપણે જુદી છે એ કામ તો અભેદનું કરે છે. પર્યાય ભળીને કામ કરતી નથી. પર્યાયનો વિષય અભેદ છે. તેથી જ કહ્યું ને, કે નિજ પરમાત્મ દ્રવ્ય તે હું છું એમ પર્યાય માને છે. પર્યાય હું છું, પર્યાય હું છું એમ એ માનતી નથી. આ (દ્રવ્ય) હું છું.

મુમુક્ષુ :- પર્યાય પોતે જેવી છે એવી નથી માનતી.

ઉત્તર :- જેવી છે એવી એને કહેવાય કે, જેવી છે એણે જે વિષય કર્યો છે એવડી એની પર્યાય છે. આહાહા...! છે ઝીણી વાત, ભાઈ! વિષય કરનારની પર્યાયની તાકાત એટલી છે, એ દ્રવ્યને લઈને નહિ. સમજાણું કાંઈ?

સમ્યગ્દર્શન ને સમ્યગ્જ્ઞાન નયાતિકાંત એ દશા છે, એ દશા ષટ્કારકરૂપે સ્વતંત્ર પરિણામે છે. એ પર્યાય કર્તા થઈને સ્વનું લક્ષ કરે છે. સ્વતંત્ર કર્તા થઈને (લક્ષ કરે છે), પરાધીનપણે નહિ. આહાહા...! ઝીણું છે, ભાઈ! અરે...! તત્ત્વ છે એ ઝીણું છે, ભગવાન! જો ઝીણું ન

હોય તો અનંતકાળમાં તે કેમ ન મળ્યું હોય? આહાહા...! સૂક્ષ્મ છે. આહાહા...! શાસ્ત્રના જાણપણા પણ અનંતવાર કર્યા, અગિયાર અંગ અનંતવાર ભણ્યો અને આ વ્રત, નિયમ જે કહે છે નવમી ઐવેયક ગયો, એ તો અનંતવાર કર્યા. પણ તે ચીજ હાથ ન આવી. આહાહા...!

એ ચીજ જે અંદર ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથ પ્રભુ! એ તો નિર્વિકલ્પ દૃષ્ટિથી જ હાથ આવે એવો છે. કેમ કે પોતે નિર્વિકલ્પ અભેદ સ્વરૂપ છે. આહા...! એનો વિષય કરનાર નિર્વિકલ્પ પર્યાય છે. ઇ એક જ વાત છે, કે નિર્વિકલ્પ પર્યાયથી જ તે જણાય એવો છે. એનું અનેકાંત એમ નથી કે નિર્વિકલ્પ પર્યાયથી પણ જણાય ને વિકલ્પથી પણ જણાય, એમ નથી. આમ છે, કે નિર્વિકલ્પ પર્યાયથી જણાય ત્યારે પછી નિર્વિકલ્પ પરિણતિ પણ હોય અને સવિકલ્પ પરિણતિ પણ હોય. સવિકલ્પ પરિણતિ હોવા છતાં સમ્યગ્દર્શન ન હોય, એમ નહિ. પણ ઉત્પન્ન થવા કાળે સવિકલ્પ દશાથી પણ ઉત્પન્ન થાય, નિર્વિકલ્પથી ઉત્પન્ન થાય, એમ નહિ. આહાહા...! કહો, 'પંડિતજી'! આવી વાતું છે. હેં?

મુમુક્ષુ :- ખરી દિવાળી છે.

ઉત્તર :- દિવાળી છે આ, દિવાળી છે ને, બાપા!

'આ પ્રમાણે નિશ્ચયનયને પ્રધાન કરીને...' મુખ્ય કરીને. એટલે શું કહ્યું? કે વ્યવહારનયનો વિષય નથી એમ નહિ, વિષય છે, પણ તેના આશ્રયથી સમ્યગ્દર્શન થાય છે એમ નથી. એને માટે એકાંત જ છે, કે સ્વને આશ્રયે જ થાય. સમ્યક્ એકાંત જ છે. એને આશ્રયે પણ થાય ને વ્યવહારને આશ્રયે પણ સમકિત થાય, એવું અનેકાંત નથી. આહાહા...! પછી અનેકાંત છે. સવિકલ્પ દશા હોય તોય સમકિત હોય અને ઉપયોગ નિર્વિકલ્પમાં જામ્યો હોય તોય સમકિત હોય. આહાહા...! સમજાય એવું છે, હોં! ધીમે ધીમે (સમજવું). આ કાંઈ ઉતાવળની વાત નથી, બાપુ! આ કાંઈ પરીક્ષા દેવાની (નથી). લૌકિકમાં ઓલી સાત ચોપડી ભણી જાય ને બી.એ., એલએલબી એ નથી. આ તો જુદી વાત છે. આહાહા...!

'જેઓ નિશ્ચયના આશ્રયે પ્રવર્તે છે...' આહાહા...! આ તો એકાંત કર્યું. ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવને આશ્રયે પ્રવર્તે છે એ વિકલ્પાતીત ન્યાતિકાંતમાં પણ એક જ આવ્યું. ન્યાતિકાંતથી જ તે પ્રાપ્ત થાય છે. ન્યાતિકાંતથી પણ પ્રાપ્ત થાય અને નિશ્ચયના વિકલ્પથી પણ પ્રાપ્ત થાય, આ પણ સત્ય છે ને આ પણ સત્ય છે, એમ નથી. આહા...! હા, વ્યવહાર, વ્યવહાર તરીકે છે, નથી એમ નહિ. પણ વ્યવહારનો આશ્રય કરતાં ધર્મ થાય છે એ વાત તદ્દન જૂઠી છે. આહાહા...! 'જેઓ નિશ્ચયના આશ્રયે પ્રવર્તે છે તેઓ જ કર્મથી છૂટે છે...' તેઓ જ. વ્યવહારથી પણ કર્મથી છૂટે છે ને નિશ્ચયથી પણ કર્મથી છૂટે છે, કથંચિત્ એમ ને કથંચિત્ એમ, એમ નથી. આહાહા...! છે ને, સામે પુસ્તક છે? ક્યા શબ્દનો અર્થ થાય છે?

'અને જેઓ એકાંતે વ્યવહારનયના જ આશ્રયે પ્રવર્તે છે...' એકાંતે કેમ કહ્યું? કે,

નિશ્ચયનયનો આશ્રય છે અને વ્યવહાર રાગાદિ પણ છે પણ એકાંતે વ્યવહારને આશ્રયે જ પ્રવર્તે છે, એ મિથ્યાદષ્ટિ છે. આહા...! તે કર્મથી છૂટતા નથી. છે? 'એકાંતે વ્યવહારનયના...' એકાંતે એટલે? નિશ્ચયનયનો આશ્રય નથી અને એકલો વ્યવહારનો જ આશ્રય છે એવા એકાંતે વ્યવહારનયના આશ્રયે મુક્તિને પામતા નથી. પણ નિશ્ચયનો આશ્રય છે ત્યાં વ્યવહાર હોય, પૂર્ણ નથી ત્યાં. એને એમ પણ કહેવાય કે, આ વ્યવહાર સાધન છે. સમજાય છે? નિશ્ચયનો આરોપ દઈને. પણ એકાંતે વ્યવહાર, નિશ્ચયના આશ્રય વિના, ત્રિકાળી જ્ઞાયકના આશ્રય વિના એકાંતે દયા, દાન ને વ્રત, ભક્તિ ને તપ ને પૂજા અને દાન એનાથી કલ્યાણ માને 'તેઓ કર્મથી કદી છૂટતા નથી.' એટલે કે, મિથ્યાત્વથી છૂટતા નથી, મિથ્યાત્વથી છૂટતા નથી તે કર્મથી છૂટતા નથી. વિશેષ કહેશે...

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રમાણજ્ઞાન પણ સમ્યક્ એકાંતની અપેક્ષા રાખે છે. કઈ રીતે ? કે દ્રવ્ય અને પર્યાય બન્નેને અનેકાંતથી જાણીને અભેદ વસ્તુની મુખ્યતા તરફ ઢળીને સમ્યક્ એકાંત કરે તો જ પ્રમાણજ્ઞાન થાય છે. એટલે અનેકાંત પણ સમ્યક્ એકાંતની અપેક્ષા રાખે છે. સમ્યક્ એકાંત એટલે શું ? કે અભેદ તરફ વળ્યો-ત્યારે જ સમ્યક્ એકાંત થયું, દ્રવ્ય પર્યાય બન્નેને જાણીને સામાન્ય તરફ વળીને વિશેષને અભેદ કરે. તો પ્રમાણજ્ઞાન થાય. અભેદની મુખ્યતા હોવા છતાં તેમાં વળેલી પર્યાય પણ છે તો ખરી એટલે અભેદની મુખ્યતા અપેક્ષાએ તો સમ્યક્ એકાંત છે, ને દ્રવ્ય તરફ ઢળેલી પર્યાય પણ છે તે-દ્રવ્ય-પર્યાય બન્ને અપેક્ષાએ અનેકાંત પણ છે.

(પરમાગમસાર - ૭૭૪)

નિશ્ચયનય તે તો જ્ઞાનનો એક અંશ છે, તે તો પર્યાય છે, તે પર્યાયના આશ્રયે કાંઈ મુક્તિ નથી, પણ નિશ્ચયનય અને તેના વિષયરૂપ જે ત્રિકાળ અભેદ સ્વભાવ છે, તે અભેદ સ્વભાવના અનુભવમાં નય અને નયના વિષયનો ભેદ નથી રહેતો, માટે અભેદ અપેક્ષાએ કહી દીધું કે, 'નિશ્ચયનયાશ્રિત મુનિવરો પ્રાપ્તિ કરે નિર્વાણની.' અહો ! સંતોની વાણી અંદરના ઊંડા અનુભવમાંથી નીકળેલી છે. જ્ઞાનના અંશને તો નય કહેવાય, પણ તે નયના વિષયરૂપ ધર્મને પણ 'નય' કહેવો તેમાં રહસ્ય છે.

(પરમાગમસાર - ૭૭૫)

ગાથા-૨૭૩

કથમભવ્યેનાપ્યાશ્રીયતે વ્યવહારનયઃ ઇતિ ચેત્ -

વદસમિદીગુત્તીઓ સીલતવં જિણવરેહિ પળ્ણત્તં ।

કુવ્વંતો વિ અભવ્વો અળ્ણાણી મિચ્છદિટ્ઠી દુ । ૨૭૩ ।।

વ્રતસમિતિગુપ્તયઃ શીલતપો જિનવરૈઃ પ્રજ્ઞપ્તમ્ ।

કુર્વન્નપ્યભવ્યાઽજ્ઞાની મિથ્યાદૃષ્ટિસ્તુ । ૨૭૩ ।।

શીલતપઃપરિપૂર્ણ ત્રિગુપ્તિપંચસમિતિપરિકલિતમહિંસાદિપઞ્ચમહાવ્રતરૂપં
વ્યવહારચારિત્રં અભવ્યોઽપિ કુર્યાત્, તથાપિ ચ નિશ્ચારિત્રોઽજ્ઞાની મિથ્યાદૃષ્ટિરેવ,
નિશ્ચયચારિત્રહેતુભૂતજ્ઞાનશ્રદ્ધાનશૂન્યત્વાત્ ।

હવે પૂછે છે કે અભવ્ય જીવ પણ વ્યવહારનયનો કઈ રીતે આશ્રય કરે છે? તેનો ઉત્તર કહે છે :-

જિનવરકહેલાં વ્રત, સમિતિ, ગુપ્તિ વળી તપ-શીલને

કરતાં છતાંય અભવ્ય જીવ અજ્ઞાની મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. ૨૭૩.

ગાથાર્થ :- [જિનવરૈઃ] જિનવરોએ [પ્રજ્ઞપ્તમ્] કહેલાં [વ્રતસમિતિગુપ્તયઃ] વ્રત, સમિતિ, ગુપ્તિ, [શીલતપઃ] શીલ, તપ [કુર્વન્ અપિ] કરતાં છતાં પણ [અભવ્યઃ] અભવ્ય જીવ [અજ્ઞાની] અજ્ઞાની [મિથ્યાદૃષ્ટિઃ તુ] અને મિથ્યાદૃષ્ટિ છે.

ટીકા :- શીલ અને તપથી પરિપૂર્ણ, ત્રણ ગુપ્તિ અને પાંચ સમિતિ પ્રત્યે સાવધાની ભરેલું, અહિંસાદિ પાંચ મહાવ્રતરૂપ વ્યવહારચારિત્ર અભવ્ય પણ કરે છે અર્થાત્ પાળે છે; તોપણ તે (અભવ્ય) નિશ્ચારિત્ર (-ચારિત્રરહિત), અજ્ઞાની અને મિથ્યાદૃષ્ટિ જ છે કારણ કે નિશ્ચયચારિત્રના કારણરૂપ જ્ઞાન-શ્રદ્ધાનથી શૂન્ય છે.

ભાવાર્થ :- અભવ્ય જીવ મહાવ્રત-સમિતિ-ગુપ્તિરૂપ વ્યવહાર ચારિત્ર પાળે તોપણ નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાનશ્રદ્ધાન વિના તે ચારિત્ર 'સમ્યક્ચારિત્ર' નામ પામતું નથી; માટે તે અજ્ઞાની, મિથ્યાદૃષ્ટિ અને નિશ્ચારિત્ર જ છે.

પ્રવચન નં. ૩૩૬ ગાથા-૨૭૩ રવિવાર, આસો વદ ૧૫, તા. ૨૧-૧૦-૧૯૭૯

સમયસાર ૨૭૩ ગાથા. 'હવે પૂછે છે...' શિષ્યનો પ્રશ્ન છે 'કે અભવ્ય જીવ પણ વ્યવહારનયનો કઈ રીતે આશ્રય કરે છે?' અભવિ જીવ છે, કોઈ દિ' જેને મુક્તિ નથી અનંત ભવમાં પણ મુક્તિ નથી. એવો અભવિ જીવ વ્યવહારનયનો કેવી રીતે આશ્રય કરે છે? એવો શિષ્યનો પ્રશ્ન છે. 'તેનો ઉત્તર કહે છે :-' આવી જેને જીજ્ઞાસા છે એને આ ઉત્તર દેવામાં આવે છે.

વદસમિદીગુત્તીઓ સીલતવં જિણવરેહિ પળ્લત્તં ।

કુવ્વંતો વિ અભવ્વો અળ્ણાણી મિચ્છદિટ્ઠી દુ ।।૨૭૩ ।।

જિનવરકહેલાં વ્રત, સમિતિ, ગુપ્તિ વળી તપ-શીલને

કરતાં છતાંય અભવ્ય જીવ અજ્ઞાની મિથ્યાદષ્ટિ છે. ૨૭૩

શું કહેવા માંગે છે? છે તો આ વ્યવહારભાસ. નિશ્ચય નથી. છતાં અહીંયાં વ્યવહાર કહેવામાં આવ્યો છે. એક સિદ્ધાંત આ. નિશ્ચય જ્યાં હોય ત્યાં વ્યવહાર હોય. અહીં તો નિશ્ચય છે નહિ છતાં અભવ્ય જીવનો દષ્ટાંત છે, હોં! કેટલાક એમ કહે છે, કે એ તો અભવ્ય માટે છે. આમાંથી કેટલાક એમ કાઢે છે. ભવ્ય જીવ માટે નહિ, અભવ્યનો તો દષ્ટાંત દે છે, જેને કોઈ દિ' મુક્તિ થતી નથી. અનંત પરિભ્રમણ ચાર ગતિમાં નરક ને નિગોદમાં સદા રહ્યા કરે, એવા જે અભવ્ય જીવ એ પણ વ્યવહારનયનો આશ્રય કઈ રીતે કરે છે? વ્યવહારનય (કહ્યું). નિશ્ચયથી નિશ્ચય વિના વ્યવહારનય નહિ પણ અત્યારે વ્યવહારનય છે એમ કહ્યું છે. નિશ્ચય વિનાનો પણ વ્યવહારનય છે એમ સિદ્ધ કરવું છે. સમજાણું કાંઈ?

કહે છે, કે 'શીલ...' એવું શીલ પાળે, કષાયની મંદતા અને મિથ્યાત્વની મંદતા. શું કહ્યું સમજાણું? અભવિ. એ મિથ્યાત્વની પણ મંદતા કરે છે અને કષાયની પણ મંદતા એને હોય છે. આહાહા...! છતાં એ આત્મજ્ઞાન નથી. અંદર ચૈતન્યમૂર્તિ એ રાગની ક્રિયાથી ભિન્ન ચીજ, તેનું એને ભાન નથી તેથી તેને દર્શન અને જ્ઞાન નથી, તેથી તેનું બધું વર્તન અચારિત્ર છે. આહાહા...! થોડી ઝીણી વાત છે, હોં! મિથ્યાત્વ મંદ ને કષાય મંદ. આ ટીકામાં લીધું છે. આની ટીકામાં- 'જયસેનાચાર્ય'ની ટીકામાં છે, આજ ગાથામાં (છે). આહાહા...!

જેણે કુદેવ-કુગુરુ-કુશાસ્ત્રની શ્રદ્ધાનો પણ ત્યાગ કર્યો હોય. સુદેવ-સુગુરુ-સુશાસ્ત્રની શ્રદ્ધા પણ એવી કે, માથું જાય તોપણ બીજી શ્રદ્ધા ન કરે. પણ એ તો પરદ્રવ્યની શ્રદ્ધા થઈ. આહાહા...! ઝીણી વાત છે. એણે મિથ્યાત્વ મંદ કર્યું છે. કેમ કે કુદેવ-કુગુરુ-કુશાસ્ત્રની શ્રદ્ધા

છોડી છે, સુદેવ-સુગુરુ-સુશાસ્ત્રની શ્રદ્ધા કરી છે એથી એનું મિથ્યાત્વ મંદ છે. આહાહા...!

બીજી રીતે કહીએ તો એને ગૃહીત મિથ્યાત્વનો જે નવો પક્કડ હતો એ મંદ કરી નાખ્યો છે. આહાહા...! અનાદિનું અગૃહીત મિથ્યાત્વ, જે ચૈતન્યના જ્ઞાયક સ્વભાવની દૃષ્ટિ થવી જોઈએ, અનુભવ થવો જોઈએ એનો એને અભાવ છે. તેથી તેને મિથ્યાત્વ અને કષાયની મંદતા-શુભ ભાવ, કેટલો શુભભાવ કે, જેને અહીં શીલમાં નાખી દીધું. કષાયની મંદતા... આહાહા...! પ્રાણ જાય તો એને માટે કરેલો આહાર લે નહિ. એવી જેની ક્રિયા. શીલ-કષાયની મંદતા ને મિથ્યાત્વની મંદતાનો શીલ સ્વભાવ છે વ્યવહાર. આહાહા...!

‘અને તપથી પરિપૂર્ણ,...’ અહીં જરીક ખૂબી છે. વીતરાગે કહેલો જે અનશન, ઉણોદરી, વૃત્તિસંક્ષેપ, રસપરિત્યાગ એ બાર પ્રકારના તપમાં પણ પરિપૂર્ણ બરાબર છે. આહાહા...! પરિપૂર્ણ શબ્દ વાપર્યો છે ને? અનશન, ઉણોદરી, રસપરિત્યાગ, કાયકલેશની બધી ક્રિયા સખત છે, કે રાગની મંદતા ને મિથ્યાત્વની મંદતારૂપી ભાવમાં આવા તપની પરિપૂર્ણતાનો ભાવ એને હોય છે. આહાહા...! આ વાત નિશ્ચયતપની નથી. નિશ્ચયતપ તો સમ્યગ્દૃષ્ટિને જ હોય. આહાહા...!

આત્મસ્વરૂપ ભગવાન સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, એ ચૈતન્યના પ્રકાશમાં વેદનમાં જેને સમ્યક્ ભાવ અનુભવ પ્રગટ્યો છે, એને સાચું તપ ને સાચું ચારિત્ર હોય. અહીંયાં તો બાર તપમાં ક્રિયાની વાત કરે છે. આહાહા...! અરે...રે...! હજારો રાણી છોડી હોય, કરોડોની પેદાશની દુકાનો બંધ કરી દીધી હોય, વેપાર (બંધ કર્યો હોય). આહાહા...! એને માટે આહાર કરેલો હોય તો પ્રાણ જાય તો ન લે. એવો જેનો મંદ કષાયનો સ્વભાવ જ થઈ ગયો છે. આહાહા...! અને અનશન, ઉણોદરીમાં પરિપૂર્ણ છે. અનશનમાં છ છ મહિનાના અપવાસ કરે, ઉણોદરીમાં એક એક રસ લે ને બીજા રસનો ત્યાગ કરે. આહાહા...! અનશન, ઉણોદરી, વૃત્તિસંક્ષેપ ઘણી જ વૃત્તિઓને ટૂંકી સંક્ષેપ કરી નાખે કે, આ અમુક ઘરે જ મારે જાવું, અમુક ચીજ મળે તો લેવી નહિતર લેવી નહિ. એવી જેની ઘણી કષાયની મંદતા. લોકો તો દુનિયા એને એમ કહે કે, આહાહા...! શું સાધુ, શું એની ક્રિયા!

અહીં તો તપથી પરિપૂર્ણમાં ઘણો વિસ્તાર છે. રસપરિત્યાગ, કાય-કલેશ, પ્રતિ સંયમતા, ઇન્દ્રિદમન પાંચ ઇન્દ્રિનું દમન છે. આહાહા...! જે શરીરથી વિષય સેવતો નથી. આહાહા...! બ્રહ્મચર્ય પાળે છે એથી એને અહીં તપમાં પરિપૂર્ણ કીધો છે. આહાહા...! અનશન, ઉણોદરી, વૃત્તિસંક્ષેપ, રસપરિત્યાગ. રસોમાં પણ એકાદ-બે રસ ખપે, બાકી રસ ન ખપે. એવો જેનો ત્યાગ હોય છે. આહાહા...! છતાં તે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- આવો ધર્મ હોય છે.

ઉત્તર :- ધર્મ ઝીણી વાત છે, ભાઈ! આહાહા...!

એ રસપરિત્યાગ, કાયકલેશ, પ્રતિસંયમતા, પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવચ્ચ. એનો દેવ-

ગુરુ ને ધર્મનો પણ વ્યવહાર વિનય ઘણો હોય છે. આહાહા...! મંદ મિથ્યાત્વ છે ને!

‘અમૃતચંદ્રાર્યાયે’ ‘તપથી પરિપૂર્ણ,...’ શબ્દ વાપર્યો છે. એવું તપ, એની ક્રિયા. આહાહા...! પણ એ બધી ક્રિયા રાગની છે. આહાહા...! એ ધર્મ નહિ. અત્યારે તો એવી ક્રિયાના ઠેકાણા નથી અને માને છે, કે અમે ચારિત્રી છીએ ને અમે તપસી છીએ ને અમે સાધુ છીએ. બાપુ! આકરું કામ, ભાઈ! આહાહા...! પ્રાયશ્ચિત, વિનય, વૈયાવર્ય, સજ્જાય, શાસ્ત્રોનું અગિયાર અંગનું જ્ઞાન કરે, કરોડો શ્લોકો કંઠસ્થ કરે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- હોંશથી, ભાવનાથી.

ઉત્તર :- શુભભાવ, ધર્મ નહિ. આહાહા...! આકરું કામ છે.

વિનય, વૈયાવર્ય, સજ્જાય, સ્વાધ્યાય કરે. આખો દિ’ બરાબર સ્વાધ્યાય (કરે). શાસ્ત્રવાંચન, મનન ને શાસ્ત્રોનું જાણપણું (કરે) પણ એ બધો શુભભાવ છે. અંતર ભગવાન આનંદસ્વરૂપ જ્ઞાનમૂર્તિ પ્રભુ, એને જ્ઞાતા તરીકેના દૃષ્ટિ ને અનુભવ વિના એ ક્રિયાકાંડનો વ્યવહાર એને સંસાર ને બંધનું કારણ છે. આહાહા...! આકરું કામ છે.

અહીં ‘પરિપૂર્ણ’ શબ્દ વાપર્યો છે ને! પૂર્ણ એકલું પણ નહિ, પરિપૂર્ણ. પરિ (અર્થાત્) સમસ્ત પ્રકારે તપની જેટલી વ્યવહારની ઉત્કૃષ્ટતા છે. આહાહા...! દેવ-ગુરુનો વિનય, શાસ્ત્ર અધ્યયન, વિકથાનો ત્યાગ, બહારની વિકથા (ન હોય), અંદર શાસ્ત્રનો સ્વાધ્યાય જ કર્યા કરે પણ એ બધી ક્રિયાઓ મંદ રાગની છે. આહાહા...! સજ્જાય, ધ્યાન. શુભભાવનું ધ્યાન પણ કરે. આવે છે ને ‘મોક્ષ અધિકાર’માં? ધર્મધ્યાન શુભભાવ. ‘મોક્ષ અધિકાર’માં આવે છે. એટલો કષાય મંદ લાગે કે, જાણે અંદર ધ્યાનમાં-રાગની મંદતાના ધ્યાનમાં એટલો ઉતરી ગયો હોય, બીજાને એમ લાગે કે, આહાહા...! પણ એ બધી ક્રિયાકાંડનો રાગ છે. આહાહા...! એ બધો પરલક્ષીભાવ છે. આવું છે.

‘તપથી પરિપૂર્ણ,...’ આચાર્યનું કથન જરી કઠણ છે. બાર પ્રકારના તપ, હોં! અભ્યંતર જે છ છે એ પણ વિકલ્પાત્મક તપ લેવા છે. આહાહા...! મોક્ષમાર્ગમાં લઈ લીધું છે. અભ્યંતર એ પણ બહારની જેમ જ અભ્યંતરના વિકલ્પ છે ઈ. આહાહા...!

‘ત્રણ ગુપ્તિ,...’ મનને, વચનને, કાયાને બરાબર ગોપવે. અશુભમાં જવા ન દે. આહાહા...! એવી મન, વચન ને કાયાની વૃત્તિ હોય છતાં એ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. આહાહા...! અરે...રે...! લોકો ક્યાં ચડી ગયા છે અને ક્યાં માને છે ને ક્યાં રહી ગયું છે. આહાહા...! મન, વચન ને કાયાને અશુભથી ગોપવે. ઓલામાં આવે છે ને? ભાઈ! શુભમાં પ્રવૃત્તિ ને અશુભમાં નિવૃત્તિ. શુભજોગ આવે છે. ‘સમયસારમાં’. પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ લીધી છે. શુભમાં પ્રવૃત્તિ અને અશુભની નિવૃત્તિ. પણ એ બધો શુભભાવ છે-રાગ. આહાહા...! એ...ઈ...! એ અભવિને પણ એવી દશા તો હોય છે, કહે છે. જેને કોઈ દિ’ એક ભવનો અભાવ ન થાય એને પણ આવી સ્થિતિ હોય છે, બાપુ! એ તો ભવિએ પણ એવું અનંતવાર કર્યું છે. આ તો અભવિનો

દષ્ટાંત છે. ભવિ જીવ પણ નવમી ત્રૈવેયક (ગયો). 'મુનિવ્રત ધાર ત્રૈવેયક ઉપજાવ્યો' 'મુનિવ્રત ધાર ત્રૈવેયક ઉપજાયો, પણ આતમજ્ઞાન બિન લેશ મુખ ન પાયો' આત્મજ્ઞાન જે અંતર આનંદનો સ્વાદ આવવો જોઈએ... આહાહા...! જ્ઞાન એને કહીએ કે, જેમાં અતીન્દ્રિયનો સ્વાદ સાથે આવે. ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! આહાહા...! કેમ કે જે અનંત ગુણ છે, ભગવાનઆત્મામાં અતીન્દ્રિય આનંદ, જ્ઞાન, શાંતિ, સ્વચ્છતા, પ્રભુતા, ઈશ્વરતા, ઈશ્વરતા ગુણ છે 'ઈશ્વરભાઈ'! પ્રભુતા નથી? ગુણ છે ને? એ અનંત ગુણમાં ઈશ્વરતા છે પાછી. એક એક ગુણમાં અનંત ઈશ્વરતાનું રૂપ છે. આહાહા...! એવો જે ભગવાન અતીન્દ્રિય નિર્વિકલ્પ આનંદનો નાથ... આહાહા...! એની દષ્ટિ કર્યા વિના ને એના આનંદના સ્વાદ આવ્યા વિના જેટલી આ ક્રિયાકાંડ બધી કરે એ સંસાર છે. આહાહા...! આકરું કામ, અહીં તો થોડો જ્યાં બહારથી ત્યાગ કરે ત્યાં એમ થાય કે, ઓહો..હો...! ત્યાગી થઈ ગયા.. ધર્મના, ધર્મનો ત્યાગી છે. 'નિયમસાર'માં પાઠ છે, ધર્મનો ત્યાગી છે ઈ. આહાહા...! અંતર આનંદનો નાથ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, એનો જેને સ્વાદ નથી, અનુભવ નથી, આનંદ નથી... આહાહા...! એ બધા બહારના ત્યાગી તે ધર્મના ત્યાગી છે. આહાહા...! આકરું કામ બહુ,

અહીં તો પરિપૂર્ણ તપ અને ત્રણ ગુપ્તિ 'અને પાંચ સમિતિ...' એને માટે કરેલો આહારનો એક બિંદુ પણ પ્રાણ જાય તો ન લે. અત્યારે તો ચોકા કરીને લે છે. ચોકા એને માટે કરે અને લે. આ તો ચોકા શું એને માટે એક પાણીનો બિંદુ બનાવ્યો હોય તો ન લે. દિવસના દિવસ કાઢે પાણી વિના, એવી જેની સમિતિ હોય છે. એષણા સમિતિ. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- શ્રાવક ચોકા કરે એમાં અમારો શું દોષ?

ઉત્તર :- અહીં ઇ પ્રશ્ન થયો હતો. 'મનોહરલાલજી'એ પ્રશ્ન કર્યો હતો. 'જયપુર'માં આવીને બે પ્રશ્ન કર્યા હતા. આમ ક્ષુલ્લક નામ ધરાવતા પણ રેલમાં બેસતા ને પૈસા રાખતા ને બધું એવું કરતા. એણે બે પ્રશ્ન કર્યા હતા. ખાસ આવ્યા હતા, મળવા જ ખાસ આવ્યા હતા. 'મનોહરલાલજી'એ બે પ્રશ્ન કર્યા કે, આ રાગને પુદ્ગલ કેમ કીધો? દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજાના ભાવને પુદ્ગલ કીધા. કીધું, ભાઈ! એ ચૈતન્યની જાત નથી. એ ચૈતન્યની જાતમાં હોય તો ભાત એની કાયમ રહે. એ તો નીકળી જાય છે, નીકળી જાય એ ચૈતન્યની જાત નહિ. માટે એને પુદ્ગલ કહીને અભાવ કરાવ્યો છે. અને આ બીજો ભાઈએ- 'ચંદુભાઈ'એ કીધો ઇ. ગૃહસ્થ કરે છે ને? એમ. ઇ પ્રશ્ન કર્યો હતો. ઉદ્દેશિકનો ખુલાસો જો તમારાથી થાય તો બહુ લોકોમાં સંપ થાય. ઉદ્દેશિકનું શું કહેવું છે? પ્રભુ! એમ કે, લોકો એને માટે કરે છે ને! ભલે ઇ કહે કહેનારા કરે છે, એણે કે દિ' કરાવ્યું છે? લોકો કરે છે ને લે છે. ભાઈ! એ લોકો કરે છે એને લે છે એને અનુમોદન કોટી તૂટી જાય છે. આહાહા...! બહુ આકરી વાત, બાપુ! કોઈનું ભૂંડુ થાય એમ વાત નથી. ભલું થાવ, પણ વસ્તુ તો, માર્ગ આ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

એ તો પ્રશ્ન કીધો હતો ને? 'દલની સાલ. આ પ્રશ્ન તો અમારો દીક્ષા લીધા પહેલા હતો. મારો પ્રશ્ન એ હતો. 'દલની સાલ, ૭૦માં દીક્ષા (લીધું). કીધું, એને માટે આ મકાન બનાવે અને એ પોતે કરે નહિ, કરાવે નહિ પણ એ વાપરે તો નવ કોટિમાં કઈ કોટિ તુટે? એ પ્રશ્ન 'દલમાં હતો. સમજાણું? અમારા ગુરુ ભદ્રિક હતાં ને એને પાછી દીક્ષા લેવાની મારી (ભાવના) હતી એટલે એણે વળી એવો ઉત્તર આપ્યો કે, તમારા ભાઈએ તમારા માટે મકાન બનાવ્યું ને તમે વાપરો એમાં શું? મારા મનમાં તો એ વખતે હતું, કે વાપરે એ અનુમોદન કોટિ તૂટે છે. પણ હવે એમને ક્યાં કહેવું? કારણ કે, તે દિ' 'દશવૈકાલિક'ના આઠ અધ્યયન મોઢે હતા. એમાં આ હતું. એ કર્યું ન હોય, કરાવ્યું ન હોય પણ કરેલા માટે લે એ એની અનુમોદનની કોટિ તૂટે છે. તેથી એની એકેય કોટિ સાચી રહેતી નથી. આહાહા...! એની એષણાસમિતિ પણ સાચી રહેતી નથી. તેમ અહિંસા વ્રત પણ સાચું રહેતું નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? અનુમોદન છે ઇ. પ્રશ્ન ઇ કર્યો હતો કે, ભઈ! ભગવાનનો પ્રભુનો વિરહ પડ્યો છે. મેં એમ કહ્યું હતું, હોં! ભાઈ! વીતરાગનો પ્રભુનો વિરહ છે અને અત્યારે એમ હું ખુલાસો કરું કે, લોકો કરે એમાં લેનારને શું છે? લેનારને અનુમોદન છે. એને ખબર છે, કે મારે માટે આ કર્યું છે. ભલે કર્યું નથી, કરાવ્યું નથી પણ એને માટે કરેલું લે છે એ એનું અનુમોદન છે. નવકોટિમાં એનો ત્યાગ રહેતો નથી, વ્યવહારે ત્યાગ (રહેતો નથી). આહાહા...!

પછી તો ધીરેથી કહ્યું હતું પણ હવે આટલું ... ધીરેથી કહ્યું હતું, જુઓ! ભાઈ! હું તો અત્યારે કોઈને દ્રવ્યલિંગી ક્ષુલ્લક પણ માનતો નથી. (પોતે) ક્ષુલ્લક હતા પણ શાંતિથી (સાંભળતા હતા). વસ્તુની આ સ્થિતિ છે, બાપુ! શું કહીએ? જેને માટે કરેલા લે છે એ દ્રવ્યલિંગી નથી. દ્રવ્યલિંગી ક્ષુલ્લક પણ નથી ને દ્રવ્યલિંગી સાધુ પણ નથી. આહાહા...! આકરું લાગે. એ વખતે બોલ્યા નહિ, એ વખતે સાંભળ્યે રાખ્યું. પાછળથી એને ખટક્યું (હોય) એમ લાગે છે. વસ્તુ તો આ છે, કીધું. બાપુ! આહા...!

'દશવૈકાલિક'માં એક બોલ છે. અમે તે દિ' કંઠસ્થ કરેલું. અઢાર બોલ છે એનો એક બોલ તોડે તો એ સાધુ નથી. એવો બોલ છે. અઢાર બોલ છે. પંચમહાવ્રત, છ કાયની દયા વગેરે કાંઈક અઢાર બોલ છે. એમાં એક પણ બોલ તોડે તો એ સાધુ નથી, એવો પાઠ છે. અને એ પ્રશ્ન તો (હું) થોડુંક સંસ્કૃત, વ્યાકરણ ભણતો હતો ત્યારે ભણાવનારને મેં પ્રશ્ન કરેલો. 'ગારીયાધાર' 'દલમાં. કીધું, આ બધા ભણેલા છે એ અર્થ સમજે છે કે નહિ? વ્યાકરણમાં. કીધું, સિદ્ધાંતમાં એક બોલ એવો છે, સારસ્વત વ્યાકરણવાળો એક બ્રાહ્મણ હતો. ભણાવવા રાખ્યો હતો. કીધું, જેને માટે આ આહાર આદિ કરેલો આહાર છે એ લે છે, એને તો કાંઈ ખબર ન હોય, પણ આ દશવૈકાલિકના ઠાણાંગની વ્યાખ્યા શું? સિદ્ધાંતમાં એવા દસ શબ્દ છે, કે દસ અઠેય ઠાણા એમ ઇ તો દસને આઠે ગુણવા કે દસને આઠે

ભેગા કરવા? એ તો એ વખતનો શું અધિકાર છે એ પ્રમાણે (થાય). ત્યારે થયું, સંસ્કૃતવાળો તો આમાં ન જાણેને? દોઢ મહિનો સંસ્કૃત ભણ્યા હતા, દોઢ મહિનો. પછી કીધું આ તો સંસ્કૃતનો આનો અર્થ સમજતો નથી તો સંસ્કૃતમાં શું હતું? દસ અઠેય શબ્દ છે ને? એટલે દસને આઠ ગુણવા કે દસને આઠ ભેગા કરવા કે દસમાંથી આઠ કાઢવા? 'નવરંગભાઈ'! આ તમારું પાણીને ગાળીને પીવુંને. '૬૯માં વ્યાકરણવાળાને પૂછ્યું, હોં! વ્યાકરણવાળાને. કીધું આ બધા ભણેલા છે માટે વ્યાકરણવાળા અર્થ સમજતા હોય. ઈ તો ઈ અર્થ ગુરુગમ વિના વસ્તુ સમજાય એવી નથી. એવા સંસ્કૃતના વ્યાકરણથી કોઈ અર્થ સમજાય એવા નથી. એવો પ્રશ્ન કર્યો.

એક પ્રશ્ન કરેલો '૮૦ માં. 'કાશી'નો મોટો વિદ્વાન આવ્યો હતો. 'બોટાદ'. 'કાશી'નો મોટો વિદ્વાન હતો. એને એક પૂછ્યું, આ હું પૂછું એનો અર્થ કરો. સંજોગી કેવળી, સંજોગી કેવળીનો અર્થ કરો. '૮૦ ની સાલની વાત છે. તો એ કહે, સંયોગી (એટલે) સંયોગવાળા કેવળી. કીધું, ઈ વાત-અર્થ સાચો નથી. એ સંજોગી કેવળી ન જ હોય, સયોગી કેવળી જોઈએ. તમે સંસ્કૃતના અર્થ કરવા માંડો પણ એના ભાવને સમજો નહિ. સયોગી કેવળી જોઈએ-જોગવાળા કેવળી. સંયોગી કેવળી - સંયોગવાળા કેવળી, એમ નહિ. 'ચંદુભાઈ'! આવો પ્રશ્ન કર્યો. '૮૦ ની વાત છે 'કાશી'માં ભણેલો આવ્યો હતો. 'માણેકચંદજી'.

મુમુક્ષુ :- આપ બધાના પાણી ઉતારી દો.

ઉત્તર :- ના. આ તો એમ કે આ સંસ્કૃત ભણેલા છે. ઈ સંસ્કૃત ભણેલા સાર કાઢી શકે છે? ભણેલા કાઢતા નથી તો એમાં ભણવું શું? છોડી દે સંસ્કૃત ભણવાનું. સંસ્કૃત છોડી દીધું. આહાહા...! સંજોગી કેવળી-કીધું અર્થ કરો. આ તમે વ્યાકરણવાળા. સંજોગવાળા કેવળી. કીધું, ઈ સંજોગવાળા કેવળી હોઈ શકે જ નહિ. ઈ સંનો અર્થ ત્યાં મીંડું જ ખોટું છે. સજોગી કેવળી જોઈએ. જોગવાળા કેવળી. એટલે તમે ભણેલા સંસ્કૃતવાળા પણ આ અર્થ સમજતા નથી તો બહુ ભણી ભણીને રોકાવું ત્યાં, એમાં માલ કાંઈ નથી.

મુમુક્ષુ :- સ્કૂલમાં માસ્તર જેમ પરીક્ષા કરે એમ આપે પરીક્ષા કરી.

ઉત્તર :- આ તો વાતચીત કરતાં કરતાં નીકળી. સાંભળતો હતો. 'માણેકચંદજી'નો ભત્રીજો કે એવો હતો, 'કાશી'માં ભણતો હતો.

અહીં કહે છે, કે 'ત્રણ ગુપ્તિ અને પાંચ સમિતિ...'માં પૂર્ણ. ભાષા ચોખ્ખી બોલે, સમિતિ. એને માટે આહારનો બિંદુ, પાણીનો બિંદુ કરેલો લે નહિ. આહાહા...! જોઈને પણ ચાલતા કોઈ ઊંચી નજર નહિ. આહાહા...! નીચે લીલોતરી કચડાય, આ ફૂલ કચડાય (એમ નહિ). એક સાધુ આવ્યા હતા. આહાર કરીને આવે (ત્યારે) નીચે લીમડાના ફૂલના ઢગલા. એના ઉપર પગ મુકીને, ઊંચું જોઈને ચાલ્યો આવતો હતો. કીધું, આને કાંઈ (ભાન નથી). અરે...રે...! એક એક ફૂલમાં અનંત જીવ. નામ નથી આપતા. એમ ને એમ (ચાલ્યા આવતા

હતા). હાથમાં એને માટે કરેલું પાણી અને કરેલો આહાર તે ખાઈને આવે. આ લીમડા નીચે, આ લીમડો છે ને? નીચે ફૂલ હતા. એક ફૂલની એક રાયની કટકીમાં તો અસંખ્ય શરીર અને એક શરીરમાં અનંતા જીવ. (એવા તો) ઢગલા પડ્યા હતા. એના ઉપર પગ મુકેને ચાલે. નીચે જોવું નથી, કે આ શું છે. આહાહા..!

અહીં તો કહે છે, આ તો સમિતિથી પાળનારો. ઈર્ષ્યાસમિતિ, ભાષાસમિતિ, એષણસમિતિ. લેવા-મુકવામાં પણ બરાબર સાવધાની. એક વાત. ઈ પછી શું કહે છે? કે 'ત્રણ ગુપ્તિ અને પાંચ સમિતિ પ્રત્યે સાવધાનીભરેલું....' તમારે ત્યાં એ જાતનો પ્રમાદ નથી. છે તો મિથ્યાત્વ. સાવધાનીથી આમ બરાબર (ચાલે). કોઈપણ પ્રાણીને કંઈ થાય, દુઃખ થાય એમ ચાલે નહિ. એમ બોલે નહિ. એષણસમિતિ સાવધાનીભરેલી ક્રિયા (હોય). આહાહા..! અહીં પરિપૂર્ણ લીધું અને ત્રણ ગુપ્તિ, સમિતિમાં સાવધાનીપણું લીધું. એટલે ચોખ્ખું લીધું. તપમાં પરિપૂર્ણ, શીલમાં પરિપૂર્ણ, ગુપ્તિ અને સમિતિમાં સાવધાનીપણું. આહાહા..! એવું સાવધાનીપણું. આહાહા..! બે બોલ (થયા).

'અહિંસાદિ પાંચ મહાવ્રતરૂપ....' અહિંસાદિ પાંચ મહાવ્રત બરાબર પાળે. આહાહા..! અહિંસા, સત્ય, દત્ત, બ્રહ્મચર્ય, પરિવ્રહ્મનો ત્યાગ. એક કપડાનો ટુકડો પણ રાખે નહિ. નગ્ન દિગંબર, આવ્યું હતું ને કાલે? સમયસ્ત. 'પંચ મહાવ્રતરૂપ....' અહિંસા, હોં! 'વ્યવહારચારિત્ર અભવ્ય પણ કરે છે...' એવું તો અભવિ જીવે પણ કર્યું, અનંતવાર કરે છે. આહાહા..! અને તું આટલું જ્યાં કરે, એનાથી તો કાંઈ ઠેકાણા પણ નથી છતાં (માને છે કે) જાણે અમે ત્યાગી છીએ ને અમે ચારિત્રી છીએ. આહાહા..! ઝીણી વાત, ભાઈ! બહુ આકરું કામ છે. વીતરાગનો માર્ગ (અલૌકિક છે).

આવું સાવધાનીપણું સમિતિ, ગુપ્તિમાં અને તપમાં પરિપૂર્ણ, શીલમાં પરિપૂર્ણ. જેનો નવ નવ કોટિએ શરીરનું બ્રહ્મચર્ય, એવું ચોખ્ખું (પાળે). આહાહા..! એવું વ્યવહાર ચારિત્ર અભવ્ય પણ કરે છે. (એ) મંદ મિથ્યાત્વ ને મંદ કષાયમાં આવા ભાવથી બધું કરે છે. આહાહા..! મંદ મિથ્યાત્વ આમાં નાખ્યું છે, ભાઈ! 'જયસેનાચાર્ય'ની ટીકા છે ને? આમાં નાખ્યું છે. ઈ પહેલા ઘણીવાર કહેવાય ગયું છે.

એવું 'અભવ્ય પણ કરે છે અર્થાત્ પાળે છે; તોપણ તે (અભવ્ય) નિશ્ચારિત્ર (-ચારિત્રરહિત),....' છે. એને ચારિત્ર નથી. આવું સાવધાનીપણું (હોય છતાં). ઓહો...હો..! મહાવ્રત પાળે, પાંચ સમિતિ, ગુપ્તિની સાવધાની, શીલ અને તપમાં પરિપૂર્ણ તોપણ કહે છે, કે એ ચારિત્ર નથી. આહાહા..! ગજબ વાતું છે.

એ (અભવ્ય) નિશ્ચય ચારિત્ર રહિત છે. 'નિશ્ચારિત્ર (-ચારિત્રરહિત),....' સ્વરૂપનું ચારિત્ર જોઈએ. જે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન, આત્માના આનંદના સ્વાદ સહિત આનંદમાં રમણતા જોઈએ તે ચારિત્ર રહિત વ્યવહાર ચારિત્રવાળો છે. આહાહા..! હવે અહીં ઈ કહે છે, કે વ્યવહાર

ચારિત્ર હોય તો એનાથી નિશ્ચય થાય. અહીં તો કહે (છે), અભવિએ પણ વ્યવહાર ચારિત્ર અનંતવાર પાળ્યું તો કાંઈ નિશ્ચય તો થયો નહિ. ભવિ જીવ પણ નવમી ઐવેયક ગયો તો અનંતવાર પાળ્યું તો નિશ્ચય તો થયો નહિ.

મુમુક્ષુ :- ઇ તો અધુરું હતું માટે ન થયું.

ઉત્તર :- ઇ તો દાખલો ઇ જ કહે છે, પણ અભવિનો તો દાખલો આપ્યો છે. અભવિ પણ આવું કરે છે ને ભવિએ પણ એવું અનંતવાર કર્યું છે. એટલે સમ્યગ્દર્શન વિનાની આ બધી ક્રિયાઓ સંસારમાં રખડવા માટે છે. આહાહા...! આકરું કામ છે. હવે આ મોટા તહેવારના દિવસો (છે). ઘણા ગામથી માણસો આવ્યા છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ કરવા માટે પ્રથમ વ્યવહાર શું?

ઉત્તર :- એક જ વાત (છે). કાંઈ વ્યવહાર-ફેવાર (નહિ), નિશ્ચય સીધો આશ્રય કરવો ઇ.

મુમુક્ષુ :- પહેલા આ નિશ્ચય શું છે તે સમજવું તો પડેને.

ઉત્તર :- ઇ વળી જુદી વસ્તુ, ઇ તો જ્ઞાન કરવું. ઇ જાણવાની, ઇ તો જાણવાની વાત છે.

મુમુક્ષુ :- પ્રથમ વ્યવહાર એવો આવે છે.

ઉત્તર :- ઇ વ્યવહાર, ઇ વ્યવહાર નથી. જાણવું, કરવું એ આવે પણ એ કાંઈ વ્યવહાર નથી કે એનાથી થાય એમ નથી. આહા...! અગિયાર અંગનું જ્ઞાન કીધું ને? હમણા ઇ કહેશે, ઇ પ્રશ્ન કરશે. હવેનો પ્રશ્ન છે, ઇ જ પ્રશ્ન છે. અગિયાર અંગ ભણ્યો છે. એક આચાર અંગમાં અઢાર હજાર પદ અને એક પદમાં એકાવન કરોડ જાજેરા શ્લોક, એવા અઢાર હજાર પદનું જાણપણું કર્યું. આહા...! એવા ડબલ સૂચગડાંગ, એથી ડબલ ઠાણાંગ, એથી ડબલ સમવાય (એવા) અગિયાર અંગનું જ્ઞાન અનંતવાર કર્યું, આહાહા...!

અહીં તો ઇ કહે છે, એ ચારિત્રરહિત છે. જેને આત્મજ્ઞાનની વસ્તુની ખબર નથી. આહાહા...! આત્મા નિર્વિકલ્પ ચિદાનંદ જે વિકલ્પથી પણ પ્રાપ્ત થાય એવો નથી, નયાતિકાંત છે. આહાહા...! આવા વ્યવહારથી તો (પ્રાપ્ત થાય) નહિ પણ નયનો વિકલ્પ જે છે, કે હું શુદ્ધ છું ને અબદ્ધ છું ને પરિપૂર્ણ છું ને એવા વિકલ્પથી પણ તે પમાય એવો નથી. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- નયપક્ષથી પણ પ્રાપ્ત થતો નથી.

ઉત્તર :- નથી. હા, નયપક્ષથી પણ પ્રાપ્ત થતો નથી.

મુમુક્ષુ :- એવું તો જાણપણું કરવું ને?

ઉત્તર :- ઇ ભલે હો પણ એથી કંઈ (થતું નથી). તેથી શું? આહાહા...! ઇ તો આવ્યું છે અંદર. તેથી શું? આવું આવ્યું હતું, હું અબદ્ધ છું, શુદ્ધ છું, અભેદ છું, અખંડ છું, આનંદ છું એવો જે વિકલ્પનો પક્ષ આવ્યો એથી શું આવ્યું? એથી તને શું લાભ થયો? આહાહા...! ગજબ વાતું છે. 'લીલાધરભાઈ'! આવું ક્યાંય સાંભળવા મળે એવું નથી, ન્યાં ક્યાંય 'કલકતા'-

ફલક્તામાં. 'ફલક્તા'માં રહો છો ને? આહાહા...! આકરું કામ, ભાઈ! ભગવાનનો માર્ગ વીરાનો છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- સમજાય તો આકરું નથી.

ઉત્તર :- સમજાય તો સહેલું છે. ન સમજાય એને આકરું છે ને? સત્ સરળ જ છે. અંદર આખી ચીજ જ પડી છે. અખંડાનંદ નિર્વિકલ્પ પરમાત્મસ્વરૂપ (છે). આહાહા...! એને પોતાના સ્વભાવથી પકડવો. અલિંગગ્રહણમાં આવે છે ને? અલિંગગ્રહણનો છઠ્ઠો બોલ. પોતાના સ્વભાવથી જણાય એવો એ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાતા છે. આવી ક્રિયાકાંડથી જણાય એવી એ ચીજ આત્મા છે જ નહિ. આહાહા...! અલિંગગ્રહણમાં ૨૦ બોલ છે, એમાં ૬ બોલ છે. ઇન્દ્રિય જણાય એવો નથી, ઇન્દ્રિય જાણનારો નથી, ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષનો વિષય નથી, બીજાઓ દ્વારા અનુમાનથી જણાય એવો નથી, એકલો પોતે અનુમાન કરીને જાણે એવો નથી. આહાહા...! એ અનુમાન કર્યું નથી, એમ આવ્યું. એ તો પોતે પ્રત્યક્ષ પોતાનો સ્વભાવ, નિર્વિકલ્પ વીતરાગી સ્વભાવ... આહાહા...! એ વીતરાગી સ્વભાવ દ્વારા પ્રત્યક્ષ જ્ઞાતા થાય તેવો આત્મા છે. ઝીણી વાત છે, ભાઈ!

આ તો તળીયાની વાતું છે. પાતાળમાં તળીયામાં અંદર શું છે? આહાહા...! એક સમયની પર્યાય જે છે એ ઉપર તરે છે. પર્યાયની અંદર ઊંડે આખું પાતાળ ભર્યું છે. આહાહા...! જેના તળમાં અનંત જ્ઞાન, અનંત શાંતિ, અનંત... અનંત... અનંત... અનંત... ગુણના સાગરનો પુંજ પ્રભુ! આહાહા...! એ પોતાના નિર્વિકલ્પ સ્વભાવથી જણાય એવો છે. આહાહા...! આવી ક્રિયાકાંડથી ત્રણ કાળમાં અનાદિકાળ અનંતવાર કર્યું એનાથી પણ જણાય એવો નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

અજ્ઞાની, એ '(-ચારિત્રરહિત) અજ્ઞાની અને મિથ્યાદષ્ટિ જ છે...' આહાહા...! પંચ મહાવ્રતનું સાવધાનીપણું, તપમાં પરિપૂર્ણ, પાંચ સમિતિ, ગુપ્તિમાં બરાબર, છતાં કહે છે, કે મિથ્યાદષ્ટિ છે. આહા...! અરે...! લોકો ક્યાં ચડી ગયા, બિચારાને સત્ય મળ્યું નથી. આહાહા...! જીવન ચાલ્યા જાય છે, મૃત્યુની સમીપ છે. એ પહેલા કહે છે, કે આત્માનું નિર્વિકલ્પ ધ્યાન ને નિર્વિકલ્પથી ન જાણ્યો તો બધું થોથાં છે. આહાહા...! એવો પહેલો શ્રદ્ધામાં નિર્ણય તો કરે, લ્યો! આ તમારું આવ્યું. ઇ હજી પરલક્ષી શ્રદ્ધા, હોં! આહાહા...! ઇ કહે, પહેલું આવે. આહાહા...! આંગણમાં ઊભો (રહી) આવો નિર્ણય તો કરે. ભલે અંદર પહેલો જઈ શકે નહિ, પણ એ પમાય છે નિર્વિકલ્પ દષ્ટિથી, વિકલ્પની ક્રિયાકાંડથી લાખ, કરોડ, અબજ કર્યા કરે (તોપણ તેનાથી પમાય એવો નથી).

ઇ તો 'છ ઢાળા'માં કહ્યું હતું ને? 'લાખ વાતની વાત નિશ્ચય ઉર આણો, છોડી જગત દ્વંદ્વ ફેદ...' દ્વૈતપણું છોડો. આ દ્રવ્ય ને પર્યાય એવા ભેદનું દ્વૈતપણું છોડ. આહાહા...! 'નિજ આતમ ઉર ધ્યાવો.' આત્મા ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથ અંદર છે. આહાહા...! લ્યો! (ડંકા)

વાગ્યા, નવ વાગ્યા નવ. અફર! આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

એ ‘અજ્ઞાની અને મિથ્યાદષ્ટિ જ છે...’ આવો વ્યવહાર પાળતો છતાં આત્માના સમ્યગ્દર્શન વિના, આત્માના જ્ઞાન વિના એ અજ્ઞાની અને મિથ્યાદષ્ટિ છે. આહાહા...! ‘કારણ કે નિશ્ચયચારિત્રના કારણરૂપ...’ અહીંયાં તો સિદ્ધાંત સિદ્ધ કરવો છે. નહિતર જ્ઞાન-શ્રદ્ધાન કારણ અને ચારિત્ર કાર્ય એવું એક ગુણનું કારણ-કાર્ય નથી. શું કહ્યું? સમજ્યા? અહીં તો સિદ્ધ કરવું છે, કે ‘નિશ્ચયચારિત્રના કારણરૂપ...’ અંતર સ્વરૂપની રમણતારૂપ નિશ્ચયચારિત્ર. અતીન્દ્રિય આનંદમાં રમણતા. ‘નિજપદ રમે સો રામ કહીએ’ એવો જે ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદની સત્તાના સ્થળમાં, અતીન્દ્રિય આનંદની સત્તાના સ્થળમાં રમે. આહાહા...! એવું જે નિશ્ચયચારિત્ર એના ‘કારણરૂપ જ્ઞાન-શ્રદ્ધાનથી શૂન્ય છે.’ નિશ્ચયચારિત્રનું કારણ મૂળ તો સમ્યગ્દર્શન ને જ્ઞાન હોય. સમ્યગ્દર્શન ને જ્ઞાન વિના નિશ્ચયચારિત્ર આવી શકે નહિ. આહાહા...! અપેક્ષિત વાત છે, હોં! નહિતર કોઈ ગુણનું કારણ કોઈ ગુણ છે એ વળી આવે ત્યારે આખી જુદી વસ્તુ. અહીં તો કઈ અપેક્ષા સિદ્ધ કરવી છે? આહાહા...!

‘નિશ્ચયચારિત્રના કારણરૂપ જ્ઞાન-શ્રદ્ધાનથી શૂન્ય છે.’ સમ્યગ્દર્શન ને જ્ઞાન જે સાચા છે, એ નિશ્ચયચારિત્રનું કારણ છે અને એને તો એ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનની શૂન્યતા છે. ચૈતન્યનો અનુભવ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન તો છે નહિ. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? થોડી ઝીણી વાત તો આવી છે. કરવાનું તો આ છે, ભાઈ! બાકી બધું થોથાં છે. આહાહા...! દુનિયામાં માન આપે, માન મળે, મોટા માને એથી શું થયું?

‘નિશ્ચયચારિત્રના કારણરૂપ...’ અહીં આટલામાં વજન છે. સિદ્ધ તો ઇ કરવું છે, કે જેને સમ્યગ્દર્શન ને જ્ઞાન છે ઇ નિશ્ચયચારિત્રનું કારણ છે. એ જ્યાં સમ્યગ્દર્શન ને જ્ઞાન જ નથી ત્યાં નિશ્ચયચારિત્ર ક્યાંથી આવ્યું? એટલું સિદ્ધ કરવું છે. નહિ તો એક ગુણની પર્યાય બીજા ગુણને કરે એમ છે નહિ, ભાઈ! આવ્યું છે ને? શુભભાવમાં શુદ્ધનો અંશ છે. ઇ આવ્યું છે ને? ત્યાં ઇ સિદ્ધ કરવું છે. ભલે કર્યું છે પોતે પંડિતે-‘ટોડરમલજી’એ, પણ વાત બરાબર કરી છે, કે શુભભાવમાં પણ શુદ્ધનો અંશ છે. જો શુભમાં શુદ્ધનો અંશ ન હોય અને એકલી અશુદ્ધતા જ હોય તો અશુદ્ધતા વધીને શુદ્ધ થાય એમ બને નહિ. શું કહ્યું ઇ? કે, જ્ઞાન જે છે, જ્ઞાનની ઉઘડેલી સમ્યક્ દશા, એ તો વધીને આગળ વધીને પૂર્ણ થાય પણ હવે અહીં જો ચારિત્રની તદ્દન અશુદ્ધતા જ હોય, તદ્દન અશુદ્ધતા હોય તો એ અશુદ્ધતા વધીને શુદ્ધતા ક્યાંથી થાય? એવું સિદ્ધ કરવા માટે અને જ્ઞાનની શુદ્ધતાથી ચારિત્રની શુદ્ધતા થાય એમ નથી. એમ ત્યાં સિદ્ધ કરવું છે ને? છે ને ત્યાં? વાત બરાબર છે.

એમ કે જ્ઞાનનો ઉઘાડ-ક્ષયોપશમ છે, ઇ ઉઘાડ છે એટલો તો નિર્મળ છે. એ અંશ વધી વધીને આગળ જઈને કેવળ થાય છે. પણ ઇ જ્ઞાનની શુદ્ધતા વધીને થઈ તો ક્રિયાની શુદ્ધતા એને લઈને વધે, એક ગુણની શુદ્ધતા વધતા બીજા ગુણની શુદ્ધતા એને કારણે વધે

એમ હોઈ શકે નહિ, એમ કહે છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- ‘સર્વ ગુણાંશ તે સમકિત’ તો આપ ફરમાવો છો.

ઉત્તર :- ઈ પણ ઈ શું થયું? એ તો અનંત ગુણની પર્યાયની વ્યક્તતા થઈ, એમ કીધું. હૈ?

મુમુક્ષુ :- સમ્યક્ને લઈને થઈને?

ઉત્તર :- ઈ સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય સાથે બધી થઈ છે, એકસાથે થઈ છે. એ ઝીણો વિષય છે. વસ્તુ છે ને આખું દ્રવ્ય? અનંત... અનંત... અનંત... અપાર અનંતની સંખ્યાનો ગુણનો પાર નથી એવી જ્યાં નિર્વિકલ્પ દષ્ટિ અંદર થઈ ત્યારે સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય પ્રગટી, એની સાથે અનંતા ગુણની શક્તિમાં, જેટલી શક્તિ છે એ બધાનો વ્યક્તનો એક અંશ સાથે પ્રગટ્યો છે, સાથે પ્રગટ્યો છે. સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય પ્રગટી માટે પ્રગટ્યો છે એમ નહિ પણ સાથે પ્રગટ્યો એમ કીધું. ભાઈ! આટલો ફેર (છે), શબ્દનો ફેર છે. સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય પ્રગટી માટે અનંતી પર્યાય પ્રગટી એમ નહિ પણ સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય પ્રગટતા સાથે જ અનંતી (પર્યાય) પોતાની સ્વતંત્રતાથી પ્રગટી છે. આહાહા..! આવું ઝીણું. વાણિયાને નવરાશ ન મળે ને માર્ગ આવા ઝીણા. આહાહા..! અરે..રે..! ભવ ચાલ્યા જાય છે. ક્યાંય થઈને ક્યાંય ચાલ્યો જાશે. કોઈ પત્તો નથી, પ્રભુ! આહાહા..!

અહીં તો પરમાત્માનું કહેલું સંતો જાહેર કરે છે, પ્રભુ! નિશ્ચયચારિત્રનું કારણ એવું નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન અને જ્ઞાન, એનું એ શૂન્ય છે. આત્મજ્ઞાન નથી. આવી ક્રિયા ગમે એટલી કરે પણ આત્મજ્ઞાન નથી. આહાહા..! તેમ આચરણ ગમે તેટલું કરે પણ એને નિશ્ચયચારિત્ર નથી. કેમકે નિશ્ચયચારિત્રનું કારણ જે મુખ્ય સમ્યગ્દર્શન ને જ્ઞાન, એ તો નથી. આહાહા..! ‘ચરિત્તં ખલુ ધમ્મો’ ‘દંસણ મૂલો ધમ્મો’ આવે છે ને? સમકિત મૂળ ધર્મ છે. ચારિત્રધર્મનું મૂળ સમકિત છે. ‘ચરિત્તં ખલુ ધમ્મો’ ‘દંસણ મૂલો ધમ્મો’. ધર્મ એટલે ચારિત્રનું મૂળ સમ્યગ્દર્શન છે, ત્યાં એમ કહ્યું છે. અપેક્ષાથી કહ્યું છે. ભાઈ! એમ કહે છે.

અહીં તો સિદ્ધ એ કરવું છે, કે આવું આચરણ કરતા છતાં તેને સાચું ચારિત્ર નથી. કેમ સાચું નથી? કે, એને સમ્યગ્દર્શન ને જ્ઞાન જે જોઈએ તે પહેલું નથી માટે તે સાચું નથી. આહાહા..! હવે, આવા મોટા તહેવારમાં આવી વાતું! આહાહા..! ભગવાન કેવળ પામ્યા.. આહાહા..! મોક્ષ પામ્યા. ‘ગૌતમ’ સ્વામી કેવળ પામ્યા. એ દિવસ દિવાળીનો કાલે ગયો. આહા..! ભગવાન મોક્ષ પામ્યા અને ‘ગૌતમ’ને કેવળ થયું. આહાહા..!

અહીં કહે છે, કે એ નિશ્ચયચારિત્રનું કારણ (સમ્યક્દર્શન અને જ્ઞાન છે). એક બાજુ એમ કહે કે, દરેક ગુણ અસહાય છે. ‘પંચાધ્યાયી’માં આવે છે, કે એક ગુણને બીજો ગુણ નિમિત્ત છે, ઉપાદાન નહિ, ઉપાદાન દરેક સ્વતંત્ર છે. દરેક ગુણની શક્તિ સ્વતંત્ર છે. તેમ તેની પ્રગટ પર્યાયમાં પણ દરેક ગુણની પર્યાય સ્વતંત્ર છે. અહીંયાં બીજું સિદ્ધ કરવું છે,

કે આવું આચરણ કરતાં છતાં એને નિશ્ચયચારિત્ર નથી. કેમ? કે તેને દર્શન ને જ્ઞાનની શૂન્યતા છે માટે. આહાહા...! 'ચેતનજી'! આહાહા...! ધીમેથી ધીમેથી, બાપુ! આ તો ઓગાળવાની ચીજ છે. આહા...! આ ઉતાવળે આંબા પાકે એવું નથી, આ તો ધીરજના કામ છે, ભાઈ! અને આ મુંઝવણનું કામ નથી. મુંઝવણને કાઢી નાખે એવી વાત છે આ તો. હવે આ ચાર લીટીમાં આવું થયું.

નિશ્ચયચારિત્રનું કારણ (એવા) જ્ઞાન ને શ્રદ્ધાનથી શૂન્ય છે. એક બાજુ કહેવું કે, જ્ઞાન ને દર્શનની પર્યાય છે માટે ચારિત્રની પર્યાય થાય, એમ નથી. પણ અહીં તો સિદ્ધ એ કરવું છે, કે જેને આવું આચરણ પંચ સમિતિ, ગુપ્તિ(માં) સાવધાન, તપમાં પરિપૂર્ણ, શીલમાં પરિપૂર્ણ એવો હોવા છતાં ચારિત્ર નથી. અને નિશ્ચયચારિત્ર નથી એનું કારણ કે, એને સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન નથી. સમજાણું કાંઈ? એની મેળાએ સમજાય તો બરાબર સમજાય એવું નથી. ચોપડા આડે નવરાશ ક્યાં છે? ઓલા હીરા આડે ને માણેક આડે. આ તો એનો દાખલો આપ્યો. આહાહા...!

ભાવાર્થ :- 'અભવ્ય જીવ મહાવ્રત-સમિતિ-ગુપ્તિરૂપ વ્યવહાર ચારિત્ર પાળે...' એ પણ કેવું? સાવધાનીભરેલું અને પરિપૂર્ણ. બે શબ્દ વાપર્યાં છે. આહાહા...! 'તોપણ નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાનશ્રદ્ધાન વિના...' પણ આત્મજ્ઞાન નથી, અંદર આત્માનો અનુભવ, સમ્યગ્દર્શન જોઈએ (તે નથી). આહાહા...! ચિદાનંદ પ્રભુ આત્મા સચ્ચિદાનંદ, એનો અનુભવ જે સમ્યગ્દર્શન જોઈએ, એને સમ્યગ્જ્ઞાન જોઈએ. એ 'નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાનશ્રદ્ધાન વિના તે ચારિત્ર 'સમ્યક્ચારિત્ર' નામ પામતું નથી;...' આહાહા...! એ મિથ્યાચારિત્ર છે. આહાહા...! આવું પાળતા છતાં મિથ્યાચારિત્ર, જુઓ! બાયડી-છોકરા છોડે, બ્રહ્મચર્ય શરીરથી પાળે, કપડાનો ટુકડો પણ ન રાખે, તો કહે છે, કે એ મિથ્યાદષ્ટિ છે. આહાહા...! ઇ ચારિત્ર નથી. કેમકે ચારિત્રનું મૂળ કારણ જે મૂળીયું એ મૂળ જ નથી. સમ્યગ્દર્શન ને જ્ઞાન જે 'દંસણ મૂલો ધમ્મો' (એ જ નથી). સમજાય છે? ધર્મ ચારિત્ર, એનું મૂળ દર્શન (છે). એમ છે ને? ધર્મ ચારિત્ર, એનું મૂળ દર્શન. એ અપેક્ષાએ કહ્યું છે. ચારિત્ર સમ્યગ્દર્શન વિના હોય નહિ, એમ સિદ્ધ કરવું છે. જેને સમ્યગ્દર્શન હોય પછી સ્વરૂપમાં રમણતા અને ચારિત્ર હોય. કારણ કે, જે ચીજ હજી અનુભવમાં આવી નથી, કે આ છે, એમાં રમણતા ક્યાંથી આવે? જે ચીજ દષ્ટિમાં આવી નથી કે આની સત્તા આવડી મોટી છે ને આવું છે એનું જ્ઞાન થયા વિના એમાં રમણતા આવે ક્યાંથી? આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- ધર્મનું મૂળ તો સમ્યગ્દર્શન કહ્યું, પણ સમ્યગ્દર્શનનું મૂળીયું કયું?

ઉત્તર :- સમ્યગ્દર્શનનું મૂળીયું આત્મા, આત્મઆશ્રય. એ અત્યારે અહીં કામ નથી. સમજાણું કાંઈ? ભૂતાર્થનો આશ્રય તે સમ્યગ્દર્શન. આહાહા...! પૂર્ણ... પૂર્ણ.. પૂર્ણ પ્રભુ પૂર્ણાનંદનો નાથ, એ કારણપરમાત્મા તે સમ્યગ્દર્શનનું કારણ છે. લ્યો! ઠીક! એ કારણપરમાત્મા જે

ત્રિકાળી જ્ઞાયક ચૈતન્યમૂર્તિ એ સમ્યગ્દર્શનનું કારણ છે. એ પણ અપેક્ષાથી (કહ્યું). સમજાય છે? આ તો ભાઈ! અંતરથી અનેક અપેક્ષાઓ ઘણી મગજમાં આવે. ઈ કેટલીક કહેવાય ને કેટલીક રહી જાય. આહાહા..!

‘માટે તે અજ્ઞાની, મિથ્યાદષ્ટિ અને નિશ્ચારિત્ર જ છે.’ આવું પાળતા છતાં સમ્યગ્દર્શન જે સમ્યગ્જ્ઞાન, અનુભવ જોઈએ, નિર્વિકલ્પ સમ્યગ્દર્શન ને નિર્વિકલ્પ સમ્યગ્જ્ઞાનનું વેદન, એ વિના એ ચારિત્ર-ફારિત્ર અચારિત્ર ને મિથ્યાચારિત્ર છે. હવે શિષ્યનો પ્રશ્ન છે એ કહેશે...
(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૩૩૭ ગાથા-૨૭૪, ૨૭૫ સોમવાર, કારતક સુદ ૧, તા. ૨૨-૧૦-૧૯૭૯

‘સમયસાર’, ૨૬૮ (કળશ). (આજે) સુપ્રભાત છે ને? સુપ્રભાતના બે અર્થ લખેલા છે. આત્મામાં સમ્યગ્દર્શન થાય એ પણ એક સુપ્રભાત છે. કેમકે જે પ્રકાશનો પુંજ પ્રભુ! એની પર્યાયમાં એ પ્રકાશનું સ્વરૂપ પૂર્ણ પ્રતીતમાં અને જ્ઞાન ને વેદનમાં આવ્યું એથી એને સુપ્રભાત કહેવામાં આવે છે. આમ પૂર્ણ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય એને સુપ્રભાત લેવામાં આવે છે. ‘કળશ ટીકા’માં સમકિતદંષ્ટિની વાત લીધી છે. ‘કળશ ટીકા’. અહીંયાં કેવળજ્ઞાન લીધું છે.

ચિત્પિણ્ડચણ્ડિમવિલાસિવિકાસહાસ:

શુદ્ધપ્રકાશભરનિર્ભરસુપ્રભાત: ।

આનન્દસુસ્થિતસદાસ્ખલિતૈકરૂપ-

સ્તસ્યૈવ ચાયમુદયત્યચલાર્ચિરાત્મા ।।૨૬૮ ।।

[ચિત્ પિણ્ડ તસ્ય એવ] ‘પુરુષ ભૂમિકાનો આશ્રય કરે...’ એટલે શું કહે છે? કે, આ ચિદાનંદ ભગવાન પૂર્ણ સ્વરૂપ શુદ્ધ (છે), એનો જે આશ્રય કરે છે ‘મૂદત્યમસ્સિદો’ અગિયારમી ગાથા. અખંડ પૂર્ણ આનંદસ્વરૂપ પ્રભુ, એનો જે આશ્રય કરે, અવલંબન કરે, તેને ધ્યેય બનાવીને જે અનુભવ કરે એને અહીંયાં એ ભૂમિકાનો આશ્રય એટલે અંતર આનંદનો આશ્રય (કરે તે) એ ભૂમિકાનો આશ્રય. આહાહા..! ઝીણી વાત છે, [ચિત્-પિણ્ડ-ચણ્ડિમ-વિલાસિ-વિકાસ-હાસ:] જેને ‘ચૈતન્યપિંડનો નિરર્ગળ...’ ‘ચણ્ડિમ’ એટલે નિરર્ગળ છે, પ્રૌઢ છે, પ્રતાપ છે. ‘ચણ્ડિમ’ના ઘણાં અર્થ થાય છે. ચૈતન્યપિંડનો પ્રતાપ પ્રૌઢ થયો. આહાહા..! જેનો નિરર્ગળ (વિકાસ છે). જે એવો પ્રગટ થયો કે, જેને કોઈ વિઘન આવે નહિ. ‘નિરર્ગળ વિલસતો જે વિકાસ તે-રૂપ જેનું ખીલવું છે...’ આહાહા..!

આ વર્ષ બેસતું છે. આહાહા..! આનું નામ સુપ્રભાત કહે છે. આ (સૂર્ય) તો ઊગે

ને આથમી જાય. સવારે ઊગે, બપોરે મધ્યમાં જાય ને સાંજે આથમી જાય. આ તો કહે છે, ઊગ્યો ઈ ઊગ્યો. આહાહા...! ચૈતન્યના પૂરનું નૂર, એકલું તેજ, એનો જેણે આશ્રય લીધો... આહાહા...! એને ચૈતન્ય 'ચણ્ડિમ' ચૈતન્યપિંડનો 'ચણ્ડિમ' નામ નિરર્ગળ અથવા પ્રૌઢ અથવા જેનો પ્રતાપ વિલસતો વિકાસ છે. જ્ઞાન ને આનંદનો વિલસતો વિકાસ પર્યાયમાં છે. આહાહા...! જેમ કમળ ખીલે એમ આત્મા શક્તિરૂપ છે એમાંથી વ્યક્તતામાં ખીલે છે. આહાહા...!

એવો 'જે વિકાસ તે-રૂપ જેનું ખીલવું છે...' છે ને? ચૈતન્યપિંડ 'ચણ્ડિમ' પ્રતાપ 'વિલાસિ' તેનો વિલાસ એનો 'વિકાસ' એનો 'હાસ:', 'હાસ:' એટલે નિધાન, 'હાસ:' એટલે હિણપ નહિ, 'હાસ:' એટલે ખીલવું છે. નિધાન ખીલે છે. અંદર ચૈતન્યનું નિધાન અંતરનો આશ્રય કરતાં તે ચૈતન્ય ખીલે છે. 'હાસ:'નો અર્થ અહીંયાં ખીલવું છે. નિધાનનું પ્રગટવું છે. આહાહા...! '(અર્થાત્ ચૈતન્યપુંજનો જે અત્યંત વિકાસ થવો તે જ જેનું ખીલી નીકળવું છે),...'

[શુદ્ધ-પ્રકાશ-મર-નિર્મર-સુપ્રભાત:] શુદ્ધ પ્રકાશ નિર્મળ 'મર', એની 'અતિશયતાને લીધે...' બે અર્થ છે. શુદ્ધ પ્રકાશનું 'મર', ચૈતન્ય પ્રકાશનો પુંજ, ભગવાન ચૈતન્ય પ્રકાશનું 'મર'. આપણે ભર કહે છે. ગાડું ભરે ને? ભર.. ભર કહે છે. ભરે, આખું ભર ભરે આખું. ભર.. ભર કહે છે. એમ ભગવાન આખા ચૈતન્યનો પુંજનો ભર છે. આહાહા...! આખું ગાડું ભરે એને અહીં કાઠિયાવાડમાં ભર કહે છે. 'મર' અને 'નિર્મર' ભરેલો પણ અતિશયથી વિકસીત થયેલો. આહા...! છે? 'અતિશયતાને લીધે જે સુપ્રભાત સમાન છે,...' આનું નામ સુપ્રભાત ને વર્ષ બેસતું છે. આહાહા...! જે પ્રવાહ પ્રગટ થયો ઈ પ્રગટ થયો, એને હવે આથમવાનું ન મળે. આહાહા...! એવો ચૈતન્ય ધ્રુવ ભગવાન, એનું અવલંબન લઈને જે પર્યાય પ્રગટ થઈ, ઈ દ્રવ્યનો નાશ થાય તો પર્યાયનો નાશ થાય. આહા...! એવો જેનો નિધાન પર્યાયમાં વિકસીત થઈ ગયો છે. એનું નામ સુપ્રભાત છે. આ વર્ષ બેસતું એનું નામ છે.

સુકાળ થયો. સુપ્રભાત છે ને? પર્યાયમાં જે દુકાળ હતો, આહાહા...! રાગ અને વિકારની એકતામાં પર્યાયમાં દુકાળ હતો એ સ્વભાવની એકતા થતાં પર્યાયમાં સુકાળ થઈ ગયો. આહા...! ઈ સુકાળ આ, હોં! અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત આનંદ, અનંત વીર્ય એ ચતુષ્ટય છે તેનો અનુભવ થયો અને કાં ચતુષ્ટય છે તેની વ્યક્તતા પ્રગટ થઈ. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? આ પૈસાના ઢગલા થઈને આવ્યા, આ ઢગલો મોટો થાય એમ કહે છે. 'મર' ભરેલો 'નિર્મર' 'હાસ:'. આહાહા...! અનંત જ્ઞાન, દર્શન, આનંદથી ભરેલો 'મર' 'નિર્મર' એનાથી અતિશયથી 'હાસ:' જેની પર્યાયમાં ખીલવટ થઈ ગઈ છે. આહાહા...! નિધાન ખીલી ગયું છે. લાખ પાંખડીનું કમળ જેમ ખીલે એમ અનંત ગુણની પાંખડીનું કમળ આત્મા, અનંત ગુણની પાંખડીનું કમળ. આહાહા...! એ અનંત ગુણની અંદર ખીલવટ થઈ ગઈ છે. એનું નામ અહીંયાં સુપ્રભાત, વર્ષ બેસતું, સુકાળ, સ્વકાળ, સ્વકાળ છે ને? ઈ સ્વકાળ છે ઈ

સુકાળ છે. નિર્મળ પૂર્ણ આનંદ અને જ્ઞાનનું પ્રગટ થવું એ એનો સ્વકાળ છે, એ એનો સુકાળ છે, એ એની સુપ્રભાત દશા છે. આહાહા...! આચાર્યે પોતે મુક્યું છે, હોં! સુપ્રભાત. છે? આહાહા...! સુપ્રભાત.

[આનન્દ-સુસ્થિત] ‘આનંદમાં સુસ્થિત એવું જેનું સદા અસ્ખલિત એક રૂપ છે...’ અતીન્દ્રિય આનંદની દશા જ્યાં પ્રગટી છે. આહાહા...! અનંત જ્ઞાન પ્રગટ્યું એને ત્યાં આગળ ચિત્પિંડમાં લઈ લીધું. શુદ્ધ પ્રકાશમાં જ્ઞાન લઈ લીધું અને આનંદમાં અતીન્દ્રિય આનંદ લીધો. અતીન્દ્રિય આનંદ [સુસ્થિત-સદા-અસ્ખલિત-એક-રૂપ:] ‘આનંદમાં સુસ્થિત એવું જેનું સદા અસ્ખલિત...’ હવે ખલે નહિ, પાછો પડે નહિ એવો અતીન્દ્રિય આનંદ પ્રગટ થયો. આહાહા...! [અચલ-અર્ચિ:] ત્યાં વીર્ય નાખ્યું છે. દર્શન, જ્ઞાન, આનંદ, વીર્ય - ચાર. [અચલ-અર્ચિ:] જેનો વીર્યનો પ્રકાશ અંદર [અચલ-અર્ચિ:] ફરે નહિ એવો થઈ ગયો છે.

‘અચળ જેની જ્યોત છે એવો આ આત્મા ઉદય પામે છે.’ આહાહા...! લ્યો! આનું નામ સુપ્રભાત, આનું નામ વર્ષ બેસતું કહેવાય, બાકી બધી વાતું છે. આહાહા...! પ્રથમ અનંત ચતુષ્ટય સ્વરૂપની દૃષ્ટિ અને અનુભવ થવો એ પણ એક સુકાળ અને સ્વકાળ અને પ્રભાત છે અને એમાંથી પૂર્ણ જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ પ્રગટવું એ તો સુપ્રભાત, અતિશય સુપ્રભાત છે. અને એ ઊગ્યો એ ઊગ્યો હવે આથમે એવો નથી. એટલી વાત આ સુપ્રભાતની કરી.

હવે આપણે ૨૭૪ ગાથા. ૨૭૩ થઈ ગઈ છે ને? ૨૭૪.

અધ્યાત્મ કથનીમાં મુખ્યને તો નિશ્ચય કહ્યો છે તથા ગૌણને વ્યવહાર કહ્યો છે. મુખ્યને નિશ્ચય કહ્યો એમાં સિદ્ધાંત છે. નિશ્ચયને મુખ્ય કહ્યો નથી. કેમ કે અધ્યાત્મમાં નિશ્ચયનયનો વિષય જ મુખ્ય રહે છે તેથી મુખ્યને નિશ્ચય અને નિશ્ચયને મુખ્ય કહેવામાં મોટો આંતરો છે. ગૌણને વ્યવહાર કહેલ છે. અધ્યાત્મમાં વ્યવહાર કદી મુખ્ય થાય નહિ. એક આત્મામાં નિશ્ચય અને વ્યવહાર બન્ને સાથે છે. એમાં આત્મા અખંડ ધ્રુવ એકરૂપ છે. તેની મુખ્યતા તે જ નિશ્ચય છે. કેમ કે દ્રવ્યસ્વભાવના આશ્રયે ધર્મ પ્રગટે છે, ટકે છે અને વધે છે, તે પ્રયોજન દ્રવ્યથી સધાય છે. માટે અધ્યાત્મમાં મુખ્યને નિશ્ચય કહ્યો છે. વ્યવહારથી કે નિમિત્તથી ધર્મની પર્યાય પ્રગટ થતી નથી, ટકતી નથી, અને વધતી પણ નથી. તેથી અધ્યાત્મમાં વ્યવહારની મુખ્યતા કદી થતી નથી. અધ્યાત્મમાં આત્માના આશ્રયે સાધકપણું છે. વ્યવહારથી સાધકપણું નથી. તેથી એમાં કદી વ્યવહારનું મુખ્યપણું થતું નથી, પણ ગૌણપણું જ રહે છે. નિશ્ચયનું ગૌણપણું કદી થતું નથી કેમ કે પ્રયોજન તો અખંડ દ્રવ્યના આશ્રયે શુદ્ધ પર્યાય પ્રગટ કરવી તે છે. તેથી મુખ્ય તે નિશ્ચય છે અને ગૌણ તે વ્યવહાર છે.

(પરમાગમસાર - ૭૮૭)

ગાથા-૨૭૪

તસ્યૈકાદશાઙ્ગજ્ઞાનમસ્તિ ઇતિ ચેત્ -

મોક્ષં અસદ્દહંતો અભવિયસત્તો દુ જો અધીએજ્જ।

પાઠો ણ કરેદિ ગુણં અસદ્દહંતસ્સ ણાણં તુ।।૨૭૪।।

મોક્ષમશ્રદ્ધધાનોઽભવ્યસત્ત્વસ્તુ યોઽધીયીત।

પાઠો ન કરોતિ ગુણમશ્રદ્ધધાનસ્ય જ્ઞાનં તુ।।૨૭૪।।

મોક્ષં હિ ન તાવદભવ્યઃ શ્રદ્ધત્તે, શુદ્ધજ્ઞાનમયાત્મજ્ઞાનશૂન્યત્વાત્। તતો જ્ઞાનમપિ નાસો શ્રદ્ધત્તે। જ્ઞાનમશ્રદ્ધધાનશ્ચાચારાદ્યેકાદશાઙ્ગં શ્રુતમધીયાનોઽપિ શ્રુતાધ્યયન-ગુણાભાવાન્ન જ્ઞાની સ્યાત્। સ કિલ ગુણઃ શ્રુતાધ્યયનસ્ય યદ્વિવિક્તવસ્તુભૂત-જ્ઞાનમયાત્મજ્ઞાનં; તત્ત્વ વિવિક્તવસ્તુભૂતં જ્ઞાનમશ્રદ્ધધાનસ્યાભવ્યસ્ય શ્રુતાધ્યયનેન ન વિધાતું શક્યેત। તતસ્તસ્ય તદ્દુષ્ટાભાવઃ। તતશ્ચ જ્ઞાનશ્રદ્ધાનાભાવાત્ સોઽજ્ઞાનીતિ પ્રતિનિયતઃ।

હવે શિષ્ય પૂછે છે કે - તેને અગિયાર અંગનું જ્ઞાન તો હોય છે; છતાં તેને અજ્ઞાની કેમ કહ્યો ? તેનો ઉત્તર કહે છે :-

મુક્તિ તણી શ્રદ્ધારહિત અભવ્ય જીવ શાસ્ત્રો ભણે,

પણ જ્ઞાનની શ્રદ્ધારહિતને પઠન એ નહિ ગુણ કરે. ૨૭૪.

ગાથાર્થ :- [મોક્ષમ્ અશ્રદ્ધધાનઃ] મોક્ષને નહિ શ્રદ્ધતો એવો [યઃ અભવ્યસત્ત્વઃ] જે અભવ્યજીવ છે તે [તુ અધીયીત] શાસ્ત્રો તો ભણે છે, [તુ] પરંતુ [જ્ઞાનં અશ્રદ્ધધાનસ્ય] જ્ઞાનને નહિ શ્રદ્ધતા એવા તેને [પાઠઃ] શાસ્ત્રપઠન [ગુણમ્ ન કરોતિ] ગુણ કરતું નથી.

ટીકા :- પ્રથમ તો મોક્ષને જ અભવ્ય જીવ, (પોતે) શુદ્ધજ્ઞાનમય આત્માના જ્ઞાનથી શૂન્ય હોવાને લીધે, નથી શ્રદ્ધતો. તેથી જ્ઞાનને પણ તે નથી શ્રદ્ધતો. અને જ્ઞાનને નહિ શ્રદ્ધતો તે, આચારાંગ આદિ અગિયાર અંગરૂપ શ્રુતને (શાસ્ત્રને) ભણતો હોવા છતાં, શાસ્ત્ર

ભણવાનો જે ગુણ તેના અભાવને લીધે જ્ઞાની નથી. જે ભિન્નવસ્તુભૂત જ્ઞાનમય આત્માનું જ્ઞાન તે શાસ્ત્ર ભણવાનો ગુણ છે; અને તે તો (અર્થાત્ એવું શુદ્ધાત્મજ્ઞાન તો), ભિન્નવસ્તુભૂત જ્ઞાનને નહિ શ્રદ્ધતા એવા અભવ્યને શાસ્ત્ર-ભણતર વડે કરી શકાતું નથી (અર્થાત્ શાસ્ત્ર-ભણતર તેને શુદ્ધાત્મજ્ઞાન કરી શકતું નથી); માટે તેને શાસ્ત્ર ભણવાના ગુણનો અભાવ છે; અને તેથી જ્ઞાનશ્રદ્ધાનના અભાવને લીધે તે અજ્ઞાની ઠર્યો - નક્કી થયો.

ભાવાર્થ :- અભવ્ય જીવ અગિયાર અંગ ભણે તોપણ તેને શુદ્ધ આત્માનું જ્ઞાન-શ્રદ્ધાન થતું નથી; તેથી તેને શાસ્ત્રના ભણતરે ગુણ ન કર્યો; અને તેથી તે અજ્ઞાની જ છે.

ગાથા-૨૭૪ ઉપર પ્રવચન

‘હવે શિષ્ય પૂછે છે, કે...’ પ્રભુ! તમે તો એમ કહ્યું, કે પંચ મહાવ્રત પાળે, સમિતિ-ગુપ્તિ પાળે... આહાહા...! એવું વ્યવહાર ચારિત્ર કેવું? કે શીલ ને તપમાં પરિપૂર્ણ. આહાહા...! છે ને? એ શબ્દ કાલે આવી ગયો છે. જેનું-અજ્ઞાનીનું શીલ અને તપ એવું પરિપૂર્ણ છે. સમ્યગ્દર્શન વિના. આહાહા...! અને સમિતિ અને ગુપ્તિમાં જેનું સાવધાનપણું છે. બે શબ્દ વાપર્યા છે-એકમાં પરિપૂર્ણ અને બીજામાં સાવધાનપણું. સમિતિ-ગુપ્તિ સાવધાનપણે છે. એવી પંચ મહાવ્રતની ક્રિયા, અહિંસા આદિ પંચ મહાવ્રતને પાળે તોપણ પ્રભુ! તમે તેને ચારિત્ર રહિત કહો છો. કેમકે ચારિત્રનું મૂળ જે સમ્યગ્દર્શન ને જ્ઞાન... છેલ્લું છે ને ઇ? ‘નિશ્ચયચારિત્રના કારણરૂપ જ્ઞાન-શ્રદ્ધાનથી શૂન્ય છે.’ ઇ કાલે ન્યાય આપ્યો હતો. આમાં બેય ન્યાય છે.

એક ગુણ, બીજા ગુણનું ખરેખર નિશ્ચયથી તો કારણ નથી. અહીં એક અપેક્ષા સિદ્ધ કરવી છે, કે જ્યાં આગળ નિશ્ચય જે ચારિત્ર છે એના પહેલા સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન થવું જોઈએ. એમ કરીને નિશ્ચયચારિત્રનું મૂળ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન કહેવામાં આવ્યું છે. નહિતર કોઈ ગુણનું કારણ કોઈ ગુણ એ તો હોઈ શકે નહિ. વાત સમજાય છે? દરેક ગુણ અસહાય અને દરેક પર્યાય પણ સ્વતંત્ર અસહાય (છે). બીજી પર્યાયનું તેને સહાયપણું નહિ એક ગુણને બીજા ગુણનું સહાયપણું નહિ. એટલે કારણપણું નહિ. હવે અહીં કારણ કહે છે, એ બીજી અપેક્ષા છે, કે જ્યાં નિશ્ચયચારિત્ર જે સ્વરૂપની રમણતા છે એનું મૂળ કારણ તો સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન હોય તો ચારિત્ર હોય, એટલું જ સિદ્ધ કરવું છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! એક બાજુ ના પાડે. ‘પંચાધ્યાયી’ ના પાડે છે, કે એક ગુણ બીજા ગુણને કાંઈ કરી શકે નહિ. અસહાય-નિસહાય દરેક ગુણ સ્વતંત્ર છે. અહીં કહે છે, કે ‘નિશ્ચયચારિત્રના કારણરૂપ જ્ઞાનશ્રદ્ધાન...’ એ તો એને નિશ્ચયચારિત્ર પહેલા જ્ઞાન-શ્રદ્ધાનું હોવું જોઈએ. એ નથી એટલું સિદ્ધ કરવું છે.

મુમુક્ષુ :- ‘પંચાધ્યાયી’ પંડિતકા લીખા હુઆ છે.

ઉત્તર :- પંડિતનું ભલે લખેલું હોય પણ સત્ય છે કે નહિ? તિર્યચનું સમકિત પણ સિદ્ધ સમાન સમકિત છે. વાત સાચી, બધા ઇ પ્રશ્ન કરે છે. સિદ્ધ સમાન તિર્યચનું સમકિતપણું, સિદ્ધનું સમકિત બેના સમકિતમાં ફેર કાંઈ નથી. સ્થિરતામાં ફેર છે, ચારિત્રમાં ફેર છે. વસ્તુના સ્વરૂપના કથનમાં શ્રદ્ધા ને જ્ઞાનમાં કાંઈ ફેર નથી. આહાહા...! સમકિતી વાત કરે અને કેવળી કરે એ શ્રદ્ધાન-જ્ઞાનમાં કાંઈ ફેર નથી. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ?

એ અહીં કહીને એમ કહે છે, કે નિશ્ચયચારિત્ર જે જોઈએ વસ્તુની રમણતા, એનું કારણ જે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન એટલે એના પહેલા હોવું જોઈએ, એમ. એ અપેક્ષાએ કારણ ગણ્યું છે. એ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન નથી ત્યાં નિશ્ચયચારિત્ર નથી. એ વાત આવી ગઈ છે. અગિયાર અંગ જાણે. એક આચાર અંગના અઢાર હજાર પદ, એક પદમાં એકાવન કરોડ જાજેરા શ્લોક, એવા ડબલ ‘સૂચગાંગ’, ડબલ ‘ઠાણાંગ’, (એમ) ડબલ કરતાં અગિયાર સુધી લઈ જવું. અઢાર હજાર, છત્રીસ હજાર, બોતેર હજાર, એક લાખ ચુમ્માલીસ હજાર એમ ડબલ. એ બધું અગિયાર અંગનું જ્ઞાન તો હોય છે ને એને? છે? ‘તેને અગિયાર અંગનું જ્ઞાન તો હોય છે; છતાં તેને અજ્ઞાની કેમ કહ્યો?’ આહાહા...! એને નિશ્ચારિત્ર કહ્યો એ તો ઠીક. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન નથી એ માટે કહ્યું, પણ તેને અજ્ઞાની કેમ (કહો છો)? અગિયાર અંગનું જ્ઞાન હોય અને અજ્ઞાની? અબજો શ્લોકો કંઈસ્થ (હોય), પાણીના પૂરની પેઠે અંદર શાસ્ત્ર ચાલતા હોય. એવું અગિયાર અંગનું જ્ઞાન (હોય) અને તમે એને અજ્ઞાન કહો. તેને કેમ (અજ્ઞાની) કહો છો? એમ તને જો જાણાસા હોય તો તેનો ઉત્તર કહીએ છીએ.

મોક્ષં અસદ્દહંતો અભવિયસત્તો દુ જો અધીણ્જ્જ।

પાઠો ણ કરેદિ ગુણં અસદ્દહંતરસસ ગાણં તુ।।૨૭૪।।

ગાથા બહુ સારી આવી છે.

મુક્તિ તણી શ્રદ્ધારહિત અભવ્ય જીવ શાસ્ત્રો ભણે,

પણ જ્ઞાનની શ્રદ્ધારહિતને પઠન એ નહિ ગુણ કરે. ૨૭૪

ટીકા :- ‘પ્રથમ તો મોક્ષને જ અભવ્ય જીવ, (પોતે) શુદ્ધજ્ઞાનમય આત્માના જ્ઞાનથી શૂન્ય હોવાને લીધે,...’ એટલે? મોક્ષ એટલે તો પૂર્ણ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ તે મોક્ષ છે. મોક્ષ કોઈ બીજી ચીજ નથી. તે મોક્ષને જ શ્રદ્ધતો નથી. કેમકે જ્ઞાનને શ્રદ્ધતો નથી. એ તો પુણ્ય ને પાપના દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ આદિના પરિણામને શ્રદ્ધે છે. આહાહા...! એને આત્મા જે વસ્તુ છે તેનું એને જ્ઞાન નથી. મોક્ષનું જ્ઞાન નથી એમ કહે છે. કેમકે મોક્ષ છે તે તો પૂર્ણ જ્ઞાન સ્વરૂપ છે. પૂર્ણ જ્ઞાન સ્વરૂપ છે એની એને શ્રદ્ધા નથી. કેમ? કે જ્ઞાન સ્વરૂપ આત્મા છું એવી એને શ્રદ્ધા નથી. એને તો આ દયા, દાન, વ્રત ને ભક્તિ ને પૂજા એ છું, એમ માનનારો જ્ઞાનસ્વરૂપી ભગવાન છે તેમ તે માનતો નથી. અગિયાર અંગના ભણતરને

જ્ઞાન નહિ કહીએ. આહાહા..!

ચૈતન્યનું જ્ઞાન, જ્ઞાનનું જ્ઞાન, શાસ્ત્રનું જ્ઞાન પણ નહિ. આહાહા..! ચૈતન્યમૂર્તિ જે જ્ઞાન સ્વરૂપી પ્રભુ, એનું જ્ઞાન. એને સ્વજ્ઞેય બનાવી અને નિર્મળ જ્ઞાનની સાથે અતીન્દ્રિય આનંદ આવે એવું જે જ્ઞાન, એ જ્ઞાનને એ અભવિ શ્રદ્ધતો નથી. શું કહેવા માંગે છે, સમજાય છે કાંઈ? કે, અગિયાર અંગનું ભલે ભણતર હો પણ ઈ જ્ઞાન સ્વરૂપી આત્મા છે અને મોક્ષ થાય તે એકલું જ્ઞાનસ્વરૂપ જ, પવિત્રસ્વરૂપ જ રહે છે એ વાતની શ્રદ્ધા એને નથી. આહાહા..! ‘ચંદુભાઈ’! શું કીધું? સમજાય છે કાંઈ? ભગવાનઆત્મા તો એકલો જ્ઞાનમૂર્તિ, જ્ઞાયકભાવ એવો જે સ્વભાવ એની પૂર્ણ પ્રાપ્તિ તેનું નામ મુક્તિ. હવે એ જ્ઞાનને જ શ્રદ્ધતો નથી. કેમકે મુક્તિને શ્રદ્ધતો નથી. કેમકે મુક્તિ એટલે પૂર્ણ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ અને એને શ્રદ્ધતો નથી. કેમકે તે જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા છે એને શ્રદ્ધતો નથી. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા..!

‘મોક્ષને જ અભવ્ય જીવ, (પોતે) શુદ્ધજ્ઞાનમય આત્માના જ્ઞાનથી શૂન્ય હોવાને લીધે,...’ એટલે શું કહે છે? કે, આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, એને ભણતર-ફણતરનું ત્યાં કામ નથી. આહાહા..! એ તો જ્ઞાનસ્વરૂપ છે તેનું જ્ઞાન નથી તેથી તેને જ્ઞાન સ્વરૂપની પૂર્ણની પ્રાપ્તિરૂપ મોક્ષ, એની શ્રદ્ધા નથી. એની શ્રદ્ધા નથી તેથી આત્મા જ્ઞાનમય છે એની પણ શ્રદ્ધા નથી. સમજાય છે કાંઈ? આ સુપ્રભાત આવ્યા પછી આ આવ્યું. આહાહા..!

‘શુદ્ધજ્ઞાનમય આત્માના જ્ઞાનથી...’ એટલે આત્મા તો શુદ્ધ જ્ઞાનમય છે. જ્ઞાનવાળો એમ પણ નહિ. દયા, દાન ને વિકલ્પવાળો આત્મા છે જ નહિ. એ તો આસ્રવ તત્ત્વ ને પુણ્ય તત્ત્વ, એ ભિન્ન તત્ત્વ છે. આહાહા..! આ તો ‘શુદ્ધજ્ઞાનમય...’ છે? ‘શુદ્ધજ્ઞાનમય...’ આહાહા..! એ જ્ઞાન એટલે અંદર વસ્તુનો સ્વભાવ, હોં! જ્ઞાન એટલે આ શાસ્ત્રનું જાણવું ને ભણવું એ જ્ઞાન નહિ. ગળપણમય જેમ સાકર, એમ જ્ઞાનમય આત્મા. આહાહા..! એવો જે જ્ઞાનમય આત્માના જ્ઞાનથી તો શૂન્ય છે, એનું તો જ્ઞાન નથી, ભલે અગિયાર અંગ ભણ્યો હોય. આહાહા..!

કહો, પહેલું આવું હોવું જોઈએ કે નહિ?, ‘પ્રવીણભાઈ’! ભાઈએ પ્રશ્ન કર્યો નહોતો? પહેલું હોય એ વિકલ્પ સહિત આવો આત્મા છે, રાગ વિનાનો છે એવું પહેલું હો, પણ એ કાંઈ વાસ્તવિકતા નથી. એ ૧૩ મી ગાથામાં આવ્યું છે. નય, નિક્ષેપ ને પ્રમાણથી આત્માનો નિર્ણય કરે. પણ એ અભૂતાર્થ છે. આવી ગયું છે? નય, નિક્ષેપ ને પ્રમાણ. પરોક્ષ અને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ. નિક્ષેપ ચાર ને નય સાત અથવા બે-નિશ્ચય ને વ્યવહાર, તેનાથી... આહાહા..! નય, નિક્ષેપ, પ્રમાણથી આત્માને જાણે પણ છતાં એ આત્માના જ્ઞાનને માટે તે અભૂતાર્થ છે. એ આત્માનું જ્ઞાન કરવા માટે તેનું લક્ષ ધોડવું પડશે. આહાહા..! શું કીધું ઈ?

નય, નિક્ષેપ અને પ્રમાણનું જ્ઞાન. સર્વજ્ઞે કહેલા નય, નિક્ષેપ ને પ્રમાણ, એનું પણ જ્ઞાન એ વાસ્તવિક જ્ઞાન નથી. એ તો એક ભૂમિકામાં વિકલ્પથી નિર્ણયમાં આવ્યો કે, આ

આત્મા આવો છે ને તેવો છે. આહાહા...! એ પણ વિકલ્પ છે, એ વાસ્તવિક નિર્ણય નથી. આહાહા...! વાસ્તવિક નિર્ણય તો એને કહીએ... આહાહા...! કે, જ્ઞાનમય અંદર એકલું વેદનમાં આવે. એકલો શુદ્ધજ્ઞાનમય દ્રવ્ય આત્મા અને શુદ્ધ જ્ઞાનમય ગુણ. શુદ્ધ જ્ઞાનમય એવું પર્યાયમાં આવે. આહાહા...! એને એ શ્રદ્ધતો નથી. એ જ્ઞાતા-દૃષ્ટા છે એમ એ શ્રદ્ધતો નથી. કંઈક એ કરનારો છે રાગનો, દયાનો, વ્રતનો, ભક્તિનો (કરનારો છે, એમ શ્રદ્ધે છે). આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- થોડીક ભૂલ રહી જાય.

ઉત્તર :- આ મોટી મણમાં આઠ-પાંચ શેરીની, મણમાં આઠ-પાંચ શેરીની ભૂલ. આઠ-પાંચ શેરી એટલે મણે મણની ભૂલ. આહાહા...! આપણે આવે છે કે નહિ? મણમાં આઠ-પાંચ શેરીની ભૂલ. મણમાં મણની ભૂલ. આહાહા...!

શું પ્રભુની શૈલી! કહે છે, કે જે જ્ઞાનસ્વરૂપી ભગવાન, એનું જેને જ્ઞાન નથી એને આત્મજ્ઞાન પણ નથી એને એને મુક્તિની શ્રદ્ધા પણ નથી. મુક્ત તત્ત્વ એકલું જ્ઞાન સ્વરૂપ રહે, ન્યાં ક્યાંય રાગ-ક્ષોભ રહેતો નથી. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? આવી વાતું છે, ‘શુદ્ધજ્ઞાનમય આત્માના જ્ઞાનથી,...’ આત્માના જ્ઞાનથી. બીજી વાત-નિમિત્તરૂપ જ્ઞાન નહિ, શાસ્ત્રનું જ્ઞાન નહિ, રાગનું જ્ઞાન નહિ, પર્યાયનું જ્ઞાન નહિ, શુદ્ધજ્ઞાનમય આત્માનું જ્ઞાન, એમ કહ્યું ને? પર્યાયનું પણ નહિ, ગુણ-ગુણી ભેદનું પણ નહિ. એથી કહ્યું ‘શુદ્ધજ્ઞાનમય આત્મા, શુદ્ધજ્ઞાનમય આત્મા...’ એમ કહ્યું ને? ઝીણી વાત છે, ભાઈ! આ તો સિદ્ધાંત છે. સૂક્ષ્મ છે. સમજાય છે કાંઈ?

‘શુદ્ધજ્ઞાનમય આત્મા...’ વસ્તુ ત્રિકાળી તેનું જ્ઞાન. નિમિત્તનું નહિ, રાગનું નહિ, પર્યાયનું નહિ, શુદ્ધજ્ઞાનમય આત્માનું જ્ઞાન, શુદ્ધજ્ઞાનમય આત્માનું જ્ઞાન. શુદ્ધજ્ઞાનમય આત્માનું જ્ઞાન એ પર્યાય છે. પણ કોનું એ જ્ઞાન? કે શુદ્ધજ્ઞાનમય આત્મા, તેનું જ્ઞાન. ઝીણી વાત છે, ભાઈ! આ તો ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ની ટીકા તો ગજબ છે. આહાહા...! એક એક લીટીમાં ઘણી જ ગંભીરતા ભરી છે. ઓહોહો...! શિષ્યના પ્રશ્નનો ઉત્તર દે છે. શિષ્ય કહે છે, પ્રભુ! અગિયાર અગિયાર અંગ ભણ્યો અને અજ્ઞાની? હજારો માણસને, લાખો માણસને સમજાવે, સભાઓ ભરે અને અગિયાર અંગની વાતું કરે. (છતાં અજ્ઞાની?) સાંભળ-સાંભળ કહે છે. ‘રતનચંદ્રજી’! આહાહા...!

ભગવાન શુદ્ધજ્ઞાનમય, એમ કહીને તો શાસ્ત્રનું જ્ઞાન પણ ઊડાવી દીધું, નિમિત્તનું જ્ઞાન ઊડાવ્યું, રાગનું જ્ઞાન ઊડાવ્યું, એક સમયની પર્યાયનું જ્ઞાન પણ ઊડાવ્યું. શુદ્ધજ્ઞાનમય આત્માનું જ્ઞાન ત્રણે વાત આવી ગઈ કે, શુદ્ધજ્ઞાનમય આત્મા, જ્ઞાનમય એટલે ગુણ થયો, આત્મા શુદ્ધજ્ઞાનમય આત્મા થયો, એનું જ્ઞાન એ પર્યાય થઈ. એ જ્ઞાન. અગિયાર અંગનું જ્ઞાન એ જ્ઞાન નહિ. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, પણ વસ્તુ સત્ય તો આ છે. આહાહા...!

તે મોક્ષને જ અભવ્ય જીવ શ્રદ્ધતો નથી. કેમ? કે ‘શુદ્ધજ્ઞાનમય આત્માના જ્ઞાનથી

શૂન્ય હોવાને લીધે, નથી શ્રદ્ધતો.’ મોક્ષ(માં) તો એકલું જ્ઞાન સ્વરૂપ જ રહી જાય છે. આનંદમય, એકલો જ્ઞાન સ્વભાવ જ રહે છે. હવે ઇ મોક્ષને શ્રદ્ધતો નથી કેમ? કે શુદ્ધજ્ઞાનમય આત્માને શ્રદ્ધતો નથી માટે તે મોક્ષને શ્રદ્ધતો નથી. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- મોક્ષને શ્રદ્ધતો નથી તેથી આત્માની વાત ન લેતા..

ઉત્તર :- ભેગું નાખ્યું ને? મોક્ષ, મોક્ષ એટલે શું? શુદ્ધ જ્ઞાનમયની પૂર્ણ પર્યાય-દશા.

મુમુક્ષુ :- એકલી આત્માની ...

ઉત્તર :- આવ્યું નહિ, એમ કહે છે. આને ઇ તો આવ્યું નહિ. પૂર્ણ એકલું જ્ઞાન, એમાં કર્તા ને રાગ ને ફલાણું એ તો કાંઈ છે નહિ. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ? ગાથા ઝીણી આવી ગઈ છે, આ વર્ષ બેસતું છે. આહાહા..! આમાં આંકડો ૧૩ નો છે. ૭ ને (બે) ૮ ને ૪ = ૧૩ નો છે. ૧૩, ૧૩ સયોગી કેવળી. ૨૭૪ છે ને? આહા..!

(અહીં) શું કીધું કે? કે, અભવિ(ને) અગિયાર અંગ(નું જ્ઞાન) હોવા છતાં એ મોક્ષને શ્રદ્ધતો નથી. કેમ? કે આત્મા તો શુદ્ધજ્ઞાનમય છે. મોક્ષમાં એકલો જ્ઞાનસ્વરૂપ ને આનંદસ્વરૂપ જ રહે છે. ન્યાં કોઈ દયા, દાનના વિકલ્પનું ફળ ને વિકલ્પ ત્યાં રહેતા નથી. એ કંઈ આત્મા નથી. આહાહા..! ‘દરબાર’!

અહીં તો આત્માની વાત છે. ‘આત્મ ધર્મ’ આત્મ ધર્મ કેમ થાય? ‘નરસિંહ મહેતા’એ એમ કહ્યું છે ને, કે ‘જ્યાં લગી આત્મા તત્ત્વ ચિહ્નયો નહિ, ત્યાં લગી સાધના સર્વ જૂઠી. શું કર્યું સેવા અને પૂજા-ભક્તિ કરવા થકી, તીર્થ અને ભક્તિ કરવાથી?’ એ બધું સંસાર છે. આહાહા..! આ આત્મા શું ચીજ છે? ઝીણી વાત છે, ભગવાન! એ વાત અહીં ચાલે છે.

અનાદિ કાળથી અજ્ઞાની અભવિ જીવ, જેની મુક્તિ કોઈ દિ’ ન થાય, જેમ કોરડુ મગ હોય છે ને? કોરડુ મગ.. કોરડુ મઠ. એ કોઈ દિ’ પાણીમાં બફાય નહિ, પાપડ થાય, ભરડે તો ભૂકો થઈને પાપડ થાય પણ બફાય નહિ. એવા એક જીવની જાત છે. કોરડા મગની જેમ એક જીવની (જાત છે). બહુ થોડા (છે). કહે છે, કે એ અભવિ પણ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન કરે છે, ક્રિયાકાંડ, મહાવ્રત આદિ કરે છે પણ અંદર આત્મા છે એનું જ્ઞાન કરતો નથી. જે વસ્તુ છે અંદર સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ... આહાહા..! એનું એ જ્ઞાન કરતો નથી માટે અગિયાર અંગનું ભણતર પણ તેનું અજ્ઞાન છે. આહાહા..! અને કદાચિત્ અહિંસા, સત્ય, દત્ત આદિ પંચ મહાવ્રત પાળતો હોય તોપણ આત્મજ્ઞાન વિના એ મહાવ્રત-ફહાવ્રત બધા સંસારના કારણ છે. એ ઝીણી વાત છે, ભગવાન! આહા..!

આ તો જન્મ-મરણ રહિતની વાતું છે, પ્રભુ! બાકી ચોરાશીના અવતાર તો અનંતકાળ કર્યા. આહાહા..! ચોરાશી લાખ યોનિમાં એક એક યોનિમાં અનંત અવતાર કર્યા છે. અત્યાર સુધી ક્યાં રહ્યો? મોક્ષ થયો છે? જે ચણો શેકાયને દાળિયો થાય એ ફરીને ઊગે? એમ જો મોક્ષ થયો હોય તો ફરીને જન્મ થાય? તો અનાદિથી ભવભ્રમણ કરી રહ્યો છે. આહાહા..!

જેની આદિ નથી. આ પહેલા... આ પહેલા... આ પહેલા... આ પહેલા... ભવ... ભવ... ભવ... ભવ... ભવ... ભવ... ભવ... ભવ... ભવ... ભવ... ભવ... ભવ..., અનંત... અનંત... અનંત... અનંત... ભવ. નરકના, નિગોદના, કીડાના, કાગડાના, કૂતરાના અનંત ભવ કર્યા, પ્રભુ! આહાહા...! એક આત્મજ્ઞાન વિના. એ આત્મા કોણ છે અંદર સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ? આહાહા...! એના જ્ઞાન વિનાના શાસ્ત્ર જ્ઞાન પણ શૂન્ય છે. એના જ્ઞાન વિના મહાવ્રતની ક્રિયાઓ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા એ બધું નિરર્થક છે, એમ કહે છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? અહીંયાં એ વાત ચાલે છે, લ્યો!

શુદ્ધજ્ઞાનમય આત્મા. જેમ સાકર ગળપણનો પિંડ છે, સાકર તે ગળપણનો પિંડ છે. એમ ભગવાન અંદર આત્મા જ્ઞાનનો પિંડ છે. ભાષા તો સમજાય એવી છે. આ તો ઝીણી વાત છે, ભગવાન! આહા...! આ તો ૪૫ મી દિવાળી ચાલે છે અહીં. અહીં ૪૫મું વર્ષ બેઠું. 'દરબાર'! આ ૪૫મું વર્ષ આજે અહીં બેસે છે. ૪૫ વર્ષથી અહીંયાં છીએ ને?

મુમુક્ષુ :- તેથી દરબારને કીધું ઓલી ફેરે મોડા પડ્યા' તા તો ઝટ ચાલો કીધું.

ઉત્તર :- તે દિ' કહ્યું હતું, મે કહ્યું હતું, દરબારને કહ્યું હતું મારો ખ્યાલ છે પણ આજ ઠીક થયું. વહેલા આવ્યા.

આ તો બાપા! શું કહીએ? ભાઈ! અંદર આત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ છે એ સત્, શાશ્વત, જ્ઞાન અને આનંદનો સાગર છે, એનું જ્યાં સુધી જ્ઞાન નહિ કરે અને શાસ્ત્રના જ્ઞાન કરી કરીને રોકાઈ જશે, બહારની દયા ને વ્રત ને ભક્તિ ને પૂજા કરીને ત્યાં રોકાઈ જશે એના પરિભ્રમણ નહિ ટળે, પ્રભુ! 'નરસિંહ મહેતા'એ કહ્યું ને? 'જ્યાં લગી આત્મા તત્ત્વ ચિહ્ન્યો નહિ, ત્યાં લગી સાધના (સર્વ જૂઠી)' હમણાં છાપામાં આવ્યું હતું, છાપામાં આવ્યું હતું, ચીકી આવી હતી. 'નરસિંહ મહેતા'નું આખું ભજન કો'ક લાવ્યું હતું ખરું. નહિ? કો'ક ભજન લાવ્યું હતું. 'શું કર્યું તીર્થ ને સેવા કરવા થકી, શું કર્યું ભક્તિ ને પૂજા...' બહુ શબ્દ છે. અહીં કો'ક ચીકી લાવ્યું હતું ખરું, છાપામાં આવ્યું હતું. હમણાં દસ-પંદર દિ' પહેલા.

મુમુક્ષુ :- છાપામાં છે? હે?

ઉત્તર :- છાપામાં આવ્યું હતું, આવ્યું હતું ને, ખબર છે. અહીં લાવ્યા હતાં કો'ક.

આ દેહ તો માટી છે, ધૂળ છે. અંદર દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, કામ-ક્રોધના પરિણામ થાય એ તો વિકાર છે. ભગવાન તો એનાથી ભિન્ન અંદર પડ્યો છે, ચૈતન્યમૂર્તિ છે. એવા આત્માનું જ્ઞાન કર્યા વિના અભવિ નામ જેની મુક્તિની લાયકાત બિલકુલ નથી, એ જીવને પણ આત્મજ્ઞાન વિના એ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન પણ કાંઈ કાર્યકારી નથી. આહાહા...! આમાં તો પંડિતાઈ ઊડી જાય છે. આહાહા...!

'આચારાંગ આદિ અગિયાર અંગરૂપ શ્રુતને (શાસ્ત્રને) ભણતો હોવા છતાં,...' કહે છે, કે શાસ્ત્ર છે, અગિયાર અંગ છે. એક એક અંગમાં અઢાર હજાર પદ છે, એક એક પદમાં એકાવન કરોડ જાજેરા શ્લોક છે. એવું ભણતર કર્યું એણે, અનંતવાર આ જીવે કર્યું. છે?

એ ‘ભણતો હોવા છતાં, શાસ્ત્ર ભણવાનો જે ગુણ...’ પણ શાસ્ત્ર ભણીને ગુણ શું એનો? ભણી ભણી ને ભણ્યો. અમારે ૭૫ વર્ષ પહેલાં આવતું. ‘દલપતરામ’ હતાં. ૭૫ વર્ષ પહેલા અમારી પરીક્ષા (લેતા). અત્યારે તો અહીં ૮૧મું (વર્ષ) ચાલે છે. ૭૫ વર્ષ પહેલા ‘કવિ દલપત ડાહ્યાભાઈ’ ‘કદડા, કદડા’ એવો શબ્દ આવતો ‘કવિ દલપતરામ ડાયાભાઈ’ ઇ પરીક્ષા લેવા આવતા. આ ૭૫ વર્ષ પહેલાની વાત છે. ઇ એમ બોલતા ‘વાંચે પણ નહિ કરે વિચાર એ સમજે નહિ સઘળો સાર’ તે દિ’ કહેતા હતા, ૭૫ વર્ષ પહેલાની વાત છે. આ તો અત્યારે શરીરને ૮૧મું ચાલે છે. નેવું ને એક. ‘વાંચે પણ નહિ કરે વિચાર’. ‘પંડિતજી’!

ઇ ‘દલપતરામ’ કવિ હતા. એણે બહુ નાની ઉંમરમાં જોયેલા. પાંચમી-છઠ્ઠીમાં પરીક્ષા લેવા આવેલા. પાંચમી-છઠ્ઠી એટલે તે દિ’ તો બાર વર્ષની ઉંમરની વાત છે. પછી તો એનો એક દીકરો આપણે અહીં આવ્યો હતો. અહીં આવ્યા હતાં ‘નાનાલાલ’, ‘નાનાલાલભાઈ’ આપણે અહીં ગુરુકુળમાં ઉજવ્યું હતું. ‘નાનાલાલ’ એ ‘દલપતરામ’નો દીકરો હતો. એના અહીં ૬૦ વર્ષ ઉજવ્યા હતા. અમારે જ્યાં હોય ત્યાં બધા આવે ને! દરબારો આવે, ગરાસીયા આવે, રાજા આવે, બધા આવે. એનો બીજો એક દીકરો છે, ત્યાં ‘વઢવાણ’માં છે. ‘દલપતરામ’નો એક દીકરો ઇ વ્યાખ્યાનમાં આવે, આવે, બધા સાંભળવા આવે પણ બાપુ! મારગડા જુદા, ભાઈ! એ જન્મ-મરણને ટાળવાના પંથ, પ્રભુ! (કોઈ જુદા છે).

કહે છે, કે એ શાસ્ત્ર જે ભણ્યો પણ એનો ગુણ ‘તેના અભાવને લીધે,...’ શાસ્ત્ર ભણવાનો ગુણ તો આત્મજ્ઞાન થવું જોઈએ. એકલું શાસ્ત્ર ભણવું એ કાંઈ વસ્તુ નથી. આહાહા...! ઝીણી વાત છે. એ ‘જ્ઞાની નથી.’ આહાહા...! ‘શાસ્ત્ર ભણવાનો જે ગુણ તેના અભાવને લીધે જ્ઞાની નથી.’

‘જે ભિન્નવસ્તુભૂત જ્ઞાનમય આત્માનું જ્ઞાન તે શાસ્ત્ર ભણવાનો ગુણ છે;...’ શું કહે છે? આહાહા...! શાસ્ત્રો ગમે તેટલા ભણ્યો, લાખો-કરોડો મોઢે કર્યા-કંઈસ્થ કર્યા પણ શાસ્ત્ર ભણવાનો (ગુણ ન થયો). ભિન્નવસ્તુ જ્ઞાનમય (છે). અંદર આત્મા દયા, દાન ને કામ, ક્રોધના વિકલ્પથી ભિન્ન છે, નિર્વિકલ્પ ચૈતન્ય પ્રભુ છે ઇ તો. આહાહા...! એ પરમાત્મ સ્વરૂપની શક્તિનું સત્ત્વ છે ઇ. એના જ્ઞાન વિના, ‘ભિન્નવસ્તુભૂત જ્ઞાનમય...’ એમ કીધું ને? ભિન્ન નામ શરીરથી તો જુદો, વાણીથી તો જુદો... આ તો માટી, ધૂળ છે, પણ અંદર પુણ્ય-પાપના ભાવ થાય છે એનાથી જુદો છે ઇ. સાકરમાં ઉપર મેલ હોય ઇ મેલથી સાકર જુદી ચીજ છે. આહાહા...! એમ ભગવાન અંદર આત્મા (રાગાદિથી ભિન્ન છે). બેસવું ઝીણું, બાપુ!

અનંતકાળમાં કર્યું નથી. એમ ને એમ જીંદગી ગુમાવી દીધી છે. મનુષ્યના ભવ ચાલ્યા જાય છે અને જે સમય જાય એટલો મૃત્યુની સમીપે જાય છે. કારણ કે મૃત્યુનો સમય નક્કી છે. આ સમયે દેહ છૂટશે એ તો નક્કી છે અને જેટલો કાળ જાય એ બધો મૃત્યુની સમીપે જાય છે આમ. મૃત્યુ નજીક આવે છે. આહાહા...! એમાં આ આત્માનું કહે છે, કે

જ્ઞાન ને ઓળખાણ ન કરી (તો) અવતાર નિષ્કળ છે. સફળ છે... કાલે બપોરે આવ્યું હતું, (ચાર) ગતિ(માં) રખડવાનું સફળ છે. અને ધર્મીને ગતિનું ફળ અફળ છે.

એ કાલે આવ્યું હતું, યાદ છે? આહાહા...! જેણે આત્માનું જ્ઞાન કર્યું (કે) શુદ્ધ ચિદાનંદ પ્રભુ (છે) અને જેની દૃષ્ટિ આત્માના ઉપર પડી એને હવે ગતિનું ફળ, રખડવાનું ફળ છે નહિ. એને હવે રખડવાનું રહેતું નથી. આહાહા...! અફળ કીધું છે. ધર્મીનું અફળ એટલે કે, ફળવું આ ચારગતિનું ફળ મનુષ્ય ગતિ, આ ઢોર ગતિ, આ નારકી છે, નીચે નરક (છે), માંસ ને દારૂ ખાનારા મરીને નીચે નરકે જાય, આ પશુ છે ઇ તીરછા છે ને આડા? આ માણસ આમ ઊભા છે. ગાય, ભેંસ, ઘોડા આમ આડા આડા (છે). આડા કેમ થયા? એ આડોડાઈ બહુ કરી હતી. આડા છે ને? ગાયું ને ભેંસું, ખીસકોલી, નોળ, કોળ આમ આડા (છે) અને આ માણસ ઊભા છે. 'દરબાર'! આ તો સાદી ભાષા છે, બાપા! આડોડાઈ કરી હતી બહુ તો આત્મા તો આડો થઈ ગયો અંદર પણ શરીર આડું મળી ગયું એને. આહાહા...! એવા અવતાર અનંતા કર્યા. 'જ્યાં લગી આત્મા ચિહ્ન્યો નહિ.' આહાહા...! 'ત્યાં લગી સાધના સર્વ જૂઠી.' આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- મનુષ્ય દેહ એળે ગયો.

ઉત્તર :- મનુષ્ય દેહ એળે ગયા, બાપા! ધૂળમાં એવા અનંતવાર થયા. અબજોપતિ અનંતવાર થયો, રાજા અનંતવાર થયો, નરકનો કીડો અનંતવાર થયો, કીડા, કાગડાના ભવ અનંતા કર્યા છે. અત્યાર સુધી ભવ કરી કરીને મરી ગયો છે, અનંતકાળ થયા કોઈ દિ' ભવ વિનાનો રહ્યો? જે ચણો શેકાય જાય એ પછી ઊગે? એમ જેને મોક્ષ થાય એને પછી ભવ હોય? અત્યાર સુધી એનો મોક્ષ થયો નથી તો ભવમાં રખડે છે. આહાહા...! કાગડાના, કુતરાના ભવ કરી કરીને... બાપા! અનંત અવતાર થયા.

અહીં કહે છે, કે 'શાસ્ત્ર ભણવાનો જે ગુણ...' આહાહા...! શું કીધું? 'શાસ્ત્ર ભણવાનો જે ગુણ... ભિન્નવસ્તુભૂત જ્ઞાનમય આત્મા...' આહાહા...! શાસ્ત્રને તો એ પોકાર કરવો છે. સિદ્ધાંત શાસ્ત્રને તો એ કહેવું છે, કે પ્રભુ! તું રાગથી અને શરીરથી અંદર ભિન્ન છો. એનું જો જ્ઞાન ન કર્યું તો તારા શાસ્ત્રના ભણતરનો તને કાંઈ ગુણ આવ્યો નહિ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ઝીણી વાત છે. માણસ ઘણું આવ્યું છે, આ ફેરી દિવાળી ઉપર માણસ (ઘણું આવ્યું છે), આખું ભરાઈ ગયું છે. આ ફેરી જાજું આવી ગયું. આહાહા...! ગાથા પણ એવી છે 'શાસ્ત્ર ભણવાનો જે ગુણ..' આહાહા...! ભણી, ભણીને ભણ્યો પણ અંદર આત્મા છે શું? એનું જ્ઞાન ન કર્યું તો શાસ્ત્ર ભણવાનો ગુણ એને આવ્યો નહિ. આહા...! તેથી એનું પરિભ્રમણ ટળ્યું નહિ, પ્રભુ! આહાહા...!

'અને તે તો (અર્થાત્ એવું શુદ્ધાત્મજ્ઞાન તો), ભિન્નવસ્તુભૂત જ્ઞાનને નહિ શ્રદ્ધતા...' આહાહા...! ભગવાનઆત્મા ચૈતન્યની જ્યોત ચૈતન્યના પ્રકાશનું નૂરનું પૂર અંદર ભર્યું છે.

આહા...! તત્ત્વ છે ને? વસ્તુ છે ને? પદાર્થ છે ને? અનાદિ-અનંત નિત્ય વસ્તુ છે ને? કંઈ નવી થઈ છે? આત્મા (વસ્તુ) નવી થઈ છે? છે. ક્યારની? અનાદિથી. છે એ અનંતકાળ રહેશે. અનાદિ અને અનંત કાળ છે... છે... છે... છે ઈ ક્યાં જાય? આહાહા...! એ 'છે' એવો જે આત્મા એને કહે છે, કે ભિન્નવસ્તુ જે જ્ઞાનમય છે, એને નહિ શ્રદ્ધતા. જ્ઞાનમય મારી ચીજ છે, રાગથી ભિન્ન છું, દયા, દાન, વ્રતના (વિકલ્પ) આવે, વિકલ્પ હોય પણ છતાં એનાથી ભિન્ન છું એવું ભાન કરવું (એ ન કર્યું). આહાહા...! આકરી વાત છે.

ભિન્નવસ્તુભૂત જ્ઞાનને નહિ જાણતા. જોયું? ભિન્નવસ્તુભૂત જ્ઞાનને નહિ જાણતા. પહેલામાં આત્માને નહિ જાણતા કીધું. એ જ્ઞાન સ્વરૂપ જ ચૈતન્ય પ્રકાશની (મૂર્તિ છે). જેની સત્તામાં, જેની હૈયાતીમાં આ જણાય છે કોને? શેમાં જણાય છે આ? આ જે છે ઈ જણાય છે કોનામાં? ચૈતન્યમાં. જડમાં જણાય? ચૈતન્યની સત્તા અંદર છે, જ્ઞાન સત્તા, એમાં આ બધું જણાય છે. ઈ જણાય છે ખરેખર તો એની પોતાની દશા જણાય છે. કારણ કે, પરને તો એ અડતો પણ નથી. આહાહા...! એવી જે જાણનારની દશા, એ દશાવાળો જે ત્રિકાળ જ્ઞાનમય છે એને નહિ શ્રદ્ધતો. આહાહા...! આકરું કામ છે, પ્રભુ! શું થાય? આ તો જંગલમાં આવી પડ્યા છીએ. આ ૪૫ દિવાળી થશે. ૪૫ વર્ષે આવ્યા છીએ. ૪૫ ને ૪૫ નેવું થયા. જન્મને ડોં! ગર્ભને ૮૧ ચાલે છે. આહા...!

અહીં કહે છે, તારી ભિન્નવસ્તુ. નાથ! અંદર જુદો છો ને, નાથ! આહાહા...! સ્ફટિક રત્ન જેમ નિર્મળ જેમ ભિન્ન છે. જેમ સ્ફટિક રત્ન નિર્મળ છે એમ ભગવાન અંદર આનંદનો નાથ જ્ઞાન સ્વરૂપી પુણ્ય ને પાપના મલિન ભાવથી ભિન્ન તત્ત્વ છે, પ્રભુ! આહાહા...! એવી ભિન્ન વસ્તુનું જો જ્ઞાન ન કર્યું તો એની શ્રદ્ધા પણ નથી. એ 'જ્ઞાનને નહિ શ્રદ્ધતા એવા અભવ્યને શાસ્ત્ર-ભણતર વડે કરી શકાતું નથી...' આહાહા...! એવું છે.

મુમુક્ષુ :- ત્યારે ભણતર તો નકામું ગયું ને?

ઉત્તર :- અંદર ઓલું મૂળ તત્ત્વ જાણવું (જોઈએ તે) ન જાણ્યું (તો) તારું ભણતર શું કામનું? 'દરબાર'!

મુમુક્ષુ :- શાસ્ત્ર ન ભણવાને? એમ થયું ને?

ઉત્તર :- ઈ વાત ક્યાં છે? એ ત્યાં અભ્યાસ કરે છે. ભાઈ! ઓળખે છે ને? 'દરબાર'! ઓળખો છો ને આને? નથી સાંભળતા? 'દરબાર' નહિ ઓલા 'સરવાળાવાળા', 'સરવાળાવાળા'. આવે છે, અહીં ઘણીવાર રહે છે.

અહીં કહે છે, શાસ્ત્ર ભણવાનો ગુણ જે ભિન્નવસ્તુ છે... આહાહા...! સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ સત્ નામ શાશ્વત, ચિદ્ નામ જ્ઞાન ને આનંદનો સાગર. અપરિમિત અનંત જ્ઞાન ને આનંદથી ભરેલો પ્રભુ છે, એ સચ્ચિદાનંદ છે. એને રાગથી ભિન્ન જાણવું એ શાસ્ત્ર ભણવાનો ગુણ હતો, એ ગુણ તો કર્યો નહિ. તેં ભણીને શું કર્યું? કહે છે. આહાહા...! આકરી વાતું, બાપા!

‘(અર્થાત્ શાસ્ત્ર-ભણતર તેને શુદ્ધાત્મજ્ઞાન કરી શકતું નથી); માટે તેને શાસ્ત્ર ભણવાના ગુણનો અભાવ છે;...’ આહાહા..! ‘અને તેથી જ્ઞાનશ્રદ્ધાનના અભાવને લીધે તે અજ્ઞાની ઠર્યો-નક્કી થયો.’ આહાહા..! એ ભલે દયા પાળતો હોય, વ્રત પાળતો હોય, ભક્તિ કરતો હોય, પૂજા કરતો હોય અને શાસ્ત્ર ભણતો હોય પણ એ આત્માનું જ્ઞાન અંદર ભિન્ન વસ્તુ છે (એ) જો ન કરે તો ઇ ભણવાનું ફળ કાંઈ આવ્યું નથી. આહાહા..! માણસ ખૂબ આવ્યું છે. ભરાઈ ગયું છે આખું. એક તો માણસ કહેતા હતા કે, જ્યાં હોય ત્યાં ફંડાકા (ફૂટે છે). આ શું કહેવાય ફંડાકા? ફંડાકા ધમાધમ (ફૂટે છે). એટલે (બધું) મુકીને અહીં નિવૃત્તિ લેવી છે. ગામમાં ધડા ધડ થાય, ‘મુંબઈ’માં તો ફંટાક્યા ફૂટે ઓલા. નહિ? આહાહા..!

અહીં કહે છે ‘અજ્ઞાની ઠર્યો,...’ આત્માનું જ્ઞાન જ્યાં નથી, એ બીજાના ભણતરના ગમે તેટલા જ્ઞાન કર્યા અને ગમે તેટલા વ્રત ને તપ ને ભક્તિઓ કરી પણ જેને આત્મજ્ઞાન નથી એ બધાને સંસારનું પરિભ્રમણ મટતું નથી. અહીં ઝીણી વાત છે, ભગવાન! અનંતકાળ થયા, ભાઈ! અનંત ભવ થયા. આહાહા..! ‘અનંતકાળથી આથડ્યો વિના ભાન ભગવાન, સેવ્યા નહિ ગુરુ સંતને...’ પણ ગુરુ સંત શું કહે છે એ વાત એણે માની નહિ. ‘સેવ્યા નહિ ગુરુ સંતને, મૂક્યાં નહિ અભિમાન.’ અભિમાન ન મૂક્યાં એણે. અમને જાણપણું છે, અમે જાણીએ છીએ પણ રહી ગઈ વાત આખી. એ અહીં કહ્યું.

‘જ્ઞાનશ્રદ્ધાનના અભાવને લીધે તે અજ્ઞાની...’ છે. ભલે તે અગિયાર અંગ ભણ્યો હોય, ભલે તે મહાવ્રત પાળતો હોય, એ શરીરથી જાવજીવ બ્રહ્મચર્ય પાળતો હોય તોપણ અજ્ઞાની છે. આહાહા..! જરીક ઝીણી વાત છે. ઇ શરીરથી વિષય સેવે છે તો ઇ શરીરની ક્રિયા મારી કરું છું તે પણ ભ્રમણા છે. તેમ શરીરથી વિષય ન સેવાણો તો મેં ન સેવ્યો, શરીરની ક્રિયા ન થઈ તો મેં ન કરી, એ પણ ભ્રમણા છે. થોડી ઝીણી વાત છે. સમજાણું કાંઈ?

આહા..! અહીં તો માર્ગ આવો છે, પ્રભુ! સર્વજ્ઞ ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા વીતરાગ સર્વજ્ઞદેવનો આ હુકમ છે, કે જ્યાં સુધી તારું આત્મજ્ઞાન ન કર ત્યાં સુધી મરી જઈશ, બાપા! ચોરાશીના અવતાર કરી કરીને અનંત અવતાર થયા, તેં તારી દયા કરી નહિ. પરની દયા કરવા નીકળી ગયો પણ તારી દયા ન કરી. મારું શું થશે? અહીં દેહ છૂટશે તો હું જઈશ ક્યાં? આત્મા કાંઈ નાશ થાય એવો છે? દેહ છૂટે તો આત્મા તો જાય. ભાષા એમ કહે છે ને? એ આત્મા ગયો. એમ કીધું કે, આત્મા નાશ થયો એમ કહે છે? મરતા એમ કહે ને કે એ આત્મા ગયો, જીવ ગયો. ગયો એમ કીધું ને? કે મરી ગયો એમ કીધું? ક્યાંક ગયો. આહાહા..! અરે..! અજ્ઞાનમાં રહ્યો છે, ગયો અજ્ઞાનમાં પાછો ચાર ગતિમાં. આહાહા..! એથી અહીં આચાર્ય મહારાજનો પોકાર છે, કે

ભાવાર્થ :- ‘અભવ્ય જીવ અગિયાર અંગ ભણે તોપણ તેને શુદ્ધ આત્માનું જ્ઞાન-શ્રદ્ધાન થતું નથી; તેથી તેને શાસ્ત્રના ભણતરે ગુણ ન કર્યો; અને તેથી તે અજ્ઞાની જ છે.’ આહાહા..!

ગાથા-૨૭૫

તસ્ય ધર્મશ્રદ્ધાનમસ્તીતિ ચેત્ -

સદ્હૃદિ ય પત્તેદિ ય રોચેદિ ય તહ પુણો ચ ફાસેદિ ।

ધમ્મં ભોગણિમિત્તં ણ દુ સો કમ્મક્ખયણિમિત્તં ॥૨૭૫॥

શ્રદ્ધઘાતિ ચ પ્રત્યેતિ ચ રોચયતિ ચ તથા પુનશ્ચ સ્પૃશતિ ।

ધર્મં ભોગણિમિત્તં ન તુ સ કર્મક્ષયણિમિત્તમ્ ॥૨૭૫॥

અભવ્યો હિ નિત્યકર્મફલચેતનારૂપં વસ્તુ શ્રદ્ધત્તે, નિત્યજ્ઞાનચેતનામાત્રં ન તુ શ્રદ્ધત્તે, નિત્યમેવ ભેદવિજ્ઞાનાનર્હત્વાત્ । તતઃ સ કર્મમોક્ષણિમિત્તં જ્ઞાનમાત્રં ભૂતાર્થ ધર્મં ન શ્રદ્ધત્તે, ભોગણિમિત્તં શુભકર્મમાત્રમભૂતાર્થમેવ શ્રદ્ધત્તે । તત્ એવાસૌ અભૂતાર્થધર્મશ્રદ્ધાનપ્રત્યયનરોચનસ્પર્શનૈરુપરિતનગૈવેયકભોગમાત્રમાસ્કન્દેત્, ન પુનઃ કદાચનાપિ વિમુચ્યેત । તતોઽસ્ય ભૂતાર્થધર્મશ્રદ્ધાનાભાવાત્ શ્રદ્ધાનમપિ નાસ્તિ । એવં સતિ તુ નિશ્ચયનયસ્ય વ્યવહારનયપ્રતિષેધો યુજ્યત એવ ।

ફરી શિષ્ય પૂછે છે કે - અભવ્યને ધર્મનું શ્રદ્ધાન તો હોય છે; છતાં 'તેને શ્રદ્ધાન નથી' એમ કેમ કહ્યું ? તેનો ઉત્તર હવે કહે છે :-

તે ધર્મને શ્રદ્ધે, પ્રતીત, રુચિ અને સ્પર્શન કરે,

તે ભોગહેતુ ધર્મને, નહિ કર્મક્ષયના હેતુને. ૨૭૫.

ગાથાર્થ :- [સઃ] તે (અભવ્ય જીવ) [ભોગણિમિત્તં ધર્મ] ભોગના નિમિત્તરૂપ ધર્મને જ [શ્રદ્ધઘાતિ ચ] શ્રદ્ધે છે, [પ્રત્યેતિ ચ] તેની જ પ્રતીત કરે છે, [રોચયતિ ચ] તેની જ રુચિ કરે છે [તથા પુનઃ સ્પૃશતિ ચ] અને તેને જ સ્પર્શે છે, [ન તુ કર્મક્ષયણિમિત્તમ્] પરંતુ કર્મક્ષયના નિમિત્તરૂપ ધર્મને નહિ. (કર્મક્ષયના નિમિત્તરૂપ ધર્મને નથી શ્રદ્ધતો, નથી તેની પ્રતીત કરતો, નથી તેની રુચિ કરતો અને નથી તેને સ્પર્શતો.)

ટીકા :- અભવ્ય જીવ નિત્યકર્મફળચેતનારૂપ વસ્તુને શ્રદ્ધે છે પરંતુ નિત્યજ્ઞાનચેતનામાત્ર વસ્તુને નથી શ્રદ્ધતો કારણ કે તે (અભવ્ય) સદાય (સ્વપરના) ભેદવિજ્ઞાનને અયોગ્ય છે. માટે તે (અભવ્ય જીવ) કર્મથી છૂટવાના નિમિત્તરૂપ, જ્ઞાનમાત્ર, ભૂતાર્થ (સત્યાર્થ) ધર્મને નથી

શ્રદ્ધતો, ભોગના નિમિત્તરૂપ, શુભકર્મમાત્ર, અભૂતાર્થ ધર્મને જ શ્રદ્ધે છે; તેથી જ તે અભૂતાર્થ ધર્મનાં શ્રદ્ધાન, પ્રતીત, રુચિ અને સ્પર્શનથી ઉપરના ઐવેયક સુધીના ભોગમાત્રને પામે છે પરંતુ કદાપિ કર્મથી છૂટતો નથી. તેથી તેને ભૂતાર્થ ધર્મના શ્રદ્ધાનના અભાવને લીધે (સાચું) શ્રદ્ધાન પણ નથી.

આમ હોવાથી નિશ્ચયનય વડે વ્યવહારનયનો નિષેધ યોગ્ય જ છે.

ભાવાર્થ :- અભવ્ય જીવને ભેદજ્ઞાન થવાની યોગ્યતા નહિ હોવાથી તે કર્મફળચેતનાને જાણે છે પરંતુ જ્ઞાનચેતનાને જાણતો નથી; તેથી શુદ્ધ આત્મિક ધર્મનું શ્રદ્ધાન તેને નથી. તે શુભ કર્મને જ ધર્મ સમજી શ્રદ્ધાન કરે છે તેથી તેના ફળ તરીકે ઐવેયક સુધીના ભોગને પામે છે પરંતુ કર્મનો ક્ષય થતો નથી. આ રીતે સત્યાર્થ ધર્મનું શ્રદ્ધાન નહિ હોવાથી તેને શ્રદ્ધાન જ કહી શકાતું નથી.

આ પ્રમાણે વ્યવહારનયને આશ્રિત અભવ્ય જીવને જ્ઞાન-શ્રદ્ધાન નહિ હોવાથી નિશ્ચયનય વડે કરવામાં આવતો વ્યવહારનો નિષેધ યોગ્ય જ છે.

અહીં એટલું વિશેષ જાણવું કે - આ હેતુવાદરૂપ અનુભવપ્રધાન ગ્રંથ છે તેથી તેમાં ભવ્ય-અભવ્યનો અનુભવની અપેક્ષાએ નિર્ણય છે. હવે જો આને અહેતુવાદ આગમ સાથે મેળવીએ તો - અભવ્યને વ્યવહારનયના પક્ષનો સૂક્ષ્મ, કેવળીગમ્ય આશય રહી જાય છે કે જે છદ્મસ્થને અનુભવગોચર નથી પણ હોતો, માત્ર સર્વજ્ઞદેવ જાણે છે; એ રીતે કેવળ વ્યવહારનો પક્ષ રહેવાથી તેને સર્વથા એકાંતરૂપ મિથ્યાત્વ રહે છે. અભવ્યને આ વ્યવહારનયના પક્ષનો આશય સર્વથા કદી પણ મટતો જ નથી.

ગાથા-૨૭૫ ઉપર પ્રવચન

હવે શિષ્યનો બીજો પ્રશ્ન છે. પ્રભુ! ‘અભવ્યને ધર્મનું શ્રદ્ધાન તો હોય છે;...’ ભક્તિ કરે, પૂજા કરે, દયા પાળે, વ્રત કરે, અપવાસ કરે. એને ધર્મની શ્રદ્ધા નથી? શિષ્ય પૂછે છે. ‘અભવ્યને ધર્મનું શ્રદ્ધાન તો હોય છે; છતાં ‘તેને શ્રદ્ધાન નથી’ એમ કેમ કહ્યું?’ ૨૭૫.

સદ્દહદિ ય પત્તેદિ ય રોચેદિ ય તહ પુણો ચ ફાસેદિ ।

ધમ્મં ભોગણિમિત્તં ણ દુ સો કમ્મવ્ખયણિમિત્તં ।।૨૭૫।।

તે ધર્મને શ્રદ્ધે, પ્રતીત, રુચિ અને સ્પર્શન કરે,

તે ભોગહેતુ ધર્મને, નહિ કર્મક્ષયના હેતુને. ૨૭૫

ટીકા :- ‘અભવ્ય જીવ નિત્યકર્મફળચેતનારૂપ વસ્તુને શ્રદ્ધે છે;...’ શું કહે છે? જરીક ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! અજ્ઞાની કર્મનું ફળ જે રાગ આવે એને માને છે. પણ રાગના ફળ

વિનાની મારી ચીજ છે એને એ માનતો નથી. આહા..હા..! જ્ઞાનચેતના પ્રભુ છે. એ તો જાણનાર, દેખનાર, જ્ઞાતા (છે). જગત જ્ઞેય છે, પોતે જ્ઞાતા છે. જગત દષ્ટ છે પોતે દષ્ટા છે. એમ ન માનતા હું પરનો કર્તા છું ને પરથી મને કાંઈ લાભ થાય, એવો જે 'અભવ્ય જીવ નિત્યકર્મફળચેતનારૂપ વસ્તુને શ્રદ્ધે છે,...' એ તો દયા, દાન ને વ્રત, પૂજા કરી અને કાંઈક મને ફળ મળશે, સ્વર્ગ મળશે, પૈસા ધૂળ-બુળ કહેવાય એ મળશે (એમ શ્રદ્ધે છે). આહા..! 'રામજીભાઈ'! પટેલ છે, 'રાજકોટ'ના પટેલ છે, કરોડપતિ છે, કરોડપતિ છે. 'દરબાર'! ઓળખો છો તમે? 'રામજીભાઈ' કણબી છે, 'રાજકોટ'ના, એ કરોડપતિ છે. જુઓ! બેઠા, આ બેઠા. અહીં રહે છે. કરોડપતિ છે. મોટી જમીન, ઘણી જમીન ઘરે. અહીં આવે એટલે કહે. અહીં રહે છે, ઘણીવાર અહીં રહે છે. આવે છે, પ્રેમ છે, અહીં રહી જાય છે, ઘણીવાર રહી જાય છે.

અહીં તો ઇ કહે છે, કે અજ્ઞાની અનાદિથી પુણ્યના પરિણામ કરીને એના ફળને ઇચ્છે છે. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ કરું તો એમાંથી કાંઈક મળશે, એમ એના ફળને ઇચ્છે છે. પણ આત્મા એનાથી ભિન્ન છે એને એ જાણતો નથી. વિશેષ કહેશે...

(શ્રીતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૩૩૮ ગાથા-૨૭૫ મંગળવાર, કારતક સુદ ૨, તા. ૨૩-૧૦-૧૯૭૯

'સમયસાર' ૨૭૪ છે ને? ૨૭૫? ૨૭૪ થઈ ગઈ, ૨૭૫. શિષ્યનો પ્રશ્ન છે, કે અભવિ જીવને ધર્મની શ્રદ્ધા તો હોય છે તો પછી તેને સમકિત ન થાય એમ કેમ તમે કહો છો? શ્રદ્ધા તો હોય છતાં તેને શ્રદ્ધા નથી, એમ કેમ કહ્યું? એનો ઉત્તર (આપે છે).

એક તો વાત એ છે, કે 'જૈન સિદ્ધાંત પ્રવેશિકા'માં જ્યાં અનુજીવી ગુણની વ્યાખ્યા લીધી છે ત્યાં ભવ્ય ને અભવ્ય લીધા છે. શું કહ્યું સમજાણું? 'જૈન સિદ્ધાંત પ્રવેશિકા' 'ગોપાળદાસ' એણે અનુજીવી ગુણની વ્યાખ્યા કરતા જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ, ભવિ, અભવિ એમ ગુણની વ્યાખ્યા કરી છે, પણ ખરેખર ગુણ નથી. એની પર્યાયની યોગ્યતા છે. પર્યાયની યોગ્યતા. જો ગુણ હોય તો કાયમ રહે. ભવ્યત્વ ગુણ જો અનુજીવી કહો તો કાયમ રહે અને સિદ્ધમાં તો ભવ્યત્વ છે નહિ. ન્યાય સમજાય છે? પાઠ તો એ છે એમાં. એ પ્રશ્ન થઈ ગયેલો. એમ કે આમાં ભવ્યને અનુજીવી ગુણ કહ્યો છે ને? અને સિદ્ધમાં તો ભવ્યપણું છે નહિ. એનો અર્થ ઇ કે, પર્યાયમાં ભવ્યને સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રને પામવાની યોગ્યતા છે, અભવ્યની પામવાની યોગ્યતા નથી, આટલી વાત. સમજાય છે? એ પર્યાયની અપેક્ષાએ વાત લેવાય, ગુણની અપેક્ષાએ ન લેવાય. ગુણ તો ત્રિકાળી રહ્યો.

ભવ્ય જીવ જો એને ગુણ તરીકે કહીએ તો ત્રિકાળી રહેવો જોઈએ. ભવ્યત્વ નામ એની યોગ્યતા છે એ પ્રાપ્ત થઈ ગઈ પછી ભવ્યત્વ રહેતું નથી એટલે એની પર્યાયમાં એની યોગ્યતા (છે એનો) અહીં પ્રશ્ન છે. અભવિને ધર્મની શ્રદ્ધા છે છતાં એને શ્રદ્ધા નથી એમ કેમ કહો છો? તો સાંભળ, કેની શ્રદ્ધા છે એને? આ પર્યાયની વાત ચાલે છે. ‘પંડિતજી’! પર્યાયની, ગુણની નહિ.

‘અભવ્ય જીવ નિત્યકર્મફળચેતનારૂપ વસ્તુને શ્રદ્ધે છે,...’ જોયું? એ રાગ અને દ્વેષ, એના ફળને તે માને છે. આહાહા...! અહીં કર્મચેતના ન લેતા કર્મફળચેતના લીધી છે (એટલે કે) એ રાગ ને દ્વેષ ને હરખ-શોકને અનુભવે છે, આનંદને નહિ, એમ કહેવું છે. આહાહા...! ‘નિત્યકર્મફળચેતના...’ કર્મફળચેતના એટલે જડ કર્મ એ નહિ. રાગ અને દ્વેષ, એનું ફળ જે સુખ-દુઃખ-વિપાક, એને એ શ્રદ્ધે છે. કર્મની વાત અત્યારે નથી. એને જે રાગ અને દ્વેષ થાય છે દયા, દાન, વ્રત આદિના પરિણામનું ફળ જે સુખ, હરખ એને એ વેદે છે, એને એ શ્રદ્ધે છે. સમજાય છે કાંઈ? એને ભગવાન આનંદ સ્વરૂપ છે એની પર્યાયમાં આનંદનું વેદન એને હોતું નથી, એથી એને દુઃખનું વેદન કર્મફળચેતના એટલે દુઃખનું વેદન (છે). આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ?

‘અભવ્ય જીવ (પર્યાયમાં) નિત્યકર્મફળચેતના...’ આમ ભાષા (-શબ્દ) તો ‘નિત્ય’ છે એટલે એનો અર્થ કે કાયમ તેની પર્યાયમાં હરખ-શોકનું વેદનાનું એને શ્રદ્ધાન છે. હરખ ને શોક. દયા, દાન, વ્રતના પરિણામ થાય એમાંથી તેને રાજીવો થાય, હરખ થાય છે એ હરખનું વેદન છે. આહાહા...! દયા-દાનના પરિણામ છે એ કર્મચેતના છે અને તેનું વેદન થવું તે કર્મફળચેતના છે. કર્મફળ શબ્દે જડ કર્મની અહીં વાત નથી. આહાહા...! ભગવાન આનંદ સ્વરૂપ પ્રભુ! એની શ્રદ્ધાની એને ખબર નથી. અભવિ હોય કે અભવિ જેવા જીવ જે અનાદિ છે... આહાહા...! એને અંદર કર્મફળચેતનાની શ્રદ્ધા છે. કારણ કે, વસ્તુ છે આનંદમૂર્તિ પ્રભુ, એની તો એને પ્રતીત નથી, ભાન નથી, વેદન તો છે જ નહિ. આહાહા...! અને નિત્ય એટલે કાયમ. કાયમ નામ પર્યાયમાં, હોં! ‘કર્મફળચેતનારૂપ વસ્તુને શ્રદ્ધે છે,...’ એ તો દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ પુણ્ય આદિ, તેમાં શાંતિ દેખાય છે, કષાયની મંદતા (થાય છે) એને એ વેદે અને શ્રદ્ધે છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ?

અભવ્ય તો દૃષ્ટાંત દીધો છે, કે અભવિને પણ આવી સ્થિતિ છે તો ભવિ જીવ પણ અનાદિકાળથી અનંતવાર નવમી ગ્રૈવેયક ગયો, દિગંબર જૈન સાધુ થયો. ચેતાંબરને એ તો કોઈ જૈનધર્મ જ નથી. ઝીણી વાત પડશે, પ્રભુ! દુઃખ લાગશે. ચેતાંબર અને સ્થાનકવાસી એ તો જૈન જ નથી, એ તો અજૈન છે. જૈનમાંથી ભ્રષ્ટ થઈને અજૈન પંથ નીકળ્યો છે. ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! શું થાય? આહાહા...! એટલે કે એ જીવ પણ રાગની દયા, દાન, વ્રત આદિના પરિણામને કર્મચેતના કરી અને તેના ફળને વેદે છે. આહાહા...! એમાં એને ધર્મ

મનાય છે. અનાદિથી જીવ અભવિ હોય કે ભવિ, પણ જેને આત્મા આનંદસ્વરૂપ પ્રભુ છે, સચ્ચિદાનંદ સિદ્ધ સ્વરૂપ સદા પદ મેરો, એની એને ખબર નથી એટલે પર્યાયમાં જે રાગ અને હરખ-શોક થાય તેને તે કાયમ એટલે પર્યાયમાં કાયમ વેદે છે. નિત્ય છે એટલે (કાયમ વેદે છે). આહાહા...!

‘પરંતુ નિત્યજ્ઞાનચેતનામાત્ર વસ્તુને નથી શ્રદ્ધતો,...’ આહાહા...! ભગવાનઆત્મા જ્ઞાન ચૈતન્યપ્રભુ છે એની જે જ્ઞાનચેતના જ્ઞાનમાં અનુભવવું, જ્ઞાનનું અનુભવવું; ઓલું જે હરખ-શોકનું અનુભવવું હતું એને ઠેકાણે કહે છે, જ્ઞાનનું અનુભવવું તેને છે નહિ. વસ્તુ તો ત્રિકાળ જ્ઞાન છે પણ તેની નિત્યજ્ઞાનચેતના એટલે કાયમ જ્ઞાનનું વેદન જે જોઈએ તે વસ્તુને નથી શ્રદ્ધતો. ‘નિત્ય’ શબ્દે ઈ (અર્થ છે). નિત્ય એટલે કાયમ વસ્તુની વાત નથી. અહીં પર્યાયની વાત છે. ધીમેથી સમજવું, બાપુ! આ તો વીતરાગ માર્ગ છે, ભાઈ! સર્વજ્ઞ ત્રિલોકનાથ જિનેશ્વર દેવ, એના કથન અલૌકિક છે. આહાહા...!

અભવિ જીવનો તો દષ્ટાંત છે પણ અભવિની જેમ અનાદિથી અજ્ઞાની એ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામનું ફળ જે સુખ એટલે કે એનું માનેલું સુખ, એ સુખ એટલે દુઃખને તે વેદે છે. આહાહા...! ‘નિત્યજ્ઞાનચેતનામાત્ર વસ્તુ...’ જ્ઞાન સ્વરૂપી ભગવાન ચૈતન્યમૂર્તિ, તેનું પર્યાયમાં જ્ઞાનનું ચેતવું, અનુભવવું, વેદવું એ કાયમ જે એને હોવું જોઈએ તેને એ શ્રદ્ધતો નથી, તેને એ માનતો નથી. આહાહા...! બહુ ઝીણી વાત, ભાઈ! આહા...!

વ્રત કરે, અપવાસ કરે, તપસ્યાઓ કરે, મહિના મહિનાના, છ છ મહિનાના અપવાસ કરે અને ચોવીઆરા આઠ આઠ દિ’ કાઢી નાંખે, મહિનો મહિનો કાઢી નાખે, પાણી વિનાના અપવાસ (કરે) પણ એ બધી લાંઘણું છે. એ બધી કર્મફળચેતના છે. આહાહા...! ત્યાં ભગવાનઆત્મા આનંદ સ્વરૂપ છે તેનું વેદન જે જ્ઞાન અને આનંદનું (વેદન) કાયમ રહેવું જોઈએ તેને તે માનતો નથી. પર્યાયમાં આવ્યું નથી એટલે માનતો નથી. સમજાય છે કાંઈ? આ તો સિદ્ધાંત છે, એમાં પણ ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ના સિદ્ધાંત. આહાહા...! ઈ ચોપડી વાંચી છે પહેલી ક્યાંય?

મુમુક્ષુ :- હમણાં જ વાંચી છે.

વાંચવા માટે આપી છે. ‘કૈલાસચંદજી’એ તો એના માટે એમ કહ્યું, કે એમણે સમન્વય સ્યાદ્વાદ કર્યો છે. આ પુસ્તકમાં. આહાહા...! એણે તો એમ કીધું, રાગની ક્રિયાથી, સરાગ સમકિતથી નિશ્ચય સમકિત થાય, એમ લખ્યું. અહીં કહે છે, કે ઈ સરાગપણું જે છે દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા, નામસ્મરણ, આ આનુપૂર્વી ગણવી એ બધો વિકલ્પ છે, રાગ છે. એ રાગ તે કર્મચેતના છે, કર્મ નામ કાર્ય, કર્મ એટલે જડ એમ નહિ. એ વિકારના કાર્યની ચેતના છે, વિકારરૂપી કાર્યની ચેતના છે. આહાહા...!

જો કે આ જ્ઞાનચેતના જે કીધી છે એ પણ એક શુદ્ધોપયોગરૂપી કર્મચેતના છે. શું

કહ્યું ઇ? કે, આ તો નિત્યજ્ઞાનચેતના વસ્તુને નથી (શ્રદ્ધતો) એટલે શું? કે, જે જ્ઞાયક સ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા, તેનો જે ઉપયોગ શુદ્ધ થવો અને શુદ્ધોપયોગરૂપી જે કાર્ય (પ્રગટે) એને કર્મચેતના કહીને તેને તે અનુભવતો નથી (એમ કહ્યું). શુદ્ધોપયોગ 'પ્રવચનસાર'માં આવે છે. આવે છે ને? છે ને, ખબર છે. ઘણીવાર (આવી ગયું), આ તો ઘણા વખતથી ચાલે છે, આ તો ૪૫ વર્ષથી ચાલે છે, આ જંગલમાં. આહાહા...! ઝીણી વાત પડે, બાપુ! અજાણ્યા માણસને તો એવું લાગે કે, આ તે કેવો માર્ગ આ તે? ભાઈ! એ માર્ગ બહુ સૂક્ષ્મ છે. આહાહા...!

અહીંયાં કહે છે, કે અભવિ અથવા અજ્ઞાની જે અનાદિ કાળના જીવો, એ નિત્યજ્ઞાનચેતના જે વસ્તુ, એનો જે શુદ્ધોપયોગ એવી જે કર્મચેતના, તેનું ફળ જે આનંદ, તેને તે જાણતો નથી, શ્રદ્ધતો નથી. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- એક શબ્દમાં જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીની બંનેની વાત લઈ લીધી.

ઉત્તર :- બેય વાત છે. આ નિત્યજ્ઞાનચેતના તો વસ્તુ કીધી. જે આનંદસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા જ્ઞાનનો પિંડ પ્રભુ છે... આહાહા...! કાલે આવ્યું નહોતું? ભર અને ભર, ભર-જેમ આપણે ગાડામાં ભર કહે છે ને? ગાડુ, ગાડુ ભરે. માલ ભર ભર ભર્યો. એમ આ ભગવાન આનંદથી ભર-ભરેલો છે. અરે...! પણ કોઈ દિ' સાંભળ્યું નથી, કોઈ દિ' જોયું નથી. આહાહા...! ભર. અનંત જ્ઞાન ને અનંત આનંદનું એ ભર ભરેલો ભગવાન છે. એની જ્યારે દષ્ટિ થાય ત્યારે તેને નિત્યજ્ઞાનચેતના એટલે કાયમ આનંદનું વેદન એને હોય છે. એ એને શ્રદ્ધતો નથી એટલે કે, એને એ છે નહિ. પર્યાયમાં આવે તો શ્રદ્ધે ને? દ્રવ્ય તો દ્રવ્ય છે, ત્રિકાળી છે. શું કહ્યું સમજાણું કાંઈ? પર્યાયમાં આનંદ આવે તો 'આ આનંદ સ્વરૂપ છે' તેમ એનું ચેતનાનું વેદન થાય. પર્યાયમાં વેદન છે ને? વેદન ધ્રુવનું કાંઈ નથી, ધ્રુવનું વેદન નથી. વેદન છે એ તો પર્યાયનું જ છે. આહાહા...!

તેથી અલિંગ્યહણનો વીસમો બોલ એમ લીધો છે. ૧૭૨ ગાથા, 'પ્રવચનસાર'. ભગવાનઆત્મા પૂર્ણ જ્ઞાયક ચિદાનંદ દ્રવ્ય સ્વભાવ જે છે તેને એ સ્પર્શતો નથી, એને એ અડતોય નથી, એ તો નિર્મળ શુદ્ધ આનંદની પર્યાયને વેદે છે. તે આત્મા શુદ્ધ આનંદની પર્યાયસ્વરૂપ છે. વીસમો બોલ છે. દ્રવ્યસ્વરૂપ નહિ, દ્રવ્ય છે એ વેદાતું નથી. ઝીણી વાત છે, ભાઈ! વસ્તુ જે છે જ્ઞાયક ચિદાનંદ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ આત્મા, જે સર્વજ્ઞ જિનેશ્વરે જોયો ઇ, હોં! અજ્ઞાનીઓ જે આત્મા આત્મા કરે એ આત્માની ખબર નથી એ લોકોને. વેદાંતવાળા જે આત્મા કહે, સર્વવ્યાપક કહે, બધી વાત જૂઠી. આ તો સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ જેણે આત્મા જોયો (એ આત્મા).

ઇ તો એક ગુજરાતીમાં સ્તવનમાં આવે છે, 'પ્રભુ તુમ જાણગ રીતિ, સહુ જગ દેખતા હો લાલ, પ્રભુ તુમ જાણગ રીતિ, સહુ જગ દેખતા હો લાલ, નિજ સત્તાએ શુદ્ધ અમને

પેખતા હો લાલ.' પ્રભુ! અમારી સત્તા નિજ શુદ્ધ ચૈતન્ય છે તેને તમે આત્મા દેખો છો. પુણ્ય ને પાપ, શરીર-ફરીર બધું પર છે અને તમે આત્મા દેખતા નથી. અમારા આત્માને પણ એમ તમે દેખતા નથી. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? 'નિજ સત્તાએ શુદ્ધ' પવિત્ર પરમાત્મા જ્ઞાનમયચેતના, કાલે આવ્યું હતું ને? જ્ઞાનમય શુદ્ધ આત્મા. એ શુદ્ધ પવિત્ર પ્રભુ, એને તમે આત્મા તરીકે હે નાથ! પરમાત્મા ત્રિલોકનાથને કહે છે, પ્રભુ! આપ દેખો છો. જેમ આપ દેખો એમ અમે દેખીએ ત્યારે અમને સમકિત થાય. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! આવો માર્ગ ઝીણો પડે. બિચારા ક્રિયાકાંડની કુથલીમાં પડ્યા, આખો દિ' સામાયિક કરો ને પોહા કરો ને પડિકમ્મણ કરો. અજ્ઞાનમાં સામાયિક કેવી ને પોહા કેવા? બધા મિથ્યાત્વ છે ત્યાં. આહાહા...!

અહીંયાં કહે છે, કે 'નિત્યજ્ઞાનચેતના...' વસ્તુ તો નિત્ય છે પણ એના વેદનમાં જે જ્ઞાનમાત્રની વસ્તુની શ્રદ્ધા થવી જોઈએ, આનંદનું વેદન (થવું જોઈએ) તેની એને શ્રદ્ધા (નથી). નથી શ્રદ્ધતો એટલે કે એની પર્યાયમાં એ આવતું નથી તો શ્રદ્ધે ક્યાંથી? આહાહા...! શ્રદ્ધવામાં કે જ્ઞાનની પર્યાયમાં દ્રવ્ય આવતું નથી પણ દ્રવ્યનું જ્ઞાન ને દ્રવ્યનું જેટલું સામર્થ્ય છે તેટલું જ્ઞાનમાં ને શ્રદ્ધામાં આવે, એ પર્યાયમાં આવે, એનું સામર્થ્ય જેટલું છે એ પર્યાયમાં આવે પણ એ દ્રવ્ય પર્યાયમાં આવે નહિ. સમજાય છે કાંઈ? દ્રવ્ય પર્યાયમાં ન આવે. એથી ત્યાં કહ્યું, પ્રભુ! આપે તો એ કહ્યું છે, કે આત્મા દ્રવ્ય સ્વરૂપ જે ત્રિકાળી છે તેને અનુભવના વેદનમાં એ અડતો નથી. આહાહા...! આત્માની અંદર નિર્મળ આનંદ પર્યાય, સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની આનંદની પર્યાયને વેદતો, એ દ્રવ્યને અડતો નથી, એ દ્રવ્યને આલિંગન કરતો નથી. 'આલિંગન' શબ્દ છે, ત્યાં વીસમાં બોલમાં 'આલિંગન' (શબ્દ છે). આહાહા...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ!

ભગવાનસ્વરૂપ આત્મા, નિત્ય પ્રભુ સચ્ચિદાનંદ આત્મા, એની જેને જ્ઞાન ને શ્રદ્ધા ને આનંદની દશા થઈ, ઈ વેદે છે જ્ઞાન ને આનંદની પર્યાયને, એ દ્રવ્યને નથી વેદતો, દ્રવ્યને કોઈ વેદી શક્તું નથી. એટલે કે અહીંયાં કહે છે, કે જેને વેદનમાં આનંદ અને જ્ઞાનની ચેતના આવી નથી તેથી એને શ્રદ્ધતો નથી. એને ખબર નથી, કે આ તે કોણ ચીજ છે. 'પંડિતજી'! આહાહા...! એ તો દયા ને દાન ને વ્રત ને ભક્તિ ને પૂજાના ભાવ-રાગ, એ કર્મચેતના ને કર્મફળચેતના એટલે એનું દુઃખ, એનું ફળ દુઃખ (એને વેદે છે અને શ્રદ્ધે છે). ભલે સ્વર્ગમાં હોય તો સુખ એ પણ એ દુઃખ, એ સુખ નથી દુઃખ છે. આ કરોડોપતિ, અબજોપતિ કહેવાય છે એ બધા દુઃખી પ્રાણી બિચારા છે, ભિખારી છે, ભિખારી. આહાહા...! માંગણ છે, આ લાવો... આ લાવો... આ લાવો... આ લાવો... પૈસા લાવો, આબરુ લાવો. મોટા ભિખારા, મિથ્યાદષ્ટિ ભિખારી મોટા! અહીં ક્યાં સંતને મુનિને પડી છે કે જગત સમતોલ રહેશે કે નહિ? નાગા બાદશાહથી આઘા છે, એ તો. વરાંકા કહ્યું છે.

મુમુક્ષુ :- એમને આવું ગમે ખરું?

ઉત્તર :- વરાંકા કહ્યું છે ને, ભિખારા કહ્યું છે. કીધું નહિ? સિદ્ધાંતમાં 'વરાંકા' શબ્દ છે. ભિખારી! અંતર લક્ષ્મી આનંદ ને જ્ઞાનની પડી છે એની સામું તો જોતો નથી અને આ પુણ્ય ને પાપ ને રાગ ને એના ફળ તરીકે ધૂળમાં તારી દષ્ટિ પડી છે. આહાહા...! એ કરોડોપતિ હોય કે અબજોપતિ (હોય), એ બધા ભિખારા છે, બિચારા દુઃખી છે. એ દુઃખના વેદનમાં પડ્યા છે. એને નિત્યકર્મચેતનાનું (જ્ઞાનચેતનાનું) વેદન નથી. આહાહા...! એને તો એ રાગનું, શુભ-અશુભ રાગ, એના ફળ તરીકે હરખ અને શોક વિકાર, તેનું તેને વેદન છે, એ કર્મફળ ચેતનાનું વેદન છે. કર્મ એટલે જડ કર્મની અહીં વાત નથી. પુણ્ય ને પાપરૂપી, ભાવરૂપી કર્મ નામ કાર્ય, પુણ્ય ને પાપરૂપી કર્મરૂપી કાર્ય, એ કાર્યનું ફળ વેદવું એને કર્મફળચેતના કહે છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! આ ટૂંકા શબ્દો છે. કાલે તો કીધું હતું ને? ભાઈ આવ્યા હતા ને? નહિતર લંબાવવું હતું પણ ઓલા 'દરબાર' આવ્યા એટલે પછી આવી વાત સમજે નહિ ને. આ કર્મચેતના ને કર્મફળચેતના ને નિજકર્મચેતના ને કર્મફળચેતના ને... શું છે આ તે? અત્યારે તો સંપ્રદાયમાં પણ ઠેકાણા નથી તો બિચારા અન્યમતિની તો વાત શું કહેવી? આહાહા...!

અહીં કહે છે, 'અભવ્ય જીવ નિત્યકર્મફળચેતના...' કાયમ તેને વિકારના ફળનું જ વેદન છે. એની જ એને શ્રદ્ધા (છે), વેદવામાં આવે છે તે હું છું એમ ઇ શ્રદ્ધા છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! એક બાય હતી. ઘણીવાર કહ્યું હતું. એક છોડી હતી બિચારી, બે વર્ષનું પરણેતર. જુવાન બાય હતી 'લાઠી'. એનો ઘણી બીજી વાર પરણેલો. પહેલી બાય મરી ગયેલી. આ પરણ્યો ને બે વર્ષ લગન(ને થયેલા). એમાં એને શીતળા નીકળ્યા. દાણા (પડ્યા). દાણે દાણે ઇયળ પડી, ઇયળ. કીડા, કીડા. અઢાર વર્ષની ઉંમર, જુવાન શરીર, બે વર્ષનું લગન. આમ ફેરવે તો હજારો કીડા (આમ પડે), આમ ફેરવે તો હજારો કીડા (આમ પડે). આ કર્મફળચેતના. ત્યાં વિકારનું વેદન છે.

એ એમ કહેતી, બા! મેં આવા પાપ આ ભવમાં કર્યા નથી. આ શું આવ્યું આ? મારાથી પડખું ફરાતું નથી. તળાઈ! તળાઈમાં પણ ઇયળ. આ કીડા ઝીણા ઝીણા. હજારો. બા! મેં આ પાપ આ ભવમાં કર્યા નથી. બાપુ! એ પૂર્વના કર્મનો ઉદય (છે) પણ તારું વેદન વર્તમાનમાં રાગ અને વિકાર ઉપર છે, એ વેદન તારું છે. શરીરનું વેદન નથી, શરીરનું વેદન (નથી). શરીર આત્માની પર્યાયમાં છે નહિ તો વેદન ક્યાંથી આવે? એની પર્યાયમાં હોય એનું વેદન હોય. શરીર, કર્મ, રોગ, દેહ ઇ કાંઈ આત્માની પર્યાયમાં આવતા નથી. આત્માની પર્યાયમાં તો આહા..હા..હા! મને આ થયું, મને આ થયું, અરે..રે..! હું દુઃખી છું, એવી જે કલ્પનાનો વિકારીભાવ એની પર્યાયમાં આવ્યો, એને એ શ્રદ્ધે ને માને છે. આહા...!

મુમુક્ષુ :- આ તો દુઃખનો દાખલો આપ્યો.

ઉત્તર :- આ દુઃખનો, હવે સામે સુખનો. ઇ દુઃખનો નહિ, કહે છે.

મુમુક્ષુ :- ખમા ખમા થાય છે.

ઉત્તર :- ધૂળમાં ય ખમા નથી. આહા...! બહારથી પંખા નાખે ને હીરાના ઢોલીયામાં સૂતો હોય ને બાયડી આમ ખમ્મા ખમ્મા કરતી હોય આહા...! તે શું ધૂળ છે? આહાહા...! 'સગી નારી રે... તારી કામની ટગ ટગ જુએ, આ રે કાયામાં હવે કાંઈ નથી એમ ધ્રુસકે ધ્રુસકે રોવે.' શું કીધું? ખમ્મા ખમ્મા કરે છે ને?

આમ વીસ વર્ષનો જુવાન બે વર્ષના પરણેતરે મરતો હોય. આહાહા...! અત્યારે પછી એવો રીવાજ છે ને થોડોક, એ બાયને છેલ્લે એની પાસે લઈ જાય, છેલ્લે લઈ જાય એવો જરી રીવાજ છે. અમારે ભાઈ હતો એને પણ એમ કર્યું હતું. મારાથી નાનો હતો ને? એ પરણ્યો હતો, નાની ઉંમરમાં-વીસ વર્ષની ઉંમરે. કન્યા બહુ રૂપાળી હતી, બહુ રૂપાળી. 'ગારીયાધાર'ની. પણ છેવટે કોણ જાણે શરીર એવું નીરોગી હતું, બહુ નીરોગી. મારી દીક્ષા પછી '૭૧ માં લગન હતાં, '૭૩ માં મરી ગયો, ગુજરી ગયો. પણ એટલી પીડા. છેવટે ભાઈ 'ખુશાલભાઈ' કહે, અરે...રે...! મેં 'કાનજી'ને રજા આપી અને આ ભાઈ ચાલ્યો આ તો. લોકો કહેવા માંડ્યા કે, હવે બાયને અમે છેલ્લી (વાર લઈ જઈએ). બાય એની પાસે ગઈ, એણે આમ હાથ મુક્યો, મરી ગયો તરત! બાય પણ પાછળ છ મહિના (પછી) ઝૂરીને મરી ગઈ. આ અમારા ઘરમાં જ બનેલું છે આ તો. આહા...! ઇ તને ખબર નથી. તારો તો '૭૪ માં જન્મ, આ '૭૩ ની વાત છે. આહાહા...!

અહીં કહે છે, પ્રભુ! એ વેદન શરીરનું નથી. સમજાય છે કાંઈ? અંદર રાગ અને દ્વેષના વિકારી ભાવ (થાય)... આહાહા...! એનું જે સુખ-દુઃખની કલ્પનાનું દુઃખ, એ કર્મફળનું વેદન છે. કર્મ શબ્દે જડ નહિ. વિકારી પરિણામ તે કર્મ નામ કાર્ય, એનું એ ફળ દુઃખ છે. ઇ પર્યાયની વાત છે આ, કર્મની, જડની વાત નથી. સમજાણું કાંઈ?

એ અજ્ઞાની અભવિ જીવ... આ તો અભવિનો દષ્ટાંત છે, હોં! ભવિએ પણ અનંતવાર આવું કર્યું છે, એને પોતાને ભાન નથી. આહાહા...! 'નિત્યકર્મફળચેતનારૂપ વસ્તુને શ્રદ્ધે છે...' કેમ કે તે તેની પર્યાયમાં ભાસે છે. તેની પર્યાયમાં દુઃખ ને રાગ ને હરખ-શોક ભાસે છે, ભાસે છે તેની શ્રદ્ધા કરે છે.

'પરંતુ નિત્યજ્ઞાનચેતનામાત્ર વસ્તુને નથી શ્રદ્ધતો કારણ કે તે (અભવ્ય) સદાય (સ્વપરના) ભેદવિજ્ઞાનને અયોગ્ય છે.' એની પર્યાયની વાત છે, હોં! સમજાય છે કાંઈ? એ ખુલાસો 'તત્ત્વાર્થસાર'માં લીધો છે. 'તત્ત્વાર્થસાર' છે ને? 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય'નું. એમાં કેવા...? 'ખુબચંદ્રજી', 'ખુબચંદ્રજી'એ અર્થ કર્યો છે. કોના ભાઈ? 'ખુબચંદ્રજી'. 'બંસીધરજી'ના ભાઈ 'ખુબચંદ્રજી', ત્યાં આવ્યા હતા. એણે અર્થ કર્યા છે. એમાં એણે એ અર્થ કર્યો છે, એમાં જરી આવ્યું છે. 'તત્ત્વાર્થસારમાં' ઇ જરીક એણે મુક્યું છે, કે આ અંદર વેદન છે એ પર્યાય છે, એ

કાંઈ ત્રિકાળનું (વેદન) નથી. સમજાણું? 'તત્ત્વાર્થસાર'. ભાષા કાંઈક લીધી છે.

'સદાય (સ્વપરના) ભેદવિજ્ઞાનને અયોગ્ય છે.' આહાહા...! અભવિનો તો દષ્ટાંત આપ્યો છે. અભવિ જીવ છે, કોરડુ મગ જેવા હોય. કોરડુ મગ ને મઠ જેમ હોય, એ લાખ પાણીએ બાફો પણ બફાય નહિ. ભરડે ભૂકા થાય, તેના પાપડ ને વડ્યું થાય પણ એ બફાય નહિ. એવા જીવો જગતમાં છે. આહાહા...! કે, એ રાગ ને દ્રેષની ક્રિયા કરીને ભરડો ભૂકી થાય... આહાહા...! પણ એ બફાય નહિ, એ આત્મા આનંદ સ્વરૂપ છે તેનો અનુભવ એને દષ્ટિમાં ન આવે. 'શાંતિભાઈ'! આવું કામ છે આ બધું. આહાહા...!

'સદાય (સ્વપરના) ભેદવિજ્ઞાનને અયોગ્ય છે.' અભવિ. આ તો અભવિનો દષ્ટાંત છે, હોં! એમ કે, અભવિ પણ આટલું કરે. વ્રત ને તપ ને ભક્તિ કેટલી કરે! પૂજા, દાન, દયા, વ્રત, છ છ મહિનાના અપવાસ (કરે) છતાં એ બધી રાગની ક્રિયાના વેદનને વેદે છે. એને આત્માનું જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ છે એવું રાગથી ભિન્ન પાડીને ભેદજ્ઞાનનું વેદન એને છે નહિ. આહાહા...! આકરું કામ છે. આવો ઉપદેશ હવે. પરમાત્મા તો આમ કહે છે, બાપુ! આહાહા...!

'સદાય (સ્વપરના) ભેદવિજ્ઞાનને અયોગ્ય છે.' સદાય કીધું ને? પર્યાયમાં, હોં! એ જીવ સદાય રાગના વિકલ્પથી ભિન્ન પાડવાને લાયક જ નથી. જેમ કોરડુ મગ બાફવાને લાયક નથી. બફાય નહિ, ચડે નહિ. એમ આ જીવ એવા છે અને એવા જીવની જાત અભવિ પણ કેટલાક એવા છે, કે અનાદિથી નિગોદમાં પડ્યા છે. આહાહા...! હજી ત્રસ પણ થયા નથી. એ બધા કર્મફળને વેદે છે. ભેદજ્ઞાનનો અભાવ છે.

સંવર (અધિકારમાં) કહ્યું છે ને? 'ભેદવિજ્ઞાનતઃ સિદ્ધાઃ સિદ્ધા યે કિલ કેચન' જે કોઈ અત્યાર સુધી મુક્તિને પામ્યા એ 'ભેદવિજ્ઞાનતઃ સિદ્ધાઃ' એ દયા, દાન ને વ્રતના પરિણામથી ભિન્ન પડેલો ભગવાન, તેના જ્ઞાન ને અનુભવથી સિદ્ધને પામ્યા છે. 'અસ્યૈવાભાવતો વદ્ધા' કર્મને લઈને બંધાણા એમ નથી કહ્યું. વિકારના ભેદજ્ઞાનના અભાવને લઈને બંધાયેલા છે. આહાહા...! સંવર (અધિકારમાં) આ શ્લોક છે. 'ભેદવિજ્ઞાનતઃ સિદ્ધાઃ સિદ્ધા યે કિલ કેચન' જેટલા સિદ્ધ થયા ઈ 'અસ્યૈવાભાવતો વદ્ધા વદ્ધા યે કિલ કેચન' આહાહા...! અત્યાર સુધી જેટલા પરમાત્મા થયા—નમો સિદ્ધાણં—સિદ્ધ, એ બધા દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના રાગથી ભિન્ન પડેલા ભેદજ્ઞાનથી સિદ્ધ થયા છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? અને જે બંધાણા છે તે ભેદવિજ્ઞાનના અભાવને લઈને બંધાણા છે. કર્મના જોરને લઈને બંધાણા છે એમ નથી કહ્યું. આહાહા...! રાગના ભેદજ્ઞાનના અભાવને લઈને બંધાયેલા છે. આહાહા...! પછી તો ત્યાં કહ્યું, કે ભેદજ્ઞાન ત્યાં સુધી ભાવવું... ગાથા છે ને પછી? જ્યાં સુધી કેવળજ્ઞાન (ન) થાય ત્યાં સુધી ભાવવું. પહેલો રાગથી ભિન્ન કરીને અનુભવ કરવો અને પછી સ્થિરતા કરતાં કરતાં રાગથી ભિન્ન પડીને, સ્થિરતા કરતા પૂર્ણ સ્થિરતા થાય ત્યાં સુધી ભેદજ્ઞાનને ભાવવું. જ્ઞાન જ્ઞાન પ્રતિષ્ઠિત—જ્ઞાનમાં ઠરે. આહાહા...!

‘માટે તે (અભવ્ય જીવ) કર્મથી છૂટવાના નિમિત્તરૂપ, જ્ઞાનમાત્ર, ભૂતાર્થ (સત્યાર્થ) ધર્મને નથી શ્રદ્ધતો,...’ ભાષા દેખો! ભૂતાર્થ (એટલે) ત્રિકાળ ભૂતાર્થ છે ઇ અત્યારે નથી લેવું. અહીં તો ભૂતાર્થ (સત્યાર્થ) વર્તમાન ધર્મ છે ઇ લેવો છે. અગિયારમી ગાથામાં જે ભૂતાર્થ લીધું છે એ તો ત્રિકાળ લીધું છે. ‘મૂદત્યમસ્સિદો’ ત્રિકાળી જ્ઞાયક ભગવાનનો આશ્રય લઈને થાય છે. અહીં કહે છે, ભેદવિજ્ઞાનના ‘કર્મથી છૂટવાના નિમિત્તરૂપ, જ્ઞાનમાત્ર, ભૂતાર્થ (સત્યાર્થ) ધર્મ...’ જ્ઞાતા-દષ્ટા થવું, વીતરાગી પર્યાય પ્રગટ કરવી... આહાહા...! એવા ‘(સત્યાર્થ) ધર્મને નથી શ્રદ્ધતો,...’ આહાહા...! જ્ઞાનની પર્યાય, શ્રદ્ધાની પર્યાય, શાંતિની પર્યાય, વીતરાગી પર્યાય છે નહિ તેથી તેને શ્રદ્ધતો નથી. આહાહા...! એક જણો કવિ કહેતો, ‘ભાળે એવું ભાસે’ નહોતું કાંઈક કીધું? ‘ભાણો ભાળે એવું ભાખે’. એક કવિ હતો (ઇ કહેતો), ‘ભાણો ભાળે એવું ભાખે’, ‘ભાણો ભાળે એવું ભાખે’. કવિ હતો. જેવું દેખીએ છીએ તેવું કહીએ છીએ. ‘ભાણો ભાળે એવું ભાખે’ એક ભાષા છે, કવિની છે. એમ અહીં તો પરમાત્માએ જેવું જાણ્યું તેવું કહ્યું છે. આહાહા...!

કહે છે, ‘જ્ઞાનમાત્ર...’ ધર્મ તો આત્માની જ્ઞાન ક્રિયા. એ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિની ક્રિયા નહિ. એ જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ પ્રભુ, એની જ્ઞાનમાં એકાગ્રતા (થવી). આહાહા...! સંવરમાં લીધું છે ને? જાણનક્રિયા આધાર છે, આત્મા આધેય છે. ‘સંવર અધિકાર’. શું કહ્યું ઇ? રાગની ક્રિયા આધાર છે ને એનાથી આત્મા જણાય છે, એમ છે નહિ. પણ ‘ઉપયોગમાં ઉપયોગ છે’ એવો પાઠ છે. ઉપયોગમાં એટલે શું? કે, જાણનક્રિયા-જ્ઞાનની, જ્ઞાનની જાણનક્રિયા, શ્રદ્ધાક્રિયા, શાંતિક્રિયા એ જ્ઞાનની ક્રિયા. એ જાણનમાત્ર તે આધાર છે ને એમાં આત્મા જણાય છે. જાણનક્રિયા તે આધાર છે અને આત્મા તેમાં જણાય માટે આધેય છે. આત્મા આધેય છે. પર્યાયથી જણાય છે ને? જેનાથી જણાણો તે આધાર. આહાહા...! વસ્તુ એવી છે, ભાઈ! જાણનક્રિયા. ‘સંવર અધિકાર’ લીધો છે.

રાગ ને આત્માને આધારઆધેય સંબંધ છે જ નહિ. રાગ આધાર અને આત્મા આધેય, એમ નથી. આહાહા...! એ દયા, દાન ને વ્રતનો ભાગ રાગ એ આધાર અને આત્મા એને આધારે રહ્યો, એમ નથી. આધારઆધેય સંબંધ એની સાથે છે જ નહિ. આહાહા...! સંબંધ હોય તો તેને જાણનક્રિયા... ત્રિકાળી જ્ઞાયક સ્વભાવ પૂર્ણ આનંદ પ્રભુ, એનું જ્ઞાન, પ્રતીત ને રમણતા એવી જ્ઞાનની ક્રિયા, જ્ઞાનની ક્રિયા એટલે આત્માની ક્રિયા, અનંત ગુણની પરિણતિની ક્રિયા, એમ. જ્ઞાનક્રિયા શબ્દે? જ્ઞાન એટલે આત્મા. આખો આત્મા, એની ક્રિયા એટલે અનંત ગુણની પરિણતિરૂપી ક્રિયા. તે આધાર છે ને આત્મા આધેય છે-એનાથી આત્મા જણાય છે. આહાહા...! રાગ આધાર છે ને રાગથી આત્મા જણાય છે (એમ નથી). આહા...! એમાં એણે નાખ્યું છે. સરાગને. અવિરુદ્ધ દર્શનમાં, અવિરુદ્ધ નિર્ણયમાં નાખ્યું છે. રાગ આમ છે ને વીતરાગ ભાવથી થાય છે પણ છતાં રાગ અંદર ઉન્નતિ શોધવામાં સાધન છે. વાંચ્યું

છે ને ભાઈએ? અરે...! પ્રભુ! શું કરે? આહાહા...! જગતને સત્ય મળે નહિ અને એમ ને એમ રખડ્યા કરે ચોરાશીના અવતારમાં. આહાહા...!

અહીં કહે છે, ‘(સત્યાર્થ) ધર્મને નથી શ્રદ્ધતો,...’ સત્યાર્થ ધર્મ, હોં! સત્યાર્થ વસ્તુ અહીં નથી, પર્યાય છે. આહાહા...! જે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર, જે ત્રિકાળી જ્ઞાયક સ્વભાવને આશ્રયે થાય તેવો સત્યાર્થ ધર્મ છે તેને તે શ્રદ્ધતો નથી. કેમકે તેને તે પ્રગટ થતાં નથી. એને ખ્યાલમાં આવ્યા નથી માટે એને શ્રદ્ધતો નથી. આહાહા...! ‘જ્ઞાનમાત્ર...’ ‘કર્મથી છૂટવાના નિમિત્તરૂપ, જ્ઞાનમાત્ર,...’ શું કીધું? જ્ઞાનમાત્ર. મદદમાં જરીયે રાગનો કણ પણ નહિ. દયા, દાન, વ્રત, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા આદિ રાગ(ની) બિલકુલ મદદ નહિ. જ્ઞાનમાત્ર. એકલો સ્વરૂપ ચિદાનંદ પ્રભુ જ્ઞાન આનંદ. ‘જ્ઞાનમાત્ર’ શબ્દે અનંત ગુણમાત્ર. એવી જે પરિણતિ, એ સત્યાર્થ ધર્મ, એ સાચો ધર્મ (છે). ભગવાને ધર્મ એને કહ્યો છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- બીજા ધર્મ ખોટા -

ઉત્તર :- બીજા ધર્મ, ધર્મ જ નથી પછી પ્રશ્ન ક્યાં? આવું છે. ‘દરબાર’! આહા...!

‘(સત્યાર્થ) ધર્મને નથી શ્રદ્ધતો,...’ આહાહા...! ત્યારે હવે શ્રદ્ધે છે કોને? ‘ભોગના નિમિત્તરૂપ,...’ જેમાં ભોગ મળે, આ સ્વર્ગના કે નરકના આદિ. આહાહા...! ‘ભોગના નિમિત્તરૂપ, શુભકર્મમાત્ર,...’ શુભકર્મ એટલે દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા એ શુભકર્મ છે. શુભકર્મ એટલે શુભકાર્ય છે. જેને લોકો સદાયરણ કહે છે ઇ અસદાયરણ છે. આહાહા...! સદાયરણ તો જ્ઞાનમાત્ર વસ્તુ છે તેની એકાગ્રતા (થવી), શ્રદ્ધા, જ્ઞાન ને રમણતા તે સદાયરણ છે. અને દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ આદિ તે અસદાયરણ છે. છે?

એ ‘શુભકર્મમાત્ર, અભૂતાર્થ ધર્મને જ શ્રદ્ધે છે;...’ એ પર્યાય છે. આહાહા...! એ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ કરો, બસ! એનાથી કલ્યાણ (થશે). અજ્ઞાની મિથ્યાદષ્ટિ અનાદિથી આ રીતે ત્યાં રોકાય ગયેલા છે. એના ગુરુઓ પણ એ કહે છે ને સાંભળનારા પણ એ હા હા પાડે છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! છે કે નહિ એમાં? આહાહા...!

‘કર્મથી છૂટવાના નિમિત્તરૂપ,...’ નિમિત્તરૂપ ને? કર્મનું છૂટવું તો એને કારણે (થાય છે). કર્મ છૂટે તો. પણ એનું નિમિત્તરૂપ અહીંયાં જ્ઞાનમાત્ર ભૂતાર્થ ધર્મ. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર જે આત્માના આશ્રયે થાય તે કર્મ છૂટવામાં નિમિત્ત (છે). કર્મ તો એને કારણે છૂટે છે, ઉપાદાન એને કારણે, પણ એમાં આ નિમિત્ત છે. નિમિત્ત છે માટે છૂટે છે એમ નહિ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આરે...! આવી વાતું, લ્યો!

‘કર્મથી છૂટવાના નિમિત્તરૂપ, જ્ઞાનમાત્ર...’ જાણવું, દેખવું, આનંદની પરિણતિ થવી, શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ... ઉપશમરસ, અકષાય સ્વભાવ જ્ઞાનમાત્ર પ્રગટ થવો, એ ‘(સત્યાર્થ) ધર્મને નથી શ્રદ્ધતો, ભોગના નિમિત્તરૂપ,...’ એ નિમિત્તરૂપ કીધું. ‘શુભકર્મમાત્ર,...’ શુભકર્મ બંધાય છે એમાં આ પરિણામ તો નિમિત્ત છે. ‘શુભકર્મમાત્ર...’ છે? ‘ભોગના નિમિત્તરૂપ

શુભકર્મ...' એટલે એમ કહેવું છે, કે એક તો શુભકર્મ બંધાય છે એમાં શુભ પરિણામ નિમિત્ત (છે) અને એ જે બંધાણું છે એ મળેલા ભોગ સામગ્રીનું નિમિત્ત છે. છે ઉપાદાન સહુના સ્વતંત્ર. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આવી ગાથાઓ (છે). આહા...!

અત્યારે તો દુનિયામાં એક જ ચાલ્યું છે, વ્રત કરો ને અપવાસ કરો ને આ કરો ને હોળી કરો ને ઓળી કરો ને... આ ઓળી.. ઓળી કરે છે ને કાંઈક? ચૈત્ર મહિનામાં અને આસો મહિનામાં. એ બધી રાગની ક્રિયા શુભકર્મ છે. એ શુભકર્મ ભોગનું નિમિત્ત છે, અનુભવનું નિમિત્ત નહિ. આહાહા...! અથવા કર્મના છૂટવાનું નિમિત્ત નહિ. એ દયા, દાન, વ્રતના પુણ્ય પરિણામ તો 'ભોગના નિમિત્તરૂપ, શુભકર્મમાત્ર, અભૂતાર્થ ધર્મને જ શ્રદ્ધે છે;...' એ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજાનો ભાવ અસત્યાર્થ ધર્મ છે, જૂઠો ધર્મ છે. છે ને?

મુમુક્ષુ :- બહુ ભાર મુક્યો.

ઉત્તર :- ભાર? અભૂતાર્થ ધર્મ છે, જૂઠો ધર્મ છે, અજ્ઞાનીની માનેલી કલ્પનાનો ધર્મ છે. આહાહા...! અસત્યાર્થ... અભૂતાર્થ કહો કે અસત્યાર્થ કહો, જુઠા ધર્મને શ્રદ્ધે છે. જે દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ (છે) એ જૂઠો ધર્મ છે, એ ધર્મ નથી. આહાહા...! ભારે કામ. આવી વાતું સાંભળતા મુશ્કેલ પડે એને શ્રદ્ધામાં ક્યારે બેસે? બહાર સંપ્રદાયમાં તો આખો દિ' એક જ ચાલે-વ્રત કરો ને અપવાસ કરો ને સામાયિક કરો ને પોહા કરો ને પડિકમ્મણા કરો ને ચોવીહાર કરો. કરો, કરો ને કરો. કરો, કરો ને મરો. રાગને કરવું ત્યાં આત્માનું મરવું છે. આહાહા...!

ભોગનું નિમિત્ત. આહાહા...! ભવિષ્યમાં જે અનુકૂળ ભોગ મળે એનું નિમિત્ત શુભકર્મ, વર્તમાન શુભ પરિણામ. શુભકર્મ એટલે શુભ પરિણામમાત્ર અભૂતાર્થ ધર્મ. વર્તમાન પરિણામની વાત છે. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ એ વર્તમાન ભૂતાર્થ 'શુભકર્મમાત્ર, અભૂતાર્થ ધર્મને જ શ્રદ્ધે છે; તેથી જ તે અભૂતાર્થ ધર્મનાં શ્રદ્ધાન,....' એ જૂઠાં 'ધર્મની શ્રદ્ધાન, પ્રતીત, સ્મૃતિ અને સ્પર્શનથી...' આહાહા...! આવું કરે બિચારો, બાયડી-છોકરા છોડે, કુટુંબ છોડે, દુકાન છોડે, ધંધા છોડે... (એને અધર્મ કહેવું).

મુમુક્ષુ :- અહીં તો એમ ફરમાવો કે લહુ ખાવો ને મોક્ષમાં જાવ.

ઉત્તર :- લહુ ખાવો ને મોક્ષમાં જાવ, ખાવાનું જ અહીં નથી. અહીં તો આત્માનો આનંદ ખાવો ને મોક્ષમાં જાવું એમ છે. આહાહા...! આત્માના આનંદનો અનુભવ... કાલે આવ્યું હતું ને? ધર્મી જીવ લીલામાત્રથી કર્મ ખપાવે છે. આનંદમાં રહેતા રહેતા કર્મ ખપી જાય છે એની મેળાએ. આહાહા...! કોઈ કષ્ટ-બષ્ટ નથી, આ પરિષદ સહન કરવા ને આ કષ્ટ, કાય-ક્લેશ કરવા એ તો બધું દુઃખ છે, એ તો વિકાર છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ! દુનિયામાં શું ચાલે છે બધી ખબર છે કે નહિ? આહા...! વીતરાગમાર્ગ કોઈ જુદી જાતનો છે. પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથના આ કથનો છે.

અસત્યાર્થ ધર્મને શ્રદ્ધે છે, અસત્યાર્થ ધર્મને 'જ'. એકાંત છે ને? એ રાગની ક્રિયાને જ ધર્મ શ્રદ્ધે છે. જે રાગ છે એ ભોગનું નિમિત્ત છે. કારણ કે, રાગથી પુણ્ય બંધાશે ને પુણ્યથી બહાર ભોગ મળશે. આહાહા...! 'તેથી જ તે અભૂતાર્થ ધર્મનાં શ્રદ્ધાન,...' જૂઠા ધર્મની શ્રદ્ધા. આહાહા...! પાણી ઉતરી જાય એવું છે. ઓલા કહે, આઠ આઠ ચોવિહારા અપવાસ કરીએ, આઠ દિ'ના અપવાસ. કોને અપવાસ કહેવા? અપ-વાસ છે ઇ તો માઠા વાસ છે. આત્મા આનંદસ્વરૂપ જ્ઞાતા-દષ્ટાના ઉપમાં—સમીપમાં ગયા વિના વસવું થાય નહિ. એનું નામ ઉપવાસ છે. આનંદમૂર્તિ પ્રભુ! અતીન્દ્રિય આનંદના સમીપમાં ઉપ નામ સમીપમાં વાસ નામ વસવું એનું નામ ઉપવાસ છે. આ તો બધી લાંઘણું છે. અરે...રે...! આવી વાતું આકરી પડે.

મુમુક્ષુ :- શરીર ન પડે ત્યાં સુધી અપવાસ કરે.

ઉત્તર :- કરે છે ને. પડી જાય છે. છોડીઓ નાની-નાની આઠ-આઠ અપવાસ કરે ને પછી મરી જાય છે. ઘણાં ચોવીહારા કરે ને પછી સહન ન થાય (એટલે) દેહ છૂટી જાય છે. સાંભળ્યું છે, છાપામાં આવે છે. એમાં શું થયું? અજ્ઞાન છે બધું. આહાહા...!

અહીં તો કહે છે, કે ભોગના નિમિત્તરૂપ એવા જે શુભપરિણામ... આહાહા...! શુભપરિણામથી કર્મ બંધાશે. એ કર્મ બંધાશે કર્મને કારણે અને એને કારણે સંયોગ મળશે. એ નિમિત્ત કર્મ, એ ભોગનું નિમિત્ત છે. આહાહા...! સંસારના શારીરિક અને માનસિકના અનુકૂળ સંયોગો એને મળે. આહા...! એનું એ નિમિત્ત છે. એને શ્રદ્ધી, એને પ્રતીત કરી, એની રુચિ અને સ્પર્શન (કરે છે). એ રાગને અડે છે, સ્પર્શે છે, ભગવાનને સ્પર્શતો નથી. આહા...! સ્પર્શન આવે છે. શ્રદ્ધવું, રચવું, સ્પર્શવું, આત્માને સ્પર્શવું. સ્પર્શવું છે તો પર્યાય, એ કાંઈ એકાકાર થતી નથી. પર્યાય તે તરફ ઢળી ગઈ છે એ સ્પર્શન છે. શું કહ્યું સમજાણું? એકાકાર થતી નથી. પર્યાય પર્યાયપણે રહીને દ્રવ્યનું જ્ઞાન કરે છે. છતાં શાસ્ત્રમાં એવું આવે છે, દ્રવ્યને સ્પર્શે છે, એવું આવે છે અહીં રાગને સ્પર્શે છે, કીધું.

મુમુક્ષુ :- ચાર શબ્દો મૂક્યા છે એનું શું...?

ઉત્તર :- કીધું ને. 'શ્રદ્ધા, પ્રતીત, રુચિ અને સ્પર્શનથી ઉપરના ઐવેયક સુધીના ભોગમાત્રને પામે છે,...'

મુમુક્ષુ :- એકાર્થ છે?

ઉત્તર :- એકાર્થ જ છે.

મુમુક્ષુ :- ચાર શબ્દો મૂક્યા છે તો વાચ્ય જુદા છે?

ઉત્તર :- કીધું ને. શ્રદ્ધા, એની પ્રતીત, એની રુચિ, એને સ્પર્શવું.

મુમુક્ષુ :- વાચ્યમાં કાંઈ ફેર છે?

ઉત્તર :- કાંઈ ફેર નથી. આહાહા...! અસત્યાર્થ ધર્મની શ્રદ્ધા, જૂઠા ધર્મની માન્યતા, એની પ્રતીતી, એની રુચિ, એનું પોશાણ, એને સ્પર્શે. 'ઉપરના ઐવેયક સુધીના...' નવમી

ત્રૈવેયક. ‘મુનિવ્રત ધાર અનંત બેર ત્રૈવેયક ઉપજાયો, પણ આત્મજ્ઞાન બિન લેશ સુખ ન પાયો.’ એવા મુનિપણા પણ અનંતવાર લીધા. એ બધી રાગની, ચેતનાની ક્રિયાઓ કરી. આહાહા...! ‘ઉપરના ત્રૈવેયક સુધી...’ ઉપરનું ત્રૈવેયક એટલે નવમી ત્રૈવેયક. એમ. નવ ત્રૈવેયક છે ને? ભગવાને ઉભા પુરુષના આકારે આ લોકને ભગવાને જોયો છે. એમાં ગ્રીવા જ્યાં હોય ને? ગ્રીવા, ત્યાં ત્રૈવેયક છે, ત્રૈવેયક. નવ પાસડા છે. ત્યાં ‘સુધીના ભોગમાત્રને પામે છે પરંતુ કદાપિ કર્મથી છૂટતો નથી.’ આહાહા...! એવી ક્રિયાકાંડ કરે તો સ્વર્ગમાં જાય પણ કર્મથી છૂટે નહિ, સમકિત પામે નહિ. આહાહા...! ‘તેથી તેને ભૂતાર્થ ધર્મના શ્રદ્ધાનના અભાવને લીધે...’ શિષ્યે પ્રશ્ન કર્યો એનો ઉત્તર (આપે છે). એને ધર્મની શ્રદ્ધા છે ને? તો શ્રદ્ધા કેમ નથી? કે, ‘ભૂતાર્થ ધર્મના શ્રદ્ધાનના અભાવને લીધે (સાચું) શ્રદ્ધાન પણ નથી.’ ઉપર પહેલા પ્રશ્ન એમ કર્યો હતો ને? ‘અભવ્યને ધર્મનું શ્રદ્ધાન તો હોય છે; છતાં ‘તેને શ્રદ્ધાન નથી’ એમ કેમ કહ્યું?’ સંસ્કૃતમાં છે ‘તસ્ય ધર્મશ્રદ્ધાનમસ્તીતિ ચેત્’ સંસ્કૃત છે ‘તસ્ય ધર્મશ્રદ્ધાનમસ્તીતિ’ ના, ના, એને સાચા ધર્મના શ્રદ્ધાનના અભાવને લીધે શ્રદ્ધાન પણ નથી. સાચી શ્રદ્ધા એને છે નહિ, મિથ્યા શ્રદ્ધા છે. વિશેષ કહેશે...

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૩૩૯ ગાથા-૨૭૫ થી ૨૭૭, બુધવાર, કારતક સુદ ૪, તા. ૨૩-૧૦-૧૯૭૯

‘સમયસાર’, ૨૭૫ ગાથાનો ભાવાર્થ. છેલ્લી લીટી છે ને ઉપર? ‘આમ હોવાથી નિશ્ચયનય વડે વ્યવહારનયનો નિષેધ યોગ્ય જ છે.’ એટલે? આત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપને આશ્રયે પરના આશ્રયનો ત્યાં નિષેધ છે. પરને આશ્રયે જે ભાવ થાય એ બધો વ્યવહાર છે. એનો નિષેધ (યોગ્ય છે). સ્વઆશ્રય(થી) અંદરમાં તેની ઉત્પત્તિ થતી નથી. નિષેધનો અર્થ તો એ છે કે અંદર સ્વનો આશ્રય કરે છે ત્યારે એ વ્યવહાર ઉત્પન્ન જ થતો નથી. તેથી તેને વ્યવહારનો નિષેધ કહેવામાં આવે છે. કારણ કે, જ્યાં સુધી અપૂર્ણ છે, એને સ્વનો-શુદ્ધ ચૈતન્યવસ્તુનો આશ્રય છે, છતાં ત્યાં વ્યવહાર આવે છે. પૂર્ણ આશ્રય નથી એથી તે વ્યવહાર હોવા છતાં સ્વને આશ્રયે તેનો નિષેધ છે.

ભાવાર્થ :- ‘અભવ્ય જીવને ભેદજ્ઞાન થવાની યોગ્યતા નહિ હોવાથી...’ આ તો દૃષ્ટાંત છે, હોં! કે, અભાવિ પણ આવું કરે છે છતાં એને મુક્તિ નથી તો ભવ્ય જીવ પણ એવું કરે એને પણ ધર્મ નથી, એમ સિદ્ધ કરવું છે. ‘તે કર્મફળચેતનાને જાણે છે...’ ભગવાન આનંદ સ્વરૂપ છે, એના ફળનો આનંદ, એને તે જાણતો નથી. ઇ પુણ્યના પરિણામરૂપી સુખ-કલ્પના, હરખ-શોક એ કર્મફળ (છે). ‘કર્મ’ શબ્દે વિકારી પરિણામનું જે કાર્ય છે તેનું

તે દુઃખ ફળ છે, એ કર્મફળચેતના, એને એ અનુભવે છે.

‘પરંતુ જ્ઞાનચેતનાને જાણતો નથી;...’ જ્ઞાનસ્વરૂપી ભગવાન તેની એકાગ્રતા તેને હોતી નથી તેથી તેને તે જાણતો નથી. ‘તેથી શુદ્ધ આત્મિક ધર્મનું શ્રદ્ધાન તેને નથી.’ આહાહા...! ‘તે શુભ કર્મને જ ધર્મ સમજી શ્રદ્ધાન કરે છે...’ શુભભાવ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા એ શુભભાવ છે એને ધર્મ સમજી શ્રદ્ધાન કરે છે. ‘તેથી તેના ફળ તરીકે ત્રૈવેયક સુધીના ભોગને પામે છે...’ નવમી ત્રૈવેયકે જાય, ઉત્કૃષ્ટ. ‘પરંતુ કર્મનો ક્ષય થતો નથી. આ રીતે સત્યાર્થ ધર્મનું શ્રદ્ધાન નહિ હોવાથી...’ સત્યાર્થ ધર્મનું શ્રદ્ધાન, હોં! ત્રિકાળીની શ્રદ્ધા થાય તે ત્રિકાળીની યથાર્થ શ્રદ્ધા તે, તે સત્યાર્થ ધર્મની શ્રદ્ધાની ખબર નથી. અસત્યાર્થ જે શુભ કર્મ પુણ્ય છે તેને એ ધર્મ માને છે. આહા...! તેથી ‘તેને શ્રદ્ધાન જ કહી શકાતું નથી.’

‘આ પ્રમાણે વ્યવહારનયને આશ્રિત અભવ્ય જીવને જ્ઞાન-શ્રદ્ધાન નહિ હોવાથી નિશ્ચયનય વડે કરવામાં આવતો વ્યવહારનો નિષેધ યોગ્ય જ છે.’

‘અહીં એટલું વિશેષ જાણવું કે - આ હેતુવાદરૂપ અનુભવપ્રધાન ગ્રંથ છે...’ આ ગ્રંથ અનુભવપ્રધાન ગ્રંથ છે. ‘તેથી તેમાં ભવ્ય-અભવ્યનો અનુભવની અપેક્ષાએ નિર્ણય છે. હવે જો આને અહેતુવાદ આગમ સાથે મેળવીએ તો - અભવ્યને વ્યવહારનયના પક્ષનો...’ અહીં તો એણે કહ્યું, કે રાગનો અનુભવ કરે છે અને સ્વનો અનુભવ નથી, એવું એને હેતુ દષ્ટાંત આપીને સિદ્ધ કર્યું છે પણ આગમથી જોઈએ તો એને કંઈક વ્યવહારનો પક્ષ ઊંડે ઊંડે રહી જાય છે. રાગની પરિણતિની ક્રિયા જે દયા, દાન, શુભરાગ, અરે...! ગુણ-ગુણીના ભેદનો વિકલ્પ, એવા સૂક્ષ્મ આગમની અપેક્ષાએ, અહેતુવાદની અપેક્ષાએ ‘સૂક્ષ્મ, કેવળીગમ્ય આશય (પક્ષ) રહી જાય છે કે જે છદ્મસ્થને અનુભવગોચર નથી પણ હોતો.’ નથી પણ હોતો, નથી જ એમ નહિ. કોઈ છદ્મસ્થને ખ્યાલમાં પણ આવી જાય અને કોઈને ખ્યાલમાં ન આવે.

‘અનુભવગોચર નથી પણ હોતો, અનુભવગોચર નથી પણ હોતો,...’ શું કીધું ઈ? રાગથી સૂક્ષ્મ રાગના ભાવને ધર્મ માને છે, એવો જે એનો પક્ષ છે એને સૂક્ષ્મ છે એ ભાવ, એ કેવળીગમ્ય છે. છદ્મસ્થને અનુભવગમ્ય હોતો પણ નથી. જાણી પણ શકાય છે અને કોઈ જાણી પણ શકતું નથી-બે વાત છે. આહા...! ‘માત્ર સર્વજ્ઞદેવ જાણે છે;...’ કે આને રાગનો પક્ષ છે ને અને એ ત્યાં ધર્મ માનીને ઊભો છે. ‘એ રીતે કેવળ વ્યવહારનો પક્ષ રહેવાથી તેને સર્વથા એકાંતરૂપ મિથ્યાત્વ રહે છે,...’ આહાહા...! જ્ઞાયક સ્વરૂપ જે ભગવાન, એનો એને અંતર આશ્રય નથી તેથી તેને એકલો રાગનો આશ્રય, વ્યવહાર રહી જાય છે. ‘અભવ્યને આ વ્યવહારનયના પક્ષનો આશય સર્વથા કદી પણ મટતો જ નથી.’ આ તો દષ્ટાંત દીધો છે, હોં! કે, આવો વ્યવહાર અભવિ કરે છતાં કદી એને મુક્તિ થતી નથી તો પછી ભવિ જીવ પણ એવો વ્યવહાર કરે તો એનાથી પણ એને ધર્મ નથી. આ તો દષ્ટાંત છે.

આમાંથી એમ કાઢે છે, કે એ તો અભવિને માટે છે. આમાં તો કેટલાક પંડિત એમ

કહે છે. એમ નથી, આ તો દષ્ટાંત તરીકે આપ્યું છે. અભવિ વ્યવહારની એવી ક્રિયા કરે કે સાધારણ પ્રાણીને ખ્યાલમાં પણ ન આવે કે, આનું અજ્ઞાન છે. એવી ક્રિયા કરનાર પણ એક આગમની અપેક્ષાએ તે કેવળીગમ્ય સૂક્ષ્મ (આશયમાં રહી જાય છે). છદ્મસ્થને કો'કને ખ્યાલમાં આવે અને કો'કને ખ્યાલ ન આવે. એ રીતે ભવ્ય જીવ પણ દયા, દાન, વ્રતની એવી ક્રિયા કરે કે એના પરિણામને કોઈ સૂક્ષ્મપણે (આશય રહી જાય તેને) સર્વજ્ઞ જાણે. 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'માં આવે છે. ખ્યાલમાં આવે છતાં બહાર ન પાડે. સૂક્ષ્મ અંદર અભિપ્રાયમાં ફેર છે એવો ખ્યાલમાં આવે પણ સંપ્રદાયની દષ્ટિએ બહાર પાડે તો વિરોધ આવે. છે? આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- ખાનગીમાં તો એ દોષ એને ખ્યાલમાં આવે.

ઉત્તર :- ખ્યાલમાં આવી જાય, કોઈને ખ્યાલમાં આવી જાય, ત્યાં એમ કહ્યું છે. પણ બહારની વ્યવહાર પ્રરૂપણા, શ્રદ્ધા, આચરણ એવું હોય કે, જેમાંથી સૂક્ષ્મ દોષ એને ખ્યાલમાં આવી જાય કે, આ વ્યવહારનો પક્ષ છે, પણ બહાર ન પાડી શકાય. સંપ્રદાયમાં વિરોધ આવે, એવું છે, એમાં લાખ્યું છે. 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશ'માં. આહાહા..!

' બાવીસ પરિષદને મુનિ સહન કરે છે ' હઠથી પરિષદને સહન કરે છે એને ધર્મ તો નથી પણ શુભભાવ પણ નથી. તેને તો એકલો અશુભભાવ હોય છે. આત્માના ભાનપૂર્વક શુદ્ધોપયોગ થયો હોય છે એમને પરિષદ વખતે તે તરફનો વિકલ્પ જ ઊઠતો નથી એને પરિષદજય કહેવાય છે.

(પરમાગમસાર - ૮૨૩)

આચાર્ય અને ઉપાધ્યાય એ બે પદવી ધારક વિના અન્ય સમસ્ત જે મુનિપદના ધારક તે મુનિ છે તે આત્મસ્વભાવને સાધે છે. સાધુ શબ્દથી પોતાના સ્વરૂપની સાધના કરે છે. એની મુખ્યતાએ વાત કરી છે. આત્માનું ભાન થઈને પોતાના સ્વભાવને સાધે છે અને આત્મામાં લીનતા કરે છે. એવા મુનિ પુરુષ હોય છે. સ્ત્રીને મુનિપણું ત્રણ કાળમાં હોતું નથી. બાહ્ય-અભ્યંતર નિર્ઝંથ દશા હોય તે મુનિ છે. જેણે સ્ત્રીને સાધુ પદ મનાવ્યું હોય તેનો નમસ્કાર મંત્ર સાચો હોતો નથી. અઠ્ઠાવીશ મૂળ ગુણ, નગ્ન દશા, પરિષદજય વગેરે જૈન મુનિઓની એવી જ અવસ્થા હોય છે. પરિષદજયમાં સ્ત્રીનો પરિષદ લીધો છે. માટે પુરુષ જ મુનિ હોય છે.

(પરમાગમસાર - ૮૨૪)

गुथा-२७६-२७७

कीदृशौ प्रतिषेध्यप्रतिषेधकौ व्यवहारनिश्चयनयाविति चेत् -
 आयारादी णाणं जीवादी दंसणं च विण्णेयं।
 छज्जीवणिकं च तहा भणदि चरित्तं तु ववहारो॥२७६॥
 आदा खु मज्झ णाणं आदा मे दंसणं चरित्तं च।
 आदा पच्चक्खाणं आदा मे संवरो जोगो॥२७७॥
 आचारादि ज्ञानं जीवादि दर्शनं च विज्ञेयम्।
 षड्जीवनिकायं च तथा भणति चरित्रं तु व्यवहारः॥२७६॥
 आत्मा खलु मम ज्ञानमात्मा मे दर्शनं चरित्रं च।
 आत्मा प्रत्याख्यानमात्मा मे संवरो योगः॥२७७॥

आचारादिशब्दश्रुतं ज्ञानस्याश्रयत्वाज्ज्ञानं, जीवादयो नवपदार्था दर्शनस्याश्रय-
 त्वादर्शनं, षड्जीवनिकायश्चारित्रस्याश्रयत्वाच्चारित्रमिति व्यवहारः। शुद्ध आत्मा
 ज्ञानाश्रयत्वाज्ज्ञानं, शुद्ध आत्मा दर्शनाश्रयत्वादर्शनं, शुद्ध आत्मा चारित्र्याश्रय-
 त्वाच्चारित्रमिति निश्चयः। तत्राचारादीनां ज्ञानाद्याश्रयत्वस्या- नैकान्तिकत्वाद्द्व-
 यवहारनयः प्रतिषेध्यः। निश्चयनयस्तु शुद्धस्यात्मनो ज्ञानाद्याश्रय- त्वस्यैकान्तिक-
 त्वाद्द्वयवहारनयः प्रतिषेध्यः। निश्चयनयस्तु शुद्धस्यात्मनो ज्ञानाद्या- श्रयत्वस्यै-
 कान्तिकत्वात्तत्प्रतिषेधकः। तथाहि-

नाचारादिशब्दश्रुतमेकान्तेन ज्ञान- स्याश्रयः, तत्सद्भावेऽप्यभव्यानां शुद्धात्मा-
 भावेन ज्ञानस्याभावात्; न च जीवादयः पदार्था दर्शनस्याश्रयः तत्सद्भावेऽ-
 प्यभव्यानां शुद्धात्माभावेन दर्शनस्याभावात्; न च षड्जीवनिकायः चारित्र-
 स्याश्रयः, तत्सद्भावेऽप्यभव्यानां शुद्धात्माभावेन चारित्रस्याभावात्। शुद्ध आत्मैव
 ज्ञानस्याश्रयः, आचारादिशब्दश्रुतसद्भावेऽसद्भावे वा तत्सद्भावेनैव ज्ञानस्य सद्भा-
 वात्; शुद्ध आत्मैव दर्शनस्याश्रयः, जीवादिपदार्थसद्भावेऽसद्भावे वा तत्सद्भावेनैव
 दर्शनस्य सद्भावात्; शुद्ध आत्मैव चारित्रस्याश्रयः, षड्जीवनिकायसद्भावेऽसद्भावे
 वा तत्सद्भावेनैव चारित्रस्य सद्भावात्।

હવે પૂછે છે કે 'નિશ્ચયનય વડે નિષેધ્ય (અર્થાત્ નિષેધાવાયોગ્ય) જે વ્યવહારનય, અને વ્યવહારનયનો નિષેધક જે નિશ્ચયનય - તે બન્ને નયો કેવા છે ?' એવું પૂછવામાં આવતાં વ્યવહાર અને નિશ્ચયનું સ્વરૂપ કહે છે :-

‘આચાર’ આદિ જ્ઞાન છે, જીવાદિ દર્શન જાણવું,

ષટ્જીવનિકાય ચરિત છે, - એ કથન નય વ્યવહારનું. ૨૭૬.

મુજ આત્મ નિશ્ચય જ્ઞાન છે, મુજ આત્મ દર્શન ચરિત છે,

મુજ આત્મ પ્રત્યાખ્યાન ને મુજ આત્મ સંવર-યોગ છે. ૨૭૭.

ગાથાર્થ :- [આચારાદિ] આચારાંગ આદિ શાસ્ત્રો તે [જ્ઞાન] જ્ઞાન છે, [જીવાદિ] જીવ આદિ તત્ત્વો તે [દર્શન વિજ્ઞેયમ્ ચ] દર્શન જાણવું [ચ] અને [ષટ્જીવનિકાય] છ જીવ-નિકાય તે [ચરિત્ર] ચારિત્ર છે - [તથા તુ] એમ તો [વ્યવહારઃ મળતિ] વ્યવહારનય કહે છે.

[ખલુ] નિશ્ચયથી [મમ આત્મા] મારો આત્મા જ [જ્ઞાનમ્] જ્ઞાન છે, [મે આત્મા] મારો આત્મા જ [દર્શનં ચરિત્રં ચ] દર્શન અને ચારિત્ર છે, [આત્મા] મારો આત્મા જ [પ્રત્યાખ્યાનમ્] પ્રત્યાખ્યાન છે, [મે આત્મા] મારો આત્મા જ [સંવરઃ યોગઃ] સંવર અને યોગ (-સમાધિ, ધ્યાન) છે.

ટીકા :- આચારાંગ આદિ શબ્દશ્રુત તે જ્ઞાન છે કારણ કે તે (શબ્દશ્રુત) જ્ઞાનનો આશ્રય છે, જીવ આદિ નવ પદાર્થો દર્શન છે કારણ કે તે (નવ પદાર્થો) દર્શનનો આશ્રય છે. અને છ જીવ-નિકાય ચારિત્ર છે કારણ કે તે (છ જીવ-નિકાય) ચારિત્રનો આશ્રય છે; એ પ્રમાણે વ્યવહાર છે. શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે કારણ કે તે (શુદ્ધ આત્મા) જ્ઞાનનો આશ્રય છે, શુદ્ધ આત્મા દર્શન છે કારણ કે તે દર્શનનો આશ્રય છે, અને શુદ્ધ આત્મા ચારિત્ર છે કારણ કે તે ચારિત્રનો આશ્રય છે; એ પ્રમાણે નિશ્ચય છે. તેમાં, વ્યવહારનય પ્રતિષેધ્ય અર્થાત્ નિષેધ્ય છે, કારણ કે આચારાંગ આદિને જ્ઞાનાદિનું આશ્રયપણું અનૈકાંતિક છે - વ્યભિચારયુક્ત છે; (શબ્દશ્રુત આદિને જ્ઞાન આદિના આશ્રયસ્વરૂપ માનવામાં વ્યભિચાર આવે છે કેમ કે શબ્દશ્રુત આદિ હોવા છતાં જ્ઞાન આદિ નથી પણ હોતાં, માટે વ્યવહારનય પ્રતિષેધ્ય છે;) અને નિશ્ચયનય વ્યવહારનયનો પ્રતિષેધક છે, કારણ કે શુદ્ધ આત્માને જ્ઞાન આદિનું આશ્રયપણું એકાંતિક છે. (શુદ્ધ આત્માને જ્ઞાનાદિનો આશ્રય માનવામાં વ્યભિચાર નથી કેમ કે જ્યાં શુદ્ધ આત્મા હોય ત્યાં જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર હોય જ છે.) આ વાત હેતુ સહિત સમજાવવામાં આવે છે :-

આચારાંગ આદિ શબ્દશ્રુત એકાંતે જ્ઞાનનો આશ્રય નથી, કારણ કે તેના (અર્થાત્ શબ્દશ્રુતના) સદ્ભાવમાં પણ અભવ્યોને શુદ્ધ આત્માના અભાવને લીધે જ્ઞાનનો અભાવ છે; જીવ આદિ નવ પદાર્થો દર્શનનો આશ્રય નથી, કારણ કે તેમના સદ્ભાવમાં પણ અભવ્યોને

શુદ્ધ આત્માના અભાવને લીધે દર્શનનો અભાવ છે; છ જીવ-નિકાય ચારિત્રનો આશ્રય નથી, કારણ કે તેમના સદ્ભાવમાં પણ અભવ્યોને શુદ્ધઆત્માના અભાવને લીધે ચારિત્રનો અભાવ છે. શુદ્ધ આત્મા જ જ્ઞાનનો આશ્રય છે, કારણ કે આચારંગ આદિ શબ્દશ્રુતના સદ્ભાવમાં કે અસદ્ભાવમાં તેના (અર્થાત્ શુદ્ધ આત્માના) સદ્ભાવથી જ જ્ઞાનનો સદ્ભાવ છે; શુદ્ધ આત્મા જ દર્શનનો આશ્રય છે, કારણ કે જીવ આદિ નવ પદાર્થોના સદ્ભાવમાં કે અસદ્ભાવમાં તેના (અર્થાત્ શુદ્ધ આત્માના) સદ્ભાવથી જ દર્શનનો સદ્ભાવ છે; શુદ્ધ આત્મા જ ચારિત્રનો આશ્રય છે, કારણ કે છ જીવ-નિકાયના સદ્ભાવમાં કે અસદ્ભાવમાં તેના (અર્થાત્ શુદ્ધ આત્માના) સદ્ભાવથી જ ચારિત્રનો સદ્ભાવ છે.

ભાવાર્થ :- આચારંગ આદિ શબ્દશ્રુતનું જાણવું, જીવાદિ નવ પદાર્થોનું શ્રદ્ધાન કરવું તથા છ કાયના જીવોની રક્ષા - એ સર્વ હોવા છતાં અભવ્યને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર નથી હોતાં, તેથી વ્યવહારનય તો નિષેધ્ય છે; અને શુદ્ધાત્મા હોય ત્યાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર હોય જ છે, તેથી નિશ્ચયનય વ્યવહારનો નિષેધક છે. માટે શુદ્ધનય ઉપાદેય કહ્યો છે.

ગાથા-૨૭૬-૨૭૭ ઉપર પ્રવચન

‘હવે પૂછે છે કે ‘નિશ્ચયનય વડે નિષેધ્ય (અર્થાત્ નિષેધાવાયોગ્ય) જે વ્યવહારનય, અને વ્યવહારનયનો નિષેધક જે નિશ્ચયનય - તે બન્ને નયો કેવા છે?’ એવું પૂછવામાં આવતાં...’ શું કહે છે? કે નિશ્ચયનય વડે વ્યવહાર નિષેધવામાં આવે છે, એ વ્યવહાર અને નિશ્ચય છે કેવો? કોને તમે નિશ્ચય ને વ્યવહાર કહો છો? આહા..! એવું પૂછવામાં આવે તો એનો ઉત્તર દેવામાં આવે છે. ‘એવું પૂછવામાં આવતાં વ્યવહાર અને નિશ્ચયનું સ્વરૂપ કહે છે :-’ એમ કહીને શું કહે છે? છે ને એમાં?

(મથાળું) છે. ‘કીદૃશૌ પ્રતિષેધ્યપ્રતિષેધકૌ’ શિષ્યનો પ્રશ્ન છે કે નિષેધ કરવા લાયક ને નિષેધ કરનાર. નિશ્ચય નિષેધ કરનાર, નિષેધ કરવા લાયક વ્યવહાર, એનું શું સ્વરૂપ છે? આપ કોને કહેવા માગો છો વ્યવહાર ને નિશ્ચય? જોયું? ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યે’ મુક્યું છે. ‘વ્યવહારનિશ્ચયનયાવિત્તિ ચેત્’ એવો પ્રશ્ન છે. એવી જેને અંતર જિજ્ઞાસા થઈ છે તેને આ ઉત્તર દેવામાં આવે છે. શું કહેવા માગો છો તમે આ? વ્યવહાર કોને કહેવો? નિશ્ચય કોને કહેવો? વ્યવહાર પ્રતિષેધ કરવા લાયક છે, નિશ્ચય પ્રતિષેધક છે. ઈ શું છે પણ આ? એમ આપ શું કહેવા માગો છે? એમ શિષ્યનો પ્રશ્ન છે.

આચારાદી ગાણં જીવાદી દંસણં ચ વિણ્ણેયં।

છજ્જીવણિકં ચ તહા મણદિ ચરિત્તં તુ વવહારો।।૨૭૬।।

આદા યુ મજ્ઞ ણાણં આદા મે દંસણં ચરિત્તં ચ ।

આદા પચ્ચક્ખાણં આદા મે સંવરો જોગો ।।૨૭૭।।

‘આચાર’ આદિ જ્ઞાન છે, જીવાદિ દર્શન જાણવું,

ષટ્જીવનિકાય ચરિત છે, - એ કથન નય વ્યવહારનું. ૨૭૬.

મુજ આત્મ નિશ્ચય જ્ઞાન છે, મુજ આત્મ દર્શન ચરિત છે,

મુજ આત્મ પ્રત્યાખ્યાન ને મુજ આત્મ સંવર-યોગ છે. ૨૭૭.

ટીકા :- ‘આચારાંગ આદિ શબ્દશ્રુત...’ હવે શું કહે છે? આચારાંગ આદિ શબ્દ છે, એનું જ્ઞાન ઈ શબ્દશ્રુતનું જ્ઞાન (છે), આત્માનું જ્ઞાન નહિ. આહાહા...! ઝીણી વાત છે. આચારાંગ આદિ, અગિયાર અંગ આદિ શબ્દશ્રુત, ઈ શબ્દશ્રુત છે તે જ્ઞાન છે. કેમ કે શબ્દશ્રુતનું જ્ઞાન અહીં છે. એ શબ્દશ્રુતનું જ્ઞાન છે, આત્માનું જ્ઞાન નહિ. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? જે શાસ્ત્રનું જ્ઞાન થયું એને અહીંયાં શબ્દશ્રુતનું જ્ઞાન થયું એમ કહે છે. આહાહા...! શું કહ્યું?

‘શબ્દશ્રુત તે જ્ઞાન છે,...’ શબ્દશ્રુત તે જ્ઞાન છે ‘કારણ કે તે (શબ્દશ્રુત) જ્ઞાનનો આશ્રય છે,...’ ઈ શું કહ્યું? કે, જે અગિયાર અંગ આદિ શાસ્ત્રો છે તે જ જ્ઞાન છે. કેમ? કે એમાં જ્ઞાન થવામાં તેનો આશ્રય છે એથી તે શબ્દશ્રુત તે જ્ઞાન છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે. શબ્દશ્રુત તે જ્ઞાનનો (આશ્રય છે). જ્ઞાન એટલે? શાસ્ત્રનું જે ભણતર, એવું જે જ્ઞાન, એનો આશ્રય શબ્દશ્રુત છે. માટે તે જ્ઞાનને શબ્દશ્રુતનું જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! અગિયાર અંગ ભણી જાય, કરોડો શ્લોકો (કંઠસ્થ હોય), અરે...! નવ પૂર્વ સુધી પણ લબ્ધિ થઈ જાય છે. ભવિ ને અભવિ મિથ્યાદષ્ટિને. પણ એ શબ્દશ્રુત શાસ્ત્રો છે, તેનું જ્ઞાન (છે) તેથી તે જ્ઞાનને શબ્દશ્રુતનું જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! એ આત્મજ્ઞાન નહિ, એ ધાર્મિક જ્ઞાન નહિ. આવી વાત છે.

‘આચારાંગ આદિ શબ્દશ્રુત...’ શબ્દશ્રુત. ‘તે જ્ઞાન છે...’ કેમ કે તે જ્ઞાનમાં શબ્દશ્રુતનો આધાર છે માટે તેને શબ્દશ્રુત જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. શું કહ્યું ઈ? શાસ્ત્રો આદિના શબ્દના જ્ઞાનમાં આશ્રય શબ્દોનો છે માટે તે જ્ઞાનને શબ્દશ્રુતનું જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. થોડી ઝીણી વાત છે. આ એકદમ ગંભીર ટીકા છે. આહાહા...! અગિયાર અંગ ભણી જાય તો કહે છે, કે એ શબ્દશ્રુત જ્ઞાન છે, એ તો શબ્દશ્રુતનું જ્ઞાન છે. કેમ કે શબ્દશ્રુત જ્ઞાનનો, એ જાણવું જે થયું તેનો આશ્રય તો શબ્દશ્રુત છે. જે શબ્દશ્રુતનું જાણવું થયું એ જ્ઞાનનો આશ્રય તો શબ્દશ્રુત છે. આહાહા...! એ જ્ઞાનનું નિમિત્ત શબ્દશ્રુત છે. એ વ્યવહારુ જે શબ્દશ્રુતનું જ્ઞાન તેનો હેતુ શબ્દશ્રુત છે, એ જ્ઞાનનું નિમિત્ત શબ્દશ્રુત છે, એ જ્ઞાનનું કારણ શબ્દશ્રુત છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- સ્વરૂપજ્ઞાન નથી?

ઉત્તર :- એ જ્ઞાન નથી. આહાહા...! ઝીણો અધિકાર છે.

શિષ્યનો પ્રશ્ન છે, કે આપ વ્યવહાર અને નિશ્ચય કહો છો ઇ કઈ રીતે કોને શું કહો છો? તો કહે છે, કે સાંભળ, ભાઈ! જે કાંઈ આચારાંગ, સૂચગાંગ, ઠાણાંગ આદિ શાસ્ત્રોનું જે જ્ઞાન (થાય) એ શબ્દશ્રુતનું જ્ઞાન, શબ્દનું જ્ઞાન છે. કેમ કે તેના જ્ઞાનમાં શબ્દશ્રુતનો આશ્રય, આધાર ને નિમિત્ત છે. તેના જ્ઞાનમાં, વ્યવહારુ જ્ઞાનમાં શબ્દશ્રુતનો આધાર-આશ્રય ને નિમિત્ત છે, એના જ્ઞાનમાં શબ્દશ્રુતનો હેતુ છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? માટે તેને વ્યવહાર શ્રુતજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. તેથી તેનો નિષેધ કરવામાં આવે છે. આહાહા...!

‘જીવ આદિ નવ પદાર્થો દર્શન છે,...’ શું કહે છે? જીવ આદિ નવ પદાર્થો તે દર્શન છે. કેમ કે તે નવ પદાર્થો દર્શનનો આધાર છે. નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધાનો આશ્રય નવ તત્ત્વ છે માટે તે વ્યવહાર શ્રદ્ધા છે. આહાહા...! શું કીધું? જીવ આદિ નવ પદાર્થ પોતે વ્યવહાર સમકિત છે. અહીં ઓલું જે મોક્ષમાર્ગમાં નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા (આવે છે) એ અભેદની વાત છે, ઇ આ નથી અહીં. ત્યાં અભેદની વાત છે. ‘ઉમાસ્વામી’એ પણ ‘તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનમ’ના જે સાત બોલ કહ્યા, એ એકવચન લીધું છે અને આ તો બહુવચનવાળું છે. શું કહ્યું ઇ? ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’માં તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શન તો નિશ્ચય કહ્યું છે. ઇ એકવચને છે. એક આત્માનો આશ્રય કરીને એણે નવેને જાણ્યા છે. અહીંયાં નવ તત્ત્વ છે એ ભેદવાળા છે. આહાહા...! થોડું ઝીણું થોડું પડે એવું છે.

અહીં તો જીવ આદિ નવ પદાર્થો તે સમકિત છે, એમ કીધું. જેમ ઓલા શબ્દનું જ્ઞાન તે શબ્દ છે, એ જ્ઞાન તે શબ્દશ્રુત છે. એમ અહીંયાં નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા તે દર્શન છે. ઇ નવ તત્ત્વ તે દર્શન છે. કેમકે નવ પદાર્થો દર્શનનો આધાર, નિમિત્ત છે. વ્યવહાર સમકિતનો આશ્રય નવ તત્ત્વ છે, વ્યવહાર સમકિતનો હેતુ નવ તત્ત્વ છે, વ્યવહાર સમકિતનો આશ્રય નવ તત્ત્વ છે માટે તે નવ તત્ત્વને જ દર્શન કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! વ્યવહાર. સમજાય છે કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- ઝીણું લાગે બહુ.

ઉત્તર :- આવી વાત છે, ભાઈ! આમ (સ્વરૂપનો) આશ્રય નથી ને આમ (પરનો) આશ્રય છે, એમ બે ભાગ કહેવા છે. આહાહા...! જેમાં ભગવાન ચૈતન્યસ્વરૂપ જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવ(નો) જેના જ્ઞાનમાં આશ્રય નથી તેના જ્ઞાનમાં પરઆશ્રય છે માટે તે વ્યવહાર જ્ઞાન નિષેધવા લાયક છે. આહાહા...! વ્યવહારુ જ્ઞાન નિષેધવા લાયક છે. વ્યવહારુ ક્રિયાકાંડ તો ઠીક. આહાહા...! શું કહ્યું? સમજાય એવું છે, ભાષા તો સાદી છે.

આ ભગવાનઆત્મા આનંદનો નાથ સાગર પ્રભુ! જેના જ્ઞાનની પર્યાયમાં એનો આશ્રય, એનો હેતુ, એનું નિમિત્ત, એનું કારણ નથી તે જ્ઞાનમાં હેતુ, આશ્રય ને કારણ પર શબ્દ છે. માટે તેને શબ્દજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. એ શબ્દનું જ્ઞાન છે એને. એમ નવ તત્ત્વની

શ્રદ્ધા એ નવ તત્ત્વની, નવ તત્ત્વ તે શ્રદ્ધા છે. આત્માની શ્રદ્ધા નથી. આત્માનો અંદર આશ્રય થઈને જે શ્રદ્ધા થવી જોઈએ તે નથી. નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા, એ શ્રદ્ધાનો આશ્રય નવ તત્ત્વ છે. શ્રદ્ધાનું નિમિત્ત નવ તત્ત્વ છે, વ્યવહાર સમકિત. વ્યવહાર સમકિતનો હેતુ નવ તત્ત્વ છે. માટે નવ તત્ત્વ જ સમકિત છે. જેમ ઓલામાં શબ્દશ્રુત જ તે જ્ઞાન છે એમ આ નવ તત્ત્વ જ તે દર્શન છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ?

‘જીવ આદિ નવ પદાર્થો દર્શન છે...’ આ વ્યવહાર દર્શનની વાત છે, હોં! ‘કારણ કે તે (નવ પદાર્થો) દર્શનનો આશ્રય છે,...’ નવ પદાર્થો વ્યવહાર સમકિતનો આશ્રય છે. વ્યવહાર સમકિત એટલે રાગ. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? વ્યવહારુ જ્ઞાન એટલે વિકલ્પવાળું જ્ઞાન. વ્યવહારુ શ્રદ્ધા એટલે રાગની શ્રદ્ધા. એ રાગની શ્રદ્ધામાં નવ તત્ત્વ આશ્રય છે માટે નવ તત્ત્વને સમકિત કહેવામાં આવે છે. વ્યવહાર સમકિત. વ્યવહાર સમકિતનો આશ્રય નવ તત્ત્વ છે, વ્યવહાર સમકિતનો હેતુ, નિમિત્ત, કારણ નવ તત્ત્વ છે માટે નવ તત્ત્વ સમકિત છે. આત્મા સમકિત છે, એમ નહિ. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! આવી વાત (છે). એકલા અમૃતના ઝરણા મુક્યાં છે. ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’! હવે એને ઊડાવી દે છે. આહાહા...!

બે વાત થઈ. એક તો જે અહીં શબ્દનું-શાસ્ત્રનું જ્ઞાન થયું તે જ્ઞાનને શબ્દજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે, બસ. એ કાંઈ આત્મજ્ઞાન નથી, એ ધાર્મિક જ્ઞાન નથી. આહાહા...! અને જે શ્રદ્ધામાં નવ તત્ત્વનો આશ્રય છે તે નવ તત્ત્વને જ દર્શન કહીએ, નવ તત્ત્વને દર્શન કહીએ. જેમ શબ્દશ્રુતને, શબ્દને જ્ઞાન કહીએ એમ અહીં નવ તત્ત્વને દર્શન કહીએ. કેમકે એ દર્શન-વ્યવહાર દર્શનનો આધાર-આશ્રય નવ તત્ત્વ છે. એટલે નવ તત્ત્વ તે વ્યવહાર સમકિત છે. એ વાસ્તવિક છે નહિ. આહાહા...!

એક બીજી રીતે કહીએ તો આ શાસ્ત્રના જ્ઞાન સિવાય, જૈન સિવાય બીજે શાસ્ત્રનું જ્ઞાન પણ હોતું નથી. સમજાણું કાંઈ? જૈન સિવાય, સંપ્રદાય સિવાય શાસ્ત્રનું જ્ઞાન પણ બીજે હોતું નથી. હવે અહીં તો જૈનમાં રહેલો શાસ્ત્રનું જ્ઞાન કરે છે. આચારંગ આદિનું જ્ઞાન છે ને અહીં તો? હૈં? કાંઈ વેદાંતનું ને ફલાણું ને ઈ અહીં વાત અહીં છે જ નહિ. આહાહા...! શાસ્ત્ર જે ભગવાને કહેલા, આચારંગ આદિ, જૈનમાં રહેલા જૈનો સંપ્રદાયના માણસો, કારણ કે, બીજાને તો આચારંગ આદિ છે ક્યાં? આહાહા...! એને પણ આચારંગ આદિનું જે જ્ઞાન છે તે જૈનમાં હોવાવાળામાં આચારંગ હોય છે ને? બીજાને હોય ક્યાં? પણ એને પણ એ શબ્દશ્રુત જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે, એ આત્મજ્ઞાન નહિ. આહાહા...! ‘ચંદુભાઈ’! આ તો આચારંગ આદિ શબ્દ જૈનમાં લીધા છે. આ અન્યના જે શબ્દોનું જ્ઞાન એને તો એ વ્યવહાર જ્ઞાન પણ ન કહેવું.

વેદાંતના કે કોઈ ઈશ્વરકર્તાના કે વિશેષક આદિ મતોના જ્ઞાન, એને તો શબ્દજ્ઞાન વ્યવહાર શબ્દજ્ઞાન (તરીકે) પણ ના પાડી અહીં તો. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? અહીંયાં

તો જૈનમાં, સંપ્રદાયમાં આવ્યો છે અને જેને આચારાંગ આદિ કાને પડ્યા છે અને એ આચારાંગ આદિનું જ્ઞાન થયું છે એ આચારાંગ શબ્દ છે માટે તે જ્ઞાનને શબ્દશ્રુત (કહે છે). જૈનમાં રહેલાને આચારાંગ આદિનું જ્ઞાન હોય તેને પણ વ્યવહાર જ્ઞાન ને બંધનું કારણ કહેવામાં આવે છે. આહાહા..!

એક કોર 'પ્રવચનસાર'માં 'જ્ઞાન અધિકાર' પૂરો થાય છે (ત્યાં) એમ કહે કે, જ્ઞાનના લક્ષે આગમનો અભ્યાસ કરવો. આવે છે? 'પ્રવચનસાર'માં જ્ઞાન અધિકાર પૂરો થાય પછી જ્ઞેય અધિકાર શરૂ કરે છે. જ્ઞાનના લક્ષે અભ્યાસ કરવો. આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ છે તેને લક્ષે અભ્યાસ કરવો. અહીંયાં તો કહે છે, કે લક્ષ વિનાનો જે અભ્યાસ છે... એ..ઈ..! આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- લક્ષપૂર્વકનું જ્ઞાન એટલે શું?

ઉત્તર :- એ લક્ષપૂર્વકનું જ્ઞાન છે એ તો અંતરના જ્ઞાનમાં જાય છે, એ સમ્યગ્જ્ઞાનમાં જાય છે. અને આ લક્ષ વિનાનો એકલો અભ્યાસ છે (એ) શબ્દશ્રુતનું જ જ્ઞાન છે. મોટો ફેર છે. લક્ષ, અંદર જ્ઞાનનું લક્ષ. આ જ્ઞાતા છે, તેના લક્ષે જે કરે છે એનું અંદર જ્ઞાન યથાર્થ થાય છે. ફેર છે, ભાઈ! થોડા ફેરમાં મોટો તો ફેર છે. એ 'પ્રવચનસાર'માં જ્ઞાન અધિકાર પૂરો કરીને પછી આ ગાથા લીધી છે. આહાહા..! ઝીણી વાત છે, ભાઈ!

અહીં તો સ્વ ને પરની વહેંચણીની વાત છે અને આ શાસ્ત્રનું, જૈનના કહેલા આચારાંગ આદિ (શાસ્ત્રનું) જ્ઞાન એ પરનું જ્ઞાન અને શાસ્ત્રજ્ઞાન છે. આહાહા..! તો બીજાના, અજ્ઞાનીના કહેલા શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન એ તો વ્યવહાર જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન વ્યવહાર પણ કહેવામાં આવતો નથી. અહીં તો શાસ્ત્રનું જ્ઞાન જે ભગવાને કહ્યાં શાસ્ત્રો, એને જે જાણે છે, ભણે છે, જાણે છે એના જ્ઞાનમાં આચારાંગ શબ્દનો આશ્રય હોવાથી એ જ્ઞાનને શબ્દશ્રુત ને વ્યવહાર જ્ઞાન નિષેધવા લાયક કહેવામાં આવે છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- ભણવાનું શરૂ કર્યું ત્યારથી જ નિષેધવા લાયક છે?

ઉત્તર :- ઈ આગમ આદિનો અભ્યાસ જ નિષેધવા લાયક છે. જેમાં પરનો આશ્રય છે. આ તો વીતરાગના કહેલા આગમની વાત છે અહીં તો. ઝીણી વાત છે, ભગવાન! આ તો 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય'ની ટીકા, એ તો ગજબ છે, આહાહા..! એના એક એક શબ્દ ને એક એક અર્થ ઘણા જ ગંભીર છે. આહાહા..!

અહીં તો કહ્યું શું? એ ઘણીવાર કહેવાય ગયું છે, કે 'આચારાંગ' આદિ શબ્દ ઉપાડ્યો છે તો ઈ આચારાંગ આદિ તો જૈનમાં જ હોય છે. હૈં? આહાહા..! આચારાંગ, સૂયગડાંગ, ઠાણાંગ, સમવાયાંગ, ભગવતી (આદિ) અગિયાર અંગ જૈનમાં હોય છે. એ આચારાંગનું જ્ઞાન એ શબ્દજ્ઞાન. કેમ કે એ શબ્દ છે માટે શબ્દનું જ્ઞાન, તે વ્યવહાર જ્ઞાન, તે વાસ્તવિક બંધનું કારણ (છે), તે નિષેધવા લાયક છે. બીજાના જ્ઞાનની વાતને તો અહીં વ્યવહાર પણ કહ્યો નથી. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- શબ્દશ્રુતમાં ફેરફાર હોઈ શકે અર્થમાં?

ઉત્તર :- શબ્દશ્રુત, વીતરાગના શબ્દશ્રુત એ શ્રુત. આ જરીક ઝીણી વાત છે. શ્વેતાંબરે જે શાસ્ત્રો કહ્યાં તે શબ્દશ્રુત પણ નથી. ઝીણું પડે, બાપુ! આ તો સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે જે આચારાંગ આદિ કહ્યાં, એની જે રચના. શ્વેતાંબરે તો રચના પોતાની કલ્પનાથી કરેલી છે એથી તે તો આચારાંગ આદિનું જ્ઞાન એ વ્યવહારે પણ નહિ. આહાહા...! પ્રભુ! આકરું કામ છે, ભાઈ! બધાનો મોક્ષ થાવ એ તો પહેલું કહ્યું હતું પણ મારગ તો આ છે. આહાહા...!

આ ડોક્ટરનું જ્ઞાન ને વકીલાતનું જ્ઞાન એ તો વ્યવહાર પણ નહિ. તેમ અન્યમતિના શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન એ વ્યવહાર પણ નહિ. આહાહા...! એ...ઈ...! અહીંયાં તો ભગવાન ત્રિલોકનાથ સર્વજ્ઞદેવની ધ્વનિમાંથી આચારાંગ આદિ આવ્યા, એની રચના સંતોએ કરી, એ શબ્દનું જ્ઞાન તેને શબ્દજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. ઈ શબ્દનું જ્ઞાન છે, આત્માનું જ્ઞાન નથી, એ તો શબ્દનું જ્ઞાન છે. આહાહા...! શું શૈલી એની! ગજબ શૈલી છે!

મુમુક્ષુ :- શાસ્ત્રી, આચાર્ય આદિ એ બધું કુજ્ઞાન?

ઉત્તર :- આત્માના સમ્યગ્જ્ઞાન વિનાનું એ બધું કુજ્ઞાન છે. આત્માના જ્ઞાન સહિત હોય તો એને વ્યવહાર જ્ઞાન કહેવામાં આવે. તે પણ નિષેધવા લાયક છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! છે ને સામે સૂત્ર?

એમ જીવ આદિ નવ પદાર્થો... મારે તો એમ કહેવું હતું, કે જીવ આદિ નવ પદાર્થ વીતરાગ સિવાય ક્યાં છે? છે? જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ ને મોક્ષ. એવા નવ પદાર્થો સર્વજ્ઞ વીતરાગ સિવાયના પંથમાં ક્યાંય છે નહિ. એના નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા એ નવ તત્ત્વરૂપ છે, એ આત્મારૂપ નહિ. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- લક્ષ ફેર છે?

ઉત્તર :- લક્ષ હતું ક્યાં? પોતાનું લક્ષ થયું તો અહીંનું જ્ઞાન થયું. આ તો પોતાના લક્ષ સિવાય એકલું શબ્દનું જ્ઞાન કર્યું છે. અને લક્ષવાળું જ્ઞાન છે એની સાથે પણ જેટલું શબ્દજ્ઞાન છે એ બધો વ્યવહાર (છે). ધીમેથી સમજવું, ભાઈ! આ તો સિદ્ધાંત છે, આ કાંઈ વાર્તા નથી. આહાહા...!

નવ તત્ત્વને સમ્યગ્દર્શન કીધું. કેમ કે વ્યવહાર સમકિત જે રાગ વિકલ્પ છે, એનો આશ્રય નવ તત્ત્વ છે એથી નવ તત્ત્વ તે વ્યવહાર સમકિત છે. કેમ કે વ્યવહાર સમકિતનો આશ્રય, નિમિત્ત, હેતુ, કારણ નવ તત્ત્વ છે. તેથી નવ તત્ત્વને જ વ્યવહાર સમકિત કહ્યું. એ નવ તત્ત્વ તો જૈનદર્શનમાં જ હોય છે, બીજે તો હોતા નથી. વેદાંત આદિ એક તત્ત્વ વ્યાપે (એમ) માને. બીજા કોઈ ઈશ્વરકર્તા માને. એમાં નવ તત્ત્વ સ્વતંત્ર છે એમ તો ક્યાંય છે નહિ. આહાહા...! જેમાં નવ તત્ત્વનું યથાર્થ સત્ છે એની જેને શ્રદ્ધા છે એ પણ નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા (છે) એટલે શ્રદ્ધા જ નવ તત્ત્વ છે. ઈ શ્રદ્ધા નવ તત્ત્વ છે, ઈ આત્મતત્ત્વ

નહિ. આહાહા...! આવી વાતું છે.

મુમુક્ષુ :- નવમી ત્રૈવેયક આત્મા આવે ખરો?

ઉત્તર :- આત્મા ગયો. આત્માનો ખ્યાલ આવ્યો આત્મા, આ આત્મા કહે છે, એટલું. જ્ઞાન નહિ. ધારણમાં ખ્યાલમાં આવ્યું. આહાહા...! અગિયાર અંગ ભણે તેમાં એમ આવતું નથી કાંઈ? બધું આવે છે એમાં. આત્મા આવો.. આવો. એ અગિયાર અંગ ભણ્યો એમાં નથી આવ્યું? પણ એ આત્મા વિકલ્પ સહિતનો ખ્યાલમાં આત્મા આવ્યો છે. એટલે ખરેખર એ વિકલ્પનો આશ્રય પર છે એનાથી જ્ઞાનમાં આવ્યું છે, ત્યાં સ્વનો આશ્રય છે નહિ. આહાહા...!

‘જીવ આદિ નવ પદાર્થો દર્શન...’ ભાષા દેખો! એ જીવ આદિ નવ તત્ત્વ તે સમકિત છે. ઇ સમકિતનો આશ્રય છે માટે તેને સમકિત કહેવામાં આવ્યું છે. આહાહા...! ઓલા શબ્દજ્ઞાનને જ્ઞાનમાં શબ્દનો આશ્રય હતો માટે શબ્દજ્ઞાન કહ્યું છે. એમ આ વ્યવહાર શ્રદ્ધાને નવ તત્ત્વનો આશ્રય હોવાથી નવ તત્ત્વ જ દર્શન છે. આહાહા...! અહીં કહેવાનો આશય તો આચારાંગ આદિ શાસ્ત્ર શબ્દ લીધા છે (એ) જૈનના (લીધા છે). નવ તત્ત્વ પણ જૈનના લીધા છે. એટલે જૈનમાં રહેલા પણ નવ તત્ત્વના આશ્રયે નવની શ્રદ્ધા કરે છે એ વ્યવહાર સમકિતનો આશ્રય નવ તત્ત્વ હોવાથી તે શ્રદ્ધા નવ તત્ત્વ છે, જીવ તત્ત્વ ન આવ્યું એમાં. આહાહા...! આ ભેદવાળાની વાત છે, હોં! ઓલું ‘તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શન’ છે, એકવચન છે, અભેદ છે.

૧૩મી ગાથામાં કહ્યું હતું ને ‘મૂદત્યેનામિગદા’ નવ તત્ત્વને ભૂતાર્થથી જાણે. ભૂતાર્થ એટલે આત્માના જ્ઞાનના સ્વભાવથી જાણે. ૧૩મી ગાથા, ‘સમયસાર’. અહીંયાં તો એકલા નવ તત્ત્વને જાણવાની, માનવાની શ્રદ્ધા એ શ્રદ્ધામાં આશ્રય ને હેતુ ને નિમિત્ત ને કારણ નવ તત્ત્વ છે. એટલે ઇ સમકિત જ નવ તત્ત્વ છે, ઇ શ્રદ્ધા જ નવ તત્ત્વ છે, આત્મા એમાં આવ્યો નહિ ક્યાંય. આહાહા...! ઝીણું પડે પણ હવે સાંભળવું તો પડે કે નહિ?

મુમુક્ષુ :- સ્વભાવપ્રત્યક્ષ, બાકી નહિ.

ઉત્તર :- હા, બાકી અજ્ઞાન છે. આહા...! કહેશે, હમણાં આવશે.

અહીં તો બે બોલ આચારાંગ આદિ અને નવ તત્ત્વ એ જૈનમાં જ હોય છે એમ સિદ્ધ કરીને તેની પણ શ્રદ્ધા એ શબ્દજ્ઞાન છે, તેની શ્રદ્ધા નવ તત્ત્વ છે, એમાં આત્મા નથી. આહાહા...! સમજાય છે? આહાહા...!

ત્રીજો બોલ ‘અને છ જીવ-નિકાય ચારિત્ર છે...’ ભાષા દેખો! છ જીવ-નિકાય-છ જીવનો સમૂહ તે ચારિત્ર છે. છ જીવનો સમૂહ તે ચારિત્ર છે. કારણ કે, વ્યવહાર રાગના ચારિત્રમાં છ જીવ-નિકાયનું લક્ષ જાય છે, આશ્રય એમાં એ છે. અને આમાં એક જ મુક્યું છે કેમ કે એમાં પાંચે મહાવ્રત આવી જાય છે. શું કહ્યું? ઓલામાં જેમ આચારાંગ આદિ એમ બધું આવી ગયું, ઓલામાં નવ તત્ત્વ આવી ગયું, એમ આમાં પણ છ જીવ-નિકાયની મુખ્યતા

ગણીને પરના લક્ષે થતાં જે રાગનો ભાવ એ ચારિત્રનો આશ્રય પર છે ને મહાવ્રત આદિ પાંચેયનો આશ્રય પર છે. આહા...! આ તો એક છ જીવ-નિકાયનું કેમ આપ્યું? કે, એ બીજે કાંઈ જૈન સિવાય છે નહિ. બીજે તો આમ સત્ય બોલવું કે એવી વાત આવે. છ જીવ-નિકાય - પૃથ્વીકાય, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ, ત્રસ, કાય છ જીવ-નિકાય એ. છ જીવ-નિકાય એ કાંઈ જીવ નથી, છ જીવ-નિકાય એ જીવ નથી, જીવ તો તે જ્ઞાનસ્વરૂપ (છે) તે જીવ છે. 'પંચાસ્તિકાય'માં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

છ જીવ-નિકાય જે સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે કહેલું, તેના વાડામાં રહેલાઓ... આહાહા...! છ જીવ-નિકાય. નિકાય કહ્યું ને (એટલે) સમૂહ, છ જીવનો સમૂહ તે ચારિત્ર છે. છે તો પર જીવ પણ અહીંયાં વ્યવહાર ચારિત્ર જે શુભરાગ છે તેનો આશ્રય, હેતુ ઇ છ જીવ-નિકાય છે. એટલે આ રાગનો હેતુ, પંચ મહાવ્રતના પરિણામનો હેતુ પર છે એમાં આ મુખ્ય છ જીવ-નિકાય નાખ્યું. ચાર મહાવ્રત એમાં સમાડી દીધા. ઇ વ્યવહાર અહિંસામાં પાંચેય મહાવ્રત આવી ગયા. આહાહા...! આવી વાત છે.

છ જીવ-નિકાય એક જ જીવ નહિ, એક જ એકેન્દ્રિય આદિ, પંચેન્દ્રિય એક જ જીવ નહિ. એકેન્દ્રિય પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતી, નિગોદના અનંત જીવ.. આહાહા...! એવા છ જીવ-નિકાય તે ચારિત્ર છે. આહાહા...! દયા પાળવાનો ભાવ પરાશ્રયનો છે ને? વ્રતનો ભાવ એ પરાશ્રયનો છે. એટલે પરાશ્રયને જ ચારિત્ર કીધું છે. છ જીવ-નિકાય તે ચારિત્ર છે, છ જીવ-નિકાયને પાળવી એ ચારિત્ર ન લેતાં છ જીવ-નિકાય એ ચારિત્ર છે.

મુમુક્ષુ :- એમ ઊંધું શા માટે લીધું?

ઉત્તર :- ઇ લીધું એ ઊંધું આ કારણે લીધું કે, એ છ જીવ-નિકાય એના રાગનો આશ્રય છે માટે તે આશ્રય છે તે ચારિત્ર છે, એમ કીધું.

મુમુક્ષુ :- તો ઇ લેનારને ચારિત્ર

ઉત્તર :- ઇ લેનારને બધું એક જ છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે. ગાથાઓ એવી આવી ગઈ.

મુમુક્ષુ :- કાર્યનો કારણમાં ઉપચાર કરીને ..

ઉત્તર :- ઇ ઇ બધું એક જ છે. છ જીવ-નિકાય ચારિત્ર છે એમ કીધું છે. નવ તત્ત્વ તે સમકિત છે એમ કીધું છે.

મુમુક્ષુ :- ઉપચરિત કથન કહ્યું.

ઉત્તર :- નહિ, એક જ એ વસ્તુ (છે). ઉપચરિત કહો કે વ્યવહાર કહો બસ એક જ એ છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? આ તો ત્રણલોકના નાથ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર, એની વાણી છે, ભાઈ! આહા...! 'કુંદકુંદાચાર્યે' શબ્દો કર્યા ને એની ટીકા કરી 'અમૃતચંદ્રાચાર્યે' આહા...! હવે આવી ટીકા કરનાને એમ માને ઇ કાષ્ટાપંથી છે ને આવા છે. અર..ર...! પ્રભુ!

પ્રભુ! શું કરે છે તું? આહાહા...! ભગવાન! તારી બુદ્ધિ ભલી થાય પણ આવું ન કરવું જોઈએ તારે. આહાહા...! ભાઈ! અપરાધનો બહુ દોષ છે, પ્રભુ! આહા...!

‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ દ્વિગંબર સંત મુનિ એમ કહે છે, કે છ જીવ-નિકાય, છ કાય છે તે ચારિત્ર છે, વ્યવહાર. કેમ કે જે વ્યવહાર રાગ ચારિત્રનો એ આશ્રય છે માટે એ જ ચારિત્ર છે. કેમ કહ્યું કે નહિ પહેલું? કે, શબ્દજ્ઞાનમાં શબ્દ આશ્રય છે માટે એ શબ્દજ્ઞાન જ છે. એમ શ્રદ્ધામાં નવ તત્ત્વનો આશ્રય છે માટે નવ તત્ત્વ જ દર્શન છે. એમ ચારિત્ર વ્યવહારના આશ્રયમાં છ જીવ-નિકાય છે માટે છ જીવ-નિકાય જ ચારિત્ર છે. ‘પંડિતજી’! આહાહા...! જે ગાથા આવી હોય એનો અર્થ થાય ને બીજો શું એમાં થાય? આમાં ગમે એટલો હોય તો સત્ય હોય તેમ રહેશે. આહાહા...!

છ જીવ-નિકાય. ત્રણેય બોલ લીધા. આચારંગ આદિ શબ્દો, નવ તત્ત્વ આદિ તત્ત્વો, અને છ જીવ-નિકાય, ઇ જૈન પરમેશ્વર સિવાય ક્યાંય હોય નહિ. એટલે જૈન પરમેશ્વરના વાડામાં રહીને પણ... આહાહા...! અન્યની વાત તો શું કરવી? કહે છે. ‘રતનચંદ્રજી’! આહાહા...! જે જ્ઞાનમાં આચારંગ આદિનો આશ્રય રહે તે જ્ઞાન તે શબ્દશ્રુત છે. જે શ્રદ્ધામાં નવ તત્ત્વનો આશ્રય રહે તે નવ તત્ત્વ તે સમ્યક્ છે, વ્યવહાર. જે ચારિત્રમાં છ જીવ-નિકાયની દયાનો ભાવ છે એ છ જીવ-નિકાય પોતે જ વ્યવહાર ચારિત્ર છે. છે કે નહિ પણ એમાં? આહા...! ગાથા તો જે આવી હોય એનો અર્થ થાય ને? આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- આપ કહો છો એ અમને ...

ઉત્તર :- ‘ચીમનભાઈ’ નહિ વાંચતા હોય ત્યાં ઓલા પાઠશાળામાં ? નહિ? લોઢા તો બહુ ફેરવે છે. આહાહા...! દરેકને એમ છે ને! આરે...! માર્ગ પ્રભુ એવો છે કાંઈ... આહાહા...!

અહીં તો પર આશ્રયથી થતું જ્ઞાન તે શબ્દજ્ઞાન જ છે. પર આશ્રયથી થતી શ્રદ્ધા તે શ્રદ્ધા નવ તત્ત્વ છે. પરની દયાના ભાવથી પરનો આશ્રય જે આવે છે માટે તે ચારિત્ર છ જીવ-નિકાય ચારિત્ર છે. છ જીવ-નિકાયની દયા પાળવાનો ભાવ ચારિત્ર નહિ, છ જીવ-નિકાય ચારિત્ર છે. આહાહા...! સમજાય છે? છે ને એમાં? લખાણ છે કે નહિ?

મુમુક્ષુ :- આપ ન સમજાવો તો સમજાય નહીં.

ઉત્તર :- ઓલા ચોપડામાં કેમ સમજાય છે? ન્યાં હીરા-માણેકમાં જાય છે અંદર.

મુમુક્ષુ :- એમાં રુચિ છે ને.

ઉત્તર :- રુચિ છે. રુચિ અનુયાયી વીર્ય. જ્યાં રુચિ હોય ત્યાં વીર્ય કામ કરે. આહાહા...!

અહીં તો કહેવાનો આશય ઇ કે, ત્રણેય જૈનદર્શનના વ્યવહાર લીધા છે. બીજાનો વ્યવહાર એ વ્યવહારે નથી એમ કહ્યું છે. આહાહા...! અન્યમતિનું-વીતરાગ સિવાયના શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન, વીતરાગ સિવાયના કહેલા તત્ત્વોની શ્રદ્ધા, વીતરાગ સિવાયની કહેલી દયા આદિના ભાવ, એ વાત અહીં છે જ નહિ. જેમાં આચારંગ આદિ શાસ્ત્રો પડ્યા છે. આહાહા...! જેમાં નવ

તત્ત્વો જગતમાં રહ્યાં છે, જેમાં છ જીવ-નિકાય આદિ પંચ મહાવ્રતના આશ્રયરૂપ તત્ત્વ રહ્યાં છે. આહાહા...! તેને જ્ઞાન, દર્શન ને ચારિત્ર કહીને તેને કીધા છે, તે વ્યવહાર છે. આહાહા...!

‘કારણ કે તે (છ જીવ-નિકાય) ચારિત્રનો આશ્રય છે;...’ છે? છ જીવ-નિકાય ચારિત્રનો આશ્રય હોવાથી છ જીવ-નિકાયને ચારિત્ર કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! આ ‘પંડિતજી’ અમારે બેઠા કે નહિ? ‘પંડિતજી’! પંડિતને સાચા પંડિત બનાવાય છે આ તો. પાંડિત્ય આવ્યું હતું ને કાલે આપણે? નહિ? કાલે આવ્યું હતું. આહાહા...!

અહીં તો કહે છે, કે મુદ્દાની રકમ જે ભગવાન ચૈતન્ય સ્વરૂપમાં આત્મદળ અનંત ગુણનો પિંડ, તે પણ સર્વજ્ઞે કહ્યો ઇ આત્મા, હોં! આ સર્વજ્ઞે કહેલા ઇ વ્યવહાર... આહાહાહા...! અને સર્વજ્ઞે કહેલો, જે પરમેશ્વરે કહેલો તે આત્મા આત્મા. બીજાઓ આત્મા કહે તે આત્મા નહિ. આહાહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

‘એ પ્રમાણે વ્યવહાર છે.’ ઠીક! આ ત્રણેનો વ્યવહાર કહ્યો. શબ્દ શ્રુતજ્ઞાન, નવ તત્ત્વ શ્રદ્ધા, છ જીવ-નિકાય ચારિત્ર એ વ્યવહાર છે. આહાહાહા...! વાત ઇ છે, કે જેણે લક્ષ જ એકલું પર ઉપર કર્યું છે એને એ પર ઉપરની શ્રદ્ધા ને પરનું જ્ઞાન ને પરની દયા એ પોતે છ જીવ-નિકાયમાં જ ગયું, પરમાં ગયું છે, અહીં આત્મામાં આવ્યું નથી. આહાહાહા...! ‘ધનાભાઈ’! ‘પ્રવીણભાઈ’ તો ગયા લાગે છે. બેય ‘કિશોરભાઈ’ પણ, ઠીક! સમજાણું કાંઈ? આહાહાહા...! સામે પુસ્તક હોય એને ઠીક પડે.

મુમુક્ષુ :- એમ ને એમ સમજાય એવું નથી.

ઉત્તર :- આ તો અત્યારે સમજવામાં પુસ્તક હોય તો ઠીક પડે. ઇ વ્યવહાર કહ્યો. હવે નિશ્ચય (કહે છે). ‘શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે...’ એ શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે, શુદ્ધ આત્મા ત્રિકાળ તે જ્ઞાન છે. વર્તમાન જ્ઞાન એ શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે. શું કહ્યું? વર્તમાન જે સમ્યગ્જ્ઞાન એ શુદ્ધાત્મા તે જ્ઞાન છે. આહાહાહા...! ‘કારણ કે તે (શુદ્ધ આત્મા) જ્ઞાનનો આશ્રય છે;...’ ભાષા દેખો! ઇ જ્ઞાન છે એ કર્યું? આત્મજ્ઞાન, શુદ્ધ આત્માનું જ્ઞાન થયું, પર્યાય. એ જ્ઞાન તે આત્મા છે. એ શુદ્ધ (આત્મા). કેમ કે એ જ્ઞાનનો આશ્રય આત્મા છે. આહાહાહા...! શું શૈલી! આ ગજબ શૈલી છે! ટૂંકામાં ઘણું સમાડી દીધું છે. સર્વજ્ઞ સિવાયના વ્યવહારોની તો ક્યાંય વાતું જ ઉડાવી દીધી. આહાહાહા...! છ જીવ-નિકાય ને નવ તત્ત્વ ને છ કાયની દયા ને એ તો બીજે ક્યાંય છે નહિ. આહાહાહા...! આવું જૈનમાં રહેલાઓ પણ આ રીતે હોય તો તે બધો વ્યવહાર છે, બંધનું કારણ છે. આહાહાહા...!

શબ્દશ્રુત જ્ઞાન બંધનું કારણ, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા બંધનું કારણ, છ જીવ-નિકાય ચારિત્ર વ્યવહાર બંધનું કારણ. સમજાણું કાંઈ? મગજમાં કાંઈક આવ્યું હતું વળી પાછું ગયું. સમજાણું? ઓલું આવ્યું છે ને? પરસત્તાવલંબી જ્ઞાન. ‘બનારસીદાસ’ ‘પરમાર્થવચનીકા’ પરસત્તાવલંબી જ્ઞાન તે મોક્ષનું કારણ નથી. એમ આ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન પરસત્તાવલંબી જ્ઞાન છે. આહાહાહા...!

મગજમાં આવ્યું હતું પાછું વયું ગયું, પાછું આવ્યું વળી. કાંઈક આવ્યું હતું, આમ તો આવે ત્યારે થાય. ઇ કાંઈ તૈયાર કરી રાખ્યું છે? આહાહા...! એ જેટલું પર સત્તાવલંબી જાણપણું છે... આહાહા...! એ બધું બંધનું કારણ છે. ‘બનારસીદાસ’ કહી ગયા છે, લ્યો! અને તે પાછું છેલ્લે એમ કહ્યું છે, કે આ વચનીકા કેવળીવચન અનુસાર છે. છે? એમાં છેલ્લો શબ્દ છે. આ વચનીકા કેવળજ્ઞાનીના વચન અનુસાર છે. એલા સમકિતીઓ ગૃહસ્થાશ્રમીઓ આમ કહે? હા, સાંભળને હવે. છે કે નહિ? છે અહીંયાં?

‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’. જુઓ ! ઇ જ નીકળ્યું. ‘(તત્ત્વ) વચનાતીત, ઇન્દ્રિયાતીત, જ્ઞાનાતીત છે તેથી આ વિચારો બહુ શા લખવા? જે જ્ઞાતા હશે તે થોડું લખેલું (પણ) બહુ સમજશે. જે અજ્ઞાની હશે તે આ ચિઠ્ઠી સાંભળશે ખરો, પરંતુ સમજશે નહિ. આ વચનિકા જેમ છે તેમ-(યથાયોગ્ય)-સુમતિપ્રમાણ કેવળીવચનાનુસાર છે.’ આહાહા...! હવે આને કહે, એ ગૃહસ્થોના વચનને માને. મુનિ હોય કે કેવળી હોય સમકિતી છે એના વચનો તો કેવળી જેવા જ હોય છે, એમાં ફેરફાર ક્યાંય હોતો નથી, સ્થિરતામાં ફેર છે, રાગાદિમાં (ફેર છે). આહાહા...!

‘શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન...’ અહીંયાં શુદ્ધ આત્માનું જ્ઞાન છે એમ ન કહેતા શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે. ઇ શું કીધું? કે, જે અહીં શુદ્ધ આત્માનું જ્ઞાન થાય એ શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે. કારણ કે એ જ્ઞાનનો આશ્રય શુદ્ધ આત્મા છે. સમ્યગ્જ્ઞાન-નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાન. તે શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે, શુદ્ધ આત્મા, શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે. કેમ આ જ્ઞાન કહ્યું? કે, સ્વ ચૈતન્યને આશ્રયે થયેલું સમ્યગ્જ્ઞાન, જેનો આધાર ભગવાન છે એને આશ્રયે થયેલું જ્ઞાન એ શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે, શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે. છે તો જ્ઞાનની પર્યાય પણ શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે. શું કહ્યું સમજાણું?

જેમ ઓલામાં કીધું, નવ તત્ત્વ તે શ્રદ્ધા છે. આચારાંગ શબ્દશ્રુત જ્ઞાન છે. એમ અહીં શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે. શુદ્ધ આત્મા તો ત્રિકાળી દ્રવ્ય છે અને જ્ઞાન તો વર્તમાન પર્યાય છે પણ એ શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે. કેમ? જ્ઞાન કોણ? પર્યાય, સમ્યગ્જ્ઞાનની પર્યાય. એ શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે. લે! જ્ઞાનની પર્યાય એ શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન. ‘કારણ કે તે (શુદ્ધ આત્મા) જ્ઞાનનો આશ્રય છે,...’ એ સમ્યગ્જ્ઞાનનો આધાર, હેતુ, નિમિત્ત, નિમિત્ત પણ કહેવાય છે. નિમિત્ત, કારણ, હેતુ, આશ્રય એ સમ્યગ્જ્ઞાનનો હેતુ, કારણ દ્રવ્ય છે, શુદ્ધ દ્રવ્ય છે. માટે શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે. સમજાણું કાંઈ? આવી વાતું છે. ઓલી છ કાયની દયા પાળો, વ્રત પાળો ને અપવાસ કરો ને એ સહેલુસટ હતું - રખડવાનું. આહાહા...! આવો વીતરાગનો માર્ગ. આહાહા...! પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ! આહાહા...!

જેમ એમાં એમ કહ્યું કે શબ્દશ્રુત તે જ્ઞાન છે, એ શબ્દ તે જ્ઞાન છે, એમ. એ શબ્દ તે જ્ઞાન છે. અહીંયાં શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે. ઓલા શબ્દશ્રુત જે જ્ઞાનનો આશ્રય હતો

માટે તેને શબ્દશ્રુત કીધું. એમ આ જ્ઞાનની પર્યાયમાં આશ્રય દ્રવ્ય છે માટે શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે. સમજાણું કાંઈ? સમ્યગ્જ્ઞાન એને કહીએ કે જે શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે. કેમ કે જ્ઞાનનો આશ્રય શુદ્ધ આત્મા છે. સમ્યગ્જ્ઞાનનું ધ્યેય ત્યાં દ્રવ્ય ઉપર છે. આહાહા...! આવી વાત છે. ભલે એણે પાંચ સમિતિ ને ત્રણ ગુપ્તિનું જ્ઞાન હો, અગિયાર અંગ ને નવ પૂર્વનું ન પણ હો. આહાહા...! પણ એ શુદ્ધ આત્મા જે ત્રિકાળ છે તેનું જ્ઞાન તે શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે. શુદ્ધ આત્મા દ્રવ્ય છે તે જ્ઞાન છે. સમજાણું? જેમ ઓલા છ જીવ-નિકાય તે ચારિત્ર છે, નવ તત્ત્વ તે શ્રદ્ધા છે એમ આ શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે. કેમ કે સમ્યગ્જ્ઞાન છે તો પર્યાય, પણ એ સમ્યગ્જ્ઞાનનો આધાર, આશ્રય, હેતુ, કારણ, નિમિત્ત આત્મા છે. માટે શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે, એ જ્ઞાન નિશ્ચય છે. આહાહા...! વિશેષ કહેશે..

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૩૪૦ ગાથા-૨૭૬, ૨૭૭ ગુરુવાર, કારતક સુદ ૫, તા. ૨૫-૧૦-૧૯૭૯
(આ પ્રવચન હિન્દીમાં છે તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરેલ છે)

‘સમયસાર’ ૨૭૬-૨૭૭ ગાથા, આજે હિન્દી ચાલશે. હિન્દી (લોકો) આવ્યા છે ને. ટીકા :- ‘આચારાંગ આદિ શબ્દશ્રુત તે જ્ઞાન છે કારણ કે તે (શબ્દશ્રુત) જ્ઞાનનો આશ્રય છે,...’ શું કહે છે? શાસ્ત્રનું જે જ્ઞાન થાય છે એ તો શબ્દજ્ઞાન છે. ટીકા છે, ટીકા. ૨૭૬-૨૭૭. આચારાંગ આદિનું જ્ઞાન, એ શબ્દજ્ઞાન છે. એ સમ્યગ્જ્ઞાન નહિ. આહા...! શાસ્ત્રનું જ્ઞાન-આચારાંગ, સૂચગડાંગ, ઠાણાંગ, અગિયાર અંગનું જે જ્ઞાન (થાય) એ શબ્દજ્ઞાન છે. એ શબ્દનું જ્ઞાન છે, એ આત્માનું જ્ઞાન નહિ. આહાહા...! કેમકે જે જ્ઞાનમાં શબ્દનો આશ્રય છે, શાસ્ત્રના શબ્દનો આશ્રય છે, એ જ્ઞાનને યથાર્થ જ્ઞાન કહેતા નથી. આહાહા...! ઝીણી વાત છે. સમજાય છે કાંઈ?

‘આચારાંગ આદિ શબ્દશ્રુત...’ એ તો શબ્દશ્રુત છે. શબ્દનું જ્ઞાન (છે). આહાહા...! શબ્દ જે જડ તેનું એ જ્ઞાન છે. આચારાંગનું જ્ઞાન છે એ તો શબ્દશ્રુત જ્ઞાન છે, જડ જ્ઞાન છે. એ આત્મજ્ઞાન નહિ, આત્માનું સમ્યગ્જ્ઞાન નહિ. આહાહા...! ઝીણી વાત છે. ‘કારણ કે (શબ્દશ્રુત) જ્ઞાનનો આશ્રય છે,...’ એ શબ્દશ્રુતથી જે જ્ઞાન થયું તેનો આશ્રય શબ્દશ્રુત છે. તે કારણે જ્ઞાનને જ શબ્દશ્રુત કહેવામાં આવ્યું છે. આહાહા...! આ આચારાંગ શાસ્ત્રના ભણતર-બણતર કરવા, એ બધું ભણતર શબ્દજ્ઞાન છે. કારણ કે શબ્દો છે તેનું જ્ઞાન તે શબ્દજ્ઞાન છે. આહાહા...! એ આત્મજ્ઞાન નહિ, એ સમ્યગ્જ્ઞાન નહિ. ઝીણી વાત છે, ભાઈ! એક વાત (થઈ).

‘જીવ આદિ નવ પદાર્થો દર્શન છે...’ જે સમ્યગ્દર્શન, વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન છે તેનો આશ્રય નવ તત્ત્વ છે, તો નવ તત્ત્વ જ વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન છે. નવ તત્ત્વ જ વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન છે, એ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન નહિ, એ સાચું સમ્યગ્દર્શન નહિ. આહાહા...! નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા, એ શ્રદ્ધામાં નવ તત્ત્વનો આશ્રય છે તે કારણે નવ તત્ત્વને જ સમ્યગ્દર્શન કહ્યું. નવ તત્ત્વ જ સમ્યગ્દર્શન (છે), વ્યવહાર, ડોં! વ્યવહાર. એ સત્ય સમ્યગ્દર્શન નથી. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ!

નવ તત્ત્વ પદાર્થ ‘દર્શન છે કારણ કે તે (નવ પદાર્થો) દર્શનનો આશ્રય છે,...’ વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન જે રાગ, વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન એટલે રાગ, એ રાગનો આશ્રય નવ તત્ત્વ છે તો એ નવ તત્ત્વને અહીંયાં વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન કહ્યું છે. એ સમ્યગ્દર્શન નહિ. સમજાય છે કાંઈ? બે વાત (થઈ).

અહીંયાં વાત તો એ કહી કે, આ જૈનદર્શન વીતરાગમાર્ગમાં જે આચારાંગ આદિ શાસ્ત્રજ્ઞાન છે, એ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન (થાય) તેને વ્યવહાર જ્ઞાન કહે છે, સમ્યગ્જ્ઞાન નહિ. બીજા મતનું જે શાસ્ત્રજ્ઞાન છે તે તો વ્યવહાર પણ નથી. જૈન પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ, જૈન પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ, જેમણે બાર અંગ કહ્યા, તેમાંથી આચારાંગ આદિનું જ્ઞાન (થાય) તેને અહીંયાં શબ્દશ્રુત જ્ઞાન કહ્યું. એ વ્યવહાર છે, એ કોઈ સમ્યગ્જ્ઞાન નથી. અન્યમતના જેટલા શાસ્ત્રનું જ્ઞાન (છે) તે તો વ્યવહાર પણ નથી. સમજાય છે કાંઈ?

આચારાંગ આદિ લીધું છે ને? જૈનદર્શનના અગિયાર અંગ લીધા છે. આહાહા...! જૈનદર્શને જે અગિયાર અંગ કહ્યા, એ અગિયાર અંગનું જ્ઞાન શબ્દજ્ઞાન છે. કારણ કે અગિયાર અંગ છે તે શબ્દ છે અને તેનું જ્ઞાન છે તે શબ્દજ્ઞાન છે. આહાહા...! અજ્ઞાનીના, વીતરાગ સિવાય, આચારાંગ આદિ સિવાય બીજા જ્ઞાનીના કોઈપણ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન, તે તો વ્યવહાર શબ્દજ્ઞાન પણ નથી. સમજાય છે કાંઈ?

નવ તત્ત્વ. જૈન પરમેશ્વરે નવ તત્ત્વ કહ્યા. એ નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા. નવ તત્ત્વ એ જ દર્શન છે. વ્યવહાર, રાગ. વ્યવહાર સમકિત એટલે રાગ. એ રાગ, નવ તત્ત્વ એ જ સમ્યગ્દર્શન છે. કારણ કે વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન-રાગનો આશ્રય નવ તત્ત્વ છે. નવ તત્ત્વ સિવાય અન્યમતિના જેટલા તત્ત્વ છે તેની શ્રદ્ધા તો વ્યવહાર પણ નથી. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? ઝીણી વાત છે, ભાઈ!

આ તો ‘સમયસાર’ છે. સર્વજ્ઞ પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવની વાણી છે, એ વાણીમાં જે અગિયાર અંગની રચના થઈ, એ અગિયાર અંગનું જ્ઞાન કરે એ શબ્દજ્ઞાન (છે), એ આત્મજ્ઞાન નહિ. આત્માના મોક્ષનો તરવાનો ઉપાય નથી. આહાહા...! શાસ્ત્રજ્ઞાન છે તે આત્માને તારવાનો ઉપાય નથી. આહાહા...! એ તો શબ્દજ્ઞાન છે, બંધનું કારણ છે. આવી વાત છે, પ્રભુ! કાલે તો વાત આવી ગઈ છે. આ તો આ લોકો નવા આવ્યા છે ને!

એ નવ તત્ત્વ તે જ સમ્યગ્દર્શન અર્થાત્ ભગવાને કહેલા જે જીવ, અજીવ, પુણ્ય-પાપ (આદિ) નવ ભેદ, એ ભેદની શ્રદ્ધા એ રાગ (છે), એ રાગને વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન કહ્યું. એ સમ્યગ્દર્શનનો આશ્રય નવ તત્ત્વ છે તો નવ તત્ત્વ એ જ દર્શન છે, એમ કહ્યું. નવ તત્ત્વ છે તે જ દર્શન છે. ઝીણી વાત છે, ભાઈ! આહાહા..! બે વાત (કરી).

ત્રીજી (વાત). ‘(છ જીવ-નિકાય)...’ ચારિત્ર છે. છ જીવ કાય છે ને? પૃથ્વીકાય, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ. છ કાય. છ કાયની રક્ષા એ રાગ છે અને રાગનો આશ્રય છ કાયના જીવ છે, તો એ છ કાયના જીવને વ્યવહાર ચારિત્ર કહ્યું. વાત તો છ કાય (અને) પંચ મહાવ્રત; છ કાય તો એક બોલ લીધો છે, પણ છ કાય અને પંચ મહાવ્રતના પરિણામનો આશ્રય પર છે. એ પર છ કાય જીવ છે તે જ ચારિત્ર કહ્યું. વ્યવહાર-રાગ. કારણ કે છ કાય (છે), રાગ છે તેમાં લક્ષ પર જીવ-છ કાય ઉપર જાય છે, તો છ કાય એ જ પોતે વ્યવહાર ચારિત્ર નામ રાગ છે. સાચું ચારિત્ર નહિ. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ? એ છ જીવ-નિકાય તે વીતરાગે કહ્યા તે છ જીવ. અજ્ઞાનીને ક્યાંય છ કાય જીવ નથી. અજ્ઞાનીને ક્યાંય નવ તત્ત્વ પણ નથી. અજ્ઞાનીને કોઈ આચારાંગ આદિ શાસ્ત્ર પણ નથી.

આ તો જૈનમાં રહેલા આચારાંગ આદિ શાસ્ત્રો, જૈનમાં રહેલા જે નવ તત્ત્વો અને જૈનમાં કહેલા જે છ કાયના જીવો, એને આશ્રયે થતી જે શ્રદ્ધા કે જ્ઞાન કે ચારિત્ર, એ બધો વ્યવહાર (છે). કારણ કે રાગનો આશ્રય પર છે, રાગનો આશ્રય પર છે. માટે તેને વ્યવહાર કહેવામાં આવ્યો છે. આહાહા..! ઝીણું બહુ. કાલે તો આવ્યું હતું.

‘કારણ કે તે (છ જીવ-નિકાય) ચારિત્રનો આશ્રય છે;...’ ‘ચારિત્ર’ શબ્દે રાગ. પંચ મહાવ્રતનો શુભરાગ છે ને? એ રાગનો આશ્રય છ કાયનું લક્ષ છે તો એ છ કાયના જીવને જ ચારિત્ર કહેવામાં આવ્યું. વ્યવહાર-રાગ. સમજાય છે કાંઈ? જે રાગનો આશ્રય છ જીવ નિકાય આદિ છે તો છ જીવ નિકાયને જ વ્યવહાર ચારિત્ર કહ્યું. વ્યવહાર ચારિત્ર એટલે રાગ. એ રાગમાં છ જીવ નિકાયના જીવનો આશ્રય છે તો તેને વ્યવહાર કહ્યો. (એ) રાગ છે, બંધનું કારણ છે. આહાહા..!

આચારાંગ આદિનું જ્ઞાન પણ બંધનું કારણ છે. નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધાનો રાગ સમકિત (વ્યવહાર) એ પણ બંધનું કારણ છે અને છ કાયની દયાનો ભાવ અને છ કાયના જીવ, તેના લક્ષે થયેલો રાગ એ બંધનું કારણ છે. એ મોક્ષનું કારણ નહિ. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ?

હવે (કહે છે), ‘આ પ્રમાણે વ્યવહાર છે.’ આ પ્રકારે વ્યવહાર છે, આ પ્રકારે વ્યવહાર છે. શબ્દશ્રુત જ્ઞાન, જે જ્ઞાનમાં શબ્દશ્રુત નિમિત્ત છે તો એ શબ્દજ્ઞાન વ્યવહાર છે, સાચું જ્ઞાન નહિ. એમ નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા, એ નવ તત્ત્વ જ દર્શન છે. કારણ કે સમ્યગ્દર્શન-રાગ, વ્યવહાર, રાગનો આશ્રય નવ તત્ત્વ છે, તો નવ તત્ત્વ એ દર્શન (કહ્યું), એ વ્યવહાર

છે. એમ છ કાયની દયાનો ભાવ, એમાં છ કાયનો આશ્રય છે તો એ દયાના ભાવને, છ કાયના જીવ એ જ ચારિત્ર કહ્યું. એ રાગ છે, એ વ્યવહાર છે, એ બંધનું કારણ છે. ગજબ વાત છે.

કારણ કે આ શાસ્ત્ર આદિનું જ્ઞાન, નવ તત્ત્વના ભેદવાળી શ્રદ્ધા અને છ કાયની દયાનો ભાવ, એમાં આત્મા ઉપાદેય છે એ વાત આવી નહિ. આહાહા...! આત્મા ત્રિકાળી શુદ્ધ ચૈતન્ય ઉપાદેય આવ્યો નહિ. એ આવ્યો નહિ તો એ શ્રદ્ધા, જ્ઞાનમાં સાત પ્રકૃતિનો ઉપશમ, ક્ષયોપશમ, ક્ષય પણ થયો નહિ. શું કહ્યું? આહાહા...!

જેણે આ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન કર્યું, એ શબ્દજ્ઞાન. તેમાં આત્મા ઉપાદેય ન આવ્યો. એમાં તો રાગ ઉપાદેય આવ્યો. તો રાગ જે હેય છે, હેય છે, બંધનું કારણ છે તેને પોતાનો માન્યો, તો તેમાં મિથ્યાત્વ પ્રકૃતિ આદિ સાત પ્રકૃતિનો ઉપશમ, ક્ષયોપશમ (થયો નહિ). આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય ઉપાદેય છે એમ આવ્યું નહિ તો એ નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા, છ કાયની દયા અથવા શબ્દજ્ઞાન, તેમાં સાત પ્રકૃતિનો ઉપશમ, ક્ષયોપશમ ન થયો. આત્માને ઉપાદેય કર્યા વિના સાત પ્રકૃતિનો ઉપશમ, ક્ષયોપશમ થતો નથી. આહાહા...! ભારે આકરું કામ. સમજાય છે કાંઈ? ભાષા સમજાય છે? આહાહા...!

જેમાં પર આશ્રય આવ્યો, જે જ્ઞાનમાં પર શબ્દનું જ્ઞાન આવ્યું, જે શ્રદ્ધામાં નવ તત્ત્વનો આશ્રય આવ્યો, જે દયાના ભાવમાં, વ્યવહાર-રાગમાં છ કાયનો આશ્રય આવ્યો એ બંધનું કારણ છે. કારણ કે એમાં આત્મા ત્રિકાળી શુદ્ધ ચૈતન્ય છે એ ઉપાદેય છે એમ આવ્યું નહિ. આવ્યો નહિ તો તેમાં કર્મની પ્રકૃતિનો ઉપશમ, ક્ષયોપશમ, ક્ષય થયો નહિ. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! એ નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા, શાસ્ત્રનું જ્ઞાન અને છ કાયની દયાનો પંચ મહાવ્રત, એ દશામાં ત્રિકાળ આત્મા જે તેનાથી ભિન્ન છે એવી ઉપાદેયબુદ્ધિ થઈ નહિ, તો એ ત્રણમાં કર્મની પ્રકૃતિનો ઉપશમ, ક્ષયોપશમ થયો નહિ. આહાહા...! ત્રણે બોલમાં દર્શનમોહનો ઉદય છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? સૂક્ષ્મ વાત છે, ભાઈ! વીતરાગનો માર્ગ બહુ સૂક્ષ્મ છે.

જિનેશ્વરદેવ, જિનેશ્વર પોતે એ કહે છે, અમે કહેલા શાસ્ત્રો, અમે કહેલા નવ તત્ત્વો, અમે કહેલા છ કાયના જીવ, એને આશ્રયે તારી શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને ચારિત્ર (થાય) એ બધું બંધનું કારણ છે. અમે નિમિત્ત છે તો હસ્તાવલંબ તરીકે દેખાડ્યું. આવે છે ને? ભાઈ! અગિયારમી ગાથા, અગિયારમી ગાથા. હસ્તાવલંબ તરીકે, નિમિત્ત તરીકે દેખાડ્યું પણ છે બંધનું કારણ, એ મોક્ષનું કારણ અને ધર્મરૂપ નથી. આહાહા...! હસ્તાવલંબ તરીકે નિમિત્ત હતા માટે નિમિત્તનું કથન કર્યું. શાસ્ત્રનું જ્ઞાન વ્યવહાર, છ કાયની દયા વ્યવહાર, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા વ્યવહાર, એ હસ્તાવલંબ નિમિત્ત છે તો વાત કરી, પણ છે બંધનું કારણ. આહાહા...! છ કાયની દયા પાળે તો કહે બંધનું કારણ.

મુમુક્ષુ :- છ કાયમાં પોતે રહી જાય છે ને!

ઉત્તર :- પોતે આખો કીધું ને, શુદ્ધ ઉપાદાન ઉપાદેય પરમાત્મસ્વરૂપ છે, પોતાનો નિજાનંદ પ્રભુ ઉપાદેય કરવો તો રહી ગયો અને તારી દષ્ટિ અહીંયાં રોકાઈ ગઈ. શાસ્ત્રના જ્ઞાનમાં, નવ તત્ત્વની ભેદ શ્રદ્ધામાં અને છ કાયની દયા, પંચ મહાવ્રતમાં તારી રુચિ રોકાઈ ગઈ. ભગવાન અંદર શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ પ્રભુ છે... આહાહા...! તેનો આશ્રય અને અવલંબન રહી ગયું, તો તને કાંઈ લાભ થયો નહિ. લાભ થયો-બંધનો. આહાહા...! કાલે 'બનારસીદાસ'નું પરસત્તાવલંબીનું કહ્યું હતું. પરસત્તાવલંબી જ્ઞાન બંધનું કારણ છે. આહાહા...!

જ્ઞાનીને પણ સ્વના આશ્રયમાં પૂર્ણ આશ્રય ન થાય ત્યાં સુધી તે આવે છે, પણ છે બંધનું કારણ. અને અજ્ઞાનીને તો એકલું છે તો માત્ર બંધનું કારણ છે. આહાહા...! ધર્મી જીવને શુદ્ધ આત્મા.. એ કહે છે, જુઓ! 'શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે...' છે ત્રીજી લીટી? 'શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે...' છે? શું કહે છે? 'શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે...' શુદ્ધ આત્મા તો ત્રિકાળી ચીજ છે. શુદ્ધ આત્મા તો ત્રિકાળી ચીજ છે, તે જ્ઞાન છે. કેમ એમ કહ્યું? કે એ જ્ઞાનનો આશ્રય શુદ્ધ આત્મા છે માટે શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે, એમ કહ્યું. આહાહા...! શબ્દના જ્ઞાનમાં શબ્દનો આશ્રય હતો માટે શબ્દજ્ઞાન કહ્યું. અહીં શુદ્ધાત્માનું જ્ઞાન (કહ્યું). જે જ્ઞાનમાં શુદ્ધાત્માનો આશ્રય થયો તે જ્ઞાનને જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. તો શુદ્ધાત્માનું જ્ઞાન તે જ્ઞાન (છે). કેમ? કેમકે એ શુદ્ધાત્મા જ્ઞાનનો આશ્રય છે. સમ્યગ્જ્ઞાનનો આશ્રય શુદ્ધાત્મા છે, સાચા જ્ઞાનનો આશ્રય શુદ્ધાત્મા છે. સાચા જ્ઞાનના આશ્રયમાં શાસ્ત્રનું જ્ઞાનનો આશ્રય નથી. આહાહા...! પછી 'સોનગઢ'નો વિરોધ કરે ને?

મુમુક્ષુ :- કુજ્ઞાન જ ચાલ્યું છે ને?

ઉત્તર :- આખી પ્રવૃત્તિ જ એ ચાલી છે. અંદર ભગવાન શુદ્ધ ચૈતન્ય સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, પવિત્ર અનંત ગુણનો પિંડ પવિત્ર છે, એ શુદ્ધ ચૈતન્ય દ્રવ્ય છે. તેને ઉપાદેય કરીને જે જ્ઞાન થયું તો તે શુદ્ધાત્માનું જ્ઞાન તે જ્ઞાન. શુદ્ધાત્માનું જ્ઞાન. એમ કહ્યું ને અહીંયાં? 'શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે...' શુદ્ધાત્માનું એમ પણ નથી લીધું. 'શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે...' કેમ એમ કહ્યું? જેમ પેલામાં કહ્યું, કે શબ્દજ્ઞાન, શાસ્ત્રનું જ્ઞાન તે શબ્દજ્ઞાન છે. કારણ કે તે જ્ઞાનમાં શબ્દનો આશ્રય હતો. એમ શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે. કારણ કે તે જ્ઞાનમાં શુદ્ધાત્માનો આશ્રય છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? આશ્રય આમ ગુલાંટ ખાતો હતો, હવે આશ્રય આમ (અંદર) કર્યો. વ્યવહાર જ્ઞાનમાં પરનો આશ્રય હતો. નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાનમાં સ્વનો આશ્રય છે. ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! અત્યારે તો પ્રવૃત્તિ વ્યવહાર, વ્યવહાર, વ્યવહાર એકલી. શું થાય?

ત્રણલોકના નાથ 'સીમંધર' ભગવાન બિરાજે છે, તેમની આ વાણી છે. સમજાય છે કાંઈ? મહાવિદેહક્ષેત્રમાં 'સીમંધર' પરમાત્મા બિરાજે છે ત્યાં 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' મુનિ ગયા હતા. સંવત ૪૯. ત્યાંથી આવીને આ શાસ્ત્ર બનાવ્યા અને આ શાસ્ત્રમાં આ આવ્યું. અરે...રે...!

ભગવાન એમ કહે છે, કે અમારી વાણીમાંથી જે શાસ્ત્ર રચ્યા એ શાસ્ત્રજ્ઞાનથી તને જે જ્ઞાન થયું, એ શબ્દજ્ઞાન કહેવાય છે. એમ ભગવાન કહેતા હતા. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ?

‘શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે...’ શુદ્ધ આત્માનું જ્ઞાન તે જ્ઞાન, એમ ન લીધું. શું કહે છે? શુદ્ધ આત્માનું જ્ઞાન તે જ્ઞાન, એમ નહિ. શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે (એમ કહ્યું છે). જેમ પેલામાં એમ લીધું કે, શાસ્ત્રજ્ઞાન તે શબ્દજ્ઞાન છે. કારણ કે શાસ્ત્ર શબ્દ છે ને? તો શબ્દનું જ્ઞાન એ શબ્દજ્ઞાન છે. શબ્દનું જ્ઞાન તે શબ્દજ્ઞાન છે. એમ અહીંયાં શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે. કારણ કે જે જ્ઞાનમાં શુદ્ધાત્મા ઉપાદેય આવ્યો. શુદ્ધ ભગવાન પૂર્ણાનંદ પ્રભુ, જે જ્ઞાનમાં આદરણીય ઉપાદેય આવ્યો, એ શુદ્ધાત્મા તે જ જ્ઞાન છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ?

પહેલામાં એમ લીધું કે, શાસ્ત્રનું જ્ઞાન તે શબ્દજ્ઞાન છે. જ્ઞાન તો અહીં થયું, પણ એ શબ્દજ્ઞાન છે. અહીં કહે છે, કે શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે. શુદ્ધ આત્માનું જ્ઞાન તે જ્ઞાન, એમ ન લેતાં (આમ કહ્યું). પહેલામાં પણ શબ્દજ્ઞાન-શબ્દથી જ્ઞાન થયું માટે શબ્દજ્ઞાન, એમ ન લીધું. ત્યાં તો શબ્દજ્ઞાન જે છે તે શબ્દજ્ઞાન જ છે, તેનું જ જ્ઞાન છે. સમજાય છે કાંઈ? એમ અહીંયાં કહે છે, કે શુદ્ધ આત્માનું જ્ઞાન તે જ્ઞાન, નહિ. શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે. કારણ કે જે જ્ઞાનની પર્યાયમાં શુદ્ધ આત્મા ઉપાદેય થયો માટે શુદ્ધ આત્મા એ જ્ઞાન છે. આવી ઝીણી વાતું છે. આહાહા...! વીતરાગ સર્વજ્ઞદેવનો હુકમ આ છે.

‘શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે...’ એમ ન કહ્યું, કે શુદ્ધ આત્માનો આશ્રય એ જ્ઞાન છે. એમ ન કહ્યું. પહેલામાં એમ ન કહ્યું, કે જ્ઞાનમાં શબ્દશ્રુત આશ્રય છે માટે શબ્દજ્ઞાન છે. જે જ્ઞાનમાં શબ્દ આશ્રય છે તે જ શબ્દજ્ઞાન છે. આહાહા...! ધીમે ધીમે સમજવું, પ્રભુ! આ તો ધર્મકથા છે. આ કોઈ વાર્તા નથી. આ તો ત્રિલોકનાથ જિનેશ્વરદેવ પરમેશ્વરની દિવ્યધ્વનિમાં નિશ્ચય અને વ્યવહાર આવ્યા, તેની આ વાત છે. આહાહા...!

ભગવાન તો એમ કહે છે,... આહાહા...! કે, અમારી જે વાણી નીકળી અને વાણીથી ગણધરોએ શાસ્ત્ર રચ્યા, એ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન કર્યું તે શાસ્ત્રજ્ઞાન શબ્દજ્ઞાન છે. શાસ્ત્રનું જ્ઞાન તો અહીં થયું છે, પણ એ જ્ઞાનને શબ્દજ્ઞાન કહ્યું. એ શબ્દનું જ્ઞાન છે. આહાહા...! એમ અહીંયાં કહે છે, કે શુદ્ધઆત્માનો આશ્રય લેનાર જ્ઞાન, એમ ન કહ્યું. એ શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે. કેમ? છે? ‘કારણ કે તે (શુદ્ધ આત્મા) જ્ઞાનનો આશ્રય છે,...’ સમ્યગ્જ્ઞાનનો આશ્રય શુદ્ધ આત્મા છે. જે જ્ઞાનમાં શુદ્ધ આત્મા ઉપાદેય તરીકે આવ્યો એ જ્ઞાનને શુદ્ધાત્માનું જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! આવી વાતું. કહો, ‘બલુભાઈ’! આ વર્ષાતપમાં ક્યાંય સમજણ, ભાન હતું? (એમણે) વર્ષાતપ કર્યા હતા. લાંઘણ. એક દિ’ જમવાનું, એક દિ’ અપવાસ. શ્વેતાંબરમાં કરે છે ને? આહાહા...!

અહીં તો પરમાત્મા એમ કહે છે, કે અમે તારાથી પરદ્રવ્ય છીએ તો તારું લક્ષ અમારી

ઉપર જશે તો તને રાગ જ થશે. આહાહા...! અને તારું લક્ષ અમારા શાસ્ત્રના શબ્દ ઉપર જશે તો તને શબ્દનું જ્ઞાન થશે, આત્માનું (જ્ઞાન) નહિ થાય. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ! અને તારું લક્ષ નવ તત્ત્વ ઉપર જાશે તો નવ તત્ત્વ જ વ્યવહાર સમકિત, રાગ છે. એમ તારું લક્ષ છ જીવ-નિકાય ઉપર કે પંચ મહાવ્રતના પરિણામ પર ઉપર જાશે તો એ છ કાયના જીવ એ જ ચારિત્ર છે.

એમ અહીંયાં કહે છે, કે શુદ્ધ આત્માનું જ્ઞાન તે જ્ઞાન છે. શુદ્ધ આત્માનો આશ્રય એ જ્ઞાને લીધો એમ પહેલા શબ્દ નથી લીધો. 'શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે...' (એમ કહ્યું છે). કારણ કે ત્રિકાળી શુદ્ધ સ્વરૂપ જ્ઞાનમાં આવ્યું અને એ જ્ઞાને શુદ્ધ આત્માને ઉપાદેય કર્યો તો એ શુદ્ધ આત્માનું જ્ઞાન એ જ્ઞાન છે. કારણ કે એ જ્ઞાનનો આશ્રય શુદ્ધાત્મા છે. એ જ્ઞાનનો આશ્રય શુદ્ધાત્મા છે. વ્યવહાર જ્ઞાનનો આશ્રય પર છે. વ્યવહાર શબ્દજ્ઞાનનો આશ્રય શબ્દ છે અને નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાનનો આશ્રય શુદ્ધ આત્મા છે. આમ બે ગુલાંટ ખાધી છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે.

'શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે...' કાલે આપણે એ આવ્યું હતું. આહાહા...! કેમ? શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે. શુદ્ધ આત્મા તો ત્રિકાળી વસ્તુ છે. શુદ્ધ આત્મા તો ત્રિકાળી ચીજ છે. પણ શુદ્ધ આત્માને ઉપાદેય કરીને જે જ્ઞાન થયું એ શુદ્ધ આત્માના જ્ઞાનમાં શુદ્ધ આત્માનો આશ્રય થયો. શુદ્ધાત્માના જ્ઞાનમાં શુદ્ધ આત્માનો આશ્રય થયો માટે શુદ્ધ આત્માનું જ્ઞાન તે જ્ઞાન છે. આહાહા...! અલૌકિક વાત છે. સાધારણ માણસને પકડવું કઠણ પડે. આહાહા...!

આમ બે દિશા ફેરવી છે, કે નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા, શબ્દજ્ઞાન અને ચારિત્ર. એ રાગની દશા પર તરફની દિશા ઉપર છે. તેથી તેને શબ્દજ્ઞાન, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા અને છ કાયનું ચારિત્ર એમ કીધું. જેમાં પરનો આશ્રય છે તેને જ પરનું સ્વરૂપ કીધું. અને જે જ્ઞાનમાં સ્વનો આશ્રય છે તેને એ શુદ્ધાત્મ જ્ઞાન જ કીધું. એ શુદ્ધ આત્માનો આશ્રય કરીને જે જ્ઞાન પ્રગટ્યું તે જ્ઞાનનો આશ્રય શુદ્ધાત્મા છે માટે શુદ્ધાત્મા તે જ્ઞાન છે. 'ચંદુભાઈ'! આહાહા...! સમ્યગ્જ્ઞાન એને કહીએ. મોક્ષનો માર્ગ જે દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર ત્રણ, એમાં એક અવયવ જ્ઞાન અહીંયાં પહેલો લીધો છે, અહીં દર્શન પહેલું નથી લીધું. ન્યાં દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર લીધું છે. અહીં પહેલું જ્ઞાન (લીધું છે). કેમ? કે, જ્ઞાનમાં જે ચીજ છે એ સમજાયા પછી એની પ્રતીતિ અંદર અનુભવ થાય. હેં?

મુમુક્ષુ :- 'ટોડરમલજી'એ પણ આમ જ લીધું છે.

ઉત્તર :- આમ જ લીધું છે. 'ટોડરમલજી'એ નવ તત્ત્વનું શ્રદ્ધાન લીધું છે. તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન સમ્યગ્દર્શન. 'ટોડરમલજી'એ તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધામાં ત્યાં આગળ પહેલો જીવ લીધો છે. નવે તત્ત્વ લીધા છે, પણ એ અભેદથી લીધું છે. એટલી વાત.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાન પહેલા લીધું છે, પછી દર્શન લીધું છે.

ઉત્તર :- શુદ્ધાત્માનું જ્ઞાન તે જ્ઞાન છે. કારણે એ જ્ઞાનમાં શુદ્ધાત્માનો આશ્રય-આલંબન (છે). આહાહા...! શાસ્ત્રજ્ઞાન આદિને તો પરસત્તાવલંબી જ્ઞાન કહેવામાં આવ્યું છે. એ તો મનનું કારણ છે. પરદ્રવ્ય તરફનું લક્ષ છે ને? આહાહા...! અને આ જ્ઞાન-સમ્યગ્જ્ઞાન એને કહે છે, કે શુદ્ધાત્મા જ્ઞાન. શુદ્ધાત્માનું જ્ઞાન, એમ નહિ. શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન (છે). કેમ? કે, જ્ઞાનનો શુદ્ધાત્મા આશ્રય છે માટે. આહાહા...! સમજાય છે? આવું ઝીણું છે.

એમ શબ્દ લીધો છે ને? જુઓને! પેલામાં પણ ક્યાંક લીધું છે ને? શબ્દશ્રુત જ્ઞાન. કારણ કે, એમાં લીધું છે ને? શબ્દશ્રુત કેમ? કે, શબ્દશ્રુત જ્ઞાનનો આશ્રય છે. શબ્દના જ્ઞાનમાં શબ્દ આશ્રય છે. એમ શુદ્ધાત્માનું જ્ઞાન છે તે જ્ઞાનમાં શુદ્ધાત્મા આશ્રય છે. ગુલાંટ ખવડાવી છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? ધીરેથી વાત સમજવી. સૂક્ષ્મ છે, ભાઈ! આ તો અપૂર્વ વીતરાગ સિવાય ક્યાંય નથી. સર્વજ્ઞ પરમાત્મા એ પણ દિગંબર ધર્મ સિવાય આ વાત ક્યાંય નથી. આહાહા...! સનાતન જૈનદર્શનની ધ્વનિ આ છે. આહાહા...!

કહે છે, કે પહેલામાં એમ કહ્યું, કે આચારાંગ આદિ શબ્દશ્રુત જ્ઞાન. આચારાંગ આદિનું શ્રુતજ્ઞાન એમ ન કહ્યું. શું કહ્યું? આચારાંગ આદિનું જ્ઞાન એમ ન કહ્યું. આચારાંગ આદિ શબ્દશ્રુત જ્ઞાન, એમ કહ્યું. મોટો ફેર છે. શબ્દફેર છે. આચારાંગ આદિ શબ્દશ્રુત જ્ઞાન. આચારાંગ આદિનું, એમ ન કહ્યું. આચારાંગ આદિ શબ્દશ્રુત જ્ઞાન. કેમકે આ જ્ઞાન થયું એમાં શ્રુતજ્ઞાનનું અવલંબન છે. એથી એ શબ્દજ્ઞાન જ છે. એ શબ્દજ્ઞાન જ છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? એમ નવ તત્ત્વમાં પણ શ્રદ્ધામાં નવ તત્ત્વનો આશ્રય છે તો નવ તત્ત્વ એ દર્શન છે. વ્યવહાર-રાગ. નવ તત્ત્વ જ વ્યવહાર છે. કેમકે નવ તત્ત્વ વ્યવહાર દર્શનનો આશ્રય છે. અને છ કાયના જીવ ચારિત્ર છે. કેમકે વ્યવહાર ચારિત્રમાં આશ્રય છ કાયના જીવનું ત્યાં લક્ષ છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? માર્ગ તો અપૂર્વ છે, ભાઈ! આહા...!

એમ અહીંયાં કહ્યું, 'શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે...' શુદ્ધાત્માનું જ્ઞાન એમ ન કહ્યું. સમજાય છે કાંઈ? પેલામાં આચારાંગ આદિનું જ્ઞાન એમ ન કહ્યું. આચારાંગ આદિનું જ્ઞાન, એમ નથી કહ્યું. આચારાંગ આદિ શબ્દશ્રુત જ્ઞાન, એમ કહ્યું છે. એમાં કાંઈ ફેર છે? 'ચંદુભાઈ'! આહાહા...! મોટો ફેર છે. દિશા ફેર છે. વ્યવહાર જ્ઞાન, વ્યવહાર શ્રદ્ધા અને વ્યવહાર ચારિત્રની દશાની દિશા (પરતરફ) આમ છે. અને નિશ્ચય જ્ઞાન, દર્શનની દશાની દિશા અહીં (અંદર તરફ) છે. સમજાય છે કાંઈ? ભાષા સમજાય છે? થોડી થોડી હળવી (છે). આહાહા...!

શાસ્ત્રજ્ઞાન એને જ્ઞાન કહ્યું. શાસ્ત્રનું જ્ઞાન તેને જ્ઞાન એમ ન કહ્યું. એ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન તે જ્ઞાન છે. એ શબ્દશ્રુત તે જ્ઞાન છે, એમ કહ્યું. કેમકે જે જ્ઞાનમાં શબ્દશ્રુતનો આશ્રય, હેતુ, કારણ, નિમિત્ત, આશ્રય, લક્ષ ન્યાં જાય છે માટે (કહ્યું). એમ અહીંયાં 'શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે...' શુદ્ધ આત્માનું જ્ઞાન તે જ્ઞાન, એમ ન લેતાં, શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે (એમ લીધું). એ જ્ઞાનમાં શુદ્ધ આત્માનું લક્ષ જાય છે. એ સમ્યગ્જ્ઞાનમાં શુદ્ધાત્માનો આશ્રય રહે

છે. સમ્યગ્જ્ઞાનમાં શાસ્ત્રના જ્ઞાનનો આશ્રય રહેતો નથી. આહાહા...! હવે આમાં ક્યાં વાંચવાનો વખત મળે? ‘મનસુખ’! વેપાર આડે, ધંધા આડે વખત ક્યાં મળે છે? અને વાંચે તો અંદરથી સમજાય પણ નહિ. આહાહા...! અરે...! વખત ચાલ્યો જાય છે.

પ્રભુ કહે છે, કે જ્ઞાન-સમ્યગ્જ્ઞાન મોક્ષના માર્ગનો જે અવયવ, ત્રણ થઈને મોક્ષમાર્ગ (છે). જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર. એ ત્રણમાં જે અવયવીનું અવયવ સમ્યગ્જ્ઞાન, એ શુદ્ધાત્મા તે જ્ઞાન. શુદ્ધાત્માનું જ્ઞાન તે જ્ઞાન ન કહેતાં, શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન (છે). એટલે કે જે જ્ઞાનમાં શુદ્ધાત્માનો આશ્રય છે માટે શુદ્ધાત્મા તે જ્ઞાન કહેવામાં આવ્યું છે. ભાષા ગુજરાતી આવી જાય છે. આહાહા...! ગાથા એવી આવી ગઈ છે. આહાહા...!

‘શુદ્ધ આત્મા દર્શન છે...’ પેલામાં બીજામાં શું કહ્યું હતું? નવ તત્ત્વ તે દર્શન, નવ તત્ત્વ તે દર્શન. દર્શન-વ્યવહાર દર્શન તો રાગ છે, વ્યવહાર સમકિત એ તો રાગ છે. પણ નવ તત્ત્વ તે દર્શન (એમ કહ્યું). કેમકે રાગનો આશ્રય એ છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? એમ અહીંયાં ‘શુદ્ધ આત્મા દર્શન છે...’ શુદ્ધ આત્માની શ્રદ્ધા દર્શન છે, એમ ન લીધું. શુદ્ધ આત્મા દર્શન છે. ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથ પ્રભુ, શુદ્ધ ચૈતન્ય દ્રવ્યસ્વભાવ તે દર્શન છે. કેમકે એ દર્શનનો આશ્રય છે. નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનનો આશ્રય શુદ્ધ આત્મા છે. આહાહા...! નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન શુદ્ધ આત્માને આશ્રયે થાય છે. એ કોઈ નિમિત્તના આશ્રયે નથી થતું, રાગને આશ્રયે નથી થતું, પર્યાયના આશ્રયે થતું નથી. ત્રણે કાઢી નાખ્યા. ‘શુદ્ધ આત્મા (તે) દર્શન છે...’ કારણ કે એ સમ્યગ્દર્શનનો આશ્રય શુદ્ધાત્મા છે માટે શુદ્ધ આત્મા તે દર્શન કહ્યું. શુદ્ધાત્માની શ્રદ્ધા તે દર્શન એમ નથી લીધું. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- આવું અટપટું શા માટે લીધું?

ઉત્તર :- આ રીતે જ લ્યે, અટપટું નથી, એ રીતે વસ્તુનું સ્વરૂપ છે. આમાં આ (પર) આશ્રય છે તો આમાં આ (સ્વ) આશ્રય છે, એમ લેવું છે. વ્યવહારમાં આ (પર) આશ્રય છે, નિશ્ચયમાં સ્વ આશ્રય છે, એમ લેવું છે. અટપટું નથી. આહાહા...! સ્વઆશ્રય નિશ્ચય, પરાશ્રય વ્યવહાર. આહાહા...! ભાઈ! આ તો વીતરાગી વાત છે, ભાઈ! મુનિઓ.. આહાહા...! ‘મંગલં ભગવાન વીરો, મંગલં ગૌતમો ગણી, મંગલં કુંદકુંદાર્યો, જૈન ધર્મોસ્તુ મંગલં.’ ‘કુંદકુંદાર્યદેવ’ ત્રીજે નંબરે (લીધા). પહેલે ભગવાન, બીજે ગણધર, ત્રીજે ‘કુંદકુંદાર્યદેવ’. એની આ વાણી છે. આહાહા...! દિગંબર સંત મુનિ જંગલમાં રહેતા હતા અને ભગવાન પાસે ગયા હતા. ત્યાંથી આવીને આ બનાવ્યું. આહાહા...!

ભગવંત! તારા વ્યવહાર જ્ઞાનના આશ્રયમાં તો શાસ્ત્ર છે, શબ્દ છે. માટે તેને શબ્દજ્ઞાન કહેવામાં આવ્યું. નિશ્ચયજ્ઞાનમાં આશ્રય શુદ્ધાત્મા છે માટે શુદ્ધાત્મા તે જ્ઞાન કહેવામાં આવ્યું. આહાહા...! આમ શબ્દશ્રુતને જ્ઞાન કહેવામાં આવ્યું, આ જ્ઞાન, શુદ્ધાત્મા તે જ્ઞાન છે એમ કહેવામાં આવ્યું. આહાહા...! ‘રતનચંદ્ર’! આવો માર્ગ છે. ‘શુદ્ધ આત્મા દર્શન છે...’ આ

સમ્યગ્દર્શન, સાચું સમ્યગ્દર્શન, નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન. જેમાં શુદ્ધાત્મા ઉપાદેય વર્તે છે, શુદ્ધાત્મા ઉપાદેય વર્તે છે એવું જે દર્શન, તેને સાત પ્રકૃતિનો ઉપશમ, ક્ષયોપશમ, ક્ષય વર્તે છે. જેમ અહીંયાં સ્વનો આશ્રય લીધો, ત્રિકાળ ચિદાનંદ ભગવાન પૂર્ણાનંદ સ્વદ્રવ્ય સ્વભાવના આશ્રયે દર્શન થયું તો એ શુદ્ધ આત્મા જ દર્શન છે. તેના આશ્રયે થયું તો તે જ દર્શન છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? છે એમાં?

આ તો વીતરાગ અને એમાં 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' (કહે છે). આહાહા...! ન થયા, ન થાશે. કહ્યું છે ને, 'બનારસીદાસે'? 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' જેવા થયા નથી, થશે નથી, છે નહિ એમ કહ્યું છે. આહાહા...! સાક્ષાત્ ત્રિલોકના નાથ પાસે ગયા હતા. મુનિ હતા, ભાવલિંગી સંત હતા. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર નિશ્ચય હતા. સાચો મોક્ષમાર્ગ હતો. એ ભગવાન પાસે ગયા હતા, એ ત્યાંથી આવીને આ કહે છે. આહાહા...! ટીકા 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ'ની છે. પણ એ તો ભાવમાં ભર્યું છે એ ટીકા કરે છે. અંદર ભાવમાં એ વાત પડી છે.

મુમુક્ષુ :- એક હજાર વર્ષ પછી આ ટીકા થઈ.

ઉત્તર :- એ એટલી ગંભીર ચીજ છે કે કરનાર એક હજાર વર્ષે નીકળ્યા. શું કહ્યું? એટલી ગંભીર ચીજ હતી, આ શાસ્ત્ર એટલું ગંભીર છે કે હજાર વર્ષે 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ' ટીકા કરનારા નીકળ્યા. આમાં મહત્તા છે, તુચ્છતા નથી.

મુમુક્ષુ :- પંડિતજી એમ કહે છે, હજાર વર્ષ પછી આનું સ્પષ્ટીકરણ આપ કરી રહ્યા છો.

ઉત્તર :- સમજાય છે કાંઈ? આહા...! (શ્રોતા :- સાંભળનારના પણ ભાગ્ય છે)

અહીંયાં તો કહે છે, 'શુદ્ધ આત્મા દર્શન...' નિશ્ચય સમકિત કોને કહેવું? કે, નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન શુદ્ધ આત્મા તે. નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન શુદ્ધ આત્મા તે. શુદ્ધ આત્મા તે સમ્યગ્દર્શન એમ કેમ કહ્યું? નહિતર સમ્યગ્દર્શન તો પર્યાય છે અને શુદ્ધ આત્મા તો દ્રવ્ય છે. સમજાય છે? શુદ્ધ આત્મા એ તો દ્રવ્ય છે, દર્શન છે એ તો પર્યાય છે અને અહીં તો કહે છે, શુદ્ધ આત્મા એ દર્શન છે. એ દ્રવ્ય છે તે પર્યાય છે.

મુમુક્ષુ :- શુદ્ધ આત્માને એક સમયનો બનાવી દીધો?

ઉત્તર :- સમયનો બનાવ્યો નથી. છે તો ત્રિકાળ. પણ એ સમ્યગ્દર્શનનો આશ્રય ત્રિકાળી છે તેથી તેને શુદ્ધ આત્મા તે સમકિત છે, એમ કીધું. સમકિત તો પર્યાય છે, પણ એ પર્યાયનો આશ્રય ત્રિકાળી દ્રવ્ય છે. ત્રિકાળી ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથ એ સમ્યગ્દર્શનમાં આદરણીય છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ?

'શુદ્ધ આત્મા દર્શન છે કારણ કે...' દરેકમાં કારણ કે કહ્યું છે. પેલામાં પણ કારણ કે કહ્યું હતું. 'કારણ કે તે દર્શનનો આશ્રય છે,...' સમ્યગ્દર્શનનું આલંબન ત્રિકાળી ભગવાન છે. ત્રિકાળી શુદ્ધ ચૈતન્યપ્રભુ, દ્રવ્ય સ્વભાવ એ સમ્યગ્દર્શનનો આશ્રય-આલંબન છે. તેને આશ્રયે સમ્યગ્દર્શન થયું છે. સમ્યગ્દર્શન કોઈ દેવ-ગુરુની શ્રદ્ધાથી નથી થયું, કોઈ રાગથી

નથી થયું, કોઈ પર્યાયથી નથી થયું, એ ત્રિકાળી શુદ્ધાત્માને આદરવાથી સમ્યગ્દર્શન થયું છે. માટે શુદ્ધ આત્મા તે સમ્યગ્દર્શન છે. આહાહા...! વાત તો એવી આવી છે.

‘કારણ કે તે દર્શનનો આશ્રય છે,...’ કોણ? શુદ્ધ આત્મા. શબ્દ આટલા છે-‘શુદ્ધ આત્મા દર્શન છે...’ કેમ? ‘કે તે દર્શનનો આશ્રય છે,...’ કોણ? શુદ્ધ આત્મા. સમ્યગ્દર્શનનો આશ્રય શુદ્ધ આત્મા છે. એ શબ્દ ફરીને ન નાખ્યો. પહેલા એટલું નાખ્યું, ‘શુદ્ધ આત્મા (તો) દર્શન છે...’ કેમ? ‘તે દર્શનનો આશ્રય...’ શુદ્ધ આત્મા છે. આહાહા...! સમજાય છે? ભાષા થોડી છે પણ ભાવ ગંભીર છે. આ તો જૈનદર્શન છે, એમાં પણ દ્વિગંબર દર્શન (છે). ક્યાંય નથી, એની સિવાય ક્યાંય માર્ગ નથી. શ્વેતાંબરમાં પણ નથી તો અન્યમતમાં તો હોય જ ક્યાંથી? આહા...! આ ચીજ શ્વેતાંબરમાં પણ નથી. કારણ કે તેણે કલ્પિત શાસ્ત્ર બનાવીને બે હજાર વર્ષ પહેલા શ્વેતાંબર પંથ કાઢ્યો. આ તો સનાતન વીતરાગ પરમાત્મા (દ્વારા નિરૂપિત છે). આહાહા...! એની ગંભીરતા તો જુઓ! આહાહા...! એક શબ્દફેરે કેટલી ગંભીરતા છે!!

શુદ્ધાત્માનું દર્શન તે દર્શન, એમ શબ્દ ન લેતાં, શુદ્ધાત્માનું જ્ઞાન તે જ્ઞાન ન લેતાં, શુદ્ધ આત્મા તે જ્ઞાન છે (એમ કહ્યું). કેમકે જ્ઞાનનો આશ્રય શુદ્ધાત્મા છે. શુદ્ધાત્મા તે દર્શન છે. શુદ્ધાત્માની શ્રદ્ધા તે દર્શન એમ ન લેતાં શુદ્ધાત્મા તે દર્શન છે (એમ લીધું). કેમ? કે, દર્શનનો આધાર શુદ્ધાત્મા છે. આહાહા...! સમ્યગ્દર્શન ત્રિકાળી શુદ્ધાત્માનો આદર કરે છે. સમ્યગ્દર્શન ત્રિકાળી જ્ઞાયક દ્રવ્યસ્વભાવનો આદર કરે છે. તે કારણે શુદ્ધાત્મા તે દર્શન એમ કહેવામાં આવ્યું છે. આહાહા...! ભાષા તો સાદી છે, પણ ભાવ તો ગંભીર, ઘણા ગંભીર!!

ઓહોહો...! એ મુનિરાજે જંગલમાં (રહીને) ટીકા કરી છે, એમાં ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદિવે’... આહાહા...! એકલા અમૃત રેડ્યા છે. હજાર વર્ષ પહેલા દ્વિગંબર સંત મુનિ હતા. ‘કુંદકુંદાચાર્યદિવે’ તો બે હજાર વર્ષ પહેલા (થયા). પછી ટીકા હજાર વર્ષ પહેલા થઈ. કોઈ એમ કહે છે, કે એવી કોઈ ચીજ એમાં નથી કે હજાર વર્ષે ટીકા કરનારા નીકળ્યા. પણ એટલી ટીકા ગંભીર હતી કે ટીકા કરનારા નીકળ્યા જ નહિ. સમજાતું હતું, સંતોને પરંપરામાં ખ્યાલમાં બધું આવતું હતું, પરંતુ ટીકા કરવી... આ ગંભીર ચીજ (છે). ત્રણલોકના નાથ, એની વાણી અને સંતની વાણી તો વીતરાગ કેવળીના કેડાયતો, કેવળીએ કહ્યું તેના આડતિયા છે. આ તો આડતિયા છે. માલ તો ભગવાનનો છે. વચ્ચે આડતિયા થઈને બતાવે છે, કે ભગવાન આમ કહે છે. આહાહા...!

‘શુદ્ધ આત્મા દર્શન છે...’ શુદ્ધ આત્માની શ્રદ્ધા દર્શન છે, એમ ન લીધું. આમ આશ્રય બતાવવો છે ને! આમ આશ્રય (સ્વ) અને આમ આશ્રય (પર). વ્યવહારનો આશ્રય પર અને નિશ્ચયનો આશ્રય સ્વ. સમજાય છે? પહેલેથી એ ઉપાડ્યું છે ને? એ પહેલેથી આવ્યું છે ને? પહેલેથી આવ્યું છે. ૨૭૨. નિશ્ચય અને વ્યવહાર આવ્યું હતું. ૨૭૨ છે. આત્માશ્રિત નિશ્ચયનય. ૨૭૨. આત્માશ્રિત નિશ્ચયનય, પરાશ્રિત વ્યવહાર. આ સિદ્ધ કરે છે. આત્માશ્રિત

નિશ્ચય, પરાશ્રિત વ્યવહાર, એ અહીં સિદ્ધ કર્યું છે. આત્મા આશ્રિત જ્ઞાન, આત્મા આશ્રિત દર્શન, આત્મા આશ્રિત ચારિત્ર એ નિશ્ચય છે. પરાશ્રય જ્ઞાન, પરાશ્રય શ્રદ્ધા, પરાશ્રય ચારિત્ર એ વ્યવહાર છે. આહાહા..!

‘અને શુદ્ધ આત્મા ચારિત્ર છે...’ શું કહે છે? ત્રીજો બોલ. શુદ્ધાત્મામાં રમણતા કરવી તે ચારિત્ર, એમ ન લીધું. શુદ્ધ સ્વરૂપ ભગવાન, તેમાં લીનતા. દષ્ટિમાં, જ્ઞાનમાં તો વસ્તુ આવી. વસ્તુ દષ્ટિમાં આવી, જ્ઞાનની પર્યાયમાં વસ્તુ જ્ઞેયપણે આવી તો પછી એમાં લીનતા થઈ તે ચારિત્ર. એમ નહી કહેતાં, અહીં તો ચારિત્ર (એટલે) શુદ્ધ આત્મા જ ચારિત્ર છે (એમ કહ્યું). શુદ્ધ આત્મા ત્રિકાળી અને ચારિત્ર વર્તમાન પર્યાય. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા..! ગજબ વાત છે.

દષ્ટિ ગુલાંટ ખવડાવે છે. ચારિત્ર-શુદ્ધાત્મા તે ચારિત્ર. કેમ? શુદ્ધાત્મા તે ચારિત્ર, કેમ? શુદ્ધાત્માની રમણતા ચારિત્ર એમ ન કહ્યું. શુદ્ધાત્મા તે જ ચારિત્ર છે. આહાહા..! છે? ‘કારણ કે તે ચારિત્રનો આશ્રય છે;...’ ન્યાં પછી એ શબ્દ ન લીધો. ‘કારણ કે તે...’ ‘તે’ એટલે શુદ્ધાત્મા. પહેલા આવ્યું હતું ને? ‘શુદ્ધ આત્મા ચારિત્ર છે...’ એમ કહ્યું ને? ‘કારણ કે તે...’ ‘તે’ એટલે શુદ્ધાત્મા. તે ચારિત્રનો આશ્રય છે, એમ. ‘તે’ એટલે એ લેવું. શું કહ્યું સમજાણું? શુદ્ધ આત્મા તે ચારિત્ર. ચારિત્ર (એટલે) સ્વરૂપમાં રમણતા, વીતરાગ દશા, આનંદની રમણતા (થવી). એ શુદ્ધાત્મા જ ચારિત્ર છે. કેમ? કે, એ ચારિત્રનો આશ્રય-આધાર શુદ્ધાત્મા છે. આહાહા..! અધિકાર થોડો ઝીણો આવ્યો. આહાહા..!

‘એ પ્રમાણે નિશ્ચય છે.’ માથે કહ્યું હતું ને, કે ‘એ પ્રમાણે વ્યવહાર છે.’ છે ને? એ પ્રમાણે નિશ્ચય છે. માથે આવ્યું હતું. ત્રીજી લીટી ચારિત્રનો આશ્રય-‘એ પ્રમાણે વ્યવહાર છે.’ હવે આ ‘એ પ્રમાણે નિશ્ચય છે.’ ત્રણ પ્રકાર. સ્વનો આશ્રય થયો માટે દર્શન તે આત્મા, સ્વનો આશ્રય થયો માટે જ્ઞાન તે આત્મા, સ્વનો આશ્રય થયો માટે શુદ્ધાત્મા તે ચારિત્ર. એ નિશ્ચય છે. વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રવચન નં. ૩૪૧ ગાથા-૨૭૬, ૨૭૭ શુક્રવાર, કારતક સુદ ૬, તા. ૨૬-૧૦-૧૯૭૯
(મૂળ પ્રવચન હિન્દીમાં છે તેનો આ ગુજરાતી અનુવાદ છે)

‘સમયસાર’ ૨૭૬-૨૭૭ ગાથા. ફરીને થોડું લઈએ. ‘આચારાંગ આદિ શબ્દશ્રુત તે જ્ઞાન છે કારણ કે તે (શબ્દશ્રુત) જ્ઞાનનો આશ્રય છે,...’ શું કહે છે? કે, આચારાંગ આદિનું જ્ઞાન છે તે શબ્દશ્રુત છે. એ કોઈ વાસ્તવિક જ્ઞાન નથી. આહાહા..! આચારાંગ, સૂયગડાંગ, ઠાણાંગ. એક એક શાસ્ત્રમાં અઢાર હજાર પદ, એક એક પદમાં એકાવન કરોડ ઝાઝેરા

શ્લોક. એ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન શબ્દજ્ઞાન છે, એ કોઈ આત્મજ્ઞાન નથી. આહાહા...! છે? શબ્દશ્રુત જ્ઞાન (કેમ કહ્યું)? કેમકે તે 'જ્ઞાનનો આશ્રય છે,...' એ આચારંગ આદિ શબ્દો છે, એ વ્યવહારુ જે જ્ઞાન છે તેનો આશ્રય શબ્દ છે. એ માટે શબ્દશ્રુત કહેવામાં આવે છે, એ આત્મજ્ઞાન નહિ. આહાહા...! એક વાત.

'જીવ આદિ નવ પદાર્થો દર્શન છે...' નવ તત્ત્વ એ દર્શન છે. વ્યવહાર સમકિત એટલે રાગ, એ રાગનો આશ્રય નવ તત્ત્વ છે, તો નવ તત્ત્વને વ્યવહાર દર્શન કહેવામાં આવ્યું છે, એ વાસ્તવિક દર્શન નહિ. નવ તત્ત્વ એ દર્શન છે. કારણ કે વ્યવહાર દર્શન જે રાગ છે તેનો આશ્રય નવ તત્ત્વ છે. આશ્રયને કારણે નવ તત્ત્વને જ દર્શન કહ્યું. એ વ્યવહાર છે, એ નિષેધ કરવા લાયક છે. આહાહા...!

'(છ જીવ-નિકાય) ચારિત્ર છે...' વ્યવહાર ચારિત્ર જે શુભરાગ છે, એ શુભરાગનો આશ્રય છ જીવ-નિકાય દયા, છે. એ છ જીવ-નિકાયમાં તો પંચ મહાવ્રત આવી ગયા. એ પંચ મહાવ્રતના પરિણામ પરના આશ્રયે થાય છે તો એ રાગનું કારણ છે, એ ચારિત્ર નહિ. આહાહા...! આવી વાત છે. '(છ જીવ-નિકાય) ચારિત્ર છે...' ભાષા એમ લીધી છે-ચારિત્ર. શુભરાગ વ્યવહાર છે એમ નહિ કહેતા છ જીવ-નિકાય ચારિત્ર છે (એમ કહ્યું). કારણ કે છ જીવ-નિકાયનો, પંચ મહાવ્રતનો રાગ છે એ રાગમાં પરનો આશ્રય છે. તેથી છ જીવ-નિકાયને જ ચારિત્ર, વ્યવહાર કહ્યું. એ નિષેધ કરવા લાયક છે. આહાહા...!

એ છ જીવ-નિકાયનું ચારિત્ર, વ્યવહાર-રાગ, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા રાગ અને આચારંગ આદિ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન-એ ત્રણે 'એ પ્રમાણે વ્યવહાર છે.' છે? વ્યવહાર છે. આગળ કહેશે, એ વ્યવહાર પ્રતિષેધ (કરવા લાયક) છે, આદરણીય નથી. આહાહા...! આકરું કામ. જગતને જ્યાં શાસ્ત્રનું થોડું જ્ઞાન થાય ત્યાં એમ થાય કે, જ્ઞાન થઈ ગયું. જ્ઞાન બીજી ચીજ છે, ભાઈ! એ કહે છે.

'શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે...' શુદ્ધ આત્માનું જ્ઞાન તે જ્ઞાન છે, એમ ન કહ્યું. શુદ્ધ આત્માનું જ્ઞાન તે જ્ઞાન, એમ નથી કહ્યું. શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે. કારણ કે જે જ્ઞાન છે તેનો આશ્રય સ્વદ્રવ્ય આત્મા છે. એ સમ્યગ્જ્ઞાનનો આશ્રય આત્મા છે માટે એ જ્ઞાન સમ્યક્ અને નિશ્ચયજ્ઞાન છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? 'શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાન છે કારણ કે તે (શુદ્ધ આત્મા) જ્ઞાનનો આશ્રય છે,...' જ્ઞાનમાં શુદ્ધ આત્માનો આશ્રય એ જ્ઞાન છે. જે જ્ઞાનમાં શબ્દ-શાસ્ત્રનો આશ્રય છે તે જ્ઞાન નથી. આહાહા...! આકરું કામ.

'શુદ્ધ આત્મા દર્શન છે...' શુદ્ધ આત્મા સમકિત છે, શુદ્ધ આત્મા સમકિત છે. નહિતર તો શુદ્ધ આત્માની અનુભવમાં નિર્વિકલ્પ પ્રતીતિ થવી એ નિશ્ચય, સત્ય સમ્યગ્દર્શન છે. અહીં તો કહે છે, કે 'શુદ્ધ આત્મા દર્શન છે...' એ શુદ્ધ આત્મા સમ્યગ્દર્શન છે. કારણ કે સમ્યગ્દર્શનનો આશ્રય શુદ્ધ આત્મા છે. વ્યવહારનો આશ્રય પર છે, નિશ્ચયનો આશ્રય

સ્વ છે. આહાહા...! 'શુદ્ધ આત્મા દર્શન છે...' કારણ કે દર્શનનો આશ્રય આત્મા છે. સત્ય સમ્યગ્દર્શન, નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન જે ચોથે ગુણસ્થાને દર્શન થાય છે તેનો આશ્રય શુદ્ધ આત્મા છે. શુદ્ધ આત્માને આશ્રયે તે થાય છે તો શુદ્ધ આત્મા તે દર્શન છે, એમ કહેવામાં આવ્યું. આહાહા...! વાત વંચાઈ ગઈ છે. આ તો (ફરીથી લીધું)

'શુદ્ધ આત્મા ચારિત્ર છે...' શુદ્ધ આત્માને આશ્રયે ચારિત્ર થયું એમ નહિ કહેતાં, શુદ્ધ આત્મા ચારિત્ર છે (એમ કહ્યું). વીતરાગી પર્યાય ચારિત્ર જે મોક્ષના માર્ગની પર્યાય, એ ચારિત્ર છે, તે શુદ્ધ આત્મા છે. કારણ કે ચારિત્રનો આશ્રય શુદ્ધ આત્મા છે. નિશ્ચય ચારિત્રનું અવલંબન-આશ્રય આત્મા છે. વ્યવહાર ચારિત્રનો આશ્રય પર છે. માટે વ્યવહાર તે નિષેધ કરવા લાયક છે. સ્વઆશ્રય તે નિશ્ચય, પરઆશ્રય તે વ્યવહાર-આ સિદ્ધાંત. આહાહા...!

એ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન ગમે તેટલું કરે તોપણ એ જ્ઞાન, જ્ઞાન નથી, એ શબ્દજ્ઞાન છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? જે જ્ઞાન, શુદ્ધ આત્મા જ જ્ઞાન છે. કારણ કે જ્ઞાનની સમ્યક્પર્યાયમાં શુદ્ધ આત્મા આશ્રય છે, એ શુદ્ધ આત્માને આશ્રયે જ્ઞાન થયું છે. એ જ્ઞાન નિશ્ચયજ્ઞાન, સમ્યગ્જ્ઞાન, યથાર્થ જ્ઞાન છે. આહાહા...! અને શુદ્ધ આત્મા દર્શન છે. એ આવી ગયું ને? કારણ કે શુદ્ધ આત્મા... અહીં તો શુદ્ધ આત્માને આશ્રયે સમ્યગ્દર્શન (છે), એમ પહેલા નહિ કહીને શુદ્ધ આત્મા દર્શન છે (એમ કહ્યું). કારણ કે સમ્યગ્દર્શન જે નિશ્ચય, નિર્વિકલ્પ અનુભવ (થયો), શુદ્ધઉપયોગમાં આત્માનો જે અનુભવ થાય છે અને ચારિત્રની જે સ્થિરતા થાય છે, એ શુદ્ધ આત્મા જ ચારિત્ર છે. કારણે ચારિત્રનો આશ્રય શુદ્ધ આત્મા છે. ચારિત્રનો આશ્રય શુદ્ધ આત્મા છે. આહાહા...! 'એ પ્રમાણે નિશ્ચય છે.' કાલે અહીં સુધી તો આવી ગયું છે.

'તેમાં, વ્યવહારનય પ્રતિષેધ્ય અર્થાત્ નિષેધ્ય છે,...' શું કહે છે? શાસ્ત્રનું જ્ઞાન શબ્દજ્ઞાન છે, એ તો શબ્દજ્ઞાન છે, એ કોઈ (વાસ્તવિક) જ્ઞાન નથી. નિષેધ્ય છે, બધનું કારણ છે. આહાહા...! આચારાંગ આદિના, અઢાર હજાર પદ અને એક એક પદના એકાવન કરોડ ઝાઝેરા શ્લોક, એ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન એ શબ્દજ્ઞાન છે. એ શબ્દજ્ઞાન વ્યવહાર છે, વ્યવહાર છે તે નિષેધ્ય છે. આહાહા...! આવી વાતું. ઝીણી વાત છે, ભાઈ!

'વ્યવહારનય પ્રતિષેધ્ય...' છે. કારણ કે આચારાંગ આદિનું જ્ઞાન એ તો શબ્દજ્ઞાન છે, એ કોઈ આત્મજ્ઞાન નથી. આત્મા જે આનંદસ્વરૂપ ભગવાન, એનો સ્પર્શ કરીને અંદર એકાગ્ર થઈને જે આનંદસહિત જ્ઞાન થાય છે, અતીન્દ્રિય આનંદ સહિત જે જ્ઞાન થાય છે, તે જ્ઞાનને જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. એ જ્ઞાન નિશ્ચય છે અને શબ્દજ્ઞાન છે તે વ્યવહાર છે, નિષેધ્ય છે. વ્યવહાર નિષેધ્ય છે, નિશ્ચય નિષેધક છે. સમ્યગ્જ્ઞાન વ્યવહાર જ્ઞાનનો નિષેધ કરનાર છે. આહાહા...! આવી વાતું છે.

‘વ્યવહારનય પ્રતિષેધ્ય...’ છે. ‘કારણ કે આચારાંગ આદિને જ્ઞાનાદિનું આશ્રયપણું અનેકાંતિક છે...’ આચારાંગ આદિનું જ્ઞાન છે એ અનેકાંતિક છે, એકાંતિક જ્ઞાન નથી. એ તો વ્યભિચાર છે. આહાહા...! પરાશ્રયે જેટલું શાસ્ત્રનું જ્ઞાન થયું એ બધું અનેકાંતિક વ્યભિચાર છે, દોષ છે. આહાહા...! છે? ‘આચારાંગ આદિને જ્ઞાનાદિનું આશ્રયપણું અનેકાંતિક છે...’ ત્રણે. આચારાંગ આદિનું જ્ઞાન, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા અને છ જીવ કાય અથવા પંચ મહાવ્રતના પરિણામ (જે) પરના આશ્રયે (થાય છે). એ બધું અનેકાંતિક વ્યભિચાર યુક્ત છે. એમાં આત્માનું જ્ઞાન ન આવ્યું, તેમાં આત્માનું દર્શન ન આવ્યું, તેમાં આત્માનું ચારિત્ર ન આવ્યું. આહાહા...! ભાષા સમજાય છે? આહાહા...!

‘(શબ્દશ્રુત આદિને જ્ઞાન આદિના આશ્રયસ્વરૂપ માનવામાં વ્યભિચાર આવે છે...’ આહાહા...! શાસ્ત્રનું જ્ઞાન શબ્દજ્ઞાન છે. તેને જ્ઞાન માનવામાં વ્યભિચાર આવે છે કારણ કે યથાર્થ જ્ઞાન નથી. આહાહા...! છે? ‘(કેમકે શબ્દ શ્રુત આદિ હોવા છતાં...)’ આચારાંગ આદિ શાસ્ત્રનું શબ્દજ્ઞાન હોવા છતાં ‘(જ્ઞાન આદિ નથી પણ હોતાં...)’ સમ્યગ્જ્ઞાન નથી હોતું. આહાહા...! આવી વાતું છે. આચારાંગ આદિનું જ્ઞાન, (એમાં) કરોડો શ્લોકો અને અબજો શ્લોકો (આવે), એ શબ્દજ્ઞાન છે. તેને જ્ઞાન કહેવું એ વ્યભિચાર છે. આહાહા...! કેમકે તેમાં ‘(જ્ઞાન આદિ નથી પણ હોતાં...)’ આચારાંગ આદિ જ્ઞાનમાં સમ્યગ્જ્ઞાન નથી. આહાહા...! સમ્યગ્જ્ઞાનમાં તો આત્મા અંદર ત્રિકાળી આનંદકંઠ પ્રભુ, એમાં અભિમુખ-સન્મુખ થઈને જે જ્ઞાન અંદર થાય છે, તે આત્માનું જ્ઞાન (છે અને) તે જ્ઞાન છે. એ જ્ઞાન નિશ્ચય છે, શબ્દજ્ઞાન તે વ્યવહાર છે, તે નિષેધ્ય છે. નિષેધક નિશ્ચય, નિષેધ્ય વ્યવહાર. આહાહા...! આ તો ભારે. પંડિતાઈની પંડિતાઈ ઊતરી જાય એવું બધું આમાં તો છે. વાત આ છે, બાપુ!

ભગવાન! અંદર આત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, જ્ઞાનનો પુંજ છે, આનંદનો સાગર છે, પ્રભુતાનો પિંડ છે. આહાહા...! તેનો આશ્રય લેવાથી સમ્યગ્જ્ઞાન થાય છે. આચારાંગ આદિ જ્ઞાનમાં વ્યભિચાર છે કારણ કે તેમાં સમ્યગ્જ્ઞાન નથી હોતું. આહાહા...! આ તમારા લોઢાનું જ્ઞાન ને એ નહિ, હોં! આ તો આચારાંગ આદિ (જ્ઞાન). સર્વજ્ઞ વીતરાગે કહેલા આચારાંગ. અન્યમતમાં તો એ આચારાંગ, સૂયગડાંગ શબ્દ પણ નથી. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે જે આચારાંગ, સૂયગડાંગ, ઠાણાંગ આદિ જે કહ્યા (તે). એથી એ શબ્દ લીધો છે. અન્યમતમાં કહેલા ભાવને તો વ્યવહાર પણ (નથી કહેવાતું). આ તો વ્યવહાર આચારાંગ આદિના જ્ઞાનને વ્યવહાર કહીને નિશ્ચય આત્માનું જ્ઞાન તેમાં આવ્યું નહિ માટે તે નિષેધ્ય છે. શાસ્ત્રજ્ઞાન નિષેધ કરવા લાયક છે. આહાહા...! આવી વાત છે, માણસને ઝીણી પડે. શું થાય? માર્ગ તો અલૌકિક છે.

કારણ કે આચારાંગ આદિને (જ્ઞાન) માનવામાં... ‘(શબ્દશ્રુત આદિ હોવા છતાં...)’ શબ્દશ્રુત જ્ઞાન હોય, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા હોય, છ કાયની દયા અને પંચ મહાવ્રત હોય

છતાં તેમાં ‘જ્ઞાન આદિ નથી પણ હોતાં...’ તેમાં જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર હોતાં નથી. જ્ઞાનાદિ ત્રણ લીધા ને? એ ત્રણમાં આ ત્રણ નથી હોતા. શું કહ્યું? આચારાંગ આદિનું કરોડો, અબજો શ્લોકોનું જ્ઞાન, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા અને છ કાયની દયા, પંચ મહાવ્રતના પરિણામ જે પરના આશ્રયે છે, તેમાં જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર નથી હોતું. તેમાં સમ્યક્ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર નથી. આહાહા...! છે?

‘(માટે વ્યવહારનય પ્રતિષેધ્ય છે).’ શું કારણથી? ‘માટે’ એટલે શું કારણથી. આચારાંગ આદિનું કરોડો શ્લોકોનું જ્ઞાન-જાણપણું (હોય) પણ એ સમ્યગ્જ્ઞાન નથી. નવ તત્ત્વની વ્યવહારુ શ્રદ્ધા, નવ ભેદવાળી (શ્રદ્ધા) એ સમ્યગ્દર્શન નહિ. અને છ કાયની દયા અને પંચ મહાવ્રતના પરિણામ એ ચારિત્ર નહિ. એ ત્રણેમાં જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર નથી હોતા. ત્રણેમાં, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર જે સ્વના આશ્રયે થવા જોઈએ, એ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ‘(માટે વ્યવહારનય પ્રતિષેધ્ય છે).’ ક્યા કારણે વ્યવહાર નિષેધ્ય છે? કે, આચારાંગ આદિ શબ્દજ્ઞાનમાં જ્ઞાન નથી. નવ તત્ત્વની ભેદવાળી શ્રદ્ધામાં શ્રદ્ધા નથી અને છ કાયની દયા અને પંચ મહાવ્રતના પરિણામમાં ચારિત્ર નથી. તે કારણે વ્યવહારનય પ્રતિષેધ્ય છે. આહાહા...! ભરતજી! ઝીણી વાત છે. અત્યારે તો વ્યવહાર કરે, આચારાંગ શાસ્ત્રના જાણપણા કરીને પોતાની કલ્પનાથી વાતું કરે અને માને, કે જ્ઞાન છે. બાપુ! એ જ્ઞાન કોઈ બીજી ચીજ છે. આહાહા...! અને સમકિત વ્યવહારથી માને. આ નવ તત્ત્વના ભેદની શ્રદ્ધા તે સમકિત. એ શ્રદ્ધા નથી. આહાહા...!

જેમાં ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથ, અનંત ગુણનો સાગર, એની અંતર સન્મુખ થઈને નિર્વિકલ્પ અનુભવમાં પ્રતીતિ થવી તેનું નામ સમ્યગ્દર્શન છે. તેથી નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા એ સમ્યગ્દર્શન નથી, માટે તે પ્રતિષેધ્ય છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! ગાથા આવી ગઈ છે. ચાલતા, વાંચતા-વાંચતા આ આવી છે. આહા...!

‘અને નિશ્ચયનય વ્યવહારનયનો પ્રતિષેધક છે,...’ શું કહે છે? કે, આત્મા શુદ્ધ ચિદાનંદનો અનુભવ, સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર. આત્મા જે ત્રિકાળી આનંદનો નાથ પ્રભુ, અતીન્દ્રિય આનંદનું દળ, તેની પ્રતીતિ, જ્ઞાન અને રમણતા, એ આનંદની દશાની રમણતા (થાય), એ દશાને કારણે વ્યવહાર પ્રતિષેધ્ય છે, નિશ્ચય પ્રતિષેધક છે. આહાહા...! નિશ્ચય પ્રતિષેધ કરનાર છે, વ્યવહાર પ્રતિષેધ કરવા લાયક છે. આહાહા...! આવી વાતું છે. હવે અહીં તો વાણિયાને નવરાશ પણ ન મળે. હજી વ્યવહાર ચીજ શું છે (તેની ખબર નથી) એમાં આવો નિશ્ચય. માર્ગ બાપા... પ્રભુનો માર્ગ કોઈ અલૌકિક છે. આહા...!

આ કારણે વ્યવહાર નિષેધ્ય છે અને નિશ્ચય નિષેધક છે. આ કારણે. શા કારણે? કે, શાસ્ત્રનું જ્ઞાન છે તે જ્ઞાન નથી, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા તે શ્રદ્ધા નથી, છ કાયની દયા અને પંચ મહાવ્રત એ કોઈ ચારિત્ર નથી. એ કારણે આત્માના આશ્રયે જ્ઞાન, દર્શન અને

ચારિત્ર થયા એ પ્રતિષેધક છે. વ્યવહારનો પ્રતિષેધ કરનાર છે અને વ્યવહાર પ્રતિષેધ કરવા લાયક છે, વ્યવહાર છોડવા લાયક છે. છોડવા લાયક, પ્રતિષેધ કરવા લાયક (છે). આહાહા...! છે કે નહિ અંદર? આહાહા...!

‘કારણ કે શુદ્ધ આત્માને જ્ઞાન આદિનું આશ્રયપણું ઐકાંતિક છે.’ આહાહા...! ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ અનંત ગુણનો પવિત્રનો પિંડ પ્રભુ, એને આશ્રયે થતાં જે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર એ ઐકાંતિક-સમ્યક્ છે. છે? ‘શુદ્ધ આત્માને જ્ઞાન આદિ...’ શુદ્ધ આત્માનું જ્ઞાન, શુદ્ધ આત્માનું સમકિત, શુદ્ધ આત્માનું ચારિત્ર (તેનો) આશ્રય તો ઐકાંતિક છે. એને આશ્રયે થતા જ્ઞાન (આદિ) ઐકાંતિક સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન છે. તેમાં કોઈ અનેકાંત વ્યભિચાર આવતો નથી. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...!

‘(શુદ્ધ આત્માને જ્ઞાનાદિનો આશ્રય માનવામાં વ્યભિચાર નથી...)’ શું કહે છે? ભગવાનઆત્મા જે શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ, આનંદકંઠ, અતીન્દ્રિય આનંદનું દળ, તેને આશ્રયે દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર થાય છે તે ઐકાંતિક સમ્યક્ છે. તેમાં વ્યભિચાર આવતો નથી. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ! ‘શુદ્ધ આત્માને જ્ઞાનાદિ...’ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર ત્રણે લેવા. શુદ્ધ સ્વરૂપ ભગવાન પૂર્ણાનંદ પ્રભુ, તેની દષ્ટિ, તેનું જ્ઞાન, તેમાં રમણતા એ સમ્યક્ ચારિત્ર, જ્ઞાન, દર્શન છે. એ ઐકાંતિક-અવ્યભિચાર છે, તેમાં દોષ નથી. આહાહા...! આવી વાત છે. ‘(શુદ્ધ આત્માને જ્ઞાનાદિનું આશ્રયપણું ઐકાંતિક છે.)’

‘(શુદ્ધ આત્માને જ્ઞાનાદિનો આશ્રય માનવામાં વ્યભિચાર નથી કેમ કે જ્યાં શુદ્ધ આત્મા હોય...)’ શુદ્ધ આત્મા પવિત્ર પ્રભુ જ્યાં છે, ‘(ત્યાં જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર હોય જ છે).’ જ્યાં શુદ્ધ આત્માના આશ્રયે જે દર્શન, જ્ઞાન થયા તે યથાર્થ છે. પરના આશ્રયે (જે) જ્ઞાન અને દર્શન થયા તે યથાર્થ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ‘(શુદ્ધ આત્માને જ્ઞાનાદિનો આશ્રય માનવામાં વ્યભિચાર નથી કેમ કે જ્યાં શુદ્ધ આત્મા હોય...)’ જ્યાં શુદ્ધ પવિત્ર ભગવાન, સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, સહજાત્મ પૂર્ણાનંદનો નાથ, તેના આશ્રયે દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર થાય છે તે અવ્યભિચાર છે, તે યથાર્થ છે. એ વ્યવહારનો પ્રતિષેધ કરનાર છે અને વ્યવહાર પ્રતિષેધ થવા લાયક છે. આહાહા...! વ્યવહાર એ બંધનું કારણ છે. અને આત્માના આશ્રયે જે દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર થયા તે મોક્ષનું યથાર્થ કારણ છે. એમ કહે છે. આહાહા...! શું થાય? બધું વીખાય ગયું. તત્ત્વ ક્યાંય રહી ગયું અને લોકો માર્ગ ક્યાંય માની બેઠા. ‘ભભૂતમલજ્ઞ’! આહાહા...!

‘(શુદ્ધ આત્માને જ્ઞાનાદિનો આશ્રય માનવામાં વ્યભિચાર નથી...)’ સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન, સમ્યક્ચારિત્રમાં ત્રિકાળી ભગવાનઆત્મા, તેનો આશ્રય માનવામાં વ્યભિચાર નથી, તેમાં યથાર્થતા છે. અને શાસ્ત્રનું જ્ઞાન, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા, પંચ મહાવ્રતના પરિણામ એ વ્યભિચાર છે. કારણ કે બંધનું કારણ છે. તેમાં આત્મા આવ્યો નહિ. એ તો અનાત્મા છે. આહાહા...!

શાસ્ત્રનું જ્ઞાન, નવ તત્ત્વની ભેદવાળી શ્રદ્ધા, ભેદવાળી (શ્રદ્ધા), આમ તો 'તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનં' કહ્યું છે, એ તો એકવચન છે, અભેદ છે. અભેદમાં તો આત્મા એકલો આવે છે. અને પંચ મહાવ્રતના પરિણામ એ પરને આશ્રયની વાત છે માટે બંધનું કારણ છે. આહાહા...! એ મોક્ષનો માર્ગ નહિ, એ સંવર-નિર્જરા નહિ. વ્યવહાર શાસ્ત્રનું જ્ઞાન, વ્યવહાર નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા, વ્યવહાર પંચ મહાવ્રત એ સંવર-નિર્જરા નહિ. એ આસ્રવ અને બંધના કારણ છે. આહાહા...! સામે છે કે નહિ? આહાહા...!

એક પ્રશ્ન આવ્યો હતો, ભાઈ! નિયતપ્રદેશત્વ છે ને? ૨૪મી શક્તિ. પેલો 'વિદ્યાનંદ' કહે છે ને? અપદેશ અટલે ત્યાં અખંડ પ્રદેશ જોઈએ. એ વાત ખોટી છે. કારણ કે આત્મામાં અનંત શક્તિ, અનંત ગુણ છે. તેમાં એક નિયતપ્રદેશત્વ નામનો ૨૪મો ગુણ છે. નિયતપ્રદેશત્વ નામનો ગુણ. એ નિયતપ્રદેશત્વ ગુણની વ્યાખ્યા-અસંખ્ય પ્રદેશી લોકાકાશના જે પ્રદેશ છે તેટલા પ્રદેશ છે તેને નિયતપ્રદેશત્વ કહેવામાં આવે છે. એ કહે છે, કે અપદેશ અટલે અખંડ છે. 'વિદ્યાનંદજી', લોકોને રાજી રાખે, માણસો ભેગા થાય. બિચારા માણસોને ખબર ન મળે. બધા જય નારાયણ, જય નારાયણ કર્યા કરે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- ધર્મની પ્રભાવના તો બહુ થાય છે.

ઉત્તર :- અજ્ઞાનની પ્રભાવના છે, મિથ્યાત્વની પ્રભાવના છે. ભાઈ! શું કરીએ? અરે...રે...! આહાહા...!

અહીં તો ત્યાં સુધી કહ્યું, કહ્યું ને? ધર્મધ્યાનના અપાયના બોલમાં. ધર્મધ્યાનનો બોલ છે, આજ્ઞાવિચય, અપાયવિચય, વિપાકવિચય તેમાં અપાયવિચયમાં તો એવું લીધું છે, 'દ્રવ્યસંગ્રહ'માં કે, એ ધર્માત્મા પોતે પોતાનું સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્યનો વિચાર કરે છે, અનુભવ કરે છે, તેનો નિર્ણય અને સ્થિરતા કરે છે તો તેમાં અપાય આવ્યું. એ અપાયમાં એવો વિચાર કરે છે, કે મને પણ પૂર્ણાનંદ પ્રાપ્ત થાઓ અને બધા પ્રાણીઓ પૂર્ણાનંદને પ્રાપ્ત થાઓ. આહાહા...! કોઈ અધૂરા ન રહો. આહાહા...! 'દ્રવ્યસંગ્રહ'માં અપાયવિચયમાં આવો અર્થ કર્યો છે. નથી અહીં? સમજાય છે કાંઈ? શું કહે છે? શું કહ્યું?

અપાયવિચય. ધર્મધ્યાનનો એક અપાયવિચય બોલ છે. એ અપાયવિચયનો 'બ્રહ્મદેવે' 'દ્રવ્યસંગ્રહ'ની ટીકા કરનારાએ એવો અર્થ કર્યો છે, કે આ ભગવાનઆત્માને પૂર્ણાનંદની પ્રાપ્તિ થાઓ અને સર્વ જીવોને પૂર્ણાનંદની પ્રાપ્તિ થાઓ. કોઈ આત્મામાં વિરોધ ન રહો. ભગવાન બધા આત્મા છે તો પૂર્ણાનંદની પ્રાપ્તિ થાઓ, એમ અપાયવિચયમાં વિચાર કરવો એમ આવ્યું છે. 'દ્રવ્યસંગ્રહ'માં આવ્યું છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! ૩૮ ગાથાના (શ્લોકમાં) એમ આવ્યું ને? ૩૨ કળશ. સર્વ જીવો પૂર્ણાનંદના નાથમાં મગ્ન થઈ જાઓ, લીન થઈ જાઓ, પ્રભુ! આહાહા...! કોઈ વિરોધ-બિરોધ છે જ નહિ. જગતમાં કોઈ વિરોધ છે જ નહિ. પૂર્ણાનંદનો નાથ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, તેમાં હું અને તમે બધા અંદર મગ્ન થઈ જાઓ, લીન

થઈ જાઓ. આહાહા...! એવી વિચારણા જ્ઞાની કરે છે. એમ કહે છે કોઈનો વિરોધ કરતા નથી. આહાહા...! આવો પાઠ છે, ડોં! 'દ્રવ્યસંગ્રહ'માં અપાયવિચયમાં આવો પાઠ છે. બતાવ્યો હતો.

અહીં કહે છે, કે આ આત્માને આશ્રયે જ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર (થાય) એ જ યથાર્થ છે. પરને આશ્રયે જેટલા શબ્દજ્ઞાન, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા અને પંચ મહાવ્રતના પરિણામ (થાય) એ અયથાર્થ છે, એ કોઈ વસ્તુ નથી. એ બંધનું કારણ છે. આહાહા...! અબંધકારણ તો ભગવાન અબંધસ્વરૂપ છે, ચિદાનંદ આત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, અંદર સહજાત્મસ્વરૂપ અબંધ છે તેની દષ્ટિ કરવાથી, જ્ઞાન કરવાથી અબંધ પરિણામ થાય છે. અબંધ સ્વભાવ છે તેની દષ્ટિ-જ્ઞાન કરવાથી અબંધ પરિણામ થાય છે અને પરનો આશ્રય કરવાથી બંધ પરિણામ થાય છે. આહાહા...! 'ભરતજી'! આવી વાત છે. સૂક્ષ્મ વાત છે, ભાઈ! આહાહા...!

એ કહે છે, 'આ વાત હેતુ સહિત સમજાવવામાં આવે છે :-' શું કહે છે હવે? 'આચારાંગ આદિ શબ્દશ્રુત એકાંતે જ્ઞાનનો આશ્રય નથી,...' આહાહા...! શાસ્ત્રજ્ઞાન ગમે તેટલું કરે, નવ પૂર્વ પણ કરે, નવ પૂર્વ! અભવિને પણ નવ પૂર્વનું (જ્ઞાન) થાય છે અને આચારાંગના એક આચારાંગના અઢાર હજાર પદ, એક પદમાં એકાવન કરોડ ઝાઝેરા શ્લોક, એવા ડબલ, તેનાથી ડબલ એવા અગિયાર અંગ, તેનું જ્ઞાન છે તે શબ્દજ્ઞાન છે. આહાહા...! છે? શબ્દશ્રુત જ્ઞાનમાં 'જ્ઞાનનો આશ્રય નથી,...' એ જ્ઞાનનો આધાર નથી. આહાહા...!

શાસ્ત્ર, તે (પણ) સર્વજ્ઞ પરમાત્માએ (કહેલા). આચારાંગ આદિ શબ્દ લીધો છે ને? બીજું નામ નથી લીધું. આચારાંગ, સૂયગડાંગ ભગવાને કહેલા શાસ્ત્રો. એ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન પણ શબ્દજ્ઞાન છે. એમાં આત્મા ન આવ્યો. આહાહા...! આચારાંગ, સૂયગડાંગ એ તો સર્વજ્ઞના કહેલા બધા શાસ્ત્ર છે ને? એને અહીંયાં વ્યવહાર કહ્યો. એને વ્યવહાર કહીને તેનો નિષેધ કર્યો. આહાહા...! એ શબ્દજ્ઞાન છે તે નિષેધ છે. આત્મજ્ઞાન, જે અંદર ચિદાનંદ પ્રભુનું જ્ઞાન કરવું, તેનો અંતર અનુભવ કરવો અને અનુભવ કરીને પ્રતીત કરવી, સ્વરૂપમાં રમણતા કરવી એ એકાંતિક જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર છે. એ અવ્યભિચારી મોક્ષનો માર્ગ છે. આહાહા...! છે?

'આચારાંગ આદિ શબ્દશ્રુત એકાંતે જ્ઞાનનો આશ્રય નથી,...' જ્ઞાન જ છે, એમ નથી. 'કારણ કે તેના (અર્થાત્ શબ્દશ્રુતના) સદ્ભાવમાં પણ...' અગિયાર અંગનું જ્ઞાન હોવા છતાં 'પણ અભવ્યોને શુદ્ધ આત્માના અભાવને લીધે જ્ઞાનનો અભાવ છે;...' આ સિદ્ધાંત લીધો. એ આચારાંગ આદિનું જ્ઞાન અભવિને પણ થાય છે. ભવિને તો થાય છે પણ આ તો અભવિને પણ થાય છે. દષ્ટાંત આપ્યું છે. આચારાંગ આદિનું જ્ઞાન અભવિને અગિયાર અંગનું થયું છતાં જ્ઞાન નથી. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? ભગવાનઆત્મા અંદર આત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, સહજાનંદની મૂર્તિ પ્રભુ, તેના અવલંબને જે અંતરમાં અનુભવ થયો તેને

જ્ઞાન કહે છે.

‘એકાંતે જ્ઞાનનો આશ્રય નથી,...’ શબ્દશ્રુત તે એકાંતે જ્ઞાનનો આધાર નથી. (અર્થાત્ શબ્દશ્રુતના) સદ્ભાવમાં પણ...’ અગિયાર અંગનું જ્ઞાન થવા છતાં. શબ્દજ્ઞાન કહો કે અગિયાર અંગનું જ્ઞાન કહો. આહાહા...! પાણી ઊતરી જાય એવું છે. અગિયાર અંગના જ્ઞાન, કરોડો અબજો શ્લોકોના જ્ઞાન, એવું હોવા છતાં અભવિને સમ્યગ્જ્ઞાન નથી. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? ‘સદ્ભાવમાં પણ...’ સદ્ભાવ કહ્યું ને? અગિયાર અંગનો સદ્ભાવ છે, અગિયાર અંગનું જાણપણું તેની પાસે છે. છતાં ‘અભવ્યોને શુદ્ધ આત્માના અભાવને લીધે...’ પણ તેમાં શુદ્ધ આત્માનો અભાવ છે. તેની દૃષ્ટિમાં ત્રિકાળ આત્મા આવ્યો નહિ. આહાહા...! ત્રિકાળી સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, આત્મા સચ્ચિદાનંદ શુદ્ધ તત્ત્વ છે, તેનો આશ્રય નથી તો અગિયાર અંગનું જ્ઞાન હોવા છતાં તેને જ્ઞાન કહેવામાં આવતું નથી. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? વાત તો બહુ સાદી છે, ભાષા કંઈ બહુ એવી (કઠણ) નથી, પણ મર્મ તો છે ઈ છે. આહાહા...!

‘જ્ઞાનનો અભાવ છે;...’ પહેલા શું કીધું? અભવિ કે જેને કોઈ દિ’ મુક્તિ નથી, કોને? અભવિ જીવ છે. કોરડું મગ જેવા, જે કોઈ દિ’ બંધાય નહિ. એવા જીવ છે (તેની) કદી મુક્તિ થતી નથી. તેને પણ અગિયાર અંગના જ્ઞાનની હયાતી છે છતાં સમ્યગ્જ્ઞાન નથી. આહાહા...! આ તો અભવિનું તો દૃષ્ટાંત આપ્યું છે, હોં! ભવિને પણ અગિયાર અંગ(નું જ્ઞાન) અનંતવાર થયું, નવમી ઐવેયક ગયો. આ તો દૃષ્ટાંત આપ્યો છે. ભવિને પણ અગિયાર અંગનું જ્ઞાન અનંતવાર થયું છતાં સમ્યગ્જ્ઞાન નથી. આહાહા...!

ભગવાનઆત્મા ચૈતન્ય પ્રભુ, પોતાની જ્ઞાનની પર્યાયમાં આખું દ્રવ્ય જ્ઞેય ન થાય ત્યાં સુધી જ્ઞાન પર્યાય હોતું નથી. શાસ્ત્રજ્ઞાન એ પરજ્ઞેય છે. આહાહા...! પોતાની જ્ઞાનની દશા-પર્યાયમાં સ્વજ્ઞેય પ્રભુ આત્મા જે સચ્ચિદાનંદ છે, એ પર્યાયમાં સ્વજ્ઞેય ન આવે ત્યાં સુધી જ્ઞાન સાચું હોતું નથી. પરજ્ઞેય શાસ્ત્ર આદિ છે તે જ્ઞાન નથી. આહાહા...! આવી વાત છે. આહા...! થોડું થોડું ગુજરાતી આવી જાય છે.

મુમુક્ષુ :- શુભ વ્યવહાર ખરો કે નહિ?

ઉત્તર :- વ્યવહાર પણ બંધનું કારણ છે. નિશ્ચયથી તો (નિશ્ચય) વિના વ્યવહાર, વ્યવહાર કહેવાતો જ નથી. પણ આ સાધારણ વ્યવહાર તરીકે કહેવામાં આવે છે. બંધનું કારણ છે, સંસાર છે. અનાદિકાળનો સંસાર છે. આહાહા...! આ વાત છે.

વળી, ‘જીવ આદિ નવ પદાર્થો દર્શનનો આશ્રય નથી,...’ જીવ, અજીવ આદિ નવ ભેદ છે ને? ભેદ, હોં! અભેદ નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા, અભેદમાં તો અંતરઆત્મા આવ્યો. નવમાં ભેદ આવ્યા, જીવ ને અજીવ, પુણ્ય ને પાપ. એમાં સંવર, નિર્જરા, મોક્ષને પણ અજ્ઞાનમાં અનાદિથી માન્યા. એ સંવર, નિર્જરા સાચા નહિ, એ સાચા નથી.

અભવિને પણ નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા છે પણ એ સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ નથી. જેટલે અંશે રાગ ઘટે તેને સંવર કહેવાય છે, જેટલા અંશે રાગ ઘટે તેને નિર્જરા કહેવાય છે અને રાગનો અભાવ તેને મોક્ષ કહેવાય છે, એમ અજ્ઞાનમાં સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ (માને છે). એ અજ્ઞાનીના છે. એ બંધનું કારણ છે. સાચા સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ નહિ. નવ તત્ત્વના નામ આવ્યા કે નહિ? નવ તત્ત્વમાં સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ આવ્યા કે નહિ? તો અભવિને સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ ક્યાંથી આવ્યા? મિથ્યાદષ્ટિમાં નવ ક્યાંથી આવ્યા? એ વ્યવહાર. જે ગુણસ્થાને રાગ કંઈક ઘટે છે એ અપેક્ષાએ સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ કહેવામાં આવ્યા છે. વાસ્તવિક નહિ. ‘ચંદુભાઈ’! ‘ક્રિયાકોષ’માં બહુ વિસ્તાર છે. એક ‘ક્રિયાકોષ’ પુસ્તક છે, એમાં આનો વિસ્તાર બહુ છે.

આ આવું છે છતાં કેમ (યથાર્થ) નહિ? એને ગમે તેટલા હો. અરે..! આમાં પણ છે. ‘કળશટીકા’માં છે ને? ‘કળશટીકા’ છે ને? એમાં પણ ૬૬ શ્લોકમાં કહ્યું છે. જુઓ! ૬૬ શ્લોક. ‘સંસાર અવસ્થામાં જીવદ્રવ્ય નવ તત્ત્વરૂપ પરિણમ્યું છે તે તો વિભાવપરિણતિ છે, તેથી નવ તત્ત્વરૂપ વસ્તુનો અનુભવ મિથ્યાત્વ છે.’ આ નવ તત્ત્વમાં સંવર, નિર્જરા આવ્યા (પણ) આ સાચા સંવર, નિર્જરા નહિ. સમજાય છે કાંઈ? આ ‘કળશટીકા’ છે અને ‘ક્રિયાકોષ’માં પણ વિસ્તાર લીધો છે. નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા અભવિને કહે છે તો સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ ક્યાંથી આવ્યા? કે, સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ ઉપચારથી કહ્યું છે, વાસ્તવિક નથી. આહાહા...! અહીંયાં તો એ કહ્યું, ‘નવ તત્ત્વરૂપ વસ્તુનો અનુભવ મિથ્યાત્વ છે.’ નવ તત્ત્વનો ભેદવાળો અનુભવ મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! જિરવ્યું જાય નહિ. આ પૈસાવાળાને પૈસા આડે નવરાશ ન મળે, આવો નિર્ણય કરવાનો વખત ન મળે. આહાહા...! અહીં તો ૬૬ શ્લોકમાં મિથ્યાત્વ કહ્યું છે. નવ તત્ત્વનો અનુભવ મિથ્યાત્વ છે.

એ અહીં કહે છે, ‘જીવ આદિ નવ પદાર્થો દર્શનનો આશ્રય નથી, કારણ કે તેમના સદ્ભાવમાં...’ અહીં સદ્ભાવ કહ્યું ને? અભવિને નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધાનો સદ્ભાવ કહ્યો. એ નવ તત્ત્વ શું? સાચા સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ નહિ. એ આસ્રવ તેટલો ઘટે તે અપેક્ષાએ સંવર કહ્યો અને બંધ એટલો ઓછો પડે તો મોક્ષ કહ્યું, અને બંધ છે તેને બંધ કહ્યું. જેટલો રાગ અલ્પ બંધાણો તેને ઉપચારથી મોક્ષ કહ્યો. એ નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા છે. નવ તત્ત્વમાં એ સાચા સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ નહિ. અરે...રે...! સમજાય છે કાંઈ?

અહીં એ કહ્યું કે નહિ? ‘જીવ આદિ નવ પદાર્થો દર્શનનો આશ્રય નથી, કારણ કે તેમના સદ્ભાવમાં...’ નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા હોવા છતાં ‘અભવ્યોને શુદ્ધ આત્માના અભાવને લીધે દર્શનનો અભાવ છે;...’ પંડિતજી! સમજાણું? નવ તત્ત્વમાં સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ લીધા છે પણ એ ભાવ સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ નહિ. ઉપચારિક વ્યવહારુ શબ્દ લીધો છે. નહિતર અહીં તો અભવિ મિથ્યાત્વીને નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધાનો સદ્ભાવ કીધો છે. મિથ્યાદષ્ટિને નવ

તત્ત્વની શ્રદ્ધાનો સદ્ભાવ કહ્યો છે. એ ક્યા નવ તત્ત્વ? સાચા સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ તો સમ્યગ્દર્શન વિના હોતા નથી. અને અહીં તો નવ તત્ત્વનો સદ્ભાવ કહ્યો છે, પાઠમાં છે. સમજાણું કાંઈ? આરે...! આરે...! આવું કહણ. એ તો વ્યવહારુ સંવર, વ્યવહારુ નિર્જરા અને વ્યવહારુ (મોક્ષ), ઉદયમાં આવતા કર્મ જરી ખરતા જાય છે ને? એને અજ્ઞાનીની નિર્જરા કીધી. અને રાગનો જેટલો અલ્પ બંધ થાય તેને મોક્ષ કહ્યો. એ વ્યવહારુ સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ. નિશ્ચય સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ નહિ. હેં?

મુમુક્ષુ :- મોક્ષ પણ કહ્યો.

ઉત્તર :- મોક્ષ કહ્યો છે ને. નવ તત્ત્વમાં આવ્યો કે નહિ? એ તો ચર્યા બહુ થઈ ગઈ છે, અહીં તો ઘણી વાર ચર્યા થઈ ગઈ છે. ‘ચર્યા સમાધાન’ છે ને? એક ‘ચર્યા-સમાધાન’ પુસ્તક છે, એમાં બહુ લીધું છે. આ નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા કીધી ને? મિથ્યાત્વી કહ્યો ત્યાં નવ તત્ત્વ ક્યાંથી આવ્યા? એ તો વ્યવહાર આસ્રવ. એ ગુણસ્થાનમાં જેટલો આસ્રવ ઘટ્યો છે તેટલો સંવર વ્યવહારથી કહેવામાં આવ્યો છે. છે તો આસ્રવ. જરી ઘટ્યો તો વ્યવહાર (સંવર) કહ્યો. થોડા કર્મ ખપે છે તો વિપાક (નિર્જરા કીધી) અને અલ્પ બંધ થાય છે એ અપેક્ષાએ બંધ થોડો ઘટે છે. કારણ કે મિથ્યાદષ્ટિને પણ મંદ મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધી મંદ થાય છે. સાંભળો! શું કહ્યું?

અભવિને અને મિથ્યાદષ્ટિને પણ સિદ્ધાંતમાં એમ લીધું છે, હમણા આવી ગયું હતું, ‘સમયસાર’, ‘સમયસાર’ ટીકામાં છે. ‘જયસેનાચાર્યદેવ’ની ટીકામાં છે. મિથ્યાદષ્ટિને પણ મિથ્યાત્વનું મંદપણું અને અનંતાનુબંધીની મંદતા થાય છે. છતાં મિથ્યાદષ્ટિ છે. આહાહા...! ટીકામાં છે. બધો ખ્યાલ છે, ઘણી વાર બતાવ્યું છે. એ જે સાચા સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ એ આ નહિ. ખોટા સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ સહિતના નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા એ મિથ્યાત્વ છે. અરે.. અરે...! આવી વાતું હવે. છે?

‘જીવ આદિ નવ પદાર્થો દર્શનનો આશ્રય નથી,...’ નવ ભેદ સમકિતનું આલંબન નહિ. આહાહા...! ‘કારણ કે તેમના સદ્ભાવમાં...’ નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધાની હયાતીમાં પણ, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધાની હયાતીમાં પણ ‘અભવ્યોને શુદ્ધ આત્માના અભાવને લીધે દર્શનનો અભાવ છે;...’ એ નવ તત્ત્વ ક્યા? પેલા સાચા સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ નહિ. આહાહા...! એ અધિકાર છે. ‘ચર્યા સમાધાન’માં છે. આપણે આમાં આવી ગયું ને? નવ તત્ત્વનો અનુભવ મિથ્યાત્વ છે. નવ તત્ત્વનો અનુભવ એટલે એમાં સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ આવ્યા? સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ છે તો સમકિત છે. સંવર એટલે ત્યાં જેટલો રાગ ઘટે એ અપેક્ષાએ સંવર કહ્યો અને જેટલા કર્મ ખપે છે, વિપાક નિર્જરા, વિપાકને નિર્જરા કહી અને કંઈક મિથ્યાત્વના બંધની અવસ્થા ઓછી થાય છે, મંદ મિથ્યાત્વમાં, મંદ અનંતાનુબંધીમાં બંધ અલ્પ થાય છે તેને મોક્ષ કહ્યો. એમ નામ કહીને નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા મિથ્યાત્વીને પણ હોય છે (એમ કહ્યું). ‘રતનચંદજી’!

આવી વાત છે. આહાહા..!

એક બાજુ, 'તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનં' 'ઉમાસ્વામી' કહે, 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'માં 'તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનં' કહે, અહીં કહે કે, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા મિથ્યાત્વમાં છે. એ જે 'તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનં' (કહ્યું છે), ત્યાં તો અંદર જીવનો આશ્રય થઈ, જીવનું ભાન, અનુભવ થયા તો તેમાં બીજા તત્ત્વ નથી, એવું જ્ઞાન સાથે આવી ગયું તો 'તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનં' કહેવામાં આવ્યું છે. સમજાય છે કાંઈ? ઓહોહો..! બધી વાતું ઝીણી બહુ. શ્લોક જ એવો આવ્યો છે ત્યાં (શું થાય)? નવ તત્ત્વના સદ્ભાવમાં પણ. સમ્યગ્દર્શનના આશ્રયે આત્મા નથી માટે તેને મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે. આહાહા..! ઝીણું બહુ, બાપુ! 'શશીભાઈ'! આ તમારે મકાન નવું થવાનું છે ને? એનું આ માંગલિક થાય છે. આહાહા..! માણસ તો આજે ઘણું આવ્યું છે, ભરાય ગયું છે. આહાહા..! શું કહ્યું?

'જીવ આદિ નવ પદાર્થો દર્શનનો આશ્રય નથી,...' સમકિતનું કારણ નથી. નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા સમકિતનું કારણ નથી. નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા સમકિતનું કારણ નથી. આહાહા..! નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધાના સદ્ભાવમાં અભવિને અને ભવિને પણ, અનાદિ નવમી ઐવેયક ગયો, તેને નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધાના સદ્ભાવમાં પણ, આહા..! 'અભવ્યોને શુદ્ધ આત્માના અભાવને લીધે...' શુદ્ધ પરમાત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ દૃષ્ટિમાં આવ્યો નહિ, જ્ઞાનમાં આવ્યો નહિ એ કારણે નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા પણ મિથ્યાશ્રદ્ધા છે. આહાહા..! ઝીણું છે, ભાઈ! હમણા તો ચર્ચા બંધ છે એટલે રાત્રે પૂછવું કોને? કોને પૂછે? 'શુદ્ધ આત્માના અભાવને લીધે દર્શનનો અભાવ છે;...'

'છ જીવ-નિકાય ચારિત્રનો આશ્રય નથી,...' શું કીધું? છ જીવ-નિકાયની દયા, પંચ મહાવ્રતના પરિણામ.. આહા..! એ ચારિત્રનો આશ્રય નથી, તેના આશ્રયે ચારિત્ર થતું નથી. આહાહા..! અહીં છ જીવ-નિકાય શબ્દ લીધો છે, બાકી છ જીવ-નિકાયમાં પંચ મહાવ્રત ગોઠવ્યા છે. કારણ કે છ જીવ-નિકાય વ્યવહાર અહિંસામાં તેની ચાર વાડ છે. એટલે છ જીવ-નિકાયમાં પંચ મહાવ્રત લઈ લીધા છે. પંચ મહાવ્રતના પરિણામ પણ આત્માના આશ્રયે નથી, એ પરના આશ્રયે થયા માટે તે ચારિત્ર નથી. આહાહા..! સમજાય છે ને? ભાઈ! પંચ મહાવ્રતના પરિણામ, છ જીવ-નિકાયની દયા, એ ચારિત્ર નહિ. કેમ કે એમાં તો પરનો આશ્રય છે, એ તો રાગ છે. આહાહા..! ગજબ વાત છે. ગાથા જ એવી આવી છે.

મુમુક્ષુ :- તમે એવી ગાથા લાવ્યા છો.

ઉત્તર :- લાવ્યા ક્યાં, આવી ને. આ તો આપણે આવતા આવતા આવી છે.

'છ જીવ-નિકાય ચારિત્રનો આશ્રય નથી,...' અહીં તો લખ્યું ને, છ જીવ-નિકાયના રક્ષા, છ જીવની દયા પાળનારા મુનિ. એવું લખે. સંવત્સરીને દિ' કાગળ લખે ત્યારે (એવું લખે). અહીં કહે કે, છ જીવ-નિકાયની દયાના ભાવ રાગ છે. પંચ મહાવ્રતના પરિણામ

એ રાગ છે. એ પંચ મહાવ્રતના પરિણામમાં આશ્રય પર છે, એમાં શુદ્ધ આત્મા આવ્યો નહિ. આહાહા...! ગજબ વાત છે, પ્રભુ! ત્રણલોકનો નાથ મહાવિદેહમાં બિરાજે છે આ એની વાત છે, ભાઈ! આહાહા...! ઈન્દ્રો અને ગણધરોની વચ્ચે ત્રિલોકના નાથ 'સીમંધર' ભગવાન આમ કહે છે, આમ કહેતા હતા એ આ વાત છે. આહાહા...! છ જીવ-નિકાયની દયા એ ચારિત્ર નહિ, એ ચારિત્રનો આશ્રય નહિ. આહાહા...! અહીં તો (લોકો કહે), છ કાયની દયા પાળો, છ કાયની દયા પાળો. પણ છ કાયની દયામાં આત્મા આવ્યો કે નહિ? છ કાયમાં આ આત્મા છે કે નહિ? એની દયા પાળી? આહાહા...!

ભગવાન શુદ્ધ ચિદાનંદ ભગવાન, તેને રાગથી લાભ થાય (એમ માનનારાએ) આત્માની અરુચિ કરીને આત્મા પ્રત્યે ક્રોધ કર્યો છે. આહા...! 'દ્વેષ અરોચક ભાવ' 'આનંદઘનજી' 'સંભવનાથ' (ભગવાનની) સ્તુતિ કરતા કહે છે. 'આનંદઘનજી' શ્વેતાંબરમાં થયા, થોડી થોડી વાત કરી છે. મૂળ વાત તો આ સિવાય ક્યાંય હોય નહિ, પણ થોડી વાત કો'ક કો'ક મધ્યસ્થી વૈરાગી હતા તો કરી છે. 'દ્વેષ અરોચક ભાવ'. જેને આ ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથ રુચતો નથી અને જેને દયા, દાનાદિનો રાગ રુચે એને આત્મા પ્રત્યે ક્રોધ છે. 'દ્વેષ અરોચક ભાવ' ભગવાન પ્રત્યે દ્વેષ છે, અરોચકભાવ એ દ્વેષ છે. આહાહા...! શુભભાવની પ્રીતિ અને રુચિ (જેને છે) એને આત્મા પ્રત્યે દ્વેષ છે. 'દ્વેષ અરોચક ભાવ'. એ સ્વભાવ રુચતો નથી અને રાગ રુચે છે એ દ્વેષ છે, એ મિથ્યાત્વભાવ છે, એ આત્મા પ્રત્યેનો અનાદર છે. આહાહા...! એ...ઈ...! આ વાત તો ઘણીવાર આવી ગઈ છે, આ કંઈ પહેલીવહેલી નથી. આહાહા...!

અહીં તો કહે છે, શુદ્ધ આત્મા જ ચારિત્રનો આશ્રય છે, જે તેને નથી. છે ને? 'તેમના સદ્ભાવમાં...' સદ્ભાવ કહ્યું ને? પંચ મહાવ્રતની હયાતીમાં પણ, છ જીવ-નિકાયની દયાના ભાવમાં પણ, જેમ નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધાની હયાતીમાં પણ સમ્યગ્દર્શન નથી, કેમ કે શુદ્ધ આત્માનો આશ્રય નથી. એમ પંચ મહાવ્રતના પરિણામ, આવું હોવા છતાં સ્વનો આશ્રય નથી, પરનો આશ્રય છે તો એ ચારિત્ર નહિ. આહાહા...! એમ શબ્દજ્ઞાનમાં પરનો આશ્રય છે. તેમાં આત્માનો આશ્રય આવ્યો નહિ. માટે શબ્દજ્ઞાન એ વ્યભિચાર મિથ્યાત્વ બંધનું કારણ છે. એ ત્રણે-શબ્દજ્ઞાન, નવ તત્ત્વની ભેદવાળી શ્રદ્ધા અને છ કાયની દયા, એ ત્રણે બંધના કારણ છે. આહાહા...! આવી વાત છે. એમાં આત્મા આવ્યો નહિ. ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ ચિદાનંદ પ્રભુ, સચ્ચિદાનંદ આનંદનું દળ છે, આત્મા સચ્ચિદાનંદ આનંદનું દળ-પિંડ છે, એ આનંદનો જ્યાં આશ્રય નથી, ત્યાં આગળ આ બધા દુઃખના પરિણામમાં પરનો આશ્રય છે. એ રાગાદિ દુઃખ છે. ચાહે તો દયાનો રાગ (હોય). આહાહા...!

'પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય'માં ત્યાં સુધી કહ્યું છે, કે પરની દયાનો ભાવ રાગ એ હિંસા છે. 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય'. ઝીણી વાત છે, ભાઈ! આહાહા...! આ તો જન્મ-મરણ રહિતની વાત

છે, ભાઈ! બાકી જન્મ-મરણ કરીને તો, ચોરાશીના અવતાર કરીને અનંતકાળથી મરી ગયો. અનંત અવતાર કર્યાં. આહાહા..!

અહીં કહે છે, કે છ કાયની દયાના સદ્ભાવમાં પણ ‘અભવ્યોને શુદ્ધ આત્માના અભાવને લીધે ચારિત્રનો અભાવ છે.’ પંચ મહાવ્રત પાળે, અઠ્યાવીસ મૂળગુણ પાળે, નિરતિચાર પાળે, એને માટે ચોકા કરીને આહાર (બનાવ્યો હોય તો) પ્રાણ જાય તોપણ લે નહિ. તોપણ તે મિથ્યાદષ્ટિ, મિથ્યાચારિત્ર છે. આહાહા..! જેમાં ભગવાનઆત્માનો આશ્રય આવ્યો નહિ, તેનું અવલંબન લીધું નહિ, તેની સમીપ ગયો નહિ અને રાગની સમીપમાં રહ્યો તો એ અચારિત્ર છે. આહાહા..! ઉપવાસ પણ તેને કહે છે, કે ભગવાન શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિમાં ઉપ નામ સમીપમાં વાસ નામ વસવું, અંતર આનંદમાં રહેવું તે ઉપવાસ છે. બાકી આત્માના ભાન વિના આ અપવાસ આદિ કલેશ છે, લાંઘણ છે. આહાહા..! સમજાય છે? ‘અભવ્યોને શુદ્ધ આત્માના અભાવને લીધે ચારિત્રનો અભાવ છે.’

‘શુદ્ધ આત્મા જ જ્ઞાનનો આશ્રય છે,...’ આહાહા..! સમ્યગ્જ્ઞાનમાં જે આનંદ આવે છે, અતીન્દ્રિય આનંદ સહિત જે જ્ઞાન આવે છે એ જ્ઞાનનો આશ્રય તો આત્મા છે. આહાહા..! સમ્યગ્જ્ઞાનમાં અનંત ગુણની શક્તિની વ્યક્તતાનો અંશ પ્રગટ થાય છે તો એ આનંદ પણ અનુભવમાં આવે છે. એ આનંદ અને જ્ઞાનનો આશ્રય આત્મા છે. આત્માના આશ્રયે એ જ્ઞાન અને આનંદ થયા છે. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ? તેને અહીંયાં જ્ઞાન કહે છે. શું કહ્યું? જુઓ!

‘શુદ્ધ આત્મા જ જ્ઞાનનો આશ્રય છે, કારણ કે આચારાંગ આદિ શબ્દશ્રુતના સદ્ભાવમાં કે અસદ્ભાવમાં...’ શું કહે છે? કોઈને આચારાંગ આદિ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન ન પણ હોય તોપણ શુદ્ધ આત્માને આશ્રયે થયેલું જ્ઞાન યથાર્થ છે. અને કોઈને આચારાંગ આદિનું જ્ઞાન હોય, તોપણ આત્માના આશ્રયે થતું જ્ઞાન એ જ્ઞાન, આ જ્ઞાન નહિ. આહાહા..! બે શબ્દ લીધા છે. કયા? ‘સદ્ભાવમાં, અસદ્ભાવમાં’. આચારાંગ આદિના જ્ઞાનની હયાતી હો તોપણ અજ્ઞાની છે અને ન હોય તોપણ અજ્ઞાની છે. આત્માનો આશ્રય છે અને શબ્દજ્ઞાન ન પણ હો, આત્માનું જ્ઞાન થયું અને શબ્દજ્ઞાન ન પણ હો, આત્મજ્ઞાન થયું અને શબ્દજ્ઞાન હો, પણ એ શબ્દજ્ઞાન એ કોઈ વાસ્તવિક જ્ઞાન નથી. આહાહા..! છે? સદ્ભાવમાં, અસદ્ભાવમાં કહ્યું ને? શાસ્ત્રનું જ્ઞાન હો કે ન પણ હો, પણ આત્માના આશ્રયે જ્ઞાન હોય તો તેને જ્ઞાન છે. વિશેષ કહેશે...

(શ્રીતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રવચન નં. ૩૪૨ ગાથા-૨૭૬ થી ૨૭૭ તથા શ્લોક ૧૭૪ શનિવાર, કારતક સુદ ૭, તા. ૨૭-૧૦-૧૯૭૯

(મૂળ પ્રવચન હિન્દીમાં છે તેનો આ ગુજરાતી અનુવાદ છે)

૨૭૬-૨૭૭ (ગાથા) છે ને? તેનો ભાવાર્થ. ‘આચારંગ આદિ શબ્દશ્રુતનું જાણવું,...’ આચારંગ આદિ શબ્દશ્રુતનું જ્ઞાન તે વાસ્તવિક જ્ઞાન નથી. ખરેખર તો આત્મા પોતાના જ્ઞાનસ્વરૂપમાં જ્યારે જાય છે ત્યારે શબ્દશ્રુત જ્ઞાન ત્યાજ્ય થઈ જાય છે અથવા તેમાં ઉત્પત્તિ થતી નથી. શું કહ્યું?

ફરીને, ‘આચારંગ આદિ શબ્દશ્રુતનું જાણવું,...’ એ વાસ્તવિક જ્ઞાન નથી. કારણ કે આત્મા પોતાનું સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્યનું અંદરમાં જ્ઞાન કરે છે ત્યારે એ શબ્દશ્રુત જ્ઞાન સ્વયમેવ ત્યાજ્ય થઈ જાય છે. અંતરમાં સ્વભાવમાં ત્રિગુપ્ત-મન, વચન, કાયાથી ગુપ્ત થઈને અંદર જ્ઞાનમાં ગુપ્ત થાય છે ત્યારે એ વ્યવહાર શાસ્ત્ર સહજ હોતા નથી, સહજ તેનો ત્યાગ થઈ જાય છે. ઝીણી વાત બહુ.

વ્યવહાર ત્યાજ્ય કહ્યો છે એ અપેક્ષિત કહ્યું છે. પોતાનો જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાનઆત્માનું જ્ઞાન કરવાથી જે જ્ઞાન થાય છે તે યથાર્થ છે, એ મોક્ષનો માર્ગ છે. એ સમયે શબ્દશ્રુત જ્ઞાન સહજ ત્યાજ્ય થઈ જાય છે. અંતર જ્ઞાનમાં ગુપ્ત થાય છે તો શબ્દશ્રુતનું જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતું જ નથી, ત્યાં રહેતું નથી, સ્વયમેવ ત્યાજ્ય થઈ જાય છે. સમજાય છે કાંઈ? ઝીણી વાત છે, ભાઈ..! મોક્ષમાર્ગ બહુ સૂક્ષ્મ છે. આહાહા..! શાસ્ત્રનું જ્ઞાન પણ મોક્ષનો માર્ગ નહિ. આહાહા..! એ જ્ઞાન પરલક્ષી શબ્દશ્રુત જ્ઞાન છે અને આત્મા..

એ કહે છે, ‘જીવાદિ નવ પદાર્થોનું શ્રદ્ધાન...’ એ શ્રદ્ધાન પણ યથાર્થ નથી. નવ તત્ત્વનું શ્રદ્ધાન જે ભેદવાળું છે એ પોતાના સ્વરૂપની પ્રતીતિમાં, અનુભવમાં જ્યારે જાય છે તો એ નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા ત્યાજ્ય જ છે. તેમાં ઉત્પન્ન થતી નથી તો સ્વયમેવ ત્યાજ્ય છે. સમજાય છે કાંઈ?

‘તથા છ કાયના જીવોની રક્ષા-એ સર્વ હોવા છતાં અભવ્યને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર નથી હોતાં,...’ કેમ કે ત્રણ છે એ કોઈ ધર્મ નથી. આહાહા..! અભવ્યનું તો દૃષ્ટાંત આપ્યું છે. ભવ્ય કે અભવ્ય. અનંતકાળમાં અનંતવાર શબ્દશ્રુત જ્ઞાન કર્યું છે, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા પણ કરી છે, છ કાયની રક્ષા, પંચ મહાવ્રતના પરિણામ પણ કર્યાં છે પણ એ તો બંધનું કારણ છે. નિષેધ કરવા લાયક છે. નિષેધ કેવી રીતે થાય છે? કે, પોતાનો આત્મા જ્ઞાન અને આનંદસ્વરૂપમાં જ્યારે એકાગ્ર થાય છે તો સહજ એ વ્યવહારનો ત્યાગ થઈ જાય

છે). સ્વરૂપ ગુપ્તમાંથી આવતો નથી (તો) વ્યવહારનો ત્યાગ થઈ જાય છે. સમજાય છે કાંઈ? ઝીણી વાતું બહુ, ભાઈ! જન્મ-મરણ મટવાના ઉપાય કોઈ અલૌકિક છે. આહાહા...! બહારની આ કોઈ ક્રિયાકાંડો, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની ભક્તિ, પૂજા, દાન, દયા એ બધું તો બંધનું કારણ છે. આહાહા...!

અહીં તો એ કહેવું છે, કે વ્યવહાર ત્યાજ્ય કયા પ્રકારે છે? કે, વ્યવહાર ત્યાજ્ય છે, આત્મા પોતાના દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રમાં હોય છે ત્યારે તેનો વ્યવહાર છે તે તેમાં રહેતો નથી. તેની દૃષ્ટિમાં નથી અને તેની પર્યાયમાં પણ રહેતો નથી. સમજાય છે કાંઈ? ‘ચંદુભાઈ’! આહાહા...! ભગવાનઆત્મા, કહે છે, કે એવા જ્ઞાન, દર્શન તો અનંતવાર થયા. ‘તેથી વ્યવહારનય તો નિષેધ્ય છે;...’ આહાહા...! જ્યાં શુદ્ધાત્મા હોય છે.. વાત બહુ થોડી છે પણ મૂળ વાત છે. જ્યાં શુદ્ધાત્મા એક સમયમાં પરિપૂર્ણ પ્રભુ, જ્યાં જ્ઞાનમાં જ્ઞેય થઈને તેનું જ્ઞાન થયું, ત્યાં સ્વયમેવ વ્યવહાર ત્યાજ્ય જ છે. એ વ્યવહાર રાગ, શાસ્ત્રજ્ઞાન, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા કે છ કાયની દયાના ભાવ એ દૃષ્ટિના વિષયમાં તો નથી પણ એની પર્યાયમાં પણ નથી. સમજાય છે કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- શાસ્ત્રનું જ્ઞાન છે એ ક્યાં ચાલ્યું જાય છે?

ઉત્તર :- છે નહિ. અંતરમાં એકાગ્ર થયો તો એ છે જ નહિ. છે જ નહિ, ઉત્પત્તિ જ નથી. સહજ વ્યવહારનો ત્યાગ થઈ જાય છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ! સમજાણું કાંઈ?

સંસ્કૃત ટીકામાં છે. ‘જયસેનાચાર્યદેવ’ની ટીકામાં છે. જ્યારે આત્મા પોતાના જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ, ચારિત્ર આદિમાં રમણતા કરે છે તો ત્રિગુપ્ત અવસ્થામાં એ વ્યવહાર સ્વયં, સહજ નાસ્તિ છે, સ્વયં નાસ્તિ છે. અસ્તિમાં સ્વભાવની અસ્તિની દૃષ્ટિનો અનુભવ થયો તો ત્યાં વ્યવહાર સ્વયં ત્યાજ્ય જ છે, નાસ્તિ છે.

મુમુક્ષુ :- ધ્યાનમાં નિશ્ચય અને વ્યવહાર બંને ઉત્પન્ન થાય છે ને.

ઉત્તર :- એ તો જ્યારે ધ્યાન ન હોય ત્યારે નિશ્ચય છે, ત્યારે વ્યવહાર આવે છે તો તેને વ્યવહાર ત્યાજ્ય કહેવામાં આવ્યો. પણ અહીં તો દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રમાં લીન થઈ ગયો ત્યારે તો વ્યવહાર સહજ નાસ્તિ છે, અસ્તિ નથી. જ્યારે આત્મા પોતાના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રસ્વરૂપમાં રમણતા કરે છે, તેના આશ્રયમાં હોય છે ત્યારે વિકલ્પ છે, પરિણતિ છે, વિકલ્પ છે તે ત્યાજ્ય છે. પણ અહીં તો કહે છે, કે જ્યારે પોતાના આત્માના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની સન્મુખ થઈને લીન થાય છે ત્યાં સહજ જ વ્યવહારની નાસ્તિ છે. વ્યવહાર ત્યાજ્યરૂપ નાસ્તિ જ છે. ત્યાં અસ્તિ છે જ નહિ. આહાહા...! ઝીણી વાત, ભાઈ! ધર્મ બહુ સૂક્ષ્મ છે.

વીતરાગમાર્ગનો ધર્મ-સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર અલૌકિક વાત છે. એ

બહારથી ધમાધમથી મળી જાય એવી ચીજ નથી. આહાહા...! બહારથી તો મળતો નથી, પણ અભ્યંતરમાં દ્રવ્યશ્રુત શાસ્ત્રનું જ્ઞાન, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધાનો રાગ અને પંચ મહાવ્રતનો રાગ, તેનો સ્વરૂપના આશ્રયમાં નિષેધ છે. કેમકે દષ્ટિના વિષયમાં નથી અને તેની પર્યાયમાં અસ્તિમાં નિર્મળ પરિણતિ ઉત્પન્ન થઈ તેમાં મલિનતા આવતી નથી. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ?

આત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, સત્ શાશ્વત ચિદાનંદ જ્ઞાન અને આનંદનો ભંડાર તરફની દષ્ટિ અને જ્ઞાનમાં લીન થયો તો સહેજે વ્યવહારનું અસ્તિપણું (રહેતું નથી). આ અસ્તિપણાના અનુભવમાં વ્યવહારનું અસ્તિપણું રહેતું જ નથી. વ્યવહાર સહજ નાસ્તિપણે છે. આહાહા...! આવી વાત છે. સમજાય છે કાંઈ? પાઠમાં છે. ‘નિર્વિકલ્પસમાધિરૂપનિશ્ચયે સ્થિત્વા વ્યવહાર-સ્ત્યાજ્યઃ’ અંતરમાં દષ્ટિ, જ્ઞાન અને રમણતા (થયા ત્યાં) વ્યવહાર ત્યાજ્ય (થઈ ગયો). ‘કિં તુ તસ્યાં ત્રિગુપ્તાવસ્થાયાં વ્યવહારઃ સ્વયમેવ નાસ્તીતિ’ (‘જયસેનાચાર્યદેવ’ની ટીકાનું) સંસ્કૃત છે. ઝીણી વાત છે, ભાઈ! આ તો ધર્મની વાત છે. બાકી તો અનંતવાર પુણ્ય કર્યાં. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા અનંતવાર કર્યાં. આહા...! કરોડો રૂપિયાના દાન, અબજો રૂપિયાના દાન, કરોડો મંદિરો બનાવ્યા એમાં શું થયું? એ તો શુભરાગ છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ?

અહીંયાં તો પરમાત્મા, જે નિજ પરમાત્મસ્વરૂપ, પરમાત્મસ્વરૂપ, પૂર્ણ આનંદ ને પૂર્ણ જ્ઞાન, શાંતિનો સાગર તરફની દષ્ટિ, જ્ઞાનમાં લીનતા થાય છે તો એ લીનતાના કાળમાં ભલે નિર્વિકલ્પ ધ્યાનમાં ન હોય, તોપણ રાગ છે તે ત્યાજ્ય છે. હવે જ્યારે ધ્યાનમાં છે તો રાગ સ્વયમેવ નાસ્તિ છે. સમજાય છે કાંઈ? ન આવ્યું? એ ઠીક કહ્યું.

ફરી વાર, આત્મા પોતાના સ્વરૂપની દષ્ટિ, જ્ઞાન અને રમણતા થાય છે પણ ધ્યાનમાં નથી, નિર્વિકલ્પ ધ્યાનમાં નથી ત્યારે તેને રાગાદિ થાય છે. પણ અંતરમાં તેને આ દષ્ટિને કારણે તેનો ત્યાગ છે. અને જ્યારે ધ્યાનમાં આવે છે, નિર્વિકલ્પ ધ્યાનમાં આવે છે ત્યારે તો વ્યવહારની નાસ્તિ જ છે, અસ્તિ નથી, નાસ્તિ છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! અરે...રે...!

શાસ્ત્રનું જ્ઞાન, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા, પંચ મહાવ્રતના પરિણામ, પોતાના ચૈતન્યના ધ્યાનમાં ધ્યાન ને ધ્યેય એકાકાર થઈને, ધ્યાતા પણ આત્મા, ધ્યાન પણ આત્મા અને ધ્યેય પણ આત્મા, એવા નિર્વિકલ્પ ધ્યાનમાં જ્યારે આવે છે ત્યારે તો એ વ્યવહાર ત્યાજ્ય નાસ્તિરૂપ છે. છે જ નહિ એટલે ત્યાજ્ય છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? ગુજરાતી છે. ભાષા સમજાય છે? ઈ આવો માર્ગ છે, ભાઈ! બાકી ચોરાશીના અવતારમાં રખડી મરે છે. આહાહા...! અનંતવાર દેવ થયો, અનંતવાર અબજોપતિ ગૃહસ્થ થયો, મરીને નરક અને નિગોદમાં ગયો. આહાહા...!

ભગવાનઆત્મા અંદર સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, સર્વજ જિનેશ્વરદેવે જે આત્મા અનંત ગુણનો પિંડ, નિર્મળાનંદ કહ્યો, નિર્મળ વસ્તુ તેની પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઈ તે નંદ છે. આહાહા...!

વસ્તુ આત્મા જે નિર્વિકલ્પ ચીજ છે તેની દૃષ્ટિ, જ્ઞાન અને રમણતામાં નિર્વિકલ્પ શાંતિમાં આવ્યો તો કદાચિત્ ધ્યાન ન હો તો એ વિકલ્પ આવે છે. અહીંયાં નિશ્ચયના આશ્રયને કારણે વ્યવહાર ત્યાજ્ય છે. પણ જ્યારે આત્માના ધ્યાનમાં લીન થાય છે ત્યારે તો વ્યવહારની નાસ્તિ જ છે. ત્યાજ્યનો અર્થ ત્યાં વ્યવહાર છે જ નહિ. આહાહા...! આવી વાત છે. કહો, 'ચંદુભાઈ'! હવે સમજાણું કે નહિ? પહેલા ના પાડતા હતા. વાત સાચી, પણ ઝીણી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- પ્રશ્ન તો ઊભા થાય પણ રાત્રિચર્યા તો છે નહિ.

ઉત્તર :- થાય, થાય. બંધું થાય. પ્રશ્ન થાય. રાત્રિચર્યા બંધ છે. આહાહા...!

કહે છે, કે જો તારે કલ્યાણ કરવું હોય અને જન્મ-મરણનો નાશ કરવો હોય, ભવભ્રમણનો અભાવ કરવો હોય તો ભગવાનઆત્મામાં ભવ અને ભવભ્રમણનું કારણ-ભાવ, એ બેથી રહિત પ્રભુ છે. આહાહા...! એવી ચીજ અંદર પડી છે. પરમાત્મસ્વરૂપ પરમેશ્વર નિર્વિકલ્પ સમાધિમાં પરમાત્મા જ ધ્યાનમાં રહે છે. આહાહા...! એ પરમાત્માના આશ્રયે જે દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર થયા તે જ મોક્ષમાર્ગ (છે), એ નિશ્ચય (છે). એ નિશ્ચયની અપેક્ષાએ વ્યવહાર જેટલું શાસ્ત્રજ્ઞાન કે નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા કે દયા, દાનના પરિણામ એ બધો વ્યવહાર હો પણ નિષેધ્ય છે, આદરણીય નથી. આ આદરણીય છે તો આ આદરણીય નથી, એટલું. પરંતુ જ્યારે આત્મા એકલા ધ્યાનમાં આવી જાય છે... આહા...! અંતરમાં ધ્યાન-ધ્યાતા-ધ્યેય એકરૂપ થઈ જઈ ધ્યાનમય થઈ જાય છે ત્યારે તો એ ત્રિગુપ્તિ અવસ્થામાં એ વ્યવહાર ત્યાજ્ય, નાસ્તિરૂપ ત્યાજ્ય છે. છે જ નહિ પછી ત્યાગ શું? આહાહા...! એવી વાતું છે. વીતરાગમાર્ગ સૂક્ષ્મ છે. 'ભભૂતમલજી'! ન્યાં ક્યાંય આ વાત સાંભળી જ નથી. બહારમાં ધૂળમાં ને ધૂળમાં... ધૂળ એટલે પૈસા, માટી-ધૂળ. એમાં રોકાઈ રોકાઈને આત્મા ભગવાન ચિદાનંદ લક્ષ્મીનો ભંડાર (છે), અનંત જ્ઞાન-દર્શનનો ભંડાર, ભગવાન! એ ભંડાર ભંડાર છે. આહાહા...!

એ શરીર પ્રમાણ ભલે હો પણ એનો સ્વભાવ તો અનંત અનંત બેહદ શક્તિવાન સ્વભાવ છે. એવો પરમાત્મા, પોતાનું સ્વરૂપ, પરમ સ્વરૂપ. પરમાત્મા એટલે પરમ સ્વરૂપ. એ પરમ સ્વરૂપની અંતર દૃષ્ટિ, જ્ઞાન અને રમણતા થાય એ જ મોક્ષનો માર્ગ છે. અને એ વખતે સવિકલ્પ અવસ્થા હો, વિકલ્પ આવે છે, તો એ નિષેધ્ય છે, એનો આદર નહિ. એટલું. આદર આનો છે, તેનો આદર નથી. પણ ધ્યાનમાં જ્યારે આવી જાય છે ત્યારે તો વ્યવહારની નાસ્તિ છે. આદર નથી, એમ ત્યાં નથી. આદર જ નથી. આહાહા...! આવો માર્ગ છે. એ કહ્યું. અંદર છે, હોં! ટીકામાં છે.

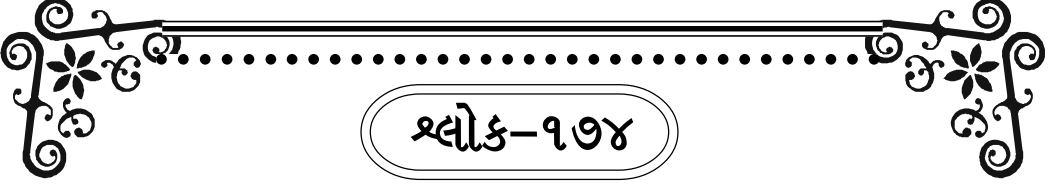
પહેલું એ લીધું. 'નિર્વિકલ્પસમાધિરૂપનિશ્ચયે સ્થિત્વા વ્યવહારસ્ત્યાજ્યઃ' પણ પછી કહ્યું, કે 'કિં તુ તસ્યાં ત્રિગુપ્તાવસ્થાયાં વ્યવહારઃ સ્વયમેવ નાસ્તીતિ' છે એમાં સંસ્કૃત? 'જયસેનાચાર્યદિવ'ની (ટીકામાં) છે. આહાહા...! નિશ્ચય આદરણીય છે અને વ્યવહાર હેય છે.

તેનો એટલો અર્થ છે, કે નિશ્ચય સ્વભાવ ભગવાન પૂર્ણ આત્મા, તેની દષ્ટિ, જ્ઞાન અને રમણતામાં એ ભાવ આદરણીય છે અને તેનાથી વિરુદ્ધ ભાવ જે વિકલ્પ આદિ થાય છે, જ્યાં સુધી વીતરાગ ન થાય ત્યાં સુધી તે વ્યવહાર આવે છે પરંતુ એ વ્યવહાર આદરણીય નથી, ત્યાજ્ય છે, હેય છે. અસ્તિ તરીકે છે પણ હેય છે. આ અસ્તિ તરીકે છે એ ઉપાદેય છે. આહાહા...! પણ જ્યારે ધ્યાનમાં આવે છે ત્યારે એકલું અસ્તિત્વ, પૂર્ણાનંદનો નાથ (જ આદરણીય છે). ત્યારે તો હું ધ્યાન કરું છું એવું પણ ધ્યાન નથી. એવી સ્થિતિમાં વ્યવહાર ત્યાજ્ય નાસ્તિરૂપ—છે જ નહિ એટલે ત્યાજ્ય છે. આહાહા...!

અત્યારે આ વ્યવહારના ઝગડા. વ્યવહાર હોય તો નિશ્ચય થાય ને વ્યવહાર સાધન છે, નિશ્ચય સાધ્ય છે. મોટા ઝગડા. આહાહા...! એ તો પ્રભુ! નિમિત્તનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે. વ્યવહાર સાધન કહ્યું છે, ત્યાં તો નિમિત્ત શું હતું તેનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે. એ સાધન નથી. સાધન તો રાગથી પ્રજ્ઞાછીણી મારી, રાગ અને ભગવાન સ્વભાવની વચ્ચે પ્રજ્ઞાછીણી મારીને ભિન્ન થયો તે સાધનપણું છે. રાગ સાધક છે જ નહિ. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? એ વ્યવહાર તો અભવિને પણ હોય છે, કહે છે. તું ભવિ હો તો ભલે હો. અભવિને પણ થાય છે, જેનું કદી કલ્યાણ થતું નથી તેને પણ થાય છે તો તને વ્યવહાર આવે તો તેમાં તારું કલ્યાણ નથી. શબ્દજ્ઞાન, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા, પંચ મહાવ્રતના પરિણામ એ તને કોઈ કલ્યાણનું કારણ નથી. તું ભલે ભવિ હો. સમજાય છે કાંઈ?

‘તેથી વ્યવહારનય તો નિષેધ્ય છે; અને શુદ્ધાત્મા હોય...’ શુદ્ધ આત્મા જ્યાં દષ્ટિમાં, જ્ઞાનમાં, ચારિત્રમાં—રમણતામાં હોય. શુદ્ધ સ્વરૂપ ભગવાન પૂર્ણ પ્રભુ, પૂર્ણાનંદનો નાથ આત્મા, જેવો શુદ્ધાત્મા છે તેવી શુદ્ધ પર્યાય કેવળી પરમાત્માને પ્રગટ થાય છે, એ ક્યાંથી પ્રગટ થાય છે? કે, અંદર શુદ્ધાત્મામાં પડી છે તેમાંથી પ્રગટ થાય છે. એ ત્રિકાળી શુદ્ધાત્માનું જ્ઞાન એ જ એક જ્ઞાન છે, તેનું દર્શન તે સમકિત, તેનું ચારિત્ર થાય છે તે શુદ્ધાત્માથી થાય છે. આહાહા...!

‘તેથી નિશ્ચયનય વ્યવહારનો નિષેધક છે.’ સ્વરૂપની રમણતાની અપેક્ષાએ વ્યવહાર નિષેધ્ય છે. વ્યવહાર નિષેધ કરવાલાયક છે. પણ ધ્યાનમાં તો નિષેધ કરવાલાયક પણ રહેતો નથી, નાસ્તિ જ છે. અંદર રમણતા છે ત્યાં (વ્યવહાર) છે જ નહિ. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ?

શ્લોક-૧૭૪

(ઉપજાતિ)

રાગાદયો બન્ધનિદાનમુક્તા-
સ્તે શુદ્ધચિન્માત્રમહોઽતિરિક્તાઃ ।
આત્મા પરો વા કિમુ તન્નિમિત્ત-
મિતિ પ્રણુન્નાઃ પુનરેવમાહુઃ ॥૧૭૪॥

હવે આગળના કથનની સૂચનાનું કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :- ‘ [રાગાદયઃ બન્ધનિદાનમ્ ઉક્તાઃ] રાગાદિકને બંધનાં કારણ કહ્યા અને વળી [તે શુદ્ધ-ચિન્માત્ર-મહઃ-અતિરિક્તાઃ] તેમને શુદ્ધચૈતન્યમાત્ર જ્યોતિથી (અર્થાત્ આત્માથી) ભિન્ન કહ્યા; [તદ્-નિમિત્તમ્] ત્યારે તે રાગાદિકનું નિમિત્ત [કિમુ આત્મા વા પરઃ] આત્મા છે કે બીજું કોઈ ?’ [ઇતિ પ્રણુન્નાઃ પુનઃ એવમ્ આહુઃ] એવા (શિષ્યના) પ્રશ્નથી પ્રેરિત થયા થકા આચાર્યભગવાન ફરીને આમ (નીચે પ્રમાણે) કહે છે. ૧૭૪.

શ્લોક-૧૭૪ ઉપર પ્રવચન

‘હવે આગળના કથનની સૂચનાનું કાવ્ય કહે છે :-’ આગામી કથનનું કાવ્ય કહે છે. ૧૭૪. ઝીણી વાત છે, ભાઈ! આ તો પરિચય કરે, સમજે, અભ્યાસ કરે. અનાદિકાળથી ચાર ગતિમાં ચોરાશી લાખ યોનિમાં રખડે છે. કીડા, કાગડા, કૂતરાના ભવ, નરકના નારકીના, આહાહા...! અનંત અનંત ભવ કર્યા. આ કંઈ પહેલો ભવ નથી. મનુષ્યના ભવ પણ અનંતવાર આવ્યા અને અબજોપતિ અનંતવાર થયો પણ ફરીને પાછો મરીને નરક અને નિગોદમાં જાય. આહાહા...! પોતાની ચીજની દષ્ટિ, જ્ઞાન અને અનુભવ વિના એ બધું સંસારમાં પરિભ્રમણનું કારણ છે. આહાહા...! શ્લોક.

(ઉપજાતિ)

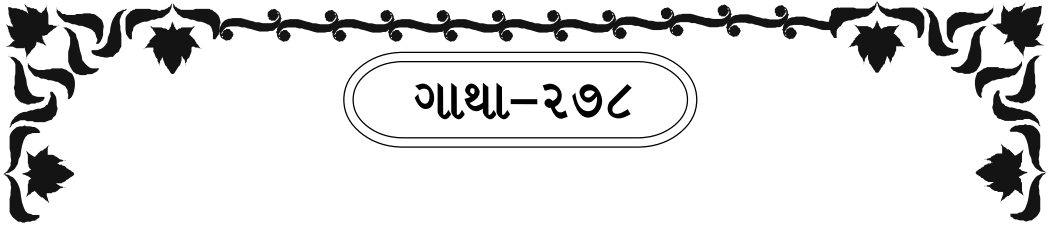
રાગાદયો બન્ધનિદાનમુક્તા-
સ્તે શુદ્ધચિન્માત્રમહોઽતિરિક્તાઃ ।
આત્મા પરો વા કિમુ તન્નિમિત્ત-
મિતિ પ્રણુન્નાઃ પુનરેવમાહુઃ ॥૧૭૪॥

‘રાગાદિકને બંધના કારણ કહ્યા...’ પ્રભુ! એ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા, પંચ મહાવ્રતનો રાગ, એ રાગને તો આપે બંધના કારણ કહ્યા. ‘શુદ્ધ-ચિન્માત્ર-મહ:-અતિરિક્તા:’ ‘તેમને શુદ્ધચૈતન્યમાત્ર જ્યોતિથી (અર્થાત્ આત્માથી) ભિન્ન કહ્યા:..’ ભગવાન શુદ્ધ ચૈતન્યથી તો ભિન્ન કહ્યા. આહાહા...! ‘ત્યારે તે રાગાદિકનું...’ કારણ કોણ? શું પ્રશ્ન કર્યો, સમજાયો? એક તો એ કહ્યું, કે જે ત્રણે બોલ કહ્યા, શાસ્ત્રજ્ઞાન, પંચ મહાવ્રત(ના વિકલ્પ) અને નવ તત્ત્વની (શ્રદ્ધાને) રાગ કહ્યું. એ રાગને બંધનું કારણ કહ્યું અને આત્મા તો ચૈતન્યમાત્ર જ્યોતિ છે, તેનાથી ભિન્ન કહ્યો. તો પછી એ રાગાદિકનું કારણ કોણ છે? રાગાદિક બંધનું કારણ કહ્યા (અને) શુદ્ધ ચૈતન્યમાત્રથી ભિન્ન કહ્યા, તો બંધનું કારણ છે કોણ? આહાહા...! છે?

‘ત્યારે તે રાગાદિકનું નિમિત્ત આત્મા છે કે બીજું કોઈ?’ કારણ કે આ તો કહે છે, કે રાગાદિક બંધનું કારણ છે. શુદ્ધ ચૈતન્યમાત્રથી ભિન્ન છે. ભિન્ન છે તો પછી રાગનું કારણ છે કોણ? સમજાય છે કાંઈ? એક કોર ત્રણે ભાવ-રાગ બંધનું કારણ કહ્યું, એક બાજુ કહે કે, શુદ્ધ ચૈતન્યમાત્રથી ભિન્ન છે, તો એ રાગ છે તેનું કારણ કોણ છે? શુદ્ધ ચિન્માત્રથી ભિન્ન છે અને રાગ બંધનું કારણ છે, એમ કહ્યું. એ રાગનું કારણ છે કોણ? સમજાય છે કાંઈ? એવો પ્રશ્નકારનો પ્રશ્ન છે. ‘આત્મા છે કે બીજું કોઈ?’ ‘इति प्रणुजा:’ ‘એવા (શિષ્યના) પ્રશ્નથી પ્રેરિત થયા થકા...’ આ પ્રકારનો જે શિષ્યને પ્રશ્ન થાય છે તેનાથી ‘પ્રેરિત થયા થકા આચાર્યભગવાન ફરીને આમ (નીચે પ્રમાણે) કહે છે.’ તેનો ઉત્તર આપે છે. શિષ્યને આ સાંભળીને અંદરથી આવો પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થયો કે, આપ એક બાજુ કહો છો કો, શુદ્ધ ચિન્માત્રથી રાગ ભિન્ન છે અને રાગ બંધનું કારણ (છે). તો રાગનું કારણ કોણ છે? શુદ્ધ ચિન્માત્રથી તો ભિન્ન છે અને રાગ બંધનું કારણ છે, તો રાગનું કારણ કોણ છે? એવો શિષ્યના અંતરમાં સમજવાની જિજ્ઞાસાથી પ્રશ્ન છે, તેને અહીંયાં આચાર્ય ઉત્તર આપે છે. આહાહા...! ગાથા.

કેટલાક જીવો જૈન સંપ્રદાયમાં જન્મીને પણ સર્વજ્ઞ દેવ કેવા હોય ? એનો વિચાર પણ કરતા નથી. અરિહંતનું સ્વરૂપ નક્કી કરે તો આત્મા પણ ચિદાનંદ પ્રભુ છે. અને પુણ્ય-પાપાદિ પર્યાયમાં છે. એનો નાશ થઈ પોતે સર્વજ્ઞ થઈ શકે છે. એમ નિર્ણય થયા વગર રહે નહિ. અને એવો નિર્ણય જેને થયો તેની મુક્તિ થયા વિના રહે નહિ. માટે અરિહંતને નમસ્કાર કરનારે એમનું જ્ઞાન કેવું હોય ? તે પ્રથમ જાણવું જોઈએ.

(પરમાગમસાર - ૮૧૯)

ગાથા-૨૭૮

જહ ફલિહમણી સુદ્ધો ણ સયં પરિણમદિ રાગમાદીહિં ।
 રંગિજ્જદિ અણ્ણેહિં દુ સો રત્તાદીહિં દવ્વેહિં ॥૨૭૮ ॥
 એવં ણાણી સુદ્ધો ણ સયં પરિણમદિ રાગમાદીહિં ।
 રાઙ્ગજ્જદિ અણ્ણેહિં દુ સો રાગાદીહિં દોસેહિં ॥૨૭૯ ॥
 યથા સ્ફટિકમણિઃ શુદ્ધો ન સ્વયં પરિણમતે રાગાદૈઃ ।
 રજ્યતેઽન્યૈસ્તુ સ રક્તાદિભિર્દ્રવ્યૈઃ ॥૨૭૮ ॥
 એવં જ્ઞાની શુદ્ધો ન સ્વયં પરિણમતે રાગાદૈઃ ।
 રજ્યતેઽન્યૈસ્તુ સ રાગાદિભિર્દોષૈઃ ॥૨૭૯ ॥

યથા ખલુ કેવલઃ સ્ફટિકોપલઃ, પરિણામસ્વભાવત્વે સત્યપિ, સ્વસ્ય શુદ્ધસ્વ-
 ભાવત્વેન રાગાદિનિમિત્તત્વાભાવાત્ રાગાદિભિઃ સ્વયં ન પરિણમતે, પરદ્રવ્યેણૈવ
 સ્વયં રાગાદિભાવાપન્નતયા સ્વસ્ય રાગાદિનિમિત્તભૂતેન, શુદ્ધસ્વભાવાત્પ્રચ્યવમાન
 એવ, રાગાદિભિઃ પરિણમ્યતે; તથા કેવલઃ કિલાત્મા, પરિણામસ્વભાવત્વે સત્યપિ,
 સ્વસ્ય શુદ્ધસ્વભાવત્વેન રાગાદિનિમિત્તત્વાભાવાત્ રાગાદિભિઃ સ્વયં ન પરિણમતે,
 પરદ્રવ્યેણૈવ સ્વયં રાગાદિભાવાપન્નતયા સ્વસ્ય રાગાદિનિમિત્તભૂતેન, શુદ્ધસ્વભાવા-
 ત્પ્રચ્યવમાન એવ, રાગાદિભિઃ પરિણમ્યતે । ઇતિ તાવદ્વસ્તુસ્વભાવઃ ।

ઉપરના પ્રશ્નના ઉત્તરરૂપે આચાર્યભગવાન ગાથા કહે છે :-

જ્યમ સ્ફટિકમણિ છે શુદ્ધ, રક્તરૂપે સ્વયં નહિ પરિણમે,
 પણ અન્ય જે રક્તાદિ દ્રવ્યો તે વડે રાતો બને; ૨૭૮.
 ત્યમ 'જ્ઞાની' પણ છે શુદ્ધ, રાગરૂપે સ્વયં નહિ પરિણમે,
 પણ અન્ય જે રાગાદિ દોષો તે વડે રાગી બને. ૨૭૯.

ગાથાર્થ :- [યથા] જેમ [સ્ફટિકમણિઃ] સ્ફટિકમણિ [શુદ્ધઃ] શુદ્ધ હોવાથી
 [રાગાદૈઃ] રાગાદિરૂપે (રક્તાશ-આદિરૂપે) [સ્વયં] પોતાની મેળે [ન પરિણમતે] પરિણમતો

નથી [તુ] પરંતુ [અન્યૈઃ રક્તાદિભિઃ દ્રવ્યૈઃ] અન્ય રક્ત આદિ દ્રવ્યો વડે [સઃ] તે [રજ્યતે] રક્ત (-રાતો) આદિ કરાય છે, [એવં] તેમ [જ્ઞાની] જ્ઞાની અર્થાત્ આત્મા [શુદ્ધઃ] શુદ્ધ હોવાથી [રાગાદૈઃ] રાગાદિરૂપે [સ્વયં] પોતાની મેળે [ન પરિણમતે] પરિણમતો નથી [તુ] પરંતુ [અન્યૈઃ રાગાદિભિઃ દોષૈઃ] અન્ય રાગાદિ દોષો વડે [સઃ] તે [રજ્યતે] રાગી આદિ કરાય છે.

ટીકા :- જેવી રીતે ખરેખર કેવળ (-એકલો) સ્ફટિકમણિ, પોતે પરિણમનસ્વભાવવાળો હોવા છતાં, પોતાને શુદ્ધસ્વભાવપણાને લીધે રાગાદિનું નિમિત્તપણું નહિ હોવાથી (અર્થાત્ પોતે પોતાને લાલાશ-આદિરૂપ પરિણમનનું નિમિત્ત નહિ હોવાથી) પોતાની મેળે રાગાદિરૂપે પરિણમતો નથી, પરંતુ જે પોતાની મેળે રાગાદિભાવને પામતું હોવાથી સ્ફટિકમણિને રાગાદિનું નિમિત્ત થાય છે એવા પરદ્રવ્ય વડે જ, શુદ્ધસ્વભાવથી વ્યુત થતો થકો જ, રાગાદિરૂપે પરિણમાવાય છે; તેવી રીતે ખરેખર કેવળ (-એકલો) આત્મા, પોતે પરિણમનસ્વભાવવાળો હોવા છતાં, પોતાને શુદ્ધસ્વભાવપણાને લીધે રાગાદિનું નિમિત્તપણું નહિ હોવાથી (અર્થાત્ પોતે પોતાને રાગાદિરૂપ પરિણમનનું નિમિત્ત નહિ હોવાથી) પોતાની મેળે રાગાદિરૂપે પરિણમતો નથી, પરંતુ જે પોતાની મેળે રાગાદિભાવને પામતું હોવાથી આત્માને રાગાદિનું નિમિત્ત થાય છે એવા પરદ્રવ્ય વડે જ, શુદ્ધસ્વભાવથી વ્યુત થતો થકો જ, રાગાદિરૂપે પરિણમાવાય છે. - આવો વસ્તુનો સ્વભાવ છે.

ભાવાર્થ :- સ્ફટિકમણિ પોતે તો કેવળ એકાકાર શુદ્ધ જ છે; તે પરિણમનસ્વભાવવાળો હોવા છતાં એકલો પોતાની મેળે લાલાશ-આદિરૂપે પરિણમતો નથી પરંતુ લાલ આદિ પરદ્રવ્યના નિમિત્તે (અર્થાત્ સ્વયં લાલાશ-આદિરૂપે પરિણમતા એવા પરદ્રવ્યના નિમિત્તે) લાલાશ-આદિરૂપે પરિણમે છે. તેવી રીતે આત્મા પોતે તો શુદ્ધ જ છે; તે પરિણમનસ્વભાવવાળો હોવા છતાં એકલો પોતાની મેળે રાગાદિરૂપે પરિણમતો નથી પરંતુ રાગાદિરૂપ પરદ્રવ્યના નિમિત્તે (અર્થાત્ સ્વયં રાગાદિરૂપે પરિણમતા એવા પરદ્રવ્યના નિમિત્તે) રાગાદિરૂપે પરિણમે છે. આવો વસ્તુનો જ સ્વભાવ છે, તેમાં અન્ય કોઈ તર્કને અવકાશ નથી.

ગાથા-૨૭૮-૨૭૯ ઉપર પ્રવચન

જહ ફલિહમણી સુદ્ધો ણ સયં પરિણમદિ રાગમાદીહિં ।

રંગિજ્જદિ અણ્ણેહિં દુ સો રતાદીહિં દવ્વેહિં ।।૨૭૮।।

એવં ણાણી સુદ્ધો ણ સયં પરિણમદિ રાગમાદીહિં ।

રાઙ્ગજ્જદિ અણ્ણેહિં દુ સો રાગાદીહિં દોસેહિં ।।૨૭૯।।

જ્યમ સ્ફટિકમણિ છે શુદ્ધ, રક્તરૂપે સ્વયં નહિ પરિણમે,
 પણ અન્ય જે રક્તાદિ દ્રવ્યો તે વડે રાતો બને; ૨૭૮.
 ત્યમ 'જ્ઞાની' પણ છે શુદ્ધ, રાગરૂપે સ્વયં નહિ પરિણમે,
 પણ અન્ય જે રાગાદિ દોષો તે વડે રાગી બને. ૨૭૯.

ટીકા :- 'જેવી રીતે ખરેખર કેવળી (-એકલો) સ્ફટિકમણિ,...' સ્ફટિકમણિનો દૃષ્ટાંત આપ્યો છે. 'પોતે પરિણમનસ્વભાવવાળો હોવા છતાં,...' એ મોટો સ્ફટિકમણિ જોયો છે, આવડો (મોટો). 'જામનગર'માં આવડો મોટો સ્ફટિકમણિ છે, અમે જોયો છે. અમે 'જામનગર' ગયા હતા, વ્યાખ્યાન ચાલતા હતા. (સંવત) ૧૯૯૧ની સાલની વાત છે. ૪૫ વર્ષ થયા. ૧૯૯૧ની સાલમાં ગયા હતા. પરિવર્તન નહોતું કર્યું. ગયા હતા તો ડૉક્ટર વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવતા હતા. એ વખતે માસિક અઢી હજારનો પગાર. બધા આવતા હતા, વ્યાખ્યાનમાં તો બધા આવે, સમજે ન સમજે (બીજી વાત છે). પછી (એ કહે), મહારાજ! તમે દૃષ્ટાંત આપો છો તો મારી પાસે છ લાખનું સોલેરિયમ છે. છ લાખ રૂપિયાનું, એ વખતે, હોં! ૪૫ વર્ષ પહેલાં. એક સોલેરિયમ છે. બાળકને ગુમડું થાય ને, ગુમડું? એની ઉપર કિરણ મૂકે તો મટી જાય. એવો એક સોલેરિયમ સંચો છે. છ લાખ રૂપિયા, તે દિ' છ લાખ, હોં! ૪૫ વર્ષ (પહેલાં). મહારાજ! તમારે દૃષ્ટાંતમાં કામ આવશે. એમ કરીને પછી એણે સ્ફટિકમણિ બતાવ્યું. આટલું મોટું સ્ફટિકમણિ હતું. ધોળું-સફેદ, એમાં રંગ.. રંગ દેખાતા હતા. કીધું, આ રંગ છે તે સ્ફટિકમણિનો સ્વભાવ નથી. નજરે દેખાય. આમ સ્ફટિકમણિ આવડો, હોં! આવડો મોટો એક.

અહીંયાં કહે છે, કે 'ખરેખર કેવળ (-એકલો) સ્ફટિકમણિ,...' એકલો સ્ફટિકમણિ 'પરિણમનસ્વભાવવાળો હોવા છતાં,...' પલટવાના, બદલવાના, પર્યાય થવાનો સ્વભાવ હોવા છતાં, 'પોતાને શુદ્ધસ્વભાવપણાને લીધે...' સ્ફટિકને શુદ્ધ સ્વભાવ છે એ કારણે 'રાગાદિનું નિમિત્તપણું નહિ હોવાથી...' રંગનું કારણ સ્ફટિકમણિ નહિ હોવાથી. એમાં જે રંગ દેખાય છે તેનું કારણ સ્ફટિકમણિ નથી. રાગાદિક એટલે રંગ. રાગ એ રંગ. રંગ આદિનું નિમિત્તપણું નહિ હોવાથી 'અર્થાત્ પોતે પોતાને લાલાશ-આદિરૂપ પરિણમનનું નિમિત્ત નહિ હોવાથી)...' સ્ફટિકમણિ જે લાલ ને પીળું દેખાય છે એ પોતાના સ્વભાવથી નથી. 'પોતાની મેળે રાગાદિરૂપે પરિણમતો નથી,...' પોતાની મેળે લાલ અને પીળા રંગપણે સ્ફટિકમણિ પરિણમતો નથી. પોતાની મેળે, બીજાના સંબંધ વિના પોતાની મેળે સ્ફટિકમણિ લાલ અને પીળા રંગરૂપે પરિણમતો નથી. આહાહા..!

'પરંતુ જે પોતાની મેળે રાગાદિભાવને પામતું હોવાથી સ્ફટિકમણિને રાગાદિનું નિમિત્ત થાય છે...' નીચે લાલ, પીળા હોય ને? એ ફૂલને કારણે તેમાં રંગ દેખાય છે. સ્ફટિકમણિ

પોતાના સ્વભાવથી પરિણમન કરે છે, એમ નહિ. પરંતુ લાલ, પીળા ફૂલ જે નજીકમાં મૂક્યા છે તો અંદર લાલ, પીળા રંગ દેખાય છે એ ફૂલને કારણે દેખાય છે. ‘પોતાની મેળે રાગાદિરૂપે પરિણમતો નથી, પરંતુ જે પોતાની મેળે રાગાદિભાવને પામતું હોવાથી સ્ફટિકમણિને રાગાદિનું નિમિત્ત થાય છે એવા પરદ્રવ્ય વડે જ,...’ ‘પરદ્રવ્ય વડે જ, શુદ્ધસ્વભાવથી ચ્યુત થયો થકો...’ સ્ફટિકમણિ પોતાથી, શુદ્ધથી ભ્રષ્ટ થયો થકો. ‘રાગાદિરૂપે પરિણમાવાય છે;...’ એ સ્ફટિકમણિ લાલ અને પીળા રંગ(પણે) પરિણમનમાં આવી જાય છે. પોતાના સ્વભાવથી નહિ, પર દ્વારા, રંગના સંબંધથી રંગરૂપે પરિણમી જાય છે. આમાં મોટી ગડબડ છે ને? ‘એવા પરદ્રવ્ય વડે જ, શુદ્ધસ્વભાવથી ચ્યુત થયો થકો જ, રાગાદિકરૂપે પરિણમાવાય છે;...’

‘તેવી રીતે...’ એ દષ્ટાંત આપ્યો. સ્ફટિકમણિ સ્વચ્છ, નિર્મળ છે તે પોતાની મેળે રંગરૂપે પરિણમતો નથી. કેમકે સ્ફટિક સ્વચ્છ છે. પરંતું તેમાં જે રંગ દેખાય છે તે બીજી ચીજને કારણે રંગ દેખાય છે. પરદ્રવ્યને કારણે તેમાં લાલ અને પીળા રંગ દેખાય છે. પોતાના દ્રવ્યસ્વભાવથી નહિ. એ દષ્ટાંત છે.

‘તેવી રીતે ખરેખર કેવળ (—એકલો) આત્મા, પોતે પરિણમન-સ્વભાવવાળો હોવા છતાં,...’ આહાહા...! ભગવાનઆત્મા તો શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ, શુદ્ધ પરિણમન સ્વભાવવાળો છે. ‘પોતાને શુદ્ધ સ્વભાવપણાને લીધે...’ પોતાનો શુદ્ધ પવિત્ર ભગવાન સ્વભાવને કારણે ‘રાગાદિનું નિમિત્તપણું નહિ હોવાથી...’ રાગાદિનું નિમિત્તપણાનો અર્થ રાગાદિનું કારણ. રાગાદિકનું કારણ નહિ હોવાથી. આહાહા...! થોડી ઝીણી વાત છે. ગડબડ આ છે ને બધી? પરદ્રવ્યને કારણે રંગ, રાગ થાય છે, પરદ્રવ્યને કારણે રંગ, રાગ થાય છે. પણ પરદ્રવ્યને કારણે, પરદ્રવ્યના સંગમાં પોતાની યોગ્યતા છે તો થાય છે. જો પરદ્રવ્યથી થતું હોય તો લાલ, પીળા ફૂલ અહીંયાં નીચે મૂકો. લાકડી નીચે લાલ, પીળા મૂકો તો તેમાં લાલ, પીળું થતું નથી. કેમકે તેની યોગ્યતા નથી. એ સ્ફટિકમણિમાં લાલ, પીળા થવાની યોગ્યતા છે તો લાલ, પીળા રંગથી લાલ, પીળું દેખાય છે. સમજાય છે કાંઈ? પરદ્રવ્યને કારણે, એનો અર્થ—પોતાની યોગ્યતા છે તો પરદ્રવ્યને કારણે લાલ, પીળા રંગ દેખાય છે. આહાહા...!

આ લાકડી છે, જુઓ! આની નીચે મૂકો તો શું લાલ, પીળું દેખાય છે? એની યોગ્યતા જ નથી. એમ સ્ફટિકમણિમાં પર્યાયમાં પોતાની યોગ્યતા છે તો પરદ્રવ્યને કારણે રંગ દેખાય છે. એમ આત્મામાં રાગાદિનું નિમિત્ત કર્મ છે, પોતાની યોગ્યતાને કારણે, પરદ્રવ્યના નિમિત્તને કારણે પોતામાં રાગ અને દ્વેષ દેખાય છે. આહાહા...! હવે આવી નવરાશ ક્યાં બધી? આહાહા...! છે?

‘પોતાને શુદ્ધસ્વભાવપણાને લીધે...’ ભગવાન ચૈતન્ય પ્રભુ તો શુદ્ધ સ્વરૂપ છે. તેથી પોતાની મેળે તો અશુદ્ધપણે રાગ ને દ્વેષપણે તો પરિણમતો નથી. પણ ‘રાગાદિનું નિમિત્તપણું નહિ હોવાથી (અર્થાત્ પોતે પોતાને રાગાદિરૂપ પરિણમનનું નિમિત્ત નહિ હોવાથી) પોતાની

રાગાદિરૂપે પરિણમતો નથી,...’ પોતાની મેળે પોતાથી વિકારરૂપે થતો નથી. ‘પરંતુ જે પોતાની મેળે રાગાદિભાવે પામતું હોવાથી...’ રંગ.. રંગ.. ફૂલ. એ ફૂલ જે લાલ ને પીળા (છે), તે પોતાથી લાલ, પીળું થાય છે. ફૂલ-ફૂલ ‘પોતાની મેળે રાગાદિભાવને પામતું હોવાથી આત્માને રાગાદિકનું નિમિત્ત થાય છે...’ એ પરદ્રવ્ય છે તે આત્માને નિમિત્ત થાય છે. આહાહા...! આમાં ઝગડા હતા.

તેથી કહ્યું હતું ને તે દિ’? (સંવત) ૨૦૧૩ની સાલ, ૨૨ વર્ષ પહેલા ‘ઇસરી’માં ‘વર્ણીજી’ સાથે મોટી ચર્ચા થઈ હતી. ‘ગણેશપ્રસાદ વર્ણી’ દિગંબરમાં મોટા (વિદ્વાન) હતા. ચર્ચા થઈ તો કહે કે, વિકાર પોતાથી થતો નથી, કર્મથી થાય છે. (તો કીધું), પોતાથી થાય છે, પર્યાયની પોતાની યોગ્યતાથી થાય છે, પરદ્રવ્ય તો નિમિત્તમાત્ર છે. મોટી ચર્ચા થઈ હતી. અત્યારે એ ચાલે છે ક્યાં? વાણિયાને નવરાશ ન મળે. માથે જે કહે ઈ સાંભળે (ને) ધંધામાં-પાપમાં જોડાય જાય. મોટી ચર્ચા થઈ. તેમને એવું લાગ્યું કે, અરે...! કર્મ વિના વિકાર થાય? કીધું, જુઓ! ‘પંચાસ્તિકાય’ની ૬૨ ગાથા. કર્મના કારક વિના પોતામાં પોતાથી રાગ-દ્વેષ થાય છે. ષટ્કારકના પરિણમનથી પોતામાં થાય છે, એ તો નિમિત્તમાત્ર ચીજ છે. નિમિત્તથી થાય છે, એમ નથી.

અહીં નિમિત્તથી થાય છે એમ કહ્યું, નહિ, નિમિત્તમાત્ર છે અને પોતાની યોગ્યતાથી રાગ-દ્વેષપણે પરિણમે છે. એ યોગ્યતા, આગળ લેશે. હમણા આગળ આવશે, આ શ્લોકના જ વાંધા છે. ‘પરસંગ એવ’ પછીનો શબ્દ છે ને? ‘પરસંગ એવ’. ‘પર એવ’ નહિ, પરનો સંગ પોતાથી કર્યો છે. એનો અર્થ જ હમણા કહેશે. મોટી ચર્ચા થઈ હતી. ‘બંસીધરજી’ મોટા પંડિત (હતા). ‘ઇન્દોર’ના મોટા પંડિત હતા ને? ત્યારે બધા બેઠા હતા ત્યારે ચર્ચા થઈ હતી. પછી અહીંયાં આવ્યા ત્યારે કબુલ કર્યું હતું. મેં કીધું, આ ‘પરસંગ એવ’ છે, ‘પર એવ’ નથી. પોતાની પર્યાયે પરનો સંગ કર્યો છે તો રાગ-દ્વેષ થયા છે, પરથી રાગ-દ્વેષ થાય છે, એમ નથી. પરને તો કદી અડતો નથી. આહાહા...! બહુ ઝીણી વાત છે, ભાઈ!

મુમુક્ષુ :- પરદ્રવ્ય પરિણમાવે છે.

ઉત્તર :- પરદ્રવ્ય પરિણમાવતું નથી. પરિણમાવેનો અર્થ આ, કે સ્વદ્રવ્યનો પરિણમવાનો સ્વભાવ નથી, પણ પોતાની પર્યાયમાં પરદ્રવ્યને કારણે રાગ, રંગની યોગ્યતાથી રાગ થાય છે. સમજાય છે કાંઈ? આ વાત આવી છે, અટપટી વાત છે. મોટી ચર્ચા પંડિતોની વચ્ચે થઈ હતી. બધા હતા, ‘રામજીભાઈ’ હતા, ‘હિંમતભાઈ’ હતા, બધા ત્યાં હતા. (સંવત) ૨૦૧૩ની સાલ. ૨૨ વર્ષ પહેલા, ‘ઇસરી.. ઇસરી!’ ‘સમેદશીખર’. મોટી ચર્ચા થઈ હતી. મેં કીધું, આ શું કહે છે? પરથી નહિ, પરના સંગથી. પરના સંગથી પોતાના સ્વભાવનો સંગ છોડીને નિમિત્તનો સંગ કર્યો તો લાલ, પીળાની યોગ્યતા થઈ. પોતાની યોગ્યતા છે તો થયું. બીજા કોઈ પથ્થર નીચે લાલ, પીળા (ફૂલ) મૂકો તો થતું નથી. કેમકે એની

યોગ્યતા નથી.

બીજો દષ્ટાંત—એક દીવાસળી હોય છે ને? દીવાસળી. આ બીડી પીવે છે ને? તો એક બાજુ ઘસીને પીવે છે અને આ બાજુ ઠંડી છે. આ બાજુ ઠંડી છે ને? અને અહીંયાં ઉષ્ણ છે. આ બાજુ ઉષ્ણ થતી નથી. ઉષ્ણ હોય તો પી શકે નહિ. અને જો પાંચ-સાત હાથ લાંબો સળિયો હોય, લોહું. લોહું. એ ચાર તસુ અગ્નિમાં હોય તો આખો સળિયો ઉષ્ણ થઈ જાય છે. એ પોતાથી થાય છે. દીવાસળી છે કે નહિ? આમ સળગાવીને બીડી પીવે છે કે નહિ? તો આ બાજુ અગ્નિ છે, આ બાજુ ઠંડી છે. હવે, બે-ત્રણ તસુમાં આ બાજુ અગ્નિ અને આ બાજુ ઠંડી છે. એ તો પોતાની યોગ્યતાથી છે. અને પાંચ હાથ લાંબો સળિયો હોય, અગ્નિમાં ચાર તસુ પડ્યો હોય આમ તો આખું લોહું ઉષ્ણ થઈ જાય છે. પોતાથી થાય છે. અગ્નિથી થતું હોય તો લાકડીમાં પણ ઉષ્ણ થવું જોઈએ. વાત સમજાય છે? ‘પાટણીજી’! આવી વાત છે, ભાઈ!

મુમુક્ષુ :- સાહેબ! એક બાજુ એમ કહે છે, કે બરફમાં એ લોહુ રાખવામાં આવે તો એ ઠંડું થાય છે.

ઉત્તર :- એ વાત જ ખોટી છે, એને અડતું જ નથી. આ પાણી અગ્નિને લઈને ઊંનું થાય એ વાત જ જૂઠી છે. અજ્ઞાની સંયોગથી જોવે છે, અગ્નિથી જોવે છે. આ બાજુથી જોવે તો પાણી પોતાનું ઠંડુપણું છોડીને ઉષ્ણપણે પોતાની પરિણતિ થઈ છે, અગ્નિથી નહિ. આહાહા...! કોણ માને? ઝગડા મોટા, પંડિતાઈના ઝગડા. તત્ત્વની વાત (ન મળે).

દીવાસળી હોય છે ને? દીવાસળી. (બીડી) પીવે છે તો આ બાજુ ઠંડી છે, ઉષ્ણ થતી નથી. ત્રણ તસુ ઉષ્ણ નથી થતી. અને લોહું પાંચ હાથ લાંબુ હોય અને ચાર તસુ અગ્નિમાં હોય તો આખું ઉષ્ણ થઈ જાય છે. એ પોતાની યોગ્યતાથી થાય છે. જો અગ્નિથી ઉષ્ણ થતું હોય તો લાકડી પણ ઉષ્ણ થઈ જાય. દીવાસળી પણ આ બાજુ ઉષ્ણ થઈ જાય. ન્યાય સમજાય છે? અરે...! ઝગડા.. ઝગડા.. ઝગડા. આ દષ્ટાંત આપ્યું હતું, હોં! (આખી) દીવાસળી ઉષ્ણ થતી નથી. આ બાજુ સળગે, આ બાજુ ઠંડી રહે છે. અને ચાર તસુમાં ઠંડી, અને પેલું (લોહું) પાંચ હાથમાં ઉષ્ણતા. અહીંયાં લોહું ચાર તસુમાં અગ્નિ હોય તો ઠેઠ સુધી તપી જાય છે. એ પોતાની યોગ્યતાથી છે, અગ્નિથી નહિ.

એમ આત્મામાં જે રાગ-દ્વેષ થાય છે એ નિમિત્તથી થતા નથી. નિમિત્તનો સંગ પોતાની યોગ્યતાથી કર્યો તો યોગ્યતાથી રાગ-દ્વેષ થાય છે અને તે પણ રાગ-દ્વેષ ષટ્કારકરૂપે પરિણમે છે. એ રાગ-દ્વેષ ષટ્કારકરૂપે પરિણમે તેમાં નિમિત્તની જરૂર નથી અને દ્રવ્ય-ગુણનો આશ્રય નથી. આહાહા...! આવી વાતું. કોને નવરાશ (છે)?

‘પંચાસ્તિકાય’ ૬૨ ગાથામાં એમ લખ્યું છે. છે અહીં? ‘પંચાસ્તિકાય’ નહિ હોય? છે? ‘પંચાસ્તિકાય’ છે, હોં! આ ગાથા મૂકી હતી, તે દિ’, હોં! ૨૨ વર્ષ પહેલા. જુઓ!

‘જીવ પણ...’ પહેલા કર્મની વાત કરી. કર્મ જે પરિણમે છે એ પોતાને કારણે કર્મ પરિણમે છે, અહીં રાગ-દ્વેષ કર્યા માટે કર્મરૂપે પરિણમે છે, એમ નહિ. એમ ‘જીવ પણ (૧) ભાવપર્યાયે પ્રવર્તતા આત્મદ્રવ્યરૂપે કર્તાપણાને ધરતો,...’ કર્તાપણાને સ્વતંત્ર ધરતો રાગપણે પરિણમે છે. ‘(૨) ભાવપર્યાય પામવાની શક્તિરૂપે કરણપણાને અંગીકૃત કરતો,...’ કરણ પણ પોતાનું કરણ છે. ‘(૩) પ્રાપ્ય એવા ભાવપર્યાયરૂપે કર્મપણાને અનુભવતો, (૪) પૂર્વ ભાવપર્યાયનો નાશ થવા છતાં ધ્રુવપણાને અવલંબતો હોવાથી જેણે અપાદાનપણાને પ્રાપ્ત કર્યું છે એવો, (૫) ઊપજતા ભાવપર્યાયરૂપ કર્મ વડે સમાશ્રિત હોવાથી (અર્થાત્ ઊપજતા ભાવપર્યાયરૂપ કાર્ય પોતાને દેવામાં આવતું હોવાથી) સંપ્રદાનપણાને પામેલો અને (૬) ધારી રાખવામાં આવતા ભાવપર્યાયનો આધાર હોવાથી જેણે અધિકરણપણાને ગ્રહ્યું છે એવો-સ્વયમેવ...’ ‘એવો સ્વયમેવ ષટ્કારકરૂપે વર્તતો થકો અન્ય કારકની અપેક્ષા રાખતો નથી.’ આ પુસ્તક અહીંનું નથી. આ તો બે હજાર વર્ષ પહેલાનું ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’નું પુસ્તક (છે). પાઠમાં-ટીકામાં છે, જુઓ!

‘અતઃ કર્મણઃ કર્તુર્નાસ્તિ જીવઃ કર્તા,’ ‘ન કારકાંતરમપેક્ષતે’ ‘ન કારકાંતરમપેક્ષતે’ ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’ની ટીકા છે. વિકાર થવામાં નિમિત્તની અપેક્ષા નથી. મોટી તકરાર હતી. વળી એને તો એવું લાગ્યું કે, આહાહા..! આ તો ભારે ભૂલ્યા. પછી ‘કલકત્તા’ કાગળ મોકલ્યો. ‘શાહૂજી’, આ ‘શાંતીપ્રસાદ શાહૂજી’ ચાલીસ કરોડ રૂપિયા. અહીંયાં આવતા હતા, હમણા ગુજરી ગયા. અહીં આવતા હતા. ત્યાં ‘શાહૂજી’ પાસે એણે પત્ર મોકલ્યો કે, આ લોકો મૂળમાં ભૂલ્યા. વિકાર પોતાથી થાય છે, કર્મથી નહિ, એમ કહે છે. પોતાથી થાય તો સ્વભાવ થઈ જાય. ‘ગજરાજી’ને ત્યાં આહાર કરતા હતા ને? ‘ગજરાજી’. ત્યાં ‘શાહૂજી’ પત્ર લઈને આવ્યા. કીધું, ત્યાં જવાબ અપાય ગયો છે. વિકાર પોતાની પર્યાયમાં ષટ્કારકથી પોતાથી થાય છે, તેમાં પર કારકની અપેક્ષા નથી. જુઓ! ૬૨ ગાથા. સંસ્કૃત પંડિત હો કે મોટા ત્યાગી ગમે તે હો, વસ્તુ તો આ છે. સમજાય છે કાંઈ?

પાઠમાં છે, ‘ન કારકાંતરમપેક્ષતે’ નિમિત્ત કારકની અપેક્ષા નથી, એ તો નિમિત્તથી કથન કર્યું છે. આહાહા..! ભારે વાત, ભાઈ! વિકાર કરવાની લાયકાત પોતાની યોગ્યતાથી થાય છે. પરને તો અડતો પણ નથી. કર્મ જડ છે, તેના ઉદયને, પર્યાયને અડતો નથી. અને કર્મનો ઉદય છે તે આત્માના રાગને અડતો નથી. એકબીજામાં અભાવ છે. અડતા નથી એમાં તેનાથી થાય છે, એવું ક્યાંથી આવ્યું? પોતાની પર્યાયમાં પોતાની યોગ્યતાથી રાગ અને દ્વેષ ને મિથ્યાત્વભાવ પોતાને કારણે થાય છે અને પોતાના પુરુષાર્થથી તેનો નાશ થાય છે. સમજાય છે કાંઈ? વાત તો એમ છે.

આમાંથી ઘણા એ કાઢે, જુઓ! પરને કારણે થયું. પરને કારણે થાય એ તો વાત કરે છે. પોતાના દ્રવ્યનો સ્વભાવ નથી, પર્યાયની યોગ્યતા, પરના નિમિત્તને કારણે યોગ્યતા

ઉત્પન્ન થઈ છે. ‘પરસંગ એવ’ કળશ આવશે. ‘પર એવ’ નહિ. ‘પરસંગ એવ’. પર્યાયે પરસંગ કર્યો. સંગને અડતો નથી પણ પરનું લક્ષ કર્યું. કોઈ દ્રવ્યને કોઈ દ્રવ્યની પર્યાય અડતી નથી, પણ ‘પરસંગ એવ’. પરનો સંગ કર્યો તો રાગ-દ્વેષ થાય છે. પોતાને કારણે થાય છે, પરને કારણે નહિ. કર્મનો ઉદય આકરો છે તો રાગ-દ્વેષ થયો એવી વાત અહીંયાં નથી. સમજાય છે કાંઈ? અરે...! કોણ નિર્ણય કરે?

અહીંયાં એ કહ્યું, ‘પોતાની મેળે રાગાદિરૂપે પરિણમતો નથી, પરંતુ જે પોતાની મેળે રાગાદિભાવે પામતું હોવાથી...’ વર્ણ, ગંધવાળા ફૂલ. ‘આત્માને રાગાદિનું નિમિત્ત થાય છે કર્મ એવા પરદ્રવ્ય વડે જ,...’ પરદ્રવ્ય વડે જ. ‘શુદ્ધસ્વભાવથી ચ્યુત થતો થકો જ,...’ પોતાને કારણે શુદ્ધસ્વભાવથી ચ્યુત થતો થકો, ‘રાગાદિરૂપ પરિણમાવાય છે.—આવો વસ્તુનો સ્વભાવ છે.’ આહાહા...! એ તો નિમિત્તથી કથન છે. પર દ્વારા જ. છે ને? ‘પરદ્રવ્ય વડે જ’ એટલે પર નિમિત્ત વડે જ એનો સંગ કર્યો. પોતાનો સંગ છોડી, સ્વભાવ જે અસંગ ચૈતન્યપ્રભુ, પોતાનો સંગ છોડી, પરનો સંગ કર્યો તો પર દ્વારા થયું એમ કહેવામાં આવ્યું છે. કઠણ વાત.

આ વાત તો ત્રણે ફીરકામાં ગડબડ છે. સ્થાનકવાસી, દેરાવાસી અને દિગંબર ત્રણેમાં. એ વાત પહેલા જ અમારે (સંવત) ૧૯૭૧થી નીકળી છે. ૧૯૭૧, કેટલા વર્ષ થયા? ૬૫. ૬૦+૫. ‘ભભૂતમલજી’ના જન્મ પહેલાની વાત (છે). ૪૭ થયા? કેટલા થયા? આ તો ૬૫ (વર્ષ પહેલાની વાત છે). ૧૯૭૧ની સાલ. ‘લાડી’ ચોમાસુ હતું. ૧૯૭૧ની સાલમાં મેં કહ્યું હતું, કે વિકાર છે તે પોતાથી થાય છે, કર્મથી નહિ. અમારા ગુરુ તો ન બોલ્યા. ગુરુ તો સાંભળતા હતા, સાંભળતા હતા. પણ એક શેઠિયા મોટા ગૃહસ્થ હતા. તે દિ’ ૭૦ વર્ષ પહેલા. દસ લાખ રૂપિયા. ‘દામનગર’. તે દિ’ દસ લાખ. અત્યારે તો ૩૦ ગુણા. મોટા પૈસાવાળા હતા, ચાલીસ હજારની ઊપજ હતી. ચાલીસ હજારની ઊપજ! એક ગામ ઘરે હતું. દસ હજાર ઉપરનું ગામ. ગરાસદાર. અમારા દશાશ્રીમાળી વાણિયા (હતા). એણે વિરોધ કર્યો કે, અમારા ગુરુ કહેતા નથી ને તમે ક્યાંથી કાઢ્યું? કીધું, જુઓ! શાસ્ત્ર. કાઢ્યું ક્યાંથી? જુઓ! ૬૨ ગાથા. પર કારકની અપેક્ષા નથી. કર્તા, કર્મ, કરણ પર ષટ્કારકની અપેક્ષા બિલકુલ નથી. પોતાથી વિકાર થાય છે. આહાહા...! વિકારની પર્યાયનો કર્તા વિકાર, વિકારનું કાર્ય વિકાર, વિકારનું સંપ્રદાન—કરીને પોતે રાખી, વિકારથી વિકાર થયો, વિકારના આધારે વિકાર થયો. આહાહા...! વિકારનું સાધન વિકાર. અશુદ્ધ ભાવ છે, ભાઈ! આહાહા...! એ વસ્તુ રાખીને પછી બીજી વસ્તુ સમજે.

અહીં એ કહ્યું, ‘શુદ્ધસ્વભાવથી જ ચ્યુત થતો થકો જ,...’ પાઠ એમ છે ને? ‘પરદ્રવ્ય વડે જ,...’ પરદ્રવ્ય વડેનો અર્થ—પરદ્રવ્ય નિમિત્તનું લક્ષ કરવાથી પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવથી ચ્યુત થયો. ‘ચંદુભાઈ’! અમારે તો આ ૧૯૭૧થી ચાલે છે. ૬૫ વર્ષ થયા. આહાહા...! (સંવત) ૧૯૭૦ માં તો દીક્ષા લીધી. ૬૬ વર્ષ દીક્ષા, સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયમાં. ૧૯૭૦ માં

દીક્ષા, માગશર સુદ-૧૦. ૬૬ વર્ષ થયા. શરીરને તો ગર્ભના ૯૧ ચાલે છે. જન્મના ૯૦ ચાલે છે. આહાહા..! પ્રભુ! વીતરાગ ત્રિલોકનાથની વાણી.. આહાહા..!

મેં તો એમ કહ્યું હતું, કે પંચાસ્તિકાય છે તે અસ્તિકાયને સિદ્ધ કરે છે. પંચાસ્તિકાય અસ્તિકાયને સિદ્ધ કરે છે. રાગનું અસ્તિત્વ પોતામાં છે એ સિદ્ધ કરે છે. વાત સમજાણી? પંચાસ્તિકાય છે તો દરેક દ્રવ્ય પોતાના અસ્તિત્વમાં છે. દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય પોતાના અસ્તિત્વમાં છે, એ સિદ્ધ કરે છે. વિકાર પોતાના અસ્તિત્વમાં છે અને પોતાથી છે એ ત્યાં સિદ્ધ કરે છે. આહાહા..!

અહીંયાં આપણે 'પ્રવચનસાર' ૧૮૯ ગાથા. વિકાર આત્માની પોતાની પર્યાય છે એ શુદ્ધદ્રવ્ય નિરૂપણ કથનની અપેક્ષાએ છે. શુદ્ધદ્રવ્ય, શુદ્ધદ્રવ્ય એટલે પોતાની પર્યાયથી. આહાહા..! રાગનો ગ્રહણ અને ત્યાગ આત્મા કરે છે. પરને કારણે નહિ. રાગનો ગ્રહણ અને ત્યાગ. આહાહા..! પરના ગ્રહણ-ત્યાગ આત્મામાં નથી. રાગનો ગ્રહણ-ત્યાગ પર્યાયદષ્ટિમાં છે અને ત્રિકાળ સ્વભાવનું ગ્રહણ અને રાગનો ત્યાગ, એ સ્વભાવદષ્ટિમાં છે. શું કહ્યું?

ત્રણ વાત કરી, કે પરના ગ્રહણ-ત્યાગ તો આત્મામાં નથી. શરીર, વાણી, કર્મ, જડ આદિ તો આત્માએ ગ્રહણ પણ કર્યા નથી અને ત્યાગ પણ નથી કર્યા, એ તો ભિન્ન છે. પરના ગ્રહણ-ત્યાગ આત્મામાં નથી. આત્માની પર્યાયમાં શરીર, વાણી, મન, કર્મ, સ્ત્રી, કુટુંબ કોઈ છે જ નહિ તો ગ્રહણ કર્યા નથી, તો ત્યાગ ક્યાંથી? ગ્રહણ-ત્યાગ છે જ નહિ. પણ પોતાની પર્યાયમાં રાગનો ગ્રહણ-ત્યાગ છે. પર્યાયદષ્ટિથી તેનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરવા માટે રાગનો ગ્રહણ-ત્યાગ છે. અને સ્વભાવની દષ્ટિમાં સ્વભાવનું ગ્રહણ અને રાગનો ત્યાગ (છે). ગ્રહણ-ત્યાગના ત્રણ બોલ. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા..! પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપનું ગ્રહણ થયું ત્યાં રાગનો ત્યાગ થયો. એ અહીં કહ્યું, કે જ્યાં નિશ્ચય થયો તો વ્યવહારનો ત્યાગ થયો. અરે..રે...! આવી વાતું હવે. ક્યારે નવરાશ મળે, ધંધા આડે નવરાશ ન મળે. ધંધામાં પાપ આખો દિ'. બાયડી, છોકરા, કુટુંબ માટે કરી કરીને પાપ કરીને પોટલા બાંધે ને જાય... આહાહા..!

અહીં કહે છે, કે 'આવો વસ્તુનો સ્વભાવ છે.' કે પર્યાયમાં પરના નિમિત્ત દ્વારા વિકાર પોતાની યોગ્યતાથી પોતામાં થાય છે. પરકારકથી થતો નથી, એવો વસ્તુનો સ્વભાવ છે.

(શ્રીતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રવચન નં. ૩૪૩ ગાથા-૨૭૮, ૨૭૯, શ્લોક-૧૭૫, ૧૭૬ રવિવાર, કારતક સુદ ૮, તા. ૨૮-૧૦-૧૯૭૯

‘સમયસાર’ ૨૭૮-૨૭૯નો ભાવાર્થ.

પ્રશ્ન :- ‘ભભૂતમલ’ ગયા?

ઉત્તર :- એક દિવસ માટે ‘ગિરનાર’ ગયા છે.

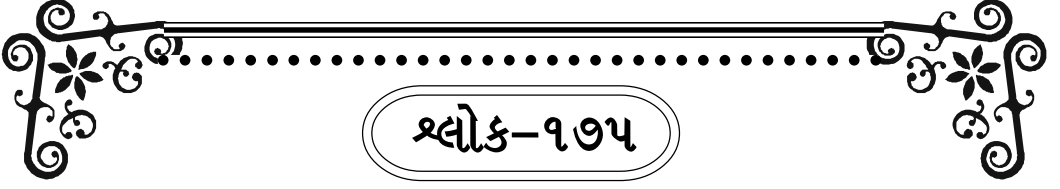
ભાવાર્થ :- ‘સ્ફટિકમણિ પોતે તો કેવળ એકાકાર શુદ્ધ જ છે;...’ પોતે પોતાનું સ્ફટિકમણિનું સ્વરૂપ જે છે, એ તો નિર્મળ અને શુદ્ધ જ છે. ‘તે પરિણમનસ્વભાવવાળો હોવા છતાં...’ એ સ્ફટિકમણિ(નો) પલટવાનો, બદલવાનો, પરિણમવાનો સ્વભાવ હોવા છતાં ‘એકલો પોતાની મેળે લાલાશ-આદિરૂપે પરિણમતો નથી...’ એકલો પોતે નિમિત્તના સંગ વિના એકલો લાલ અને રંગરૂપે પરિણમતો નથી. લાલ, કાળો આદિ રંગ. ‘પરંતુ લાલ આદિ પરદ્રવ્યના નિમિત્તે (અર્થાત્ સ્વયં લાલાશ-આદિરૂપે પરિણમતાં)...’ સામી ચીજ. ‘(સ્વયં લાલાશ-આદિરૂપે પરિણમતા...’ સામી ચીજ તેના નિમિત્તે ‘લાલાશ-આદિરૂપે પરિણમે છે.’ સ્ફટિકમણિની પોતાની પર્યાયમાં યોગ્યતા છે એ યોગ્યતાને કારણે પોતાના સ્વભાવરૂપે પરિણમતો નથી ત્યારે નિમિત્તના સંગમાં લાલ અને પીળારૂપે પરિણમે છે. એ પોતાની જાતથી-દ્રવ્ય સ્વભાવથી પરિણમતો નથી પણ પર્યાયમાં યોગ્યતાને લઈને પરના સંગથી લાલ અને પીળારૂપે પરિણમે છે. એવી પોતાની અંદર યોગ્યતા છે, પર્યાયમાં, દ્રવ્યમાં નહિ. એ તો દૃષ્ટાંત થયો.

‘તેવી રીતે આત્મા પોતે તો શુદ્ધ જ છે;...’ ભગવાનઆત્મા તો શુદ્ધ પવિત્ર છે. આત્મા તો પરમ પવિત્ર ગુણનો પિંડ છે. ‘તે પરિણમનસ્વભાવવાળો હોવા છતાં...’ શુદ્ધ આત્મા(નો) પરિણમન બદલવાનો, પલટવાનો પર્યાયમાં સ્વભાવ ‘હોવા છતાં એકલો પોતાની મેળે રાગાદિરૂપે પરિણમતો નથી...’ એકલો પરના સંગ વિના, એકલો પોતે રાગ અને દ્વેષરૂપે થતો નથી. ‘પરંતુ રાગાદિરૂપ પરદ્રવ્યના નિમિત્તે (અર્થાત્ સ્વયં રાગાદિરૂપે પરિણમતા (જડ કર્મ) એવા પરદ્રવ્યના નિમિત્તે) રાગાદિરૂપે...’ પોતાની ઉપાદાન વિભાવિક શક્તિને કારણે, વિભાવિક શક્તિને કારણે અને નિમિત્ત પર, તેના-નિમિત્તને સંગે વિભાવિક શક્તિને કારણે વિકારરૂપે ‘પરિણમે છે.’ પરને લઈને નહિ, પર્યાયમાં પોતાની યોગ્યતા જ એવી છે. સ્ફટિક જેમ શુદ્ધ પરિણમનવાળી હોવા છતાં લાલ-પીળાના સંગના યોગે પર્યાયમાં લાલ-પીળાશપણું દેખાય છે. એમ ભગવાનઆત્મા વસ્તુએ તો શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ (છે). એનું પરિણમન હોવા છતાં એ પરિણમનમાં વિભાવિક શક્તિનો એક ગુણ છે, કે જે પોતાથી નિમિત્તના સંગે રાગ અને દ્વેષપણે પોતાથી પરિણમે છે.

પર દ્વારા ભલે કહો પણ પરદ્વારા, પરદ્વારા (એટલે) પરથી નહિ, પોતાની શક્તિને કારણે

પરના નિમિત્ત દ્વારા પોતે પોતાપણે, શુદ્ધપણે ન પરિણમતા વિકારપણે પરિણમે છે. આમાં મોટે ગોટે છે.

‘(સ્વયં રાગાદિરૂપે પરિણમતા એવા...)’ કર્મ રાગાદિરૂપે પરિણમે છે, કર્મ. એના સંગે રાગાદિરૂપે પરિણમે છે. ‘આવો વસ્તુનો જ સ્વભાવ છે,...’ પર્યાયમાં પરના સંગે વિકારરૂપે થવું એવો પર્યાયનો સ્વભાવ છે. વસ્તુનો સ્વભાવ પોતાથી વિકારપણે થાય એવો એનો સ્વભાવ નથી. સમજાય છે કાંઈ?

શ્લોક-૧૭૫

(ઉપજાતિ)

ન જાતુ રાગાદિનિમિત્તભાવ-
માત્માત્મનો યાતિ યથાર્કકાન્તઃ ।
તસ્મિન્નિમિત્તં પરસદ્ગ એવ
વસ્તુસ્વભાવોઽયમુદેતિ તાવત્ ॥૧૭૫॥

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :- [યથા અર્કકાન્તઃ] સૂર્યકાંતમણિની માફક (અર્થાત્ જેમ સૂર્યકાંતમણિ પોતાથી જ અગ્નિરૂપે પરિણમતો નથી, તેના અગ્નિરૂપ પરિણમનમાં સૂર્યનું બિંબ નિમિત્ત છે, તેમ) [આત્મા આત્મનઃ રાગાદિનિમિત્તભાવમ્ જાતુ ન યાતિ] આત્મા પોતાને રાગાદિકનું નિમિત્ત કદી પણ થતો નથી, [તસ્મિન્ નિમિત્તં પરસદ્ગઃ એવ] તેમાં નિમિત્ત પરસંગ જ (-પરદ્રવ્યનો સંગ જ) છે. - [અયમ્ વસ્તુસ્વભાવઃ ઉદેતિ તાવત્] આવો વસ્તુસ્વભાવ પ્રકાશમાન છે. (સદાય વસ્તુનો આવો જ સ્વભાવ છે, કોઈએ કરેલો નથી.) ૧૭૫.

શ્લોક-૧૭૫ ઉપર પ્રવચન

‘હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-’ આ કાવ્યમાં બધું છે.

ન જાતુ રાગાદિનિમિત્તભાવ-

માત્માત્મનો યાતિ યથાર્કકાન્તઃ ।

તસ્મિન્નિમિત્તં પરસદ્ગ એવ

વસ્તુસ્વભાવોઽયમુદેતિ તાવત્ ॥૧૭૫॥

નિમિત્ત એટલે કારણ.

શ્લોકાર્થ :- [યથા અર્કકાન્તઃ] ‘સૂર્યકાંતમણિની માફક (અર્થાત્ જેમ સૂર્યકાંતમણિ પોતાથી જ અગ્નિરૂપે પરિણમતો નથી,...’ સૂર્યકાંતમણિ થાય છે એ પોતે અગ્નિરૂપે પરિણમે નહિ. ‘તેના અગ્નિરૂપ પરિણમનમાં સૂર્યનું બિંબ નિમિત્ત છે,...’ સૂર્યના બિંબના નિમિત્તે પોતાની યોગ્યતાથી એ સૂર્યકાંતમણિ અગ્નિપણે ઉષ્ણપણે પરિણમે છે. એ પોતાની યોગ્યતાને કારણે, પરને કારણે નહિ ને પરથી નહિ. પણ પરના સંગના સંબંધમાં પોતાની યોગ્યતાથી સૂર્યકાંતમણિ ઉષ્ણપણે જેમ પરિણમે છે ‘(તેમ)...’

[આત્મા આત્મનઃ રાગાદિનિમિત્તભાવમ્ જાતુ ન યાતિ] આહાહા...! ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ પરિણમન સ્વરૂપ (છે) એ પોતે પોતાની જાતથી, દ્રવ્ય સ્વભાવથી વિકારપણે પરિણમે એવું એનું સ્વરૂપ નથી. દ્રવ્ય સ્વભાવ એનો એવો છે, કે વિકારપણે થવું તે તેનો સ્વભાવ નથી. આહાહા...! છે? ‘પોતાને રાગાદિકનું નિમિત્ત કદી પણ...’ નિમિત્ત એટલે કારણ. ઉપાદાન કારણ પોતે છે, અશુદ્ધ ઉપાદાન. ઇ વિભાવિક શક્તિ છે તેથી તે અશુદ્ધ ઉપાદાનને કારણે કર્મના, નિમિત્તના સંગે વિકારરૂપે થાય છે. એનો વસ્તુનો સ્વભાવ પરના સંગ વિના સ્વયં વિકારરૂપે થાય એવું એનું સ્વરૂપ નથી. સમજાય છે કાંઈ?

કળશ ટીકાકારે તો ઘણો ખુલાસો કર્યો છે, કે ભઈ! ઉપાદાન તો એનું જ છે. વિકારપણે થવાનું ઉપાદાન વિભાવિક શક્તિ તો એની પોતાની છે. પર દ્રવ્ય તો નિમિત્તમાત્ર છે. ત્યાં જ આખા વાંધા ઉઠાવે છે, કે પરને લઈને વિકાર થાય છે, કર્મને લઈને વિકાર થાય છે. એમ નથી. મોટો સિદ્ધાંત અહીં છે. કળશટીકાકારે આનો અર્થ ઘણો વિસ્તારથી કર્યો છે, કે ઉપાદાન તો પોતાનું જ છે. વિભાવપણે પરિણમવું એવી પર્યાયમાં પોતાને કારણે વિભાવપણે પરિણમે છે. એનો વસ્તુ સ્વભાવ નથી પણ પર્યાયમાં વિકારપણે થવું એવી પોતાની યોગ્યતા છે. તેથી નિમિત્તના સંગે, નિમિત્ત દ્વારા એમ ભલે કહો, પણ એ પરિણમે છે પોતે પોતાથી.

આહાહા...! આ મોટો વાંધો છે.

‘બંસીધરજી’ આવ્યા હતા ને? ત્યારે ન્યાં ચર્ચા થઈ હતી. (એ કહે), કર્મને લઈને થાય, કર્મને લઈને (થાય). જો કર્મ દ્વારા વિકાર થાય, કર્મને લઈને થાય. એવી મોટી ચર્ચા ત્યાં થઈ હતી. કીધું, કર્મને લઈને બિલકુલ નહિ. જીવ પરદ્રવ્યને અડતોય નથી. ફક્ત સ્વભાવ(ની) દૃષ્ટિ નથી, ત્રિકાળી જ્ઞાયક ભાવની દૃષ્ટિ નહિ હોવાથી વર્તમાન પર્યાયની દૃષ્ટિ હોવાથી તેની યોગ્યતાને કારણે રાગાદિરૂપના નિમિત્તરૂપે કર્મ છે, એના સંગે પોતે પોતાથી રાગરૂપે પરિણમે છે આહાહા...! આમ છે. કર્મને લઈને વિકાર થાય છે એ વાત ત્રણકાળમાં સાચી નથી. તેમ તેના ઉપાદાનને લઈને થાય છે એ વાત પણ સાચી છે. પર્યાયના ઉપાદાનને કારણે વિકાર થાય છે. શુદ્ધ ઉપાદાન અને દ્રવ્યદૃષ્ટિ નથી, ત્રિકાળી શુદ્ધ છે તેની દૃષ્ટિ નથી તેથી તેની પર્યાયમાં અશુદ્ધ ઉપાદાનને કારણે નિમિત્તના લક્ષે પોતામાં રાગ અને દ્વેષ મિથ્યાત્વ આદિનું પરિણમન થાય છે. સમજાય છે કાંઈ? આમાં કાંઈ ફેરફાર થાય તો મોટો ફેરફાર થાય છે. કર્મ દ્વારા વિકાર થાય, વિકારનો થવાનો સ્વભાવ નથી માટે એ વિકાર તો કર્મને લઈને થાય. એમ નથી.

મોટો વાંધો આખો ઉઠ્યો હતો ને તે દિ’? (સંવત) ૨૦૧૩ની સાલ, ‘વર્ષાજી’ સાથે મોટી ચર્ચા (થઈ હતી). કર્મને લઈને વિકાર થાય, કર્મને લઈને વિકાર થાય. નહિતર વિકાર પર્યાયમાં પોતાથી થાય તો એનો સ્વભાવ થઈ જાય છે. પર્યાયમાં વિભાવિક શક્તિને કારણે, વિભાવિક શક્તિથી વિભાવપણે પરિણમતું એમ નથી. વિભાવિક શક્તિ તો સિદ્ધમાં પણ છે પણ વિભાવિક શક્તિ નિમિત્તના સંગના લક્ષે.. લક્ષે, નિમિત્ત કાંઈ અડતું પણ નથી એને, પણ એ વિભાવિક શક્તિ નિમિત્તના લક્ષે પોતાથી પોતામાં વિકારરૂપે પરિણમે છે. ‘પાટનીજી’! આવી વાત છે. આ શ્લોકનો મોટો વાંધો (છે). ‘પરસહ્ગ: એવ’ છે ને? ત્યાં આગળ વાંધો છે. પરને લઈને થાય છે. એમ નથી કીધું ‘પર એવ’ નથી એમાં. ‘પર એવ’ નથી, ‘પરસહ્ગ: એવ’ એટલે પર્યાય પરનો સંગ કરે છે, પોતાના અસંગ સ્વભાવને ભૂલીને. આહાહા...! ચૈતન્ય સ્વભાવ શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ જ્ઞાનાનંદનો પિંડ પ્રભુ! એના લક્ષને છોડી દઈને પર્યાયમાં પરના લક્ષે પોતાની યોગ્યતાથી મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષરૂપે પરિણમે છે. આહાહા...! ‘ચંદુભાઈ’! આમાં મોટા વાંધા. આ શ્લોકમાં મોટા મોટા પંડિતો સાથે વાંધા છે. આણે-કળશ ટીકાકારે તો એવો અર્થ ચોખ્ખો કર્યો છે, કળશ ટીકાકાર છે ને? કેટલામું છે આ? ૧૭૫. જુઓ!

‘પ્રશ્ન કર્યો હતો તેનો ઉત્તર...’ ‘આ વસ્તુનું સ્વરૂપ સર્વકાળે પ્રગટ છે. કેવો છે વસ્તુનો સ્વભાવ?’ ‘જાતું ‘કોઈ પણ કાળે જીવદ્રવ્ય પોતાસંબંધી છે જે રાગ-દ્વેષ-મોહરૂપ અશુદ્ધ પરિણામ તેમના કારણપણારૂપ પરિણમતું નથી.’ પોતાના સ્વભાવથી પરિણમતું નથી. ‘ભાવાર્થ આમ છે કે દ્રવ્યના પરિણામનું કારણ બે પ્રકારનું છે :’ દ્રવ્યના પરિણામનું કારણ બે પ્રકારનું છે. ‘એક ઉપાદાનકારણ, એક નિમિત્તકારણ.’ ટીકા કરી છે. ‘ઉપાદાનકારણ એટલે દ્રવ્યમાં

અન્તર્ગર્ભિત છે પોતાના પરિણામ-પર્યાયરૂપ...’ પરિણમન શક્તિ તે તો જે દ્રવ્યની છે તેમાં જ છે. ‘તે જ દ્રવ્યમાં હોય છે તેવો નિશ્ચય છે. નિમિત્તકારણ-જે દ્રવ્યનો સંયોગ પ્રાપ્ત થવાથી અન્ય દ્રવ્ય પોતાના પર્યાયરૂપ પરિણામે છે;...’ અન્ય દ્રવ્ય તો પોતાની પર્યાયે પરિણામે છે. ‘તે તો જે દ્રવ્યનો તે દ્રવ્યમાં હોય છે. અન્યદ્રવ્ય, ગોચર હોતો નથી એવો નિશ્ચય છે.’

‘જેવી રીતે મૃત્તિકા ઘટપર્યાયરૂપે પરિણામે છે, તેનું ઉપાદાનકારણ છે મૃત્તિકામાં ઘટરૂપ પરિણમનશક્તિ; નિમિત્તકારણ છે બાહ્યરૂપ કુંભાર, ચક્ર, દંડ ઇત્યાદિ; તેવી જ રીતે જીવદ્રવ્ય અશુદ્ધ પરિણામે-મોહ-રાગ-દ્વેષરૂપે પરિણામે છે, તેનું ઉપાદાનકારણ છે જીવદ્રવ્યમાં અન્તર્ગર્ભિત વિભાવરૂપ અશુદ્ધ પરિણમનશક્તિ;...’ આ શ્લોકમાં એવો ખુલાસો કર્યો છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? વિકાર થવાનો એનો સ્વભાવ નથી, સ્વભાવ તો શુદ્ધ છે પણ પર્યાયમાં લક્ષ પર ઉપર હોવાથી પરને સંગે પોતાની યોગ્યતાથી પર્યાયમાં મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષનું પરિણમન થાય છે. સમજાય છે કાંઈ? ઉપાદાન પોતાનું છે. નિમિત્ત કીધું કે, આત્મા નિમિત્ત નથી એટલે શુદ્ધ આત્મા નિમિત્ત નથી. પણ ઉપાદાન પોતે પોતાનું નિમિત્ત છે. આહાહા...!

વિકાર જે સંસાર જે ઉત્પન્ન થાય છે, એ પોતાનો સ્વભાવ શુદ્ધ છે, પૂર્ણાનંદ છે એ તો શુદ્ધપણે પરિણામે તે જ તેનો સ્વભાવ છે, પણ તેના ઉપર લક્ષ નહિ હોવાથી પર્યાયમાં પર ઉપર લક્ષ હોવાથી પર્યાયમાં રાગ અને દ્વેષનું પરિણમન થાય એ પોતાની યોગ્યતાથી પોતામાં પોતાને કારણે થાય છે, બીજી ચીજ તો નિમિત્તમાત્ર છે. નિમિત્તથી એમાં વિકાર થતો નથી. આહાહા...! એણે ઘણું લીધું છે. પરિણમન શક્તિ પોતાની છે તે પોતે કારણ છે.

‘પરસદ્ગઃ એવ’ ‘દર્શનમોહ-ચારિત્રમોહકર્મરૂપ બંધાયેલો જે જીવના પ્રદેશોમાં એકક્ષેત્રાવગાહરૂપ પુદ્ગલદ્રવ્યનો પિંડ, તેનો ઉદય, જોકે મોહકર્મરૂપ પુદ્ગલપિંડનો ઉદય પોતાના દ્રવ્ય સાથે...’ છે. કર્મના ઉદયનું વ્યાપ્ય-વ્યાપક(પણું) કર્મ સાથે છે. શું કીધું? કર્મ જે જડ છે તેનો ઉદય એ વ્યાપ્ય અને એ કર્મ વ્યાપક. એ વ્યાપ્ય-વ્યાપક સંબંધ કર્મમાં કર્મની સાથે છે. આ કર્મ વ્યાપક અને આત્મા-વિકાર વ્યાપ્ય એવો સંબંધ છે નહિ. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! નિર્ણય કરવાનો (વખત ન મળે). સ્વતંત્ર પોતે પોતાની ભૂલથી જ રખડે છે, કર્મને લઈને નહિ, પરદ્રવ્યને લઈને નહિ. આહાહા...! ઇ તો કહ્યું નહિ ઓલામાં...?

(અનુષ્ટુભ)

ભેદવિજ્ઞાનતઃ સિદ્ધાઃ સિદ્ધા યે કિલ કેચન।

અસ્યૈવાભાવતો વદ્ધા વદ્ધા યે કિલ કેચન।।૧૩૧।।

કર્મને કારણે નહિ. રાગથી ભિન્ન કરવાના સ્વભાવના અભાવને લઈને બંધાયેલ છે. કર્મથી બંધાયેલો છે (એમ નથી). એ તો પર વસ્તુ છે એની સાથે શું સંબંધ? આમાં ઘણું નાખ્યું છે. ‘પોતાના દ્રવ્ય સાથે વ્યાપ્ય-વ્યાપકરૂપ છે;...’ ઓલા કર્મનું (વ્યાપ્ય-વ્યાપકપણું). એટલે કર્મ વ્યાપક છે અને વિકાર વ્યાપ્ય છે, એમ નહિ. છતાં ‘સમયસાર’માં ૭૫-૭૬

ગાથામાં એમ આવે (કે), કર્મ વ્યાપક છે અને વિકાર વ્યાપ્ય છે. એ કઈ અપેક્ષાએ? કે, સ્વભાવની દૃષ્ટિ થઈ છે. પર્યાયની યોગ્યતા તો પોતાથી જ હતી પણ સ્વભાવની દૃષ્ટિ થઈ છે એટલે સ્વભાવનું વ્યાપકપણું તેની વ્યાપ્ય અવસ્થા સ્વભાવ છે. નિર્મળ પર્યાય તેની વ્યાપ્ય અને વ્યાપક સ્વભાવ છે. એથી એ એની દૃષ્ટિ વડે વિકાર જે છે તેને કર્મની સાથે વ્યાપ્ય-વ્યાપક નાખીને કાઢી નાખ્યું છે. ૭૫-૭૬. આરે...! આવું છે. કર્મ વ્યાપક છે, વિકાર વ્યાપ્ય છે. અહીં કહે છે, કે કર્મ પોતપોતાની સાથે વ્યાપ્ય-વ્યાપક છે.

મુમુક્ષુ :- બેમાં સાચું શું?

ઉત્તર :- બેય સાચું (છે). કઈ અપેક્ષાએ? કર્મ જે છે એ તો પરદ્રવ્ય છે. એ પરદ્રવ્યના પરમાણુઓ વ્યાપક થઈને પર્યાયપણે પરિણમે એ તો એનું પર્યાયનું વ્યાપ્ય-વ્યાપક કર્મની સાથે છે, આત્મા સાથે એનું વ્યાપ્ય-વ્યાપકપણું છે નહિ, કે કર્મ વ્યાપક થઈને આત્મામાં વિકાર વ્યાપ્ય થાય એવું છે નહિ. છતાં ૭૫-૭૬માં જ કીધું, કે કર્મ વ્યાપક ને વિકાર વ્યાપ્ય છે. એ તો સ્વભાવની દૃષ્ટિ કરી એથી તેની દૃષ્ટિમાં વિકાર નથી, તેની દૃષ્ટિમાં પર્યાય નથી, તેની દૃષ્ટિમાં પરના સંગનો સંબંધ નથી માટે કેવળ દ્રવ્ય સ્વભાવની દૃષ્ટિમાં સ્વભાવ પોતે વ્યાપક છે અને નિર્મળ પર્યાય તેની વ્યાપ્ય છે. મલિન પર્યાય છે એ કર્મનું વ્યાપ્ય (છે એમ) કરીને કાઢી નાખી છે. આહાહા...! કહો, સમજાય છે આમાં કાંઈ? ‘ચીમનભાઈ’! આ બધું ક્યાં સમજવું આમાં? એ..ઈ..! ‘શાંતિભાઈ’! આ બધા પલાખાં. આહાહા...! પલાખા નથી, વસ્તુનું સ્વરૂપ છે. આહાહા...!

વસ્તુ પોતે સ્ફટિકમણિ શુદ્ધપણે એને પરિણમન હોવા છતાં એ પોતે જાતે એકલી શુદ્ધપણે પરિણમે છે ઈ બરાબર છે, પણ એકલી અશુદ્ધપણે પરિણમે, એમ નહિ. એને પરનો સંગ થયેલી પોતાની યોગ્યતાથી અશુદ્ધપણે પરિણમે. આહાહા...! કાલે દૃષ્ટાંત આપ્યો નહોતો? દિવાસળીનો. દિવાસળી સળગે. આ બીડી પીવે છે આમ. ત્રણ ત્રણ આંગળની હોય. અહીં પીવે તો ઠંડી છે, અહીં ઉષ્ણ છે. અહીં ઉષ્ણ થતી નથી એ પોતાની યોગ્યતા છે. અને લોઢું પાંચ હાથ લાંબુ હોય, સળિયાને ચાર તસુ અગ્નિમાં જો મુક્યો હોય તો પાંચ હાથમાં અગ્નિ બધે વ્યાપી જાય. એ એની પોતાની યોગ્યતા છે. લાકડામાં યોગ્યતા નથી ને લોઢામાં યોગ્યતા છે. તેમ વિકારપણે પરિણમવું એ જીવની પર્યાયની અપની-પોતાની યોગ્યતા છે, કર્મને લઈને નહિ.

‘કર્મ બિચારે કૌન? ભૂલ મેરી અધિકાઈ’ આવે છે કે નહિ? આહા...! ‘કર્મ બિચારે કૌન? ભૂલ મેરી અધિકાઈ’ પછી શું આવ્યું? ‘અગ્નિ સહે ઘન ઘાત, અગ્નિ સહે ઘન ઘાત લોહ કી સંગતિ પાઈ.’ અગ્નિ લોહનો સંગ કરે છે એટલે માથે પડે છે. એકલી અગ્નિ પર (ઘણ પડતા નથી). એમ ભગવાનઆત્મા નિમિત્તના સંગે જો દોરવાઈને વિકાર કરે તો દુઃખી થાય છે. આહાહા...! પોતાના સ્વભાવને સંગે જાય તો સુખી ને આનંદ થાય છે.

ભગવાનઆત્મા પરમાનંદ મૂર્તિ પ્રભુ! જ્ઞાન અને આનંદના સ્વભાવની મૂર્તિ પોતાના સ્વભાવને આશ્રયે જાય ત્યાં તો પરમ જ્ઞાન ને આનંદ પ્રગટે છે. આહાહા...! પણ એ પરને આશ્રયે લક્ષમાં જાય છે, પોતે સ્વતંત્રપણે કર્તા થઈને, હોં! ૬૨મી ગાથા કીધી નહિ? ‘પંચાસ્તિકાય’ની ૬૨ ગાથા. વિકારના ષટ્કારક પોતે પોતાથી પરિણમે છે. પરકારકની કંઈ અપેક્ષા છે નહિ. ૬૨મી ગાથા. ‘વર્ણીજી’ સાથે મોટી ત્યાં ચર્ચા થઈ હતી. ન બેઠું એને. ઈ ચાલતું નહોતું. ત્રણે ફીરકામાં વિકાર કર્મથી થાય, કર્મથી થાય એ જ સૌએ માંડી હતી.

અહીં કહે છે, કે બાપુ! કર્મ તો જડ છે. એ આત્માની પર્યાયને અડતો ય નથી, સ્પર્શતો ય નથી. કર્મનો ઉદય અને રાગ બે વચ્ચે તો અત્યંતઅભાવ છે, અત્યંતઅભાવ છે. આહાહા...! એથી કર્મનો આમાં અત્યંત અભાવ છે તે કર્મને લઈને રાગ થાય તો તો ભાવ થઈ ગયો એનો. આહાહા...! એ વિકાર પરસંગે થાય છે, પરસંગે. ‘પર એવ’ નહિ-પરથી નહિ. પરનો સંગ પોતાની યોગ્યતાથી કરે છે માટે વિકાર થાય છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! આવો નિર્ણય કરવાનો વખત ક્યાં છે?

મુમુક્ષુ :- શું અપેક્ષાથી વાત થાય છે ઈ સમજાય જાય તો સમજાય જાય.

ઉત્તર :- આ જ વાત છે, વસ્તુની સ્થિતિ આવી છે. આહા...! આણે (-કળશટીકાકારે) તો બહુ ખુલાસો કર્યો છે. ‘જીવદ્રવ્ય સાથે વ્યાપ્ય-વ્યાપક નથી.’ વિકારનું પરિણમન વ્યાપ્ય અને કર્મ વ્યાપક એમ નથી. કર્મ જડ વ્યાપક અને એની ઉદય અવસ્થા તેની વ્યાપ્ય એની સાથે સંબંધ છે. આત્મા સાથે વ્યાપ્ય-વ્યાપક છે નહિ. ‘રાજમલ્લજી’એ કેટલો ખુલાસો કર્યો છે, લ્યો! આહા...!

આ તો તે દિ’ જોયું નહોતું, તે દિ’ હાથ આવ્યું નહોતું. (સંવત) ૧૯૭૧માં કહ્યું હતું ત્યારે આ પુસ્તક હાથ આવ્યું નહોતું. ‘૭૧માં પહેલું કહ્યું હતું, ‘લાડી’માં. વિકાર પોતાથી થાય છે, કર્મથી નહિ. ‘કર્મ બિચારે કૌન? ભૂલ મેરી અધિકાઈ.’ કર્મ જડ છે. જડ અને આની બેની વચ્ચે તો અત્યંત અભાવ છે. અત્યંતઅભાવમાં એ ભાવ કરી દેવે, એમ આવે ક્યાંથી? આહા...! એ વખતે તો આ પુસ્તક વાંચ્યા પણ નહોતા, ‘સમયસાર’ પણ વાંચ્યું નહોતું. ખળભળાટ થઈ ગયો હતો. ગુરુ તો સાંભળતા હતા એને કાંઈ (નહોતું), પણ ‘દામોદર શેઠ’ હતાં એણે ખળભળાટ કર્યો, કે આ ક્યાંથી કાઢ્યું આવું? અત્યાર સુધી કોઈ કહેતું નથી. અમારા ગુરુએ અમને કીધું નથી અને તમે ક્યાંથી કાઢ્યું આવું? મારે મોઢે ન કહે, બીજાના મોઢે (કહ્યું). આવું ક્યાંથી કાઢ્યું આ? વિકાર કર્મ વિના થાય એવું તો અમારા ગુરુએ કોઈ દિ’ કીધું નથી. અમને કોઈ દિ’ વંચાવ્યું નથી. કીધું, માર્ગ આ છે. પોતાની ભૂલ પોતે પોતા વડે કરે છે અને ભૂલને પોતાના સ્વભાવના આશ્રયે પુરુષાર્થથી ટાળે છે. એક જ વાત છે, બાકી બધી વાતું (છે). આહાહા...!

આમણે કબુલ કર્યું હતું. અહીં ‘બંસીધરજી’ આવ્યા હતા. ન્યાં જરી સામા ‘વર્ણીજી’ના

પક્ષમાં હતા. અહીં આવ્યા હતા, મહિનો રહ્યા હતા. ત્યારે આ પરસંગની ગાથા ચાલી હતી. કીધું 'પરસંગ્: એવ' છે. 'પર એવ' એમ નથી-પરથી એમ નથી. પરસંગ એટલે પોતાના સ્વભાવનું લક્ષ છોડીને, પોતે પર ઉપર લક્ષ કરે છે. ભલે લક્ષ કરે છે એ લક્ષ ત્યાં પરને અડતું નથી, લક્ષ કરે છે એ પરને અડતું નથી પણ પરને લક્ષ કરે છે ત્યાં અશુદ્ધતા ઉત્પન્ન થાય છે. આહાહા...! આવી વાતું છે. જૈનને નામે તો બસ! જૈનમાં કર્મને લઈને થાય, કર્મને લઈને થાય. આહા...!

સ્થાનકવાસીમાં સ્તુતિમાં બોલે ને? પહેલી દસ મિનીટ સ્તુતિ કરે. એમાં આમ બોલે, એમ કાંઈક છે, બોલતા, બધા બોલતા ને! 'કર્મે વાળ્યો આડો અંક' એવું કાંઈક આવે છે. 'કર્મે રાજા, કર્મે રંક, કર્મે વાળ્યો આડો અંક.'

મુમુક્ષુ :- એ તો સંયોગની વાત છે.

ઉત્તર :- પણ સંયોગમાં એ તો નિમિત્ત છે. બીજી ચીજમાં સંયોગમાં પણ સંયોગી ચીજ તો એની મેળાએ આવવાને કારણે ઉપાદાનથી આવી છે. એ કર્મ તો એમાં પણ નિમિત્ત છે. આહાહા...! શાતાનો ઉદય છે ને અહીં પૈસા આવ્યા. એ ઉદય તો નિમિત્ત છે. એ પૈસા (એના) આવવાના ઉપાદાનને કારણે એની પર્યાય ત્યાંથી આવવાની (હતી) એટલે આવે છે. ઇ શાતાનો ઉદય પૈસાને લાવ્યો નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ઇ અહીં કહે છે.

'સૂર્યકાંતમણિની માફક (અર્થાત્ જેમ સૂર્યકાંતમણિ પોતાથી અગ્નિરૂપે પરિણમતો નથી, તેના અગ્નિરૂપ પરિણમનમાં સૂર્યનું બિંબ નિમિત્ત છે, તેમ)...' [આત્મા આત્મનઃ રાગાદિનિમિત્તભાવમ્ જાતુ ન યાતિ] (નિમિત્ત એટલે કારણ). શુદ્ધ ઉપાદાન પોતે નથી. 'આત્મા પોતાને રાગાદિકનું...' મૂળ ઉપાદાન કારણ જે શુદ્ધ છે એ (રાગાદિકનું નિમિત્ત) 'કદી પણ થતો નથી,....' [તસ્મિન્ નિમિત્તં પરસંગ્: એવ] 'તેમાં નિમિત્ત પરસંગ જ (-પરદ્રવ્યનો સંગ જ) છે.' પરદ્રવ્યનો સંગ કરે છે, લક્ષ કરે છે. પોતાનો સ્વભાવ શુદ્ધ ચૈતન્યનું લક્ષ છોડીને જે પરદ્રવ્ય છે તેનું લક્ષ કરે છે. લક્ષ કરે છે એટલે કાંઈ પરદ્રવ્યમાં એનું લક્ષ અડી જાય છે એમ નથી. કર્મનો ઉદય છે એમાં એને લક્ષ અડે છે એમ નથી, તેમ કર્મનો ઉદય છે તે આ લક્ષને અડે છે એમ પણ નથી. દ્રવ્યની ભિન્નતા સ્વતંત્ર (છે) તેમાં કોની કઈ પર્યાય કોને અડે? આહા...!

એ તો ડ જ ગાથામાં કહ્યું નહિ? ડ જ ગાથા. દરેક દ્રવ્ય પોતાના ગુણ-પર્યાયને સ્પર્શે છે. બીજા દ્રવ્યની સાથે એને ચુંબતું નથી, એવો પાઠ છે ત્યાં. દરેક દ્રવ્ય પોતાના ધર્મને ચુંબે છે. એ સિવાય એક બીજી વાત પણ એક એમાં ડ જ ગાથામાં આવી છે. 'સમયસાર' છે ને આ? વિરુદ્ધ કાર્ય અને અવિરુદ્ધ કાર્ય. વિરુદ્ધ કાર્ય ને અવિરુદ્ધ કાર્ય સ્વતંત્ર એ રીતે થઈને આખું જગત નભી રહ્યું છે. વિરુદ્ધ વિપરીતપણે પરિણમો કે અવિપરીતપણે પરિણમો, એ રીતે પણ આખું જગત પોતાથી એ રીતે થઈ છે. છે એમાં?

આહા...! ૩ જી ગાથામાં છે.

એક દ્રવ્ય, દરેક દ્રવ્ય પોતાના ગુણ-પર્યાયના ધર્મને ચુંબે નામ અડે છે. પરદ્રવ્યના કોઈપણ ગુણ-પર્યાયને કોઈ દ્રવ્ય તેને ચુંબતું, અડતું નથી. આહાહા...! ગજબ વાત છે. આ પગ જે આ જમીન ઉપર ચાલે છે એ પગ જમીનને અડતો નથી. જમીનને આધારે પગ ચાલતો નથી. પગના પરમાણુઓમાં નીચલા પરમાણુનો અભાવ છે અને પગના પરમાણુઓનો એનામાં અભાવ છે. અભાવ છે તો અડે ક્યાંથી? આરે...! આરે...!

મુમુક્ષુ :- સિદ્ધાંત તો બધે સરખો છે.

ઉત્તર :- બધે સરખો છે, બધે એક પ્રકારનો છે. આહાહા...! એ પગ જમીનને અડતો જ નથી. પગના પરમાણુ પોતાના ગુણ-પર્યાયને સ્પર્શે છે, પરદ્રવ્યને ચુંબતો-અડતોય નથી. આહાહા...! ગજબ વાત છે.

પાણી અગ્નિને કારણે ઊનું થયું નથી. પાણી એ અગ્નિને કારણે ઊનું થયું એ દેખનારા સંયોગને જોવે છે પણ અગ્નિ પોતે જ ઊનાપણે પરિણમી છે એ કાળે એ એમ જોતો નથી. અગ્નિને કારણે ઊનું પાણી થયું નથી. આરે...! આરે...! એકલું (પાણી) ટહું હતું અગ્નિ આવી એટલે ઊનું થયું. પણ ઊનું થયું એ પોતાની પર્યાયથી થયું છે કે અગ્નિથી થયું છે? અગ્નિ અંદર પાણીના પરમાણુને અડતાય નથી, તેમ અગ્નિના પરમાણુ પાણીને અડતા નથી. આહાહા...! ગજબ વાત છે.

આ ચોખા પકાય, પાકા થાય છે તો પાણી અંદર ફટ્ટીયા શું કહેવાય? ફટ્ટીયા પડે ને? એવું અંદર પાણી ઊનું થાય એમાં ચોખા પાકે, પણ કહે છે, કે ચોખા પાકે છે એ ફટ્ટીયા જેવું પાણી આમ આમ થાય એને ચોખા અડતાય નથી. ફટ્ટીયા જેવું પાણી નથી કહેતા? પાણી આમ ખદબદ... ખદબદ... ખદબદ... થાય ને? એવું ઊનું થાય એમાં ચોખા નાખે તો ચોખા પાકી જાય. પણ કહે છે એ ચોખાના પરમાણુઓ પોતાના ગુણ-પર્યાયને સ્પર્શે છે પણ એ પાણીના ઊની પર્યાયને તે ચોખાની પર્યાય સ્પર્શતું નથી અને ચોખા પાકે છે. 'શશીભાઈ'!

વીતરાગની વ્યાખ્યા છે, કે અનંત દ્રવ્ય છે તેનું અસ્તિત્વ ક્યારે રહે? તે અનંત દ્રવ્ય પોત પોતાના દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયમાં રહે ને પરને લઈને નહિ, ત્યારે અનંતપણાની અસ્તિત્વતા રહે. એક બીજાને લઈને બીજામાં થાય તો એ અસ્તિત્વ સ્વતંત્ર અનંતપણું રહેતું નથી. આહા...!

મુમુક્ષુ :- 'શશીભાઈ' કહે છે, ડોક્ટરની દવાથી તાવ ઉતરે.

ઉત્તર :- દવા બિલકુલ નહિ, ડોક્ટર-બાક્ટર નહિ.

મુમુક્ષુ :- ડોક્ટરના પપ્પાને તાવ આવ્યો હોય તોય નહિ?

ઉત્તર :- ડોક્ટર મરી જતો નથી ન્યાં? આ 'હેમંતકુમાર' ડોક્ટર મોટો હતો, સર્જન.

અહીંયાં આવતા, બે-ત્રણ વાર આવ્યા હતા બિચારા. કો'કનું ઓપરેશન કરતાં (હતા ત્યારે કહે), મને આમ કાંઈક થાય છે. એમ કહીને આમ ખુરશીએ બેઠો ત્યાં ખલાસ થઈ ગયો. આ 'નરસીંહભાઈ'ના જમાઈ. 'જેતપુર' નહિ? એ કો'કનું ઓપરેશન કરતો હતો. છે ને સાંભળ્યું છે ને? 'નરસીંહ' ડોક્ટર. આહાહા...! હમણાં 'કેશુભાઈ'નો છોકરો આવ્યો હતો. આહાહા...! આ વાત, બાપુ! આહા...!

સ્વતંત્ર.. સ્વતંત્ર દરેક દ્રવ્યની તે ક્ષણની તે પર્યાય ક્રમસર થવાની તે થાય. દરેક દ્રવ્યમાં ક્રમબદ્ધ જે સમયે જે પર્યાય થવાની તે થાય. તે ક્રમસર અનાદિઅનંત છે. પરને લઈને કાંઈ છે નહિ. એક તો (લોકોને) ક્રમસર બેસતું નથી. ભાઈ પણ ના પાડતા, 'વર્ણાશ્રી'. એક પછી એક થાય પણ એક પછી આ પછી આ જ થાય, એમ નહિ. પણ આ પછી આ થાય નહિ તો પછી ક્રમ રહ્યો ક્યાં? આહાહા...! માળા છે એનો જે મણકો છે, જે ઠેકાણે એ મણકો છે તે ત્યાં જ છે, એ બીજે આડેઅવળે ક્યાંય કરવા જાય તો એ મણકો, એ માળા તૂટી જાય છે. એમ આત્મા ને પરમાણુની જે સમયે જે પર્યાય થવાની છે તે પર્યાય પોતાથી જ ત્યાં છે, આઘી-પાછી નથી, આઘી-પાછી કરવા જાય તો દ્રવ્ય તૂટી જશે, દ્રવ્ય નહિ રહે. થોડી ઝીણી વાત છે. હેં? આહાહા...!

અહીં કહે છે, [તસ્મિન્ નિમિત્તં પરસદ્ગઃ એવ] નિમિત્તનો અર્થ કારણ ભલે લ્યો. વિકારનું નિમિત્ત કારણ પર છે પણ ઉપાદાનકારણ પોતે છે. ત્યારે બીજાને નિમિત્તકારણ તરીકે કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! આવી વાતું હવે. '(-પરદ્રવ્યનો સંગ જ) છે...' જોયું? પરદ્રવ્યને લઈને નહિ. પરદ્રવ્યનો સંગ (કરી) પોતે લક્ષ ન્યાં કર્યું છે. સંગનો અર્થ કાંઈ પરદ્રવ્યને કે અડતું નથી કાંઈ. રાગ છે એ કર્મના ઉદયને અડતો નથી. તેમ કર્મનો ઉદય છે એ રાગને અડતો નથી. ફક્ત લક્ષ જાય છે આમ, એટલે [પરસદ્ગઃ એવ] પરના સંગે ઉત્પન્ન થયેલો વિકાર પોતાની યોગ્યતાથી થાય છે. આહાહા...! આવી વાતું.

[અયમ્ વસ્તુસ્વભાવઃ ઉદેતિ તાવત્] છે? એ વસ્તુનો સ્વભાવ જ એવો છે કે પોતાના સ્વભાવથી વિકારરૂપે ન પરિણમે પણ નિમિત્તના સંગે વિકારપણે પરિણમે એ પોતાની યોગ્યતાથી વસ્તુનો સ્વભાવ જ એવો છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? એમાંથી ઈ કાઢે છે, વસ્તુનો સ્વભાવ. જુઓ! આ વિકાર પરને લઈને જ થાય એવો વસ્તુનો સ્વભાવ છે, એમ કહે છે. એમ અર્થ કર્યા. બધા કરતા હતા, તે દિ' કરતા હતા ને! અહીં ઓલો આવ્યો હતો ને? 'જીવણધરજી'! 'જીવણધર... જીવણધર' ઈ એમ અર્થ કરે, જુઓ! આ દિવો મુકે, (એની ઉપર) આમ ટોપી ઢાંકી દે. જુઓ! ટોપીનું નિમિત્ત છે માટે દીવાનો પ્રકાશ બહાર ન આવ્યો ને? એમ દષ્ટાંત કહેતા. આહાહા...!

શેઠ વળી એમ કહેતા, એ હજી નવા છે. પહેલાવહેલા સ્થાનકવાસીમાંથી આવ્યા એટલે એને બહુ છંછેડવું નહિ. કીધું, છંછેડો. ૨૦૦૫ની સાલની વાત છે, નહિ.? બે હજારની સાલની

વાત છે. છંછેડો એ વાતને. એક દ્રવ્યની પર્યાય બીજા દ્રવ્યને લઈને ન થાય, ત્રણ કાળમાં ન થાય, છંછેડો! અહીં ખાનગી રાખવાની વાત નથી, કીધું. આહા...! અને તે પણ તે દ્રવ્યની તે પર્યાયનો ક્રમસર છે, ક્રમ છે તે ક્રમે તે થાય છે. આહા...! આડીઅવળી થતી નથી. આડીઅવળી એટલે શું? આડીઅવળી એટલે શું પણ? આ અહીં થાય ને આ અહીં થાય એટલે શું એનો અર્થ? આહા...! એ તો એક ફેરી ખૂબ કહ્યું હતું, ભક્તિમાંથી આવીને એક ફેરી ઘણાં વર્ષ પહેલા (કહ્યું), આડીઅવળી એટલે શું? આડીઅવળી વસ્તુમાં જ નથી. ક્રમસર એક પછી એક જે પર્યાય થાય તે તે ક્રમસર થાય છે, આડીઅવળી બિલકુલ થાય નહિ, આઘીપાઘી થાય નહિ. આ પર્યાય અહીં થવાની હતી તે અહીં થઈ અને અહીં થવાની અહીં થઈ અને આ થવાની હતી તે અહીં થઈ, એમ છે નહિ, કીધું. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- આડાઅવળાનું વાચ્ય તો કાંઈક હશે ને?

ઉત્તર :- આડાઅવળાનું વાચ્ય આ. આડુઅવળુ એટલે ઓલું નિમિત્ત છે એને લઈને બોલાય. બાકી આડુ-અવળુ બિલકુલ છે નહિ. એમ કે, આડુઅવળુ ભાષા છે તો એનું વાચ્ય હોય કે નહિ? એમ પૂછે છે. ભાષાને લઈને આડુઅવળું બોલાય, (પરંતુ) વસ્તુ એમ નથી. આહાહા...! આ મારો દીકરો છે, આ મારું ગામ છે, એમ બોલાય પણ એનું ગામ ને દીકરો એનો છે? એનું વાચ્ય આ છે, લ્યો! અમારું 'રાજકોટ'. કહો! છે 'રાજકોટ' એનું? અમારું 'રાજકોટ'નું વાચ્ય શું? ઈ તો કહેવામાત્ર કથન છે. 'રાજકોટ'નો રહીશ છે એટલું જાણવા. 'રાજકોટ' એનું કે દિ' હતું? ઘરનું મકાન પણ ન હોય, કોઈને મકાન પણ ન હોય છતાં કો'કને (ત્યાં) ભાડે રહેતો હોય, છતાં કહે, 'રાજકોટ' અમારું ગામ છે, એમ કહે, લ્યો! મકાન પણ ઘરનું ન હોય. તેથી શું? એ તો બોલવાનું કથન છે. આહા...!

'(-પરદ્રવ્યનો સંગ જ) છે.' [અયમ્ વસ્તુસ્વભાવઃ ઉદેતિ તાવત્] એ વિકાર પરને લઈને થાય એ વસ્તુનો સ્વભાવ છે એમ એ કહે છે. અહીં કહે છે, કે પર સંગને લઈને પોતે કરે એવો જ વસ્તુનો સ્વભાવ છે. વિકાર પોતાના સંગથી ન થાય, પરના લક્ષે થાય છે એવો જ કોઈ વસ્તુનો, પર્યાયનો સ્વભાવ છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- વાચક કર્મ તો એક જ છે, વાચ્ય બે જુદા જુદા છે.

ઉત્તર :- આ એક જ વાચ્ય છે. [પરસઙ્ગઃ એવ] એક જ વાચ્ય છે. [પરસઙ્ગઃ એવ], [પર એવ] એમ નથી. આવો વસ્તુનો સ્વભાવ એટલે કે પર્યાયનો એવો સ્વભાવ છે, કે પર સંગને લઈને વિકાર પોતામાં થાય છે. પોતાના સ્વભાવના સંગને લઈને વિકાર થતો નથી. એ જ વસ્તુનો સ્વભાવ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આવી વાતું છે. અજાણ્યા માણસ આવે તો (એમ કહે), અમારે ધર્મ કરવો છે. પહેલા સમજ તો ખરો પણ. ધર્મ શું? વિકાર કેમ થાય છે એની ખબર વિના ધર્મ કેમ કરશે? વિકાર છે એ તારી પર્યાયમાં તારાથી થાય છે અને તારે જો ધર્મ કરવો હોય તો તે વિકારની દષ્ટિ છોડીને ત્રિકાળી

જ્ઞાયકભાવ છે એની દૃષ્ટિ કર તો ધર્મ થશે. વિકાર મારી પર્યાયમાં છે, મારે લઈને છે એવું લક્ષ રાખીને એને પછી રહિત થઈને મારો સ્વભાવ જે ચિદાનંદ પૂર્ણ છે એવી દૃષ્ટિ કરે તો તેને સમ્યગ્દર્શન ધર્મ થાય, બાકી ધર્મ-બરમ થાય એવું નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આવી વસ્તુ છે. વાણિયાને વેપાર આડે નિર્ણય કરવાનો વખત મળે નહિ. પછી માથે જે કીધું હોય ઈ જય નારાયણ કરીને ચાલે. આ તો વીતરાગ માર્ગ છે, બાપુ! ત્રણલોકના નાથ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર, એનો આ માર્ગ છે, આ કોઈ આલીદુઆલીનો માર્ગ નથી. ત્રણ કાળના તીર્થંકરો ને ત્રણ કાળના કેવળીઓ ને મુનિઓનો એ પોકાર છે, કે તારો સ્વભાવ શુદ્ધ છે એની જો દૃષ્ટિ કર તો અપવિત્રતા નહિ થાય. પણ તારો પવિત્ર સ્વભાવ છે તેની દૃષ્ટિ છોડી અને જો પરના સંગનું લક્ષ કરીશ તો તને અપવિત્રતા થશે અને એને લઈને સંસારમાં રખડવું પડશે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરનાર, રાગ મારો છે એમ વિચારે કે...?

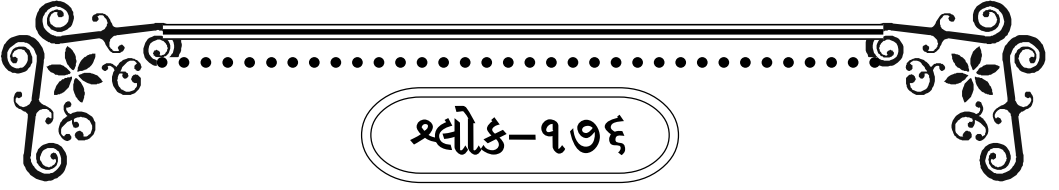
ઉત્તર :- નહિ, નહિ. રાગ છે મારામાં, પર્યાયમાં એટલું જ્ઞાન રાખીને...

મુમુક્ષુ :- એ પુદ્ગલના પરિણામ છે એવું વિચારે?

ઉત્તર :- નહિ, એ લક્ષમાં રાખે ઈ. ૧૪મી ગાથાના ભાવાર્થમાં આવ્યું છે. ૧૪મી ગાથામાં. પર્યાય નથી, અભૂતાર્થ છે એમ કીધું છે પણ પર્યાય મારામાં છે, પર્યાય છે એવું લક્ષ કરીને તેને છોડીને ભૂતાર્થનો આશ્રય કરજે. ૧૪મી ગાથાની ટીકાના ભાવાર્થમાં છે. છે ને? આ 'સમયસાર'માં આવે છે. પર્યાય અભૂતાર્થ છે, અભૂતાર્થ કીધી છે. અભૂતાર્થ કીધી એટલે કે નથી જ એમ નહિ. એ તો વસ્તુ જે ત્રિકાળી જ્ઞાયકસ્વરૂપ છે એને મુખ્ય કરી, તેને નિશ્ચય કરી, તેનો આશ્રય લેવા માટે તે મુખ્ય વસ્તુ કીધી છે અને પર્યાયને છે છતાં ગૌણ કરી, વ્યવહાર કહી, નથી એમ કીધું છે, ગૌણ કરી, વ્યવહાર કહી, નથી એમ કીધું છે. ત્રિકાળી વસ્તુને મુખ્ય કરી, નિશ્ચય કહી, છે એમ કીધું છે. આહાહા...! આમ છે બધું, ભાઈ! આકરું કામ. સત્યની સત્ય વસ્તુને સમજવા માટે ઘણો પ્રયત્ન જોઈએ ભાઈ! આહાહા...!

અનંત કાળથી રખડે છે, બાપુ! આહાહા...! અહીં અબજોપતિ માણસ હોય અને આહા...! ઓલા ભાઈ ગયા? 'મીઠાલાલ' ગયા લાગે છે? ઈ બિચારા પૂછતા હતા. મારા બાપ ક્યાં ગયા હશે? મહારાજ! મેં કીધું, એના પરિણામ તો બહુ પ્રેમના હતા. એને બિચારાને એમ. આમ કરોડપતિ માણસ છે. એમ કે, મારા પિતાજી ક્યાં ગયા હશે? મેં કીધું, ભાઈ! એને પ્રેમ તો બહુ હતો એટલે નરક-તિર્યંચમાં તો ન જાય. એને ઘણો પ્રેમ હતો. સાંભળવા આવતા ત્યાં 'મુંબઈ'માં પણ રાત્રે ભલે બોલી શકે નહિ પણ સાંભળવામાં પ્રેમ ઘણો, ઉત્સાહ ઘણો અને ત્યાં સુધી કહેતા, ઓલામાં આવ્યું છે, કાળી ચોપડીમાં, કાળી નાની, નહિ? 'જ્ઞાનકળા'. એમાં એમ આવ્યું, એણે પોતે લખ્યું છે, કે 'સોનગઢ' ભવના અભાવનું કારખાનું છે. ભવનો અભાવ કરવાનું કારખાનું 'સોનગઢ' (છે), એમ બોલતા. એ બોલતા બિચારા પહેલેથી, હોં!

ઘણાં વર્ષ પહેલાં. નહિ તો એ સ્થાનકવાસી હતા. આ 'ભભૂતમલ' દેરાવાસી (છે). એણે ચાર લાખ નાખ્યા હતાં ને ત્યાં? 'બેંગલોર'. આઠ લાખ આના ને ચાર લાખ આના. છતાં નરમ માણસ હતાં બિચારા અને પ્રેમ. આમ શરીર ઠીક ન હોય તો સાંભળવા રાત્રે આવે સવાર, બપોર આવે ને રાત્રે આવતા, ત્યાં 'મુંબઈ' કાયમ સાંભળવા (આવતા). આ વાત સાંભળે ને જેના ભાવ એવા રહે એ નરક ને તિર્યચમાં ન જાય. સંસ્કાર પડીને જાય એ તો કાં મનુષ્ય જાય ને કાં સ્વર્ગમાં જ જાય. આ ચીજ આવી પરમ સત્ય છે. આહાહા...! અહીં એ કહે છે 'સદાય વસ્તુનો આવો જ સ્વભાવ છે, કોઈએ કરેલો નથી.' આહાહા...!

શ્લોક-૧૭૬

(અનુષ્ટુભ)

इति वस्तुस्वभावं स्वं ज्ञानी जानाति तेन सः।

रागादीन्नात्मनः कुर्यान्नातो भवति कारकः।।१७६।।

‘આવા વસ્તુસ્વભાવને જાણતો જ્ઞાની રાગાદિકને પોતાના કરતો નથી’ એવા અર્થનો, આગળની ગાથાની સૂચનારૂપ શ્લોક હવે કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :- [इति स्वं वस्तुस्वभावं ज्ञानी जानाति] એવા પોતાના વસ્તુસ્વભાવને જ્ઞાની જાણે છે [तेन सः रागादीन् आत्मनः न कुर्यात्] તેથી તે રાગાદિકને પોતાના કરતો નથી, [अतः कारकः न भवति] તેથી તે (રાગાદિકનો) કર્તા નથી. ૧૭૬.

શ્લોક-૧૭૬ ઉપર પ્રવચન

‘આવા વસ્તુસ્વભાવને જાણતો જ્ઞાની...’ જુઓ! છે? શું કહે છે, કે મારું સ્વરૂપ રાગ વિનાનું છે. એમ જાણતો રાગ થાય તેનો કર્તા થતો નથી. ‘આવા વસ્તુ સ્વભાવને જાણતો જ્ઞાની રાગાદિકને પોતાના કરતો નથી...’ જોયું! પોતાની પર્યાયમાં યોગ્યતાથી ભલે થાય છતાં એ રાગ મારા છે એમ એ માનતો નથી. આહાહા...! છે? ‘વસ્તુસ્વભાવને જાણતો જ્ઞાની રાગાદિકને...’ એટલે એનો અર્થ એવો નથી, કે રાગ કર્મ કરાવે છે એમ અહીંયાં નહિ,

પણ રાગાદિક પરસંગને લઈને મારી પર્યાયમાં થાય (છે, એ) મારો સ્વભાવ નથી. એમ વસ્તુના સ્વભાવને જાણતો રાગ-દ્વેષ આદિનો કર્તા થતો નથી, એનો સ્વામી થતો નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? પર્યાયબુદ્ધિ છોડાવી.

મુમુક્ષુ :- કર્યા કરે અને સ્વામી નહિ?

ઉત્તર :- એ સ્વામી નથી. પર્યાયબુદ્ધિ છૂટી ગઈ છે એટલે એનો સ્વામી નથી, એનો જ્ઞાતા છે.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાતા છે તો કરે કોણ?

ઉત્તર :- કોણ કરે? કરતો નથી. થાય છે એને જાણે છે.

મુમુક્ષુ :- કર્મ તો રાગ કરતું નથી.

ઉત્તર :- કર્મ પણ કરતું નથી અને એણે પણ કર્યું નથી. થયું છે તેને જાણે છે. પર્યાયમાં સ્વતંત્ર થયું છે તેને દ્રવ્ય સ્વભાવની દૃષ્ટિથી જાણે છે.

મુમુક્ષુ :- કાર્ય છે તો કારણ કોણ?

ઉત્તર :- કોઈ કારણ-ફારણ નહિ. પોતે કારણ ને પોતે કાર્ય. એવું છે અહીં તો. વિકારના પરિણામ પોતે જ કારણ ને પોતે જ કાર્ય. ષટ્કારકમાં આવ્યું નહિ? કર્તા, કર્મ... કર્મ એટલે કાર્ય, કાર્ય પોતે ને કર્તા ય પોતે, કરણ પોતે ને સંપ્રદાન પોતે ને અપાદાન પોતે ને આધાર પણ પોતે. આહાહા...! આમાં કાંઈ ફેર પડે એવું નથી. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- ...કારણ-કાર્ય લઈએ..

ઉત્તર :- એ કારણ-કાર્ય નથી. પર્યાય કારણ ને પર્યાય કાર્ય.

મુમુક્ષુ :- તો એકલી પર્યાયની વાત છે?

ઉત્તર :- હા, પર્યાયની. દ્રવ્યદૃષ્ટિ થઈ એટલે એ જે કાર્ય થયું છે તેનો કર્તા નથી.

મુમુક્ષુ :- તેનો કર્તા કોણ?

ઉત્તર :- કર્તા કોઈ નથી. ઇએની કર્તા ઇ. એનો આ જાણનાર (છે). પર્યાયનો કર્તા પર્યાય એનો આ દ્રવ્યદૃષ્ટિવાળો જાણનાર (છે). પર્યાયબુદ્ધિ ગઈ છે ને! આવી વાત છે, ભાઈ! આહાહા...! વીતરાગમાર્ગ... અનંત અનંત કાળ થયો. આહાહા...! ચોરાશીના અવતાર કરી કરીને ક્યાં નરક ને ક્યાં નિગોદ ને ઓહો...હો...! ક્યાં જંગલમાં વાઘ ને વરું ને વીંછી ને નાગ ને... આહાહા...! એવા અવતાર કરીને પાછા મરીને નરકે જાય. આહાહા...! એવા અનંત અનંત અવતાર કર્યા. એ દૃષ્ટિ-પર્યાયબુદ્ધિ, રાગ ને પુણ્ય ને પાપ મારા (માનવાને કારણે કર્યા). પર્યાયમાં છે એ બરાબર જાણે પણ મારા એ મારો સ્વભાવ નથી. થાય છે મારી પર્યાયમાં મારાથી, પણ પર્યાયબુદ્ધિ જ્યાં ઊડી ગઈ છે (ત્યાં એનો સ્વામી થતો નથી). આહાહા...!

ત્યાં તો એમ કહ્યું છે, પર્યાયબુદ્ધિ ગઈ છે એ તો બીજા આત્માઓને પણ પરમાત્મ

સ્વરૂપે જોવે છે. ભગવાન ચૈતન્ય સ્વરૂપ બધા છે, બિરાજે છે. કેમકે પોતાની પર્યાયબુદ્ધિ ગઈ એટલે બીજાની પર્યાયને ન જોતા એનું સ્વરૂપ જે છે, સચ્ચિદાનંદ પરમાત્મા શુદ્ધ આનંદનો નાથ બધા ભગવાન સ્વરૂપે બિરાજે છે, દ્રવ્યદષ્ટિએ ભગવાન છે (એમ જોવે છે). આહાહા...! ઇ આવ્યું નહિ? કહ્યું નહિ અપાયમાં? અપાયવિચયમાં. આહાહા...! સમકિતી ધર્મધ્યાનના અપાયવિચારમાં એવો વિચાર કરે કે, હું પણ અલ્પ કાળમાં મુક્તિને પામવાનો છું પણ આ બધા જીવો મુક્તિને પામો, આનંદને પામો એવી મારી ભાવના છે, કહે છે. મારી પવિત્ર ભાવના તો આ છે. આહાહા...! છે ને? 'દ્રવ્ય સંગ્રહ'માં બતાવ્યું હતું. 'દ્રવ્ય સંગ્રહ'માં છે. આહાહા...!

ત્યાં એક બાજુ એમ પણ કહ્યું, મુનિ ભાવલિંગી સંત છે, અરાગી વીતરાગદષ્ટિ છે. આહાહા...! જેને વીતરાગ તુલ્ય પણ કહ્યા, અરે...! 'નિયમસાર'ના કળશમાં વીતરાગ જેવા કહ્યા. એને પણ પ્રમત્તદશામાં કોઈ સ્વપ્ન આવી જાય તો દુઃસ્વપ્ન પણ આવી જાય તોપણ તેનો તે જ્ઞાતા ને દષ્ટા છે, તેનો કર્તા નથી. આહાહા...! મુનિ ભાવલિંગી અનંત આનંદ ઉછળી ગયા જ્યાં, પર્યાયમાં આનંદની ભરતી આવી છે. દરિયાને કાંઠે જેમ ભરતી આવે એમ આનંદસ્વરૂપી ભગવાન, અતીન્દ્રિય આનંદ ને અતીન્દ્રિય જ્ઞાનની મૂર્તિ, એનો જ્યાં આશ્રય લીધો છે તેથી પર્યાયમાં અતીન્દ્રિય આનંદની ભરતી આવે છે. એને પણ કોઈ નિદ્રા આવી જાય તો કહે છે કે સ્વપ્નામાં દુઃસ્વપ્ન આવી જાય. આહાહા...! ઇ 'દ્રવ્ય સંગ્રહ'માં કહ્યું છે. પ્રમાદ છે ને? પણ એ આવીને ખરી જાય છે. 'નિર્જરા અધિકાર'માં આવ્યું છે ને? ભાઈ! સુખ-દુઃખ થઈને ખરી જાય છે. બીજી ગાથામાં. પહેલી ગાથામાં દ્રવ્ય નિર્જરા, બીજી ગાથામાં ભાવ નિર્જરા. જ્ઞાનીને કર્મનો શાતા-અશાતાનો વિપાક આવે એટલે સુખ-દુઃખ તો થાય, પર્યાયમાં થાય એમ લીધું છે જ્ઞાનીને, પણ એ ખરી જાય છે. આહાહા...! નિર્જરાની બીજી ગાથા. આહાહા...!

આત્મા અનંત આનંદ સ્વરૂપ પ્રભુ, એની પર્યાયમાં રાગાદિ ભલે હો... આહાહા...! પણ દષ્ટિ જ્યાં દ્રવ્ય ને સ્વભાવ ઉપર હોવાથી તે રાગનો એ સ્વામી થતો નથી. આહાહા...! પોતાની પર્યાયથી થાય છે, પોતાથી થાય છે એમ માનવા છતાં વસ્તુની દષ્ટિની અપેક્ષાએ તે મારું સ્વરૂપ નથી. આહા...! એમ જાણતો તેનો સ્વામી એને કર્તા થતો નથી. આહાહા...!

એ અહીં કહે (છે), 'આવા વસ્તુસ્વભાવને જાણતો જ્ઞાની રાગાદિકને પોતાના કરતો નથી...' જોયું? રાગાદિ થાય છે, પોતાની પર્યાયની નબળાઈને લઈને... આહાહા...! છતાં એ પોતાના કરતો નથી. વસ્તુ સ્વભાવની દષ્ટિએ જોતા એ વિકાર રાગાદિ ઠયા, ઠાનના પરિણામ આવે પણ ધર્મી તેને પોતાના માનતો નથી, એનો સ્વામી થતો નથી. આહાહા...! શુદ્ધ ચિદાનંદઘન જ્યાં સ્વામીપણે આવ્યો, પૂર્ણાનંદનો જ્યાં સ્વામી થયો ઇ રાંકાને સ્વામી કોણ કરે? આહાહા...! 'પોતાના કરતો નથી એવા અર્થનો, આગળની ગાથાની સૂચનારૂપ શ્લોક હવે કહે છે'

इति वस्तुस्वभावं स्वं ज्ञानी जानाति तेन सः ।

रागादीन्नात्मनः कुर्यान्नातो भवति कारकः ॥१७६॥

આહાહા...! [इति वस्तुस्वभावं स्वं ज्ञानी जानाति] એટલે? ભગવાનઆત્મા તો શુદ્ધ ચૈતન્યઘન પરમ અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર છે એમ ધર્મી જાણે છે. એમ જાણતા સ્વને જ્ઞાની જાણે છે. [તેન સઃ રાગાદીન્ આત્મનઃ ન કુર્યાત્] ‘તેથી તે રાગાદિકને પોતાના કરતો નથી,...’ તે રાગ મારો સ્વભાવ છે એમ એ માનતો નથી. એ મારું સ્વરૂપ નથી, એ વિકૃત છે, એ મારી ચીજ નહિ. આહાહા...! પોતાની પર્યાયમાં પોતાથી થાય છતાં દ્રવ્ય સ્વભાવની દૃષ્ટિની અપેક્ષાએ તેનો એ સ્વામી થતો નથી. આવી વાત છે, ભાઈ! છે? તેથી તે રાગદ્વેષને કરતો નથી, પોતાના કરતો નથી.

‘તેથી તે (રાગાદિકનો) કર્તા નથી.’ આ કારણે રાગદ્વેષનો કર્તા જ્ઞાની-ધર્મી નથી. જેને સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ! અતીન્દ્રિય આનંદ ને જ્ઞાનનો સાગર જ્યાં નજરમાં આવ્યો એવો જે આત્મા, એને કર્મ બિચારા કોણ? રાગાદિ પણ કોણ? એ મારું કર્તવ્ય નહિ, એવી દૃષ્ટિમાં તેનો કારક થતો નથી. (વિશેષ કહેશે..)

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

જે વડે જણાય તે લક્ષણ કહીએ. જ્ઞાન વડે આત્મા જણાય છે, માટે જ્ઞાન વડે આત્મા નક્કી થાય છે. પુણ્ય-પાપાદિ કે શરીર આદિ જ્ઞાન વડે નક્કી કરવા યોગ્ય નથી પણ જ્ઞાન વડે આત્મા નક્કી કરવા યોગ્ય છે. જ્ઞાન લક્ષણ પુણ્ય-પાપનું કે દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રનું નથી. આ જ્ઞાન તો લક્ષ્ય એવા આત્માનું લક્ષણ છે, જ્ઞાન છે ત્યાં તેની સાથે અનંત ગુણો છે. જ્ઞાન જેનું લક્ષણ છે એવું નક્કી કરતાં અનંત ગુણોવાળો આત્મા નક્કી થાય છે. એ જ સાધ્ય છે.

(પરમાગમસાર-૬૪૧)

ગાથા-૨૮૦

ળ ય રાગદોસમોહં કુલ્લદિ ણાળી કસાયભાવં વા ।

સયમપ્પળો ણ સો તેણ કારગો તેસિં ભાવાળં ॥૨૮૦॥

ન ચ રાગદ્વેષમોહં કરોતિ જ્ઞાની કષાયભાવં વા ।

સ્વયમાત્મનો ન સ તેન કારકસ્તેષાં ભાવાનામ્ ॥૨૮૦॥

યથોક્તં વસ્તુસ્વભાવં જાનન્ જ્ઞાની શુદ્ધસ્વભાવાદેવ ન પ્રચ્યવતે, તતો રાગદ્વેષ-મોહાદિભાવૈઃ સ્વયં ન પરિણમતે, ન પરેણાપિ પરિણમ્યતે, તતષ્ટઙ્કોત્કીર્ણેક-જ્ઞાયકભાવો જ્ઞાની રાગદ્વેષમોહાદિભાવાનામકર્તૈવેતિ પ્રતિનિયમઃ ।

હવે, એ પ્રમાણે જ ગાથામાં કહે છે :-

કદી રાગદ્વેષવિમોહ અગર કષાયભાવો નિજ વિષે,

જ્ઞાની સ્વયં કરતો નથી; તેથી ન તત્કારક ઠરે. ૨૮૦.

ગાથાર્થ :- [જ્ઞાની] જ્ઞાની [રાગદ્વેષમોહં] રાગદ્વેષમોહને [વા કષાયભાવં] કે કષાયભાવને [સ્વયમ્] પોતાની મેળે [આત્મનઃ] પોતામાં [ન ચ કરોતિ] કરતો નથી [તેન] તેથી [સઃ] તે, [તેષાં ભાવાનામ્] તે ભાવોનો [કારકઃ ન] કારક અર્થાત્ કર્તા નથી.

ટીકા :- યથોક્ત (અર્થાત્ જેવો કહ્યો તેવા) વસ્તુસ્વભાવને જાણતો જ્ઞાની (પોતાના) શુદ્ધસ્વભાવથી જ ચ્યુત થતો નથી તેથી રાગ-દ્વેષ-મોહ આદિ ભાવોરૂપે પોતાની મેળે પરિણમતો નથી અને પર વડે પણ પરિણમાવાતો નથી, માટે ટંકોત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકભાવસ્વરૂપ જ્ઞાની રાગ-દ્વેષ-મોહ આદિ ભાવોનો અકર્તા જ છે - એવો નિયમ છે.

ભાવાર્થ :- આત્મા જ્ઞાની થયો ત્યારે વસ્તુનો એવો સ્વભાવ જાણ્યો કે 'આત્મા પોતે તો શુદ્ધ જ છે - દ્રવ્યદષ્ટિએ અપરિણમનસ્વરૂપ છે, પર્યાયદષ્ટિએ પરદ્રવ્યના નિમિત્તથી રાગાદિરૂપે પરિણમે છે'; માટે હવે જ્ઞાની પોતે તે ભાવોનો કર્તા થતો નથી, ઉદયો આવે તેમનો જ્ઞાતા જ છે.

પ્રવચન નં. ૩૪૪ ગાથા-૨૮૦, શ્લોક-૧૭૭ મંગળવાર, કારતક સુદ ૧૦, તા.
૩૦-૧૦-૧૯૭૮

૨૮૦ ગાથા.

ण य रागदोसमोहं कुव्वदि गाणी कसायभावं वा।

सयमप्पणो ण सो तेण कारगो तेसिं भावाणं।।२८०।।

કદી રાગદ્વેષવિમોહ અગર કષાયભાવો નિજ વિષે

જ્ઞાની સ્વયં કરતો નથી; તેથી ન તત્કારક ઠરે. ૨૮૦.

ટીકા :- ‘યથોક્ત (અર્થાત્ જેવો કહ્યો તેવા) વસ્તુસ્વભાવને...’ આત્માનો સ્વભાવ જ્ઞાન અને આનંદ (છે). એમાં રાગ ને દ્વેષ ને વિકાર એના સ્વભાવમાં નથી. એનો ત્રિકાળી સ્વભાવ તો જ્ઞાનાનંદ શુદ્ધ પરમપારિણામિક જ્ઞાયકભાવ એવો જે વસ્તુનો સ્વભાવ, જ્ઞાન અને આનંદ એવો જે આત્માનો સ્વભાવ, એને જાણતો. વસ્તુસ્વભાવ એટલે વસ્તુ એટલે આત્મા. એનો સ્વ-ભાવ એટલે જ્ઞાન ને આનંદ. આહાહા...! જ્ઞાન અને આનંદ એ વસ્તુ આત્માનો સ્વભાવ (છે) એમ ધર્મી જાણતો. છે? ‘જાણતો જ્ઞાની...’ આહાહા...!

ધર્મની શરૂઆત અહીંથી થાય. આ દેહથી ભિન્ન ભગવાન પણ પુણ્ય ને પાપના વિકલ્પ એ રાગ એના સ્વાદથી પણ ભિન્ન ચીજ છે. એનો સ્વભાવ જ્ઞાન ને આનંદ (છે), એના સ્વાદને જાણતો, સ્વાદતો જીવ, એને જ્ઞાની કહીએ. આહાહા...! એને ધર્મી (કહીએ). આત્મા વસ્તુ જે ધર્મી, એનો જે જ્ઞાન ને આનંદ એવો ધર્મ, જે સ્વભાવ, ઇ વસ્તુસ્વભાવને જાણતો. આહાહા...! સંયોગને ને રાગને ને પર્યાયને જાણતો એમ નથી કહ્યું. એને ન જાણતો એટલે આને (-સ્વભાવને) જાણતો. આહાહા...!

જ્ઞાન ને આનંદ જેનું સ્વરૂપ છે, જે વસ્તુનો સ્વભાવ, વસ્તુ છે પ્રભુ આત્મા, એમાં વસેલા-રહેલા સ્વભાવ જ્ઞાન ને આનંદ ને ઈશ્વરતા વગેરે વગેરે જ્ઞાન-આનંદ સ્વભાવ એનો છે એને જાણતો. એને જાણતો ‘જ્ઞાની (પોતાના) શુદ્ધસ્વભાવથી જ ચ્યુત થતો નથી...’ આહાહા...! પોતે શુદ્ધસ્વભાવ જે જ્ઞાન ને આનંદ છે તેમાંથી, ધર્મી એને કહીએ, જ્ઞાની એને કહીએ, ધર્મની શરૂઆત કરનાર એને કહીએ, કે જે પોતાના શુદ્ધસ્વભાવ જ્ઞાનાનંદથી ચ્યુત થતો નથી. આહાહા...! આવી વાત છે.

આમાં ધર્મીને કરવું શું? કરવાનું એ, કે વસ્તુ જે છે આત્મા તત્ત્વ છે, પદાર્થ છે, અસ્તિ અસ્તિ તત્ત્વ છે, હોવાવાળો, ભાવવાળો સ્વભાવ છે. એનો સ્વભાવ જ્ઞાન ને આનંદ છે. એ જ્ઞાનને, આનંદને જાણવું અને જ્ઞાનને, આનંદને વેદવું એ જાણવાનો અર્થ ઇ છે.

જાણતો એટલે વેદતો. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ! વસ્તુ યથોક્ત ભગવાન સર્વજ્ઞે કહી એવી આ ચીજ જે અંદર ચિદાનંદ પ્રભુ! જેમાં અતીન્દ્રિય આનંદનો રસ ભર્યો છે. એથી ધર્મી એ અતીન્દ્રિય આનંદના રસના સ્વાદમાં બીજાની કે રાગાદિની ક્રિયા એ કરતો નથી. રાગાદિની ક્રિયા રાગાદિ થાય ખરો પણ તેનો તે કર્તા થતો નથી. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...!

‘વસ્તુસ્વભાવને જાણતો...’ યથોક્ત એટલે જેવો કહ્યો ભગવાને તેવો અનુભવતો. અતીન્દ્રિય આનંદ ને જ્ઞાન સ્વરૂપ છે પ્રભુ! એવા અતીન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ લેતો, અતીન્દ્રિય આનંદને વેદતો. આહાહા...! આવો ધર્મ (છે), ‘માણેકચંદભાઈ’! આવી વાતું (છે). આહાહા...! વસ્તુસ્વભાવને અનુભવતો. જાણતો એટલે અનુભવતો. ભગવાનઆત્મા પ્રજ્ઞાબ્રહ્મ અને આનંદ, બ્રહ્મ એટલે આનંદ, પ્રજ્ઞા એટલે જ્ઞાન અને આનંદ. એ જ્ઞાન અને આનંદ જેનું ત્રિકાળી સ્વરૂપ (છે) એવા વસ્તુસ્વભાવને, વસ્તુસ્વભાવને અનુભવતો. આહાહા...! એ અતીન્દ્રિય આનંદને વેદતો. અતીન્દ્રિય આનંદ જે વસ્તુનો સ્વભાવ (છે) તેને અનુભવતો, તેના સ્વાદમાં મગ્ન રહેતો. આહાહા...!

‘જે જ્ઞાની (પોતાના) શુદ્ધસ્વભાવથી જ ચ્યુત થતો નથી...’ આહાહા...! સાકરના ગાંગડા છોકરાઓને થાળીમાં નાખે. એ ગાંગડાને અડે ત્યાં હાથના, થૂંક પણ અડે ને? મેલ અડે. ઈ પાણી જેવું થાય એમાં માંખી ચોટે. એ સાકરના સ્વાદમાં ચોટે અને પછી છોકરો લેવા જાય તો પાંખુ દબાય તોય છૂટે નહિ. તોય ઉખડે નહિ, ત્યાંથી નીકળે નહિ. કેમકે ઓલા સાકરનો સ્વાદ છે. આહાહા...! એમ આ ભગવાનઆત્મા...! અરે...રે...! એક બીડી પીવે ત્યાં એને (થઈ) જાય કે જાણે બસ...! એક પતરવેલીયાના શું કહેવાય? ભજ્યા કે ચુરમાના લાડવા મળે ત્યાં આમ થઈ જાય છે, કે આ...હા...! અરે...! પ્રભુ! એ તો માટીના સ્વાદ છે. આહાહા...! અરે...! અંદર રાગ થાય એ પણ દુઃખનો સ્વાદ અને વસ્તુના સ્વભાવથી વિરુદ્ધ ભાવ (છે). એના સ્વાદમાં એને આત્માના સ્વાદની ખબર પડતી નથી. અને આત્માના સ્વાદની આગળ એ વસ્તુના સ્વભાવથી જ ચ્યુત થતો નથી. ઈ માખી એ સાકર ઉપર બેઠી (પછી) સ્વાદ (લેતી) ઊડતી નથી.

એમ આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદ (સ્વરૂપ છે). એને-અતીન્દ્રિય આનંદને લેતો, ચૂસતો, સ્વાદ લેતો સમ્યગ્દર્શનમાં... આહાહા...! સ્વરૂપથી ચ્યુત થતો નથી. પોતાના આનંદના સ્વભાવના સ્વાદથી ચ્યુત થતો નથી. એના સ્વાદ આગળ રાગનો સ્વાદ એને દુઃખરૂપ અને આકુળતા લાગે છે. આહાહા...! એથી તે ધર્મી જીવ... આહાહા...! પોતાના સ્વભાવના સ્વાદથી જ ચ્યુત થતો નથી.

‘તેથી...’ તેથી... આહાહા...! ‘રાગ-દ્વેષ-મોહ આદિ ભાવોરૂપે...’ પુણ્ય ને પાપના ભાવ, શુભ-અશુભભાવ કે ભ્રમણા, એવા ભાવરૂપે ‘પોતાની મેળે પરિણમતો નથી...’ આહાહા...! કેમ કે આત્મા આનંદ ને જ્ઞાનસ્વરૂપ, તેના અસ્તિત્વના સ્વાદની આગળ... આહાહા...! પોતાની

મેળાએ એ રાગ અને દ્વેષપણે પરિણમતો નથી. આહાહા...! જ્યાં અતીન્દ્રિય આનંદના પરિણમનના સ્વાદમાં આવ્યો (તો) એ પોતાની મેળાએ સ્વતઃ સુખરૂપ બુદ્ધિ છોડીને રાગ અને પુણ્ય-પાપના ભાવપણે પરિણમતો નથી. આહા...! આવું છે.

અરે...! જન્મ-મરણ રહિત... આહાહા...! પરમ દિવસ કહ્યું હતું ને? બે કૂતરા આમ તરફડીને મરી ગયા બિચારા. જુવાન લઈ જેવા હતાં. કોણ જાણે અંધારું હશે ખટારો લાગ્યો, નીચે આમ કચડાઈ ગયા. આહાહા...! દેહ અને રાગ તે હું (એવી બુદ્ધિમાં) રાગ વિનાની ચીજની ખબર ન મળે. એ રાગ ને દેહમાં ભીંસાઈ ગયા અને દેહ છૂટે તો જ્યાં આગળ મમતા (થાય) એવા દેહમાં જન્મે. આહાહા...!

અહીં કહે છે, કે ધર્મી જીવ-એવો ધર્મી એવો જે આત્મા, એનો ધર્મ એવો જે જ્ઞાન, આનંદ, ઈશ્વરતા, શાંતિ, સ્વચ્છતા, પ્રભુતા એના સ્વાદને લેતો પોતાના સ્વરૂપથી ચ્યુત થતો નથી. એથી તે પોતાના સ્વરૂપથી વિરુદ્ધ એવા રાગ-દ્વેષરૂપે થતો નથી. આવી વાતું છે, ભાઈ! આહા...!

‘તેથી રાગ-દ્વેષ-મોહ આદિ ભાવોરૂપે પોતાની મેળે પરિણમતો નથી...’ પોતાના સ્વભાવમાંથી ખસતો નથી એથી પોતાની મેળાએ રાગરૂપે થતો નથી. ‘અને પર વડે પણ પરિણમાવાતો નથી,...’ આહાહા...! અમસ્તુ પણ પર વડે પરિણમાવાતો તો છે જ નહિ પણ અહીં પોતે પોતા વડે થતો નથી તેથી પર વડે થતો નથી. આહાહા...! જન્મ-મરણ રહિત (થવાના માર્ગ કોઈ જુદા છે). આહાહા...! દુનિયાના સ્વાદમાં, વિષયના સ્વાદમાં, માનના સ્વાદમાં, આબરુના સ્વાદમાં, પૈસાના કરોડોના ઢગલા થતા હોય ત્યાં એની મીઠાશના અભિમાનમાં... આહાહા...! સ્વરૂપથી ચ્યુત થઈ ગયો છે. પોતાના સ્વભાવની અતીશયતા છોડી અને બીજી ચીજોની જેને અતીશયતા, વિશેષતા, વિસ્મયતા જેને ભાસે છે તે સ્વરૂપથી ચ્યુત થયો છે. આહાહા...! અને એ અજ્ઞાન ને રાગ-દ્વેષપણે થાય છે.

જ્ઞાની ધર્મી સ્વભાવમાંથી ચ્યુત થતો નથી. એવો ભગવાન ચૈતન્ય ચિંતામણિ રત્ન હાથ આવ્યું એની આગળ હવે કાંકરાની કિંમત શી? આહાહા...! ભગવાનઆત્મા ચૈતન્ય ચિંતામણિ રત્ન, અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર જેનો સ્વભાવ તેને હદ શી? તેને મર્યાદા શી? ભગવાનઆત્માનો સ્વભાવ અતીન્દ્રિય આનંદ, અતીન્દ્રિય જ્ઞાન, અતીન્દ્રિય શાંતિ... આહાહા...! એવા સ્વભાવની હદ નહિ, મર્યાદા નહિ, પરિમિતતા નહિ. જેનો સ્વભાવ એને હદ શી? એવો બેહદ સ્વભાવ ભગવાનઆત્મા, એ સ્વાદનો રસીલો જીવ... આહાહા...! રાગના રસપણે પોતે તો પરિણમતો નથી પણ બીજા વડે પરિણમાવાતો નથી. પરિણમતો નથી (તો) બીજા વડે પરિણમાવાય શી રીતે? આહાહા...! અમસ્તુ પણ બીજા વડે કાંઈ પરિણમાવાતો નથી પણ અહીં સિદ્ધ એ કરવું છે. આહાહા...! આવો ધર્મ, જૈનધર્મ આવો (છે). ઓલા કહે, દયા પાળો ને એકેન્દ્રિયની દયા પાળો, વ્રત કરો ને અપવાસ કરો. બાપુ! ભગવાન એ બધી

ક્રિયાઓ રાગ છે, એ દુઃખ છે, આકુળતા છે. ભગવાન તો અનાકૂળ આનંદનો સાગર, એના જેને સ્વાદ આવ્યા, (એ) પોતે તો પોતાની મેળાએ કરતો નથી, બીજો કરાવી શકતો નથી. એને રાગનો સ્વાદ જ આવતો નથી. આહાહા...! રાગ આવે એને દુઃખરૂપ જાણીને એને છોડે છે. આહાહા...! આવો ધર્મ.

ઈચ્છામિ પરિક્રમણા, તત્સૂતરી કરીને સામાયિક થઈ ગઈ, લ્યો! બાપુ! સામાયિક કોઈ અલૌકિક વાતું છે, ભાઈ! સામાયિકમાં તો આત્માના આનંદનો સ્વાદ આવે, સમતાનો સ્વાદ આવે. આહા...! પણ એ સમતા પોતે ચીજ સ્વાદ સ્વરૂપ એને જેણે જાણી નથી, જોઈ નથી, અનુભવી નથી એને એનો સ્વાદ ક્યાંથી આવે? એ સામાયિકના નામમાં બેઠો હોય તોય રાગની આકૂળતાને વેદતો હોય છે. આહાહા...!

એ 'પર વડે પરિણમાવાતો નથી, માટે ટંકોત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકભાવસ્વરૂપ જ્ઞાની...' ટંકોત્કીર્ણ એટલે શાશ્વત ભગવાન અંદર શાશ્વત વસ્તુ-નિત્ય વસ્તુ, એવી નિત્ય-શાશ્વત વસ્તુ એક જ્ઞાયકભાવ સ્વરૂપ, એ તો એક જ્ઞાયકભાવસ્વરૂપ છે. જાણક સ્વભાવ એકરૂપ જાણક ત્રિકાળ સ્વભાવ... આહા...! એને 'જ્ઞાની રાગ-દ્વેષ-મોહ આદિ ભાવોનો અકર્તા જ છે...' 'એક જ્ઞાયકભાવસ્વરૂપ જ્ઞાની...' આહા...હા...! બહુ ગાથા (સારી આવી છે). માટે શાશ્વત એક જ્ઞાયકભાવસ્વરૂપ જ્ઞાની. જાણન સ્વભાવ એવો નિત્ય પ્રભુ આત્મા, એવો જે ધર્મી-જ્ઞાની એ 'રાગ-દ્વેષ-મોહ આદિ ભાવોનો અકર્તા જ છે...' એ રાગ-દ્વેષના પરિણામ થાય એનો એ કર્તા નથી, એનો એ રચનાર નથી, એનું એ કર્તવ્ય નથી, તેનું એ કાર્ય નથી. આહાહા...! આવી વાતું છે. ધર્મીના આનંદના, સ્વાદના કાર્ય આગળ રાગનું કાર્ય એનું નથી. આહાહા...! ધર્મીને તો અતીન્દ્રિય જ્ઞાયકભાવ એક સ્વભાવરૂપ ભાવ જેને દષ્ટિમાં આવ્યો એના કાર્યમાં તો જ્ઞાતા, દષ્ટા ને આનંદ એના કાર્ય હોય છે. એનું કાર્ય રાગ અને પુણ્ય-પાપના પરિણામ એ એનું કર્તવ્ય નથી. આહાહા...! આકરી વાતું છે, ભાઈ!

ધર્મ તો એવી ચીજ છે અત્યારે તો સાધારણ થઈ પડી છે. એક જાત્રા કરે ત્યાં થઈ ગયો ધર્મ. 'ગીરનાર' ગયા ને 'પાલીતાણા' ગયા, હવે એવી તો અનંતવાર કરી છે, સાંભળને! અનંતવાર જાત્રા કરી ને અનંતવાર દયાઓ પાળી ને અનંતવાર વ્રત પાળ્યા ને અનંતવાર ભક્તિ કરી, એ બધો રાગ છે. એ રાગ વિનાનો ભગવાન અંદર જે ચિદાનંદ પ્રભુ છે.. આહાહા...! એના સ્વભાવનું જેને જ્ઞાન નથી એ રાગનો કર્તા થઈ અને મિથ્યાત્વને સેવે છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? આ ચાર લીટીમાં આટલું ભર્યું છે. લ્યો!

'એવો નિયમ છે.' છે? આહાહા...! ધર્મી એને કહીએ, કે ભલે આઠ વર્ષની બાળીકા હોય શરીર, પણ જેણે આત્મા આનંદનો નાથ પ્રભુ ચૈતન્યનું ભાન કર્યું છે, જેણે આત્મા જ્ઞાયક સ્વભાવને જાણ્યો, અનુભવ્યો છે એ જ્ઞાયકના સ્વાદ આગળ એને રાગ-દ્વેષ ને મોહનું કર્તવ્ય એનું છે નહિ. એનું કર્તવ્ય તો જાણવું, દેખવું ને આનંદ એ એનું કર્તવ્ય છે. આહાહા...!

સમજાણું કાંઈ? ઝીણી વાતું છે, ભાઈ! આ તો બહારમાં કુદકા મારવા ને આ કરવું ને આ કર્યું ને રાગડા તાણ્યા ને સ્તુતિઓ કરી ને ભક્તિઓ કરી ને પાંચ-પચીસ લાખ ખર્ચાં ને માટે ધર્મ થઈ જાય (એમ નથી). ધર્મ-બરમ એમાં નથી. આહાહા..!

ભગવાન અંદર સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, સર્વજ્ઞ ત્રિલોકનાથ જિનેશ્વરદેવે સત્ શાશ્વત, ટંકોત્કીર્ણ કહો કે શાશ્વત કહો, એવો એક જ્ઞાયકસ્વભાવરૂપ પ્રભુ, એને ભગવાને આત્મા કહ્યો. એને જેણે જોયો ને જાણ્યો ને અનુભવ્યો, એ એના સ્વાદ આગળ રાગના સ્વાદને લેતો નથી. રાગ આવે છે તેને એ જાણે છે. આહાહા..! આવી વાતું છે. જન્મ-મરણ મુકવાની ધર્મની રીત આવી છે, બાપા! આહાહા..!

ભાવાર્થ :- ‘આત્મા જ્ઞાની થયો ત્યારે...’ આહાહા..! આ દેહ તો માટી છે, ધૂળ છે. અંદર કર્મ છે એ જડ છે. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ થાય તે વિકાર ને રાગ ને દુઃખ છે. આહાહા..! એનાથી આત્મા ભિન્ન છે એમ (જાણીને) જ્ઞાની થયો ત્યારે પોતાના સ્વરૂપને શુદ્ધ ચૈતન્ય આનંદકંદ, અતીન્દ્રિય આનંદનું દળ, અતીન્દ્રિય જ્ઞાનનો પિંડ એવો જે આત્મા તેનું જેને જ્ઞાન થયું ‘ત્યારે વસ્તુનો એવો સ્વભાવ જાણ્યો...’ આહાહા..! ‘કે આત્મા પોતે તો શુદ્ધ જ છે...’ વસ્તુ પોતે શુદ્ધ છે, ત્રિકાળ નિરાવરણ છે, ત્રિકાળ એક અખંડ સ્વરૂપ છે, શુદ્ધ પરમપારિણામિક ભાવરૂપ એવું નિજ પરમાત્મદ્રવ્ય તે અખંડ છે. આહાહા..! આત્મા પોતે શુદ્ધ જ છે એમ જાણ્યું. વસ્તુનો એવો સ્વભાવ જાણ્યો, કે આત્મા તો શુદ્ધ પવિત્ર પવિત્રનો પિંડ છે એ તો. આહાહા..! એકલા પવિત્રના (પિંડ), અનંતા ગુણો પવિત્રતાના પિંડ પડ્યા છે. આહાહા..! એવો જાણ્યો.

તે ‘દ્રવ્યદષ્ટિએ અપરિણમનસ્વરૂપ છે,...’ શું કીધું? એ વસ્તુ છે એવી દષ્ટિએ જોઈએ તો તેમાં પરિણમન, બદલવું એમાં છે જ નહિ. એ તો ધ્રુવ... ધ્રુવ... ધ્રુવ... ધ્રુવ... ભગવાન નિત્ય પ્રભુ કાયમ એકરૂપ છે. આહાહા..! દષ્ટિનો-સમ્યગ્દર્શનનો વિષય, સમ્યગ્દર્શન જે પ્રથમ ધર્મ, એનો વિષય તે દ્રવ્ય તે દ્રવ્યદષ્ટિએ તો એકરૂપ ત્રિકાળ છે. એ દ્રવ્ય છે એ પરિણમતું નથી. પરિણમે છે તે પર્યાય છે. પલટે છે, બદલે છે એ પર્યાય છે. નહિ બદલતું, નહિ પલટતું એ દ્રવ્ય-વસ્તુ જે ત્રિકાળ એ એકરૂપ છે. આહાહા..! આવો ક્યાંથી ધર્મ કાઢ્યો? એ..ઈ..! કેટલાક એમ કહે છે, ‘સોનગઢ’વાળાએ નવું કાઢ્યું. અરે..! પ્રભુ! અનાદિનો પ્રભુનો માર્ગ આ છે, ભાઈ! આહા..! ‘સીમંધર’ ભગવાન વર્તમાન બિરાજે છે ત્યાં આ વાત કરી રહ્યા છે ને એ વાત અહીં આવી છે. આહાહા..! અહીં તો જરીક જાત્રા કરી ને ભક્તિ કરી ને પૂજા કરી ને વ્રત પાળ્યા, શરીરથી બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું (તો માને કે) થઈ ગયો ધર્મ, લ્યો! ધૂળેય ધર્મ નથી સાંભળને. આહાહા..!

અતીન્દ્રિય આનંદનો નાથ, એવી દ્રવ્યદષ્ટિએ તો પરિણમન જ નથી જેમાં. પરવસ્તુ તો એમાં નથી, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર એ દ્રવ્યમાં તો નથી, પર્યાયમાં પણ નથી. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર,

સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર કાંઈ પર્યાયમાં પણ નથી. આહાહા..! એ પર્યાયમાં એ નથી પણ પર્યાયમાં રાગ-દ્વેષ ને પલટન છે પણ એ પરિણમન છે એ ત્રિકાળી દ્રવ્યમાં નથી. આહાહા..! આવી ચીજ (છે). હવે આમાં નવરા થઈને ક્યારે (નિર્ણય કરે)? આ હોળી બહારની, એમાં પાંચ-પચાસ લાખ ભેગા થાય એટલે જાણે.. આહાહા..! સલવાય ગયા અંદર. આહા..!

મુમુક્ષુ :- પુણ્ય હોય તો ભેગા થાય.

ઉત્તર :- પુણ્ય ધૂળમાં ય નથી ન્યાં. એ..ઈ..! આહાહા..!

દ્રવ્યદષ્ટિએ-ભગવાનઆત્માના ત્રિકાળી દ્રવ્ય સ્વભાવની દષ્ટિએ જોઈએ તો તેમાં રાગ-દ્વેષ તો નથી, પરવસ્તુ તો નથી પણ તેમાં પરિણમન પણ નથી. આહાહા..! એ દ્રવ્ય છે તે દષ્ટિનો વિષય છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આ બહારની વસ્તુની હોંશુંમાં જીવન ચાલ્યા જાય છે. આહા..! અને મરીને પાછા ક્યાં ના ક્યાં અવતરશે. આહા..! એ વંતોળીયાના તરણા ઊડીને ક્યાં પડશે? એમ જ્યાં આત્માના ભાન નથી એ મિથ્યાત્વમાં પડ્યા છે. એ મિથ્યાત્વના વંતોળીયે ક્યાં ચોરીશીના અવતારમાં અવતરશે? આહાહા..!

અહીં કહે છે, પ્રભુ! એકવાર વાત સાંભળ. તારો જે આત્મા છે વસ્તુ ત્રિકાળી જે દ્રવ્ય જેને કહીએ, દ્રવ્ય એટલે વસ્તુ, આહાહા..! એ વસ્તુમાં તો આ પલટન પર્યાય પરિણમે છે તે એનામાં નથી તો પછી બીજી ચીજ તો ક્યાં રહી? આહાહા..! રાગ અને દ્વેષ ને દયા ને દાનના પરિણામ એ તો પર્યાયમાં છે, વસ્તુમાં એ છે નહિ. આહાહા..! સમજાય એવું છે, હોં! આહા..! અરે..! આવા ટાણા ક્યારે મળે? ભાઈ! મનુષ્યપણા વિખાય જાશે. એ ક્યાં જઈને અવતરશે એના ઠેકાણા નથી, ભાઈ! પાછા મનુષ્યપણું ક્યારે પામશે? આહાહા..!

‘દ્રવ્યદષ્ટિએ...’ આહાહા..! છે? દ્રવ્યદષ્ટિએ એટલે? દ્રવ્ય એટલે આ પૈસો નહિ, હોં! એક જણો એમ કહેતો હતો, ‘દ્રવ્યદષ્ટિ તે સમકિતદષ્ટિ’. આપણે ત્યાં હતો ને? આવ્યો હતો, ‘થાન’વાળો ‘માણેકચંદ’. (એ કહે), આ ‘દ્રવ્યદષ્ટિ તે સમ્યગ્દષ્ટિ’. અહીં બધા પૈસાવાળા બહુ આવે. ‘નાનાલાલભાઈ’ બધા કરોડોપતિ એના સગા. આ બધા પૈસાવાળા ઈ સમકિતદષ્ટિ? અરે..રે..! જૈનમાં જન્મ્યા એને હજી દ્રવ્યદષ્ટિ કોને કહેવી એની ખબર ન મળે. દ્રવ્ય એટલે આ પૈસો, ધૂળ (એમ માને).

અહીં તો દ્રવ્ય એટલે આત્મા જે ત્રિકાળી નિત્યાનંદ પ્રભુ! આદિ અંત વિનાનો અનાદિ અનંત નિત્યાનંદ, જેમાં પરિણમન-બદલવું પણ નથી. આહાહા..! જેમાં પર્યાયની પણ નાસ્તિ અભાવ છે. આહાહા..! એમાં સંસાર ને બહારની ચીજનો તો અભાવ છે જ પણ પર્યાય નિર્મળ હોય એની પર્યાયનો પણ દ્રવ્યમાં અભાવ છે. આહાહા..! આવો ધર્મ ક્યાંથી (કાઢ્યો)? ઓલા કહે, દેવ-ગુરુની ભક્તિ કરો, બીજા કહે, દાન કરો, મોટા દાન આપો, લાખો રૂપિયા (આપો).

મુમુક્ષુ :- ગરીબ દાન ક્યાંથી આપે?

ઉત્તર :- પણ દાનમાં શું છે? દાન તો આ છે. અતીન્દ્રિય આનંદનો નાથ, એમાં સંપ્રદાન નામનો ગુણ પડ્યો છે. આત્મામાં એક સંપ્રદાન નામનો ગુણ છે. એ દ્રવ્ય સ્વભાવ છે. એનો આશ્રય કરતાં જે નિર્મળ પર્યાય થાય ને પોતે રાખે તે દાન છે. આહા...! અહીં તો આ વાત છે. આ ‘ભભૂતમલે’ સવા લાખ આપ્યા તો જાણે અંદરમાં શું થયું! ન્યાં એણે ‘ભૈંગલોર’માં મંદિર બનાવ્યું એમાં આઠ લાખ આપ્યા હતા. ‘ભભૂતમલ’ ‘પાલીતાણા’ ગયા છે ને? બપોરે આવશે. એણે આઠ લાખનું મંદિરમાં દાન આપ્યું. અહીં સવા લાખ તમને આપ્યા આમાં. અરે...! કરોડ આપે કે પાંચ કરોડ આપે, ન્યાં ધર્મ ક્યાં છે એમાં? આહાહા...! આણે લાખ રૂપિયા આપ્યા છે. પહેલા આપ્યા હતા, બીજા આપ્યા. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- અમારે કેવી રીતે આપવા.

ઉત્તર :- પણ છે ક્યાં તે આપે. એમ આત્મામાં છે નહિ ને આપે-લે કોણ? આહાહા...! અહીં તો ભગવાન શુદ્ધ સ્વરૂપનું ગ્રહણ અને રાગનો ત્યાગ તે પણ પર્યાયમાં છે. વસ્તુમાં ગ્રહણ ત્યાગ એ કાંઈ નથી, વસ્તુ તો વસ્તુ ત્રિકાળ છે. આહાહા...! નિત્યાનંદ પ્રભુ અનાદિ અનંત અનાદિનો છે, અનંતકાળ રહેનારો છે. જેમાં દ્રવ્ય એટલે વસ્તુથી જોઈએ તો તેમાં પરિણમવું, બદલવું એમાં છે જ નહિ. આહાહા...! તો એમાં વળી આ શરીર ને વાણી ને મન ને આ બધા ધૂળ ને એ તો એની પર્યાયમાં પણ નથી. આહાહા...! શરીર, કર્મ, પરદ્રવ્ય, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર, સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર, દેશ એની પર્યાયમાં એ વસ્તુ નથી. આહાહા...! એની પર્યાયમાં રાગ ને દ્વેષ ને વિકાર આદિ છે પણ તે વિકાર આદિ પર્યાય તે દ્રવ્યમાં નથી. આહાહા...! અરે...! દ્રવ્યદષ્ટિ થઈ, સમ્યગ્દર્શન થયું એ સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય પણ દ્રવ્યમાં નથી. આહાહા...! આવી ચીજ છે.

હવે આમ જુવાન માણસ હોય, ઊગીને ઉભા થતાં હોય. પંદર, વીસ, પચ્ચીસ વર્ષની ઉંમર જુવાન (હોય), એમાં પાંચ-પચીસ લાખની પેદાશ હોય.. આહાહા...! ફાટીને જાણે ગધેડા થઈ ગયા મોટા! મોટા બળદ ભાર ઉપાડે બધા. આહાહા...! બપોરે કહ્યું હતું ને, કે રાગ અને દ્વેષ આદિ. એ અજીવ છે એ મારા થાય તો હું અજીવ થઈ જાઉં. ‘નિર્જરા અધિકાર’માં છે. આહાહા...! એ મારામાં નથી.

હું તો જીવ ચૈતન્યસ્વરૂપી ચૈતન્ય ચિંતામણિ રત્ન, જેની કિંમતું કેવળી પણ વાણીમાં પૂર્ણ કહી શકે નહિ. એવો જે ભગવાન દ્રવ્ય સ્વભાવ આહા...! એની દષ્ટિએ, ‘દ્રવ્યદષ્ટિએ અપરિણમનસ્વરૂપ છે,...’ આહાહા...! એ કહ્યું હતું ને ત્યાં તે દિ’? આ ‘દ્રવ્યદષ્ટિ પ્રકાશ’માં આવ્યું છે. આ કહ્યું, અપરિણમનસ્વરૂપ છે. આ કહ્યું એણે ‘લાલભાઈ’એ આમાં નાખ્યું છે. ‘સોગાની’નું ‘દ્રવ્યદષ્ટિ પ્રકાશ’. એમાં આ અપરિણમનનો આધાર અહીંથી આપ્યો. કીધું, ભઈ! દ્રવ્ય છે એ તો અપરિણમનસ્વરૂપ છે. એમાં છે, છે ને એમાં? ખબર છે? વાંચ્યું છે કે નહિ? ‘પ્રવીણભાઈ’! વાંચ્યું હશે. આ ચોપડા વાંચવામાં રસ હોય એવો આમાં રસ

ન મળે. આહાહા...!

‘દ્રવ્યદષ્ટિએ...’ આહાહા...! શું વાત કરી છે ને! ભગવાન ધ્રુવ ચૈતન્ય પ્રભુ, નિત્ય... નિત્ય... નિત્ય... નિત્ય... અનાદિ અનંત નિત્ય. જેની ઉત્પત્તિ નથી, જેનો નાશ નથી પણ જેમાં પરિણમન નથી. આહાહા...! જેમાં પલટવાની દશા પણ નથી. એવો નિત્યાનંદ ધ્રુવ ભગવાન, નિત્યાનંદ પ્રભુ આત્મા... આહાહા...! એ સમ્યગ્દર્શનનો વિષય છે. આહાહા...!

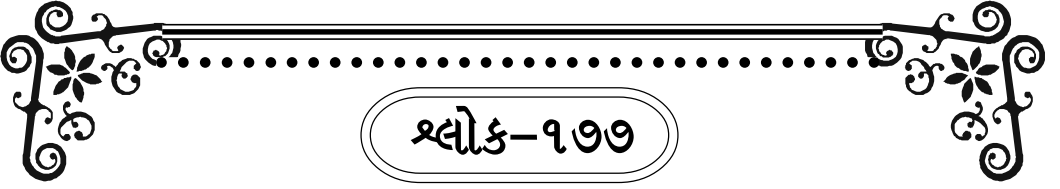
‘પર્યાયદષ્ટિએ પરદ્રવ્યના નિમિત્તથી...’ ત્યારે હવે કહે છે, કે પર્યાયમાં શું થાય છે? કે, ‘પર્યાયદષ્ટિએ...’ એટલે વર્તમાન પરિણમનની દષ્ટિએ ‘પરદ્રવ્યના નિમિત્તથી...’ ઉપાદાન પોતાનું, નિમિત્ત તો પરદ્રવ્ય. ‘રાગાદિરૂપે પરિણમે છે;...’ પર્યાયમાં રાગ, દ્વેષ, પુણ્ય, પાપ, દયા, દાનપણે થાય છે. આહાહા...! દ્રવ્યદષ્ટિમાં તો પર્યાય નથી પણ પર્યાયમાં પરદ્રવ્યનું નિમિત્ત (છે) અને થાય છે પોતાને કારણે. આહાહા...! પર્યાયમાં રાગ અને દ્વેષ ને પુણ્ય ને પાપ, દયા ને દાન, કામ ને ક્રોધ એ એની પર્યાયમાં થાય છે, પરિણમે છે, પર્યાયમાં પરિણમે છે. ‘માટે હવે જ્ઞાની પોતે તે ભાવોનો કર્તા થતો નથી,...’ કેમ કે જ્યાં દ્રવ્યદષ્ટિ થઈ... આહાહા...! જ્ઞાનાનંદ પ્રભુ આત્મા નિધાન જ્યાં જોયા, એ નિધાનની દષ્ટિએ રાગ-દ્વેષરૂપે પોતે પરિણમતો નથી, કે મારામાં રાગ-દ્વેષ (છે) એમ પરિણમતો નથી. થાય છે તેને એ જાણે છે. આહાહા...! આવી વાતું છે.

અરે...! જીંદગી ચાલી જાય છે, આયુષ્ય તો ઘટતું જાય છે. મુદત જેટલી દેહની, મૃત્યુની છે તે સમયમાં વધારો થવાનો નથી કાંઈ. ઠામુકું જેટલા દિવસ જાય એટલા મૃત્યુની સમીપ જાય છે. દેહ છૂટવાના મૃત્યુની સમીપ દેહ, આયુષ્ય જાય છે. આહાહા...! એમાં કહે છે, કે પ્રભુ! તું એકવાર દ્રવ્યને જો, દ્રવ્યને માન તો ખરો. આહાહા...! તારું તત્ત્વ કેવડું ને કેટલો ચિંતામણિ રત્ન પડ્યો છે ઈ. આહાહા...! એને જો તો ખરો. એની દષ્ટિએ જોઈએ તો એમાં પર્યાય નથી. હવે પર્યાય છે એ પરદ્રવ્યના નિમિત્તથી રાગ-દ્વેષપણે હો... આહાહા...! પણ તે ભાવોનો કર્તા જ્ઞાની થતો નથી. આહાહા...! એ રાગ થાય છે, રાગ આવે છે, રાગ હોય છે પણ તેને પોતાના જ્ઞાનમાં રહી અને રાગ છે માટે જાણે છે એમ નહિ, જ્ઞાનમાં રહીને જ્ઞાનનો સ્વપરપ્રકાશક સ્વભાવ છે તેથી તે રાગને જાણે છે એમ વ્યવહારથી કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! આવું સ્વરૂપ છે.

અરે...! સાંભળવા મળે નહિ. આ મનુષ્ય દેહ ચાલ્યો જાય છે. આહા...! કેટલાક તો જુવાન માણસો બિચારા ઊડી જાય છે. નાની નાની બાચું છે ને? વીસ વીસ વર્ષની બાચું પણ ઊડી જાય, ફંડાક દઈને! કાંઈક રોગ થયો ને કાંઈક આ ઊલટી થઈ ને કાંઈક આમ થયું. આહાહા...! પણ એ તો દેહ નાશ થાય છે અંદર ભગવાન ક્યાં નાશ થાય છે? ભગવાન તો અંદર નિત્યાનંદ પ્રભુ છે. આહાહા...! એની દષ્ટિ કર તો પર્યાયમાં રાગ-દ્વેષ થાય તેનો કર્તા નહિ થતા જાણનાર રહીશ, એમ કહે છે. આહાહા...! આ પરનો હીરા, માણેકનો કર્તા

તો નહિ. હીરા, માણેકપણે તો પરિણમતો પણ નથી. રાગ અને દ્વેષપણે પરિણમે છે. પણ જ્યાં આનંદના સ્વાદ આગળ એ રાગના સ્વાદને આકૂળતા જાણીને તેનો કર્તા થતો નથી. આહાહા...! એ વ્રતના, દયાના પરિણામ આવ્યા, ભક્તિના પરિણામ રાગ આવ્યો તેનો કર્તા થતો નથી. પોતાના જ્ઞાનમાં રહી અને તેને અડચા વિના પોતે પોતાને અને પરને જાણે છે. આહાહા...! આવું સ્વરૂપ છે. ક્ષણમાં દેહ ઊડી જાય છે. કાંઈ નક્કી કરીને નહિ આવે કે જુઓ! હું મૃત્યુ કાલે આવીશ હોં! એમ પહેલા કહીને આવે? આહાહા...!

‘જ્ઞાની પોતે તે ભાવોનો કર્તા થતો નથી, ઉદયો આવે તેમનો જ્ઞાતા જ છે.’ જ્ઞાતા જ છે. આહાહા...! ધર્મીની દૃષ્ટિ દ્રવ્ય ઉપર હોવાથી જ્ઞાન ને દર્શન ને આનંદની પર્યાયે પરિણમતો એ રાગપણે પરિણમતો નથી, રાગને જાણનાર રહે છે. આહાહા...!

શ્લોક-૧૭૭

(અનુષ્ટુભ)

इति वस्तुस्वभावं स्व नाज्ञानी वेत्ति तेन सः।

रागादीनात्मनः कुर्यादतो भवति कारकः।।१७७।।

‘આવા વસ્તુસ્વભાવને અજ્ઞાની જાણતો નથી તેથી તે રાગાદિક ભાવોનો કર્તા થાય છે’ આવા અર્થનો, આગળની ગાથાની સૂચનિકારૂપ શ્લોક હવે કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :- [इति स्वं वस्तुस्वभावं अज्ञानी न वेत्ति] એવા પોતાના વસ્તુસ્વભાવને અજ્ઞાની જાણતો નથી [तेन सः रागादीन् आत्मनः कुर्यात्] તેથી તે રાગાદિકને (-રાગાદિભાવોને) પોતાના કરે છે, [अतः कारकः भवति] તેથી (તેમનો) કર્તા થાય છે. ૧૭૭.

શ્લોક-૧૭૭ ઉપર પ્રવચન

‘આવા વસ્તુસ્વભાવને અજ્ઞાની જાણતો નથી...’ હવે ઊલટુ લે છે. આવા વસ્તુસ્વભાવને (અર્થાત્) દ્રવ્ય સ્વભાવ જ્ઞાયકમૂર્તિ આનંદ પ્રભુ! એકલો અતીન્દ્રિય આનંદના રસનો દળ. આહાહા...! મેસુબનું ચોસલું જેમ હોય એમ આ અતીન્દ્રિય આનંદનું ચોસલું પ્રભુ ધ્રુવ છે.

આહાહા...! એવા અતીન્દ્રિય આનંદના સ્વભાવને નહિ જાણતો અજ્ઞાની. 'તેથી તે રાગાદિક ભાવોનો કર્તા થાય છે...' વસ્તુને જાણી નથી તેથી તેનાથી વિરુદ્ધ ભાવનો એ કર્તા થાય છે. આહાહા...! મેં રાગ કર્યો ને મારે રાગનું ફળ આવશે ને એમાંથી પુણ્ય બંધાશે ને મારે ભવિષ્યમાં સામગ્રી સારી મળશે ને સંયોગો મળશે રખડવાના.. આહાહા...! ઝીણી વાત બહુ, બાપુ! આહાહા...! 'રાગાદિક ભાવોનો કર્તા થાય છે' એવા અર્થનો, આગળની ગાથાની સૂચનિકારૂપ શ્લોક હવે કહે છે :-' શ્લોક ૧૭૭.

इति वस्तुस्वभावं स्वं नाज्ञानी वेत्ति तेन सः ।

रागादीनात्मनः कुर्यादतो भवति कारकः ।।१७७।।

આહાહા...! શ્લોકાર્થ :- [इति स्वं वस्तुस्वभावं अज्ञानी न वेत्ति] 'એવા પોતાના વસ્તુસ્વભાવને...' ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદ ને અતીન્દ્રિય જ્ઞાનનો સાગર પ્રભુ! આહાહા...! દરિયો જેમ પાણીથી ભર્યો છે એમ ભગવાન આનંદ ને જ્ઞાન આદિ સ્વભાવથી પૂર્ણ ભર્યો છે. એવા 'વસ્તુસ્વભાવને અજ્ઞાની જાણતો નથી...' તે તરફ મોઢું કર્યું નથી. એની સન્મુખ થઈને (જોતો નથી). પરથી વિમુખ થયો નથી. આહા...! અનાદિથી સ્વથી વિમુખ થઈને પરથી સન્મુખ થયો છે. આહાહા...! વસ્તુસ્વભાવને અજ્ઞાની (જાણતો નથી). વસ્તુનો સ્વભાવ તો શુદ્ધ ચૈતન્ય રત્ન.. આહાહા...! પરમાનંદનો મણિ.. મણિ-હીરો મોટો પ્રભુ! દિવ્ય શક્તિ, ચૈતન્યદેવ! એવા ચૈતન્યદેવને નહિ જાણતો. આહાહા...!

[तेन सः रागादीन् आत्मनः कुर्यात्] 'તેથી તે રાગાદિકને (-રાગાદિભાવોને) પોતાના કરે છે,...' જે જાણવામાં આવ્યું નથી તેને પોતાનું કરે ક્યાંથી? જાણવામાં રાગ અને દ્વેષ આવ્યો તે તેને પોતાના કરે છે. આહા...! શું કહ્યું ઈ? ભગવાન ચિદાનંદમૂર્તિ આનંદનો નાથ અંદર બિરાજે છે. અતીન્દ્રિય અનંત... અનંત... અનંત... અનંત... અનંત... અનંત... ગુણોનો સાગર, એ જેણે જોયો નથી, જાણ્યો નથી, માન્યો નથી, આદર્યો નથી એ એને શી રીતે અનુભવે? એનો અજાણ જીવ પછી રાગ ને દ્વેષ ઉપર દષ્ટિ છે, એને એ કરે. આહાહા...! એ પુણ્ય ને પાપ, દયા ને દાન, કામ ને ક્રોધના પરિણામનો કર્તા થાય. કાંઈક તો કર્તા તો રચે તો ખરો. આ સ્વરૂપ છે એનું કર્તાપણાનું ભાન નથી ત્યારે અહીં કર્તા થાય. આહાહા...!

એક તો ભગવાન સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ! એનો આદર છોડીને, અનાદર કરીને, એનામાં-વસ્તુના સ્વભાવમાં નથી એવા પુણ્ય ને પાપ વિકારનો આદર એને કરીને તેનો તે કર્તા થાય છે. આવી વાત છે. આહાહા...! ભાવ તો (ગંભીર) છે. ભાષા કોઈ એવી આકરી નથી. આહાહા...! એ વસ્તુના પોતાના એમ શબ્દ છે ને? 'પોતાના વસ્તુસ્વભાવને અજ્ઞાની જાણતો નથી...' પોતે જે જ્ઞાનાનંદ સહજાત્મ પ્રભુ, અતીન્દ્રિય આનંદનો મણિ, દેવ, દિવ્યશક્તિ દેવ, તેને તો એ જાણતો નથી. તેથી પામર, રાંક, રાંકા એવા પુણ્ય ને પાપના પરિણામનો એ કર્તા થાય છે. બાદશાહને ભૂલી જઈને રાંકનો કર્તા થાય છે. આહાહા...! આવું ક્યાં ન્યાં

‘મુંબઈ’ સંભળાય એવું છે ન્યાં? આહાહા...! બહુ આકરું કામ, બાપા!

એ વસ્તુસ્વભાવને નહિ જાણતો. પોતાનું સ્વરૂપ છે ને? એવા ‘પોતાના વસ્તુસ્વભાવને...’ પોતે ભગવાન આનંદ સાગર છે અંદર, અતીન્દ્રિય જ્ઞાન ને આનંદ ને અતીન્દ્રિય પ્રભુથી ભરેલો, ઈશ્વરથી ભરેલો ભગવાન, અનંતી ઈશ્વરતા ગુણથી ભરેલો ભગવાન પોતે ઈશ્વર છે, અનંત ગુણનો ઈશ્વર છે. એવો જે પોતાનો સ્વભાવ એને અજ્ઞાની જાણતો નથી [તેન સઃ રાગાદીન્ આત્મનઃ કુર્યાત્] ‘તેથી તે,...’ તેથી તે. આને જાણતો નથી તેથી તે. આહાહા...! પુણ્ય ને પાપના ભાવને પોતાના કરે છે. પોતાના કરે છે—મારા છે એમ માને છે. પુણ્ય ને પાપના ભાવ મલિનભાવ, દુઃખરૂપભાવ, આકૂળતારૂપભાવ (છે). જે અનાકુળ પોતાનો સ્વભાવ છે તેને જાણતો નથી તેથી આકૂળતાના ભાવને પોતાના કરે છે. આહાહા...! આવો ધર્મ. ‘સોનગઢ’વાળાએ કાઢ્યો હશે આવો? અનાદિનો છે, બાપા! અનંત તીર્થકરો, અનંત કેવળીઓ કહેતા આવ્યા છે. ભગવાન ‘સીમંધર’ પરમાત્મા તો બિરાજે છે. એની સભામાં તો કાળા નાગ, વાઘ, સિંહ, ઇન્દ્રો જાય છે. આહા...! બાપુ! એ વાત સાંભળવાનું ક્યાં છે? આહા...! એ કાંઈ પૈસા દીધે મળે એવી નથી. આહાહા...!

પોતાના સ્વભાવને નહિ જાણતો. અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર ને અતીન્દ્રિય જ્ઞાનની મૂર્તિ પ્રભુ! ચૈતન્ય હીરલો, એવા ચૈતન્યહીરાને—પોતાના સ્વભાવને નહિ જાણતો. ‘અજ્ઞાની જાણતો નથી તેથી...’ જાણતો નથી તેથી. ‘તેન’ છે ને ‘તેન’? [તેન સઃ રાગાદીન્ આત્મનઃ કુર્યાત્] ‘તેથી તે રાગાદિકને (-રાગાદિભાવોને) પોતાના કરે છે,...’ આહાહા...! ક્યાંક પોતાનું અસ્તિત્વ તો માનશે ને? જે મૂળ અસ્તિત્વ ત્રિકાળી ચૈતન્યરત્ન છે એને તો જાણ્યો નથી. ત્યારે ક્યાંક પોતાનું અસ્તિત્વ છે એમ તો માનવું પડશે ને? એ રાગ ને દ્વેષમાં અસ્તિત્વ—મારા છે એમ કરીને માનશે. આહાહા...! બાયડી, છોકરા ને કુટુંબની તો વાત ક્યાંય રહી ગઈ. આ તો એની પર્યાયમાં થાય (છે) એની વાત છે. સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર, દેશ એ તો એની પર્યાયમાં પણ નથી. એના દ્રવ્ય-ગુણમાં તો નથી પણ એની પર્યાયમાં પણ આ ચીજ તો નથી. આહાહા...! આવું આકરું લાગે. આ તો નિશ્ચયની વાતું, નિશ્ચયની. એમ કહે. બાપુ! નિશ્ચય એટલે સત્ય.

પરમ સત્ય સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ! પરમસત્ય પ્રભુ અંદર સત્ સાહેબો (બિરાજે છે). અનંત અનંત ગુણના રત્નથી ભરેલો રત્નાકર, રત્નાકર પ્રભુ—રત્નનો આકર—દરિયો આહાહા...! એવી ચીજને નથી જાણતો, પોતાની આવી ચીજને નથી જાણતો તેથી તે રાગ-દ્વેષ, પુણ્ય-પાપને પોતાના કરે છે. ક્યાંક પોતાપણું માનવું તો પડશે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ‘તેથી તે...’ તેથી સમજ્યા ને? તેથી સમજાણું? કે પોતાના સ્વભાવને જાણતો નથી તેથી, એમ. તેથી—તે કારણે તે દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના આદિના પરિણામને પોતાના કરે.

જે મહાપ્રભુ અસ્તિત્વ દ્રવ્ય વસ્તુ છે એને પડખે ચડ્યો નથી, એને પડખે ગયો નથી

અને આ પડખે ચડી ગયો છે. જેને પડખે ચડ્યો એને પોતાના માનશે. હેં? આહાહા...! 'તેથી (તેમનો) કર્તા થાય છે.' તેથી તે પોતાના કરે છે. પોતાને જાણતો નથી તેથી તેને પોતાના કરે છે તેથી તેમનો કર્તા થાય છે. આહાહા...! કેવી ટૂંકી ભાષા! રત્ન ભર્યા છે. 'અમૃતચંદ્રાચાર્યે' તો... આહાહા...! ભરતક્ષેત્રમાં ગજબ ટીકા કરી છે. હવે ૨૮૧ આવશે. (વિશેષ કહેશે...)

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રશ્ન :- આત્મા અનંત સ્વભાવવાન હોવા છતાં તેને જ્ઞાન માત્રપણે કેમ કહેવાય છે ? જ્ઞાન માત્ર કહેવાથી બીજા અન્ય ધર્મોનો નિષેધ સમજાય છે.

ઉત્તર :- લક્ષણની પ્રસિદ્ધિ વડે લક્ષ્ય-આત્માનો નિર્ણય કરવા માટે આત્માને જ્ઞાનમાત્ર કહેલ છે. આત્મામાં અનંત ગુણ છે. તેમાં જ્ઞાન મુખ્ય છે તે વિશેષ ગુણ છે. ત્રણે કાળ આત્માનું લક્ષણ જ્ઞાન છે, તે અન્ય દ્રવ્યોમાં નથી. જાણવાનું કાર્ય પર્યાયથી છે, જ્ઞાનની પ્રસિદ્ધિ વડે, જાણનાર તે જ આત્મા એમ લક્ષ્ય રૂપ આત્મા નિઃશંકપણે પ્રસિદ્ધ થાય છે. વ્યવહાર, રાગ, દયા, દાન, ભક્તિવડે આત્માની પ્રસિદ્ધિ થાય નહીં. કેમકે રાગાદિ ત્રિકાળી સ્વરૂપમાં રહેતા નથી. એક સમયમાત્ર રહીને તે ટળી જાય છે. તેથી તે સ્વલક્ષણ થઈ શકે નહિ, અનંત ધર્મમાં મુખ્ય જ્ઞાન છે, પરાશ્રય બુદ્ધિ છૂટી અંતર્મુખ થવામાં જ્ઞાન જ કારણ છે. (પરમાગમસાર-૬૩૭)

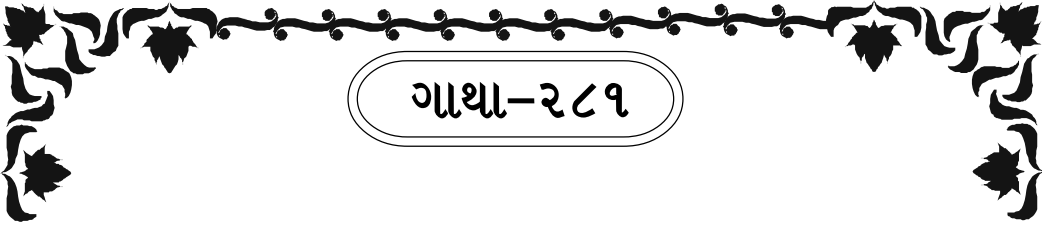
પ્રશ્ન :- એ લક્ષણની સિદ્ધિથી શું પ્રયોજન છે ? લક્ષણને પ્રસિદ્ધ કર્યા વિના સીધો આત્મા અનંત ધર્મો વાળો છે એમ એકલા લક્ષ્યને જ જણાવવો યોગ્ય છે.

ઉત્તર :- લક્ષણના નિર્ણય વગર લક્ષ્ય આત્મા નક્કી થઈ શકે નહિ. માટે જે રીતે આત્મા પરથી ભિન્ન અને સ્વથી પરિપૂર્ણ પણે સમજાય એ રીતે જેને લક્ષણનો નિર્ણય થાય તેને લક્ષ્ય-આત્માનો નિર્ણય થાય, જ્ઞાનમાત્ર તે આત્મા છે. પણ દેહાદિ કે રાગાદિ તે આત્મા નથી. (પરમાગમસાર-૬૩૮)

પ્રશ્ન :- ક્યું તે લક્ષ્ય છે કે જે જ્ઞાનની પ્રસિદ્ધિ વડે તેનાથી ભિન્ન પ્રસિદ્ધિ થાય છે ?

ઉત્તર :- જ્ઞાનથી જુદી ચીજ લક્ષ્ય નથી. કારણ કે જ્ઞાન અને આત્મા દ્રવ્યપણે અભેદ છે; સમજાવવા માટે પર્યાયથી, વ્યવહારથી ભેદ પડે છે, વસ્તુમાં ભેદ નથી. (પરમાગમસાર-૬૩૯)

 ગાથા-૨૮૧

રાગમ્હિ ય દોસમ્હિ ય કસાયકમ્મેસુ ચેવ જે ભાવા ।

તેહિં દુ પરિણમંતો રાગાદી બંધદિ પુણો વિ । ૨૮૧ ।

રાગે ચ દ્વેષે ચ કષાયકર્મસુ ચૈવ યે ભાવાઃ ।

તૈસ્તુ પરિણમમાનો રાગાદીન્ બન્ધાતિ પુનરપિ । ૨૮૧ ।

યથોક્તં વસ્તુસ્વભાવમજાનંસ્ત્વજ્ઞાની શુદ્ધસ્વભાવાદાસંસારં પ્રચ્યુત એવ, તતઃ
કર્મવિપાકપ્રભવૈ રાગદ્વેષમોહાદિભાવૈઃ પરિણમમાનોઽજ્ઞાની રાગદ્વેષમોહાદિભાવાનાં
કર્તા ભવન્ બધ્યત એવેતિ પ્રતિનિયમઃ ।

હવે આ અર્થની ગાથા કહે છે :-

પણ રાગ-દ્વેષ-કષાયકર્મનિમિત્ત થાયે ભાવ જે,

તે-રૂપ જે પ્રણમે, ફરી તે બાંધતો રાગાદિને. ૨૮૧.

ગાથાર્થ :- [રાગે ચ દ્વેષે ચ કષાયકર્મસુ ચ એવ] રાગ, દ્વેષ અને કષાયકર્મો
હોતાં (અર્થાત્ તેમનો ઉદય થતાં) [યે ભાવાઃ] જે ભાવો થાય છે [તૈઃ તુ] તે-રૂપે
[પરિણમમાનઃ] પરિણમતો અજ્ઞાની [રાગાદીન્] રાગાદિકને [પુનઃ અપિ] ફરીને
પણ [બન્ધાતિ] બાંધે છે.

ટીકા :- યથોક્ત વસ્તુસ્વભાવને નહિ જાણતો અજ્ઞાની (પોતાના) શુદ્ધસ્વભાવથી અનાદિ
સંસારથી માંડીને ચ્યુત જ છે તેથી કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થતા રાગદ્વેષમોહાદિ ભાવોરૂપે
પરિણમતો અજ્ઞાની રાગદ્વેષમોહાદિ ભાવોનો કર્તા થતો થકો (કર્મોથી) બંધાય જ છે - એવો
નિયમ છે.

ભાવાર્થ :- અજ્ઞાની વસ્તુના સ્વભાવને તો યથાર્થ જાણતો નથી અને કર્મના ઉદયથી
જે ભાવો થાય છે તેમને પોતાના સમજીને પરિણમે છે, માટે તેમનો કર્તા થયો થકો ફરી
ફરી આગામી કર્મ બાંધે છે - એવો નિયમ છે.

પ્રવચન નં. ૩૪૫ ગાથા-૨૮૧ થી ૨૮૫ બુધવાર, કારતક સુદ ૧૧,

તા. ૩૧-૧૦-૧૯૭૯

(મૂળ પ્રવચન હિન્દીમાં છે તેનો આ ગુજરાતી અનુવાદ છે)

૨૮૧ ગાથા છે ને? 'સમયસાર' ૨૮૧ ગાથા.

રાગમ્હિ ય દોસમ્હિ ય કસાયકમ્મેસુ ચેવ જે ભાવા ।

તેહિં દુ પરિણમંતો રાગાદી બંધદિ પુણો વિ ।।૨૮૧।।

પણ રાગ-દ્વેષ-કષાયકર્મનિમિત્ત થાયે ભાવ જે,

તે-રૂપ જે પ્રણમે, ફરી તે બાંધતો રાગાદિને. ૨૮૧.

શું કહે છે? વસ્તુસ્વભાવ, ભગવાનઆત્માનો સ્વભાવ તો જ્ઞાન, આનંદ છે. ત્રિકાળી સ્વભાવ નિત્યાનંદ પ્રભુ, તેનો વીતરાગ આનંદ અને જ્ઞાન એનો ત્રિકાળી સ્વભાવ છે. એ 'વસ્તુસ્વભાવને નહિ જાણતો...' અનાદિકાળથી એ વસ્તુ જે આત્મા ભગવાન, જ્ઞાન, આનંદ, શાંતિ શક્તિ સમૂહ, સ્વભાવનો સાગર અને અનંત અનંત ગુણનું ગોદામ, એવો જે ભગવાનઆત્મા વસ્તુ છે. એ વસ્તુને અનાદિથી જાણતો નથી. અનાદિથી એ ચીજને નહિ જાણતો 'અજ્ઞાની (પોતાના) શુદ્ધસ્વભાવથી અનાદિ સંસારથી માંડીને...' અનાદિ અજ્ઞાની અનાદિ સંસારથી માંડીને. નિગોદથી માંડી. પહેલા નિગોદમાં અનંતકાળ હતો, પછી ત્રસમાં આવ્યો તો અનંતકાળથી નિગોદથી માંડીને. શુદ્ધ ભાવથી 'ચ્યુત જ છે...' આહાહા...! પોતાનો આનંદ અને જ્ઞાન સ્વભાવ, વીતરાગ સ્વભાવ, શુદ્ધ સ્વભાવ, મુક્ત સ્વભાવ, ધ્રુવ સ્વભાવથી અનાદિ અજ્ઞાની ચ્યુત છે, ભ્રષ્ટ છે. આહા...! સ્વભાવની તો ખબર જ નથી, કે હું કોણ છું?

એ સ્વભાવથી 'ચ્યુત જ છે...' પોતાનો આનંદ-અતીન્દ્રિય આનંદ અને અતીન્દ્રિય જ્ઞાન, એ આત્માનો અનાદિનો સ્વભાવ છે અને એ અનાદિથી સ્વભાવથી ચ્યુત છે. સ્વભાવ પણ અનાદિ છે. તે તરફનું લક્ષ અનાદિથી ચૂકી ગયો છે. આહાહા...! શુદ્ધ સ્વભાવથી 'ચ્યુત જ છે...' સ્વભાવથી ચ્યુત છે. સ્વભાવ તો સ્વભાવ છે જ, પણ અનાદિથી અજ્ઞાનીની-મિથ્યાદષ્ટિની દષ્ટિ સ્વભાવથી ચ્યુત છે. પોતાનો આનંદસ્વરૂપ પ્રભુ, વીતરાગમૂર્તિ પ્રભુ આત્મા છે, તેના સ્વભાવથી અનાદિથી ભ્રષ્ટ છે, ચ્યુત છે. આહા...!

'તેથી...' સ્વભાવથી ચ્યુત છે તેથી 'કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન...' કર્મ જે જડ છે તેનાથી ઉત્પન્ન થતા પોતામાં પોતાને કારણે 'રાગદ્વેષમોહાદિ ભાવોરૂપે પરિણમતો...' આહાહા...! પોતાના સ્વભાવમાં જે મોહ-રાગ-દ્વેષ નથી. શુભ-અશુભભાવ કે મોહ નામ ભ્રાંતિ-મિથ્યાત્વ, એ પોતાના સ્વભાવમાં તો છે નહિ, પરંતુ એ સ્વભાવને ચૂકીને અનાદિથી અજ્ઞાની સ્વભાવથી

ચ્યુત છે. અને અનાદિથી રાગ-દ્વેષ અને મોહ, જે કર્મના નિમિત્તે ઉત્પન્ન થાય છે તેમાં પરિણમે છે. આહાહા..!

‘તેથી કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન...’ નિમિત્ત કર્મ છે. પોતામાં પોતાના સ્વભાવથી ચ્યુત થઈને ઉત્પન્ન થાય છે, કર્મથી નહિ. કર્મ તો જડ છે, રૂપી છે, મૂર્ત ચીજ છે. પરંતુ એ કર્મને તાબે થઈને, પોતાના સ્વભાવથી ભ્રષ્ટ થઈને, નિમિત્તને વશ થઈને, રાગ-દ્વેષ, દયા, દાન, કામ, ક્રોધના પરિણામ, રાગ-દ્વેષ-મોહરૂપે પરિણમે છે. આહાહા..! સૂક્ષ્મ વાત છે, ભાઈ! પોતાનો ચિદાનંદ સ્વભાવ, વાસ્તવિક ચીજ તો એ જ્ઞાન ને આનંદનો ભંડાર ભગવાન છે. અતીન્દ્રિય આનંદ અને અતીન્દ્રિય વીતરાગતા, એ સ્વભાવનો તો સાગર આત્મા છે પણ એ અનાદિથી આવો હોવા છતાં, અનાદિથી એ તરફની દૃષ્ટિથી ચ્યુત છે. આહાહા..! તેથી કર્મના નિમિત્તને વશ થઈને, પોતાના સ્વભાવથી ચ્યુત થઈને, પુણ્ય ને પાપ ને મિથ્યાત્વરૂપે પરિણમે છે. કહો, સમજાય છે? આહાહા..!

‘રાગદ્વેષમોહાદિ ભાવોરૂપે...’ હોં! ભાવરૂપે. પોતાના પરિણામમાં સ્વભાવથી ચ્યુત થયો, નિમિત્તને આધીન થયો, નિમિત્તને વશ થયો, રાગ-દ્વેષ-મોહરૂપે સ્વયં પોતે પરિણમે છે. આહાહા..! કર્મને કારણે નહિ. કર્મ તો જડ છે. ‘કર્મ બિચારે કૌન, ભૂલ મેરી અધિકાઈ’ કર્મ તો જડ, અજીવ, માટી-ધૂળ છે. ‘કર્મ બિચારે કૌન, ભૂલ અપની અધિકાઈ’ એ ચિદાનંદ ભગવાનને ભૂલીને નિમિત્તને વશ થઈને અનાદિથી દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, કામ, ક્રોધ, પુણ્ય અને પાપના ભાવ અને મિથ્યાત્વરૂપે પરિણમે છે. આહાહા..!

અજ્ઞાની, ‘પરિણમતો અજ્ઞાની રાગદ્વેષમોહાદિ ભાવોનો કર્તા થતો થકો...’ આહાહા..! પોતાના જ્ઞાન અને આનંદનો તો કર્તા નથી કેમકે ખબર નથી. ભગવાન જ્ઞાન-જાણક સ્વભાવ, પ્રજ્ઞાબ્રહ્મ સ્વરૂપ, પ્રજ્ઞા અને આનંદસ્વરૂપ (છે) તેની તો ખબર નથી, તે કારણે ‘રાગદ્વેષમોહાદિ ભાવોનો કર્તા થતો થકો...’ એ પુણ્ય અને પાપ, ચાહે તો દયા ને દાન, વ્રત ને ભક્તિ, એ પુણ્ય પરિણામનો કર્તા થાય છે. આહાહા..! એમ હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષયભોગ વાસના એ પાપનો કર્તા થાય છે. અને મિથ્યા ભ્રમ-એ મારા છે, એવા મિથ્યાત્વરૂપે પરિણમે છે. આહાહા..! છે ત્રણ લીટી. માલ આ છે. સમજાય છે કાંઈ? આજે તો હિન્દી ચાલે છે, હિન્દી લોકો આવ્યા છે. આહાહા..!

આત્માનું વસ્તુ સ્વરૂપ સ્ફટિકમણિ જેવું નિર્મળ (છે). સ્ફટિકમણિ નિર્મળ હોય છે. અમે સ્ફટિકમણિ જોયો છે. આવડો સ્ફટિકમણિ, ‘જામનગર’માં એક મોટો ડૉક્ટર હતો. અહીંયાં ૧૦૦ મી ગાથા ચાલતી હતી. (સંવત) ૧૯૯૧ની વાત છે. ૪૧ વર્ષ થયા. ગાથા ચાલતી હતી, ત્યારે તો સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયમાં હતા. ‘સમયસાર’ની ૧૦૦ મી ગાથા ચાલતી હતી. લોકો તો એ વખતે પણ ઘણા આવતા હતા ને! અમારી તો પ્રતિષ્ઠા ઘણી હતી ને! એ ડૉક્ટર કહે, મહારાજ! મારી પાસે એક સોલેરિયમ છે. છ લાખ રૂપિયાનો સંચો. તમે જુઓ,

તમારા દષ્ટાંતમાં કામ આવશે. એણે સ્ફટિકમણિ બતાવ્યો. આવડો, હોં! આવડો મોટો સ્ફટિકમણિ, સ્વચ્છ. મોટો ડૉક્ટર હતો, અઢી હજારનો પગાર તે વખતે, મહિનાના અઢાર હજાર. ૪૫ વર્ષ પહેલા.

એ સ્ફટિકમણિ જેમ સ્વચ્છ અને નિર્મળ છે એમ ભગવાનઆત્મા તો સ્વચ્છ નિર્મળ શુદ્ધ ચૈતન્યઘન છે. પણ એ સ્ફટિકમણિમાં જે લાલ, પીળા ફૂલનો સંયોગ થાય છે, તેની પર્યાયમાં લાલ, કાળી ઝાંચ ઉત્પન્ન થાય છે એ સ્ફટિકની પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ઝાંચ ઉત્પન્ન થાય છે. લાલ, પીળા ફૂલ સંયોગ (છે એની) ઝાંચ પડે છે તે પોતાની યોગ્યતાથી છે. એ ફૂલને કારણે નહિ. આહાહા...! એ તો નિમિત્તમાત્ર છે. એમ ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ સ્ફટિક જેવો નિર્મળાનંદ છે, એ પોતાને ભૂલીને કર્મના નિમિત્તને વશ થઈ, પોતાની પર્યાયમાં પોતાની યોગ્યતાથી, પોતે સ્વતંત્ર કર્તા થઈને રાગ-દ્વેષ અને મિથ્યાત્વભાવ અનાદિથી કરે છે. આહાહા...! પરનું તો કદી કર્યું નથી. 'ભભૂતમલજી'! શું (કહ્યું)? સ્ટીલ-બીલનું તો કદી કર્યું નથી. એ તો ધૂળ, લોહું છે ધૂળ. એ...ઈ...! તમારા હીરા, માણેકનું કદી કર્યું નથી. એ તો જડ છે, માટી-ધૂળ છે. કર્યું શું? કે, પોતાનો શુદ્ધ આનંદપ્રભુ, તેનાથી ચ્યુત થઈને રાગ-દ્વેષ અને મિથ્યાત્વ કર્યું. બસ! પરનું કર્યું નથી, પરથી થયું નથી, પોતાના સ્વભાવથી થયું નથી. આહાહા...!

નિમિત્તને વશ થઈને (રાગાદિરૂપે પરિણમે છે). આમ સ્વભાવ છે, ચિદાનંદ ભગવાન શુદ્ધ વીતરાગમૂર્તિ આત્મા અંદર છે, પરમેશ્વર સ્વરૂપે આત્મા છે. કેમ બેસે? પરમેશ્વર સ્વરૂપે જ આત્મા છે. પરમેશ્વરસ્વરૂપ ન હોય તો પર્યાયમાં કેવળજ્ઞાની પરમાત્મા અરિહંત થયા તે ક્યાંથી થયા? એ અરિહંતપદ ક્યાંથી આવ્યું? બહારથી કોઈ ચીજ આવે છે? અંદરમાં છે. આહાહા...! એ સ્ફટિકમાં જેમ નિર્મળતા ભરી છે, એમ ભગવાનઆત્મામાં અંદર અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત આનંદ, અનંત સ્વચ્છતા, નિર્મળતા એવા અનંતા ગુણોની પવિત્રતાનો પિંડ પ્રભુ આત્મા છે. એ તરફની અનાદિની નજર નથી. સાધુ થયો, દ્વિગંબર મુનિ થયો. 'મુનિવ્રત ધાર અનંત બૈર ત્રૈવેયક ઉપજાયો, પણ આતમજ્ઞાન બિન લેશ સુખ ન પાયો.' દ્વિગંબર મુનિ થયો, નગ્ન થયો, પંચ મહાવ્રત પાળ્યા, પણ એ તો બધી રાગની ક્રિયા છે. આહાહા...! એ પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવને ચૂકીને રાગની ક્રિયામાં પરિણમે છે એ અજ્ઞાની રાગ-દ્વેષ-મોહરૂપે પરિણમે છે, કર્તા થાય છે. પરિણમન કરીને કર્તા થાય છે. ઝીણી વાત છે, ભાઈ! આહાહા...!

'(કર્મોથી) બંધાય જ છે...' એ અજ્ઞાનથી રાગ-દ્વેષ અને મોહ કરે છે તો તેનાથી કર્મબંધન થાય છે. નવીન કર્મબંધ થાય છે. છે? 'એવો નિયમ છે.' ભગવાન ત્રિલોકનાથ જિનેશ્વરદેવનું ફરમાન છે, કે પ્રભુ! તારી પ્રભુતામાં અનંત જ્ઞાનની, આનંદની પ્રભુતા પડી છે એને ચૂકીને પ્રભુ! તું પામર તરીકે કર્મના નિમિત્તને વશ થઈને પુણ્ય-પાપના ભાવનો કર્તા થઈને, નવા

કર્મ બાંધે છે. આહાહા...! ભાષા તો સાદી છે, ભાવ તો છે ઈ છે. આહાહા...! જિનેશ્વરદેવ ત્રિલોકનાથ વીતરાગ પરમાત્માનું આ ફરમાન છે. આહાહા...! ‘બંધાય જ છે—એવો નિયમ છે.’ કયો નિયમ? કે પોતાના સ્વરૂપના અજ્ઞાનથી પુણ્ય અને પાપના ભાવરૂપે થાય છે તેનાથી નવા કર્મ બંધાય છે, એ નિયમ છે. એ નિયમ—કાયદો છે. આહાહા...!

ભાવાર્થ :- ‘અજ્ઞાની વસ્તુના સ્વભાવને તો યથાર્થ જાણતો નથી...’ દષ્ટિ રાગ ને દયા ને દાન ને વ્રત ને પૂજા ને ભક્તિ ને કામ ને ક્રોધ, આ ક્રમાવું ને રળવું ને પૈસા કમાવા ઉપર, રાગ ઉપર દષ્ટિ છે. આહાહા...! ‘અજ્ઞાની વસ્તુ સ્વભાવ...’ ભગવાન વસ્તુ, એનો સ્વભાવ, વસ્તુ સ્વભાવવાન, તેના સ્વભાવને જાણતો નથી, ‘યથાર્થ જાણતો નથી...’ યથાર્થ જાણતો નથી, કેમ કહ્યું? કે શાસ્ત્ર પણ જાણ્યા, શાસ્ત્ર પણ કંઠસ્થ કર્યા, શાસ્ત્રમાં એમ આવ્યું હતું, કે આત્મા શુદ્ધ છે. એવી ધારણા પણ કરી હતી. સમજાય છે કાંઈ? પણ યથાર્થ જાણ્યું નથી. એ ધારણાને છોડીને વસ્તુને જાણવાની હતી તેને જાણી નહિ. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! ‘અપને કો આપ ભૂલ કે હૈરાન હો ગયા.’ ‘અપને કો આપ ભૂલકે’ કર્મથી ભૂલ્યો છે, એમ નહિ. પોતાની ચીજને પોતે ભૂલ્યો (એટલે) ચોરાશીમાં હેરાન થઈ ગયો.

અહીંયાં એ કહ્યું. ‘અજ્ઞાની વસ્તુના સ્વભાવને તો યથાર્થ જાણતો નથી...’ યથાર્થ જાણતો નથી. જે રીતે જ્ઞાન અને આનંદ પ્રભુ છે, એ રીતે અંદર દષ્ટિમાં જાણતો નથી. જ્ઞાનાવરણીયના ક્ષયોપશમથી ખ્યાલમાં, જ્ઞાનમાં, લક્ષમાં આવ્યું પણ એ તો ધારણા તરીકે આવ્યું. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! પરંતુ વસ્તુસ્વરૂપ જે ચિદાનંદ પ્રભુ, જે સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે કહ્યો તે આત્મા, બીજા કોઈ કહે તે નહિ.

ત્રિલોકનાથ જિનેશ્વરદેવ પરમેશ્વર ‘સીમંધર’ ભગવાન બિરાજે છે, મહાવિદેહક્ષેત્રમાં અત્યારે પ્રભુ બિરાજે છે, તીર્થંકર છે, કરોડ પૂર્વનું આયુષ્ય છે, પાંચસો ધનુષનો દેહ બે હજાર હાથ ઊંચો છે. સમવસરણમાં વર્તમાનમાં બિરાજે છે. ત્યાંની આ વાણી છે. ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ બે હજાર વર્ષ પહેલા અહીંયાં હતા. ૪૯ની સાલમાં ત્યાં ગયા હતા. સંવત ૪૯. ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ દિગંબર મુનિ ભગવાન પાસે ગયા હતા. ત્યાં આઠ દિવસ રહ્યા હતા. આહાહા...! લલ્લિ હતી. ત્યાંથી આવીને આ (શાસ્ત્ર) બનાવ્યું. ભગવાન આમ કહે છે. આહાહા...!

ત્રિલોકનાથ પરમેશ્વરની આ આજ્ઞા છે, કે અજ્ઞાની વસ્તુને યથાર્થ જાણતો નથી. આહાહા...! યથાર્થ કેમ કહ્યું? કે અગિયાર અંગનું જ્ઞાન પણ તેણે કર્યું. પંચ મહાવ્રત પણ અનંતવાર પાળ્યા. પણ જ્ઞાનમાં આ ચીજ આનંદ છે, ત્રિકાળી દળ છે, સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ આત્મા, સત્ ચિદાનંદ, સત્ ચિદાનંદ—જ્ઞાનાનંદનો સાગર છે, પ્રભુ! એવી અંતર દષ્ટિ કરી નહિ. આહાહા...! એ વિના અગિયાર અંગની વાત ધારણામાં પણ લઈ લીધી. ‘પાટનીજી’! આહાહા...! વસ્તુ આવી છે, ભાઈ! ચોરાશીના અવતાર... આહાહા...!

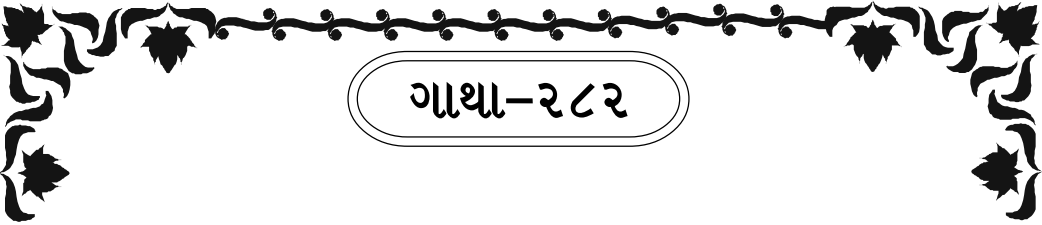
‘વસ્તુના સ્વભાવને તો યથાર્થ જાણતો નથી અને કર્મના ઉદયથી જે ભાવો થાય છે...’ કર્મના નિમિત્તથી પોતામાં જે રાગ-દ્વેષ અને મિથ્યાત્વભાવ થાય છે, ‘તેમને પોતાના સમજીને...’ એ વિકારભાવને પોતાના સમજીને. કેમ કે વસ્તુ જે છે તે તેની સંધિમાં આવી નથી. સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, અંદર આનંદકંદ, જિનેશ્વર સિદ્ધ સમાન સ્વરૂપ છે. ‘સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો.’ આહાહા...! ‘ચેતન રૂપ અનૂપ અમૂરત, સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો, મોહ મહાતમ આતમ અંગ ક્રિયો પરસંગ મહાતમ ઢેરો, જ્ઞાનકલા ઉપજી અબ મોકૂ, કહું ગુણ નાટક આગમ કેરો. તાસુ પ્રસાદ સઘે સિવમારગ, વેગે ઘટે મિટે ઘટ વાસ વસેરો.’ આ ઘટમાં, આ માંસના હાડકામાં વસે છે. આ તો હાડકા, માસ, ચામડા છે. ત્રિલોકનો નાથ આનંદનો કંદ પ્રભુ, આ ભવમાં આવે છે એ ભવનો નાશ જ્ઞાનકળા થઈ છે તેનાથી નાશ થાય છે, એમ કહે છે. બીજી કોઈ ક્રિયાથી નાશ થાય છે એમ નથી. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ?

એ વસ્તુને નહિ જાણતો, ‘કર્મના ઉદયથી જે ભાવો થાય છે તેમને પોતાના સમજીને પરિણમે છે,...’ જે ચીજ પોતામાં છે તેને તો જાણી નહિ, તો ક્યાંક તો પોતાપણું માનવું પડશે. જે ચીજ છે તેને જાણી નહિ તો ક્યાંક પોતાપણું માને તો છે. સમજાય છે કાંઈ? એક ઓરડો હોય. કોઈ કહે કે, ફલાણાને બોલાવો, ‘લક્ષ્મીચંદ’ને બોલાવો. ત્યાં ગયો તો ‘લક્ષ્મીચંદ’ દેખાય નહિ. છે નહિ. ‘લક્ષ્મીચંદ’ અંદર ઓરડામાં.. તમારે શું કહેવાય? કપાટ. કપાટમાં બેઠો હતો. ત્યાં નથી, ‘લક્ષ્મીચંદ’ નથી. એમ આ ભગવાન રાગ-દ્વેષ ને પુણ્ય-પાપની વિકારની દશાની પાછળ પ્રભુ બિરાજે છે, તેને તો જોયો નહિ. આહાહા...! જેને જાણવો જોઈએ, જેને આદરવો જોઈએ, જેનો સ્વીકાર કરીને સત્કાર કરવો જોઈએ તેને તો જાણ્યો નહિ. જાણ્યું શું? કે રાગ ને દ્વેષ ને મોહ. આહાહા...! સૂક્ષ્મ વાત છે, ભાઈ! બહારની આ ક્રિયાકાંડ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા એ બધા ભાવ રાગ છે. એ ધર્મ નથી. આહાહા...! એ રાગને પોતાનો માનીને રાગરૂપે મિથ્યાદૃષ્ટિ પરિણમે છે તેનાથી નવા કર્મ બંધાય છે. આહાહા...! આવી વાત છે.

‘માટે તેમનો કર્તા થયો થકો...’ કારણ કે પોતાના સમજીને વિકારપણે, રાગ-દ્વેષપણે પરિણમે છે તો ‘તેમનો કર્તા થયો થકો ફરી ફરી આગામી કર્મ બાંધે છે—એવો નિયમ છે.’ વસ્તુના સ્વભાવનો આ નિયમ છે. ભગવાને ક્યો નથી, છે તેમ ભગવાને જાણ્યું છે. ભગવાન કંઈ કોઈના કર્તા-બર્તા નથી. ઈશ્વરકર્તાની જેમ પરમાત્મા કોઈ કર્તા નથી. પરમાત્માએ તો જેવી ચીજ છે તેવી જાણી, તેવી કહી. આહાહા...! ‘એવો નિયમ છે.’ કહ્યું ને?

જેના નિમિત્તે આત્માની યથાર્થ વાત સાંભળી હોય, જેની પાસેથી ન્યાય મળ્યો હોય તેનો વિનય જ ન કરે તો તે વ્યવહારે નિહવ છે - ચોર છે.

(પરમાગમસાર - ૮૯૬)

 ગાથા-૨૮૨

તતઃ સ્થિતમેતત્ -

રાગમ્હિ ય દોસમ્હિ ય કસાયકમ્મેસુ ચેવ જે ભાવા ।

તેહિં દુ પરિણમંતો રાગાદી બંધદે ચેદા ॥૨૮૨॥

રાગે ચ દ્વેષે ચ કષાયકર્મસુ ચૈવ યે ભાવાઃ ।

તૈસ્તુ પરિણમમાનો રાગાદીન્ બધ્નાતિ ચેતયિતા ॥૨૮૨॥

ય ઇમે કિલાજ્ઞાનિનઃ પુદ્ગલકર્મનિમિત્તા રાગદ્વેષમોહાદિપરિણામાસ્ત એવ ભૂયો
રાગદ્વેષમોહાદિપરિણામનિમિત્તસ્ય પુદ્ગલકર્મણો બન્ધહેતુરિતિ ।

“તેથી આમ ઈર્થુ (અર્થાત્ પૂર્વોક્ત કારણથી નીચે પ્રમાણે નક્કી થયું)” એમ હવે કહે
છે :-

એમ રાગ-દ્વેષ-કષાયકર્મનિમિત્ત થાયે ભાવ જે,

તે-રૂપ આત્મા પરિણમે, તે બાંધતો રાગાદિકને. ૨૮૨.

ગાથાર્થ :- [રાગે ચ દ્વેષે ચ કષાયકર્મસુ ચ એવ] રાગ, દ્વેષ અને કષાયકર્મો
હોતાં (અર્થાત્ તેમનો ઉદય થતાં) [યે ભાવાઃ] જે ભાવો થાય છે [તૈઃ તુ] તે-રૂપે
[પરિણમમાનઃ] પરિણમતો થકો [ચેતયિતા] આત્મા [રાગાદીન્] રાગાદિકને [બધ્નાતિ]
બાંધે છે.

ટીકા :- ખરેખર અજ્ઞાનીને, પુદ્ગલકર્મ જેમનું નિમિત્ત છે એવા જે આ રાગદ્વેષમોહાદિ
પરિણામો છે, તેઓ જ ફરીને રાગદ્વેષમોહાદિ પરિણામોનું નિમિત્ત જે પુદ્ગલકર્મ તેના બંધનું
કારણ છે.

ભાવાર્થ :- અજ્ઞાનીને કર્મના નિમિત્તે જે રાગદ્વેષમોહ આદિ પરિણામો થાય છે તેઓ
જ ફરીને આગામી કર્મબંધનાં કારણ થાય છે.

ગાથા-૨૮૨ ઉપર પ્રવચન

‘તેથી આમ ઠર્યું (અર્થાત્ પૂર્વોક્ત કારણથી નીચે પ્રમાણે નક્કી થયું) એમ હવે કહે છે :-’ ૨૮૨.

રાગમ્હિ ય દોસમ્હિ ય કસાયકમ્મેસુ ચેવ જે ભાવા ।

તેહિં દુ પરિણમંતો રાગાદી બંધદે ચેદા ॥૨૮૨॥

એમ રાગ-દ્વેષ-કષાયકર્મનિમિત્ત થાયે ભાવ જે,

તે-રૂપ આત્મા પરિણમે, તે બાંધતો રાગાદિને. ૨૮૨.

ટીકા :- ‘ખરેખર અજ્ઞાનીને, પુદ્ગલકર્મ જેમનું નિમિત્ત છે...’ ભાષા જુઓ! પોતામાં જે રાગ-દ્વેષ અને મિથ્યાત્વ થાય છે તેમાં કર્મ તો નિમિત્તમાત્ર છે, કર્મએ કરાવ્યા છે એમ નથી. કર્મ જડ અજીવ માટી છે. જેમ આ (શરીર) માટી છે, સ્થૂળ માટી છે. કર્મ એ સૂક્ષ્મ, ઝીણી માટી છે. રૂપી, મૂર્ત, અજીવ, જડ (છે). ‘ખરેખર અજ્ઞાનીને, પુદ્ગલકર્મ જેમનું નિમિત્ત છે...’ એમ કહ્યું. કોનું? એ વિકારનું. છે?

‘એવા જે રાગદ્વેષમોહાદિ પરિણામો છે,...’ જો કોઈ એમ કહે કે, કર્મને કારણે આત્માને રાગ-દ્વેષ અને મોહ થયા (તો) એમ નથી. કર્મ તો નિમિત્તમાત્ર છે. જો આત્મા કરે તો તેને નિમિત્ત કહેવામાં આવે, પણ વિકાર ન કરે તો નિમિત્ત પણ કહેવામાં આવતું નથી. જેનું નિમિત્ત છે... છે? ‘પુદ્ગલકર્મ જેમનું નિમિત્ત છે...’ કોનું? જેમનું (એટલે) કોનું? એવા રાગદ્વેષમોહ. આહાહા...! ઠયા, ઠાન, ભક્તિ, વ્રત, પૂજા, કામ, ક્રોધ, આ રળવાના ભાવ, કમાવાના ભાવ એ બધા વિકારભાવ છે. એ વિકારભાવમાં કર્મ નિમિત્ત છે. નિમિત્ત એટલે તેણે કરાવ્યા નથી. તે પોતાની પર્યાયમાં પોતાને ભૂલીને, નિમિત્તને આધીન થઈને રાગ-દ્વેષ-મોહ કર્યા. આહાહા...! છે?

‘રાગદ્વેષમોહાદિ પરિણામો છે તેઓ જ ફરીને રાગદ્વેષમોહાદિ પરિણામોનું નિમિત્ત...’ શું કહે છે? ભગવાનઆત્મા પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ આનંદ, જ્ઞાતા-દૃષ્ટા, તેને ચૂકીને-ભૂલીને-ભ્રષ્ટ થઈને કર્મના નિમિત્તે ઉત્પન્ન થયેલા રાગ-દ્વેષ, પુણ્ય-પાપ, કામ-ક્રોધાદિને પોતાના માનીને પરિણામે છે. આહાહા...! ‘રાગદ્વેષમોહાદિ પરિણામો છે તેઓ જ ફરીને રાગદ્વેષમોહાદિ પરિણામોનું નિમિત્ત...’ શું કહે છે? એ રાગ અને પુણ્ય ને પાપના ભાવ, કર્મનું નિમિત્ત છે, તે પોતાથી ઉત્પન્ન થયા. એ પરિણામથી ફરીને કર્મનું બંધન થયું કે જે રાગ-દ્વેષ-મોહમાં નિમિત્ત થશે. શું કહ્યું, સમજાય છે કાંઈ? વર્તમાન રાગ અને દ્વેષના ભાવ કર્મના નિમિત્તે ઉત્પન્ન થયા, એ જ રાગ-દ્વેષ-મોહભાવ નવું કર્મબંધન કરશે કે જે કર્મનું નિમિત્ત પામીને

ફરીને ભવિષ્યમાં રાગ-દ્વેષ-મોહ ઉત્પન્ન કરશે. આહાહા...! આવું ઝીણું છે. ઓલું તો દયા પાળો, વ્રત કરો, ભક્તિ કરો, જાત્રા કરો, પૂજા કરો, સહેલુંસટ હતું, રખડવાનું. આહાહા...! ભાઈ! એ વાત નથી. એ ધર્મ નથી. એ તો પુણ્ય-પાપના પરિણામ વિકાર છે. આહાહા...! એ વિકાર નવું કર્મબંધન (કરશે). શું કહે છે? જુઓ!

‘ફરીને રાગદ્વેષમોહાદિ પરિણામોનું નિમિત્ત જે પુદ્ગલકર્મ...’ વર્તમાન રાગ-દ્વેષના પરિણામથી બંધન થયું એ બંધન ભવિષ્યમાં રાગ-દ્વેષ-મોહનું નિમિત્ત થશે. અહીંયાં જે રાગ-દ્વેષ-મોહ ફરીને, કર્મને નિમિત્ત બનાવી પોતામાં રાગ-દ્વેષ-મોહ કર્યા એ રાગ-દ્વેષ-મોહથી જે કર્મબંધન થયું એ બંધન ફરીને રાગ-દ્વેષ-મોહનું નિમિત્ત થશે. ચક્કર (ચાલે છે). આહાહા...! આવું બધું ક્યાં યાદ રાખવું? નવરાશ ક્યાં? ફુરસદ ન મળે. ઝીણી વાત છે, ભગવાન! મુમુક્ષુ :- કંઈ સમજાય એવું આવે તો ઠીક.

ઉત્તર :- ભાષા તો સમજાય એવી સાદી છે. તદ્દન સાદી (છે). આમાં કંઈ કોઈ સંસ્કૃત ને વ્યાકરણ નથી.

ભગવાન! તું ચૈતન્યમૂર્તિ શુદ્ધ પવિત્ર છો. તેને ભૂલીને કર્મના નિમિત્તને તાબે થઈને તારી પર્યાયમાં રાગ-દ્વેષ-મોહ તું ઉત્પન્ન કરે છે, એ રાગ-દ્વેષ-મોહથી નવા કર્મ બંધાય છે, એ બંધન વળી નવા રાગ-દ્વેષ-મોહ ઉત્પન્ન થવામાં નિમિત્ત થાય છે. વર્તમાનમાં તું નિમિત્તને આધીન થઈને રાગ-દ્વેષ-મોહ કરે છે, એ રાગ-દ્વેષ-મોહ ફરીને કર્મબંધન કરે છે, એ કર્મબંધન ફરીને રાગ-દ્વેષ-મોહમાં નિમિત્ત થશે. આહાહા...!

(કોઈ) એમ કહે કે, અત્યારે આપણે પુણ્ય બાંધીએ તો ભવિષ્યમાં અનુકૂળ સંયોગ મળે. એની અહીં ના પાડે છે. શું કહ્યું સમજાયું? કે તારા જે દયા, દાન, વ્રતના પુણ્ય પરિણામ છે એ પણ કર્મના નિમિત્તને તાબે થઈને તને વિકાર થયો છે. તારા સ્વભાવથી ચ્યુત થઈને (થયા છે) અને એ પરિણામથી જે બંધન થાય છે એ બંધન ફરીને રાગ-દ્વેષ-મોહમાં નિમિત્ત થશે. એ બંધનથી તને અનુકૂળ સામગ્રી મળશે અને તેનાથી લાભ થશે એમ છે નહિ, એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- કર્મના કારણે તો ભોગવવા મળે છે.

ઉત્તર :- એ જ કહે છે, કે કર્મના નિમિત્તે ચીજ મળી હતી. એ કર્મ પણ પાછા રાગ-દ્વેષ કરવામાં તને નિમિત્ત થશે. એ બંધન થયું એ ભવિષ્યમાં રાગ-દ્વેષ-મોહમાં નિમિત્ત થશે. એ નિમિત્તથી તને આત્મામાં લાભ થાય એવા એ કર્મ નથી. આહાહા...! આકરી વાત છે, ભાઈ! પરમસત્ય વીતરાગ જિનેશ્વરદેવ સિવાય આવી વાત ક્યાંય નથી. ત્રિલોકનાથ વીતરાગ સર્વજ્ઞદેવ જિનચંદ્ર પ્રભુ, ભગવાન તો મહાવિદેહમાં બિરાજે છે. લાખો કેવળી બિરાજે છે, વીસ તીર્થંકર બિરાજે છે. અનંત તીર્થંકરોનો આ માર્ગ છે. એક જ તીર્થંકરનો નહિ, અનંત તીર્થંકરનો આ માર્ગ છે.

વર્તમાનમાં તું સ્વભાવથી ચ્યુત થઈને, પૂર્વ કર્મના નિમિત્તને તાબે થઈને, કર્મથી થતા નથી, તું તાબે થઈને તારામાં રાગ-દ્વેષ-મોહ કરે છે એ રાગ-દ્વેષ-મોહ કર્મબંધન કરશે, એ કર્મબંધન તને ભવિષ્યમાં રાગ-દ્વેષ-મોહમાં નિમિત્ત થશે. વર્તમાન બંધનમાં તારા રાગ-દ્વેષ-મોહ નિમિત્ત થયા અને એનાથી નવું બંધન થયું, એ ભવિષ્યમાં રાગ-દ્વેષ-મોહમાં નિમિત્ત થશે. આવી વાત છે. આહાહા...! એમ નથી, કે પુણ્ય બંધાયું છે, શુભભાવથી પુણ્ય બંધાયું તો ભવિષ્યમાં અનુકૂળ સામગ્રી મળશે, અહીંયાં એ વાત કરી જ નથી. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! દિગંબર ધર્મ સૂક્ષ્મ છે. દિગંબર ધર્મ જ જૈનધર્મ છે, પણ સૂક્ષ્મ, બહુ સૂક્ષ્મ છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- શ્વેતાંબર ધર્મ સહેલો છે, એમ?

ઉત્તર :- શ્વેતાંબર ધર્મ, ધર્મ જ નથી. વાત તો આમ છે, બાપા! શ્વેતાંબર અને સ્થાનકવાસીને તો અજૈનમાં નાખ્યા છે. ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’, ‘ટોડરમલ્લ’, માર્ગ આવો છે, પ્રભુ! શું કહીએ? આહાહા...! હજી વાડામાં છે એને સમજાતું નથી તો એને તો ક્યાં (સમજાય)? માર્ગ એવો સૂક્ષ્મ છે, ભાઈ! આહાહા...! શ્વેતાંબર પંથ તો બે હજાર વર્ષ પહેલા દિગંબરમાંથી નીકળ્યો છે અને એમાંથી પણ પાંચસો વર્ષ પહેલા સ્થાનકવાસી નીકળ્યા છે અને એમાંથી બસો વર્ષ પહેલા તેરાપંથી તુલસી (નીકળ્યા). ‘લાડનૂ’ તુલસી છે ને? તુલસી. સ્થાનકવાસીમાંથી એ નીકળ્યા છે. પ્રભુ! આકરી વાત છે, ભાઈ! કોઈ વ્યક્તિની વાત નથી, વસ્તુનું સ્વરૂપ આવું છે. આહાહા...!

અહીં તો પરમાત્મા એમ કહે (છે), તારી ધર્મભાવનામાં એવી ભાવના કર કે, તારું પણ કલ્યાણ થાઓ અને બધા જીવોનું કલ્યાણ થાઓ, એવી ભાવના કર. આહાહા...! કોઈને નુકસાન થાઓ એવી ભાવના તું નહિ કરતો. બધા ભગવાનઆત્મા છે. એ ભૂલ કાઢીને ભગવાન થઈ જાય. તું પણ ભૂલ કાઢીને ભગવાન થઈ જા અને એ પણ ભૂલ કાઢીને ભગવાન થઈ જાઓ, એવી ભાવના કર. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? આહા...! બે ગાથા ટૂંકી ટૂંકી (આવી). પહેલામાં ત્રણ લીટી હતી, બીજામાં તો બે જ લીટી છે. આહાહા...!

ભાવાર્થ :- ‘અજ્ઞાનીને કર્મના નિમિત્તે...’ નિમિત્તે, હોં! એનાથી થયા નથી. પોતામાં પોતાના અપરાધથી રાગ-દ્વેષ કર્યા છે. આહા...! ઓલું આવે છે ને? ગાયન નથી આવતું? ‘પુણ્યનું નામ ધરાવ્યા, પુણ્ય-પાપના નામ ધરાવ્યા અપને કો ભૂલકે’ ગાયન છે ને? હિન્દીમાં ઘણીવાર ગાયન બોલે છે, ભૂલાય જાય છે. હેં?

મુમુક્ષુ :- ભોગીઓના ભોગનું મૂળ છે, એમ કહે છે?

ઉત્તર :- ના, એ નહિ. આ તો ગાયન છે કાંઈક.

મુમુક્ષુ :- અનેક નામ ધરાયે?

ઉત્તર :- હા, ઈ.

મુમુક્ષુ :- હમ તો કબહૂ ન નિજ ઘર આયે. પરઘર ફિરત...

ઉત્તર :- ‘હમ તો કબહૂ ન નિજ ઘર આયે, હમ તો કબહૂ ન નિજઘર આયે, પરઘર ભમત અનેક નામ ધરાયે, પરઘર ભમત..’ પુણ્યશાળી છે ને પાપશાળી છે ને આવો છે ને પૈસાવાળો છે ને શેઠિયા છે ને રાજા છે ને દેવ છે... એમ પરઘર ભમત અનેક નામ ધરાયા. ‘અબ હમ કબહૂ ન નિજઘર આયે’ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ પરમાત્માએ આનંદકંદ આત્માને જોયો છે, એવા આનંદના ઘરમાં તું કદી આવ્યો નથી. આનંદનું ઘર છોડીને પરમાં ભ્રષ્ટ થયો. આહાહા..! એ હતું, ‘અબ હમ કબહૂ ન નિજઘર આયે, પરઘર ભમત અનેક નામ ધરાયે.’ આ દેવ થયો ને આ શેઠિયો થયો ને આ દીન થયો ને ગરીબ થયો ને પંડિત થયો ને મૂરખ થયો... એ પરના નામ અનેક ધરાવ્યા પણ નિજઘર ભગવાનઆત્મા આનંદસ્વરૂપ પ્રભુ, તેનો કદી સ્વીકાર કર્યો નહિ, તેનો અનુભવ કર્યો નહિ, અનંતકાળ થયો પણ કદી તેની દૃષ્ટિ કરી નહિ. જે કરવાનું હતું તે કર્યું નહિ અને જે નહોતું કરવાનું તે અનંતવાર કર્યું. આહાહા..!

એ કહે છે, ‘અજ્ઞાનીને કર્મના નિમિત્તે જે...’ નિમિત્તે, હોં! નિમિત્ત એટલે એનાથી થયા નથી. ‘રાગદ્વેષમોહ આદિ પરિણામો થાય છે...’ આમાંથી કાઢે, જુઓ! નિમિત્તથી થાય છે. નિમિત્તથી થાય છે એનો અર્થ શું? તેની દૃષ્ટિ નિમિત્ત ઉપર છે તો રાગ-દ્વેષ-મોહ ઉત્પન્ન થયા તો નિમિત્તથી ઉત્પન્ન થયા એમ કહેવામાં આવ્યું. નિમિત્ત તો જડ છે. આત્માની પર્યાયને જડની પર્યાય ક્યારેય અડતી નથી. કેમકે જડકર્મ ઉદય ચીજ છે તે પોતાના રાગને અડતા નથી અને રાગ છે તે જડ કર્મ છે તેને કદી અડતો નથી. એકબીજામાં અભાવ છે, અત્યંત અભાવ છે. કર્મની ઉદયની ચીજ અને આત્મામાં રાગ (થાય તે) બે વચ્ચે તો અત્યંતઅભાવ છે. આહાહા..!

‘અજ્ઞાનીને કર્મના નિમિત્તે...’ અહીંથી કાઢે કે, જુઓ! નિમિત્તથી આવ્યું. પણ નિમિત્તે એનો અર્થ શું? પોતાના સ્વભાવના આશ્રયે વિકાર ન કર્યો તો નિમિત્તને આશ્રયે વશ થઈને વિકાર કર્યો. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા..! પરે શું કર્યું? પરચીજને તો કદી અડતો નથી. આહાહા..! એક દ્રવ્ય, એક તત્ત્વ બીજા તત્ત્વને કદી અડતા નથી. આહા..! આ આંગળી છે તે શરીરને અડતી નથી, એમ કહે છે. કેમ વાત બેસે? આ જડ છે અને આ પણ જડ છે, ભિન્ન ચીજ છે. આ પરમાણુ ભિન્ન ચીજ છે, આ પરમાણુ ભિન્ન ચીજ છે.

એક પરમાણુ બીજા પરમાણુને અડતો નથી, એમ ભગવાન કહે છે. ‘સમયસાર’ની ત્રીજી ગાથા. આહાહા..! ભારે ભાઈ! શાક ઉપર છરી પડે છે ને? છરી. છરી શાકને અડતી નથી અને શાકના કટકા થાય છે. આ વાત કેમ બેસે? એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને કદી અડતું નથી. ત્રીજી ગાથામાં છે. ચૂંબતું નથી, એમ પાઠ છે. ‘સમયસાર’ ત્રીજી ગાથા. એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને કદી અડતું નથી. આહાહા..! આકરું કામ છે, ભાઈ! કેમ કે એક દ્રવ્ય અને

બીજા દ્રવ્ય વચ્ચે અત્યંતઅભાવ છે. બે વચ્ચે અત્યંતઅભાવ છે તો એક ચીજ બીજી ચીજને ચૂંબે એમ કદી બનતું નથી. આકરી વાત છે, પ્રભુ! આહાહા...! ભગવાન ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરનો હુકમ કોઈ જુદી જાતનો છે. આહાહા..!

આ શરીર બીજા શરીરને અડતું નથી. કોણ માને? સ્ત્રીના શરીરને આ શરીર અડતું નથી, સ્પર્શતું નથી. ચૂંબતું નથી, અડતું નથી, એમ ભગવાન કહે છે. કેમ કે એ પણ જડ દ્રવ્ય છે અને આ પણ જડ છે, તો બે જડમાં અત્યંતઅભાવ છે. એકબીજામાં અભાવ છે. આહાહા...! અરે...! આવી વાત આકરી પડે, પણ શું થાય? ભાઈ! પરમાત્મા ત્રિલોકનાથ જિનેશ્વરદેવનો તો આ હુકમ છે, એમની તો આ આજ્ઞા છે. વસ્તુનું સ્વરૂપ આમ છે, એમ પરમાત્મા ફરમાવે છે. આહાહા...! આ ચરમા છે એ નાકને અડ્યા જ નથી. કોણ માને?

મુમુક્ષુ :- આપના દષ્ટાંત બહુ આકરા છે.

ઉત્તર :- આ તો સિદ્ધાંતને સમજાવવા માટેના દષ્ટાંત છે. ચાર પૈસાનો શેર તો મણના અઢી. મણના અઢી તો ચાર પૈસાનો શેર, એ કૂચી છે. એમ એક દ્રવ્ય અને બીજા દ્રવ્ય વચ્ચે અભાવ છે, તેના દષ્ટાંતની કૂચી છે. આહાહા...! ગજબ વાત છે, પ્રભુ! પરમાત્મા વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે તો અનંત દ્રવ્ય જોયા છે. અનંત આત્માઓ, આ અનંત પરમાણુ, આ અનંત પરમાણુ છે ને? આ એક નથી. અનંત પરમાણુનો પિંડ છે. અંદર આત્મા તદ્દન ભિન્ન છે. આત્મા શરીરને અડ્યો નથી, શરીર આત્માને અડ્યું નથી. આહાહા...! આવું હવે ગળે ઉતારવું. ‘ભભૂતમલજી’! સુખી થવું હોય તો ઉતારવું પડશે. નહિતર મરીને હેરાન થઈ જવાના. આહાહા..!

‘અજ્ઞાનીને કર્મના નિમિત્તે જે રાગદ્વેષમોહ આદિ પરિણામો...’ ‘મોહ’ શબ્દે મિથ્યાત્વ. ‘થાય છે તેઓ જ ફરીને આગામી કર્મબંધના કારણ થાય છે.’ લ્યો! આહાહા...! એ તો બહુ નાની ગાથા હતી. હવે જરી ઝીણી આવી.

કોઈ કહે કે અમને પણ યાદ રહેતું નથી પણ ભાવનું ભાસન છે તેને કહે છે કે જેને ભાવનું ભાસન હોય તેને વાણીમાં વિપરીત વાત કદી આવે નહીં. તિર્યચ વિકારનો આદર કરતો નથી અને અવિકારનો આદર કરે છે. અને એ જ હિતરૂપ છે એમ તેના જ્ઞાનમાં વર્તે છે. એમાં સાતે તત્ત્વોનું યથાર્થ શ્રદ્ધાન આવી જાય છે. ઢોરમાં ઊંઘા લાકડાં અહીં જેવા નાખ્યા ન હોય. જેણે ઊંઘા લાકડાં નાખ્યા હોય તેણે એ બધાં કાઢવા જોઈએ. એટલે કે અહીં તો બધાં પડખાથી બરાબર વિપરીતતા કાઢે તો તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન થાય. તિર્યચને ભલે વિશેષ જ્ઞાન ન હોય પણ સ્વભાવ, વિભાવ અને સ્વ-પરનું યથાર્થ શ્રદ્ધાન હોય છે.

(પરમાગમસાર - ૯૬૭)

 गुथा-२८३ थी २८५

कथमात्मा रागादीनामकारक एवेति चेत् -

अप्पडिकमणं दुविहं अपच्चखाणं तहेव विण्णेयं।

एदेणुवदेसेण य अकारगो वणिणदो चेदा॥२८३॥

अप्पडिकमणं दुविहं दव्वे भावे अपच्चखाणं पि।

एदेणुवदेसेण य अकारगो वणिणदो चेदा॥२८४॥

जावं अप्पडिकमणं अपच्चखाणं च दव्वभावाणं।

कुव्वदि आदा तावं कत्ता सो होदि णादव्वो॥२८५॥

अप्रतिक्रमणं द्विविधमप्रत्याख्यानं तथैव विज्ञेयम्।

एतेनोपदेशेन चाकारको वर्णितश्चेतयिता॥२८३॥

अप्रतिक्रमणं द्विविधं द्रव्ये भावेतथाऽपिऽप्रत्याख्यानम्।

एतेनोपदेशेन चाकारको वर्णितश्चेतयिता॥२८४॥

यावदप्रतिक्रमणमप्रत्याख्यानं च द्रव्यभावयोः।

करोत्यात्मा तावत्कर्ता स भवति ज्ञातव्यः॥२८५॥

आत्मात्मना रागादीनामकारक एव, अप्रतिक्रमणाप्रत्याख्यानयोर्द्वैविध्योपदेशान्यथानुपपत्तेः यः खलु अप्रतिक्रमणाप्रत्याख्यानयोर्द्रव्यभावभेदेन द्विविधोपदेशः स, द्रव्यभावयोर्निमित्तनैमित्तिकभावं प्रथयन्, अकर्तृत्वमात्मनो ज्ञापयति। तत एतत् स्थितं-परद्रव्यं निमित्तं, नैमित्तिका आत्मनो रागादिभावाः। यद्येवं नेष्येत तदा द्रव्याप्रतिक्रमणाप्रत्याख्यानयोः कर्तृत्वनिमित्तत्वोपदेशोऽनर्थक एव स्यात्, तदनर्थकत्वे त्वेकस्यैवात्मनो रागादिभावनिमित्तत्वापत्तौ नित्यकर्तृत्वानुषङ्गान्मोक्षाभावः प्रसजेच्च। ततः परद्रव्यमेवात्मनो रागादिभावनिमित्तमस्तु। तथा सति तु रागादीनामकारक एवात्मा। तथापि यावन्निमित्तभूतं द्रव्यं न प्रतिक्रामति न प्रत्याचष्टे च तावन्नेमित्तिकभूतं भावं न प्रतिक्रामति न प्रत्याचष्टे च, यावत्तु भावं न प्रतिक्रामति न प्रत्याचष्टे च तावत्कर्तैव स्यात्। यदैव निमित्तभूतं द्रव्यं प्रतिक्रामति प्रत्याचष्टे च तदैव नैमित्तिकभूतं भावं प्रतिक्रामति प्रत्याचष्टे च, यदा तु भावं प्रतिक्रामति प्रत्याचष्टे च तदा साक्षादकर्तैव स्यात्।

હવે પૂછે છે કે આત્મા રાગાદિકનો અકારક જ શી રીતે છે ? તેનું સમાધાન (આગમનું પ્રમાણ આપીને) કરે છે :-

અણપ્રતિક્રમણ દ્વયવિધ, અણપચખાણ પણ દ્વયવિધ છે,

- આ રીતના ઉપદેશથી વર્ણ્યો અકારક જીવને. ૨૮૩.

અણપ્રતિક્રમણ બે - દ્રવ્યભાવે, એમ અણપચખાણ છે,

- આ રીતના ઉપદેશથી વર્ણ્યો અકારક જીવને. ૨૮૪.

અણપ્રતિક્રમણ વળી એમ અણપચખાણ દ્રવ્યનું, ભાવનું,

આત્મા કરે છે ત્યાં લગી કર્તા બને છે જાણવું. ૨૮૫.

ગાથાર્થ :- [અપ્રતિક્રમણ] અપ્રતિક્રમણ [દ્વિવિધમ્] બે પ્રકારનું [તથા એવ] તેમ જ [અપ્રત્યાખ્યાન] અપ્રત્યાખ્યાન બે પ્રકારનું [વિજ્ઞેયમ્] જાણવું; - [એતેન ઉપદેશેન ચ] આ ઉપદેશથી [ચેતયિતા] આત્મા [અકારકઃ વર્ણિતઃ] અકારક વર્ણવવામાં આવ્યો છે.

[અપ્રતિક્રમણ] અપ્રતિક્રમણ [દ્વિવિધં] બે પ્રકારનું છે - [દ્રવ્યે ભાવે] દ્રવ્ય સંબંધી અને ભાવ સંબંધી; [તથા અપ્રત્યાખ્યાનમ્] તેવી રીતે અપ્રત્યાખ્યાન પણ બે પ્રકારનું છે - દ્રવ્ય સંબંધી અને ભાવ સંબંધી; - [એતેન ઉપદેશેન ચ] આ ઉપદેશથી [ચેતયિતા] આત્મા [અકારકઃ વર્ણિતઃ] અકારક વર્ણવવામાં આવ્યો છે.

[યાવત્] જ્યાં સુધી [આત્મા] આત્મા [દ્રવ્યભાવયોઃ] દ્રવ્યનું અને ભાવનું [અપ્રતિક્રમણમ્ ચ અપ્રત્યાખ્યાનં] અપ્રતિક્રમણ તથા અપ્રત્યાખ્યાન [કરોતિ] કરે છે [તાવત્] ત્યાં સુધી [સઃ] તે [કર્તા ભવતિ] કર્તા થાય છે [જ્ઞાતવ્યઃ] એમ જાણવું.

ટીકા :- આત્મા પોતાથી રાગાદિકનો અકારક જ છે; કારણ કે, જો એમ ન હોય તો (અર્થાત્ જો આત્મા પોતાથી જ રાગાદિભાવોનો કારક હોય તો) અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના દ્વિવિધપણાનો ઉપદેશ બની શકે નહિ. અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનનો જે ખરેખર દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદે દ્વિવિધ (બે પ્રકારનો) ઉપદેશ છે તે, દ્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો થકો, આત્માના અકર્તાપણાને જ જણાવે છે. માટે એમ નક્કી થયું કે પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે અને આત્માના રાગાદિભાવો નૈમિત્તિક છે. જો એમ ન માનવામાં આવે તો દ્રવ્ય-અપ્રતિક્રમણ અને દ્રવ્ય-અપ્રત્યાખ્યાનનો કર્તાપણાનાં નિમિત્ત તરીકેનો ઉપદેશ નિરર્થક જ થાય, અને તે નિરર્થક થતાં એક જ આત્માને રાગાદિભાવોનું નિમિત્તપણું આવી પડતાં નિત્યકર્તાપણાનો પ્રસંગ આવવાથી મોક્ષનો અભાવ ઠરે. માટે પરદ્રવ્ય જ આત્માને રાગાદિભાવોનું નિમિત્ત હો. અને એમ હોતાં, આત્મા રાગાદિકનો અકારક જ છે એમ સિદ્ધ થયું. (આ રીતે જોકે આત્મા રાગાદિકનો અકારક જ છે) તોપણ જ્યાં સુધી તે નિમિત્તભૂત

દ્રવ્યને (-પરદ્રવ્યને) પ્રતિક્રમતો નથી તથા પચખતો નથી (અર્થાત્ જ્યાં સુધી નિમિત્તભૂત દ્રવ્યનું પ્રતિક્રમણ તથા પચખાણ કરતો નથી) ત્યાં સુધી નૈમિત્તિકભૂત ભાવને (-રાગાદિભાવને) પ્રતિક્રમતો નથી તથા પચખતો નથી, અને જ્યાં સુધી ભાવને પ્રતિક્રમતો નથી તથા પચખતો નથી ત્યાં સુધી કર્તા જ છે; જ્યારે નિમિત્તભૂત દ્રવ્યને પ્રતિક્રમે છે તથા પચખે છે ત્યારે જ નૈમિત્તિકભૂત ભાવને પ્રતિક્રમે છે તથા પચખે છે, અને જ્યારે ભાવને પ્રતિક્રમે છે તથા પચખે છે ત્યારે સાક્ષાત્ અકર્તા જ છે.

ભાવાર્થ :- અતીત કાળમાં જે પરદ્રવ્યોનું ગ્રહણ કર્યું હતું તેમને વર્તમાનમાં સારાં જાણવા, તેમના સંસ્કાર રહેવા, તેમના પ્રત્યે મમત્વ રહેવું, તે દ્રવ્ય-અપ્રતિક્રમણ છે અને તે પરદ્રવ્યોના નિમિત્તે જે રાગાદિભાવો થયા હતા તેમને વર્તમાનમાં ભલા જાણવા, તેમના સંસ્કાર રહેવા, તેમના પ્રત્યે મમત્વ રહેવું, તે ભાવ-અપ્રતિક્રમણ છે. તેવી રીતે આગામી કાળ સંબંધી પરદ્રવ્યોની વાંછા રાખવી, મમત્વ રાખવું, તે દ્રવ્ય-અપ્રત્યાખ્યાન છે અને તે પરદ્રવ્યોના નિમિત્તે આગામી કાળમાં થનારા જે રાગાદિભાવો તેમની વાંછા રાખવી, મમત્વ રાખવું, તે ભાવ-અપ્રત્યાખ્યાન છે. આમ દ્રવ્ય-અપ્રતિક્રમણ ને ભાવ-અપ્રતિક્રમણ તથા દ્રવ્ય-અપ્રત્યાખ્યાન ને ભાવ-અપ્રત્યાખ્યાન-એવો જે અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનનો બે પ્રકારનો ઉપદેશ છે તે દ્રવ્ય-ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકભાવને જણાવે છે. માટે એમ ઠર્યું કે પરદ્રવ્ય તો નિમિત્ત છે અને રાગાદિભાવો નૈમિત્તિક છે. આ રીતે આત્મા રાગાદિભાવોને સ્વયમેવ નહિ કરતો હોવાથી તે રાગાદિભાવોનો અકર્તા જ છે એમ સિદ્ધ થયું. આ પ્રમાણે જોકે આ આત્મા રાગાદિભાવોનો અકર્તા જ છે તોપણ જ્યાં સુધી તેને નિમિત્તભૂત પરદ્રવ્યનાં અપ્રતિક્રમણ-અપ્રત્યાખ્યાન છે ત્યાં સુધી તેને રાગાદિભાવોનાં અપ્રતિક્રમણ-અપ્રત્યાખ્યાન છે, અને જ્યાં સુધી રાગાદિભાવોનાં અપ્રતિક્રમણ-અપ્રત્યાખ્યાન છે ત્યાં સુધી તે રાગાદિભાવોનો કર્તા જ છે; જ્યારે તે નિમિત્તભૂત પરદ્રવ્યનાં પ્રતિક્રમણ-પ્રત્યાખ્યાન કરે ત્યારે તેને નૈમિત્તિક રાગાદિભાવોનાં પણ પ્રતિક્રમણ-પ્રત્યાખ્યાન થઈ જાય છે, અને જ્યારે રાગાદિભાવોનાં પ્રતિક્રમણ-પ્રત્યાખ્યાન થઈ જાય છે ત્યારે તે સાક્ષાત્ અકર્તા જ છે.

ગાથા-૨૮૩ થી ૨૮૫ ઉપર પ્રવચન

‘હવે પૂછે છે કે આત્મા રાગાદિકનો અકારક જ શી રીતે છે?’ પ્રભુ! આપ તો કહો છો કે, પુણ્ય અને પાપનો કર્તા આત્મા નથી. એ આત્મા તો પુણ્ય-પાપ રાગનો અકર્તા છે. મહારાજ! એ શી રીતે આપ કહો છો? આહા...! મને સમજાયું નહિ. મને શંકા નથી પણ આશંકા-સમજાયું નહિ કે, આપ શું કહો છો? આહા...! પ્રભુ! છે? ‘આત્મા રાગાદિક...’ પુણ્ય-પાપના ભાવનો અકારક જ છે. શુભ-અશુભભાવ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, કામ, ક્રોધના

પરિણામનો આત્મા અકારક છે. આહાહા...! ભારે વાત, ભાઈ! તો પછી આ ધંધા-ફંધાનો કારક તો કયાંય રહી ગયું, એ તો જુદી ચીજ રહી ગઈ.

શિષ્યનો પ્રશ્ન છે. સંસ્કૃતમાં છે, જુઓ! 'કથમાત્મા રાગાદીનામકારક' ઉપર સંસ્કૃત છે. આહાહા...! પ્રભુ! આ તમે શું કહો છો? શું કહો છો? પુણ્ય-પાપના રાગ-દ્વેષના ભાવનો આત્મા કર્તા નથી. આપ શું કહો છો? કર્તા નથી તો આ કરે છે ને આ ભોગવે છે કોણ? એમ શિષ્યનો પ્રશ્ન છે. આહાહા...! ભગવાનઆત્મા નિર્મળાનંદ પ્રભુ ચૈતન્યવસ્તુ, એ તો પુણ્ય અને પાપ, રાગ-દ્વેષાદિનો કર્તા નથી. અકર્તા-અકારક છે. કેવી રીતે છે? એ અકારક છે એ કેવી રીતે છે? આપ કહો છો એ ખોટું નથી પણ મને સમજાતું નથી. આશંકા છે. શંકા નથી. શંકામાં તો આપ કહો છો એ જૂઠું છે, ઈ શંકા (છે). આપ કહો છો એ તો બરાબર છે પણ મને સમજાતું નથી, એ આશંકા. આહાહા...! છે પ્રશ્ન?

આવું સાંભળીને પ્રશ્ન થાય છે. આત્મા દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજાના રાગનો અકર્તા? અકારક જ છે, કર્તા જ નથી? શું કહો છો આપ? આહાહા...! તેનું સમાધાન. આવો પ્રશ્ન છે તેનું સમાધાન. તેને ઉત્તર આપે છે. એવી જિજ્ઞાસા જેને અંતરથી થઈ, પ્રભુ આ આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્યઘન આનંદકંઠ નાથ, એ પુણ્ય ને પાપના ભાવનો કર્તા નથી? અકારક છે? એ કેવી રીતે છે? મને સમજાયું નહિ, પ્રભુ! એમ પ્રશ્ન છે. આહાહા...! પ્રશ્નકાર તો પ્રશ્ન કરે. તમારી વાત ખોટી નથી, અમને ખોટી નથી લાગતી પરંતુ આપ શું કહો છો એ મને સમજાતું નથી. આત્મા પુણ્ય-પાપનો અકર્તા? ત્યારે શું પર તેનો કર્તા છે? આહાહા...! 'તેનું સમાધાન (આગમનું પ્રમાણ આપીને) કહે છે :-'

અપ્પહિકમણં દુવિહં અપચ્ચખાણં તહેવ વિણ્ણેયં।

एदेणुवदेसेण य अकारगो वणिणदो चेदा।।२८३।।

અપ્પહિકમણં દુવિહં દલ્લે ભાવે અપચ્ચખાણં પિ।

एदेणुवदेसेण य अकारगो वणिणदो चेदा।।२८४।।

જાવં અપ્પહિકમણં અપચ્ચખાણં ચ દલ્લભાવાણં।

कुव्वदि आदा तावं कत्ता सो होदि णादव्वो।।२८५।।

અણપ્રતિક્રમણ દ્વયવિધ, અણપચખાણ પણ દ્વયવિધ છે,

- આ રીતના ઉપદેશથી વણ્યો અકારક જીવને. ૨૮૩.

અણપ્રતિક્રમણ બે - દ્રવ્યભાવે, એમ અણપચખાણ છે,

- આ રીતના ઉપદેશથી વણ્યો અકારક જીવને. ૨૮૪.

અણપ્રતિક્રમણ વળી એમ અણપચખાણ દ્રવ્યનું, ભાવનું,

આત્મા કરે છે ત્યાં લગી કર્તા બને છે જાણવું. ૨૮૫.

થોડી ઝીણી વાત છે, હોં! ટીકા, ટીકા છે? ‘આત્મા પોતાથી રાગાદિકનો અકારક જ છે;...’ છે? ટીકા, ટીકા. છે? શું છે વાંચો જોઈએ. આત્મા.. આહાહા..! પ્રભુ ઉત્તર આપે છે. શિષ્યના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે. પ્રભુ! તેં એમ પ્રશ્ન કર્યો કે, આત્મા રાગ-દ્વેષનો અકારક? આત્મા રાગ-દ્વેષને કરે નહિ? આપ શું કહો છો? તો કહે છે, આત્મા સ્વયં રાગાદિકનો અકારક જ છે. પોતાના શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ (છે) એમાંથી રાગ થાય છે એમ કદી બનતું નથી. એ શુદ્ધ ચિદાનંદ આત્મા પ્રભુ, તેનાથી તો આનંદ અને જ્ઞાનની દશા ઉત્પન્ન થાય છે. એવો આત્મા છે. આહાહા..! શું કહ્યું સમજાયું?

ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદ અને અતીન્દ્રિય જ્ઞાનનો પિંડ-દળ છે. એ તો અતીન્દ્રિય આનંદ અને અતીન્દ્રિય જ્ઞાનની પર્યાયનો કર્તા છે. રાગાદિકનો કર્તા આત્મદ્રવ્ય નથી. આહાહા..! છે? પહેલી જ પંક્તિમાં આ નાખ્યું.

‘આત્મા પોતાથી...’ પોતાથી, નિમિત્તને તાબે થયા વિના, પોતાથી. આહાહા..! પોતાને તાબે થઈને. જ્ઞાનાનંદ સહજાનંદ પ્રભુ આત્મા, એ સ્વતઃ પોતાથી. પોતાના અનંત ગુણમાં વિકાર કરનારો કોઈ ગુણ નથી. ગુણ અનંત છે. પોતામાં ગુણ સંખ્યાએ અનંત છે. અનંત અનંત અનંત અનંત ગુણ (છે) પણ કોઈ ગુણ વિકાર કરે એવો કોઈ ગુણ આત્મામાં નથી. આહાહા..! પર્યાયમાં પરલક્ષે વિકાર થાય છે એ સિદ્ધ કરવું છે. વસ્તુ પોતે વિકાર કરે એવો કોઈ ગુણ વસ્તુમાં નથી. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ?

‘આત્મા પોતાથી...’ પુણ્ય-પાપના ભાવનો અકારક જ છે. કેમ? ‘જો એમ ન હોય તો (અર્થાત્ જો આત્મા પોતાથી જ રાગાદિભાવોનો કારક હોય તો) અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના દ્વિવિધપણાનો ઉપદેશ બની શકે નહિ.’ કારણ કે ભગવાને રાગ અને દ્વેષથી હટી જવું, એમ કહ્યું એ બને નહિ. જો આત્મા કર્તા હોય તો તેનાથી હટવું જ ન બને. ભગવાને તેનાથી હટવાનું કહ્યું, કે રાગ અને દ્વેષથી હટીને પ્રતિક્રમણ કર. હટી જા. જે આત્મા આનંદસ્વરૂપ છે તેની દૃષ્ટિ કરીને, રાગ ને દ્વેષ ભાવ છે અને જડ નિમિત્ત છે, તેનાથી હટી જા. હટી જા કહેવામાં આવ્યું તો આત્મા રાગ-દ્વેષનો કર્તા પોતાથી નથી. આહાહા..! આવી વાત. વેપાર આડે નવરાશ ન મળે. હેં? આહાહા..! શું કહ્યું?

‘આત્મા પોતાથી રાગાદિકનો અકારક જ છે;...’ કેમ? ‘જો એમ ન હોય તો (અર્થાત્ જો આત્મા પોતાથી જ રાગાદિભાવોનો કારક હોય તો) અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન...’ એટલે? અપ્રત્યાખ્યાન અને અપ્રતિક્રમણ એટલે રાગથી હટવું અને પરનું લક્ષ હોડવું, એમ જે કહેવામાં આવ્યું છે તે જ એમ બતાવે છે, કે આત્મા રાગનો કર્તા નથી. જો રાગનો કર્તા હોય તો પરથી હટવું અને પોતામાં આવવું, એ બની શકે નહિ. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા..! એ થોડી ઝીણી વાત છે. ‘અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના દ્વિવિધપણાનો ઉપદેશ બની શકે નહિ.’ ભગવાનનો તો ઉપદેશ છે, કે રાગ અને દ્વેષ, પુણ્ય અને પાપના ભાવથી

હટી જા. તારી ચીજ નથી. સ્વભાવમાં આવી જા, એમ કહ્યું એ જ સિદ્ધ કરે છે, કે આત્મા પોતાથી રાગ-દ્વેષનો કર્તા નથી. સમજાય છે કાંઈ? ભાષા જરી સૂક્ષ્મ છે.

‘અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના દ્વિવિધપણાનો ઉપદેશ બની શકે નહિ. અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનનો જે ખરેખર દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદે દ્વિવિધ (બે પ્રકારનો) ઉપદેશ છે...’ ભગવાનનો બે પ્રકારનો ઉપદેશ છે, કે દ્રવ્ય જે પરચીજ છે ત્યાંથી હટી જા અને નિમિત્ત આધીન થઈને તને જે વિકાર થાય છે તેનાથી પણ હટી જા. કેમ કે તારામાં નથી. આહાહા...! આવો જે ભગવાનનો ઉપદેશ છે એ એમ સિદ્ધ કરે છે, કે આત્મા વિકારનો કર્તા નથી. એ તો પર ઉપર દષ્ટિ કરે તો વિકારનો કર્તા થાય છે. એ તો પર ઉપર દષ્ટિ કરે તો. પણ પોતાના સ્વભાવ ઉપર દષ્ટિ કરે તો (રાગ ઉત્પન્ન ન થાય). રાગથી હટવાનો ઉપદેશ આપ્યો એ જ વાત એમ સિદ્ધ કરે છે કે આત્મા પોતાથી વિકારનો કર્તા નથી. સમજાય છે કાંઈ? વિશેષ વાત છે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રવચન નં. ૩૪૬ ગાથા-૨૮૩ થી ૨૮૫ ગુરુવાર, કારતક સુદ ૧૨,

તા. ૧-૧૧-૧૯૭૯

‘સમયસાર’ ૨૮૩ થી ૨૮૫ ગાથા. થોડો સૂક્ષ્મ વિષય છે.

ટીકા :- ‘આત્મા પોતાથી રાગાદિકનો અકારક જ છે;...’ ભગવાનઆત્મા જ્ઞાન અને આનંદસ્વરૂપ, પોતાના આશ્રયે રાગ-દ્વેષનો તો અકારક છે. કેમકે સ્વભાવમાં મલિનતા નથી. સ્વભાવ(માં) તો અનંત ગુણ તદ્દન પવિત્ર છે. જે પવિત્ર છે એનું કર્તાપણું પવિત્રની પર્યાયમાં કર્તાપણું આવે, પણ એમાં રાગનું કર્તાપણું સ્વયં સ્વને આશ્રયે હોઈ શકે નહિ. ઝીણી વાત છે. આત્મા પોતાથી રાગ-દ્વેષ, મિથ્યાત્વ, રાગ-દ્વેષ, વિષયવાસના વિકાર આદિનો પોતે અકારક જ છે. વસ્તુ સ્વરૂપે તો અકારક છે. વસ્તુ પવિત્ર છે. એ પવિત્ર પોતે રાગને, દ્વેષને કરે એવું તો વસ્તુમાં છે નહિ.

‘કારણ કે જો એમ ન હોય તો (અર્થાત્ જો આત્મા પોતાથી જ રાગાદિકભાવોનો કારક હોય તો)...’ શું કહે છે? આત્મા પોતાના આશ્રયથી જો રાગ-દ્વેષ ને પુણ્ય-પાપનો કર્તા હોય તો ‘અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના દ્વિવિધપણાનો ઉપદેશ બની શકે નહિ.’ આત્મા સિવાય જે પરદ્રવ્ય છે તેની જે ગ્રહણક્રિયા છે, તેના સંસ્કાર છે, તેને ભલા જાણવા, તેની મમતા એ દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ છે. અને તે નિમિત્તને આધીન પોતાના થયેલા પુણ્ય અને પાપના ભાવ, તેને ભાવ અપ્રતિક્રમણ છે. સમજાય છે કાંઈ?

વસ્તુ છે ચિદાનંદ, જ્ઞાનાનંદ સહજાત્મસ્વરૂપ, એ પોતાને આશ્રયે પુણ્ય ને પાપ, રાગ ને દ્વેષના ભાવ કરે એ તો છે નહિ. સ્વભાવ તો અકારક છે. પણ એ સ્વભાવને ભૂલી જે કંઈ પરદ્રવ્ય ગયા કાળમાં ગ્રહણ કર્યા હતા, એ પરદ્રવ્યને લક્ષમાં લીધા હતા, તેને ભલા જાણ્યા હતા તેના સંસ્કાર રહ્યા હોય, તેમાં મમતા રહી હોય એને દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ કહે છે. અને તેના નિમિત્તને આશ્રયે પોતાના સ્વભાવને ભૂલીને રાગ ને દ્વેષ થયા હોય, એ રાગ-દ્વેષના સંસ્કાર રહેવા, તેમાં મમતા રહેવી, તેને ભલા જાણવા એનું નામ ભાવ અપ્રતિક્રમણ છે. કહો, કેટલું યાદ રહ્યું એમાં?

દ્રવ્ય અને ભાવ અપ્રતિક્રમણ એટલે શું? કે, દ્રવ્ય એટલે આ આત્મા સિવાય જે પરદ્રવ્યને ગ્રહણ કર્યા હતા, ગ્રહણ એટલે લક્ષ કર્યું હતું અને તેને ભલા જાણ્યા હતા, તેમાં મમત્વ રહે, તેના સંસ્કાર રહે એનું નામ દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ કહેવામાં આવે છે. ભગવાનનો આ ઉપદેશ છે, કે એ દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ, પરના આશ્રયે મમતા થાય છે તેને દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ કહેવું. અને પરના આશ્રયે થતા જે પુણ્ય-પાપના ભાવ, નિમિત્તને તાબે થઈને થયેલા વિકારી ભાવ, તેને ભલા જાણવા, (તેના) સંસ્કાર રહેવા, મમતા રાખવી એનું નામ ભાવ અપ્રતિક્રમણ કહેવાય છે. આવો જે ઉપદેશ છે એ એમ બતાવે છે, નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ, પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે અને વિકારી પરિણામ નૈમિત્તિક છે. વસ્તુ સ્વભાવ નિમિત્ત છે અને વિકાર પરિણામ નૈમિત્તિક છે, એમ છે નહિ. સમજાય છે કાંઈ આમાં?

ફરીને, આ વસ્તુ ભગવાનઆત્મા છે એ તો અનંત ગુણનો પિંડ, સહજ આત્મા, સ્વભાવ સાગર, શુદ્ધ પવિત્ર સ્વભાવનો સાગર છે. એ પોતાથી વિકાર કરે, પોતાને આશ્રયે વિકાર કરે એમ કોઈ દિ' બને નહિ. વસ્તુમાં વિકાર નથી. એથી તે પોતાને ભૂલીને પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ કરે અને પરદ્રવ્યને ભલા જાણે, પરદ્રવ્યના સંસ્કાર રહે, પરદ્રવ્યમાં મમતા રહે એનું નામ દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ-દ્રવ્યથી છૂટ્યો નથી. દ્રવ્યના લક્ષથી છૂટ્યો નથી. તેથી એને ભાવનું લક્ષ થયું નથી. સમજાણું કાંઈ?

અને તે પરદ્રવ્યના નિમિત્તે, પોતાના નૈમિત્તિક જે પુણ્ય ને પાપ, રાગ-દ્વેષ આદિ થાય તે નિમિત્તને આધીન થાય છે, સ્વભાવને આધીન નહિ. તેથી તે નિમિત્તાધીન થયેલા વિકારીભાવને જ્યાં સુધી ભલા જાણે, સંસ્કાર રહે, મમતા રહે ત્યાં સુધી તે ભાવનું ભાવ અપ્રતિક્રમણ કહેવામાં આવે છે. એ ભાવથી ફર્યો નથી, ભાવથી ખસ્યો નથી. આવી વાતું છે. યાદ રહેવું મુશ્કેલ છે.

દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ અને ભાવ અપ્રતિક્રમણ. પછી દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણના બે પ્રકાર અને ભાવ અપ્રતિક્રમણના બે પ્રકાર. નિમિત્ત અને પોતાનો નૈમિત્તિક. પહેલા તો આ વાત છે, કે આત્મા પોતાથી રાગ-દ્વેષ, પુણ્ય-પાપના વિકારનો અકારક જ છે. સ્વભાવને આશ્રયે વિકાર થાય એવી એ ચીજ જ નથી. આહાહા...! એ તો નિમિત્તના આશ્રયે, નિમિત્તને લક્ષે, નિમિત્તની

મમતામાં જતાં નિમિત્તનું અપ્રતિક્રમણ છે અને નિમિત્તને આશ્રયે થતાં વિકારી (પરિણામનું) અપ્રતિક્રમણ છે. એનો જે ઉપદેશ વીતરાગે કહ્યો, એનો અર્થ થયો કે, એકલો આત્મા વિકારનો કર્તા નથી. ફક્ત નિમિત્ત અને નિમિત્તને આશ્રયે જાય છે ત્યારે તે વિકારનો કર્તા થાય છે. સમજાય છે કાંઈ? અરે...! આવી વાતું છે.

‘જો એમ ન હોય તો (અર્થાત્ જો આત્મા પોતાથી જ રાગાદિભાવોનો કારક હોય તો)...’ આત્મનો સ્વભાવ જો રાગ-દ્રેષ કરવાનો હોય તો ‘અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના દ્વિવિધપણાનો ઉપદેશ બની શકે નહિ.’ નિમિત્ત (ઉપર) તારું લક્ષ છે, નિમિત્તના લક્ષે તને વિકાર થાય છે. એ દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ અને દ્રવ્ય અપ્રત્યાખ્યાનની હયાતી તારા સ્વભાવથી નથી, એ નિમિત્તને આધીન થાય છે માટે છે. સમજાય છે કાંઈ? આ ગડિયો ઝીણો છે. આહા...! ‘અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના દ્વિવિધપણાનો ઉપદેશ બની શકે નહિ.’

દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ એટલે નિમિત્ત જે પરદ્રવ્યો છે એમાંથી પાછું ન હટવું અને તેના લક્ષમાં રહેવું, તેને ભલા જાણવા એનું નામ દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ (છે). અને તેના લક્ષે થયેલા વિકારને ભલા જાણવા, સંસ્કાર રહેવા, મમતા રહેવી એ ભાવ અપ્રતિક્રમણ. કીધું? ‘અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના દ્વિવિધપણાનો...’ પરનો, નિમિત્તનો ત્યાગ નથી, આદર છે અને નિમિત્તને આશ્રયે વિકાર થાય તેનો ત્યાગ નથી અને આદર છે ત્યાં સુધી અપ્રત્યાખ્યાન છે. સમજાણું કાંઈ? સમજાણું કાંઈ, એમ કહેવાય છે. આહા...! સમજાય છે?

ગઈ કાલે બ્રાહ્મણ આવ્યો હતો. ‘પાઘડી’નો, અહીં ‘પાઘડી’ છે ને? (ઈ કહે), હું ‘મુંબઈ’માં વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવતો. બ્રાહ્મણ છે બિચારો. સમજાય છે? એમ તમે કહેતા હતા. આ ‘પાઘડી’ છે ને? ‘મુંબઈ’માં રહેતો હશે, જુવાન છોકરો હતો. વ્યાખ્યાનમાં હું આવતો. આત્માની વાત બહુ સારી કરી. આ ‘પાઘડી’ અહીં છે ને? સમજાય છે? એમ તમે કહેતા હતા. મેં કીધું, હા, વાત સાચી. પાંચ રૂપિયા મૂક્યા અને આ પ્રમાણે બોલ્યો, મહારાજ! હું ત્યાં સાંભળવા આવતો. હવે આ વાત જ એવી છે. પરિચય નહિ એને આ વાત બેસવી કઠણ પડે. આહા...!

અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન. એટલે કે પરમાંથી ખસવું અને પરનો ત્યાગ કરવો, પરમાંથી ખસવું-નિમિત્તથી ખસવું, વિકારથી ખસવું એ દ્રવ્ય અને ભાવ અપ્રતિક્રમણ. અને તેનો ત્યાગ કરવો એ દ્રવ્ય અને ભાવ પરચખાણ. ન ત્યાગ કરવો એ દ્રવ્ય અને ભાવ અપરચખાણ.

‘અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનનો જે ખરેખર...’ હવે પાછા બે પ્રકાર આવ્યા. પહેલા તો દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ અને દ્રવ્ય અપ્રત્યાખ્યાન (હતું). એટલે? ફક્ત સમુચ્ચય વાત કરી હતી. અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનનો દ્વિવિધપણાનો ઉપદેશ, એટલું (હતું). એમાં દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદ પાડ્યા નહોતા. એ ભેદ હવે પાડ્યા. પરવસ્તુ નિમિત્ત છે એ પરદ્રવ્ય છે. એના સંસ્કાર રહેવા એ દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ અને તેનાથી થયેલા વિકારો, તેના સંસ્કાર

રહેવા એ ભાવ અપ્રતિક્રમણ. અને પૂર્વના નિમિત્તનો ત્યાગ ન કરવો, એના તરફનું લક્ષ્ય છોડવું નહિ અને આશ્રય લેવો અને તેના તરફના થતા વિકારનો ત્યાગ ન કરવો, એ અપ્રત્યાખ્યાન બે પ્રકારનું છે—દ્રવ્ય અપ્રત્યાખ્યાન, ભાવ અપ્રત્યાખ્યાન. દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ, ભાવ અપ્રતિક્રમણ. ‘પાટનીજી’! ‘ભભૂતમલજી’! આવું ક્યાંય ચોપડામાં આવ્યું ન હોય, ન્યાં ચોપડામાં ક્યાંય સાંભળ્યું ન હોય. આહાહા...! શાંતિથી સાંભળવું, ભાઈ! આ તો વીતરાગમાર્ગ છે, બાપુ! અનંતકાળમાં એનું વાસ્તવિક તત્ત્વ એને સાંભળવા મળ્યું નથી અને સાંભળવા મળ્યું હોય તો દરકાર કરી નથી. સાંભળીને કાઢી નાખ્યું કે, એ તો હોય, હોય. પોતાનું શું સ્વરૂપ છે, તે તરફ તેણે દષ્ટિ કરી નથી. આહાહા...!

હવે અહીં કહે છે, કે ભગવાનનો આવો બે પ્રકારનો ઉપદેશ છે, કે પરના નિમિત્તનું અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન. ભેદ પછી પાડશે, પણ પરનું અપ્રતિક્રમણ અને પરનો ત્યાગ નહિ. એવો જે ભગવાનનો ઉપદેશ છે એ એમ બતાવે છે કે આત્મા એકલો અકારક છે. એ તો પરનો આશ્રય કરે તો કારક થાય છે. સમજાણું કાંઈ? આવી વાત છે. હવે અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાના ખરેખર દ્રવ્ય-ભાવના ભેદ બે પ્રકારે છે. પહેલા અપ્રત્યાખ્યાન અને અપ્રતિક્રમણના બે ભેદ કીધેલા. અપ્રત્યાખ્યાન અને અપ્રતિક્રમણના બે ભેદ. હવે એક એક અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના બે-બે ભેદ (કહે છે). આહાહા...! ધીમેથી સમજવું. આવું તમારા ચોપડામાં ક્યાંય આવ્યું ન હોય. છ ભાઈઓ બેસીને વાતું કરતા હતા. ધૂળની કરતા હોય. આ શું કહે છે એ સમજવું કઠણ પડે એવું છે. આહાહા...!

અહીં એમ સિદ્ધ કરવું છે, કે પ્રભુ તું આત્મા છો. તે તો શુદ્ધ ચૈતન્યઘન આનંદકંઠ નિર્મળાનંદ છો. એ પોતે પોતાને આશ્રયે વિકાર કરે એવું તો બને નહિ. કારણ કે એનામાં વિકાર છે નહિ. એ તો પવિત્રતાનો પિંડ છે, ભગવતસ્વરૂપ પરમેશ્વરસ્વરૂપ છે. તો પરમેશ્વરસ્વરૂપને આશ્રયે અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન એવા જે વિકારના ભેદો એ એનાથી તો થાય નહિ. સમજાણું કાંઈ? ત્યારે એ અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન બને ક્યારે? કે, પરનો ત્યાગ ન કરે અને પરના લક્ષમાં રહે ત્યારે તે દ્રવ્યનું અપ્રતિક્રમણ કહેવાય. અને પરને લક્ષે થયેલા વિકારનો ત્યાગ ન કરે અને એની મમતા ન છોડે ત્યાં સુધી ભાવ અપ્રત્યાખ્યાન કહેવામાં આવે છે અને એને ભાવ અપ્રતિક્રમણ કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે. આ તો સિદ્ધાંત છે. વીતરાગી સિદ્ધાંત છે. આ કાંઈ વાર્તા નથી, કથા નથી. આહાહા...!

બે પ્રકારનો ઉપદેશ છે. ‘તે, દ્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો થકો,...’ શું કહે છે? કે, દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન એવા બે ભેદ પહેલા કીધાં. એટલે કે પરથી હટ્યો નથી, પરમાં જોડાણો છે અને પરમાં રાગ-દ્વેષ કર્યા કરે છે, એમાં બન્નેમાં તું ઊભો છો. હવે એ બે થયા કેમ? કે, નિમિત્ત પર છે અને તારા વિકારી ભાવ

નૈમિત્તિક (છે). એમ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ થયેલા છે. તારા સ્વભાવના આશ્રયે થયેલા એ છે નહિ. આહાહા...! આવું ક્યારે નવરા થાય અને ફૂરસદથી મેળવે? જિંદગી ચાલી જાય છે. આહાહા...!

દ્વિવિધ પ્રકારનો ભગવાનનો ઉપદેશ છે, કે નિમિત્તનું લક્ષ છોડી દે અને નિમિત્તથી તારામાં થતા ભાવને છોડી દે. એવો જે ઉપદેશ છે એ એમ બતાવે છે, કે એકલો આત્મા રાગનો કર્તા નથી. એકલો આત્મા વિકારનો કર્તા નથી. એને નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધમાં વિકાર થાય છે. એને સ્વભાવના સંબંધમાં વિકાર થતો નથી. આહાહા...! અટપટી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- ધર્મ શું કરવો એ સમજાતું નથી.

ઉત્તર :- આ એની વાત તો ચાલે છે. જ્યારે તારામાં વસ્તુસ્વરૂપ તો ધર્મસ્વરૂપ પવિત્ર છો જ. હવે એનો આશ્રય નથી તેથી તને પરનો-નિમિત્તનો આશ્રય છે. એ નિમિત્ત એટલે પરદ્રવ્ય, એનો આશ્રય છે, એનો આશ્રય છોડ્યો નથી તેમ એને આશ્રયે થતા વિકારને છોડ્યા નથી, તે અધર્મ છે. અને તે નિમિત્તનો આશ્રય છોડવો અને નિમિત્તને આશ્રયે થતા વિકારનો ત્યાગ કરવો એનું નામ ધર્મ છે.

મુમુક્ષુ :- એનો આશ્રય છોડીએ તો ગરીબ થઈ જાય.

ઉત્તર :- ગરીબ જ છે. પરથી તો રહિત જ છે. શું કીધું સમજાણું? આ પૈસાનો આશ્રય છોડે તો ગરીબ થઈ જાય. પછી માણસ પૈસાવાળો ન રહે (એમ કહે છે). આ બધા કરોડપતિ ને બે કરોડપતિ ને આ બધા કરોડપતિ રહ્યા. પછી એ કરોડપતિ કહેવાય નહિ, ગરીબ કહેવાય. પણ હતા કે દિ' પૈસા એના? પૈસા પરદ્રવ્ય તો નિમિત્ત છે. એ પરદ્રવ્ય સારા છે, ભલા છે એ સંસ્કાર રહેવા એનું નામ તો દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ છે. અને તેના તરફના થતા વિકારભાવનો ત્યાગ ન થવો એનું નામ વર્તમાન ભાવ અપ્રતિક્રમણ છે. અને ભવિષ્યને માટે નિમિત્તના સંસ્કાર રહેવા અને મમતા રહેવી એ ભવિષ્યનું અપ્રત્યાખ્યાન છે. રાગ-દ્વેષનો ત્યાગ ન થવો એ ભવિષ્યનું અપ્રતિક્રમણ છે. આહાહા...! આ થોડી અટપટી વાત છે. થોડી ઝીણી છે. ભાષા તો બહુ સાદી આવે છે.

આ આત્મા અંદર છે એ ચૈતન્યસૂર્ય, આનંદનો સાગર છે. આહા...! શુદ્ધ ભગવંતસ્વરૂપ પરમેશ્વરસ્વરૂપ છે. એ પરમેશ્વરસ્વરૂપને આશ્રયે વિકાર થાય ક્યાંથી? એમાં છે નહિ ને. એનો કોઈ ગુણ વિકાર થાય એવો છે નહિ તો એને આશ્રયે વિકાર થાય ક્યાંથી? ત્યારે વિકાર થાય તો છે. ત્યારે પ્રભુનો ઉપદેશ છે, કે વિકાર જે પરના લક્ષે થાય છે એની મમતા છોડ અને પરને લક્ષે વિકાર થાય છે તેની મમતા છોડ. એમ છોડવાનો ઉપદેશ કીધો એ જ બતાવે છે કે આત્મા વિકારનો કર્તા નથી. સ્વભાવથી કર્તા નથી. 'શાંતિભાઈ'! આ અટપટું છે. ન્યાં હીરા-માણેક જેવું નથી.

મુમુક્ષુ :- ઉપયોગને સ્થિર કરે તો સમજાય એવું છે.

ઉત્તર :- સત્ત ઉપયોગથી એને સત્ત જોવું પડે. આહાહા..!

અહીંયાં તો એક કોર આત્મા અને એક કોર પરદ્રવ્ય. એટલે હવે જો આત્મા એકલો છે.. એ કીધું ને? પોતે એકલો રાગાદિકનો અકારક છે. એકલો, નિમિત્તના આશ્રય વિના અને નિમિત્તના લક્ષ વિના વિકાર જ થાય નહિ. પોતાને લક્ષે અને પોતાને આશ્રયે તો વિકાર થાય નહિ. કેમકે એ તો પવિત્ર આનંદકંઠ પ્રભુ છે. હવે ભગવાનનો ઉપદેશ તો એવો છે, કે નિમિત્તનું પ્રતિક્રમણ કર એટલે કે નિમિત્તનું લક્ષ છોડ અને નિમિત્તથી થતા રાગનું પ્રતિક્રમણ કર એટલે છોડ. છોડ, એમ કહેવાનો આશય કે, એના સ્વભાવમાં નથી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- ગરીબ થઈ જાવું પડે.

ઉત્તર :- ગરીબ કે દિ' હતો? શરીર એનું નથી. આ તો માટી-ધૂળ છે. એને કારણે આવ્યું છે, એને કારણે રહ્યું છે અને એને કારણે ખસી જશે. આહાહા..! આજે સાંભળ્યું ને? 'પ્રેમચંદભાઈ'નું વહુને જરીક દુઃખ થયું એવો દેહ છૂટી ગયો. 'રાણપર', 'પ્રેમચંદભાઈ'ની વહુ. આમ જરીક સહેજ દુઃખાવો આવ્યો. જ્યાં દુઃખાવો આવ્યો, કીધું ત્યાં તો દેહ છૂટી ગયો. છૂટતા તો એક ક્ષણ (થઈ), વારેય ન લાગી. દુઃખાવો આવ્યો, આવ્યા ભેગો દેહ છૂટી ગયો. 'રાણપર' આપણા 'પ્રેમચંદભાઈ' હતા ને? 'પ્રેમચંદ મગનલાલ' 'રાણપર'વાળા. આ બે દિ' પહેલા દેહ છૂટી ગયો, લ્યો! કાંઈ ન મળે. જરીક દુઃખાવો આવ્યો ભેગો દેહ ખલાસ થઈ ગયો, છૂટી ગયો ફટ. એની ચીજ ક્યાં હતી પણ? એ તો સંયોગી ચીજ છે.

અહીં તો બે પ્રકારે વાત કરી કે, સંયોગી ચીજના સંસ્કાર રહેવા અને સંયોગના લક્ષે થયેલા વિકારના સંસ્કાર રહેવા એ બેય અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન છે. આહાહા..! જ્યાં સુધી આ શુદ્ધ ચિદાનંદ પ્રભુ આત્માનો અનુભવ ન આવે, હું આનંદ શુદ્ધ ચૈતન્ય છું એવી દૃષ્ટિ ન થાય ત્યાં સુધી નિમિત્તનો પણ ત્યાગ નથી, એનું લક્ષ અને નિમિત્તને આધીન થતાં વિકારનો ત્યાગ નથી, તે જ દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ અને દ્રવ્ય અપ્રત્યાખ્યાન કહેવામાં આવે છે.

દોષ થાય છે પોતામાં, પણ એ દોષનું લક્ષ છે પરદ્રવ્ય. કારણ કે દોષ સ્વદ્રવ્યને લક્ષે થતો નથી. સ્વદ્રવ્યમાં દોષ છે નહિ. આહા..! ફક્ત પર્યાયમાં દોષ થાય છે. આહાહા..! એ લક્ષ આમ પરમાં જાય છે એથી તેને નિમિત્તનો પણ ત્યાગ નથી. નિમિત્તની મમતા-મારી છે, એમ રહે છે. અને તેનાથી થતો વિકાર એ પણ મારા છે એમ એની મમતા રહે છે. અને પ્રભુએ કીધું કે, દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ અને ભાવ અપ્રતિક્રમણ બન્નેને છોડ. એનો અર્થ એ થયો કે આત્મા એકલો રાગનો કર્તા નથી. ફક્ત પરના નિમિત્તના સંબંધમાં જાય છે તો રાગનો કર્તા અજ્ઞાનભાવે થાય છે. આહાહા..! સમજાણું? માર્ગ બહુ ઝીણો, બાપુ! વીતરાગમાર્ગ બહુ સૂક્ષ્મ છે. આહાહા..! આ ગાથા એવી આવી.

મુમુક્ષુ :- પણ દ્રવ્યમાં ક્યાં રાગ છે? પ્રભુ!

ઉત્તર :- પરવસ્તુ નિમિત્તમાં લક્ષ જાય છે. એ કરે છે ક્યાં? હીરા-માણેક ઉપર લક્ષ જાય છે કે નહિ? લક્ષ જાય છે એની પાછી મમતા હતી કે, આ ઠીક થાય છે.

મુમુક્ષુ :- લક્ષ જાય કે નહિ?

ઉત્તર :- લક્ષ જાય છે ને. અહીં લક્ષ નથી એટલે ન્યાં લક્ષ જાય જ છે. જાય છે માટે એને પરદ્રવ્યની મમતા રહે છે. આહાહા...! પરદ્રવ્યના સંસ્કાર રહે છે, કે આ હોય તો ઠીક. અને તેના નિમિત્તે થતા વિકાર, એને ઠીક (છે) એમ માને છે. એ પણ દ્રવ્ય અને ભાવે અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન એના ભાવમાં વર્તે છે. એટલે વસ્તુનો સ્વભાવ દૃષ્ટિમાં છે નહિ. અને તેથી તો ભગવાને ઉપદેશ કર્યો કે, આ દ્રવ્ય અને ભાવ અપ્રતિક્રમણ છે એને છોડ. એનો અર્થ થયો કે, સ્વભાવમાં એ છે નહિ. એને છોડી શકાય છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- સ્વભાવ નથી માટે.

ઉત્તર :- વસ્તુ તો ચિદાનંદ ભગવાન પરમેશ્વર છે. આહાહા...! ભગવત્સ્વરૂપ છે, ત્રિકાળ નિરાવરણ છે. ત્રિકાળ અખંડ એક સ્વરૂપે પરમાત્મસ્વરૂપ છે. એને આશ્રયે તો વિકાર થાય નહિ. એમાં છે નહિ, ક્યાંથી થાય? એથી વિકાર છે ખરો અને તેથી પ્રભુએ કહ્યું, કે નિમિત્તની મમતા છોડ અને નિમિત્તથી થતા વિકારની મમતા છોડ. છોડ એમ કહેવામાં આવ્યું એનો જ અર્થ થયો કે, સ્વતઃ એકલો આત્મા નિમિત્તના અવલંબન વિના (વિકારનો) કારક નથી. નિમિત્તનું અવલંબન કરે છે અને વિકાર કરે છે માટે વિકારનો કર્તા થાય છે. આવું અટપટું છે. આહાહા...!

ધીમેથી સમજે, ધીમેથી સમજે. આ સમજાય (એવું છે). આચાર્યોએ સમજે છે એને સમજાવ્યું છે ને? આ આત્મા છે, અંદર ભગવાન છે અને એ સમજી શકશે એને સમજાવે છે ને? રાગને સમજાવે છે? શરીરને સમજાવે છે? આહાહા...! એક માણસને તૃષા લાગી, તૃષા. ઘરમાં હજારનો, પાંચ હજારનો ઘોડો હોય કે બળદ હોય એને કહે કે, પાણી લાવજે. તૃષા લાગી હોય તો પાણી લાવજે, એમ કહેશે? કેમકે એ મારી વાત સમજશે નહિ. પણ આઠ વર્ષની છોડી હશે એને કહેશે કે, બેટા! પાણી લાવ. કારણ કે સમજે છે કે મારી વાત આ સમજશે. ઘોડાને નહિ કહે, આઠ વર્ષની છોડીને કહેશે. એમ અહીં પરમાત્મા કહે છે, અમે કાંઈ રાગને અને શરીરને આ સમજાવતા નથી. અંદર સમજનારો છે એને સમજાવીએ છીએ. આહાહા...! અને તે સમજનારો ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ પવિત્ર છે, ભગવત્સ્વરૂપ છે. ભગવત્સ્વરૂપ ભગવત્સ્વરૂપને આશ્રયે વિકાર કરે અને પરનું લક્ષ કરે એમ બને નહિ. આહાહા...! એ પોતાના ભગવત્સ્વરૂપને ભૂલીને, જ્યારે સ્વદ્રવ્યને ભૂલે છે ત્યારે એને પરદ્રવ્યની મમતા થાય છે. સ્વના પવિત્રતાના ગુણને ભૂલે છે ત્યારે તેની પર્યાયમાં રાગ-દ્વેષ થાય છે. આહાહા...! અહીંયાં દ્રવ્ય અને ગુણ જ્યાં પવિત્ર છે તો અહીં પરદ્રવ્ય

અને પરને આશ્રયે થતા વિકાર તે દોષ છે. એને છોડાવે છે. ભગવાને એમ કીધું કે, એને છોડ. એ અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન દોષ છે, એમ કહેતાં જ આત્મા સ્વતઃ પોતાથી વિકારનો કર્તા નથી. નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધે તે વિકારનો કર્તા થાય છે.

મુમુક્ષુ :- પરદ્રવ્યનો ત્યાગ કરી શકાતો નથી.

ઉત્તર :- એ ક્યાં કીધું? પરદ્રવ્યનું લક્ષ છોડ, પરદ્રવ્યનું લક્ષ છોડ. પરદ્રવ્ય છોડવું એ વાત નથી. એનું લક્ષ, એની મમતા છોડવી એ છોડવું છે. પરદ્રવ્ય તો પરદ્રવ્ય છે. આ મારા છે અને મને લાભદાયક છે, આ પૈસા મારા છે, આ બાયડી મારી છે, છોકરા મારા છે, મકાન મારું છે એવી જે મમતા છે એ તને નુકસાન કરનાર છે. પરદ્રવ્ય કંઈ નુકસાન કરતું નથી. આહાહા...! ભારે વાત.

આચાર્ય શું કહે છે? આત્મા અકારક કેમ છે? કે, પ્રભુએ અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન બે પ્રકારનો ઉપદેશ કર્યો ને? તો એનો અર્થ થયો કે, નિમિત્તને આશ્રયે વિકાર થાય (છે) અને નિમિત્તની મમતા રહે છે. પરને આશ્રયે મમતા (થાય છે). સ્વના આશ્રયે વિકાર કોઈ દિ' થતો જ નથી. પરને આશ્રયે મમતા થાય અને સ્વને આશ્રયે તો હું શુદ્ધ છું એવી દષ્ટિ થાય, અને સ્વને આશ્રયે ગુણ પ્રગટે તો અંદર પવિત્રતા પ્રગટે. આહાહા...! સ્વને આશ્રયે તો હું દ્રવ્ય છું, પરિપૂર્ણ છું, એવા દ્રવ્યની પ્રતીતિ થાય. અને એના ગુણો પવિત્ર છે એનો આશ્રય લે તો નિર્દોષ ગુણની પવિત્રતા પ્રગટ થાય. આત્મા એનું લક્ષ કરતો નથી તેથી તો તે વિકાર અને પરનો કારક નથી. પણ નિમિત્તના લક્ષે, નિમિત્તના થતા ભાવે-નિમિત્તથી થતા નૈમિત્તિક ભાવે બેયનો એને અત્યાગ છે, બેયનું એને અપ્રતિક્રમણ છે માટે તેને દોષ છે. માટે તે છોડ એમ કહેવામાં આવે છે. એનામાં હોય એ છોડી ન શકાય. એનામાં નથી તે છોડી શકાય છે, એવો તો ઉપદેશ છે. આહાહા...! આમાં ક્યાંય લાદી-બાદીમાં આવું સાંભળ્યું હતું? તમારે શું કહેવાય ઈ? 'થાણા.. થાણા!' 'થાણા'માં તમારે ઘરે ઉતર્યા હતા ને? મેડીએ ઉતર્યા હતા ને? પથરા ત્યાં બધા પંદર લાખનું. આહાહા...! આવી વાત પ્રભુ! સાંભળવી પણ કઠણ, ભાઈ!

અહીં તો એક કોર આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય વસ્તુ, દ્રવ્યસ્વભાવ, દ્રવ્યસ્વભાવ, દ્રવ્ય શુદ્ધ અને એનો સ્વભાવ શુદ્ધ, એવો જે ભગવાનઆત્મા એ સ્વયં પોતાથી પોતાને આશ્રયે વિકાર કરે અને નિમિત્ત દ્રવ્યની મમતા કરે એવું બની શકે નહિ. આહાહા...! ફક્ત તેને ભૂલીને પોતાની જાત, આનંદની નાતને ભૂલીને, આ દ્રવ્યની દષ્ટિ નથી એટલે પરદ્રવ્યના લક્ષે, પરદ્રવ્ય મારા છે એવી મમતા ઊભી કરે છે. એને દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ કહેવાય. ભવિષ્યમાં એનો ત્યાગ ન કરે તો દ્રવ્ય અપ્રત્યાખ્યાન કહેવાય. અને તેના નિમિત્તે થતો રાગ, એનો ત્યાગ ન કરે તો એને ભાવ અપ્રતિક્રમણ કહેવાય. ભવિષ્યને માટે ત્યાગ ન કરે તો ભાવ અપ્રત્યાખ્યાન કહેવાય. અને ભવિષ્યનો વર્તમાનમાં ત્યાગ કરે બેયનો તો દ્રવ્ય અને ભાવનું પ્રતિક્રમણ

થયું અને ભવિષ્યને માટે (ત્યાગ) કરે તો દ્રવ્ય અને ભાવનું પ્રત્યાખ્યાન થયું. 'પાટનીજી'! આવો અટપટો માર્ગ. ઓલું તો થઈ ગઈ સામાયિક અને થઈ ગયા પડિકમ્મણા. અરે.. પ્રભુ! ભાઈ! મારગડા પ્રભુના જુદા, ભાઈ! એક સેકંડ પણ અનંતકાળમાં એ સમજ્યો નથી. આહાહા..!

અહીં તો બે વાત લક્ષમાં આવી. એક તો દ્રવ્ય છે ને? એના ઉપર લક્ષ નથી એથી પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ જાય છે. પરદ્રવ્ય એનું થાતું નથી, પણ જ્યારે આ દ્રવ્ય હું છું, એવું નથી ત્યારે પરદ્રવ્યની મમતા થયા વિના રહેતી નથી. હવે અહીંયાં આ બાજુ જુઓ તો એકલો ગુણનો ભંડાર છે. પ્રભુ તો પવિત્રતાનો ભંડાર છે. તેના ઉપર લક્ષ નથી તેથી આમ જોતા તેને વિકારનો ભાવ નિમિત્તને આધીન (થઈ) નૈમિત્તિક થાય છે. નિમિત્તને આધીન નૈમિત્તિક થાય છે. નિમિત્તથી થાય છે, એમ નહિ. આમાં મોટા વાંધા છે. જુઓ! નિમિત્ત-નૈમિત્તિક કહ્યું છે માટે નિમિત્તથી થયું. નિમિત્ત-નૈમિત્તિક કહ્યું છે એ તો નિમિત્તના સંબંધે કરે છે માટે થાય છે. પણ નિમિત્તથી થાય છે, એમ નથી. અત્યારે એ મોટો વાંધો છે. 'વિદ્યાનંદજી'એ હમણા એ નાખ્યું છે ને? નૈમિત્તિક નિમિત્તથી થાય છે. નિમિત્તને ના પાડે, નૈમિત્તિકની ના પાડે એ એકાંત મિથ્યાત્વ છે. આહાહા..! કર, ભાઈ! શું થાય? સાંભળનારા બિચારા..

મુમુક્ષુ :- એના ઉપર લક્ષ કરે છે.

ઉત્તર :- લક્ષ કરે છે. બીજું તો શું છે? આહાહા..! સ્વદ્રવ્યનું લક્ષ છોડીને નિમિત્તનું લક્ષ કરે એ દ્રવ્ય કરાવતું નથી. એનું લક્ષ કરે ત્યારે નિમિત્ત કહેવાય છે અને નિમિત્તને આશ્રયે પોતે પોતામાં વિકાર થાય છે (ત્યારે) એ પોતે તેનો અજ્ઞાનભાવે કર્તા છે. સમજાણું કાંઈ? નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ કહેતાં, નિમિત્તથી થયું છે એમ એનો અર્થ નથી. ફક્ત એ વિકાર થવામાં સામી ચીજ નિમિત્ત છે એથી તેને નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ કહ્યો. બાકી નિમિત્તને તો નૈમિત્તિક વિકાર અડતો પણ નથી અને વિકારને નિમિત્ત પણ અડતું નથી. એકબીજામાં તો અભાવ છે. આહાહા..! આવી વાત.

અહીં તો પ્રભુને એમ કહેવું છે, પ્રભુ! તું પ્રભુ છો ને! પરમેશ્વર છો ને! આહાહા..! અતીન્દ્રિય આનંદ અને અતીન્દ્રિય જ્ઞાનનું દળ છો ને, પ્રભુ! તો તારે આશ્રયે વિકાર થાય એ કેમ બને? વિકાર દ્રવ્ય અને ગુણ બેયમાં નથી. આહાહા..! દ્રવ્ય એકરૂપ છે, ગુણ અનેકરૂપ છે. બેયમાં દોષ તો છે નહિ. આહાહા..! બન્ને પવિત્ર છે. હવે બેયને જ્યારે ભૂલે છે, સ્વદ્રવ્ય વસ્તુ છે એને ભૂલે છે અને પરદ્રવ્ય ઉપર એની મમતા જાય છે. પરદ્રવ્ય એને મમતા કરાવે છે, એમ નથી. પણ નિમિત્ત-નૈમિત્તિકનો અર્થ એટલો કે, વિકાર કરે છે એ નિમિત્તને લક્ષ કરે છે એટલે નિમિત્ત કીધું અને અહીં વિકાર થયો તેને નૈમિત્તિક કીધું. તો નિમિત્તથી પણ છૂટતો નથી અને વિકારથી છૂટતો નથી. એ બેયને દ્રવ્ય અને ભાવ અપ્રતિકમણ કહેવામાં આવે છે. અને એમ બે ઉપદેશ આપ્યો એનો અર્થ, છૂટી શકાય છે. કારણ કે એમાં નથી.

માટે આત્મા અકારક સિદ્ધ થાય છે. 'નેમચંદભાઈ'! આવી વાત છે. આજની વાત ઝીણી છે. અહીં સાંભળવા ન આવ્યા હોય અને (કોઈ પૂછે કે), શું સાંભળ્યું? (તો કહે), કાંઈક કહેતા હતા. આમથી આમ અને આમથી આમ. બાપુ! મારગડા (જુદા છે).

ત્રિલોકનાથ આહાહા...! સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર, પોતે સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર છે. આ પ્રભુ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર છે. એ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર પોતાને આશ્રયે સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરમાં પોતાને આશ્રયે અવગુણ કેમ થાય? પોતે તો સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરનો પિંડ પ્રભુ છે. આહાહા...! તેથી પરમાત્મા કહે છે, કે સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરના સ્વદ્રવ્યને ભૂલીને પરદ્રવ્ય ઉપર તેની મમતા જાય છે ત્યારે પરદ્રવ્યને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે અને તેથી થયેલા વિકારને નૈમિત્તિક કહેવામાં આવે છે. એ બેયથી સૂલટ્યો નથી તેથી તેને દ્રવ્ય અને ભાવ અપ્રતિક્રમણ કહેવામાં આવે છે. અને અપ્રતિક્રમણ, છોડવાનું જે કીધું એનો અર્થ એ છે, કે એનામાં નથી માટે છૂટી શકે છે. નિમિત્તનું લક્ષ્ય છે એ છૂટી શકે છે અને નિમિત્તથી થતા વિકારના ભાવ પણ છૂટી શકે છે. કેમકે એનામાં છે નહિ. આરે...રે...! આવો માર્ગ છે. ઝીણું પડે એવું (છે). આહાહા...! વીતરાગ.. વીતરાગ.. વીતરાગ.. આહા...હા...! શું કીધું?

'આત્મા પોતાથી રાગાદિકનો અકારક જ છે;...' એ લીટી, આ પહેલી લીટી. શું કીધું? ભગવાનઆત્મા પોતાથી તો વિકારનો અકારક જ છે. આહાહા...! કેમકે દ્રવ્ય અને ગુણ તો તદ્દન પવિત્રનો પિંડ, ભગવંતસ્વરૂપ, પરમેશ્વરસ્વરૂપ છે. એ પોતાને આશ્રયે વિકાર કેમ થાય? એટલે પોતે તો વિકારનો અકર્તા દ્રવ્યસ્વભાવ છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! 'જો એમ ન હોય તો (અર્થાત્ જો આત્મા પોતાથી જ રાગાદિકભાવોનો કારક હોય તો)...' એમ. પોતાથી રાગ-દ્વેષનો કારક હોય તો 'અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનનો...' ભગવાનનો ઉપદેશ શું કરવા છે? એ બેય છે, દોષ છે એનો ત્યાગ કર. એનો અર્થ થયો કે, એ તારા સ્વભાવમાં નથી અને તેં પર્યાયમાં ઊભા કર્યા છે. એનો ત્યાગ કર, એમ જે ઉપદેશ આવ્યો એનો અર્થ એ કે આત્મા અકારક છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ધીમેથી સમજવું, બાપુ! આ કાંઈ વાર્તા નથી. આ તો ત્રણલોકના નાથ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરના અંતરના અભિપ્રાયની વાતું છે. આહાહા...!

'અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના દ્વિવિધપણાનો ઉપદેશ બની શકે નહિ.' કેમકે આ દોષ છે, તે અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન છે અને તેથી તેને છોડી શકાય છે, એવો જે ભગવાનનો ઉપદેશ છે એ એમ સિદ્ધ કરે છે કે આત્મા પોતાથી તો વિકારનો અકારક છે. ફક્ત નિમિત્તને આધીન જાય છે ત્યારે વિકાર કરે છે. એ પર્યાયમાં પર્યાયદષ્ટિ કરે છે, બીજી રીતે એમ કહેવું છે. દ્રવ્યદષ્ટિ છોડે છે અને પર્યાયદષ્ટિ કરે છે ત્યારે પર્યાયદષ્ટિવાળો નિમિત્તને આધીન જાય છે. એ નિમિત્તાધીન જાય છે તેથી તેનામાં વિકાર થાય છે. એ બેયનો ત્યાગ કર, એમ કીધું એનો અર્થ એ થયો કે, એકલો આત્મા વિકારનો કર્તા છે

નહિ. નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધે વ્યવહારે અધ્ધરથી ઊભા થાય છે. નિમિત્ત દ્રવ્ય અને વિકારીભાવ એક સમયની પર્યાયમાં નિમિત્ત-નૈમિત્તિકમાં ઊભા થાય છે. વસ્તુમાં છે નહિ. આહાહા...! સમજાય એવું છે, ભાઈ! આઠ વર્ષના બાળકો કેવળ પામ્યા છે, ભાઈ! આહાહા...! એવી મહિમા સાંભળી.. આહાહા...!

ભગવત્સ્વરૂપ આત્મા, એ સ્વયં તો રાગનો, સંસારના વિકારનો અકારક છે. આહાહા...! એવી વાત સાંભળીને, જ્યાં આઠ આઠ વર્ષના બાળકો, રાજકુમાર, ચક્રવર્તીના પૂત્રો પણ ચાલી નીકળ્યા. અમે અમારા સ્વરૂપમાં સ્થિર થવા વનવાસમાં જઈએ છીએ. અમારે પરદ્રવ્ય અને પરદ્રવ્યના આશ્રયે રાગ થાય તેનો અમારે ત્યાગ છે. અમને તો સ્વદ્રવ્ય અને સ્વદ્રવ્યના આશ્રયે રહેલો ગુણનો અમારે તો આદર છે. આહા...! શું કહ્યું? ભગવાન સ્વદ્રવ્ય અને એને આશ્રયે રહેલા ગુણો, તેનો અમારે તો આદર છે. માટે તેને નિમિત્ત અને નિમિત્તથી થતા વિકાર, બેયનો અમારે આદર નથી, અમે છોડીએ છીએ. એ છોડવાનો દોષ બતાવ્યો એ જ એમ કહ્યું, કે એ છોડવા લાયક છે. એટલે કે આત્મા એનો કર્તા નથી. દ્રવ્ય કર્તા નથી, ગુણ કર્તા નથી. ફક્ત પર્યાયમાં નિમિત્ત તરફનું લક્ષ જતાં, નિમિત્તની મમતા થતાં નિમિત્તનું અપ્રતિક્રમણ અને તેના આશ્રયે થતા વિકારનું અપ્રતિક્રમણ દોષ થાય છે. તે દોષનો ઉપદેશ કર્યો એનો અર્થ એ થયો કે, આત્મા તે દોષરહિત છે. આહાહા...! સમજાય એટલું સમજવું, પ્રભુ! આ તો કંઈ પાર આવે એવું નથી. આચાર્યોને જે હૃદયથી કહેવું છે એ પાર વિનાની શક્તિ છે. આહાહા...! એની ગંભીરતા (બહુ છે).

અધ્ધરથી.. પ્રભુ! તું નિમિત્તને આધીન (થઈને) અધ્ધરથી નિમિત્તની મમતા કરે છે અને અધ્ધરથી નિમિત્તને આધીન વિકાર થાય તે અધ્ધરથી થાય છે, ઉપર ઉપર પર્યાયમાં (થાય છે). વસ્તુ દ્રવ્ય અને ગુણમાં એ કંઈ છે જ નહિ. આહાહા...! એ દ્રવ્ય અને ગુણ જે છે એની જેને દૃષ્ટિ થઈ એને તો નિમિત્ત લક્ષમાંથી છૂટી ગયું અને નિમિત્તને આશ્રયે (થતા) વિકાર એ પણ એને છૂટી ગયા. એવી છૂટવાની જે વ્યાખ્યા કરી એ જ એમ કહે છે, કે એના સ્વભાવમાં એ નથી. તેથી આત્મા વિકારનો અકારક (છે), એમ સિદ્ધ થાય છે. આહાહા...! 'મણિલાલભાઈ'! 'મુંબઈ'માં આવું કાંઈ સાંભળવા મળે એવું નથી. ધૂળ મળે, ધૂળ ન્યાં. આહાહા...! ગજબ વાત છે, પ્રભુ! સંતોના હૃદયમાં (એ) કહેવું છે.

બે પ્રકારની વાત કરી. દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ અને દ્રવ્ય અપ્રત્યાખ્યાન. અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન-બે. પછી બેના બે ભેદ. દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ અને ભાવ અપ્રતિક્રમણ. દ્રવ્ય અપ્રત્યાખ્યાન, ભાવ અપ્રત્યાખ્યાન. બેય નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધમાં થાય છે. અને તેથી તેનો ત્યાગ થઈ શકે છે. નિમિત્ત-નિમિત્તનો સંબંધ છે એ તો તે સંબંધ ખોટો કર્યો છે એટલે થયું. એ સંબંધ છૂટી શકે છે. માટે આત્મા પોતે સ્વતંત્ર વિકારનો અકારક સિદ્ધ થાય છે. આહાહા...! સમજાય એટલું સમજવું. આહાહા...! પ્રભુની વાતું જબરી વાત છે, ભાઈ! આ

દ્વિગંબર સંતો દુનિયાને તો કેવળજ્ઞાન બતાવવા ઊભા થયા છે! પ્રભુ! તું કેવળજ્ઞાનનો પિંડ છો ને, નાથ!

એકલો જ્ઞાન સ્વભાવ, આનંદ સ્વભાવ, અનંત પવિત્ર સ્વભાવ, એવું જે દ્રવ્ય એ પોતે સ્વયંસિદ્ધ વિકાર કરે ક્યાંથી? આહાહા...! પોતાના દ્રવ્યને લક્ષે અને ગુણને આશ્રયે તો એ વિકાર થાય નહિ. આહાહા...! તેથી દ્રવ્યદષ્ટિ છોડીને અથવા ગુણનો ધરનાર ગુણીની દષ્ટિ અને ગુણની દષ્ટિ છોડીને જેણે નિમિત્ત પરદ્રવ્ય છે, જે તારામાં નથી, તેની મમતામાં ગયો અને તેથી તારા સ્વભાવમાં નથી એવા જે વિકાર ઊભા થયા, તેનું દ્રવ્ય અને ભાવ અપ્રતિક્રમણ કહ્યું, એનો અર્થ એ થયો કે, તારા સ્વરૂપમાં એ છે નહિ. એ છૂટી શકે છે. આહાહા...! એવું ઝીણી આવું ગયું આજે તો. આહાહા...!

‘તે, દ્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો થકો,...’ જોયું? શું કહે છે? સ્વભાવ કારણ અને વિકાર કાર્ય, એવું તો એમાં છે જ નહિ. સ્વભાવ કારણ અને કાર્ય તો નિર્મળ સ્વભાવ, એમ જોઈએ. ત્યારે આ જે વિકાર થાય છે એ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધે થાય છે. એટલે? છે? ‘દ્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર...’ કરે છે. વસ્તુ પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ જાય છે અને તેનાથી પછી ભાવ થાય છે, એ ભાવ નૈમિત્તિક છે, દ્રવ્ય નિમિત્ત છે. પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે અને નિમિત્તને આશ્રયે થતો ભાવ તે નૈમિત્તિક છે. નિમિત્તથી થયું નથી. આહા...! પાછું આમાં કોઈ કહે કે, જુઓ! નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ છે. સંબંધનો અર્થ પોતે નિમિત્તને લક્ષે વિકાર કર્યો તેથી નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ કહ્યો. પણ નિમિત્તથી વિકાર થયો નથી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! ફક્ત સ્વદ્રવ્યના આશ્રયને છોડીને પરદ્રવ્યનું લક્ષ કર્યું એથી તેને નિમિત્ત કહેવાણું અને નિમિત્તને આશ્રયે થતા વિકારને નૈમિત્તિક કહેવાણો. પણ નૈમિત્તિક થાય છે એની પર્યાયમાં પોતાની સ્વતંત્રતાએ. વિકારનું એક સમયનું પરિણમન ષટ્કારકથી સ્વતંત્ર છે, જેને નિમિત્તની પણ અપેક્ષા નથી, જેને દ્રવ્ય-ગુણની અપેક્ષા નથી. એ રીતે અત્યાગ, અપ્રત્યાખ્યાન અને અપ્રતિક્રમણની વિકારી દશા પર્યાયમાં ષટ્કારકપણે સ્વતંત્ર પરિણમે છે. ભાઈ! આવી વાત છે, ઝીણી.

સમજાય એટલું સમજો, બાપુ! ભગવાનનો માર્ગ તો બહુ ગૂઢ છે. આહાહા...! આચાર્યોએ તો કામ કર્યા છે.. ગજબ કામ કર્યા છે! દ્વિગંબર મુનિઓએ તો ન્યાલ કરી નાખ્યા. કેવળજ્ઞાનને ઊભા રાખ્યા છે. પાંચમા આરામાં કેવળજ્ઞાન ઊભું રાખ્યું છે. આહાહા...! પ્રભુ! અલ્પકાળમાં મોક્ષ જાઈશ. એવી વાત તને કહીએ છીએ, ડોં! એમ કહે. આહાહા...! કેમકે તારો સ્વભાવ જ મુક્તસ્વરૂપ છે. મુક્તસ્વરૂપને આશ્રયે પ્રભુ! બંધના ભાવ કેમ થાય? આહાહા...! એ બંધના ભાવ નિમિત્તને અવલંબે થાય છે. નિમિત્તથી નહિ. સ્વભાવને આશ્રયે નહિ તેમ નિમિત્તથી નહિ. પણ નિમિત્તના લક્ષે તારામાં તારા અપરાધથી વિકારનું પરિણમન ષટ્કારકરૂપે કર્તા, કર્મ, કરણથી તારામાં થાય છે. એવો નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ છે એ સંસાર છે. આહાહા...!

ભારે આકરું કામ.

મુમુક્ષુ :- આપ પરદ્રવ્ય છોડવાનું કહો એટલે અમારે ભારે તકલીફ થાય છે.

ઉત્તર :- પરદ્રવ્ય છોડવાનું કોણે કહ્યું? પરદ્રવ્યનું લક્ષ્ય છોડવાનું છે. પરદ્રવ્ય ગ્રહ્યું છે કે દિ' તે છોડે?

મુમુક્ષુ :- રૂપિયા ગ્રહ્યા વિના શાક ન આવે.

ઉત્તર :- રૂપિયા ગ્રહ્યા નથી અને 'શુભનભાઈ'ને ગ્રહ્યો નથી. ઘરનો દાખલો આપીએ ને! આહાહા...! ફક્ત તે છોડવું છે કે ગ્રહવું છે એ તો સ્વરૂપમાં છે જ નહિ. પરવસ્તુના ત્યાગ-ગ્રહણ રહિત આત્મા છે. આહાહા...!

ભગવાનઆત્મા ત્યાગઉપાદાનશૂન્યત્વ શક્તિ. પરનો ત્યાગ અને પરના ગ્રહણથી તો પ્રભુ શૂન્ય છે. એની અહીં વાત નથી. એનું લક્ષ્ય કરે છો. (જેનો) ત્યાગ છે અથવા તારામાં નથી તેનું તું લક્ષ્ય કરે છો. અને અહીં દ્રવ્ય તારામાં છે તેનું લક્ષ્ય તું છોડી દે છો. આહાહા...! ભગવાન ભંડારમાં.. 'ભંડારી'.. એ..ઈ..! 'ભંડારી'. ભંડારી કહેવાય છે ને? 'ભંડારીજી'! આ અંદરની ભંડારીની વાત ચાલે છે. આ તો સાચા ભંડારી થવાની વાત છે. ભગવાન! આહાહા...! શું વાત! ગજબ વાત કરી છે ને! એની તો ગંભીરતાનો પાર નથી.

એ તો એમ કહે છે, કે દ્રવ્ય અને ગુણ એકરૂપે અને અનેકરૂપે ભલે હો પણ તે બેય શુદ્ધ, પવિત્ર અને ધ્રુવ છે. એ પવિત્રને આશ્રયે પ્રભુ! વિકાર ક્યાં (થાય)? એમાં ક્યાં વિકાર (છે)? કોઈ ગુણ નથી, કોઈ દ્રવ્ય એવું નથી, કે વિકાર કરે. આહાહા...! ત્યારે કહે, આ વિકાર થાય છે ને? અને અમારે તો આત્માને વિકારનો અકારક સિદ્ધ કરવો છે ને! વિકાર થાય છે અને અમારે વિકારનો અકારક સિદ્ધ કરવો છે ને! કઈ રીતે? કે, આત્મા તો અકારક જ છે, પણ પોતાનું લક્ષ્ય છોડી નિમિત્તના લક્ષ્યમાં, મમતામાં જાય છે. નિમિત્તને ગ્રહે છે કે નિમિત્ત કરાવે છે, એમ નહિ. નિમિત્તને ગ્રહે છે અને નિમિત્તને છોડે છે, એમ નહિ. પણ નિમિત્ત ઉપર લક્ષ્ય જાય છે ત્યારે એના ઉપર એની મમતા રહે છે અને એના કારણે થતો વિકાર-નૈમિત્તિક, એ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધમાં વિકાર છે, એ વ્યવહારનો વિષય છે. તેથી તો તેનું પ્રતિક્રમણ અને પ્રત્યાખ્યાન કરવાનું કહ્યું છે. અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન નાસ્તિથી વાત કરી છે, પણ તેનો ત્યાગ-પ્રતિક્રમણ અને પ્રત્યાખ્યાન કરવાનું ભગવાને કહ્યું છે. કેમકે એનું જો હોય તો એનો ત્યાગ થઈ શકે નહિ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આવું છે. આ ઉત્તરે છે ને બધું આમાં (ટેપમાં)? ઠીક! ઝીણું છે. ભાગ્યશાળીને તો કાને પડે એવું છે, બાપા! આહાહા...! ત્રણલોકના નાથની વાત છે.

ભગવાન પરમાત્મા 'સીમંધર' ભગવાન આહા...! એ એમ કહે છે, પ્રભુ! તું પૂર્ણાનંદનો નાથ છો ને, નાથ! પ્રભુ! તું અપૂર્ણ નથી, વિકારી તો નથી પણ અપૂર્ણ નથી. આહાહા...! તું તો પર્યાયથી પણ, ઉપર તરતી પર્યાયવાળું દ્રવ્ય છો. આહાહા...! એવા દ્રવ્યના લક્ષને

તેં છોડ્યું છે, પ્રભુ! એ દ્રવ્ય પોતે તો વિકારનો અકારક સિદ્ધ કરવો છે. કેમકે દ્રવ્યને લક્ષે વિકાર થતો નથી. તેથી તે પરને લક્ષે વિકાર થાય માટે પરનું લક્ષ છોડાવવું છે અને તેનાથી થતા વિકારનું લક્ષ છોડાવવું છે. કેમકે એ વસ્તુમાં નથી. પ્રભુ પોતે તો અકારક છે. કારક આ રીતે બન્યો છે તેને તું છોડી દે. આહાહા..!

પર્યાયદષ્ટિએ નિમિત્તના અવલંબનમાં મમતામાં જતાં તને વિકાર થયો છે, પ્રભુ! આહાહા..! એમ જે અમારો ઉપદેશ છે એ જ એમ કહે છે, કે એ છૂટી શકે છે, એ તારી ચીજમાં નથી. આહા..! અને તેથી તારી ચીજને કારણે વિકાર થયેલા છે, એમ નથી. આહાહા..! એ તો અધ્ધરથી પર્યાયમાં અધ્ધરથી નિમિત્તના લક્ષે નૈમિત્તિક દશા, નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ ઊભો થયો છે, એનું ભગવાન પ્રતિક્રમણ અને પ્રત્યાખ્યાન (કરવાનો ઉપદેશ આપે છે). અહીં તો અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન છે એટલું બતાવ્યું છે. પણ એનો ઉપદેશ આપ્યો એનો અર્થ એ થયો, કે એ છોડી દે. આહાહા..!

ઝીણું પડે, ભગવાન! પણ વિચારવું, મનન કરવું. અરે..! આના જેવી ચીજ બાપુ! કે દિ' મળે? ભાઈ! આહાહા..! આ બધું અનંતવાર મળ્યું. ધૂળ, અબજો રૂપિયા મળ્યા, રાજા થયો, રાજકુમાર થયો.. આહા..! હજારો રાણીઓ થઈ, એમાં શું થયું? પ્રભુ! એ પરદ્રવ્યને તો તું અડ્યો પણ નથી. આહા..! ત્યારે કહે છે, અહીં નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ કહે છે ને? સંબંધ કહે છે, એ તો તેં લક્ષ કર્યું છે એથી કીધું. પણ નિમિત્તને અડતો નથી. આહાહા..! નિમિત્તનું તેં લક્ષ કર્યું એટલે તેના તરફથી પાછો ફરતો નથી. માટે પાછો ફરી જા, એવો તારો સ્વભાવ છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આજનું બહુ ઝીણું પડ્યું. એની ગંભીરતાનો પાર નથી. એમાં એટલી ઊંડપ ભરી છે. આહાહા..!

વાસ્તવિક એ છે, કે આ જે આખું તત્ત્વ છે, વસ્તુ છે, પ્રભુ! એ તો અનંતા.. અનંતા.. ગુણોમાં વસેલી વસ્તુ છે. એ વસ્તુ છે તેમાં વસેલા ગુણો અનંત છે. એ અનંત ગુણ અને ગુણથી રહેલી વસ્તુ, એને લક્ષે તો વિકાર કોઈ દિ' થાય નહિ. કેમકે દ્રવ્ય અને ગુણમાં તો વિકાર છે નહિ. આહાહા..! તેના લક્ષને પ્રભુ! તેં અનાદિથી છોડ્યું છે અને તેં લક્ષ કર્યું છે, અહીં (વસ્તુનું) ન કર્યું અને આમ (પરનું લક્ષ) કર્યું છે. તેથી નિમિત્તની તને મમતા થઈ છે. નિમિત્તે મમતા કરાવી નથી. નિમિત્તની મમતા તેં કરી છે. નિમિત્તને લક્ષે પછી વિકાર થયો તેની મમતા પણ તેં કરી છે. આહાહા..! એ બેયનું અપ્રતિક્રમણ, અપ્રત્યાખ્યાન કહ્યું, દોષ બતાવ્યો, એનો અર્થ ઈ કે, વસ્તુમાં છે નહિ અને તેથી તેનો ત્યાગ થઈ શકે છે. વિશેષ કહેવાશે...

(શ્રીતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રવચન નં. ૩૪૭ ગાથા-૨૮૩ થી ૨૮૫ શુક્રવાર, કારતક સુદ ૧૩,

તા. ૨-૧૧-૧૯૭૯

‘સમયસાર’ ૨૮૩ થી ૨૮૫ (ગાથા). ફરીને ટીકા.

ટીકા :- ‘આત્મા...’ જરી સૂક્ષ્મ વાત છે. ‘પોતાથી રાગાદિકનો અકારક જ છે;...’ ભગવાનસ્વરૂપ આત્મા, ઈ ભગવાનસ્વરૂપ જ છે, વીતરાગમૂર્તિ છે, જ્ઞાયકસ્વભાવ છે, પૂર્ણ પવિત્ર અનંત ગુણનો પિંડ છે. એ આત્મા પોતાથી અકારક છે. રાગ, પુણ્ય ને પાપના ભાવ (થાય છે) તેનો સ્વભાવભાવ તે કર્તા નથી. સમજાય છે કાંઈ? આત્મસ્વભાવ ચૈતન્ય જ્ઞાન આનંદ પૂર્ણ આનંદસ્વરૂપ છે, પૂર્ણ ભગવતસ્વરૂપ આત્મા છે. એ વીતરાગસ્વરૂપી ભગવાન વીતરાગ સ્વભાવથી ભરેલો પ્રભુ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ આદિના શુભાશુભ ભાવને એ કરે નહિ, ઈ અકર્તા છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ!

આત્મા શુદ્ધ ચિદાનંદમૂર્તિ પ્રભુ એનો સ્વભાવ શુદ્ધ ચૈતન્ય વીતરાગ છે. એનો સ્વભાવ અતીન્દ્રિય આનંદ, અતીન્દ્રિય જ્ઞાન, અતીન્દ્રિય ઈશ્વર-પ્રભુતા, અનંતી સ્વચ્છતા, અનંતી સ્વસંવેદન પ્રકાશસ્વભાવ સ્વરૂપ છે. આહાહા...! એ આત્મા પોતાના આશ્રયથી રાગ અને દ્વેષ, પુણ્ય-પાપ કરે એમ બને નહિ. આહાહા...! એ પોતાથી રાગ એટલે પુણ્ય-પાપના ભાવ એનો ‘અકારક જ છે; કારણ કે, જો એમ ન હોય તો (અર્થાત્ જો આત્મા પોતાથી જ રાગાદિભાવોનો કારક હોય તો)...’ પોતાથી પોતે સ્વભાવથી પુણ્ય ને પાપ, દયા ને દાન, વ્રત ને ભક્તિ એવા જે વિકારીભાવ (થાય છે) એનો જો સ્વયં આત્મા કર્તા હોય તો ‘અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના દ્વિવિધપણાનો ઉપદેશ બની શકે નહિ.’

‘જયચંદ પંડિતે’ તો બીજું લીધું છે ને? ભાઈ! ‘જયચંદ પંડિતે’. એમ કે, આ અપ્રતિક્રમણ (અને અપ્રત્યાખ્યાન) શબ્દ કેમ મૂક્યા છે? શુદ્ધનયની અપેક્ષાએ નિષેધથી વાત કરી છે. ભાઈ! ‘જયચંદ પંડિતે’ અર્થ કર્યો છે ને? ‘જયચંદ પંડિત’. ‘જયચંદ પંડિતે’ એમ (લીધું છે) કે, આ અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન શબ્દ કેમ લીધા છે? કે એને શુદ્ધનયથી બતાવવું છે એથી દોષ છે એ એના નથી (એમ કહેવું છે). નહિતર કહેવું છે તો પ્રતિક્રમણ અને પ્રત્યાખ્યાન. રાગથી હટવું છે અને સ્વભાવમાં આવવું છે એવું એનું સ્વરૂપ છે, બતાવવું છે એમ. પણ આ શુદ્ધનયનું કથન છે તેથી પ્રતિક્રમણ-પાછું ફરવું એ ન લેતા અસ્તિપણે એને અપ્રતિક્રમણ દોષ જે છે એ દોષ એના સ્વરૂપમાં નથી, માટે દોષનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે. બહુ ઝીણી વાત છે, ભાઈ! આહાહા...! આ ગાથા બહુ ઝીણી છે, સૂક્ષ્મ છે. આહાહા...!

‘જ્યયંદ પંડિતે’ અર્થ કર્યો છે. આચાર્ય નહિ. કે આ અપ્રતિક્રમણ ને અપ્રત્યાખ્યાન શબ્દ કેમ વાપર્યો?

ખરેખર તો પ્રતિક્રમણ ને પ્રત્યાખ્યાન બે જ કહેવું છે. કેમકે જો એ વસ્તુ સ્વરૂપમાં વાસ્તવિક વિકાર હોય તો એનું પુણ્ય વિકારનું પ્રતિક્રમણ કરવું અને વિકારનું પ્રત્યાખ્યાન કરવું એ બની શકે નહિ. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! પોતે જાત એની શુદ્ધ ચિદાનંદ સિદ્ધસ્વરૂપી ભગવાનઆત્મા પોતાની જાતે, પોતાને આશ્રયે, પોતાને અવલંબે, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પુણ્ય-પાપના ભાવ એ ન કરે. કેમ કે વિકાર છે. ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! આહાહા...! એમ કેમ ન કરે? કે, ભગવાને તો બે પ્રકારનો ઉપદેશ કર્યો છે. શુદ્ધનયથી અપ્રતિક્રમણ, અપ્રત્યાખ્યાન શબ્દ વાપર્યો છે.

ખરેખર તો ભગવાન કહે છે, કે વિકારથી હટી જા અને ભવિષ્યમાં વિકારનો ભાવ કરીશ નહિ. એમ પ્રત્યાખ્યાન અને પ્રતિક્રમણ કહેવાનો ભાવ છે, પણ અહીંયાં શુદ્ધનયનું કથન છે એથી એના સ્વરૂપમાં નથી એવો જે વિકાર, અપ્રતિક્રમણ ને અપ્રત્યાખ્યાનનો વિકાર, એ વિકારને ટાળવાનો જે ઉપદેશ કહ્યો એનો અર્થ એ થયો કે, એના સ્વરૂપમાં વિકાર કરવાનું સ્વરૂપ નથી. જો એના સ્વરૂપમાં વિકાર કરવાનું હોય તો સ્વરૂપ નિત્ય છે તો નિત્ય વિકાર કરે, કાયમ વિકાર જ કરે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, ભગવાન! માર્ગ પ્રભુનો ઝીણો છે, બાપુ! વીતરાગ જિનેશ્વરની ઝીણી વાતું બહુ. અત્યારે તો હજી સ્થૂળ વાતું થઈ ગઈ છે ને? આહા...!

અહીં તો પ્રથમ એમ કહે છે, કે આત્મા વસ્તુ જે છે પ્રભુ, એ પોતાને અવલંબે અને પોતાને આશ્રયે દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના વિકારના પરિણામ કરે એમ બને નહિ. કારણ કે, એના ગુણમાં ને દ્રવ્યમાં એ પવિત્રતા ભરી છે. તો ઈ પવિત્ર છે એ અપવિત્રતાને કરે એમ કોઈ રીતે બને નહિ. આહાહા...! તો કહે છે, કેમ એમ કીધું પ્રભુએ? બે પ્રકારનો ઉપદેશ આપ્યો છે ને? કે, વિકારથી વર્તમાનમાંથી હટવું ને ભવિષ્યના વિકાર થવા ન દેવા એમ પ્રતિક્રમણ ને પ્રત્યાખ્યાનનો ઉપદેશ કર્યો છે. એનો અર્થ નિષેધથી, શુદ્ધનયથી, અપ્રતિક્રમણ-અપ્રત્યાખ્યાન કીધું, દોષથી વર્ણન કર્યું. આ દોષ વસ્તુમાં નથી. એવા દોષથી છૂટે છે, દોષથી પાછો ફરી જાય છે માટે તેનામાં દોષ કરવાનો સ્વભાવ નથી. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! છે?

એ ‘ઉપદેશ બની શકે નહિ. અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનનો જે ખરેખર દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદે દ્વિવિધ (બે પ્રકારનો) ઉપદેશ છે તે, દ્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો થકો,...’ શું કહે છે? શાંતિથી સાંભળવાની વાત છે, પ્રભુ! આ તો વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર, એમનું કથન એ બીજે ક્યાંય છે નહિ. વીતરાગ સિવાય આવી વાત નામમાત્ર પણ ક્યાંય સત્ય નથી. આ તો પરમેશ્વર જિનેશ્વરદેવ પ્રભુ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં બિરાજે છે,

ત્યાંથી આ વાણી આવી છે. આહા...! એમ કહે છે, કે પ્રભુ! એકવાર શાંતિથી સાંભળ, કે તારું સ્વરૂપ છે એ તો પરમેશ્વર સ્વરૂપ છે, ભગવાન સ્વરૂપ છે, વીતરાગ સ્વરૂપ છે. કેમ કે જો વીતરાગ ને પરમેશ્વર સ્વરૂપ ન હોય તો એની પર્યાયમાં પરમેશ્વર ને વીતરાગતા આવશે ક્યાંથી? જે અરિહંત પરમાત્મા થાય છે (તેમને) અનંત કેવળજ્ઞાન, અનંત કેવળદર્શન, અનંત આનંદ, અનંત વીર્ય એ પર્યાયમાં અનંતપણું આવ્યું ક્યાંથી? બહારથી આવે છે? એમાં છે. આહાહા...!

ભગવાનઆત્મામાં અનંત જ્ઞાન, અનંત આનંદ, અનંત વીતરાગતા, અનંત શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ... એવો અનંત શાંતિથી ભરેલો પ્રભુ છે. એ જાતે પોતે વિકાર કરે એવું બની શકે નહિ. એટલે? જાતે એટલે? પોતાને અવલંબે આ વિકાર કરે એમ બને નહિ. ત્યારે કહે, વિકાર થાય છે કેમ? એ કીધું, જુઓ! કે, ‘અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનનો જે દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદે દ્વિવિધ (બે પ્રકારનો) ઉપદેશ છે...’ એટલે શું કહે છે? કે, જે વિકાર જીવ કરે છે એમાં એને પરદ્રવ્યનું લક્ષ છે, સ્વદ્રવ્યનું લક્ષ નથી. ભગવાન શુદ્ધ ચિદાનંદ પ્રભુ છે તેની દષ્ટિ નથી તેથી તે પરદ્રવ્યના લક્ષમાં જાય છે. તેથી તેને પરદ્રવ્યની મમતા થાય છે. પરદ્રવ્યની મમતા, પરદ્રવ્યના સંસ્કાર ને પરદ્રવ્ય મારા છે તેવો એને ભાવ થાય છે અને તે નિમિત્ત કરાવતું નથી, પરદ્રવ્ય એ કરાવતું નથી. કરે છે પોતે પણ પરના લક્ષે (કરે છે). એથી દ્રવ્ય ઈ અને એના લક્ષે પોતે વિકારી ભાવ કરે છે. એ બે નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધનો જે ઉપદેશ છે ઈ એમ બતાવે છે, કે પોતે જાતે વિકાર કરે એવો એનો સ્વભાવ નથી. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? ઝીણી ગાથા બહુ, બાપુ! આહાહા...!

સાદી ભાષાએ કહીએ તો એ વીતરાગમૂર્તિ પ્રભુ! અનાકુળ આનંદનો સાગર, એ આનંદના સાગર આનંદને અવલંબે દુઃખરૂપી વિકાર ભાવને કરે કઈ રીતે? સમજાય છે કાંઈ? ભગવાનઆત્મા અનાકુળ આનંદ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ! અતીન્દ્રિય આનંદ ને અતીન્દ્રિય જ્ઞાનનો સાગર, એ અતીન્દ્રિય આનંદ પોતે (દુઃખને કેવી રીતે કરે?) પોતામાં તો અતીન્દ્રિય આનંદ ને અતીન્દ્રિય જ્ઞાન છે. ઈ પોતે કઈ રીતે વિકાર દુઃખ ને રાગ (કરે)? દયા, દાન, કામ, ક્રોધના પરિણામ રાગ છે એ દુઃખ છે, તો આનંદસ્વરૂપ ભગવાન દુઃખને કરે શી રીતે? એનામાં દુઃખનું કરવાનું સ્વરૂપ છે નહિ. આહાહા...! ઝીણું પડશે, પ્રભુ! વસ્તુ પણ એવી ઝીણી છે. આહાહા...! ‘ભભૂતમલજી’ આ વખતે આવી વાતમાં બરાબર તાકડે (હાજર) છો. આહાહા...!

શાંતિથી જુઓ તો કહે છે, તારું સ્વરૂપ જે કાયમી છે, નિત્ય કાયમી એ તો શાંત, અકષાય, આનંદ, વીતરાગતા... આહાહા...! શુદ્ધતા ચિદ્દેવ જ્ઞાનનો પિંડ આનંદનો કંદ છે. એવો જે ગુણનો દરિયો પ્રભુ! એ બધા ગુણ પવિત્ર છે એ પવિત્રનો દરિયો પ્રભુ! એ પોતાને અવલંબે, ગુણને અવલંબે, વિકાર શી રીતે કરે? સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! ત્યારે કહે

છે, એનામાં વિકાર થાય છે તેથી તો પ્રભુએ પ્રતિક્રમણ ને પ્રત્યાખ્યાન કહ્યું, કે વિકારથી ખસી જા અને ભવિષ્યનો વિકાર કરીશ નહિ. એમ જે પ્રતિક્રમણ ને (પ્રત્યાખ્યાનનો) ઉપદેશ આપ્યો ઈ એમ બતાવે છે, કે નિમિત્ત ઉપર એનું લક્ષ જાય છે તેથી નિમિત્તની એને મમતા થાય છે. આ નિમિત્ત (સ્વ) દ્રવ્ય છે તેના ઉપર દષ્ટિ નથી અને તેથી અહીં દ્રવ્ય-પરદ્રવ્ય ઉપર દષ્ટિ જાય છે. તેથી તેને આ દ્રવ્ય હું છું એવું ન થયું ત્યારે આ નિમિત્ત તે હું છું, એ મારા છે એમ એની મમતા થઈ. એ પરદ્રવ્યે કરાવ્યું નથી. પરદ્રવ્યમાં-નિમિત્ત(માં) તેનું લક્ષ ગયું છે અને તેથી પરદ્રવ્યને દ્રવ્ય કીધું અને એને લક્ષે થતાં ભાવ, પુણ્ય, પાપ, વિકાર તેને ભાવ કીધા. એ દ્રવ્ય દ્રવ્યને ને ભાવને નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ છે. સમજાય છે કાંઈ? આત્મા કારણ અને વિકારી કાર્ય એવો આત્મામાં સ્વભાવ છે જ નહિ. આહાહા...! ગજબ વાત કરે છે. આવી વાત દિગંબર મુનિઓ કેવળજ્ઞાનીના કેડાયતો છે. વાતું બહુ ઝીણી બાપુ! લોકો બહારની પ્રવૃત્તિમાં રોકાય ગયા, સત્ય પડ્યું રહ્યું એકકોર.

કહે છે, કે એ પ્રભુ તો પૂર્ણાનંદ અને અતીન્દ્રિય શાંતિનો સાગર છે ને, નાથ! એ શાંતિને આશ્રયે એટલે અકષાય સ્વભાવને આશ્રયે એટલે કે વીતરાગ ને અતીન્દ્રિય આનંદને આશ્રયે વિકાર શી રીતે થાય? એ પોતે તો વિકારની અકારક વસ્તુ તો છે. વસ્તુનું સ્વરૂપ તો વિકારનું (અકારક છે). દયા, દાન ને વ્રતના પરિણામનો વિકારનો પણ કર્તા એ આત્મા નથી. આહાહા...! ત્યારે કહે, આ થયું શું આ? કે, ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું ને, કે ભાઈ! તું વિકારથી હટી જા. કારણ કે, તારા સ્વભાવમાં નથી. ભવિષ્યનો વિકાર કરીશ નહિ કેમ કે ભવિષ્યમાં પણ તું પવિત્ર છો, તારામાં દોષ રહેશે નહિ. આહાહા...! આ ઝીણું છે. તમારા રૂપિયામાં સમજાય એવું નથી ન્યાં.

મુમુક્ષુ :- ક્યાં સમજાય?

ઉત્તર :- ન્યાં તો ઓલા રૂપિયા-ધૂળ સમજાય.ઈ કરોડોપતિ માણસ છે.

મુમુક્ષુ :- કરોડોપતિ તો સમજી જાય છે...

ઉત્તર :- આહા...! ધૂળમાં નથી, ઈ જ કહે છે. તારું દ્રવ્ય જે વસ્તુ આનંદસ્વરૂપ (છે) એનું જો લક્ષ કર તો તો વિકાર થાય જ નહિ. ત્યારે તારા દ્રવ્ય ઉપર દષ્ટિ નહિ હોવાથી તારું ક્યાંક બીજે, બીજી ચીજ ઉપર લક્ષ છે, પછી તો એ પૈસો, સ્ત્રી, કુટુંબ, કર્મ ગમે તે ઈ પરદ્રવ્યના નિમિત્ત ઉપર તારું લક્ષ છે તેથી તને નિમિત્તના સંસ્કાર રહી ગયા છે. નિમિત્તને તેં ભલું માન્યું છે. એ જ દ્રવ્યનું અપ્રતિક્રમણ છે અને તેના લક્ષે જે વિકાર થયા તેનાથી તું છૂટતો નથી એ જ વિકારનું અપ્રતિક્રમણ છે. ઓલું નિમિત્તનું અપ્રતિક્રમણ છે આ વિકારનું અપ્રતિક્રમણ છે. 'પાટનીજી'! ધીમેથી વાત સમજવાની છે, બાપુ! આહાહા...!

ભગવાનઆત્મા! એમ બોલાવે છે. આચાર્યો તો એમ પોકાર કરે છે-ભગવાનઆત્મા! આહાહા...! ચાહે તો એકેન્દ્રિયનો, બેઈન્દ્રિયનો, ત્રણઈન્દ્રિયનો ગમે તે આત્મા હોય, (એ)

વસ્તુ છે, દ્રવ્ય છે, દ્રવ્ય છે. વસ્તુ છે એ વસ્તુમાં વસેલા અનંતા પવિત્ર ગુણો છે. બધા આત્માઓ એ ભગવતસ્વરૂપ જ છે. આહાહા...! ભગવતસ્વરૂપ એનાથી વિરુદ્ધ વિકારભાવને ભગવાનને આશ્રયે, ભગવાનના સ્વરૂપને આશ્રયે કેમ કરે? તેથી તો પ્રભુનો પ્રતિક્રમણ ને પ્રત્યાખ્યાનનો ઉપદેશ છે, કે તું એ વિકારમાંથી હટી જા, પરના નિમિત્તના લક્ષને છોડી દે અને નિમિત્તને લક્ષે વિકાર થાય તેને પણ છોડી દે. એમ જે ઉપદેશ કર્યો એનો અર્થ એ થયો કે, આત્મા સ્વયં પોતાથી વિકાર કરે એવું છે નહિ. નિમિત્તને લક્ષે જાય તો નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધમાં વિકાર થાય. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આવી વાતું છે. આહા...!

અહીં તો શુભભાવ એ દયાના, દાનનો, ભક્તિનો, વ્રતનો, પૂજાનો, જાત્રાનો એ રાગ, રાગ છે. અહીં તો ઈ કહે છે, કે રાગનો કર્તા જો આત્મા હોય તો આત્મા તો સ્વદોષ થઈ જાય અને આત્મા તો નિર્દોષ ત્રિકાળ પવિત્ર છે. માટે પોતે પવિત્ર પરમાત્મા એ રાગનો કર્તા છે જ નહિ. આહાહા...! રાગનો અકર્તા છે. આહાહા...! એટલે કે સમ્યગ્દષ્ટિ થાય એની દષ્ટિ દ્રવ્ય ઉપર જાય. તેથી તે સમ્યગ્દષ્ટિ રાગનો કર્તા થતો નથી. આહા...! કેમ કે દષ્ટિમાં વિષય દ્રવ્ય છે અને દ્રવ્ય પવિત્રનો પિંડ છે. તેથી તે દષ્ટિના વિષયવાળો સમક્રિતી રાગ થાય તેનો કર્તા થતો નથી, એનો જાણનાર રહે છે. આહાહા...! આવી વાતું છે. આવો ઉપદેશ હવે. પકડાય નહિ એવો ઉપદેશ, પ્રભુનો આવો ઉપદેશ છે, બાપુ! આહાહા...!

અનંત કાળ રખડતા થયા. ચોરાશી લાખના અવતાર (કર્યા). એક એક યોની, ચોરાશી લાખ યોનીમાં એક એક યોનીમાં અનંત અવતાર કર્યા, પ્રભુ! મુનિપણું પણ અનંતવાર લીધું છે, દિગંબર મુનિ અનંતવાર થયો પણ આત્મજ્ઞાન કર્યું નહિ. એ રાગની ક્રિયા કરીને માન્યું કે, અમે સાધુ છીએ અને એને લઈને સ્વર્ગમાં જાય. ‘મુનિવ્રત ધાર અનંત બેર ઐવેયક ઉપજાવ્યો પણ આત્મજ્ઞાન બિન લેસ સુખ ન પાયો.’ ‘છ ઢાળા’માં છે. આહાહા...! પ્રભુ! તારી પવિત્રતાના પિંડને તેં કોઈ દિ’ જોયો નહિ, જાણ્યો નહિ, તેનો આદર કર્યો નહિ. કહો ‘ભંડારીજી’! મોટા ‘ભંડારી’ તો આ બેઠા. આહાહા...! આ મોટો ‘ભંડારી’ અહીં છે. આહાહા...!

ભગવાન પરમાત્માનો પોકાર છે (કે), તારામાં તો અનંત... અનંત... આનંદ આદિ પવિત્ર ગુણોનો સાગર, ભંડાર છો ને, પ્રભુ! એ ગુણ ને દ્રવ્ય એ વિકારને કઈ રીતે કરે? નિર્વિકારી ચીજ એ વિકારને કઈ રીતે કરે? ત્યારે કહે, એમાં વિકાર થાય છે ને? આ સંસાર છે ને? રખડે છે ને? (તો કહે છે), બાપુ! એ છે ઈ ટાળવા જેવું છે એમ સમજાવવા પ્રતિક્રમણ ને પ્રત્યાખ્યાનનો ભગવાને ઉપદેશ કહ્યો. એથી કહે (છે), પરના લક્ષને છોડ અને પરના લક્ષથી થતા વિકારને પણ છોડ. આહાહા...! સ્વનું લક્ષ કર અને સ્વને આશ્રયે છે એ પવિત્રને પ્રગટ કર. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? ગાથા બહુ ઝીણી આવી છે, બાપુ!

આ તો દિગંબર સંતોની વાણી ક્યાંય છે નહિ. વીતરાગ સિવાય, સર્વજ્ઞ સિવાય એવી

વાત ક્યાંય છે નહિ. સમજવી બહુ કઠણ પડે. આહાહા...! એ કહે છે, કે ભગવાનનો 'ખરેખર દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદે દ્વિવિધ (બે પ્રકારનો) ઉપદેશ...' દ્રવ્ય એટલે પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ જાય છે, એ મારા માને અને મમતાના સંસ્કાર રાખે છે, એને ભલા જાણે છે—એ નિમિત્ત. અને તેને લક્ષે વિકાર કરે છે એ નૈમિત્તિક. એ નિમિત્ત-નિમિત્તનો પ્રભુનો જે ઉપદેશ છે, કે એને છોડી દે, એનું પ્રતિક્રમણ કર, એનું પ્રત્યાખ્યાન કર. એમ કહેતાં જ આત્મા સ્વયં પોતાથી વિકાર કરે એવું એનું સ્વરૂપ નથી. ફક્ત નિમિત્તને આધીન જઈને નૈમિત્તિક દશા થાય એથી તે વિકાર કરે (છે) અને રખડે છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

એક છોકરો આવ્યો. અહીં 'પાલડી' છે. બ્રાહ્મણનો છોકરો હતો, નાનો વીસેક વર્ષનો હશે. મહારાજ! ન્યાં 'મુંબઈ'માં હું સાંભળવા આવતો. સમજાય છે? એમ તમે કહેતા. હા, બરાબર સાચી વાત કરી. એક બ્રાહ્મણનો છોકરો હતો કો'ક. 'પાલડી' છે ને? અઢી ગાઉ (દૂર). બ્રાહ્મણ (છે). ન્યાં 'ઘાટકોપર' રહેતો હશે. પાંચ રૂપિયા મુક્યા અને આમ વાત (કરી), મહારાજ! હું આપને 'મુંબઈ' સાંભળવા આવ્યો હતો. સમજાય છે? એમ આપ કહેતા હતા. કીધું, વાત સાચી. આ તો બધા આત્માની વાત છે. આમાં ક્યાં બ્રાહ્મણ ને વાણીયો ને ઢેઢ ને આમાં ક્યાં છે. અંદર આત્મા જે ભગવાન છે એની વાતું છે ને, પ્રભુ! આત્મા વાણીયો પણ નથી ને આત્મા પુરુષ પણ નથી ને આત્મા સ્ત્રી પણ નથી, આત્મા નપુંસક પણ નથી. આહાહા...! આત્મા નિર્ધન પણ નથી ને આત્મા સધન પણ નથી, આત્મા મૂર્ખ પણ નથી ને પંડિતની પર્યાય એ પંડિત પણ નથી. પર્યાય પંડિત છે ઈ, હોં! આહાહા...!

એ તો અનંત અનંત આનંદનો સાગર... આહાહા...! (એની) જાતની ભાતમાં તો વિકાર થવું એ હોઈ શકે નહિ, પ્રભુ! એની જાત જે છે એ જાતમાંથી તો પવિત્રતા, અતીન્દ્રિય આનંદ, અતીન્દ્રિય શાંતિ ને સમકિત પ્રગટે એવી એની નાત, એવી એની જાત છે. છતાં એ પોતાનું લક્ષ છોડીને, સ્વદ્રવ્યને છોડીને પરદ્રવ્યની મમતામાં ચાલ્યો જાય છે. આહાહા...! પોતાના અનંતા ગુણોની પવિત્રતાનો આશ્રય છોડી દઈને એ નિમિત્તને આશ્રયે જે પુણ્ય ને પાપના વિકાર થાય તેમાં એ ઘૂસી જાય છે. આહાહા...! તાકડે આ વાત સારી આવી ગઈ છે, હોં! 'ભંડારીજી'! બરાબર આ વાત ઠીક આવી ગઈ.

ભાગ્યશાળીને તો કાને પડે એવું છે, એવી વાત છે. ત્રણલોકના નાથની પરમેશ્વરની વાત છે, બાપા! આકરી તો પડે, શું થાય? લોકો બહારમાં હરખ ને હોંશું કરીને પડ્યા છે એને અંદરમાં હરખમાં—આનંદમાં લાવવો. પ્રભુ! તું આનંદ છો ને! ત્યાં જા ને! તેની આનંદની હોંશું કર ને! આ પરની હોંશું કરવામાં પ્રભુ! તને નિમિત્તની મમતા થાય છે અને નિમિત્ત તરફના વિકાર તારાપણું માનીને તું કરે છો પ્રભુ! એ દુઃખી (થવાના), રખડવાના રસ્તા છે. આહાહા...! આહા...! ગાથાએ ગજબ કરી છે. શું કીધું ઈ?

'દ્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો થકો...' શું કીધું ઈ? પરદ્રવ્ય

ઉપર એની મમતા છે. ઇ પરદ્રવ્ય મમતા કરાવતું નથી. પરદ્રવ્ય ઉપર એનું લક્ષ જાય છે એટલે પર મારા છે એમ માને છે અને પરના લક્ષે જે પોતામાં વિકાર થાય છે; એ પોતાને લક્ષે તો વિકાર થાય નહિ, તેથી પરને લક્ષે જે વિકાર, દયા, દાન, કામ, ક્રોધના ભાવ થાય તેનો તે કર્તા થઈ અને નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધે રખડે છે. છે?

‘એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો થકો, આત્માના અકર્તાપણાને જ જણાવે છે.’ શું કીધું ઇ? એ લીટીમાં તો બહુ છે. પરદ્રવ્યના લક્ષની મમતાથી અને પરદ્રવ્યના લક્ષે થતા વિકારથી એ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધમાં જે દુઃખી છે એ એમ બતાવે છે, કે આત્મા સ્વયં પોતે વિકારનો કર્તા નથી. એ તો નિમિત્તને આશ્રયે લક્ષે જાય તો વિકાર કરે છે. ‘પાટનીજી!’ ઝીણી વાત છે. શું કહ્યું ઇ? કે ‘દ્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો થકો, આત્માના અકર્તાપણાને જ જણાવે છે.’ ઇ શું કહ્યું? ભાઈ!

આ તો વીતરાગની વાણી છે. આ કાંઈ કથા નથી, આ વાર્તા નથી. આ તો પ્રભુ ત્રણલોકના નાથ જિનેશ્વરદેવ કેવળજ્ઞાની પરમાત્મા, એના મુખે દિવ્યધ્વનિ નીકળી છે. એ દિવ્યધ્વનિ આ ‘કુંદકુંદાર્ય’ મહાવિદેહમાંથી લાવ્યા એ આ વાત છે, પ્રભુ! આહાહા...! કહે છે, કે પરના નિમિત્તના લક્ષે મમતા કરતા તને વિકાર જે થાય એ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ જાહેર કરતા (એમ જણાવે છે કે) આત્મા નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ વિનાનો એ આત્મા તો વિકારનો કર્તા ઠરતો નથી. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- લોજીક છે.. લોજીક છે.

ઉત્તર :- લોજીક છે. ન્યાય... ન્યાય... ન્યાય ધાતુ છે-નિ. ન્યાયમાં નિ ધાતુ છે. જે વસ્તુનું સ્વરૂપ છે ત્યાં નિ એટલે જ્ઞાનને લઈ જવું. જેવી રીતે વસ્તુની સ્થિતિ છે ત્યાં જ્ઞાનને લઈ જવું એનું નામ ન્યાય. આ લૌકિકના ન્યાય નહિ, ડોં! તમારા વકીલાતના ને એ નહિ.

મુમુક્ષુ :- ન્યાં પણ ન્યાય છે.

ઉત્તર :- એ બધા ન્યાય અન્યાય છે. આ તો ભગવાનના ઘરના ન્યાય (છે). આહાહા...!

દ્રવ્ય એટલે પરવસ્તુ, તેની મમતા. ઓલામાં ત્રણ લીધું. એને સારા જાણવા, સંસ્કાર રહેવા, તેના પ્રત્યે મમત્વ રહેવું. પરદ્રવ્ય ચાહે તો દેવ-ગુરુ ને શાસ્ત્ર હોય પણ એ પરદ્રવ્ય છે. એ પરદ્રવ્યને ભલા જાણવા અને પોતાને ભલો જાણવું છોડી દેવું. આહાહા...! અને પરના સંસ્કાર રહેવા ને પોતાના સંસ્કાર છોડી દેવા. આહાહા...! છે ને? ભાવાર્થમાં છે. એને સારા જાણવા, સંસ્કાર રહેવા ને મમત્વ (રહેવું). પરને સારા જાણવા અને પોતાને સારો જાણવો નહિ, પરના સંસ્કાર રહેવા ને પોતાના સંસ્કાર નાખવા નહિ, પરને ભલા જાણવા, પરની મમતા કરવી (અને) પોતે સ્વરૂપ અખંડાનંદ પૂર્ણ છે એનું મમપણું, એનો અહંકાર-શ્રદ્ધા કરવી નહિ. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, ભગવાન! ધીમે ધીમે સમજવા જેવી વાત છે, બાપુ! આ કાંઈ વાર્તા નથી.

ત્રણલોકનો નાથ 'સીમંધર' ભગવાન મહાવિદેહક્ષેત્રમાં બિરાજે છે. પરમાત્મા સમવસરણમાં બિરાજે છે. અત્યારે હાજરાહજુર બિરાજે છે. પાંચસો ધનુષ્યનો દેહ છે. કરોડ પૂર્વનું આયુષ્ય છે. એક પૂર્વમાં સીત્તેર લાખ કરોડ ને છપ્પન હજાર કરોડ વર્ષ જાય. એટલું પ્રભુનું આયુષ્ય છે. મહાવિદેહમાં પ્રભુ મોજૂદ બિરાજે છે અત્યારે. આહાહા...! આ ત્યાંથી આવેલી વાત છે. આહાહા...! શાંતિથી સમજાય એવી છે, બાપા! આ કોઈ કથા નથી, પકડેલી વાત (નથી). આહાહા...!

'નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણને જાહેર કરતો...' એટલે? પરદ્રવ્યના લક્ષવાળો વિકાર અને પરદ્રવ્યની મમતા એ બે નિમિત્ત-નિમિત્તને જાહેર કરતો. નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ વિનાનો ભગવાનઆત્મા તે તો અકર્તા સિદ્ધ થાય છે. એ નિમિત્ત-નિમિત્તને સંબંધે કર્તા થાય છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! ઓલું સહેલુંસટ હતું-દયા પાળવી, વ્રત પાળવા, અપવાસ કરવા, જાત્રા કરવી, ભક્તિ કરવી, પૂજા કરવી. અરે...! બાપા! એ તો બધી રાગની ક્રિયા (છે), ભાઈ! તને ખબર નથી. એ ભગવાન જે આત્મા છે એ તો બહાર નીકળે છે ત્યારે રાગ થાય છે. એ રાગની ક્રિયા છે, એ ધર્મ-બરમ નથી. આહાહા...! ગજબ વાત કરે છે ને, પ્રભુ! એ રાગનો કર્તા આત્મા નથી. કેમ કે આત્મા તો પવિત્રસ્વરૂપ છે. તે પોતાની જાતે અંતર આશ્રયે અવલંબે રાગ કરે એવું એનું સ્વરૂપ નથી. તેથી તે નિમિત્તને લક્ષે મમતા કરીને વિકાર કરે. એ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધને જાહેર કરતા આત્મા વિકારનો અકર્તા જાહેર થાય છે. આહાહા...!

ધીમે ધીમે સમજવું, પ્રભુ! વીતરાગ વિનાના વિરહ પડ્યા, ભરતક્ષેત્રમાં પરમાત્મા રહ્યાં નહિ. ત્યાં બિરાજી રહ્યાં. અહીંયાં કેવળજ્ઞાન રહ્યાં નહિ અને વાતું લોકોએ બગાડીને ગડબડ કરી નાખી છે. આહાહા...! આવા ત્રણલોકના નાથ, એના ઘરની આવી વાતું છે, પ્રભુ!

નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ એમ જાહેર કરે છે, પરદ્રવ્યના નિમિત્તનું લક્ષ કરતાં તેની તને મમતા રહેતા, તેને ભલો જાણતા, તેના સંસ્કાર રહેતા તારામાં જે વિકાર થાય છે તેને ભલો જાણતા, સંસ્કાર રહેતા, મમતા રહેતા, બેના સંબંધે વિકાર થાય છે. આત્માના સંબંધે અવિકાર થાય, એ આત્મા વિકારનો અકર્તા છે. નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધમાં જાય તો કર્તા થાય, એ દ્રવ્ય કર્તા નથી. આહા...! ઇ પર્યાયમાં કર્તા થાય છે. આહાહા...! આવી વાતું છે.

'માટે એમ નક્કી થયું કે પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે...' શું કહ્યું? પરદ્રવ્યથી વિકાર થયો નથી. પરદ્રવ્યને તો આત્મા અડતોય નથી. કેમ કે કોઈ એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને અડે જ નહિ એવો ભગવાનનો લેખ છે. ૩ જી ગાથા 'સમયસાર'માં. દરેક દ્રવ્ય, દરેક વસ્તુ પોતાના ગુણ ને પર્યાયને ચૂંબે, અડે પણ પરદ્રવ્યને તો ત્રણકાળમાં અડતું નથી. અર...ર...! આ વાત બેસવી (કઠણ પડે). એ રાગ થાય એ કર્મને અડતો નથી પણ એ રાગ કરનાર એનું લક્ષ કરે છે. ઇ લક્ષ કરાવે છે કે ઇ કરે છે એમ નથી પણ એ કરનારનું લક્ષ ત્યાં જાય

છે તેથી નિમિત્તની મમતા થાય છે અને એ લક્ષ જતા અહીં રાગ ને દ્વેષ થાય છે તે ભાવ છે. એ નિમિત્ત ને નૈમિત્તિકની પ્રસિદ્ધિ કરતા આત્મા એકલો અકારક ઠરે છે. એ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધમાં જાય તો કર્તા પર્યાયમાં થાય છે. આહાહા...! આવી વાતું છે. અત્યારે તો બહારનો વ્યવહારને આ બધી ઘમાઘમ ચાલી છે. વ્યવહાર ખૂબ કરે એને ધર્મ થાય.

મુમુક્ષુ :- પરાશ્રિત ભાવથી સ્વાશ્રિત ભાવ થાય?

ઉત્તર :- ત્રણકાળમાં ન થાય, ભાઈ! ઈ તો અહીં પ્રભુ કહે છે. આહા...!

નિમિત્ત-નૈમિત્તિક એટલે પર્યાયમાં વિકાર તે નૈમિત્તિક અને પરવસ્તુ તે નિમિત્ત, છતાં નિમિત્તથી થતું નથી પણ નિમિત્ત તરફના લક્ષવાળો વિકાર (થાય છે), તેથી તેને નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધવાળો કહ્યો. એ વિકારનો કરનાર નિમિત્તના લક્ષે કરે છે તેથી નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધને કારણે જીવ વિકારનો કર્તા થાય છે. પણ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ રહિત એકલો પ્રભુઆત્મા એ વિકારનો અકર્તા ઠરે છે. આહાહા...! શું સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! આવી વાતું.

મુમુક્ષુ :- અમે તો પરનું બધું કામ કરીએ છીએ.

ઉત્તર :- ધૂળેય કરતો નથી, અભિમાન કરે છે. શું કરે? ધૂળ. આહા...! બાપુ! આકરી વાતું, ભાઈ! એ કહ્યું નહોતું? આમાં ૩ જ ગાથામાં છે. ‘एयत्तणिच्छयगदो समओ सब्वत्थ सुंदरो लोगे’ ભગવાનઆત્મા એકત્વ સ્વરૂપ છે. પરદ્રવ્ય-દરેક દ્રવ્ય એકસ્વરૂપ છે. કોઈ દ્રવ્ય કોઈ દ્રવ્યને ચુંબતું, અડતું નથી. કેમ બેસે વાત? આમાં ૩ જ ગાથા છે. કોઈ દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને અડતું નથી. આ જમીન ઉપર પગ ચાલે... પ્રભુ! આકરું પડશે, નાથ! એ પગ જમીનને અડતો નથી એમ ભગવાનનો પોકાર છે. કેમ કે પગના પરમાણુઓ અને જમીનના પરમાણુઓ બે વચ્ચે અત્યંતઅભાવ છે. અત્યંતઅભાવને લઈને એ જમીનને પગ અડતોય નથી ને પગ ચાલે છે. ‘ભંડારીજી’! આવી વાતું છે. ન્યાં ‘સાયલા-બાયલા’માં ક્યાંય આવી વાતું ન મળે. બાને તો પ્રેમ છે. પ્રેમ છે ને, પ્રેમ છે ને! બાપા! આ જ કરવા જેવું છે, ભાઈ! આહા...! બાકી તો બધી થોથા છે. આહાહા...! ગાથા એવી આવી છે. આહાહા...!

કહે છે, કે ‘દ્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો થકો, આત્માના અકર્તાપણાને જ જણાવે છે. માટે એમ નક્કી થયું કે પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે...’ નિમિત્ત કરાવતું નથી કાંઈ, ફક્ત નિમિત્ત છે. ‘અને આત્માના રાગાદિભાવો નૈમિત્તિક છે.’ આત્મામાં રાગ, દ્વેષ, દયા, દાન, કામ, ક્રોધના ભાવ થવા એ નૈમિત્તિક. નૈમિત્તિક એટલે નિમિત્તના સંબંધે થતા એ નૈમિત્તિક. નિમિત્તથી થયા નહિ, નિમિત્તને લઈને નહિ પણ નિમિત્તના સંબંધે થયા માટે એને નૈમિત્તિક કહ્યા. આહાહા...! નિમિત્તને તો નૈમિત્તિક વિકારભાવ અડતોય નથી. ભાઈ! માર્ગ આકરો, બાપુ! નૈમિત્તિક વિકાર છે, એ નિમિત્તને અડતોય નથી. એ નિમિત્ત પણ વિકારને અડતું નથી. ફક્ત વિકાર કરનાર જે જેને અડતું નથી એવા નિમિત્ત ઉપર

એનું લક્ષ જાય છે. લક્ષ જાય છે, મમતા કરે છે. એ નિમિત્ત થાય છે ને અહીં નૈમિત્તિક વિકાર (થાય) છે. આહા...! એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિકના... છે ને?

‘પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે અને આત્માના રાગાદિકભાવો નૈમિત્તિક છે. જો એમ ન માનવામાં આવે તો દ્રવ્ય-અપ્રતિક્રમણ અને દ્રવ્ય-અપ્રત્યાખ્યાનનો કર્તાપિણાનાં નિમિત્ત તરીકેનો ઉપદેશ નિરર્થક જ થાય,...’ ભગવાને એમ કહ્યું, કે રાગથી નિવૃત્ત થઈ જા, તારામાં નથી એમ જે ઉપદેશ કર્યો એ રાગનો જો આત્મા કર્તા હોય તો આત્મા તો નિત્ય છે, આત્મા ત્રિકાળ છે, ત્રિકાળ કર્તા રહે. માટે એમ છે નહિ. આહાહા...! છે? ‘નક્કી થયું કે પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે અને આત્માના રાગાદિકભાવો નૈમિત્તિક છે.’ આ નિમિત્ત-નૈમિત્તિકમાં પણ મોટો ગોટો છે. જુઓ! નિમિત્ત છે કે નહિ? પણ નિમિત્ત છે એ કોણે ના પાડી? પણ નિમિત્ત અહીં વિકાર કરાવે છે, એમ નથી. એ વિકાર કરનારો નિમિત્ત ઉપર લક્ષ કરે છે તે કરે છે, નિમિત્ત કરાવતું નથી. ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

આ શરીર સ્ત્રીના શરીરને અડતું નથી. કેમ કે આ દ્રવ્ય છે એ અસ્તિપણે છે અને ઈ દ્રવ્યપણેથી આ નાસ્તિ છે. અને એનું અસ્તિપણું છે ઈ આ દ્રવ્યપણાથી એ નાસ્તિ છે. એથી આ શરીર બીજા શરીરને અડે છે એમ ભગવાન ના પાડે છે. કેમ બેસે? આહાહા...! સમજાય એટલું સમજવું, પ્રભુ! મારગડા આવા છે. આહા...! અરે...! વીતરાગ ત્રણલોકના નાથ જિનેશ્વરદેવ સિવાય આ વાત ક્યાંય નથી. કોઈ ઠેકાણે આ વાત નથી. પરમેશ્વર કે કેવળી એમણે જે ત્રણ કાળ, ત્રણ લોક જોયા. એવું જોયું, એવું જાણ્યું, એવું કહ્યું. આહાહા...! એ સિવાય કોઈ ઠેકાણે આ વાત છે નહિ. બીજા ભલે આત્માની વાતું કરે, સર્વ વ્યાપક છે ને આ વેદાંતી ને સર્વ વ્યાપક-બ્યાપક (માનનારા) બધા અજ્ઞાની છે. ભગવાન ત્રિલોકનાથ સર્વજ્ઞદેવે કહ્યું એ સિવાય જેટલા બીજા કહેનારા છે એ બધા અજ્ઞાની છે.

પરમાત્મા ત્રિલોકનાથનું આ ફરમાન છે, કે નિમિત્ત ચીજ છે, બીજી ચીજ છે. તું પણ છો (અને) બીજી ચીજ છે. ઠીક હવે તું છો એ સ્વતંત્ર સ્વયં તો વિકારનો અકર્તા છે. ત્યારે કહે, વિકાર થાય છે કેમ? કે, ઈ પર્યાયમાં નિમિત્તનું લક્ષ કરે છે. દ્રવ્યનું લક્ષ કરે તો તો વિકાર થાય નહિ. પણ પર્યાયમાં-અવસ્થામાં-વર્તમાન દશામાં નિમિત્તની મમતા કરે છે. એથી તેને નિમિત્તની મમતા છે અને એના નિમિત્તથી થતા (અને) પોતાના કારણે (કરાતો) વિકાર, એની મમતા છે. એ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ જાહેર કરે છે, કે આત્મા સ્વયં અકર્તા છે. આરે...! આરે...! આવું સમજવું. ‘શાંતિભાઈ’! વકીલાતમાં ન્યાય આવે, બીજે ન્યાય આવે, (તમે) વેપારી, હીરા-માણેકના ધંધામાં આ ક્યાં ન્યાય આવે?

મુમુક્ષુ :- સાચો હીરો તો આ છે. બીજા તો જડ હીરા છે.

ઉત્તર :- એ તો ધૂળ છે-માટી છે. એ તો મારી નાખે. એક જણો ‘મુંબઈ’માં સારો હીરો હતો ઈ લઈને નીકળ્યો હતો. ‘મુંબઈ’માં બન્યું હતું. એક શેરીમાં ગયો તો એક કો’ક

શું કહેવાય? ડાકુ, લુટારો. એણે જોયો એને. અંદર ગયો, મારી નાખ્યો અને લઈ લીધો. હીરો સુખને માટે હતો એ મરવા માટે (નિમિત્ત) થયો. 'મુંબઈ'માં બન્યું હતું. આવ્યું હતું. નાની ગલીમાં ગયો હોય ને કો'ક હીરો ભાળી ગયો. અંદર ગરી (અને મારી નાખ્યો). આ હીરાની શોભાઓ! ઓભા છે મોટી. શોભા નથી, ઓભા (છે). આહા..!

હીરો તો આ ચૈતન્ય હીરો અંદર આનંદનો નાથ! આહાહા..! જેની ચમકની ચમક જગતમાં દેખાય નહિ. એ અંતરદષ્ટિથી દેખાય એવી એ ચીજ છે. એવો હીરો, ચમકતો હીરો! એ તો કહે છે, વિકાર એકલો તો જાતિએ પોતાના સ્વભાવને આશ્રયે તો કરે જ નહિ. એ અપેક્ષાએ ભગવાનઆત્મા તો રાગનો અર્કર્તા છે. પણ નિમિત્તના લક્ષમાં જાય છે, અહીં લક્ષમાં નથી જાતો, ત્રિકાળી આનંદનો નાથ સાગર છે ત્યાં દષ્ટિ નથી જતી અને તેથી આ દષ્ટિ આમ જાય છે. તે નિમિત્તના મમતે વિકાર કરે એ વિકાર નૈમિત્તિક છે, પરચીજ નિમિત્ત છે. એ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ વ્યવહારને જાહેર કરે છે. એ જાહેર કરતા આત્મા વિકારનો અર્કર્તા છે એમ જાહેર થાય છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? યાદ રહેવું મુશ્કેલ. ઘરે(થી) બૈરાં-બૈરાં આવ્યા ન હોય અને (પૂછે કે), શું સાંભળ્યું તમે? (તો કહે), કાંઈ કહેતા હતા, કોણ જાણે. આમ છે ને તેમ છે ને. આ વાત તો એવી છે, હોં! બાપા! ઝીણી વાત છે ને, ભાઈ!

પ્રભુ! તારા ઘરની વાત છે, હોં! પ્રભુએ તારા ઘરની વાત કરી પ્રભુ! આહાહા..! પ્રભુ તરીકે તો બોલાવે છે. આચાર્ય એમ બોલાવે છે, પ્રભુ! ભગવંત! એમ કરીને બોલાવે છે. આહાહા..! ૭૨ ગાથા. 'સમયસાર' ભગવાનઆત્મા! આહાહા..! એને સાંભળ્યો જાય નહિ, અરે..રે..! હું ભગવાન? બાપુ! ભગવાન છો, ભાઈ! તેં પર્યાયમાં રાગ-દ્વેષ કરીને પામરતા માની છે પણ તું તો પ્રભુ છો અને પ્રભુ જો ન હોય તો પ્રભુતા કેવળજ્ઞાન અરિહંત પરમાત્મા થશે ક્યાંથી? અરિહંત પરમાત્મા થયા, સર્વજ્ઞ પરમાત્મા બિરાજે છે, મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં લાખો કેવળીઓ બિરાજે છે ઈ કેવળજ્ઞાની થયા ક્યાંથી? કેવળજ્ઞાનમાં અનંત આનંદ આવ્યો ક્યાંથી? બહાર લટકે છે? અંદર ભર્યો છે, પ્રભુ! અંદર ખજાનો ભર્યો છે, ભાઈ! આહાહા..! પ્રભુ! તારી નજરું ત્યાં નથી. એ નજરમાં નિધાનને લે તો તને નિધાન દેખાશે. અંદર નિધાન પડ્યું છે. આહાહા..! આરે..! આવી વાતું છે. કંઈ કરવાનું કહે કે, આ કરો, આ કરો. પણ એ કરવાનું હું કરું, એવું માનવું એ જ મિથ્યાત્વ છે. એ ભગવાન તો જાણનાર-દેખનાર છે, એ કરે કોને? આહાહા..! સમજાણું?

'પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે અને આત્માના રાગાદિભાવો નૈમિત્તિક છે. જો એમ ન માનવામાં આવે તો દ્રવ્ય-અપ્રતિક્રમણ....' એટલે કે, દ્રવ્ય ને રાગનું લક્ષણ હોડવું અને દ્રવ્યનું પ્રત્યાખ્યાન (એટલે કે) ભવિષ્યનો રાગ ન કરવો, એવા 'કર્તાપણાનાં નિમિત્ત તરીકેનો ઉપદેશ નિરર્થક જ થાય,....' રાગ છોડવાનો ઉપદેશ કહે છે. જો રાગ આત્માનો જ હોય અને આત્મા જ

એનો કર્તા હોય તો છોડવાનો એ ઉપદેશ ભગવાનનો છે એ ખોટો થાય છે. આહાહા...! સમજાય છે આમાં? જાત જ બીજી છે. ન્યાં ઓલા રૂપિયા આડે બેઠા (છે). કો'ક તો તમારી એવી વાતું કરે છે, કરે છે ભઈ, હોય ઈ ખરું, છ ભાઈઓ છે તો એક એક પાસે કરોડ રૂપિયા છે, એમ કહે છે. લ્યો! આ છ જણ છે. એક જણો કહેતો હતો. અહીં તો સાંભળ્યું એ કીધું, અહીં ક્યાં જોવા ગયા હતા? એમ કહેતા હતા, કો'ક કહેતું હતું. એ 'બલુભાઈ' કહેતા હતા, લ્યોને! ઓલા 'બલુભાઈ', નહિ? ઓલા ડોક્ટર છે ને? 'બલુભાઈ' નહિ? આ 'આફ્રિકા' જવાના છે, ઈ કહેતા હતા. છ ભાઈઓ પાસે એક એક પાસે કરોડ કરોડ છે. છ ભાઈઓ છે. કરોડ શું અબજ રૂપિયા હોય, આ ધૂળ. આહા...!

ક્યાં ગયા? 'પોપટભાઈ' નથી? ગયા? એ 'પોપટભાઈ'ના સાળા, 'ગોવા'. 'પોપટભાઈ' કાલે અહીં હતા. એના સાળા 'ગોવા'માં છે (એની પાસે) બે અબજ ચાલીસ કરોડ (છે). 'પાણસણા'ના છે. 'લીંબડી' પાસે 'પાણસણા' છે ને? ત્યાંના. (અત્યારે) 'ગોવા'માં છે. બે અબજ ચાલીસ કરોડ, બસ્સો ચાલીશ કરોડ. ધૂળ! મરી ગયો ૬૧ વર્ષની ઉંમરે. ચાલીસ ચાલીસ લાખના બંગલા અત્યારે 'ગોવા'માં છે. આપણો દશાશ્રીમાળી છે. અહીં અમારે દશાશ્રીમાળી નાત છે ને? એ દશાશ્રીમાળી નાતના 'પાણસણા'ના છે. એના બનેવી અહીં વ્યાખ્યાનમાં બેઠા હતા. પાંચ મિનિટમાં મરી ગયો. હાય...! હાય...! મને કાંઈક થાય છે. એમ કરીને ઊડી ગયો, લ્યો! આહાહા...!

'પ્રેમચંદભાઈ'ના વહુને એમ થયું ને? ભાઈ! કાલે 'તારાબેન'ના (સમાચાર હતા). 'આણંદભાઈ'ના અહીં સમાચાર હતાં. આપણા 'આણંદભાઈ' 'આણંદભાઈ', 'રાજકોટ'. એની બેન 'તારાબેન'ના વરને આઠ દિ'માં બે હાર્ટએટેક આવ્યા. 'મુંબઈ'. આ આપણે 'આણંદભાઈ' 'રાજકોટ'વાળા. એમના બેન એક 'તારાબેન' છે. એના વરને આઠ દિ'માં હમણાં બે એટેક આવ્યા. પછી માથે લોહી ચડી ગયું છે, વાચા બંધ થઈ ગઈ છે. છોકરાઓ કાલે આવ્યા હતા. બાપાએ બોલાવ્યા છે, કે અહીં આવો, વાચા બંધ થઈ ગઈ છે. વાચા બોલાતી નથી. લોહી માથે ચડી ગયું. ધૂળ ન્યાં શું કરે? જડની પર્યાય એ થવા કાળે થયા વિના રહેશે નહિ. એ જડની પર્યાય આત્મા ફેરવી શકે (એમ) ત્રણ કાળમાં નહિ. આહાહા...! નીરોગી શરીર દેખાય આમ ક્ષણમાં અહ...! આમ થઈ, ફું... થઈને ઊડી જાય, હડપ દઈને.

અંદર નિત્યાનંદ પ્રભુ ભગવાન છે ને! આહાહા...! ઈ કે દિ' નાશ થાય એવો છે? એવો આત્મા, જેની દષ્ટિ કરતાં જેને આનંદનો નાથ જણાય એ નિમિત્તની મમતા ન કરે અને નિમિત્તને લક્ષે થતા રાગનો કર્તા તે થાય નહિ, એનું નામ ધર્મ કહેવાય છે. આહાહા...! કહો 'બાબુભાઈ'! આવું ઝીણું છે. આહાહા...!

'અને તે નિરર્થક થતાં એક જ આત્માને રાગાદિભાવોનું નિમિત્તપણું આવી પડતાં...' શું કીધું? જ્યારે ભગવાને એમ કહ્યું, કે નિમિત્તને લક્ષે મમતા કરતો વિકાર કરે છે અને

એથી તે આત્મા પોતાને લક્ષે વિકાર કરે નહિ એટલે એને લક્ષે કરે છે. એથી એમ સિદ્ધ થયું કે, આત્માને એકલાને રાગાદિપણાનું નિમિત્તપણું આવી પડતાં. જો પરના લક્ષ વિના અને પરના સંબંધ વિના વિકાર એકલો કરે તો આત્માને એકલો વિકાર કરવાનું આવી પડે. ‘આવી પડતાં નિત્યકર્તાપણાનો પ્રસંગ આવવાથી...’ આ તો નિત્યકર્તા રહે. આત્મા તો નિત્ય છે તો નિત્ય રાગનો કર્તા રહે ને દુઃખી સદાય રહે કોઈ દિ’ ધર્મ તો પામે નહિ, મુક્તિ થાય નહિ. આહાહા...! ન્યાય તો ઝીણા છે, બાપુ! આહાહા...!

‘નિત્યકર્તાપણાનો પ્રસંગ આવવાથી મોક્ષનો અભાવ ઠરે.’ શું કીધું ઇ? કે આત્મા નિમિત્તના લક્ષે મમતા ને વિકાર કરે એ વિકારનો કર્તા અજ્ઞાન(ભાવે) થાય, પણ એકલો આત્મા જો વિકારનો કર્તા થાય તો આત્મા નિત્ય છે તો આત્મા નિત્ય વિકારનો કર્તા રહે, એટલે નિત્ય દુઃખી રહે. કોઈ દિ’ સમકિત પામે નહિ ને કોઈ દિ’ ધર્મ પામે નહિ. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- મોક્ષનો જ અભાવ થાય.

ઉત્તર :- ઇ પછી મોક્ષ થયો ને? આહા...! ઝીણી વાત છે થોડી, ભાઈ!

‘માટે પરદ્રવ્ય જ આત્માને રાગાદિભાવોનું નિમિત્ત હો.’ છે ને? નિમિત્ત, હોં! સ્વદ્રવ્ય નહિ, વિકારનું કારણ સ્વદ્રવ્ય નહિ, વિકારનું કારણ પરદ્રવ્ય નિમિત્ત. ઇ પોતે પરનું લક્ષ કરે છે માટે પરદ્રવ્ય (નિમિત્ત છે) પણ નિમિત્તથી થયું નથી. આ વાંધા મોટા પાછા. નિમિત્તને લક્ષે પોતે કરે છે, નિમિત્ત એને કરાવતું નથી, નિમિત્તથી વિકાર થતો નથી. આહાહા...!

એમ સિદ્ધ થતાં... ‘(માટે પરદ્રવ્ય જ આત્માને) રાગાદિભાવોનું નિમિત્ત હો. અને એમ હોતાં, આત્મા રાગાદિકનો અકારક જ છે એમ સિદ્ધ થયું.’ લ્યો! શું કીધું ઇ? પહેલું કીધું કે, ‘રાગાદિભાવોનું નિમિત્તપણું આવી પડતાં...’ આત્મામાં (અર્થાત્) એકલો આત્મા જો રાગનો કર્તા નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ વિના હોય તો ‘નિત્યકર્તાપણાનો પ્રસંગ આવવાથી મોક્ષનો અભાવ ઠરે.’ તો કોઈ દિ’ સમકિત પામે નહિ ને ધર્મ થાય નહિ. ‘માટે પરદ્રવ્ય જ આત્માને રાગાદિભાવોનું નિમિત્ત હો.’ નિમિત્ત હો, હોં! પોતાને લક્ષે વિકાર થતો નથી માટે પરને લક્ષે થાય તે નિમિત્ત છે. એ વિકાર કરાવતું નથી. આહાહા...! આ બધો વેપાર-બેપાર બહુ મોટો (છે) માટે વિકાર કરાવે છે, એમ નથી. એમ ના પાડે છે. ઘરનો દાખલો ઠીક ને! આહાહા...! એ પરદ્રવ્ય વિકાર કરાવતું નથી. પોતે કરે ત્યારે એને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. આહાહા...!

‘અને એમ હોતાં, આત્મા રાગાદિકનો અકારક જ છે એમ સિદ્ધ થયું. (આ રીતે જોકે આત્મા રાગાદિકનો અકારક જ છે)...’ વસ્તુ સ્વરૂપ તો પ્રભુ ચૈતન્ય જ્યોત છે. અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર નાથ પ્રભુ! એકલો રાગનો કર્તા નથી, એ અકર્તા છે. આહાહા...! કહે છે, આવું હોવા છતાં ‘તોપણ જ્યાં સુધી તે નિમિત્તભૂત દ્રવ્યને (-પરદ્રવ્યને) પ્રતિક્રમતો નથી...’ જોયું! પ્રતિક્રમતો નથી, (એમ) આવ્યું. જ્યાં સુધી નિમિત્તનું લક્ષ છોડતો નથી, ન્યાંથી હટતો

નથી, નિમિત્તથી હટતો નથી. નિમિત્ત એને પકડી રાખે છે એમ નહિ, પોતે નિમિત્ત ઉપરના જોરમાં ગયો છે, એને નિમિત્તને છોડતો નથી. આહાહા...! છે? નિમિત્તભૂત પરને 'પ્રતિક્રમતો નથી...' જુઓ! અહીં પ્રતિક્રમણ આવ્યું. છોડતો નથી, અહીં એમ કીધું. જોયું! પહેલું અપ્રતિક્રમણ ને અપ્રત્યાખ્યાન હતું. એ શુદ્ધનયના કથનની અપેક્ષાએ નિષેધથી કથન (હતું). બાકી કહેવું તો આમ છે, કે રાગને છોડતો નથી, એમ. અને પરચખાણ કરતો નથી, ભવિષ્યનો રાગ કરવો નહિ, એમ કરતો નથી. ત્યાં સુધી નૈમિત્તિકભૂત ભાવને પ્રતિક્રમતો નથી ત્યાં સુધી રાગભાવને છોડતો નથી અને રાગભાવનું પરચખાણ-ત્યાગ કરતો નથી.

જ્યાં સુધી ભાવને 'પ્રતિક્રમતો નથી તથા પરચખતો નથી...' ત્યાં સુધી કર્તા જ છે. પર્યાયમાં કર્તા છે, એમ કહે છે. પરનો ત્યાગ કરતો નથી, વિકારનો ત્યાગ કરતો નથી, પ્રતિક્રમણ કરતો નથી ત્યાં સુધી તે અજ્ઞાનભાવે રાગનો, વિકારનો કર્તા છે. વસ્તુસ્વભાવે નહિ. આહાહા...! આ વસ્તુસ્વભાવ શું ને ઓલી પર્યાય શું ને...

'(અર્થાત્ જ્યાં સુધી નિમિત્તભૂત દ્રવ્યનું પ્રતિક્રમણ તથા પરચખાણ કરતો નથી) ત્યાં સુધી નૈમિત્તિકભૂત ભાવ...' એટલે વિકાર, એને 'પ્રતિક્રમતો નથી તથા પરચખતો નથી...' જ્યાં સુધી તે ભાવને છોડતો નથી, પરચખતો નથી ત્યાં સુધી અજ્ઞાનથી કર્તા છે. પર્યાયદષ્ટિવાળો, દ્રવ્યદષ્ટિ વિનાનો ત્રિકાળી દ્રવ્યદષ્ટિના અભાવે વર્તમાન પર્યાયદષ્ટિને જ માનનારો રાગનો ને દ્વેષનો અજ્ઞાનભાવે કર્તા છે. આહાહા...! આ કેટલું યાદ રાખવું? એક કલાકમાં આવી બધી વાતું. આહાહા...!

વીતરાગ પરમાત્મા ત્રિલોકનાથ ભગવાન તીર્થંકર ચોવીસ તો થઈ ગયા. એ તો સિદ્ધ થઈ ગયા, ઈ અત્યારે અરિહંત નથી. 'મહાવીર' પરમાત્મા આદિ તો નમો સિદ્ધાણંમાં ગયા અને આ 'શીમંધર' ભગવાન છે એ નમો અરિહંતાણંમાં છે. ચોવીસ તીર્થંકરો તો સિદ્ધમાં ગયા એટલે નમો સિદ્ધાણંમાં છે. આ વીસ તીર્થંકર બિરાજે છે એ સિદ્ધમાં નથી, એ નમો અરિહંતાણંમાં છે. અરિહંત હોય ત્યાં સુધી વાણી હોય. સિદ્ધને વાણી હોય નહિ. આહાહા...! એની આ વાણી છે. વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૩૪૮ ગાથા-૨૮૩ થી ૨૮૫ શુક્રવાર, કારતક વદ ૧૩,

તા. ૧૬-૧૧-૧૯૭૯

'સમયસાર' ૨૮૩, ૨૮૪, ૨૮૫ ગાથા, એની ટીકા. ૨૮૩-૨૮૪-૨૮૫ ગાથાની ટીકા. થોડો ઝીણો અધિકાર છે. 'આત્મા પોતાથી રાગાદિકનો અકારક જ છે;...' આત્માનું સ્વરૂપ જ એવું છે, કે પોતાને આશ્રયે રાગ થાય એવું એનું સ્વરૂપ જ નથી. દયા, દાન, વ્રત,

ભક્તિ, કામ, ક્રોધ આદિના ભાવ એ આત્માને આશ્રયે થાય એમ નહિ, આત્માનો સ્વભાવ જ નથી. આહાહા...! ‘આત્મા પોતાથી...’ પુણ્ય અને પાપ, રાગ અને દ્વેષ, દયા અને દાન, વ્રત અને ભક્તિ આદિના પરિણામ, એનો પોતે ‘અકારક જ છે;...’ આહાહા...!

આત્મા રાગાદિકનો અકારક જ છે. ‘કારણ કે, જો એમ ન હોય તો (અર્થાત્ જો આત્મા પોતાથી જ રાગાદિભાવોનો કારક હોય તો)...’ શું કહે છે હવે? કે રાગાદિ થાય છે ઈ પોતાના સ્વભાવને આશ્રયે નથી (થતા), ફક્ત પરદ્રવ્યના નિમિત્તના લક્ષે પોતામાં થાય છે એથી પોતાના સ્વભાવમાં એ રાગાદિ નથી. આહાહા...! સૂક્ષ્મ વિષય છે. થોડું ચાલી ગયું હતું, આ તો ફરીને (લીધું).

એકલો જ્ઞાયક સ્વરૂપ (છે) એ જ્ઞાયક રાગનો ત્યાગ (કરે છે એમ) કહેવું એ પણ એને લાગુ પડતું નથી, કહે છે. એ તો ‘અકારક જ છે;...’ આહાહા...! રાગનો ત્યાગ આત્મા કરે એ પણ એક વ્યવહારનું વચન છે. પોતે તો રાગ રહિત જ એનું સ્વરૂપ છે અને પોતાના આશ્રયે રાગ કે દયા, દાન કે કામ, ક્રોધના પરિણામ થાય એવું એનું સ્વરૂપ જ નથી. સમજાય છે કાંઈ? આહા...! એ પરદ્રવ્યના નિમિત્તના લક્ષે ઉત્પન્ન થાય છે. નિમિત્તથી નહિ, પણ પરદ્રવ્યના નિમિત્તથી, નિમિત્તના લક્ષે એમાં પુણ્ય-પાપના વિકાર થાય છે. એથી એ આત્માનો વાસ્તવિક સ્વભાવ-સ્વથી રાગ કરવો એવું એનું સ્વરૂપ જ નથી. આહાહા...!

સમ્યગ્જ્ઞાની ધર્મી જીવ શુદ્ધ આત્મસ્વભાવના જ્ઞાયકની દૃષ્ટિને લઈને પરનો ત્યાગ કરનારો તો એ છે નહિ, પોતે પોતાનો દેખનારો ને જાણનારો છે એ પણ વ્યવહાર છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? આત્મા પરને જાણે, દેખે અને છોડે એ વાત તો એનામાં છે જ નહિ. ત્રણે આવી ગયા-દર્શન, જ્ઞાન ને ચારિત્ર. આત્મા એકલો પરને જાણે, દેખે અને છોડે એવું એનું સ્વરૂપ જ નથી. અરે...! પોતે પોતાને જાણે ને દેખે અને રાગના અભાવસ્વભાવ સ્વરૂપ (પોતાનું) સ્વરૂપ છે એ પણ સ્વસ્વામીસંબંધનો વ્યવહાર છે. પરમાર્થે એ પણ એને લાગુ પડતું નથી. આહાહા...! કહો, ‘યશપાલજી’! ઝીણી વાતું છે.

સ્વયં ભગવાનઆત્મા જ્ઞાયકસ્વરૂપ તે જ્ઞાયક જ છે. એ જ્ઞાયક સ્વરૂપ છે તે પોતાને જાણે, પોતાને દેખે અને રાગનો ત્યાગ એનામાં કરે એ પણ વ્યવહાર છે. રાગ કરે, પરને જાણે, દેખે એ તો તદ્દન અસદ્ભૂત વ્યવહાર છે. ઝીણું બહુ. ‘ચેતનજી’એ કીધું કે આ ફરીને લેવું, કીધું હતું. કાલ કલ્પું નહોતું? થોડુંક આપણે ચાલી ગયું હતું. આહા...!

ભગવાનઆત્મા જ્ઞાયક તે જ્ઞાયક જ છે. જ્ઞાયક તે પરને જાણે ને પરને દેખે ને પરને છોડે એ એના સ્વરૂપમાં જ નથી. આહાહા...! આવો આત્મા જેની દૃષ્ટિમાં આવે ત્યારે તેને આત્મા જાણ્યો અને દેખ્યો એમ કહેવામાં આવે અને તે પણ આત્મા આત્માને જાણે અને દેખે કહેવું એ પણ વ્યવહાર ભેદ પડ્યો. આત્મા આત્મા જ પોતે છે. આહાહા...! ઝીણું છે. એ આત્મા... અહીં શરૂઆતમાં પહેલી લીટીમાં જ આખો સિદ્ધાંત ભર્યો છે.

‘આત્મા પોતાથી...’ એટલે કે નિમિત્તના લક્ષ વિના અને નિમિત્તના આશ્રયે રાગ થાય એ વિના એકલો પોતાને કારણે રાગ થાય એવો એનો સ્વભાવ જ નથી. આહાહા...! એ તો જ્ઞાયકસ્વરૂપ ભગવાન, જ્ઞાયક તે જ્ઞાયક જ છે. એ જ્ઞાયક તે રાગના ત્યાગ સ્વભાવ સ્વરૂપ છે એમ કહેવું એ વ્યવહાર છે. એ તો ત્યાગના અભાવ-સ્વભાવ સ્વરૂપ જ એનું સ્વરૂપ છે. રાગના ત્યાગના અભાવ સ્વરૂપ, એનો ત્યાગ કરે એનો અભાવ, એનું સ્વરૂપ જ એવું છે. રાગનો ત્યાગ કરવો એ પણ એના સ્વરૂપમાં નથી. આહાહા...! ધર્મની આવી વાતું, લ્યો!

‘આત્મા પોતાથી,...’ સ્વયંથી. એ તો જ્ઞાન, દર્શન ને આનંદ સ્વરૂપ છે. એ પોતાથી પુણ્ય-પાપના પરિણામ (થાય છે) એનો ‘અકારક જ છે;...’ આહાહા...! એ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ આદિના પરિણામ જે શુભ છે એનો એ પોતાથી તો ‘અકારક જ છે;...’ આહાહા...! આવો એનો સ્વભાવ છે એવી દૃષ્ટિ અંદર થવી એનું નામ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન છે. આહા...! અને રાગના અભાવ-સ્વભાવ સ્વરૂપ (એવા પોતામાં), પરના લક્ષને છોડી અને શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિના આશ્રયે ઠર્યો એ એનો ચારિત્રભાવ છે. આહા...! પણ એ આત્મા આત્મામાં ઠર્યો એ પણ સ્વસ્વામી અંશ સંબંધનો વ્યવહાર છે. આહાહા...! આવું સ્વરૂપ (છે). એક વાત (થઈ).

હવે કારણ આપે છે. કેમ અકારક છે? ભગવાનઆત્મા સ્વયં પોતે પોતાથી કોઈપણ દયા, દાન, ભક્તિ, વ્રત આદિના પરિણામનો તો ‘અકારક જ છે;...’ એનું સ્વરૂપ જ અકારક છે. આહાહા...! ‘કારણ કે, જો એમ ન હોય તો (અર્થાત્ જો આત્મા પોતાથી જ રાગાદિભાવોનો કારક હોય તો)...’ એટલે આત્મા પોતાના આશ્રયથી, પોતાને લક્ષે, પોતાને અવલંબે દયા, દાન, પુણ્ય, પાપનો કર્તા હોય તો ‘અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના દ્વિવિધપણાનો ઉપદેશ બની શકે નહિ.’ અહીં શુદ્ધનયનું કથન છે એથી અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન કહ્યું છે.

ભગવાને કહ્યું કે રાગ છોડ, રાગ છોડ, વર્તમાન રાગનું પ્રતિક્રમણ કર, ભવિષ્યના રાગનું પ્રત્યાખ્યાન કર. ત્યારે એમ જે ઉપદેશ આવ્યો એ એમ સૂચવે છે, કે રાગનો કર્તા ભગવાન સ્વયં પોતે નથી, જો હોય તો રાગનો ત્યાગ, વર્તમાન ને ભવિષ્યના રાગનું પચખાણ એમ બની શકે નહિ. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! આવો ધર્મનો ઉપદેશ. ઓલો ઉપદેશ કેવો હતો! ઇચ્છામી પરિક્રમણા, ઇરિયા વિરીયા.. સામાયિક થઈ જતી, પરિક્રમણું થઈ ગયું, લ્યો! અહીં તો પણ હજી આત્મા કોણ છે એની તને ખબર વિના (સામાયિક આવી ક્યાંથી?) સાંભળ તો ખરો. આહાહા...!

‘આત્મા પોતાથી,...’ પોતાથી - વજન અહીં છે. ભગવાન આનંદ ને જ્ઞાન ને દર્શન સ્વરૂપ જ છે. જ્ઞાનથી જાણે છે, દેખે છે એમ નહિ, ઇ સ્વરૂપ જ છે. જ્ઞાન, દર્શન ને આનંદ એનું પોતાનું સ્વરૂપ જ છે. તેથી પોતાથી વિકારનો ‘અકારક જ છે;...’ આહાહા...!

સમજાય છે કાંઈ? કેમ? જો એમ ન હોય તો ભગવાનનો ઉપદેશ એવો છે, કે... 'અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના દ્વિવિધપણાનો ઉપદેશ બની શકે નહિ.' નિષેધથી વાત કરી છે. બાકી જો એનો પોતાનો સ્વભાવ હોય તો રાગથી છૂટી જા, રાગનો ત્યાગ કર અને રાગનું પચખાણ કર, છોડ, એવો જે વ્યવહારનો ઉપદેશ, એ બની શકે નહિ. જો આત્મા પોતાથી કરતો હોય તો રાગને છોડ ને રાગનું પચખાણ કર એ બની શકે નહિ. એનો સ્વભાવ જ જો કરવાનો હોય તો એ બની શકે નહિ. આહાહા...! અધિકાર ઝીણો છે.

'અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના દ્વિવિધ...' હજી દ્રવ્ય-ભાવની વાત નથી અત્યારે. અત્યારે તો હજી દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ ને અપ્રત્યાખ્યાન બસ, એટલી (વાત છે). એટલે કે, પરનું પ્રતિક્રમણ ને પરનું પચખાણ એમ કહેવું છે, એને ઠેકાણે શુદ્ધનયનો અધિકાર છે એટલે અપ્રત્યાખ્યાન-અપચખાણ કહેશે. એવો જે ભગવાનનો ઉપદેશ છે એ બની શકે નહિ. જો પોતે જ પોતાના સ્વભાવથી સ્વરૂપ જ દયા, દાન આદિ વિકાર કરવાનું હોય તો એને છોડવાનું જે કહ્યું એટલે કે, તેનાથી લક્ષ છોડી દે એમ કહ્યું, એ ઉપદેશ બની શકે નહિ. સમજાણું કાંઈ? આહા...! આવો માર્ગ હવે. ઓલું પડિક્રમણું, ઇચ્છામિ, ઇરિયા વિરીયા કરતા. એ... 'વીરચંદભાઈ'! તમારા બાપ એમ કરતા. સામાયિક કરે ને પોહા આઠમ ને પૂનમના પોહા કરે. 'હરગોવિંદભાઈ'ને બધા કરતા, પણ આ. આહાહા...!

અહીં તો કહે છે, પ્રભુ! એકવાર સાંભળ તો ખરો, પ્રભુ! એ રાગનો ત્યાગ જે કહીએ છીએ એનો અર્થ જ કે, આત્મા રાગનો કર્તા નથી. રાગનું પ્રતિક્રમણ કર, રાગનું પચખાણ કર એમ કહેવાના ઉપદેશમાં જ એવો અર્થ આવ્યો, કે આત્મા પોતાથી રાગ કરે અને પુણ્ય કરે એવું એનું સ્વરૂપ જ નથી. આહાહા...! ઝીણો અધિકાર આવ્યો. ઓલી તેરસે વ્યાખ્યાન હતું આ પાછું બારસે આવ્યું. તેર દિ' વચ્ચે પડ્યું રહ્યું. 'યશપાલજી'! આહાહા...!

ભગવાનઆત્મા જ્ઞાન, દર્શન અને પરના, રાગના અભાવ-સ્વભાવ સ્વરૂપ જ વસ્તુ છે. ભગવાનઆત્માનું સ્વરૂપ જ્ઞાન, દર્શન અને રાગના અભાવ-સ્વભાવ સ્વરૂપ છે. એનું સ્વરૂપ જ એ છે. વળી આત્મા આત્માને જાણે ને આત્મા આત્માને દેખે ને આત્મા આત્મામાં ઠરે એ પણ વ્યવહાર છે. એનું સ્વરૂપ જ એવું છે કહે છે. આહાહા...! એ જ્ઞાન, દર્શન ને રાગના અભાવ-સ્વભાવ સ્વરૂપ જ એનું સ્વરૂપ છે. એવી દૃષ્ટિ થતાં અંદરમાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર થાય એનું નામ ધર્મ અને મોક્ષનો માર્ગ છે. આહાહા...! આકરું પડે એવું છે બધાને. આવો માર્ગ છે, ભાઈ! આહાહા...! અનંતકાળથી રખડે છે. એની મહિમા, એની જાતની મહિમા, એની જાતની મોટપ બેઠી નથી. એને હીણો જ કલ્યો છે. કાં રાગનો કર્તા ને કાં રાગનો ભોક્તા ને... આહા...! પરનો જાણનારો ને પરનો દેખનારો ને... આહાહા...!

પોતાની પર્યાયમાં પરને જાણવું થાય છે એ પર ક્યાં ત્યાં જણાય છે. આહાહા...! કેમ કે પરની સાથે તો તન્મય નથી. એટલે નિશ્ચયથી તો પરને જાણતો નથી. આહા...! નિશ્ચયથી

તો જેમાં- પર્યાયમાં તન્મય છે તેને જાણે છે એને પણ વ્યવહાર કહેવો છે. આહાહા...! એમ પરને દેખે છે (એમ કહે છે પણ) ઈ ક્યાં પરમાં તન્મય થાય છે કે દેખે છે. એ દેખવાની પર્યાયમાં તન્મય છે માટે પોતે પોતાને દેખે છે. એ પણ વ્યવહાર છે. (કારણ કે) ભેદ પડ્યો. આહાહા...!

હવે રાગનો ત્યાગ કરે છે એમ કહેવું એ પણ તદ્દન અસદ્ભૂત વ્યવહાર છે. આહાહા...! અહીં તો રાગના અભાવ-સ્વભાવ સ્વરૂપ આત્મા છે એવો જે ભેદ છે એ પણ વ્યવહાર છે. આહાહા...! એ તો રાગના અભાવ-સ્વભાવ સ્વરૂપ જ ત્રિકાળી વસ્તુ જ એવી છે, વીતરાગ સ્વરૂપ જ એ છે. આહાહા...! વીતરાગ સ્વરૂપ છે એમાં રાગનો અભાવ કરવો કે આત્મા રાગનો અભાવ કરે અથવા રાગનો અભાવ કરે તો વીતરાગપણે રહે, એમ નથી. એ તો રાગના અભાવ-સ્વભાવ સ્વરૂપ વીતરાગ સ્વરૂપ જ બિરાજમાન છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? આ તો થોડુંક ચાલ્યું હતું. અમારા 'ચેતનજી' વળી કહે, ટીકાથી ફરીને લેવું. તેથી ફરીને લીધું આ. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- આજે બહુ ઝીણું આવે છે.

ઉત્તર :- આમ જ છે. ઝીણું કહો કે જાડું કહો. વસ્તુ આવી છે ત્યાં પહેલેથી જ કીધું ને, કે પોતાથી અકારક છે એ સિદ્ધાંત શું કહે છે? કે, પોતાને આશ્રયે રાગ કરે કે પોતાને આશ્રયે પરને જાણવાનું કરે, એ પરનું લક્ષ જાય છે ત્યારે એ પરને જાણે છે એમ કહે છે. છતાં તે પરને જાણે છે ઈ પણ નહિ. કારણ કે, એની પર્યાયમાં જે પર સંબંધીનું જ્ઞાન પોતામાં તે સમયે પરની અપેક્ષા વિના પોતાથી પર્યાય જાણવા, દેખવાની થાય છે. આહાહા...! આવું છે.

'જો આમ ન હોય તો અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના...' હજી બે બોલ છે, હોં! દ્રવ્ય ને ભાવ પછી આવશે. અહીં તો હજી અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન. એટલે પરથી પાછું હટવું અને ભવિષ્યમાં પરમાં જોડાવું નહિ એવો જે ઉપદેશ છે એ એમ જ બતાવે છે, કે આત્મા સ્વયં પોતાથી રાગનો કર્તા છે નહિ. આહાહા...! એ તો એનું લક્ષ પરમાં જાય છે ત્યારે નિમિત્તના લક્ષે વિકાર થાય છે. નિમિત્તથી નહિ. પરદ્રવ્યથી જેમ રાગ નહિ તેમ પરના નિમિત્તથી પણ રાગ નહિ. આહા...! શું કહ્યું ઈ?

ભગવાન જ્ઞાયક સ્વરૂપ પ્રભુ! પોતાથી જેમ રાગ નથી તેમ તે નિમિત્તના લક્ષે પણ રાગ નથી. નિમિત્તને લક્ષે પોતે રાગ પર્યાયમાં કરે છે, નિમિત્તથી નહિ. આત્માથી જેમ રાગ નહિ એમ નિમિત્તથી પણ રાગ નહિ. સમજાય છે આમાં? એની પર્યાયમાં નિમિત્તનું લક્ષ કરીને, સ્વભાવનો આશ્રય છોડી દઈને વિકાર પર્યાયમાં કરે છે. એથી ભગવાને એમ કહ્યું, કે રાગનું પ્રતિક્રમણ કર, રાગનું પચખાણ કર. કેમ કે એ તારું સ્વરૂપ નથી. આહાહા...! સમજાણું આમાં?

‘અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના દ્વિવિધપણાનો...’ અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન એ બે અત્યારે લીધા, હોં! પછી વળી બીજા બે લેશે, પછી વળી દ્રવ્ય ને ભાવ બીજા બે પછી (લેશે). આ તો ફક્ત વર્તમાન અપ્રતિક્રમણ, ભવિષ્યનું અપ્રત્યાખ્યાન—એવા બે બોલ લીધા. ગયા કાળની વાત તો અત્યારે છે નહિ એટલે પ્રશ્ન નહિ. આ લીધું. વર્તમાનમાં રાગનો અત્યાગ, ભવિષ્યમાં રાગનો અત્યાગ. અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનનો ઉપદેશ ભગવાને આપ્યો એ શુદ્ધનયથી કહ્યો. બાકી ખરેખર તો રાગનો વર્તમાનમાં અભાવ કર, ભવિષ્યમાં રાગનો અભાવ કર એમ જે કહેવું છે એ જ એમ બતાવે છે, કે આત્મા પોતાના સ્વભાવથી રાગ કરે એવું એનું સ્વરૂપ નથી. આહાહા..!

એ નિમિત્ત જે પરદ્રવ્ય છે તેના ઉપર એનું લક્ષ જાય (છે). આ સ્વભાવ શુદ્ધ ચૈતન્ય અખંડ અભેદ છે એનું લક્ષ છોડી દઈને પર જે એનામાં નથી, જે એનામાં છે એનું લક્ષ છોડી દઈને, જે એનામાં નથી એવા પરનું લક્ષ કરે છે તેથી તે નિમિત્તને લક્ષે વિકાર (થાય છે). નિમિત્તથી રાગ-દ્વેષ થતા નથી પણ નિમિત્તને લક્ષે રાગ-દ્વેષ થાય છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા..! જેમ આત્મા પોતે રાગનો અકારક છે, પોતે પોતાથી રાગ કરે એવું વસ્તુનું સ્વરૂપ નથી. તેમ નિમિત્તથી રાગ થાય એવું પણ સ્વરૂપ નથી, પણ નિમિત્તને લક્ષે રાગ કરે છે. આહાહા..! કહો, આમાં સમજાય છે? ઝીણું છે, ભઈ! આ અધિકાર ઝીણો (છે). વાંચતા વાંચતા અહીં સુધી તો આવ્યું હતું. આહા..!

ભગવાનનો અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન બે પ્રકારનો ઉપદેશ બની શકે નહિ. જો પોતે પોતાથી કર્તા હોય, એનો સ્વભાવ જ રાગ કરવાનો હોય તો રાગને છોડ, વર્તમાન રાગને છોડ ને ભવિષ્યમાં રાગનું પ્રત્યાખ્યાન (કર), એવો જે ઉપદેશ એ બની શકે નહિ. સમજાય છે કાંઈ? આહા..! ગુજરાતી ભાષા સમજો છો? થોડી થોડી? આહાહા..! આવો ઉપદેશ હવે. એવો ધર્મ સરળ હતો (કે), સામાયિક કરો, પોહા કરો, પડિકમણા કરો, ચોવીહાર કરો થઈ જાય, લ્યો! થઈ ગયો ધર્મ. અરે..! ભાઈ!

ધર્મ કરનારો એ કોણ છે? કે જેનામાં રાગ છે જ નહિ, જેનામાં જ્ઞાન, દર્શન ને આનંદ ભરેલો છે. આહાહા..! ધર્મી એને જે ધર્મ કરવો હોય તો એનામાં તો જ્ઞાન, દર્શન ને આનંદ ભર્યા છે. એ પોતાને આશ્રયે રાગ-દ્વેષ કરે એ તો એનું સ્વરૂપ જ નથી. તેથી તેને ભગવાનનો દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ ને દ્રવ્ય અપ્રત્યાખ્યાન(નો ઉપદેશ આપ્યો છે). વર્તમાનમાં રાગથી છૂટ અને ભવિષ્યને છોડ. કારણ કે, તારામાં છે નહિ. ફક્ત તું નિમિત્તને લક્ષે રાગ કરે છો, ભવિષ્યમાં પણ નિમિત્તને લક્ષે થાય તેને છોડ. આહાહા..! આવો છે ઉપદેશ. ઘણા દિ’એ ચાલ્યું ત્યારે આવું ઝીણું આવ્યું. આ અધિકાર જ એવો છે. આહા..!

‘અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનનો જે ખરેખર...’ હવે બે પહેલા લીધા હતાં—વર્તમાન અપ્રતિક્રમણ ને ભવિષ્યનું અપ્રત્યાખ્યાન એટલું લીધું હતું. હવે એના પાછા બે ભેદ પાડ્યા.

આહાહા...! શું કીધું ઈ? ‘અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનનો જે ખરેખર દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદે દ્વિવિધ...’ દ્રવ્ય ને ભાવ. એના બે પ્રકાર લીધા. પહેલા અપ્રતિક્રમણ ને અપ્રત્યાખ્યાન બે ભેદ લીધા. વર્તમાન અપ્રતિક્રમણ, ભવિષ્યનું અપ્રત્યાખ્યાન. હવે અપ્રતિક્રમણ(ના) બે પ્રકાર ને અપ્રત્યાખ્યાન(ના) બે પ્રકાર. અપ્રતિક્રમણના બે પ્રકાર શું? કે દ્રવ્ય એટલે નિમિત્ત ઉપર લક્ષ જાય છે તે અપ્રતિક્રમણનું નિમિત્ત અને એને આશ્રયે વિકાર થાય છે તે ભાવ. નિમિત્તથી થતા નથી ફક્ત એને લક્ષે કરે છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! પરદ્રવ્યને લઈને રાગ-દ્વેષ થતાં નથી ફક્ત અહીં વીતરાગી સ્વરૂપ ભગવાનઆત્માનો આશ્રય છોડીને જેણે નિમિત્ત પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ કર્યું તેથી તેને આશ્રયે રાગ-દ્વેષ થાય છે. તે નિમિત્તથી થયા નથી, સ્વભાવથી થયા નથી. આહાહા...! એ પહેલા બે પ્રકાર - અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના બે ભેદ લીધા.

હવે અપ્રતિક્રમણ ને અપ્રત્યાખ્યાનના પાછા બે બે ભેદ (કહે છે). પહેલા અપ્રતિક્રમણ ને અપ્રત્યાખ્યાન-વર્તમાન અપ્રતિક્રમણ, ભવિષ્યનું અપ્રત્યાખ્યાન (કહીને) બે ભેદ લીધા. હવે પાછા એક એક ના બે બે ભેદ (લે છે). અપ્રતિક્રમણ બે પ્રકાર-દ્રવ્ય અને ભાવ. કારણ કે, દ્રવ્ય એટલે પર ઉપર લક્ષ એનું જાય છે એ દ્રવ્ય. અને એને લઈને રાગ-દ્વેષ થાય છે એ ભાવ. એ અપ્રતિક્રમણના બે પ્રકાર. નિમિત્ત અને રાગ-દ્વેષ. એમ અપ્રત્યાખ્યાનના બે પ્રકાર. ભવિષ્યમાં પર (ઉપર) લક્ષ જશે એ નિમિત્ત દ્રવ્ય અને ભાવ થશે રાગ. એટલે દ્રવ્ય ને ભાવ અપ્રતિક્રમણ અને દ્રવ્ય ને ભાવ અપ્રત્યાખ્યાન. આહાહા...! નવરાશ ન મળે, ફુરસદ ન મળે. ‘વીરચંદભાઈ’! આ નિર્ણય કરવાની નવરાશ ન મળે, ફુરસદ ન મળે. બાયડી, છોકરા સાચવવા, ધંધા કરવા અને સાંભળવાનું મળે તો બીજું મળે. આ વાત ક્યાં (મળે)? આહાહા...!

અહીં તો ત્રણલોકનો નાથ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ વીતરાગની મૂર્તિ (છે). એ વીતરાગની મૂર્તિ રાગ કેમ કરે? કહે છે. આહાહા...! ત્યારે કહે છે, એમાં રાગ થાય છે ને? અને ભગવાનનો ઉપદેશ પણ છે ને, કે રાગનું પ્રતિક્રમણ ને રાગનું પ્રત્યાખ્યાન કર. એમ છે ને? હા, છે. ઈ કેમ (છે)? કે એના સ્વભાવ, દ્રવ્ય-ગુણમાં નથી. પણ પર્યાયમાં એનું લક્ષ પરદ્રવ્ય ઉપર જાય છે તેથી દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ કહ્યું અને એનાથી રાગ-દ્વેષ ભાવ થયો એ ભાવ અપ્રતિક્રમણ કહ્યું. એમ ભવિષ્યમાં પર ઉપર લક્ષ જાય છે એ દ્રવ્ય અપ્રત્યાખ્યાન કહ્યું અને ભાવ થાય છે એ ભાવ અપ્રત્યાખ્યાન કહ્યું. બરાબર છે? આહાહા...! આ વીતરાગનો માર્ગ છે, ભાઈ! આહા...!

શું કહે છે? કે, ‘અપ્રતિક્રમણ ને અપ્રત્યાખ્યાનનો જે ખરેખર...’ ‘ખરેખર’ ભાષા લીધી છે, જોયું? નિમિત્ત ઉપર લક્ષ જાય છે ને એનું? ‘દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદે દ્વિવિધ...’ બે પ્રકાર પડ્યા. પોતાનો ભગવાન વીતરાગ સ્વરૂપ જ્ઞાયકને છોડી અને પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ

કર્ચું એ દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ અને તેનાથી થતો રાગ, તે ભાવ અપ્રતિક્રમણ. આહાહા...! 'મનહર' છે? હૈં? ઠીક! અકસ્માત થયો હતો (એવું) કાંઈક સાંભળ્યું હતું. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! ભાઈ આવવાના હતા એ આજે ન આવ્યા. ઓલા 'ચંદુભાઈ' નહિ? 'રાજકોટ'થી. આહા...!

કહે છે, કે 'અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનનો જે ખરેખર દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદે દ્વિવિધ (બે પ્રકારનો) ઉપદેશ છે તે...' ભગવાનનો ઉપદેશ છે કે રાગ થાય છે તે નિમિત્તને લક્ષે થાય છે—એ દ્રવ્ય. અને થાય છે એ ભાવ. દ્રવ્ય ને ભાવ બે. બે અપ્રતિક્રમણ અને દ્રવ્ય ને ભાવ બે અપ્રત્યાખ્યાન. ભવિષ્યમાં પર ઉપર લક્ષ જાય છે એ દ્રવ્ય અપ્રત્યાખ્યાન અને ભાવ થાય ભાવ અપ્રત્યાખ્યાન. આહાહા...!

એ 'ઉપદેશ છે તે, દ્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો થકો,...' હવે શું કહે છે? આહાહા...! ભગવાનઆત્મા જ્ઞાયક ચૈતન્યમૂર્તિ પ્રભુ, સ્વયં તો વિકાર દયા, દાન આદિનો કર્તા નથી. પણ નિમિત્ત-નિમિત્તના સંબંધે (અર્થાત્) પરદ્રવ્ય નિમિત્ત (અને) નૈમિત્તિક એની વિકાર પર્યાય. છે? દ્રવ્ય અને ભાવનું નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણું – દ્રવ્ય એ નિમિત્ત, ભાવ નૈમિત્તિક. એટલે શું? કોઈ પણ દ્રવ્ય ઉપર, પર ઉપર લક્ષ જાય છે એ દ્રવ્ય અને એના લક્ષે ભાવ થાય છે (એ) નૈમિત્તિક. એ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ એમ બતાવે છે, કે વસ્તુ પોતે એકલો આત્મા વિકારનો કર્તા નથી. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? શું કહે છે? પ્રભુ! આહાહા...! મુનિરાજની ટીકા તો જુઓ! શું કહે છે?

દ્રવ્ય અને ભાવનો જે ઉપદેશ છે 'તે, દ્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો...' જોયું? પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ જાય છે (એ પરદ્રવ્ય) નિમિત્ત અને ભાવ થાય છે નૈમિત્તિક. એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિકને પ્રસિદ્ધ કરે છે. સ્વભાવ તેનો ઢંકાઈ જાય છે, સ્વભાવનું ત્યાં ભાન રહેતું નથી. નિમિત્ત-નૈમિત્તિક જાહેર કરે છે. પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ જાય છે (તે) દ્રવ્ય, ભાવ થાય છે તે વિકાર. એ દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ ને ભાવ અપ્રતિક્રમણ બેય. એ 'નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો...' આહા...! સ્વભાવ ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદનો કંદ પ્રભુ! આહાહા...! સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ! એ પોતે પોતાથી આનંદને ઉત્પન્ન કરે એ પણ હજી વ્યવહાર. રાગને ઉત્પન્ન કરે એ તો વસ્તુમાં છે જ નહિ. આહાહા...! અહીં તો હજી વ્યવહાર, દયા, દાન ને વ્રત, ભક્તિ કરે તો ધર્મ થાય, તો નિશ્ચય થાય એમ હજી કહે છે, લ્યો! લોકો આવું કહે છે. આહા...!

ભગવંત! તારું સ્વરૂપ પ્રભુ! તારું સ્વરૂપ વીતરાગ પ્રભુના ભાવથી ભરેલું સ્વરૂપ છે. તારી મોટપમાં વીતરાગતા છે. એ તારે આશ્રયે તો વીતરાગતા થાય. પણ તું તારો આશ્રય છોડીને નિમિત્તનું પરદ્રવ્યનું આ લક્ષ કરે છે તે નિમિત્ત અને તેને લક્ષે થતો ભાવ તે વિકાર. એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિક પ્રસિદ્ધ કરે છે, કે જ્ઞાયકભાવ પોતે કર્તા નથી. આહાહા...! આવો ઉપદેશ હવે. 'લીલાધરભાઈ'! ક્યાં આવું ક્યાં હતું? તમે સાંભળ્યું હતું ક્યાંય? આ તમારો ઓલો

ભત્રીજો તો વળી ઓલામાં ગોઠવાઈ ગયો, બાવામાં-‘સાંઈબાબો!’ આ આવો વીતરાગનો માર્ગ છોડીને. આહાહા...! ત્રણલોકના નાથ પોતે હોં! ત્રણલોકનો નાથ. આહા...!

જ્ઞાયકભાવ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ સત્ છે અને જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ પ્રભુ. એ જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ પોતાને આશ્રયે રાગ શી રીતે કરે? એના સ્વરૂપમાં છે નહિ. ત્યારે તે થાય છે ને? કે એ સ્વનો આશ્રય છોડીને નિમિત્તનો આશ્રય કરે છે એ પરદ્રવ્ય; નિમિત્તથી થતું નથી, નિમિત્તનો આશ્રય કરે છે તેથી ત્યાં પુણ્ય-પાપ, દયા-દાન આદિ વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે. એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિક જાહેર એમ કરે છે કે વ્યવહારથી તે વિકાર થાય છે. આત્માના સ્વભાવથી થતો નથી. આહાહા...! જરીક ઝીણું છે પણ ધીમે ધીમે વિચારવાનું, બાપુ! આવો ક્યારે વખત મળશે? અરે...રે...! વખત ચાલ્યા જાય છે. મનુષ્યદેહની આ ધૂળની સ્થિતિ કેટલી? આ તો માટી છે. ચાલ્યો જશે, આ ભગવાન અહીંથી ચાલ્યો જશે. જેની દૃષ્ટિમાં હજી તત્ત્વ શું છે એ આવું નથી એ ચોરાશીમાં રખડશે. આહાહા...! પ્રભુ! કોઈ ક્યાંય શરણ નથી. આહાહા...! શું કહે છે? આહાહા...!

દ્રવ્ય અને ભાવ અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના બે ભેદ કીધા એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિકને જાહેર કરે છે, નિમિત્ત-નૈમિત્તિકને જાહેર કરે છે. પર ઉપર લક્ષ જાય છે અને વિકાર થાય એને જાહેર કરે છે. સ્વભાવને આશ્રયે થતો નથી એમ એ અકારક સિદ્ધ કરે છે. આહાહા...! કહો, સમજાય છે કાંઈ? સંભળાય છે ને બરાબર? ‘નંદલાલભાઈ’! સંભળાય છે? એમ? ઠીક. આહાહા...! શું ટીકા! શું ટીકા...! આહા...! ગજબની વાત. અને તે આમ બે ને બે ચાર જેવી વાત બેસે એવી છે.

ભગવાનઆત્મા પોતાથી કારક બિલકુલ નથી, કારક છે જ નહિ, અકારક જ છે. ત્યારે કહે, આ છે ને? એ દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ અને દ્રવ્ય અપ્રત્યાખ્યાનને લઈને છે. દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ અને દ્રવ્ય અપ્રત્યાખ્યાન થયું કેમ? એ પરદ્રવ્યના લક્ષે દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ ને પરદ્રવ્યના લક્ષે અપ્રત્યાખ્યાન (થયા) એ નિમિત્ત-નિમિત્ત (સંબંધ) પર્યાયમાં વ્યવહાર જાહેર કરે છે. એ પર્યાયમાં નિમિત્તના લક્ષે થતો વિકાર એ પર્યાયમાં વ્યવહાર જાહેર કરે છે. એ જ આત્મા કારક છે એમ સિદ્ધ કરે છે. આહાહા...! ‘પ્રેમચંદ્રજી’ સમજાય છે? આહાહા...! ભાષા તો સાદી (છે) પણ ભાવ તો ભઈ જે હોય એ હોય ને! પ્રભુ! શું? આહાહા...!

ઈ શું કીધું? ‘દ્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો થકો, આત્માના અકર્તાપણાને જ જણાવે છે.’ આહાહા...! શું કહ્યું ઈ? પ્રભુ! કહે છે, પ્રભુ! સાંભળ! ભગવંત! તું ભગવનસ્વરૂપ છો. આહા...! એ ભગવન સ્વરૂપ પોતે પોતાથી વિકાર કરે એવું સ્વરૂપ એનામાં છે જ નહિ. ત્યારે હવે થાય છે ખરો. એ કાંઈ મૂળ દ્રવ્ય-ગુણમાં તો થાય નહિ. પર્યાયમાં-અવસ્થામાં થાય. એ અવસ્થામાં ક્યાંથી થાય? સ્વને લક્ષે તો થાય નહિ. કેમકે સ્વ તો શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ જ્ઞાયક આનંદ છે. ત્યારે હવે પર્યાયમાં પરના લક્ષે નિમિત્ત પરદ્રવ્ય

ઉપર એનું લક્ષ જાય છે તેનાથી આ થાય છે. એટલે નિમિત્ત અને નૈમિત્તિક જાહેર એમ કરે છે, કે આત્મા સ્વયં અકારક છે. ઇ નિમિત્ત ઉપર લક્ષ જાય છે ત્યારે (રાગાદિ) કરે છે એ રીતે વ્યવહાર ઉભો થાય છે. આહાહા...! સમજાણું આમાં? આમાં સમજાણું? એમ કીધું, સમજાય છે? (ન કહ્યું). આહાહા...! આવો માર્ગ, પ્રભુનો માર્ગ છે શૂરાનો એ કાયરના ત્યાં કામ નથી.' આહાહા...! શું સીધી વાત કરે છે. આહાહા...!

ભગવન! તું તો ભગવન સ્વરૂપ છો ને, વીતરાગ સ્વરૂપ છો ને! એ વીતરાગ સ્વરૂપને આશ્રયે રાગ થાય? પ્રભુ! ત્યારે કહે, આ રાગ થાય છે ને? અપ્રતિક્રમણ ને અપ્રત્યાખ્યાન એવા દોષ દેખાય છે ને? કે એ દોષ છે એ નિમિત્તને લક્ષે દ્રવ્ય સ્વભાવનો આશ્રય છૂટીને (થાય છે). આશ્રય છે જ ક્યાં ત્યાં એને? આમ આશ્રય પરદ્રવ્ય ઉપર છે. અહીં લક્ષ નથી એટલે ત્યાં આમ લક્ષ જાય છે એ નિમિત્તના લક્ષે જે રાગ-દ્વેષ, પુણ્ય-પાપ થાય છે એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિકને જાહેર કરતો આત્માને અકારક જાહેર કરે છે. આહાહા...! એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિકને વ્યવહારને જાહેર કરતો નિશ્ચય ભગવાનઆત્મા એકલો અકારક છે તેમ જાહેર કરે છે. આહાહા...! હવે આવો ઉપદેશ. ઓહો...હો...! આચાર્યો દિગંબર સંતો એવી સાદી ભાષા, સાદી ભાષામાં આ એટલું સિદ્ધ કર્યું છે (કે) એને પ્રત્યક્ષ થઈ જાય!! આહાહા...!

પ્રભુ! તું તો વીતરાગસ્વરૂપ છો ને! એમ કીધું ને? પોતાથી અકારક છે એમ કીધું ને? પહેલું કીધું ને 'આત્મા પોતાથી રાગાદિકનો અકારક;...' અકારક એટલે વીતરાગ સ્વરૂપ એમ તું વીતરાગ સ્વરૂપ જ છો. અકષાય સ્વરૂપ પ્રભુ! તારું સ્વરૂપ જ ચિદાનંદ, સચ્ચિદાનંદ ત્રિકાળ સ્વરૂપ છે. સચ્ચિદાનંદ-સત્ શાશ્વત આનંદ અને જ્ઞાનનો કંદ પ્રભુ! એ પોતે પોતાથી રાગનો અકારક છે, એમ સિદ્ધ કરતાં વીતરાગ સ્વરૂપ તું છો એ વીતરાગ ભાવે, વીતરાગભાવ ઉત્પન્ન થાય પણ રાગભાવ ઉત્પન્ન થાય નહિ. આહાહા...! ઝીણું થોડું પડે પણ ફરી ફરીને બે-ત્રણ વાર આવે છે. માર્ગ આવો છે, બાપા! આહા...! ઓહો...!

શું કહ્યું? એ બે પ્રકારનો જે ઉપદેશ છે, ક્યા બે પ્રકારનો? દ્રવ્ય અને ભાવ. પરદ્રવ્યનું લક્ષ અને ઉત્પન્ન થતો ભાવ એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિક ભાવ. ઇ બે પ્રકારનો જે 'ઉપદેશ છે તે, દ્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો...' એટલે ભાવ ક્યો? વિકારી. દ્રવ્ય કોણ? પર. પરદ્રવ્યના લક્ષે, નિમિત્ત ઇ દ્રવ્ય અને અહીં વિકારભાવ એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિકને જાહેર કરતો આત્મા અકારક છે એમ સિદ્ધ કરે છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, બાપુ! આ કાંઈ કથા, વાર્તા નથી. આહાહા...! આ તો ત્રણલોકના નાથ, એની કથા છે. આ તો ધર્મ કથા, ધર્મ કથા છે. આહાહા...!

'દ્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને...' દ્રવ્ય નિમિત્ત ને ભાવ નૈમિત્તિક. પરદ્રવ્યનું લક્ષ એ નિમિત્ત અને નૈમિત્તિક પુણ્ય-પાપ વિકાર ભાવ. એ એને 'જાહેર કરતો થકો, આત્માના અકર્તાપણાને જ જણાવે છે.' એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિક જાહેર એમ કરે છે કે આત્મા સ્વયં અકર્તા

છે. એ તો નિમિત્તનું લક્ષ કરે ને વિકાર કરે તો કરે, બાકી સ્વયં તો અકારક છે. આહાહા...! કહો 'વીરચંદભાઈ' આવું ક્યાં છે ન્યાં તમારે 'કલકત્તા'માં? ધૂળમાંય નથી ક્યાંય.

મુમુક્ષુ :- ત્યાં તો ધૂળ છે.

ઉત્તર :- ધૂળ છે, પૈસા, પૈસા. તમારા છોકરા હમણાં આવ્યા હતા. 'રમણીક'ના બે. જોડલા છે ને જોડલા? સાંભળવા આવ્યા હતા. આહાહા...! અરે...રે...! કોણ કોનું? બાપા! અરે...રે...!

કહે છે, કે દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ પણ નૈમિત્તિક, નૈમિત્તિક. તે નિમિત્તને લક્ષે નૈમિત્તિક થાય છે. એ નૈમિત્તિક સ્વભાવને લક્ષે થતાં નથી. આહાહા...! અરે...! એથી એનો સ્વભાવ, ભગવાનઆત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુનો સ્વભાવ, આ નિમિત્તને લક્ષે વિકાર થાય નૈમિત્તિક, નિમિત્ત-નૈમિત્તિક જાહેર કરતો, સ્વભાવ અકારક છે એમ પ્રસિદ્ધ કરે છે. આહાહા...! એ પર્યાયબુદ્ધિમાં નિમિત્તના લક્ષે વિકાર થાય એ એમ પ્રસિદ્ધ કરે છે, કે વસ્તુનો સ્વભાવ તે અકારક છે. આહાહા...! કહો, 'ચેતનજી', 'ચેતનજી' કહે, ફરીને લેવું. લેવા જેવું હતું, ફરીને લેવા જેવું હતું. આહાહા...! આ સમજાય એવું છે, હોં! ભાષા તો સાદી છે. ભાવ ભલે ઝીણા હોય. આહા...!

'માટે એમ નક્કી થયું કે પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે...' આ ઓલા નિમિત્ત(ના) વાંધા કાઢે છે. નિમિત્ત વસ્તુ છે પણ નિમિત્તથી થતું નથી. 'પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે...' જોયું! 'અને આત્માના રાગાદિભાવો નૈમિત્તિક છે.' આહાહા...! જ્ઞાયક ભગવાન અતીન્દ્રિય આનંદનો નાથ પ્રભુ, સચ્ચિદાનંદ આત્મા અંદર પૂર્ણાનંદનો નાથ છે. વસ્તુ છે એ વસ્તુ શુદ્ધ છે, વસ્તુ પોતે છે એ શુદ્ધ ને પવિત્ર ને પૂર્ણ છે. એવો ભગવાન અંદર આત્મા, એ પોતાના આશ્રયે સ્વભાવે વિકારનો અર્કતા છે. ત્યારે કહે, થાય છે કેમ? કે એનો પોતાનો સ્વભાવ છે તેની દષ્ટિ છોડી દઈને, જે નિમિત્ત તેનામાં નથી, જેનામાં છે, જેમાં જેમ છે તેમાં દષ્ટિ ન આપતા, જે એમાં નથી તેમાં દષ્ટિ આપતા, એનાથી થતું નથી, પણ એને દષ્ટિ આપતા તારામાં વિકાર થાય છે. આહાહા...! એમ નક્કી થયું, કે પરદ્રવ્ય તો નિમિત્ત છે, હોં! પાછું આ નિમિત્ત નથી, એમ નહિ.

લોકો વળી કહે, નિમિત્ત છે. ભાઈ 'કૈલાસચંદજી'એ નક્કી કર્યું કે, 'સોનગઢ'વાળા નિમિત્ત નથી એમ નથી (કહેતા) પણ નિમિત્તથી પરમાં થાતું નથી એમ કહે છે. વાંધા આખા આ. જુઓ! આ પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે. પણ નિમિત્ત છે ને? નિમિત્ત તો (ત્યારે કહેવાય છે કે), પોતે પરને લક્ષે વિકાર કરે છે એટલે એને નિમિત્ત કહેવાણું અને અહીં વિકાર કર્યો પોતે. એ કાંઈ એનાથી વિકાર થયો નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

દ્રવ્ય-પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે. એટલે કે સ્વદ્રવ્ય જે ઉપાદાન છે શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ ભગવાન, એનો તો આશ્રય છે નહિ. આહાહા...! એથી તેના આશ્રય વિના એની દષ્ટિ ક્યાંક તો

પોતાનું અસ્તિત્વ કબુલવું જોશે. એથી સ્વદ્રવ્યમાં અસ્તિત્વ નહિ માનતા પરદ્રવ્યના લક્ષે વિકાર થયો તે મારો છે એમ માનીને અજ્ઞાનપણે રાગ-દ્વેષનો કર્તા અજ્ઞાની થાય છે. આહાહા...! આવું યાદ પણ શી રીતે રહે? કલાક સુધી આવી વાતો, પ્રભુ! આહાહા...!

પ્રભુ! તારી વાતો મોટી છે, ભગવાન! ભગવાન છો, તું પરમાત્મા છો, પરમેશ્વર છો, ભાઈ! તને તારી ખબર નથી. આહાહા...! તારી મોટપને મહિમાને સર્વજ્ઞ પણ પૂરું કહી શકે નહિ પ્રભુ! એવી તારી મોટપ છે અંદર. એક એક એવા ભગવાનઆત્માઓ બધા શરીરમાં ભિન્ન ભિન્ન બિરાજે છે. આહાહા...! એવા ભગવાનઆત્માનો સ્વભાવ દોષનો અકારક છે. કેમ કે એમાં દોષ છે નહિ. વસ્તુમાં અનંતા ગુણો છે પણ એ બધા પવિત્ર છે. તેથી તેનો કોઈ ગુણ દોષ કરે એવો ગુણ નથી, તેથી તે તેના દ્રવ્યને આશ્રયે દોષ ન થતાં... આહાહા...! જે દ્રવ્યમાં નથી એવા પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ જતાં, પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ જતાં, ડોં! પરદ્રવ્ય કરાવે છે એમ નહિ. આહાહા...! ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથ અંદર (બિરાજે છે) એના ઉપર લક્ષ નહિ હોવાથી એનું લક્ષ પર ઉપર જાય છે. પોતાનું-પ્રભુનું અસ્તિત્વ, પોતાને મોટપની ખબર નથી એથી અનાદિથી એનું લક્ષ પર ઉપર જાય છે. ઇ પરવસ્તુ છે એ નિમિત્ત છે અને એ નિમિત્તથી થતા ભાવ પોતાના પોતાથી થાય છે. નિમિત્તથી નહિ, સ્વભાવથી નહિ. સમજાણું કાંઈ? ‘પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે અને આત્માના રાગાદિભાવો નૈમિત્તિક છે.’

‘જો એમ ન માનવામાં આવે તો...’ જો આમ ન માનવામાં આવે તો ‘દ્રવ્ય-અપ્રતિક્રમણ અને દ્રવ્ય-અપ્રત્યાખ્યાનનો કર્તાપણાનાં નિમિત્ત તરીકેનો ઉપદેશ નિરર્થક જ થાય,...’ જો આમ ન માને તો ભગવાને એમ કહ્યું છે, કે દ્રવ્ય-પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ જતાં તને વિકાર થાય છે તેથી તું તેનો કર્તા થા છો. આહાહા...! સમજાણું? વસ્તુ કર્તા છે નહિ, વસ્તુ તો આનંદકંઠ પ્રભુ છે. આહાહા...! શું કહ્યું? ‘જો એમ ન માનવામાં આવે તો, દ્રવ્ય-અપ્રતિક્રમણ અને દ્રવ્ય-અપ્રત્યાખ્યાનનો કર્તાપણાનાં નિમિત્ત તરીકેનો ઉપદેશ નિરર્થક જ થાય,...’ છે? એ રાગનો કર્તા છે. અજ્ઞાનભાવે રાગનો કર્તા છે. નિમિત્તને લક્ષે કર્તા છે.

‘અને તે નિરર્થક થતાં એક જ આત્માને રાગાદિભાવોનું નિમિત્તપણું આવી પડતાં...’ આહાહા...! નિમિત્તને લક્ષે રાગ-દ્વેષ થાય છે તે વાસ્તવિક છે. સમજાણું? એવો પ્રભુનો ઉપદેશ છે એ બરાબર છે. આહાહા...! ‘અને તે નિરર્થક થતાં એક જ આત્માને રાગાદિભાવોનું નિમિત્તપણું આવી પડતાં...’ નિમિત્તને લક્ષે વિકાર છે એ જો તું ન માન તો એકલા આત્મા ઉપર આવી જતાં આત્મા વિકાર કરે એવું છે જ નહિ. આહા...! ‘આત્માને રાગાદિભાવોનું નિમિત્તપણું આવી પડતાં...’ નિમિત્તપણું સમજ્યા? નિમિત્ત એટલે ઉપાદાનપણું પોતાનું, એમ. નિમિત્ત એટલે કારણ. રાગાદિભાવોનું નિમિત્ત એટલે પોતે કારણપણું આવી પડતાં ‘નિત્યકર્તાપણાનો પ્રસંગ આવવાથી...’ આહાહા...!

ભગવાન નિત્યાનંદ પ્રભુ જો નિમિત્તના લક્ષે વિકાર થાય એવો નિમિત્ત-નૈમિત્તિકને જાહેર

કરતા આત્મા અકારક સિદ્ધ છે એમ ન હોય તો આત્મા રાગનો કર્તા નિત્ય ઠરે. ઇ તો પર્યાયમાં ક્ષણિકમાં પરને લક્ષે કરે છે, પણ જો એમ ન માન તો આત્મા કર્તા (ઠરે), તો આત્મા નિત્ય છે, તો આત્મા નિત્ય રાગનો કર્તા થાય તો કોઈ દિ' સુખી થાય નહિ, ધર્મ કોઈ દિ' થાય જ નહિ. સમજાણું એમાં કાંઈ?

ફરીને, દ્રવ્ય અને ભાવ અપ્રતિકમણ ને અપ્રત્યાખ્યાનના 'કર્તાપણાના...'. અજ્ઞાનભાવે ઇ રાગ-દ્વેષ કરે છે, એમ કહે છે. એ ઉપદેશ છે એ 'નિમિત્ત તરીકેનો ઉપદેશ નિરર્થક જ થાય, અને તે નિરર્થક થતાં એક જ આત્માને રાગાદિભાવોનું નિમિત્તપણું આવી પડતાં...' નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ વિકાર થાય છે એમ જો ન માન, નિમિત્તને લક્ષે થતાં (રાગાદિ) નૈમિત્તિક ન માન તો આત્મા ઉપર કર્તાપણું આવી પડે, તો આત્મા નિત્ય છે તો આત્મા નિત્ય વિકારને કરે તો કોઈ દિ' નિર્વિકારી થાય નહિ અને એમ કોઈ દિ' બનતું નથી. આહાહા...! સમજાય છે આમાં? રાત્રે ચર્ચા બંધ છે નહિતર આમાંથી ચર્ચા થાય. રાત્રે ચર્ચા બંધ છે ને! શું કીધું ઇ?

દ્રવ્ય અને ભાવનાં 'કર્તાપણાના નિમિત્ત તરીકેનો ઉપદેશ...' પરને લક્ષે વિકાર થાય છે એવો જે ઉપદેશ છે એ 'નિરર્થક જ થાય,...' એકલો આત્મા કરે તો. 'અને તે નિરર્થક થતાં એક જ આત્માને રાગાદિભાવોનું...' એકલા આત્માને પરના લક્ષ વિના પુણ્ય ને પાપનો ભાવ આવી પડે અને કર્તા થાય, તો તો આત્મા નિત્ય છે તો વિકાર પણ નિત્ય કરે. ખલાસ, તો તો કોઈ દિ' એને દુઃખ મટે નહિ, કોઈ દિ' સુખી થાય નહિ ને ધર્મ થાય નહિ ને મોક્ષ થાય નહિ. આહાહા...! સમજાણું આમાં?

'એક જ આત્માને રાગાદિ...' એ શું કીધું? નિમિત્તને લક્ષે વિકાર થાય છે એવું જો તું ન માન તો એકલા આત્માને રાગાદિનું કર્તાપણું આવી પડતાં આત્મા નિત્ય છે તો નિત્યકર્તાપણું ઠરી જાય. ઇ વીતરાગ સ્વરૂપ છે એને રાગપણાનું કર્તાપણું સિદ્ધ થઈ જાય. આહાહા...! ગજબની વાત છે. 'આત્માને રાગાદિભાવોનું નિમિત્તપણું...' (નિમિત્તપણું) સમજાણું? નિમિત્ત એટલે કારણ. આત્માને રાગ-દ્વેષનું કારણપણું આવી પડે. નિમિત્તને લક્ષે નૈમિત્તિક થતાં, જાહેર કરતા આત્મા અકારક છે એમ જો ન ઠરે તો આત્મા એકલો રાગનો કર્તા ઠરતા આત્મા નિત્ય છે તો રાગનો કર્તા નિત્ય ઠરે. આહાહા...!

'નિમિત્તપણું આવી પડતાં નિત્યકર્તાપણાનો પ્રસંગ આવવાથી મોક્ષનો અભાવ ઠરે.' તો આત્માનો મોક્ષ કોઈ દિ' થાય જ નહિ. આહાહા...! શું કીધું ઇ? કે નિમિત્ત ઉપર લક્ષ જતાં... નિમિત્ત પર વસ્તુ છે. જેમ તું છો તેમ પર પણ છે. એ પરના લક્ષે વિકાર થાય એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિક જાહેર કરે છે, કે આત્મા અકારક છે. અને એમ જો ન માન તો નિરર્થક ઉપદેશ થાય. તો આત્મા એકલો રાગનો કર્તા ઠરતાં નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ ન રહ્યો. આત્મા રાગનો કર્તા ઠરતાં આત્મા રાગનો નિત્યકર્તા ઠરે, તો કોઈ દિ' મોક્ષ થાય નહિ.

વાણીયા ને વેપારીઓને આવી વાતું હવે. એકલો ન્યાયનો વિષય છે. હેં? 'મોક્ષનો અભાવ ઠરે.' પછી એ વાત વિશેષ છે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૩૪૯ ગાથા-૨૮૩ થી ૨૮૫ રવિવાર, કારતક સુદ ૧૪,

તા. ૧૮-૧૧-૧૯૭૯

'સમયસાર' ગાથા ૨૮૩ થી ૨૮૫, ઇ ચાલે છે ને? ૨૮૩ થી ૨૮૫ ફરીને લઈએ.

ટીકા :- 'આત્મા પોતાથી રાગાદિકનો અકારક જ છે;...' શું કહે છે? આત્મા જે છે, આ વસ્તુ (એ) શુદ્ધ ચિદાનંદ જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ, એ પોતાથી તો રાગ, દયા, દાન, વ્રતાદિના પરિણામનો અકારક છે. તેમ વસ્તુ છે એ પૂર્ણ પવિત્ર છે, એના બધા ગુણો પવિત્ર છે. જે પવિત્ર છે એ પોતાથી અપવિત્રતા-રાગાદિને ઉત્પન્ન કરે, એમ બને નહિ. સમજાય છે?

આત્મા લીધો ને પહેલો? આત્મા એટલે શુદ્ધ ચિદાનંદ જ્ઞાનાનંદ સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ, એ પોતે પોતાથી રાગ-દ્વેષ વિકાર, વિકારનો કર્તા હોય જ નહિ, અકારક છે. કારણ કે વસ્તુ અને વસ્તુનો ગુણ એ બધા પવિત્ર છે. પવિત્ર છે એ વિકારના અપવિત્રને કરે એમ બને નહિ. સમજાય છે કાંઈ?

'જો એમ ન હોય તો (અર્થાત્ જો આત્મા પોતાથી જ રાગાદિભાવોનો કારક હોય...)' આત્મા પોતાથી પોતાને આશ્રયે રાગ અને દ્વેષ, પુણ્ય અને પાપ વિકારીભાવ(નો) પોતાથી કારક હોય.. છે? '(આત્મા પોતાથી જ રાગાદિભાવોનો કારક હોય તો) અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના દ્વિવિધપણાનો ઉપદેશ બની શકે નહિ.' ભગવાને બે પ્રકારનો ઉપદેશ કહ્યો કે રાગથી ખસી જા, સ્વભાવમાં આવી જા. એમ જે ઉપદેશ કર્યો એ જ એમ બતાવે છે, કે આત્મા પોતાને આશ્રયે સ્વયં પોતે વિકાર કરે, એમ બને નહિ. રાગાદિભાવોનું 'અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના દ્વિવિધપણાનો ઉપદેશ બની શકે નહિ.' ભગવાનનો બે પ્રકારનો ઉપદેશ છે, કે વિકાર વર્તમાનમાં છે તેને છોડી દે અને ભવિષ્યમાં વિકાર થાય તેના પ્રત્યાખ્યાન કર, છોડી દે. એવો જે ઉપદેશ છે. ... અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન તો શુદ્ધનયનું કથન છે એટલે કીધું છે. વાત તો એમ છે, કે ભગવાનનો ઉપદેશ એમ છે, કે વર્તમાનમાં વિકાર જે પુણ્ય-પાપ છે તેનું પ્રતિક્રમણ એટલે પાછો હટી જા અને ભવિષ્યમાં પણ વિકારથી થાય તેનાથી તું હટી જા. એવો જે ભગવાનનો ઉપદેશ છે એ ઉપદેશ એમ સિદ્ધ કરે છે 'દ્વિવિધપણાનો ઉપદેશ બની શકે નહિ.'

જો એકલો આત્મા પોતાથી વિકાર કરે તો વર્તમાન અને ભવિષ્યમાં આ વિકારથી રહિત થા, એ ઉપદેશ બની શકે નહિ. સમજાય છે કાંઈ? એકલો ન્યાયનો વિષય છે. એકલો

પ્રભુ સચ્ચિદાનંદ આત્મા, એ તો પવિત્રતાનો પિંડ અને પુણ્ય ને પાપના ભાવથી રહિત વસ્તુ છે એ આત્મા છે. હવે એ આત્મા પોતાથી વિકાર કરે એમ બની શકે નહિ. એટલે કે પોતાને આશ્રયે રાગ દયા, દાન કે કામ, ક્રોધના પરિણામ (કરી શકે નહિ). પોતામાં પવિત્રતા છે, શુદ્ધ ચૈતન્યદાન છે એટલે એને આશ્રયે તો વિકાર થઈ શકે નહિ. માટે આત્માની વસ્તુસ્થિતિએ વિકારનો અર્કતા છે. એમ જો ન હોય તો ભગવાનનો જે બે પ્રકારનો ઉપદેશ (છે) કે, વર્તમાનમાં વિકારથી છૂટી જા, ભવિષ્યમાં વિકારનો ત્યાગ કર, પરચ્યાણ કર. એમ જે કહ્યું એનો અર્થ એ થયો કે, આત્મા પોતે પોતાની જાતથી એકલો પરના લક્ષ અને સંબંધ વિના, પોતે એકલો આત્મા રાગ-દ્વેષને કરે એમ કોઈ દિ' બની શકે નહિ. સમજાણું કાંઈ? આ તો પરમ દિ' ચાલી ગયું છે પણ આ તો મેળ કરવા માટે (ફરીને લીધું).

અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન.. એ તો પહેલા બે બોલ લીધા. પરથી હટવું અને ભવિષ્યમાં પરને ન કરવું. એવો જે ઉપદેશ હતો એ એમ બતાવે છે, કે આત્મા પોતે એકલો પોતાને આશ્રયે વિકાર કરે એમ બની શકે નહિ. માટે અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના ઉપદેશમાં બે પ્રકાર આવ્યા. દ્રવ્ય અને ભાવ. પહેલા અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન (એવા) બે પ્રકાર કહ્યા. હવે અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન બે પ્રકારે (કહે છે). શું કહ્યું ઈ?

‘અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનનો જે ખરેખર દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદે...’ શું કહે છે? આહાહા...! પોતાના સ્વભાવના આશ્રય વિના પરદ્રવ્ય જે છે, જેને સ્વદ્રવ્યનું લક્ષ નથી, તેને પરદ્રવ્યનું લક્ષ છે, તે પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે અને નિમિત્તને અવલંબે પોતામાં નૈમિત્તિક વિકાર થાય છે એવો જે દ્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકનો ઉપદેશ, જાતે (-પોતે) એકલો કર્તા હોય તો આમ બની શકે નહિ. આવું ઝીણું છે.

વાત તો ઠરાવવી છે, કે (તું) જ્ઞાયક ચૈતન્ય છો એની દૃષ્ટિ કર. એ વસ્તુ પોતે વિકારનો કરનાર છે જ નહિ, એ તો અંબંધસ્વરૂપી જ છે. આહાહા...! એમાં વિકાર સંસાર ઉત્પન્ન થાય એવી એ ચીજ જ નથી. આહા...! ત્યારે કહે, આ ચીજમાં આવો જે ઉપદેશ કર્યો એ કારણે એમ ઠરે છે, કે પરદ્રવ્યનું લક્ષ કરે છે એમાં નૈમિત્તિક વિકાર થાય છે એ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધના વ્યવહારે વિકાર થાય છે. પોતાના સંબંધ અને પોતાના આશ્રયે વિકાર થાય એમ કોઈ દિ' બની શકતું નથી. સમજાય છે કાંઈ? આવી વાતું.

‘દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદે...’ દ્રવ્ય એટલે પરવસ્તુ. જેમ સ્વદ્રવ્ય ચૈતન્ય ભગવાન છે એનું જ્યારે લક્ષ છૂટ્યું ત્યારે ભગવાને એમ કહ્યું, કે પરદ્રવ્યનું લક્ષ કરે છે તે દ્રવ્યને નિમિત્તે, નૈમિત્તિક-પોતામાં વિકાર થાય છે. નિમિત્તથી થતો નથી, પણ નિમિત્તને લક્ષે નૈમિત્તિકમાં વિકાર થાય એવો દ્રવ્ય અને ભાવ, અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન, એવો દ્રવ્ય અને ભાવનો જે ઉપદેશ છે એ એમ સિદ્ધ કરે છે, કે એકલો આત્મા પોતાને આશ્રયે વિકાર કરે એવું એનું સ્વરૂપ નથી. આહાહા...! સમજાય છે આમાં?

‘(બે પ્રકારનો) ઉપદેશ છે તે, દ્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો થકો,...’ શું કહે છે ઈ? ભગવાનનો ઉપદેશ છે, કે દ્રવ્ય જે આત્મા છે એ પોતાનો આશ્રય છોડીને, જે દ્રવ્ય પરવસ્તુ છે તેના ઉપર એનું લક્ષ અને આશ્રય જાય છે, તેને આશ્રયે તેને વિકાર થાય છે એવો નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધનો જે ઉપદેશ છે એ જો જાતે કર્તા હોય તો આ વાત બની શકે નહિ. આવી વાતું છે. ‘(બે પ્રકારનો) ઉપદેશ છે તે, દ્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો થકો,...’ શું કહે છે ઈ? આ દ્રવ્ય નહિ. પરદ્રવ્યનું નિમિત્તપણું અને એને આશ્રયે થતું નૈમિત્તિક, એવો જે ઉપદેશ છે એ એમ સિદ્ધ કરે છે, કે આત્મા પોતાને આશ્રયે વિકાર એવું એનું સ્વરૂપ છે નહિ. એ નિમિત્તનું લક્ષ કરે તો નૈમિત્તિકમાં વિકાર થાય અને (સ્વ)દ્રવ્યનું લક્ષ કરે તો નિર્વિકારી પર્યાય થાય. આહાહા...! આવી ઝીણી વાત (છે). સમજાય છે આમાં? શું કહે છે?

‘(બે પ્રકારનો) ઉપદેશ છે તે, દ્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર...’ કરે છે. એટલે? પરવસ્તુ ઉપર, નિમિત્ત ઉપર એનું લક્ષ જાય છે. નિમિત્ત કરાવતું નથી પણ સ્વદ્રવ્યના આશ્રયનું લક્ષ છોડી અને પરમાં દ્રવ્યના લક્ષે જાય છે ત્યાં નિમિત્ત ઈ છે અને નિમિત્તને આશ્રયે પોતાને નૈમિત્તિક વિકાર થાય છે એવો જે નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ જાહેર કરે છે એ એમ સિદ્ધ કરે છે, કે નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ વિના એકલો આત્મા રાગનો અકર્તા છે. ‘પ્રવીણભાઈ’! આવી ઝીણી વાત છે. આહાહા...!

એનો અર્થ એવો (છે), પ્રભુ! તું જ્ઞાયક ચિદાનંદ આનંદનો નાથ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ (છો), બસ! એનો આશ્રય અને દષ્ટિ કર અને એનો સ્વીકાર થાય, સ્વદ્રવ્યનો સ્વીકાર થાય તો પર્યાયમાં નિર્વિકારી દશા થાય. સ્વદ્રવ્યનો સ્વીકાર ન થાય ત્યારે પરદ્રવ્યના નિમિત્ત ઉપર એનું લક્ષ જાય ત્યારે નૈમિત્તિકમાં મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષનો વિકાર થયા વિના રહે નહિ. સમજાય છે? પરમ દિ’ સવારમાં આપણે આવી ગયું હતું. આ તો પછીની જરી સંધિ છે ને એ માટે (લીધું). આહાહા...!

ભગવત સ્વરૂપ પ્રભુ... આહાહા...! એનું સ્વરૂપ જ ચૈતન્ય સચ્ચિદાનંદ અનંત આનંદ, અનંત જ્ઞાન, અનંત શાંતિ, અનંત વીતરાગતા એ પોતે સ્વરૂપે આવો વીતરાગ છે તો વીતરાગના લક્ષે વિકાર થાય એમ ત્રણકાળમાં બને નહિ. એ વીતરાગ સ્વભાવને લક્ષે તો વીતરાગી મુક્તિનો માર્ગ ઉત્પન્ન થાય. વીતરાગી પ્રભુ આત્મા, નિર્દોષ પરમાત્મસ્વરૂપ, એને આશ્રયે તો મુક્તિનો માર્ગ, મોક્ષનો માર્ગ શરૂ થાય, પણ એમ નથી ત્યારે છે શું? કે પોતાનો આશ્રય છોડી દઈને આમ જે દષ્ટિ કરવી જોઈએ તે છોડી દઈને, આમ નિમિત્તની દષ્ટિ કરે છે, સંયોગી નિમિત્તની દષ્ટિ કરે છે. નિમિત્તથી થાય છે, એમ નહિ. આહાહા...!

એક રીતે તો એવું પણ છે, કે આ દ્રવ્ય જે જ્ઞાયકસ્વરૂપ છે એનો આશ્રય કરે છે તેથી દ્રવ્યને લઈને અવિકારી પર્યાય થાય છે, એમ નહિ. ભાઈ! ભગવાન જ્ઞાયક ચિદાનંદ

આત્મા, અતીન્દ્રિય આનંદનો કંદ એ દ્રવ્ય છે તેને આશ્રયે નિર્વિકારી (પર્યાય) થાય એ એને લઈને નહિ. એ પર્યાય અંદર લક્ષ કરે છે તે પર્યાયમાં નિર્વિકારી દશા થાય. આ રીતે નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ છે. એટલે શું કહ્યું?

આત્મા નિમિત્ત એટલે કારણ અને એની જેણે દૃષ્ટિ કરી એની પર્યાયમાં નિર્વિકારી દશા થાય. એવું એનું સ્વરૂપ છે. નિમિત્તને કારણે પણ કહેવાય છે. નિમિત્ત કારણ જે દ્રવ્ય છે એનું લક્ષ કર્યું એટલે એનાથી નિર્મળ પર્યાય થાય છે એમ નથી, પણ એનું લક્ષ કર્યું છે તે પર્યાયમાં મોક્ષનો માર્ગ-સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર પ્રગટ થાય છે. એક વાત. જ્યારે હવે એ દ્રવ્યસ્વભાવ ઉપર, અસ્તિપણાનો જે સ્વભાવ છે તેના ઉપર દૃષ્ટિ નથી ત્યારે તેની દૃષ્ટિ જ્યારે પરદ્રવ્ય ઉપર જાય છે, ત્યારે પરદ્રવ્ય નુકસાન-વિકાર કરાવતું નથી. આહાહા...! તેમ સ્વદ્રવ્યને આશ્રયે દ્રવ્ય નિર્વિકારી પર્યાય કરતું નથી. 'હિંમતભાઈ'! આહાહા...!

ભગવાનઆત્મા.. સમજાય એટલું સમજવું, બાપુ! આ તો ઊંડો માર્ગ છે. વીતરાગ માર્ગ છે. આહાહા...! અનંતકાળમાં એક સેકંડ પણ જેણે પોતાનો પરિચય કર્યો નથી. આહાહા...! એ નિમિત્તના પરિચયમાં નૈમિત્તિક મિથ્યાત્વ, રાગ-દ્વેષ થાય, એનાથી પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે. આહાહા...!

અહીં કહે છે, કે જેમ એ સ્વદ્રવ્ય પ્રભુ ચૈતન્ય જ્ઞાયક આનંદસ્વરૂપ છે, એને લક્ષે, એને આશ્રયે પર્યાયમાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર થાય એ પણ ષટ્કારકના સ્વતંત્ર પરિણમનથી અવિકારી દશા થાય છે. શું કીધું ઇ? ભગવાન અનંત આનંદ, અનંત જ્ઞાન અને શાંતિનો સાગર, તેનો સ્વીકાર થતાં સ્વીકાર કરનારી પર્યાયમાં જે નિર્દોષતા થાય છે, સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર થાય છે એ સ્વતંત્ર થાય છે, એ દ્રવ્ય કર્તા નથી, એ પર્યાય પોતે જ કર્તા સ્વતંત્રપણે થાય છે. આહાહા...! દ્રવ્ય તો ફક્ત નિમિત્ત નામ વસ્તુરૂપે કારણરૂપે છે. એમ જ્યારે આત્મા પોતાના સ્વભાવના આશ્રયે મોક્ષનો માર્ગ પ્રગટ કરે એ પણ સ્વતંત્ર ષટ્કારકની પરિણતિ ઊભી થાય છે, એ મોક્ષનો માર્ગ ષટ્કારક-પર્યાય કર્તા, પર્યાય કર્મ, પર્યાય કરણ, પર્યાય સંપ્રદાન, પર્યાય અપાદાન, પર્યાય આધાર. એ પર્યાય પણ પોતાથી ફક્ત સ્વતંત્રપણે, લક્ષ પોતે સ્વતંત્રપણે (કરે છે). પર્યાય સ્વતંત્રપણે કર્તા થઈને દ્રવ્યનું લક્ષ કરે છે. દ્રવ્યને લઈને અહીં પર્યાય થાય છે, એમ નથી. આહાહા...!

એમ પોતાના સ્વભાવને છોડીને, ભગવાને જ્યારે દ્રવ્ય અને ભાવ અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના બે-બે પ્રકાર કહ્યા એનો અર્થ એવો થયો કે, એક બીજી ચીજ ઉપર એનું લક્ષ જાય છે. એ બીજી ચીજ એને વિકાર કરાવતી નથી. જેમ વર્તમાન પર્યાય સ્વનો આશ્રય કરતાં દ્રવ્ય નિર્વિકારી (પર્યાય) કરાવતું નથી, નિર્વિકારી પર્યાય સ્વતંત્ર થાય છે. પરમ દિ' થી જરી થોડું બીજું આવ્યું. ઇ નું ઇ આવે છે કાંઈ? આહાહા...!

અહીં પરમાત્મા એમ કહે છે, કે દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ અને ભાવ અપ્રતિક્રમણના બે પ્રકાર.

દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ અને ભાવ અપ્રતિક્રમણ. ભાવ અપ્રતિક્રમણ અને ભાવ અપ્રત્યાખ્યાન. દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ એટલે જે નિમિત્ત પરદ્રવ્ય છે તેનો આશ્રય કરે છે. એથી અહીં નૈમિત્તિકમાં વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે. નિમિત્ત વિકાર કરાવતું નથી, તેમ નિર્વિકારી દશા દ્રવ્ય કરાવતું નથી. નિર્વિકારી દશા પર્યાય સ્વતંત્રપણે કરે છે. એમ પોતાનો આશ્રય છોડીને પરદ્રવ્યના નિમિત્તનો આશ્રય કરે છે ત્યારે એ નિમિત્ત તેને વિકાર કરાવતું નથી, પણ નિમિત્તને લક્ષે તેને વિકાર થાય છે. એવો નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધ છે. એ એમ જાહેર કરે છે, કે આત્મા સ્વયં એકલો નિમિત્તના આશ્રય વિના વિકાર કરે એવો એનો સ્વભાવ નથી. આહાહા...! આવો ઉપદેશ હવે. ઓલું તો એકેન્દ્રિયા, બેઇન્દ્રિયા, તેઇન્દ્રિયા હતું, લ્યો! મિચ્છામી દુક્કડમ.. તસ્સૂતરી.. આ ઝીણી વાત છે, ભગવાન! આહાહા...!

આ પરમાત્માની વાત છે. પ્રભુ! તું પરમાત્મા છો ને! પરમાત્મા છે એને આશ્રયે કાંઈ વિકાર થાય? પરમેશ્વર છો ને તું! આહાહા...! ભગવાન પરમેશ્વર છે, એ પરમેશ્વરને આશ્રયે વિકાર થાય? પરમેશ્વરને આશ્રયે તો પર્યાયમાં નિર્વિકારી મોક્ષનો માર્ગ થાય. તેથી તે આત્મા રાગનો અકર્તા, એનું સ્વરૂપ જ એવું છે. રાગનો, દયા, દાનના વિકલ્પનો અકર્તા એવું જ એનું સ્વરૂપ છે. કેમકે જ્યારે ભગવાને એમ કહ્યું, કે દ્રવ્યથી લક્ષ છોડ અને ભાવથી લક્ષ છોડ. નિમિત્ત-નૈમિત્તિકનો સંબંધ, લક્ષ છોડ. એ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ જાહેર કરે છે, કે નિમિત્તને લક્ષે તને વિકાર થાય એ સિદ્ધ કરે છે, કે આત્મા એકલો પોતાને આશ્રયે વિકાર કરે એવો એનો સ્વભાવ છે નહિ. આહાહા...! આવું સ્વરૂપ છે. થોડો અભ્યાસ જોઈએ, ભાઈ! આ તો વસ્તુની સ્થિતિ છે, વસ્તુની મર્યાદા જ આ છે. ભગવાને કરી નથી કાંઈ. ભગવાને તો જાણી છે, જાણી છે એવી કહી છે. આહાહા...!

અહીં સુધી આપણે (આવ્યું) કે, ‘અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનો જે ખરેખર દ્રવ્ય અને ભાવ...’ દ્રવ્ય એટલે સામું નિમિત્ત અને ભાવ પોતામાં નૈમિત્તિક વિકાર થાય તે. એ ‘ભેદે દ્વિવિધ (બે પ્રકારનો) ઉપદેશ છે તે, દ્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો થકો,...’ એ દ્રવ્ય એટલે પરનું નિમિત્ત અને તેનાથી થતો વિકાર, એ બેને જાહેર કરતો થકો, આત્મા અકારક છે એમ સિદ્ધ થાય છે. આહાહા...! સમજાય છે આમાં? ‘શ્રીપાલજી’! આવું સ્વરૂપ છે, ભાઈ!

થોડું પણ પરમસત્ય હોવું જોઈએ, બાપુ! આ તો સર્વજ્ઞ ત્રિલોકનાથ વીતરાગ પરમેશ્વર, એના ભરતક્ષેત્રમાં વિરહ પડ્યા પણ એની વાણી તો એવી જ રહી ગઈ. આહાહા...! આ ટીકા તો જુઓ! આ ટીકાકારને કાષ્ટાસંઘી કહે છે, ભાઈ! ઓલો ‘વિદ્યાસાગર’ છે ને? કાલે પુસ્તક આવ્યું છે (એમાં લખે છે), ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ કાષ્ટાસંઘી હતા. ‘દર્શનસાર’માં કાષ્ટાસંઘીને મિથ્યાત્વી ઠરાવ્યા છે. મિથ્યાત્વી.. અર..ર...! પ્રભુ.. પ્રભુ! શું કરે છે પ્રભુ તું શું કરે છે? આ ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’ની ટીકા તો જુઓ! ‘દર્શનસાર’ પુસ્તક છે એમાં કાષ્ટાસંઘીને

મિથ્યાત્વમાં નાખ્યા છે. હવે આ 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે' સ્ત્રીને મુક્તિ સિદ્ધ નથી કરી, સ્ત્રીને મુક્તિ છે, નથી એમ સિદ્ધ નથી કર્યું માટે તે કાષ્ટાસંઘી છે, એમ કહે છે. આહાહા...!

'પ્રવચનસાર'ના પહેલા ભાગના વખાણ કર્યાં. ભાઈ! 'પ્રવચનસાર', 'રામજીભાઈ'! 'પ્રવચનસાર'ના પહેલા ભાગમાં 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ'ની 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે' આખી વ્યાખ્યા કરી છે ને? અનેકાંતમાં આમ છે ને તેમ છે ને ફલાણું છે.

મુમુક્ષુ :- જેનો સંસારનો કિનારો નજીક છે...

ઉત્તર :- કિનારો નજીક છે, મોક્ષની નજીક છે. એવું જે 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ'ની વાતું 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ' કરે, એને કાષ્ટાસંઘી કહેવા... પ્રભુ.. પ્રભુ.. પ્રભુ! કોઈ પૂછનાર ન મળે. અરે...રે...! આહા...! છે ને? ભાઈ! 'પ્રવચનસાર'માં પહેલું મોટું લખાણ આ છે. અનેકાંતી, સિદ્ધાંતી આમ છે, તેમ છે. આહાહા...! જેને અનેકાંતવિદ્યા સિદ્ધ થઈ છે. આહાહા...! આખો મોટો પેરેગ્રાફ છે. એ પોતે 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે' કર્યો છે. આ 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ'ની ટીકા છે. આહા...! જુઓ તો ટીકા! ગજબ ટીકા છે! આહાહા...! આ તો મૂળસંઘના 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ'ના કેડાયત હતા. 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ'ના પરંપરાએ કેડાયત (હતા), એની ના પાડે છે. એ પરંપરાના નહોતા, 'જયસેનાચાર્યદેવ' પરંપરાના હતા. કાલે બે પુસ્તક 'ખીમચંદભાઈ'ને આપ્યા. લખ્યું છે, ચિહ્ન કર્યું છે. એટલું વાંચ્યું હતું, ભાઈએ વાંચ્યું હતું. આહાહા...! પ્રભુ.. પ્રભુ.. પ્રભુ...! ભગવાન! તારું ભલું થાય. ભગવાન! આવું ન હોય. આહા...!

'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ'નો અહીં પોકાર છે, આહા...! આવી ટીકા-સ્પષ્ટીકરણ, કે એકલો ભગવાનઆત્મા પરના સંબંધના લક્ષ વિના વિકાર કરે એવું એનું સ્વરૂપ જ નથી. આહાહા...! કેમકે એ પોતે પવિત્રનો પિંડ પ્રભુ છે. એ પવિત્રતાનો આશ્રય લ્યે તો પર્યાયમાં પવિત્રતા જ થાય. અપવિત્રતા થાય જ નહિ માટે અપવિત્રતાનો આત્મા અકારક છે. અપવિત્રતા એટલે પુણ્ય-પાપ, દયા, દાનના વિકલ્પનો આત્મા અકર્તા છે. કેમ અકર્તા છે? કે ભગવાને બે પ્રકારનો ઉપદેશ કર્યો છે. અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન. ભગવાને એના બે ભેદ પાડ્યા છે, દ્રવ્ય અને ભાવ. અપ્રતિક્રમણ એટલે દ્રવ્યનું અપ્રતિક્રમણ એટલે દ્રવ્ય ઉપરથી ખસતો નથી એટલે ત્યાં લક્ષ જાય છે ત્યારે તેને નૈમિત્તિકમાં વિકાર થાય છે. એમ ભવિષ્યમાં પણ નિમિત્ત ઉપર જાય છે ત્યારે તેને વિકાર થાય છે. એવો નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધના વિકારની વ્યાખ્યા જે કરી એ એમ સિદ્ધ કરે છે, પરના લક્ષ વિના એકલો આત્મા પોતાને આશ્રયે વિકાર કરે એવું એનું સ્વરૂપ છે નહિ. આહાહા...! ધન્ય.. ધન્ય નાથ!

બાહ્ય ત્યાગમાં માણસને અભિમાન આવી જાય છે. બાહ્ય ત્યાગ જરી કરે, નગ્ન થઈ જાય, લૂગડાં છોડે તો જાણે અમે (ત્યાગી થઈ ગયા). પ્રભુ.. પ્રભુ! આમ ન હોય, બાપુ! ભાઈ! નુકસાન થશે, બાપા! પ્રભુ! દુનિયામાં સત્ય હશે એ સત્ય રહેશે, ભાઈ! આહાહા...! આ તો શું કહેવું છે? આ 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ'ની ટીકા. 'પ્રવીણભાઈ'! એવું જ 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે'

‘પ્રવચનસાર’ના પહેલા (અધિકારમાં) ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’નું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું. આહા...!

પ્રભુ! તને તારી પ્રભુતાની ખબર નથી, હોં! આહાહા...! તું પરમેશ્વર સ્વરૂપ છો, પરમાત્મ સ્વરૂપ છો, વીતરાગ સ્વરૂપ છો, અનંત આનંદના કંદના પિંડ સ્વરૂપ છો, અનંત જ્ઞાન અને શાંતિ.. શાંતિ.. શાંતિ.. અનંત બેહદ શાંતિનો સાગર છો, પ્રભુ! તારે આશ્રયે વિકાર થાય એ આત્મા તો વિકારનો અકારક છે. આહાહા...! ત્યારે કહે, આ થાય છે શું? દેખાય છે ને આ સંસાર. એ એમ કહે છે, પ્રભુ! ભગવાને નિમિત્ત દ્રવ્ય અને એને આશ્રયે થતો નૈમિત્તિક વિકાર, એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિકની જાહેરાત કરી છે એ સિદ્ધ કરે છે, કે નિમિત્ત-નૈમિત્તિકના સંબંધ વિના એકલો આત્મા રાગને કરે એવું એનું સ્વરૂપ છે નહિ. આહાહા...! ધીમે ધીમે કહેવાય છે, બાપુ! હેં? આહાહા...! મુદ્દાની વાત છે, ભાઈ! આહાહા...! પુસ્તક છે ને સામે? હેં?

મુમુક્ષુ :- સ્વભાવ તો વીતરાગી છે.

ઉત્તર :- સ્વભાવ તો ચિદાનંદ નિર્મળ અતીન્દ્રિય આનંદનો કંદ જ છે. એમાં દુઃખ કેવા ને વિકાર કેવા? આહા...! એવો ભગવાન પૂર્ણ સ્વરૂપ પોતાથી વિકારનો અકારક છે. આહાહા...! કેમકે બધા ગુણો, અનંત.. અનંત.. અનંત.. ભર્યા છે પણ કોઈ ગુણ વિકાર કરે એવો સ્વગુણ છે જ નહિ. તો એ આત્મા તો સ્વતઃ પોતાના ગુણ અને શક્તિની અપેક્ષાએ દયા, દાનના પરિણામનો પણ અકારક ઠરે છે. આહાહા...! હેં? ગજબ છે, પ્રભુ! આહાહા...! કહો, ‘દેવીલાલજી’! આહાહા...!

અહીં પરમાત્મા ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’ એમ કહે છે, કે જે આ નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરે છે, એ પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ જાય છે, પરદ્રવ્યથી (વિકાર) થતો નથી, પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ જાય છે તેથી વિકાર થાય છે. સ્વદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ જાય છે ત્યારે નિર્વિકાર થાય છે. એ દ્રવ્યથી થતું નથી. એ પર્યાયની સ્વતંત્રતાથી થાય છે. એમ નિમિત્ત ઉપર લક્ષ જતાં નિમિત્ત વિકાર કરાવતું નથી. પણ તેને વિકાર કરનારને નિમિત્ત ઉપર લક્ષ જતાં નિમિત્ત દ્રવ્ય છે અને તેનાથી ઉત્પન્ન થતો ભાવ પોતામાં પોતાને કારણે તે નૈમિત્તિક છે. એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિક જાહેર એમ કરે છે કે... છે? ‘નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો થકો, આત્માના અકર્તાપણાને જ જણાવે છે.’ ભાઈ! આહાહા...! આવી વાત છે.

અરે...! કોનો પક્ષ? પ્રભુ! જેમ સત્ય છે એમ રહેવા દે ને. પાળી ન શકાય તે જુદી વાત છે, પણ દષ્ટિ અને જ્ઞાનમાં તો ગોટા ન વાળ. સમજાય છે કાંઈ? આહા...! સ્વરૂપમાં રમણતા બની શકે નહિ, બાપુ! પુરુષાર્થ મંદ છે ને! પણ દષ્ટિ અને જ્ઞાનમાં તો જેમ છે તેમ રહેવા દે ને! હેં? આહાહા...!

દષ્ટિ અને જ્ઞાન જ્યારે સ્વભાવ ઉપર લક્ષ જાય છે ત્યારે તો તેને મોક્ષનો માર્ગ ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારે એ એમ સિદ્ધ કરે છે, કે એનું લક્ષ જ્યારે નિમિત્ત ઉપર જાય છે ત્યારે

નૈમિત્તિક વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે. એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિક એમ જાહેર કરે છે, કે એકલો આત્મા વિકારનો અકારક છે. આહાહા...! 'ચંદ્રભાઈ' ન આવ્યા? બે-ત્રણ દિ' થી આવવું.. આવવું.. કહેતા હતા. એક વ્યાખ્યાને બસ છે. આહાહા...! પછી તેનો બધો વિસ્તાર-ટીકા છે. આહાહા...!

એ દ્રવ્ય અને ભાવનું... દ્રવ્ય એટલે પરવસ્તુ, હોં! એ કરાવતી નથી, એ તો નિમિત્ત છે, પણ નિમિત્ત ઉપર એનું લક્ષ જાય છે તેથી તેને નૈમિત્તિક વિકાર થાય છે. એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો આત્માના અકર્તાપણાને જણાવે છે. એકલો ભગવાનઆત્મા, પરનું લક્ષ કરીને વિકાર થાય છે એ જો ન કરે તો, એકલો આત્મા તો વિકારનો અકર્તા ઠરે છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! નિમિત્ત ઉપર લક્ષ જતાં, દ્રવ્યનું લક્ષ છોડતાં, વસ્તુનું સ્વરૂપ છે તેનું લક્ષ છોડતાં, પર (ઉપર) લક્ષ જતાં પર્યાયમાં નૈમિત્તિક-વિકાર થાય છે. એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિક એમ જાહેર કરે છે, કે આત્મા એકલો નિમિત્તના લક્ષ વિના સ્વના લક્ષે વિકાર કરે એવું એનું સ્વરૂપ છે નહિ. આહાહા...! 'પ્રવીણભાઈ'! બરાબર ઠીક આવી ગયા છે. 'ચંદ્રભાઈ'નું વિચારતો હતો, પણ ન આવ્યા. આહાહા...! આવી વાત છે. માર્ગ એવો છે, પ્રભુ! આહા...!

ચારિત્રદોષ બીજી વાત છે, એ પણ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધે થાય છે. પણ છતાં એ ચારિત્રદોષ બીજી વાત છે અને શ્રદ્ધાદોષ મૂળ વાત છે. આહાહા...! ઓલો (ચારિત્રમોહ) નબળાઈનો દોષ છે અને એ ટાળવા માગે છતાં તે નથી ટળતો ત્યાં સુધી એની પુરુષાર્થની નબળાઈ છે પણ આ વસ્તુ.. આહાહા...! જ્ઞાયક અનંત ગુણનો પિંડ પવિત્રતાનો સાગર નાથ, એકલો વિકારનો અકર્તા છે, અકારક છે. કેમકે એના દ્રવ્ય અને ગુણમાં વિકાર છે જ નહિ. દ્રવ્ય-ગુણમાં વિકાર નથી તો પર્યાયમાં વિકારનો કર્તા એ કેમ થાય? આહાહા...! ત્યારે કહે, આ વિકારનો ઉપદેશ તો ભગવાનનો છે ને? કે, વિકારથી પ્રતિક્રમણ કરીને ખસી જા, ભવિષ્યમાંથી ખસી જા. એવો ઉપદેશ છે ને? એ ઉપદેશ એમ જાહેર કરે છે, કે પરના લક્ષે ઉત્પન્ન થતો વિકાર, એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિક એમ જાહેર કરે છે, કે એકલો આત્મા નિમિત્તના લક્ષ વિના વિકાર કરે એવું એનું સ્વરૂપ છે નહિ. આહાહા...! કહો, 'દેવીલાલજી'! આવી વાત છે. પરમ દિ' હતા કે નહિ? પરમ દિ'. આ તો પરમ દિ'નું વધારે છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- મૂળ મંત્ર આવી ગયો.

ઉત્તર :- આહાહા...! આ તો પ્રભુના મૂળ મંત્ર છે.

'આત્માના અકર્તાપણાને જ જણાવે છે. માટે એમ નક્કી થયું કે પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે...' નિમિત્ત છે, હોં! નિમિત્ત છે એટલે નિમિત્ત કરાવે છે ને વિકાર નિમિત્તથી થાય છે, એમ નહિ. આહાહા...! ખરેખર તો ભગવાન દ્રવ્ય જે શુદ્ધ ચૈતન્ય છે એનું લક્ષ થતાં દ્રવ્ય નિર્વિકારી પર્યાય કરે છે, એમ પણ નથી. આહાહા...! કેમકે દ્રવ્ય છે એ તો ધ્રુવ છે. ફક્ત લક્ષ કરનારી પર્યાય સ્વતંત્ર કર્તાપણે લક્ષ કરે છે એથી પર્યાયમાં સ્વતંત્રપણે ષટ્કારકપણે નિર્વિકાર દશા

થાય છે. એમ અહીંયાં નિમિત્ત પરદ્રવ્ય છે પણ નિમિત્તથી નૈમિત્તિક વિકાર થતો નથી. આહાહા...! છે?

‘પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે અને આત્માના રાગાદિભાવો નૈમિત્તિક છે.’ એનો અર્થ એવો નથી કે પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે માટે નિમિત્ત અહીં વિકાર કરાવે છે. તો એ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ ન થયો. એ તો કર્તા-કર્મ સંબંધ થયો. ભાઈ! પરદ્રવ્ય કરાવે અને આત્મા વિકાર કરે, પરદ્રવ્ય કરાવે અને વિકાર કરે તો કર્તા-કર્મ સંબંધ થયો. એ અહીં ના પાડે છે. અહીં તો નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ જાહેર કરે છે. એ એમ જાહેર કરે છે, કે એક વસ્તુ બીજી છે. જેમ તું પોતે ચીજ છો એમ બીજી એક ચીજ છે. જેમ પોતાની ચીજ ઉપર દષ્ટિ નથી ત્યારે પર ઉપર એનું લક્ષ જાય છે. લક્ષ જતાં એ લક્ષ જેના ઉપર જાય એ વિકાર કરાવતું નથી. વિકાર, તું નૈમિત્તિકપણે નિમિત્તના લક્ષે તું કરે છો. આહાહા...! આવું સ્વરૂપ છે. ઝીણું બહુ, બાપુ! પછી ‘સોનગઢ’વાળાને એકાંત કરીને (કાઢી નાખે). આહાહા...!

કાલે તો ‘વિદ્યાનંદજી’નો એક લેખ આવ્યો છે. ચોમાસુ થઈ ગયું ને? ‘ઇન્દૌર’માં તો બહુ ધામધૂમ થઈ ગઈ. એકાંત અધ્યાત્મની ‘ઇન્દૌર’માંથી વિદાય થઈ ગઈ. એવું લખાણ છે. વિદાયગીરી થઈ ગઈ. પ્રભુ! ઠીક છે, ભાઈ! બાપુ! એકાંત કેમ કહેવાય? પ્રભુ! શાંતિથી જો, બાપુ! ભગવાન! એમ આક્ષેપ કરાય નહિ. તું પણ ભગવાન છો, ભાઈ! તારી ભૂલ નીકળી જાય, એવી ભાવના હોય. ભૂલ રહીને રખડ એમ ભાવના હોય? ભાઈ! આહાહા...!

એ કહ્યું હતું, ત્રણ ઠેકાણે, ભાઈ! ‘પ્રવીણભાઈ’! ‘દ્રવ્યસંગ્રહ’માં ધર્મધ્યાનનો એક અવાય બોલ આવે છે. આજ્ઞાવિચય, અપાયવિચય. એમાં એવો બોલ આવે છે, કે ધર્મી એમ વિચારે છે, કે હું પણ પૂર્ણ થાઓ અને બધા આત્માઓ પરમાત્મા થાઓ. આહાહા...! એવો ધર્મધ્યાનનો અવાયનો એક ભેદ છે. આહાહા...! એ દુઃખી થઈને રખડે એમ ન હોય, બાપુ! આહા...! સુખી થાઓ, પૂર્ણાનંદને પ્રાપ્ત કરો. એક ઈ છે. અને સર્વ જીવાદિ, ભાવનામાં છે. આ ‘બંધ અધિકાર’માં ટીકામાં છે. સર્વ જીવો શુદ્ધ પૂર્ણ સ્વરૂપ મન-વનચ-કાયા, કરવું-કરાવવું-અનુમોદનના ભાવરહિત એકલો પરમાત્મા થાઓ. સર્વ જીવ પરમાત્મા થાઓ. સવ્વે જીવા નિરંતર ભાવના કર્તવ્યમ્. એવો પાઠ છે. સર્વ જીવોએ નિરંતર આવી ભાવના કરવી. બે. અને ૩૮ ગાથાનો કળશ. ‘મજજન્તુ.’ પ્રભુ! બધા જીવો આવીને અંદર સમાઈ જાઓ. લોકલોકને જાણવામાં અંદર આવી જાઓ. આહાહા...! ૩૮ ગાથા, ‘મજજન્તુ’ શ્લોક છે ને? પ્રભુ! કોઈ રખડે, દુઃખી થાય (એમ ન હોય). આહાહા...! પરમાત્મા થાઓ, પ્રભુ! મોક્ષને પામો, બાપુ! સુખી થાઓ. આહાહા...! પણ સુખી થવાનો રસ્તો આ છે.

નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ એમ જાહેર કરે છે, કે એકલા સ્વભાવના સંબંધે વિકાર થાય એનો નકાર કરે છે. આહા...! ફક્ત પોતાનો આશ્રય અને લક્ષ છોડે છે ત્યારે પોતે સ્વતંત્રપણે પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે, ચાહે તો તીર્થંકર હો અને ચાહે તો તીર્થંકરની વાણી હો, આહાહા...!

તેના ઉપર લક્ષ કરે છે, નિમિત્ત (ઉપર) લક્ષ કરતાં તેને નૈમિત્તિક વિકાર થાય છે. એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિક વિકાર એમ જાહેર કરે છે, કે આ સંબંધ જો ન હોય તો એકલો આત્મા અકારક છે. આહાહા...! આવી વાત છે. થોડી ઝીણી પડે પણ વસ્તુ તો આવી છે. ભગવાનનું આ કથન છે, બાપુ! આહાહા...!

‘આત્માના અકર્તાપણાને જણાવે છે. માટે એમ નક્કી થયું કે પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે...’ નિમિત્ત છે એનો અર્થ કંઈ કરતું નથી, તને કરાવતું નથી, એક ચીજ છે. કારણ કે આમ લક્ષ છોડે છે ત્યારે આમ લક્ષ જાય છે તો અહીં બીજી ચીજ છે કે નહિ? આમ સ્વરૂપ ભગવાન પૂર્ણાનંદ છે તેમાં લક્ષ જાય છે, તો તો આ પરમાં જાય નહિ. જ્યારે એમાં નથી જતો ત્યારે ક્યાંક જાય છે તો એવી પર ચીજ તો છે. તારા સિવાય પણ બીજા અનંતા આત્માઓ અને અનંતા પરમાણુઓ છે, એ પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ જતાં, (એ તો) નિમિત્ત છે, એ તો નિમિત્ત કીધું અને આત્માના રાગાદિભાવો નૈમિત્તિક છે. એ પોતે નિમિત્તને લક્ષે, સ્વભાવના લક્ષને છોડી દઈને, નિમિત્તને લક્ષે, નિમિત્ત કરાવતું નથી, નિમિત્તને લક્ષે નૈમિત્તિક મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષ કરે છે એ નૈમિત્તિક છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે પણ પકડાય એવી તો છે. માર્ગ તો પ્રભુનો એવો છે. આહાહા...!

‘જો એમ ન માનવામાં આવે...’ હવે એમ કહે છે, કે ‘જો એમ ન માનવામાં આવે તો દ્રવ્ય-અપ્રતિક્રમણ અને દ્રવ્ય-અપ્રત્યાખ્યાનના કર્તાપણાનાં નિમિત્ત તરીકેનો ઉપદેશ નિરર્થક જ થાય,...’ દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ અને ભાવ અપ્રતિક્રમણ છે ઈ કરે છે, અજ્ઞાનભાવ, ઈ નિરર્થક ઠરે. દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ અને ભાવ અપ્રતિક્રમણ. દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ અને ભાવ અપ્રતિક્રમણ, ભાવ અપ્રત્યાખ્યાન અને દ્રવ્ય અપ્રત્યાખ્યાન. એવો જે ઉપદેશ નિમિત્ત-નૈમિત્તિકનો છે એ નિરર્થક થાય ‘અને તે નિરર્થક થતાં એક જ આત્માને રાગાદિભાવોનું નિમિત્તપણું આવી પડતાં...’ જુઓ! નિમિત્ત શબ્દે, નિમિત્ત એટલે એને આત્માનું કારણપણું આવે, એમ. પરનું કારણપણું આવતાં, પરના લક્ષ વિના જો વિકાર થાય તો એ વિકાર(માં) આત્માનું જ કારણ થાય, આત્મા જ એનું વિકારનું કારણ થાય. શબ્દ પડ્યો ‘નિમિત્ત’ છે. છે?

‘એક જ આત્માને...’ આહાહા...! બગડે બે. એકડે એક અને બગડે બે. બીજી ચીજ છે તેનું લક્ષ જાય છે તો નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધી વિકાર થાય છે. એ એમ જાહેર કરે છે કે નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ વિનાનો આત્મા એકલો જે છે એ વિકારનો અકર્તા છે. આમાં અમારે ધર્મ શું કરવો આવી વાતમાં? આવી વાતમાં અમારે કરવું શું પણ? કરવું આ, ધર્મ આ. નિમિત્ત અને નૈમિત્તિકના સંબંધ છોડીને ભગવાન જ્ઞાયક સ્વરૂપ છે તેનો દષ્ટિમાં સંબંધ કરવો એ કરવાનું છે. આહાહા...! બહારમાં શું કરવાનું પણ? પણ બહારમાં કરી ક્યાં શકાય છે? (બાહ્ય ચીજ) તો ફક્ત નિમિત્ત છે, એ તો કીધું ને? બાહ્ય ચીજ તો નિમિત્ત છે. એને લક્ષે નૈમિત્તિક વિકાર તું કરે છો. એ કરાવતું નથી, વસ્તુમાં વિકાર કરવાનો સ્વભાવ નથી.

આહાહા...!

‘આત્માને રાગાદિભાવોનું નિમિત્તપણું આવી પડતાં...’ નિમિત્ત, કીધું. ભાષા જોઈ? નિમિત્ત શબ્દે કારણ. આત્માને રાગ-દ્વેષ, પુણ્ય-પાપના કરવાનું કારણપણું આવી પડતાં ‘ નિત્યકર્તાપણાનો પ્રસંગ આવવાથી...’ જ્યારે ભગવાનઆત્મા પોતે જ વિકારનો કર્તા થાય તો તો આત્મા નિત્ય છે તો નિત્ય વિકાર કરે જ, એટલે કોઈ દિ’ ધર્મ થઈ શકે નહિ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? પુણ્ય-પાપના ભાવનું આત્માને કારણપણું આવી પડતાં એ વિકારના ભાવનો... આહાહા...! ઠયા, ઠાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજાનો ભાવ, એ ભાવ જો નિમિત્તના લક્ષે ન થાય એમ જો માને તો એ વિકારનો કરનારો આત્મા ઠરે. છે ને? તો આત્માને વિકારનું કરવાપણું આવી પડતા. પરના લક્ષ વિના એકલો આત્મા જ વિકારનો કર્તા છે, એવું આવી પડે. આહાહા...! નિમિત્તના લક્ષ વિના વિકાર જો થાય તો એકલો આત્મામાં જ વિકાર આવી પડે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

‘રાગાદિભાવોનું નિમિત્તપણું આવી પડતાં નિત્યકર્તાપણાનો પ્રસંગ આવવાથી...’ આત્મા તો નિત્ય છે. જ્યારે નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ વિના જો વિકાર આત્માથી થાય તો આત્મા નિત્ય કાયમ વિકાર કર્યા જ કરે, કાયમ દુઃખી થયા કરે અને સંસાર કોઈ દિ’ છૂટે નહિ. આવા તો ન્યાય છે. આવા ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’! એવી ટીકા, બાપુ! અને ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’ની ટીકા ગંભીર બહુ અને ‘જયસેનાચાર્યદેવ’ની ટીકા(માં) વ્યવહાર સાધક અને નિશ્ચય સાધ્ય એવું આવે એમાં એટલે એને બહુ મીઠું લાગે. એ તો એક જ્ઞાન કરાવ્યું, બાપુ! આચાર્ય કંઈ ખોટા નથી. આહાહા...!

કહે છે, કે જો આ રીતે નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધથી વિકારને જાહેર ન કરીએ તો એકલા આત્માને વિકાર કરવાનું આવી પડે. વિકાર એટલે મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષ. એ આવી પડતાં સદાય મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષ આત્મા કર્યા જ કરે. કારણ કે આત્મા નિત્ય છે તો નિત્ય વિકાર ને રાગ-દ્વેષ રહ્યા કરે. કોઈ દિ’ મિથ્યાત્વ રહિત થઈને મુક્તિના માર્ગે આવી શકે નહિ. એકલા ન્યાય ભર્યા છે ને! આહાહા...!

‘જ્ઞાનસાગરે’ ‘જયસેનાચાર્યદેવ’ની ટીકા કરી છે ને? અને આ ‘વિદ્યાસાગર’ એનો શિષ્ય છે. ભગવાન! પ્રભુ.. પ્રભુ.. પ્રભુ...! લોકો કેમ માને? સહન કરે છે? પાઠમાં લખાણ આવ્યું છે. કાલે પુસ્તક આવ્યું એમાં લખાણ આવ્યું છે. ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’ કાષ્ટસંઘી હતા. કાષ્ટસંઘી સ્ત્રીને મુક્તિને માનતા. અરે...! ભગવાન! આવું શું કરે છે તું? સમાજ તો ભોળા બિચારા, માથે ત્યાગી હોય, લૂગડાં-બૂગડા છોડ્યા હોય, ‘છોટાભાઈ’! એને હા.. હા.. કરે. બરાબર છે, બરાબર છે. એ વળી અહીંને માટે કહે છે, અહીંના ભોળા મૂર્ખાઓ માથે કહે ઈ હા, હા પાડ્યા કરે. ઈ એમ કહે છે. આહાહા...! પ્રભુ.. પ્રભુ! એ શોભે નહિ, ભાઈ! આહા...!

‘રાગાદિભાવોનું નિમિત્તપણું આવી પડતાં નિત્યકર્તાપણાનો પ્રસંગ આવવાથી મોક્ષનો

અભાવ ઠરે.’ કાયમ વિકાર જ કર્યા કરે તો એ કોઈ દિ’ મુક્ત થાય નહિ. નિમિત્તના લક્ષે નૈમિત્તિકમાં પર્યાયબુદ્ધિમાં થાય તો એ બુદ્ધિ છોડીને આત્મા એકલો અકારક છે તો નિર્વિકારી થઈ શકે છે. આહાહા...! એકલો ભગવાન પોતાને આશ્રયે નિર્વિકારી થઈ શકે છે. આહા...! પરને આશ્રયે આ પ્રમાણે જો વિકાર નિમિત્ત-નિમિત્ત ન થાય તો એ વિકારનું કર્તૃત્વ એકલું આત્મા ઉપર આવી પડે. આવી પડતા આત્મા નિત્ય વિકારનો કર્તા રહે તો એને કોઈ દિ’ મોક્ષ થાય નહિ. આહાહા...!

‘માટે પરદ્રવ્ય જ આત્માને રાગાદિભાવોનું નિમિત્ત હો.’ આમાંથી ઊંધું કાઢે. જુઓ! પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે, પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે. પણ નિમિત્તનો અર્થ શું? એના ઉપર લક્ષ જાય છે. નિમિત્ત વિકારને કરાવે છે એમ નથી.

મુમુક્ષુ :- લક્ષ કરે ત્યારે ..

ઉત્તર :- એનું લક્ષ અહીંથી છૂટે છે અને ત્યાંનું લક્ષ કરે છે. નિમિત્ત લક્ષ કરાવતું નથી. આહાહા...! અહીંયાં ચૈતન્ય ભગવાન પૂર્ણ આનંદસ્વરૂપ, એના ઉપરનું લક્ષ છોડી દે છે ત્યારે એનું લક્ષ આમ જાય છે. એ લક્ષ જાય છે એ વિકાર કરે છે, નિમિત્ત કરાવતું નથી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! ‘પ્રવીણભાઈ’! ઠીક આમાં બરાબર આવી ગયા. ‘ચંદુભાઈ’ને બધાએ બહુ યાદ કર્યા. ગંભીર ચીજ છે. હેં? આહા...! આજે તો ‘રવિવાર’ છે, કેટલાક સાંભળવા આવ્યા છે ને?

‘માટે પરદ્રવ્ય જ આત્માને રાગાદિભાવોનું નિમિત્ત હો.’ એનો અર્થ શું થયો? એ રાગાદિ કરે છે એમાં પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે, બસ! નિમિત્તથી રાગ-દ્વેષ થાય છે, એમ નહિ. આહાહા...! ‘આત્માને રાગાદિભાવોનું નિમિત્ત હો.’ નિમિત્ત હો. નિમિત્તનો અર્થ એક ચીજ છે. ‘અને એમ હોતાં, આત્મા રાગાદિનો અકારક જ છે એમ સિદ્ધ થયું.’ લ્યો. આમ હોતાં આત્મા ભગવાન શુદ્ધ ચૈતન્યપ્રભુ, પોતાને આશ્રયે વિકાર કરે એ અકારક ઠર્યો, એ કરી શકે જ નહિ. પોતાને આશ્રયે વિકાર છે જ નહિ. એ તો પોતાનો, દ્રવ્યનો આશ્રય છોડે છે, પરદ્રવ્યના નિમિત્તના લક્ષે કરે છે તો થાય છે. માટે આત્માના લક્ષે વિકાર થાય એવું ત્રણકાળમાં બનતું નથી. વિશેષ કહેશે...

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રવચન નં. ૩૫૦ ગાથા-૨૮૩ થી ૨૮૫ મંગળવાર, માગશર સુદ ૧,

તા. ૨૦-૧૧-૧૯૭૯

‘સમયસાર’ ૨૮૩ થી ૨૮૫. અર્થ ચાલે છે ને? અહીં સુધી આવ્યું, જુઓ! ‘માટે પરદ્રવ્ય જ આત્માને રાગાદિભાવોનું નિમિત્ત હો.’ ત્યાંથી આવ્યું છે. શું કહે છે? કે, આ આત્મા જે છે આત્મા, એ તો શુદ્ધ આનંદ ને અતીન્દ્રિય જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. એ પોતે સ્વતઃ સ્વને

આશ્રયે વિકાર કરે એમ બની શકે નહિ. સમજાય છે? આ સંસારનો વિકાર જે છે પુણ્ય અને પાપ કે મિથ્યાત્વ, એ આત્મા પોતે સ્વભાવ તો શુદ્ધ છે એનો, ચૈતન્ય આનંદકંઠ પ્રભુ છે, તો પોતાને આશ્રયે વિકાર કરે એમ બને નહિ. કેમ કે એનો કોઈ ગુણ વિકારી નથી, એના બધા ગુણો પવિત્ર અને નિર્મળ છે. ત્યારે હવે વિકાર થાય છે એનું કારણ શું? અને તેથી આત્મા વિકારનો અકારક છે એમ ભગવાને જે કીધું એનું શું કારણ? કે, પ્રભુએ એમ કહ્યું, કે જે નિમિત્ત પરદ્રવ્ય છે તેનું લક્ષ છોડ.

આત્મા દ્રવ્ય સ્વભાવ સિવાય જેટલા પરદ્રવ્યો બીજા છે તેનું લક્ષ અથવા પ્રતિક્રમણ કર એટલે પાછો હટ અને એના નિમિત્તના લક્ષે વિકાર થાય તેનાથી પાછો હટ. એમ પ્રતિક્રમણ કરવાની વ્યાખ્યા ભગવાને કીધી. એનો અર્થ એ થયો, કે આત્મા પોતાના સ્વભાવની દૃષ્ટિ અને આશ્રય કરે તો વિકાર ન થાય. ઝીણી વાત છે, ભાઈ! દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા, કામ, ક્રોધભાવ એ આત્માના આશ્રયે ન થાય. કેમ કે આત્મામાં કોઈ અપવિત્રતા નથી, આત્મા તો અનંત ગુણનો પિંડ પવિત્ર છે. ત્યારે કહે, આ (રાગાદિ) થાય છે ને? પણ થાય છે એનું પ્રભુએ પ્રતિક્રમણ કહ્યું છે ને, કે એનાથી હટી જા. પરતરફના દ્રવ્યના લક્ષથી હટી જા અને નિમિત્તને લક્ષે વિકાર થાય ત્યાંથી ખસી જા. એમ જે ભગવાનનો ઉપદેશ છે એ એમ સિદ્ધ કરે છે, કે એકલો આત્મા વિકારનો કર્તા થઈ શકે નહિ. પોતાનો આત્મસ્વભાવ ચૈતન્યને છોડીને પરદ્રવ્યનું અનાદિથી લક્ષ કરે છે ત્યારે પરદ્રવ્યના નિમિત્તના અવલંબે પોતામાં પોતાથી વિકાર થાય છે. એ વિકાર અને નિમિત્ત (બે થયા), એ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ એમ જાહેર કરે છે, કે આત્મા પોતાને કારણે એકલો રાગનો કર્તા નથી. ઝીણી વાત છે, ભગવાન! આહા...! માર્ગ ઝીણો બહુ. ન્યાયને પકડવું કઠણ, સમજ્યા વિના એમ ને એમ ધર્મ થઈ જાય (એમ બને નહિ). આહાહા...! તેથી અહીં આવ્યું.

જો આત્મા(ને) પરના નિમિત્તના લક્ષે વિકાર થાય એમ જો ન હોય તો આત્માને એકલું વિકારનું કર્તાપણું આવી પડે અને એ કર્તાપણું આવી પડતા આત્મા નિત્ય છે તો વિકાર નિત્ય કરે તો કોઈ દિ' મોક્ષ થાય એવું બને નહિ. ઝીણો ન્યાય છે, ભાઈ! વીતરાગ માર્ગ સૂક્ષ્મ બહુ.

સર્વજ્ઞ પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવે જે સર્વજ્ઞથી ત્રણકાળ, ત્રણલોક જોયા એમાં આ રીતે સ્વરૂપ છે તેમ કહ્યું, એમણે બીજાનું કંઈ કર્યું નથી. જેવું સ્વરૂપ છે એવું જ્ઞાનમાં જાણ્યું, જાણ્યું એવું કહ્યું. કે પ્રભુ! અહીં તો આત્માને પ્રભુ કહીએ છીએ. આત્મા અંદર પ્રભુ છે. અનંત જ્ઞાન, અનંત આનંદ, અનંત શાંતિ, અનંત વીતરાગતા, અનંત પ્રભુતા એવી અનંત અનંત શક્તિઓનો પિંડ આત્મા છે તો એ આત્મા પોતાના લક્ષે વિકાર કરે એવું ત્રણ કાળમાં બને નહિ. તેથી ભગવાનનો ઉપદેશ છે, કે નિમિત્ત જે પરદ્રવ્ય છે એના ઉપર તારું લક્ષ છે એ છોડ અને નિમિત્તને આશ્રયે વિકાર થાય છે, તારે આશ્રયે નહિ. સમજાય છે કાંઈ?

કાલે તો ઘણું આવ્યું હતું. આહાહા..!

અંદર આત્મા, આ દેહના પરમાણુ માટી છે એનાથી તો જુદો છે. અંદર કર્મના રજકણો છે એ તો એની પર્યાયમાં પણ નથી. શરીર, કર્મ, આ સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર કે આ ધંધા આદિની ક્રિયાઓ તે ભગવાનઆત્માની પર્યાયમાં પણ એ તો નથી, એ તો ભિન્ન ચીજ છે. એની પર્યાયમાં છે તો વિકાર છે. હવે વિકાર છે એ વિકાર થાય છે કેમ? આત્માના અંતરને લક્ષે તો વિકાર થાય નહિ કેમ કે આત્મા તો પવિત્ર છે. આહાહા..! ત્યારે એ વિકાર થાય છે, એ દુઃખ થાય છે, સંસારના પરિભ્રમણનું કારણ જે વિકાર થાય છે એ સ્વદ્રવ્યના લક્ષને છોડી પરદ્રવ્યનું લક્ષ કરે છે અને લક્ષ કરતાં તેને આધીન (થઈને) વિકાર કરે છે. એ વિકારને કારણે પછી નવું બંધન થાય છે અને તેથી તે રખડે છે. આવી વાતું હવે. આ વાણીયા ને વેપારમાં આ ન્યાય ક્યાંથી કાઢવા? આહાહા..!

વીતરાગ માર્ગ ઝીણો બહુ, સૂક્ષ્મ વસ્તુ છે, પ્રભુ! વીતરાગ સિવાય ક્યાંય છે નહિ. જિનેશ્વર પરમેશ્વરના માર્ગ સિવાય માર્ગ બીજે ક્યાંય છે નહિ. બધે ઊંધે રસ્તે ચડી ગયા છે. આહા..! આ રસ્તો પણ એવો છે કહે છે, કે તારે જો ધર્મ ને શાંતિ જોઈતી હોય, ધર્મ કહો કે શાંતિ કહો, ધર્મ કહો કે અતીન્દ્રિય આનંદ કહો, ધર્મ કહો કે અતીન્દ્રિય વીતરાગ પર્યાય કહો, એ જો તારે જોઈતું હોય તો એ જેમાં ભરેલું છે તેના ઉપર દષ્ટિ કર. આહા..! અંતર અને અતીન્દ્રિય આનંદનો કંદ પ્રભુ છે. આહાહા..! એ અતીન્દ્રિય વીતરાગનું દળ છે, પિંડ છે એનો આશ્રય કર તો તને સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ને શાંતિ ને સુખ થાય. એ નથી કરતો કેમ? કે પોતાનું લક્ષ છોડી અને પરદ્રવ્યના લક્ષમાં એની અનાદિની પ્રવૃત્તિ છે. પરદ્રવ્ય જે આત્મામાં નથી, એ નથી તે દ્રવ્ય ઉપર એનું લક્ષ છે. છે આત્મામાં એમાં એનું એને લક્ષ ને આશ્રય છે નહિ. અરે...રે..! આવો ઉપદેશ હવે. ઓલું તો દયા પાળવી, વ્રત કરવા, ભક્તિ કરવી સહેલુંસટ હતું. હવે આવો માર્ગ. કહે છે, કે દયા ને ભક્તિ ને વ્રત ને બધા રાગ છે લે, કહે, સાંભળ. અને એ રાગ આત્માના સ્વભાવને આશ્રયે થતો નથી. સ્વભાવને આશ્રયે થાય તો સ્વભાવ નિત્ય છે, તો અંદર રાગનું ને વિકારનું નિત્યપણું કર્તાપણું ઠરે તેથી કોઈ દિ' એનો મોક્ષ જાય નહિ. એથી એ રાગ ને દ્રેષ ને પુણ્ય ને પાપના ભાવ થાય છે ખરા, પણ એ નિમિત્ત જે પરદ્રવ્ય છે એને લક્ષે થાય છે. એનાથી નહિ, નિમિત્તથી નહિ પણ નિમિત્તને આશ્રયે વિકાર થાય છે. આહાહા..! હવે આવું યાદ રાખવું. નવરાશ ન મળે, ધંધા આખો દિ' પાપના ધંધા. નિવૃત્તિ ન મળે ને આવી વાતું હવે. બાપુ! આ સમજ્યે છૂટકો (છે), ભાઈ! અનંતકાળ થયા રખડે છે, દુઃખી છે. આહા..!

કહે છે, શું આવ્યું? જો પરના લક્ષ વિના વિકાર થાય તો એકલા સ્વને લક્ષે વિકાર થાય તો વિકારપણું, ત્રિકાળી આત્મા છે, ત્રિકાળી આત્મા છે તો ત્રિકાળી કર્તાપણું રહે અને ત્રિકાળી કર્તાપણું રહેતા એની મુક્તિ થાય નહિ. સમજાય છે કાંઈ આમાં? આ બધું તો

કાલે આવી ગયું હતું. માટે નિત્યપણાના કર્તાપણાનો પ્રસંગ થતાં 'એક જ આત્માને રાગાદિકભાવોનું નિમિત્તપણું આવી પડતાં નિત્યકર્તાપણાનો પ્રસંગ આવવાથી મોક્ષનો અભાવ ઠરે.' સમજાણું અહીં સુધી? આહા...! 'માટે પરદ્રવ્ય જ આત્માને રાગાદિકભાવોનું નિમિત્ત હો.' છે? એ કારણે સ્વદ્રવ્ય પ્રભુ ભગવાનઆત્મા એ તો સચ્ચિદાનંદ સત્ આ જ્ઞાન ને અતીન્દ્રિય આનંદનો કંદ છે એને આશ્રયે કદી વિકાર થાય નહિ. જો એને આશ્રયે થાય તો (પોતે) ત્રિકાળી છે તો ત્રિકાળી વિકાર થાય તો મુક્તિ કોઈ દિ' થાય નહિ. લોજીક છે, ભાઈ! ન્યાયથી પકડે તો જરીક એવી વાત છે. આહા...!

'માટે પરદ્રવ્ય જ આત્માને રાગાદિકભાવોનું નિમિત્ત હો.' એટલે શું? કે જે કાંઈ મિથ્યા ભ્રાન્તિ કે પુણ્ય-પાપ જે કરે છે એ સ્વઆત્માને આશ્રયે નહિ. તેથી તે વિકાર પરદ્રવ્યના નિમિત્તના લક્ષે થાય છે. 'માટે...' છે? 'પરદ્રવ્ય જ આત્માને રાગાદિકભાવોનું નિમિત્ત હો.' એનો અર્થ પરદ્રવ્ય રાગાદિક કરાવે છે, એમ નહિ. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! કાલે સહેજ કહ્યું હતું, કે સ્વદ્રવ્ય છે એ નિત્ય ધ્રુવ આનંદકંદ પ્રભુ છે. એની ધર્મની પર્યાય એ દ્રવ્યને લક્ષે થાય પણ દ્રવ્યથી ન થાય. સ્વતંત્ર નિર્મળ વીતરાગી પર્યાય સ્વદ્રવ્યને આશ્રયે થાય. આહા...! એમ આત્મામાં વિકાર થાય એ નિમિત્તને આશ્રયે થાય, નિમિત્તથી થાય નહિ પણ નિમિત્તને આશ્રયે થાય. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- વિકાર નિમિત્તને આશ્રયે થાય ને.

ઉત્તર :- એનું લક્ષ ત્યાં જાય છે. ચૈતન્ય ભગવાન સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, સર્વજ્ઞ જિનેશ્વરે તો આત્મા આનંદનું અતીન્દ્રિય આનંદનો કંદ, દળ છે એ તો (એમ જોયું છે). એની તો એને અનાદિથી ખબર નથી. તેથી તેના ઉપરનું લક્ષ નથી એટલે લક્ષ તો ક્યાંક હોવું જોઈએ. તો એ પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ છે. કર્મ, શરીર, વાણી, સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર, ધંધો એ બધા પરદ્રવ્ય છે. એ પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ જાય છે તો એ પરદ્રવ્ય વિકાર કરાવતા નથી પણ પરદ્રવ્ય ઉપર એનું લક્ષ, આશ્રય જાય છે તેથી તે વિકાર પોતે પોતામાં કરે છે. ધર્મના નામની આવી ઝીણી વાતું. આવો જિનવર માર્ગ. આહાહા...!

'માટે પરદ્રવ્ય જ...' પરદ્રવ્ય જ 'આત્માને રાગાદિકભાવોનું નિમિત્ત હો.' આમાંથી ઊંધું કાઢે કાઢવું હોય તો. આત્મા સિવાય પરદ્રવ્યને કારણે જ વિકાર થાય. એમ નથી. પરદ્રવ્ય તો પરદ્રવ્ય જ છે, સ્વદ્રવ્ય છે એ સ્વદ્રવ્ય જ છે, પણ પરદ્રવ્યનું લક્ષ કરે છે એથી પોતાના સ્વભાવના લક્ષને છોડે છે તેથી તેને વિકાર, પુણ્ય ને પાપ ને વિકારનો ભાવ નિમિત્તના લક્ષે થાય છે. નિમિત્તથી થાય છે, એમ નહિ. આવી વાતું હવે. ક્યાં ગયા? તમારે આવ્યા હતા ને 'સંઘવી'? તૈયાર થયા નથી. ઠીક! આવું કે દિ' સાંભળશે? ઓલા પૈસા ને ધૂળમાં આખો દિ'... આહાહા...! શું કહ્યું સમજાણું આમાં? 'ઝાંઝરીજી'!

આ વાત જુદી જાતની છે. આહાહા...! શું કહ્યું? કે આત્મા, આત્મા તો પરમેશ્વર છે,

ભાઈ! તને ખબર નથી. આત્મામાં તો અનંત આનંદ ને અનંતી શાંતિ ને અનંતું વીર્ય, અનંતી પ્રભુતા ભગવાનઆત્મામાં ભરી છે, ભાઈ! એને આત્મા કહીએ. એવો જે આત્મા અનંત... અનંત... અનંત... ગુણનો સાગર, (એને) પોતાને આશ્રયે જો વિકાર થાય તો આત્મા નિત્ય છે, તો આત્મામાં વિકારનું કરવાપણું કાયમ રહે, તો કોઈ દિ' એની મુક્તિ થાય નહિ. માટે આત્માને કારણે વિકાર થાય એમ નથી. ત્યારે પરદ્રવ્યનું લક્ષ કરે છે, પરદ્રવ્યથી થતું નથી પણ તરત પરદ્રવ્યનું અવલંબન લે છે. સ્વદ્રવ્ય છે એની તો ખબરે ય નથી.

અંદર આનંદનો નાથ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ જિનેશ્વર પરમાત્માએ જોયો એ તો અતીન્દ્રિય આનંદનો કંદ, કંદ છે. આહાહા...! એ અતીન્દ્રિય જ્ઞાનનો પિંડ આત્મા છે. એવો ભગવાનઆત્મા પોતાના આશ્રયે વિકાર કરે એ તો બને નહિ. (કારણ કે) ગુણમાં અને દ્રવ્યમાં વિકાર છે નહિ. ક્યાંથી કરે ઈ? ત્યારે કહે, વિકાર છે તો ખરો કે જેથી આ ચારગતિમાં રખડે છે. એ વિકાર થાય છે કેમ? કે નિમિત્તનું લક્ષ કરે છે, નિમિત્તનો આશ્રય કરે છે, પોતાને ભૂલી જાય છે, આને યાદ કરે છે. ભગવાનઆત્માનું સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્ય (છે) તેને ભૂલી જાય છે અને જે એમાં નથી (તેને યાદ કરે છે). છે એને ભૂલી જાય છે અને એમાં નથી તેને યાદ કરે છે. સમજાય છે કાંઈ? 'હીરાલાલજી'! એકલા આવ્યા છે? ઓલા કોઈ આવ્યું નથી 'શશીભાઈ'ને. આહાહા...! આવો માર્ગ હવે ક્યાં આમાં (સાંભળવા મળે?) ઓલો એકેન્દ્રિયા, બેઠન્દ્રિયા, ત્રેઠન્દ્રિયા, ચોઠન્દ્રિયા, તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડમ્, થઈ ગયું. સામાયિક થઈ જતી. તસ્સૂતરી કરણન.. અરે...! ભાઈ! એ સામાયિક નથી, બાપા! તને ખબર નથી કે સામાયિક કોને કહેવી? પ્રતિક્રમણ કોને કહેવા?

પ્રભુ! વીતરાગ ત્રિલોકનાથે ગણધરો ને સંતોની વચ્ચે ઈન્દ્રોની વચ્ચે તો આ વાત કરતા હતા. એ વાત આ છે. આહાહા...! પ્રભુ! તું પામર નથી, કે જેથી તને તારા આશ્રયે વિકાર થાય. આહાહા...! ભગવાનઆત્મા શરીરમાં કર્મથી જુદો ભગવાન બિરાજે છે, પોતે પ્રભુ છે, આત્મા પ્રભુ છે. કેમ બેસે? બે બીડી સરખી પીવે ત્યારે દિશા સરખી ઉતરે, આવા અપલખણ. એને એમ કહેવું તું પ્રભુ છો. બેસે કેમ એને? આહાહા...! ભગવંત! આચાર્ય તો ભગવાન તરીકે બોલાવે છે. આહાહા...! પ્રભુ! તું ભગવતસ્વરૂપ છો. ભગ નામ અનંત આનંદ ને અનંત જ્ઞાનની લક્ષ્મીથી ભરેલો વાન, વાન (અર્થાત્) સ્વરૂપથી ભરેલો છો. તેનો આશ્રય કરે તો તો વિકાર થાય નહિ. કારણ કે, એમાં - દ્રવ્ય ને ગુણ બેયમાં વિકાર નથી. આહાહા...! ત્યારે (કોઈ કહે કે), આ વિકાર છે તો ખરો. તેનું કારણ કોણ? કે એનું કારણ પરદ્રવ્યનું પોતે લક્ષ અને આશ્રય કરે છે. ભગવાનને ભૂલી જાય છે. સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ અતીન્દ્રિય આનંદનું દળ એનો આદર નહિ કરતાં, એનો અનાદર કરીને, પરદ્રવ્યનો આદર કરીને, આત્મા સિવાય પરદ્રવ્ય ને નિમિત્ત ઉપર આશ્રય કરીને વિકારને ઉત્પન્ન કરે છે. 'ચશપાલજી' સમજાય છે? હેં? આહાહા...! એ 'નંદાભાઈ'! આવી વાતું છે. ન્યાં એના 'સુરત-બુરત'માં

ક્યાંય ન મળે. ધંધા-બંધામાં પાપ છે આખો દિ'. આહાહા...!

અહીં તો લોજીક-ન્યાયથી પરમાત્મા સિદ્ધ કરે છે. નિ ધાતુ છે. જેવું સ્વરૂપ છે તેમ જ્ઞાનને લઈ જવું એનું નામ ન્યાય. આવું સ્વરૂપ છે, કે એ તો સચ્ચિદાનંદ શુદ્ધ ચિદાનંદમૂર્તિ પ્રભુ છે. એવા સ્વરૂપ ઉપર આશ્રય કર તો તને વિકાર થાય નહિ, સમ્યગ્દર્શન થાય, સુખ-સુખી થા અને સુખની ઘટના કરતાં કરતાં પૂર્ણ સુખી, કેવળ થાય. આવી ચીજ પડી છે છતાં આ થતું કેમ નથી? આહાહા...!

એ 'પરદ્રવ્ય જ આત્માને રાગાદિભાવોનું નિમિત્ત હો.' નિમિત્ત એટલે કારણ. સ્વદ્રવ્ય નહિ. સ્વદ્રવ્ય જે ભગવાનઆત્મા એ પોતે દયા, દાન ને વિકાર... દયા, દાન, પુણ્ય-પાપના પરિણામ એ બધા વિકાર છે. એ વિકારનું કારણ દ્રવ્ય આત્મા-દ્રવ્ય નથી. ત્યારે એ વિકારનું રાગાદિભાવોનું કારણ નિમિત્ત પરદ્રવ્ય હો. આહાહા...! આમાંથી એવું કાઢે છે, જોયું! નિમિત્તથી રાગ-દ્વેષ થાય છે, એમ કાઢે (છે). એમ અહીં નથી. રાગ-દ્વેષ નિમિત્તથી થાય એ અહીં પ્રશ્ન નથી. નિમિત્તનું લક્ષ કરે છે તેથી તે સ્વભાવનું લક્ષ છોડે છે, એથી પરના લક્ષે તને વિકાર થાય છે. 'પ્રવીણભાઈ'! આવી વાતું છે. આહાહા...! આવો ઉપદેશ હવે. આ તે જૈન ધર્મનો ઉપદેશ હશે આવો? આહાહા...!

'માટે પરદ્રવ્ય જ,...' પરદ્રવ્ય જ છે. આત્માને રાગ પુણ્ય-પાપના ભાવોનું 'નિમિત્ત હો. અને એમ હોતાં, આત્મા રાગાદિકનો અકારક જ છે એમ સિદ્ધ થયું.' શું કહ્યું ઈ? કે ભગવાનઆત્મા પોતે પવિત્રનો પિંડ પ્રભુ, એનો આશ્રય નથી અને નિમિત્તનો આશ્રય છે માટે વિકાર થાય છે તો એમ એ સિદ્ધ કર્યું, કે આત્મા એકલો તો વિકારનો કર્તા છે નહિ. આત્મા પોતાને આશ્રયે એકલો વિકારનો કર્તા નથી. પરદ્રવ્યનું લક્ષ કરે છે તો પર્યાયમાં વિકાર થાય છે. આહાહા...! દ્રવ્ય અને ગુણ તો શુદ્ધ છે, દ્રવ્ય અને ગુણ તો પવિત્ર છે. આહાહા...! પણ તેની દૃષ્ટિ એને અનાદિથી નથી અને તેથી અનાદિથી પરદ્રવ્ય ઉપર તેની દૃષ્ટિ, લક્ષ છે. આહાહા...! એ પરદ્રવ્યના નિમિત્તના લક્ષે આત્મામાં વિકાર થાય. 'એમ હોતાં, આત્મા રાગાદિકનો અકારક જ છે એમ સિદ્ધ થયું.' એકલો આત્મા દયા, દાન કે પુણ્ય-પાપના પરિણામ કરે એ વાત તો સિદ્ધ ન થઈ. એ તો પરનો આશ્રય કરે તો પર્યાયમાં વિકાર અવસ્થા થાય. સ્વનો આશ્રય કરે તો પર્યાયમાં નિર્મળ ધર્મદશા થાય. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? માર્ગ આવો છે. આ ગાથા જ એવી આવી છે. આ તો ત્રીજી વાર કહેવાય છે. બારસે કહેવાણું, કાલ કહેવાણું ને આજ પાછું (આવ્યું). આહાહા...! સમજાય એવું છે, ભાઈ! શાંતિથી (સમજવું). બાપુ!

આ તો વીતરાગ સર્વજ્ઞ જિનેશ્વર પરમેશ્વર એમણે જોયું, જાણ્યું એમ કહ્યું. એ સમજવું બાપુ! કઠણ છે, ભાઈ! દુનિયાની વાતું કરી કરીને મરી ગયો અનાદિથી. બહારના ધંધા ને આ ને આ ને એમાં પાંચ-પચીસ, પચાસ લાખ, કરોડ, બે કરોડ મળે એટલે જાણે બસ

ઓ...હો...! જાણે શું અમે કૃત્યા ને શું ફળ્યા! શું કૃત્યા ને શું ફળ્યા! અમને સંસારના સુખનું બહુ ફળ મળ્યું. મરી ગયો છે એમાં. આહાહા...! અતીન્દ્રિય આનંદના નાથને એમાં મારી નાંખ્યો છે. પરની મીઠાશના પ્રેમમાં પ્રભુ! તારો આનંદનો નાથ આત્મા તેનો અનાદર કરીને તેં નાશ કરી નાંખ્યો છે. ઇ છે જ નહિ જાણે, આ છે અને આ છે જ નહિ (એમ કરી નાખ્યું છે). આહાહા...! ‘વીરચંદભાઈ’! જુદી જાતની વાતું છે, બાપા! આ તો દુનિયાથી જુદી જાત છે. આહાહા...!

‘માટે પરદ્રવ્ય જ આત્માને રાગાદિભાવોનું નિમિત્ત હો.’ આમાંથી કાઢે, જોયું! વિકાર પરને લઈને થાય, વિકાર પરને લઈને થાય. આ લખ્યું. એમ નથી. પરનું લક્ષ કરે છે તો થાય છે એમ બતાવે છે, પર વિકાર કરાવે છે, એમ નથી. આહાહા...! છે એમાં? આહાહા...! ‘માટે પરદ્રવ્ય જ...’ આહાહા...! ગજબ વાત છે. એ દેવ-ગુરુ ને શાસ્ત્ર પરદ્રવ્ય. એ પરદ્રવ્યનું લક્ષ કરે તો રાગ થાય.

મુમુક્ષુ :- બાયડી, છોકરાનું કરે તો?

ઉત્તર :- બાયડી, છોકરા(નું લક્ષ કરે) તો પાપરાગ થાય, બાયડી, છોકરા, કુટુંબ, ધંધાના લક્ષમાં તો પાપરાગ થાય. પણ દેવ-ગુરુ ને શાસ્ત્રના લક્ષમાં પુણ્યરાગ થાય, પણ થાય તો રાગ બેયમાં. ‘ઝાંઝરીજી’! આવી વાતું છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- આમાંથી કયો રાગ કરવા જેવો છે?

ઉત્તર :- આની કોર અંદર ઠરવા જેવું છે. પર તરફનું લક્ષ છોડીને ચૈતન્ય તરફ વળવાનું છે એમ અહીં સિદ્ધ કરવું છે. જ્યાં પ્રભુ બિરાજે છે. અનંત... અનંત... જ્યોતિની ગાદીએ બાદશાહ પ્રભુ છે. અનંત આનંદ, અનંત જ્ઞાન, અનંત શાંતિનો બાદશાહ પ્રભુ છે. એમાં બેસવાનું છે, ન્યાં બેસ. આહાહા...! આ નિમિત્તને આશ્રયે વિકારમાં બેસે છે એ તો રખડતો અનાદિથી નરક ને નિગોદના ભવ કરી કરીને પ્રભુ! અનંતા ભવ કર્યાં છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- મરણતુલ્ય થઈ ગયો છે.

ઉત્તર :- મરણ થયું ને અંદર. આત્માનો નકાર કર્યો, ભાવમરણ થયું. ‘ક્ષણ ક્ષણ ભયંકર ભાવ મરણે’ પોતાની પવિત્રતાનું સ્મરણ ન કરતાં નિમિત્તનું સ્મરણ કરીને વિકાર ઉત્પન્ન કરે એ ભાવમરણ. એ આત્મા અવિનાશીનો નાશ કરે છે, કે આ નહિ, આ હું. પુણ્ય-પાપના ભાવ કરું તે હું અને એ મારું કર્તવ્ય, એમ કરીને આત્મા જે અકારક છે, તેના સ્વભાવનો વિનાશ કરે છે. આહાહા...!

આવો ઉપદેશ કઈ જાતનો? સ્થાનકવાસીમાં હોય તો સામાયિક કરો, પોહા કરો, પડિકમણા કરો, ચોવિહાર કરો, આ કરો. શ્વેતાંબરમાં હોય તો ભક્તિ કરો, ભગવાનની ભક્તિ, પૂજા, જાત્રા, ‘શેત્રુંજય’ કેવું કહેવાય? ‘સમેદશીખર’. દ્વિગંબરમાં હોય તો પડિમા લઈ લો, લુગડા છોડો, આ છોડો, (એવું આવે). આવી વાતું ક્યાંથી (કાઢી)? બાપુ! દુનિયા આખીની

કઈ જાત છે એ બધી ખબર છે. આહાહા...! આ ગાથાઓ તો અલૌકિક છે. ઓહોહો...! કાંઈ પાર પડે એવું નથી એટલી ગંભીરતા ભરી છે. આહાહા...!

‘આત્માને રાગાદિકભાવોનું...’ એટલે પુણ્ય-પાપના ભાવ, ક્રુષ્ણ ભાવનું નિમિત્ત પર હો. ‘અને એમ હોતાં, આત્મા રાગાદિકનો અકારક જ છે એમ સિદ્ધ થયું.’ એકલો સ્વભાવ ભાવ પ્રભુ છે એ તો વિકારનો કર્તા છે જ નહિ એમ સિદ્ધ થયું. વિકારનો કર્તા તો નિમિત્તને આશ્રયે જાય ત્યારે વિકાર પર્યાયમાં થાય છે. સ્વદ્રવ્યનો આશ્રય કરે તો વિકાર થાય નહિ. માટે આત્મા તો વિકારનો અકારક ઠરે છે. આહાહા...! આ બધી લીટીઓ ઝીણી છે. આ શ્લોક જ ઝીણા છે. આ પ્રતિક્રમણ ને પ્રત્યાખ્યાનના શ્લોક છે.

પ્રતિક્રમણ કેમ? કે પર તરફનું લક્ષ્ય છે તેનાથી લક્ષ્ય છોડ અને તેના લક્ષ્ય જે રાગ પુણ્ય-પાપ થાય, એને છોડ. એ પ્રતિક્રમણ (છે). અને આત્મામાં જા. ભવિષ્યમાં રાગ થાય તેનો ત્યાગ કર. ભવિષ્યમાં નિમિત્તનો આશ્રય છોડી દે અને ભવિષ્યમાં નિમિત્તને આશ્રયે વિકાર થાય તેનું પર્યાય (કર) એટલે કે છોડી દે. આત્માના આશ્રયે જા તો તને પર્યાય થાય. આહાહા...! આવું છે. ઓહો...! આચાર્યોએ જંગલમાં રહી ગજબ કામ કર્યાં છે. આ ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ની ટીકા (છે). આહાહા...!

એથી એમ સિદ્ધ થયું, કે પરદ્રવ્ય જ આત્માને રાગાદિકનું નિમિત્ત કારણ છે. ‘એમ હોતાં, આત્મા રાગાદિકનો અકારક જ છે એમ સિદ્ધ થયું.’ ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ સિદ્ધ સ્વરૂપી પ્રભુ છે. (એને) પોતાને આશ્રયે વિકાર થાય (એમ નથી). એ તો અકારક છે, વિકારનો અકારક છે. પોતાનો આશ્રય કરે તો તો નિર્મળ, નિર્દોષ, સુખ અને આનંદ આવે. એ આનંદ ને સુખ એનું કાર્ય છે, આ રાગાદિકનું કાર્ય એનું છે નહિ. એકલો આત્મા પોતાના આશ્રયે રાગ કરે એવું બનતું નથી. પણ એકલો આત્મા પોતાના આશ્રયે આનંદ ને શાંતિને કરે, એમ બની શકે છે. આહાહા...!

‘(આ રીતે જોકે આત્મા રાગાદિકનો અકારક જ છે)...’ પુણ્ય-પાપના ભાવનો આત્મા તો કર્તા છે જ નહિ. વસ્તુ સ્વરૂપ જે ભગવાનઆત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ! સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે જોયો એ આત્મા, હોં! અજ્ઞાનીઓ આત્મા આત્મા કરે એ આત્મા નહિ. ‘(એ આત્મા જોકે રાગાદિકનો અકારક જ છે) તોપણ જ્યાં સુધી તે નિમિત્તભૂત દ્રવ્યને (-પરદ્રવ્યને) પ્રતિક્રમતો નથી...’ આહાહા...! ભગવાનઆત્મા તો વિકારનો અકર્તા જ છે પણ જ્યાં સુધી નિમિત્ત તરફનું લક્ષ્ય છોડતો નથી... આહાહા...! પરદ્રવ્યના નિમિત્ત તરફનો આશ્રય છોડતો નથી. આહાહા...! ‘તથા પર્યાયતો નથી...’ પરદ્રવ્યના ભવિષ્યનો પણ ત્યાગ કરતો નથી, કે પરદ્રવ્ય ઉપર મારું લક્ષ્ય જાય જ નહિ હવે, એમ પર્યાયતો નથી. છે?

‘(અર્થાત્ જ્યાં સુધી નિમિત્તભૂત દ્રવ્યનું પ્રતિક્રમણ તથા પર્યાય કરતો નથી)...’ જ્યાં સુધી પરદ્રવ્ય ઉપરનું લક્ષ્ય છોડતો નથી, જ્યાં સુધી પરદ્રવ્યનો આશ્રય છોડતો નથી ‘ત્યાં

સુધી નૈમિત્તિકભૂત ભાવને (-રાગાદિભાવને) પ્રતિક્રમતો નથી...’ ત્યાં સુધી તે વિકારભાવને છોડતો નથી. ત્યાં સુધી તે પુણ્ય ને પાપ ને મિથ્યાત્વભાવને છોડતો નથી. આહાહા...! સામે પાઠ છે, કયા શબ્દનો અર્થ થાય છે. આહા...! પરમાત્માનો આવો ઝીણો માર્ગ. વાણીયાને ધંધા આડે નવરાશ ન મળે. આખો દિ’ પાપ, આ ધંધો ને આ ધંધો ને આ ધંધો. એમાં વળી હંમેશા બે-પાંચ હજારની પેદાશ થતી હોય અને જો તમારે દુકાને બેઠો હોય તો ફાલ્યો ફુલ્યો પાપમાં. નવરાશ મળે નહિ. નવરાશ મળે ત્યારે છ-સાત કલાક ઊંઘમાં જાય. બીજી નવરાશ (મળે તો) બાયડી-છોકરાને સાચવવામાં રાજી કરવામાં જાય. એકાદ કલાક મળે (છ) સાંભળવામાં જાય તો એવું સાંભળવાનું મળે કે, એનો એક કલાક લૂંટાઈ જાય. રાગથી ધર્મ થાય, વ્રતથી ધર્મ થાય, આમથી ધર્મ થાય એમ સાંભળે એટલે બિચારાની એક કલાક લૂંટાઈ જાય. આહાહા...! અરે...રે...! આનું ક્યારે થાય? કહો ‘સુજાનમલજી’! આમ વાત છે, ભાઈ! આહાહા...! દિગંબર સંતોએ તો કરુણા કરીને જગતને ઉદ્ધારના માર્ગ સીધા કરી નાખ્યા છે. આહાહા...!

જો કે આત્મા સ્વતઃ તો વિકારનો કર્તા નથી એ તો સિદ્ધ થયું. એ તો નિમિત્તને લક્ષે કરે તો નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ, વ્યવહાર થાય તો વિકાર થાય. ‘તોપણ નિમિત્તભૂત ભાવને પ્રતિક્રમતો નથી...’ જ્યાં સુધી આત્મા સિવાય પરદ્રવ્ય તરફથી ખસતો નથી, તેનું લક્ષ ન્યાં પરદ્રવ્યમાં ચોટ્યું છે ન્યાંથી છૂટતો નથી અને ‘પચખતો નથી...’ ભવિષ્ય માટે પણ એ મારે ન જોઈએ, એમ એના તરફનું લક્ષ અને આશ્રય મારે ન જોઈએ એમ ‘પચખતો નથી...’ આહાહા...! ‘ત્યાં સુધી નૈમિત્તિકભૂત ભાવને પ્રતિક્રમતો નથી...’ પરદ્રવ્યના પ્રેમને અને પરદ્રવ્યના આશ્રયને છોડતો નથી તો તેના આશ્રયે થતો વિકાર છે તેને પણ એ છોડતો નથી. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! ઝીણું પડે એવું છે, પણ ભાઈ વસ્તુ તો આ છે. ઝીણું પડે છે, નાથ! ને ને આ તો ત્રીજી વાર થાય છે. આહાહા...! ગજબ વાત છે.

સંતોએ મોક્ષનો માર્ગ ખુલ્લો કરી નાખ્યો છે. આહાહા...! કેમ કે તું આત્મા છો કે નહિ? પ્રભુ! અસ્તિ છે કે નહિ? તત્ત્વ છે કે નહિ? અને તત્ત્વ છે તો કોઈ એનો સ્વભાવ છે કે નહિ? સ્વભાવ વિનાનું તત્ત્વ હોય કોઈ? કોઈ ચીજ પરમાણુ છે તો પણ એનો વર્ણ, ગંધ, રસ સ્વભાવ છે. ધર્માસ્તિકાય છે તો પણ એમાં અરૂપી ગતિ આદિનો સ્વભાવ છે. તો તું પ્રભુ! આત્મા છો તો તારો કોઈ સ્વભાવ છે કે નહિ? તારો કાયમ રહે એવો સ્વભાવ તો અતીન્દ્રિય આનંદ ને જ્ઞાન ને શાંતિ ને પ્રભુતા છે. આહાહા...! એટલે આત્માને આશ્રયે રાગ થાય એ તો કોઈ દિ’ બને નહિ. એથી આત્મા રાગ અને વિકારનો અકર્તા ઠરે છે. ફક્ત તેની પર્યાયમાં પરલક્ષમાં જાય છે અને નિમિત્તની એને મમતા થાય છે. નિમિત્તની મમતા ને નિમિત્ત તરફની મમતાની મૂઢતા (કરે છે). નિમિત્ત-નૈમિત્તિક. એ પરદ્રવ્ય મારા, એ મારા છે, મારા છે, મારા (છે). એ બાયડી મારી છે, સ્ત્રી મારી છે, છોકરા મારા છે,

આ મકાન મારા છે, પૈસા મારા છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- બાવા થઈ જવું પડે.

ઉત્તર :- બાવો જ છે. કીધું નહિ? એ તો અહીં વાત ચાલે છે. એકલો આત્મા રાગનો અકારક છે એમ સિદ્ધ ઠરે છે ઈ બાવો જ છે. ભાષા તો સાદી છે પણ હવે... 'હીરાલાલજી'! આવ્યા છો બરાબર ઠીક. આહાહા..!

અંદર ભગવાન ચૈતન્ય ચમત્કારીક પદાર્થ પડ્યો છે જે ચમત્કાર દુનિયામાં ક્યાંય નથી. આટલા ક્ષેત્રમાં રહેલો લોકાલોકને જાણે એવો ચૈતન્ય ચમત્કાર! આહાહા..! અને શરીર પ્રમાણે રહ્યો છતાં અતીન્દ્રિય અનંત... અનંત... અનંત... આનંદનો સાગર! આહાહા..! શરીર પ્રમાણે દેખાવા છતાં અંદર અનંત... અનંત... શાંતિ... શાંતિ... અકષાય વીતરાગભાવથી પૂર્ણ ભરેલો પ્રભુ! એવો એ આત્મા સ્વતઃ કોઈ પણ સંસારના વિકારી કામ કરે ઈ એનું સ્વરૂપ જ નથી. આહાહા..! પણ એ પોતાના સ્વભાવને દષ્ટિ છોડી માહાત્મ્ય માહાત્મ્ય મહાત્મા છે મોટો, મહાત્મા પોતે છે મોટો પ્રભુ! એ મહાત્માને છોડી અને પામર જે પરદ્રવ્ય જે તેનામાં નથી, છે તેને છોડીને નથી તેને વળગ્યો છે. આહાહા..! નથી તેને વળગ્યો છે માટે તે નિમિત્તનો આશ્રય કરતા વિકારનું કારણ છે. એકલો આત્મા વિકાર કરે એવું સ્વરૂપ એનું છે નહિ. સમજાય છે કાંઈ? કહો 'દેવીદાસભાઈ'! આવી વાત છે, આવી ઝીણી, બાપુ! આહાહા..!

ઓહો..હો..! વીતરાગ સિવાય ક્યાંય છે નહિ. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવ 'સીમંધર' ભગવાન મહાવિદેહમાં બિરાજી રહ્યાં છે એ વાત ત્યાંથી આવી છે. આહાહા..! પરમાત્માએ, અકષાય કરુણા દ્વારા આ વાતો બહાર આવી છે. આહાહા..! પ્રભુ! તને કેટલીવાર કહીએ પ્રભુ? બોલ! તો તને પ્રભુપણું બેસે. આહાહા..! અને તને કેટલીવાર કહીએ કે, નિમિત્તને આશ્રયે વિકાર થાય છે એ તું કરે છો, નિમિત્તથી નહિ. એ કેટલીવાર તને કહીએ ત્યારે એ વાત બેસે? પ્રભુ! આહાહા..! 'યશપાલજી'! બરાબર ટાઈમસર આવ્યા છો. આ અધિકાર એવો છે ને. બરાબર! આહાહા..! એક એક લીટીનો પાર ન પડે એવો આ શ્લોક છે. આહાહા..! દુનિયા દુનિયાની જાણે. આ માર્ગ વિના (કલ્યાણ નથી).

મહાપ્રભુ બિરાજે છે. ચૈતન્ય ચમત્કાર ત્રણકાળ, ત્રણલોકને એટલા ક્ષેત્રમાં રહ્યો જાણે, એક સમયમાં જાણે. આહાહા..! એટલો જ એક સમયમાં અનંતો આનંદ અનુભવે, એટલો જ એક સમયમાં અનંત વીર્ય અનંતા ગુણની રચના કરે! આવો જે ભગવાનઆત્મા.. આહા..! તે પોતે પોતાની જાતે, પોતાને લક્ષે, પોતાને આશ્રયે સંસારનો પુણ્ય-પાપનો ભાવ કરે એ બની શકે નહિ, એ અકારક છે. આહાહા..! પણ તે પોતાના સ્વભાવના આશ્રયને છોડી જે એમાં નથી તેને વળગી... આહાહા..! જે (પોતામાં) છે તેને છોડી દઈ અને જે એમાં નથી તેને વળગી, બાવળ સાથે બાથ ભીડી છે એણે. આહાહા..! ગજબ કર્યો છે.

આ ટીકા 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' અરે..રે..! એને કાષ્ટાસંઘી કહેવા. એ વાંચતા ભાઈ!

આંખમાંથી આસું ચાલ્યું ગયું. આમ અંદર અર...ર...! આ શું કહે છે આ? ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ને માટે આ કાષ્ટસંઘી કહીને... ઝીલી ન શક્યો, સાંભળી શક્યો નહિ. આંખમાંથી આસું આવી ગયું. શું કીધું? કાષ્ટસંઘી. અર...ર...ર...! પ્રભુ! શું કરે છો? આ એની ટીકા તો જુઓ! એક એક શબ્દનો પાર ન મળે. દિગંબર સંત પણ... આહાહા...! જેણે પ્રભુના દિવાન તરીકે કામ કર્યા છે. પ્રભુ તીર્થંકર છે આ આચાર્યો તેના દિવાન, વજીર તરીકે કામ કર્યા છે. આહાહા...! દુનિયા દુનિયાની જાણે પણ માર્ગ તો આ છે. ગમે તે વિરોધ કરો. એ...! ‘સોનગઢ’ નિશ્ચયાભાસી છે, નિશ્ચય કરે, નિશ્ચય આદિ ગમે એમ કહે નાથ! પ્રભુ! તારું સ્વરૂપ તો વ્યવહારથી રહિત જ છે. એ વ્યવહાર કરવો એ તારો સ્વભાવ નથી. એ વ્યવહાર કરવો એ અકારક છે. એ વ્યવહાર નિમિત્તને આધીન થાય છે, સ્વને આધીન છે નહિ. ગજબ વાત છે, નાથ! આહાહા...! પ્રભુ! તે વ્યવહારથી નિશ્ચય થાય તું કહે છો પ્રભુ! એ નહિ, એ શોભતું નથી, બાપા! ભાઈ!

અહીં કહે કે, આત્મા તો અકારક ઠરે છે. વ્યવહારના રાગનો પણ આત્મા અકારક ઠરે છે. વ્યવહારનો રાગ તો પર્યાયમાં પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ જાય છે ત્યાં ને ત્યાં નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ થાય ત્યાં થાય છે. સ્વભાવનો સંબંધ છોડે ત્યાં થાય છે. આહાહા...! કહો ‘યશપાલજી’! આવું સાંભળ્યું છે? બાપુ! ગજબ વાત છે, ભાઈ! દિગંબર સંતોની અમૃતની ધારા વહે છે. આહાહા...! એવું સ્વરૂપ છે, પ્રભુ! અને એમ બેસે નહિ કે, આટલી બધી આવડી મોટી વાત! બાપુ! એ મોટી નથી એથી પણ મોટી વાતું છે. આહાહા...!

એ ભગવાન તો જ્ઞાનનું દળ છે, આનંદનો સાગર છે, વીર્યનો પિંડ છે, શ્રદ્ધાની શક્તિથી ભરેલું તત્ત્વ છે, અતીન્દ્રિય આનંદનું પૂર છે, અતીન્દ્રિય જ્ઞાનનું પૂર છે. આહાહા...! એ પૂરના પ્રવાહ અનાદિઅનંત ધ્રુવ છે. એ પૂરનો પ્રવાહ અનાદિઅનંત ધ્રુવ છે. પ્રભુ! એવા ધ્રુવને આ વિકારનો અકારક અમે કહીએ છીએ. કેમ કે એવો એ વિકાર પ્રભુ! એનામાં છે નહિ. દ્રવ્યમાં-ગુણમાં કોઈ (ગુણ નથી). આહાહા...! માટે જ આત્મા વિકારનો અકારક ઠરતાં નિમિત્ત જ વિકારનું કારણ થાવ. એમ કીધું ને? કીધું ને? રાગાદિભાવોનું નિમિત્ત એ હો. એનો અર્થ એ નથી, કે નિમિત્ત રાગાદિ કરાવે છે. એમ નહિ. નિમિત્ત રાગાદિ કરાવે એમ અહીં વાત નથી. ફક્ત તારા વિકાર કરવામાં તારું લક્ષ ન્યાં જાય છે તે નિમિત્ત જ તારા લક્ષમાં છે, (નિજ) ભગવાન લક્ષમાં નથી. આહાહા...! આ તો ઠરેલાના કામ છે, બાપા! જેને ઠરવું હોય, જન્મ-મરણના દુઃખથી મુક્ત થવું હોય એની વાત છે. આહાહા...! શું વાત!

એમ હોવા છતાં એટલે આત્મા સ્વતઃ પોતાને આશ્રયે વિકાર કરે એવું નહિ હોવા છતાં ‘જ્યાં સુધી તે નિમિત્તભૂત દ્રવ્યને પ્રતિક્રમતો નથી...’ પણ જ્યાં સુધી તે નિમિત્તનું લક્ષ છોડતો નથી... આહાહા...! અને સ્વનું લક્ષ કરતો નથી... આહાહા...! સ્વને ધ્યેય બનાવતો નથી અને નિમિત્તને ધ્યેય બનાવીને નિમિત્તને આશ્રયે વિકાર કરે છે... આહાહા...! નિમિત્તને

પચખતો નથી, નિમિત્તનું પ્રતિક્રમણ કરતો નથી એટલે ન્યાંથી ખસતો નથી. આહાહા...! ‘જ્યાં સુધી તે નિમિત્તભૂત દ્રવ્યને (–પરદ્રવ્યને) પ્રતિક્રમતો નથી તથા પચખતો નથી (અર્થાત્ જ્યાં સુધી નિમિત્તભૂત દ્રવ્યનું પ્રતિક્રમણ તથા પચખાણ કરતો નથી) ત્યાં સુધી નૈમિત્તિકભૂત...’ ત્યાં સુધી એને નિમિત્તના લક્ષે વિકાર થયા વિના રહે જ નહિ. આહાહા...! જેમ સ્વદ્રવ્યના લક્ષે નિર્વિકાર થયા વિના રહે નહિ, એમ પરદ્રવ્યને (લક્ષે), ત્રણ લોકનો નાથ વીતરાગ હોય પણ એ પરદ્રવ્ય છે. પરદ્રવ્યને લક્ષે નૈમિત્તિક વિકાર થયા વિના રહે નહિ. આહાહા...! ગજબ વાત છે. આવું સ્વરૂપ છે, બાપુ! ધીરેથી વાત કરવાની છે. આ કાંઈ ઉતાવળે આંબા પાકી જાય એ વાત નથી. આહાહા...! મને તો આમાં આ ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ની ટીકાને જોતાં... એને ઓલાએ કીધું કે, આ આવો છે. અર...ર...! કાષ્ટાસંઘી. પ્રભુ! પ્રભુ! પ્રભુ! આંખમાંથી આસું (નીકળી) ગયું, હોં! ઇ ન્યાં અંદર જોયું ને અંદર... બાપુ! તારું તો નથી. આહાહા...! આ તો જુઓ! લાવો તો ખરા ક્યાંયથી. આહાહા...! છતાં નિમિત્તથી થતું નથી. નિમિત્તને લક્ષે વિકાર નૈમિત્તિક કરે છે તો નિમિત્તને છોડતો નથી, તો નૈમિત્તિકને પણ છોડતો નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ‘ચીમનભાઈ’! આવી વાતું છે, બાપુ!

આ દિગંબર ધર્મમાં જન્મ્યા પણ કોઈ દિ’ આવું કે દિ’ સાંભળ્યું તમે? આહાહા...! આ દિગંબર કોઈ સંપ્રદાય નથી, આ તો વસ્તુનું સ્વરૂપ છે. આહાહા...! ભગવાન અંદર આનંદનો નાથ પૂર્ણાનંદ પ્રભુ, છતી ચીજ પરમેશ્વરપણે બિરાજે (છે) એનું લક્ષ છોડી દે અને જે તારામાં નથી, તારે હિસાબે એ વસ્તુ જ નથી. શું કીધું ઇ? તારે હિસાબે નિમિત્ત ચીજ જે અવસ્તુ છે, એની અપેક્ષાએ વસ્તુ છે, તારી અપેક્ષાએ અવસ્તુ છે. એ અવસ્તુમાં તને માહાત્મ્ય આવતા તો એનાથી ખસતો નથી અને તેનાથી પચખાણ ભવિષ્યમાં કરતો નથી, ત્યાં સુધી... છે ને?

નિમિત્તભૂત દ્રવ્યનું પ્રતિક્રમણ કરતો નથી ‘ત્યાં સુધી નૈમિત્તિકભૂત ભાવને (– રાગાદિભાવને) પ્રતિક્રમતો નથી તથા પચખતો નથી, અને જ્યાં સુધી ભાવને પ્રતિક્રમતો નથી તથા પચખતો નથી ત્યાં સુધી કર્તા જ છે;...’ આ સિદ્ધ કરે છે. છે અકારક ભગવાન, પણ નિમિત્તનું લક્ષ છોડતો નથી, ભવિષ્યમાં નિમિત્તનું પણ અનુમોદન કર્યા કરે છે, કે આવું હોય તો ઠીક, દ્રવ્ય નિમિત્ત સારું હોય તો (સારું), સારા નિમિત્ત હોય તો સારું, એવો ભાવ કર્યા કરે છે ત્યાં સુધી તો રાગાદિનો વિકારનો મિથ્યાત્વનો કર્તા છે. આહાહા...! વિશેષ કહેવાશે...

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રવચન નં. ૩૫૧ ગાથા-૨૮૩ થી ૨૮૫ બુધવાર, માગશર સુદ ૨,
તા. ૨૧-૧૧-૧૯૭૯

‘સમયસાર’ ૨૮૩ થી ૨૮૫ (ગાથા), એની ટીકા. આપણે ત્રણ વાર આવી ગયું છે. આ ‘ચંદુભાઈ’ આજે નવા આવ્યા છે ને? ઝીણું પડશે. હિન્દી તો સ્પષ્ટ ચાલે નહિ.

‘આત્મા પોતાથી રાગાદિકનો અકારક જ છે;...’ શું કહે છે? આ દેહમાં રહેલી ચીજ ભગવાનઆત્મા દેહથી ભિન્ન છે. કર્મથી પણ ભિન્ન છે. દ્રવ્ય, દ્રવ્ય એટલે વસ્તુ આત્મા અને એના જે ગુણો, એ તો બધા પવિત્ર છે. પરમેશ્વરસ્વરૂપ જ આત્મા છે. પણ એને કહે છે, કે કારક કેમ થાય છે? વિકારનો કરનાર કેમ થાય છે? એ પોતે તો અકારક જ છે. આહાહાહા..! વસ્તુ જે છે.. ઝીણી વાત છે, ભગવાન! હજી તો સમ્યગ્દર્શનની શૈલી કેમ છે એ વાત ઝીણી છે, ભાઈ! આહાહા..!

આત્મા પોતાથી એટલે સ્વયં આત્મા દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા, કામ, ક્રોધના ભાવનો સ્વયં આત્મા અકારક છે. આવી વાતું છે. કેમકે એનો સ્વભાવ અનંત જ્ઞાન, અનંત આનંદ, અનંત શાંતિ, અનંત પ્રભુતા, અનંત અતીન્દ્રિય આનંદનું દળ છે, પ્રભુ! એ પરમેશ્વરસ્વરૂપ જ આત્મા છે. એથી નિજ સ્વરૂપે આત્મા પોતાને આશ્રયે વિકાર કરે એવું ત્રણકાળમાં બને નહિ. એથી તે આત્મા પોતાથી, સ્વયં પોતાથી રાગ-દ્વેષ એટલે પુણ્ય અને પાપના ભાવ, ચાહે તો હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષયના ભાવ, ચાહે તો દયા, દાન, ભક્તિ, પૂજા, વ્રતના ભાવ (હોય), બેય વિકાર છે, એ વિકારનો આત્મા પોતાથી અકારક છે, સ્વયં અકારક છે. કેમકે એ પવિત્ર છે. અને એ પવિત્ર વસ્તુ છે એનો જો આશ્રય કરે તો તો પર્યાયમાં, પર્યાયમાં એટલે અવસ્થામાં અતીન્દ્રિય આનંદ ને સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની દશા થાય. તે પણ દ્રવ્યને લઈને નહિ. ઝીણી વાત છે.

દ્રવ્ય જે વસ્તુ ચૈતન્યપ્રભુ ભગવાન અંદર છે એ તો પૂર્ણ આનંદ અને પૂર્ણ શાંતિનો સાગર છે. એ પોતે વસ્તુ છે એ સ્વયં પર્યાયમાં વિકારનો અકર્તા છે. પર્યાયમાં. દ્રવ્ય-ગુણમાં તો છે નહિ. પર્યાયમાં એ અકારક છે, વિકારનો કર્તા આત્મા છે જ નહિ. સમજાય છે કાંઈ? કેમ? કે દ્રવ્ય જે વસ્તુ ભગવાન સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, પરમેશ્વર ભગવત્સ્વરૂપ આત્મા, તેને આશ્રયે તો વીતરાગી દશા થાય. તે વીતરાગી દશા પણ દ્રવ્યને લઈને નહિ. એ પોતાની પર્યાયની સ્વતંત્રતાને લઈને આત્મા પોતે પર્યાયમાં નિર્વિકારી સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર જે ધર્મ, તેની પર્યાયનો કર્તા પર્યાય થાય. સમજાય છે કાંઈ? એથી આત્મા પરનો કર્તા તો નથી પણ નિશ્ચયથી તો નિર્મળ પર્યાયનો પણ કર્તા નથી. ઝીણી વાત છે, ભાઈ! આહા..!

અરે...! ધરમ તે શું ચીજ છે? બાપુ! દુનિયાને ક્યાં પડી છે, કે મારું શું થશે? હું ક્યાં જઈશ? અહીંની ઉંમર તો પૂરી થવા આવી છે. પાંચ-પચીસ વર્ષ રહેશે પછી દેહ છોડીને ચાલ્યો જશે. ક્યાં જશે? આહાહા...! જેને સ્વ ચીજની ખબર નથી, સ્વ ચીજનું જ્ઞાન, ઓળખાણ, સમ્યગ્દર્શન નથી એ તો ઘણા પશુ ને દેવ ને નરક આદિ યોનિમાં જાય. મનુષ્યનો ભવ તો અનંતે કાળે મળે. મનુષ્યનો ભવ અનંતે કાળે મળે. આહાહા...! એ મનુષ્યના ભવ અનંત કર્યા છે. અબજોપતિ અનંતવાર થયો છે. એના ભવની સંખ્યા કરતાં નરકની સંખ્યા અસંખ્યગુણી અનંતા ભવ કર્યા છે. મનુષ્યના અનંતની સંખ્યા કરતાં, નીચે નારકી છે જેના એક ક્ષણના દુઃખોને કરોડો ભવો અને કરોડો જીભે ન કહી શકાય એવું દુઃખ ત્યાં છે, એવા દુઃખમાં મનુષ્યના ભવના અનંતા ભવની સંખ્યા કરતાં અસંખ્યગુણા અનંતા ભવ નરકના કર્યા છે. આહાહા...! એના કરતાં અસંખ્યગુણા દેવના ભવ કર્યા છે. કેમકે પુણ્ય પણ ઘણીવાર પર્યાયબુદ્ધિએ કરેલું. એ પુણ્યને લઈને, જે નરકના ભવ કર્યા (એની સંખ્યા કરતાં) દેવના ભવો અસંખ્યગુણા અનંતા કર્યા છે. એ કોઈ નવી ચીજ નથી. આહાહા...! એના કરતાં તિર્યચગતિના ભવ, નિગોદથી માંડીને પંચેન્દ્રિયના ભવ, સ્વર્ગના જે અનંત ભવ કર્યા, નરક કરતાં અસંખ્યગુણા અનંતા, એથી પણ અનંતગુણા અનંતા તિર્યચના ભવ કર્યા છે. આહાહા...!

એ આત્મા પોતે અકારક છે, પણ પર્યાયમાં એને જે વિકાર અને મિથ્યાભ્રમ થાય છે તેથી તેને આ પરિભ્રમણ થાય છે. તેથી અહીં કહે છે, કે એકલો આત્મા તો અકારક છે. આહાહા...! કેમ? 'કારણ કે, જો એમ ન હોય તો (અર્થાત્ જો આત્મા પોતાથી જ...)' વિકારનો કર્તા હોય તો, આત્મા સ્વયં પોતાથી નિમિત્તના અવલંબન વિના પુણ્ય અને પાપના વિકારી ભાવ સ્વયં કરે તો એનો સ્વભાવ થઈ જાય, તો તો એ ત્રિકાળ થઈ જાય.

'અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન...' ભગવાનનો ઉપદેશ એમ આવ્યો, પ્રભુ! તું વર્તમાન રાગથી હટી જા અને ભવિષ્યના રાગનું પરચખાણ કર એટલે રાગ ન કરવા, એવો ત્યાગ કર. એવો જે અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનનો બે પ્રકારનો જે ઉપદેશ છે એ એમ સૂચવે છે કે એકલો આત્મા અકારક છે. એ તો અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન... શુદ્ધનયનો અધિકાર છે ને? એટલે અપ્રત્યાખ્યાન અને અપ્રતિક્રમણ લીધું છે. બાકી એમ કહેવું છે, પ્રતિક્રમણ અને પ્રત્યાખ્યાન કહેવું છે. વર્તમાનમાં રાગ ન કર, ભવિષ્યમાં રાગને છોડ. એવો જે ભગવાનનો ઉપદેશ છે એ એમ સૂચવે છે, કે આત્મા સ્વયં પોતાથી રાગ કરે એવી એ ચીજ નથી. સમજાય છે કાંઈ? આરે! આવી ઝીણી વાતું. કેમકે ભગવાનનો ઉપદેશ જ્યારે અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનનો (છે), એ તો શુદ્ધનયનો અધિકાર છે એટલે એમ લીધું. બાકી તો પ્રતિક્રમણ અને પ્રત્યાખ્યાન કહેવું છે. વર્તમાન રાગથી હટી જા અને ભવિષ્યમાં રાગને કરીશ નહિ, એવું પ્રતિક્રમણ અને પ્રત્યાખ્યાન કર. એ એમ સૂચવે છે કે પોતે આત્મા સ્વયં અકારક છે. એ તો પર્યાયબુદ્ધિ જ્યારે કરે છે ત્યારે તે વિકારને કરે છે.

હવે એથી ઝીણો સિદ્ધાંત છે. ‘અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના દ્વિવિધપણાનો ઉપદેશ બની શકે નહિ.’ એ તો ફક્ત બે પ્રકાર લીધા. વર્તમાનનું પ્રતિક્રમણનું સ્વરૂપ અને ભવિષ્યના પચ્ચખાણનું સ્વરૂપ. એ બતાવ્યું છે એ એ જ બતાવે છે, કે આત્મા સ્વયં અકારક છે. તેથી પ્રતિક્રમણ અને પ્રત્યાખ્યાનનો છૂટવાનો ઉપદેશ છે એ છૂટી શકે છે અને છૂટવાનો એનો સ્વભાવ છે. ‘ચંદુભાઈ’! આહાહા...! ઝીણું છે આમાં, ડોં! ‘ન્યાલભાઈ’! ન્યાં ક્યાંય સંભળાય એવું નથી અને સમજાય એવું નથી. ધૂળમાં ન્યાં એકલા પાપ છે. આહાહા...! વાત સાંભળવી કઠણ પડે, પ્રભુ! એ સમજે કે દિ’? અને જન્મ-મરણ મૂકે કે દિ’?

પ્રભુ એમ પોકારે છે, કે અમે એમ કહ્યું, કે વર્તમાન વિકારથી હટી જા, ભવિષ્યમાંથી હટી જા. એમ કહેતાં જ આત્મા સ્વયં પોતાથી વિકારનો કર્તા જો હોય તો, હટી જા, એ વાતનો ઉપદેશ આવી શકે નહિ. ‘સંઘવી’ સંભળાય છે? સંભળાય છે ને થોડું થોડું? હેં? (મશીન) મૂક્યું છે? હા, ઠીક. મશીન મૂક્યું છે.

આ આત્મા કેમ અકારક છે? કે પ્રભુનો ઉપદેશ જ્યારે વર્તમાન અને ભવિષ્યના રાગથી ખસી જા (એમ છે તો) એમ કહેવાનો આશય એ છે, કે એકલો આત્મા વિકારને કરે એવું છે નહિ. સમજાય છે કાંઈ? કેમકે એકલો આત્મા એ તો દ્રવ્ય અને ગુણ પવિત્રતાનો પિંડ છે. અનંત અનંત અનંત અતીન્દ્રિય આનંદનો કંદ પ્રભુ છે. અરે...રે...! કેમ બેસે? અતીન્દ્રિય પ્રભુતાનો પિંડ આત્મા છે, પરમેશ્વર છે, પ્રભુ છે, ભગવત્ છે, ભગવાન છે. આહાહા...! એવું એનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ આવું છે. એ ભગવાન પોતે પોતાને આશ્રયે વિકાર કરે એવું ત્રણકાળમાં બને નહિ. તેથી પ્રતિક્રમણ અને પ્રત્યાખ્યાનનો ઉપદેશ એમ સૂચવે છે કે એ પર્યાયમાં એ કરે છે, દ્રવ્યમાં એ છે નહિ. આહાહા...! અને તે પણ.. છે?

‘અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનનો જે ખરેખર દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદે દ્વિવિધ (બે પ્રકારનો) ઉપદેશ છે...’ હવે શું કહે છે જરી? કે વર્તમાનમાં નિમિત્ત જે પરદ્રવ્યો છે, આ આત્મા સ્વદ્રવ્ય સિવાય જેટલા પરદ્રવ્ય છે, ચાહે તો સ્ત્રી-કુટુંબ હોય કે ચાહે તો દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર હો, પણ એ બધા નિમિત્ત જે છે, દ્રવ્ય નિમિત્ત, એ નિમિત્તને અહીં દ્રવ્ય કીધું છે. કેમકે નિમિત્તને લક્ષે વિકાર કરે છે. નિમિત્તથી નહિ, દ્રવ્ય સ્વભાવથી નિર્વિકારી પર્યાય નહિ. ઝીણી વાત છે, ભગવાન! શું કહ્યું સમજાણું?

ફરીને, વસ્તુ જે ભગવાનઆત્મા અનંત આનંદનો કંદ છે, એ તો અતીન્દ્રિય આનંદનો રસકંદ પિંડ છે. એ પોતે સ્વયં વિકાર કરે એવું સ્વરૂપ છે જ નહિ. તેમ નિર્વિકારી પર્યાય પણ દ્રવ્યને લઈને થાય એમ પણ નથી. ફક્ત દ્રવ્ય ઉપર પર્યાય લક્ષ કરે છે તેથી તે પર્યાયમાં અતીન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ આવે છે. એ અતીન્દ્રિય આનંદના સ્વાદની પર્યાય સ્વતંત્ર ષટ્કારકપણે પરિણમતી ઊભી થાય છે. જે દ્રવ્યને કારણે પણ નહિ. એમ અહીંયાં જ્યારે દ્રવ્યમાં ગુલાંટ ખાય છે, પરદ્રવ્યમાં જ્યારે લક્ષ જાય છે ત્યારે પરદ્રવ્યથી વિકાર થાતો નથી.

જેમ સ્વદ્રવ્યથી નિર્વિકારી પર્યાય થતી નથી. એ.. ‘ચંદુભાઈ’! ઝીણી વાત છે, ભાઈ! આ તો સાધારણ હજી વાત આ.. અરે..રે...! સાંભળવા મળે નહિ એ સમજે કે દિ’? એના જન્મ-મરમ કે દિ’ ટળે? આહાહા..! ભવિષ્યમાં તો અનંત અનંત કાળ ગાળવાનો છે. આત્મા તો અનાદિઅનંત છે. અજ્ઞાનમાં અહીંથી છૂટીને ક્યાંક તો જાશે. આહાહા..!

અહીં કહે છે, કે એકલો આત્મા.. આહાહા..! પર્યાયમાં વિકાર કરે એવું એનું સ્વરૂપ જ નથી. એ નિર્વિકારી પર્યાય જે ધર્મની થાય એ પણ સ્વતંત્ર પર્યાય દ્રવ્યના લક્ષે થાય પણ દ્રવ્યથી થાય નહિ. એમ પોતાનું જ્યારે લક્ષ અને આશ્રય છોડીને એકલો આત્મા અકારક છે માટે એનું લક્ષ પરદ્રવ્ય નિમિત્ત ઉપર જાય છે. નિમિત્તથી થતું નથી. જેમ નિર્વિકારી ચીજ ભગવાન છે તેથી નિર્વિકારી ધર્મદેશ થતી નથી, ધર્મદેશ સ્વતંત્ર થાય છે. એમ વિકાર પણ આત્મા સ્વયં કરે એ તો છે નહિ. ત્યારે વિકાર થાય છે ને એ શું છે? કે પરદ્રવ્ય એમાં નિમિત્ત છે. વિકાર કરે એમાં પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે અને વિકાર તેમાં નૈમિત્તિક છે. એ નૈમિત્તિક વિકાર નિમિત્તને લક્ષે કરે છે પણ નિમિત્તથી થતો નથી. ‘ચંદુભાઈ’! આહાહા..! આવું હવે ક્યાં નવરાશ આમાં? આખો દિ’ પાપ. ધર્મ તો ન મળે પણ પુણ્યના પણ ઠેકાણા ન મળે. ચાર-ચાર કલાક વાંચન, મનન. સાચા સત્શાસ્ત્ર, ડો! અડધો કલાક-કલાક વાંચે અને શુભભાવ થાય. એરણની ચોરી અને સોયનું દાન. એ તો એરણની ચોરી. સોનીની લોઢાની એરણ આવે એની ચોરી અને સોયનું દાન. એવું બે ઘડી ભક્તિ, પૂજા કરી, (ભાકી) ત્રેવીસ કલાક પાપમાં (જાય). આહાહા..! એરણની ચોરી અને સોયનું દાન. ઊંચું ન આવે, એ પુણ્ય ધર્મ તો નથી પણ પુણ્ય પણ ઊંચું ન આવે, એમ કહે છે. આહાહા..!

અહીં તો પ્રભુનો ત્રણલોકના નાથનો એમ પોકાર છે, કે આત્મા સ્વયં અકારક છે. કેમકે એને નિવર્તવાનો ઉપદેશ છે એનો અર્થ એ છે, કે એ નિવર્તવાનું એનું સ્વરૂપ જ છે. ત્યારે એ વિકાર થાય છે એ શી રીતે? પરનું પ્રતિક્રમણ કરતો નથી એટલે હટતો નથી, ભવિષ્યમાંથી હટતો નથી. એક વાત. હવે એના બે પ્રકાર. વર્તમાનમાં નિમિત્તથી હટતો નથી અને નિમિત્તને આશ્રયે થતા વિકાર, ન્યાંથી હટતો નથી. ઝીણું છે, ભાઈ! આ તો ચોથી વાર ચાલે છે. આહાહા..! ઝીણી વાતું. વીતરાગના મારગડા જુદા છે. જન્મ-મરણના અંત લાવવાના માર્ગ કોઈ અલૌકિક છે. આહાહા..!

કહે છે, કે એકલો આત્મા વિકારનો અકારક છે. કેમકે વિકારથી હટવાનો ઉપદેશ જ્યારે વીતરાગનો છે ત્યારે એ એમ જ સૂચવે છે, કે એકલો આત્મા અકારક છે. ત્યારે હવે એ વિકાર થાય છે ને? ત્યારે કહે છે, વિકારનું પ્રતિક્રમણ કરતો નથી, ફરતો નથી, પરચખાણ કરતો નથી. એ ભાવઅપ્રત્યાખ્યાન અને (ભાવ)અપ્રતિક્રમણની વ્યાખ્યા કરી. હવે એ અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનના બે પ્રકાર પાછા. એક નિમિત્ત ઉપર લક્ષ છે એટલે એનું પ્રતિક્રમણ કરતો નથી, ન્યાંથી ખસતો નથી અને નિમિત્તને આશ્રયે થતા વિકાર, એનાથી

ખસતો નથી. એટલે નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધે વિકારની જાહેરાત થાય છે. આહાહા...! નિમિત્તથી નહિ. સમજાય છે કાંઈ? સમજાય એટલું સમજો, બાપુ! આ માર્ગ તો કોઈ અલૌકિક છે. દુનિયામાં ક્યાંય મળે (એમ નથી). અત્યારે તો સંપ્રદાયમાં એ વાત નથી. આહાહા...! વાત બધી ગોટે ચડી ગઈ છે. શું કીધું?

શુદ્ધનયનો અધિકાર છે એટલે અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન શબ્દ (લીધો છે). નહિતર તો અહીં પ્રતિક્રમણ અને પ્રત્યાખ્યાન જ છે. પ્રતિક્રમણ અને પ્રત્યાખ્યાનના બે પ્રકાર થયા. એક તો દ્રવ્ય નિમિત્ત. કીધું? ખરેખર દ્રવ્ય એટલે પરવસ્તુ અને ભાવ (એટલે) એ નિમિત્તને આશ્રયે થતો વિકાર, એ ભાવ. એટલે દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ, ભાવ અપ્રતિક્રમણ. દ્રવ્ય અપ્રત્યાખ્યાન, ભાવ અપ્રત્યાખ્યાન. એવા બે બે ભેદ પડ્યા. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? ભાષા તો ગુજરાતી સહેલી છે. ભાવ તો બહુ મોંઘા છે, બાપા! આહાહા...!

નિમિત્ત (એટલે) પર દ્રવ્ય. ચાહે તો સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર દ્રવ્ય હો, ચાહે તો દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર હો, પણ પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે અને નિમિત્તને આશ્રયે વિકાર થાય તે નૈમિત્તિક છે. આત્માને આશ્રયે થાય નહિ. આત્માને આશ્રયે તો નિર્વિકારી પર્યાય પણ થાય નહિ. આહાહા...! ગજબ વાત છે. નિર્વિકારી પર્યાય સ્વતંત્ર પોતાથી કર્તા, કર્મ છ કારકે પરિણમતી, થતી ધર્મની પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે. એમ વિકાર જે થાય છે એમાં લક્ષ છે નિમિત્ત, પરદ્રવ્ય છે પણ પરદ્રવ્યથી થતો નથી. એ વિકારની પર્યાય પણ ષટ્કારકથી પરિણમતી નિમિત્તની અપેક્ષા વિના સ્વતંત્ર થાય છે. આહાહા...! ... સ્થાનકવાસીમાં સામાયિક કરો, પોષા કરો.. દેરાવાસીમાં પૂજા કરો, ભક્તિ કરો. આ 'સમેદશીખર' અને 'ગીરનાર' જાઓ, થઈ ગયો ધર્મ! ધૂળમાંય ધરમ નથી, બાપા! બાપુ! તને ખબર નથી. આહા...! ધર્મ કોઈ અલૌકિક ચીજ છે, પ્રભુ! આહાહા...!

ભગવત્ ભગવાન સ્વરૂપે તો પ્રભુ તને બોલાવે છે. ભગવાન તરીકે બોલાવે છે. એ ભગવાનઆત્મા પોતે પોતાથી વિકાર કરે એવું સ્વરૂપ એમાં છે જ નહિ. પર્યાયમાં વિકાર કરે એવું એનું સ્વરૂપ નથી. આહાહા...! અનાદિથી એને સ્વદ્રવ્યનો આશ્રય નથી અને તેથી તેને પરદ્રવ્યનો આશ્રય છે. દેવ-ગુરુ અને શાસ્ત્ર, સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર, દેહ, પૈસો ને લક્ષ્મી એ બધા પરદ્રવ્ય છે, એ નિમિત્ત દ્રવ્ય છે અને એને આશ્રયે થતો નૈમિત્તિક વિકાર, એ નિમિત્ત અને નૈમિત્તિક છે?

'તે, દ્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો થકો,...' આહાહા...! શું શબ્દો! આ 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' દિગંબર સંત મુનિ. આહાહા...! ગજબ કામ કરે છે. કહે છે, કે પ્રભુ! એકવાર સાંભળ! તારો નાથ પરમેશ્વર પરમાત્મા છે એ તો દ્રવ્ય-ગુણે શુદ્ધ જ છે. પણ તેનો આશ્રય કરીને પર્યાય થાય, એનું લક્ષ કરીને પર્યાય થાય પણ એ પર્યાય પણ સ્વતંત્ર થાય. નિર્દોષ નિર્વિકારી ધરમ, આનંદ, અતીન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ એવો જે

ધર્મ એ સ્વતંત્ર થાય છે. એમ આમ બાજુમાં જ્યારે વિકાર થાય છે ત્યારે ત્યાં સ્વનો આશ્રય નથી. તેમ પર્યાયમાં નિર્વિકારી દશા નથી. તેથી પરદ્રવ્ય જે નિમિત્ત છે તેમાં એનું લક્ષ જાય છે. નિમિત્ત કરાવતું નથી, નિમિત્તથી થતું નથી પણ નિમિત્ત ઉપર લક્ષ જાય છે એથી અંદર નૈમિત્તિક મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, રાગ-દ્વેષ વિકાર થાય છે. આહાહા...! આ ન્યાં 'સ્વીટઝરલેન્ડ'માં ક્યાંય સાંભળ્યું નથી, ધૂળમાં. એ..ઇ..! 'હિંમતભાઈ'! આ તમારો ભત્રીજાને ઠપકો આપીએ છીએ. આહાહા...! પ્રભુ.. પ્રભુ...! શું માર્ગ.. શું માર્ગ...! આહાહા...!

દ્રવ્ય અને ભાવ એવા બે (બેદ) કીધા. દ્રવ્ય અને ભાવ અપ્રતિક્રમણ અને દ્રવ્ય અને ભાવ અપ્રત્યાખ્યાન. પહેલા અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન બે જ કીધાં. વર્તમાન પ્રતિક્રમણ, ભવિષ્યનું પ્રતિક્રમણ. પછી એના બે ભેદ પાડ્યા. કેમકે જે દોષ છે એ દોષ સ્વતંત્ર પર્યાયમાં પરના લક્ષ વિના થતો નથી. થાય છે પોતાથી, પણ જે મિથ્યાત્વ દોષ છે, એ દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર, કુદેવ આદિ તેમાં નિમિત્ત છે. અને પુણ્ય પરિણામ થાય છે તેમાં દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર નિમિત્ત છે. એ વિકારમાં દ્રવ્ય જે નિમિત્ત છે અને એના નિમિત્તથી થતો નૈમિત્તિક વિકારીભાવ, એ દ્રવ્ય-ભાવના 'નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો થકો...' આહાહા...! ગજબ વાત છે, બાપા! દુનિયાથી જુદી જાત છે, ભાઈ! પાપ આડે નવરાશ-ફૂરસદ ન મળે. ધર્મ તો નહિ પણ પુણ્યના પણ ઠેકાણા ન મળે. ચાર-ચાર કલાક સુધી વાંચન, સત્ સત્ વાંચન. સાચા શાસ્ત્રનું (વાંચન). અને સાચો સમાગમ. પુણ્ય તો બાંધે, ધરમ તો એકબાજુ રહ્યો.

અહીં કહે છે, કે દ્રવ્ય અને ભાવ જે જાહેર થાય છે... છે? 'દ્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો થકો,...' દ્રવ્ય તે નિમિત્ત અને ભાવ તે નૈમિત્તિક વિકાર. મિથ્યાભ્રાંતિ, રાગ-દ્વેષ આદિ. એ જાહેર કરતો થકો, નિમિત્ત-નૈમિત્તિકને જાહેર કરતો થકો 'આત્માના અકર્તાપણાને જ જણાવે છે.' હેં?

મુમુક્ષુ :- અકારકપણું સિદ્ધ કર્યું.

ઉત્તર :- હા, અકારકપણું સિદ્ધ કર્યું. ઓહોહો...! ભગવાનઆત્મા...! આમાં પુનર્યુક્તિ દોષ ન લાગે. આહાહા...! એકલો પ્રભુ સચ્ચિદાનંદ અતીન્દ્રિય આનંદ, અતીન્દ્રિય જ્ઞાન, અતીન્દ્રિય પ્રભુતા અને અતીન્દ્રિય વીતરાગસ્વરૂપ. શાંતિ.. શાંતિ.. શાંતિ.. શાંતિ.. અનંત અનંત શાંતિ અને વીતરાગભાવથી ભરેલો ભગવાન, એ પોતે ભગવાનઆત્મા સ્વયં લક્ષે પર્યાયમાં વિકાર કરે એવું એનું સ્વરૂપ જ નથી. આહાહા...! એ તો અકારક છે. કેમ અકારક છે? કે દ્રવ્ય અને ભાવ અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનની વ્યાખ્યા કરી એ જ બતાવે છે કે ખસવાનું, હટવાનું કહીએ તો એ છૂટી જાય છે, એમાં છે નહિ. અને એમાં પણ પાછા દ્રવ્ય અને ભાવ બે પ્રકાર કહ્યા. કારણ કે વિકાર થાય છે એ નિમિત્તને લક્ષે થાય છે. નિમિત્તથી નહિ, નિમિત્તથી નહિ, નિમિત્તના લક્ષે થાય છે. આહાહા...! કહો, 'રતિભાઈ'! આ તમારા માટે ફરીને માંડ્યું, હોં! 'રામજીભાઈ'એ કહ્યું હતું, 'ચંદુભાઈ' આવે તો ફરીને

કહેવું પડશે. આહાહા...! આ ભાઈ પણ પહેલુવહેલુ સાંભળે છે ને! આહા...! ઝીણી વાત બહુ, પ્રભુ! શું કરીએ? આહાહા...!

ધર્મ કોઈ એવી ઝીણી ચીજ છે અને એના વિના જન્મ-મરણ મટે એવું નથી. મરી ગયો અનંતવાર. નરકમાં, નિગોદમાં (ગયો). આહાહા...! ‘રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર’ તો એમ કહે છે, કે પ્રભુ! એ નરકના તેંત્રીસ સાગરના દુઃખોમાં તું અનંતવાર ગયો. અનંતવાર ગયો, પ્રભુ! એના એક ક્ષણના દુઃખ, નાથ! શું કહીએ? એક ક્ષણના દુઃખ કરોડો ભવે અને કરોડો જીભે ન કહેવાય, એવા ક્ષણના દુઃખ તેં વેંઠ્યા. એવા એવા સાગરોપમ અને તેંત્રીસ સાગરોપમ અનંત કાઢ્યા. આહાહા...! પ્રભુ! તને વિચાર આવ્યો નહિ. તારી જાતને કેમ ઉગારવી એનો વિચાર ન આવ્યો, પ્રભુ! આહાહા...! અને પરજાતના નિમિત્તમાં ઘેરાઈ ગયો. આહાહા...! નિમિત્તે ઘેરો ઘાલ્યો છે. નિમિત્તે ઘેરો ઘાલ્યો નથી, નિમિત્તમાં પોતે ઘેરો ઘાલ્યો છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? ભાષા તો સાદી છે, ભાઈ! ‘ન્યાલભાઈ’! હેં? માર્ગ તો આ છે, બાપા! માર્ગ એવો છે, પ્રભુ! શું કરીએ? ભાઈ! આહાહા...!

પ્રભુ એમ કહે છે, કે દ્રવ્ય અને ભાવ અપ્રતિક્રમણ જે બે કહેવામાં આવ્યા અને દ્રવ્ય અને ભાવ બે અપ્રત્યાખ્યાન કહેવામાં આવ્યા એમાં એમ સિદ્ધ થયું કે, પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે અને નિમિત્તને લક્ષે મિથ્યાત્વ, રાગ-દ્વેષ, અજ્ઞાન થાય છે. એ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ એમ જાહેર કરે છે, કે આત્મા સ્વયં અકારક છે. આહાહા...! ગુજરાતી પણ ઝીણું પડે, હિન્દીમાં તો મુશ્કેલ પડે. માર્ગ કોઈ જુદો જાત છે, પ્રભુ! આહાહા...! એવી ચીજ છે. શું થાય?

પરમાત્મા દિવ્યધ્વનિ દ્વારા પોકાર કરે છે, સંતો આડતિયા થઈને જગતને બતાવે છે. આહા...! માલ પ્રભુનો છે, આડતિયા થઈને સંતો જગતને જાહેર કરે છે, કે પ્રભુ આમ કહે છે. આહાહા...! પ્રભુ! તું આત્મા ભગવત્સ્વરૂપ છો, નાથ! બધા દેહમાં બિરાજમાન પ્રભુ છે. એ દેહથી ભિન્ન છે. આહા...! એની પર્યાયમાં.. પર્યાય સમજાય છે? અવસ્થા, એની અવસ્થામાં—એની પર્યાયમાં કર્મ, શરીર, સ્ત્રી, કુટુંબ, ધંધો એની પર્યાયમાં છે જ નહિ. એની પર્યાય—અવસ્થા જે છે, દ્રવ્ય-ગુણ તો ત્રિકાળ છે, દ્રવ્ય વસ્તુ, ગુણ તો ત્રિકાળ ધ્રુવ છે, પણ એની વર્તમાન દશા છે, અવસ્થા જે પર્યાય, હાલત છે, આ વિચાર બદલાય એ પર્યાયમાં કર્મ, શરીર, સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર, ધંધો, દેવ-ગુરુ ને શાસ્ત્ર તારી પર્યાયમાં છે નહિ. આહાહા...! ત્યારે એની પર્યાયમાં છે શું? નિમિત્તને લક્ષે (નિમિત્તનો) આશ્રય કરીને વિકાર કરે છે તે તારી પર્યાયમાં છે. એ વિકાર દ્રવ્ય-ગુણમાં નથી, એ વિકાર પરથી થતો નથી. ‘ચંદુભાઈ’! આહાહા...!

એ વિકાર સંસારનું જે દુઃખ છે, રાગ અને દ્વેષ એકલું દુઃખ છે, પ્રભુ! એને ખબર નથી કે હું દુઃખી છું. અજ્ઞાની મૂઢતાને લઈને... આહાહા...! બાળક નાનો હોય અને એની

મા એ દૂધ બહુ વધારે પીવરાવું હોય તો શેરણું થાય. ઉનાળાનો દિ' હોય તો બાળક એને ચાટે અને માને કે મને ઠંડક થાય છે. એમ પ્રભુ! અજ્ઞાનભાવે અનાદિથી પરદ્રવ્યમાં સુખ છે એવી કલ્પના કરીને દુઃખને ચાટે છે. આહાહા...! દુઃખને વેદે છે, દુઃખી છે. અબજોપતિ રાજા, દેવ બધા દુઃખી છે. આત્માના જ્ઞાન ને ભાન વિના દુઃખી છે. એ દુઃખ કેમ ઉત્પન્ન થયું? કે પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ છે તેથી ત્યાં દુઃખની દશા ઉત્પન્ન થાય છે. એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિક એમ જાહેર કરે છે, કે આત્મા સ્વયં અકારક છે. ન્યાય સમજાય છે? ભાઈ! સમજાય એવું છે આ તો. જરી કઠણ છે. આહાહા...! ભાઈ! એવો વખત ક્યારે મળે? બાપા! સાંભળવું પણ મુશ્કેલ. એને સમજવું અને અંદર પરિણમવું... ઓહોહો...! એ વિના જન્મ-મરણના અંત નહિ આવે, નાથ! ચોરાશીના અવતાર કર્યા.

એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિક એમ જાહેર કરે છે, નિમિત્ત કરાવતું નથી, પણ વિકાર, મિથ્યાત્વ, રાગ-દ્વેષમાં લક્ષ પર ઉપર જાય છે તેથી તે નિમિત્ત અને આ નૈમિત્તિક, એવો વ્યવહાર સંબંધ એમ જાહેર કરે છે, કે ઉપરથી પર્યાયમાં અને નિમિત્તમાં બેને સંબંધ છે. એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિક વ્યવહાર એમ જાહેર કરે છે, કે આત્મા એકલો વિકારનો કર્તા છે નહિ, આત્મા અકારક છે. આહાહા...! એ રાગનો પણ કર્તા નથી. દયા, દાનના વિકલ્પનો કર્તા આત્મા નથી. અર...ર...ર...! આવી વાતું હવે. સમજાય છે કાંઈ? આહા...! કેમકે એ વિકાર છે. વિકાર દ્રવ્યમાં નથી, ગુણમાં નથી તો કોને આશ્રયે વિકાર કરે? આહાહા...!

એ વિકાર તો નિમિત્ત પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ (જાય છે તો થાય છે). વિકાર પરદ્રવ્યથી (થતો) નથી, પરદ્રવ્યથી નહિ. જેમ નિર્મળ મોક્ષમાર્ગની પર્યાય સ્વદ્રવ્યથી (નથી થતી), ભલે લક્ષ ત્યાં કર્યું છે પણ પર્યાય સ્વતંત્ર ઉત્પન્ન કરી છે. મોક્ષનો માર્ગ અંદરમાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની પર્યાય સ્વતંત્ર-સ્વતંત્ર કર્તા-કર્મથી ઉત્પન્ન થઈ છે. એમ વિકાર સ્વતંત્રપણે મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષ કરે છે. ફક્ત તેનું લક્ષ નિમિત્ત ઉપર જાય છે. એ નિમિત્ત ઉપર લક્ષ જતાં, સ્વનું લક્ષ છૂટતાં, નૈમિત્તિક દશામાં-પર્યાયમાં વિકાર જે થાય છે એ વિકાર નૈમિત્તિક અને ચીજ નિમિત્ત, એ બે પર્યાયમાં અધ્ધરથી એમ જાહેર કરે છે કે એકલો આત્મા અકારક છે. સમજાય છે કાંઈ? 'રતિભાઈ'! આ રૂપિયા-બુપિયાથી બીજી બધી વાતું છે. આહાહા...!

એ 'નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાને જાહેર કરતો થકો,....' આહા...! વસ્તુ જે ત્રિકાળી દ્રવ્ય અને ગુણ પરમાત્મસ્વરૂપ છે તેનો આશ્રય ન લેતા, પર્યાયમાં પર્યાયબુદ્ધિવાળો નિમિત્ત ઉપર લક્ષ કરે છે તેથી તેને નૈમિત્તિક દશા પોતાથી પોતામાં થાય છે, નિમિત્તથી થતી નથી. આરે...! આરે...! આમાં કેટલું યાદ રાખવું? આ ચોપડા-બોપડામાં ક્યાંય આવતું ન હોય આમાં ક્યાંય. આહાહા...! સમજાય એવું છે, ભગવાન! સમજાય એને સમજાવું છે ને? આ કંઈ જડને નથી કહેતા. આ તો જડ છે. અંદર રાગ પણ જડ છે. અંદર ભગવાન જ્ઞાનમૂર્તિ પ્રભુ છે ને? એને કહે છે, પ્રભુ! તું સ્વયં એકલો વિકારનો અકર્તા છો, હોં! સ્વયં અકર્તા ન

હોય તો નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ એમ જાહેર કરે છે, કે એને કારણે વિકાર થાય છે, નિમિત્તને લક્ષે થાય છે, તારે લક્ષે વિકાર થાતો નથી. આહાહા...! સમજાય એટલું સમજવું, ભગવાન! આ તો વીતરાગનો માર્ગ છે, પ્રભુ! સર્વજ્ઞ જિનેશ્વરદેવ એક સમયમાં ત્રણકાળ ત્રણલોક જોણે જોયા, એમનો આ દિવ્યધ્વનિનો ઉપદેશ સંતો મહાવિદેહમાંથી લાવ્યા. આહાહા...! ભગવાન 'સીમંધર' પ્રભુ બિરાજે છે ત્યાંથી આ 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' લાવ્યા, એનો અર્થ 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે' ત્યાં ગયા વિના આવા અર્થ કર્યા. આહાહા...! એ શું કહ્યું?

આત્મા સ્વયં એકલો અકારક છે. કેમ? કે પર નિમિત્ત છે એના ઉપર એનું લક્ષ જાય છે. અહીં (સ્વરૂપમાં) લક્ષ ન જતાં, ત્યાં લક્ષ જાય છે. અને અહીં લક્ષ હોય તો તો નિર્વિકારી પર્યાય સ્વતંત્ર પર્યાય થાય. આ બાજુ લક્ષ નથી તો આમ લક્ષ કરે છે તેથી તે નિમિત્ત એને વિકાર કરાવતું નથી પણ નિમિત્તના સંબંધે તે વિકાર કરે છે તે નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ એમ જાહેર કરે છે, કે આત્મા એકલો અકારક છે. નિમિત્તના લક્ષ વિના એકલો આત્મા અકારક છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? આમાં લખ્યા તારે એવું આમાં કાંઈ નથી. એવી ચીજ છે, પ્રભુ!

'આત્માના અકર્તાપણાને જ...' જાહેર કરે છે. જોયું? આત્મા પોતાથી રાગાદિનો અકારક છે, એમ પહેલો શબ્દ હતો ને? એને અહીં સિદ્ધ કર્યું. અકારક છે એને આ રીતે સિદ્ધ કર્યું. આહાહા...! આ કાંઈ વાર્તા નથી, બાપા! આ કથા નથી, પ્રભુ! આ તો અંતરની વાતું છે. આહાહા...! જન્મ-મરણ કેમ કરી રહ્યો છે? એ જન્મ-મરણ ચોરાશીના અવતાર કેમ કરી રહ્યો છે? એકલા આત્માને આશ્રયે કરી રહ્યો નથી. ફક્ત એનું લક્ષ આ (અંતર) બાજુ ન જતાં, આ બાજુ (બહાર) જાય છે તો નિમિત્તને લક્ષે અધ્ધર વિકાર કરે છે. એ વિકારને લઈને પરિભ્રમણ થાય છે. નિમિત્તથી નહિ, દ્રવ્ય-ગુણથી નહિ. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! આ તો ગમે એટલી વાર વાત કરે તો એની ગંભીરતાનો પાર ન મળે. આહા...!

બીજી રીતે કહીએ તો દ્રવ્ય જે વસ્તુ છે, તેની જો બુદ્ધિ કરે તો પર્યાયમાં નિર્મળ, નિર્વિકાર દશા સ્વતંત્ર થાય. એ દ્રવ્યને લઈને નહિ. દ્રવ્યને લઈને હોય તો એકસરખી (પર્યાય) થવી જોઈએ, પણ પર્યાયની સ્વતંત્રતા, ભલે લક્ષ ત્યાં છે, પણ લક્ષમાં કર્તાપણામાં સ્વતંત્રપણે લક્ષ કરીને, દ્રવ્યનું સ્વતંત્રપણે લક્ષ કરીને પર્યાયમાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ધર્મ થાય છે. એ થતું નથી ત્યારે આ વિકાર થાય છે એ શું છે? કે દ્રવ્ય અને ગુણનું લક્ષ કરતો નથી, તેની પર્યાયનું લક્ષ નિમિત્ત ઉપર જાય છે. જેની પર્યાય છે તેનું લક્ષ ત્યાં ન જતાં, જેની પર્યાય છે ત્યાં ન જતાં, જેની પર્યાય નથી અને જેમાં એ નથી, એ પર્યાય જેમાં નથી અને એ ચીજ પર્યાયમાં નથી (તેના ઉપર લક્ષ કરે છે તો વિકાર થાય છે). આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિક એમ જાહેર કરે છે, કે એકલો આત્મા ભગવાન અકારક છે. નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધે વિકાર કરીને તે રખડી મર્યો છે. આહાહા...! કહો, સમજાય છે કે

નહિ? ભાષા તો સાદી છે. પણ હવે શું થાય? પ્રભુ! પ્રભુના વિરહ પડ્યા, લોકોએ આવી વાણીના અર્થો સ્વચ્છંદે અનેક કર્યા, અનેક પ્રકારે કર્યા. જે કહેવા માગે છે ચીજ એને છોડીને એમ ને એમ અનાદિથી રખડે છે. આહાહા..!

‘માટે એમ નક્કી થયું...’ શું કહે છે? જુઓ! ‘માટે એમ નક્કી થયું કે પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે...’ આમાં લોકો જોર આપે. પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે. નિમિત્ત છે એનો અર્થ કે, બીજી ચીજ લક્ષમાં છે, એટલું. પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે માટે એનાથી થાય છે, એમ નહિ. આહાહા..! વાતું ભારે. ‘પંચાસ્તિકાય’ની ૬૨મી ગાથામાં કીધું છે ને? ૩૨-૩૩ વર્ષ પહેલા ‘ઇસરી’માં બહુ મોટી ચર્ચા થઈ ગઈ છે. આત્મામાં વિકાર થાય છે એ ષટ્ગુણ-કર્તા, કર્મ ષટ્કારકે થાય છે. વિકારની પર્યાય કર્તા, કર્મ, સંપ્રદાન, અપાદાન પોતાથી થાય છે, નિમિત્તથી નહિ, દ્રવ્ય-ગુણથી નહિ. આહાહા..! એમ ધર્મની પર્યાય પણ નિમિત્તથી તો નહિ, ત્યાં લક્ષ છે નહિ, પણ આ દ્રવ્યનું લક્ષ કરે છે તેથી દ્રવ્યને લઈને અહીંયાં નિર્મળ પર્યાય થાય છે એ વ્યવહાર ભાષા છે. બાકી સ્વતંત્ર નિર્મળ પર્યાય પોતે તે પણ કર્તા, કર્મ થઈને નિર્દોષ ધર્મની દશા પ્રગટ કરે છે. તેથી એમ ઠર્યું કે, એકલો આત્મા નિમિત્તના લક્ષના સંબંધ વિના નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ એમ જાહેર કરે છે, કે એ સંબંધ છે ત્યારે રાગનો કર્તા થાય છે. નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ ન કરે તો દ્રવ્ય એકલું છે ઇ વિકારનો કર્તા છે નહિ. આહાહા..! ભારે આકરું કામ. આટલી લીટીમાં આવું કાઢવું. માર્ગ આવો છે, પ્રભુ! આહા..! બહારની હોંશું મારી નાખે છે. આહા..!

પોતાની ચીજ જે અંદર છે.. નિમિત્તનો પ્રશ્ન ઉઠ્યો છે ને? પોતાનો સ્વભાવ જે અનંત આનંદાદિ છે તેની એને વિસ્મયતા, આશ્ચર્યતા નથી અને આશ્રયતા નથી. વિસ્મયતા, આશ્રયતા, આશ્ચર્યતા એને એના સિવાય બીજી કોઈપણ ચીજ પૈસા, બાયડી, છોકરા, શરીર રૂપાળું, પૈસા, મકાનની એની એને વિસ્મયતા, આશ્ચર્યતા અને અધિકતા આત્મા કરતા વિશેષ ભાસે છે. આહાહા..! આ જ એને મારી નાખે છે, સંસારમાં રખડાવે છે. છે ને?

‘માટે એમ નક્કી થયું કે પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે...’ નિમિત્ત છે એમાં વાંધા ઉઠે. નિમિત્ત છે કે નહિ? પણ વસ્તુ કોણે ના પાડી? નિમિત્ત છે પણ નિમિત્ત અહીં વિકાર કરાવે છે એમ ક્યાં છે? નિમિત્તને નૈમિત્તિક અડતુંય નથી. નૈમિત્તિક વિકાર જે કરે છે એ નિમિત્તને અડતુંય નથી. તેમ નિમિત્ત છે ઇ વિકારને અડતું નથી. ફક્ત એનું લક્ષ ન્યાં જાય છે. અહીં લક્ષ ન જતાં, ન્યાં જાય છે. માટે એ નિમિત્ત છે, પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે. નિમિત્ત કારણ છે માટે થાય છે એમ નહિ. આહાહા..! આવો ઉપદેશ હવે. ઓલું તો દયા પાળો, વ્રત કરો, ભક્તિ કરો, પૂજા કરો, ભગવાનનો ફોટો મૂકીને એક કલાક ભક્તિ કરે, વાંચે.. થઈ રહ્યું. (બાકીના) ત્રેવીસ કલાક પાપ (કરે). આવું છે, બાપુ! આહાહા..! ભગવાન! તારે માટે કલાક, અડધો કલાક પણ નહિ? પરને માટે, એ વ્યવહારને માટે કલાક કાઢ્યો તો

ધ્યાન થઈ ગયું, આપણે ધર્મ થઈ ગયો. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- બહારનો પદાર્થ તો જીવને મળતો નથી.

ઉત્તર :- કે દિ' મળે છે? કોઈ મળ્યો નથી. એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને અડતું નથી ને. આ આંગળી આ લૂગડાને અડતી નથી. કોણ માને? 'સમયસાર' ત્રીજી ગાથામાં ભગવાન એમ પોકારે છે, કે એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને ચૂંબતું નથી, અડતું નથી, સ્પર્શતું નથી. દરેક પદાર્થ પોતાની શક્તિ-ગુણ અને પર્યાયને સ્પર્શે છે. પરને અડતું નથી. પ્રભુ! આકરી વાત છે, બાપા! શું થાય? આહાહા..!

અગ્નિ શરીરને અડતી નથી અને અહીં બળે છે. આને અગ્નિ અડતી નથી. કેમકે અગ્નિના પરમાણુઓમાં અને આ પરમાણુમાં બે વચ્ચે અત્યંતઅભાવ છે. અત્યંતઅભાવને લઈને અગ્નિ આને શરીરને અડતી નથી. આહાહા..! આ કપડાને ગજે માપે છે ને? બે-ત્રણ-ચાર. એ ગજ લૂગડાને અડતો પણ નથી, કહે છે. આ કપડાને નથી કરતા? હેં? માપે છે. બધું જોયું છે ને? ઘણા કપડાવાળાને જોયા છે. આહાહા..! માપ કરે, માપ. કહે છે કે.. એ શું કહેવાય? ગજ, કપડાને અડતો નથી. કપડાને તારો હાથ અડ્યો નથી. આ તો સાધારણ વાત છે. આ (ચાલે છે) એ વાત જરી ઝીણી છે.

મુમુક્ષુ :- આ સૂર્યનો પ્રકાશ છે તેની ઝાંચ છે.

ઉત્તર :- બિલકુલ જૂઠી વાત છે. પ્રકાશ અહીં અડતો નથી. ઝાંચ કાંઈ અડતી નથી. આહાહા..! અરે...રે...! એને ક્યાં જાવું?

'જો એમ ન માનવામાં આવે...' જોયું? છે ને? 'એમ નક્કી થયું કે પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે અને આત્માના રાગાદિભાવો નૈમિત્તિક છે. જો એમ ન માનવામાં આવે તો દ્રવ્ય-અપ્રતિક્રમણ અને દ્રવ્ય-અપ્રત્યાખ્યાનનો કર્તાપણાનાં નિમિત્ત તરીકેનો ઉપદેશ નિરર્થક જ થાય,....' ભગવાન એમ કહે છે, કે રાગથી છૂટી જા, નિમિત્તથી છૂટી જા. એ ઉપદેશ નિરર્થક જાય. આહાહા..! જો આત્મા સ્વતંત્ર કર્તા હોય તો આ કર્તાપણાને છોડાવે છે. એનો અર્થ-એ કર્તા નથી. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

'નિરર્થક જ થાય, અને તે નિરર્થક થતાં એક જ આત્માને રાગાદિભાવોનું નિમિત્તપણું આવી પડતાં...' જોયું? અહીંયાં પણ 'નિમિત્ત' શબ્દ વાપર્યો છે. 'નિમિત્ત' શબ્દે કારણ. આત્માને કારણપણું આવી પડે. વિકારનું આત્મા કારણ છે જ નહિ. આહાહા..! ઓલામાં એમ હતું, આવ્યું હતું ને? 'દ્રવ્ય-પ્રત્યાખ્યાનનો કર્તાપણાનાં નિમિત્ત તરીકેનો ઉપદેશ નિરર્થક જ થાય,....' માથે આવ્યું હતું ને? પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે, પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે. માથે ત્રીજી લીટીમાં આવ્યું હતું. અહીં કીધું કે, આમ હોય તો 'નિમિત્ત તરીકેનો ઉપદેશ નિરર્થક જ થાય,....' નિમિત્તને લક્ષે વિકાર થાય છે, સ્વભાવને લક્ષે નહિ, એમ જે ભગવાનનો ઉપદેશ છે એ નિરર્થક થાય, જો આત્મા સ્વયં પોતે કર્તા હોય તો. સમજાણું કાંઈ? આવી વાતું લ્યો. ચોપડાના

કપડા ફેરવવા હોય તો ધમાધમ ધમાધમ કરે, લ્યો! હેં? આહાહા...! ચાર પૈસાનું ગ્યાસતેલ બાળે. કેમ મળતું નથી? કેમ મેળ ખાતો નથી? પણ આમાં કેમ મેળ ખાતો નથી? એમ કોઈ દિ' મેળ કર્યો?

‘અને તે નિરર્થક થતાં એક જ આત્માને રાગાદિભાવોનું નિમિત્તપણું આવી પડતાં...’ જુઓ! પાછું ન્યાં નિમિત્ત (કહ્યું). રાગાદિને નિમિત્તપણું એટલે કારણ. જો નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધે વિકાર ન થાય એમ જો નિરર્થક કરો તો એકલા આત્માને રાગાદિભાવોનું કર્તાપણું આવી પડે. આહાહા...! ‘આવી પડતાં નિત્યકર્તાપણાનો પ્રસંગ આવવાથી...’ શું કહે છે હવે? આહાહા...! ઓલું તો પર્યાયમાં ક્ષણિક હતું નિમિત્તને લક્ષે વિકાર કરતો એ તો ક્ષણિક હતું. જો વિકારનો આત્મા જ કર્તા હોય તો આત્મા નિત્ય છે. તો આત્મા નિત્ય ત્રિકાળ કર્તા રહે અને કોઈ દિ' મુક્તિ થાય નહિ. આહાહા...! શું કહ્યું?

ફરીને, કે નિમિત્તના લક્ષે વિકાર થાય છે એ અપેક્ષાએ આત્મા અકર્તા છે. પણ જો આત્મા રાગનો કર્તા ઠરાવો, નિમિત્તના લક્ષ વિના અર્ધર પાધરો (કર્તા ઠરાવો) તો આત્મા નિત્ય છે તો નિત્ય રાગ કરે. નિત્ય રાગ-દ્વેષ, પુણ્ય-પાપ, મિથ્યાત્વ કર્યા જ કરે, કોઈ દિ' મુક્તિ તો થાય નહિ. આહાહા...! છે? ‘એમ સિદ્ધ થયું.’ ‘મોક્ષનો અભાવ ઠરે.’ નિત્ય થઈ ગયું ને? આત્મા નિત્ય દ્રવ્ય ત્રિકાળ છે અને ત્રિકાળ વિકારનો કર્તા થાય તો કોઈ દિ' મુક્તિ થાય નહિ. માટે નિમિત્ત-નૈમિત્તિક પર્યાય એમ સિદ્ધ કરે છે, કે આત્મા સ્વયં તો અકારક છે. નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ કરે છે તો વિકાર થાય છે. એથી આત્મા સ્વતંત્ર અકારક છે. વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રવચન નં. ૩૫૨ ગાથા-૨૮૩ થી ૨૮૫ ગુરુવાર, માગશર સુદ ૩, તા. ૨૨-૧૧-૧૯૭૯

‘સમયસાર’ ૨૮૩ થી ૨૮૫ (ગાથા). અહીં સુધી આવ્યું હતું. આત્મા રાગાદિનો અકારક જ છે. ત્યાં સુધી આવ્યું હતું. છે અંદર? હેઠેથી પાંચમી લીટી. શું કહ્યું ઈ? આત્મા આનંદ અને જ્ઞાન શુદ્ધ સ્વરૂપ (છે). એ પોતે પોતાથી સ્વને લક્ષે અને આશ્રયે વિકાર કરે એમ બને નહિ. શુદ્ધ ચૈતન્ય વસ્તુ છે, પરમાત્મસ્વરૂપ છે એ પોતે પોતાથી વિકાર કરે એમ બને નહિ. કારણ કે આત્મા સ્વથી તો અકારક છે. પણ તેનું પર્યાયમાં પર ઉપર લક્ષ જતાં, નિમિત્તનો આશ્રય લેતા, નૈમિત્તિક વિકાર દશા થાય તે નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધે વિકારનો કર્તા પર્યાયમાં થાય છે. આવું ઝીણું છે. આ ત્રણવાર તો ચાલી ગયું છે. હેં?

મુમુક્ષુ :- ઝીણું બહુ છે.

ઉત્તર :- આ તો માખણ છે.

ભગવાનઆત્મા સ્વસ્વરૂપે, સ્વસ્વરૂપ તો એનું શુદ્ધ અનંત આનંદ, અનંત જ્ઞાન, અનંત વીતરાગતા આદિ અનંત શુદ્ધ શક્તિઓનો સાગર છે. એ પોતે પોતાની જાતથી, પોતાને અવલંબે, પોતાને આશ્રયે વિકાર કરે એવું એના સ્વરૂપમાં નથી. અનંત વીતરાગતા પોતાની જાતથી પોતાને અવલંબે, પોતાને આશ્રયે વિકાર કરે એવું એના સ્વરૂપમાં નથી. આત્મા વિકારનો તો અકર્તા છે. શુભ-અશુભભાવ વિકારી પરિણામ જેટલા દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, કામ, ક્રોધ, આ રળવું, ભોગવવું, વિષયવાસના બધા પાપ (થાય) એનો આત્મા સ્વયં તો કર્તા નથી, પણ તેની પર્યાય, એટલે બીજી ભાષા લઈએ તો દ્રવ્યદૃષ્ટિએ તો વિકારનો કર્તા નથી. કારણ કે દ્રવ્ય વિકાર કરે એવું સ્વરૂપ નથી. પણ તેની વર્તમાન દશા પોતાના દ્રવ્યના લક્ષને છોડીને બીજા દ્રવ્યો જે અનેરા એનાથી ભિન્ન છે, તેના ઉપર લક્ષ જતા નિમિત્તને આશ્રયે પોતામાં વિકાર અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ, રાગ-દ્વેષ થાય. નિમિત્તથી થાય નહિ, દ્રવ્ય સ્વભાવથી થાય નહિ. પર્યાયમાં નિમિત્તને આશ્રયે થાય. એ અપેક્ષાએ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધની જાહેરાત કરતા આત્મા અકારક ઠરે છે. આહાહા...! આવો ઉપદેશ હવે. ઝીણી વાત (છે), બાપુ! જન્મ-મરણ રહિતની વાત બહુ સૂક્ષ્મ છે.

તેથી અહીં સિદ્ધ કર્યું, કે પોતે પર્યાયમાં મિથ્યાત્વ કે રાગ-દ્વેષ નિમિત્તને લક્ષે કરે તો તે વિકારનો કર્તા, પરિભ્રમણનો કર્તા થાય, પણ પોતાના સ્વભાવની જાતમાં વિકારનું થવું કે વિકારનું ઊપજવું એ પોતાના સ્વને આશ્રયે નથી. આહાહા...! માટે જેને કલ્યાણ કરવું હોય એણે નિમિત્તના સંબંધમાં નૈમિત્તિક જે થાય છે તેનો આશ્રય છોડીને, ચૈતન્ય પૂર્ણાનંદનો નાથ, તેનો આશ્રય અને અવલંબન લેતા જે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર થાય તે મોક્ષનો માર્ગ છે. ઓલા ગયા? હિન્દી લોકો હતા એ ગયા? બપોરે કહ્યું હતું, કે થાશે પણ બપોરે ભૂલી ગયા. હતા કે નહીં? સવારે કહ્યું હતું ને? સવારે તો ઝીણું છે. બપોરે યાદ આવ્યું નહીં ઈ હતા.

અહીં કહે છે, કે અકારક જ છે એમ સિદ્ધ થયું. ‘(એ રીતે જોકે આત્મા રાગાદિકનો અકારક જ છે)...’ સંસારની વિકારી દશાનો અકારક છે. આહાહા...! વસ્તુ સ્વરૂપ તો અકારક જ છે ‘તોપણ જ્યાં સુધી તે નિમિત્તભૂત દ્રવ્યને...’ એટલે પોતા સિવાયના બીજા દ્રવ્ય તરફનું લક્ષ નહિ છોડે અને નિમિત્તના લક્ષે વિકાર (થાય) છે એ ન છોડે. છે? ‘જ્યાં સુધી નિમિત્તભૂત દ્રવ્યનું પ્રતિક્રમણ...’ એ નિમિત્તથી હટે નહિ અને પરચખાણ કરતો નથી, ભવિષ્યમાં નિમિત્ત તરફનું વલણ છોડતો નથી ‘ત્યાં સુધી નૈમિત્તિકભૂત...’ નિમિત્ત નામ પરદ્રવ્યને આશ્રયે. ‘નૈમિત્તિકભૂત ભાવને (-રાગાદિભાવને) પ્રતિક્રમતો નથી...’ નિમિત્ત તરફના લક્ષને છોડતો નથી, નિમિત્ત તરફના આશ્રયને છોડતો નથી તથા ભવિષ્યમાં ‘પચખતો નથી,...’ ભવિષ્યમાં

પણ નિમિત્ત તરફ ન જવું, નિમિત્ત તરફ ન વળવું અને નિમિત્ત તરફ વળતાં ભાવ થાય તે ન કરવો, એમ જ્યાં સુધી કરે નહિ ત્યાં સુધી 'નૈમિત્તિકભૂત ભાવને (-રાગાદિભાવને) પ્રતિક્રમતો નથી તથા પરખતો નથી,...'

‘અને જ્યાં સુધી ભાવને પ્રતિક્રમતો નથી તથા પરખતો નથી...’ વજન અહીં આવ્યું. પહેલા તો નિમિત્ત તરફનું લક્ષ છોડતો નથી, એમ આવ્યું. પછી નિમિત્ત તરફના થતા ભાવને છોડતો નથી ત્યાં સુધી તે ‘કર્તા જ છે;...’ ત્યાં સુધી તે મિથ્યાત્વ-ભ્રાંતિ, રાગ-દ્વેષનો કર્તા છે. આવો અધિકાર આવ્યો. સમજાણું કાંઈ? એકલો પ્રભુ એ તો અતીન્દ્રિય આનંદનું દળ છે. અતીન્દ્રિય વીતરાગની મૂર્તિ આત્મા તો છે. એને આત્મા કહીએ. એ આત્મા અતીન્દ્રિય જ્ઞાન ને આનંદ ને વીતરાગતાનો સાગર સ્વને આશ્રયે વિકાર કરે એમ તો કોઈ દિ’ ત્રણકાળમાં બને નહિ. પણ એ પોતાનો આશ્રય છોડી અને પરદ્રવ્ય જે એમાં નથી, જે એમાં છે તેનો આશ્રય ન લેતા, એમાં નથી તેનો આશ્રય લે છે તેથી તેને નૈમિત્તિક વિકારભાવ થાય છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ આમાં? આમાં ક્યાંય સ્વીત્કરલેન્ડમાં સાંભળવાનું મળે એવું નથી અને રખડવાનું છે. પાપ.. પાપ. આખો દિ’ સવારથી સાંજ સુધી પાપ. આ લીધું ને આ દીધું ને આ કર્યું. એ..ઈ..! ‘હિંમતભાઈ’! આ પૈસા લીધા ને આ દીધા ને આનું આ આવ્યું ને આનું આ આવ્યું, આને આટલા આપ્યા ને આ લીધા.. એકલા પાપ. ધર્મ તો નહિ પણ પુણ્ય પણ નહિ. અર...ર...ર...! હવે એણે જાવું ક્યાં? હેં?

મુમુક્ષુ :- અમારે કરવું શું?

ઉત્તર :- આ શું કરવું એની વાત તો ચાલે છે. આત્મા જેવો છે તેવો જાણી અને પર તરફના લક્ષને છોડી અને લક્ષને આશ્રયે થતા વિકારને પણ છોડી સ્વને આશ્રયે જવું તે કરવું અને તેનાથી ધર્મ થાય છે. હવે આવું ક્યાં (સાંભળવા મળે)? આખી દુનિયાનો મોટો ભાર ઉપાડીને ચાલે એને કહે છે, કે દયા ને દાન ને વ્રતના રાગનો વિકલ્પ છે ને? એ વિકલ્પ પણ નિમિત્તને લક્ષે થાય છે માટે એ નિમિત્તનું પણ લક્ષ છોડ અને નિમિત્તથી થતા વિકારનું પણ લક્ષ છોડ અને જેમાં વિકાર અને નિમિત્ત નથી એવા આત્માનો આશ્રય કર. આહાહા...! ‘યશપાલજી’! વાત તો આવી છે, ભાઈ! આહાહા...!

અહીંયાં તો હજી પ્રથમ સમ્યગ્દર્શનની વાત ચાલે છે. મિથ્યાદર્શન જે અનાદિથી છે એ પૂર્ણ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, અનાકુળ શાંતિ ને શાંતિ ને આનંદનો સાગરની સામું એક સમય પણ જોયું નથી અને એક સમય પણ પરની સામું જોયા વિના રહ્યો નથી. આહાહા...! જે એમાં નથી એને પોતાનું માનીને પર તરફનું લક્ષ છોડતો નથી અને જે પોતામાં છે તેની માટે એક સમય પણ નજર કરતો નથી. આહાહા...! આ તો ચોથી વાર ચાલે છે, ત્રણ વાર તો થઈ ગયું. પછી એક જ વાત આવે એટલે ... નહિ. આહાહા...! હેં? આહાહા...!

અહીં તો ત્યાં સુધી કહે છે, કે સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર, લક્ષ્મી, વેપાર-ધંધો એ તો બધું

પર છે. પરનું લક્ષ કરે ત્યારે તેને વિકાર થયા વિના રહે નહિ અને એ વિકારમાં લાભ છે એમ માને એટલે મિથ્યાત્વ થયા વિના રહે જ નહિ અને મિથ્યાત્વ એટલે એ મિથ્યાત્વમાં અનંતા ભવ કરવાની શક્તિ છે. આહાહા...! અરે...! વાતું એવી છે, બાપુ!

અહીંયાં તો દેવ-ગુરુ અને શાસ્ત્ર એ પણ સ્વદ્રવ્યથી પરદ્રવ્ય છે. એ પરદ્રવ્ય તરફનો જ્યાં સુધી ઝુકાવ છે ત્યાં સુધી તેને પર્યાયમાં વિકાર થયા વિના રહે નહિ અને એ વિકાર થાય એનાથી મને લાભ થાય એમ માને તો મિથ્યાત્વ થયા વિના રહે નહિ. અને એ મિથ્યાત્વ થાય એ અનંત સંસારનું કારણ થાય. આહાહા...! ‘છોટાભાઈ’! આવી વાતું છે. છે? અત્યારની છે? આ લાખો, હજારો વર્ષ(પહેલાની છે). આહાહા...! શું ટીકા.. શું ટીકા.. ગજબ વાત છે! ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે’ હૃદય ખોલી નાખ્યા છે, કાળજાને કોતરી નાખ્યા છે!

પ્રભુ! તું એક સેકંડના અસંખ્યમા ભાગમાં પૂર્ણ આનંદ અને પૂર્ણ વીતરાગ અને પૂર્ણ શાંતિનો સાગર છે. એક સમયમાં તારી શાંતિ અને વીતરાગતાનું માપ ન આવે એવી વીતરાગતા તારામાં છે. એક સમયમાં તારામાં જ્ઞાનનું માપ ન આવે એવું અનંત જ્ઞાન છે. એક સમયમાં આનંદનું પણ માપ ન આવે એટલો પ્રભુ અનંત આનંદસ્વરૂપ છો, આહા...! અતીન્દ્રિય આનંદસ્વરૂપ છો. એવી એવી અતીન્દ્રિય શક્તિઓ-ગુણનો સાગર, એની સામું પ્રભુ! તેં એક ક્ષણ પણ જોયું નથી. તારી પ્રભુતાને તેં પ્રભુતા તરીકે સ્વીકારી નથી. આહાહા...! અને જે પ્રભુતા તારી નથી અને પરની છે એની પરની પ્રભુતા ઉપર લક્ષ જઈને તેમાં વિસ્મય અને બહુમાન તેં કર્યા છે. પરના વિસ્મય અને બહુમાન તેં કર્યા એથી તારી વિસ્મયતા અને બહુમાન છૂટી ગયું છે. આહાહા...! શું ટીકા...! ગજબ છે!

આત્મા નિમિત્તના આશ્રય વિના નૈમિત્તિક વિકાર રખડવાનો ન થાય એ એમ સૂચવે છે કે એકલો આત્મા વિકારનો અકારક છે. ફક્ત નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધમાં જાય છે ત્યારે વિકારનો કર્તા થાય છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! આ રીતે આત્મા અકારક હોવા છતાં જ્યાં સુધી પરદ્રવ્ય તરફનું વલણ ન છોડે અને પર તરફના વલણથી થતા વિકારને ન છોડે ત્યાં સુધી તો તે વિકાર અને મિથ્યાત્વનો કર્તા જ છે. આહાહા...!

શું ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’! આહાહા...! અમૃત રેડ્યાં. આટલી લીટીઓમાં પણ અમૃત મૂક્યા છે. આહાહા...! દિગંબર મુનિ હતા. આહાહા...! ભગવાન ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ પછી હજાર વર્ષે થયા. એની કૂચી ખોલી. ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે’ પરમાત્મા ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ના શાસ્ત્રોના આગમની કૂચી ખોલી નાખી. આહાહા...! તે પણ બહુ જ થોડા શબ્દોમાં અને ઘણી જ ઊંડી વાતું. પણ પ્રભુ! એને પહોંચવું જોઈએ. આહાહા...! બાકી આ ધૂળધાણી રખડતો રામ અનાદિનો નરક અને નિગોદના ભવ કરી કરીને મરી ગયો છે. થોથા ઊડી ગયા છે. કીડાના, કાગડાના, કૂતરાના.. અરે..રે...! નરક. પહેલી નરકની દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિએ અનંતવાર ઊપજ્યો. દસ હજાર અને એક સમયની સ્થિતિએ બીજી સ્થિતિએ અનંતવાર ઊપજ્યો. દસ હજાર

અને બીજે સમયે પણ અનંતવાર ઊપજ્યો. એવો ઠેઠ સાગર સુધી અસંખ્ય.. અસંખ્ય.. અસંખ્ય.. વર્ષ એમાં જાય. એ દરેક સમયમાં અનંતવાર ત્યાં ઊપજ્યો છે, પ્રભુ! આહાહા..! કેમકે અનંતનો નાથ ભગવાન, પૂર્ણ અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર જેમાં સંસારનો લેપ નથી, જેમાં વિકલ્પની ગંધ નથી એવી ચીજને જોવાને, જાણવાને, ઓળખવાને, માહાત્મ્ય કરીને જોવાની કોઈ દિ' મહેનત કરી નથી. આહાહા..! સાધુ થયો, હજારો રાણી છોડી પણ અંદરમાં નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધને ન છોડ્યો. આહાહા..! એટલે કે પરના લક્ષના વલણને ન છોડ્યું. એથી એને સ્વના લક્ષનું વલણ આવ્યું નહિ. આહાહા..!

હવે કહે છે, કે જ્યાં સુધી એ ભવિષ્યના... વર્તમાનના નિમિત્ત અને ભવિષ્યના નિમિત્ત અને વર્તમાનના નૈમિત્તિક વિકાર અને ભવિષ્યના નૈમિત્તિક (વિકારને) ન છોડે 'ત્યાં સુધી તે કર્તા જ છે.' ત્યાં સુધી કર્તા જ છે. અકારક છે એ કર્તા છે, એમ સિદ્ધ કર્યું. પહેલું એમ સિદ્ધ કર્યું કે, ભગવાન પ્રભુ તો અંદર અકર્તા જ છે. એ અકર્તા છે પણ ક્યારે અકર્તા થાય? કે જ્યાં સુધી એનો નિમિત્ત ને નૈમિત્તિકના લક્ષના સંબંધવાળો મિથ્યાત્વ ભાવ છોડે નહિ ત્યાં સુધી તે અકારક થાય નહિ. ત્યાં સુધી તે રાગ ને વિકાર ને મિથ્યાત્વનો કર્તા થઈને રખડી મરે છે. આહાહા..! હવે આમાં દયા પાળવી, વ્રત કરવા ને અપવાસ કરવા એવી વાતું તો આવતી નથી.

'ત્યાં સુધી કર્તા જ છે;...' છે? નીચેથી ત્રણ લીટી. ઓલા ચોપડા નથી, આ ચોપડા જુદી જાતના છે. એની એક એક લીટી સમજવી કઠણ છે. ઓલા થોથા સમજી સમજીને કરોડો રૂપિયા ભેગા કર્યા. પાપના, પાપ કરી કરીને. અને પાછા એને સાચવવા માટે પાપ, વાપરવા માટે પાપ અને જેને દેશે એને માટે પાપ (કર્યા). હેં? પાપમાં દેશે. છોડીને દે, જમાઈને દે. એ બધા પાપ કરશે. આહાહા..! અહીં તો વાત જ નથી. પાપ અને પુણ્ય સ્વરૂપમાં છે જ નહિ. આહાહા..!

પ્રભુ! તું કોણ છો? હું તો રાગ એટલે નિમિત્ત તરફના લક્ષવાળો રાગ અને મિથ્યાત્વ ભાવ એનાથી તો રહિત છું. એવો છું. પરની દયા પાળનારો અને પરની હિંસા કરનારો ને પરની ભક્તિ કરનારો, એ હું નહિ. આહાહા..! હું તો સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ ગુણ-ગુણીના ભેદ-આત્મા ગુણી છે અને એમાં જ્ઞાન, દર્શન આદિ ગુણ છે એવો ભેદનો જે વિકલ્પ ઊઠે એનો પણ હું કર્તા નથી. એવું મારું સ્વરૂપ છે પણ છતાં ભેદ પાડીને વિકલ્પનો કર્તા થાય છે. જ્યાં સુધી ત્યાંથી છોડતો નથી ત્યાં સુધી કર્તા થાય છે. કહો, 'વીરચંદભાઈ'! સમજાય છે? સમજાય છે કે નહિ? આહાહા..! આ 'કલકતા'માં ક્યાંય મળે એવું નથી. ધૂળમાંય તે. આહાહા..! શું વાત કરી છે! અહીં સુધી આવ્યું?

'ત્યાં સુધી કર્તા જ છે; જ્યારે...' હવે કર્તાપણું ક્યારે છૂટે? (એ કહે છે). આહાહા..! ગજબ કામ કર્યા છે! દિગંબર સંતોએ ન્યાલ કરી નાખ્યા છે. જગતને ન્યાલ કરી નાખ્યા

છે. સંસારનો (છેદ) કરીને મોક્ષમાં પધારે. ભગવાન પધારો મોક્ષમાં, એવી વાતું કરી છે. આહાહા...! ભગવાન! અહીં નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધમાં રહેવું એ તારું સ્વરૂપ નથી, નાથ! આહાહા...! સંતોના પોકાર છે, કે તારા દ્રવ્ય સિવાય બીજા દ્રવ્યો ભલે દેવ-ગુરુ ને શાસ્ત્ર અમે પણ હોઈએ, એમ કહે છે. દેવ અને ગુરુ હોઈએ, એ અમારા તરફના લક્ષને છોડ નહિ ત્યાં સુધી તારું કલ્યાણ નહિ થાય. આહાહા...! એ સંતવાણી કહે, એ વીતરાગી સંતો કહે. મોઢા સામું કોળિયો કોને ખોટો લાગે? અમારી ભક્તિ કરો, તમારું કલ્યાણ થશે. અહીં તો કહે છે, અમારી ભક્તિ (કર તોપણ) અમે પરદ્રવ્ય છીએ. તારા સ્વદ્રવ્યની અપેક્ષાએ અમે પરદ્રવ્ય છીએ. સમજાણું કાંઈ? ગજબ કામ કર્યા છે.

એક કોર રામ અને એક કોર ગામ. એક કોર અખંડાનંદ નાથ અતીન્દ્રિયનો સાગર પ્રભુ ભર્યો છે. છલોછલ ઠસોઠસ (ભર્યો છે). આહાહા...! એક શબ્દ આવ્યો હતો ને ક્યાંક? ઓલામાં આવ્યો હતો-‘નિયમસાર’માં. અમૃતના સાગરથી દઢીભૂત આત્મા ભર્યો છે. આહાહા...! પણ કેમ બેસે? કોઈ દિ’ આત્મા શું છે એની વાત પણ (સાંભળી નથી). આહાહા...! ત્રણલોકનો નાથ અનંતા અનંતા કેવળજ્ઞાનીની પર્યાય પ્રગટ કરે એવો એક એક તો ગુણ એનો! એક સમયની કેવળજ્ઞાન પર્યાય, એવી અનંતી પર્યાય પ્રગટ કરે એવો તો એક ગુણ. એવા એવા અનંતા ગુણનો સાગર નાથ, તને આ શોભે નહિ, પ્રભુ એમ કહે છે. આહાહા...!

તારી ચીજને છોડીને પ્રભુ! પરદ્રવ્યના લક્ષમાં તને જાવું, એ વ્યભિચાર તને ઊભો થાય છે. આહાહા...! પ્રભુ એમ કહે, કે અમારી ઉપર પણ તારી નજર જાય તો તારા સ્વદ્રવ્યને છોડીને અમારા પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ ગયું, પ્રભુ! તને અંદર વ્યભિચાર થયો, રાગ થયો- વ્યભિચાર થયો. વીતરાગી મૂર્તિ ભગવાન, એમાં રાગ (થયો) એ વ્યભિચાર થયો. આહાહા...! ક્યાં આવું સાંભળે? બાપા! મળે ક્યાં? એક તો સાંભળવા મળે નહિ એ કે દિ’ સમજે? અને કે દિ’ (પરિણમનમાં ઉતારે) ? આહાહા...! ૫૭ વર્ષ થયા એને હવે કાંઈ ૫૭ નીકળવાના નથી. એ.. ‘હિંમતભાઈ’! નીકળવાના છે? નહિ? હેં?

મુમુક્ષુ :- કાલની ખબર નથી.

ઉત્તર :- કાલની ખબર નથી, લ્યો! આ તો દરેકની વાત છે. આહા...! આખી દુનિયા. ૫૦-૬૦ વર્ષ થયા, ફરીને ૫૦ નીકળવાના? અહીંથી છૂટી જવાનું છે, બાપા! એની મુદતે છૂટી જશે, ભાઈ! તારી મુદત નથી. તારી મુદત નથી, તું તો અનાદિઅનંત છો, મુદ્દત વિનાનો છો. આહાહા...! એ અનાદિઅનંત મુદ્દત વિનાનો, જેને કાળ લાગુ ન પડે... આહાહા...! જેમાં રાગની ગંધ ન દેખાય, એવો જે ભગવાન અંદર પરમાનંદનો નાથ પ્રભુ છે ને! પ્રભુ! તું પરમાનંદ સ્વરૂપ છો ને! પણ જ્યાં સુધી તારું નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધમાં લક્ષ રહેશે ત્યાં સુધી તને રાગ અને મિથ્યાત્વનું કર્તાપણું તારામાં નહિ ટળે. આહાહા...! ભાષા તો સાદી છે, સમજાય એવું છે ને? ભાઈ! ‘વીરચંદભાઈ’! ભાષા તો સાદી છે, બાપા! આહાહા...!

ભગવાન છો બાપુ તમે. અહીં તો અંદર તો બધા ભગવાન છે. આહાહા..!

‘જ્યાં સુધી ભાવને પ્રતિક્રમતો નથી તથા પરબતો નથી ત્યાં સુધી કર્તા જ છે.’ એટલે? જ્યાં સુધી નિમિત્ત તરફનું વલણ છોડતો નથી ત્યાં સુધી નિમિત્તના લક્ષે થતો વિકાર છૂટતો નથી. ત્યાં સુધી તો તે વિકારનો, વિકાર શબ્દે અંદર બંધ અને મિથ્યાત્વ, હોં! કારણ કે વિકાર થાય એ મારો છે એ માન્યતા મિથ્યાત્વ છે. આહાહા..! હેં?

મુમુક્ષુ :- ત્યાં નિમિત્ત-નૈમિત્તિક ક્યાં ગયું?

ઉત્તર :- એ એક તરફનું વલણ થઈને વિકાર થાય એ મારો છે, ત્રિકાળી સ્વભાવ શુદ્ધ છે તેમ આ મારો છે (એમ માને છે) એ મિથ્યાત્વ છે. આહાહા..! પ્રભુનો પોકાર છે, ભગવંતનો પોકાર છે, ભગવંત તારું સ્વરૂપ છે. એમાં અમારી સામું જોતાં પણ તને રાગ થાય અને એ રાગ છે તે મને લાભદાયક થાય તો તે મિથ્યાત્વ છે. આહાહા..! એ વીતરાગ કહે, બીજા કોઈ ન કહે, બાપુ! હેં? આહાહા..! આમાં તો એટલું ભર્યું છે... એટલું ભર્યું છે આમાં, કે આ ટીકા.. આહાહા..! ગજબ વાત ભરી છે. પાર ન આવે એવી વાત છે. પાર આવી જાય એવી વાત છે, સ્વરૂપનો પાર આવી જાય અને બહારની વાતનો પાર ન આવે એવી આમાં વાત છે. આહાહા..!

કહે છે, ભલે અબજો રૂપિયા હો પણ તારું લક્ષ ત્યાં જાય છે એટલે ત્યાં પાપ જ ઊભું થાય છે. એ પાપ નૈમિત્તિક છે, લક્ષ્મી નિમિત્ત છે. એ નિમિત્ત-નૈમિત્તિક એમ જાહેર કરે છે, કે આત્મા સ્વયં (પોતાને) ભૂલીને તેનો-રાગનો કર્તા થાય છે. આહાહા..! અને એ કર્તા થાય છે એ નિમિત્ત-નિમિત્ત જાહેર કરતા, એનું વસ્તુનું સ્વરૂપ અકર્તા જ છે એમ સિદ્ધ થાય છે. નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ વિકાર થાય છે એમ પ્રસિદ્ધ થતાં ભગવાન એકલો આત્મા રાગનો કર્તા ત્રણકાળ ત્રણલોકમાં છે નહિ. આહાહા..! ‘ચંદુભાઈ’! આવી વાતું છે. થોડે થોડે સમજવું, બાપુ! ભગવાન! આ તો તારા ઘરની વાત છે. અરે..! એણે પોતાની વાત કોઈ દિ’ પ્રેમથી સાંભળી નથી, કે આ શું છે? આ તે શું ચીજ છે?

‘જ્યારે નિમિત્તભૂત દ્રવ્યને પ્રતિક્રમે...’ શું કહે છે? જ્યારે એ નિમિત્તભૂત. નિમિત્ત એટલે સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર, પૈસો, દેવ-ગુરુ અને શાસ્ત્ર એ બધા નિમિત્તભૂત તરફનું લક્ષ જ્યારે છોડે, નિમિત્તભૂત દ્રવ્યને પ્રતિક્રમે એટલે ન્યાંથી પાછો ફરે. તારા દ્રવ્ય સિવાય બીજા દ્રવ્યમાંથી પાછો ફરે. આહાહા..! ભગવાન તો એમ કહે છે, કે મારાથી પણ જ્યારે પાછો ફરે... આહાહા..! જગતને બેસવું કઠણ તેથી ‘સોનગઢ’ને નિશ્ચયાભાસ કહે છે. એકાંત કહે. ‘ઇન્દૌર’માંથી એકાંતને કાઢી નાખ્યું. અરે..! ભગવાન! બાપુ! જેમ છે એમ છે, નાથ! તું કોણ છો એ ભૂલી ગયો છો, પ્રભુ! આહાહા..!

‘જ્યારે નિમિત્તભૂત દ્રવ્ય...’ નિમિત્તભૂત દ્રવ્ય એટલે આત્મદ્રવ્ય સિવાય બીજા દ્રવ્યો. દ્રવ્ય એટલે પૈસો? પૈસો નહિ, પૈસો ધૂળ તો ક્યાંય રહી ગઈ. આ દેવ-ગુરુ ને શાસ્ત્ર પણ

પરદ્રવ્ય છે. સ્ત્રી, કુટુંબ ને પરિવાર તો પરદ્રવ્ય છે જ, એ તો કાંઈ તારી ચીજ નથી, તારામાં નથી, એનામાં તું નથી એ તો ભિન્ન ભિન્ન છે. પણ જે દેવ-ગુરુ ને શાસ્ત્ર (પણ) પરદ્રવ્ય છે. સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર, પૈસો-લક્ષ્મી, દુકાન, ધંધો એ પરદ્રવ્ય છે. એ જ્યાં સુધી નિમિત્તભૂત પરદ્રવ્યને પ્રતિક્રમતો નથી (એટલે કે) નિમિત્તથી પાછો હટતો નથી. જ્યાં સુધી અનંતા નિમિત્તો છે, એક કોર ભગવાન એક છે, આમ અનંતા નિમિત્તો છે. આહાહા...! ભગવાનઆત્મા અંતરમાં પૂર્ણાનંદનો નાથ એકરૂપ છે. ત્યારે નિમિત્તો બહાર અનંત છે. એ નિમિત્તભૂતને, નિમિત્તભૂત દ્રવ્ય એટલે વસ્તુને પ્રતિક્રમતો નથી એટલે કે ત્યાંથી પાછો વળતો નથી, પચખતો નથી એટલે ભવિષ્યમાં મારે નિમિત્તની જરૂર નથી એમ પચખતો નથી (ત્યાં સુધી કર્તા છે).

‘ત્યારે જ નૈમિત્તિકભૂત ભાવને પ્રતિક્રમે છે...’ સમજાણું? નિમિત્તભૂત દ્રવ્યને પ્રતિક્રમે છે, નિમિત્તનું લક્ષ છોડે છે ત્યારે તેને ભવિષ્યને માટે પચખે છે. આહાહા...! આ આત્મદ્રવ્ય સિવાય અનંતા દ્રવ્ય તરફનું લક્ષ જ્યારે વર્તમાનમાં છોડે છે ત્યારે ભવિષ્યમાં પણ તેને છોડે છે. આહાહા...! ‘નિમિત્તભૂત દ્રવ્યને પ્રતિક્રમે છે તથા પચખે છે ત્યારે જ નૈમિત્તિકભૂત ભાવને પ્રતિક્રમે છે...’ ત્યારે જ નિમિત્ત તરફના વલણના વિકારભાવને છોડે છે. નિમિત્તને લક્ષમાંથી છોડે છે ત્યારે જ તેના તરફના વિકારના ભાવને પણ લક્ષમાંથી છોડે છે. આહાહા...! આવી વાત. આવો કઈ જાતનો ઉપદેશ છે?

ઓલો કહે, એક કલાક ભગવાનની ભક્તિ કરો, થઈ રહું, જાઓ! પછી ત્રેવીસ કલાક કરો પાપ. અરે...! ભગવાન! અહીં તો ચોવીસે કલાકની વાત છે. ચોવીસે કલાક વર્તમાન અનંત નિમિત્ત તરફ જ્યાં સુધી દષ્ટિ છે ત્યાં સુધી નૈમિત્તિક વિકારનો કર્તા છે. પણ જ્યારે તે અનંત દ્રવ્યો-નિમિત્તોથી પાછો હટે છે ત્યારે ભવિષ્યમાંથી પણ પાછો હટે છે. છે?

‘ત્યારે જ નૈમિત્તિકભૂત ભાવને પ્રતિક્રમે છે...’ ત્યારે પર તરફના વલણવાળો જે વિકાર, ત્યારે તેને છોડે છે. નિમિત્ત તરફનું જ્યારે લક્ષ છોડે છે ત્યારે નિમિત્ત તરફના વલણના વિકારને પણ છોડે છે. આહાહા...! ‘નૈમિત્તિકભૂત ભાવને પ્રતિક્રમે છે...’ એટલે? વર્તમાનમાં પરમાત્મા આનંદસ્વરૂપ છે, તેની જ્યાં દષ્ટિ કરે છે ત્યારે એનાથી (ભિન્ન) બીજા અનંતા દ્રવ્યો છે તે નિમિત્તથી પ્રતિક્રમ થાય છે, ત્યાંથી પાછો ફરી જાય છે. ભવિષ્યમાં પણ પોતા તરફનું જ્યાં વલણ છે એથી પર તરફના વલણના ભાવથી પણ પચખાણરૂપ છૂટી જાય છે. આહાહા...! (જ્યારે નિમિત્તભૂત દ્રવ્યને) પ્રતિક્રમે છે, પચખે છે ત્યારે જ નૈમિત્તિકભાવને, વિકારભાવને (પ્રતિક્રમે છે). આહાહા...! અહીં તો પોકાર એવો (કરે છે), અરે...! બસ! આમ કરો, આમ કરો, આમ કરો. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની ભક્તિ કરો. કરોડોના દાન (કરો), અબજોના મંદિર બનાવો, લ્યો!

મુમુક્ષુ :- ભજનમાં આવે છે, કે ભગવાનની ભક્તિ સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી.

ઉત્તર :- એ તો રાગ છે, કીધું ને? ‘ભભૂતમલ’ નહિ? ‘ભભૂતમલ’. આપણે આમાં

આપ્યા ને? 'ભભૂતમલ' નહિ? 'બેંગલોર'માં મંદિર બનાવ્યું ને? રૂપિયા તો બે કરોડ છે, પણ આઠ લાખનું મંદિર બનાવ્યું. હમણા આપણે અહીં આપ્યા (હતા) ને? આમાં સવા લાખ આપ્યા ને? નવું મકાન બનાવવાનું છે ને? (એમાં) સવા લાખ આપ્યા. બહુ ઉદાર માણસ છે. પૈસા તો બે કરોડ છે. છોકરો છે. નાનો ભાઈ મરી ગયો છે, એને ચાર છોકરા છે. બાપને બધાને લઈને આવ્યો હતો. એણે આઠ લાખ નાખ્યા. 'બેંગલોર'માં મંદિર બનાવ્યું એમાં આઠ લાખ આપ્યા. બહુ ઉદાર માણસ છે. અહીં હમણાં સવા લાખ આપ્યા ને? કઈ તિથિ? કારતક સુદ પાંચમ. સવા લાખ આપ્યા ને? રૂપિયા બે કરોડ છે. ઉદાર, ઘણો ઉદાર. આઠ લાખ (આપીને) તો એના ગામમાં મંદિર બનાવ્યું. છતાં કહ્યું, કે જુઓ! આઠ લાખ તારા ... માટે આપ્યા માટે ધર્મ થાય છે, એમ નથી. અહીં તો ચોખ્ખી વાત છે. સાંભળે, આમ નરમ માણસ છે. નાની ઉંમર છે, ૪૭ વર્ષની ઉંમર છે પણ પૈસા, ધંધો મોટો છે. ઉદાર બહુ, પૈસા બહુ ખર્ચે. ધર્મને નામે, હોં! બીજે આડેઅવળે નહિ. શાસ્ત્રો-પુસ્તકો, નવા આપણા બને છે ને? શું કહેવાય તમારું? વિશ્રાંતિગૃહમાં સવા લાખ આપ્યા ને? હમણા મુહૂર્ત કર્યું. એણે આઠ લાખ ત્યાં આપ્યા. 'બેંગલોર'માં આઠ લાખનું મંદિર કર્યું અને ચાર લાખ તો વળી 'જુગરાજજી' કરીને દેરાવાસી સ્થેતાંબર છે. 'જુગરાજજી' સ્થાનકવાસી છે (તેની પાસે) એક કરોડ રૂપિયા, એણે ચાર લાખ નાખ્યા. બાર લાખ. ત્રણ લાખ બીજા (એમ) પંદર લાખનું મંદિર 'બેંગલોર'માં થયું છે. દિગંબર મંદિર નવું (થયું). પણ વાત ઇ કે, બાપા! એમાં ભાવ શુભ છે. એ ભાવ શુભ છે, પુણ્યનું કારણ છે. ધર્મનું કારણ નહિ, ભવના અભાવનું કારણ છે નહિ. અભાવનું કારણ નથી માટે ન થાય એમ નહિ. હોય, ભાવ હોય છે. પણ એમાં જો તમને એમ થઈ જાય કે, આપણે આઠ લાખ રૂપિયા મંદિરમાં આપ્યા. પૈસા બે કરોડ છે. મેંગેનીઝ.. શું કહેવાય? લોહું.. સ્ટીલ.. સ્ટીલનો ધંધો.. નાની ઉંમર છે, ૪૭ વર્ષ છે. પણ કહ્યું, કે આમાં ધર્મ નથી, અહીં ચોખ્ખી વાત છે. એ હોય છે, એ રાગ ઘટીને શુભભાવ થાય પણ એ શુભભાવ નિમિત્તને લક્ષે થાય છે, આત્માને લક્ષે શુભભાવ થાય નહિ. હેં?

મુમુક્ષુ :- રૂપિયા ખર્ચવાથી વધે છે ને?

ઉત્તર :- ધૂળમાંય એથી વધે નહિ. બન્યું એવું હતું, કે કુદરતે.. આઠ લાખ નાખ્યા. બે કરોડમાંથી આઠ લાખ (આપ્યા). છોકરો છે, ભાઈના દીકરા (છે). નાના ભાઈ મરી ગયા છે એના ચાર છોકરા છે. બધું કુટુંબ છે. છતાં પોતે.. શું કીધું? આઠ લાખ ખર્ચ્યા તે બે કરોડનું સ્ટીલ હતું. જે પૈસા બે કરોડ એની પાસે છે એનું સ્ટીલ હતું. હું ત્યાં રહ્યો, ત્યારે મારામાં રોકાણા, એમાં ભાવ વધી ગયો. ખર્ચ્યા આઠ લાખ, પેદા થયા ચાલીસ લાખ. ચાલીસ લાખ પેદા થયા! લોકોને એમ થઈ ગયું કે, આહા..હા...! આમણે આઠ લાખ ખર્ચ્યા ને ચાલીસ લાખ થઈ ગયા. બાપુ! એ તો પુણ્યની વાતું (છે). (લોકોને એમ થાય કે) મહારાજને

નામે ખર્યા છે (તો પૈસા આવ્યા). એ તો પૂર્વના પુણ્ય હોય અને મેળ ખાઈ ગયો. એથી કરીને એમાં ધર્મ થાય, (એમ નથી). એમાં જન્મ-મરણની ગાંઠ ગળે નહિ, ભાઈ! આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ઉદાર ઘણો. ૪૭ વર્ષની નાની ઉંમર છે. કર્તા-હર્તા પોતે છે. ઉદાર ઘણો. છતાં એને કહ્યું, જુઓ ભાઈ! રાગ મંદ થાય તો પુણ્ય છે. સમજાણું? આહા...! અરે...! છોકરાઓ આવ્યા હતા તો પાંચસો રૂપિયા નાખી ગયા. આ છોકરાઓ બપોરે નાખી જાય છે ને? છોકરાઓને દેવા. બદામનો એક ત્રાંસો... શું કહેવાય? તપેલું. તપેલું ભરીને બદામ, તપેલું ભરીને કાજુ, તપેલું ભરીને દ્રાક્ષ, તપેલું ભરીને ખારેક.. ખારેક. ભૂલી ગયા. ખારેક ઢગલાબંધ લાવ્યા. બપોરે છોકરાઓને વહેંચવા માટે. ખારેક.. ખારેક. ભાઈ! આ ચીજમાં રાગ મંદ કરે તો પુણ્ય છે. આનાથી જન્મ-મરણ મટે અને સંસારના દુઃખ મટે, એ છે નહિ. અહીં ચોખ્ખી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- .. તો પૈસા તો વધે ને?

ઉત્તર :- ના, ના, ના. એનાથી પૈસા વધે નહિ. એ તો પૂર્વના પુણ્યને લઈને પૈસા (આવે છે). પૂર્વનું પુણ્ય હતું, પડ્યું હશે, તે દિ' મેળ એવો થઈ ગયો કે, આઠ લાખ ખર્યા ને ચાલીસ લાખ વધી ગયા. બે કરોડ અને ચાલીસ લાખ. સ્ટીલનો ધંધો છે. આહાહા...! એ આ આઠ લાખ ખર્યા માટે વધ્યા એમ પણ નથી. અહીં તો ચોખ્ખી વાત છે.

અહીંયાં તો કહે છે, નિમિત્ત તરફનું લક્ષ જ્યાં સુધી છે ત્યાં સુધી વિકાર છે. ગમે તે નિમિત્ત પછી હોય. દેવ-ગુરુ ને શાસ્ત્ર છે. લાખો-કરોડોના મોટા મંદિરો બનાવો. આહાહા...! જ્યારે નિમિત્તભૂત દ્રવ્ય તરફનું લક્ષ છોડે છે.. આહાહા...! એક આત્મા સિવાય અનંતા દ્રવ્યો જે છે, સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર, મંદિર, શાસ્ત્ર વગેરે નિમિત્ત તરફનું લક્ષ છોડે છે... છે ને? 'નિમિત્તભૂત દ્રવ્યને પ્રતિક્રમે છે...' એટલે પાછો ફરી જાય અથવા 'પચખે છે...' ભવિષ્યમાં પણ તે નિમિત્ત તરફ મારે જવું નથી, નિમિત્ત તરફ વલણ કરવું નથી. આહાહા...!

'ત્યારે જ નૈમિત્તિકભૂત ભાવને પ્રતિક્રમે છે...' ત્યારે તે નિમિત્તને આશ્રયે જે વિકાર થતો તેને તે પચખે છે, તે પચખાણ છે, એનું નામ પચખાણ છે. બહાર આમ પચખાણ કરીને બેસે ઈ પચખાણ નથી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! નિમિત્ત જે અનંત પર. એક કોર પ્રભુ અને એક કોર અનંત દ્રવ્ય, એ અનંત દ્રવ્ય તરફનું લક્ષ છોડે છે ત્યારે નૈમિત્તિકભૂત વિકારનું પ્રતિક્રમાણ કરે છે. એનું નામ પ્રતિક્રમાણ છે, એનું નામ ધર્મ છે. આહાહા...! કઈ જાતની વાત? ત્યારે તે પચખે છે. વર્તમાન પર નિમિત્ત તરફના નૈમિત્તિક ભાવને છોડે છે અને ભવિષ્યમાં પણ નિમિત્ત તરફના વલણને છોડે છે, ઈ પચખાણ. પચખાણ એનું નામ છે. અનંતા પરદ્રવ્ય નિમિત્ત તરફના વલણના વિકારને છોડે એનું નામ પચખાણ (છે). આહાહા...! આ તો મારે આ ખપે નહિ, કરો પચખાણ. એ પચખાણ થઈ ગયા. એ પચખાણ,

પચખાણ નથી. આહાહા..!

પ્રતિક્રમણ અને પચખાણ કહો કે ધર્મ કહો, એ ધર્મ ત્યારે થાય કે પોતાના આત્મદ્રવ્ય સિવાય અનંતા દ્રવ્ય તરફના વલણને અને તેના વલણમાં થતા વિકારને છોડે ત્યારે તેને વર્તમાન પ્રતિક્રમણ થાય અને ભવિષ્યમાં પણ તે નિમિત્ત તરફનું વલણ છોડે ત્યારે નિમિત્ત અને એના વલણવાળા બેય ભાવને પચખે છે. ત્યારે તેને સ્વભાવ તરફ, ધ્રુવ તરફ ઝુકાવ થાય છે. ત્યારે તેને પચખાણ કહેવામાં આવે છે. આહાહા..! કઈ જાતની વાત આ?

જ્યારે ભાવને 'પ્રતિક્રમે છે તથા પચખે છે ત્યારે સાક્ષાત્ અકર્તા જ છે.' ત્યારે સાક્ષાત્ અકર્તા થાય છે. સાક્ષાત્ કેમ કીધું? કે વસ્તુ તો અકારક જ છે, પણ પર્યાયમાં નિમિત્ત તરફના વલણથી વિકાર થાય છે તેને છોડે, ત્યારે સાક્ષાત્ પર્યાયમાં અકર્તા થાય છે. દ્રવ્ય તો અકારક છે જ. આહાહા..! સમજાણું આમાં કાંઈ 'સાક્ષાત્' શબ્દ લીધો છે ને? પહેલું અહીં લીધેલું, 'આત્મા પોતાથી રાગાદિકનો અકારક જ છે;...' પહેલી લીટી એમ હતી. વસ્તુ તરીકે જે દ્રવ્ય વસ્તુ છે એ તો અકારક જ છે, વિકાર અને નિમિત્ત તરફના વલણ વિનાની ચીજ છે, પણ જ્યારે એ પર્યાયમાં પણ નિમિત્ત તરફથી વલણ છોડે છે અને નિમિત્ત તરફના વલણના વિકારને છોડે છે ત્યારે એ પર્યાયમાં સાક્ષાત્ અકારક થાય છે. એ દ્રવ્યથી અકારક છે એ પર્યાયથી પણ અકારક થાય છે. આહાહા..! આવી જાતનો ઉપદેશ.

એટલી લીટીમાં કેટલું બધું ભર્યું છે. 'ત્યારે સાક્ષાત્ અકર્તા જ છે.' અકર્તા જ છે. ભગવાનઆત્મા પૂર્ણાનંદ ને પૂર્ણ જ્ઞાનનો સાગર, એ તરફ ઝુકતાં, નિમિત્ત તરફનું ઝુકવું અને તેનાથી થતાં વિકારનું થવું એનાથી પાછો ખસ્યો એનું નામ પ્રતિક્રમણ અને ભવિષ્યમાં નહિ કરે એનું નામ પચખાણ. ત્યારે તે આત્મા સાક્ષાત્ અકર્તા થાય છે. દ્રવ્ય અકારક છે, વસ્તુ જે છે એ અકારક છે, પણ આ નિમિત્ત-નૈમિત્તિક ભાવને છોડે ત્યારે પર્યાયમાં સાક્ષાત્ અકર્તા થાય છે. આહાહા..! આ તો ઘણા દિ' ચાલ્યું. આ ચાર દિ' ચાલ્યું. એનો ભાવાર્થ વિશેષ કહેવાશે..

(શ્રીતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રવચન નં. ૩૫૩ ગાથા-૨૮૩ થી ૨૮૫ શુક્રવાર, માગશર સુદ ૪,
તા. ૨૩-૧૧-૧૯૭૯

ભાવાર્થ. ૨૮૩-૨૮૪-૨૮૫ ભાવાર્થ છે ને? આ શેની વાત ચાલે છે? પ્રતિક્રમણ અને પ્રત્યાખ્યાન. પ્રતિક્રમણ અને પ્રત્યાખ્યાન ક્યારે, કેમ, કઈ રીતે થાય? અને નથી કરતો ત્યારે શું હોય છે? એ વાત ચાલે છે.

ભાવાર્થ :- 'અતીત કાળમાં...' ગયા કાળમાં 'જે પરદ્રવ્યોનું ગ્રહણ કર્યું હતું...' પોતાના

આત્મદ્રવ્ય સિવાય બીજા દ્રવ્યોને જે લક્ષમાં લીધા હતા, ગ્રહણ કર્યું હતું એટલે લક્ષમાં લઈને મારા છે એમ માન્યું હતું. ગ્રહણ કરવાનો અર્થ કાંઈ સ્વદ્રવ્ય પરદ્રવ્યને ગ્રહણ કરી શકતું નથી, પકડી શકતું નથી પણ પોતે પોતાને ભૂલી પોતા સિવાયના અનંતા દ્રવ્યોને આશ્રયે મમતા કરી ‘ગ્રહણ કર્યું હતું...’ એટલે મમતા કરી (હતી), મારા છે એમ કર્યું હતું.

‘તેમને વર્તમાનમાં સારા જાણવા...’ ગયા કાળમાં—અતીત કાળમાં અનંત પરદ્રવ્યોનો આશ્રય અને લક્ષ કર્યું હતું તેને વર્તમાનમાં ભલા જાણવા એ અપ્રતિક્રમણ દોષ છે. આહાહા...! ‘તેમના સંસ્કાર રહેવા...’ પૂર્વના દ્રવ્યો જે નિમિત્ત હતા તેના સંસ્કાર રહેવા કે, નિમિત્ત ઠીક છે, ઠીક હતા, અમને અનુકૂળ નિમિત્ત મળ્યા હતા એમ સંસ્કાર રહેવા. ‘તેમના પ્રત્યે મમત્વ રહેવું...’ પરદ્રવ્ય પ્રત્યે મમત્વ રહેવું. પરદ્રવ્ય પોતે પકડાતું નથી, પરદ્રવ્ય કાંઈ સ્વદ્રવ્યમાં આવતું નથી. ફક્ત સ્વદ્રવ્યને ભૂલી અનંતા પરદ્રવ્ય(ને) ભલા જાણવા, સંસ્કાર રહેવા અને મમત્વ રહેવું ‘તે દ્રવ્ય-અપ્રતિક્રમણ છે...’ એ દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ એટલે પર તરફથી (પાછો) વળ્યો નહિ એ દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ છે.

‘અને તે પરદ્રવ્યોના નિમિત્તે...’ આમાં નિમિત્ત આવ્યું, જુઓ! ‘પરદ્રવ્યોના નિમિત્તે...’ નિમિત્તથી નહિ પણ નિમિત્તે. પરદ્રવ્યના નિમિત્તથી વિકાર થતા નથી પણ પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ જતાં એના નિમિત્તે ‘રાગાદિભાવો થયા હતા...’ પૂર્વભવમાં જે રાગ-દ્વેષ, મિથ્યાભ્રમ, એ મારા છે, હું એનો છું એવી જે ભ્રમણા થઈ હતી... આહાહા...! ‘તેમને વર્તમાનમાં ભલા જાણવા...’ પહેલા નિમિત્તની વાત કરી હતી પછી નિમિત્ત સંબંધે વિકારભાવ નૈમિત્તિક થાય એની વાત કરે છે. આ ચાર વાર આપણે ચાલી ગયું છે. આ તો ભાવાર્થ છે.

એક કોર ભગવાનઆત્મા પૂર્ણ અતીન્દ્રિય આનંદ અને પૂર્ણ અતીન્દ્રિય જ્ઞાન, વીતરાગમૂર્તિ પ્રભુ આત્મા તો છે. તેને છોડી પરદ્રવ્યના—નિમિત્તના આશ્રયે જે કંઈ મમતા, સંસ્કાર રહેવા એ દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ—પરથી પાછું ન હટવું એ દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ (છે). અને એ નિમિત્તને આશ્રયે પોતામાં પોતાથી થતા રાગાદિ, દ્વેષાદિ ભાવો તેમને વર્તમાનમાં ભલા જાણવા.. આહાહા...! બહુ ટૂંકામાં (ઘણું ભરી દીધું છે). ‘તેમના સંસ્કાર રહેવા...’ આહાહા...! પૂર્વે અમારા પિતા હતા, પૂર્વે અમારી મા હતા, પૂર્વે અમારી સ્ત્રી હતી, પૂર્વે અમારા એ દીકરા હતા એમ પરદ્રવ્ય પ્રત્યેની મમતા રહેવી, સંસ્કાર રહેવા એ દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ કહેવાય. પણ એના નિમિત્તે થતા વિકાર, એને ભાવ અપ્રતિક્રમણ કહેવાય. સમજાય છે કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- આજે તો વિષય જરા કઠણ છે.

ઉત્તર :- ચાર દિ’ થી તો ચાલ્યો છે, બાપા! ચાર દિ’ થી ચાલ્યું છે ને? ‘વીરચંદભાઈ’! ચાર દિ’ થી તો ચાલ્યું છે. તમારો આજે પહેલોવહેલો આવ્યો, ‘રમણિક’ને નવું લાગે. આહાહા...! ભાષા તો સાદી છે પણ ભાવ તો જે ભર્યા છે એ છે, બાપુ!

ભગવંત! તું પરમાત્મસ્વરૂપ છો ને, પ્રભુ! એના પ્રેમને છોડી અને નિમિત્ત અનંત દ્રવ્યોના

પ્રેમમાં ગયો તો એ નિમિત્તનું પરદ્રવ્યનું અપ્રતિક્રમણ કહેવાય અને તેના નિમિત્તે પોતામાં પોતાને કારણે, નિમિત્તથી નહિ, રાગ ને દ્વેષ ને પુણ્ય-પાપના ભાવ જે થાય તેને ભાવ અપ્રતિક્રમણ કહે છે. કહો, સમજાય છે કાંઈ? ‘ઝાંઝરીજી’! ભાષા તો સાદી છે. ભાવ તો આકરા છે. વાત સાચી. આહાહા..!

તેમના નિમિત્તે, નિમિત્તે, હોં! નિમિત્તનો અર્થ એનાથી નહિ. એના લક્ષે પૂર્વે મા, બાપ, બાયડી, છોકરા, કુટુંબ, પૈસા, મકાન, હવેલી, આબરુ એ યાદ આવતા, તેના નિમિત્તનો આશ્રય કરતાં, એ નિમિત્તનું અપ્રતિક્રમણ (છે) અને એનો આશ્રય કરીને થતા વિકાર, તે ભાવ અપ્રતિક્રમણ (છે). ભાષા તો સાદી છે પણ હવે ભાવ તો જે હોય (એ હોય), બીજું શું થાય? આ તો આપણે ચાર દિ’ થી ચાલે છે. આ તો ભાવાર્થ છે. ટીકા ચાર દિ’ ચાલી. મૂળ વસ્તુ છે ને? ‘બંધ અધિકાર’. બંધ કેમ થાય છે? કે, પોતા સિવાયના પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ જાય છે તેથી તેના ભાવબંધના એ નિમિત્ત છે. તેથી નિમિત્તનું અપ્રતિક્રમણ છે અને તેનાથી ઉત્પન્ન થતા ભાવ પોતામાં પોતાને કારણે, રાગ-દ્વેષ, અજ્ઞાન એ ભાવ અપ્રતિક્રમણ છે. ‘છોટાભાઈ’! આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ? હેં?

મુમુક્ષુ :- પરદ્રવ્યને તો ગ્રહણ કરતો નથી ને!

ઉત્તર :- ગ્રહણ કર્યાનો અર્થ આ. તેથી પહેલો અર્થ કર્યો ને? પરદ્રવ્ય તો ક્યાં પકડાય છે? પણ એ મારા છે, હું એનો હું છું એમ માનવું એ જ ગ્રહણ કર્યું કહેવાય છે. આ એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને તો કદી અડતું નથી. આહાહા..! આ પ્રભુ આત્મા અંદર છે એ આ શરીરને અડતો પણ નથી. તેમ આ શરીર છે એ આત્માને અડતું નથી. તેમ કર્મ છે તે આત્માને અડતા નથી. કેમકે પરદ્રવ્ય છે. પરદ્રવ્યની હયાતીમાં સ્વદ્રવ્યની હયાતીને અડે એમ બનતું નથી. આહાહા..! એ ગ્રહણ કર્યાનો અર્થ ઈ થયો કે, પર નિમિત્તોને મારા માન્યા, તેમાં પ્રેમ રહ્યો, તેના સંસ્કાર રહ્યા, એ બધો સંયોગ હતો એ ઠીક હતો, પૂર્વે બધો સંયોગ અનુકૂળ હતો એ ઠીક હતો, એમ જે નિમિત્ત તરફના વલણના ભાવ (રહેવા) એ નિમિત્તનું અપ્રતિક્રમણ કહેવાય. એનાથી ખસ્યો નહિ. અને નિમિત્તના આશ્રયે પોતાથી પોતામાં થતા, આ મારા છે, હું એનો છું એવો જે મિથ્યાત્વભાવ (તે ભાવ અપ્રતિક્રમણ છે). મુખ્ય તો મિથ્યાત્વની જ આખી વાત છે. આહા..!

પરદ્રવ્ય મારા અને હું એનો એ મિથ્યાત્વ છે અને પરદ્રવ્યના નિમિત્તે થતા મારું નિમિત્ત છે તે પણ ભાવ મિથ્યાત્વ છે. આહાહા..! એનું નામ અપ્રતિક્રમણ-ભાવ અપ્રતિક્રમણ (છે). નિમિત્ત તરફથી ન ખસવું એ દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ અને પછી ભાવ થાય તેનાથી નહિ ખસવું એ ભાવ અપ્રતિક્રમણ (છે). છે? ‘તે ભાવ અપ્રતિક્રમણ છે.’ એ વર્તમાન પ્રતિક્રમણની વ્યાખ્યા કરી. આ બે બોલમાં વર્તમાન પ્રતિક્રમણની વ્યાખ્યા કરી. બે બોલમાં ભૂતકાળના નિમિત્તનું લક્ષ અને નિમિત્તથી થતા વિકાર, એ બેય દ્રવ્ય અને ભાવનું અપ્રતિક્રમણ એ વર્તમાનની

વાત કરી. ભૂતકાળનું તો ગયું છે એનું શું કામ છે? ગયા કાળમાં તો ગયું, ગયા કાળનું વર્તમાનમાં એના સંસ્કારની મમતા થવી, એમ. એમ કહ્યું ને? જુઓ!

‘તેમને વર્તમાનમાં સારાં જાણવા...’ જોયું? પહેલી લીટી જ ઇ છે. ‘અતીત કાળમાં જે પરદ્રવ્યોનું ગ્રહણ કર્યું હતું તેમને વર્તમાનમાં સારાં જાણવા,...’ ગયો કાળ તો ગયો જ છે. આહાહા...! એને પૂર્વે બહુ સારા હતા અને સારા સંયોગમાં અમે હતા તો અમને ઠીક પડતું એ સંયોગી ચીજ નિમિત્ત છે તેનું અપ્રતિક્રમણ, તેનો દોષ, તેનું એને પાપ છે. આહા...!

મુમુક્ષુ :- પરદ્રવ્યને અનુકૂળ માનવા એ પાપ?

ઉત્તર :- પરદ્રવ્ય દોષનું કારણ નહિ. પરદ્રવ્ય મારા છે અને હું એનો છું એવો ભાવ તે દોષ છે. એ દ્રવ્ય તરફનો દોષ છે, એમ. દોષ તો છે પોતામાં, પણ પરના લક્ષવાળો એ દોષ છે. અને પછી વર્તમાનમાં જે વિકાર-દોષ થાય, એ વર્તમાન અપ્રતિક્રમણ છે. એ રીતે વર્તમાનમાં પરદ્રવ્ય અને પરદ્રવ્યના નિમિત્તથી, નિમિત્તથી નામ પોતામાં નિમિત્ત વડે પોતાથી થતાં વિકાર, એ બેનું જ્યારે અપ્રતિક્રમણ છે, પાછો હટતો નથી તેને દ્રવ્ય-ભાવ અપ્રતિક્રમણ કહેવામાં આવે છે. આ તો એકલા ન્યાય ભર્યા છે. વાણિયાને વેપારીને ન્યાયની ખબર ન પડે. ધંધા.. ધંધા.. ધંધામાં (ગુંચાઈ ગયા). આ વિષય વીતરાગનો તો ન્યાયમાર્ગ છે. ... ન્યાય-લોજીક, નીતિ, ન્યાયથી વાત કરે છે. આહાહા...! થોડું પણ જેમ છે તેમ સત્ય હોવું જોઈએ ને?

કહે છે, કે દ્રવ્ય અને ભાવ અપ્રતિક્રમણ કોને કહેવા? દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ અને ભાવ અપ્રતિક્રમણ કોને કહેવા? એટલે કે દ્રવ્યથી ફર્યો નથી અને ભાવથી ફર્યો નથી. મૂળ તો પ્રતિક્રમણ કર્યું નથી, એમ કહેવું છે. એ પરના નિમિત્તના સંસ્કાર ને મમતાને યાદ કરીને ખુશી થવું એ નિમિત્ત તરફના વલણ છે અને વર્તમાનમાં એ નિમિત્ત તરફના ભાવના સંસ્કાર ઠીક રહેવા અને એ ઠીક હતું એવા ભાવ વર્તમાનમાં પાછા થવા એ વર્તમાન ભાવ અપ્રતિક્રમણ છે. સમજાણું કાંઈ? હેં?

મુમુક્ષુ :- દૃષ્ટાંત આપો.

ઉત્તર :- દૃષ્ટાંત શું આમાં? આ જ દૃષ્ટાંત છે ને. આ કીધું ને? આધાકર્મીનો દૃષ્ટાંત આપશે. આ તો સિદ્ધાંત સિદ્ધ કરીને પછી આધાકર્મીનો દૃષ્ટાંત આપશે. લોકોને સમજવા માટે. પછીની ગાથામાં આવે છે ને! આહાહા...! એ દાખલો આપશે.

અહીંયાં તો સીધી વાત છે. કોઈપણ આત્મા વસ્તુ છે આ, એનું લક્ષ છોડીને એમાં જે વસ્તુ નથી, એવી જે પરચીજ નિમિત્ત, આ તો ઉપાદાન છે, પરચીજ જે નિમિત્ત છે તેને ભલા જાણવા, સંસ્કાર રહેવા અને તેમાં ચિંતવન રહેતા સારા જાણવા અને મમત્વ રહેવું. એ પરદ્રવ્ય તરફનો મમત્વનો ભાવ એ દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ અને વર્તમાનમાં તે નિમિત્તના લક્ષે થયેલા તે કાળના ભાવને વર્તમાનમાં ઠીક માનવા, વર્તમાનમાં તેને ઠીક માનવા, રાગ

ને દ્વેષ, પુણ્ય ને પાપ, મિથ્યાબ્રાંતિ, વિષયસુખની કલ્પના જે પૂર્વે થયેલી એને વર્તમાનમાં ઠીક માનવા, અમે દેવમાં હતા તો ઇન્દ્રાણીના સુખ હતા, અબજોપતિ શેઠિયા હતા ત્યારે અમને સુખ હતા.. આહાહા..! એ ભાવપાપ અને ભાવ અપ્રતિક્રમણ કહેવામાં આવે છે. નિમિત્ત અને નૈમિત્તિકની અપ્રતિક્રમણની વાત કરી. ખરેખર તો બેનું પ્રતિક્રમણ કર્યું નથી, એમ કહેવું છે.

‘તેવી રીતે...’ જેમ ગયા કાળના નિમિત્ત અને નૈમિત્તિકની વાત કરી ‘તેવી રીતે આગામી કાળ સંબંધી...’ હવે ભવિષ્યકાળ (લે છે). ભવિષ્યકાળ ‘સંબંધી પરદ્રવ્યોની વાંછા રાખવી,...’ અમને ભવિષ્યમાં સ્વર્ગનો સારો ભવ મળે, શેઠાઈ મળે, આમ મળે, તેમ મળે એવી જે પરદ્રવ્યની વાંછી રાખવી. આહાહા..! મને મારી પૂર્ણાનંદ દશા મળે એમ ન વાંછા કરતાં બહારના સંયોગો મને (સારા મળે), અહીંથી દેહ છૂટે તો મને સ્વર્ગ મળે, શેઠાઈ મળે, સારી ગતિ મળે એવી જે વાંછા. આહાહા..! એની મમતા રાખવી. સારો સ્વર્ગનો ભવ મળે, શેઠનો મળે, શેઠાઈનો મળે એની મમતા રાખવી. આહાહા..! ભવ મળે એ તો નુકસાનકારક છે. ભવ તો એના સ્વભાવમાં છે નહિ. ભવ થવો એ તો કલંક છે. આહાહા..!

ભગવાન ભવ વિનાનો આત્મા, એને ભવ એ તો કલંક છે. છતાં ભવિષ્યના ભવની વાંછા રાખવી કે, અહીંથી મરીને હું સ્વર્ગમાં જઉં કે જુગલિયામાં મોટું મનુષ્યનું આયુષ્ય (મળે), ત્રણ ત્રણ પત્યોપમના આયુષ્ય છે ને? મનુષ્ય-દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ. આહાહા..! કાં ભવિષ્યમાં હું સિંહ ને વાઘ થાઉં, વનનો રાજા કહેવાઉં, વનમાં મારું ચાલે એવા ભવિષ્યના ભવના નિમિત્તની વાંછા રાખવી, મમતા કરવી. આહા..! ભલા જાણવા. છે? તેની ‘વાંછા રાખવી, મમત્વ રાખવું, તે દ્રવ્ય અપ્રત્યાખ્યાન છે...’ પહેલા નિમિત્તની વાત હતી, હવે અહીંયાં ભાવ જે છે એ અપ્રત્યાખ્યાન. એના પ્રત્યેનો જે ભાવ ભવિષ્યમાં થશે એને અત્યારે ન છોડવા એ અપ્રત્યાખ્યાન છે.

‘આમ દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ અને ભાવ-અપ્રતિક્રમણ...’ દ્રવ્ય અપ્રતિક્રમણ એટલે ભૂતકાળના અને ભવિષ્યના નિમિત્તો જે છે તેનું દ્રવ્યનું અપ્રતિક્રમણ અને દ્રવ્યનું અપ્રત્યાખ્યાન. ‘તથા દ્રવ્ય-અપ્રત્યાખ્યાન અને ભાવ-અપ્રત્યાખ્યાન છે.’ ઓલું પ્રતિક્રમણ હતું, આ પ્રત્યાખ્યાન (છે). વર્તમાનમાં તેનું પ્રત્યાખ્યાન નહિ, ભવિષ્યમાં એનું પ્રત્યાખ્યાન નહિ.

‘એવો જે અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાનનો બે પ્રકારનો ઉપદેશ છે તે દ્રવ્ય-ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકભાવને જણાવે છે.’ તે એમ જણાવતા ભગવાન એમ જણાવે છે, કે ત્યાં નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ થયો. સ્વભાવ સંબંધ ન રહ્યો. આહાહા..! જે આત્મામાં નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ છે નહિ એવો સંબંધ ઊભો કર્યો. અહીં તો આત્મા આનંદ અને જ્ઞાન સ્વભાવના સંબંધવાળો છે. એ આનંદ અને જ્ઞાનના સ્વભાવનો સંબંધ દ્રવ્ય સાથે છે. એના સંબંધને ન કરતાં, ભવિષ્યના અને વર્તમાનના દ્રવ્ય અને ભાવ પ્રત્યેની મમતા રાખતા.. આહાહા..!

‘માટે એમ ઈર્ષ્ય કે પરદ્રવ્ય તો નિમિત્ત છે...’ પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે, હોં! ઓલા કહે છે, કે તમે નિમિત્તની ના પાડો છે. નિમિત્ત છે ખરું, નિમિત્તથી થતું નથી. આ મોટો સિદ્ધાંત છે. આત્મા સ્વ ઉપાદાન અને પર વસ્તુ બધી નિમિત્ત તો છે ખરી, પણ એ નિમિત્તથી આત્મામાં થાય એમ નહિ. નિમિત્તને લક્ષે, આશ્રયે આત્મામાં થાય એ પોતાથી થાય. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- એ પોતે તો રાગનો અકારક છે.

ઉત્તર :- પોતે વસ્તુથી તો અકારક છે, પણ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધે કારક બને છે માટે પર્યાયમાં કારક થાય છે. આહાહા...!

‘બે પ્રકારનો ઉપદેશ છે તે દ્રવ્ય-ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકભાવને જણાવે છે. માટે એમ ઈર્ષ્ય કે પરદ્રવ્ય...’ જે આત્મા સિવાય.. આહાહા...! સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર, લક્ષ્મી કે દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર એ બધા પરદ્રવ્ય છે. એ પરદ્રવ્ય તો નિમિત્ત છે. એ નિમિત્ત એને કંઈ કરાવતું નથી. ‘અને રાગાદિભાવો નૈમિત્તિક છે.’ અને તેના લક્ષે થતાં મારા માન્યા એ થતાં એવા વિકારભાવ એ જીવના નૈમિત્તિક વિકાર પર્યાયમાં છે. દ્રવ્ય-ગુણમાં તો છે નહિ. એની પર્યાયમાં જે દ્રવ્ય-ગુણમાં નથી તેવા પર્યાયમાં-અવસ્થામાં વિકારના નૈમિત્તિક ભાવ ઉત્પન્ન કર્યાં છે?

‘આ રીતે આત્મા રાગાદિભાવોને સ્વયમેવ નહિ કરતો હોવાથી...’ આહાહા...! શું કીધું ઈ? પોતે જ્ઞાયક સ્વરૂપ પ્રભુ, અતીન્દ્રિય આનંદસ્વરૂપ ભગવાન, વીતરાગસ્વભાવી પિંડ પ્રભુ, જે જ્ઞાનની પર્યાય જણાય છે તે તો આખો જ્ઞાનનો પિંડ છે એમ પર્યાય જાણે છે. જે આનંદનો પર્યાય જણાય છે એ એમ જાણે છે, કે આ તો આખો આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદનો પિંડ છે. એવા આત્માના સ્વભાવને ન જાણતા. છે? આહા...! ‘આ રીતે આત્મા રાગાદિભાવોને સ્વયમેવ નહિ કરતો...’ પોતાના આનંદ અને જ્ઞાનના સ્વભાવના સંબંધે તો એ રાગાદિ થતા નથી. એટલે દ્રવ્ય સ્વયમેવ તો અકારક છે. દ્રવ્ય જે આત્મા છે, વસ્તુ જે છે એ સ્વયમેવ તો વિકારનો અકારક છે. સમજાણું કાંઈ?

‘નહિ કરતો હોવાથી તે રાગાદિભાવોનો અકર્તા જ છે...’ ભગવાનઆત્મા નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ વિના એકલો આત્મા તો વિકારનો કર્તા છે જ નહિ, એ તો અકર્તા છે. એ તો પોતાના ત્રિકાળી સ્વભાવનું લક્ષ છોડી દઈને વર્તમાન પર્યાયમાં નિમિત્ત-નિમિત્તનો સંબંધ ઊભો કરે છે ત્યારે તેને વિકાર થાય છે. ત્યારે તેને એ વિકારનો કર્તા કહેવામાં આવે છે. પર્યાયમાં વિકારનો કર્તા અજ્ઞાનીને કહેવામાં આવે છે. અજ્ઞાનીને દ્રવ્ય અકર્તા છે એ તો છે નહિ. આહાહા...! આવું સ્વરૂપ હવે.

ભવની ભીતી જેને લાગે... બાપા! અરે...રે...! હું અહીંથી ક્યાં જઈશ? અહીંની મુદ્દત તો પૂરી થવા આવશે. પાંચ-દસ-પચીસ વર્ષ દેહને.. પછી આત્મા ક્યાં જશે? ભાઈ! આત્મા તો અવિનાશી છે, એ તો નાશ થતો નથી, તો એ ક્યાં જશે? ક્યાં રહેશે? કેવા ભાવને કરીને દુઃખી થશે? આહાહા...! એવો જેને ભવનો ડર અને ભીતી લાગી છે એ આ નિમિત્ત-

નિમિત્ત સંબંધને છોડે છે. આહાહા...! ઝીણું છે. સત્ય તો આમ છે. આહા...!

‘આ રીતે આત્મા...’ આ રીતે એટલે? પરદ્રવ્યના નિમિત્તમાં લક્ષ જાય છે અને તેનાથી એને રાગાદિ પોતામાં થાય છે અને તેથી નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધમાં રોકાતા ચાર ગતિમાં રખડવું એને થાય છે. ‘આ રીતે આત્મા રાગાદિભાવોને સ્વયમેવ નહિ કરતો...’ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ વિના એકલો આત્મા રાગને કરે એવું છે નહિ. આહાહા...! આવી વાત મીઠી મધુરી વાત છે. દુનિયાનો મોહ અને મમતા.. આહાહા...! બહારના ભપકાની એને મહિમા આવતા અંદરની વસ્તુની મહિમા એને આવતી નથી. આહાહા...! એને લઈને જ્યારે એ બહારની વસ્તુના ભપકા ઉપર રોકાય છે તેથી તે રાગનો કર્તા થાય છે. એ હિસાબે એકલો આત્મા સ્વયમેવ તો અકારક છે. નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ વિના આત્મા એકલો વિકારનો અકર્તા છે. આહાહા...! સમજાય છે આમાં? આ તો પાંચમી વાર ચાલે છે. આહાહા...! આ વસ્તુ છે ને! ‘બંધ અધિકાર’ની છેલ્લી ગાથાઓ છે.

બાપુ! બંધ કેમ થાય છે? જો તું તો અબંધસ્વરૂપ છો ને! ભગવાન તો અબંધસ્વરૂપ છે. બીજી રીતે કહીએ તો એ મુક્તસ્વરૂપ છે. એ મુક્તસ્વરૂપમાં બંધ શું આ? મુક્તસ્વરૂપ પોતે જ છે એ તો વિકારનો અકારક જ છે. આહાહા...! પણ તેની પર્યાયમાં બંધ જે દેખાય છે એ નિમિત્તને લક્ષે, નિમિત્તથી પાછો હટતો નથી અને નિમિત્તના આશ્રયે થતા વિકારથી પાછો હટતો નથી તેથી તે બંધના ભાવનો (કર્તા થાય છે). અબંધસ્વરૂપ એ તો અબંધસ્વરૂપે જ છે. પર્યાયમાં તે બંધનો કર્તા થાય છે. આહાહા...! ‘ચીમનભાઈ’! આવી વાત લોકોને ઝીણી પડે. એથી બહારવાળાને લાગે છે, કે આ ક્રિયાકાંડ કરવું ને આ કરવું, આ કરવું, આ કરવું એવી વાત તો આમાં ક્યાંય આવતી નથી.

ભાઈ! તું તો આત્મા આનંદ છો ને! જ્ઞાનસ્વરૂપ તું છો ને! જ્ઞાન શું કરે? જ્ઞાન શું કરે? જ્ઞાન રાગને જાણે એમ કહેવું એ વ્યવહાર છે તો રાગને કરે એ જ્ઞાનમાં ક્યાંથી આવે? આહાહા...! ભગવાન ચૈતન્યરસ, જ્ઞાયકસ્વભાવનો પિંડ, એ જ્ઞાયક પરને જાણે, રાગને જાણે, નિમિત્તને જાણે એ કહેવું એ વ્યવહાર છે. એને ઠેકાણે એ રાગને, નિમિત્તને કરે એ વસ્તુના સ્વરૂપમાં ક્યાં છે? પણ વસ્તુના સ્વરૂપને ભૂલી અબંધ નામ મુક્તસ્વરૂપ પરમાત્મા પોતે, એને ભૂલી અને જે એમાં નથી એવી ચીજની મમતામાં જોડાઈ ગયો તેથી તે નિમિત્તનું અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન થયું. અને નિમિત્તને લક્ષે વિકાર થયો એને અંદર ભાવ અપ્રતિક્રમણ અને ભાવ અપ્રત્યાખ્યાન થયું. એ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ એમ જાહેર કરે છે, પર્યાયમાં અધ્ધરથી નિમિત્ત-નિમિત્ત (સંબંધ થાય છે). પરદ્રવ્ય અને અહીં વિકારી પર્યાય, એ એમ સિદ્ધ કરે છે, કે દ્રવ્ય પોતે અકારક છે. આહાહા...! ભગવાનઆત્મા તો વિકારનો ને સંસારનો અને નિમિત્ત તરફના આશ્રયનો અકારક છે. થોડું ઝીણું છે, ભાઈ! પણ એણે સમજવું પડશે, ભાઈ!

આ મનુષ્યદેહ ચાલ્યા જાય છે, જુઓ! આહા...! બહારની ડોંશું અને ભપકામાં પોતાનો ભપકો ભૂલી જાય છે. આહાહા...! એથી નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધે પર્યાયમાં, પર્યાયદષ્ટિએ પર્યાયમાં નિમિત્ત-નિમિત્ત દષ્ટિએ બંધનું કારણ, કારક થાય છે. પણ એ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધને છોડે તો દ્રવ્ય સ્વભાવ એવો છે કે રાગ અને નિમિત્ત તરફ જોડાય એવું એનું સ્વરૂપ જ નથી. આહાહા...! આવી વાત આકરી પડે, અત્યારે ચાલતી નથી. સંપ્રદાયમાં પણ અત્યારે તો આ કરો, આ કરો (ચાલે છે). શું કહે છે આ?

ભગવાન! તને ન્યાયથી બેસવું જોઈએ, ભાઈ! પ્રભુ! તું એક ચીજ છો કે નહિ? તો ચીજ છે તે વસ્તુ પોતે સ્વતઃ વિકારી કેમ હોઈ શકે? દુઃખી કેમ હોઈ શકે? સ્વતઃ ચીજ દુઃખી અને વિકારી કેમ હોય? આહાહા...! ત્યારે વિકાર દેખાય છે ને? અને સુખ અને આનંદ દેખાતો નથી ને? એ એમ જાહેર કરે છે, કે વર્તમાન પર્યાયમાં નિમિત્ત અને નિમિત્ત સંબંધની અંદરમાં પાછો ખસતો નથી, ત્યાં હટ કરીને ઊભો રહ્યો છે. આહાહા...! એ હટ કરીને નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધમાં ઊભો રહ્યો છે એ એમ સિદ્ધ કરે છે કે નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ વિનાનો જે ભગવાનઆત્મા, એ તો અકારક છે. એ તો વિકારનો કારક છે નહિ. આહાહા...!

આવી વાત વીતરાગ સિવાય, એમાં પણ દિગંબર મુનિઓ સિવાય ક્યાંય વાત નથી. બીજાને દુઃખ લાગે (કે), અમારું ખોટું કરે છે. ભાઈ! ખોટું છે એને ખોટું કહેતા તને લાભનું કારણ છે. ખોટાને ખોટું સમજતા પ્રભુ! તને લાભનું કારણ છે. ખોટાને ખોટું સમજીને રહેતા પ્રભુ! તને નુકસાન છે. ખોટાને ખોટું ન સમજે અને ખોટું છે તે બરાબર છે (એ તો નુકસાન છે). આહાહા...! આમાં કોઈને સફારશ ચાલે એવું નથી, બાપુ! આહા...! મરતા રગું તણાશે, શરીર આમ થશે, કંઈકના રોગ ઓહોહો...! બેભાન થઈ જાય, અસાધ્ય થઈ જાય. આહાહા...! શરીરમાં જીવ જીવતા અસાધ્ય થઈ જાય. બહારથી, ડોં! મિથ્યાત્વને લઈને તો અસાધ્ય છે જ. નિમિત્ત અને નૈમિત્તિકના સંબંધે તો સ્વભાવમાં અસાધ્ય છે. કારણ કે એને સ્વભાવ તરફનું સાધ્ય-ધ્યેય નથી. અસાધ્ય છે. એનું સાધ્ય અને ધ્યેય તો નિમિત્ત-નૈમિત્તિક છે. આહાહા...! આચાર્યોએ કામ કર્યાં છે! આ કાંઈ પૈસા દીધે મળે એવું છે? હૈં? 'છોટાભાઈ'! લાખ રૂપિયા આપે ને કરોડ આપે (તો મળે એવું છે)? આહાહા...! શું શૈલી એની! શું સંતોની શૈલી! કે જેના હૃદયમાં ઘા વાગી જાય અને ફેરફાર થઈ જાય, ફડાક દઈને...! આહાહા...!

ભગવાન! તું તત્ત્વ છો કે નહિ? પ્રભુ! તત્ત્વ છો તો સ્વભાવ વિનાનું તત્ત્વ હોય કે સ્વભાવ છે? તત્ત્વ છે તે નિત્ય છે તો એનો સ્વભાવ પણ નિત્ય છે. અનંત આનંદ અને જ્ઞાન, શાંતિ, વીતરાગતા એ નિત્ય છે. જો પ્રભુ! તારી દષ્ટિ નિત્ય ઉપર હોય તો તો આ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ રહે નહિ, તો પરિભ્રમણ રહે નહિ. આહાહા...! શું વાત કરી છે! ગજબ કરી છે!! આ 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ'! પંડિતે ભાવાર્થ પણ કેવો કર્યો છે! 'જયચંદ્રજી' પંડિત ગૃહસ્થ. આહાહા...!

પોતાથી અકારક છે એમ સિદ્ધ થયું. ‘આ પ્રમાણે જોકે આ આત્મા...’ આ આત્મા. પ્રત્યક્ષ ભગવાન ચૈતન્યમૂર્તિ આત્મા, આ આત્મા. આહાહા...! ‘રાગાદિભાવોનો અકર્તા જ છે...’ સ્વરૂપે વસ્તુ, પર્યાયમાં નિમિત્તના લક્ષ વિના, નૈમિત્તિકના ભાવ વિના, એકલો સ્વભાવ એ તો અકર્તા જ છે. રાગ દયા, દાનના પરિણામનો પણ અકર્તા છે. આહાહા...! પછી આવું ઝીણું લાગે ને? ‘યશપાલજી’! પછી કહે, ‘સોનગઢ’નું આવું છે, ‘સોનગઢ’નું આવું છે. તારો મિથ્યાભાસ છે, બાપુ! ભગવાન! પરમસત્ય છે, પ્રભુ! અને ઉદ્ધારનો માર્ગ આ છે, શરણ આ છે. બીજું નિમિત્ત અને રાગનું શરણ લેવા જઈશ (તો) મિથ્યાત્વ થશે. આહા...! કેમકે સ્વરૂપમાં એ છે નહિ. આહાહા...! અહીં મુખ્ય તો મિથ્યાત્વની વાત છે. સમજાણું કાંઈ? આવું ક્યાં મળે એવું છે? ‘વીરચંદભાઈ’! ‘કલકત્તા’ મળે એવું છે ન્યાં? પૈસા અને ધૂળ મળે, ધૂળ. આહાહા...!

એક કોર અનંત આનંદની લક્ષ્મીનો બાદશાહ, અનંત અતીન્દ્રિય આનંદનો બાદશાહ, એનો આશ્રય છોડીને, જે (ચીજ) વસ્તુમાં નથી, આ તો છે, છે તેનું લક્ષ છોડીને નથી તેના લક્ષમાં જાય છે તેથી એ ચીજ તને વિકાર કરાવતી નથી, પણ તું છે તેમાં ન જતાં, નથી તેમાં જાય છે એટલે તારી પર્યાયમાં વિકાર થાય છે. આહાહા...! ગજબ વાત છે. આવી વાત દિગંબર સંતો સિવાય ક્યાંય છે નહિ. આહા...! એક વ્યાખ્યાન ગજબ કરે છે! આહાહા...!

આવો અકર્તા હોવા છતાં ‘જ્યાં સુધી તેને નિમિત્તભૂત પરદ્રવ્યનાં અપ્રતિકમણ-અપ્રત્યાખ્યાન છે...’ આવું તો સ્વરૂપ હોવા છતાં, દ્રવ્ય સ્વભાવ તો અકર્તા છે, છતાં પર્યાયમાં નિમિત્ત અને નૈમિત્તિકનો સંબંધ જ્યાં સુધી ન છૂટે ત્યાં સુધી તે રાગનો કર્તા અને મિથ્યાત્વનો કર્તા છે. આહાહા...! બીજી ભાષાએ મીઠાશથી કહીએ તો દ્રવ્યદષ્ટિ છોડીને પર્યાયદષ્ટિમાં જાય છે ત્યારે તેને નિમિત્ત-નૈમિત્તિકનો સંબંધ થાય છે. આહાહા...! ત્રિકાળી આનંદનો નાથ પ્રભુ, અતીન્દ્રિય આનંદનો ઢગલો, ગંજ પડ્યો છે મોટો ગંજ, એની સામું ન જોતાં તારી ચીજમાં એક સમયમાત્ર પણ પરચીજ નથી, આ તો ત્રિકાળ રહેનારી ચીજ છે, આનંદ ને જ્ઞાન ને શાંતિ ત્રિકાળી રહેવાની ચીજ તારામાં છે. પ્રભુ! એને તું જોતો નથી. એનો સ્વીકાર કરતો નથી અને તારી ચીજમાં એક સમયમાત્ર પણ નથી. એવી નિમિત્ત ચીજોને તું મમતાથી મારી માને છો. આહાહા...! જેથી ત્રિકાળી સ્વભાવનો આશ્રય લેતા, સ્વીકાર કરતા પર્યાયમાં જેમ નિર્મળતા પ્રગટે એ સ્વતંત્ર છે. એમ તારી દષ્ટિ ત્યાં ન હોવાથી તારામાં નથી તેમાં દષ્ટિ કરતાં તારી પર્યાયમાં વસ્તુમાં નથી એવો વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે. આહાહા...! કહો, સમજાય છે કાંઈ? ‘રમણીકભાઈ’! સમજાય છે ને? આહાહા...! આ તો આજે જ આવ્યા છે ને? આહાહા...! ચાર-પાંચ દિ’ થી ચાલે છે. નવાને જરી નવું લાગે. આહા...! નવું નથી, પ્રભુ!

આવો છતો સ્વભાવ નિત્યાનંદ પ્રભુ, હયાતીવાળું તત્ત્વ, અનંત જ્ઞાન અને આનંદથી

ભરેલો ભગવાન, એનો સ્વીકાર ન કરતાં જે તારામાં નથી તેવી નિમિત્ત ચીજ ગમે તે પછી રાજ હોય, સ્ત્રી હોય, કુટુંબ હોય કે અબજો પૈસા હોય, તે તારી પર્યાયમાં નથી, દ્રવ્ય-ગુણમાં તો નથી, પર્યાયમાં નથી તેમાં તારું લક્ષ જઈને મમતા કરે છો કે, આ મારું. આહાહા...! ત્યાં સુધી નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ છે, ત્યાં સુધી તે અજ્ઞાનથી રાગનો, મિથ્યાત્વનો કર્તા છે. એ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ એમ જણાવે છે, કે એકલો પ્રભુ ચૈતન્ય, નિમિત્તના સંબંધના લક્ષને છોડીને એકલો ત્રિકાળી સ્વભાવ છે તેનો આશ્રય કરે તો તે અકારક છે. એને સંસાર છે જ નહિ. આહાહા...!

આવો હોવા છતાં 'જ્યાં સુધી તેને નિમિત્તભૂત પરદ્રવ્યનાં...' આવી વસ્તુ તો છે, અકારક, કહે છે. પણ જ્યાં સુધી તને પર તરફનું અપ્રતિક્રમણ નથી.. આહા...! અને અપ્રત્યાખ્યાન છે 'ત્યાં સુધી તેને નિમિત્તભૂત રાગાદિભાવોનાં...' મિથ્યાત્વ આદિનું 'અપ્રતિક્રમણ અને અપ્રત્યાખ્યાન છે,...' ત્યાં સુધી તેને રાગ, મિથ્યાત્વનો ત્યાગ નથી, પચખાણ નથી, પ્રતિક્રમણ નથી, પાછો ફર્યો નથી. તેને છોડું, ભવિષ્યમાં છોડવું છે એમ તને થયું નથી. વર્તમાનમાં છોડવું નથી તેથી ભવિષ્યમાં છોડવું છે એવું પણ વર્તમાનમાં છે નહિ. આહાહા...! એકવાર તો મધ્યસ્થ માણસ સાંભળે તો એને થઈ જાય કે, માર્ગ તો આ છે, ભાઈ! ઝગડા-બગડા બધા મૂકી દે, બાપા! આહાહા...! આ સાચું છે ને આ ખોટું છે (એ મૂકી દે).

ઓલાએ વળી એવું કીધું, 'રચણસાર'માં 'વોચ્છામિ' આવે છે ને? 'વોચ્છામિ'. એનો 'બળભદ્રે' અર્થ કર્યો કે, 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' કર્તા નથી, એ તો વક્તા છે, કહેનાર છે. એના કર્તા નથી. કહો, એવો અર્થ કર્યો. અરે...! પ્રભુ! શું કરે છે? 'સમયસાર'માં પણ 'વોચ્છામિ' છે. એ 'સમયસાર'ના કર્તા નથી, વક્તા જ છે. આહા...! ક્યાં લગાવે છે યુક્તિ પ્રભુ! અહીં તો કહે છે, કર્તા નથી એ વાત સાચી, પણ કઈ અપેક્ષાએ? એ વાણીની ક્રિયા છે માટે વક્તા પણ નથી અને કર્તા પણ નથી. ભાઈ! એણે તો કર્તા નથી એમ કીધું છે અને વક્તા છે એમ કીધું છે. 'રચણસાર'માં. અહીં તો (કહે છે), કર્તા પણ નથી અને વક્તા પણ નથી. આહાહા...! વાણીનો કર્તા પણ નથી અને વક્તા પણ નથી. આહાહા...!

આબાળગોપાળ બધા ભગવાન તરીકે બિરાજે છે. આહા...! તેને ભગવાનસ્વરૂપે થવાની આ વાત છે. પામરમાં રહે નહિ, પ્રભુ! તને શોભે નહિ. આહાહા...! પામરની પર્યાયમાં અહંપણું જો આવે એ શોભે નહિ, નાથ! પ્રભુતાથી ભરેલો ભગવાન એનું અહંપણું આવતાં પામર પર્યાયની તુચ્છતા છૂટી જાય છે. આહા...! સમજાણું કાંઈ?

આ કહે છે, જ્યાં સુધી રાગાદિભાવોનું અપ્રતિક્રમણ છે 'ત્યાં સુધી તેને રાગાદિભાવોનાં અપ્રતિક્રમણ-અપ્રત્યાખ્યાન છે... ત્યાં સુધી તે રાગાદિભાવોનો કર્તા જ છે;...' આહાહા...! અકર્તા અકારક એવો ભગવાનઆત્મા, દ્રવ્યસ્વભાવ ને દ્રુવસ્વભાવ ને મુક્તસ્વભાવની દૃષ્ટિ કરતો નથી ત્યાં સુધી પર્યાયદૃષ્ટિમાં પર તરફનું વલણ અને પર તરફના થતા ભાવને છોડતો

નથી ત્યાં સુધી તે વિકારનો કર્તા જ છે. 'નંદાભાઈ' 'સુરત'વાળા ગયા? છે? ગયા. આહા...!

'જ્યારે તે નિમિત્તભૂત પરદ્રવ્યનાં પ્રતિક્રમણ-પ્રત્યાખ્યાન કરે...' એટલે? કે, પરથી હટીને સ્વભાવનો આશ્રય કરે, જે સ્વભાવનો આશ્રય છોડીને પરનો આશ્રય કરતો (હતો) ત્યાં સુધી કર્તા હતો. પરનો આશ્રય છોડીને સ્વનો આશ્રય કરે ત્યારે તેને 'નૈમિત્તિક રાગાદિભાવોનાં પણ પ્રતિક્રમણ-પ્રત્યાખ્યાન થઈ જાય છે,...' આહા...! એકલા ન્યાય મણિરત્ન ભર્યા છે. 'જ્યારે તે નિમિત્તભૂત પરદ્રવ્યનાં પ્રતિક્રમણ-પ્રત્યાખ્યાન કરે...' એટલે તેના તરફથી લક્ષ ખસી જાય 'ત્યારે તેને નૈમિત્તિક રાગાદિભાવોનાં પણ પ્રતિક્રમણ-પ્રત્યાખ્યાન થઈ જાય છે,...' ત્યારે તેને રાગ-દ્વેષ થતા નથી. આહાહા...! નિમિત્તનું પ્રત્યાખ્યાન થયું એટલે તેનાથી લક્ષ છોડ્યું એટલે તેના તરફના વલણના ભાવ તેને થતા નથી.

'અને જ્યારે રાગાદિભાવોના પ્રતિક્રમણ-પ્રત્યાખ્યાન થઈ જાય છે ત્યારે તે સાક્ષાત્ અકર્તા જ છે.' એ શું કીધું? પોતાની મેળાએ તો અકારક જ છે, પણ પર્યાયમાં પરના લક્ષે કર્તા થતો (હતો), એ જ્યારે પરથી ખસીને સ્વમાં આવ્યો ત્યારે પર્યાયમાં સાક્ષાત્ અકર્તા થયો. દ્રવ્યે તો અકર્તા છે જ, વસ્તુ ભગવાનઆત્મા તત્ત્વદૃષ્ટિએ તો પોતે અકારક જ છે, જ્ઞાતા-દૃષ્ટા જ છે, પણ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધમાં જે કારક થતો (હતો), એ ત્યાંથી પ્રતિક્રમણ-પ્રત્યાખ્યાન કરીને ખસી ગયો ત્યારે પર્યાયમાં પણ જેવું દ્રવ્ય અકારક છે એવો પર્યાયમાં અકારક થયો. સમજાણું આમાં? જેવા દ્રવ્ય અને ગુણ વિકારના અકારક છે એ રીતે પર્યાયમાં પણ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધને છોડીને પર્યાયમાં પણ રાગનો અકર્તા થયો એટલે જ્ઞાતા-દૃષ્ટા થયો. જ્ઞાતા-દૃષ્ટા થયો એટલે આનંદની દશામાં રમતો થયો. ઓલી દુઃખદશામાં રમતો હતો. વિશેષ કહેવાશે...

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

જ્ઞાન જગતમાં બધા જીવોને સ્વ-અનુભવથી નક્કી છે જ્યારે સ્વાશ્રયી જ્ઞાન વડે અંતર્મુખ જ્ઞાન વડે આત્માને જાણે ત્યારે આત્મા યથાર્થ જાણ્યો કહેવાય. પરલક્ષ્યવાળા જ્ઞાનને તથા અગીયાર અંગના શાસ્ત્રજ્ઞાનને આત્માનું જ્ઞાન કહ્યું નથી. જેનું લક્ષણ (સ્વરૂપ) નક્કી કરવું છે તે લક્ષ્યરૂપ આત્માને જ અવલંબીને જાણે તે જ જ્ઞાન છે. નિમિત્ત-રાગ, વ્યવહારને અવલંબીને જાણે તે જ્ઞાન નથી. આચાર્યદેવને પર વસ્તુનું જાણપણું પ્રસિદ્ધ કરવું નથી. જે સ્વલક્ષણરૂપ જ્ઞાન વડે આત્માને જાણે તેની પ્રસિદ્ધિ સમ્યક્ છે. જુઓ, આ રીતે પણ અંતર્મુખ દૃષ્ટિ કરવાની વાત છે.

(પરમાગમસાર-૬૪૦)

 ગાથા-૨૮૬-૨૮૭

દ્રવ્યભાવયોર્નિમિત્તનૈમિત્તિકભાવોદાહરણં ચૈતત્ -

આધાકમ્માદીયા પોગ્ગલદવ્વરસ્સ જે ઇમે દોસા ।

કહ તે કુવ્વદિ ણાણી પરદવ્વગુણા દુ જે ણિચ્ચં ॥૨૮૬॥

આધાકમ્મં ઉદ્દેસિયં ચ પોગ્ગલમયં ઇમં દવ્વં ।

કહ તં મમ હોદિ કયં જં ણિચ્ચમચેદણં વુત્તં ॥૨૮૭॥

અધઃકર્માદ્યાઃ પુદ્ગલદ્રવ્યસ્ય ય ઇમે દોષાઃ ।

કથં તાન્ કરોતિ જ્ઞાની પરદ્રવ્યગુણાસ્તુ યે નિત્યમ્ ॥૨૮૬॥

અધઃકર્મોદ્દેશિકં ચ પુદ્ગલમયમિદં દ્રવ્યં ।

કથં તન્મમ ભવતિ કૃતં યન્નિત્યમચેતનમુક્તમ્ ॥૨૮૭॥

યથાધઃ કર્મનિષ્પન્નમુદ્દેશનિષ્પન્નં ચ પુદ્ગલદ્રવ્યં નિમિત્તભૂતમપ્રત્યાચક્ષાણો નૈમિત્તિકભૂતં બન્ધસાધકં ભાવં ન પ્રત્યાચષ્ટે, તથા સમસ્તમપિ પરદ્રવ્યમપ્રત્યાચક્ષાણસ્તન્નિમિત્તકં ભાવં ન પ્રત્યાચષ્ટે । યથા યાધઃકર્માદીન્ પુદ્ગલદ્રવ્યદોષાન્ન નામ કરોત્યાત્મા પરદ્રવ્યપરિણામત્વે સતિ આત્મકાર્યત્વાભાવાત્, તતોઽધઃકર્મોદ્દેશિકં ચ પુદ્ગલદ્રવ્યં ન મમ કાર્યં નિત્યમચેતનત્વે સતિ મત્કાર્યત્વાભાવાત્, - ઇતિ તત્ત્વજ્ઞાનપૂર્વકં પુદ્ગલદ્રવ્યં નિમિત્તભૂતં પ્રત્યાચક્ષાણો નૈમિત્તિકભૂતં બન્ધસાધકં ભાવં પ્રત્યાચષ્ટે, તથા સમસ્તમપિ પરદ્રવ્યં પ્રત્યાચક્ષાણસ્તન્નિમિત્તં ભાવં પ્રત્યાચષ્ટે । एवं દ્રવ્યભાવયોરસ્તિ નિમિત્તનૈમિત્તિકભાવઃ ।

હવે દ્રવ્ય અને ભાવના નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણાનું ઉદાહરણ કહે છે :-

આધાકરમ ઇત્યાદિ પુદ્ગલદ્રવ્યના આ દોષ જે,

તે કેમ 'જ્ઞાની' કરે સદા પરદ્રવ્યના જે ગુણ છે ? ૨૮૬.

ઉદેશી તેમ જ અધઃકર્મા પૌદ્ગલિક આ દ્રવ્ય જે,

તે કેમ મુજકૃત હોય નિત્ય અજીવ ભાષ્યું જેહને ? ૨૮૭.

ગાથાર્થ :- [અધ:કર્મઘ્વા: યે ઙ્મૈ] અધ:કર્મ આદિ જે આ [પુદ્ગલદ્રવ્યસ્ય દોષા:] પુદ્ગલદ્રવ્યના દોષો છે (તેમને જ્ઞાની અર્થાત્ આત્મા કરતો નથી;) [તાન્] તેમને [જ્ઞાની] જ્ઞાની અર્થાત્ આત્મા [કથં કરોતિ] કેમ કરે [યે તુ] કે જે [નિત્યમ્] સદા [પરદ્રવ્યગુણા:] પરદ્રવ્યના ગુણો છે ?

માટે [અધ:કર્મ ઉદ્દેશિકં ચ] અધ:કર્મ અને ઉદ્દેશિક [ઙ્દં] એવું આ [પુદ્ગલમયમ્ દ્રવ્યં] પુદ્ગલમય દ્રવ્ય છે (તે મારું કર્યું થતું નથી;) [તત્] તે [મમ કૃતં] મારું કર્યું [કથં ભવતિ] કેમ થાય [યત્] કે જે [નિત્યમ્] સદા [અચેતનમ્ ઉક્તમ્] અચેતન કહેવામાં આવ્યું છે ?

ટીકા :- જેમ અધ:કર્મથી નીપજેલું અને ઉદ્દેશથી નીપજેલું એવું જે નિમિત્તભૂત (આહાર આદિ) પુદ્ગલદ્રવ્ય તેને નહિ પચાતો આત્મા (-મુનિ) નૈમિત્તિકભૂત બંધસાધક ભાવને પચાતો (ત્યાગતો) નથી, તેમ સમસ્ત પરદ્રવ્યને નહિ પચાતો (-નહિ ત્યાગતો) આત્મા તેના નિમિત્તે થતા ભાવને પચાતો (ત્યાગતો) નથી. વળી, “અધ:કર્મ આદિ જે પુદ્ગલદ્રવ્યના દોષો તેમને આત્મા ખરેખર કરતો નથી કારણ કે તેઓ પરદ્રવ્યના પરિણામ હોવાથી તેમને આત્માના કાર્યપણાનો અભાવ છે, માટે અધ:કર્મ અને ઉદ્દેશિક એવું જે પુદ્ગલદ્રવ્ય તે મારું કાર્ય નથી કારણ કે તે નિત્ય અચેતન હોવાથી તેને મારા કાર્યપણાનો અભાવ છે,” - એમ તત્ત્વજ્ઞાનપૂર્વક નિમિત્તભૂત પુદ્ગલદ્રવ્યને પચાતો આત્મા (-મુનિ) જેમ નૈમિત્તિકભૂત બંધસાધક ભાવને પચાતો છે, તેમ સમસ્ત પરદ્રવ્યને પચાતો (ત્યાગતો) આત્મા તેના નિમિત્તે થતા ભાવને પચાતો છે. આ પ્રમાણે દ્રવ્ય અને ભાવને નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણું છે.

ભાવાર્થ :- અહીં અધ:કર્મ અને ઉદ્દેશિક આહારનાં દષ્ટાંતથી દ્રવ્ય અને ભાવનું નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણું દઢ કર્યું છે.

જે પાપકર્મથી આહાર નીપજે તે પાપકર્મને અધ:કર્મ કહેવામાં આવે છે, તેમ જ તે આહારને પણ અધ:કર્મ કહેવામાં આવે છે. જે આહાર, ગ્રહણ કરનારના નિમિત્તે જ બનાવવામાં આવ્યો હોય તેને ઉદ્દેશિક કહેવામાં આવે છે. આવા (અધ:કર્મ અને ઉદ્દેશિક) આહારને જેણે પચાખ્યો નથી તેણે તેના નિમિત્તે થતા ભાવને પચાખ્યો નથી અને જેણે તત્ત્વજ્ઞાનપૂર્વક તે આહારને પચાખ્યો છે તેણે તેના નિમિત્તે થતા ભાવને પચાખ્યો છે. આ રીતે સમસ્ત દ્રવ્યને અને ભાવને નિમિત્ત-નૈમિત્તિકભાવ જાણવો. જે પરદ્રવ્યને ગ્રહણ કરે છે તેને રાગાદિભાવો પણ થાય છે, તે તેમનો કર્તા પણ થાય છે અને તેથી કર્મનો બંધ પણ કરે છે; જ્યારે આત્મા જ્ઞાની થાય છે ત્યારે તેને કાંઈ ગ્રહણ કરવાનો રાગ નથી, તેથી રાગાદિરૂપ પરિણામન પણ નથી અને તેથી આગામી બંધ પણ નથી. (એ રીતે જ્ઞાની પરદ્રવ્યનો કર્તા નથી.)

પ્રવચન નં. ૩૫૪ ગાથા-૨૮૬, ૨૮૭ શનિવાર, માગશર સુદ ૫,
તી. ૨૪-૧૧-૧૯૭૯

૨૮૬, ૨૮૭ ગાથા.

આધાકમ્માદીયા પોગ્ગલદવ્વસ્સ જે ઇમે દોસા।
કહ તે કુવ્વદિ ણાણી પરદવ્વગુણા દુ જે ણિચ્ચં।।૨૮૬।।
આધાકમ્મં ઉદ્દેસિયં ચ પોગ્ગલમયં ઇમં દવ્વં।
કહ તં મમ હોદિ કયં જં ણિચ્ચમચેદણં વુત્તં।।૨૮૭।।
આધાકરમ ઇત્યાદિ પુદ્ગલદ્રવ્યના આ દોષ જે,
તે કેમ 'જ્ઞાની' કરે સદા પરદ્રવ્યના જે ગુણ છે ? ૨૮૬.
ઉદેશી તેમ જ અધઃકર્મી પૌદ્ગલિક આ દ્રવ્ય જે,
તે કેમ મુજકૃત હોય નિત્ય અજીવ ભાખ્યું જેહને ? ૨૮૭.

અત્યાર સુધી એમ વાત કરી હતી કે, નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધે જે વિકાર થાય ત્યાં સુધી તે તેનો કર્તા છે. વસ્તુ સ્વરૂપે ચૈતન્ય જ્ઞાયક દ્રવ્ય સ્વભાવે તો અકારક છે. પણ જ્યાં સુધી પોતાના દ્રવ્ય સિવાય બીજા દ્રવ્ય ઉપરનું લક્ષ છોડે નહિ અને તેના નિમિત્તે થતા વિકારને છોડે નહિ ત્યાં સુધી તે પર્યાયમાં વિકારનો કર્તા છે. દ્રવ્યે અકારક હોવા છતાં વસ્તુ છે એ ભગવાન ચૈતન્યસ્વરૂપ નિર્મળ આનંદ, એ તો વિકારનો અકારક (છે). દ્રવ્ય તો ત્રિકાળ નિરાવરણ અને વિકારનો અકારક જ છે પણ તેની પર્યાયમાં જેટલું નિમિત્ત તરફનું લક્ષ જાય છે, નિમિત્તનો આશ્રય કરે છે એટલો નિમિત્તને આશ્રયે પોતામાં જે વિકાર થાય છે તેનો તેને દોષ છે, તે દોષનો તે કર્તા થાય છે. સમજાણું કાંઈ? એનો આ દૃષ્ટાંત છે. આ ગાથામાં એનો દૃષ્ટાંત છે. મુનિપણની મુખ્યપણની વાત છે ને? એટલે મુનિપણની મુખ્યતાથી વાત કરી છે.

ટીકા :- 'જેમ અધઃકર્મથી નીપજેલું...' સાધુ માટે બનાવેલો, કરેલો આહાર અને પાણી 'અને ઉદેશથી...' એણે કાંઈક કહ્યું હોય અને ન કહ્યું હોય એનો ઉદેશિક-એને માટે કરેલું હોય. ઓલાએ કહ્યું ન હોય. કાંઈક કહ્યું હોય કે, આમ કરો તો તો અધઃકર્મમાં જાય છે. પણ કહ્યું ન હોય અને એને માટે બનાવેલું હોય, ગામમાં સાધુ આવ્યા (હોય) તો એને ઘોરાવવું તો પડે ને? પછી એને માટે આહાર બનાવ્યો હોય એને ઉદેશિક કહે છે. એ 'અધઃકર્મથી નીપજેલું અને ઉદેશથી નીપજેલું એવું જે નિમિત્તભૂત (આહાર આદિ)...' એ

પરવસ્તુ તો નિમિત્ત છે. નિમિત્ત-નિમિત્તનો દૃષ્ટાંત આપે છે. એ તો નિમિત્ત છે.

‘પુદ્ગલદ્રવ્ય તેને નહિ પચખતો...’ મુનિ તેને માટે કરેલા આહારને, પાણીને નહિ છોડતો. આહાહા...! તે નિમિત્તને નહિ છોડતો અને નિમિત્ત સંબંધી થતા વિકારને નહિ છોડતો. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ! સાધુ માટે બનાવેલો હોય અને એ પોતે લે તો એ ચીજ તો નિમિત્ત છે, પરદ્રવ્ય છે પણ તેના આશ્રયે જે લેવાનો ભાવ થયો એ નૈમિત્તિક વિકાર છે. એ વિકાર છે ત્યાં સુધી તે વિકારનો ત્યાગી નથી. ત્યાં સુધી તે મુનિ નથી. આહાહા...! કેમકે એની ભૂમિકા પ્રમાણે એ નિમિત્ત જે એને માટે બનેલું એને લેવું ન જોઈએ. એને માટે બનેલું જે લ્યે છે એ નિમિત્ત સંબંધીના દોષમાં, રાગ અને દ્વેષના દોષમાં આવે છે અને તેથી નૈમિત્તિક રાગ-દ્વેષનો એ કર્તા થાય છે. આહાહા...! આહાર-પાણી ન મળે તો કરવું શું? ગામમાં સાધુ આવ્યા હોય અને ન મળે તો શું કરવું? બનાવવું પડે. એ બનાવેલું જે લ્યે તો તેના સંબંધીનો જે દોષ છે તેનો તેને ત્યાગ નથી. તેથી તે મુનિ નથી. આહાહા...!

એને માટે પાણી બનાવ્યું હોય, શું કહેવાય એને? કમંડળ. કમંડળમાં પાણી નાખવા માટે બનાવ્યું હોય, હાથ ધોવા માટે, પાવા માટે. એ બનાવેલું પાણી તો નિમિત્ત છે પણ તેનાથી થતો જે દોષ છે એ વિકાર છે, રાગ-દ્વેષ છે, એ જ્યાં સુધી તેને છોડતો નથી ત્યારે તેને રાગનો પણ પચખાણ અને રાગનો ત્યાગ નથી. તેને રાગનું પ્રતિક્રમણ નથી. આહાહા...! આવી આકરી વાત.

મુમુક્ષુ :- મુનિને આર્તધ્યાન તો છે નહિ.

ઉત્તર :- આર્તધ્યાન છે નહિ. પણ આ મુનિ ક્યાં છે? એને માટે લ્યે છે એ મુનિ નથી. ‘ઝાંઝરીજી’! આ શેઠિયાઓને શું પણ ગામમાં સાધુ આવે તો એને કરવું પડે કે નહિ? ભૂખ્યા રાખવા એને?

મુમુક્ષુ :- અત્યારે તો બધું એમ જ ચાલે છે.

ઉત્તર :- વાત સાચી.

આ તો નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધનો દૃષ્ટાંત છે. પોતાના આત્માનો આશ્રય છોડી અને જેટલો નિમિત્ત પરદ્રવ્યનો આશ્રય કરે છે એ પરદ્રવ્ય કંઈ દોષનું કારણ નથી, પણ એનો આશ્રય કરે છે તે દોષ છે. એથી તે નિમિત્તનું પણ પ્રતિક્રમણ નથી અને દોષનું પણ પ્રતિક્રમણ નથી. તેથી તેને અપ્રતિક્રમણ છે. આહાહા...! આકરું કામ ભારે. અત્યારે તો ચોકા કરે છે, છાપામાં લખે છે. લેવા આવજો, સાધુ માટે ચોકા કરવાના છે. પ્રભુ.. પ્રભુ...! આ તો વસ્તુની સ્થિતિ છે.

એ ‘પુદ્ગલદ્રવ્ય તેને નહિ પચખતો...’ એને માટે કરેલો આહાર, એને નહિ છોડતો. એને માટે બનાવેલું પાણી, ઔષધ (તેને નહિ છોડતો). પાંચમાં આરાના સાધુ... આ ટીકાકાર તો હજાર વર્ષ પહેલા થયા. ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’ તો હમણા થયા. એ પોતે કહે છે.

‘કુંદકુંદાચાર્યદિવ’ તો બે હજાર વર્ષ પહેલા કહે છે. વસ્તુ તો ત્રણે કાળમાં એક જ હોય. ‘એક હોય ત્રણ કાળમાં પરમાર્થનો પંથ’ એમાં કાંઈ બીજું ભેળસેળ હોય નહિ. પંચમકાળ હલકો કાળ છે માટે કાંઈક આવા થોડા ગોટા હોય તો વાંધો નહિ. અહીં જૈનધર્મમાં એ ન ચાલે. આ દાખલો તેથી આપ્યો છે.

જ્યાં સુધી એને માટે કરેલા પાણી, રસ, આહાર, દાળ, ભાત, શાક (લે છે), પોતાને માટે ઘરમાં કરવું હોય અને થોડુંક એને માટે ભેગું નાખે. બે જણા ઘરમાં હોય અને ઓરાવવું હોય, ગામમાં ત્રણ-ચાર સાધુ આવ્યા હોય તો એને માટે વધારે નાખે, એ બધો ઉદ્દેશિક આહાર છે. આહા..!

મુમુક્ષુ :- ઈ નાખે એમાં સાધુનો શું દોષ?

ઉત્તર :- સાધુને ખબર નથી, કે આ તો બે જણા છે અને આટલો બધો આહાર ક્યાંથી? બે જણા છે અને પાણી ને આહાર ક્યાંથી આવ્યા? એને માટે બનાવેલો છે, એને ખબર નથી? અમારે તો એ બધા અનુભવ થઈ ગયેલા છે ને! અમારા સંપ્રદાયના ગુરુ હતા. એ તો એવા હતા, બાહ્ય ક્રિયામાં નિર્દોષ (હતા). બે-ત્રણ ગાઉનો વિહાર હોય તો વિહાર કરીને બીજા ગામમાં જાય. તરત ગામમાં પેસે નહિ, બહાર બેસે. શું કહેવાય? નેરું. નેરું હોય ને? નેરું. પાણીની ખાલી ... હોય ત્યાં બેસે. ખાનગી, કોઈને ખબર ન પડે એમ. પછી ટાઈમ જ્યારે થાય, સાડા નવ-દસે ચોકા થઈ ગયા હોય, રોટલી વણતા હોય એ વખતે ગામમાં જાય. ગામમાં જઈને જે તૈયાર થયેલું હોય એમાંથી એક-બે આહાર લે. એને માટે કરેલું હોય તો લેતા નહોતા. એવા હતા. દષ્ટિ ખોટી, શ્રદ્ધા તો સાચી ક્યાં હતી? સ્થાનકવાસીની શ્રદ્ધા મિથ્યાત્વ છે. પણ એના આચરણમાં, એની ક્રિયામાં આવું સખત હતું.

ગામમાં પાંચ-છ ઘર હોય, ચાર સાધુ આવે તો પાણી ઓરવા જાય અને પાણી દસ શેર વધારે દેખે (તો) પૂછે, કે આ પાણી આટલું કેમ? (પેલો કહે), ન્હાવા માટે કર્યું. તો પૂછે, ન્હાવા માટે તમે કેટલા જણા છો? બે જણા છો અને ન્હાવા માટે આટલું બધું પાણી વધારે? બહુ પૂછતા. જોયા હતા તમે? તમે નહિ જોયા હોય. (સંવત) ૧૯૭૪માં ગુજરી ગયા. સખત ક્રિયા હતી. જરીક ખબર પડે કે, મારી માટે પાણી બનાવ્યું છે અને મારી માટે થોડું વધાર્યું છે (તો) લેતા નહિ. એ ક્રિયામાં બિચારા હતા. દષ્ટિ તો વિપરીત હતી. માર્ગ તો હતો નહિ.

આ તો સમ્યગ્દર્શનપૂર્વકની વાત છે. અર્થમાં આવશે, અર્થમાં આવશે. તત્ત્વજ્ઞાનપૂર્વક. સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક. સાધુને માટે કરેલો આહાર-પાણી લ્યે નહિ અને લ્યે તો એ દોષ છે, તો એ સાધુપણું ત્યાં રહેતું નથી, એમ કહેશે. સમજાણું કાંઈ? ‘ઝાંઝરીજી’એ કહ્યું ને? શેઠિયાઓને તો આવું બધું કરવું પડે. ગામમાં શેઠિયાઓએ ક્યાં જાવું? આહારદાન આપવું, પાણી બનાવવું. પછી તિષ્ઠ-તિષ્ઠ, પછી જૂઠું બોલવું. આહાર શુદ્ધ, પાણી શુદ્ધ. ‘ઝાંઝરીજી’! બનાવ્યું હોય

એને માટે (અને) બોલે એમ, આહાર શુદ્ધ, પાણી શુદ્ધ. મન શુદ્ધ, વચન શુદ્ધ, કાય શુદ્ધ. એવું જૂઠું બોલે. અને ઓલા પણ જૂઠું બોલવું કબુલ કરીને લે. બહુ માર્ગ આકરો, પ્રભુ! કોઈ વ્યક્તિ માટેની વાત નથી. માર્ગ આવો છે.

જેટલો પોતાનો દ્રવ્ય સ્વભાવ (છે), તેનો આશ્રય છોડીને જે નિમિત્તના આશ્રયે નૈમિત્તિક જેટલા ભાવ કરે એ બધા દોષ છે. એ દોષને ન છોડે ત્યાં સુધી તેને તેનું પર્યાજ્ઞ નથી, તેનું એને પ્રતિક્રમણ નથી. વ્યક્તિગતની વાત નથી. સૌની જવાબદારી (છે). સૌના પરિણામમાં સૌને ફળ મળશે. પણ માર્ગ આવો છે. આહાહા..!

સાધુ માટે દસ શેર ઊંનું પાણી બનાવ્યું હોય અને ખબર પડે કે આ પાણી તો મારે માટે બનાવ્યું છે. આને ઘરે ક્યાં (આટલી જરૂર) છે? અને લે તો એ પાણી તો નિમિત્ત છે પણ એને લેવાનો જે ભાવ છે એ નૈમિત્તિક ભાવ દોષ છે. એ દોષને જ્યાં સુધી (છોડે નહિ), નિમિત્તને અને દોષને છોડે નહિ ત્યાં સુધી બેય પ્રત્યેનું પ્રતિક્રમણ અને પ્રત્યાખ્યાન એને નથી. આહાહા..! આચાર્ય મહારાજે આ દાખલો આપ્યો છે, 'કુંદકુંદાચાર્ય' દાખલો આપ્યો છે. આહાહા..!

અત્યારે તો એવું ચાલે નહિ. જ્યાં હોય ન્યાં ચોકા જ કરે એના માટે. સાધુપણું મનાવે અને માનનારા પણ સાધુ માનીને આપે. એ માર્ગ નથી. માર્ગ નથી, બાપા! વીતરાગના માર્ગમાં સમ્યગ્દર્શન સહિત રાગ મારું સ્વરૂપ નથી, દયા-દાનના વિકલ્પ પણ મારું સ્વરૂપ નથી, હું તો શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ છું એવા ભાન સહિત મુનિની દશા, એને માટે કરેલા આહાર-પાણીના રાગનો ત્યાગ હોય છે. આહાહા..! કહો, 'દેવીલાલજી'!

એ અહીં કહે છે, 'તેને નહિ પર્યાજ્ઞ તો આત્મા (-મુનિ) નૈમિત્તિકભૂત બંધસાધક ભાવને પર્યાજ્ઞ તો (ત્યાગતો) નથી...' એને માટે કરેલા આહાર, પાણી, કેળા લાવે, કેરીનો રસ કરે, મોસંબીનું પાણી કાઢે.. આહા..! એ બધા એને માટે કરેલાનો ત્યાગ ન કરે ત્યાં સુધી તેને નિમિત્ત અને નિમિત્ત સંબંધીનું પર્યાજ્ઞ નથી, ત્યાગ નથી, અત્યાગી છે. 'યશપાલજી'! આવું આ કર્યું હશે કે નહિ? તમે બધું સાંભળ્યું છે કે નહિ? આહાહા..! આવો માર્ગ છે.

ભગવાન 'કુંદકુંદાચાર્ય' ચોખ્ખો દાખલો આપે છે. નિમિત્ત-નૈમિત્તિકની વાત કરી અને હવે કોને નિમિત્ત-નૈમિત્તિક કહેવું? તો આ આધાકર્મીનો એક દૃષ્ટાંત આપ્યો. એને માટે કરેલો (આહાર આદિ) 'નહિ પર્યાજ્ઞ તો આત્મા (-મુનિ) નૈમિત્તિકભૂત...' નિમિત્તને આશ્રયે થતો વિકાર, દોષને 'બંધસાધક ભાવને...' છોડતો નથી.

'તેમ સમસ્ત પરદ્રવ્યને નહિ પર્યાજ્ઞ તો...' આ તો દૃષ્ટાંત કીધો. અધઃકર્મી અને ઉદ્દેશિક આહારનો દૃષ્ટાંત દીધો. તેમ આત્મા સિવાય... આહાહા..! બધા પરદ્રવ્ય તરફનું લક્ષ ન છોડે ત્યાં સુધી તેને નિમિત્ત અને નૈમિત્તિકનો ત્યાગ નથી. આહાહા..! પ્રભુ તો એમ કહે છે, કે જ્યાં સુધી અમે દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર પરદ્રવ્ય છીએ, અમારા ઉપર તારું લક્ષ જશે તો

અમે નિમિત્ત છીએ અને તને રાગ થશે. આહાહા...! એ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ છોડતો નથી ત્યાં સુધી તને તેનું પચખાણ અને પ્રતિક્રમણ નથી. આહાહા...! આવો વીતરાગમાર્ગ છે.

કાલે છાપામાં એમ આવ્યું, ત્યાગ થાય, પુણ્યને લઈને ત્યાગી થાય છે. અર..ર..ર...! સાંભળનારા લોકો પણ શું કરે છે? એમ કે, પુણ્યશાળી પ્રાણી જ ત્યાગી થઈ શકે. આહાહા...! અહીં તો કહે છે, કે નિર્ધન હોય, ગરીબ હોય, આહાર-પાણી પણ મળતા ન હોય છતાં અંતરમાં આત્મજ્ઞાન સહિત, સ્વરૂપની રમણતા (સહિત), નિમિત્ત તરફના વલણ અને નિમિત્તનો ત્યાગ કરી શકે છે. આહાહા...! તદ્દન નિર્ધન હોય, ગરીબ હોય તોપણ તે આત્માનું જ્ઞાન કરી, આત્માના આનંદનો અનુભવ કરી નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધના દોષને છોડે છે. આહાહા...! એનો અર્થ એમ નથી, કે પુણ્યશાળી છે.

પરનો ત્યાગ કરવો એમાં પુણ્યનું શું કામ છે? રાગનો ત્યાગ અને નિમિત્ત તરફના લક્ષનો ત્યાગ, એમાં પુણ્યનું શું કામ છે? પુણ્ય પોતે છોડવા જેવું છે. કારણ કે પુણ્ય જે છે એ નિમિત્ત ઉપરના લક્ષે પુણ્ય થાય છે. પુણ્ય છે એ નૈમિત્તિક ભાવ છે અને તેનું નિમિત્ત પર ઉપર જાય છે. પછી ભલે કોઈ ગરીબને દેવું હોય કે ભક્તિ કરવી હોય પણ લક્ષ નિમિત્ત ઉપર જાય છે ને? એ નિમિત્ત ઉપર લક્ષ જાય છે ત્યારે એ શુભભાવ થાય છે. જ્યાં સુધી નિમિત્ત ને નૈમિત્તિકભાવને છોડતો નથી ત્યાં સુધી તેનું તેને પચખાણ અને પ્રતિક્રમણ નથી. આહાહા...!

એ અહીં કહે છે, જુઓ! જેમ એ આધાકર્મી અને ઉદ્દેશિક આહાર, ખબર છે એને માટે બને છે, આ બન્યો છે, એને છોડતો નથી, લ્યે છે ત્યાં સુધી તેને તે ઉદ્દેશિક આહાર અને તેનાથી (થયેલો) દોષનું તેને પચખાણ નથી, પ્રતિક્રમણ નથી, તેનો એને ત્યાગ નથી. આહાહા...! આવો માર્ગ છે. એ તો દૃષ્ટાંત આપ્યો. ઉદ્દેશિક અને આધાકર્મીનો તો દૃષ્ટાંત આપ્યો.

‘તેમ સમસ્ત પરદ્રવ્યને...’ સમસ્ત પરદ્રવ્યને. ભાષા તો જુઓ! આહાહા...! ભગવાન કહે છે, કે હું પણ પરદ્રવ્ય છું. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર પણ પરદ્રવ્ય છે. આહા...! એ ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર પ્રભુ, એના અવલંબન અને આશ્રય વિના પરદ્રવ્ય ગમે તે હો, તેના તરફના વલણવાળો ભાવ દોષ જ છે. આ ભગવાન વાત કરે છે. આવે, અશુભથી બચવા માટેની શુભભાવની વાત કરે. સમજાય છે? ભગવાનની ભક્તિ, પૂજા એવો ભાવ હોય. પણ કહે છે, કે એ ભાવ છે એ નિમિત્તને આશ્રયે તારામાં તારાથી થયેલો છે તેને તું છોડતો નથી ત્યાં સુધી તેનું તને પ્રતિક્રમણ અને પ્રત્યાખ્યાન નથી. આહાહા...! આકરી વાત છે. આ કોઈ પક્ષની વાત નથી. આ તો સ્વદ્રવ્ય અને પરદ્રવ્યની વહેંચણીની વાત છે. આહાહા...! ભગવાનના માર્ગમાં કાંઈ એક જ દ્રવ્ય છે? અનંત દ્રવ્ય છે. અનંત દ્રવ્યમાંથી એકલું તારું દ્રવ્ય, એનો આશ્રય કરતાં નિમિત્ત તરફના વલણનો આશ્રય છૂટી જાય છે.

આહાહા...!

‘સમસ્ત પરદ્રવ્ય...’ ઓહોહો...! ગજબ વાત કરી છે ને! ઓલામાં આવે છે ને? ૩૧ ગાથામાં. ‘ઈંદિયે જિણિતા’. ગાથામાં પાઠ આટલો જ છે, કે ઇન્દ્રિયને જીતીને અને ટીકાકારે અર્થમાં કલેશ કરી નાખ્યો. કારણ કે ટીકાકાર ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યે’ ત્યાં સુધી લીધું કે, ઇન્દ્રિયને જીતવું એટલે શું? કે, આ દ્રવ્ય ઇન્દ્રિય જડ, ભાવ ઇન્દ્રિય એક એક વિષયને જાણનારી ભાવ ઇન્દ્રિય અને ઇન્દ્રિયનો વિષય. ચાહે તો સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર, વેપાર-ધંધો, દેવ-ગુરુ અને શાસ્ત્ર, એ બધા ઇન્દ્રિય છે. એવો અર્થ કર્યો તો (પેલો કહે), કલેશ કરી નાખ્યો અર્થમાં. આહાહા...! પણ પ્રભુ! એમાં શું થયું? ‘ઈંદિયે જિણિતા’ એનો અર્થ કે અનીન્દ્રિયમાં જા. એટલે એનો અર્થ એ થયો કે, અનીન્દ્રિય તરફ જા એટલે આ બાજુના બધા વલણ છૂટી ગયા. એનો અર્થ જ એવો થયો અંદરથી. આહાહા...! એ ટીકાકારે કલેશ નથી કર્યું, પ્રભુ! ટીકાકારે તો એમાં રહેલા ભાવને સ્પષ્ટ કર્યા છે. અરે...! પણ કોને કહેવું? આહા...!

એવા ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’. અરે...! ‘બનારસીદાસ’, ‘ટોડરમલ’, ‘રાજમલજી’એ એવી ટીકા (કરીને) કલેશ કરી નાખ્યું. ‘સમયસાર’માં સીધો સાદો અર્થ હતો એનો કલેશ કરી નાખ્યો. કારણ કે ‘જો ઇંદિયે જિણિતા’ એટલે ઇન્દ્રિયોને જીતવી, બસ! હવે ટીકાકારે એનો અર્થ એટલો કર્યો કે, ઇન્દ્રિય એટલે આ જડ ઇન્દ્રિય, ભાવ ઇન્દ્રિય-એક એક વિષયને જાણનારી ભાવ ઇન્દ્રિય અને ઇન્દ્રિયનો વિષય ભગવાન ને વાણી, બધા ઇન્દ્રિય. દેવ-ગુરુ ને શાસ્ત્ર, સ્ત્રી, કુટુંબ ને પરિવાર, પૈસો, લક્ષ્મી ને મકાન. એ બધા ઇન્દ્રિયમાં જાય છે. કેમકે એ અનીન્દ્રિય નથી. એ અનીન્દ્રિય નથી. એવો અર્થ તો બરાબર કાઢ્યો. ભાઈ! આહાહા...! અરે...રે...! એને આરોપ આપે છે, કે કલેશ કરી નાખ્યું. ઇન્દ્રિયને જીતવું એટલું હતું એમાંથી મોટું લાંબું લપસિંદર કરીને ઇન્દ્રિયનો વિષય છે તેને પણ ઇન્દ્રિય કરી નાખ્યું. આમાં સમજાય છે કાંઈ? ૩૧ ગાથા છે. ‘ઈંદિયે જિણિતા’. ગાથા તો ટૂંકી છે ને? ગાથામાં તો ટૂંકો ગંભીર ભાવ ભર્યો છે.

‘ઈંદિયે જિણિતા’નો અર્થ કે, અનીન્દ્રિય એવા ભગવાનઆત્માને આશ્રયે જા. આહાહા...! અનીન્દ્રિય એવો જે ભગવાનઆત્મા, એટલે પછી આચાર્યોએ સંતોએ ઇન્દ્રિયનો અર્થ અનીન્દ્રિય સિવાયની જે ચીજો એ બધાને ઇન્દ્રિય જ કહ્યું. એ તો બરાબર વ્યાજબી કર્યું છે, યથાર્થ કર્યું છે. આહાહા...! હવે એને એમ કહેવું છે, કે કિલ્લ કરી નાખ્યું. દુર્બોધ.. શું કીધું? દુર્બોધ. હેં? દુરુહ.. દુરુહ કર્યું. અર..ર..ર...! પ્રભુ પ્રભુ શું કરે છે? ભગવાન ન મળે, કેવળી ન મળે. એવા કોઈ અવધિજ્ઞાન, મંત્રજ્ઞાન ન મળે. સાંભળનારા પણ બિચારા સાધારણ માણસો. માથે કાંઈક ત્યાગી દેખે અને જે કહે ઇ, પ્રમાણ. પ્રભુ! આ તો વીતરાગમાર્ગ છે ને, ભાઈ! સર્વજ્ઞ વીતરાગ ત્રિલોકનાથ, ‘ઈંદિયે જિણિતા’નો અર્થ જ એ કર્યો, ભાઈ! ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ પ્રભુએ એમ કહ્યું, ઇન્દ્રિયને જીતીને. ‘ગાણસહાવાધિયં મુણદિ આદં’ એમ કહ્યું છે ને? ભાઈ!

એનો અર્થ શું થયો? આહા...! ઈન્દ્રિયને જીતીને ‘ગાણસહાવ’ જ્ઞાનસ્વભાવથી અધિક પરથી જુદો. પરથી જુદો એટલે બધાથી જુદો થઈ ગયો. ભગવાન, ભગવાનની વાણી, શાસ્ત્ર એનાથી જુદો થઈ ગયો. બધાથી જ્ઞાનસ્વભાવે અધિક-ભિન્ન છે. આહાહા...!

‘જો ઈન્દિયે જિગિત્તા ગાણસહાવાધિયં મુણદિ આદં.’ તેને નિશ્ચયના સાધુએ જિતેન્દ્રિય કહ્યો છે. આહાહા...! ગજબ વાત છે. પરમસત્ય, અમૃત-અમૃત રેડ્યાં છે. ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવે’ થોડા શબ્દોમાં અમૃત-અમૃત રેડ્યાં છે. ટીકાકારે પણ એનો અમૃતનો અર્થ જ જેવો છે એવો કાઢ્યો છે. પ્રભુ! એને દુરુહ કહેવું, એને ક્લિષ્ઠ કહેવું, પ્રભુ! તને શોભતું નથી. ભગવાન! તું વીતરાગમૂર્તિ પ્રભુ છો ને! તો એમાં તારા આશ્રયમાં પૂર્ણ જા, પરથી બધાથી ખસી જા. એમાં જ એ આવી ગયું, પ્રભુ! આહાહા...!

અહીં એ દૃષ્ટાંત આપી (કહ્યું છે). આધાઃકર્મા અને ઉદ્દેશીક આહાર ત્યાગતો નથી તે તેના ભાવને ત્યાગતો નથી અને એને પ્રતિક્રમણ અને પર્યાયજાણ નથી. આહા...! એવી રીતે. એ તો દૃષ્ટાંત કહ્યો. છે ને? ‘તેમ સમસ્ત પરદ્રવ્યને...’ આહાહા...! એક સ્વદ્રવ્ય સિવાય. પૂર્ણાનંદનો નાથ પ્રભુ, સચ્ચિદાનંદ અખંડ અભેદ ચૈતન્યદળ એ સ્વદ્રવ્ય સિવાય જેટલા બીજા સમસ્ત પરદ્રવ્ય. છે એમાં? ‘સમસ્ત પરદ્રવ્યને...’ એમાં દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર આવી જતા હશે? પરદ્રવ્યમાં દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર આવી જતા હશે? હૈં? આવી જાય? આહાહા...! સિદ્ધાંત તો આ કહેવાય કે જેમાંથી સ્વનો આશ્રય પ્રગટ થાય, પરનો આશ્રય છૂટી જાય. આહાહા...! એમાં વાદવિવાદની જરૂર નથી, પ્રભુ! આહા...!

ભરેલો ભગવાન છો ને! પૂર્ણ પ્રભુ છો ને, પ્રભુ! તારામાં શું ખામી છે? ભજનમાં આવ્યું છે, નહિ? ‘પ્રભુ મેરે તુમ સબ વાતે પૂરા, પ્રભુ મેરે તુમ સબ વાતે પૂરા, પર કી આશ કહાં કરે પ્રીતમ’ દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની પણ (આશા નહિ). એ સ્તુતિ છે. ‘પર કી આશ કહાં કરે પ્રીતમ, કઈ વાતે તુમ અધૂરા, કઈ વાતે તુમ અધૂરા, પ્રભુ મેરે તુમ સબ વાતે પૂરા.’ આહાહા...! પ્રભુ! તું અનંત ગુણે પૂર્ણ છો ને! કઈ વાતે તું અધૂરો છો? નાથ! કે, તારે પરદ્રવ્યનો આશ્રય લેવો પડે? આહાહા...! આવી વાત છે. ‘યશપાલજી’! સત્ય વાત આવી છે, ભગવાન! પછી એને એકાંત કહે, આ કહે. ગમે તે કહો, પ્રભુ! આહાહા...! ઊંધું પડવાની પણ એનામાં શક્તિ, યોગ્યતા છે. શક્તિ નથી, પર્યાયમાં યોગ્યતા છે. એના દ્રવ્ય-ગુણમાં ઊંધું પડવાની શક્તિ નથી. આહાહા...!

ભગવાન! દ્રવ્ય અને ગુણે તો પરિપૂર્ણ (છે). એમાં કોઈ શક્તિ અપૂર્ણપણે થવાની કે રાગની યોગ્યતાપણે થવાની, પ્રભુ! તારામાં કોઈ ગુણ જ નથી. પર્યાયમાં, એક સમયની પર્યાયમાં યોગ્યતા એ આખો સંસાર (છે). આહાહા...! એ પર્યાયમાં યોગ્યતામાં પણ નિમિત્તનો આશ્રય જે લે છે તેટલો પર્યાયમાં નૈમિત્તિક વિકાર થાય છે. તેને તે પ્રતિક્રમતો નથી તેથી તે દોષમાં આવે છે. પણ જે કોઈ પોતાના સ્વદ્રવ્યનો-ગુણનો આશ્રય લઈ સમસ્ત પરદ્રવ્ય

તરફનું લક્ષ છોડી. અહીં તો સમસ્ત પરદ્રવ્ય આવ્યું એમાં યાદ શું આવ્યું? ઓલું ઇન્દ્રિયનું (યાદ) આવ્યું. 'જો ઇન્દિયે જિણિતા'. એમાં બધા પર આવ્યા ને? આહાહા..!

તું અનીન્દ્રિય પ્રભુ છો, પૂર્ણાનંદનો નાથ અનીન્દ્રિય, એના તરફ જતાં તારે કયા તરફના વલણનો ભાવ રહી જાય છે? અતીન્દ્રિય આનંદનો નાથ પ્રભુ, એના તરફ જતાં કયો પરદ્રવ્ય તરફનો આશ્રયભાવ તને પૂર્ણ દ્રવ્યનો આશ્રય થતાં રહી જાય છે? સ્વદ્રવ્યનો આશ્રય લેતા સમ્યક્ થાય પણ હજી આશ્રય થોડો હોય, એટલો નિમિત્ત આશ્રયે જાય તો એટલો તો દોષ છે. આહાહા..! ભગવાનઆત્મા અંદર સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, પૂર્ણાનંદનો નાથ ભગવંત સ્વરૂપ છે, એને પૂર્ણ રીતે જ્યાં આશ્રય કર તો કોઈપણ દ્રવ્યનો, નિમિત્તનો આશ્રય લેવાની તને જરૂર નથી. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ? ઝીણી વાત, બાપુ! અંદરનો માર્ગ બહુ (ઝીણો). યથાર્થ વસ્તુ, યથાર્થ વસ્તુ. આહાહા..! શું એનું વર્ણન! શું એની શૈલી! આહાહા..!

જેમ આધાકર્મી અને ઉદ્દેશીક આહાર, મુનિ માટે કરેલો (હોય), એને ખ્યાલમાં આવે છે, કે આ બે જણા છે અને આહાર આટલો બધો કેમ? છતાં એ લ્યે છે તો એ આધાકર્મી અને ઉદ્દેશીકનો નિમિત્ત તરફના વલણવાળો દોષ છે એને છોડતો નથી. તેથી તે મુનિ નથી. આહાહા..! 'તેમ સમસ્ત પરદ્રવ્યને નહિ...' છોડતો. આહાહા..! વાત તો સાદી છે પણ ભાવ તો બહુ ઊંડા છે. હેં? ભાષા તો સાદી છે. પ્રભુ! તું મોટો છો, નાથ! અહીં તો તારી વાતું ચાલે છે. આહાહા..! કહે છે, કે તારામાં શું અધુરાઈ છે? કે જેથી તને પરદ્રવ્યનો આશ્રય લેવો પડે? આહાહા..! અને જેટલો પરદ્રવ્યના આશ્રય ઉપર લક્ષ જાય એટલો દોષ છે એમ કબુલ કર. ભલે સ્વદ્રવ્યને આશ્રયે સમ્યગ્દર્શન થયું છતાં જેટલો હજી પરદ્રવ્યને આશ્રયે જા એટલો દોષ છે એ જ્ઞાનમાં, શ્રદ્ધામાં રાખજે, નહિતર ગોટો વળશે. આહાહા..!

એ આધાકર્મી અને ઉદ્દેશીક, એ તો નિમિત્ત છે, પણ લેનારને તેનો ભાવ છે એ નૈમિત્તિક છે. એ નૈમિત્તિક ભાવ અને નિમિત્ત, બેને જે છોડતો નથી તેને તેનો ત્યાગ નથી. આહાહા..! તેને આધાકર્મી અને ઉદ્દેશીક આહારનો ત્યાગ નથી. અને મુનિને તો ત્યાગ હોવો જોઈએ. આહાહા..! જેમ એનો ત્યાગ થતાં મુનિને મુનિપણાનું યથાર્થપણું ઉત્પન્ન થાય છે. 'તેમ સમસ્ત પરદ્રવ્યને નહિ પર્યખતો...' આહાહા..! આત્મા સિવાય અનંતા દ્રવ્યો, ચાહે તો સિદ્ધ ભગવાન હો, આહાહા..! પંચ પરમેષ્ઠી હો કે સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર, ધંધો-વેપારપાણી, આ બધી આખો દિ' ધમાલ ધંધા એ નિમિત્ત છે. એને આશ્રયે થતો દોષ છે એ છોડતો નથી ત્યાં સુધી એ પાપી છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- બાયડી, છોકરાઓનું કરવું જોઈએ.

ઉત્તર :- બાયડી ક્યાં હતી? બાપા! કચે ક્ષણે દેહ છૂટી જશે? બેઠા બેઠા કાંઈ નહિ હોય અને ફૂ... થઈ જશે. આહા..!

મુમુક્ષુ :- જીવને ખબર તો પડે ને...

ઉત્તર :- કાંઈ ખબરે નહિ આવે કે, આટલો રોગ આવ્યો. ‘મલકાપુર’વાળા કહેતા હતા ને? ‘મલકાપુર’વાળો એક ભાઈ નહિ આપણો? હૈં? ‘સ્વરૂપચંદ’! ‘સ્વરૂપચંદ’ નાની ઉંમરનો કાપડનો મોટો વેપારી છે. હજી પરણ્યો નહોતો. ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’ મોઢે, કંઈસ્થ. બહુ પ્રશ્ન કરતો. ‘મલકાપુર’નો. આવ્યું છે ને? એક પત્ર આવ્યો છે. ‘મલકાપુર’ની એક પ્રતિમા ‘વીંછીયા’માં પંચ કલ્યાણક કરાવી છે. આપણા મુમુક્ષુ હતા. ઇ મંદિરમાં સ્થાપી છે. હવે એક જજનો પત્ર આવ્યો છે. કોર્ટ કામે ગઈ છે. હવે એ મૂર્તિને બેય જણા પૂજે છે. તેરાપંથી અને વીસપંથી. જજ જરી મધ્યસ્થ માણસ છે. એટલે જજ પૂછે છે, કે મહારાજ! આમાં તમારું નામ છે તો મારાથી અન્યાય ન થાય તો આને માટે આપ કંઈક કહો કે, મારે શું કરવું આમાં? કીધું, અમે તો કાંઈ કહેતા નથી. જજનો કાગળ છે. કોર્ટે ચડ્યા. એમ કે, તમારું નામ છે માટે તમે જે કહો તે પ્રમાણે હું ન્યાય (આપું), નહિતર અન્યાય (થઈ જશે). મોટો કાગળ આવ્યો છે. ભાઈને કહ્યું હતું, ‘રામજીભાઈ’! હા, કહ્યું હતું. કાલે કો’ક બીજાનો એક કાગળ આવ્યો છે. અજૈન છે પણ જૈન થવા માગે છે. એ વળી બીજો. બટાટાની આટલી કટકીમાં અનંતા જીવ છે, દૂધીના કટકામાં પણ અનંતા જીવ છે. જ્યાં હોય ત્યાં અનંતા.. અનંતા.. મહારાજ! આમાં મારે શું કરવું? એવો મોટો પત્ર આવ્યો છે. આવે. ઓલા નિગોદ આખા લોકમાં છે ને? જ્યાં ત્યાં બધે છે પણ બધે કંઈ દૂધી ખાતા નિગોદ ન મરે. સૂક્ષ્મ નિગોદ એમાં ન આવે. સૂક્ષ્મ નિગોદ જુદા રહી જાય છે. છે દરેકમાં સૂક્ષ્મ નિગોદ. આ પાણીમાં સૂક્ષ્મ નિગોદ છે પણ પાણી પીતા એ સૂક્ષ્મ નિગોદ અંદરમાં ન આવે. એ જુદા રહે. આ બધી લાંબી વાતું. બિચારાએ મોટું લખ્યું છે. મને કાંઈક જવાબ આપો. અહીં કોઈને (જવાબ) આપતા નથી. અહીં આવે અને પ્રશ્ન (પૂછે એનો) ઉત્તર આપીએ. અહીં ક્યાં એવી નવરાશ છે? આહાહા..!

‘મલકાપુર’માં તો ઓલી તકરાર. એમ કે, મૂર્તિમાં તમારું નામ છે. તમે શું આમાં કહેવા માગો છે? એ પ્રમાણે હું ન્યાય આપું. નહિતર મારાથી અન્યાય ન થઈ જાય. કોણ કહે? બાપા! આવી તકરારું.. અર..ર..ર..! અરે..! ત્રણલોકનો નાથ જેને સાચા સંત અને દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રનું તો નિમિત્તપણું, એ પણ નૈમિત્તિક દોષને ઉત્પન્ન કરે છે. એને આવા તકરારમાં શું? ભાઈ! એવી તકરારું હોય નહિ. આહાહા..! અહીં જુઓને! આ શું કહ્યું?

‘સમસ્ત પરદ્રવ્યને નહિ...’ છોડતો આત્મા. આહાહા..! એમાં દેવ આવ્યા, અરિહંત આવ્યા, પંચ પરમેષ્ઠી આવ્યા, સિદ્ધ આવ્યા. જ્યાં સુધી પરદ્રવ્ય તરફનું લક્ષ નહિ છૂટે ત્યાં સુધી તેને રાગ થાશે. રાગ નિમિત્ત કરાવતું નથી. પણ નિમિત્ત તરફના વલણમાં રાગ થયા વિના રહે નહિ. અને તે પણ એમ જણાવ્યું છે ને? ભાઈ! સાતમી ગાથામાં. રાગી છે માટે રાગ થાશે. પરદ્રવ્યનું લક્ષ કરે માટે રાગ થશે, એમ નહિ. એ શું સિદ્ધાંત કહ્યો? સમજાણું? પરદ્રવ્યનું લક્ષ કર્યે રાગ થાય તો ભગવાન ત્રણલોકને જાણે છે, તો એને રાગ થવો જોઈએ.

પણ પ્રભુ! તું રાગી છો, તેથી તને પરદ્રવ્ય તરફ વલણ થતાં, રાગી છો માટે તને રાગ થશે. પરદ્રવ્યનું નિમિત્તનું લક્ષ કરે છે માટે રાગ થશે, એમ નહિ. હેં? આહાહા...! શાસ્ત્રમાં આવા ન્યાય ભરેલા છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! પણ સમજાય એવી છે. એ.. 'નંદાભાઈ'! પકડાય એવી છે ને?

મુમુક્ષુ :- આપને ના કેમ પડાય?

ઉત્તર :- આ તો સાદી વાત છે.

આ સ્વદ્રવ્ય છે, પ્રભુ! એમાં પૂર્ણ પૂર્ણતા પડી છે. એટલે એને પરદ્રવ્યના નિમિત્તના આશ્રયની જરૂર નથી. છતાં સ્વદ્રવ્યનો આશ્રય લીધો હોવા છતાં, સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન થયું છતાં નબળાઈને લઈને નિમિત્ત તરફના વલણથી નૈમિત્તિક દોષ થશે અને ત્યાં સુધી તેને નૈમિત્તિકનો ત્યાગ નથી, પણ ત્યાગ કરવા જેવો છે. એના શ્રદ્ધા-જ્ઞાનમાં તો એ આવવું જોઈએ. નિમિત્ત તરફના વલણનો ભાવ, બેયનો ત્યાગ કરવા જેવો છે. આહાહા...! ભલે હું ચોથે ગુણસ્થાને હોઉં કે પાંચમે ભલે મને પરને આશ્રયે રાગ થાય અને પરનો આશ્રય આવે પણ શ્રદ્ધામાં એને આવવું જોઈએ કે, જેટલું પરનું લક્ષ જાય છે તેટલો રાગ થાય છે તે છોડવા જેવો છે. આહાહા...! આવી વાતું. આમાં વાદવિવાદ ઊભા કરે, સમાય એવા નથી, પ્રભુ!

એક કોર રામ, એક કોર ગામ-સમસ્ત દ્રવ્ય. સમસ્ત દ્રવ્યમાં શું બાકી રહી ગયું? વીતરાગની વાણી બાકી રહી ગઈ? હેં? ઓલા કહે છે ને? 'વિદ્યાનંદજી'! વીતરાગની વાણી નિમિત્ત છે એનાથી જ્ઞાન ન થાય, એવું માને નહિ એ મિથ્યાદષ્ટિ છે. એમ માને છે. અરે...! પ્રભુ! આહા...! સમાજ બિચારો સાધારણ છે. સમાજને વિચાર કરવાની શક્તિ થોડી, માથે બેઠો હોય એ જે કહે ઈ કર્યા કરે. વીતરાગની વાણી એમ કહે, નિમિત્ત છે પણ એનાથી તો અહીં જ્ઞાન થાય છે. એને ઠેકાણે કહે કે, નિમિત્તથી જ્ઞાન થાતું નથી. આહાહા...! ભાઈ! અહીં શું કહે છે? પરદ્રવ્યમાં ક્યુ બાકી રહી ગયું? વીતરાગની વાણી અને સાક્ષાત્ વીતરાગ સમવસરણમાં બિરાજે છે પણ પ્રભુ તારા દ્રવ્યથી એ પરદ્રવ્ય છે. જ્યાં સુધી તારું પરદ્રવ્ય તરફ લક્ષ જશે ત્યાં સુધી તેનો વિકલ્પ ઊઠશે. માટે સ્વદ્રવ્યને આશ્રયે પૂર્ણ થતાં નિમિત્ત-નૈમિત્તિકનો સંબંધ છૂટી જાય છે. નિમિત્તનું જ્ઞાન છૂટતું નથી. એ નિમિત્તનું કાંઈ જ્ઞાન નથી, જ્ઞાન તો પોતાનું છે. પણ નિમિત્તને આશ્રયે આ જે રાગ થાય છે એ રાગ પોતાનો નથી. શું કહ્યું ઈ?

નિમિત્ત પરમાત્મા છે, પંચ પરમેષ્ટી છે એનું જ્ઞાન થાય. એ જ્ઞાન કાંઈ જાય નહીં. તે પણ એનું જ્ઞાન નથી. તે તારી પર્યાયનું જ્ઞાન છે અને આ રાગ છે એ તારો સ્વભાવ નથી. નિમિત્ત જે અનંત પર છે એના તરફના આશ્રયમાં જે રાગ થાય એ દોષ છે. એ દોષ છોડવા જેવો છે એવો તો એણે પહેલો નિર્ણય કરવો જોઈએ. આહાહા...!

‘સમસ્ત પરદ્રવ્યને નહિ પચખતો...’ સમસ્ત પરદ્રવ્યને દષ્ટિમાંથી નહિ છોડતો. આહાહા...! ‘(-નહિ ત્યાગતો) આત્મા તેના નિમિત્તે થતા ભાવને...’ છોડતો નથી. આહાહા...! ગજબ ટીકા છે ને! ઓહોહો...! શું એની ગંભીરતા! હવે આવા ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ (એને કહે) ‘સમયસાર’ની ટીકા (કરીને) દુરુહ કરી નાખ્યું છે. અરે...! બાપુ! ભગવાન! એમ રહેવા દે, બાપુ! સ્પષ્ટ કરી નાખ્યું છે. એક એકને સ્પષ્ટ કરી નાખ્યું છે. આમ હથેળીમાં બતાવે એમ બતાવ્યું છે. આહાહા...! સાદી ભાષા, સત્ની પૂરી દશા. આહાહા...! પ્રભુ! તારી સત્ની પૂરી દશા ક્યારે થાય? કે, સમસ્ત પરદ્રવ્યના નિમિત્ત તરફથી વલણ છૂટી જાય ત્યારે. આહાહા...! રહે, સાધક હોય ત્યાં સુધી રહે, છતાં રહે એ નૈમિત્તિક દોષ છે એમ તો તારી દષ્ટિમાં રહેવું જોઈએ. નહિતર એને છોડીને પછી સિદ્ધ થા એ તો નહિ થઈ શકે. નિમિત્ત તરફના વલણનો રાગ સારો છે અને ઠીક છે, એ મને કલ્યાણનું કારણ થશે (એમ માનીશ ત્યાં સુધી) તો તેને છોડીને અંદરમાં જઈ નહિ શકે. આહાહા...! ન્યાય સમજાય છે? આહાહા...! આવો ઉપદેશ છે. બાયડી, છોકરા ને ધંધા ને મકાન તો ક્યાંય રહી ગયા. એ તો બધા પરદ્રવ્ય છે. એને આશ્રયે તો નૈમિત્તિક દોષ થાય, થાય ને થાય. એ તો પાપ થાય. એ તો પાપ દોષ થાય અને ભગવાન, પંચ પરમેષ્ટી આદિને આશ્રયે પુણ્યભાવ થાય. આહાહા...! બેય ભાવને પચખતો નથી. એ દષ્ટાંત (થયો).

‘વળી અધઃકર્મ આદિ જે પુદ્ગલદ્રવ્યના દોષો તેમને આત્મા ખરેખર કરતો નથી...’ શું કહે છે? ખરેખર મુનિ છે એ અધઃકર્મી આહારને લેતો નથી એટલે કે કરતો નથી એમ. લેતો નથી એટલે કે એને કરતો નથી. લે તો કરે છે તેમ કહેવાય. લેતો નથી. આહાહા...! ખરેખર! ‘વળી અધઃકર્મ આદિ જે પુદ્ગલદ્રવ્યના દોષો તેમને આત્મા ખરેખર કરતો નથી...’ કરતો નથીનો અર્થ શું? એ તો આહાર કરનારો પણ આહારને કરતો નથી, પણ અહીં કરતો નથી એટલે શું? કે એને માટે જે આહાર તૈયાર કરે એ લેતો નથી. લેતો નથી એટલે કરતો નથી એમ. આહાહા...! આવી વાતું છે. આહાહા...!

‘ખરેખર કરતો નથી...’ એટલે મુનિ છે એ ઉદ્દેશિક આહાર અને અધઃકર્મી આહાર લેતો જ નથી. એનો એવો નૈમિત્તિક ભાવ આવતો જ નથી, એમ કહે છે. આહાહા...! ‘તેઓ પરદ્રવ્યના પરિણામ હોવાથી...’ એ તો પરદ્રવ્યના પરિણામ છે. એને લેવું એ તો દોષના પરિણામ છે. આહાહા...! ‘તેમને આત્માના કાર્યપણાનો અભાવ છે,...’ એ દોષ આત્માનું કાર્ય છે એનો તો અભાવ છે. આહાહા...! તેથી અધઃકર્મી ક્રિયા તો પર છે પણ એને લેવાનો ભાવ એ દોષનું કાર્ય છે. આહાહા...! એ કાર્યનો તો મુનિને અભાવ છે. એ દોષના કાર્યનો તેને અભાવ છે. સમજાણું કાંઈ? બહુ ઝીણી વાત આપી છે. ઓહો...!

‘માટે અધઃકર્મ અને ઉદ્દેશિક એવું જે પુદ્ગલદ્રવ્ય તે મારું કાર્ય નથી...’ એટલે કે મારે લેવા લાયક નથી એમ. મારું કાર્ય નથી એટલે કાર્ય તો કરનારું પણ નથી, છે તો પર્યાય

એની. પણ મારું કાર્ય નથી એટલે મને લેવા લાયક નથી. મને લેવા લાયક નથી એટલે મારું કાર્ય નથી, એમ. આહાહા...! 'કારણ કે તે નિત્ય અચેતન હોવાથી...' એ તો અચેતન છે. લેવાનો દોષ છે એ અચેતન છે અને એ વસ્તુ પણ અચેતન છે. 'તેને મારા કાર્યપણાનો અભાવ છે.' આહાહા...! મુનિ એમ કહે છે, કે એ અધઃકર્મી અને ઉદ્દેશિક લેવાનો જે ભાવ (છે) એ દોષ છે અને એ તો અકાર્ય છે, મારું કાર્ય નથી. આહાહા...! છે? એમ.. વિશેષ આવશે...

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રવચન નં. ૩૫૫ ગાથા-૨૮૬, ૨૮૭ શ્લોક-૧૭૮ રવિવાર, માગશર સુદ ૬, તા. ૨૫-૧૧-૧૯૭૯

'સમયસાર' ભાવાર્થ છે, ૨૮૬-૨૮૭નો ભાવાર્થ છે. 'અહીં અધઃકર્મ અને ઉદ્દેશિક આહારના દૃષ્ટાંતથી દ્રવ્ય અને ભાવનું નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણું દઢ કર્યું છે.' એનો પણ તેને ત્યાગ નથી. એ દૃષ્ટાંત આપ્યો છે, મુનિનો દૃષ્ટાંત છે. ઉદ્દેશિક અને આધાકર્મી આહાર બન્યો છે એ નિમિત્ત છે પણ એ જે લે છે એને નિમિત્તનો ત્યાગ નથી તેમ નિમિત્તથી થયેલા વિકારીભાવનો પણ એને ત્યાગ-પચખાણ નથી.

હવે કહે છે 'જે પાપકર્મથી આહાર નીપજે તે પાપકર્મને અધઃકર્મ કહેવામાં આવે છે,...' એ પાપકર્મને જ અધઃકર્મ કહેવામાં આવે છે. પાપથી એને માટે બનાવે ને? એ વસ્તુને પાપકર્મ કહે છે અથવા આહારને પણ અધઃકર્મ કહેવામાં આવે છે, આહારને પણ અધઃકર્મી કહેવામાં આવે છે. બે વાત કરી. 'જે આહાર, ગ્રહણ કરનારના નિમિત્તે જ,...' જે આહાર, ગ્રહણ કરનારના નિમિત્તે જ. જુઓને દૃષ્ટાંત પણ પોતે સાધુનો આપ્યો. 'બનાવવામાં આવ્યો હોય તેને ઉદ્દેશિક કહેવામાં આવે છે. આવા (અધઃકર્મ અને ઉદ્દેશિક) આહારને જેણે પચખ્યો નથી...' ઉદ્દેશિક અને અધઃકર્મ આહાર લેવું જેણે છોડ્યું નથી.

'તેણે તેના નિમિત્તે થતા ભાવને પચખ્યો નથી...' આહાહા...! અધઃકર્મ આહાર જે લે છે તે નિમિત્તને છોડ્યું નથી અને તેના નિમિત્તે થતાં ભાવના પણ એને પચખાણ નથી. આહાહા...! આવો તો દાખલો (આપ્યો છે). (અત્યારે તો) સાધુ માટે તો બધું બનાવે, આહાર, પાણી. અહીં કહે છે કે ઈ જેણે છોડ્યા નથી તેને તેનો ત્યાગ નથી, પચખાણ નથી. છતાં પણ પચખાણ-ત્યાગ માને એ તો મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! એને માટે બનાવેલો ઉદ્દેશિક આહાર લે એનું એને પચખાણ નથી, ત્યાગ નથી. છતાં એ પોતાને શ્રાવક કે મુનિ માને તો કહે છે, કે એ તો મિથ્યાત્વભાવ છે. આહાહા...!

‘અને જેણે...’ હવે સિદ્ધાંત અહીં છે. ‘તત્ત્વજ્ઞાનપૂર્વક તે આહારને પર્યાપ્યો છે...’ એકલો એને માટે ન કરેલો લે એ તો ઘણાં હોય. અમારે ગુરુ સંપ્રદાયના હતા. એને માટે કરેલો આહાર પાણી લે નહિ પણ દષ્ટિ મિથ્યાત્વ (હતી). સમજાય છે કાંઈ? એને માટે કરેલો આહાર-પાણી લે નહિ. એક આર્જિકા એમ કહેતી, અમે અમારા માટે કરેલો લેતા નથી, અમે ત્યાગી સાધુ છીએ.

અહીં તો તત્ત્વજ્ઞાનપૂર્વક સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક (એની વાત કહે છે). આત્મા જ્ઞાયક છે, પૂર્ણ સ્વરૂપ છે એનો અનુભવ હોય, તત્ત્વજ્ઞાનના અનુભવ સહિત વિશેષપણે સ્થિરતા કરીને તેનો ત્યાગ કર્યો હોય એને યથાર્થ પર્યાપ્ત કહેવામાં આવે છે. સમ્યગ્દર્શન વિના આધ્યાત્મિક કે ઉદ્દેશિક ન લે કદાચિત્, એને માટે કરેલો આહાર પાણી ન લે તો પણ એ મિથ્યાદષ્ટિ છે. આહાહા..!

જુઓને વાત પાઠમાં આવી ગઈ હતી, ટીકામાં આવી ગઈ હતી. ‘તત્ત્વજ્ઞાનપૂર્વક નિમિત્તભૂત પુદ્ગલદ્રવ્યને પર્યાપ્તો...’ ટીકામાં આવી ગયું છે. ઇ ટીકાની વ્યાખ્યા ભાવાર્થમાં નાખી, છેલ્લી લીટી છે. છેલ્લી લીટી, ટીકાની છેલ્લી લીટી. તત્ત્વજ્ઞાનપૂર્વક ઇ અહીં ભાવાર્થમાં નાખ્યું. શું કીધું? આ બધા પ્રસંગ તો અમારે ઘણા બનેલા. એક આર્જિકા હતી એ કહે, અમારે માટે (બનાવેલો) આહાર લેતા નથી. અમે તો બરાબર સાધુ છીએ. પણ દષ્ટિના ઠેકાણા નથી તો સાધુ ક્યાંથી આવ્યા? દષ્ટિ મિથ્યાત્વ છે. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર જેના ખોટા એને માને અને એને માટે કરેલો આહાર પાણી ભલે ન લે તોપણ તે મિથ્યાદષ્ટિ અવ્રતી જ છે. આહાહા..! આવું બધું પણ ક્યાં પરીક્ષા કરવા જાવી?

એટલે ‘તત્ત્વજ્ઞાનપૂર્વક...’ એમ કહ્યું ને? જ્ઞાયક આત્મા જ્ઞાતા-દષ્ટા આનંદકંઠ સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ (છે) એવી દષ્ટિ ને અનુભવ થયો હોય એ જીવ એને માટે કરેલા આહાર પાણીનો ત્યાગ કરે, પર્યાપ્ત કરે તો એ પર્યાપ્ત બરાબર છે. તત્ત્વજ્ઞાન સમ્યગ્દર્શન વિના એને માટે કરેલો આહાર પાણી ન લે તો પણ તે મિથ્યાદષ્ટિ અવિરતિ જ છે. સમજાણું કાંઈ આમાં? આહા..! ઓહો..!

ટીકામાં આવ્યું હતું. ટીકામાં છેલ્લી લીટી આમાં છે ‘તત્ત્વજ્ઞાનપૂર્વક નિમિત્તભૂત પુદ્ગલદ્રવ્યને પર્યાપ્તો...’ એમ ટીકામાં છે. એની ટીકાની જ વ્યાખ્યા કરી છે. ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યે’ ટીકામાં નાખ્યું છે, કે તત્ત્વજ્ઞાન સમ્યગ્દર્શન (પૂર્વક). આત્મા તદ્દન નિર્વિકલ્પ રાગના ભાવ રહિત પૂર્ણ સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્યદળ (છે) એનું જ્ઞાન ને શ્રદ્ધા જ્યાં થઈ નથી એ જીવો ભલે એને માટે કરેલા આહારનો ત્યાગ (કરે) અને પાણી ન લે, એથી એ ત્યાગી કહેવાય નહિ, તેથી એને પર્યાપ્ત કહેવાય નહિ. એ મિથ્યાદષ્ટિ અવિરતિ છે. આહાહા..! આમ છે.

અમારા સંપ્રદાયમાં જે ગુરુ હતા ઇ એને માટે કરેલું લેતા નહિ. બિલકુલ લે નહિ. ચાર ચાર ગાઉ, પાંચ પાંચ ગાઉનો વિહાર કરીને આવ્યા હોય તોય જાતે પોતે હોરવા

જાય અને નિર્દોષ જ્યાંથી હોય ત્યાંથી લે. ક્યાંય પણ શંકા પડે કે, અહીં અમારે માટે બનાવ્યું (છે તો) લે નહિ. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર ખોટા, એને માનવા અને એ માન્યતા સહિત ભલે આહાર પાણી એના કરેલા ન લે, એથી અહીં આ મૂળ મુદ્દો નાખ્યો છે. બહારનો ત્યાગ હોય કદાચિત્, આહાર પાણી આદિ ત્યાગ હોય એને માટે કરેલા ન લે અને જંગલમાં વસતો હોય પણ તત્ત્વજ્ઞાન ન હોય તો એને એ ત્યાગ કહેવાતો નથી. આહા...! આવી વાત છે.

‘તત્ત્વજ્ઞાનપૂર્વક તે આહારને પરખ્યો છે તેણે તેના નિમિત્તે થતા ભાવને પરખ્યો છે.’ સમ્યગ્દર્શન સહિત, એને માટે કરેલા આહાર પાણી જેણે છોડ્યા છે તેનું પરખાણ સાચું છે, તેનો ભાવ સાચો છે. કીધું ને? તેના ભાવને પરખ્યો છે. આહાહા...! ‘તેણે તેના નિમિત્તે થતા ભાવને પરખ્યો છે.’ નિમિત્તે થતાનો અર્થ નિમિત્તથી કાંઈ થતું નથી એનાથી પણ નિમિત્તને લક્ષે એ લઉં, એમ ભાવ આવ્યો ને એમાં? એ નિમિત્તને લક્ષે તે નિમિત્તથી થતાં એમ કહેવામાં આવ્યું.

‘આ રીતે સમસ્ત દ્રવ્યને...’ પૂર્ણ દ્રવ્યને. આહાહા...! એક કોર ભગવાન પૂર્ણ દ્રવ્ય અને એક બાજુ બધા આત્મા અને પરમાણુઓ, એ બધા પરદ્રવ્ય તરફથી લક્ષ ન છોડે ત્યાં સુધી તેના તરફના ભાવને, રાગને છોડતો નથી. આહાહા...! આકરું કામ બહુ દુર્લભ દુર્લભ છે, ભાઈ! લોકોએ પોતાની કલ્પનાથી સોંઘો કરીને માન્યો છે એવું નથી. આહાહા...!

‘આ રીતે સમસ્ત દ્રવ્યને અને ભાવને નિમિત્ત-નૈમિત્તિકભાવ જાણવો.’ આ તો અધઃકર્મ આહાર ને ઉદ્દેશિકનો દષ્ટાંત દીધો. (એ) નિમિત્ત (અને) નૈમિત્તિકનો ત્યાગ. એનો નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધનો દષ્ટાંત લીધો. એવી રીતે એક આત્મા સિવાય બધા પરદ્રવ્યો તરફમાં નિમિત્તનું લક્ષ કંઈ પણ રહે ત્યાં સુધી બધા નિમિત્તોનો એને ત્યાગ નથી. આહાહા...! આવું છે. ગ્રહણ કરે એટલે ઇ. પરદ્રવ્ય કાંઈ ગ્રહણ કરી શકતું નથી. આહાહા...! પણ પરદ્રવ્ય છે, આત્મા સિવાય જેટલા પરદ્રવ્ય છે તેને પોતાના માની, પોતાના જાણી અને લે છે ‘તે પરદ્રવ્યને ગ્રહણ કરે છે તેને રાગાદિભાવો પણ થાય છે,...’ આહાહા...! ઘણો વિસ્તાર. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર ઉપર લક્ષ જાય તો પણ કહે છે, રાગ થાય (કેમકે) પરદ્રવ્ય છે. અહીં કહે કે, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની ભક્તિ કરે, પૂજા કરે તો એનાથી કલ્યાણ થાય. આટલો બધો ફેર છે. શું થાય? માર્ગની રીત તો આ છે.

એક કોર ભગવાન સ્વદ્રવ્ય એનો જેટલો આશ્રય કરે એટલો જ તેને ધર્મ થાય અને જેટલો પરદ્રવ્યનો આશ્રય કરે તેટલો તેને અધર્મ થાય. આ સિદ્ધાંત (છે). આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? એક કોર ભગવાનઆત્મા પૂર્ણ આનંદ અને પૂર્ણ જ્ઞાનની મૂર્તિ પ્રભુ, એ તો સમસ્ત દ્રવ્યને જાણનાર-દેખનાર જેનો સ્વભાવ છે તે પણ પરને લઈને નહિ. પોતાનો જ સ્વભાવ પરનું અનંતનું જાણવું ને દેખવું એવો સ્વભાવી જે આત્મા, એના આશ્રય વિના અને આશ્રય કર્યો હોય છતાં જેટલો હજી પરદ્રવ્યના નિમિત્તનો આશ્રય રહે તેટલો હજી એને અત્યાગ

અને આહાર છે એને. આહાહા...! આવું છે. આટલું બધું ક્યારે શીખવા જાય? માર્ગ આવો છે, બાપા!

‘તે તેમનો કર્તા પણ થાય છે...’ શું કીધું? જ્યાં સુધી જેટલે અંશે આત્મા સિવાય પરદ્રવ્યનો આશ્રય લે તેના પ્રમાણમાં એને વિકાર પણ થાય અને તેના પ્રમાણમાં તેને વિકારનું પરિણમન પણ થાય. જ્ઞાની હોય તો પરિણમન થાય છતાં એનો કર્તા ન થાય અને અજ્ઞાનીને પરિણમન થતાં કર્તા થાય. આટલો ફેર. આહાહા...! શું કીધું? ફરીને, ‘સમસ્ત દ્રવ્યને અને ભાવને નિમિત્ત-નૈમિત્તિકભાવ જાણવો. જે પરદ્રવ્યને ગ્રહણ કરે છે (સ્વામીપણે) તેને રાગાદિભાવો પણ થાય છે, તે તેમનો કર્તા પણ થાય છે...’ મિથ્યાત્વ છે ત્યાં સુધી તેનો કર્તા પણ થાય પછી તત્ત્વજ્ઞાન થયા પછી નિમિત્તનો આશ્રય જરી રહે અને દોષ પણ થાય પણ તેનો કર્તા ન રહે, તેનો જાણનાર-દેખનાર રહે. સમજાણું કાંઈ? આવો ઉપદેશ છે.

‘અને તેથી કર્મનો બંધ પણ કરે છે;...’ આહાહા...! અજ્ઞાની પરદ્રવ્યને પોતાના માની સ્વામીપણે તેનાથી થતાં વિકારનો પણ સ્વામીપણે થઈ અને અજ્ઞાની કર્મ બાંધે. જ્ઞાની(ને) તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિ છે પણ જેટલો હજી સ્વનો આશ્રય પૂર્ણ થયો નથી અને પરનો આશ્રય રહ્યો છે તેટલો પરદ્રવ્યના નિમિત્તે અંદર રાગ થાય પણ છતાં (તેનો કર્તા નથી). પરમાર્થે પરિણમન છે માટે કર્તા કહેવાય, પરિણમે છે માટે કર્તા કહેવાય પણ કરવાલાયક છે એ રીતે કર્તા હોઈ શકે નહિ. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ આમાં?

મુમુક્ષુ :- એમાં જ સમજ્યા જેવું છે.

ઉત્તર :- ફરીને, જ્યાં સુધી તત્ત્વજ્ઞાન નથી, તત્ત્વની દૃષ્ટિ નથી ત્યાં સુધી તો સમસ્ત પરદ્રવ્યના નિમિત્તે, આશ્રયે થતાં ભાવનો તે કર્તા થાય છે, તે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ (કે જેને) સ્વના દર્શન થયા છે, તત્ત્વનું ભાન થયું છે પણ તત્ત્વનો પૂરો આશ્રય હજી લીધો નથી એટલો હજી પર તરફમાં, નિમિત્ત તરફમાં આશ્રય જાય છે એટલો રાગ થાય છે. પરિણમનની અપેક્ષાએ કર્તા કહેવાય, પરિણમે છે માટે, પણ કર્તાબુદ્ધિ (અર્થાત્) કરવા લાયક છે એવી બુદ્ધિ એને હોતી નથી. સમજાણું કાંઈ આમાં? આવું છે. આહાહા...!

આવો ધર્મ ક્યાંથી કાઢવો? કો’ક કહે. કાઢવો ક્યાં? અનાદિનો માર્ગ તો આ છે. સાંભળ્યો ન હોય અને ન સમજાય એટલે કાંઈ માર્ગ બીજો થઈ જાય? આહા...! ભલે બીજા ના પાડે. આહાહા...! ઓલા તો ત્યાં સુધી કહે છે, કે નિમિત્તને આશ્રયે, વીતરાગની વાણીને આશ્રયે નૈમિત્તિક જ્ઞાન થાય એ ના પાડે, એ મિથ્યાત્વી છે અને જેટલો બાહ્ય ત્યાગ કરે તેટલો પુણ્યશાળી તે ત્યાગ કરી શકે. અરે...! આવી વાત. અને સમાજ આખો ચૂકી જાય. શું થાય?

અહીં કહે છે, કે આત્માના જ્ઞાન-ભાન વિના જેટલો પૂર્ણ પરદ્રવ્યનો આશ્રય છે-નિમિત્ત, એથી એને ઈ મિથ્યાત્વ સહિત વિકારનો કર્તા છે. અને સમ્યગ્દર્શન થતાં પૂર્ણ આશ્રય

હજી નથી (અને જેટલું) પરમાં લક્ષ જાય છે, આશ્રય થાય છે તેટલો જ તે પરિણમનની અપેક્ષાએ કર્તા કહેવાય, કરવા (લાયક છે એવી) બુદ્ધિની અપેક્ષાએ કર્તા નથી. આહાહા...! કહો, બરાબર સમજાય છે? આહાહા...! આવું વસ્તુનું સ્વરૂપ છે. અરે...! આ વાત હતી ક્યાં? આહાહા...! 'લાઠી' ને 'બોટાદ' ને 'પાળીયાદ' ને 'રાણપર' ચોમાસા કરતા. આ બધી ક્રિયાની વાતો કરતા. આહાહા...! આ કરો ને આ કરો ને આ કરો ને આ કરો. મૂળ સમ્યગ્દર્શન શું એ ચીજ નહિ. આહાહા...! મૂળ વિનાની વાતું.

અહીં કહે છે, કે મૂળ મિથ્યાત્વ જેણે તોડ્યું નથી એણે તો બધા, દેવ-ગુરુ ને શાસ્ત્ર સુદ્ધાં, એને પોતે પોતાના માને, સ્વામી થાય તેથી તે તો નિમિત્ત સહિત મિથ્યાત્વ છે. આહાહા...! છે?

'તેમનો કર્તા પણ થાય છે અને તેથી કર્મનો બંધ પણ કરે છે;...' જેટલે અંશે આત્મા સ્વનો આશ્રય છોડીને પરના ઉપર લક્ષ જાય એટલે અંશે વિકારીભાવ પણ થાય અને તેનાથી બંધન પણ થાય. જ્ઞાની હોય તો પણ બંધન થાય. જેટલે અંશે પરદ્રવ્ય તરફ લક્ષ જાય છે પૂર્ણ આશ્રય સ્વભાવનો નથી ત્યાં સુધી એને બંધન છે. અજ્ઞાની(ને) તો સર્વથા પરદ્રવ્ય તરફ જ આશ્રય છે. સ્વદ્રવ્યની તો ખબર પણ નથી. આહાહા...! જ્ઞાનાનંદ સહજાનંદ ત્રણ કાળ, સમસ્ત પરદ્રવ્ય તેનો એ જ્ઞાતા-દૃષ્ટ છે. આ માને છે, કે સમસ્ત પરદ્રવ્ય, સ્વદ્રવ્યની ખબર નથી એટલે સમસ્ત પરદ્રવ્ય તે બધા મારા છે. એક પણ બે, ચાર દ્રવ્ય પણ પોતાના માન્યા એણે આખા દુનિયાના દ્રવ્ય પોતાના માન્યા. આહાહા...! કેમ કે આ આત્મા અંદર જ્ઞાતા, દૃષ્ટ છે. સમસ્ત પરદ્રવ્યનો જાણનાર, દેખનાર છે. એ દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રનો પણ ખરેખર તો એ જાણનાર, દેખનાર છે. એ પણ વ્યવહાર કહેવાય છે. પોતાની પર્યાયને જાણે છે એવો જ એનો સ્વભાવ છે. પોતાના અસ્તિત્વમાં પર્યાય છે, પોતાના અસ્તિત્વમાં પરદ્રવ્ય તો નથી. આહાહા...! પોતાના જ્ઞાનની પર્યાયના અસ્તિત્વમાં, હયાતીમાં પર તો નથી તેથી પરને જાણે એમ કહેવું એ વ્યવહાર છે. પોતાના અસ્તિત્વમાં છે તેને જાણવું, કહેવું એ નિશ્ચય છે. આહાહા...! કર્તા-ભોક્તા તો જ્ઞાનીને છે જ નહિ. અજ્ઞાનીને અજ્ઞાનીની પર્યાયમાં પણ પરદ્રવ્ય તો છે નહિ છતાં તે સ્વદ્રવ્યની દૃષ્ટિ નથી તેથી પર્યાયમાં પરદ્રવ્યપણાનું જ એને માન્ય છે. પરદ્રવ્ય (કહીને) હમણાં ટીકા(માં) આવશે. મૂળ, પરદ્રવ્ય જેનું મૂળ છે, એવો પાઠ આવશે. એટલે કે, પરદ્રવ્ય જેનું મૂળ સ્વામીપણું છે, એમ. કળશ આવશે, કળશ. આહાહા...!

'જ્યારે આત્મા જ્ઞાની થાય છે...' શુદ્ધ ચૈતન્ય ત્રણકાળ, ત્રણલોકના સમસ્ત દ્રવ્યો, તેના ગુણ ને પર્યાયનો જાણનાર-દેખનાર (છે). મારી હયાતીમાં તેના સંબંધીના જ્ઞાનને જાણનાર-દેખનાર (હું એમ જ્ઞાન થયું) 'ત્યારે તેને કાંઈ ગ્રહણ કરવાનો રાગ નથી,...' ત્યારે તેને પરને પોતાનો માનવાનો રાગ નથી. ગ્રહણનો અર્થ ઈ. પરને પોતાનું માનવાનો એને રાગ નથી. 'તેથી રાગાદિરૂપ પરિણમન પણ નથી...' તેથી તેને રાગ-દ્વેષ આદિના પરિણામ પણ

નથી. 'અને તેથી આગામી બંધ પણ નથી.' ભવિષ્યમાં બંધ ઈ પણ એને નથી. '(એ રીતે જ્ઞાની પરદ્રવ્યનો કર્તા નથી).' આવી વાત છે, ભાઈ!

મુમુક્ષુ :- પરદ્રવ્યનું કરવું નહિ તો રોટલા ખાવા કે નહિ?

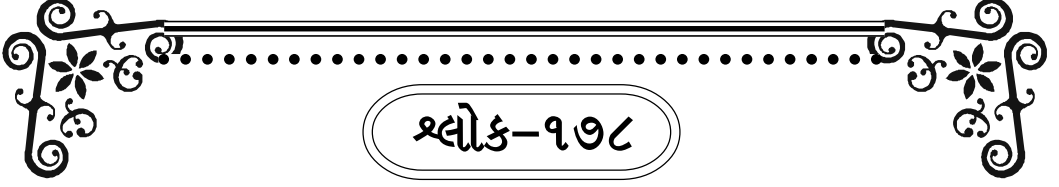
ઉત્તર :- કોણ ખાય છે? કોણ ખાય શકે છે? રોટલાની ક્રિયા, આ દાઢની ક્રિયા આત્મા કરી શકતો નથી. દાઢથી રોટલાના કટકા કરી શકતો નથી. આહા...! રોટલાના કટકાને ગળે ઉતારી શકતો નથી. આરે! આરે! આવી વાતું છે.

આત્મા સ્વદ્રવ્ય ભગવાન એના સિવાય જેટલા પરદ્રવ્ય છે એ બધાનો એ જ્ઞાતા-દૃષ્ટા છે. કોઈપણ દ્રવ્યની એક સમયની પણ પર્યાય, એ દ્રવ્ય નક્કામું નથી, કે એ પર્યાયને આ કરે. આહાહા...! જગતના જેટલા દ્રવ્યો છે તેટલા નક્કામાં નથી, કોઈ સમયે નક્કામાં નથી. એ નક્કામાં નથી એટલે કાર્ય વિનાના નથી, એટલે કે પર્યાય વિનાના નથી. જે જે સમયે તે તે દ્રવ્યની પર્યાય થાય તે તે કાર્ય એનું કરે છે. બીજો દ્રવ્ય એનું કાર્ય શી રીતે કરે? આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- છોકરાનું કાંઈ કરવું કે ન કરવું જોઈએ?

ઉત્તર :- છોકરા કોણ મોટા કરે? છોકરો હતો કે દિ'? 'સુમનભાઈ'નો 'સુમનભાઈ' હતો, એનો 'રામજીભાઈ'નો હતો કે દિ'? કહો! 'વીરચંદભાઈ'! છોકરાનું કરવું કે નહિ? 'રમણીકભાઈ'નું અને પછી એના એ છોકરાના છોકરા. ઘરનું પૂછે છે. આહાહા...! કોના કરે? બાપા! છોકરા કોણ? બાયડી કોણ? આ શરીર કોણ? વાણી કોણ? શરીર અને વાણી એ પરદ્રવ્ય છે. પરદ્રવ્યના સ્વામીપણે થઈને જો કામ કરે તો તો મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. આહાહા...! એવી વાત છે, ભાઈ! બહુ આકરું પડે. અત્યારે તો પ્રવાહ બીજો ચાલ્યો છે. આખી પ્રવાહની લાઈન ફરી ગઈ છે. આહાહા...! શું થાય? પ્રભુ!

વીતરાગ સર્વજદેવ જિનેશ્વરદેવનો તો આ હુકમ છે. પરમેશ્વર પરમાત્મા એવું એણે તો ત્રણકાળ, ત્રણલોક જોયા છે. એ પણ વ્યવહાર છે. કોઈને કાંઈ કર્યું છે એમ છે નહિ. શિષ્યનું પણ કર્યું છે, ગણધરને કર્યા છે એણે (એમ નથી). આહાહા...! ઉપદેશ પણ એમણે કર્યો છે એમ પણ નથી. આહાહા...! ઉપદેશ-વાણી તો જડ છે. સમસ્ત પરદ્રવ્યમાં એ આવી જાય છે. આહાહા...! કોને કરે? પ્રભુ! અને તે પુદ્ગલો તેની વર્તમાન પર્યાય વિનાના નથી. તેમ આત્મા પર્યાય વિનાનો નથી, એ પર્યાય વિનાના નથી, તો આની પર્યાય એની પર્યાયને (કરે એમ બને નહિ). પર્યાય વિનાનો નથી એની પર્યાય કેમ કરે? આહાહા...! આવું સાંભળવું મુશ્કેલ પડે એવું છે. આહા...!

શ્લોક-૧૭૮

(શાર્દૂલવિક્રીડિત)

ઇત્યાલોચ્ય વિવેચ્ય તત્કિલ પરદ્રવ્યં સમગ્રં બલાત્
તન્મૂલાં બહુભાવસન્તતિમિમામુદ્ધર્તુકામઃ સમમ્ ।
આત્માનં સમુપૈતિ નિર્ભરવહત્પૂર્ણેકસંવિદ્યુતં
યેનોન્મૂલિતબન્ધ ઇષ ભગવાનાત્માત્મનિ સ્ફૂર્જતિ ॥૧૭૮ ॥

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે, જેમાં પરદ્રવ્યને ત્યાગવાનો ઉપદેશ કરે છે :-

શ્લોકાર્થ :- [ઇતિ] આમ (પરદ્રવ્યનું અને પોતાના ભાવનું નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણું)

[આલોચ્ય] વિચારીને, [તદ્-મૂલાં] આમ બહુભાવસન્તતિમ્ સમમ્ ઉદ્ધર્તુકામઃ] પરદ્રવ્ય જેનું મૂળ છે એવી આ બહુ ભાવોની સંતતિને એકીસાથે ઉખેડી નાખવાને ઇચ્છતો પુરુષ, [તત્ કિલ સમગ્રં પરદ્રવ્યં બલાત્ વિવેચ્ય] તે સમસ્ત પરદ્રવ્યને બળથી (ઉદમથી, પરાક્રમથી) ભિન્ન કરીને (ત્યાગીને), [નિર્ભરવહત્-પૂર્ણ-એક-સંવિદ્-યુતં આત્માનં] અતિશયપણે વહેતું (ધારાવાહી) જે પૂર્ણ એક સંવેદન તેનાથી યુક્ત એવા પોતાના આત્માને [સમુપૈતિ] પામે છે, [યેન] કે જેથી [ઝન્મૂલિતબન્ધઃ ઇષઃ ભગવાન્ આત્મા] જેણે કર્મબંધનને મૂળથી ઉખેડી નાખ્યું છે એવો આ ભગવાન આત્મા [આત્મનિ] પોતામાં જ (-આત્મામાં જ) [સ્ફુર્જતિ] સ્ફુરાયમાન થાય છે.

ભાવાર્થ :- પરદ્રવ્યનું અને પોતાના ભાવનું નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણું જાણી સમસ્ત પરદ્રવ્યને ભિન્ન કરવામાં-ત્યાગવામાં આવે ત્યારે સમસ્ત રાગાદિભાવોની સંતતિ કપાઈ જાય છે અને ત્યારે આત્મા પોતાનો જ અનુભવ કરતો થકો કર્મના બંધનને કાપી પોતામાં જ પ્રકાશે છે. માટે જે પોતાનું હિત ચાહે છે તે એવું કરો. ૧૭૮.

શ્લોક-૧૭૮ ઉપર પ્રવચન

‘હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે, જેમાં પરદ્રવ્યને ત્યાગવાનો ઉપદેશ કરે છે :-’ પરદ્રવ્યને ત્યાગવાનો ઉપદેશનો અર્થ-પરદ્રવ્યનું સ્વામીપણું છોડવાનો ઉપદેશ (કરે છે). આહાહા...! પરદ્રવ્યનો તો ત્યાગ જ છે. ભગવાનઆત્મા અનંત પરદ્રવ્યના તો અભાવ-

સ્વભાવરૂપે છે અને એ દ્રવ્યો પણ આ દ્રવ્યના સ્વભાવરૂપે નથી. તો હવે પછી આ એનું શું કરે? ઈ આનું શું કરે? આહા...! અહીં કહે, પરદ્રવ્યના ત્યાગવાનું. પછી આમાંથી લે, છોડવા, બાયડી છોડો, છોકરા છોડો, લીલોતરી છોડો, ખાવું નહિ કંદમૂળ છોડો.

ઈ કહેશે ગાથામાં.

(શાર્દૂલવિક્રીડિત)

इत्यालोच्य विवेच्य तत्किल परद्रव्यं समग्रं बलात्
तन्मूलां बहुभावसन्ततिमिमामुद्धर्तुकामः समम् ।
आत्मानं समुपैति निर्भरवहत्पूर्णेकसंविद्युतं
येनोन्मूलितबन्ध एष भगवानात्मात्मनि स्फूर्जति ॥१७८॥

આહા...! 'આમ પરદ્રવ્યનું અને પોતાના ભાવનું નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણું વિચારીને...' જોયું! શું કહે છે? સ્વદ્રવ્ય ભગવાનઆત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપી પ્રભુ અને પરદ્રવ્ય તદ્દન ભિન્ન (છે). કર્મ, વાણી, શરીર, સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર, ધંધો, નોકર-ચાકર, પૈસો, કપડા, દાગીના, કબાટ, પેટીઓ એ બધું પરદ્રવ્ય (છે). આહાહા...! આનું શું કરવું? બાવો થાય તો આવું થાય. બાવો જ છે. પરદ્રવ્ય ક્યાં અંદરમાં પેસી ગયા છે? આહાહા...! સમજાય છે? ભાઈ! 'રમણીકભાઈ'! આવી વાત છે. ત્યાં 'કલકતા' મળે એવી નથી, હોં! આ તમારા બાપ પાસેથી મળે એવી નથી. આહાહા...! આવી વાતું છે. વિશેષતા આવશે.

'આમ (પરદ્રવ્યનું અને પોતાના ભાવનું નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણું)...' પરદ્રવ્ય નિમિત્ત અને પોતાનો ભાવ વિકારી નૈમિત્તિક. નિમિત્તના સંબંધમાં થયેલો ભાવ તે નૈમિત્તિક. જેમ કે, શરીર નિમિત્ત છે અને શરીર મારું એવો ભાવ થાય તે નૈમિત્તિક. પૈસો છે નિમિત્ત, પણ પૈસો એ મારો છે એવો ભાવ તે નૈમિત્તિક (છે). શાક છે એ પર નિમિત્ત, પણ તેને હું ખાઉં છું અને એને હું પચાવું છું અને એના બટકા કરું છું, એવો જે નૈમિત્તિક ભાવ તે વિકાર (છે). આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- જીભને દાંત નથી તો ચાવીને ખાવું.

ઉત્તર :- કાંઈ દાંત-ફાંત (એના નથી). એ દાંત અહીંથી નીકળી ગયો હોય તો પછી અડવા દેતા નથી. ઈ તો અહીં પડ્યો હોય ત્યાં સુધી રહે છે. બહાર નીકળે તો ઉહું...! અડશો નહિ, અડશો નહિ (એમ કહે છે). 'વીરચંદ્રભાઈ'! અહીં દાંત છે, જ્યાં સુધી દાંત ને દાઢ (છે) ત્યાં સુધી દૂધપાક, રોટલી ચાવે, બધું કરે, પણ નીકળી ગયો હોય તો પછી કહે, ઉહું...! અડશો નહિ. શું થઈ ગયું તને આ? (દાંત) અહીં હતો ત્યારે હું જાણે ચાવી શકું છું ને બધું બહાર નીકળી ગયો તો ભ્રશ થઈ ગયો. શું કહેવાય? એહું એહું. એંઠો થઈ ગયો. આહાહા...! આવું છે.

આ વીતરાગનો માર્ગ પહેલા તો પ્રગટ સમજવો એ મહા મુશ્કેલ છે, બાપુ! અને એનું પછી ચારિત્રનું પરિણમન એ તો કોઈ અલૌકિક વાતો છે. આહાહા...! ધન્ય અવતાર! ધન્ય કાળ! 'આમ (પરદ્રવ્યનું અને પોતાના ભાવનું નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણું) વિચારીને...' એમ કહ્યું ને? 'આલોચ્ય' બરાબર વિચારીને. આહાહા...! ગમે તે ચીજ (હોય), સામે નાટક હોય, જોવા જાય છે ને નાટક? 'ભર્તુહરિ'નો વેશ અને 'પીંગળા'નો વેશ.. કહે છે, કે એ બધા પરદ્રવ્ય છે. એને દેખીને તને જે રાગ થાય (કે) આહા...! ભારે મારા વેશ લાવ્યા! એ નૈમિત્તિક વિકાર છે. એવો નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધને [આલોચ્ય] 'વિચારીને...' આહાહા...! આ કપડું પણ સરખું પહેરીને બરાબર સરખું પહેરાય ને સરખું રહે, એવું જે કપડા સંબંધનું લક્ષ તે નિમિત્ત અને તેના નૈમિત્તિકમાં વિકાર થાય તે નૈમિત્તિક પોતાની પર્યાયમાં. આ છે તે એની પર્યાયમાં છે અને વિકાર થાય તે આત્માની પર્યાયમાં છે. એવો નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધનો વિચાર કરીને. 'છોટાભાઈ'! આવું છે. આહાહા...! આવો વીતરાગનો માર્ગ. લાખો માણસને તો આ બેસવું મુશ્કેલ પડે. બહારની, વ્યવહારની વાતું હોય તો ઓહો...હો...! રાજી, રાજી ને વાહ! વાહ! (થઈ જાય). અરે...! પ્રભુ! વાહ! વાહ! તો તારી થવી જોઈએ પ્રભુ! તું શાતા-દષ્ટા (છો અને) એ તો નિમિત્ત છે. તેનો આશ્રય કરતા તને વિકાર થાય. એનો આશ્રય છોડીને જેટલો સ્વનો આશ્રય કરે એટલો નિર્વિકાર થાય એ વાહ! વાહ! છે. આહાહા...! આહાહા...!

'પરદ્રવ્ય...' પરદ્રવ્યમાં કોઈ બાકી રહી ગયું? દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર, સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર, મકાન, પૈસો, દાગીના, કપડા, આબરુ... આહાહા...! બધા પરદ્રવ્ય છે. આ શરીર પરદ્રવ્ય છે, કપડા પરદ્રવ્ય છે, વાણી પરદ્રવ્ય છે, અહીં મન છે (જે) વિચારમાં નિમિત્ત (થાય છે) તે પરદ્રવ્ય છે. એ બધા પરદ્રવ્યનો અને... છે? પરદ્રવ્યનો અને પોતાના ભાવનો. પરદ્રવ્ય નિમિત્ત (છે). નિમિત્ત કરાવતું નથી પણ નિમિત્તને લક્ષે થાય માટે તેને નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણું વિચારીને (એમ કહ્યું છે). આહાહા...! અહીં હવે સિદ્ધાંત આવ્યો. અહીં ગોટા ઊઠે.

[તદ્-મૂલાં ઇમામ્ बहुभावसन्ततिम् समम् उद्धर्तुकामः] 'પરદ્રવ્ય જેનું મૂળ છે...' અહીં વાધો ઊઠે આખો. એટલે કે પરદ્રવ્ય જેના સ્વામીપણાનું મૂળ છે. પોતાનું સ્વામીપણું છોડી ને કોઈપણ રજકણ મારા છે એવું સ્વામીપણું (કરે છે) એ નૈમિત્તિક વિકારમાં તેનું સ્વામીપણું એ નિમિત્ત છે. પરદ્રવ્ય એને વિકારનું કારણ નથી. પરદ્રવ્ય વિકારનું કારણ (હોય તો) ભગવાન તો પરદ્રવ્ય જુએ (છે). ત્રણકાળ ત્રણલોક દેખે છે. હેં? આહાહા...! 'પરદ્રવ્ય જેનું મૂળ છે...' એટલે કે વિકારમાં નિમિત્ત મૂળ છે. નિમિત્તને લક્ષે વિકાર થાય છે અને તે નિમિત્તનું સ્વામીપણું જેનું મૂળ છે, સ્વનું સ્વામીપણું જોણે છોડ્યું છે. આહાહા...!

ભગવાનઆત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ! અસ્તિપણે, સત્પણે, સત્તાપણે બિરાજમાન છે એની સત્તાનો પૂર્ણ સંગ્રહ, અનંત ગુણનો સંગ્રહ છે. એવું જે સ્વદ્રવ્ય, આહાહા...! અને પરદ્રવ્ય.

છે? એમ વિચારીને ‘બહુ એવી આ ભાવોની સંતતિને એકીસાથે ઉખેડી નાખવાને ઈચ્છતો...’ ‘પરદ્રવ્ય જેનું મૂળ છે...’ એટલે કે સ્વદ્રવ્યનો આશ્રય છોડી અને જેટલો પરદ્રવ્યનો આશ્રય સ્વામીપણે ધણીપતે મારાપણે કરે છે એ મારા છે, મારાથી થાય છે, મારાથી રહે છે, મારાથી તૂટે છે, મારાથી ભંગાય છે, આત્મા સિવાય પરદ્રવ્યના કોઈપણ ભાવને મારાથી રખાય છે, મારાથી છોડાય છે, મારાથી એનો ઉપયોગ થાય છે એવું જે પરદ્રવ્ય જેનું મૂળ છે. આહાહા...! આવું છે. છોકરો સારો થાય તો પોતાનો માને નહિ? છોકરો અહીં આવે. આહાહા...! કોના છોકરા ને કોની છોકરી? બાપુ! શરીર અને વાણી પણ જડના છે. આ વાણી અને શરીર એ જડના છે. એનું સ્વામીપણું જેને છે, એ પરદ્રવ્ય જેનું મૂળ છે. વિકારમાં, નૈમિત્તિકમાં પરદ્રવ્ય મૂળ છે, વિકારમાં સ્વદ્રવ્ય મૂળ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? કહો, ‘ઝાંઝરીજી’! છે ને અંદર? આહા...!

ભગવાન સ્વદ્રવ્ય છે ને એ સિવાય બીજા બધા કર્મ, વાણી, શરીર, મન, સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર, મકાન, આબરુ, પૈસા, કપડા, દેવ-ગુરુ ને શાસ્ત્ર, મંદિર, ભગવાનના મંદિર એ બધા પરદ્રવ્ય છે. પરદ્રવ્ય જેનું મૂળ છે પણ એ પરદ્રવ્યનો સ્વામી થાય છે એ જેનું મૂળ છે વિકારનું, વિકારનું મૂળ એ છે. આહા...! કર્મને લઈને વિકાર થાય છે એમ નથી. કર્મ એ પરદ્રવ્યમાં જાય છે, નિમિત્તમાં જાય છે. કર્મ પણ નિમિત્તમાં જાય છે, એ તો નિમિત્ત છે, પણ કર્મ મારા એવું જે મૂળ, પરદ્રવ્યનું મૂળ ધણીપતુ.

‘પરદ્રવ્ય જેનું મૂળ છે એવી આ બહુ ભાવોની સંતતિને...’ દેખો! પરદ્રવ્યના લક્ષે થતી એ બહુ ભાવની સંતતિ. સંતતિ (અર્થાત્) દીકરો-દીકરા, દીકરો-દીકરા આદિ એમ થાય ને? એમ વિકારની સંતતિ એક પછી એક પછી એક પછી એક વિકાર... વિકાર... આહાહા...! આવું છે. ‘પરદ્રવ્ય જેનું મૂળ છે...’ સ્વદ્રવ્ય જેનું મૂળ તો મોક્ષનું છે. સ્વદ્રવ્ય મૂળ તો મોક્ષનું મૂળ છે. એ વિકારનું મૂળ નથી. પરદ્રવ્યનું નિમિત્ત વિકારનું મૂળ છે. વિકાર કરે છે તેને મૂળ નિમિત્ત કહેવાય છે. પરદ્રવ્ય નિમિત્ત છે માટે વિકાર થાય છે, એમ નહિ. આહાહા...! ગજબ વાત છે. સમજાણું કાંઈ? વિકારી ભાવમાં ચાહે તો મિથ્યાત્વ હોય, રાગ હોય, દયા હોય, વિષય (હોય), દયા હોય, ભક્તિ હોય, પૂજા હોય, વ્રત હોય એ વિકારમાં મૂળ દ્રવ્ય પરદ્રવ્યનું સ્વામીપણું છે. એવા પરદ્રવ્યના સ્વામીપણાથી. ‘એવી આ બહુ ભાવની સંતતિ...’ બહુ વિકાર ભાવની પરંપરા. આહાહા...!

દોરો જેમ સાંધે છે... શું કહેવાય ઈ? પૂણી. સંચો હોય ને? સંચો. રેટીયો... રેટીયો! તમારા નામ પણ ભૂલી જવાય છે. રેટીયામાં એક પછી એક પૂણી સાંધે ને? પૂણી. એમ અહીં કહે છે, કે પરદ્રવ્ય જેનું સ્વામીપણું છે એવી એવી વિકારની સંતતિ, વિકારની એક પછી એક, એક પછી એક ઉત્પત્તિ. આહાહા...! શું આચાર્યોએ થોડા શબ્દોમાં કેટલું સમાડી દીધું છે! આહાહા...! ‘એવી આ બહુ ભાવોની સંતતિ...’ ‘પરદ્રવ્ય જેનું મૂળ છે એવી આ

બહુ ભાવોની સંતતિ...’ એટલે પરદ્રવ્યથી થાય એમ કીધું નથી. પરદ્રવ્ય જેનું મૂળ (છે) એવી આ સંતતિ. પરદ્રવ્યનું લક્ષ છે એવી આ બહુ ભાવોની સંતતિ-વિકાર. નિમિત્તથી તો વિકાર થતો નથી. તેમ દ્રવ્યને-સ્વદ્રવ્યને આશ્રયે વિકાર થતો નથી.

‘પર્યાયમાં, પરદ્રવ્ય જેનું મૂળ છે એવી આ બહુ ભાવોની સંતતિને એકીસાથે ઉખેડી નાખવાને...’ આહાહા...! એક કોર પ્રભુ આત્મા પૂર્ણાનંદ અને પરદ્રવ્ય જેનું મૂળ એની જે સંતતિ, નિમિત્તને આશ્રયે થતી વિકાર દશા. એને જે ઉખેડી નાખવા ઇચ્છતો, નાશ કરવા ઇચ્છતો. આહાહા...! ‘તે પુરુષ,...’ [તત્ કિલ સમગ્રં પરદ્રવ્યં બલાત્ વિવેચ્ય] ‘તે સમસ્ત પરદ્રવ્યને બળથી (-ઉદમથી, પરાક્રમથી) ભિન્ન કરીને (-ત્યાગીને),...’ ભિન્ન એટલે એકત્વ માન્યું હતું. ભિન્ન તો ભિન્ન જ છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- છોકરા-છૈયાં બધા ભિન્ન છે?

ઉત્તર :- માન્યું હતું એ ભિન્ન કરીને. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? અભિન્ન થઈ નહોતું ગયું કાંઈ. માન્યતામાં હતું, કે આ મારા, એટલું. એ માન્યતાને ભિન્ન કરીને. આહાહા...! પહેલી વાત તો આ છે. અહીંથી ધર્મની શરૂઆત થાય છે. આત્મા સિવાય બધા સમસ્ત પરદ્રવ્યોને ‘બલાત્’ - પુરુષાર્થથી. જોયું! પુરુષાર્થથી. અંતર તરફના વલણના પુરુષાર્થથી. સ્વદ્રવ્ય જે અનંત ગુણનું ધામ, તેના તરફના પુરુષાર્થના બળથી. આહાહા...! ‘ભિન્ન કરીને (-ત્યાગીને),...’ ભિન્ન કરીને એટલે ત્યાગીને. પોતાના સ્વભાવ સન્મુખ થઈ અને પરના સન્મુખનો જે ભાવ હતો તેને છોડીને. પરનો ત્યાગ એટલે ઇ. જે પરના લક્ષે ભાવ હતો એ સ્વના લક્ષે ભાવ કરીને, પરના લક્ષને છોડીને, એ રાગના ભાવને ત્યાગીને. આહાહા...! જરીક અટપટી વાત છે. આમાંથી એવું કાઢે કે, મૂળ દ્રવ્ય, જેનું મૂળ દ્રવ્ય છે. વિકાર જેનું મૂળ દ્રવ્ય છે એમ.

[નિર્ભરવહત્-પૂર્ણ-એક-સંવિદ્-યુતં આત્માનં] ‘અતિશયપણે વહેતું (-ધારાવાહી) જે પૂર્ણ એક સંવેદન...’ આહાહા...! પરદ્રવ્ય અનંત, એને લઈને ભાવની સંતતિ હતી એમ કહે છે. અનેક પ્રકારના વિકાર હતા. પરદ્રવ્ય અનંત છે તો એને આશ્રયે અનેક પ્રકારના વિકાર હતા. એને આત્માના અંતર બળ વડે, સ્વભાવે. આહા...! ‘એક સંવેદન તેનાથી...’ ભગવાન જ્ઞાતા-દૃષ્ટા, તેનું એક સંવેદન. બસ, એકરૂપ, તે એક છે પોતે. ‘અતિશયપણે વહેતું (-ધારાવાહી) જે પૂર્ણ એક સંવેદન...’ એટલે અંદરમાં જવાનો પ્રવાહ એકાકાર કરતાં કરતાં એકરૂપ સંવેદન થઈ જવું. આહાહા...! ભાષા અજાણી, ભાવ અજાણ્યા.

‘સંવેદન તેનાથી યુક્ત,...’ પરના નિમિત્તે થતાં ભાવથી મુક્ત અને સ્વ એકલા સંવેદનથી યુક્ત. જ્ઞાતા-દૃષ્ટાના સ્વભાવથી યુક્ત અને પરના નિમિત્તે થતા વિકારથી મુક્ત. ‘એવા પોતાના આત્માને,...’ એવા પોતાના આત્માને પામે છે. ‘એવા પોતાના આત્માને પામે છે...’ લ્યો! આહાહા...! સર્વ પરદ્રવ્યોનો આશ્રય થતાં ભાવમાં પરદ્રવ્યનું લક્ષ છોડી અને તેનાથી થતાં ભાવને છોડી, ધારાવાહી આત્મામાં સંવેદનમાં આવી એકરૂપ સંવેદન થતાં આત્માને પામે

છે. એ આત્માને પામે-અનુભવ કરે છે. આહાહા...! વાત તો બહુ સારી આવી. ઝીણી, બહુ ઝીણી.

‘પોતાના આત્માને...’ ભાષા કેવી આવી જોઈ! આહાહા...! ‘પોતાના આત્માને પામે છે...’ પર આત્મા પરમાં રહ્યા. પર આત્માનું લક્ષ પણ જ્યાં છૂટી જાય છે. એકલો આત્મા અંદરમાં પોતાને પામે છે. ‘કે જેથી જેણે કર્મબંધનને મૂળથી ઉખેડી નાખ્યું છે...’ કર્મના બંધનને મૂળથી ઉખેડી નાખ્યું. ‘એવો આ ભગવાનઆત્મા...’ આહાહા...! ‘એવો આ ભગવાનઆત્મા પોતામાં જ (-આત્મામાં જ) સ્ફુરાયમાન થાય છે.’ પોતે પોતામાં પ્રગટ થાય છે. પર્યાયમાં (પ્રગટ થાય છે). જે સ્વભાવમાં હતો એ અંતર પુરુષાર્થથી પર્યાયમાં પોતામાં ‘સ્ફુરાયમાન થાય છે.’ કમળ જેમ ખીલે એમ ભગવાનઆત્મા પર્યાયમાં સ્ફુરાયમાન થાય છે. એનું નામ ધર્મ અને મોક્ષનો માર્ગ છે. (વિશેષ કહેશે...) (શ્રીતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

પ્રવચન નં. ૩૫૬ શ્લોક-૧૭૮, ૧૭૯ રવિવાર, માગશર સુદ ૧૨,
તા. ૩૦-૧૧-૧૯૭૯

‘સમયસાર’ ૧૭૮ કળશ, એનો ભાવાર્થ. ભાવાર્થ :- ‘પરદ્રવ્યનું અને પોતાના ભાવનું નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણું જાણી...’ જુઓ! નિમિત્ત આવ્યું ને! નિમિત્તનો અર્થ એક બીજી ચીજ છે. આધાકર્મી આદિ કે કોઈ પણ ચીજ, એ નિમિત્ત છે તેનું લક્ષ થાય છે તેથી નૈમિત્તિક વિકાર થાય છે. વિકાર નિમિત્તથી થતો નથી. વિકાર નિમિત્તને અડતો નથી, વિકારને નિમિત્ત અડતું નથી છતાંય નિમિત્ત કહેવાય છે. એ નિમિત્ત અને નૈમિત્તિક. પરદ્રવ્યના લક્ષે થતો વિકાર એને અહીં નૈમિત્તિક કહેવામાં આવે છે. એમાં મોટો ગોટો ઊઠે છે. નિમિત્ત-નૈમિત્તિક છે ને? છે એટલે શું પણ? નિમિત્તથી થાય છે? નિમિત્ત કર્તા છે? નિમિત્ત કરી દે છે? નિમિત્ત તો નૈમિત્તિકને અડતું પણ નથી. નિમિત્તને તો ખબર પણ નથી. જડ હોય એને (ખબર પણ નથી).

મુમુક્ષુ :- આઠ કર્મના અભાવને નિમિત્ત કહેવાય છે.

ઉત્તર :- એ તો અભાવનું નિમિત્ત છે પણ આ તો સદ્ભાવનું નિમિત્ત, આ તો વર્તમાન સદ્ભાવનું નિમિત્ત છે. અભાવનું (નિમિત્ત) તો એક સાધારણ વાત છે. અહીં તો નિમિત્ત સદ્ભાવ છે. બીજી ચીજ સ્વદ્રવ્ય સિવાય છે એના ઉપર લક્ષ જતાં જે નૈમિત્તિક વિકાર થાય તેને નૈમિત્તિક કહીએ અને જે લક્ષ જાય તેને નિમિત્ત કહીએ પણ નિમિત્ત તેને કરાવતું નથી, નિમિત્ત નૈમિત્તિકને અડતું નથી, નૈમિત્તિક નિમિત્તને અડતું નથી. આહાહા...! આકરું કામ.

કર્મમાં પણ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ છે. કર્મ નિમિત્ત છે અને જીવ નૈમિત્તિક છે. વિકાર

નૈમિત્તિક જીવ કરે ત્યારે એ કર્મને નિમિત્ત કહેવાય છે. નિમિત્ત કરાવતું નથી. વિકાર નિમિત્તને અડતો નથી, નિમિત્ત છે એ વિકારને અડતું નથી. મોટો ગોટો એમાં નિમિત્ત-નૈમિત્તિકમાં છે ને?

‘પરદ્રવ્યનું...’ એટલે એક સ્વદ્રવ્ય સિવાય બધાય પરદ્રવ્ય, હોં! એક સ્વદ્રવ્ય સિવાય જેટલા પરદ્રવ્ય છે એ પરદ્રવ્યનું અને પોતાના ભાવનું. દ્રવ્યની સાથે તો કાંઈ સંબંધ નથી, નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ ભાવની સાથે છે. ‘ચંદુભાઈ’! દ્રવ્ય સાથે કાંઈ સંબંધ નથી. દ્રવ્યના પર્યાયની સાથે નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ (છે), દ્રવ્ય-ગુણની સાથે સંબંધ છે નહિ. તેથી કહ્યું છે, કે ‘પરદ્રવ્યનું અને પોતાના ભાવનું...’ આહાહા...! ‘નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણું જાણી,...’ નિમિત્ત-નિમિત્તપણું જાણી ‘સમસ્ત પરદ્રવ્યને ભિન્ન કરવામાં—ત્યાગવામાં આવે...’ એ ત્યાગવામાં આવે એનો અર્થ લક્ષ્ય છોડવામાં આવે. પરદ્રવ્યનો ત્યાગગ્રહણ તો આત્મામાં છે જ નહિ. ત્યાગવામાં આવે એનો અર્થ પર તરફનું લક્ષ્ય છોડવામાં આવે, એમ એનો અર્થ છે. આહાહા...! પરદ્રવ્યના ત્યાગગ્રહણથી તો શૂન્ય છે. આત્મા પરદ્રવ્યના ત્યાગ ગ્રહણથી નથી, તે શૂન્ય છે. આહા...! રાગના ગ્રહણત્યાગથી પણ દ્રવ્ય તો શૂન્ય છે. દ્રવ્ય જે વસ્તુ આત્મ તત્ત્વ છે એ પણ રાગ અને વિકારના ગ્રહણત્યાગથી શૂન્ય છે. પર્યાયમાં ગ્રહણત્યાગ છે. પરનો ગ્રહણત્યાગ નથી, દ્રવ્યમાં ગ્રહણત્યાગ નથી. પર્યાયમાં ગ્રહણત્યાગ છે. એથી અભાવ લીધો છે. પોતાના ભાવમાં, એમ. સમજાય છે કાંઈ?

‘પરદ્રવ્યનું અને પોતાના ભાવનું નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણું...’ નૈમિત્તિકપણું. નિમિત્ત ઉપર લક્ષ્ય જતાં વિકાર થાય તે નૈમિત્તિકપણું. ‘જાણી સમસ્ત પરદ્રવ્યને ભિન્ન કરવામાં...’ આવતા. સમસ્ત પરદ્રવ્ય. ભાવાર્થ છે ને? ૧૭૮નો ભાવાર્થ. ‘સમસ્ત પરદ્રવ્યને ભિન્ન કરવામાં...’ આવતા. ભિન્ન તો છે પણ લક્ષ્ય છોડવામાં આવતા એનું નામ ભિન્ન કરવામાં આવતાં. સમજાણું કાંઈ? સ્વદ્રવ્ય અને પરદ્રવ્ય ભિન્ન જ છે. એક બીજામાં અત્યંતઅભાવ છે પણ પર ઉપર લક્ષ્ય છે એ લક્ષ્યને છોડે તે ભિન્ન કરવામાં આવતાં એમ કહેવામાં આવે છે. આહા...!

સમસ્ત (કીધું તો) સમસ્તમાં દેવ-ગુરુ ને શાસ્ત્ર પણ આવી ગયા. સમસ્ત દ્રવ્ય એટલે સ્વદ્રવ્ય સિવાય સમસ્ત પરદ્રવ્ય. કર્મ, શરીર, વાણી, મન, સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર, પૈસો, લક્ષ્મી, આબરુ, દેવ-ગુરુ અને શાસ્ત્ર. એ બધા ‘સમસ્ત પરદ્રવ્યને ભિન્ન કરવામાં—ત્યાગવામાં આવે...’ લ્યો! અહીં તો ત્યાગવામાં આવે એમ કહ્યું. પણ ભાષા શું થાય? એક કોર કહે, પરદ્રવ્યનો ત્યાગગ્રહણ આત્મામાં છે જ નહિ. સમજાવવું શી રીતે? ત્યાગવામાં આવતાં એટલે પર તરફનું લક્ષ્ય છોડવામાં આવતાં. આ તો ઝીણી વાત છે ને!

‘ભિન્ન કરવામાં—ત્યાગવામાં આવે ત્યારે સમસ્ત રાગાદિભાવોની સંતતિ કપાઈ જાય છે...’ નિમિત્ત તરફનું લક્ષ્ય છોડે છે ત્યારે આત્મામાં વિકારીભાવ કપાઈ જાય છે, તે વિકારીભાવ ઉત્પન્ન થતાં નથી. ઈ કપાઈ જાય છે એટલે ઈ. આત્મા સ્વદ્રવ્યનો આશ્રય લેતાં, પરદ્રવ્યનું

લક્ષ છોડતા એને વિકારીભાવ જે ઉત્પન્ન થતાં હતાં તે ઉત્પન્ન થતાં નથી તેને કપાઈ જાય છે એમ કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! આ રાગ છે એને કાપું એમ છે એમાં અંદર? ફક્ત સ્વભાવનો આશ્રય લેતાં જે પરના લક્ષે ઉત્પન્ન થતા વિકાર તે ઉત્પન્ન થતા નથી તેથી તે કપાઈ જાય છે તેમ કહેવામાં આવે છે. આવી વાતું છે. આવી આવી ઝીણી ઝીણી વાતું. દયા પાળે ને વ્રત કરે ને ભક્તિ કરે ને પૂજા કરે. આહાહા...!

દરેક દ્રવ્ય સ્વતંત્ર છે, એના ગુણ પણ સ્વતંત્ર છે અને પર્યાય વિકારી-અવિકારી કરવામાં પણ સ્વતંત્ર છે. વિકારી કે અવિકારી (પર્યાય) કરવામાં સ્વતંત્ર છે. એ વિકારી પર્યાય પણ ષટ્કારકપણે પરિણમતી પોતાથી થાય છે. ઇ કર્તા-કર્મ પોતાથી થાય છે. ઓલા સમજે કે, નિમિત્ત એટલે લક્ષ જાય છે એટલે નિમિત્ત કહેવાય છે. આહા...!

‘કપાઈ જાય છે...’ લ્યો! કપાઈ જાય છે. રાગ હતો (એ) કપાઈ જાય છે. પણ અહીં તો કહે છે, કે સ્વદ્રવ્યનો આશ્રય જ્યાં લીધો ત્યાં પરદ્રવ્યનું લક્ષ છૂટી ગયું, એટલો વિકાર થયો નહિ એ વિકાર કપાઈ ગયો એમ કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! આવું ઝીણું. સમજ્યા વિના સામાયિક ને પોહા ને પડિકમણા (કરે). શું તત્ત્વ છે, ક્યાં દષ્ટિ દેવાની છે, ક્યાંથી ખસેડવાની છે ને ક્યાં દેવાની છે? (એની તો ખબર નથી). કારણ કે, અનંત દ્રવ્ય છે. તું સિવાય પણ અનંત દ્રવ્યો છે. એટલે અનંતમાંથી ખસેડીને એકમાં દ્રવ્યમાં લાવવાની છે. આહાહા...! એમાં તો અનંત દ્રવ્યની પ્રતીતિ આવી, અનંત દ્રવ્ય તરફનું લક્ષ હતું તેને છોડવું એ આવ્યું અને સ્વદ્રવ્યનો આશ્રય પણ આવ્યો. ત્યારે વિકાર ન થયો તો એને કપાઈ ગયો છે એમ કહેવામાં પણ આવ્યું. આહાહા...! આવું ઝીણું છે.

‘અને ત્યારે આત્મા પોતાનો જ અનુભવ કરતો થકો...’ એટલે કે પરદ્રવ્ય તરફના લક્ષ અને આશ્રયને આલંબનને છોડીને. આલંબન કહો, આશ્રય કહો એ લક્ષ કહો. આમ લક્ષ એને (કરવું છે) ન્યાં ક્યાં આલંબન આપે છે? ‘આલંબન’ શબ્દ વપરાય છે. ૧૪ બોલ છે ને? એમાં આલંબન (શબ્દ) બહુ વાપર્યો છે. ‘સમયસાર’ નહિ? ૧૪ બોલ છેલ્લા. પશુ... પશુ... એકાંતી. કળશ (છે). એકાંતી પરનું આલંબન લેતો. એમાં ૧૪ બોલમાં ઘણામાં ‘આલંબન’ શબ્દ પડ્યા છે. આલંબનનો અર્થ પરનું લક્ષ છે. ન્યાં બીજું શું? આલંબન શું છે? આહાહા...! ઝીણી વાત ભારે ભાઈ!

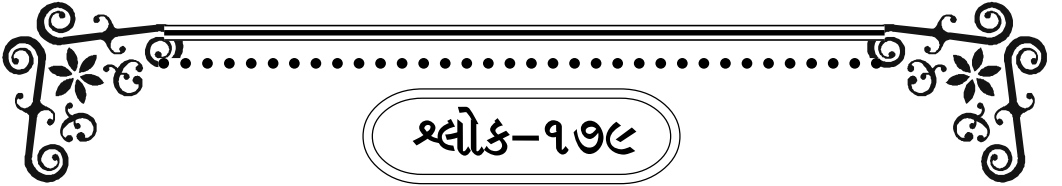
દોરડું હોય, એક દોરડું. એને નીચેથી ચડવું હોય તો દોરડાની આમ મૂઠી વાળીને વાળે ત્યારે ચડે. અહીં કહે છે, કે એમ નથી. ઇ મૂઠીમાં એ દોરી પકડાણી નથી, દોરીને મૂઠી અડી જ નથી. આ દુનિયાથી વિરુદ્ધ છે. આ ચડે છે ને દાદરે? જુઓને દાદરો. એવો દાદરો નાનો હોય તો મોટું દોરડું રાખે છે ને? દોરડું રાખે છે. એ દોરડાને અડતોય નથી, કહે છે. અને પગ જે છે એ પગથીયાને અડતો નથી. ઇ પગથીયું જે ચડતા જાય છે એ પગથીયાને અડતો નથી અને પગ ઊંચો થાય છે એની મેળે પોતાથી, આત્માથી નહિ. આવી

ઝીણી વાતું.

સ્વતંત્રતાનો ઢંઢેરો છે. દ્રવ્ય સ્વતંત્ર, ગુણ સ્વતંત્ર, પર્યાય સ્વતંત્ર ત્રણેય સ્વતંત્ર સત્ છે. સત્ છે તેથી સ્વતંત્ર છે. સ્વતંત્ર છે તેથી તું તારું કામ કરી શકે છે. પર ઉપર લક્ષ જાય તો વિકાર કર અને સ્વ ઉપર લક્ષ જાય તો અવિકારી થાય. એક જ વાત છે. આહાહા...! 'આત્મા પોતાનો જ અનુભવ કરતો થકો...' નિમિત્ત ઉપરથી દષ્ટિ ખસતા, આત્મ દ્રવ્ય સ્વભાવ, એ દષ્ટિમાં આવતા એનો જ અનુભવ કરવો રહ્યો. સમજાણું કાંઈ? આહા...! આટલો તો એણે ભાવાર્થ ભર્યો છે. પાઠમાં તો છે પણ 'જયચંદ્ર પંડિતે' આટલો ભાવાર્થ ભર્યો છે, કહો! ગૃહસ્થે!

'પોતાનો જ અનુભવ...' 'પોતાનો જ...' 'જ' મૂક્યો છે. નિમિત્ત સમસ્ત પરદ્રવ્ય તરફથી લક્ષ છોડ્યું તો જરીયે પરનું લક્ષ રહ્યું નહિ, એકલું આત્માનું અબલંબન રહ્યું. આહા...!

'પોતાનો જ અનુભવ કરતો થકો કર્મના બંધનને કાપી...' આહાહા...! કર્મના બંધનને અડે નહિ, બંધન કરે નહિ, બંધન રાખે નહિ, બંધન તોડે નહિ. પણ નિમિત્તથી સમજાવવું છે એ શી રીતે સમજાવે? ભાષાનો વ્યવહાર હોય ઈ પ્રમાણે સમજાવાય ને? 'બંધનને કાપી પોતામાં જ પ્રકાશે છે.' જે નિમિત્તના લક્ષે વિકારમાં પ્રકાશતો હતો, વિકારની પ્રસિદ્ધિમાં હતો, પોતાના સિવાય પરદ્રવ્યના લક્ષે વિકારમાં પ્રસિદ્ધિમાં હતો એ પરદ્રવ્યના લક્ષને છોડી, સ્વદ્રવ્યના આશ્રયમાં આવ્યો એ ચૈતન્યના પ્રકાશે પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો. સમજાણું આમાં? એનું નામ ધર્મ. પોતાના ચૈતન્યના પ્રકાશમાં (આવ્યો). (પહેલા) પ્રકાશ પરમાં રોકાણો હતો. એમ કહે છે. આહાહા...! ચૈતન્યના પ્રકાશમાં આવ્યો. 'માટે...' આવી વસ્તુની સ્થિતિ છે માટે, એમ. આ રીતે જ વસ્તુની મર્યાદા છે 'માટે જે પોતાનું હિત ચાહે છે,...' જે પોતાના આત્માનું હિત ચાહે છે 'તે એવું કરો.' તે એમ કરો. આહા...! ટૂંકુ તો ટૂંકુ તો ઘણું કહ્યું. હવે છેલ્લો કળશ રહ્યો. ૧૭૯.

શ્લોક-૧૭૯

(મન્દાક્રાન્તા)

રાગાદીનામુદયમદયં દારયત્કારણાનાં
 કાર્યં બન્ધં વિવિધમધુના સદ્ય એવ પ્રણુદ્ય।
 જ્ઞાનજ્યોતિઃ ક્ષપિતતિમિરં સાધુ સન્નદ્ધમેતત્
 તદ્વદ્યદ્વત્પ્રસરમપરઃ કોઽપિ નાસ્યાવૃણોતિ ।।૧૭૭ ।।

હવે બંધ અધિકાર પૂર્ણ કરતાં તેના અંતમંગળરૂપે જ્ઞાનના મહિમાના અર્થનું કળશકાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :- [कारणानां रागादीनाम् उदयं] બંધનાં કારણરૂપ જે રાગાદિક (રાગાદિકભાવો) તેમના ઉદયને [अदयम्] નિર્દય રીતે (અર્થાત્ ઉગ્ર પુરુષાર્થથી) [दारयत्] વિદારતી થકી, [कार्यं विविधम् बन्धं] તે રાગાદિકના કાર્યરૂપ (જ્ઞાનાવરણાદિ) અનેક પ્રકારના બંધને [अधुना] હમણાં [सद्यः एव] તત્કાળ જ [प्रणुद्य] દૂર કરીને, [एतत् ज्ञानज्योतिः] આ જ્ઞાનજ્યોતિ - [क्षपिततिमिरं] કે જેણે અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કર્યો છે તે - [साधु] સારી રીતે [सन्नद्धम्] સજજ થઈ, [तद्-वत् यद्-वत्] એવી રીતે સજજ થઈ કે [अस्य प्रसरम् अपरः कः अपि न आवृणोति] તેના ફેલાવને બીજું કોઈ આવરી શકે નહિ.

ભાવાર્થ :- જ્યારે જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે, રાગાદિક રહેતા નથી, તેમનું કાર્ય જે બંધ તે પણ રહેતો નથી, ત્યારે પછી તેને (-જ્ઞાનને) આવરણ કરનારું કોઈ રહેતું નથી, તે સદાય પ્રકાશમાન જ રહે છે. ૧૭૮.

इति बन्धो निष्क्रान्तः ।

इति श्रीमदमृतचन्द्रसूरिविरचितायां समयसारव्याख्यायामात्मख्यातौ बन्ध-
प्ररूपकः सप्तमोऽङ्कः ॥

ટીકા :- આ પ્રમાણે બંધ (રંગભૂમિમાંથી) બહાર નીકળી ગયો.

ભાવાર્થ :- રંગભૂમિમાં બંધના સ્વાંગે પ્રવેશ કર્યો હતો. હવે જ્યાં જ્ઞાનજ્યોતિ પ્રગટ થઈ ત્યાં તે બંધ સ્વાંગને દૂર કરીને બહાર નીકળી ગયો.

જો નર કોય પરૈ રજમાંહિ સચિક્કણ અંગ લગૈ વહ ગાઢૈ,
ત્યોં મતિહીન જુ રાગવિરોધ લિયે વિચરે તબ બંધન બાઢૈ;
પાય સમૈ ઉપદેશ યથારથ રાગવિરોધ તજૈ નિજ ચાટૈ;
નાહિં બંધૈ તબ કર્મસમૂહ જુ આપ ગહે પરભાવનિ કાટૈ.

આમ શ્રી સમયસારની (શ્રીમદ્ભગવત્કુંદકુંદાચાર્યદેવપ્રણીત શ્રી સમયસાર પરમાગમની) શ્રીમદ્ અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવવિરચિત આત્મખ્યાતિ નામની ટીકામાં બંધનો પ્રરૂપક સાતમો અંક સમાપ્ત થયો.

શ્લોક-૧૭૯ ઉપર પ્રવચન

(મન્દાક્રાન્તા)

રાગાદીનામુદયમદયં દારયત્કારણાનાં
 કાર્યં બન્ધં વિવધમધુના સદ્ય એવ પ્રણુદ્ય।
 જ્ઞાનજ્યોતિઃ ક્ષપિતતિમિરં સાધુ સન્નદ્ધમેતત્
 તદ્વદ્યદ્વત્પ્રસરમપરઃ કોઽપિ નાસ્યાવૃણોતિ।।૧૭૯।।

આહા...! આ બંધ અધિકારમાં છેલ્લો કળશ (છે).

શ્લોકાર્થ :- [કારણાનાં રાગાદીનામ્ ઉદયં] ‘બંધનાં કારણરૂપ જે રાગાદિક...’ નવો જે બંધ થાય એનું કારણ રાગ અને દ્વેષ ને પુણ્ય ને પાપ આદિ, દયા-દાન આદિ એ બંધનું એ કારણ છે. પરમાણુનું બંધન છે એ સ્વતંત્ર છે. તે કાળે તેના પરમાણુમાં તે બંધન થવાની યોગ્યતાથી તે બંધન થયા પણ તેને નિમિત્ત કારણ છે એની વાત અહીંયાં કરી. આહા...! ‘બંધનાં કારણરૂપ જે રાગાદિક (રાગાદિકભાવો) તેમના ઉદયને...’ તેના પ્રગટ થવાને [અદયમ્] ‘નિર્દય રીતે (અર્થાત્ ઉગ્ર પુરુષાર્થથી)...’ અથવા ‘પરમાત્મપ્રકાશ’માં લીધું છે, પોતાના બંધુને મારે છે. કારણ કે અનાદિનો એને સાથ છે. બંધવ તરીકે આ બીજા ભાઈઓ તો અમુક એક ભવ રહે અને આ તો અનાદિથી કર્મનો સંબંધ છે. એવો બંધવ, એવો જે બંધુરૂપી બંધવ એને જ્ઞાની બંધવને મારી નાખે, છેદી નાખે છે. એ બંધવનો મારનાર છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? અનાદિનું જે કર્મ બંધન સાથે છે, અનાદિનું, આ ભાઈ કુટુંબ તો પચીસ-પચાસ-સો વર્ષ (રહે), વળી બીજે ભવે બીજા, ત્રીજે ભવે ત્રીજા. આ બંધન તો અનાદિથી એમ ને એમ છે નવું... નવું... નવું... નવું... નવું... એ બંધન છે તેને બંધુ તરીકે ગણીને, સાથે રહેનારા ગણીને, બંધુને છેદનારો આત્મા છે, બંધુને મારનારો આત્મા છે (એમ કહ્યું).

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાની આવા નિર્દય હોય?

ઉત્તર :- એ કીધું ને, નિર્દય છે. આ રીતે. આહાહા...! ત્યાં ‘પરમાત્મપ્રકાશ’માં એ અર્થ કર્યો છે, નિર્દય છે, નિર્દય. સગા બંધુ! અનાદિના સંબંધ-જોડે (રહ્યા) એને તોડી નાખ્યા ફડાક દઈને. પોતામાં જ્યાં દષ્ટિ મુકે છે ત્યાં છૂટી જાય છે. એવા નિર્દય છે. અનાદિ સાથે રહેનારા એને એક સમયમાં તોડી નાખે છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- કર્મ તો ઉપકારી છે, એ જીવના ઉપકાર કરનાર છે.

ઉત્તર :- ઉપકાર કરનાર નથી, ઉપકાર કરનાર પણ નથી, કાંઈ કરનાર નથી. પરદ્રવ્ય

(છે). ઇ ભાષા આવે (બાકી) કાંઈ કરનાર નથી. ઇ તો પરદ્રવ્ય તરીકે છે. એ સ્વદ્રવ્યને અડતું પણ નથી એને ખબર પણ નથી, કે અમે કર્મ છીએ કે નહિ. એને ખબર નથી કે અમારા ઉપર લક્ષ કરીને જીવ વિકાર કરે છે. ઇ તો એને પણ ખબર નથી. અને અમારું લક્ષ છોડીને અમારો નાશ કરે છે, એવી એને ખબર નથી. એ તો વસ્તુની સ્થિતિ છે, વસ્તુનો એ સ્વભાવ છે, કે પર ઉપર લક્ષ કરતા બંધન થાય, સ્વ ઉપર લક્ષ કરતા બંધન છૂટી જાય. આહાહા...! આવું કામ છે. આવો આકરો ધર્મ. ઓલા તો વ્રત કરે, સામાયિક કરે, પોહા કરે, પડિકમણા કરે થઈ રહ્યું, લ્યો! મિથ્યાત્વ ગયા વિના સામાયિક પોહા હતા કે દિ' તારે? મિથ્યાત્વનો રંગ તો અંદર ચડી ગયેલો છે આખો. આને હું કરું, આને હું કરું. આહા...! પરની દયા પાળું ને પરને મારી શકું, પરને જીવાડી શકું એવા ભાવ તો પડ્યા છે. એ તો મિથ્યાત્વભાવ છે. મિથ્યાત્વભાવમાં સામાયિક કેવી? આહાહા...! આકરું કામ છે, ભાઈ! માર્ગ એવો છે કોઈ. એ વીતરાગમાર્ગમાં છે બાકી એ સિવાય ક્યાંય છે નહિ. આહા...!

‘નિર્દય રીતે (અર્થાત્ ઉગ્ર પુરુષાર્થથી)...’ પછી ખુલાસો કર્યો ને? એમ કે, હળવે હળવે નહિ, એમ. એનો અર્થ એમ છે. હળવે... હળવે... ને ધીમે... ધીમે... ધીમે... ધીમે... નહિ. એકદમ ગુલાંટ ખાતા જેમ પર ઉપર લક્ષ છે એ ગુલાંટ ખાતા આખા દ્રવ્ય ઉપર દૃષ્ટિ સ્થિર થતાં કર્મને નિર્દય રીતે તોડી નાખે છે. જરીક અંશ પણ રહેવા દેતો નથી. આહાહા...!

કર્મ છૂટે તો આત્મા નિર્મળ થઈ શકે એમ નહિ. એમ સિદ્ધ કરવું. પોતે પોતાના પુરુષાર્થથી સ્વભાવની સંભાળ લેતા ભગવાન ચિદાનંદ પ્રભુ! સ્વઅસ્તિ સત્ સત્તા વસ્તુ છે. એ વસ્તુ છે તો મહા અનંત ગુણથી ભરેલું તત્ત્વ છે. એમાં અનંતો પુરુષાર્થ છે, અનંતું જ્ઞાન છે, અનંતો આનંદ છે. એ પોતાના દ્રવ્યની સંભાળ લેતા કર્મ વસ્તુ તૂટી જાય છે. આહાહા...! અપવાસ કરે ને આટલા અપવાસ કરે માટે નિર્જરા થઈ જાય, ધૂળેય થાય નહિ. એ બધી લાંઘણું છે. આ અપવાસ કરે છે ને? વર્ષાતપ કરે છે, અપવાસ કરે, ચોવિહાર કરે ને નકોરડા (અપવાસ કરે), લાંઘણ છે. હજી મિથ્યાત્વ કોને કહેવું? (એની ખબર નથી). લાંઘણ સમજ્યા ને? આમાં કાંઈ લાંઘણ કહેતા હશે? લંઘન. આહાહા...!

જાતની ખબર ન મળે કે, ચૈતન્ય કોણ અંદર છે? મહાપ્રભુ છે, પરમેશ્વર છે, ભગવત્ સ્વરૂપ છે, પ્રભુ છે. આહાહા...! એ પ્રભુનો પ્રભુ કોઈ છે જ નહિ જગતમાં. પોતે પ્રભુ સ્વતંત્ર છે. આહાહા...! પોતાના જેવા અનંતા પ્રભુ ભલે હો, પણ બધા પ્રભુ સ્વતંત્ર છે, કોઈ કોઈને આધીન છે નહિ અને બીજા પ્રભુને લઈને પોતાની પ્રભુતા પ્રગટ થાય છે એમ પણ નથી. પોતાની પ્રભુતા પોતાને આશ્રયે જ પ્રગટ થાય છે. આહાહા...! એ ક્રિયાકાંડથી પ્રગટ થતી નથી. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા એ તો ક્રિયાકાંડ બધો રાગ છે, પુણ્ય છે, સંસાર છે. આહાહા...! આકરું કામ. આકરું લાગે ને પછી?

અહીંયાં તો કહે છે, કે એ નિર્દય રીતે વિદારતી જ્ઞાનજ્યોતિ. જ્ઞાનજ્યોતિ પ્રભુ ચૈતન્ય,

જ્ઞાનના પ્રકાશનું પૂર, નૂર-તેજ, એકલો જ્ઞાનપ્રકાશથી ભરેલો ભગવાન અરૂપી, એના ઉપર નજર પડ્યા વિના નિધાન દેખાય નહિ. છતી ચીજ છે તેને અછતી કરી નાખી છે. છતી ચીજ છે, એ જ છતી એક જ છે. બીજી ચીજને લઈને એ નથી. બીજા પરમેશ્વર અનંત થઈ ગયા, થયા એને લઈને નથી. પોતે જ પોતાની છતી ચીજ અસ્તિ તત્ત્વ છે, સત્તા તત્ત્વ છે, હોવાવાળો ભાવ-તત્ત્વ છે. એવા ભાવના આશ્રયે... આહાહા..!

તેમના ઉદયને 'વિદ્યારતી થકી, તે રાગાદિકના કાર્યરૂપ (જ્ઞાનાવરણાદિ) અનેક પ્રકારના બંધને...' આહાહા..! ભાષા જોઈ? 'હમણાં...' [અધુના] પછી કરશું, કાલ કરશું, પછી કરશું (એમ નહિ). તને જો આ ગોઠતું હોય (તો) ગોઠતી ચીજને વાયદા ન હોય. જેની જેને રુચિ એના વાયદા ન હોય કે, આ હમણાં પછી કરશું, પછી. એમ કહે છે. આહાહા..! તેથી કીધું, [અધુના] 'હમણાં...' [સઘ: એવ] 'તત્કાળ જ...' 'હમણાં તત્કાળ જ...' પાછું આ પણ ભેગું લીધું. 'હમણાં તત્કાળ જ દૂર કરીને,...' એ બંધનની સંતતિને દૂર કરીને, આહાહા..!

પોતાના સ્વભાવનો (આશ્રય લઈને), જ્ઞાનાનંદ આનંદ સ્વરૂપ ભગવાન પૂર્ણ વીર્ય, પૂર્ણ શાંતિ, પૂર્ણ વીતરાગ એના સ્વભાવની સાવધાનીથી તુરત જ હમણાં જ... આહાહા..! 'દૂર કરીને,...' થોડું આમ કર ને પછી આ કર ને પછી આ કર ને, એમ અહીં વાયદો કર્યો નથી. આહાહા..! આ ભવે આટલું કર ને બીજે ભવે પૂરું કરજે એમ પણ કહ્યું નથી. આહાહા..! દ્વિગંબર આચાર્યના વચનો પુરુષાર્થ (પ્રેરક) છે. 'શ્રીમદ્' કહે છે ને? 'શ્રીમદ્'. દ્વિગંબરના તીવ્ર વચનોને લઈને રહસ્યને સમજી શકાય છે. તીવ્ર વચનો! શ્વેતાંબરની મોળાશને લઈને રસ ઠંડાતો ગયો. વિપરીતતા વધતી ગઈ. આહાહા..!

પોતાના સ્વભાવ સન્મુખ થઈ 'તત્કાળ જ દૂર કરીને,...' [એતત્ જ્ઞાનજ્યોતિ:] 'આ જ્ઞાનજ્યોતિ...' જ્યોતિ કેમ કીધી? જેમ આ અગ્નિ છે ને? ઇ જ્યોતિ છે એ ઉદયને બાળી મુકે છે. લાકડાને તો બાળે, એ તો કઠણ છે એને બાળે. આ તો ઉદયને જેમ બાળે... આહાહા..! ઉદય સમજાય છે? આટલા નાના ધોળા જીવડા થાય છે. બહુ સુંવાળા (હોય). આમ તડકો ગરમી લાગે ત્યાં મરી જાય. મેં જોયા છે, એક ફેરી બહાર ગયા હતા. કેટલાય નીકળ્યા હતાં પણ સૂર્યનો તડકો લાગ્યો ત્યાં સોસવાય જાય, મરી જાય. બહુ પોચા હોય. અહીં તો કહે છે કે એ બધી કર્મ, ફર્મ પોચા પોચા... આ શું કીધું ઇ? ઉદય ઉદયની પેઠે છે. આહાહા..! એ લોઢા ને લાકડા નથી. આહા..!

તું પ્રભુ છો, પરમેશ્વર છો, આહા..! તારામાં અનંત અનંત પુરુષાર્થ ભર્યો છે. આહાહા..! અનંત આનંદ ભર્યો છે, અનંત શાંતિ પડી છે, પ્રભુ! તારી અનંતતાનો પાર ન આવે એટલી શક્તિઓ અંદર પડી છે. એ શક્તિના બળે હમણાં જ એ ઉદયની પેઠે બધાને બાળી નાખ, દૂર કરી દે. આહાહા..!

‘જ્ઞાનજ્યોતિ કે જેણે અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કર્યો છે...’ અજ્ઞાન એટલે રાગનો કણ રહેવા દીધો નથી. આહા...! રાગ અજ્ઞાન છે, રાગમાં જ્ઞાન નથી, રાગમાં જ્ઞાન નથી. ચાહે તો દયા, દાનનો રાગ હોય, વ્રતનો રાગ હોય પણ એ અજ્ઞાન છે. અજ્ઞાન એટલે વિપરીત જ્ઞાન નહિ. એમાં જ્ઞાનનો અભાવ છે. ચૈતન્યજ્યોતિ જ્ઞાનની મૂર્તિ પ્રભુ આત્મા ચૈતન્યના પ્રકાશનો પૂંજ પ્રભુ, એને આશ્રયે કર્મબંધનને તોડી નાખ, તોડી નાખ. આહા...!

‘અંધકારનો નાશ કર્યો છે...’ આહાહા...! રાગ કાંઈ જાણતો નથી એવાને નાશ કરીને જ્ઞાનપ્રકાશ કર્યો છે. આહા...! રાગ ગમે તે રાગ થાઓ, તીર્થંકરગોત્ર બંધાય એવો રાગ હોય પણ એ રાગ અજ્ઞાન છે. અજ્ઞાન એટલે રાગમાં જ્ઞાન નથી, રાગ જાણતો નથી, રાગ અંધકાર છે. આહાહા...! ભગવાન જ્ઞાનજ્યોતિ છે, રાગ અંધકાર છે. જ્ઞાનજ્યોતિની આગળ અંધકાર ટકી શકે નહિ. આહાહા...!

એમ કહીને એમ કહ્યું, કે એને નાશ કરવાનું અમે ભલે કહ્યું, પણ જ્યાં જ્ઞાનજ્યોતિ પ્રગટે છે ત્યાં અંધકાર-રાગ રહેતો જ નથી, અંધકાર હોય જ નહિ. આહાહા...! એનો નાશ કરવો, આમ કરવું કહીને છેલ્લો સરવાળો આમ કહે છે. ‘જ્ઞાનજ્યોતિ...’ આહાહા...! છે ને [एतत् ज्ञानज्योतिः] [क्षपिततिमिरं] તિમિર નામ અજ્ઞાન, તિમિર નામ અંધકાર તેનો જેણે નાશ કર્યો છે. આહાહા...!

‘સારી રીતે’ આહા...! ‘સજ્જ થઈ,...’ [साधु] ‘સાધુ’ શબ્દ પડ્યો છે ને? સાધુ એટલે સારી રીતે. સારી રીતે સજ્જ કરીને. જ્ઞાનજ્યોતિને બરાબર ઉજળી જેવી છે તેવી પ્રગટ કરીને. આહાહા...! જ્ઞાનજ્યોતિને સજ્જ કરીને [तद्-वत् यद्-वत्] ‘એવી રીતે સજ્જ થઈ કે...’ આહાહા...! જ્ઞાન ચૈતન્યજ્યોત ભગવાન અંદર (બિરાજે છે). એક કોર ગામ અને એક કોર રામ. એક કોર ત્રણકાળ, ત્રણલોકના દ્રવ્ય અને એક કોર જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાન. બધાને એક સમયમાં જાણી શકે એટલું તાકાતવાળું તત્ત્વ (છે). આહાહા...!

બહારની કોઈ પણ ચીજ, રૂપાળા શરીરથી માંડી વાણી, મન, બાહ્ય ચીજ સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર, કપડા, દાગીના, મકાનો એમાં કાંઈક પણ એને અધિકપણું લાગે (તો) ઈ આંધળો છે. અધિક મોટો ભગવાન છે, ચૈતન્ય છે એનું અધિકપણું ન ભાસતા એની વિસ્મયતામાં અધિકપણામાં ઘેરાય ગયો. આહાહા...! આ દુકાનના ઠાઠ ચાલે, ઘરના ઘરે લગન થાય, લ્યો! આહા...! ઠાઠ-માઠ. જુઓને! આ લગન છે ને? ઓલા ‘પૂનમચંદ’ના છોકરાના. ‘મુંબઈ’! વીસ લાખની તો એક મોટર લાવ્યા છે. એક મોટર વીસ લાખની. કેટલાય પૈસા, લાખો કેટલાય લાખો લગનમાં ખર્ચવાના. કેટલાય લાખો! આહાહા...! કેટલા આપણે મોટા ને કેટલા હતા, કોઈએ કર્યું નહિ એવું આપણે કામ કર્યું, એમ માને. આહા...! સંસાર આવો છે. પૈસા છે. પૈસા ઘણા કરોડો છે. ચાર-પાંચ કરોડ રૂપિયા (છે). પહેલો-વહેલો છોકરો એટલે આબરુ (રાખવા ખર્ચો કરે). ઈ મોટરમાં બેસીને અહીંયાં ‘મુંબઈ’ સ્ટેશન બેસાડવા લાવ્યા હતાં. ઈ

મોટર લાવ્યા. કેટલાની છે? કે, વીસ લાખની. એક મોટર વીસ લાખની. ગાંડા જ થાય કે બીજું શું થાય? એવા એવા દાગીના, એવા કપડા, દસ દસ હજારના એક એક સાડલા હોય. આહા...! કોટ હોય પાંચ પાંચ હજાર, દસ દસ હજારના. જરી ભરેલા ને હીરાના. મારી નાખે. ભગવાન ત્રણલોકનો નાથ, અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર, એનાથી કંઈ પણ બીજી ચીજમાં વિસ્મયતા આવે, આશ્ચર્ય લાગે ઈ આત્માને હણી નાખે છે. સમજાણું કાંઈ? આહા...!

મુમુક્ષુ :- પુણ્ય કે ઉદયસે આવે તો કયા કરે?

ઉત્તર :- આવે ન આવે તો એને ઘરે રહ્યાં. ન્યાં કોની પાસે આવે છે? અહીં આવે છે? આત્મામાં આવે છે? આત્મામાં આવે છે પૈસો?

મુમુક્ષુ :- પુણ્ય આત્માના નસીબે આવે છે.

ઉત્તર :- આ દુનિયા આખી ફેરફાર. ઓહો...હો...! બહારના ભપકા ને બહારની શણગારને દેખી-દેખીને લોકો આ..હા..હા...! (કરે). ત્રણલોકનો નાથ અંદર બિરાજે છે, જેની એક સમયની પર્યાયની કિંમત થઈ શકે નહિ. એ આ દુનિયાની પર્યાયની કિંમત કરે, પોતાને ભૂલે. આહાહા...! શું કરે છે દુનિયા?

આ તો કહે છે, ભગવાન જ્ઞાનજ્યોતિ સારી રીતે સજ્જ કરીને. છે? [ક્ષપિતતિમિરં] અને [સાધુ] થઈને. સારી રીતે—સાધુ એટલે સારી, ભલી. જ્ઞાનને ભલી રીતે સજ્જ કરીને. ‘એવી રીતે સજ્જ થઈ કે...’ આહાહા...! [અસ્ય પ્રસરમ્ અપરઃ કઃ અપિ ન આવૃણોતિ] ‘તેના ફેલાવને બીજું કોઈ આવરી શકે નહિ.’ તેના વિસ્તારને હવે કોઈ આવરી શકે નહિ. આહાહા...! છેલ્લે ભારે મંગળીક મૂક્યું. એકદમ બંધનો અભાવ. ‘બંધ અધિકાર’માં બંધનો છેલ્લો અભાવ. કહેવાનો આશય કાંઈ બંધને સમજાવવું જ એકલું નથી, બંધને સમજાવીને બંધનો અભાવ કરવાની વાત છે. આહાહા...! આ હાડકા ને ચામડા, એમાં ઓલો દેખાય નહિ. સવારે પ્રશ્ન પૂછ્યો નહિ? છોકરો પૂછતો હતો ને? છોકરો કો’ક હતો. આ આત્મા કેમ જણાતો નથી? એમ.

મુમુક્ષુ :- ‘પરેશ’ ‘પરેશ’

ગુરુજી :- ક્યાંનો?

મુમુક્ષુ :- ‘જામનગર’નો ‘પરેશ’ ‘જયસુખભાઈ’નો છોકરો

ગુરુજી :- હા, છ વર્ષનો હતો એક. નાનો હતો, નાનો. આત્મા અંદર કેમ જણાતો નથી?

મુમુક્ષુ :- અંદર જોઈએ તો અંધારું દેખાય છે.

ઉત્તર :- કીધું, જણાતો નથી એમ જાણે છે કોણ? જણાતો નથી એમ જાણે છે કોણ?

મુમુક્ષુ :- જેનો જાણવાનો સ્વભાવ હોય તે.

ઉત્તર :- એ જ જાણનાર એ જ છે. છ વર્ષનો નાનો હતો. આહાહા...!

અરે...! આવો ભગવાન! પૂર્ણ બંધ રહિત, અબંધ જેના સ્વભાવ સ્વરૂપ કહે છે એનો આશ્રય કરતાં બંધનો પૂર્ણ છેદ થઈ એ જ્ઞાનજ્યોતિ એવી પ્રગટે, કે જેને ફરીને હવે કોઈ આવરણ કરે નહિ. છે? 'ફેલાવને બીજું કોઈ આવરી શકે નહિ.' વિસ્તાર થયો એને હવે કોઈ આવરી શકે નહિ. એમાં એમ કરીને એમ પણ મૂકવું કે, આત્મા જ્યાં પ્રકાશમાન પૂર્ણ પ્રગટ્યો, મોક્ષ જાય અને વળી ફરીને કોઈ વાર અવતાર ધારણ કરે, અનંતા કાળે વળી અવતાર ધારણ કરે, એમ કહે છે ને કેટલાક? એ વાત પણ ખોટી છે. એ તો થયો મોક્ષ, એ તો ચણો જે બળ્યો એ બળ્યો, વાવ્યો ઊગે નહિ ને ખાધે મીઠાશ આપે.

મુમુક્ષુ :- ચણાને સેક્યો ઈ સેક્યો.

ઉત્તર :- સેક્યો ઈ સેક્યો. આહાહા...!

એવી જ્ઞાનજ્યોતિ 'સજ્જ થઈ,...' આહાહા...! 'બીજું કોઈ આવરી શકે નહિ.'

ભાવાર્થ :- 'જ્યારે જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે,...' રાગથી ભિન્ન પડી ચૈતન્યમૂર્તિ હું છું, એમ જ્યારે (જ્ઞાન) પ્રગટ કરે છે. હું છું કે નહિ? સત્તા હોવાપણે વસ્તુ છે કે નહિ? આ ચીજને છે એમ જાણે છે એ જાણનારની હયાતી છે કે નહિ? આ ચીજ છે, આ બધું (છે) ઈ જાણે છે ઈ જાણનારની હયાતીમાં જ જણાય છે કે આ નથી જાણતા એમાં એ જણાય છે? જાણનારની હયાતીમાં આ જણાય છે. આ જણાય ઈ એમાં જણાતો નથી, ખરેખર તો એ જ્ઞાન જણાય છે. આહાહા...! વાક્યે વાક્યે ફેર. ધર્મ મોંઘી ચીજ છે, ધર્મ કાંઈ સાધારણ ચીજ (નથી). આખો દિ' ધંધો કરે, બે ઘડી સાંભળવા જાય કે બે ઘડી સામાયિક કરી લે કે બે ઘડી ભગવાનની પૂજા કરી લે, થઈ ગયો ધર્મ, જાઓ! ધૂળેય ધર્મ નથી. એ ધર્મ કેમ થાય એની હજી ખબરું નથી. આહા...!

અહીં કહે છે, 'જ્યારે જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે, રાગાદિક રહેતા નથી,...' આહાહા...! વિકૃત અવસ્થાનો રાગ તે જેમાં રહેતો નથી, અવિકૃત અવસ્થા છે એ પ્રગટ થઈ જાય છે. 'તેમનું કાર્ય જે બંધ તે પણ રહેતો નથી,...' રાગનું કાર્ય બંધ (છે). રાગ રહેતો નથી પછી બંધ થતો નથી. આહાહા...! જુઓ! 'બંધ અધિકાર' બતાવતા સાથે બંધના અભાવનું બતાવ્યું. એ બંધ ત્યારે તેણે જાણ્યો કહેવાય, કે બંધથી છૂટો પડીને જાણે ત્યારે બંધને જાણ્યો કહેવાય. પછી તદ્દન છૂટો પડે ત્યારે મોક્ષ થાય. આહાહા...! આવો ઉપદેશ હવે. વાતું ઓલી સાંભળતા, આમ કરીએ ને દયા પાળી ને આણે વ્રત પાળ્યા ને આણે અપવાસ કર્યા ને આટલા ચોવિહાર કર્યા ને આટલા નકોરડા અપવાસ કર્યા ને એનાથી તપસ્યા થઈ ને પછી એને નિર્જરા થઈ ને... આવી વાતું સાંભળે. ધૂળમાંય (ધર્મ નથી). એ તો બધી સંસારની વાતું છે. આહાહા...!

આ જે રાગ છે ચાહે તો શુભરાગ હો, એનું કાર્ય તો બંધ છે. શુભરાગ હોય તો પણ... એ પોતે ભાવબંધ છે ને? ભાવબંધ છે તો દ્રવ્યબંધ થાય છે. 'રહેતો નથી....' 'તેમનું કાર્ય જે બંધ...' રાગ નથી ત્યારે તેમનું કાર્ય (જે) બંધ તે રહેતું નથી, 'ત્યારે પછી તેને

(-જ્ઞાનને) આવરણ કરનારું કોઈ રહેતું નથી, તે સદાય પ્રકાશમાન જ રહે છે.’ ચૈતન્ય જ્યોતિ, ઝળહળ જ્યોતિ સાદિ અનંત પ્રકાશમય એમ ને એમ અનંત આનંદનો અનુભવ કરતી રહે છે. ત્યારે તેણે બંધનો અભાવ કર્યો. આહા..!

ટીકા :- ‘આ પ્રમાણે બંધ (રંગભૂમિમાંથી) બહાર નીકળી ગયો.’ લ્યો!

ભાવાર્થ :- ‘રંગભૂમિમાં બંધના સ્વાંગે પ્રવેશ કર્યો હતો. હવે જ્યાં જ્ઞાનજ્યોતિ પ્રગટ થઈ ત્યાં...’ અંધકાર રહેતો નથી. ‘ત્યાં તે બંધ સ્વાંગને દૂર કરીને...’ જ્યાં પ્રકાશ થાય જ્ઞાનનો ત્યાં અંધકાર હોય નહિ એમ જ્યાં ચૈતન્યપ્રકાશ પ્રગટ થયો ત્યાં બંધ રહે નહિ. (સ્વાંગને) ‘દૂર કરીને બહાર નીકળી ગયો.’

‘જો નર કોય પરૈ રજમાંહિ સચિક્કણ અંગ લગૈ વહ ગાઢૈ,...’ જે મનુષ્યને શરીરમાં તેલ ચોપડેલ હોય અને રજકણવાળી જગ્યામાં એ નાચે કે રહે (તો) ‘અંગે લગૈ...’ ત્યાં એને ચીકણાઈને લઈને રજ લાગે. શરીરને લઈને નહિ, ચીકણાઈને લઈને (રજ લાગે). તેલ હોય, માખણ મલમલ... શું કહેવાય એ? મલમ-મલમ. મલમ ચોપડેલો હોય છે. ‘સચિક્કણ અંગ લગૈ વહ ગાઢૈ...’

‘ત્યો મતિહીન જુ રાગવિરોધ લિયે વિચરે તબ બંધન બાઢૈ;...’ તે રાગ-દ્વેષને લઈને બંધન થાય અને બંધનને લઈને ‘મતિહીન જુ રાગવિરોધ લિયે વિચરે તબ બંધન બાઢૈ...’ ત્યારે બંધન વધે પાછું. જ્યાં રાગ કરે ત્યાં બંધન વધે. આહાહા..!

‘પાય સમૈ ઉપદેશ યથારથ...’ પણ યથાર્થ અવસરે જ્યારે સાચો ઉપદેશ મળે. આહાહા..! ‘પાય સમૈ...’ અવસર-એવો કોઈ કાળ મળ્યો કે એને ઉપદેશ યથાર્થ મળે, યથાર્થ ઉપદેશ મળે, યથાર્થ. ઉપદેશ તો મળે છે પણ યથાર્થ ઉપદેશ મળે. ‘રાગવિરોધ તજૈ...’ ત્યારે રાગ અને દ્વેષ. વિરોધ એટલે દ્વેષ. બેને તજે. ‘નિજ ચાટૈ,...’ નિજનો અનુભવ કરે. રાગવિરોધ તજી અને નિજને અનુભવે, ‘ચાટૈ,...’ ચાટે એટલે અનુભવે. આહાહા..! આવી વાતું છે. રાગવિરોધનો દુઃખનો અનુભવ કરતો, એ ટાળીને આત્માનો અનુભવ કર્યો. હવે અનુભવને ચાટે એટલે અનુભવે. રાગ-દ્વેષને ચાટતો હતો, અનુભવતો હતો. એ રાગ-દ્વેષ રહિત થઈને આત્માને અનુભવે. એનું નામ મોક્ષનો માર્ગ ને મોક્ષ છે. મોક્ષના માર્ગમાં આનંદનો અનુભવ હોય છે. બંધમાર્ગમાં દુઃખનો અનુભવ છે. અનાદિ સંસારી દુઃખી પ્રાણી છે. ઇ કરોડપતિ કે અબજોપતિ બધા પાપી-દુઃખી, પાપી-દુઃખી છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- પાપી છે.

ઉત્તર :- કહ્યું નહોતું? કહ્યું હતું ને એકવાર? ઇ પૈસો મળે એ પુણ્યને લઈને પણ પૈસો પોતે પરિગ્રહ છે. ચૌદ પ્રકારનો અંતર પરિગ્રહ ને દસ પ્રકારનો બાહ્ય પરિગ્રહ (એમ) ચોવીસ પ્રકારનો પરિગ્રહ (છે). તો એ (પૈસો) પરિગ્રહમાં છે, પાપમાં. મળ્યું પુણ્યથી પણ છે પાપ. આહાહા..! જગતથી ઊંધું છે. આહાહા..! બધા કહે, પુણ્યશાળી છે. દસ કરોડ

રૂપિયા, પાંચ કરોડ રૂપિયા, પચ્ચીસ કરોડ રૂપિયા. અહીં કહે કે, પાપી છે. કેમ કે એ પરિગ્રહ છે અને પરિગ્રહ છે એ પાપમાં હોય છે.

અંતર પરિગ્રહ મિથ્યાત્વ, અપ્રત, અજ્ઞાન (અને) બાહ્ય પરિગ્રહ દસ પ્રકાર. ખેત, પૈસો આદિ દસ ખેતવત્તુ આવે છે ને? તે ચોવીસે પરિગ્રહ પાપ છે. એટલે એને પાપમાં વૃદ્ધિ થઈ. ઈ માને કે અમે પુણ્યશાળી છીએ. બીજા પણ એમ કહે, પુણ્યશાળી કેટલા! જુઓ! આહાહા...! દસ દસ લાખ મહિને પેદા કરે છે. મહા પુણ્યશાળી મોટા! કો'ક નહોતું રસ્તામાં આવ્યું? લુહાણો લુહાણો નહિ? ઘણાં કરોડનો. 'મુંબઈ'માં એક લોહાણાનું હતું ને કાંઈક? ઘણાં કરોડ રૂપિયા છે. રસ્તામાં કો'ક કહેતું હતું. ઘણાં કરોડો, ઘણાં કરોડો. ઘણાં કરોડોની પેદાશ. લોકો જાણે કે આ...હા...હા...! વધારે પૈસો, તો વધારે પાપ. આહાહા...! ઊંધું છે, બાપુ!

અહીં તો એ કહે છે 'રાગવિરોધ તજૈ નિજ ચાટૈ, નાહિં બંધૈ તબ કર્મસમૂહ...' પછી એને કર્મસમૂહ બંધાય નહિ. 'જુ આપ ગહૈ પરભાવનિ કાટૈ.' પોતાનો અનુભવ કરે. આપ એટલે આત્મા, એને ગ્રહે-પકડે. ચૈતન્ય સ્વરૂપને પકડે અને પરને છોડે. છે ને? 'પરભાવનિ કાટૈ.' પોતાને પકડે ને પરને કાટે ત્યારે બંધન રહિત થઈને ત્યારે સુખી થાય, બાકી બધા દુઃખી ને દુઃખીયાના દાળીયા છે બધા. પૈસાવાળા ને બધા કરોડો, અબજોપતિ ને બધા ભિખારા રાંકા છે, માંગણ છે. પૈસા લાવો... પૈસા લાવો... પૈસા લાવો... માંગણ માંગણ ભિખારી! કંઈ મર્યાદા પણ ન મળે. લાવો... લાવો... લાવો... લાવો... શાસ્ત્રમાં વરાંકાં કહ્યા છે. વરાંકાં એટલે ભિખારી. રાંક છે. સંતોષ જ નથી અંતરમાં લક્ષ્મી ભરી છે એની ખબર ન મળે, અંતર આનંદ-લક્ષ્મી ભરી છે એની ખબર ન મળે. આ ધૂળની લક્ષ્મીથી પોતાને મોટો માને છે, ભિખારી છે. 'આપ ગહૈ પરભાવનિ કાટૈ.' પોતાને અનુભવે ને પરને કાટે, લ્યો.

'(આમ શ્રી સમયસારની (શ્રીમદ્ભગવત્કુંડકુંદાચાર્યદેવપ્રણીત શ્રી સમયસાર પરમાગમની) શ્રીમદ્ અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવવિરચિત આત્મખ્યાતિ નામની ટીકામાં બંધનો પ્રરૂપક સાતમો અંત સમાપ્ત થયો.' વિશેષ કહેશે..

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

वायकोनी नोंध भाटे